1906. Anul I. Septembrie No. 7.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi P. BUJOR

SUMAR

IAŞI
Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.
1906

Viaţa Romînească apare lunar în aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 30 h — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-lor Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor: *I. Agirbiceanu, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, Prof. I. cav. de Ciuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, Izabela Sadoveanu, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raian, I. Russu-Şirianu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ., Dr. I. Simionescu, A. Stavri, C. Sârcăleanu, Dr. D. Tuşescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlahuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.—Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 „
Un număr	2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a coperţii)

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

ANUL I — VOLUMUL III

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

1906

Conu Alecu

(Schiță)

Conu Alecu, măcar că e boer eget-beget, e de „prinţipuri liberale". Dă mîna cu ori și care;—celui mai umilit cînd vine la dînsul îi zice să-și pue căciula 'n cap și-l poftește pe scaun. Cînd se duce la moșie cu Iosif tinichigiul, ori cu Tilică fierarul, îi pune alături cu dînsul în trăsură. Odată, cînd i s'a îmbolnăvit Dincă, feciorul din casă și a intrat în spital, nu era zi să nu meargă să-l vadă și să-i ducă ba ţigări, ba cîte ceva de ale mîncării. Cum vă spusei, e de „prinţipuri liberale". Să te ferească însă dumnezeu să te'ntinzi mai mult decît socotește dumnealui că ţi se cuvine, că numai decît ţi-o tae, dar ştii, scurt! Şi în asemenea prilejuri chipul lui blajin și zîmbitor, care îi dă o înfăţişare de bătrîn bun și glumeţ, așa se preface, încît nu-l mai cunoşti. Mustaţa-i albă colilie ca și părul i se lasă în jos, sprincenele negre ca smoala i se ridică în sus, iar de sub ele sclipește o privire care te silește să faci trei pași înapoi....

In zilele în care nu e dus la vie ori la moșie, se adună cu alţi cîţi-va bătrîni de seama lui sub umbra teilor din grădina publică. Acolo stau de vorbă până la vremea mesei. Totdeauna are ceva de istorisit, iar ceilalţi îl ascultă cu drag, că e om umblat și nimeni nu știe să istorisească mai frumos și mai cu haz ca dumnealui.

Iată-i. Rîsul stîrnit de căderea unui om care trecea grăbit, aduce aminte lui conu Alecu de o întîmplare.

— De ce i-o fi venind omului să rîză cînd vede pe altul căzînd?... Sînt vr'o cîţiva ani d'atunci, mă 'ntorceam cu nevasta de la Kissingen. Finareta, cînd o vedea pe cineva căzînd, moare... o apucă un rîs de nu se mai poate stăpîni... Eram într'o gară de prin Austria. Stam amîndoi la fereastră... Un neamţ înalt, mare cît un mal, venea grăbit să se urce în tren. Nu știu cum calcă și odată fleanc! se întinde cît era de lung drept înaintea ferestrei noastre;—pe urmă se scoală repede și intră în vagonul nostru. Pe nevastă-mea o apucase un rîs cu istericale... și

rizi... și rizi... ridea cu lacrămi. Ii șoptesc : „Stăpînește-te dragă, asta nu se face". Aşi! mai rău. Işi pusese batista peste obraz și ridea, mă rog, de să clătina vagonul....

Cei șase bătrîni care ascultă pe conu Alecu rid și ei de se topesc. Ei cunosc pe coana Finareta și știu cit de drăgălașă e cind ride, până și acum la bătrînețe.

In vremea asta se apropie doctorul Clopotescu, băiat bun de altminteri, dar cam prea îndrăsneț și adresîndu-se către cei care ascultau, le zice, bătînd pe umeri pe conu Alecu:

— Ce palavre vă mai spune boerul de rideți cu atita poftă ?

De-odată chipul rizător al lui conu Alecu se schimbă, dar știi ? la moment: mustața albă i se lasă în jos, sprincenele negre se urcă în sus,—aruncă mina de pe umăr și cu o privire care face pe doctor să se retragă trei pași:

— Mă rog, rudă nu mă știu cu dumneata ;—de copilărit împreună n'am copilărit; atunci se vede că-ți sînt dator ceva, de mă bați pe umeri și mă faci palavragiu; că numai *cui ești dator, te ia peste picior.* Ce-ți sînt eu dator dumitale ?

Şi duce mina la buzunar să-și scoată portofelul.

Indrăzneț e doctorul ; dar sub privirea dreaptă a conului Alecu e greu să nu-ți pierzi piuitul, mai ales cînd, pe chipul nici unuia din cei de față nu vezi vre-o incurajare. Bîlbie cîteva cuvinte și pleacă încurcat.

— Fie, că bine i-o făcuși coane Alecule!

— Ei! comedia ciorilor!... Imi pare rău că i-o făcui, dar te silește.

Asta e cusurul băeților ăstora : buni, deștepți, or fi știind carte multă, dar nu știu să se poarte. Nu se mai uită că ești cu părul alb. Pac! pac! mă bate peste umeri și mă face palavragiu. Păi aș putea să-i fiu bunic, bată-l pustia. Asta e ca istoria cu Hristache Glavă ; d'aia'l întrebai cît îi sînt dator.

— Dar ce istorie e aia, coane Alecule? întrebă unul.

— Nu v'am spus'o ?

A mai spus'o, dar ori c'au uitat-o, ori că le place cum o spune conu Alecu, răspund toți într'un glas :

— Nu.

Conu Alecu, înseninat la față, de parcă n'a fost de cind lumea supărat, încalecă pe un scaun și povestește :

— Trebue să-l fi cunoscut dumneavoastră.... Bulgarul ăla, de umbla în mijlocul verii îmbrăcat în haine groase de dimie, legat la git și'n cap cu o gogeamite bîrsană de căciulă fumurie.

Dumneata trebue să-l știi, că ședea lîngă dumneata, colo, peste drum de hanul roșu. Unul mare-mare cu mustățile tunse. Cînd vorbea, te uitai în urma lui să vezi ce copil a vorbit. Nu-ți venea să crezi că vocea aia pițigăiata a ieșit din trupul lui. Să iei un trombon d'alea marile dela muzică, să-ți umfli bucile, să sufli cu putere și să sune: piiii! ca o piculină,—așa impresie iți făcea cînd îl auzeai vorbind.... E! ăsta era feciorul unuia Glavă, pripășit pe la moșia lui unchi-meu. Era cu vr'o cîțiva ani mai mic ca mine. Țiu minte că-l trimetea unchi-meu la tata cu donicioarele de smeură;—venea cu picioarele goale. Dela o vreme nu mai știeam de el,—îl pierdusem din vedere, cînd, hăt! peste vre-o douăzeci și mai bine de ani, m'am pomenit cu el la mine, ca să-i dau un petic de pădure de pe moșia mea. I l'am dat. D'atunci, om muncitor, i-a mers bine. Pămînt nu putea să cumpere că era străin, dar îi mergea vestea că are bani. Imi părea bine că s'a pricopsit, săracul. Altminteri cuviincios, respectuos, trebuia să-i zic de trei ori : «șezi jos», cînd venea pe la mine, ca să se hotărască să se așeze pe marginea scaunului.... Intr'o zi mă pomenesc cu văru-meu Vasilache Matraca.

— L'am cunoscut ; de la Ploești... întrerupe unul.

— Ăla. Aman-zaman ! să-l împrumut cu patru mii de lei. Eu bani n'aveam la mine, trebuia să mă duc la București să iau de la depunere. Nu și nu, că lui îi trebuia chiar atunci. Mă gîndeam de unde să-i găsesc napristan, cînd, cum eram în pridvorul casii, văd trecînd pe uliță pe Hristache bulgarul. Îi bat în geam și se urcă sus. Zic : «Domnule Hristache, nu ți se întimplă dumitale patru mii de lei în bani până luni, cînd m'oi duce la București să ți-i aduc ?» Zice : „Ba da"; și-mi aduce patru mii de lei pe care-i dau lui vărul Vasilache. Iau condeiul și-i dau o chitanță, pe cum că am primit de la el 4000 de lei cu soroc peste cinci zile.

Ca naiba ! duminică îmi vine vierul de la vie cu știre că s'a aprins magazia. Luni nu m'am putut duce la București, nici Marți... Marți seara întilnesc pe Hristache al meu. Zic : „Iartă-mă că nu m'am putut ține de cuvînt, c'a trebuit să mă duc la vie". Unde mă scutură de mînă și-mi răspunde : «Nu face nimica frate.» Mă uit la el... Mi s'a părut cam băut ; n'am zis nimic.

A doua zi începea curtea cu juri și președinte nebunul ăla de Verusi, care te osîndea la amendă și nu vrea să știe. N'am putut să plec nici Miercuri, nici Joi... Vineri mă intilnesc iar cu bulgarul. Zic : „Iaca și iaca de ce n'am putut pleca la București".

Ei! ce credeți dumneavoastră? atunci am înțeles eu temeiul vorbii tatii (dumnezeu să-l ierte!):—*cui ești dator te ia peste picior*. Bulgarul, nici una nici alta, mă bate peste umeri, așa cum mă bătu doctorul: «Nu face nimica, nene Alecule". Auzi dumneta: Nene Alecule, el mie!!! Ptiu!

— Ei și ce-ai zis? întreabă unul.

— Nimic. M'am întors repede acasă, cu gîndul să apuc trenul... era prea tîrziu! Toată noaptea uite așa m'am perpelit. Măcar că trenul pleca tocmai la 8, m'am sculat și m'am îmbrăcat de la 5, de grijă să nu-l scap. Nevastă-mea: «Lasă că te-oi duce luni; te condamnă Verusi la amendă». Ași! Să fi știut că mă condamnă la închisoare și tot plecam... De cînd sînt nu mi s'a părut că umblă trenul mai încet ca la întoarcere. Îmi venea să sai din el, s'o iau la fugă, s'ajung mai repede acasă. Cum am sosit, seara la 9, zic vizitiului: „Nu deshăma și du-te peste drum de hanul roșu la Hristache bulgarul și adu-l încoace. Să-i spui c'am zis eu să aducă și o chitanță". S'a întors trăsura fără el; se culcase. Trimet pe fecior: „Acu să mi-l aduci! Să nu vii fără el". In sfîrșit după o jumătate de ceas de așteptare sosește.—«Ce e cocoane Alecule?» Zic: „Șezi jos și scoate chitanța".—«Dar de ce atîta grabă?»—«Șezi», zic. «Uite patru mii de lei. Uite și zece lei dobînda. Douisprezece la sută fac la 4000 pentru un an 480,—pentru o lună 40,—pentru o săptămînă 10; mai poftim și zece lei pe d'asupra». Se uita la mine nedumirit. Zic: «Acum să-ți spui și pentru ce atîta grabă. Nu vreau ca mîine cînd mă-i întîlni să-mi zici pe nume, că alaltăeri mi-ai zis „*frate*", ieri „*nene Alecule*" și mîine, dacă n'apucam să-ți plătesc acum, îmi ziceai «*Alecule*» sadea și nu-mi place. Eu nu zic pe nume decît slugilor mele, încolo la nimeni. Îi vrea de-aci încolo să fii politicos și cuviincios? bine, te primesc ca până acum cu dulceață și cu cafea; nu? Sănătate! nu te cunosc, nu mă cunoști... Te-așteaptă trăsura la capul scării, poftim». D'atunci n'a mai dat pe la mine; cînd îl întîlneam mă saluta și trecea pe partea ailaltă...

Așa și cu firfisonul ăsta. Îmi pare rău că i-am tăiat-o; dar iar mă gîndesc că dacă nu i-o făceam așa, mîine mă bătea peste pîntice, poimîne mă trăgea de mustață... Buni băeți, ăștia din ziua de azi... deștepți... or fi știind carte multă, dar nu știu să se poarte. Nu se uită la tine că ești cu părul alb. Pac! pac! te bate peste... Maică Precistă, doamne!...

Ioan Al. Brătescu-Voinești

Lui X.....

Te crede lumea, că 'noți numai în bine,
Că val de bate, e val legănator,
Că bucurii și mîngîeri de tine
Se țin șirag, sub ceruri fără nor.

Ascunzi în suflet sub masca zîmbitoare
Dureri nespuse, nu vreai să desmințești
Gîndirea bună ce lumea rîvnitoare
De tine-și face – naiv o amăgești.

Dar numai tu știi ce crudă ironie
E'n rolul groaznic ce'n chinuri joci rîzînd,
Ascunzi de milă cumplită comedie:
Cine-ar cunoaște-o, ar nebuni plîngînd!

N. Volenti

Scrisori de Grigorie Alexandrescu

ÎNTRODUCERE.

Gr. Alexandrescu este un scriitor, pe care toţi cetitorii îl iubim de-opotrivă, şi cei naivi şi cei critici, şi tineri şi bătrîni, şi liberali şi conservatori, şi buni şi răi. De ce oare?

Mie mi s'a părut că una dintre cauzele cele mai însemnate ale popularităţii sale este cruţarea cu care el priveşte lucrurile omeneşti, zîmbetul ce-l are încă pe buze şi cînd spune adevărul cel mai crud, intimitatea ce-o acordăm conştient sau inconştient oricărui predicator de acest soiu. Alexandrescu nu-i un trăsnet, cînd loveşte; el nu poate fi, pentru-că iubeşte pe toţi şi pe toţi îi bate uşor pe umeri în vreme-ce le spune înţepătoarele sale adevăruri. El te îngăduie să te-apropii; iar, după ce i-ai simţit superioritatea, te-apropii singur, nechemat; şi el este vecinic îngăduitor: Iubim mult omul şi ni se pare că iubim numai pe artist.

Firea aceasta fericită se desvăleşte cu toată intimitatea, nestăpinită de nici o consideraţie, în scrisorile de faţă. Şi de-aceea, chiar dacă n'ar avea şi altă valoare, decît a documentului uman, menit să explice alcătuirea unui suflet din care au eşit şi versuri celebre, ele merită să fie tipărite.

Nu se vor găsi, ce-i drept, analize întinse. Alexandrescu este sobru în expresie; dar atributele puţine, pe care le dă întîmplărilor şi oamenilor, sînt totdeauna luminoase sau cel puţin nu lasă nici o îndoeală asupra părerii şi simţirii lui.

Viaţa omenească o cunoştea din toate părţile ei: El putea să pună piciorul în noroiul ei şi în acelaş timp işi simţea capul liber. Idealul rămînea deasupra, neatins, nescoborit, cum stă Duhul-sfînt în icoane, întinzînd aripi blînde de porumbel asupra acelora, pe care cerul îi iubeşte. Cunoştea bine viaţa şi de-aceea vorba lui este, totdeauna vorbă de dascăl înţelegător.

Gusta viaţa şi nu fugia niciodată de bucuriile ei: Un bal este un eveniment despre care ţine să scrie şi amicului său; pantofii mici şi ochii frumoşi îl fac să tresară; bucuros deschide uşa sa chiar şi femeii uşuratice. Şi totuşi par'că-l vezi încreţind fruntea şi par'că l auzi totdeauna întrebînd: De ce să nu poată fi şi alţii fericiţi?

Partea de scrisori, care vorbeşte despre fericirea altora— aceşti alţii erau amicii lui, naţia lui—va interesa fireşte mai mult: Cum era gata oricînd să sprijinească o faptă bună, să scrie, să informeze cu graiul şi scrisul, să critice, să îndemne la luptă, toate aceste fapte bune se vor vedea scrisoare cu scrisoare.

Intîmplător scrisorile încep cu anul 1842, cînd el avea un nume făcut deplin, iar Ghica începea a fi privit de toţi ca om învăţat, de care viitorul va ţine seamă: Ei vorbesc deci şi despre treburile ţărilor, la început mai ales cum se reflectă în literatură, mai apoi cum se desvoltă cu preferinţă în politică. Despre literatură se vorbeşte mai cu seamă până în 1844, cînd corespondenţa se întrerupe, pentru a reîncepe la 1849, după plecarea lui Ghica la Constantinopol, şi pentru a lua acum caracterul unei corespondenţe de informaţie politică.

Epoca aceasta din urmă este discutată în două publicaţii istorice şi cunoscute despre principii Bibescu şi Ştirbei. Se poate deci controla şi cu ele cum vedea Alexandrescu. Eu nu voiu controla, deoarece aici nu-i nici loc, şi'n general nici grabnic să hotărîm dacă a văzut totdeauna bine sau nu. Aici lăsăm corespondenţa să vorbiască neîmpiedecată de comentarul greoiu al istoriei prea conştienţioase. Cîteva note, pe ici, pe colo, au fost totuşi de nevoe. N'am explicat însă nimic ce se poate bănui exact sau ce se explică dintr'o scrisoare prin alte scrisori.

Scrisorile au fost păstrate bine de Ghica, care le-a depus la Academie, unde au numărul 801 în seria manuscriptelor. Cu toate acestea unele s'au pierdut.

Colecţia lui Ghica o sporesc cu o scrisoare, care s'a publicat în *Gazeta de Transilvania* şi care nu merită să rămînă îngropată acolo. Este o scrisoare relativă la încetarea *Propăşirei* *).

Bucureşti 2 VI. 1906. **G. Bogdan-Duică**

*) Datele scrisorilor, care sînt cuprinse între paranteze, sînt stabilite de mine. Din cauza aceasta ordinea scrisorilor diferă de-a manuscriptului.

SCRISORILE

I.

București, 1842 Ghenarie 29.

Iubite prietene!

Știi că cu citeva zile înaintea plecării tale să vorbia de o partidă hotărîtă a să face la moșia polcovnicului Odobescu și că nu eram încă hotărît să mă duc [1]

Dar cea ce nu știi sau cea ce trebue să știi mai bine este că m'am dus și s'au împlinit cuvintele tale că adecă inima mea nu să pote înprotivi cind este vorba de pantofi mici și de ochi frumoși. Dar m'am dus, o mărturisesc spre umilința mea și nu m'am căit. De am petrecut bine, te las să judeci tu, care cunoști persoanele acelii soțietăți și care te unești cu mine la părerea că din toate iluziile vieții cea mai plăcută este femea. Nu socoti însă că buna petrecere m'a făcut să te uit. Din protivă am vorbit sau ca să zic așa au vorbit foarte mult de tine, lucru ce cu tot prieteșugul nostru nu prea mi-ar fi venit la socoteală de teaș fi știut mai aproape; însă pe morți și pe cei depărtați nu trebui să-i pizmuim. Așa ia seama să nu te întorci, căci atunci voi fi silit să te omor însu-mi.

Scrisoarea ta [2] am priimit-o la țară, dar să vedea că a zăbovit o lună la Focșani, căci coconu Take [3] a priimit-o deodată cu scrisoarea de la Iași.

N'am perdut nici o zi după întoarcerea mea ca să caut dovezile invățăturii tale pe care abia le-am descoperit într'un colț al dulapului. Crez că n'ai fi avut așa mare trebuință de ele și că singură înfățișarea ta a fost destulă ca să mărturisească în favorul științelor ce ai.

Aștept cu nerăbdare să mă inștiințezi de poziția în care te afli și de nădejdile ce ai, căci singura idee că soarta îți e plăcută poate înbunătăți pe a mea. Între noi este o legătură nu numai de obicei, dar de gîndiri și de sentimente care insuflă adevăratul prieteșug și desăvîrșita încredințare.

Inștiințează-mă pă larg de toate; spune-mi de ai dat acele versuri [4], de ai avut prilej a face vreo propoziție [5]; ferești-te

1) „Cavalerul" Ioan Odobescu era pe atunci „ajutorul șefului oștirii"; bărbat de vre-o 49—50 ani (se născuse în 1792). Soția lui († 16/28 Nov. 1886) se născuse la 1810; ea era din familia Caracaș. Domnișoara Odobescu a devenit baroneasa d'Avril.

Odobescu înaintează abia în 1845, după dimisia șefului C. Ghica, spătar *ad interim* (11 Iulie). *Domnia lui Bibescu* de G. Bibescu, I, p. 571.

2) Din Focșani, din drum.

3) Tatal lui Ghica.

4) Le dase. *Calendarul pentru poporul romîn* al lui Cogălniceanu, pe 1842, deci cel puțin din Dec. 1841, anunța (p. 54) că „ediția miniatură" a lui Gr. Alecsandrescu este sub tipar. A și apărut în 1842.

5) Guvernului și Domnului.

însă de a cere pentru mine vre un loc la școală: sint multe cuvinte care nu m'ar ierta să priimesc și aș vrea mai bucuros un post în slujba administrativă sau judecătorească.

Iancu Văcărescu este să vie peste citeva zile acolo. Așa, de aș ști ceva hotărît, aș putea veni cu dînsul, fiind-că mi-a propus.

Daca poeziile mele nu s'au tipărit încă, roagă pe d. Cogălniceanu să pue versurile de mai jos, peste care didei din întîmplare în niște îndreptări ce voiam odată să fac; să le pue, zic, cel dintîi, cele două dintîi în *Epistolă către Cantacozino sau viața cîmpenească*, cel de al doilea în *Mingierea* adresată unei tineri femei și cel de al treilea în elegia *Cind dar o să guști pacea, o inimă mihnită*, să înțelege că fieșcare în locul altui vers, care îl veți găsi cu ochi închiși [1]. Iată și versurile.

Departe d'ai puterii
Tovarăși nelegiuiți,
De cursele nedreptății,
De oameni neomeniți.

Versurile acestea s'au prefăcut așa, căci m'am gîndit că nu trebue să vorbesc de frînghie în casa spînzuratului, mai ales dacă soarta mea va voi să rămîi aici.

2. Glasu-ți este esența cereștei melodii....
3. Cind omul nemuririi, al veacurilor *far*....

De o camdată n'am vreme să-ți scriu mai mult. Nădăjduesc că nu vei zăbovi a-mi răspunde... Silește te asemenea să-mi trimiți și bani [2], căci știi de am trebuință.

Adio, iubite Iancule. Minutul cind voi afla că putem fi nedespărțiți, va fi unul din cele mai plăcute ale vieții mele. Al tău.

G. Alexandrescu.

P.S. Mîine este nunta Predescului.

II.

București, 1842 Februarie 10.

Iubite Iancule!

.... Elenca n'a venit pe la mine s'o spovedesc. Și această pagubă o sint dator poate lipsii mele la țară. Dar zilele astea am

1) Rectificările cerute de poet nu s'au făcut la pag. 75, unde rămasеră versurile:

Departe d'ai *tiraniei*
Miniștri nelegiuiți,
De cursele *vicleniei*
De oameni neomeniți;

dar s'au făcut la pag. 127 și 133, pentru care pagini schimbările sosiseră la timp.

2) Onorarul de autor!

de gînd să o poftesc formal, ca să-i spui din parte-ți ceva d'ale lumii ș'apoi să-i arăt un joc [1].

Cluburile sînt după cum le cunoști, ba încă și mai monotone, cel puțin pentru mine, dar mă duc de urît, căci n'am ce să fac.

Obșteasca a făcut o doleanță către prea înălțatul, arătîndu-i nenorocirea țării și starea în care se află [2]. Ei au vrut să o facă pă taină, dar știi cum să păstrează tainele între Dumnealor, așa încît a ajuns să să facă propunerea de față. Pînă acum nu să trimesese [3]. Bine ar fi să nu prea vorbești de aceasta sau cel puțin să nu o dai ca veste de la mine. De ispravă te voi inștiința...

G. Alexandrescu

III.

1842, Martie 17.

Iubite Ghica!

.... Voinescu [4]) mi-a spus cele ce îi scrii pentru mine. Bănuiala ce ai că D. Donici nu mi-a trimis bani e prea întemeiată. Mă gîndesc dacă nu trebue să stric învoirea și să nu mai tipăresc poeziile sau să le opresc toate, pă seama mea, de vreme ce unul din noi n'a păzit condițiile, căci este mai mult de un an de cînd i-am trimis manuscriptul și banii trebuia să mi-i trimiță îndată. Spune-i, te rog, că mi-ai scris și că l'aș pofti să-mi însemneze prin cine mi-a trimis banii, ca să-i ceiu de la acel om judecătorește sau în sfîrșit îl rog să-mi spue pricina pentru care nu mi-i plătește. Mi-ar părea însă foarte (rău) să mă stric cu acei d-ni pentru o pricină așa de mică.

Dacă numai tipărirea să va fi isprăvit, atunci adu-ți aminte însărcinarea ce ți-am pus să legi doă exemplare frumos și să le înfățișezi prințului. Ba încă ar fi fost bine să tipărești o foae cu adresa cuviincioasă [5]).

Vream să-ți trimit adresa obșteștii adunări, care din scrisoarea taică-to am înțeles că nu ați văzut-o. Dar să spui drept, mi-a fost teamă să nu să rătăcească. O mulțime de lume să grămădește în toate zilele la ușile adunării ca să asculte răs-

1) Poate artista Elenca, despre care bătrînul Ollănescu spune lui D. Ollănescu (în *Teatru la Romîni*, II, I, p. 62 (nota) și 89), că „ochii ei șireți și mintea ei fluturatecă o purtau mai cu drag la alte îndeletnicíri", decît la artă. Ar fi fost o cunoștință din epoca Filarmoniei!

2) In „doleanță" Adunarea obștească folosia aceleași cuvinte: „starea cea tristă, întru care să află astăzi țara". Era adresa către Domn, votată la 12 Februarie 1842 (*Analele parlamentare*) vol. II. p. 21 și 123). Să pare că poetul îi cunoștea cuprinsul mainte de-a fi fost depusă în adunare.

3) S'a trimes cu data 14 Febr.

4) Ioan Voinescu II.

5) De așezat în fruntea volumului, ca dedicație.

punsul M. Sale, care să așteaptă de atîta vreme și care trebue să fie prea frumos de vom judeca după zăbava cu care să lucrează...

Eu petrec cum dă Dumnezeu, mai mult rău decît bine. Plăcuta familie[1]) a plecat iarăș la țară și așa mă aflu ca un peste pă uscat.

Arată închinăciunele mele D. D. Cogălniceanu, Negri, Alexandri, Negruți și cl... Al tău prieten

G. Alexandrescu

IV

(Stampila poștei este din 10 Martie 1842).

Iubite Iancule!

Zici că mi-ai scris mai mult de zece scrisori, în vreme ce eu n'am priimit decît una dela Focșani. Aceasta mă face să intru la bănuială că poate le-o fi prins cineva din voitorii noștri de bine. Apoi nu pociu să înțeleg cum nici de la mine n'ai mai luat alta, de vreme ce ai priimit atestaturile care m'ai însărcinat să le caut și cu prilejul cărora ți-am scris. Dar să le lăsăm acestea fiindcă știu că ești în favor lîngă unele rochi și prin urmare ocupația ce iți dau te face să uiți numărul scrisorilor trimise sau priimite.

Eu sînt hotărît după îndemnul tău să întreprinz voiajul; aștept numai să-mi trimiți banii de la Donici, fără care nu pociu pleca și să mă înștiințezi de te-ai mutat și unde, ca să trag acolo. Vezi să n'apuce Donici să plece iar la țară și atunci adio pentru mai multă vreme bani și voiajuri.

Scrisoarea către putăi și șarle [2]) n'am dat'o, fiindcă polcovnicu n'a găsit-o cu cale și mi să pare că are cuvînt; iți va scri singur pentru ce....

După cum auz, să mașinează niște lucruri drăcești, în care spun că Iliad este comprometat. Dar Dumnezeu știe în capu cui s'or sparge. Ce oi afla ți-oi mai scri [3]).

Numirea ta de profesor [4]) a făcut plăcere la toți.

Grăbește-te a-mi răspunde mai curînd, și a-mi trimite bani, căci arz de dorința de a pleca [5]). Al tău prieten.

Gr. Alexandrescu

1) Odobescu.

2) Versuri.

3) Era vorba de-o conspirație, în care după rapoartele consulului francez Eliade ar fi jucat rolul de agent provocator (Rapoartele inedite, la Academie, vol. X, p. 181 și urm.), iar stăpînirea lui Ghica era să aibă gloria de-a fi suprimat niște revoluționari, lucru plăcut Rusiei. Eliade s'a explicat în *Curierul romînesc* dela 11 Mai 1842.

4) La Academia mihaileană, ca profesor de inginerie. V. A. Urecke, *Istoria școalelor*, II. p. 217—219.

5) Din adresa acestei scrisori să vede că I. Ghica locu'a la Iași în casele spătarului Alexandri.

V.

București, 1842 Aprilie 15.

Iubite Iancule!

Afurisite să fie acele poale curate, de care îmi vorbești și care negreșit trebue să fie pricina nevenirii tale. Dar ce să zic, asta este o boală de care însu-mi am pătimit adesea și prin urmare sînt iertător pentru cei ce să află în asemenea stare. Crede însă că mi-a părut foarte rău de această împiedecare, mai ales că vreau să mergem împreună la nunta Dohtorului.

Pă Elenca asemenea trebue s'o fi costisit mult. Adevărat că n'am întîlnit-o ca să-i spui de venirea-ți. Dar de voiu pune mîna pă dînsa, nădăjduesc să o mîngii cum se cade.

Eu nu viu în sărbători, de vreme ce sărbătorile nu le petreci în oraș; ba, ca să te imitez, mă duc și eu a petrece săptămîna mare la moșia Nimfelor pe care le cunoști[1]). Apoi la Dumineca Tomii adio Nimfe și București!

Banii de la Donici i-am priimit și i am chieltuit sănătos. Dar Sali, prietena d-le nu s'a învrednicit să ia măcar o para....

De poci să mai îmi scrii înaintea plecării, nu faci rău. Cît pentru comisioana de a-ți aduce ceva parale părintești, fii sigur că nu voi uita (daca mi le vor da), căci am o presimțire că o să ne fie de mare folos. Foile de geometrie le voi căuta și ți le voi aduce.

Dupe aici nimic interesant. Obșteasca adunare s'a închis pînă după sărbători și deputații au plecat pe la moșii ca să vază ce mai face țara.

Tudorache Popescu a scris M. Sale o scrisoare cerind despăgubire pentru vre o patru sute de mii lei ce zicea că a dat rușfet postelnicului și Bălăceanului ca să-i facă niște mici slujbe. Vodă a orînduit comisii și pentru că Popescu n'a avut dovezi a poruncit să să scoață din slujbă....

Gr. A.

VI

București, 1842, Mai 6.

Iubite Iancule,

...La moșia unde am fost de paște ți-am găsit o mireasă și ți-am hotărît nunta. I-am propus încă să mă cunun în locu-ți, *par procuration* și să priimesc zestrea, ca să opresc aurul și să-ți aduc mireasa. Adio! N'am vreme să-ți scriu mai mult, dar te iubesc și te doresc și aceste simțiri plătesc cît toate scrisorile.

1) Odobescu.

VII

București, 1842 Mai 18.

.....In zilele acestea a sosit aici un general din suita înpărătească; nimeni nu știe de ce a venit, dar lumea vorbește multe.

Ieri am intîlnit la obșteasca adunare pă Anagnosti [1]), care m'a întrebat despre tine și m'a însărcinat să-ți scriu din partea-i multe închinăciuni...

VIII

București, 1842, Iunie 10.

.....Eu încă n'am priimit eczamplerul de poezii, care zici că mi l-ai trimis și n'ar fi rău să cercetezi acolo ce s'a făcut ca să mă scapi de o grijă care mă supără. Scrie-mi asemenea ce îndreptări au să să facă și de către cine.

Voinescu printr'o scrisoare ți-a trimis o nuvelă intitulată *Farcaș* și tot de odată te-a rugat să spui la redacția *Glanerului* [2]) că a priimit numai numărul din urmă și că ar dori să aibă colecția întreagă. Dar nu știe de ai luat scrisoarea, căci n'a priimit răspuns. El îmi zise asemenea să-ți scriu că atlasu lui Vese [3]) este pe sfîrșit și ar dori să întrebi pe Asachi prin ce mijloc să-l trimiță, căci prin poștia ordinară este foarte cu greu.

Pe aici fierbe lumea; Turcu [4]) a sosit astăzi, dar nu să știe ce o să iasă din venirea lui. Să zice că el a adus prințului o sabie de mare preț; de va fi să ne tae cu dînsa, cel puțin capul tău este la siguranție. Să sună asemenea că cea mai mare parte a boerilor de opoziție au făcut o jalbă tainică către Rusia. Dar s'a găsit unul din ei care i-a trădat. Orcum va fi, nu vorbi despre aceasta.

Nenea Gogu în sfîrșit a plecat astăzi [5]).

Nu mă aflu în dispoziție să-ți scriu mai mult, caci sînt nemulțumit de mine și de lumea ceilaltă. Ți-aș spune pentru ce, dar nu voiu să turbur plăcerile tale. Mă mărginesc numai să înprospătez încredințarea prieteșugului care îl meritezi atîta de bine și cu care să va mîngiia totdeauna al tău prieten

G. Alexandrescu

1) M. Anagnosti era un literat, care făcea parte din *Societatea literară*, condusă de I. Voinescu II. M. Anagnosti scrisese la 1837 broșura *La Valachie et la Moldavie* (Paris) și la 1841 o carte *Les idées de la Revolution et les affaires d'Orient* (Paris). Il influențase, între alții, Lammennais. Orientul il da pe mîna Rusiei, înțeleasă însă cu Franța, deoarece chestiunea Orientului *n'est plus seulement russe*, ci *européenne* (p. 228).

2) *Le glaneur moldo-roumain. Spicuitorul moldo-roman*, 1841. Iași. Despre nuvela *Farcaș* n'am nici o știre.

3) Dr. Eduard Vehse, *Table istor*[illegible] apărute în București cu data 1841, nu cu data cînd s'a terminat tipari[illegible]...

4) Era Esc. Sa Harigighi Mustaseri Șechib-Efendi, mădularul sfatului imperiului otoman și director al ministeriului trebilor din năcot u. care trase în gazdă la logofătul I. Manu, cum scrie *Curierul* din 12 Iunie.

5) Pleca la Paris cu un ajutor de studii din fondurile mitropolitului Dosotei. Cf. și manuscriptul p. 6. v.

IX

(1842, toamna).

... Ne aflăm încă la vii, unde poate să mai zăbovim vreo doă săptămîni. Aici fiind silit să șăz în casă, am scris cîtva la voiajul nostru și aștept notele mineralogice [1]. Vezi să fie cît să va putea mai deslușite și mai lesne de înțeles pentru tot felul de cititori.

De vrei să ne scrii aici, adresează scrisorile la Niculache Lahovari, noul ocîrmuitor [2] ..

Silește pă D. D. editori să-mi trimiță mai curind rămășița de 40 eczemplare, oprind cite iți trebuesc sau trimite-mi-le însuți prin poștia rusească recomandîndu-le D-nei Iacovencu [3].

M'am mirat îndestul negăsind în album portretul Cămărășoaii [4]. In necazul meu am adăogat la voiaj cîte-va rînduri în care critic amar talentul tău de zugrav. Iată ce zic în articolul Ocnelor mari:

„Iancu Ghica, încîntat atît de manierele, cît și de frumusețea gazdei noastre, i-a scos pe furiș portretul. E de prisos să laud aplecarea ce are la desen, căci poate ca prieten să fiu bănuit că îl părtinesc și că am privit lucrarea cu ochii amorului. Atîta numai spui că după ce mi-a arătat portretul, făcînd jurămînt că este femea cămărașului, pă care o vedeam în tot ceasul, m'am încredințat că tovarășul meu are un talent deosebit pentru... mineralogie" [5]).

Iți place? Și mai furi altă dată portreturi?

Iar mai adaog să nu uiți a da persoanii știute două eczamplare bine legate, îndată după sosirea sa și să ne scrii mai curind... Al tău prieten

Gr. Alexandrescu.

X.

1842, Noemvrie 23.

Iubite Iancule!

Am văzut răvașul D. Donici și te rog să-i răspunzi că nu

1) Voiajul e descris în *Memorial de călătorie*. (Ed. III a poeziilor lui Alexandrescu, p. 1 și urm.) Gh. și Al. îl făcuseră în August 1842.

2) Nicolae Lahovary era ocirmuitor în județul Buzău.

3) Ignatie Ia(o)covencu era „cavaler" rusesc de-al treilea clas (*Domnia lui Bibescu*. II. p. 58). El voia să caute pela 1845 metale, ca și Trandafiloff, dar cererea nu i s'a admis. Domna Ecaterina Iacovenco și fiica ei, Sofia, erau la 1845 membre ale *Soțietății literare* din București. Sofia Iacovenco s'a măritat după Nicolae Kretzulescu, membru al Academiei și fost ministru. Iacovencii erau înrudiți și cu Odobeșcii, ceilalți prieteni ai scriitorilor noștri. De cind și cum nu știu

4) Albumul era o publicație a lui Cogălniceanu și cercului său. (La Academie nu să află).

5) Gluma se află și în memorial în ediția dela 1863, p. XII—XIII.

știm dacă subt Domnia viitoare poeziile vor avea soarta ce au avut subt Ghica. Dar nădăjduim că nu.

Cît pentru acelea ce mi se cuvin D-lui n'are de cît să ți le dea și apoi este treaba ta să mi le trimiți cum vei putea. Incredințează-l că n'am de gînd să le vînz, ci să le dăruesc pe la unele persoane care nu obișnuesc să cumpere nici odată cărți rumînești și că prin aceasta poate să înlesnesc D. D. editori slobozenia de a trece cîte vor voi spre vînzare.

D-lui Cogălniceanului arată-i că mă voi sili cît îmi va fi prin putință să-i împlinesc cererea.

Te plîngi că nu-ți scriu nimic despre intrigile politice; în adevăr ele sînt atît de încurcate încît nu știi de unde să le iei căpătîiul. Iorgu Bibescu a sosit mai alaltăeri și a reclamat în protiva scoaterii sale din listă, de unde îl ștersese subt cuvînt că nu are 40 de ani. [1]) Să zice că sînt multe probabilități în favorul lui. Dar în starea lucrurilor nimeni nu poate fi sigur de nimic. Cît pentru mine sînt din partida aceluia care va izbuti să să facă. Tata Ioniță Fălcoianu are mari nădejdi, pentru că s'a tocmit cu un *escamoteur* anume Rodolf, [2]) ce să află aici, să escamoteze colora neagră a bilelor ce să vor pune la dînsul și să le albească pe toate....

Aștept cu nerăbdare numărul I iu al jurnalului vostru, [3]) dar îmi pare cam rău că o să văz și versurile mele, care ați fi făcut mai bine să nu le tipăriți, căci nu plătesc nimic. Nădăjduesc că voi profita mult din critica d-lui Alexandri, pe care te însărcinez să-l îmbrățișezi de trei ori din parte-mi.

Văz că nu-mi spui de ai înfățișat Prințului eczemplarile ce aveai de gînd să cumperi. Oare nu te-o fi încredințat cineva că și aceasta este supărător la reputația mea? Răspunde-mi, căci voiu să știu ce ai făcut.

Polcovnicu zice să-i trimiți caleașca, că prea chieltuește mult cu birjile.

Aseară am petrecut cu niște pantofi frumoși care mi-au vorbit de tine și mi-au întărîtat jaluzia. Al tău prieten

Gr. Alexandrescu.

XI.

1842, Decemvrie 4.

.....Nu știu de ați auzit pă acolo de o broșură satirică ce s'a răspîndit pă aici înpotriva unor persoane puternice și al căreia rezultat poate să pue ură între oameni, ba încă să și com-

1) Bibescu a fost înscris de Adunare în lista boerilor eligibili la 27 Nov. 1842.

2) Rodolfo era scamatorul, căruia Eliade i-a adresat (1843, 1 Ian.) o odă *La Rodolfo*.

3) *Propășirea* ce se prepara de-acum.

prometeze, pă cum zic unii că ar fi făcută de Valian: să te fe-rească Dumnezeu de asemenea prieteni... [1]

Gr. A.

XII.

Bucureşti, 1842, Decemvre 15.

Iubite Iancule

Nu ştiu pentru ce m'ai pus la uitare. Să vede că ai învățat cochetăria de la femei şi socoteşti că scriindu mi rar te faci mai dorit. Dar aceasta e anevoe. Or cum va fi, te rog să te întorci la obiceiul cel vechiu, care este şi cel mai bun. Ți-am scris mai deunăzi o coală întreagă; ți-am scris asemenea şi în scrisoarea coconului Take, dar la nici una nu mi-ai răspuns. Gindeşti-te că n'o am întru nimic să fac o satiră asupra tăcerii tale.

Am auzit că ai scris polcovnicului că nu poți veni în sărbători, după cum ne făgăduiai şi îmi pare rău, căci îmi făceam o idee plăcută de petrecerea ce era să avem pă aici; îmi închipuiam cum era să te văz după perdea la Tarsița.

A propos dă Tarsița, trebue să ştii că acum s'a aruncat în politică şi că tratează pricina orientului.

Am vorbit de tine cu postmeşterul de acolo, d. Pecold, [2] vesel bătrîn şi curtezan din cei mai de frunte.

Poenaru mi-a spus că manuscriptu asupra lui Carol să tipăreşte aici şi prin urmare nu mi l-a dat. Nu ştiu de trebue să crez că v'a răspuns despre aceasta [3]. Mi-a zis asemenea că după ce vor lua sfîrşit frămîntăturile politice să va apuca a scri cite un articol pentru jurnalul vostru, din care nădăjdueşte că îi veți trimete citeva eczemplare ca să le imparță.

Aş vrea să ştiu cînd o să iasă acel jurnal, căci mi s'a urît aşteptînd; apoi am şi nerăbdare să văz critica poeziilor mele din care sînt sigur că voiu profita mult.

Alecsandru Golescu s'a întors, dar de un ochiu nu vede. Iancu Florescu a venit asemenea. L'am întîlnit la vre o doă baluri şi la cea dintîi vedere am priceput că trebue să fi avut la Paris cel mai bun profesor de joc.

Simbătă să face alegerea Domnului, dar nu socoti că o să te înştiințez cine s'a ales până nu mi-ai răspuns la scrisoarea trecută.

Îmi pare foarte (rău) că nu poți să-mi trimiți poeziile, căci acum ar prinde mare loc. Dar mai fă vre-o cercare; pune şi pă

1) Broşura lui Vaillant are titlul *Episode de la question d'orient: Russie, Valachie, Moldavie, Paris 1842.* Fiind cu neputință să să aleagă Cimpineanu Domn, broşura recomanda pe Ştefan Bălăceanu şi critica pe alți candidați, cruțind întrucîtva pe G. Bibescu.

2) Era Neamț.

3) Despre *Carol XII* vezi V. A. Ureche, *Istoria şcoalelor*, II p. 227.

d. Cogălniceanul care poate să aibă mai multă enfluență asupra lui Donici. Cere asemenea şi *Spovedania*.

Înştiințează-mă de ai dat cele două eczemplare.

Mai alaltăeri, aflîndu-mă la d. Vilara, îmi spuse cu un fel de mirare [1] că Valian s'a întors şi că a venit pînă în zio să-i facă vizită. Nimeni nu putea înțelege cum un om gonit peste graniță a avut corajul să se întoarcă. Dar el nici că să turbură cu asemenea idei şi mergea pă la toți, zicînd că a venit să să aşaze aici. Însă Costache Dorobanțul, ce era pornit la vînătoare după dînsul, îl întîlni în seara acea şi îl porni de unde venise [2].

S'a isprăvit hîrtia, dar tot ți aş mai scri.

Multe închinăciuni D.D. Alexandri şi Cogălniceanu.

Al tău prieten

Gr. Alexandrescu.

XIII. [3]

(1842, iarna).

Je t'écris à la hâte. Je suis sûr que tu ne m'en voudras pas; mais que veux tu, cher ami, j'ai reçu ta lettre aujourd'hui matin et je n'ai pas eu le temps de copier des vers. Patience! ça se fera la semaine prochaine.

Tu me demandes ce qu'on parle de toi; rien, absolument rien et pour une raison très simple, c'est que je ne vois personne. Depuis ton départ je n'ai été ou plutôt je n'ai trouvé qu'une seule fois la Pernet. Elle a été malade; mais à présent elle est bien.

Tu sais qu'on préparait un grand bal à la cour. Il a été donné et j'y ai assisté par curiosité. Mr Stirbei voyant un jeune homme dans la foule l'a accosté en le prenant pour toi et a causé quelques instants avec lui, j'ai été enchanté de la méprise...

Il faut savoir que depuis ton départ je ne fais que flaner toute la journée, tant je m'ennuie!

Embrasse de ma part nos chers amis et fais mes compliments à Mr. Pecolt [4].

Écris-moi aussi pour la négociation dont je t'ai chargé.

Tu m'obligeras beaucoup en empêchant qu'on imprime mes vers et en m'envoyant le plus tôt les premières feuilles de l'Album. Ton ami

Gr. Alexandresco.

1) În broşura *Episode* etc., Vaillant îl numise pe Vilara un intrigant în serviciul Rusiei. Avea deci de ce să să mire omul!.

2) Vaillant părăsise țara în urma complotului (încă nelămurit bine) dela 1840. În 5 Nov. plecă din Bucureşti, în 13 Iulie 1841 din Moldova. (Cele două date după un memoriu al lui, foae volantă, la Academie).

3) Cu ortografia corectată, ca şi celelalte franțuzeşti ce urmează.

4) Poştarul.

XIV.

1843, Martie, 2.

Să vede că este o fatalitate pentru toate lucrurile care le anonsarisești și că să află scris în cartea soartei ca nici una să nu le înplinească. De pildă: mi-ai scris că poeziile mele vin nu știu cu cine și n'au venit; mi-ai scris că îmi trimiți *Spovedania* și nu mi-ai trimis-o; mi-ai scris că ești gata să dai prințului eczemplarile ce te-am rugat și nu i le-ai dat; în sfîrșit îmi făgăduești o zînă, o pianistă frumoasă și nici ea nu vine! Dracu să ia făgăduelile omenești.

Mărturisesc că astădată n'aveam de gînd să-ți scriu, ca să nu-ți fac reproșuri; dar, vorbind eri despre tine cu D. Beldiman, cu care am avut cinstea a prînzi la D. Știrbei și găsindu-l dispozat să se încarce cu o scrisoare, nu mă putui înprotivi la o asemenea ispită [1]).

Mă mir cum zici că n'ai primit de o lună scrisori în vreme ce nu e doă săptămîni de cînd ți-am trimis proectul mănăstirilor.

Cărți nu s'au tipărit mai nici una în anul trecut, iar cît pentru forma alegerii mitropolitului caută'n regulamentul organic care negreșit trebue să să fi aflînd și acolo.

Imi pare rău că n'a mai eșit până acum jurnalul vostru, căci am făgăduit la niște dame să le citesc critica poeziilor mele.

Păcat că nu ești aici să vezi mulțimea versurilor în formă de ode care să fac pă toate zilele pentru prințul nostru. Dar s'au găsit poeții pe dracu, căci mi să pare că nu le plătește și nici nu prea îi plac. Mai deunăzi m'am dus și eu cu lumea la palat, spre închinăciune. M. S. după ce îmi adresă cîteva vorbe îmi zise: «Mi-a adus D. Genilie versuri [2]). Dar părerea mea este că nu trebue să facă nimeni versuri, cînd nu are darul acesta de la natură». Slabă încurajare pentru D. Genilie care să afla de față...

Eu o să mă mut de la voi...

Sărută din partea mea mîinele Doamnei Marii Rijnovanu și demoazelii și iarăș din partea mea înbrățișază pă D. D. Cogălniceanul și Alexandri, silindu-i să-mi trimiță poeziile. Adio! Al tău prieten

Gr. Alexandrescu

P. S. Uitai să te heretisesc pentru rangul ce ai priimit.

1) Vornicul Beldiman adusese lui Bibescu scrisoarea de salutare a lui Mihai Sturza și invitarea de-a se intîlni cu Domnul Moldovii. *Domnia lui Bibescu* de G. Bibescu, I, 187.

2) I. Genilie era profesor de geografie și hronologie la Sf. Sava.

XV.

(Fără dată. Scrisă înainte de 12 Februarie 1843).

Iubite Iancule!

.... Cît pentru cărțile tipărite în anul trecut, știi că nu sînt tocmai prieten cu Iliad, ca să-i ceiu o asemenea însemnare; apoi sînt sigur că nu s'a tipărit mai nimic și nu știu de ce socotiți că jurnalul vostru nu poate eși fără a fi înbogățit cu asemenea sărăcii [1]).

Vineri la 12 să face întronarea Domnului nostru [2])...

Cu expediția viitoare mă voiu sili să-ți trimiț și celelalte însemnări și îți voiu scri mai pă larg, căci acum ideile mele sînt cu totul paralizate sau, ca să zic mai bine, înpărțite pă ici, pă colea și mă aflu în aceeași stare a sufletului cu un prieten al meu din Moldova.

Recomandează-mă la suvenirul afurisitei și al celorlalte cunoștințe și silește-te odată pentru totdeauna de împlinește dorințile prietenului tău

Gr. Al.

(Va urma)

1) Era vorba de reproduceri și critice în *Propășirea*. Interesantă este condamnarea cuprinsă în vorba „sărăcii".

2) Intronarea s'a făcut Duminică în 14 Februarie.

In luptă

I.

S'au lăsat umbrele din dealul Tufelor de'mbrăcau pădurea până la piept. Mierlele galbine începură de la ojina cea bună să fluere răsfăţate, ca nişte voinici cari n'au nici o grijă de lumea asta. Invirteau flueratul cu întorsături de marşuri, vrînd par'că să deştepte şi pe celelalte cîntăreţe, ce stau ascunse în umbră, moleşite de căldura de peste zi. Dar acelea, abia după ce soarele trecu dealul, au prins să-şi cerce glasurile mîndre, clare. In lunca de la poalele pădurii brazde de iarbă groase, se înşiră dese una lingă alta. Şase romîni, în cămeşi asudate ce li se lipeau de spate, în capul gol, se legănau înşiruiţi unul după altul, povestind cu glas tare.

— «Măi, ăla aşa se duce de gîndeşti că tae'n păsat cu cuţitul. Să fie după el, nu s'ar mai opri până 'n portiţă la Anuţa Saftii.

— Coseşte ca saşii. Măi, eu am cosit într'o zi cu Siminu Dărăbanului, da, toată ziua m'am tăvălit pe jos, de n'am făcut nici un spor. Acuma ştiţi voi cumu-s ei la picioare: cocostîrci. Pe drum merg: bleanc—bleanc, bleanc—bleanc,— trăznitu-i-ar sfîntu, că toată vara umblă 'n cizme, de li se putrezesc picioarele. Dar cînd cosesc aşa se poartă măi, de stau să fugă după coasă. Acum fug ei cît fug, dar la cincisprăzece paşi ar scoate limba să nu le fie ruşine. Da n'o scot, numa asudă şi se moaie, de rămîn călbejiţi cu zece 'mpuşcături după tine, şi apoi tot coada o ţin pînă aduce Dumnezeu şi sfînta sară.

— Ce ştii mă, Costea poate-o fi prăsilă de sas. De-aceia îi place lui aşa de tare slălina de an».

Cel de care îşi băteau gura, era un flăcău voinic, harnic de să-i cauţi păreche, cel mai bun cosaş din tot satul.

Zîmbind cu bunătate la glumele lor cînd erau din voie bună,—întorcîndu-şi capul într'altă parte cînd izvorau din răutate, un tînăr de vr'o douăzeci şi şase, cu pălăria lată, plecată înainte, în haine închise, a tot stat pe lîngă ei de azi dimineaţă. Pălăria-i umbreşte bine faţa vorbitoare, încadrată într'o bogată barbă castanie, iar ochii-i privesc umezi, limpezi. Ochii lui au mult din verdele şi adîncimea unei ape mari.

De-un răstimp tot cleampăne capacul orologiului: să stee să nu mai stee? Că romînii-s harnici ei şi cinstiţi, dar dacă ochiul stăpînului nu-i vede, tot nu poţi zice că nu s'ar mai opri din cînd în cînd să-şi umple pipele şi să povestească, răzimaţi de toporiştea coaselor. Şi el ştia mai bine ca oricine altul, că ziua de coasă-i cu 'n zlot bun şi demîncare, iar un zlot nu-l arunci aşa numai în vînt.

Ci acum au dat răcorile, şi aerul proaspăt, mai subţire par'că, îi îndeamnă pe oameni mai cu temeiu la muncă. Şi chiar să nu-i îndemne, George Pîrvu nu mai putea să-şi iee gîndul de la cineva, şi nu mai putea deci să rămînă.—Spuse oamenilor cam până unde ar gîndi el c'ar putea să fie iarba culcată pân' de sară, le pofti spor mult şi eşi în drum.

Calea umbrită se pierde printre iarba mirositoare, înaltă. Plouase primăvara din belşug, şi ţîrîiau grieri puţini. Cînd sînt grieri mulţi iarba-i rară şi 'nspică cînd e de două palme. Las' să mai dee Dumnezeu şi bine, că'n doi ani slăbiseră vituţele oamenilor de erau numai coaste şi noduri.

George Pîrvu mergea prin mijlocul verdeţii cu pălăria în mînă, cu'n zîmbet uşor pe buzele rumene, cu ochii aproape închişi de plăcere. Din spinii costiţelor se purtau presurile cu cîntecul de seara, pe marginea pîrăului, pe lîngă rîpi, codobaturile se înieptau în zborul scurt, ca şi cînd ar scăpa din mîna cuiva, se aşezau, dînd tactul cu cozile sure, lungi, pe vr'un bruş ori piatră, mîndre de picioarele lor de domniţe. Pe la marginea pădurii mierle, cu penele cumu-i tăciunele, făceau o gură, de gîndeai că s'a aprins ceva pe-acolo. Iar din tufişuri, adînc în pădure, cîntăreţele măestre, gingaşe, suspinau cu glasuri mîhnite, necutezînd să ese în luminiş, în sfiala lor curată: ca şi cînd ar fi să se îndrăgostească copiliţe de şasesprezece ani, să le tremure sufletul într'un cîntec abia auzit, şi nici ele să nu ştie, cum stau în umbra răcoroasă a grădinii, cu inima pătrunsă de-o mîngăere dureroasă—de cîntă ele ori altcineva.—

George cum trecea prin sărbătoarea aceasta mîndră şi

curată a înserării, părea că lunecă uşor, fără de trup, şi tot mai mult i se desăvîrşa în minte o icoană sfîntă.—Zimbetul uşor de mai înainte îi trecu de pe buze, o linişte ce-ar însenina fruntea brăzdată a unui făcător de rele i se tipăreşte pe faţă şi ochii i-s împaingeniţi de unde călduţe de lumină.

Astă sară pe răcoare
Cînta o privighitoare
Cu glasul de fată mare...

Glasul dulce, mlădios îi înfioara tinereţele, îi aducea tot mai multă lumină, tot mai multă căldură în ochi.—Cu trupul legănat, suspina lin doina tărăgănată, îmbolnăvindu-şi de fericire inima.

—Şi mîndră dorul de la tine
Peste multe dealuri vine
Cu lacrămi şi cu suspine
Să mă usuce pe mine.

. . . .

Mîndră, mîndră, dac'ai vrea
Daţi-ar badea inima—
Tu s'o pui lîngă a ta
Să nu mă mai poţi uita!

Hei, dar de mergi tot aşa cîntînd, tîndăleşti ciasuri pân' s'ajungi acasă, şi acolo Doamne cum va bate de tare inima ce aşteaptă. De citeori va fi eşit cineva până la portiţă într'o haină uşoară, albă, cu pui negri. De citeori v'a fipri vît în lungul drumului, şi-apoi va fi intrat iarăşi în curte, îmbujorată la faţă, gîndind că poate-a văzut'o cineva. Drumul nu-i lung, iacă dealul, şi sub deal satul, dar acum lui Pîrvu, cum încetă de-odată din cîntec, îi păru că n'are s'ajungă pân' la miezul nopţii.

Şi ferească Dumnezeu să 'nopteze Lia singură acasă! S'ar teme, Doamne cum i-ar fi de frică. Că sara dacă bîzăia numai o goangă smălţată, ori un flutur cu ochii holbaţi sbîrnăia roată în jurul luminii, Lia se ascundea în braţele lui şi sta aşa să nu se mai deslipească de el, şi dacă eşia singură în întunericul din curte îi povestea cu ochii mari şi adînci, cu faţa aprinsă, o mulţime de vedenii. Aşa-i ea, fricoasă, ca toate nevestele tinere.—

Abia acum se gîndea el că ar fi trebuit să pornească mai

în grabă, că n'ar fi trebuit să-şi lase femeia să aştepte aşa de mult.

Nu ştie el ce-i aşteptarea? Cînd sta pe spini trei-patru zile pînă să-i aducă poşta slova măruntă de la Lia, cine era mai neliniştit ca dînsul? Că bătrînul şi bătrîna—părinţii lui—se purtau ca umbrele în lumina roşatică a focului până se găta cina, şi zicea o umbră cu glasul scăzut ca în şoaptă:

—«Tu hă! iar nu-i bine cu băiatul!

—Iar!»—Apoi cuvintele sîsăiau şi mai încet şi nu se mai auzia nimic deslușit.

Şi vezi atunci Lia nu putea să-i scrie mai de grabă. Că Danciu era acasă, şi cum e dînsul om încruntat şi asupru de fire, s'ar fi aprins cum s'ar aprinde un foc de vreascuri uscate, dacă afla că fata lui scrie unui tînăr. Aşa se gîndia Lia totdeauna, şi ar fi murit de ruşine dacă tatăl său ar fi simţit numai ceva. Dar a plîns, aşa cum n'a plîns în toată viaţa ei, cînd omul acela încruntat, s'a apropiat odată de dînsa cu ochii plini de lumină, a îmbrăţişat'o, a sărutat'o pe frunte, şi i-a zis numai atita: «Auzi tu, să nu-mi spună ea nimica!»—Genele i se umeziră şi cerca s'o mîngăie: «Ce să plîngi aşa? Asta nu i ruşine, tu eşti fată mare. Ce să plîngi? Tot aşa să mă bată Dumnezeu cîte zile voiu mai avea! Auzi acolo! Dar' acela i un tînăr brav tu!»

Şi drept avea bătrînul Danciu. George era un om «brav» de care să te legi, să porneşti cu el în puterea nopţii, şi să nu-ţi pese de-ar fi să mergi până la capătul lumii. Atîta numai că era sărac. Dar oare cîţi sînt avuţi din tinerii cari mîntue şcolile? Puţini, tare puţini. Cei mai mulţi dintre cei cu dare de mînă necunoscînd puterea vinului vieţii din oraşele mari, se ticăloşesc de nu mai fac nici o ispravă.—Aşa se gîndea bătrînul Danciu: omul nu-i sărac cînd poate să trăiască şi are un suflet curat.

Şi George Pîrvu nu avea nici o pată şi putea să şi trăiască. Iată şi acum, a dat Dumnezeu an bun. George va face la douăsprezece care de fîn. Nu-i nimic asta: O iarnă întreagă să aibă celea trei capete de vită—doi boi şi o vacă—ce rumega cînd vor zăcea cu ochii închişi de jumătate pe aşternutul de pae.

Poate să ese şi mai mult. Bine că-s numai şase inşi pe cari i-a lăsat în luncă, da 's oameni harnici: cosesc de rad pămîntul. Şi dac'a fi de întrecere un car-două de fîn, colea la primăvară cînd se înmoaie zăpezile,—are să prindă bine.

Cum mergea grăbit spre casă, Pîrvu trecea repede cu gîndul de la puterea lui de agonisală, de la finațele, hoidele și lanurile de cucuruz ale lui, la nevastă, la bunătatea de copilă, cu fruntea curată și senină, și cu niște ochi de să te topești ca ceara de fața focului. Și totuși din ochii aceia privea vecinic un suflet cuminte, te linișteau cînd erai mai tulburat.

N'avea el un gînd hotărît cînd a luat'o: cum își vor croi viața? Dar anul trecu de cînd firea lor se deslușește tot mai bine, și se topește una într'alta. Și de cîte-ori George făcea o ispravă nouă și bună, vedeau amîndoi mai clar drumul pe care vor merge...

Cînd ajunse acasă, sfințise soarele, numai voaluri ușoare de purpură se ridicau tot mai sus în văzduh, deasupra dealurilor de la apus.

Slujnica isprăvise cu mulsul, și Lia mîngăia pe bărbie vițelul bălan.

Cînd se deschise portița, fugi sprintenă, cu capul plecat spre piept, și brațele moi se petrecură pe după gîtul lui George ca două mlădițe tinere.

«Gîndeam că nu mai vii. De ce ai stat atîta mă răule dragă?—Se înduioșa ca sufletul unui copil, ce-a așteptat ziua întreagă să vie odată mama de la hotar, și acum, că a sosit, nu știa să rîdă ori să plîngă.

—Vezi că a trebuit să stau. Știi tu cumu-i omul dacă nu-l vede ochiul stăpînului.—Da' tu ce mi-ai isprăvit astăzi căprioaro?—și el o depărtă puțin ca s'o poată vedea mai bine.

—Da.... am făcut eu ceva! Cu capul plecat spre umărul stîng se uita la el cu ochii umezi.

—Si ce-ai făcut mă-rog, dacă-i slobod să știu?

—Vezi că nu-i ertat!

—Așaaa? Adică tu lucri pe ascuns? Nu-i nimic! Tu crezi că azi am fost tot lîngă cosași?—Și el cerca să facă o față serioasă.

—Se înțelege, unde să fi fost într'alt loc, zise ea răzînd.

—Ba mă rog am mai fost. Din luncă pân' la oraș e numai o jumătate de ceas. Așa la o glaje de bere.

—Așa, acum te-apuci să minţești, că ție nici nu-ți place berea.

—Așa crezi tu. Da vezi c'a venit popa din Poiana pe acolo și a zis să-i țin de urît însoțindu!!

Lia-l îmbrățișă zîmbind: Mincinosule, că popa din Poiană a fost azi aici în sat. De ce vrei să mă năcăjești?

—Apoi tu cum de nu-mi spui ce-ai făcut astăzi?

—Vezi că nu se poate măi omule!» Și ea fugi iar sprintenă la vițel, care remase cu gîtul ridicat, așteptînd mîna stăpînii. Incepu să-l mîngăe iar.

George se apropie încet, și netezește și el vițelul pe spate.

Lia puse de-odată mîna pe sub bărbia vițelului, îi ridică gura umedă de lapte: «Ui!» Apoi puse ceealaltă mână pe nasul rece al bălanului și-i strînse gura în palme. Vițelul șovăe din cap, și zburdă spre grajd.

—«Făcutu-l'ai să fugă?

—Că zeu de-am strîns tare!

—Ei nu, par'că n'am văzut eu. Vei vedea că nu mai vine la tine.

Nevasta se înciudi:

—Ba vine!

—O se vezi că nu mai vine. Vita nu-i ca omul, că pe om îl strîngi și tot vine!

—*Mă* șodenie dragă! și Lia îl îmbrățișe iar.

Da'mi spui ce-ai lucrat azi?

—Cum ești și tu, toate vreai să le știi.» Apoi, cu ochi cari așteptau o vorbă de mulțămire caldă—caldă: «Am plivit două straturi și... și am cusut florile pe străițuca cea de catifea neagră.»

El nu zise nimic, ci o sărută pe ochii umezi...

După cină nevasta aduse poșta: o gazetă și două scrisori, abia acum își aduse aminte să i le dee.

Intr'una protopopul trimitea un ordin sosit de la episcopul, să stărue toți preuții ca să se cunune oamenii cari trăesc în nelegiuire în parochiile lor. In ceea-laltă se aviza despre o restanță de dare pentru școală de două sute bune.

George după ce ceti hîrtiile privea prin părete, în colo. Iși uitase de cosași, de iarba lui, de vitele lui, de tot. Simțea că i se ridică din suflet ceva, ce-l îndeamnă să stărue cu gîndul la el, la oamenii din satul acesta, la toate durerile și năcazurile lor. Nu i era nou simțămîntul. In anii cînd se pregătia pentru preoție, îndemnul acesta era strălucitor în frumuseța lui. Atunci se gîndea că poate să pătrundă printr'o stîncă de cremene. Și de cînd e aici în sa[illegible] l'a părăsit avîntul măreț. Dar cînd ziua întreagă trebuia să se gîndească cu totul la alteeva, cînd era silit să și vadă de sămănăturile și de hotarul ce i da eclejia, cînd trebuia să-și numere des banii să vadă, de are cu ce să plătească unde era de plătit, atunci i se părea că se risipește

oarecum. Gîndul i se împărţia, neştiind bine în ce parte să apuce, păn' ce în urmă nu se mai gîndea la nimic.

—«Ce zice acolo George, par'că te-ai supărat? Şi nevasta se apropia sfioasă de scrisori: Doar nu va fi vr'o nenorocire?

—Păcate omeneşti Lio, ce să fie. Zice că să-i îndemni să se cunune pe cei ce trăesc în nelegiuire. Eu de ce mi bat gura în toate duminecile? Tot pentru asta. Ei, dar aici sînt cîteva cazuri desnădăjduite, de nu mai poţi ajuta nimic.

—Dacă nu poţi ce să faci, tu eşti de vină?

—Ce să faci! Trebue să faci ceva. Aşa, ca dobitoacele nu pot să trăiască.»

Tac amîndoi şi privesc la hîrtiile de pe masă.

—«Pe cîţi nu i-am chemat aici acasă să-mi stee faţă. Dar ei se priveau cu ochi duşmănoşi, şi şi aruncau vorbe grele de mă lua o groază. E uşor să scrii, dar să faci ceva, asta-i!

Glasul femeii se făcea tot mai duios, tot mai bun:

—Bine dragă, de ce să te superi tu? Vezi, nu te mustră nime, numai scriu să faci ce poţi.

L'am chemat pe unul. Intăi n'a zis nimic ci m'a tot ascultat. Şi spun eu, şi credeam că-l voiu îndupleca să-şi alunge din casă spălătura şi să-şi primească nevasta adevărată. Dar la sfîrşit ştii ce-a zis? A spus aşa, ca şi cînd ar vorbi cu vecinu-so: «Poţi să-mi toci la ureche cît vei vrea! D-ta nu ştii ce iad am avut eu cu dînsa. N'o mai aduc, mai bine mă bag în foc să ard de viu!» Si a început să blasteme, să se jure pe cite-s în lume «de-i va mai trebui la casa lui».

—Ăştia's proşti, George, nu te înţăleg pe tine. Le poţi tu vorbi că nu pricep.

—Ba pricep Lio, ba pricep dragă. Dar sînt patimi omeneşti cari nu cunosc stavili. Sînt tulburări adînci în sufletul omului, cari fierb neliniştite, ca un vîrtej de apă tulbure. Şi dacă vîrtejul acesta a început odată, nu-l mai poate opri nici o inimă, bată aceea în pieptul unui domn mare, ori în a celui din urmă ţăran».

Pe fruntea lui George Pîrvu se lăsă o umbră de tristeţă mare. Glasul i se asprea, ca şi cînd ar fi nemulţămit cu sine însuşi. se înăsprea şi era tot mai adînc.

Slujnica deschise încet uşa.

—«Mă rog oamenii de la coasă vreau să meargă. Au isprăvit cu cina.

El se trezi de-odată din tristeţa în care căzuse:

—Ei vezi! Stai că le plătesc îndată!

Eşi cu capul gol în răcoarea de afară şi le numără banii. Şase zloţi fac şase înmormîntări,—şi douăzeci de îngropări abia de erau anul întreg,—cît şase cununii, dar de acestea de erau una-două la an.—Dar iarba trebuia tăiată, că era până'n brîu.

—«Ce zici dragă, va eşi mult fîn? zise preuteasa, cînd George intră în casă după ce le-a plătit,—înseninat ca după o faptă bună.

—Vr'o două-treisprezece care. Va fi destul.—Pentru viţeluş va fi otavă. Să vezi numai cum are să crească de mare şi frumos pân' la primăvară.»

—Părea că se sfiesc să vorbească mai mult despre avutul lor, şi despre grijile cari sînt legate de viaţă.

Lia merse în chilia vecină şi acum sta lîngă George cu mîna ascunsă la spate.

—«Gici ce am?—Şi ochi-i luminau ca două diamante negre.

—Ce să ai, ia un măr!

—Ba că nu-i măr!

—Dacă nu-i măr, apoi sînt nuci. Vezi că-s nuci din pod.

—Nu-s! şi ea se îndoi repede să nu-i prindă ori să-i vadă mîna de la spate.

—Atunci n'ai nimic, că alta ce să ai!»—Ochii ei îl priviau rugătoare, părea că zic: «Zău giceşte tu, mi-i aşa de greu să-ţi spun, şi totuşi aşa aş dori să vezi ce am».

Dar Pîrvu nu putea gici de loc.

—«Ce mai om şi tu!» i se lăsă în braţe, şi ca un copil, cu ochii în poală, ţinea în mînă străiţuca cea de catifea, pe care a cusut azi florile.

Era un buchet de număuita, albastre, adînci. Deasupra lor în galbin două litere mari I. H. şi intre ele o cruce roşie. Acum avea George în ce pune cutiuţa cînd mergea la bolnavi să-i grijască.

—«Şi mai am ceva dar nu-ţi arăt până mîne.

—Pentru ce să nu-mi arăţi?

—Mi frică să nu te superi.

—Ei bine, par'că tu ai putea să mă superi cu ceva. Arată-mi, nu mai fii copilă.

—Vezi că tu eşti copil, că vreai să le ştii toate ca muerile». Ea îi dete o invitare, cu tipar frumos între două garoafe. Zise scurt: Să meargă 'mpăratul şi eu nu mă duc.

—Pentru ce să nu mergem? Nu i departe, două ceasuri. Mai vedem şi noi lumea. Lio!—Cerca să o convingă, însă umbra de tristeţe iar i se lăsă pe frunte.

Dar nevasta se apropie cu scaunul de el, şi-i zise:—«Vezi că te superi, ştiam eu că ai să te superi.—Apoi, cu glas foarte limpede şi hotărit, adaugă:

—Uită-te la mine dragă. Copilă-s eu? De ce să nu ne vorbim noi desfăcut, fără nici o sfială. De ce să ne temem, unul de gîndul celuilalt? Nu mergem pentru că n'avem bani. Atita tot. Intr'asta nu-i nici o ruşine că n'avem bani. Numai să fim noi sănătoşi. Ce să ne sfiim să ne spunem ce-i adevărat? Dar pentru asta nu-i nici o supărare.

George îşi ridică ochii împaingeniţi şi o priveşte îndelung.

—Dragă tu Lio, n'are să-ţi pară ţie rău că ai venit într'un sat cu mine?

Nevestei i se umplură ochii de lacrimi.

—De ce vorbeşti aşa, spune-mi de ce vorbeşti aşa?

Işi razimă capul de umărul lui, şi-l priveşte cu o neţărmurită dragoste.

—Să nu mă mai întrebi aşa, puiule, să nu-mi mai zici aşa că mă superi tare.—Aşa-i că nu mai faci? Şi-l mingăia cu mîna albă, mică,—ca pe un copil.

Glasul lui Pîrvu era înnecat: «Nu, n'am să mai zic!»

Dar după ce s'a sculat, fără să vrea, tot aceasta îi venia în gînd. Lia, i-a spus vrînd să-l mingâe mai tare, că nici nu-i mai place, că nici nu ar mai şti juca.

Ea, şi să nu-i mai placă jocul. Asta nu se poate. Nu ştia el bine că păn' era fată—şi ce-i de-atunci, abia un an—nu o întrecea nimeni în lunecarea usoară, în adierea de vis a plăcerii ce i se citea pe faţă? O vedea şi acum înclinîndu-şi capul cu duioşie pe umăr, pe cînd în părul bogat îi ardeau întunecat doi trandafiri.—Aşa a văzut'o el mai întăi, aşa i s'a întipărit în inimă, şi cînd se gîndea că 'ntr'un an de zile de cind e cu el, abia o dată a putut să bată din aripi fluturaşul acela, o durere mare i se pogoria în suflet, şi părea că i se întăreşte ceva acolo lîngă inimă.

Ii veneau în minte cuvintele doamnei Virginia, mătuşa fetei:

— «Numai de nu i-ar fi urît puiului, dacă ziceţi, că-i aşa de departe satul acela de orice centru!» Dar bătrînul Danciu n'o lăsa să zică mai multe: «Ce centru? ce departe? Om să fie, şti colea un om brav, apoi de celelalte nici o grijă. Dă Dumnezeu, numai minte să fie, dă Dumnezeu, numai dragostea să rămînă».

Şi iată a rămas şi dragostea, şi minte era destulă, şi totuşi nemulţămirea începu să muşte din inima lui Pîrvu. Nu pentru el, că el cunoştea bine dealurile, era dedat cu tinile cleioase, ştia cit e de bun un prînz şi mai sărac, dacă are omul inimă bună. Dar îi era de nevastă! Ce ştie ea de sbuciumul mare de luptă, prin care a trecut el până să ajungă să se hotărască pentru preoţie? Părea că-l cheamă ceva, un glas adînc de durere părea că'l strigă să dee ajutor. Şi el a pornit la luptă cu gîndiri măreţe, cu idealuri mari de bine. Ea n'a ştiut, pe dînsa n'a minat'o la sat nimeni, numai dînsul. Dragostea mare ce-o lega de el.—Şi iată, abea-i un an, şi el a rămas de foarte multe ori dus pe gînduri. I s'a părut până a nu veni în sat, că el toată viaţa are să lupte pentru alţii. Şi cind era odată mai năcăjit, îi veni aşa ca din senin gîndul acesta îngheţat: «Intăi *trebue* să vezi din ce vei trăi tu!» I se părea de multe ori că 'n anii de pregătire îi fîlfiiau mereu deasupra capului aripi nevăzute, cari l'au însoţit, l'au adus cu zborul lor închis până aici. Cînd s'a aşezat în sat, aripile bătură de-odată mai repede, se înălţară tot mai sus, până ce nu s'a mai simţit nici o adiere.

Dar el poartă întreagă vina. Pentru ce a smuls din mijlocul îndestulirii un suflet senin, şi l'a adus în lipsa şi sărăcia lui să-l întunece?

George se chinuia să-şi ducă gîndul într'altă parte, dar nu putea. Că o vedea mereu aşa cum i s'a întipărit mai întăi in suflet, şi simţea că nu ar fi putut face altcum.

Emilia adormise de mult dar pe George nu-l prindea somnul. Se sculă şi eşi afară în lumina albă a lunei. Se aşeză pe laviţa de lîngă mărul din curte.

Era o pace adîncă de se auzea murmurul păraelor depărtate. Părea că'n întreg văzduhul s'a revărsat liniştea ce se aşază pe feţele albe ale fecioarelor ce adorm fără nici o nădejde în izbîndirea visului ce le-a topit inima.—Două stele trec deodată pe sub bolta înflorită şi nu se mai văd, ca şi cînd s'ar fi cufundat în nimic. In urma lor două linii de argint, se stinseră grabnic.

Afară pe cîmp plîng fluerele feciorilor ce-au mers cu vitele la păscut. In răstimpuri dangăt rupt, înăduşit de clopot, de la vr'un bou ce rumegă zăcînd, se înalţă ca o undă de vaet ce-a scăpat din pieptul unui om ce se chinue să moară.

Liniștea aceasta îl făcea pe George să-și simtă durerea și mai tare. Părea că numai acuma pătrunde el pe deplin în adîncimea unei taine mari, pe care o vedea în noaptea aceasta, că stăpînește în toată firea, în taina suferinții.—Cînd intră în casă dinspre aluniș începu să plutească pe aripi pacinice cîntecul:

Doamne cum m'aș alina
Inima de n'ar ofta,
Doamne cum m'aș odihni
Inima de n'ar mai fi!

II.

Un suflet nu se întunecă însă așa numai pentru gîndurile ce și le face cineva. Gîndurile vin și trec, de unele rizi chiar insuți după ce au trecut. Și o inimă nu se îndoaie așa ca o luminiță de ceară de ori ce undă de căldură.

Dimineața era o lumină ca aceea de te'nseninā să nu fi închis ochii toată noaptea. George Pîrvu nu i-a prea închis azi-noapte,—și cînd îi închidea vedea mai tare ca și cu ei deschiși. Înciripă în grabă vr'o patru oameni, și la drum cu ei, că azi se pornește o așa căldură, de se va face fînul tot cumu-i strămătura dacă vor răscoli bine iarba pe unde-i mai groasă.

Lia îl petrecu pănă la portiță, și-l rugă frumos să vie pe seară mai de vreme acasă.

Preotul își răsuci o țigară, și mergea glumind cu rominii. Părea că-i foarte ușor, și așa o mîncărime de vorbă îl prinse, de nu mai găta poveștile.

Cînd văzu lumina aceea mare dimineața, îi veni repede un gînd hotărît: «Satu-i gol și popa să stee acasă! Ce să facă el într'un sat gol? Moare lumea dintr'asta că popa se 'ngrijește de ce-i trebue? Ba nu moare de loc!»

Îi veniră așa de cîte-va ori în minte învățăturile unui dascal: «Lunea te-apuci să aduni date pentru predica din Dumineca viitoare. Cetești cărți, tot cetești și tot însemni. Marția și Mercurea le ordinezi și scrii predica. Joia o înveți încet, iar Vinerea o zici cu glas tare. Pe urmă Sîmbăta grijești din cît poți să nu vorbești multe ca să-ți rămînă glasul curat».

Dar la cuvintele acestea, fără să vrea, îi venia să rîză acum. Și cu sufletul înviorat, fără nici un gînd rău, își zicea ca și cînd ar continua povețele profesorului: Pe urmă Duminecа după ce ai gătat cu sfînta slujbă și cu predica, te pui și

flueri odată'n biserică să te lege oamenii. Atunci cel puțin te-ar ținea ei să nu mori de foame.

Nu-i mai veneau gîndurile de asară, simția numai că trebue să se'nvîrtă ca un prisnel după trebi, dacă vrea să-i meargă bine.—Bine-ar fi așa, nu-i vorbă, popa ca un părinte sufletesc la sute de oameni, să se'ngrijească de celea sufletești, să nu fie tot cu gîndul la ziua de mîne, la zilele lui pănă la moarte, să se'ngrijească de asta cei pentru cari ar fi să lupte.

Da' vezi că nu se'ngrijește nimeni. Că nația dacă-ți aduce o liturghie de prescuri la biserică Dumineca, gîndește c'a făcut mult, foarte mult. Și cînd vine o femee s'o slobozi din casă și-ți dă cinci creițari, ei i se pare că ți-a dat cinci zloți. La 'mormîntări, la cununii să te tocmești cu el pănă ți-e acru sufletul, el tot: «Zău părinte să mai lași că n'avem». Ii spui: «Bade mie-mi dă vlădica drept să iau atîta!» El: «Bine că dă, dar dacă nu-i, de unde să iei?»... Ecleja o lucri cum poți, mai cu plată, mai cu zile de-ale lor, dar tot mai mult cu plată.

Prescurile se gată Marța.—Dacă te pun păcatele să ai mai mult de trei guri: preuteasa, tu și slujnica, apoi Luni seara nici coji nu mai sînt să dai la un puiu. Banii pe boteze, feștanii, ajung pe sare, pe oțăt, și pe lumină. Dar dacă te-a bătut Dumnezeu să tragi și cu țigara, îi zvînți pe toți, care cumu-i apuci. Și domni mari de romîn se miră că sînt preoți cari trag în pipă tăbac prost. Hm! s'or mira, ce să faci, ca să se mire și ei de ceva. După cum ați învățat la olaltă la școală și aveți aceeași cultură aproape, ar slobozi și ei fum tot așa de subțire ca și voi, dar' dacă nu le ajută puterile, cată să se mulțămească și cu noduri de fum gros.

Nația noastră-i năcăjită, n'ai ce zice. Cine cinește, trage de pe o zi pe alta. Vezi bine, pentru oamenii noștri e jertfă săracii și cînd dau zece bani.—Și cînd ai un suflet milos cum are Pîrvu săracu, te'nduioșezi, cînd vezi cum întinde mîna să dee ceea ce poate creștinul. E supt el de multe lipitori, ce să-l mai sugi și tu. Și îți împietrești și inima de nu mai simți, cînd, certînd pe vr'unul pentru vr'o greșală, îți strigă în ulița mare: «Par'că el îi mai bun, par'că nu noi îl ținem. Voiu vedea eu cînd ș'a mai împlînta dinții în prescură de la mine!»

Dar George Pîrvu cu alt-ceva nu se putea împăca: Cum își pleacă poporul ăsta capul, ca o vită îngenunchiată, de cîte-ori vin aruncuri noi de la comună.

Îi spune notarul: «Ai să plătești cu atîta mai mult». Și el,

o grămadă de om, stă înaintea lui, cu grumazii frînți: «Apoi dacă zici că-i lege, vom plăti, domnule, ce-om face, pe rînd, cum vom putea»...

O singură dată, ori ce nedreptăți li s'ar fi făcut, n'au zis nimic, numai au gemut înădușit. O scîntee, din care să se aprindă un foc care să lumineze departe, nu s'a ivit în inima nici unuia.—Ori doar e de tot adînc ascunsă scînteea aceea, așa că nu se poate vedea?

Pîrvu făcea de multe ori o asemănare: Un animal rănit zace de multă vreme într'o pustietate. Pân' era sănătos a fost o mîndrețe și o putere ca aceea! Acum, că-i străpuns de durerile rănilor vechi, vin dobitoace amărîte dar mânioase și îl izbesc, îl mușcă. Lui în fierbințelile bolii, cum n'a mai văzut dobitoacele acestea, îi par monștri, și ca să nu le mai vadă, de frică își îndeasă capul subt trupul rănit.—Vin apoi dobitoace din vița lui, poate neamuri, să-i aducă vr'o bucată ceva, să nu moară de foame. El le vede, le cunoaște, dar scoțîndu-le de o greutate pentru el, se înfurie și vrea să-le muște. Acestea fug îngrozite, iar el moare de foame în loviturile străinilor.

De cîte ori era pe cîmp afară în toiul muncii, în lumina mare a soarelui, ori în loviturile tari ale undelor de vînt, George Pîrvu se însenina. Gîndurile i se limpeziau, și se vedea iarăși tînărul harnic și sirguincios de altă dată, de care a zis Danciu bătrînul: numai brav să fie omul, și dă Dumnezeu bine.

Și brav era George. Că treceau lunile și fînul uscat, de te'mbăta cu mirosul, se așeza în clăile rotunde, înalte, in vîrf cu popa; miriștile se retezau scurt, și snopii grei se îndesau în stogul zdravăn; tuleii de cucuruz cu boabele cumu-i jarul închis, străluceau printre lețele coșerului cînd bătea soarele acolo.

Afară putea să-și vadă mai bine de trebi ca acasă. Simțea de multe ori, că munca asta pe care o face el nu-i nici o virtute: ori ce om din sat poate să o facă, și o și făceau cari erau harnici și aveau unde să lucre. Pentru atîta treabă n'ar fi fost nici o lipsă să învețe doisprăzece ani numai în școlile din oraș. Acolo se pregătise el cu totul pentru o altă viață, mai ales pentru o altă luptă, pe care n'ar putea-o duce nici unul dintre oamenii din sat.

Numai cît lupta aceasta nu putea să prindă, nu putea să se nască în satul acela. Acolo nu se vedea altă țintă în viață, decît traiul de azi pe mîine, nu se știa de altă luptă, decît vecinica hărțuială amărîtă pentru o bucată de pîne. Oamenii aceștia nu puteau să înțeleagă ori-ce le-ar fi spus mai înălțat, mai pentru suflet, căci ei știau atîta: să se pue în brazdă Luni dimineața și să esă Sîmbătă sara. Scumpe-s, Doamne, de multeori cîte-va cupe de făină!

Și popa lua pildă de la ei. Avea cunoștință, simțise chiar, de multe ori, o altă viață, deosebită—ca cerul de pămînt—de ceea pe care o ducea acum. Dar vedea el bine că piatra cea dintăi in zidirea vieții omenești e: să ai o bucată de pîne.

Până cînd aceasta nu-i asigurată, poți veni să propovăduești oamenilor ideile cele mai luminoase și mai mîndre, ei nu vor înțelege și nu vor urma decît pe acelea, cari,—poate numai ca 'ntr'un vis depărtat—asigură acest traiu de pe o zi pe alta.

Cît se deosebia adevărul acesta rece și greoiu, de idealurile calde, luminoase, cari îi călăuziseră tinereța lui.—In răstimpuri de gîndiri adînci vedea, că în curînd trebue să se schimbe direcția educației de până acum din școli. Trebue o pregătire mare, temeinică, pentru lupta cea mai grea, pentru lupta vieții.

Admiri un vultur care se înalță în slava cerului, cu aripile întinse măreț, dar durerea îți sfâșie inima, cînd vezi că se coboară ca o săgeată și prinde în ghiarele-i ascuțite o pasere din zbor, o mică pasere cîntăreață, ori se năpustește asupra unui biet de iepuraș, care zadarnic vrea să se apere.

Până cînd vulturul răpește numai, până ce atîtea vieți tremură de groaza lui, tot zborul său în lumi de lumină, nu plătește nimic.

George Pîrvu se înduioșa de multe ori pânăla lacrimi, cînd se pierdea așa cu gîndul. Ca într'o lumină curată, vedea scris cu litere de sînge, cîte-va cuvinte, de unde vedea el că trebue începută educația tuturor oamenilor de azi, nu numai a preoților, căci dintre oamenii luminați ei poartă mai mult povoara învățăturii lor,—cuvintele Mîntuitorului: «Milă-mi de popor!» Milă care ajută, care muncește, nu mila care aduce lacrimi în ochi iar după aceea uită.

Și cu cît se gîndea mai mult popa cel tînăr în chipul acesta, părea că simte tot mai ușoară greutatea soartei sale. Pe oameni nu i-a fost nici cînd năcaz, vorbe aspre le spunea foarte rar. Dar acum se convingea tot mai mult, că sătenii aceștia nu poartă nici o vină că el trebue să muncească ca ori ce om din sat. Cînd cel stors și lipit își bagă mîna in șerpar să scoată

ciți-va bani pentru ca să plătească părintelui, pentru o slujbă ce i-a făcut, el jertfește. Și jertfa săracului tot-deauna e mare. Și'și aducea aminte de văduva aceea din scriptură, care a jertfit doi porumbi.

Dar badea ori lelea aceea care ți-a dat bănuții poate că nici nu gîndește, că ție—care ai o cultură, și dorințele celea mai modeste—nu ți-a făcut nici un bine cu asta, nu te-a ajutat, deși ar fi voit poate să te ajute. Cum să-i intre în cap, că tu totuși trebue să duci o viață cît de cît deosebită de a lor? Și chiar dacă s'ar gîndi așa, putere-ar ei face minunea asta? N'ar putea!

Las' dar să se mîngăe cu credința și cu mulțumirea că ți-au făcut un bine. Pentru ce să li-o răpești?

Cu cît treceau lunile mai multe, George Pîrvu se împăca mai ușor cu chipul acesta de gîndire și de traiu.—Și cînd vr'un biet de om, plin de nelegiuiri ca stupul, era certat de popă și striga în ulița mare, că nu mai duce nici o liturghie de prescuri la biserică, acesta nu-și mai împietrea inima să nu mai simtă, ci blăstăma otrava băuturii, care pătrunse inimile năcăjite ale celor mai mulți poporeni.

Era din firea lui om tăcut. Dar acum vorbia și mai rar, și o liniște plină de gîndire i se întipărea tot mai adînc pe față.

Chinurile vechi îl tăiau mai adînc numai cînd vedea,—deși preuteasa nu zicea nimic—că trebue ceva la casă și n'are pe ce să facă.—Dar Lia din ce în ce era tot mai cuminte, și-l mîngăia cu vorbe dulci. Așa era de mare puterea de a liniști ce se desprindea din fața albă a nevestei, încît George de multe ori nu se putea răbda să nu-i zică:

—«Auzi dragă, tu ești mai tare decît mine.»

*

Anii trec așa pe nesimțite și te pomenești numai că ești demult într'un sat. Pîrvu acum apucă a noua oară luna înflorită a lui Maiu de cînd păstorește și se năcăjește.

Năcaz da, era destul, dar și mîngăere era. Că patru copilași—îngerii, cum le zicea preuteasa puii,—cum le zicea popa—umpleau curtea de rîsul lor argintiu, și scîrțîiau portița cum eșau în uliță de gîndeai c'o tot deschide vîntul.

Popa cînd venia acasă nu mai scăpa de ei, până ce lua pe cel mai mic în brațe și-l ducea la nevastă să-l sărute și ea. Cînd venia Danciu bătrînul zicea de la portiță:

«Sănătate nepoților. Vezi asta-i avere odată»

Îi mulțămia pe toți pe rînd cu gogoroane verzi și roșii, cu vr'o jucărie ca aceea, de să se bată copii care să pună mai întăi mîna pe ea, și apoi ține-te cu întrebările. Îi descosia moșul de știa pân' a nu intra în casă ce face mama, unde-i dus tata, ce-au mîncat azi dimineață. Numai într'un loc se încurcau băeții cu răspunsurile tot-deauna.

—«Așa-i că voi nu plîngeți nici odată?» și moșul, plecat, se uita la ei.

Copii își lăsau capetele în pămînt, și stau așa. De la o vreme priveau prin curte în colo.

Bunicul îi întreba iar:

—«Așa-i că voi n'ați plîns?»

Odraslele clătinau ușor din capete că nu, tot cu ochii în pămînt. Dar cel mai mic se lipsește tot mai tare de bătrîn, și zice 'ncet ca să nu-l audă ceilalți:

—«Ba Mia pins». Dar cum vede că moșu nu zice nimic, merge clătinîndu-se și pune mînuța pe soru-sa cea mai mare.

—«Ia asta!»—

Cea dată pe față și cu plînsul și cu minciuna se cătrănește, începe să trîmbițe și spune că și Ion și Victor și Nelia au plîns. Apoi se uită cu ciudă la trădător: «Mai zice și el, apoi el toată ziua plînge.»

Bătrînul îi ascultă pe toți, face între ei bună înțelegere, apoi spune iar: «Așa-i că voi nici unul n'ați plîns?» Copiii nu mai zic nimic, nici cel mic, ci se uită la moșu.

«Noa vezi așa-mi place mie, să nu plîngă copilul. Numai cei de țigan plîng. Copiii oamenilor nu plîng pentru toată lumea asta. De-aceea v'am dat eu vouă gogoroane de zăhar».

Cînd venea preuteasa să vadă cine-i în curte de tac copiii ca 'n biserică, lui Danciu i se umpleau ochii de lumină vie:—«Vezi asta-i comoară odată Emilio!»

Știa preuteasa bine că-i comoară. Altfel pentru ce s'ar trudi ea să cruțe cît poate din toate, să-și țină copiii în hăinuțe bune, curate, de să gîndești că nu-s deci din sat, ci că a venit o căruță cu domni mari, și ș'au lăsat copiii să se joace aci pân' se vor întoarce.

Simțea și părintele George că-i dar de la Dumnezeu, mare dar, simțea însă din ce în ce mai tare și greutatea unei case plină de copii. Că mai 'nainte mai vindea cîte ceva din bucatele ce se făceau în eclejie. Ori-cum era ceva. Că la casa unui

domn par'că-i pustiu dacă nu-s cîţi-va bani în pungă. Ţi-e pare-că şi greu să stai atunci acasă. Că'n toată clipa ţi poate sosi un domn în sat, un cunoscut, şi atunci să n'ai pe ce pune mîna să-l omeneşti c'un litru-doi de vin, vine cam greu.

Dar de cînd răsăriseră copiii, nu mai era nimic de întrecut, şi acum ar fi fost de lipsă şi mai mult, că mai trebuiau patru să fie şi îmbrăcaţi.

Şi cînd se gîndia că peste doi-trei ani le vine rîndul la şcoală, pindea să-l furnice ceva prin spate.

Dar furnicarea aceasta era bună. Privirea visătoare de altă dată din ochii lui se ştergea încetul cu încetul, şi în restimpuri luminile lui aveau luciri tăicioase de oţăl. Fruntea tot mai mult se umplea de linii gînditoare, şi din liniile acestea şi din creaţa adîncă, ce se ivea din cînd în cînd de-asupra nasului,—ceteai hotărîri tari.

Glasul îi era din ce în ce tot mai poruncitor, şi preuteasa de multe ori eşia în pridvor:

— „Doamne, George, cum strigi tu! Gîndeam că te sfădeşti cu cineva.

— Se vede că m'am răzbunat prea tare Lio, dar las' că nu-i nimic. De ce ne-a dat Dumnezeu piept sănătos?"

Pe creştini îi purta mai aspru. Nu la piată, ferit'a sfîntul, că bani ştia el bine că n'are de unde să iee. Dar 'cel puţin să-i lucreze o zi-două, că nu vor aştepta nici ei să li se facă toate de pomană.

Cînd avea la sapă, n'ai fi văzut un puiu de romîn în toate trele crişmele din sat. Că pe cei ce i ardea lucrul lor şi erau săraci, trebuia să-i lase să-şi gate la ei. Dar cei bogaţi—şi cei ce tîndăleau vremea lui Dumnezeu—de doi ani încoace nu i-au ramas popii dator cu nimic. Cînd nu vreau să vină şi vedea că pot veni, lua doi trei juraţi de la comună şi bate, părinte, la uşile oamenilor. Şi creştinii cu capetele ploate mergeau înainte şi popa după ei.

La sapă aşa, la secere aşa, la fîn tot aşa.

De ce are el cu sutele zile de lucru la oamenii din sat?

Ca aceia să bată cînii ori să umplă crişmele?

Ar fi păcat de Dumnezeu aşa ceva.

Dar Pîrvu vedea, că n'are acum eclejie destulă unde să folosească zilele.

Şi dacă oamenii veneau acum, unii şi de voe bună să facă claca, iar ar fi fost păcat de Dumnezeu să nu aibă ce le da de lucru.

Nu s'a gîndit mult, ci s'a dus într'o bună dimineaţă drept la curtea unui grof de ungur, ce sărăcise de mult satul acesta ce nu se mai întrema. Moşia era arendată unui jidan, că domnii erau tot „sus" la Pesta lor. Jidanul, cu cîştig treizeci la sută, i-a dat în arîndă loc de douăzeci de jugăre.

Acum avea părintele unde să-şi bage zilele de lucru. De cînd începu să fie mai aspru, oamenii părea că şi în biserică-l ascultă mai bine.

Simţeau că omul acesta, pe care atîta vreme l'au văzut bun şi blînd şi nespus de iertător, nu e dintr'o pănură cu dinşii. Cine ia în arîndă două-zeci de jugăre de loc, şi încă dela un jidan plin de toate păcatele, se chiamă că are inimă odată!

Intr-o Duminecă însă tot satul se sculă în picioare. Jitarii aduseră o cireadă întreagă de vite prinse în eclejia popii şi în locul arendat dela jupînul. Le-au adus în sat, grămădite colea una într'alta, de numai tot coarne vedeai. Le-au închis la primărie.

Sătenii n'aveau păşune, decît vr'o cinci, şase ochiuri de pădure. Aşa, le vîrau pe moşia grofului, arendată la jidan, cu 12 zloţi de cap.

Dar Iuda nu vrea să ştie cu nici un preţ de vitele închise. Era Duminecă după amiazi, şi mugetele dobitoacelor flămînzite umpleau satul.

Sătenii ziceau să le sloboadă, că le mor de foame. Dar popa nu şi nu. Lui i-au făcut pagubă. Paguba trebue plătită.

Vr'o patru bătrîni văzînd cinia popii au mers la jidan.

Şi ăsta veni acum fluturîndu-şi barba sură, de părea că el e Caiafa.

Popa-i zice scurt: „E cireada d-tale. Paguba d-ta o porţi; cu d-voastră n'am nimic, oameni buni, d-voastră puteţi merge.

Jidanul hîrâi în barbă:—Vezi că-s vitele lor şi n'a fost în contract să plătesc io pagubele ce le fac vitele lor.

— Pentru asta nu trebue nici un contract, domnule. E legea de păşunat care zice aşa cum ţi-am spus eu! Dacă te învoeşti, bine, dacă nu, vitele rămîn şi li se dă de mîncare tot pe socoteala d-tale şi facem pîra mai departe".

Jidanul ştia el bine legea, poate mai bine ca popa, dar în satul acesta nu ş'a bătut încă nimeni capul cu legile.

Işi ridică de pe piept barba sură, şi cu ochii mici, galbini, a vrut să privească la popa. Privirea acestuia însă îl făcu să-şi plece iar capul.

— «Apoi acum odată le scot», mormăi el «dar nu-s aşa

de prost să plătesc eu. Io le-am grijit? Are ciurdarul două vaci. El să plătească.

— Asta-i treaba d-tale cum ai să-ţi destorni banii!». Cind să se ducă, jidanul tot nu putu să nu-şi arăte veninul: «Să ştii însă părinte, că nici arindă dela mine nu vei mai căpăta».

— Să fi d-ta sănătos. Pe trei ani avem contract încheiat. După aceea vom vedea ce-a mai fi. Multe se pot întîmpla în trei ani».

Cu musteţile mari, îmborzoiate de mânie, ciurdarul, un ungur neaoş de pe pustă, înjura în limba lor, scoţind vitele din curte. Ştia el că stăpinul său ăst nou nu glumeşte. Dacă ar fi aci Măria sa, ar face o glumă plătind el paguba, şi nu ş'ar lăsa neamul la năcaz că doar ş'a adus prăsila de departe. Dar jidovul cînd e vorba de bani nu ştie de glumă, să fie chiar tată-so.

Din Dumineca aceea oamenii se uitau cu sfială vădită la popa. Le părea bine că l'a fript pe jidan, şi cu cît le părea mai bine cu atita se sfiiau mai tare de popa.

Preuteasa acasă nu se putu răbda să nu-i zică:

— «Zău, George, ar trebui să trăeşti mai în pace cu oamenii. Să fi auzit cum strigau de tine pe uliţă, că le omori vitele de foame, că n'ai inimă.

Tu ştii, Lio dragă, că eu nu pot face rău nici la un puiu de găină. Ei n'au avut nici o pagubă. Asta aşa trebue să meargă».

Dar cînd veni Danciu bătrînul şi auzi de ispravă, îşi bătu ginerele pe umăr: «Bine-ai făcut George, bine-ai făcut». Apoi cu glasul înduioşat către fată,—cînd rămînea numai cu ea: «Nu ţi-am spus eu că-i un om brav? Om nu tufă, nu ţi-am spus? Până-i mai tînăr băeatul iac'aşa, să se uite în ochii muerii. Dar vine odată ce vine, ş'atunci se deşteaptă bărbatul în el».

Şi drept avea bătrînul Danciu. Nici popa nu ştia, dar negreşit a venit ceva, s'a deşteptat ceva în el.—In anii cei dintăi iac'aşa: o ducea din gînduri. Mîndre cugete, frumoase cugete şi judecăţi, dar acelea numai îl chinue pe om. Vede că nu le poate face. Apoi gînduri grele, negre, despre soartea lui, despre idealurile de-odată, despre micimea lui de acum. Gînduri serioase, adevărate acestea, dar uscă pe om cum ar păli o floare viermănoasă la rădăcină. Şi nu numai că nu-i ajutau,—îi întunecau viaţa.—De lucrat, lucra şi atunci, că din vînt nu poţi trăi. Dar nu era în el fiorul care-ţi mişcă singele, nu era scînteia care luminează din ochi, nu era hotărîrea care-ţi brăzdează fruntea.

Aproape nouă ani de zile a trăit fără să-şi afle un rost hotărît. Lumea în care trăise ca tînăr a fost o lume de vis, pe care nu o află nicăiri în jurul său, viaţa ce i se deschidea i se părea o carte neagră, pe care n'o cunoaşte, nu ştie să cetească în ea, şi de aceea nu cuteza să o deschidă, nici dorinţa să o deschidă n'o avea.

Dar cînd văzu că-l umplu copiii, că trebuesc acuşi purtaţi la şcoli, ceva s'a trezit în el. Aşa de-odată, ca din senin. Ca un fuior de flacără simţi că i-a trecut prin toate încheeturile. Fără să-şi dee seamă cum şi de ce, s'a apucat vîrtos de lucru, fără ca să-i vie în cap una singură din teoriile la care se gîndia mai înainte.

Şi în agitaţia mare, în clipele de repaus, avea senzaţia depărtată că el merge dus de ceva, şi că se consumă încet-încet, neştiut de nimeni, numai o lumină trandafirie, ca un zorit de dimineaţă, rămîne în urma lui.

In sat, decînd cu închisoarea aceea de vite, vorbiau oamenii mult de popa: «Că i-a stat aşa în faţa jidovului!» Şi încetul cu încetul, oamenii îşi luară inima în dinţi, şi se abăteau cu vr'o hîrtie pe la popa: Cine ştie, poate să le ajute şi lor.

Şi dacă la început trei-patru s'au folosit cu desluşirile şi poveţele popii, creştinii cari veniau mai tîrziu stau cu căciulile în mînă, şi ar fi fost gata să-i zică «Mări-Sa». Nici o mirare nu ar fi fost, căci şi notarul era Măria-Sa înaintea lor. Ciudat neam naţia noastră: cu cît e cineva mai străin de el, cu atît e mai mare domn. Şi popa îi era mai străin ca înainte cu zece ani.

(Va urma)

I. Agîrbiceanu.

Luminițele s'aprind.....

Luminițele s'aprind; —
Pe la casi s'adun
Copilași ce truda lor
Mamelor și-o spun.....

Turme trec.... și turme vin,
Pulberi ridicind,
Picuri dulci din doine lin
S'aud cind și cind....

Luminițele pe rind
Tremur' și se sting.
Pace; — doar de pe vre-un scoc
Pling apele, pling....

Dureroase nostalgii....

Dureroase nostalgii,
Firul mingâierii
Mi l-ați rupt și mi-ați strivit
Glasul primăverii....

Sufletul mi-i pustiit,
N'are flori sarmanu!;
Vestejitu-s'au pe rind
Caci acum e anul,

Decind doru'n lume-l duc
Și imi ud naframa.
El ma doare, caci ma pling
Trei livezi și mama....

Inserare

E liniște, pe 'ntinsul șes
Adorm trudite seceri, —
Pe-al ceriului albastru șters
S'aprind pe rind luceferi.

Pe drumuri pling picate flori
Sfirșitul primaverii,
Cind cern petalele ușori
Treziți de vinturi, merii....

Talangi departe ruga-și spun.—
Cu boarea sarii line
Uitate visuri iar s'adun'
Și vine dorul, vine....

Cu vorba dulce, drăgalaș,
De mijloc ma cuprinde,
Și ma tot duce drag partaș
Sa-i fiu pe la colinde!....

Dragomirna Maiu, 1906 **V. Loichiță**

Suflete chinuite

(Schiță)

In mînăstirea cea tăinuită de lume e o liniște dumnezeească. Străjuită de aproape de munți îmbrăcați în mantie verde de brad și acoperită în sus de bolta înstelată, stă vechea mînăstire de veacuri ca un cuib ascuns și bine păzit.

Mai toate maicile eșite noaptea tîrziu de la privigherea sfintei cruci, merg smerite înspre chiliuțele lor, strecurîndu-se ca niște umbre ușoare pe cărărușele mînăstirii. Insuflețite de evlavia sfîntă a maicii starițe, încep cu încredere postul sfintei Marii.

La lumina tainică a candelei, Maica Starița, cu sufletul plin de dragostea Aceluia care și-a vărsat sîngele în zadar pentru binele omenirii se pregătește în liniște de culcare, rostind în gînd rugăciunea ei de sară....

. . . .

Deodată ea rămîne ca împietrită cu un crîmpeiu de rugăciune pe buze... Ce să fie oare?... Ce sgomot?... Doamne! Mirenii aceștia nici noaptea nu mai au odihnă! Cîntă?....

Din depărtare, de sub muntele de strajă, veneau păn' la ea, în ondulări molatice, glasuri de bărbați și de femei, armonizate într'un concert.

Fără să-și dea samă de ce, se simți atrasă către fereastra dinspre munte, îndreptîndu-și mai bine urechia și ținîndu-și respirarea în semn de ascultare.

Pășind ușor în vîrful picioarelor ca și cum se temea să n'o simtă nici zidurile chiliei, merse înspre fereastră tot mai aproape, atrasă ca într'o mreajă fermecată.

Cu o tremurătură ușoară de mîni deschise fereastra, plecîndu-și cu sfială fața palidă în răcoarea nopții dinafară.

Cu o mînă răzimată de pervazul ferestrei, cu cea-l-altă înlemnită în aer în semn de ascultare și cu gura întredeschisă în semn de admirare, căuta să absoarbă tot mai deslușit armonia concertului pe care liniștea și întunerecul nopții o făceau din ce în ce mai fermecătoare.

„Doamne! ce frumos glas!“ îngînă ea. Inima îi bătea cu putere și fiori calzi îi străbăteau furtunos tot trupul ei chinuit. Toată firea ei să lăsa prada unei amintiri plăcute și veche, veche de tot.

Cu o încordare mai presus de puterile ei, căuta să absoarbă cu lăcomie un glas ce se desprindea mai lămurit din tot concertul acela, glasul tenorului.

„Ce stranie asămănare!“, șopti ea. Doamne! Par'că e glasul lui Petrică care i-a cîntat pentru ultima oară la despărțirea lor. Sînt 40 de ani de atunci de cînd ea, copilă de șasesprezece ani, suflet orfan și oropsit de rude, a simțit pentru întîia și ultima oară sărutarea caldă a dragostei.

In auzul fermecător al concertului, ea își evoca fulgerător și cu o putere uimitoare chipul iubitului de altădată, dragostea lor curată, cîntecul acela, sărutarea aceea... Și pe măsură ce vedeniile plăcute de altădată îi veneau în minte mai puternic și mai aidoma, pe acea măsură și toată făptura ei căpăta înviorarea tinereții de atunci. In întunerecul ferestrei, chipul ei luminat de aureola dragostei, părea ca renăscut din vrajă. Trăsăturile regulate ale feței, puțin obosite de povoara anilor, ochii frumoși încă, cerniți de veghieri în rugăciuni îndelungate par'că-și recăpătaseră acum toată vioiciunea și farmecul tinereții de șasesprezece ani. Surizînd cu lacrimele în ochi, par'că aștepta o minune din cer.

Dar toată această vijelie sufletească n'a durat de cît cîteva momente. Armonia concertului, glasul fermecător al tenorului păreau din ce în ce mai tare înghițite de liniștea și întunerecul misterios al nopții.

Fiorii de ghiață ce-i cuprinseră tot trupul, și picăturile de lacrimi ferbinți ce-i picurau pe mîna obosită o deșteptară din visul acela neașteptat.

Cu mînile tremurînde, închise repede fereastra, închizînd cu ea în suflet și ultima frază a ecoului îndepărtat: „Totu-i vis și armonie, noapte bună“.

„Doamne! Ce păcat! Ce fusese asta!" murmură ea ca deşteptată dintr'un vis. Rămase un moment uimită in mijlocul chiliuţei; ochii ei căzură rugător pe chipul maicii Domnului mingiiat de lumina tainică a candelei... Şi atunci, dindu-şi ea seamă de toată grozăvia păcatului, căzu in genunchi, cerindu-şi iertare: «Dumnezeule milostive, mintuitorul nostru, cela ce prin proorocul tău Nathan ai dat ertare lui Manase, iartă şi pe roaba ta Evghenia de toate păcatele făcute au cu fapta, au cu vorba, au cu gindul»....

P. Bujor.

Probleme literare

In citeva «Cronici literare» şi cu prilejul diferitelor recenzii din această revistă, şi mai înnainte într'un articol despre d. Sadoveanu, am arătat, fragmentar bine înţeles concepţiile noastre asupra creării operei de artă, asupra raportului acestei opere cu publicul şi asupra rolului şi datoriei criticei literare. Adversarii însă nu ne-au înţeles -căci nu putem presupune că se fac că nu ne-au înţeles—şi, în timpul din urmă şi-au serbat un al doilea triumf, sau mai bine jubileul triumfului lor de acum şase luni,—d. Marin Simionescu Rimniceanu într'un lung articol din „Luceafărul" (No. 11—12), d. Lovinescu in vol. II al *Paşilor pe Nisip*... ceilalţi în mici notiţe scurte, cuprinzătoare şi... definitive.

Vom căuta să lămurim punctul nostru de vedere, aducînd citeva consideraţii nouă, reeditînd citeva din cele spuse până acuma, dar dezvoltîndu-le şi punînd, pe cit va fi cu putinţă, o ordine şi o clasificare în ceea ce am exprimat fragmentar până acuma.

Şi pentrucă ceea ce n'a fost înţeles bine se poate cunoaşte mai ales din articolele polemice ale adversarilor, care, fireşte, reprezintă modul de a gîndi al acelora pentru care scriem—adică al acelora care nu sînt lămuriţi încă asupra chestiilor ce tratăm —consideraţiilor noastre le vom da forma unor articole de polemică, plecînd dela părerile înaintate de adversari.

Vom pleca mai cu samă dela cele spuse de d. Simionescu Rimniceanu în „Luceafărul", pentrucă d-sa este mai complect, căci a adunat cu mai multă sîrguinţă dacă nu cu mai mult talent, obiecţiunile aduse... artei teziste sau utilitare, pe care crede d-sa, că am susţinea-o. Aşa dar până la un punct, îi vom face plăcerea de a nu-l amesteca cu ceilalţi tovarăşi ai săi, căci d-sa cere acest lucru în „Luceafărul". Dar, în schimbul acestei plăceri, îi cerem şi noi o concesie: să ne lase ca, pe ici pe colo, să răspundem cite ceva şi celorlalţi partizani ai ideei care-i este aşa de scumpă, căci, la urma urmei, „teoriile" lor sînt exact aceleaşi cu ale d-sale. Ba,—de ce să nu mărturisim?—generozitatea noastră de a nu-l prea amesteca pe d. Rimniceanu cu tovarăşii săi, nu dovedeşte cine ştie ce altruism din parte ne: ne-a fost foarte uşor s'o facem, căci

răspunzindu-i d-sale, prin chiar aceasta le-am răspuns și celorlalți. Deosebirea între d-nșii este că pe cind d. Rimniceanu, de pildă, e doctrinar și „științific", d. Lovinescu scrie cu un dulce scepticism, care, fie zis în treacăt, mi se pare că e scepticismul acela ce provine din frica de a se angaja,—iar d. Densușianu, ca *un gros bonnet* ce se consideră în literatura rominească, nu simte nevoia nici de a-și justifica prin argumente „teoriile," nici a se insinua cetitorilor prin anecdote și scăpărări de spirit: d-sa își decretează, scurt și lapidar, de patru ori pe an, cu aerul unui oracol, teoriile d-sale asupra literaturii, pe care ceilalți le ilustrează apoi cu un aparat științific de intăia sau de a doua mină, sau prin fermecătoare gaminerii de stil.

*

«Luceafărul» din Budapesta este cea mai bună revistă a Rominilor din Ungaria și totodată cea mai răspindită. Fiind cea mai bună, ea, firește, reprezintă, sau trebue să reprezinte, intelectualitatea Rominilor de dincolo; fiind foarte răspindită, a spune că această revistă nu este a lui X sau Y, ci a acelora care o cetesc, este aproape o tautologie.

In adevăr, o publicație cu răsunet, nu este a redactorilor ei, ea este a publicului. Așa dar, socotind, ceea ce avem dreptul s'o facem, că «Luceafărul» e o manifestare a năzuinților poporului romîn din Ungaria, s'ar părea că concepția ce ne-o facem noi despre Romînii de acolo, ca despre un popor luptător și martir, căruia i se pun în față cele mai mari probleme ale vieții, este o concepție greșită. Poporul romîn din Ungaria, judecind după revista *sa*, n'ar fi preocupat de altă problemă decit de acea a artei și, în specie, a „artei pentru artă"... Nu presupuneam că această problemă, și mai alés această concepție, să fie atit de vitale și la ordinea zilei la Rominii de peste munți.

Avem și noi, dincoace, o revistă care nu traește decit pentru „artă" și în special pentru „arta pentru artă", e *Viața Nouă*, dar aceasta este o revistă personală, nu e a publicului și dela ea nu se poate induce la preocupațiile publicului rominesc. Și apoi chiar dacă *Viața Nouă* ar fi a publicului, de, noi sintem aici cam parveniți, ne putem permite și luxul acesta de a lupta *numai* pentru intangibilitatea frumosului [1].. după ce am rezolvit, spre deplina satisfacție a tuturora, toate problemele sociale, naționale și morale. Credem însă că *Luceafărul* reprezintă un popor de luptători, cu alte preocupări și idealuri... Cit despre d. Lovinescu, d-sa planeaza «dincolo de bine și de rău»!

In numărul de pe Iunie al „Luceafărului" d. Marin Simionescu-Rimniceanu, care în această revistă stă de strajă la ușa

1) Adică vorba să fie! Noi, cărora nu ne place Marin Gelea ori d. Karr, nu apreciăm „frumosul" ca d. Densușianu, iar d. Densușianu, căruia îi place Marin Gelea și D. Karr și nu-i place *Goga*, e „senzibil" frumosului, il apreciază!... Ați băgat de samă că acești campioni ai „frumosului" n'au nici măcar gust literar? Excepție face, pană la un punct, d. Lovinescu.

„artei pentru artă", își publică rezultatul unei munci laborioase de citeva luni, ca să răstoarne cele spuse de noi intr'o cronică din *Viața Romînească* (No. 2).

A! Insfirșit iată unul care se detaliază. A venit unul care să spună pe larg, chiar prea pe larg, ceea ce numai zăcea dedesubtul afirmațiilor lor! E numai d. Marin Simionescu-Rimniceanu de la «Luceafărul», dar ne mulțumim și cu atita, consolindu-ne că-i mai putem adăoga și pe d. Lovinescu.

Se cunoștea, din „teoriile" lor, cum concep ei arta, critica și celelalte, dar numai se cunoștea. Am simțit că ei pleacă de la concepția că artistul e o placă fotografică, că-i socot numai ca un receptacol de imagini, căruia psichologia stărilor sufletești mai superioare nu i se mai aplică,—dar n'o spuseseră încă deadreptul...

Acuma, prin pana unuia dintre ei, și cel mai.... sincer, ni se dezvălue intreagă această faimoasă concepție.

S'o detaliem și noi.

Vom scrie cam mult, disproporționat cu importanța atacului. O facem însă, pentru că ni se pare bun orice prilej, care ni se prezintă spre a elucida chestia. Și apoi, ne mingiem că lungimea răspunsului nu este, poate, așa de disproporționată cel puțin cu importanța «Luceafărului», în care s'a publicat «atacul». Dealtmintrelea și d. Lovinescu a contribuit puțin la această lungime.. O justific și eu cum pot!

Avem o singură părere de rău: că d. Rimniceanu n'a făcut un articol, în care concepția «artei pentru artă» să fie expusă mai logic și mai consequent și că n'a cules, în fișele sale, toate argumentele în sprijinul acestei concepții. (De d. Lovinescu nici nu poate fi vorba: d-sa e sceptic, nu e «d. Sistem», e «conciliant», i-i rușine să aibă opinii hotărite). D. Rimniceanu ne-ar fi făcut un serviciu mare, ne-ar fi dispensat pe noi de ocupația pregătitoare de a aduna argumentele teoriei adverse.

Dar, citeva chestii prealabile...

Domnul Rimniceanu intrebuințează mai multe procedeuri greșite.

Mai întăiu citează prea mult. Citațiile nu se fac decit atunci cind vrai să-ți agrementezi stilul cu floricele, cum face d. Lovinescu, cum prea face d. Lovinescu, sau, dacă ești serios, atunci cind le comentezi, ori cind ai nevoe să-ți sprijini părerile. Dar mai întăiu, e clar, trebue să ai păreri. Părerile ți le faci prin propria-ți cugetare, ajutată de lectură, pe care ți-o asimilezi. Cetirea și asimilarea autorilor este o chestie cu totul de ordin privat, care nu privește pe cetitor. Acesta cere să-i dai *produsul* gindirii, lecturii și asimilării ei; el nu vrea să asiste la preparația, bucătăria (ertați-mi comparația) acestui produs. Ce face însă d. Rimniceanu? D-sa nu asimilează lectura organismului concepției sale, ne lasă pe noi să *i-o asimilăm*.—D-sa își lipește mai bine sau mai rău, fișele, pe care și-a scos notițe din cărți, ori la curs, și ne lasă pe noi să muncim in locul d-sale, să le mistuim. De aici urmează citeva lucruri, pe care le vom releva mai pe urmă, și care îi vor displace, de sigur.

Alt procedeu greșit al d-lui Rîmniceanu este acela că d-sa nu discută cu omul... cu care discută, ci cu niște teorii, pe care i le împrumută cu deasila. Și i le împrumută cu deasila, pentru că d-sa are gata contra-teoriile, și dacă «adversarul» n'ar avea teoriile pe care d-sa a învățat să le combată, atunci ar rămînea fără «adversar», și omul nu poate trăi fără adversar... Și d. Lovinescu împrumută «adversarului» teorii, dar nu pentrucă ține la contra-teoriile sale... De ce i le împrumută, nu-mi pot da bine samă.

Și, din cauza acestui procedeu, d. Rîmniceanu mai întrebuințează și altul: d-sa, nedumerit de atitudinea adversarului, pe care o simte, instinctiv, că nu e aceea pe care o combate, taxează pe adversar de jongleur, de sofist, de lipsit de logică, etc. Să mă explic: D-sa vrea să combată *arta tezistă, arta utilitară*, pentrucă D-sa are un teanc de notițe împotriva acestei concepții. Se întîmplă că «adversarul» — eu — să nu fie partizanul acestei teorii și ca în teoriile lui, «adversarul» — eu! — să se apropie cînd de teoria «artei pentru artă», cînd de cea a «artei utilitare»... Pe d. Rîmniceanu îl enervează această pozițiune a adversarului, în contra căreia n'are notițe și atunci declară că nu poate urmări pe adversar — pe mine — care trece «nemotivat» dela teoria «artei pentru artă» la acea a «artei teziste»... D-sa nu poate concepe o altă teorie, care să nu fie nici una nici alta: o a treia teorie și, din nefericire pentru D-sa, teoria «adversarului» d-sale este *o a treia*. Plictisit de această lipsă de obiectiv a notițelor sale, declară că adversarul face «sofisme», «jonglerii» și altele, ba încă, trecînd dincolo de subiectul tratatului său filozofic, insinuiază cu intenții de cruzime (și cu permisiunea d-lui Tasläuanu ?) că poporanismul *Vieții Romînești* e un poporanism «de vorbe»!... De sigur că d. Rîmniceanu e un luptător pentru popor, și vorbește de la înălțimea îndeplinirii misiunii sale!... Cu cît e mai simpatic d. Lovinescu in je m'en fichismul său! D-sa ar admite și poporanismul de vorbe goale și pe celălalt, tot ce voiți! Ar ști D-sa să le «concilieze!». Dar să revenim, căci voim să-i dăm d-lui Rîmniceanu un sfat de strategie literară. «Sofisme» și «jonglerii» le face acela care, știind că spune neadevărul, totuși îl spune și vrea să-l dovedească. Dar acest lucru nu-l face nimene *fără un interes*. Așa dar d. Rîmniceanu trebuia să se întrebe întâiu *ce interes* are adversarul D-sale să susțină ceea ce nu crede? Căci e mult mai ușor de susținut un adevăr și pentruce interes grozav de mare «adversarul» și-ar fi dat gratuit munca de Hercule de a susținea ceea ce știe că e neadevărat?

Nu ataca, într'o discuție literară, moralitatea «adversarului». Iar dacă ții cu orice preț s'o faci, deschide-ți ochii în patru, căci riști să te'ncurci pe degeaba!...

Acum să venim la chestie.

Să vedem ce nu știe și ce nu poate înțelege d. Rîmniceanu. Și, à propos, o întrebare: «Luceafărul» este o tribună liberă? In acest caz nu e răspunzător de nimic. Ori este o revistă cu un program, cu un ideal, și atunci întrebarea de mai sus trebue

s'o formulez mai complect: ce nu știe și ce nu înțelege «Luceafărul» prin pana esteticianului și criticului său d. Simionescu-Rîmniceanu?

Răspunsul e foarte greu de dat, pentrucă d. Rîmniceanu face o așa confuzie între notițele d-sale, încît ele se contrazic asupra aceleiași chestii — voiu dovedi. Apoi răspunsul e greu de dat și pentrucă d. Rîmniceanu, care, se vede, până acuma a consultat cărți relative numai la *una* din problemele în discuție, întinde considerațiile relative la această problemă la toate celelalte. Așa de pildă, d-sa nu știe să deosebească problema *creării operei de artă* de problema *raportului între opera de artă și societate*, — este ca și cum s'ar confunda problema geologică a apariției munților din Elveția cu problema psihologică a admirației de către turiști a acestor munți. Dar d-sa mai face și alte confuziuni.

Să punem o ordine în dezordinea fișelor sale.

Crearea operei de artă.

Ce produse ale sufletului pune artistul în opera sa? Ce *răspunsuri* la incitațiile lumii din afară?

Să lăsăm pe d. Rîmniceanu să vorbească.

Artistul, zice d-sa, «redă *numai* ceea ce-i oferă simțurile», — «să reprezinte imaginea concretă e deci scopul ultim al artistului». (D. Lovinescu numește aceasta: «supunerea desăvîrșită la obiect»). Vorbind de pictură, d-sa zice că «judecarea ei peste marginile *organului perceptiv* și nu din privința acestuia, va trece totdeauna peste ceea ce e pictura, peste scopul ei.... va fi nedreaptă. Aprecierea unui obiect din natură variază la fie care pictor după firea sa, unul vede lucrurile ca volum, altul ca linii, altul ca culori și această vedere diferită a fiecăruia hotărește atitudinea lor față de lumea exterioară...» Pictura e numai pentru ochi», zicea d. Rîmniceanu acum cîteva luni, în articolul său despre d. Sandu-Aldea. «Subiectul fiind numai motivarea formei», adăoga d-sa.

Așa dar artistul pune în creațiunea lui numai imagini. Un pictor se deosebește de altul prin felul imaginilor: unul vede culorile, altul volumul, altul liniile (curioasă teorie, a picturii, pe care o emite și d. Lovinescu). A judeca peste marginile organului perceptiv, adică în afară de puterea și exactitatea imaginii, este «nedrept», zice d. Rîmniceanu. Așa dar, a judeca opera, disproporționată, a lui Michel Angelo ca superioară cutării zugrăviri perfecte de struguri și alte fructe, este «nedrept», căci judecăm din punct de vedere al concepției, al *înțelesului*, nu al organului perceptiv!. Din punct de vedere al «organului perceptiv» un strugure zugrăvit poate fi o operă mai de valoare decît opera lui Michel-Angelo! Și dacă Michel-Angelo n'a ales ca «motivare a formei», ca subiecte, struguri și portocale, e o pură întîmplare.

Dacă d. Rîmniceanu consideră pe artist ca un receptor pasiv de imagini — concepție pe care am numit'o odată concepție de oculist și de optician — este clar că D-sa nu va înțelege fali-

mentul «realismului» și al «naturalismului» și va spune că «Realiștii redau viața și opera lor e ca viața inconștientă de moralitate și imoralitate» (așa zice și d. Lovinescu), d-sa va crede pe egoistul și mizantropul Flaubert (iartă-mă, d-le Rimniceanu, că te plictisesc, și d. Lovinescu il crede!) care a terfelit atitea categorii de oameni, cind acesta va spune că «nu va lăsa să se vadă opiniunea sa asupra ființelor pe care le pune în scenă (deși — nu e o contrazicere? — d. Rimniceanu va emite un «totuși»: «Totuși ,ţelul artei documentare, *impersonale* purta caracterul eului a felului său de a vedea totul și această afirmare a *personalității* artistice o exprimă tot un realist, anume Zola, definind arta drept un colț de natură văzută printr'un temperament»).

O artă «impersonală» prin afirmarea «personalității» este o contrazicere între două fișe: în prima fișă era afirmarea superbă de impersonalitate a lui Flaubert, în a doua afirmare neconsequentă a „realistului“ Zola; pe d. Rimniceanu nu l'a lăsat inima să renunțe la nici una din fișe.

In sfirșit majoritatea fișelor de mai sus (minus acea cu „totuși“) sună că artistul redă realitatea, viața așa cum este ea, inconștientă de moralitate și imoralitate, pentrucă artistul transpune realitatea oglindită în imagini. Artistul ar fi o oglindă a realității, în care aceasta din urmă se reflectează (cum zice și d. Lovinescu). Dar, iată că într'o fișă, d. Rimniceanu afirmă că omul *cult* („Omul cult“, în tot articolul e D-sa) „nu caută realitatea sau copia ei în artă, ci natura preschimbată în expresiunea unui suflet mare“... (ceea ce la d. Lovinescu devine „reproducerea caracteristică, semnificativă și oarecum ideală“. N'ar putea d. Lovinescu să-și lămurească această definiție, care, așa în treacăt dată, e prea «oarecum», adică atit de vaporoasă, că poți să ți-o închipui cum vrei?)

Da, da! Așa e și mă unesc cu seria aceasta a doua de fișe a d-lui Rimniceanu, căci d-sa a scos notițe și din o sumă de scriitori, care nu mai privesc pe artist ca un aparat fotografic.

Arta este „oglinda personalității artistului“ zice și d-sa și așa este. Opera de artă, mai zice d-sa, poartă pecetea neamului, timpului și a „personalității“ artistului.

D-sa însă poate să răspundă că prin această „personalitate“ înțelege una trunchiată, „personalitatea“ din punct de vedere al receptacolului de imagini: unul vede volumul, altul culoarea, etc. Nu însă, d-sa nu scoboară, în alte fișe, pe artist așa de jos, cum il scoboară în fișele citate mai înainte. D-sa zice într'o fișă: „*Sentimentul* își va imprima și el caracterul său în operă“ și aiurea spune că arta se adresează și simțurilor și „*sentimentelor*...“

Am mai ciștigat ceva. Avem deja mărturisirea că artistul depune în opera sa, pe lingă imagini, și sentimente. Dar d-sa

merge mai departe: Intr'o fișă declară că „In arta oricărui timp se cetește și *concepțiunea* lumii acelui timp“ [1].

Va să zică, într'o operă de artă avem imagini, sentimente și concepțiuni — imaginile, sentimentele și concepțiunile artistului față cu lumea din afară, față cu „realitatea“. In Madame Bovary avem imagini, sentimente și concepțiuni, ale lui Flaubert....

Dar d. Rimniceanu își și ilustrează aceste fișe, care sint, față cu celelalte, niște contra-fișe: D-sa vorbește despre «Supra-spiritualismul evului mediu» care „se manifestă prin....“ prin ce? Prin «o negare a masei.... ornamentica capricioasă îngrămădită pe arhitectura rămasă numai ca un schelet, ca o schelărie» care toate «**exprimă** *fantezia bolnavă a acelui timp*....»

He! he! Am ajuns departe de tot: „negarea masei“, „ornamentica capricioasă“, „scheletul“ sint *imagini*, cetitorule, care «*exprimă*» o fantazie bolnavă, sint imagini în slujba unui sentiment, a unei concepții, nu sint imagini pentru imagini. Cum stăm cu «nedreptatea» de a judeca în afară de «organul perceptiv?»

Dar domnul Rimniceanu este și mai explicit cind, vorbind de Sf. Ștefan din Viena, spune de el că: «**ca orișice operă de artă** și această biserică *exprimă un sentiment* — spiritualismul evului mediu — care impresionează pe privitor, *dindu-i o anumită stare sufletească*».

Așadar, în opera de artă, nu e transpusă „realitatea“ prin mijlocirea imaginilor, ci realitatea (imaginile ei) servește numai pentru a exprima un sentiment, a ilustra o concepție.

Realitatea, cum este ea, cum va fi fiind ea, n'a transpus'o nimene în opera de artă. Orice operă de artă este o selecție de imagini de către un sentiment, de către o concepție, ajutate de organele perceptive, rar, foarte rar o selecție de către un organ perceptiv numai, de pildă în zugrăvirea unei portocale. Orice operă de artă e o filozofie asupra vieții ori, cum s'a spus, o «critică a vieții».

Pentru scriitorii — «realiști» — ruși, țăranul e o ființă blindă, poetică, un filosof: *așa văd* ei pe țăran, *aceste* însușiri ii lovesc, pe acestea *le aleg*. Pentru scriitorii — «realiști» — franceji, țăranul

1) Apoi dacă se „cilește concepțiunea lumii acelui timp“, pentruce te încerci să faci spirit, domnule Rimniceanu, cind eu spun că în arhitectura palatelor parveniților din București se vede concepțiunea acelor parveniți? Crezi D-ta că dacă bogătașii din București ar avea gust, palatele lor ar fi așa cum sint? Dar e clar că arhitectul face ceea ce place proprietarului. Toți arhitecții, din toată Europa, sint la fel? Și dacă ai noștri sint așa cum sint, nu se datorește aceasta „concepției lumii noastre“, adică mediului? Dar însuți d-ta nu publici o fișă, în care spui că: „Toate monumentele ei (Renașterii) sint datorite mindriei *municipale*, fiecare oraș căutind să se deosebească de altul și să-l întreacă, a oamenilor care își caută nemurirea în trecerea la veșnicie a numelui lor ca mijlocitori al unei clădiri“? Și, Taine, pe care-l citezi cu mare plăcere, dar fără nici o prudență, cum explică el arta Renașterii din Italia, prin niște individualități apărute din senin, ori prin psichologia specială a poporului italian din vremea aceea? Că o societate își are arhitecții, pe care-i merită, — este adevărat sau nu?

e o brută egoistă și ridicolă: *așa văd* ei pe țăran, *aceste* insușiri îi lovesc, pe acestea *le aleg*. Și nu mai dau alte exemple, s'ar putea da cu miile.

Deși, cum ați văzut, în „contra-fișe" (așa voiu numi, pentru usurința discuției, a doua serie de fișe, față cu prima serie pe care o voiu numi «fișe») d. Rîmniceanu vorbește de exprimarea sentimentelor, a concepțiilor, vorbește de artă nu ca de o imitare a realității, ci ca de expresia unui suflet, a unei personalități, etc — totuși d-sa afirmă aiurea, conform cu „fișele", că: „Artistul e prezent ca artist și absent ca judecător moral". In privința aceasta—iți fac cu bucurie plăcerea aceasta, domnule Rîmniceanu—d. Lovinescu nu mai este cu d-ta, dar nici cu mine. D. Lovinescu, sceptic și fin, devine «conciliant». D-sa admite că scriitorul împrăștie o atmosferă de simpatie ori antipatie asupra personajelor, dar nu admite aceasta, pentrucă d-sa cam admite, însă nu cam admite aceasta... Mă exprim așa ca să redau perfect concepția d-lui Lovinescu. Căci iată, ca să nu lungesc vorba mult, în ce incurcături mă pune d. Lovinescu. Intr'un loc (*Pași pe Nisip*, vol. II) d. Lovinescu zice că în genul dramatic nu poate fi vorba de atitudinea de simpatie ori antipatie a scriitotului. Dar în alt loc, are pagini întregi, în care arată existența acestei atitudini în opera de artă, dînd exemple—ce neșansă!—tocmai din autori dramatici: Molière, Dumas fils, Ibsen, Caragiale, etc!—Sau, vorbind de d. Brătescu-Voinești, d-sa relevează ca o caracteristică a acestui scriitor *simpatia* pentru anume tipuri; vorbind însă de dl. Gîrleanu, zice că nu-l privește asupra cui și-aruncă simpatia acest domn!.. Și nu mai insist asupra teoriilor și contra-teoriilor d-lui Lovinescu, căci d-sa n'are «fișe» decît pentru anecdote și forme de spirit.

Să revin la d. Rîmniceanu! Așa dar, «artistul e absent ca judecător moral»! Curios om și artistul acesta! Noi toți, mai insenzibili decît el, avem, în fața oamenilor și a intîmplărilor, ori admirație, ori dezgust, ori dispreț, ori milă, ori ură și el, artistul, n'are! Artistul își pune sentimentele sale în operă, și concepțiile sale, zic „contra-fișele", dar.. n'are o atitudine morală (aprecierea oamenilor și a faptelor ca bune ori rele), zic „fișele", parcă atitudinea morală și sentimentul față cu opera n'ar fi aceiaș lucru!... Și știți pentruce „artistul e absent ca judecător moral"? Pentrucă d-sa crede pe Flaubert, cînd acesta declară că nu apreciază, pe acel Flaubert, care clocotea de ură împotriva oamenilor. D-sa crede că Flaubert lăsa la ușa cabinetului său de lucru disprețul pentru vulg! Și, în genere, d-sa e victima pretenției «realiștilor» de a se ascunde în dosul operei lor! D sa, credul, scrie cu conștiința senină că: „Toată arta realistă poartă caracterul «artei pentru artă»".[1]) D-sa nu ințelege că aceasta

1) *Cealaltă* arta nu poartă acest caracter?... Dar oare d. Rîmniceanu e măcar convins că realismul poartă aceasta pecetie de „*impersonalitate*"? In această fișă da, dar acum cîteva luni, tot in „Luceafărul", spunea, că „realismul poartă pecetea..... *pesimismului*"!! care nu mai e... „impersonalitate", e o atitudine bine hotarîtă!

e numai o chestie de *procedeu*, și că, dacă din punct de vedere al procedeului, prefer procedeul de a se ascunde artistul, a nu-și *declara* preferințele sale, apoi din punct de vedere al psichologiei artistului, mi-i indiferent dacă Balzac, Zola ori Maupassant s'ar amesteca *direct* în opera lor, *declarînd* că țăranii sînt brute ridicole, ori dacă *aleg* numai acele insușiri, *transfigurîndu-le, exagerîndu-le încă*, care prezintă pe țărani ca brute ridicole și egoiste. Și tot așa mi-i indiferent dacă Turghenef ori Tolstoi *declară* direct, *amestecîndu-se în operă*, că țăranii sînt sfinți și filozofi, ori dacă *aleg* numai acele insușiri, *transfigurîndu-le și exagerîndu-le*, care prezintă pe țărani ca sfinți și filozofi.—Realitatea n'are nici o semnificație, noi îi dăm una; în opera de artă semnificația o dă artistul.—«Artistul nu e judecător moral»! El dă persoane, intîmplări, pentru care n'are preferinți morale! Ei ași! Octavian Goga n'are antipatie pentru «stăpînul gliei» și milă pentru «clăcași»? Brătescu-Voinești n'are simpatie pentru Rizescu și antipatie pentru Berlescu? Ați văzut, d. Lovinescu, unde-i convine, relevează „simpatia" aceasta!—Și marele Dickens, un «artist», un «realist», n'are simpatii și antipatii *declarate*? Scoate *declarațiile* din Dikens, care-s de prisos, și, nu-i așa, că o să ai iluzia că Dickens nu e „judecător moral"? Și Ibsen crează imagini? Nu e «judecător moral»?[1]) — D. Lovinescu admite că da.—Dar s'ar putea da mii de exemple, căci toată literatura e o exemplificare.

Că se pot da exemple, foarte rare, de indiferentism moral al artistului față cu personajele sale? Dar indiferentismul moral nu e o atitudine morală, bine caracterizată în etică? De sigur, după cum sînt între oameni unia care se uită la semenii lor ca la niște animale, pe care le confundă într'o masă uniformă de bipede, tot așa, *și in aceiași proporție*, se găsesc oameni de aceștia și printre scriitori. Atitudinea față cu o nenorocire, de pildă, poate fi ori plăcerea, dacă ești crud, ori mila, dacă ești bun, ori indiferența, dacă ai simțul moral atrofiat. Concepțiunea „lipsei de atitudine morală" erijată în dogmă, este o concepțiune neroniană, căci desigur, dacă e adevarat că Nerone gusta «frumosul» arderii Romei, fără „apreciare morală», el era cel mai che-

1) In acelaș numar din „Luceafărul", în care d. Rîmniceanu își publică tratatul său filozofic, e publicat și un articol al d-lui Horia Petra-Petrescu despre Ibsen, în care cetim lucruri ca acestea: (Ibsen) „In dramele următoare *lupta contra societății și a principiilor ei falșe o poartă mai departe*"... „Au izbucnit din nou nemulțumirile față de *critica* lui Ibsen"... „Incep să priceapă și connaționalii lui valoarea artistică și *etică* a lui Ibsen"... „Intocmai cum au fost ințeleși rău toți *regeneratorii spiritului omenesc* la inceputul carierii lor... tot astfel și Ibsen"... „In loc de *critica* ușoară de salon... o *satiră* mușcătoare și nemiloasă, *o zbiciuire fără de nici o concesie*"... „*Principiilor lui Kant* și mai cu samă principiului reprezentativ al lui (*imperativul categoric*) le-a dat Ibsen o haină mai plastică"... „Ibsen *combate* cu toată puterea convingerii minciuna"... Invățămintele operei lui Ibsen, zice d. Horia Petra-Petrescu, sînt: „Adevărul trebue susținut cu prețul sîngelui, cu indirjire, dacă e de lipsă („Un Dușman")!!... „In *căsnicie* trebue să existe adevărul. Relația dintre barbat și nevastă *să nu fie*

mat să facă „artă pentru artă", fără apreciare morală și, in adevăr, «ce mai artist a pierdut lumea» in el!.. Dar «arta» lui Nerone n'ar fi transpirat o atitudine morală, una foarte infamă?

Ceea ce nu trebue *să cerem* unui scriitor este ca să nu se pună *anume, conștient*, să ilustreze in opera sa o *temă* oarecare, nu numai morală, dar nici psihologică. Scriitorul să nu fie orator,—asta e toată chestia. D. Lovinescu insă, voind să fie «conciliant», merge așa de departe, incit admite *tezismul, ai ta utilitară*. D-sa, prin «tendință» ințelegind «teza», și voind să fie conciliant, admite tezismul și ne vorbește de „arta" tendenționistă (= tezistă) a lui Delavrancea. Demostene și Cicero!! Și iată-mă-s, iarăși, in situația curioasă de a apăra *eu* independența și puritatea artei! Unde e, d-le Lovinescu, ca in *oratorie*, combinare de imagini in scop *de a convinge*, in loc de combinare in scop *de a crea viața*, nu e artă, e oratorie! Și e semnificativ că dai exemple de *artă* luate din discursurile de oratorie!

Și, in genere, in volumul său al doilea, d. Lovinescu, voind să fie conciliant, dar crezind că noi sintem teziști, face compromisuri cu tezismul, in contra cărora ne ridicăm, ne ridicăm in numele purității și independenței artei. Domnia sa admite un „aliaj", pe care noi nu-l putem admite. Pentru d-sa o mulțime de opere mari sint «teziste», ceeace e fals. Ori de cite ori un scriitor vrea *să propage teorii prin* opere de artă, nu face artă. Domnul Lovinescu face ca și un reacționar care, voind să facă concesii socialismului, ar face ochi dulci anarhismului.—Cetiți articolul d-lui Lovinescu despre d. Gorun și observați cum criticul tezist, adică d. Lovinescu, vorbește de d. Gorun, ca despre un scriitor tezist, lăudindu-l!!

ca cea dintre stăpin și sclavă!!.. „Cind .... nu se ințeleg, *soluția* cea mai bună e despărțirea („Nora")!!.. „Feminismul a căștigat prin „Nora" un aderent fervent". „Cind contrarii il atacă, *răspunde* prin „Strigoii..."... „La *intrebarea*: să fie omul sincer? *Răspunde hotărit*: da!!.." etc. etc. etc. Apoi d. Horia Petra-Petrescu citează un pasaj din Lothar, biograful lui Ibsen, din care cităm și noi: „El (Ibsen) e poetul *dorului nostru după un timp nou, cu oameni noi*... El e *realistul* (bagă de samă, domnule Rimniceanu) cel mai neimpăcat și cel mai neinfricat *și* (cugetă la acest *și*) visătorul cel mai indrăzneț *al idealelor viitoare*"!!.. „Este un călător prin munți care-și intinde minile spre soare, mini curate de *preot și judecător*".

(Și „judecător"!!)...

E drept că acum cite-va luni, in „Luceafărul", d. Rimniceanu, după citeva incercări de a arăta că Ibsen nu-i... tezist (D. Rimniceanu combătea pe teziști, crezind că ne combate pe noi), arunca peste bord pe Ibsen, declarindu-l că nu poate „servi pentru cultura estetică!..." Va să zică Ibsen e un scriitor mai mic ca d. Aldea!...

Și mă gindesc la bieții cetitori ai „Luceafărului". După ce li se dă un articol de fond, in care se apără concepția „artei pentru artă", li se dă o critică bazată pe concepția tendenționistă!... Și mă gindesc la d. Tasläoanu, la chipul său de a conduce revista, de a răspindi adevărul asupra chestiilor literare, in masa cetitorilor săi!!.. Apoi dacă are dreptate d. Rimniceanu, de ce publică d. Tasläoanu articolul d-lui Horia Petra-Petrescu care, in acest caz, e absolutamente greșit, „nedrept"? Dacă are dreptate d. Horia Petra-Petrescu, de ce publică d. Tasläoanu articolul d-lui Rimniceanu care, in acest caz, este absolutamente greșit și nedrept? Unul din două trebue să fie numai de cit o combinație de neadevăruri grosolane!

In discuția cu d. Rimniceanu, poate exagerez și eu, exagerez in senzul «artei pentru artă», căci, după mărturisirea scriitorilor și, ceea ce este mai caracteristic, din faptul că *arta tezistă* (tezistă, băgați de samă) a avut cei mai mulți susținători printre scriitori,—urmează că scriitorul nu e tocmai așa de puțin conștient de scopul moral, social, etc. al operei sale [1]. Dar, in sfirșit, chestia, pentru a fi lămurită, ar cere multe dezvoltări psihologice, multe distingeri subtile. O latură a acestei chestii am atins'o in «Cronica literară» din No. 6 al „V. R." («Artiștii *luptători*»).

Și dacă scriitorul, vrind ne vrind, își exprimă sentimentul său față cu ceea ce zugrăvește, atitudinea sa,—se intimplă, d-le Rimniceanu, ca un scriitor să-și exprime un sentiment de plăcere pentru un lucru care, in lumea aceasta nu inspiră și nu trebue să inspire plăcere. Maupassant, in *Une partie de campagne*, zugrăvește *ca un fapt divers și plin de haz*, cum doi tineri își bat joc, intr'o pădure la citi-va metri unul de altul, unul de mamă și altul de fiică, după o petrecere, pe cind soțul-tată și logodnicul fetei, niște „burghezi", niște „simpli", sint ridiculizați de autor. (Intotdeauna, in romanele franceze, bărbații inșelați sint ridicoli, și comici, *pentrucă* sint inșelați).

Nu este aceasta o atitudine imorală? Ar scrie o așa bucată Tolstoi, Dickens, Brătescu-Voinești, Vlăhuță, Sadoveanu? Și nu e vorba de subiect [2], căci, *cu acelaș subiect*, altul ar face o bucată din care ar reeși infamia faptului și milă pentru burghezul cel „simplu" și „ridicol". D. Rimniceanu scrie citeva rinduri pline de triumf, cind mă intreabă cum se poate ca *Yvette* a lui Maupassant să fie scrisă și cu „obiectivitate" și să transpire din ea și „triumful" lui Maupassant, impreună cu triumful „gomosului". Se poate! „Obiectivitate", pentrucă are talent, pentrucă scena e zugrăvită cu putere, pentrucă redă viața; „triumf" pentrucă Maupassant a ales *acele note*—foarte reale—„s'a supus obiectului", d-le Lovinescu, dar unei anumite părți, selectată din obiect—care-i permit lui, și cetitorului imoral, să triumfeze, să

1) M'am pus și eu pe terenul că „scriitorul să nu poată răspunde ce scop a avut" cind a creat opera, cum zice d. Rimniceanu. Dar exagerez și eu, căci dacă un Flaubert ar alega că nu știe ce scop a avut, ar fi făcut'o și un Ibsen, un Alexandre Dumas fils etc?

2) Felul cum e tratat subiectul interesează și nu subiectul, zice d. Rimniceanu. (D. Lovinescu e, și in privința aceasta, așa de „conciliant", in cit n'are nici o părere hotărită) De perfect acord, dar cu multe distingeri, domnule Rimniceanu—și domnule Lovinescu.... căci d. Lovinescu apără in contra noastră, foarte grav, nudul in pictură, descrierea unui omor intr'un roman..tot lucruri nouă!!—Chestia nu e așa de simplă cum o crede d. Rimniceanu. Mai intâiu nu știu ce spune „Luceafărul", al cărui „rominism" constă tocmai in „subiecte", in zugrăvirea vieții *romînești*. Noi credem—am spus'o odată—că orice subiect, trecut printr'un suflet *romînesc*, va da o operă romînească. Din profesiile insă de credință ale școalei naționaliste, care a anunțat o „primăvară literară" reeșea că subiectul romînesc, din viața Rominilor neinstrăinați, ar fi „literatură romînească"... Dar să lăsăm pe „Luceafărul" și să abordăm altă chestie. Crede d. Rimniceanu că un subiect luat din marile probleme ale vieții nu e superior esteticește unuia luat din chițibușurile vieții? „Subiectul" situației unui intelectual inadaptabil intr'o lume de

se bucure că «gomosul» a batjocurit fata. Și Turgheneff și Tolstoi și Maupassant scriu cu «obiectivitate»,—și ce deosebire, în privința țăranilor, de pildă, cum am arătat mai sus!

Dar de aici nu urmează că artistul se pune anume «să propage» idei—cum afirmă de patruzeci de ori d. Rimniceanu, că am susținea noi—d. Lovinescu a priceput, în sfirșit, pe jumătate, că nu *cerem* aceasta—nu urmează că Turgheneff și-a luat rolul și meseria de propagandist în favoarea țăranilor, ori Maupassant în contra lor. Nu! *Așa* vedeau ei pe țăran, *acele* insușiri îi frapau, le rețineau, deci le *alegeau* și apoi le transpuneau în opera lor. Lumea are milioane de aspecte și din ele noi *selectăm* pe acele care ne interesează. Unele ne interesează și din cauza organului perceptiv, altele din cauza sentimentelor noastre. Că pe Turgheneff l'au frapat mai mult *calitățile* țăranului, nu e chestie de organ *perceptiv* (de felul ochiului său), că pe Maupassant l'au frapat mai mult *defectele* țăranului, iarăși nu e chestie de organ *perceptiv*. E chestie de sentiment, de concepție asupra vieții, de simpatie și antipatie. Mi-i drag cineva? Văd în el *mai ales* calități. Il urăsc sau îl disprețuesc? Văd în el mai mult defectele: *nu văd* calitățile. Turgheneff iubea pe țărani și avea ca ideal dezrobirea lor; Maupassant, din înălțimea fineței sale de parizian rafinat, îi disprețuia. De ce unul vedea un fel și altul altfel? Desigur că și din cauza temperamentului lor și, mai ales, din cauza condițiilor sociale în care acești doi scriitori s'au desvoltat.

„Propagandă" nu făceau ei, dar operele lor conțineau și manifestau sentimentele lor; aceste sentimente se transpuneau în cetitor și se adăogau la seria de motive determinante ale voinței. *In acest sens* e vorba de arta moralizătoare și demoralizătoare, cum vom vedea mai departe.

O artă de «propagandă» nici nu concepem ce ar putea fi. Doară atita putem concepe: Un poet liric să ne poruncească: «Fiți buni», «Fiți miloși» etc. Un romancier să pună în gura personajelor sentințe morale! Dar am făcut noi această *cerere?*

arivişti mărginiți și vulgari („In lumea dreptății"), ori raporturile dintre răzăși și ciocoi („Sfaturi vechi") nu e superior esteticește unui subiect ca, de pildă, petrecerea la o berărie a unor tineri? Dintre două opere *scrise cu un egal talent*, una cu un subiect care e în legătură cu soarta omenească și una care tratează un chef între amici, nu vei prefera pe cea dintâiu?—Este vre-o operă, care să înfrunte veacurile, și care să nu fi avut un „subiect" mare, adică semnificativ?—Căci *personalitatea mare* a artistului nu se poate manifesta decit *cu ocazia* subiectelor mari, adică a acelor acțiuni care, fie ori cit de banale, sint în legătură cu soarta noastră, cu acele probleme care ni le impune conservarea noastră individuală sau a speciei. In Faust subiectul e banal și trivial, dar ce mare însemnătate are pentru noi: e vorba de fericirea omului pe pămînt. Și de ce, în pictură, nudul omenesc e subiectul cel mai înalt și nu strugurii și portocalele? Nu pentrucă „omul" e cel mai interesant pentru om? „Nu subiectul, ci felul cum e tratat", domnule Rimniceanu? Asta n'are înțeles decit întru cit cineva vrea să spună că, dacă nu e bine tratat, dacă e fără talent tratat, dacă nu e *creație*, cel mai admirabil subiect n'are nici o valoare... *Aceasta*, da!

Dar în criticile noastre, de pildă despre d. Sadoveanu, am cerut așa ceva? L'am judecat din acest punct de vedere? Personajele sale dau sentințe morale?

E ușor a declara pe toate paginile unei reviste că «adversarul» *cere* «propagandă», trebue s'o dovedești, dar mai întâiu trebue să-ți imaginezi măcar în ce ar consta această *cerere*. E drept că d. Lovinescu își imaginează lucrul. După D-sa, îndemnul direct, ca în poezia patriotică, sentințile morale, puse în gura personajelor, ca în Voltaire etc., ar fi morala în artă! Și ne combate, și ne combate!... Și ne va mai combate...

Că «arta» poate fi «imorală», d. Rimniceanu e *silit* să recunoască, vorbind de arta decadenților, (și d. Lovinescu vorbește de fondul pervers, satanic al lui Baudelaire), dar zice că decadenții *vreau* imoralitatea... Ei, ori fi voind, n'or fi chiar ei imorali! Or fi ei morali, dar vreau imoralitatea? Și încă ceva: *toți* decadenții s'a'ntîmplat să fie *teziști*, să voiască anume imoralitatea? Nu, *decadentismul* ca concepție estetică este ultima concluzie a «artei pentru artă», decadenții sint apărătorii cei mai strașnici ai acestei teorii. Am spus'o de mai multe ori: teoria «artei pentru artă» e un subterfugiu, la care recurg acei care au interes să nu se caute «omul» în opera sa. Și tocmai decadenții au mai mult acest interes. Teoria „artei pentru artă" este oprirea de a cerceta idealul artistului, pentrucă atunci se deschide marea problemă a *criticii* vieții, prin ajutorul operei de artă, și toți aceia care n'au interes să se critice societatea, sint partizanii „artei pentru artă". In toate epocile revoluționare, s'a profesat teoria contrară și toți luptătorii pentru îmbunătățirea socială au profesat teoria contrară, ajungind chiar la exagerații, la tezism. Și de aceea ne mierăm, dar ne mierăm peste măsură, cind vedem că „*Luceafărul*" se face partizanul «artei pentru artă,» care nu există, dar care e platforma în chestii de artă, a reacționarismului și a imoralismului [1]).—Nu cred ca d. Rimniceanu să

1) O nedumerire: „Luceafărul" *face mare caz de caracterul specific romînesc* pe care trebue să-l aibă literatura romînească. Dar *dacă* „Luceafărul" e partizanul concepției „artei pentru artă", nu crede că susține două lucruri contradictorii? Apoi dacă n'am drept să socot arta decit ca o combinație *impersonală* de imagini, dacă e „nedrept" s'o judec din alt punct de vedere decit al redării „realității", al „organului perceptiv", atunci ce înseamnează o literatură cu caracter romînesc? Există o *așa* deosebire între organele perceptive (ochiu, ureche, etc.) ale popoarelor, încit această deosebire să producă caracterele specifice ale popoarelor? Romînul se deosebește de Ungur prin „organele sale perceptive"? Și dacă nu *tot sufletul*—care el se specializează, nu organele perceptive—apare în literatură, atunci de ce vorbiți de *romînism* în literatură? Romînismul ochiului nu al sentimentelor și al concepțiilor asupra lumii? La Fontaine e „francez" și Creangă „moldovan" din cauza „ochilor" și a urechilor, a organelor perceptive *specifice*?—„Luceafărul", vezi, e *naționalist* și cere literatură *romînească*; dar „Luceafărul", în d. Rimniceanu, e reacționar și susține „artă pentru artă",—încă o contradicție a naționalismului reacționar, cum am relevat altă dată contradicția între „naționalism" și între oroarea de accesul țărănimii în viața politică a țării.

fie un luptător din Ardeal, cu tot stilul său nemțit, care cred că se explică prin traducerea ad litteram a notițelor din cărți și dela cursuri.

Sint două arte, cu ajutorul cărora crede d. Rimniceanu că poate să lupte și mai cu succes, decit cu ajutorul celorlalte, împotriva „adversarului", sint arhitectura și muzica. Dar tocmai aici—se va vedea—D-sa se încurcă mai rău decit pretutindene.

Ați văzut că în concepția „artei pentru artă", d. Rimniceanu se bazează pe «realism», pe clădirea, în opera de artă, a unei „realități" cu ajutorul imaginilor. D-sa vorbea, la pictură de pildă, că a judeca pe un artist în afară de organul său perceptiv (unul vede culorile, altul volumul, etc.) e «nedrept». În literatură cita pe Flaubert, care nu judecă ființele puse în scenă, etc. Il întreb: Arhitectură «realistă», care să dea, prin imagini, «realitatea», o «realitate» fără aprecierea artistului, există? Ce «realitate» dă arhitectura? Ce „imagini" ale lucrurilor din afară combină arhitectul? În catedrala Sf. Ștefan ce «realitate» au transpus arhitecții? Insuș d-sa spune că în Sf Ștefan vorbește, se exprimă supra-spiritualismul evului mediu. Dar acest supra-spiritualism este o sumă de sentimente și de concepții, izvorite dintr'un anumit mod de viață și Sf. Ștefan nu este decit exprimarea acelor sentimente și concepții. Și de aceea, în arhitectură, ca și în muzică—asemănarea acestor două e cunoscută—precumpănește sentimentul și concepția asupra «realității». Dacă într'un roman, într'o statue, ori într'un tablou, mă interesează și *reproducerea* lumii din afară și *aprecierea* acestei lumi de către artist, în arhitectură și muzică mă interesează aproape numai *aprecierea*: imaginile sint absolut în slujba sentimentului și a concepției, *toată* valoarea lor e dată de scop: de exprimarea sentimentului și a concepției.

Dar d. Rimniceanu mă întreabă: Este o arhitectură, o muzică imorală?

Și, ca să-mi dovedească că nu există, se pune—cine ar crede-o? zic și eu ca ăla—pe terenul tendenționist, părăsindu-și punctul său de vedere, acela al „artei pentru artă": d-sa vrea „să răstoarne" și-i e indiferent pe ce se sprijină în lupta sa. D-sa zice: „Arhitectura nu poate reda atitudinea unei personalități *de cît vag* în expresiunea artistică, domeniul ei îndepărtat de imitarea lumii și judecarea acesteia din punct de vedere moral sau imoral nu poate să se întrupeze în operă". Punct. Trecem peste enigma că „domeniul ei îndepărtat de imitarea lumii... nu poate să se întrupeze în operă"—o considerăm ca un lapsus de sintaxă—și reținem ceea ce are un înțeles: „judecarea acesteia din punct de vedere moral sau imoral nu poate să se întrupeze în operă", pentrucă personalitatea se exprimă *vag*. Și d. Rimniceanu expune și motivele pentru care în *aceasta* artă nu poate

Mai curios e că acum citeva luni și d. Rimniceanu vorbea de „primăvara literară" în *Luceafărul*, de naționalizarea literaturii. În ce constă ea dacă subiectul n'are a face și dacă judeci, pe de altă parte, numai din punct de vedere al „organului perceptiv"?

fi o atitudine morală sau imorală: «Nici rapoartele ei cu lumea, nici care e acea lume nu pot fi exteriorizate în arhitectură», ca în celelalte arte—nu i așa?—în care, de oarece acele rapoarte și acea lume pot fi exteriorizate, avem dreptul să căutăm atitudinea morală. Am spus mai sus că d. Rimniceanu *aci* se pune pe terenul concepției tendenționiste....[1]).

Dar acest *vag* al atitudinii nu-l oprește să fie o atitudine. «Atitudinea personalității» e *vagă*, dar este, și vagul n'o oprește să fie *puternică*. Și n'o oprește să fie o eclatantă atitudine. În arhitectură, artistul își exprimă sentimentele și concepțiile produse în el de *lume* nu prin zugrăvirea lumii care i-a produs sentimentele și concepțiile, ci în mod simbolic, prin altăceva.

Sentimentele și concepțiile, izvorite din traiul mizerabil din evul mediu, nu le exprimă artistul-arhitect prin zugrăvirea acelor mizerii, ci prin proporții matematece și linii, adică, în cuvintele d-lui Rimniceanu, în arhitectură sint exprimate „nu rapoartele omului cu lumea, nici acea lume"[2])

Și să facă d. Simionescu din arta care exprimă atitudinea față cu lumea—fără să fie acea lume, „realitatea"—un sprijin pentru o teorie (a „artei pentru artă") care se bazează tocmai pe concepția că în artă se zugrăvește lumea, «realitatea» și nu atitudinea, este încercarea curajoasă de a face un *tour de force*, mai presus de puterile sale!

Arhitectură imorală! Nu, de sigur, dacă d. Rimniceanu

1) D. Rimniceanu e așa de puțin lămurit asupra concepțiilor pe care le îmbrățișează cu entuziasm, încît nu bagă de samă în ce contraziceri amare cade. Vorbind de domul de la Milano, zice: „Domul de la Milan, care ca exprimare artistică lasă întru cîtva de dorit, se arată de la început ca impropriu de a fi luat ca pildă într'o comparație *unde se cadă a se arăta ceea ce vrea arta în afară de margenile ei.*" Pentru ce? pentru că: „Greșala acestui dom e lipsa unității concepțiunii, a unei unități artistice, a expresiunii unei *firi* anumite". Și apoi arată cum a tot fost adăogat, prezentînd azi o combinație de caractere deosebite.—Foarte bine! Va să zică, unde e o „concepție, exprimarea unei firi anumite", se poate face crima de a căuta ce *vrea* arta? Pentru ce acolo se poate și aci nu? D. Rimniceanu nu înțelege *aci* (aiurea da, căci nu e d-sa care vorbește de „supra-spiritualismul" „exprimat" în Sf. Ștefan?), că dezarmoniile de care vorbește înseamnează o sumă de imagini care nu exprimă un *sentiment*, (de pildă „supra-spiritualismul"), că aci imaginile, oricît de frumoase, nu-și îndeplinesc rolul lor de a fi expresia... cui? nu a lor (imagini pentru imagini) ci a *altor* stări sufletești. D-sa știe ce prezidează, în actul imaginației, asociarea imaginilor? Știe că prezidează *sentimentul asociat* cu ele? Și dacă acest dom nu e o asociație de imagini legate de același sentiment (adică „armonice"), atunci el nu exprimă nimic, sint bucăți de suflet disparate.—Acolo însă unde imaginile sint armonice, pentrucă toate s'au asociat pe baza unui sentiment, acolo ele exprimă acel sentiment; și odată ce exprimă acel sentiment, se pune problema *ce* sentiment, se pune problema atitudinii artistului în fața vieții.—Dar atunci poate fi vorba, relativ la alte opere de artă, unitare, de acel „în afară de marginile ei"? Judecarea sentimentului nu e în „marginile ei", ale artei?

2) Și într'o fișă d. Rimniceanu afirmă că „nu e nimic inexprimabil într'o artă"!..

vrea o clădire pornografică! Și nu, pentrucă, cum a spus D-sa, nu se «imitează lumea», dar dacă sentimentul de umilire, de frică, de descurajare, e un sentiment care determină voința în lupta vieții, atunci arhitectura catedralelor gotice poate fi judecată chiar din punct de vedere strict moral! Va spune însă cineva că arhitectura gotică înnobilează sentimentele, ne face să ni se tempereze orgoliul, etc.? Foarte bine! Atunci are o valoare moralizătoare, în loc de demoralizătoare, — lucrul rămîne acelaș: are o valoare morală!

Dacă moralitatea veacului de mijloc este în legătură cu sentimentele dominante atunci, și dacă în arhitectura gotică *sînt* acele sentimente, ele trebue să aibă o valoare și un efect moral!

In muzică, „*arta cea mai tendențioasă*", cum am spus în Cronica din No. 2 al «Vieții Romînești» lucrul e și mai clar! In muzică se redă „realitatea"? Unii o susțin; atunci, tot după d. Rîmniceanu (care *acuma* e pe terenul tendenționist), putem căuta și găsi atitudinea morală față cu realitatea, tot atita cit și în literatură ori pictură. Nu se redă „realitatea" (ceea ce cred și eu)? Atunci, ca și în arhitectură, dar mult mai puternic, se redă numai atitudinea față cu realitatea, răspunsul la realitate, — atunci cum se intemeiază d. Rîmniceanu (care chiamă în sprijin „imaginile«, «realismul», „impersonalitatea", pe Flaubert, etc.) pe muzică pentru a susținea „arta pentru artă"?

Muzică imorală, mă intreabă D-sa? *Dacă* muzica este *expresivă*, insemnează că exprimă — e prea banal acest lucru. Ce exprimă? Nu realitatea, zice D-sa. De sigur! Atunci ce? Sentimente, o spune singur. Și sentimentele se judecă din punct de vedere moral. Ce fel de muzică *expresivă* va fi aceea care nu va *exprima* sentimentele imorale ale unei cocote, într'o operetă?

D. Rîmniceanu se încurcă, în privința acestor două arte, din o mulțime de pricini. Mai intăiu pentrucă, cum am văzut, își schimbă punctul de vedere [1]. Al doilea pentrucă nu înțelege că, dacă nu mi se arată *cauza* sentimentului (realitatea), mi se arată efectul, sentimentul, adică tocmai ceea pe ce ne bazăm noi în teoria noastră. Al treilea, ca și confrații d-sale, confundă tendința și cu moralizarea ori demoralizarea. Dar arta e, mai intăiu *tendențioasă*, adică exprimă atitudinea afectivă a artistului. Uneori acea atitudine e moralizătoare ori demoralizătoare, alte ori nu poate fi judecată din acest punct de vedere.

Sentimentul față de un apus de soare nu poate fi nici moral nici imoral. Sentimentul față cu suferințile omenești, de pildă, e numai decit moral sau imoral. Bucuria că altul sufere, ori indiferența față cu suferința lui, sînt sentimente imorale; mila față cu acea suferință e un sentiment moral. Transpunerea, *incorporarea* acestor sentimente în opera de artă, e atitudinea afectivă față cu lumea și, incă odată, cînd e vorba de un răsărit de soare, acea afectivitate nu poate fi apreciată din punct de vedere moral, decit intr'un chip cu totul indirect.

Dacă Eminescu zugrăvește poetic numai natura melancolică, insamnă că el a fost un om melancolic; aceasta e o tendință, e răspunsul său *emoțional* față cu realitatea. Dar să spun că melancolia sa e morală sau imorală, n'o pot face, deși, din punct de vedere mai innalt, pot spune că melancolia e negarea energiei in luptă și deci o atitudine deprimantă pentru voință. Dar cind Eminescu, față cu luptele vieții își exprimă sentimentul că poți fi un sfint ori un om pătat de crime, e acelaș lucru, — atunci el își exprimă un sentiment, un răspuns față cu «realitatea» care este imoral.

Până aici am discutat problema *creării operei de artă* din punct de vedere al stărilor sufletești depuse în ea. Am *cerut* ceva sau am *constatat*? N'am cerut nimic, am *constatat* numai. Dar am constatat lucruri, pe care nu vrea să le constate d. Rîmniceanu și confrații săi. [1] Așa dar chiar de aci mă deosebesc de d-sa. Insă, fiindcă nu cer nimic, fiind că declar că „artistul nu scrie pentru nimene", că «el nu se gindește la un public», că el trebue «să creeze», d. Rimniceanu zice că pricep perfect „arta netendenționistă". Ba n'o pricep de loc! Netendenționiștii nu voesc să recunoască, că artistul, atunci cind crează, crează cu toată personalitatea lui. Ei susțin, ca d. Rîmniceanu in „fișele" sale, că artistul este un receptacol de imagini, un creator «impersonal» și alte atentate la psichologia elementară.

Dar fiind că nu *cer* nimic artistului, pentru că îl las să spună ce are de spus, după propria-i personalitate, așa cum a rezultat ea din efectele educației asupra eredității, d. Rimniceanu înțelege că nu-s *tezist*, dar, neputind eși, ca și d-nii Lovinescu și Densușianu, din greșala d-sale inveterată că cine nu-i *tezist* e partizan al „artei pentru artă", ne putind pricepe o a treia concepție, mă declară că sînt, cind vorbesc de *creație*, «netendenționist» și apoi sar nemotivat la «morală» și «poporanism».

---

1) A mai pățit'o d. Rîmniceanu cu prilejul pledoariei in favoarea d-lui Sandu Aldea. După ce ne imputa că judecăm din punct de vedere moral, d. Rimniceanu găsea că admirația d-lui Aldea pentru Niță Mindrea era justificată căci Niță Mindrea „își făcea datoria, apărindu-și bunul său impotriva hoților de țărani puturoși"... Apoi de ce te puneai pe tema morală domnule Rîmniceanu? De ce catadixeai să te scobori la o critică „nedreaptă" — în afară de „redarea impersonală a realității", în afară de „organul perceptiv"? Iar la sfirșit, intr'o perorație bine simțită și susținută, d. Rimniceanu vorbea de „Cartea d-lui Sandu, cu seninul curat, cu sănătatea inviorătoare, cu aerul romînesc" etc., tot critici „nedrepte", compromisuri cu critica „in afară de organul perceptiv"...

1) Ba le constată d. Rimniceanu, in unele fișe. Acum citeva luni în „Luceafărul", cind D-sa se indeletnicea cu acea critică „științifică" a nuvelelor d-lui Sandu Aldea — d. Rimniceanu, care apăra tot „arta pentru artă", vorbea de literatura scandinavă și rusă, imbibată de morală: „De sigur insă, că arta care oglindește timpul in care s'a născut, va fi imbibată de morală, dacă in timpul creațiunii sale problemele morale aveau prioritate, influințind pe tot omul luminat". Apoi atunci? Și cind „problemele morale n'au prioritate" (Cind o fi asta, in ce sezon?), în artă nu se manifestă, proporțional cu puterea cu care se pun problemele morale, fie cit de puțin, acele probleme? Dar d. Rimniceanu nu le vede, cind nu se manifestă cu prioritate, — e chestie de miopie psihică...

Va vedea d-sa că nu sar de loc „nemotivat“ [1]).

Dar aceste chestii formează obiectul cu totul altei probleme.

Până aici am studiat cum se produce, din ce se alcătuește o operă de artă, ce stări sufletești se combină într'o operă de artă. E un capitol de științi naturale: e vorba de producerea unui fenomen.

Ce influență are acest fenomen, opera de artă, asupra societății, asupra cetitorului, e altă chestie.

Cum s'au produs munții din Elveția, e o chestie—geologică. De ce plac, cui plac, e altă chestie—psichologică, estetică, socială, istorică etc.

(Va urma)

G. Ibrăileanu.

---

1) Și va vedea și d. Lovinescu, dacă n'a văzut deja, că nu fac nici o „concesie“, că nu ridic „o *ultimă* cetățue“. Pentru a se convinge mai bine, i-ași pune la dispoziție lucruri pe care le-am scris acum 10—12 ani, în care susțineam *exact* aceeași concepție ca și azi.—Dealtmintrelea d. Gherea, și mai de mult, a vorbit tot așa. D. Lovinescu vrea să ne facă numai decît oameni blînzi și conciliațiți. Din fericire, ori din nefericire, nu sîntem așa.

Badea Cărăbană

I

Astă-vară am călătorit prin ținuturile părinților mei.

Sate romînești ascunse în verdeața pădurilor, în galbenul holdelor de aur, în cenușiul stîncilor cu adăposturi de vulturi.

Nu știu cum sînt alții, dar pe mine, de cîte ori se 'ntîmplă să-mi pierd urmele prin țări streine, pe drumurile încîlcite ale streinătății, un glas lăuntric începe să mă mustre respicat: «Străbați orașele și țările altor neamuri, dar neamul tău nu ți-l cunoști îndeajuns!».

Așa s'a întîmplat și în primăvara trecută. Drept răspuns mi-am luat traista subsioară, mi-am aruncat mantaua pe spate, am prins toiagu 'n mînă și... p'aci ți-e drumul.

De intram într'un sat, întrebam pe primul trecător: «Bade, unde șade popa vost?», treceam la popa, legam prietenie de la roată cu toți și-mi ziceam plin de bucurie de cîte ori găseam inimi calde și primitoare: «Vezi, ăsta-i neamul tău romînesc!..»

Așa, colindînd dintr'un sat într'altul, am ajuns și în satul, în care a văzut lumina zilei tatăl-meu.

Un prietin, cu care invățasem pe băncile școalei, m-a primit cu brațele deschise. In preumblările noastre am ajuns odată la marginea satului. Aici casele scunde, afumate, înconjurate de garduri neputincioase, încetau deodată. Un cîmp larg, neted ca masa, cu iarbă crudă crescută ca din pămînt după ploaia din zilele trecute se întindea până la poalele pădurilor.

Am poposit pentru o clipită aici.

Abea ne-am așezat și prietinul a început să-mi spună cu farmecul pe care-l avea în vorbă, povestea cîmpului ăstuia. Eu am ascultat uimit.

Indată ce-am ajuns acasă din călătoria mea, m'am apucat

de lucru. Și iată că scriu povestea «badii Cărăbană» a fruntașului din satul nostru din Transilvania, pe timpul anilor furtunoși 1847—48.

II

In satu 'ntreg nu era om ca badea Cărăbană.

De-ți punea ăla mina pe umăr și uitîndu-se adinc în ochii tăi iți grăia apăsat: „Așa a fi!“, puteai să dormi liniștit.

De se 'ntimpla să se încaere flăcăii la joc și de vedea badea Cărăbană că se 'ngroașă gluma, numai că mi se avinta—cu toți anii lui—în mijlocul fierbințelii, bătind pămîntul cu piciorul și făcindu-și loc cu minile-i noduroase, până cind păru-i răsculat îi flutura prin vint, striga din baerile inimii: «Mă, băieți, mă, da astimpărați-vă odată!» Vorba lui era luată în seamă, iar invrăjbiții doar că mai priveau chioriș unul la altul, căutindu-și de drum.—Pasul lui apăsat se cunoștea de departe. Mergea legănat, cu ochii țintă înainte, ochi vorbăreți, cuminți, par'că ascultau o doină și steteau așa înlăcrămați.

In biserică—Duminică de Duminică și sărbătorile de-a rindul,—badea Cărăbană cetea cazania cu literele schiloade și șugubețe, de se mira lumea de iscusenia lui,—că pe vremea aia mai rar omul cu cunoștință de carte—nu te lăsa nemeșul să te ridici.

De mergea la Cărăbană cineva și-l ruga: «Bade Cărăbană, uite, îmi degeră plodurile de frig, dă-mi cite-va vreascuri», badea Cărăbană-i tăia vorba din gură și-i aducea vreascuri uscate brațe intregi.—De se milogea altul: «Bade Cărăbană, mi-a dus Murășul tot amarul de bucate, pe care mi l'a lăsat nemeșul», Cărăbană punea mina 'n hambar și din toată sărăcia scotea cit credea că poate să sară într'ajutorul omului prins cu ușa.

Ajunsese o vreme de spuneai: «Să fii ca badea Cărăbană», cind voiai să zici: să fii om cinstit, să-ți vezi de treabă, să-ți fie ortacii os din osul tău.

De cite ori îl vedeau oamenii pe badea Cărăbană în strană la biserică, în haine curățele, în cisme cu turecii împodobiți cu ciucuri, cu o mină pe șerpariul lat, cusut frumos, cu cealaltă mingăindu-și părul care-i curgea potop pe spate, sau proptindu-se pe bită—cu un firicel de tămiiță în musteața stufoasă—de-atitea ori își spuneau: «Fie, că bun om mai avem la noi în sat! Halal de el!».

Acuma are cincizeci de ani încheiați. Pe vremurile cind era el flăcău l-au prins cu arcanul intr'o bună dimineață și l-au dus în cătane. Pe timpurile alea te duceau cu de-asila în te miri ce colț afurisit de țară, pe șapte, opt, ba cite-o dată și nouă ani de zile. Cind plecai din satul tău, nu mai credeai să ți-i vezi pe ai casii, de par'că mergeai pe altă lume.

Badea Cărăbană ride cu poftă cind își aduce aminte de toate astea—flutură cu mina prin aer de citeori se uită la cei doi flăcăi ai lui și zice rizind: «Hei, hei, alea au fost vremuri odată!»

De multe ori îl prinde limbuția. Știe povești multe. Casa toată se așează rotogol în jurul lui,—care pe prispă, care pe marginea cuptorului, care pe lavițele de pe lingă păreți—și ascultă. Muierile-și prind coatele'n palme și rămin—duse, flăcăii stau nemișcați ca niște luminări. Florica, fata badii Cărăbană, urmărește cu ochii pe Lică, care se joacă cu un gătej. Și timpurile trecute se desfășoară cu toată vraja lor, cu toată duioșia vremurilor trăite—cu chiu cu vai—dar trăite. Patimele, care l-au frămintat se micșorează, sbuciumul de altă dată pare un gind rătăcit și fără de noimă, oamenii—dușmani de-atunci par'că n'au fost atit de păcătoși cum îi credea atunci.

Astăzi lumea e mai păcătoasă. Vin păcatele din curtea nemeșească cu ghiotura. De cite ori n'a molcomit badea Cărăbană sufletele neîndreptățite! De citeori n'a închis ochii amindoi și și-a călcat pe inimă!

Asupra zidurilor groase, cari se înfigeau în stincile colțuroase de multe ori s'au îndreptat ochi împăenjeniți în singe și pumni strînși de durere. Dar toate le potolea badea Cărăbană cu cite o vorbă spusă dela inimă, cu glasul liniștit și plin de durere potolită.

— «Hei, ce să-i faci? Așa ne-a fost soartea, firtate! Rabdă și taci!.... Așa a vrut D-zeu, să n'avem zi de dai-Doamne.... Veacu-i rău... Sintem iobagi și-avem să muncim și să tăcem ca peștele».

Altădată mingăia pe altul:

— «Lasă, n'o fi cit e lumea așa! 'or veni și alte vremuri pe capul nostru... Mai curge apă pe Murăș și ne-om desmeteci și noi!»....

Altă dată își scotea fluierul din șerpar, își așeza la loc pletele căzute peste ochi și 'ncepea să «zică» din fluier de te apuca jalea. Par'că sta să i se spargă pieptul, sunetele ieșeau

sbuciumate şi pline de dor neîmplinit, de femeile-şi ştergeau ochii pe furiş cu dosul palmelor. Atunci badea Cărăbană o rupea dintr'odată cu cintecul din fluier şi 'ncepea să cinte trăgănat şi cu gindurile bătind cimpii:

«Raabdă inimă şi taci,
Raabdă inimă şi taaci
Ca pămîntul, care-l calci,
Ca pămîntuluul, care-l caaalci!
Fii inimă răbdătoare
Ca pămîntul sub picioare»...

III

Murăşul curge de-o vreme 'ncoace mai turbat. Valurile i se sbat păgineşte 'n patul prea strimt. Roşeaţa soarelui îşi oglindeşte războinicia pe picăturile tremurătoare. Geana de cer par'că se cutremură, se sbate năvalnic—e semn că vremea 'n cursu-i domolit de mai 'nainte e gata să-şi preschimbe mersul.

Badea Cărăbană stă pe malul Murăşului.—Ochii şi-i ţine în pămînt.—I-e ruşine.—Pieptul îi e pirjolit de jale.—Ochii-i cată ţintă la firicelele de ţărînă...

Nemeşul i-a necinstit ieri fata. Pieptul Florichii s'a cutremurat, căutătura ei speriată i-a străpuns inima de părinte.—Cind s'a împotrivit Florica, nemeşul i-a dat nebun cu pleasna biciului peste obraz.—Pentru ce-a dat nemeşul?—I-a luat-o, i-a ris în faţă ca o fiară—apoi i-a călcat-o în picioare. Şi gindind la faţa ofilită a Florichii, badea Cărăbană plămădeşte un gind, un gind de răzbunare..

Pentru ce tot înjurături şi chinuri? Murăşul, că e Murăş şi dacă-i pui ceva în drum îşi încoardă braţele şi rupe zăgazul şi duce toate la vale.—Cînele e cîne şi muşcă şi se apără cind îl loveşti.—Pentru ce biruri şi răsplată 'n spini?—Pentru ce femeile pe mîna lor?—Pentru ce numai: „cîne!“ şi „vită!“ şi ochi fulgerători—şi cimpurile sămănate şi lucrate, şi viile culese, şi pădurile tăiate şi toate—numai pe seama lor!?

Până acuma şi-a spus mereu: Aşa a vrut soartea!—Da' de ce-a vrut soartea în felul ăsta?—I-a plăcut, iacă, numa-aşa, să pună 'n mîna unuia biciul şi 'n grumazii altuia jugul?—In mîna unuia nuiaua şi picioarele altuia în butuc?—Pe buzele unuia înjurătura şi în ochii celuilalt smeria şi jalea?—In ochii nemeşului pofta după Florica lui şi-apoi dispreţul—şi batjocura—şi ura?!

Acum pricepe el mai bine lacrimile satului întreg... Toţi au pătimit aşa, de cite ori au venit la dînsul şi s'au tinguit. El i-a mîngăiat, le-a spus vorbe bune. Acum e rîndul lui s'o scoată la cale.—Dar cum?—Cum?

IV

Podul plutitor se mişcă încetinel. Badea Cărăbană îşi aruncă ochii dincolo. Un domnişor în haine nemţeşti.

— «Vino, bade, trece-mă!».

Cărăbană sare 'n picioare. Opincile-i tirşliesc pe nisipul cald.

— «Bucuros domnişorule...».

Işi aruncă pălăria la o parte. Apucă funia de la ţărm, îşi încoardă braţele suflecate şi răzimindu-se cu putere în picioare, alunecă cu pod cu tot la ţărmurul celalalt.

— «Noroc, bade...»

— «Să dea Dumnezeu».

— «Cum o duceţi în sat?»

— «Aşa, aşa...».

In gindul lui badea Cărăbană gindeşte: «Ce-o mai vrea şi neamţul ăsta? Bani, bani şi muncă...»

— «Popa D-voastră acasă-i?»

— «Acasă».

— «Eşti bun să-mi arăţi drumul?»

— «Bucuros, D-şorule».

Amindoi merg lingă olaltă. Soarele, care-şi aruncă văpaia pe luciul Murăşului de pare un ştergar ţărănesc, le luminează feţele: una întunecată, dată pradă gindurilor, alta înfierbîntată de un foc ciudat.

— «Da de unde eşti, D-şorule?» se încumetă să întrebe Cărăbană.

— «Dela Blaj, dela şcolile ale înnalte».

.. Blaj! locul unde învaţă popia copiii noştri.

Tinărului îi lucesc ochii ca două stele înrourate.

— «Să ştii bade... Cum te chiamă?...

— «Cărăbană, Domnişorule».

— «Să ştii, bade Cărăbană, şi să spui şi la alţii, că peste două ceasuri mă găseşti aici, la părintele Dumitru. Am să vă spun ceva. Veniţi tot satu....»

— «O fi ceva cu adunarea aia la Blaj?»

— «Da, bade Cărăbană, aleargă şi spune oamenilor că am venit să le vorbesc de adunare».

In mintea badii Cărăbană s'a făcut un luminiș. Acum era limpede ca lumina zilei ce voia. La Blaj o să le spună nemeșilor osînda...

Peste două ceasuri gîndul ăsta a încolțit cu tărie, a prins putere și viață, cînd satul întreg stătea în jurul Domnișorului dela Blaj. A început să le spună lucruri, pe cari nu le mai auziseră din gura unui domn. I-a întrebat de chinuri, de robotă, de clacă, vorbele-i curgeau ca o apă,--cînd domoală, cînd înfuriată,—ochii lui căutau mulțimea, care stătea ca năucă și nu-și putea crede urechilor de ce aude.

Aveau să se schimbe astea toate?—Ei să vrea, ei să mărturisească, că nu mai sint vite de jug?

Vorbele lui erau suliți.—Suliți cari taie văzduhul și se 'nfig în inimi dușmane. Căutătura lui era răscoală, mînile lui erau aripi, cari dau semnul plecării—la dobîndirea dreptății și a neatîrnării....

Lacrimi de bucurie se iveau în ochii tuturora.

— «Cum, nu o să ne mai bată?

— «Nu o să mai dea cu biciul?

— «Nu o să ne mai înjure?

— «Și o să ne sămănăm noi singuri cîmpurile noastre?

— «N'o să dăm dajdie mare?».

Și ca la un semn dat toți ridică pălăriile și le flutură în aier. Părintele, om cu barbă albă, cu mînile tremurătoare, își apropie buzele de fruntea domnului dela Blaj și-l sărută cu ochii plini de lacrimi.

— «Veniți, veniți în dumineca Tomii!».

— «Da, venim! Jurăm!» Și întind mînile spre jurămînt.

Badea Cărăbană inaintează doi pași. Iși șterge cu mîneca dela cămașe o lacrimă din geană.

— «D-zeu, care vede și știe toate, să-ți ajute și d-tale și nouă... 'om merge la Blaj cu toții să ne vedem și să ne cunoaștem. Să trăiești, D-șorule...».

V

Glasurile de pe cîmpul Libertății au răsunat. Din murmurul dumnezeiesc al clopotelor, din clocotul răsboinic al codrilor, s-a desprins un țipet de jale din mii și mii de piepturi ținute înăbușite amar de timp, s'a deslănțuit o furtună de glasuri, care jură că vor ținea una, că vreau să fie un trup—un suflet.

Ochii badii Cărăbană erau umezi. Căutătura lui sălta dela unul la altul—dela capetele cărunte ale vlădicilor, la țăranii cu zechea pe umeri, dela domnii cu lacrimi de dragoste în priviri, la flăcăii țărani cu brațele vînjoase în aier în semn de conglăsuire, în semn de făgăduială că o rup cu trecutul....

După ce s'a împrăștiat mulțimea de oameni—resfirîndu-se ceată de ceată asemenea firelor de paiangen—în toate cătunele rominești, ducînd cu graiu viu vestea deșteptării, badea Cărăbană și ceata în fruntea căreia era, s'au îndreptat înspre casă.

Drumul era lung, carăle înnaintau sprinten pe cărările încolăcite.

Adoua zi, înspre sară, zăriră satul lor, cu casele ghemuite în căciuli de paie, cu lătratul depărtat al cînilor.

Deodată se opresc toți ca stanele de piatră în pragul satului. Crucea dela hotar e doborîtă la pămînt, Christos culcat de-a latul peste țarini.

Dinspre pădure s'aude glas prelungit de tulnic. Răsună jalnic, brăzdind văzduhul răsculat, dus de aripele vîntului de sară. Murășul le dă par'că să 'nțeleagă că nu-i a bună; cu șopotele sale le spune limpede: «Fraților! Fiți cu ochii 'n patru...»

— «Să știți că Ungurii-s aproape! n'aveți teamă!.... Innainte! Și toți pun mînile pe ciomege.

Ceata se dă jos din căruțe.

Pe ulițele strîmpte nici pui de om. Goale, tăcute. Doar un isvoraș clocotește molcom într'un jghiab de fîntînă. Doar un cocoș speriat din somn bate din aripi, pe un gard de nuiele.

Opincile ating ușor pămîntul.

Badea Cărăbană ajunge în ograda casii. Scoate ușa din țițîni dintr'o smucitură și stă pe pragul ușii. Nimeni în casă. Ochiurile de fereastră deschise larg, velințele de pe pat în neorînduială. Un gînd i străfulgeră prin cap: «Au fugit la pădure!» Ese afară. Toți aleargă care 'ncătrău, ca nebuni.

— «Fraților! La pădure, oameni buni! Luați ce găsiți!»

VI

Caii i-au desprins și pornesc în goană nebună spre pădure, pe o costișe de deal, care iese acum—în bătaia soarelui ce apune—mai bine la iveală.

Și de-odată tulnicul se aude din nou. Sună prelung, spăimîntător, de te cuprinde groaza. Prevestește moarte de om.

— „Sînt ai noștri! La ei!"

O clipeală de foc se zărește într'alt colț, cum își face loc prin întunericul pădurii, apoi se face tot mai mare, mai mare, prinde putere, până ce vîlvătăi răsculate vestesc sosirea dușmanului.

Caii au nădușit de alegare nebună. Spinarea le e o sudoare.

Dar iată că se aud țipete surde și răcnete de spaimă.

— «Ungurii! Ungurii!»

Cărăbană șueră odată. Caii stau locului pironiți. Ceata de femei și copii tremură de groază ca în pragul morții. Cițiva bătrîni sar înnaintea femeilor să le apere.

— «Sîntem noi, n'aveți frică! Unde-s Ungurii? Unde?»

S-au recunoscut. Femeile plîng și-și smulg cu degetele părul despletit, copiii tremură ca varga și închid ochii speriați. Unii bătrîni stau tăcuți pe mormanele de haine, de lucruri aduse claie-grămadă.

Un moșneag gîngăvește:

— «Tinerii-s în pajiște!... Așteaptă pe Unguri. Nemeșu i-a chemat. Ei n'au ascultat. Noi am fugit....»

Un altul țipă: «Popa Dumitru! Popa Dumitru! L-au prins la curte! L-au dus la ei!» și nu mai poate. Cade morman.

Al treilea—o femeie—se vaietă: „Copilașul! copilașul! L-am uitat în leagăn! Vai de mine! și-și bate pieptul cu pumnii. E fata măritată a lui badea Cărăbană.

Toți țipă de se zguduie pădurea. Badea Cărăbană strigă speriat: Popa Dumitru!... copilul? Nepotul? și cît ai bate 'n palmi e pe cal.

Ceilalți stau uluiți locului. Nu știu care încătrău. El mînă ca turbat. Ce vrea?... E nebunie să mai ajungă în sat... N'aude chihote sălbatice?... n'aude trîmbițe de răscoală?... nu vede o pară de foc la marginea satului?... Nu-i văd ochii lăcomia flăcărilor ce potopesc casele?... E nebunie! Răcnetele se fac tot mai nebune, armele se inclaștă de ferestre, de uși și le prăvălesc la pămînt, faclele s'aruncă pe acoperișele de paie... E prăpădenia lumii...

Cărăbană mînă ca nebun. Copitele calului scapără scîntei pe drumuri nebătute. Pălăria i-a căzut în întuneric, părul îi flutură prin vînt, ochii-i caută țintă înnainte, numai înnainte...

O cotitură și e în colțul uliții... Ungurii n'au ajuns încă pe aici... calul sforăie, cade fără puteri la pămînt, se lungește și-și dă sufletul.—Cu hățurile în mînă lovește Cărăbană în el ca turbat.

Vede că nu mai merge. Descalecă... aleargă în ruptul capului, mînile-i tremură, picioarele i se frîng dela încheieturi.—Își vede sfîrșitul.—Își ia toate puterile.—Un pas—e în odaie...—se lovește prin întunerecul ca păcura de leagăn!—Micuțul s'a deșteptat și scîncește.—Îi apucă cu mînile leagănul—îl ține sus, cu puterile încordate... Tremură din tot trupul...

Ce să se facă acum?—Ungurii se apropie.. Un pas și sînt aici!...

O rupe la fugă, la ai săi!—O fugă nebună!—Dumnezeu l-a ajuta!... Dumnezeu nu l-a lăsa pradă dușmanilor... să ajungă la ai săi, să ia arma 'n mînă... să se bată ca un viteaz!.. Așa, singur, pe mîna dușmană i-e groază... I-e groază...

Aude pași grăbiți în urmă. Par'că simte răsuflarea grea a cailor.

— «Doamne D-zeule, nu mă lăsa!»

Copilul se sbate în leagăn și țipă speriat de alergarea păgînă.

Nu mai e scăpare.—Îl fugăresc dușmanii.—Au cai iuți—un pas și s-a sfîrșit.—Aude casele cum trosnesc din încheieturi,—pe dinaintea ochilor îi trec vîlvătăi de foc,—șiroaie de sînge.—nu mai simte nimic, nu mai aude nimic—un singur gînd: copilul!—copilul!—nepoțelul!—și apoi în capul satului!

Aruncă jos leagănul—caută cu mînile prin scutece—prinde capul copilului—îl duce la gură de-l sărută—apoi își înfige degetele în carnea plăpîndă...

Un țipet scurt—o scînceală...

O larmă drăcească: casele se prăvăl, cîmpurile clocotă de mînie, honvezii bat pămîntul în mers nebun.

Dar de-odată, fără de veste, se văd prin întuneric cămeși albe. La para licăritoare a focului aruncă scîntei luciul săcurilor și coaselor.

Badea Carabană prinde putere. Se înnalță în stat, apucă cu o smucitură din mîna unui flăcăiandru o săcure și o învîrte deasupra capului. Își umflă pieptul, și strigă cît îl ia gura.

— „Acum după mine! Dați, flăcăi, dați, că destul au dat ei în noi!"

Un măcel groaznic. În jurul badii Cărăbană se ridică trupurile moarte făcînd un lanț de carne.

Coasele taie în dreapta, în stînga, săcurile trosnesc, paturile puștilor isbesc nebunește. Vaietele umplu văzduhul. Un miros greu de fum și sînge închegat se răspîndește peste cîmpie.

VII.

Dacă ți-ai fi îndreptat pașii a doua zi înspre inima satului, dacă ți-ai fi aruncat ochii înspre clopotnița bisericii de altădată, umerii ți s-ar fi cutremurat, ochii ți s-ar fi închis și ai fi bolborosit: „Doamne, Doamne, mare ți-e răbdarea!"

Vaietele de astă-noapte au pierit, mugetele vitelor cu grinzile aprinse de-asupra capului s-au molcomit, țipetele din întunerecul nopții s-au prefăcut în suspine înnăbușite.

Mătăhale negre—grinzi, coperișe, paturi, pluguri de lemn, unelte, așternuturi—toate zac aruncate 'n cădere nebună.

La cîți va pași, pe livada plină de verdeață își petrec Săcuii. Din cântătura lor poți ceti beția din noaptea trecută, ochii lor orbecăiesc după pradă, gurile lor se schimonosesc și'njură pe cei legați în fiară.

Pe de-asupra capetelor—la o lovitură de pușcă—dau tîrcoale păsări flămînde, ademenite din ascunzătorile lor învecinate cu cerul.

Un săcuiu înnalt, smead la față, cu buze roșii, cărnoase, își trîntește pălăria la pămînt, scoate un fluier și'ncepe un cîntec străvechi. Tovarășii s'adună roată.

Pe de-asupra satului rominesc prefăcut în cenușe se ridică și crește, tot crește, jalea unui cîntec streiu.

Badea Cărăbană își duce mînile îngreuiate de lanțuri la ochi, pletele-i argintate îi cad pe obrazul ofilit, gîndurile-l duc pe alte plaiuri. Cu cît viersul săcuiului este mai jalnic, cu atît gîndurile, cari îl frămîntă pe badea Cărăbană, sînt mai întunecate...

Își vede copilăria, cu părinții înhămați la carul nemeșesc cu oftările ieșite din adîncul sufletului. Își vede tinerețea mîncată prin țări și printre neamuri de altă lege și alte obiceiuri... Își vede satul—la reîntoarcere—chinuit de fie-ce venitură străină. Se vede dînd sfaturi și ajutînd pe ortaci cu fapta, zărește pe nemeș cu biciul cu plesne de foc în mînă, cu zîmbetul de dispreț pe buze, apropiindu-se și dînd porunci fără de milă.—Și vede și cîmpul Libertății răsărind ca o minune sub bolta cerului—și pieptul i se umflă de odată și ochii-i scapără scîntei și capul și-l ține mîndru 'n sus.

Badea Cărăbană n'are școli, n'are învățătură—dar știe una: Dumnezeu nu poate să ajute pe cei nedrepți.

Și începe să se roage din baierile inimii pentru neamul lui obidit, și plînge de mila tovarășilor ajunși pe mînă de calău—

dar fața nu-i dă de gol nici un simțimînt de umilire, brăzdăturile adînci ale obrajilor rămîn drepte, nu se mișcă, doar din cînd în cînd larma cătușelor îl face să tresară și să-și aducă aminte de sfîrșitul apropiat.

Un lucru-l mai roade la inimă. Nu mai poate să îmbărbăteze la luptă pe ai săi. Nu că ar avea ei lipsă. Cunoaște el brațele voinice ale flăcăilor, dar așa-i învățat de amar de ani, să le stea într'ajutor cu vorba și cu fapta.

Și una ar mai vrea s'o știe. Ar vrea să se deștepte după o vreme, să-și vadă visul cu ochii, să-și vadă neamul fericit, apoi poate să doarmă mai departe în racla tăcută.

Pentru el și alt-fel n'ar mai fi viață de aici înainte! El e bătrîn. Pentru el viața nu mai are poieni frumoase. Dar tinerii, tinerii... ei vor scăpa de toate piedecile... căci trebue să scape...

Săcuiul cîntă înnainte. Sunetele plîngătoare se prelungesc pe întinsul cîmpiei, se pierd lovindu-se de păretele de munți din apropiere ca iară-și să revină frînte, ca o suflare ușoară, împreunate cu murmurul înnăbușit al Murășului.

Și pare-că, pentru o clipită, toată ceata asta războinică e apucată de un plîns fără de hotară, un hohot înlănțuit în piepturi.. O clipită... căci abea s'a sfîrșit ultimul ton și-un chihot nebun, sfâșietor rănește văzduhul. E un marș de bucurie, de învingere, de visuri împlinite din belșug, de suflete dușmane sugrumate în fașă.

Și pintenii încep să bată tactul, mînile încep să fluture, ochii să se caște și să arunce scîntei, gurile să scoată țipete de bucurie, trupurile să se frămînte ca niște valuri înspumate.

Și de odată stau toți ca la un semn dat locului.

Căpitanul își încruntă sprincenele. Buzele-i tremură de mînie. Face cîți va pași și-și proptește mînile în șolduri.

—„Cum, cîne de valah, tu nu joci?" Ochii tuturora privesc la șirul de zece țărani legați lîngă olaltă. Un popă bătrîn, —cu barba mare, albă ca spuma, se clatină fără să zică o vorbă. E popa Dumitru. Și căpitanul dă poruncă să-l deslege pe popa Dumitru.

— „Joacă, că de nu-ți taiu barba!"

Toți rîd.

Cîntecul începe din nou. Acum mai turbat.

Țăranii prinși își duc mînile la ochi să nu vadă pe popa lor.

Popa Dumitru stă ca năuc. Nu face nici o mișcare.

— „Nu? nu?“ intreabă toţi. Unul i dă un brinci. Popa Dumitru se clatină şi cade în iarba pîrjolită.

— „Să cetească evanghelia“ strigă unul.

— „Da, să cetească evanghelia!“ răcnesc cu toţii.

Căpitanul dă şi el din cap:

— „Cu ochii scoşi! altfel nu!“

Un delir nebun.

Unul face repede un foc. Altul taie o cracă de pom şi o ascute. Altul strigă cit îl ţine gura:

— „Cini de valah! Sinteţi toţi de spînzurătoare! Voi ne staţi în drum!

Voi ne furaţi ca hoţii!—Libertate?—Voi, libertate?!—Iată libertate! „şi implintă parul inroşit în ochii popii Dumitru.

Un cutremur scurt.—Hohoteşte cimpia.

— „Aduceţi evanghelia!“

I pun o carte în mîni.

— „Ceteşte, cine!“

— „Popă, ceteşte!“

— „Uite evanghelia!“

. . . .

. . . .

Nemeşul se'ntoarnă către ceilalţi în lanţuri.

— „Aştia-s de vină! Pe ei copii!“

Cei zece stau muţi—cu ochii ţintă la Săcui.

De-odată un ţipet surd îi pironeşte locului. Dinspre curtea nemeşească se văd vilvătăi de foc.—Văzduhul se umple de strigăte.

— „Vin Valahii!“

Stau incremeniţi, cuprinşi de fiorii morţii.

Norul de praf se apropie năvalnic, ca un potop aducător de pierzare. Par'că se aude de departe cum cade o ploaie măruntă, deasă, răpăind fioros. E larma opincilor.

Căpitanul tresare, palid la faţă ca un strigoiu.

— «Soldaţi! arma la umăr!»

Badea Cărăbană îşi vede pe ai săi. Zăreşte cămeşile albe, braţele întinse prin aier, luciul săcurilor şi al coaselor. Şi ca într'o clipeală de fulger vede ridicindu-se din svircoleala asta nebună, din încolăcirea asta de braţe, din răcnetele asurzitoare, din loviturile de săcuri, de coase, de puşti, un neam întreg primenit, cu minile pe frînele viitorului, cu graiul străbun pe buze, în căutătura ochilor, în bătăile inimii.

Abia are timp, să murmure un: «Dumnezeu cu voi!»... Apoi o căutătură plină de ură spre Săcui.

O ploaie de gloanţe îi ia vorba din gură.

— Apoi cade în iarbă cu tovarăşii săi laolaltă.

VIII.

Norul se tot apropie. Săcuii au luat-o spre soare-apune. Popa Dumitru stă lungit în iarbă, cu faţa către urmăritori. Badea Cărăbană e pe spate, cu mîna la inimă. Murăşul le ţine prohodul şi urlă, ca sbiciuit de furtună vrăşmaşă.

Horia Petra-Petrescu.

Evoluţia politică în Bucovina

I. Starea la încorporare.

Prin tractatul din 7 Mai 1775, ţinuturile moldoveneşti Cernăuţi, Suceava, Cîmpulungul moldovenesc şi Cîmpulungul rusesc fură încorporate Austriei, formînd o ţară nouă, numită Bucovina.

Caracterul ţărişoarii acesteia era romînesc, limba romînă fiind limba oficială şi cea mai răspîndită în ţară. Populaţiunea însă nu era curat romînă, ci amestecată. Toate ştirile contemporane amintesc între locuitori pe lîngă Romîni şi Armeni, Jidovi, Ţigani şi Ruşi. Numărul Armenilor, Jidovilor şi al Ţiganilor s'a constatat cu prilejul recensementului făcut de generalul Splény la anul 1776, aflîndu-se între 17601 de familii cu aproape 70000 de capete, 58 de familii armeneşti, 526 jidoveşti şi 294 ţigăneşti; raportul între Romîni şi Ruşi a rămas însă neconstatat, numărindu-se ţăranii, fără a-i deosebi după limbă. Deosebirea aceasta fu trecută cu vederea în impărtăşirile generalilor Splény şi Enzenberg, amintind ele numai de Moldoveni, ceea ce a făcut a se crede, că în Bucovina pe timpul încorporării existau numai ţărani romîni. In terminologia austriacă însă, terminul „Moldovean" nu are înţeles etnic, ci geografic. Austria oficială şi astăzi nu distinge Cehi, Poloni etc., ci numai Bohemi, Moravi, Galiţiani etc. Caracteristic este de exemplu, că rapoartele ministeriale vorbesc de o limbă bosniacă, parcă ar exista o naţiune proprie bosniacă, pecînd Bosniacii sînt sau Sîrbi, sau Croaţi, sau Osmani.

Ştiri mai precise asupra raportului între Romîni şi Ruşi ne dă numai geometrul Budinszky, însărcinat de împăratul Iosif II cu descrierea ţării, care la 1783 raportează că în Bucovina „se vorbeşte mai mult ruseşte, şi că cam numai a patra parte vorbeşte romîneşte". Relaţiunea aceasta neintemeiată pe date statistice şi deci arbitrară, va fi de sigur exagerată. Fapt însă este, că întregul ţinut al Cîmpulungului rusesc, care formase odată o parte integrantă a Poloniei, era locuit de Ruşi. Aşişderea şi populaţiunea dintre Nistru şi Prut, precum ne mărturiseşte Cantemir în „Descriptio Moldaviae", era în mare parte rusească. Apoi se aflau în centrul şi sudul Bucovinei mai multe colonii ruseşti, intemeiate

de mănăstirile dornice de braţe muncitoare, precum Liuzii Horecei şi ai Homorului, Ruşii Mănăstioarei, ai Plăvălarilor, ai Moldoviţei şi de pe Bou, etc. In urmă există şi astăzi pe valea Siretului şi a Sucevei pînă aproape de oraşul Suceava un număr de sate ruseşti, constatate deja la încorporare. Că populaţiunea lor nu se compune din Romîni rutenizaţi dovedeşte tipul, portul şi numele lor rusesc, precum şi faptul, că acest val rusesc îşi are continuarea sa şi în Romînia, unde nu poate fi vorbă de rutenizare. Existenţa acestor Ruşi nu se poate explica altfel, de cît admiţîndu-se continuitatea lor cu Ruşii aflaţi în ţară la descălicarea Moldovei şi cu ceia aduşi de Ştefan cel Mare, de cari pomeneşte cronicarul Urechie. Oricum, momentele amintite indică, că pe timpul încorporării elementul rus era deja foarte numeros în Bucovina.—

Conglomeratul de popoare, aflat în Bucovina, se compunea în privinţa socială din boieri, preoţi şi ţărani. Recensementul de la anul 1776 a constatat 197 de familii boiereşti, 501 de familii preoţeşti, 554 de călugări şi călugăriţe şi 14992 de familii ţărăneşti.

Dintre boieri a rămas în ţeară numai un singur boier adevărat, anume Balş. Ceilalţi puţini, cari aveau moşii în Bucovina, locuiau la Iaşi. Restul familiilor numite boiereşti aparţinea clasei mazililor, lipsită de orice influenţă politică. Partea cea mai mare din ei era aşezată în sate ruseşti.

Rolul principal îl juca clerul, care se compunea din mai mult de o mie de membri şi stăpînea patru şeptimi ale teritoriului Bucovinei. El era incult, lacom şi conrupt. In fruntea lui se afla episcopul de Rădăuţi, Dositeiu Herescul. Mănăstirile însă erau supuse Mitropolitului de la Iaşi.

Dintre ţărani aveau proprietate numai cei din districtul Cîmpulungului moldovenesc, ceilalţi erau clăcaşi şi munciau pe moşiile boiereşti şi mănăstireşti. Clăcaşii dearîndul erau neglijaţi, săraci şi inculţi.

Sistemul politic era cel absolutist. Domnul, încunjurat de divanul său, compus parte din Romîni şi parte din Greci, administra ţara cu ajutorul unor funcţionari provinciali, în majoritate greci. Administraţia era cît se poate de insuficientă şi coruptă şi nu avea alt scop, decît a scoate cît se poate de mulţi bani din ţară.

II. Era absolutismului.

Austria, ocupînd Bucovina din motive strategice, ca să-şi asigure o comunicaţie mai comodă între Galiţia şi Transilvania, consideră în prima linie momentele militare. In cadrul lor, ea continuă a trata Bucovina ca obiect de exploatare financiară. Ea îşi dădu însă samă, că efectul exploatării acesteia trebuia să devie cu atît mai mare, cu cît creştea averea ţării.

Spre a mări averea, administraţia austriacă se îngriji mai întîi de

immulțirea populațiunii, ca să dobindească brațele necesare pentru lucrarea pămînturilor, în parte pustii. In acest scop, ea organisă o colonizare sistematică și întemeiă în țară succesiv 27 de colonii germane, 5 maghiare, 3 lipovenești și 3 slovace. Cu drag, ea ar fi adus și coloniști romîni din Moldova; dar incercările respective au rămas zădarnice, deoarece Rominii nu numai că nu vroiau să imigreze din Moldova în Bucovina, ci din contra emigrau din Bucovina în Moldova. De colonii din Galiția și Transilvania nu amintesc actele archivei de războiu, cari de altfel cuprind toate demersurile administrației militare. Guvernului nu-i conveneau nici chiar imigrările individuale din țările acestea. Căci propunind generalul Euzeuberg, să se oprească colonizarea oficială, deoarece populațiunea Bucovinei crește de la sine, consiliul de războiu din Viena îi obiectă, că sporul acesta nu urmează, decit pe socoteala Galiției și a Transilvaniei, micșorînd populațiunea, și așa rară, din țările acestea, din care cauză imigrarea ar trebui impiedecată. Totuși continuă mereu imigrarea spontană, îndeosebi din Galiția și în dimensiuni mai mici din Maramureș și Transilvania, mai ales în urma scutirii de recrutare, acordată Bucovinei pe 50 de ani de împăratul Iosif II. Afară de aceea, administrația germană, în lipsă de material băștinaș potrivit, aduse în țară o mulțime de funcționari, învățători, comercianți și meriași străini. Coloniștii și imigranții aceștia sporiră mereu numărul populațiunii bucovinene. Deja la 1786 se constatară 125.000 de locuitori, la 1798: 181.076, la 1807: 208.498, la 1827: 270.773, la 1837: 318.412 și la 1846: 370.673, rezultind deci pentru șase decenii un spor de 197% în locul celui normal de cel mult 77%. Sporul acesta, cuprinzind în cea mai mare parte străini, schimbă firește raportul dintre naționalitățile Bucovinei în defavoarea Rominilor.

El deveni și mai nefavorabil prin faptul, că mazilii romîni, așezați între Ruși, uitară pe'ncetișorul limba romînească, și că în cler străbătură multe elemente rusești. In urmă limba oficială germană strîmtorì tot mai mult uzul limbii romîne. Rezultatul tuturor acestor procese a fost, că Bucovina în decursul erei absolutismului își pierdu succesiv caracterul expres romîn, pe care-l avuse pe timpul incorporării.—

Structura socială se schimbă numai întru atita, că se formă o clasă nouă, burgheză, compusă din funcționari, comercianți și meseriași, în majoritatea lor covirșitoare străini. Pe de altă parte vechile clase, boerii, preoții și țăranii se menținură.

Boerii profitară de regimul austriac, dobindind deja în 1786 drepturile dominicale, afară de jurisdicție și de încasarea birurilor, și cu ele și dreptul lucrativ de propinație, care le asigura venituri crescinde. Inșirarea lor în straturile Galiției îi făcu părtași la rămășițele de drepturi, pe cari le posedau încă staturile austriace.

Clerul fu reformat din temelie. Impăratul Iosif II desfăcu legătura lui cu Metropolia de la Iași, desființă mănăstirile, luă averile lor în administrația statului și formă din ele fondul religionar, care garantă preoților mireni mijloacele necesare de existență. Inființarea unei școale clericale, prefăcute la 1827 într-un propriu institut teologic, mijloci clerului o cultură mai înaltă.

Țăranii devenіră iobagi. Iobăgia puse capăt exploatării colective, uzitate mai înainte, delimitind fiecărui țăran parcela menită pentru folosul său. Sistemul acesta, producind o legătură mai intimă între muncitor și parcelă, avu de urmare o cultivare mai intensivă a pămînturilor țărănești. In urmă gospodăria model, introdusă pe moșiile fondului religionar, îi îndemnă pe țărani la o muncă mai rațională.

In privința politică continuă sistemul absolutist. Totuși, cel puțin la început, se considerară întrucitva și elementele autonome. Așa reforma clerului se făcu în înțelegere cu episcopul Herescul, iar în toate afacerile de organizare se ceru și votul boerului Balș. Poporul ca atare nu se mișca de fel. O amorțeală complectă domnia, ca și în toate celelalte provincii ale Austriei.

Administrația era la început militară. Bucovina forma o provincie proprie, administrată de un general ajutat de trei auditori și cincisprezece prefecți de ocol. La 1786 însă, ea, sub numirea de cerc cernăuțean, fu incorporată Galiției și supusă administrației civile a gubernului din Lemberg, exercitate de obiceiu de funcționari aduși din Vest. Spiritul administrației corespundea timpurilor respective. Oricum, administrația era cu mult superioară celei contemporane din Moldova, îngrijindu-se întrucitva de binele public. Ea făcu șosele, încurajă cultura pămîntului, prăsila vitelor și exploatarea minelor, regeneră comerțul, perfecționă meseriile, încercă crearea unei industrii, înființă treizeci și două de școale poporale și un gimnaziu împreunat cu un institut filozofic la Cernăuți și puse biserica pe o bază trainică.

III. Era constituțională.

Revoluția anului 1848 produse în Bucovina o mișcare puternică. Primul ei rezultat fu curentul național. Frații Hormuzaki și Aron Pumnul deșteptară conștiința Romînismului în boerimea aproape cu desăvirșire slavizată și în preoțimea infiltrată cu elemente rusești. A o deștepta și în țărănime, nu era nevoe, pentrucă țăranii în conservatismul tenace, propriu clasei lor, își păstraseră intactă limba și legea. Dovadă sînt datele recensămentului de la anul 1880, care pentru prima oară consideră naționalitatea și constată în Bucovina 190.005 Romîni. Numărului acestuia, presupunîndu-se o înmulțire naturală de 10% pe deceniu, pe cînd media înmulțirii aceșteia se urcă abia la 7%, i-ar corespunde pe timpul incorporării o populațiune romînă de 71.000 de capete. In realitate însă întreaga populațiune a Bucovinei, în care pe lingă Armeni, Jidovi și Țigani se afla și un număr considerabil de Ruteni, nu ajungea cifra aceasta. Mamele romîne nenăscînd de două ori

pe an, iar numărul imigranţilor romini din Transilvania şi Maramureş fiind neînsemnat şi în orice caz mai mic, decît cela al Ruşilor aflaţi în ţară, sporul abnorm al Rominilor din Bucovina nu admite altă explicare, decît ceea, că procesul romanizării Ruşilor, constatat în Moldova de toţi istoriografii, a continuat şi în Bucovina. Intr'adevăr există în jurul Sucevei mai multe sate, în care la încorporare locuiau Ruşi, astăzi însă nu se mai vorbeşte de loc ruseşte, deşi numele, tipul şi portul locuitorilor este evident rusesc. Fără îndoială s'au rutenizat şi elemente romîne, aşezate în nordul Bucovinei în mijlocul Ruşilor; dară pierderile respective, cauzate de forţa împrejurărilor, s'au compensat cu vîrf prin asimilarea Ruşilor din centrul şi sudul Bucovinei. Asimilarea aceasta este meritul exclusiv al ţărănimii romîne. Ea s'a dovedit deci şi în Bucovina tot aşa de rezistentă în privinţa naţională, ca în Rominia sau în Transilvania şi a fost depozitara principală, ba în era absolutismului chiar unică, a Romînismului în Bucovina. Pe cînd boerimea şi preoţimea, sau cu un cuvînt întreaga inteligenţă de atuncia, nedestoinică şi plecată puternicilor, îşi uitase limba şi originea, ţărănimea nu numai ţinu morţiş la ea, ci cuceri încă terenuri noui.

Totuşi ea astăzi e învinuită de indiferenţă naţională. Contrastul între caracterul expres romîn al ţării pe timpul incorporării şi între amestecul babilonic la inaugurarea erei constituţionale, dimpreună cu conştiinţa rea a inteligenţii şi cu lipsa de cunoştinţă a datelor relevante din era absolutismului, îngropate pînă nu de mult în archivele din Viena, dădură naştere părerii greşite, că Rominii, şi îndeosebi ţăranii romîni din Bucovina se rutenizează şi se pierd. O literatură întreagă s'a scris asupra chestiei acesteia. Azi părerea aceasta a devenit dogmă, iar combaterea ei, ca şi odinioară negarea latinităţii curate a limbii romîne, trece de sacrilegiu măcar că ficţiunea aceasta, ca şi orice neadevăr, a cauzat nenumărate rele, sdruncinînd încrederea Rominilor în puterea lor proprie şi împingînd politica lor pe o cale de tot greşită. Chiar relele acestea reclamă imperios stîrpirea ei. Pentru atare scop ajung datele nude ale statisticei. Ele dovedesc în mod evident, că elementul romîn în Bucovina a rămas cel puţin intact şi că structura naţională continuă a fi, precum s'a dezvoltat prin desele colonizări şi imigrări în decursul erei absolutismului.

Mai mult se schimbă structura socială. Boerimea romînă dobîndi sub regimul constituţional o putere covîrşitoare, asigurîndu-i constituţia colosale privilegii electorale; totodată ea însă dădu constant îndărăpt, pierzîndu-şi moşiile, cari trecură în mîni armeneşti şi jidoveşti. Astăzi ea în curia proprietăţii mari abia reprezintă 40% din voturi. Procesul regresului ei continuă şi mereu se apropie momentul, în care ea va fi scoasă cu totul din joc de alianţa armano-jidovască. Atunci preponderenţa proprietăţii mari, favorabilă în trecut elementului romîn, va trebui să-i devie fatală.—

Preoţimea se consolidă mereu şi ajunse la o treaptă a culturii,

care o pune în fruntea clerului din toate ţările greco-orientale. Pe lîngă ea, şi în mare parte din sînul ei, se formă cu ajutorul universităţii înfiinţate la Cernăuţi o inteligenţă romînă, relativ numeroasă, compusă aproape cu desăvîrşire din funcţionari şi institutori.

Ţăranilor, era constituţională le hărăzi libertatea şi împroprietărirea. Prin ea, ei deveniră proprietari şi stăpîni ai parcelelor lucrate de ei. Avantajul acesta însă îşi avu şi relele sale. Căci, pe cînd pe timpul iobăgiei, paralel cu înmulţirea ţăranilor, se înmulţiau şi parcelele cedate lor de boer, întinderea pămînturilor ţărăneşti rămînea pe viitor constantă. Ţăranii se înmulţiau mereu, dară locurile lor defel. Consequenţa faptului acestuia a fost, că pămînturile ţărăneşti se îmbucătăţiră şi se îmbucătăţesc mereu, încît astăzi 40 la sută din gospodari posedă mai puţin de jumătate de hectar. Fireşte că ţărănimea întreagă sărăci tot mai tare şi ajunse la sapă de lemn.

Schimbarea cea mai mare o îndură sistemul politic. Era constituţională redete Bucovinei autonomia, prefăcînd'o din cerc galiţian iarăşi într'o provincie proprie. Expresiunea cea mai pregnantă a autonomiei fu dieta ţării, înfiinţată la 1861, prin care o mare parte a legislaţiunii şi administraţiei trecu din mînile fostului guvern absolutist în cele ale elementelor băştinaşe.

In dietă, constituţia rezervă 11 mandate din 31 proprietăţii mari. Celelalte 20 se împărţiră după caracterul cercurilor electorale între Romîni (6), Ruşi (6) şi Germani (8). Elementele acestea fiind disparate din capul locului, proprietatea mare de la sine deveni pivotul pentru formarea unei majorităţi. Guvernul, avînd nevoe de o majoritate sigură, care să-i voteze proiectele sale de lege, se văzu deci silit, să apeleze la concursul proprietăţii mari, iar boerii romîni, stăpîni ai curiei acesteia solicitară chiar sprijinul guvernului, de oarece dogma pretinsei rutenizări îi făcea să creadă, că sunt prea slabi, spre a se apăra înşişi în contra Ruşilor, şi că din cauza aceasta nu pot izbuti fără de ajutorul guvernului. Situaţia aceasta produsă la ambele părţi interesate tendenţa de a se alia. Concursul guvernului, în teorie imparţial, nu se putea însă dobîndi pe temeiul unui program expres naţional. Din cauza aceasta, boierii renunţară la o politică naţională positivă, se îndestulară cu momentul negativ, de a împiedeca, în cadrul competenţei dietei, din răsputeri progresul Ruşilor, şi se constituiră drept aceia nu într'un club romîn, ci într' unul conservator, format din proprietari mari. In schimb pentru moderaţiunea aceasta, guvernul le garantă majoritatea în dietă, punîndu-le la disposiţie mandatele cercurilor rurale romîne, în care sub ingerinţa autorităţilor administrative se alegeau de ţărani numai boeri sau aderenţi ai boierilor. Dependenţa rezultată din modul acesta de alegere, slăbind şi mai mult posiţia boierilor, şi aşa considerată ca slabă de ei înşişi, paralisă orice acţiune naţională. In chestiile naţionale, guvernul deveni singurul arbitru, iar preponderenţa sa o întrebuinţă, spre

a sprijini pe terenul administraţiei statului progresul Ruşilor şi a impedeca progresul Rominilor, ca astfel să restabilească equilibru, alterat după părerea sa de majoritatea dietală. Dietei îi rămaseră numai afacerile economice. In acestea precumpăneau precum nu putea fi altfel cu privire la majoritatea boierească a dietei, interesele proprietăţii mari. Toate legile votate în era aceasta au mai mult sau mai puţin pecetea clasei proprietarilor mari. Aşa legea domeniilor sustrase moşiile boiereşti legăturilor comunale şi scuti pe boieri de contribuirea la cheltuelile comunelor. Legea şoselelor aruncă cheltuelile pentru conservarea comunicaţiilor, prin instituţia medievală a barierilor în prima linie în sarcina mulţimii ţărăneşti. Legea pentru desfiinţarea propinaţiei, pe lingă că legitimează drepturile ce-şi arogaseră în această privinţă boierii, le asigură venituri grase pe socoteala consumatorilor ţărani, şi aşa mai departe. Puţinele legi de interes general, precum cea pentru poliţia cimpurilor şi a apelor, pentru învăţămîntul poporal, etc. fură votate numai din iniţiativa şi sub presiunea guvernului, rămaseră însă timp îndelungat în mare parte pe hirtie, de oarece dieta nu acorda creditele necesare pentru aplicarea lor conştiincioasă. Legi speciale în favoarea ţăranilor, precum pentru ameliorarea, arondarea şi comasarea pămînturilor, pentru tocmelile agricole, pentru organizarea creditului ţărănesc, etc., care în celelalte ţări se făcuse de mult, nu se votară de fel. De mărirea pămînturilor ţărăneşti prin cumpărarea şi parcelarea moşiilor ce se vindeau continuu de boerii romini, nici nu era vorbă. Ele treceau pe preţuri de nimic în mînile Armenilor şi Jidovilor, fără să se facă nici cea mai mică încercare, de a le dobîndi pentru ţărani. Ţărănimea, talpa ţării, fu neglijată complect şi slăbi tot mai mult, iar slăbiciunea ei—ţăranul romîn fiind depositarul Rominismului în Bucovina,—era identică cu slăbirea elementului romîn. Situaţia lui deveni cu atît mai precară, cu cît în decursul erei constituţionale, progresaseră şi se întăriseră atît Ruşii, cît şi celelalte elemente din ţară şi începuseră a apăsa tot mai greu asupra Rominilor.

Starea devenise insuportabilă.

Singura cale de mîntuire era, de a părăsi nefericitul conservatism, aşa numit, de a inaugura o sanătoasă politică naţională şi de a o întemeia pe puterile proprii ale poporului romîn din Bucovina.—Forţa necesară pentru transformarea aceasta nu o putea da nici boerimea consumată prin politica ei conservativă şi ameninţată în tabăra ei proprie, nici inteligenţa dependentă (şi în total minusculă care formează abea 1 la sută din alegători) ci numai massa ţăranilor. Trebuia deci pus în picioare ţăranul. Singurul lui mijloc de a se afirma, politiceşte, era buletinul său de vot. Era deci de neapărată trebuinţă, de a-i asigura votul liber, înlăturîndu-se pe de oparte ingerinţa guvernului, înlesnită prin alegerea indirectă şi publică,—pe de altă parte stăpînirea cămătarilor, bazată pe banii daţi cu împrumut. Drept aceea curentul nou culmina în postulatele reformei electorale şi al băncii ţării. Postulatele

acestea fură adresate mai întăi majorităţii dietii, formate din boerimea şi inteligenţa romînă, făcîndu-se astfel încercarea a le îndeplini cu binele. Ambele clase le-au refuzat, de oarece îndeplinirea lor era identică cu trecerea puterii în mînile ţărăneşti, şi nimeni nu dă de bună voie puterea din mînă. N'a rămas deci, decît îndeplinirea cu sila prin luptă. Atare luptă s'a dat cu prilejul alegerilor generale din anul 1904. Ea s'a terminat cu izbînda complectă a curentului ţărănesc.

Sub impresia rezultatului alegerilor, boerimea şi inteligenţa admiseră reformele cerute. In deplină înţelegere, dieta anului 1904 reformă legea electorală în sensul votului liber, votă banca ţării, desfiinţă domeniile, barierele şi propinaţia şi deschise nouă izvoare financiare pentru alimentarea mai intensivă a învăţămîntului rural. Prin legile acestea înlăturîndu-se toate diferenţele, lupta şi desbinarea încetară şi toate clasele romîne se uniră într'un singur partid naţional.

Banca este deja înfiinţată. Chiar în anul prim al activităţii sale, ea, parte direct, parte indirect, prin casele cooperative, alimentate de ea, a scăpat din mînile cămătarilor particulari mai pe toţi ţăranii romîni şi a făcut cu putinţă a se cumpăra şi împărţi între ţărani moşiile situate în Bucovina ale patriarchului de la Ierusalim şi moşia Hatna scoasă la mezat. Celelalte legi încă nu sînt promulgate, sancţionarea lor trăgănindu-se din cauza mecanismului greoiu al aparatului biurocratic. Nu încape însă îndoeală, că se vor sancţiona în curînd. Sancţionîndu-se ele, încalecă ţăranul şi devine stăpîn pe soarta sa. Emanciparea ţăranului romîn, stîlpului celui mai puternic al Romînismului, iată rostul ultimelor lupte intestine şi ultima fază în evoluţia politică din Bucovina.

Aurel Onciul.

Viaţa Romînească în Ardeal

— Teatrul —

Urmărind viaţa neamului nostru romînesc din Ardeal şi ţara Ungurească, în trecut nu odată vom găsi elementul romînesc şi romîni, la locuri şi lucruri de capitală importanţă, în istoria ţării, dar vom mai găsi destul de cu vreme, încă înainte de începutul veacului XIX, dovezi de conştiinţa caracterului propriu etnic, deosebit de alte neamuri, a acestui neam din „viţă de împărat.“ Vom găsi totodată o energie specifică de validitare a individualităţii etnice la dînsul, îndată-ce razele din Apus încep să încălzească intelectualitatea lui; dar mai ales vom vedea isbucnind cu multă vioiciune şi energie rîvna lui de progres cultural, îndată-ce lanţurile sclăviei cad, zdrobite de revoluţia din 1848, de pe braţele lui.

După anul 1848—căci cu acest an se începe istoria contimporană aproape a tuturor popoarelor culte—s'au văzut şi *iobagii* romîni din ţara noastră stăpîni pe drepturi omeneşti,—cu tot absolutismul, care nu pe dînşii avea să-i înfrîngă... (şi nici n'a înfrînt pe nimeni!)

In puţinii ani de precipitare a evenimentelor timpului, din care a eşit dualismul austro-ungar, nu există teren, pe care Romînii să nu caute a munci, pentru a ridica nivelul cultural şi moral al poporului exploatat, asuprit, şi umilit pîn' aci veacuri multe.

Astfel, în afară de organizarea bisericilor romîneşti, şcoalelor (sub scutul şi cu ajutorul imperial), Romînii se gîndesc la organizarea de societăţi literare-culturale, cum este „Asociaţiunea Transilvaniei, pentru cultura poporului Romîn“ (1864) astăzi cu reşedinţa în Sibiiu; „Asociaţiunea Naţională Aradană, pentru cultura poporului Romîn“ (1863) (astăzi în somn cataleptic); se discută apoi cu înfocare şi se plănuieşte întemeierea unei „academie de drept“ romîneşti, la Sibiiu; apoi a unei şcoale de fete; se pun temeliile unor fonduri pentru gimnazii romîneşti; oameni mai înstăriţi fac lăsăminturi de stipendii (burse) pentru tinerime, pentru studii secundare şi superioare... şi cînd atît de mare e avîntul pentru lumină, de sigur că nici *teatrul romînesc* nu putea fi uitat, nu putea lipsi din programul—dacă e permis să-i zicem aşa!—programul cultural al generaţiei înaintaşe nouă, celor ce sîntem astăzi la rînd.

Dezvoltarea chestiunii teatrului naţional (romîn) la noi, voi căuta să o schiţez în cele următoare.

*

Trupele teatrale nemţeşti sau ungureşti, de care vor fi umblat şi prin centrele ţinuturilor romîneşti din ţara noastră, încă dela sfîrşitul veacului al 18-lea, cu greu credem să fi atras public romînesc, care era aşa de puţin reprezentat, în acele timpuri, între intelectuali. „Steaua“ şi „Vifleimul“, la sfintele sărbători din iarnă, vor fi dilectat pe „bătrînii“ noştri din ţara Ardealului,—pe cînd prin capitalele Principatelor romîne făceau turneuri d'alde *Bosco şi* trupe de operete şi melodramatice franceze şi italiene...

Adevărat reveriment sufletesc, adevărată însufleţire, au produs la noi, în societatea noastră romînească omogenă ca origine, sentiment şi idealuri, trupele de actori romîni de peste munţi, din Romînia.

„Regretatul Pascaly—zice dl. *I. Vulcan* [1])—vorbea totdeauna foarte călduros despre entusiasmul cu care a fost primit cu trupa sa la noi; iar neîntrecutul Milo, chiar şi în cele mai adînci bătrîneţe spunea, fericit, colegilor săi tineri: Am fost întîmpinat, ca un rege!“

Şi cu aceeaşi însufleţire au fost primiţi actorii şi trupele venite ani de-a rîndul, nu tocmai prea des [2]), prin anii optzeci, a lui Ionescu (cupletist), Petculescu (bănăţean trecut în Romînia), etc.

Din Romînia ni-a venit deci impulsul pentru teatru romînesc, adecă ni-a venit dorinţa, ni-a venit şi mai corect—dragostea şi sentimentul necesităţii unui teatru romînesc, după ce am gustat farmecul producţiunilor acestei arte, în graiul de lîngă „*Dîmboviţă apă dulce*“...

Ecou al sentimentului obştesc, se face un tînăr publicist romîn, d. *Iosif Vulcan*, care în N-rii 29 şi 30 ai tinerei reviste „Familia“ din Budapesta, dela 1869, face apel la publicul romîn: „Să fondăm teatru naţional!“

De-aci începutul chestiunii teatrului la noi.

*

Pe timpul guvernului lui Déák Ferencz în Ungaria „modernă“ dela 1867 încoace, la votarea unui budget al statului fiind vorbă de o subvenţie pe seama teatrului naţional-maghiar, a luat cuvîntul primul-ministru şi prin greutatea cuvîntului său a provocat hotărîrea parlamentului, de a refuza o subvenţie teatrului maghiar, deoarece nu se poate vota şi celui sîrbesc, care de asemenea ceruse un ajutor.

Quantum mutatum ab illis!

Astăzi deputaţii majorităţii cer să fie daţi afară din „dietă“ acei reprezentanţi, (Romînii!) cari cer, ca statul să întreţină (conform legii)

---

1) **„Istoricul societăţii pentru fondul de teatru“, în Anuarul I. 1898. pagina 6.**

2) **In timpul de faţă vin cam des, şi nu în totdeauna inexcepţionabile „persoane“, din Romînia, să facă „artă“ la noi.**

şi şcoale cu altă limbă de propunere (dintre limbile vorbite în patrie) decît cea maghiară...

Am relevat acest incident numai pentru a arăta, că Ardealul romînesc şi în afacerea teatrului naţional, ca în toate ale sale, unde e vorba şi dacă e vorba de păzirea şi desvoltarea comorilor naţionale şi neschimbatelor bogăţii şi podoabe strămoşeşti, rămîne singur cu ale sale puteri şi din seul său se susţine, cu tot greul, căci :

...la noi în zadar ară plugul,
Străinul ne fură belşugul...

S'aşa, pentru promovarea cauzei teatrului romîn, rămîne numai inima şi punga romînească în — angajament.

Dar glasul d-lui *Vulcan* (Familia)—reluăm firul expunerilor noastre—n'a sunat în pustiu! Publicul romînesc şi mai ales tinerimea, se însufleţeşte pentru ideia teatrului romînesc în Ardeal şi această însufleţire nu rămîne fără urmări, fără resultate pozitive.

După ce chestiunea se discută în ziaristică, iar la discuţie vedem fixînd idei conducătoare pe însuşi „Luceafărul luminător" pe tînărul *Mihail Eminescu*, apoi inimosul ardelean, inteligentul profesor Ioan Lăpădat (Braşov) şi alţi tineri romîni din elita intelectuală, cari pe atunci sînt la studii în străinătate, înţelegem temeinicia mişcării pornite pentru intemeierea „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru romîn", în care mişcare tinerimea ne pare precursoara tendinţelor spre unitate culturală, din zilele noastre.

*

Se ştie, că la Buda (Pesta) a apărut calendarul lui Şincai, împrăştietor de lumină; tot acolo ştim că exista o societate literară-romînească la începutul veacului al 19-lea; acolo şi-a tipărit Carcalechi „Biblioteca"; ştim că acolo şi-a petrecut marele nostru mitropolit de mai tîrziu, Şaguna, copilăria, între neamurile sale: tot aici trebuiau să înceapă şi mişcările culturale romîneşti, cel puţin temporal şi în parte, pentrucă fruntaşii neamului nostru erau acolo, erau deputaţi în „casa ţării" în Budapesta, acolo se întîlneau.

La sfîrşitul anului 1896 se adună mai mulţi romîni fruntaşi din Budapesta la deputatul George Mocsonyi, pentru a lua o hotărîre în causa teatrală, care, se vede, că preocupa cu toată seriositatea pe fervenţii săi apostoli şi cercurile romîneşti. Se decide convocarea unei conferinţe a coloniei romîne; conferinţa se ţine, la 28 Februarie 1870, şi se alege o comisie *(V. Babeş, I. Hodoş, P. Mihaly, Al. Mocsonyi, Ios. Vulcan)*, care primeşte însărcinarea de a „convoca o altă conferenţă [1]) pentru desbaterea unui proiect de program (ce va face comisiunea), după ce

1) Procedeuri de caracter „administrativ", cari şi până astăzi stau ca balasturi pe corpul instituţiunilor noastre.

conferenţa recunoscuse cu unanimitate necesitatea înfiinţării unui teatru naţional romînesc.

La 28 Martie 1870 [1]) se ţine adunarea, care decretează înfiinţarea „*Societăţii pentru crearea unui fond spre a înfiinţa un teatru romîn*", sub care firmă a şi fost aprobată înfiinţarea acestei societăţi, de guvernul ţării, care, astăzi, poate ar fi dispus să împiedece eventuala executivă a înfiinţării unui teatru romînesc; căci e aprobată, inaugurarea numai a unui fond de teatru, nu a unui „Teatru naţional romîn".

Adunarea constituantă se ţine la 4 şi 5 Octombre 1870, la Déva. Despre adunarea dela Déva dl. Vulcan ne spune următoarele: [2]).

„Publicul romînesc salută cu vină bucurie această adunare şi se întruni în număr mare mai cu seamă din părţile acelea, iar cei din depărtare o felicitară prin depeşe.

„Preşedinte fu aclamat Iosif Hodoş [3]), secretar subsemnatul (Ios. Vulcan) şi August Horşa. Comitetul de cinci presentă istoricul chestiunii şi *proectul de statute*, constatînd totodată, că s'au şi făcut oferte spre scopul acesta şi anume 3070 fl. prin subscrieri şi 597 fl. 4 cr. în bani gata. Adunarea luă act cu plăcere. Votă statutele şi pe temeiul acelora constitui comitetul central conducător astfel: preşedinte Iosif Hodoş, vice-preşedinte Alexandru Mocsonyi, cassier Vichentie Babeş, secretar Iosif Vulcan; membri: Alexandru Roman [4]), Petre Mihali şi Dr. Iosif Gal. Cu astă ocaziune subsemnatul (adică dl. I. Vulcan) ceti lucrarea sa: *De ce voim s'avem un teatru naţional;* iar preşedintele Hodoş ceti o *Relaţiune despre teatru în ţările romîne*. Viitoarea adunare generală a fost invitată la Abrud, Baia-de-Criş, Oradea-Mare. Se primi invitaţiunea dela Sătmar".

*

In cele de mai sus am arătat care a fost începutul mişcării pentru a face un teatru romînesc în Ardeal.

„Societatea" pentru fondul de teatru ţine în urmă—şi e în acelaşi stadiu şi în prezent—an de an, cîte-o adunare generală, în diferite centre romîneşti (oraşe, comune mari), la care adunări se fac protocoale şi rapoarte"; se înscriu noui membri, se înmulţeşte deci numărul lor şi cotizaţiunile pentru „societate" se sporesc; se ţin prelegeri, representaţiuni şi petreceri, care toate împreună aduc şi folos material şi moral; şi încă un element important pentru viaţa noastră socială: cu aceste prilegiuri, la adunările generale ale acestei „societăţi" (ca şi ale „*Asociaţiunii pentru cultura şi literatura romînă*" se fac cunoscuţi Romîni de pretutin-

1) „*Convorbiri literare*" laudă „frumoasa întreprindere".
2) Op. cit. p. 15.
3) Fost membru al „Academiei Romîne".
4) Fost profesor de l. şi lit. romînă la universitatea din Budapesta şi membru al „Acad. Rom."

deni, mai ales din țara noastră, se leagă relațiuni intre oameni și familii, se ține cu un cuvînt strîns, în separatismul și mîndria sa, în curățenia sa și idealismul său, elementul nostru romînesc.

Urmărind aceste adunări generale, în prima linie, scopul de a înmulți averea „societății", pentru a putea ajunge odată să înființăm un teatru național romîn pentru Ardeal, dar avînd a face și cu o mulțime de alte chestiuni folositoare, vom mai releva din acele cîteva, mai importante, pentru a prezenta într'o lumină cît mai potrivită munca „societății" din cestiune.

„Societatea pentru crearea unui fond de teatru romîn, în ce privește activitatea sa *pe terenul literar*, până la anul 1898 nu-și are organul său oficios de publicitate, ci numai *„Familia"* (înființată la 1865 în Budapesta) din Oradea-Mare, revista literară dirigeată de secretarul, ulterior președintele său d. I. Vulcan, aduce rapoarte, conferențe, etc. de la adunările societății. Care este valoarea literară a acestor publicațiuni și ce influență au avut ele asupra desvoltării gustului la publicul nostru cetitor e foarte greu de cercetat și de aflat;—dar fapt e, că, poate incidental, acel timp, (până la 1895), este perioada de somnolență a instituțiunii din chestiune.... Și meritul d-lui *I. Vulcan* este, că avînd, deși puțin talent literar, multă rîvnă precum și devotament pentru „societatea fondului de teatru" și însuflețit fiind de ideia de teatru romînesc, a ținut-o ca în dinți și a scos-o la zile mai bune,—cu concursul generației acum la ordinea zilei în munca națională și la cirma ei.

La adunarea generală de la Orăștie a societății (1897) s'a hotărît „să se editeze în fiecare an după adunarea generală un anuar, care să conțină pe lîngă raportul comitetului, procesele-verbale ale adunării generale (Reminiscențe de birocratism austriac!), cuvîntul de deschidere al președintelui, eventualele disertațiuni și alte cestiuni mai momentuoase"... Dela acestă dată *„Anuarul"* apare regulat, cu material din domeniul ridicat. Sediul Societății se mută din Budapesta la Brașov, un centru romînesc (adunarea dela 1895), și începe o *„eră nouă"*: bătrînei societăți i-se nfiltrează sînge nou, din tinerele elemente ale profesorilor dela gimnaziul romînesc de-acolo.

Activitatea „Societății" *pentru teatru*, ia o direcție sănătoasă, practică, punctul de vedere literar rămânînd însă, încă vrînd-nevrînd, pe o pantă inferioară...

Până să arătăm însă actuala stare a „Societății", resultatele activității ei, și publicarea actuală a chestiei teatrale la noi, să înșirăm, pentru orientare și —„inventar", lucrările literare din „era" Vulcan, ca apoi să revenim la „era nouă".

Acele sunt:

Schițe din istoria teatrului, de I. Vulcan (1872); Limba în scenă, de I. Vulcan; Despre datinele poporale în literatura dramatică, de At. M. Marianescu; Mireasa văduvită (poezie alegorică) de Ion Becineaga (1873); Despre însemnătatea botanicei la poporul Romîn, de Simeon Manginca și Saturnalia de At. M. Marienescu (1874); Despre literatura noastră dramatică, de I. Vulcan; Despre necesitatea și datoria de a ne cultiva limba, de Ioan Marcu (1875); Pregătiri la înființarea teatrului național, de I. Vulcan (1876); Teatru ambulant de I. Vulcan (1877); Umorul la poporul romîn, de I. Vulcan (1879); Despre satira poporală romînă de I. Vulcan (1881); Lăudăroșii (comedie) de Vulcan (1883); Despre frumos și arte, de Aurel Diaconovich și Despre educațiune de Ioan Marcu (1885); Wilhelm Tell (disertație) de A. P. Alexi și Cine a închiriat casa? (comedie) de I. Vulcan (1886); Ștefan Vodă cel tînăr, de I. Vulcan (1887); Chiriașul fugit (comedie) de I. Vulcan (1888); Pesimismul în poeziile lui Eminescu, de Vasilie Goldiș (1889).

Dela această dată, adecă dela 1890, cinci ani consecutiv iarăși dormitează „Societatea fondului de teatru"; nu ține adunări generale anuale nu se mai continuă deci anualele conferințe, a căror chibzuire puțin sistematică și nu tocmai completă, se învederează din însăși înșirarea lor, a celor mai multe, pe care credem că nu le vor regăsi urmașii noștri în „Analecte literare" de ale timpului nostru...

Dela 1895 reorganizîndu-se „Societatea pentru fond de teatru romănesc", sub presidiul d-lui Iosif Vulcan, ajutat de elementele tinere, cultura sistematică și specială a acestora se recunoaște și din disertațiunile ținute la adunările generale ale „Societății", tipărite în *Anuarele* bine îngrijite și redactate, cu pricepere, la început de d. V. Goldiș, acum de d. Dr. I. Blaga.

„Era nouă" însă, minată de febrilul dor al progresului, caracteristic întregei noastre vieți publice, dela „procesul Memorandului" încoace, pornește drept spre ținta: Teatru național romînesc!

Pentru împlinirea acestui vis, pentru întruparea acestui gînd, însă trebue să ne creăm o *bibliotecă teatrală* și o *trupă de actori*.

Și pe cînd reprezentațiunile de diletanți ni se sporesc, ca o dovadă că se simte nevoia de teatru, e dezvoltată plăcerea pentru această minunată școală a oamenilor mari,—ba poate tocmai îndemnată de acest fenomen, „Societatea" pune în lucrare o *„Bibliotecă teatrală"* și trimite în străinătate, la conservator, cu cheltueala sa, un actor romîn, pentru perfecționare în arta dramatică.

Să luăm pe rînd, și aceste cestiuni.

*

Adunarea generală a „Societății pentru fondul de teatru" ținută la 1886 în Făgăraș, a decis a se îngriji comitetul de publicarea unei biblioteci teatrale.

Cum avea să fie acea bibliotecă?

„Nu va avea deci [1]) teatrul nostru ambițiunea de a se compara și a se întrece cu scenele din Viena, Paris, ori chiar numai cu cea din Bucu-

1) **Mișcarea teatrală la noi în anul 1898 de V. Goldiș (Anuarul II al Societății.)**

reşti, căci avînd ambiţiuni de acestea, şi-ar perde terenul de sub picioare, ar deveni o enigmă neînţeleasă în viaţa culturală a poporului nostru. Ci stînd pe temeiul gradului cultural şi folosindu-se de elementele firii etnice a poporului rominesc din Ungaria şi Ardeal, teatrul nostru cu ajutorul acestor elemente ne va presenta prin mijloacele artei scenice adevărul şi minciuna, frumosul şi urîtul, răul şi binele, aşa cum noi le simţim, cum noi le trăim".

Cu cîtă pricepere sînt fixate aci cerinţele, pentru piesele de teatru ce va avea să publice viitoarea „bibliotecă", a cărei îngrijire se dă d-lui *Virgil Oniţiu*, profesor-director gimnazial, şi membru corespondent al Academiei Romîne! Iar „Biblioteca teatrală editată de societatea pentru crearea unui fond de teatru romîn" publică următoarele broşuri, care foarte puţin răspund trebuinţelor „aşa cum noi le simţim":

1. Soare şi ploaie, comedie intr'un act, de Iosif Vulcan (cu un Prolog) preţul broşurii (editura N. Ciurcu—Braşov.) 40 fil. 2. Idil la ţară, comedie intr'un act, localizată, după Juin şi Flerx, de Maria Baiulescu. 3. Biletul de tramvay, comedie într'un act, de Grigore Mărunţeanu (sic!) 4. Un om buclucaş, com. loc. de M. Baiulescu (după Michel şi Labiche) şi multe localizări,—care absolut nu au prins la diletanţii noştri, nici n'au satisfăcut cerinţelor vieţii „cum noi le trăim"...

In chipul acesta, „Biblioteca" nu a reuşit. N'a dat nici materialul cerut nici cel corespunzător, pentru reprezentaţiuni teatrale; continuarea publicării ei a fost deci sistată, căci a crea o bibliotecă teatrală corespunzătoare cerinţelor publicului nostru, s'a dovedit, că nu putem.

S'a încercat apoi, a se ajunge tot la ţinta indicată, prin concurs cu premii; dar dintre opt „lucrări dramatice", presentate la concursul din 1903, nici una n'a fost învrednicită de modestul premiu de 500 cor.

In chipul acesta, societăţile de diletanţi, care la noi, ar avea să îndeplinească un rol cultural-educativ, au rămas tot cu Alexandri (în cazurile cele mai bune) deşi—condiţiunile noastre de viaţă ar cere, dacă nu mai mult, cel puţin altfel de piese, ca acele să servească spre educaţia poporului nostru, avînd în vedere condiţiile vieţii de azi.

Natural, că această stare de lucruri nu este a se socoti decît ca un neajuns al condiţiilor de viaţă şi de dezvoltare a noastră. Dar vedem pentru viitor un bun angur de posibilitatea existenţii literaţilor şi la noi în faptul, că nu ca şi ceilalţi—şi o şi poate face aceasta—bunăoară Octavian Goga, nu a făcut:

„Şi ca tot ce-i mai de seamă,
A plecat la Bucureşti"...

*

Bursierul trimis de „Societatea pentru crearea fondului de teatru", ca să-şi perfecţioneze cunoştinţele dramatice în străinătate, reintors în patrie, nu a fost angajat pentru organizarea unei *trupe ambulante*,—căci

aceasta e prima formă, în care are să se întrupeze teatrul nostru naţional—iar Societatea a trimis din nou doi bursieri, de astă-dată la Bucureşti.

Nu cunoaştem un plan precis al lucrărilor ce ar avea să facă „Societatea" pentru inaugurarea în viitorul apropiat a teatrului nostru; dar serviciile pe care le aduce fostul bursier al „Societăţii", publicului rominesc şi cercurilor de diletanţi deja organizate în unele centre romineşti, fără îndoială contribue la dezvoltarea vieţii noastre culturale. Lipseşte însă acestor fel de reprezentaţiuni, că ele nu se fac pentru masele mari ale poporului nostru, şi nu se dau nici piese de incontestabilă valoare.... Iar scopul tuturor silinţelor noastre şi pe terenul cultural şi moral, trebuie să fie luminarea ţăranului romîn şi întărirea lui în credinţa cea mai bună.

In această direcţie „Societatea" încă n'a făcut nici un pas, nici nu şi-a spus cuvîntul. Aşteptăm însă ca în apropiatul viitor ea să-şi traseze linia de muncă; şi aceasta credem că se va face, îndată ce va dispune de un număr corespunzător de artişti (actori), de oarece starea materială a societăţii poate să permită cît mai curînd o întrupare a unui vis frumos a generaţiei trecute, a silinţelor şi jertfelor a 38 de ani de muncă.

*

Ca o dovadă a duhului de jertfă a publicului nostru pentru instituţii culturale, nu pregetăm de a arăta în cele următoare starea financiară şi progresul ei, după decenii a „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru:

Anul 1870	fond,	la întemeiere	6,334	cor
„ 1880	„	total	32,982,36	„
„ 1890	„	„	109,571,18	„
„ 1900	„	„	271,818,74	„

Progresul vădit şi capitalul pe care a ajuns a fi stăpînă „Societatea pentru crearea unui fond de teatru" sînt garanţii, că inaugurarea nouei instituţiuni, care va fi chemată să fie un factor de mare importanţă pentru desvoltarea noastră culturală şi care s'a făcut din sudoarea poporului, nu este depărtată, ci este chiar în calea împlinirii.

Experienţele trecutului şi piedecile întîmpinate, precum şi nehotărîrea în faţa unor probleme şi momente grele, de sigur vor învăţa pe conducători, a căror număr, şi sperăm că şi energie naţională creşte, să lucreze la înălţarea viitorului teatru naţional romîn din Ardeal şi ridicarea lui la rolul unui factor precumpănitor în viaţa culturală a noastră, căci numai prin aceasta îşi vor împlini datoria faţă de neam şi vor da întrupare silinţelor idealiştilor lor înaintaşi.

*

Nu va fi lipsit de interes, pentru orientarea cetitorilor arătarea tabloului regiunilor unde este mai intensă activitatea teatrală la noi, sau mai bine zis, unde şi cîte reprezentaţiuni teatrale arangează diletanţii

romînî, [1])—spre a înțelege, că acolo, unde e mai multă activitate și pe acest teren, este mai multă trezire și mai multă forță de rezistență, în lupta de conservare și desvoltare a neamului.

Iată tabloul [2]):

No. c.	In comitatul (județul)	IN ANUL				
		1904	1903	1902	1901	1900
1	Caraș-Severin (Banat)	37	36	29	17	16
2	Brașov	26	21	14	13	9
3	Alba-Inferioară	15	16	10	10	10
4	Sibiiu	15	13	15	14	17
5	Hunedoara	14	19	12	13	8
6	Tîrnava-mare	11	12	5	11	17
7	Timiș (Banat)	10	17	22	8	11
8	Bistrița-Năsăud	10	10	8	5	6
9	Făgăraș	9	9	9	8	11
10	Torontal (Banat)	8	3	2	2	5
11	Arad (Ungaria)	6	7	5	5	4
12	Solnoc-Dobîca	6	9	—	—	—
13	Turda-Murăș	5	2	—	1	—
14	Cojocna	5	—	5	2	5
15	Bihor (Ungaria)	3	3	4	2	5
16	Turda-Arieș	2	4	3	3	—
17	Selagiu	2	1	3	1	—
18	Tîrnava-mică	2	—	1	—	—
19	Cenad (Ungaria)	1	1	2	—	1
20	Sătmar "	—	—	1	3	4
21	Ciuc (Săcuime)	—	—	1	—	—

Ca ori-ce instituțiune, care poartă pecetea rominismului, și teatrul rominesc va fi la noi un scut și o spadă a culturei naționale; de-aceea, silințele îndreptate pentru statornicirea acestei instituțiuni și resultatele ajunse până aci, am crezut că nu este de prisos a le face cunoscute în cercurile largi, romînești, pentru cari e scrisă această revistă.

Arad 24 Iulie 1906.

S. Secula

1) Iată citeva note artistice asupra reprezentațiunilor de diletanți:
In anul 1898 s'au dat 38 reprezentații cu 55 piese
" " 1900 " " 112 " " 169 "
" " 1902 " " 115 " " 94 "
" " 1904 " " 179 " " 124 "

2) Anuar VIII p. 106.

Din Basarabia

— Rominii și chestia agrară —

In Basarabia, ca și în tot Imperiul Rus, centrul de gravitate al vieții publice se află astă-zi în *chestiunea agrară*, care acolo ia caracterul unei chestiuni curat *romînești*. Și nu numai pentru că majoritatea covîrșitoare a populațiunii e romînească.

In polemicile sale împotriva „Basarabiei", dl. *P. Crușevan* a afirmat de mai multe ori, că în Basarabia sînt numai vr'o 800,000 de Romîni.

E interesant, socot, să lămurim această chestiune, chiar după datele oficiale rusești.

Ultimul recenzămînt general al populațiunii în Rusia s'a făcut în 1897, și atunci s'a constatat că populațiunea romînească se urcă la **1,126,000** de suflete [1]).

Populația totală a Rusiei la 1897 era de *129 milioane*. De atunci, Comitetul central statistic al Imperiului, ținînd seama de excendentele nașterilor asupra morților, a evaluat, pentru 1 Ianuarie 1904, populațiunea Rusiei la *144,200,000* [2]). Din datele publicate de acest Comitet rezultă, că creșterea anuală a populațiunii în Rusia întrece *două milioane*, adecă este mai bine de 1,5% față de populațiunea totală. (Prin urmare astăzi aceasta trebue să atingă aproape *150 milioane*).

Dacă vom admite pentru Romînii Basarabeni (cari de sigur, nu sînt dintre populațiunile mai puțin prolifice ale Imperiului) același procent de înmulțire,—e vădit, că după *statistica oficială rusă* trebue să numărăm astă-zi în Basarabia cel puțin **1,300,000 de Romîni**.

Dar nu trebue să uităm, că—neexistînd deosebire de credință între Romîni și Ruși, și toate școlile din Basarabia fiind excluziv rusești —toți cei trecuți prin școală, cei ce au învățat rusește și mai ales toți orășenii,—deși în toate orașele și chiar în Chișinău s'au păstrat încă mahalale curat romînești,—sînt *socotiți ca ruși* în toate actele oficiale.

Și de sigur, sîntem mai prejos de realitate, dacă vom admite că

1) Vezi *Statesman's Year-book* (Scott Keltie) for 1906, p. 1316.
2) *Ibid.* p. 1315.

numărul Rominilor, ce din această cauză n'a fost înregistrat de statistica oficială, se urcă la cel puțin 300,000.

Avem dar tot dreptul să susținem că numărul total al Rominilor în Basarabia e cel puțin de **1,600,000**, adică 73% din populația totală (2,300,000), și, de sigur, în realitate și mai mare.

Dar dacă vom ținea seamă, că, *la țară*, elementele străine nu se găsesc de cît la extremitatea de Nord a provinciei *(Rutenii* din Nordul județului Hotin) și în partea ei de sud *(Nemții* în județele Akerman și Izmail, *Bulgarii*, *Rușii și Sîrbii*, de asemenea în Akerman, Izmail, și puțin în sudul județului Benderi),—atunci ni se va lămuri că *toată țărănimea* în masă compactă, din sudul județului Hotin, peste tot în județele Soroca, Bălți, Orheiu, Chișinău, și nordul județului Benderi,—e *curat romînească* (puținele elemente străine, răslețite printre ea, sînt rominizate, sau pe cale de a se rominiza).

Mai departe. Chestiunea agrară, în toată ascuțimea ei, nu se pune decît aproape excluziv pentru *țăranii romîni*. Elementele străine sau sînt așezate în orașe, sau formează o populațiune rurală *privilegiată* (afară de Rutenii din Hotin, pe cari stăpînirea rusească i-a găsit așezați în părțile acele).

In adevăr aceste elemente au fost aduse în Basarabia, între 1812—1842, de către guvernul Rus, care a creat acolo diferite colonii în părțile de sud, mai rar populate, înzestrîndu-le cu pămînturi întinse,—până la *60—70 hectare de cap de familie*, și scutindu-le, pentru cincizeci ani, de plata dărilor și îndatorirea serviciului militar. Vădit, că pentru aceste populațiuni problema agrară are cu totul altă însemnătate decît pentru populațiunea baștinașă, romînească.

Sîntem deci în drept să vedem în problema agrară din Basarabia o *chestiune romînească*.

Împrejurările speciale, în care ea poate fi rezolvită, îi dau o însemnătate, din punctul de vedere național romînesc, și mai mare încă decît se poate părea din cele spuse până acum.

Întreg teritoriul Basarabiei cuprinde aproape 4½ milioane de hectare (4,437,570=4,064,052 *desetine*),—adică cît o treime din Romînia (13 milioane hectare).

Din această întindere aproape un milion (924,569) de hectare formează cuprinsul județului *Izmail*, în care au fost fuzionate cele trei județe romînești, răpite din nou după răsboiul din 1877,—iar restul de 3½ milioane de hectare se repartizează între cele șepte județe ale Basarabiei vechi. In articolul de față nu ne vom ocupa de județul Izmail, în care sînt alte condițiuni, o populațiune mai rară și mai amestecată, și care și astăzi trăește sub regimul legii *romînești* de împroprietărire, din 1864 (cu deosebire, că acolo la 1894 nu s'a mai prelungit terminul de inalienabilitate a pămînturilor țărănești).

După datele oficiale, această întindere de 3½ milioane de hectare

se împarte între diferitele categorii de proprietari după cum urmează (în cifre rotunde):

Proprietatea privată	1,400,000 hect.
Moșii mănăstirești.	180,000 „
Proprietățile statului, județului, persoanelor morale etc.	170,000 „
Proprietăți răzășești	300,000 „
Pămînturile țăranilor.	1,450,000 „ [1].

La prima vedere aceste cifre desmint nevoea de pămînt a țăranului în Basarabia.

În adevăr răzășii și țăranii au împreună, după aceste date, 1,750,000 de hectare; adică—în Basarabia fiind aproape 300,000 de familii țărănești și răzășești—asupra fie-cărui cap de familie cade în mijlociu cîte 5, 8 hectare,—un vis pentru țăranul romîn din Regat!

Mai mult. Să socotim chiar că pentru o gospodărie țărănească sănătoasă e nevoe de acea normă, pe care a admis-o guvernul rus la împroprietărirea țăranilor „liberi" din Basarabia în 1868 (emanciparea țăranilor în Rusia, din 1861, n'a atins Basarabia, decît în ce privește pe țigani, de vreme ce țăranii noștri clăcași nu mai erau atunci „șerbi", în înțelesul acestui cuvînt pentru țăranii ruși,—dînșii erau socotiți „liberi"), cînd s'a împărțit din cele 744 moșii boerești 641,000 hectare între 80,555 familii țărănești, adică ceva mai mult de opt hectare de cap de familie.

Atunci acele 300,000 de familii țărănești în Basarabia actuală ar avea nevoe astăzi de 2,400,000 de hectare, adică,—adăugîndu-se la întinderea proprietăților țărănești și răzășești acea a moșiilor monăstirești, ale statului, etc. (350,000 h.), a căror atribuire clasei țărănești nu ar constitui nici o greutate,—ar rămînea de îngrijit, pentru îndeplinirea normei de 8 hectare, răscumpărarea încă de cel mult a 300,000 hectare din proprietățile private, ceva mai mult de 20% din întinderea totală a acestora.

Chiar această situațiune nu ar fi avut în sine nemic tragic. La rezultatul dorit am fi putut ajunge relativ ușor, prin îmbunătățirea mecanismului Băncii Rurale, chiar fără să fie nevoe de expropriere silită.

Mai mult. In fața acestor cifre brute adversarii reformei agrare în Basarabia au putut susține cu oare-care aparență de succes,—cum de pildă a făcut vestitul „boer moldovan", ce și-a ticluit un nume în „ov", d. Semigradov, în adunarea zemstvului Chișinăului în anul acesta;—1) că fie-care creștere a populației nu poate mereu justifica tot noi expropieri; 2) că „pămînturile nu se înmulțesc"; 3) că în cei mai din urmă 40 ani intensitatea culturii a crescut și ea, și prin urmare norma de la 1868 trebue să fie redusă; 4) că dacă am reduce-o numai la *șepte* hectare pentru un cap de familie, toată nevoea țăranului s'ar putea satisface numai prin împărțirea moșiilor mănăstirești etc. (350,000+1,750,000=2,100,000 hec-

1) Vezi *„Material pentru deslegarea chestiei agrare în Basarabia"* în ziarul „Basarabia" din Chișinău, No. 22 și 26, din 1906; am socotit însă în *hectare* în loc de *desetine*, și am îndreptat cîte-va greșeli de calcul.

tare pentru 300,000 de familii), fără să se atingă proprietatea privată,—cel mult s'ar cere repartizarea mai dreaptă a pămînturilor *între* țărani.

Din nenorocire toată această argumentație se împrăștie ca fumul, dacă ne uităm mai de-aproape chiar la cifrele oficiale.

Din capul locului, ne izbește faptul, că în județul Akerman proprietatea „țărănească" are întinderea de 570,000 de hectare, adică *40% din întinderea totală a proprietății țărănești*, rămînînd pentru celelalte *șese* județe numai 60%! Și in acest județ țăranii au aproape de *patru ori* mai mult pămînt, decît ceilalți proprietari (170,000 hectare).

Dacă ne uităm la celalalt județ din sudul provinciei, Benderi,—vedem că acolo „țăranii" încă au 320,000 hectare, adică 23% din întinderea totală, și tot cu mult mai mult decît marii proprietari (200,000 hect.)

In aceste *două* județe, prin urmare găsim 63%, aproape două treimi, din proprietatea țărănească totală în Basarabia, pe cînd pentru celelalte *cinci* județe ramîne numai 37%, o treime! Și adăugăm, în aceste din urmă județe, ca regulă proprietatea țărănească e cu mult mai restrînsă decît cealaltă (în județul Bălți, d. p. care e aproape egal ca întindere cu Benderi, țăranii au 200,000 h., pecînd proprietarii mari 300,000 h.)

Cum se explică aceasta?

Prin faptul, că în statistica oficială sînt cuprinse între pămînturile „țărănești", și *acele care au fost date coloniștilor străini*, aduși, cum am arătat mai sus, mai ales în județul Akerman, și mai puțin în județul Benderi. De aci situația excepțională a acestor județe.

Dar coloniștii aceștia sînt „țărani" numai doar după terminologia administrativă rusească, dar în realitate sînt mici „moșieri" cari mulțumită avantajelor arătate se află în condițiuni cu totul deosebite, și de fapt, de pildă, Nemții din Akerman au reușit să pună mîna pe mai mult de-jumătate din moșiile mari ale județului. Necontestabil avem a face deci cu o *clasă privilegiată*.

După datele oficiale pămînturile *coloniștilor* au următoarea întindere [1]:

Ale Bulgarilor—*350,000* hectare; ale Nemților—*150,000* hect.; ale Francejilor (colonia *Chabot*, jud. Akerman înființată la 1823), Sîrbilor, Rușilor împreună—peste *100,000* hectare.

In total ajungem la vr'o *600,000* hectare, cu care trebue să scădem proprietatea țărănească, și să le socotim împreună cu proprietatea cealaltă privată.

Mai departe. Și din proprietățile răzeșești, s'au format în multe părți adevărate domenii, și dacă, pentru aceste motive vom reduce cele 300,000 hectare răzeșești, numai cu 50,000 hect.,—sîntem, desigur, mai prejos de realitate.

Iată-ne deci departe, nu numai de norma dela 1868, dar chiar de acea redusă, de 7 hectare!

---

[1]) „Basarabia", No. 22.

In adevăr, făcînd pe temeiul acestor date rectificarea cifrelor oficiale de mai sus, ajungem la următorul rezultat:

Proprietatea privată (cu a coloniștilor)—2,050,000 hectare;
A statului, mănăstirilor etc. . . . —350,000 „
Pămînturile țărănești (răzășești). . —1,100,000 „

Cu alte cuvinte, pentru a realiza norma recunoscută necesară la 1868, țărănimea ar avea astă-zi nevoe de 1,300,000 hectare, și chiar pentru norma redusă, de șepte hectare,—de *un milion de hectare!* Ceeace însamnă, că chiar după împărțirea moșiilor mănăstirești și ale statului, ar trebui să recurgem la proprietățile private pentru 950,000 hectare, (în cazul al doilea—pentru 650,000 hect.)—o deplasare de proprietate ce cu greu s'ar mai putea săvîrși numai cu ajutorul Băncii Rurale.

Conflictul de interese economice, între țărani și moșieri, ce se naște din situația descrisă, se complică printr'un conflict de interese naționale.

Din analiza precedentă rezultă, că nevoea cea mare de pămînt o resimt aproape excluziv *țăranii romîni*, din acel masiv romînesc, în care la sate aproape nu se găsesc elemente străine.

În al doilea rînd rezultă, că situația țărănimii romîne s'a îngreuiat mai ales mulțămită faptului, că politica de colonizare a guvernului rus a înstrăinat peste 600,000 hectare din solul național, creînd o clasă străină de săteni privilegiați.

Și pe cine au țăranii romîni în fața lor, chiar în afară de coloniștii străini?

În cea mai mare parte, pe moșierii tot străini,—(nu vorbesc aci de sentiment național, pe care nu l'au păstrat din familiile vechi boerești decît vr'o patru, cinci, cel mult zece în toată Basarabia),—veneticì din toată lumea, dar mai ales Armenii din Galiția, în mînele cărora a intrat cea mai mare parte din moșiile boerești. Sînt cunoscute familii de aceștea, ca *Demeanovici*, *Șimanovici*, *Ohanovici* etc., cari au venit goi în Basarabia acum trei patru decenii și astă-zi posedă moșii de cîte zeci de mii de hectare.

Și moșierii basarabeni, în ce privește proprietatea lor se arată tot atît de nemernici ca și cei din Regat: Mai mult de jumătate din întinderea proprietăților mari, 770,000 hect., e arendată pe termene lungi de cinci, zece, cincisprezece și mai mulți ani,—mai ales la evrei; 270,000 h. se arendează cu anul, și în condiții groaznice, cu 60, 80 și chiar peste o sută lei (în Hotin) țăranilor, și numai vr'o 350,000 de hectare, abia 25%, se agricultează de înșiși proprietarii,—și aceștia sînt de obiceiu Armenii sau Polonejii.

În aceste împrejurări sîntem în drept să spunem, repet, că chestiunea agrară e *o chestiune romînească*, adică ea nu se prezintă numai ca o luptă pentru îmbunătățirea soartei muncitorilor pămîntului, ci și ca lupta elementului băștinaș pentru păstrarea pămîntului strămoșesc, ca lupta înpotriva înstrăinării solului național.

Un popor ce s'ar lăsa desrădăcinat de pămînt e condamnat să

piară. Şi în Basarabia măsura, în care reforma agrară ar reuşi să mărească proprietatea pămîntului, ar însemna în acelaşi timp şi măsura, în care rominismul îşi va păstra legătura cu străvechia lui moşie.

Şi în lupta aceasta, lupta naţională, în înţelesul adînc al cuvîntului, moşierii de origine romînească, de nu ar fi chiar atît de înstrăinaţi sufleteşte, se coalizează, din interes îngust de clasă, cu toţi duşmanii poporului romîn din Basarabia...

Aceste fapte ne lămuresc pe deplin în privinţa motivelor, care au îndemnat partidul naţional-democratic din Basarabia să adopte programul agrar, ce a fost publicat în No. 12 din „Basarabia". Fără să mai vorbim aci de primejdia, ce ne-ar ameninţa pe noi, Rominii, dacă în ce priveşte problema agrară, partidul nostru naţional nu şi-ar fi însuşit cel puţin soluţiile, pe cari le făgăduesc ţăranilor elementele progresiste *moderate* din Rusia.

„Boerii", cari ar vrea să servească neamului lor, trebue să înţeleagă *această* situaţie şi să între în rîndurile partidului naţional democrat. Pentru aceasta nu li se cer jertfe mai mari decît acele, la cari au *consimţit* proprietarii ruşi, din partidele progresiste. Dar până acum în zădar îi aşteptăm...

Ast-fel fiind lucrurile, e lesne de înţeles, ce răsunet poate avea în Basarabia predica de înfrăţire cu „boerii" adresată peste Prut de către naţionaliştii din Regat, pe cari necunoştinţa desăvîrşită a împrejurărilor locale nu-i împiedică să dea îndrumări de sus, luptătorilor ce, cu jertfa libertăţii şi a vieţii lor, chiamă la o viaţă nouă milioanele de suflete romîneşti, uitate aproape de un veac, de tot restul neamului...

M. Costea.

P.S. Guvernatorul Basarabiei, d. Haruzin, plănueşte editarea la Chişinău a unui ziar *oficios în romîneşte*, pentru a lupta în potriva tendinţelor democratice şi, negreşit, „revoluţionare şi separatiste" ale „Basarabiei" d-lui Gavriliţă. Se zice, că Ministerul de Interne a primit cu multă simpatie planul d-lui Haruzin şi i-a făgăduit un ajutor material, *serios.*

Într'un ceas bun! Considerăm şi aceasta ca un triumf al cauzei romîneşti într'o provincie, unde până acum un an şi colecţiunea „Dorului" era considerată ca o scriere „subversivă" şi unde copii de şcoală, care ar fi îndrăznit să vorbească între ei în limba lor, erau nenorociţi pentru toată viaţa.

*

Deputaţii congresului preuţesc din Basarabia au supus aprobării preasfinţitului Vladimir, episcopul Chişinăului şi al Hotinului, rezoluţiunea congresului de a se introduce în programul Seminariului din Chişinău, ca obiecte de studiu, învăţămîntul limbii romîneşti şi al cîntării bisericeşti „moldoveneşti", după programul elaborat de o comisiune a congresului.

*

„Basarabia", No. 29, ne aduce vestea tristă, că colaboratorul ei, *Pintilie Cubolteanu*, e greu bolnav. „Boala colaboratorului nostru,—spune „ziarul Basarabean,—se trage dela închisoarea umedă şi întunecoasă, unde „a fost nevoit de administraţie să stea"...

Dorim tînărului şi inimosului confrate dela „Basarabia" însănătoşire grabnică, pentru ca cu puteri nouă să poată lupta pentru ridicarea şi luminarea neamului.

Miscellanea

FRAŢII BUCOVINENI IN IAŞI

Intilnirea, pe pămîntul liber romînesc, a mii de Romîni, din toate părţile Daciei rupte 'n bucăţi, este un folos netăgăduit şi de netăgăduit, şi cel mai mare de sigur, al Expoziţiei naţionale.

Aceşti oameni veniţi din atitea locuri deosebite, au avut prilejul să ne cunoască şi să se cunoască,—şi să povestească celor ramaşi acasă ce au văzut, ce au auzit şi ce au simţit aici.

Desigur că ar fi fost şi mai bine, dacă ar fi văzut lucruri şi mai frumoase, şi mai îmbărbătoare !.... Dar să nădăjduim că, cu alt prilej, şi nu tîrziu, vor putea vedea la noi o stare mai bună, mai normală, cînd strălucirea capitalei Romînismului, buna stare a clasei de sus şi „civilizaţia" oraşelor nu vor mai fi plătite cu preţul mizeriei ce se 'ntinde

„Din munţii noştri până 'n vale"....

Noi Ieşenii, locuitori ai acestei vechi, părăsite şi instrăinate capitale a Moldovei, n'am avut parte să salutăm decît pe Romînii bucovineni, pe cei mai aproape de noi în toate privinţele.

Romînii bucovineni au venit în ziua de 30 August şi au stat cîteva ceasuri în vechea, foasta lor capitală.

A fost mare fericirea ce am simţit'o, dar duioasă, cu o nuanţă de tristeţă : l-am simţit aproape, aproape de tot, pe aceşti oaspeţi scumpi, cărturari unia, ţărani cea mai mare parte, ţărani mîndri ca brazii de pe plaiurile verzi ale dulcii Bucovine, atît de Romîni, atît de Moldoveni, atît de *ai noştri*, şi atît de departe, totuşi, de noi, deşi frumoasa „ţără a fagilor" e numai la cîteva ceasuri de Iaşi !....

Fie ca stringerea mai tare a legăturilor dintre Romîni, datorită vizitelor de astăvară, să fie un început bun şi spornic, făgăduinţa unui *viitor* care să se îndeplinească !....

GIUSEPPE GIACOSA.

De curind a murit Giacosa, unul din dramaturgii fruntaşi ai Italiei, al cărui nume era cunoscut şi la noi.

Născut la Collereto Perella în Piemont la 21 Octombrie 1847, a debutat prin 1872 la teatrul din Turin cu un mic proverb „Cinele care

linge cenuşa nu-l puneţi să păzească făina". Au urmat „Triumful amorului", „Fraţii de arme", „Contele roş", „O partidă de şah", piese istorice cu subiecte medievale sau comedii uşoare pline de spirit sau de fantazie juvenilă. Anii l-au făcut mai serios şi problemele morale şi sociale ale timpului au început să-l preocupe. In „Amoruri triste" (1888) în care a-analizează problema adulterului apare ca un discipol, optimist însă, al naturalizmului francez. In „Drepturile sufletului" (1894), în care tratează aceiaş problemă, se simte influenţa cuceritoare a teatrului lui Ibsen. Eroina piesei Anna e o soră mai mică şi mai palidă a Norei.

Dar ultimele lui piese „Ca frunzele" şi „Cel mai tare", în care sînt puse teme sociale şi probleme mai generale şi de-o importanţă mai mare, i-au consacrat mai ales reputaţia şi formează desigur partea cea mai trainică a operei sale. „Ca frunzele" („Come le foglie" apărută la 1900), cel mai mare succes contemporan al scenei italiene, e o protestare contra moravurilor detestabile ale unor exemplare din înalta burghezie. Familia Rosano trăieşte pe spinarea lui Giovanni Rosano, un negustor bogat, şi cînd acesta e ruinat, cînd trunchiul se pleacă, membrii familiei rămîn dezarmaţi, fără putere de luptă şi de reacţiune în faţa greutăţilor vieţii, asemeni frunzelor purtate de vînt. Caracterul lui Tommy, fiul, un dandy elegant şi estet, uşuratic şi slab, menit la cele mai mari căderi nu din cauza unei perversităţi înăscute, ci din indolenţă şi din trîndăvie; al Nennelei sora lui, suflet sănătos pe care suferinţa îl oţăleşte şi iubirea îl regenerează; al inginerului Massino, eroul simpatic, omul energic şi activ plin de bunătate şi de bun simţ,—sînt desenate cu un relief uimitor şi cu o mare intensitate de viaţă. Ultima lui piesă „Cel mai tare" (Il più forte) în care a încercat să zugrăvească un aprig om de afaceri din familia lui Turcaret şi Mercadet, e mai puţin reuşită. Subiectul în care a reuşit atît de bine Mirbeau (Les affaires sont les affaires) nu se potrivea cu talentul lui Giacosa, lipsit de putere satirică şi de ură, sentimental şi blînd.

Scriitor inegal şi variat, mai mult delicat decît puternic, sănătos şi simpatic, Giacosa a propăvăduit în teatrul lui, care totdeauna te mişcă şi îţi dă de gîndit, virtutea, bunătatea, indulgenţa şi o rază de idealizm luminează toate piesele sale. Suflet generos şi optimist, filozofia lui senină, făcută din caritate şi milă, formează un contrast izbitor cu acea a marelui său compatriot cu sufletul păgîn, d'Annunzio, care în operile lui nu priveşte decît cu dispreţ sau cu o curiozitate rafinată şi crudă, lumea cea mare şi veşnică a suferinţei.

CAPITALURILE STRĂINE IN... LITERATURĂ

Dupăcum în domeniul economic avem, aci la noi în ţară, partizani ai capitalurilor străine, cari cred că fără ajutorul străinilor nu sîntem în stare să ne folosim de bogăţiile naturale ale pămîntului romînesc, tot aşa, şi în domeniul literar, există cîţiva „îndrumători", cari socot că, fără

a ne ţinea pas cu pas de literatura franceză, ni e cu neputinţă să creăm o literatură.

Şi, dupăcum tendinţa capitalului străin de a ne subjuga e reprezentată de o mulţime de oameni de afaceri din ţările al căror capital ar voi să fructifice la noi, tot aşa şi capitalul străin... literar îşi are reprezentanţii săi sub formă de colaboratori la revistele străine, însărcinaţi cu judecarea literaturii noastre.

Bogăţia pe care are să o exploateze scriitorul nostru e sufletul şi viaţa acestui popor, iar capitalul care fructifică şi valorifică, *esteticeşte*, această bogăţie e talentul unor scriitori ca—citînd cîţiva şi din cei mai noi —Goga, Brătescu, Sadoveanu, etc.

Partizanul însă al capitalurilor străine în literatură—un d. Densuşianu, de pildă—nu va vorbi decît cu dispreţ de... capitalul nostru naţional literar, trecîndu-şi însă vremea cu lauda capitalului străin—vre-un scriitor sau scriitoraş francez—sau cu lauda vre-unui scriitoraş romîn, care mănueşte un mic capitalaş străin, imitînd şi pastişînd literatura franceză, de obiceiu ce e mai rău în acea literatură.

Iar reprezentantul străin al capitalului străin—un d. Montandon oarecare, de pildă, dela *Mercure de France*, unde ni face onoarea de a ne discuta de cîteva ori pe an—va vorbi de sus, de tot, de un Goga, Sadoveanu ori Brătescu, dacă va vorbi în treacăt de ei, dar va ridica în naltul cerului—mai întâiu pe d. Densuşianu, conducătorul în ţară al unei agenţii de literatură franceză, apoi pe d. Pompiliu Eliade, ambasadorul acelei literaturi la noi, şi, în sfîrşit, pe acei „scriitori" cari fac literatură „romînească" scriind, într'o limbă mai mult sau mai puţin incoloră, reminiscenţi din banalităţile literaturii franceze,—cînd nu le scriu deadreptul în franţuzeşte.

Aşa, d. Montandon, de care vorbeam mai sus, semnează în *Mercure de France* din luna aceasta, un articol intitulat „Lettres roumaines", care conţine două „elogii considerabile" ale D-lor Pompiliu Eliade şi A. Macedonski.

Deşi ce crede d. Montandon de noi nu e aşa de interesant, vom rezuma totuşi cîteva pasaje despre d. Macedonski.

D. Macedonski este „o incarnaţie" desăvîrşită a sufletului romînesc aşa cum e definit acest suflet în primul număr din revista bucureşteană... *Beau Danube Bleu*....

D. Macedonski a vindecat literatura romînească de „dulcegăriile" Bolintinenilor şi Alexandriilor (la plural!)...

D. Macedonski aşteaptă cu încredere „dreptatea" dela posteritate, căci el nu se poate uita decît cu dispreţ la intronarea şi detronarea pe rînd a d-lor Vlăhuţă şi...Radu Rosetti (!!!) Iosif şi Coşbuc, etc... Aci d. Montandon se sprijină şi pe compatriotul său literar, d. Densuşianu.

D. Macedonski e un om mîndru şi plin de curaj. *El* e acela care a îndrăznit să spună contemporanilor săi vorbele curajoase: „In realitate Eminescu rămîne un plagiator, stricător de versuri şi de limbă, o ruşine a epocei actuale"...

D. Macedonski mănueşte limba cum n'a mai mănuit-o nimene înainte de dînsul. E un artist „incomparabil"...

In Romînia renumele fiind „o afacere de coterie şi de clică", zice bunul nostru prieten d. Montandon, sprijinit pe nu ştiu ce articol al d-lui Densuşianu,—d. Macedonski nu şi-a putut cîştiga locul întîiu pe care-l merită. Atunci el s'a răzbunat, scriind în franţuzeşte *(Bronzes, Calvaire de Feu)*, şi laudele *unanime* ale presei franceze şi belgiene l'au pus din nou în vaza compatrioţilor săi „surprinşi" şi ruşinaţi. (Aflaţi-o, că n'o ştiaţi, compatrioţilor!)...

Şi, însfîrşit—ca să isprăvim—d. Montandon ni face cunoscut,—şi aci înadevăr sîntem surprinşi—că d. Macedonski este şeful unei şcoli „neo-latine", urmaş al lui Eliade Rădulescu, pentrucă d. Macedonski vrea ca, prin graiu şi prin ortografie, să devină inaccesibil „vulgului" —grijă exagerată, căci dorinţa i se îndeplineşte şi fără asta.

In rezumat, scriitorii *noştri* nu fac două parale faţă cu scriitorii „romîni"—flaşnete ale celor franceji, ori cari scriu deadreptul în franţuzeşte.

Acum că *influenţa* celorlalte literaturi asupra celei romîneşti e necesară şi salutară e altă chestie,—transacţiile internaţionale sînt fatale. Dar *desfiinţarea* noastră de dragul Franţujilor de aici şi din afară, nu!

Să o 'nţeleagă bine d. Hallier şi advocaţii săi din Bucureşti.

POŞTA REDACŢIEI

Primim scrisori dela multe persoane, care ne-au trimis manuscrise spre publicare şi cărora nu le-am răspuns, în nici un chip, despre soarta bucăţilor trimise.

Rugăm pe corespondenţii noştri să aştepte până ce vom ceti manuscrisele adunate în timpul vacanţei, spre a putea să ne pronunţăm asupra lor.

P. Nicanor & Co.

Cronica literară

— Critică femenină —

„Poate, zice d. G. I. în recenziunea pe care o face asupra volumului de Versuri al d-nei Farago (Fatma), poate că volumul unei dragoste femeeşti nu poate fi criticat cu comprehenziune, de cît tot de o femee. Atunci nevoia unei „critici femenine" se resimte mai ales în ţara noastră, unde numărul poeteselor este atît de mare".

Mărturisesc că nu am văzut în aceste rînduri ale d-lui G. I. de cît o provocare indirectă spiritului critic femeesc, sau mai bine zis, o invitare a ne da şi noi măsura în judecarea operelor literare după ce ne-am dat'o în producerea lor!...

Critici deosebite în judecarea valorii operelor de artă, după cum ele se datoresc unei femei sau unui bărbat, unui Turc sau unui Chinez, desigur că nu poate admite judecata sigură a d-lui G. I. Rămîne de ştiut dacă nu cumva.., critica femenină ar avea de ridicat ceva obiecţii în potriva măsurii cu care se determină valoarea operelor artistice datorite femeilor.

Provocarea e aruncată la întîmplare, iar eu cred că fac un serviciu femeilor afirmînd, pe cît îmi învoesc puterile, că artiştii şi literaţii de pe toată suprafaţa civilizată a globului nu pot avea decît *o estetică*, una şi aceiaşi, în ce priveşte legile sale generale, iar critica estetică numai o măsură, una singură, pentru valoarea operelor de artă, oricare ar fi origina lor. De sigur că sîntem perfect de acord cu d. G. I., aşa că nu mai încape vorbă de polemică în această privinţă, iar articolul este făcut numai spre a arăta ce crede o femee despre arta femenină şi critica ei!...

Punctul delicat care face grea o critică a artei femenine este suma de prejudecăţi, cu care de veacuri s'a căutat a se stînjini activitatea intelectuală a femeii, asociaţiile de idei aşezate în adîncurile sufletului nostru în jurul acestei chestiuni, ce a devenit în vremile noastre o chestiune arzătoare, chestiunea feminismului.

Iar greutatea stă în aceia că, dintr'o parte şi din alta, adevărul luminos eşit din judecata dreaptă şi inteligenţa limpede nu-şi poate găsi forma care să nu jignească la unii şi la alţii vre unul din miile de sentimente legate de aceste prejdecăţi vechi...

Cîntarul cu care se judecă deci operele femenine are desigur un defect, o senzibilitate excesivă care-l face mereu se oscileze în plus sau în minus după diferite influenţe lăturalnice, streine de valoarea în sine a operei ce trebue cîntărită!...

Din această cauză critica superficială şi fără scrupule de cinste literară dă cu o uşurinţă.... scandaloasă verdicte categorice fără nici un temeiu, iar criticul conştiincios se găseşte adesea în încurcătură, sfiindu-se parcă a nu părea nedrept apreciind în bine sau prea puţin civil, spunînd fără înconjur adevărul în rău!

Criticul scrupulos şi conştiincios se poate îndoi chiar de sine însuşi, de propria lui judecată, dîndu-şi seamă cît de mult poate fi influenţat fără chiar a prinde de veste de acele influenţe lăturalnice de care vorbeam adineaori. Mii de simţiminte legate în constelaţiuni de vechile prejudecăţi radiază în viaţă conştientă şi inconştientă a sufletului nostru. Judecata le reneagă, dar adesea izvorăsc din adîncurile sufletului nostru prin cine ştie ce legături tainice şi neaşteptate şi fac să se plece brusc cîntarul într'o parte sau în alta!... Nu vorbesc numai de ţara noastră, unde până acum între multe talente onorabile nu s'a ivit încă o producţiune artistică femeiască de o valoare necontestabilă, covîrşitoare, de şi avem şi la noi exemple tipice despre ce devine critica în faţa operelor literare femeeşti. E încă viu în mintea tuturor zgomotul asurzitor ce s'a făcut de o anume presă în jurul prea cunoscutei Riria. Un ilustru necunoscut, într'o broşură inspirată după propria-i mărturisire de un destul de ilustru cunoscut, merge atît de departe cu măgulirea, încît închee potopul de laude ce-l revarsă asupra divinei Riria cu următoarele (cum să le zic?...) rînduri rimate?!...

„Dar cîţi se gîndesc oare că Riria *'n hîrtie a pus poeziei vechi o nouă temelie!*".

Nici mai mult nici mai puţin!... Şi apoi cazul şi mai recent al d-nei Bacaloglu, autoarea unui roman de o psichologie atît de adîncă, de subtilă, de extraordinară, încît nici odată n'a fost în jurul vre unei publicaţii artistice o presă mai „mirobolantă" decît în jurul acestui roman fără precedent (şi probabil fără *urmare!*) în literatura noastră. Mai mult decît atît, e singura dintre *autoarele* noastre literare a cărei operă a fost consacrată capo d'operă de către autorităţi superioare: sute de volume s'au revărsat în dar dela ministerul Instrucţiunei în bibliotecele şcolare alături de operele unui Eminescu şi Alecsandri!... De data aceasta Riria a rămas pe jos! În adevăr nu cred că în opera Ririei să se găsească platitudini atît de mari, înşirări de vorbe goale atît de pretenţioase şi de ridicole ca în cele cîteva pagini pe care d-na Bacaloglu vrea să le treacă în faţa publicului drept „Roman psichologic!". Şi apoi greşeli de limbă, de gramatică în adevăr fenomenale. Construcţii de fraze, acorduri de subiect cu predicatul care ar exaspera şi pe cea mai indulgentă profesoară de romînă dela cursul profesional!... Critica însă ne anunţă cu pompă o nouă stea de mărimea întîi, în proză, alături de d-na Riria care a îmbogăţit cu „comori de frumuseţă limba Romînească creînd o proză nouă"! Pe cînd aceiaşi critică aproape nu pomeneşte de d-na Nădejde şi nu ştiu măcar de zice o vorbă în treacăt de d-na Hodoş al cărui talent, de şi neegal, e incontestabil. Aceste cîteva nulităţi femenine,

care au reușit nu știu prin ce mijloace să-și creeze situația falșă de reprezentante ale literaturii femenine în Romînia, nu dispun de loc opinia publică a considera activitatea artistică a femeii ca o activitate *serioasă*, ce merită a fi luată în seamă ca atare.

Talentele reale sufăr din această cauză, activitatea lor cinstită și operele lor cumpănite, cu merite reale, nu înseamnă nimic sau mai nimic în literatura noastră contimporană. Criticul serios și conștiincios, cînd se găsește în fața unei opere în care pe lîngă lipsuri și neajunsuri sînt lucruri de talent, se simte stingherit să spună adevărul, tot adevărul fără cruțare, gîndind la toate nulitățile cărora așa zisa noastră critică precum și presa nu le refuză nimic. Poate și aceasta esplică în parte de ce ar fi vrut dl. G. I. să treacă această misiune delicată unei colaboratoare: se gîndea poate că lucrul ar deveni mai ușor de spus sub pana unei femei.

Să ne mîngiem oare că lucrurile se petrec la fel în Franța? Să ne mîngiem sau să regretăm mai adînc că nu am ajuns încă la o dezvoltare sufletească destul de înaintată în acest secol de lumină, în cît măcar acolo în apus să se poată pune și discuta chestiunile de artă și literatură fără patimă, fără preocupări și considerații atît de străine și de îndepărtate de artă, adevărata artă!...

În adevăr, iată ce zice Georges Pellissier în „La Revue", 15 Ianuarie a.c. „...Comment refuser à une femme l'éloge que son livre mérite, et même ou *surtout celui qu'il ne mérite pas?*—Mais le critique se perd de réputation?! Quelle naïveté! Lorsqu'il s'agit d'une femme, tous les gens tant soit peu avertis savent, ô bon public, que les louanges se mesurent *sur la galanterie* du critique, e non sur *la valeur* de l'ouvrage!"

Iată deci toată activitatea literară femenină compromisă, fiindcă dintr'o cauză sau din alta critica „masculină" a ridicat în slavă operele cîtorva nulități dintre femei care au întrebuințat tocul și cerneala ca pretext de *a parveni*, de a-și face o gloriolă, după cum au întrebuințat altele scena, etc... Și iată-l pe Georges Pellissier năpustindu-se cu furie asupra activității literare a femeii, acuzând sexul întreg de lipsurile și păcatele celor cîtorva *autoare* care au parvenit, Doamne! din cauza păcatelor și slăbiciunii „sexului tare"! Iată-l nedrept cu Marcelle Tinayre care-și are locul său consacrat nu de critică, ci de gustul sigur al unui numeros public cititor din toată Europa, căutînd fel de fel de pricini autoarei romanului Conquête de Jérusalem, nevrînd să recunoască femeii autoare nici un merit artistic, tăgăduindu-i posibilitatea de a produce opere de artă de valoare numai și numai din cauză că criticii din slăbiciune și galanterie, din considerații și prejudecați de acele despre care vorbeam la începutul articolului, au cocoțat la locul, unde nu se cuvine să stea decît talentul real și adevărat, pe cîteva dame ce nu au alt merit decît acela de a face parte din sexul zis slab.

Munca, și prin muncă înțelegem și pe acea intelectuală, este un lucru sfînt, ce ne înalță, ne face să trăim prin noi înșine, pentru noi și pentru alții! Nu simt oare cei ce nesocotesc acest prinos sfînt de viața,

acei ce calcă în picioare sforțarea cinstită a unui suflet omenesc de a realiza folosul de care se simte capabil, sforțarea de a trăi prin el folosind altora, nu simt oare că fac o crimă socială, în potriva lor înșiși și în potriva celor din jurul lor, cînd dau locul de onoare nulităților din... galanterie!... Căci procedeul acesta este generalizat pentru întreaga activitate femenină. Trebue oare ca, pe lînga greutățile ce le avem de întîmpinat dimpreună cu bărbații în luptă pentru traiu, să ni se mai adauge una nouă, poate cea mai grea, în tot cazul cea mai umilitoare pentru ei și pentru noi, galanteria?!...

Din galanterie s'a dat Ririei locul întîi în poezia nouă romînească înaintea lui Iosif și poate chiar a lui Coșbuc, din galanterie presa care tace sau înjură surugiește cînd apare vre-un volum de al vreunui scriitor de un real talent, a făcut acea reclamă asurzitoare și fără nici un pic de pudoare, galimatiasului pe care D-na Bacalogiu în naivitatea sa îl botează roman psichologic. Și tot din galanterie se dă abia un locușor, se menționează în treacăt romanele d-nei Nădejde, nuvelele d-nei Hodoș și versurile vreunei naive care crede că prin ceva talent și muncă cinstită poate artistul să-și capete locul cuvenit în lumea intelectualilor.

Și apoi tot bărbații se plîng de concurența nedemnă ce le-o fac femeile! Dar ce sînt de vină femeile dacă bărbații sînt galanți?!

Răul este nu numai în apucăturile femeii, ci mai ales în apucăturile bărbaților, cari caută și apreciază în activitatea femeii altă ceva de cît munce cinstită. În potriva acestui rău trebue să reacționăm cu putere. Respectul de noi înși-ne, respectul pentru muncă în genere și pentru munca intelectuală și artistică în special trebue să ne facă pe toți intelectualii fără deosebire a ne ridica în potriva unei stări de lucruri ce pîngărește ceva sfînt.

Atît în mintea femeii cît și în mintea bărbatului trebue stabilit cu tărie adevărul că nu există și nu trebue să existe criterii deosebite pentru a determina valoarea operei unuia și a altuia dintre cele două sexuri.

În munca fizică, în munca brută pentru pîine, femeia plătește amar inferioritatea ei socială, inferioritatea în care e pusă din cauza însăși a rolului ei natural: crearea și formarea generațiilor nouă. În profesiile libere, unde neegalitatea ar fi mai puțin apăsătoare, acolo unde cîmpul ar trebui să fie lăsat liber luptei leale pentru ca selecțiunea să se facă pe cît e posibil după valoarea și meritul individului, femeia are de luptat cu alte greutăți. Atunci cînd activitatea ei nu poate fi încătușată prin legi prohibitorii, ea cată să fie înăbușită de prejudecăți sau de porniri cărora, poate din indulgență sau poate în ironie, bărbații le zic... galanterie!

Critica are o datorie de cinste, datorie fără de care nu poate să-și justifice existența: aceia de a aprecia, comenta și analiza opera de artă după valoarea ei intrinsecă, independent de ori ce altă considerație din afară. Condițiunile ce trebuesc realizate de o operă de artă pentru a produce în noi acel simțimînt deosebit, acea emoțiune înaltă a frumosului, sînt generale, isvorite din natura însăși a sufletului nostru, deci

ele trebuesc cerute de la ori ce operă de artă, independent de izvorul din care şi-a luat fiinţă.

O operă de artă femenină e şi ea supusă acestor legi ale creaţiunii artistice, trebue neaparat să le realizeze pentru a avea dreptul să fie considerată ca atare.

Creaţiunea eşită din frămîntările conştiente şi inconştiente ale vieţii sufleteşti a artistului trebue să realizeze acea „petite ligne de la vie" de care ne vorbeşte Sully Prudhomme, să ne trezească în suflet „acea sonoritate vagă care în acustică se numeşte armonicile unui sunet" cum zice dl. G. I. Şi aceasta indiferent dacă artistul e bărbat sau femee, rămînînd apoi să cercetăm în urmă nota personală, lumina specială în care artistul ne prezintă colţul de viaţă în opera sa şi în ce măsură e în stare să ne facă să vibrăm, cît de adînc şi de întins ne pătrunde raza de lumină din opera sa. Deci eu socot că un om de gust, critic bărbat sau femee, dacă e pătruns de acea cinste pe care o socot indispensabilă ori cării critici, dacă vrea să merite acest nume, se va putea pronunţa ca o egală competinţă asupra operei unei femei ca şi asupra operii unui bărbat.

Mai e însă un punct ce trebue luat în consideraţie.—Dacă socotim femeia egală sufleteşte cu bărbatul, avînd aceleaşi drepturi la viaţă ca şi el, avînd posibilitatea de a crea în artă egal cu bărbatul, nu trebue să avem miopia intelectuală de a cere *identicul*. Operile de artă de o *valoare reală* ale femeii pot avea calităţi altele de cît acele ale bărbatului, pot însă în acelaş timp fi lipsite de unele calităţi ce se găsesc în operele de artă ale bărbaţilor, fără ca prin aceasta valoarea estetică a operei lor de artă să fie în scădere. Idealul lor artistic poate fi altul fără ca prin aceasta să fie inferior. Caracterele de diferenţiare sînt datorite *individualităţii* lor, alta de cît acea a bărbatului. Greşala in care au căzut adesea atît partizanii cît şi adversarii femenismului este tocmai această confuziune între *egal* şi *identic*.

Această greşală, am observat-o adesea şi în judecata criticii asupra operelor de artă ale femeii, şi poate că în această privinţă o critică femenină luminată ar fi necesară. Criticul fiind şi el un artist, înrudirea mai strînsă a sufletului lui cu al artistei creatoare, ar face cu putinţă o înţelegere mai adîncă şi mai largă a artei femeeşti.

Ca încheere, alături de dl. G. I., socot şi eu că o critică femenină e necesară. Aceasta mai întăi pentru a se găsi o voce care să dea o încurajare talentelor ce se ridică fără a fi bănuială de galanterie, apoi pentru că socot că în critică ca şi în artă femeia poate aduce o notă personală, un punct de vedere deosebit, apoi în nădejdea că graţie influenţei ei, critica ar putea deveni şi la noi ceia ce e în apus, o discuţie calmă, civilă, fără personalităţi jignitoare şi fără trivialităţi, şi în sfîrşit mai ales pentru a da în totdeauna strigătul de alarmă la care să se ralieze toţi intelectualii, fără deosebire, împotriva *galanteriei* ca armă de luptă în domeniul artei şi al ştiinţei!...

Izabela Sadoveanu (Evan).

Cronica Ştiinţifică

Foamea şi Iubirea

IN LUPTA PENTRU EXISTENŢA

Foamea şi iubirea sînt două necesităţi organice de cea mai mare importanţă pentru conservarea individului şi a speciei. In adevăr, ori ce fiinţă vieţuitoare, fie plantă sau animal, omul chiar, capătă o dată cu venirea sa pe lume, un dor nesfîrşit de viaţă. Şi pentru a-şi îndeplini acest dor în toată plenitudinea lui, fiinţa vieţuitoare trebue neapărat să-şi satisfacă, în prima linie, aceste două necesităţi organice, foamea care să-i asigure conservarea sa ca individ şi iubirea care să-i asigure conservarea sa ca specie.

Dar, pentru satisfacerea foamei şi a iubirii, ori-ce fiinţă vieţuitoare trebue fatalmente să ducă o luptă aprigă atît în contra mediului natural încunjurător cît şi în contra altor fiinţe cu care traeşte în atingere. Marele naturalist Darwin, în opera sa nemuritoare, *Origina speciilor şi Selecţia naturală* a descris în mod magistral întreaga epopee a acestei lupte pentru existenţă. Inspirat de legea economistului englez Malthus aplicată la om şi formulată astfel: că poporaţia unei ţări creşte într'o progresie geometrică adică mult mai repede decît mijloacele de hrană care cresc într'o progresie aritmetică, Darwin generalizează, stabilind prin numeroase observaţii că „toate fiinţele organizate se forţează într'una de a se înmulţi după o progresie geometrică şi că fie-care din ele, la o perioadă dată a vieţii lor şi în unele timpuri ale anului în cursul fie-cărei generaţiuni sau la unele intervale de timpuri, trebue să lupte pentru existenţă şi să fie expuse la o mare distrucţie." (pag. 84).

Din complexul luptei pentru existenţă rezultă selecţia naturală adecă alegerea sau supravieţuirea acelor indivizi sau specii care sînt mai bine adaptate la mediul încunjurător şi mai bine înarmate pentru această luptă.

Pe principiul selecţiei şi al adaptaţiei la mediul încunjurător Lamark şi Darwin au pus bazele teoriei evoluţiei sau a transformizmului care a deschis orizonturi noi şi largi de cercetări în toate ramurile Bio-

logiei. Teoria aceasta, existînd în germen de acum 2000 de ani, la Empedocle, ni arată azi în mod științific „că diferitele forme de ființe viețuitoare se trag toate unele din altele; sînt prin urmare toate înrudite și, în ultima instanță, își au obîrșia în ființele cele mai simple". Toate cercetările Morfologiei și ale Fiziologiei nu fac decît să întărească această origină comună și înrudire între ființele viețuitoare.

Lupta pentru existență, după Darwin, rezultă inevitabil din iuțala cu care toate ființele organizate tind a se înmulți; iar limita extremă a acestei înmulțiri e determinată, în prima linie de hrană și de ușurința cu care o ființă oarecare devine prada altei ființe mai puternice, stabilindu-se astfel un număr mijlociu de indivizi care pot să trăiască în o localitate anumită.

*

Sînt multe cauzele care provoacă lupta aceasta generală pentru existență. Intre acestea, *foamea* și *iubirea* sînt desigur cele mai caracteristice ființelor viețuitoare. Ele constituesc, în adevăr, două mobile puternice în jurul cărora gravitează aproape întrega activitate a ființelor viețuitoare, de oare-ce pe tema lor e brodată aproape întreaga luptă pentru existență ca o consecință fatală a instinctului de conservare a individului și a speciei.

Faptul acesta e așa de adevărat în cît se pot cita grupe întregi de animale a căror viață nu se rezumă decît în satisfacerea acestor două necesități organice. Așa d.ex. sînt și Efemerele, acele insecte svelte și gingașe care se văd adesea sburînd, mai ales către sară, pe marginea lacurilor sau a rîurilor. În adevăr, unele din aceste specii de insecte trăesc în ape, ca larve, aproape trei ani. Toată activitatea vieții lor în cursul acestui timp e redusă în a-și agonisi hrana necesară pentru a crește și a deveni adulte, pentru a se conserva, prin urmare, ca indivizi; iar cînd au devenit adulte, căpătînd aripi și organe genitale în stare de a funcționa, sboară la suprafața, și pe marginea apelor; indivizii bărbați fecundează ouăle depuse de femele în apă satesfăcîndu-și ast-fel și cea de-a doua necesitate organică, iubirea, care le asigură conservarea speciei. Și în ziua cînd și-au satisfăcut și această a două necesitate, indivizii adulți mor.

*

Pentru satisfacerea foamei și a iubirii să desfășoara adesea luptele cele mai aprige în întreaga serie a ființilor viețuitoare, începînd dela cele mai inferioare, microscopice chiar, păn'la om.

Așa: o plantă gingașă pe care întîmplarea a sădit-o în mijlocul altora mai puternice, luptă mereu în contra acestora care îi absorb din pămînt cea mai mare parte din hrană și care o înădușă, luîndu-i lumina și căldura soarelui necesare pentru hrana ei prin urmare pentru conservarea ei ca individ, împiedecînd-o în acelaș timp și de a se reproduce, prin urmare de a se conserva ca specie.

Între animale însă lupta aceasta pentru satisfacerea foamei și a iubirii ia cîte odată forme de adevărate măceluri.

În fundul mărilor mai cu seamă se desfășoară neîncetat drame sîngeroase pe tema acestor două necesități organice. Dela Rechin, animalul de mare cel mai feroce, numit și leul mărilor și păn'la animalele cele mai inferioare, microscopice, întîlnim această luptă pentru existență manifestată sub forma de măcel îngrozitor. Rechinul pentru a-și satisface foamea sfâșie tot ce-i iesă în cale. Peștii mai mici ca el, sînt atacați și sfâșiați de el. La rîndul lor, aceștia atacă alți pești mai mici decît ei. Pe lîngă aceasta mai toți peștii atacă și mănîncă o sumă de alte animale cum sînt d.ex. scoicele, coralii, stelele de mare, caractițele mai mici și o sumă de alte animale asămănătoare cu racii din grupul crustaceelor.—Dar și acestea (scoicele, coralii, crustaceii etc.) la rîndul lor ca să se hrănească atacă alte animale mai mici decît ele. Și astfel tot ce mișună în cuprinsul mărilor să devorează unii pe alții în ordinea mărimii și a puterii lor.

Există, atît în mări cît și în apele dulci, cîteva specii de crustacei mici, între care unele numite *Dafnii* sau purici de apă, altele *Copepozi* și *Gamari* cari formează hrana abondentă a celor mai multe animale din ape, și în special a peștilor. Ei bine, am putea afirma, fără să greșim, că în cursul unei zile miliarde de aceste ființe sînt mîncate de pești și de alte animale. Și dacă aceste mici viețăți n'ar dovedi cu înmulțirea lor excesiv de mare, ar fi desigur distruse complect.

Nu e nimic mai demonstrativ decît experiența următoare: Să punem într'un vas de sticlă plin cu apă cîteva sute de acești crustacei pe cari îi putem prinde ușor în ori-ce baltă cu un mic filet și introducînd în urmă în acest vas, și un peștișor viu, o știucă mică, d. ex., știuca fiind peștele cel mai vorace din apele dulci, vom vedea cum în mai puțin de două sau trei minute toți crustaceii sînt devorați.

Cei cari au avut ocazia să asiste vr'o dată la pescuitul sardelelor, au putut vedea în mare un astfel de măcel. Cînd sardelele vin în cete enorm de mari pe lîngă coastele mărilor pe unde își fac voiajul lor obicinuit, apar acolo și Rechinii și Marsuinii cari se zăresc adesea din cauza voltelor și săriturilor lor la suprafața mării. Marsuinii sînt mamifere acuatice ca și Balenele însă mult mai mici de cît ele și din acelaș familie cu Delfinii cari trăesc tot în mare. Ei ațin calea sardelelor, înghițindu-le cu duzina, și prin sărituri la suprafața apei, ucid cu sutele cînd cad peste grămada de sardele, înroșind apa cu sîngele acestor pești inofesivi. În cîteva din aceste sărituri, atît Rechinii cît și Marsuinii masacrează și înghit sute și mii de sardele, producînd astfel un măcel îngrozitor. Iar la urmă pescarii, pentru satisfacerea stomacurilor noastre, continuu măcelul mai sistematic, prinzîndu-le în filetele lor cu sutele de mii. E interesant de observat, cu ocazia pescuitului sardelelor, furia și îndîrjirea pescarilor în contra Marsuinilor cari le fac o concurență teribilă, distrugîndu-le vînatul și de multe-ori spărgîndu-le și filetele de pescuit.

Din aceste citeva exemple să poate vedea cît de aprigă şi de nesfirşită e lupta pentru satisfacerea foamei în tot cuprinsul apelor.

Pentru a-şi căpăta mai uşor hrana, unele animale acuatice perfecţionează această luptă, intrebuinţind şi oare-care tactice. Aşa, intre multe exemple, *Toxotes jaculator*, un peşte care trăeşte in riurile din India, pentru a putea prinde mai uşor insectele care rătăcesc, sburind pe foile plantelor acuatice, aruncă din gura lui stropi de apă asupra acestor insecte, care, lovite, cad în apă şi sint astfel uşor prinse de el. Aruncarea stropului de apă se face cu mare dibăcie, aşa că mai totdeauna insectele sint lovite.

Un exemplu singeros de tactică e şi acela întrebuinţat în contra Balenei de către Rechin in asociaţie cu Espadonu, peşte puternic care posedă şi o armă puternică, reprezintată prin botul lui tare, osos, foarte lung, tăios şi ascuţit ca o spadă, format din prelungirea fălcei superioare. Să ştie că Balena, cu toate că e cel mai mare animal care există azi pe suprafaţa pămintului, e puţin înarmat pentru luptă, de oare-ce în loc de dinţi are fanoane cu care nu poate sfărima de cît animale relativ mici. Nu e greu de atacat, decît numai din cauza mărimei ei colosale. Ei bine, Rechinul se asociază cite odată cu Espadonu ca să o atace.

Prin săriturele lui repezi la o înălţime oare-care de la suprafaţa apei, Rechinul se lasă să cadă cu putere peste corpul Balenei, turmentînd'o astfel, pe cînd Espadonul îi dă lovituri puternice pe dedesupt cu botul său ascuţit ca şi cum ar străpunge-o cu o spadă, însingerînd-o din ce în ce mai tare.

Dar, dacă in cuprinsul mărilor lupta pentru satisfacerea foamei e singeroasă, nu mai puţin singeroasă e şi lupta pe care o poartă animalele care trăesc pe pămint. Aşa, Broaştele, Şerpii ect. ca să-şi satisfacă foamea lor, trebue să distrugă viaţa atitor insecte, paseri sau a altor animale cu care să hrănesc de obiceiu. Tot astfel şi paserile răpitoare ca Vulturu, Uliu etc. distrug viaţa altor paseri mai puţin înarmate decît ei în lupta pentru existenţă precum şi viaţa multor Şerpi sau a altor animale cu care ele se hrănesc. Şi de multe ori hrana nu şi-o pot căpăta decît în urma unei lupte teribile. Iată cum descrie Houssay [1]) un colţ al acestei lupte între paserea răpitoare *Gypogeranus reptilivorum*, numit popular şi *şerpar* şi între un şarpe veninos: „In sudul Africei, această pasere urmăreşte toţi şerpii, chiar şi pe cei mai veninoşi. Şarpele, simţind pericolul ce-l ameninţă, caută mai întîiu să scape prin fugă. Paserea îl urmăreşte din scurt pe jos nescăpînd însă din vedere de a se ţine mereu în gardă. Şi cînd Şarpele se vede pe punctul de a fi ajuns de pasere, se întoarce în faţa ei, gata să useze de armele lui de apărare, adică să-i înfingă dinţii veninoşi. Paserea se opreşte, îşi îndoaie una din aripele sale făcîndu-şi scut pentru a-şi apăra picioarele şi părţile inferioare ale corpului. E un adevărat duel care începe. Şarpele se

1) Les Industries des Animaux: pag. 50.

aruncă asupra duşmanului său care la fie-care dată parează atacul, întinzînd vîrful aripei sale, astfel că dinţii veninoşi ai Şarpelui nu se pot înfinge de cît în penele cele mari de la vîrful aripii, şi veninul depus acolo n'are nici un efect asupra paserii. In acest timp, paserea dă cu cea-l-altă aripă lovituri puternice peste corpul Şarpelui până îl ameţeşte. Şarpele ameţit în fine începe a se rostogoli pe pămînt. Repede atunci paserea învingătoare îi înfinge pliscul în craniu. aruncă victima în aer şi o înghite."

Aceleaşi lupte singeroase pentru satisfacerea foamei să petrec şi între mamiferele carnivore cu Leul, Tigrul, Pantera, Lupul, Cinele etc. Mai fie-care din noi cunoaştem din cetit sau din vedere episoade din aceste lupte. Doi cîni flăminzi, ori cît de prietini ar fi ei, se vor bate pân' la singe pentru un os.

Dar noi oamenii? La prima vedere ni s'ar părea că facem excepţie din punctul de vedere al acestei lupte aprige. Reflectind însă un moment, vedem îndată că, cînd e vorba de conservarea noastră ca individ, nu eşim din cadrul general al luptei pentru existenţă. Poetul Gr. Alexandrescu a zis bine: „Gură de om, gură de cine, cere pine". In adevăr, şi pentru satisfacerea foamei noastre trebue neapărat să luptăm şi de multe ori să distrugem viaţa atitor indivizi plante şi animale.

Un calcul aproximativ, de curiozitate:

Numărul locuitorilor de pe toată suprafaţa pămîntului e, aproximativ, de un miliard şi jumătate. Admiţind că din aceştia numai jumătate, adică 750 de milioane, ar mînca carne; admiţind iarăşi că, in medie, un om ar consuma 300 grame de carne pe zi. Cei 750 de milioane de oameni vor consuma zilnic 250 miliarde de grame de carne sau 250 milioane kilograme. Omul, mîncînd carnea diferitelor animale, unele mai mari, ca boul, altele mai mici ca porcul, oaea, epurele etc., apoi carnea diferitelor paseri, peşti, scoici, etc. să admitem cifra de 100 de kgr. media de greutate de animal consumat vom vedea că cei 750 de milioane de oameni vor trebui să distrugă zilnic viaţa a 2 milioane şi jumătate de alte animale pentru a-şi satisface foamea lor! Un adevărat măcel. Nu mai socotim cazuri de acelea cînd un singur om in cîteva minute, mîncînd o farfurie de icre de peşte distruge posibilitatea atitor indivizi peşti, cari s'ar fi dezvoltat, dacă oule lor s'ar fi dezvoltat în apă.

Distrugerea acestor animale pentru satisfacerea foamei noastre a devenit azi fatală, şi nu se mai poate înlătura, de oarece specia omenească a evoluat din ce în ce mai tare înspre regimul carnivor, regim care a contribuit desigur întru cîtva la dezvoltarea inteligenţii omului.

Dar cea-ce e plîngător de trist pentru noi oamenii, e, că cu tot gradul, aşa zis de civilizaţie, la care am ajuns azi, cu toată morala religioasă în care am fost crescuţi de secole, nu ne-am putut debarasa încă de sălbătăcia moştenită dela animalele feroce de a ne *sfăşia unii pe alţii din cauza foamei*. In adevăr, manifestarea acestei lupte sălbatece o întîlnim dela antropofagul primitiv pân' la germanul civilizat de azi.

In timpurile vechi, invaziile barbarilor au dat loc din cauza foamei la măceluri ingrozitoare intre oameni. Barbarii asiatici, ne mai putind să aibă acolo hrana îndestulătoare vieții lor, au trebuit să emigreze în cete flăminde, abătîndu-se asupra Europei pentru a-și satisface foamea, distrugînd popoare în calea lor și punînd stăpinire pe pămînturi nouă și mai bogate.—

Dar răsboaele moderne? Au ele oare o altă cauză? Desigur că nu. Sub masca cavalerismului medieval sau a naționalismului modern, popoarele s'au măcelărit unele pe altele tot din cauza foamei. Toate răsboaele, afară poate de acele pornite din exaltarea religioasă a cruciaților, au avut la bază o cauză pur economică. Interesul economic care predomină azi viața tuturor popoarelor sau mai simplu chestia de gură, cum se zice, împinge pe un popor să atace pe altul pentru a-i lua o bucată de pămînt sau pentru a deschide noi debușeuri mărfurilor lor. Nu mai departe de cit acum cîțiva ani am văzut cum Burii, acel mic popor pașnic și muncitor a fost complect masacrat de către Englezi pentru a le răpi minele lor bogate de diamant și cum iarăși un popor mic ca Grecii, în urma unei crize economice teribile, s'a aruncat disperat in gura tunurilor întregei Europe. Foamea dă adesea curajul cel mai eroic. Și ce probă mai strălucită am avut în ultimii ani despre cauza răsboaelor decît măcelul ingrozitor dintre Rusia și Japonia, ambele disputîndu-și cu inverșunare posesiunea Manciuriei și a Coreei, provincii bogate pe care Japonezii au început deja a le exploata și pe piețele cărora ei găsesc loc îndestulător pentru desfacerea mărfurilor lor.

Dar lupta pentru satisfacerea foamei se manifestă azi și sub un alt aspect: Dacă facem abstracție de deosebirile de naționalitate, vedem oamenii împărțiți in două clase cu totul protivnice: clasa stăpinitoare care deține bogățiile și puterea politică și clasa stăpinită, muncitoare, producătoare de bogății și care își cere un drept mai larg la viață, după cum i se cuvine. Intre aceste două clase a existat și va exista o luptă crîncenă cît timp va exista între ele o neegalitate din punctul de vedere economic și politic.

Iată dar cum se justifică clar faptul stabilit mai sus: că foamea e unul din mobilele cele mai puternice în lupta pentru existență.

*

Să vedem acum și cel de al doilea mobil—*iubirea*—în lupta pentru pentru existență.

De multe ori și pentru satisfacerea iubirii, atît animalele cît și omul trebue să înfrunte o luptă cîte o dată singeroasă. E in adevăr un spectacol interesant de văzut lupta înverșunată ce se angajază între doi sau mai mulți indivizi barbați de Sepia (animale din familia caracatițelor) pentru posesiunea femelei. Putem ușor urmări oare întregi această luptă, dacă intr'un basin cu apă de mare punem doi sau mai mulți indivizi bărbați și o singură femelă. Vedem în adevăr bărbații dușmani mai întâi urmărindu-se cu înverșunare și în urmă apucîndu-se la luptă corp la corp, învăluindu-se unul pe altul cu brațele lor puternice căptușite cu ventuze și mușcîndu-se pân' la singe cu fălcile lor în forma pliscului de papagal. Cu ocazia acestei lupte, azistăm în acelaș timp și la un spectacol în adevăr surprinzător, vederea noastră e fascinată de schimbările repezi de culoarea pielei lor iritată puternic din cauza luptei, prezintînd la fiecare moment o infinitate de jocuri vii de culori și de desenuri de toate nuanțele și de toate formele. Ei bine, în urma acestor lupte, cel mai puternic dintre ei rămîne singur pentru a poseda femela.

Tot astfel și în grupul paserilor; lupta pentru satisfacerea iubirii ia cîte o dată caracterul unui adevărat duel singeros.

Bătaia cucoșilor noștri domestici și a păunilor de mare pentru posesiunea femelei e clasică. Cît timp n'a sosit încă epoca reproducerii, păunii de mare trăesc în perfectă armonie, îndată însă ce epoca aceasta a sosit, ei se bat mereu. Și această bătae nu se face fără oare-care decor; așa: Combatanții, doi cîte doi, se retrag pe o colină acoperită cu iarbă stufoasă și încunjurați de păunițele spectatoare. Lupta începută prin sbîrlirea penelor și prin mici atacuri de antrenare și de încercare a forțelor, devine din ce în ce mai înverșunată prin ploaia de lovituri ce-și dau reciproc cu ciocurile, cu pintinii, cu aripele până ce unul din combatanți, însîngerat, se dă învins, fugind[1]).—Lupta isprăvită, învingătorul se prezintă triumfător păunițelor care-l urmează.—Ce copie mai fidelă a acestei lupte decît duelurile cavalerilor medievali pentru iubita lor!—Căci desigur și omul luptă și cîte odată singeros pentru satisfacerea iubirii. Zilnic se petrec în lume drame singeroase din cauza iubirii. Și pe această temă sînt brodate adesea scenele cele mai dramatice din operele celor mai mai mulți scriitori. Intreaga epopee, Iliada lui Homer, e urzită pe tema iubirei prințului troian, Paris, pentru frumoasa Elena.

Din considerațiile și exemplele, citate mai sus, conchidem dar că foamea și iubirea sînt două mobile puternice în lupta pentru existență pentru că de satisfacerea lor e strîns legată, în prima linie, conservarea individului și a speciei. Desigur la animalele care trăesc în societate, mai cu samă la om, lupta pentru existență se mai complică, de oarece la acestea ea e provocată și de satisfacerea altor necesități de un ordin mai înalt, intelectual; dar descrierea acestor necesități ese deja din cadrul acestui articol.

*

Din îngreuerea luptei pentru existență a rezultat, atît la animale cît și la om, *Sociabilitatea* care s'a desvoltat paralel cu dezvoltarea crierului. Doi sau mai mulți indivizi, animale sau oameni, luptă mai ușor

1) W. Tenichelf. L'Activité des Animaux.

pentru a-şi căpăta hrana cînd se asociază, proba societăţile de furnici, de albine, de maimuţe şi de oameni. Desigur Sociabilitatea a adus o îndulcire a moravurilor în lupta pentru existenţă. Oamenii ţărilor civilizate nu se mai mănîncă între ei cum se mîncau oamenii primitivi antropotagi.

Furnicile, care formează o societate aparte de restul celorlalte animale, nu se mănîncă între ele. Prin faptul vieţii lor sociale s'au mai restrîns caracterul sîngeros al luptei pentru existenţă. E adevărat însă că furnicile unei colonii atacă pe altele din altă colonie. Noi oamenii, sub acest raport, sîntem la gradul de sociabilitate al furnicilor. Proba răsboaele între naţiunile noastre.

Albinele prezintă aproape acelaş lucru. Viaţa lor socială face ca indivizii aceleaşi colonii să trăească în perfectă armonie: nu se mănîncă între ei, şi nici nu atacă indivizii din alte colonii. E adevărat însă că unii indivizi din colonie, numiţi trîntori sînt ucişi de albinele lucrătoare, dar aceasta nu în scop de a-i mînca, ci în scop de a scăpa de ei. Pare a fi mai mult un act de dreptate, de oare-ce aceşti trîntori nu fac decît să consume mierea fabricată de albinele lucrătoare. — Şi spre umilirea noastră, societatea omenească n'a atins încă acest sentiment de dreptate. Societatea noastră hrăneşte încă sute şi mii de trîntori cari nu fac alt ceva decît să consume bogăţia adunată de cei ce muncesc.

Dacă îndrumarea societăţii noastre s'ar fi făcut de la început pe calea cea bună, căutînd să menţină mereu între toţi indivizii raporturile de dreptate şi egalitate, desigur chestia foamei n'ar fi existat azi şi prin urmare nici măcelurile sîngeroase cauzate de ea. Dar cum se zice: Ce-a fost, a fost. De-acum înainte însă cei cari se interesează mai de-aproape de viitorul acestei omeniri trebue să-şi armonizeze toate aspiraţiunele şi activitatea lor pentru a vedea cît mai curînd triumfînd idea în adevăr dumnezeească a dezrobirii acelora cari mai sufăr încă durerile foamei şi dezastrele sîngeroase cauzate de ea.

P. Bujor

Cronica Pedagogică

— Tot „o dorinţă" —

Articolul d-lui C. Alimănişteanu „O Dorinţă", publicat în „Neamul Romînesc" de la 6 August, merită de sigur o atenţiune deosebită, pentru că e foarte rar la noi, ca oameni politici, care nu au aproape nici o legătură directă cu universităţile şi şcoala—mai ales cu şcoala romînă—să se ocupe totuşi de menirea lor şi întru cît ele corespund acestei meniri.

Articolul d-lui A. cuprinde, în detalii, multe adevăruri, multe sincerităţi, care nu strică să fie spuse cît mai des. Ideia principală însă e de nesusţinut; dacă ar fi adevărată în totul, şcoala ar merita puţina consideraţiune, ce i se dă în ultimii ani. Tema pe care e ţesut articolul e următoarea: „Imensa majoritate a celor ce constituesc clasa politicianilor, de înveninată speţă, din pricina cărora sîntem de acord că ţara suiere, *e fructul direct ori indirect al Universităţilor noastre* [1]). Existênţa „politicianului de gaşcă", în înţelesul urît al cuvîntului şi într'o aşa de enormă cantitate cum se constată la noi, *este chiar cea mai serioasă dovadă* că Universităţile noastre nu ş'au îndeplinit datoria"! În rezumat Universităţile şi şcoala în genere sînt răspunzătoare de pervertirea caracterelor şi de grozava zăpăceală, în care să află populaţia regatului din anul jubilar 1906. Ele au azi la noi cea mai grea răspundere, pe cînd părinţii şi mediul social, nu pot avea nici o putere.

E grea, dar *din cale afară nedreaptă*, învinuirea ce se aduce şcoalei, iar sarcina ei ar fi prea covîrşitoare. Din nefericire această părere nu e numai a d-lui A. şi a păturii sociale, cu educaţiune apusană, din care face parte; ea s'a auzit şi de mai sus, cînd cu ocazia sărbătorilor jubilare s'a recomandat *numai* profesorimii pentru ca să aibă în vedere înainte de toate oţălirea caracterelor; se aude şi mult mai de jos, de la părinţii care sînt siliţi, din lipsa mijloacelor, să-şi dea copiii la şcolile romîne.—

1) Subliniat de autor.

Nu sînt dintre aceia care să vadă numai paiul din ochiul altuia. Am avut şi eu ocazia să arăt că universităţile romîne nu sînt încă ceia ce trebue să fie, într'un stat *normal* dezvoltat. Vina însă am găsit-o nu atît în Universităţile în sine cît mai ales în mediul încunjurător, cu un nivel de tot scoborît şi în care ele trebue să-şi ducă viaţa. Dacă acest mediu ar fi în totul produsul — direct ori indirect — al lor, învinuirea ce i se aduce ar fi fondată.

In realitate acei care dau tonul, personalităţile care conduc şi în jurul cărora să îngrămădesc sateliţi de toate soiurile, *sînt produsul Universităţilor străine*. Deci nu e numai şcoala care ciopleşte complect caracterul individual, după cum nu e singur maestrul, care dă gata o statue de valoare; el are ajutoare, care săvîrşesc opera, după normele indicate.

A considera şcoala numai ca singurul factor de cioplire a firei omeneşti aşa de complicate, e a nesocoti unul din cele mai esenţiale principii de biologie, după care o individualitate organizată e rezultatul unor factori numeroşi, sub influenţa cărora *trebue* să se găsască.

Presupunem însă că numai şcoalei îi este dat să formeze caractere statornice. In acest caz, ar fi vorba de o şcoală apropiată de ideal, iar nu de şcoala romînească cu cîte 60—100 elevi în clasă, îngrămădiţi în urma economiilor făcute în profitul Molochului cu coif în cap, ori al alegerilor aşa de dese; ar fi vorba de un educator adevărat, nu de un profesor romîn, demoralizat şi hărţuit de nevoi şi intrigi, hulit chiar de conducătorii ţării, considerat ca un leneş ce nu vrea să muncească mai mult de 12 ore pe săptămînă! In condiţiunile în care să găseşte, şcoala romînească nu ar putea face mare lucru, chiar dacă singură ar fi stăpînă pe sufletul omenesc. Dar, natural e, ca aluatul sufletesc al omului să fie frămîntat de multe mîni. Pe lîngă şcoală, ca factori hotărîtori, care să îndrepte purtarea omului adult, trebue însă, în orice condiţiuni, de pus părinţii şi mai ales mediul social. Numai conlucrarea acestora împreună, în acelaş sens, pot da rezultate bune; în orice caz răspunderea unei stări generale rele, trebue împărţită, căci e nedrept a considera numai pe unul dintre factori şi a scoate basma curată pe ceilalţi.

Că la noi nu e, ca aiurea, un sprijin reciproc între şcoală şi părinţi de o parte, între şcoală şi mediul social de altă parte, reiesă şi din articolul pomenit. Majoritatea părinţilor, indiferenţi de purtarea odraslei lor în societate ori chiar în cercul strîns al familiei, consideră şcoala ca o poartă prin care copilul trebue să treacă, spre a-şi căpata hîrtiile necesare pentru dreptul la viaţă în mediul social existent, iar pe profesor ca un instrument ce trebue să nu se opue dorinţii lor. Selecţie, cernere serioasă! Dar aceste sînt vorbe goale, la care dacă profesorul s'ar potrivi şi le-ar urma cu rigurositate, ar fi în pericol să umble ca ţiganul cu şatra, din tîrg în tîrg, sau de ar sta locului, s'ar creia o situaţie socială de nesuferit. Numai cine a fost profesor în provincie, ştie cît e de amară viaţa de educator, conştient de misiunea lui! Poate să fie aşa, se poate spune; dar e vorba de profesorii universitari, care pot avea control, care sînt liberi etc. etc. Un caz concret, întîmplat mai acum doi sau trei ani, poate fi un răspuns convingător de libertatea lor. Un profesor universitar, actual mare funcţionar la minister, a fost numit preşedintele comisiunii de capacitate—vechiul bacalaureat—la un liceu din provincie. A căutat să facă o selecţie conştiincioasă şi a înlăturat un elev „cu spete", de sigur considerat ca incapabil să fie demn a intra la universitate. Rezultatul a fost că la Septembre, cînd să repetă esamenul şi e hotărîtor asupra soartei de un an al elevilor slabi, preşedintele din Iunie—contrar legii ori a regulamentului—a fost înlocuit prin altul mai blajin.

Eată libertatea de acţiune!

Să întoarcem şi altfel. Să ne închipuim pe părinţi, mergînd mînă în mînă cu profesorii. Să ne închipuim pe tînărul absolvent de liceu, ajuns la Universitate, trăind într'un mediu identic cu acel din străinătate, în intimitatea profesorului căruia i-ar da mîna să ţie casă deschisă şi să-l puie în poziţie de a cunoaşte o viaţă familiară model; să ni-l închipuim în sfîrşit că esă din Universitate un adevărat om, cum ne trebue. Intră în vălmăşagul vieţii, în mediul social pe care nu-l poate evita şi în care vrea să puie în practică tot ce cartea şi profesorul au sădit în el. Ce tablou înviorător i se prezintă lui înainte, pentru ca să poată călca cu seninătate şi curaj? Cade într'o învălmăşală babilonică, într'un bîlciu de conştiinţi. Vede cum oamenii pe cari profesorul său i-a ridicat în slava cerului ca mari patrioţi, ca binefăcători ai neamului, sînt trataţi şi uneori chiar dovediţi ca talhari, excroci; vede nulităţi patentate, care cu chiu cu vai, s'au luat o diplomă dela *şcolile străine*, ajunşi să dicteze legi, să se amestece în conducerea intereselor vitale ale ţării; vede cum simţimintele cele mai înalte ale unui popor, sentimentele de naţionalitate, sînt terfelite în noroiul luptelor pentru budget, iar Ştefan Cel Mare şi Mihai Viteazul servind drept piedestal pentru săturarea vanităţii fără margini; vede în fine că munca cinstită e luată în rîs, nebăgată în samă, dîndu-se precădere acelora care nu au un petec curat pe conştiinţa lor. Şi nu e doar acesta un mediu format numai din individualităţi, trecute prin şcolile romîne.

Atunci acest tînăr cu caracter, sau îşi acopere ochii de ruşine, retrăgîndu-se într'un colţ, trăind în lumea lui, lumea cărţilor şi a gîndurilor cinstite şi curate, sau, de are mijloace, fuge peste graniţă într'un mediu potrivit cu individualitatea lui. De îe nevoieş şi foamea îl biciueşte, caută să-şi facă o cărare, salvînd măcar în parte din nobilul bagaj ce duce cu el.

Oprit în drum însă, tras de mînecă în dreapta şi în stînga, ostenit în cele din urmă, cade în braţele unui din acei care-i ţineau calea, rămînîndu-i din vechile precepte învăţate doar acela din Tatăl Nostru: „Facă-se voia Ta". Ar fi vroit şi el să se urce pe o treaptă, să înceapă de jos, să ştie că prin muncă cinstită îşi poate arăta destoinicia, să aibă seninătatea morală ca să îmbărbăteze şi pe alţii ca el.

Exemple? Ori unde vrei, ori unde te întorci. Cutare fiu de ţăran, moştenind de la părinţi o statornicie în muncă, oţelit probabil şi de profesorii pe la care a trecut, a încercat să-şi croiască un drum pe baza adevărului şi a muncii. A mers cît a mers, cu voie bună şi curaj, dar de la o vreme nu a mai putut răsbate prin mărăcini. A răbdat nevoia până la o vîrstă la care colegii lui, mai practici, huzureau în bine; s'a făcut că nu aude tinguirile celor din apropierea lui, dar la urmă a trebuit să fie învins.

A căzut în braţele unui partid politic care era la putere, şi de o dată nu mai putea dovedi funcţiunile cu care răsplătesc, cei ce se fălesc că au prins un „băet bun", cu sufletul însă otrăvit.

Cine a stricat caracterul? Şcoala? Cine dă naştere atitor politiciani de gaşcă? Tot Şcoala? Se va zice că asemenea cazuri izolate pot fi aduse ori din ce ţară, chiar din acele adevărat civilizate. Iată însă un exemplu cu adevărat doveditor. Cred că învăţătorii pot fi socotiţi ca un produs indirect al Universităţii.

Moştenind dorul şi puterea de muncă, de la acei ţărani harnici şi cinstiţi ce ne duc pe umere, căpătind învăţături bune de la profesorii aleşi, crescuţi mai toată vremea lor de instrucţie în afară de ori ce contact stricător, ei se duc în satul lor cu sufletul curat şi inima caldă pentru binele populaţiunii săteşti.

Cei mai mulţi dintre ei îşi fac datoria în conştiinţă, făcînd de multe ori şi jertfe pentru apostolatul lor. Cine sînt duşmanii lor mai vajnici? Preotul în multe cazuri cu o educaţiune insuficientă pentru marea lui menire în ţara noastră, apoi notarul şi primarul, elementele administraţiunii centrale, adecă o pătură importantă din mediul social. Şi în loc ca aceşti muncitori harnici să fie dacă nu răsplătiţi dar cel puţin încurajaţi, ei sînt pedepsiţi pentru activitatea lor extra-şcolară, prin intervenirea de sigur a arendaşilor şi proprietarilor, care capătă sprijinul conducătorilor noştri politici. Cine vrea să se convingă, de aceasta, nu are de cît să deschidă Revista Asociaţiunii Invăţătorilor din Iunie 1905 [1]), unde e un pomelnic întreg de învăţătorii-martiri, căzuţi pradă *caracterelor ferme*, a celora ce sînt produsele şcoalelor străine. Şi dacă aceşti oameni nu vor mai lucra după convingerea lor, cine va fi de vină? Tot şcoala, tot profesorii? Dacă aceşti învăţători vor sta plini de umilinţă, cu căciula 'n mînă înaintea lui Fischer, Ioanidis ori alt Nabab, vor răspunde cu „Sărut mîna, boerule" la toate dorinţele alegătorilor din colegiul întâi, tot şcoala i-a învăţat aşa? Ar trebui odată pentru totdeauna de încetat cu vorbele rele asupra şcoalei şi a profesorilor.

In condiţiunile sociale în care s'au găsit şi se găsesc, ele au dat roadele cele mai frumoase din cîte s'au cules pe cîmpul activităţii ro-

1) O parte din aceste pagini, dovada cea mai dureroasă a stării noastre de organizare socială, au fost reproduse în No. 6 din „Viaţa Romînească".

mîneşti. Dacă ne fălim în ocaziuni solemne că sîntem o ţară cultă, se datoreşte numai profesorilor; dacă sîntem independenţi, să nu se uite că datorim aceasta nu numai marilor generali, care au devenit mari numai prin sîngele scurs din trupurile fiilor de ţărani, dar şi multor profesori, care prin meseria lor au pregătit ţara la independenţă şi libertate.

Nu e deci şcoala pervertitoarea caracterelor; microbul e importat de aiurea, din acea sferă a mediului social, care are toate *mijloacele practice* să îndrume pe calea binelui şi a ordinei şi a cinstei ori să tragă după ea mulţimea pe calea peirii.

Acelora trebue de recomandat să aibă în vedere îndreptarea caracterelor, căci nu se vor îndrepta nici odată apucăturile rele, condamnînd la închisoare pe cel ce a furat, împins de foame, o pîne, dar atîrnînd decoraţii pe peptul ministrului, care avînd un „proces gras" şi lovindu-se de un articol din lege, îl modifică numai spre a-şi mări averea ori tămîind şi dînd putere aceluia care în întruniri ţipă cît îi ia gura: „ţara mea, poporul romînesc piere sub străini", iar a doua zi îşi împrumută numele unor companii străine, a căror ţintă e să stoarcă numai bani din pămîntul romînesc.

Nu trebue să ne mirăm că o populaţiune de peste 6,000,000 de romîni, nu au putut da 142 profesori universitari, adevăraţi, ci mai uşor şi mai drept e de mirat cum din aceleaşi milioane, nu s'au putut strînge grămadă cîte 8 miniştri destoinici, care să nu aibă în vedere numai traiul bun al linguşitorilor şi al susţinătorilor lor îndoelnici, ci să pună piept contra tuturor viţiilor care perverstesc caracterele celor de sus cu cultură apusană, contaminîndu-se prin aceasta şi cei mai de jos cu cultură slabă.

* * *

Drept încheiere aş exprima şi eu o dorinţă, dacă mi-ar fi îngăduit, adresată nu d-lui A. personal, ci tuturor acelora care, ca şi d-sa sunt culţi, cinstiţi, avuţi deci fără spaima foamei şi care „fac politică". Adunaţi-vă fără alt imbold de cît îndreptarea relelor, grupaţi în jurul vostru tot ce e cinstit şi curat în ţara aceasta—veţi găsi de sigur mulţi, chiar dintre aceia care au învăţat la universitaţile romîne—şi apucaţi-vă de tăiat mărăcini de ori unde îi găsiţi.

Puneţi la închisoare pe miniştrii cărora li se strigă în faţă „pungaşi", dacă în adevăr au furat, daţi afară pe toţi acei ce nu-şi fac datoria pentru care sînt plătiţi, curăţiţi, cu un cuvînt, pămîntul ţării noastre de băltoagele ce împrăştie miasme ucigătoare în atmosfera socială, daţi şcoalei consideraţiunea ce o are aiurea, în veacul al XX-lea, şi atunci veţi vedea că veţi găsi în profesorii, hulìţi azi şi trataţi drept leneşi, sprijinul cel mai puternic, care va spulbera de la sine părerea ce se are acum despre şcoală şi universităţi. Până atunci e bine şi drept „a vedea şi bîrna din ochiul tău".

Hârşova. **Dr. I Simionescu.**

Cronica internă

Obştiile săteşti pentru arendare de moşii*)

Până azi s'au înfiinţat 53 tovărăşii săteşti pentru arendări de moşii, din ele:

6 au intrat în exploatare în 1903 sau înaintea acestui an.
8 „ „ „ „ „ 1904
3 „ „ „ „ „ 1905
29 „ „ „ „ „ 1906
7 vor intra în exploataţie într'un an viitor.

Greutăţile ce au avut ele de învins au fost şi sînt încă multe şi mari, datorite unor cauze de origină foarte deosebită.

Dorinţa, de pildă, de a avea pămînt, de multe ori nevoia de a scăpa cît mai curînd de învoeli grele a făcut ca sătenii să piardă din vedere măsurile de luat pentru a asigura tuturor parte la moşie şi o exploatare liniştită şi rodnică.

Inainte de votarea legii asupra obştiilor şi din nenorocire chiar azi, sătenii prea încrezători într'unii din ei, dau procură acestora, care fac contractul sau depun garanţia pe numele lor. Pe urmă se fac stăpîni de fapt pe moşia luată cu banii altora. Tovărăşia de la Comana din Vlaşca, fiind-că la înfiinţarea ei nu avea la îndămînă legea obştelor, votată mai tîrziu, s'a luptat cu moartea timp de 3 ani, şi a plătit peste 50,000 lei, fără nici un drept, mandatarilor ei de rea credinţă.

Sînt obştii care au fost aranjate conform legii, însă în care nu s'a hotărît dela început cum se va face împărţeala pămîntului. Unii, deşi lipsa de pămînt era mare, au luat până la 150 h. pentru ei, pe cînd alţii cu nevoi mai mari, nu aveau decît unul sau două. In aceste obştii dela început—şi cu drept cuvînt—s'a aşezat vrajba şi neîncrederea. Această cauză de greutăţi se putea lesne înlătura prin înfiinţarea unei cooperative de producţiune după statutul tip al Casei Centrale, statut scos din însăşi experienţa obştiilor.

In acest statut se prevede mai întîi ca moşia să se împartă în tar-

iale mari după calitatea pămîntului, fiecare membru luînd din fiecare din aceste tarlale după puterea sa de muncă şi nevoile familiare, însă fără a depăşi un maximum, care va varia după moşie şi numărul membrilor tovărăşiei. Darea loturilor fiecăruia să se facă prin tragere la sorţi.

Pretutindeni obştiile au de luptat cu mulţi vrăjmaşi, atît dintre săteni, cît şi dintre „puternicii pămîntului".

La Comana cel ce-a apărat mai tare pe mandatarii de rea credinţă, care puseseră mîna pe moşie în dauna obştei, a fost primarul satului. La Arsache în Vlaşca arendaşul interesat să omoare tovărăşia a găsit sprijin în perceptorul fiscal, din fericire azi destituit. La Pomirla şi din nenorocire în întregul judeţ Dorohoi, unde înfloreşte trustul fişeresc mai puternic, administraţia locală de sus până jos este principala piedică ca obştiile să meargă bine. Tot în acest nenorocit judeţ prin faptele unora dintre noi, o licitaţie de moşie s'a amînat de 2 ori până azi, fiind-că funcţionarul ce trebuia să o prezideze, apărător pe faţă a trustului de arendaşi străini, a lipsit fără nici o cauză justificată. A stat la moşie ca licitaţia să nu se ţie şi obştea să se descurajeze. Nu am cuvinte destul de tari şi nu se pot lua măsuri destul de straşnice contra unor slujbaşi publici, care au atît de puţină conştiinţă de datoriile şi răspunderea lor.— Toţi aceia ce-au făcut apel la Casa Centrală au putut constata ajutorul ce l'au căpătat, ea a făcut singură cercetări, anchete contradictorii, a lămurit pentru alte administraţii unde era dreptatea şi a izbutit în cele mai multe cazuri ca vinovaţii să'şi ia pedeapsa.

In cele mai multe cazuri Casa-Centrală a găsit bună-voinţa administraţiilor centrale. In deosebi d-l Ministru al Domeniilor, a ştiut să lase la o parte ori-ce consideraţie cînd a fost vorba de a sprijini împreună cu Casa Centrală, dobîndirea dreptului călcat al vre-unei obştii.

In situaţia de azi avem nevoie nu numai de bună-voinţa autorităţilor, dar şi de ajutorul lor neîntrerupt şi de fapt. Căci pe lîngă aceşti vrăjmaşi, de care vorbeam mai sus, este fostul arendaş sau arendaşul vecin; unul se găseşte scos din moşie, cell'alt în neputinţă prin concurenţa liberă ce se face, de-a specula munca şi sărăcia cum făcuse până acuma. Aceştia din urmă sînt încă prea puternici şi sătenii nu vor putea învinge ori cît de tari ar fi cînd, administraţia publică nu le va da ajutorul ei. Numai cu acest sprijin se va putea eşi dintr'o stare rea şi învechită, în care se luptă de o parte muncitorul istovit şi adus la sapă de lemn, iar de alta cel ce are la spatele lui nu numai capital, dar şi un întreg sistem de acaparare al pămîntului, din care face un monopol în folosul lui.

Bună-voinţa adusă de administraţiile publice s'a arătat prin arendările făcute obştelor:

Din 53 moşii arendate de ele

Statul le-a dat 32
Eforia Spitalelor Civile 4

*) Articolul de faţă a servit ca material pentru o parte din conferinţa ţinută de autor la Congresul Băncilor populare, din 5 Septembre a.c.

Eforia Sfintului Spiridon 2
Casa Școalelor 3
Comunele 3
Așăzămîntul Nifon 1
Iar Proprietarii 8

O mențiune specială trebue făcută Eforiei Spitalelor Civile, care a urmat pilda Statului, pildă care din nenorocire nu a fost urmată de Eforia Sf. Spiridon. Din partea unei instituțiuni publice de bine-facere, cu moșii în părțile țării unde arendășia cea mai asupritoare este în floare și țăranul stă mai rău, este neexplicată îndărătnicia pe care această instituție a arătat'o pentru apărarea unui interes general așa de mare ca cel ce ne ocupă.

*

Dar pe lîngă aceste greutăți pe care tovărășiile de arendare le întîlnesc pentru a se constitui și a cultiva în liniște și care cu înlesnire pot fi înlăturate, sînt și altele, legate de starea actuală a sătenilor sau de piedicile pe care timpurile trecute le-au adunat până azi.

Mai întăi de toate în ce condiții se găsesc mai mulți din membrii obștii care vrea să arendeze? In afară de cîte-va cazuri foarte rare, dorința de a arenda la dînșii nu este isvorită, cum se întîmplă de obiceiu, din nevoia de a'și intrebuința economiile ce au sau cunoștințele speciale în ale agriculturii; este în cazul cel mai bun impusă prin lipsa de pămînt de cultură și din nenorocire de cele mai multe ori pentru a scăpa de condițiile sălbatice ce-i impune vre-un arendaș speculator.

Aceasta reiese chiar din împărțeala obștelor pe județele din țară. In Moldova, de o întindere mai mică, unde țăranul este într'o stare mai proastă ca cel din Muntenia și unde are mai puțin spirit de inițiativă, găsim proporțional un număr mai mare de obștii de arendare. In județele în care învoelile sînt mai grele, tocmai acolo mișcarea pentru arendare este mai puternică.

Aceasta mai reiese și din prețurile oferite la licitație de țărani, cari plătesc cu rodul pămîntului adesea ori, dar mai cu seamă temerea de a nu prelungi starea de robie în care se găsesc cîte-odată.

Sa dau cîte-va pilde:

La moșia Trestenicul din Vlașca s'a sporit arenda dela 50,000 la 91,800 lei adică cu 83%.

La Văreşti Obedeni (Ilfov) dela 61,000 la 91,220 lei + 20,000 lei ecarete, adică cu peste 50%.

La Tăuteşti (Iaşi) dela 10,125 la 15,000 lei cu 50%.

Poposiţi (Botoşani) cu 43%.

Andreşeni (Iaşi) cu 130%, iar pentru cele 27 moşii date de stat obştelor în arendare—cu o îndrumare de 14765 hec. şi o arendare de 389,571 lei—sporul arendei a fost de peste 60%.

Schimbatu-s'a ceva în ceva în aceşti ani din urmă, ani rei de porumb, care să justifice aceste sporuri de arendă? Sporirea populației nu a fost destul de mare ca să explice aceste ridicări. Drumuri de fer noi nu s'au deschis ca după 1881, terenuri noi de cultură nu s'au desțălenit, pămîntul nu s'a lucrat mult mai bine, piețe noi străine nu s'au găsit, nici prețurile cerealelor peste hotare nu s'au ridicat mai mult. Ridicarea arenzilor s'a făcut mai cu samă de unii speculatori cari își bazează socotelile lor nu pe creșterea producțiunii moșiei, dar pe specularea nevoiei de pămînt și lipsei de pășune. Această speculă a fost înlesnită în Moldova mai cu samă prin acaparări de întinderi mari, cari silesc pe țărani să treacă prin ori-ce condiție a arendașului.

Dacă multor proprietari particulari le este greu să ceară numai cît face moșia în adevăr, administrațiile publice trebuesc să dea pildă gîndindu-se mai departe. Pe lîngă grija ce trebuesc să aibă de a nu istovi pămîntul și mijloacele lui de muncă, ele mai au menirea de a ocroti pe cei mai slabi și să îngrijească de aceste urcări fără nici un temei.

Această grijă a avut'o cea dintăi instituție de cultură rominească Academia Romînă.

Intr'o licitație publică ținută în cursul acestui an, s'a oferit pentru moșia ei, Moara Grecilor din Vaslui 68,000 lei, în loc de 28,000 lei arendă anuală pentru periodul 906/907. Cu drept cuvînt Academia Romînă s'a îngrijat de această sporire prin nimic justificată, și în unanimitate a respins oferta obținută și a hotărît ca pe viitor și condițiile de arendare să se prevadă:

a) Intinderea de pămînt pe care arendașul este dator să o dea țăranilor pentru hrana și a vitelor lor;

b) prețul maxim pentru chiria pămîntului și pentru pășunatul vitelor;

c) prețul minimum al muncilor agricole făcute în bani;

d) pentru moșiile unde cultura se face prin învoeli cu dijmă, contractele de arendare să fixeze un maximum al acestor învoeli.

Trebue să menționăm că azi Statul nu are încă întocmit un contract obligator de învoeli pentru moșiile lui arendate.

Arendarea moșiilor statului, după cum se face astă-zi, prin licitație,—duce la urcarea tot mai mare a arenzilor, și în același timp, prin toate formalitățile complicate, face adesea cu neputință arendarea obștiilor.

Ar trebui sau ca, dinainte, intr'un plic închis, să fie fixat prețul arendei,—și acordată preferință obștiilor,—sau chiar, și mai bine, admisă arendarea prin bună învoeală, cînd e vorba de obștii. Legea comptabilității se opune? Nu are decît să se modifice.

Primejdia învoelilor directe este putința relei credinți a funcționarului, dar aci nu mai poate fi vorba de rea credință cînd se dă în arendă unui sat întreg, celor stabiliți pe moșie, și cari o muncesc.

Dar să presupunem că prețul a fost bine chibzuit și că obștea or-

ganizată voeşte să păşească. Ea se loveşte adese-ori de neincrederea proprietarului pentru plată. El cere garanţia bănească şi plata ciştiurilor inainte. Trebue să recunoaştem in aceasta că în această privinţă din cei şapte proprietari cari au arendat obştiilor moşia lor, au fost mai increzători decit administraţiile publice şi unii din ei n'au avut nici o garanţie.

Pentru stat şi administraţiunile publice avansul de făcut este valoarea unui cişt întreg, jumătate fiind pentru garanţie şi altul pentru plata termenelor de 1 Aprilie şi 1 Iulie, adică inainte de a recolta. Numai pentru 43 obştii cu un cişt anual de 1,200,000 lei, suma de dat inainte a fost de peste 1,000,000.

Nevoia arendării este destulă,—după cum spuneam mai sus—o dată datorită lipsei de pămînt dar de cele mai multe ori nevoia de a scăpa de noua robie in felul ei. In cele mai multe cazuri dorinţa de-a arenda vine nu numai după cîţi-va ani răi lăsaţi de Dumnezeu dar şi după istovirea făcută de acea moşie de arendaşul speculator.

Tocmai in aceste condiţii, sau in lipsă de pămint, acestor oameni li se impune obligaţia de-a vărsa cite odată cu 2—3 ani inainte garanţia (Darvari, Văreşti-Obedeni intră in 1908, garanţia depusă 1905 şi 1906; in Teleorman se pregătesc depe acuma pentru o moşie a cărei arendă expiră peste 5 ani). De unde se ia acest avans?

Dar să ne intrebăm şi la ce corespundea garanţia cind a fost infiinţată? Ea asigura proprietarului ciştiurile şi aplicarea contractului.

Dar garanţia depusă de un arendaş adese-ori străin se poate ea compara cu răspunderea solidară şi neţărmurită a unui sat intreg, care are case şi pămînt lingă moşie, care a zidit Biserica şi a ingropat moşi şi strămoşi in cimitirul satului?

Garanţia in bani trebue ea insă suprimată cu totul? Cred că nu, fiind-că ea este un imbold la economie şi este incă nevoie de imbold. Avem ca pildă propăşirea băncilor populare acolo unde ele s'au ocupat de arendări. Ea trebue insă transformată.

Cred că garanţia cea mai sigură pentru administraţiile publice poate fi in afară de acea de ordin moral de mai sus, uneltele şi mijloacele de muncă mai puternice şi mai numeroase. Garanţia să fie adunată, dar intrebuinţată in dobindirea de instrumente, vite, sămînţă mai bună, care să fie intrebuinţate şi amanetate şi care prin urmare să nu poată fi instrăinate fără a fi inlocuite cu altele in tot timpul arendării. Valoarea lor să garanteze ciştiurile in cas de complectă insolvabilitate.

Se va vorbi iar de legea contabilităţii?

Este ea oare făcută ca să oprească binele şi poporul nostru in loc? Nu, căci tot de noi a fost făcută, ea nu poate să fie o lege neschimbată, cind sint atit de schimbătoare nevoile ţării noastre.

M'am intins poate mai mult decit trebuie asupra greutăţilor ce intimpină o obşte de arendare; nu am făcut'o atit pentru cei ce au incercat acest fel de tovărăşie, dar mai cu samă pentru cei ce vor incerca in viitor, cit şi pentru a reaminti, celor ce vor cerceta starea actuală a acestor obştii, *de multele şi marile piedici* de tot soiul ce au avut de intimpinat apostolii cei d'intăi ai acestei chestiuni. Cind ei vor judeca slăbiciunile ce vor constata, să nu uite atmosfera in care ele s'au desvoltat.

Din cele 53 de obştii organizate au fost unele care au ajuns la două degete de pieire, unele in care cheltueli foarte mari şi trebuincioase s'au făcut, oameni au dat după ce mai dedeseră, au scos de unde n'aveau, şi ca undelemnul pe apă, obştea s'a ridicat şi a plutit din nou deasupra. Din cele 53 obşte, nici una azi nu s'a desfiinţat şi toate, ca cea de la Comana, cea de la Pomirla, au putut să invingă greutăţile ce intimpinaseră, să se vindece de rănile ce avuse prin greşelile ce se făcuseră.

Din obştiile infiinţate până acum, 16 au mai mult de un an de exploatare. 29 sunt infiinţate in cursul acestui an şi 8 aşteaptă, după ce au depus partea să intre in exploatare.

Ele au luat in arendă o intindere de peste 30,000 de ha. cu o valoare a arendei de aproape 1,200,000 lei. Am depus ca garanţie peste 500,000 lei (să nu uităm insă că trustul fişeresc are in Moldova numai peste 200,000 ha. 3 milioane arendă). Din toate obştiile care au arendat moşiile statului, numai 2 n'au achitat ciştiul de Aprilie 1906, şi mai toate au asigurat plata ciştiului de Iulie şi Octombre 1906. Să nu se uite ca ele au trebuit să amortizeze intr'un an sau doi toată garanţia sau că au de plătit (unele până la 24% dobindă) pentru această garanţie. Şi aceasta după 3 ani răi de tot. Mai toate acestea au trecut perioada periculoasă.

Asupra marii insemnătăţi pe care o au aceste tovărăşii atit din punctul de vedere al economiei naţionale, cit şi din punctul de vedere social şi naţional, rominesc,—vom vorbi altă dată.

Vintilă I. C. Brătianu

Cronica Externă

— Falimentul politicei maghiare —

Din datele statistice publicate de ministerul ungar rezultă, că în primele trei luni ale anului 1906 au emigrat din Ungaria cu 31,000 mai multe suflete de cît ar face sporul natural, naşterile întrecînd cazurile de mortalitate, din acelaş interval [1]).

Inregistrînd aceasta, economistul maghiar dr. Hegedüs Loránt scrie: „Dacă asta continuă, la sfîrşitul anului poporaţia Ungariei va fi scăzut, *oficial*, cu 90,000 suflete; dacă i vom socoti însă şi pe cei ce pleacă fără paşaport, deficitul înspăimîntător se va putea evalua la 200,000 de cetăţeni. Asta e socoteala noastră. Cifrele acestea vestesc departe că ne prăpădim"...

Gravitatea acestor pierderi se va putea cumpăni însă numai dacă vom face puţină comparaţie. In timp ce în Austria, căci Ungurii vor să-i ia înainte, densitatea poporaţiunii este 70, în Germania 104; iar în Belgia, cu care le place să se asemene, 234 pe chilometru pătrat,—în Ungaria nu sînt de cît 59 locuitori pe un chilometru pătrat.

Nu pentru-că ar fi prisos de oameni, nici pentru-că ar fi lipsă de pămînt pleacă atîţia emigranţi din Ungaria, ci—după mărturisirea tuturor economiştilor maghiari chiar—din causa relelor întocmiri economice şi politice. Nu-i la mijloc nici lipsă de patriotism: pleacă mai ales Ungurii (în 1903 s'au dus 23,000), despre cari nu se poate presupune că nu-şi iubesc patria, nici că vor fi fost ori sînt întărîtaţi de „agitatorii perverşi"!

De cînd cu inaugurarea actualei politice de stat, politică ce'şi are ca ţintă unitatea de stat şi în ce priveşte limba, toţi ori aproape toţi bărbaţii de stat maghiari se preocupă numai de chipul cum ar putea face Unguri şi din pietre. Chestiile economice au fost şi sunt neglijate, din care cauză în Ungaria ţărănimea e mai apăsată de cît ori unde, administraţia e o satrapie de nesuferit şi până ce Ungurii fac politică şi visează de „imperialism maghiar",—peste 60% din marile proprietăţi (latifundii) au ajuns în mînile Ovreilor, comerciul întreg este în mînile

1) Au emigrat în anul trecut 101.521 cetăţeni ungari.

lor, marea industrie de asemeni, precum şi băncile mari din ţară sînt tot ale lor. Iar ce nu pot cuprinde Ovreii din Ungaria, vin şi cuprind cei din alte ţări. In anii din urmă, constată cu durere Hegedüs, antreprenori din Austria şi Germania au pus mîna pe cele mai bogate mine de fer din Ungaria: pe cele din Sepuş, Arad şi Bihor. Se poate face o socoteală aproape exactă cînd se va face ultima extracţie a ferului din aceste mine. „După ştiinţa specialiştilor — scrie Hegedüs — peste 38—40 ani nu mai avem de unde scoate fer. Lucrătorilor dela minele de fer va trebui să le dăm drumul, cei 35,000 lucrători din fabricele de fer vor rămîne şi ei fără pîine şi prin Fiume vor pleca în America. Nu-i vom mai vedea nici pe ei, nici ferul"...

Şi nu e vorba numai de pierderea oamenilor săraci. Nu. Emigranţii, ori cît de săraci, duc cu ei nu numai braţe productive, ci şi sume de bani, mai mici ori mai mari, dar care, după socoteala celebrului statistician Kopp, fac pe an 50 milioane coroane.

Emigrările acestea sînt în creştere.

Astfel, în timp ce la 1901 Austro-Ungaria figura cu 171,000 emigranţi, la 1903 numărul s'a ridicat la 206,000, dintre cari cetăţeni ungari 100,000. Austria poate însă suporta mai bine aceste pierderi. Pe de-oparte fiindcă are o poporaţie şi mai mare şi mai spornică, pe de altă parte pentru că şi economiceşte ea progresează pe fie-care an. După-cum arată ministerul de finanţe austriac, cetăţenii cari la 1898 cheltuiau mai mult de cît 1200 coroane pe an, aveau un venit de 2 miliarde şi 300 milioane; la 1904 veniturile acestora s'au urcat la 3 miliarde. Un spor de venituri de 700 milioane în 6 ani! Şi să se noteze că e vorba de mărturisiri pe urma cărora agenţii fiscali stabilesc darea. Cîte milioane nu vor face veniturile nemărturisite?!... In Ungaria se pun *dări nouă*, până să se introducă darea progresivă, imobilele îngreuiate ajung la criză egală cu falimentul.

Superioritatea Austriei se mai invederează şi din următoarele:

In anii din urmă, va să zică pe cînd fruntaşii politici maghiari au scris şi declamat mai mult despre „imperialismul maghiar", cînd s'a purtat lupta omerică pentru naţionalizarea (ori mai bine: maghiarizarea) armatei comune şi pentru independenţa vamală, din comitatele apusene ale ţării s'au aşezat în Austria 250,000 cetăţeni ungari, iar pentru articolele industriale mai necesare (28 la număr!), şi numai pentru acestea, Ungaria a plătit anul trecut Austriei cu 63 milioane coroane mai mult de cît în 1901. Cee-ce, bine înţeles, nu împedică pe Unguri să lupte ca centrul politic al monarchiei să fie mutat dela Viena la Buda,—al cărei somptuos palat regal stă cu anii închis.

In ce mizerie am ajuns, se poate judeca apoi îndeosebi dacă vom compara Ungaria cu vre-o ţară din apus, de pildă cu Germania.

Şi Germania a avut într'o vreme gloria tristă să dee mulţi emigranţi. In anul 1881 a stat chiar în frunte, dînd 220,000 cetăţeni State-

lor-Unite. Politica sănătoasă a marelui imperiu a făcut însă ca acest număr să scadă. Dela 1890 pînă la 1900 n'au mai emigrat de cît 530,000. In 1904 au emigrat 47,000, iar în anul 1905 acest număr a scăzut la 20,000, va să zică abia a cincea parte din numărul emigranților ungari, măcar că poporația statului ungar este aproape de trei ori mai mică de cît a Germaniei.

Chiar de ar emigra mai mulți din Germania, pierderile nu se pot compara. Aci cei mai mulți Germani emigrează în coloniile germane; în Africa teritoriul ajuns în posesiunea Germaniei face 2 milioane 352,860 kilometri pătrați,—pe cînd Austria mereu frămîntată și slăbită de luptele ce a trebuit să poarte cu partidele maghiare, nu numai că nu și-a putut ocupa colonii, dar nu a putut nici să-și asigure piețe, nici să-și mărească și întărească influența pe mările unde asista numai la victoria Germaniei și a celorlalte state europene. Emgranții din statul ungar sînt deci pierduți, cei mai mulți, pentru totdeauna.

De cîte ori a fost vorba de vre-o acțiune a marilor puteri, de pildă cînd cu represaliile contra Chinei ori afacerea Marocco, presa maghiară a înregistrat așa zicînd cu plăcere rolul neînsemnat jucat de diplomația și marina monarchiei austro-ungare. Lipsa de succes în politica mare a monarchiei, cei mai mulți bărbați politici maghiari o consideră favorabilă politicii naționale maghiare. O spun chiar pe față: cu o Austrie slabă și fără prestigiu înafară, campionii „imperialismului maghiar", al căror șef e contele Apponyi, luptă mai ușor!...

In felul acesta greutățile ce fac „imperialiștii maghiari" Austriei se resimt însă nu numai asupra mersului lucrurilor de peste Leitha, ci asupra soartei întregei monarchii. Intocmai cum nu se gîndesc că politica actuală de stat a contribuit ca țara să piardă în fiecare an mai multe brațe de cît într'un răsboiu mare, întocmai după cum nu se cutremură cînd oficios li se raportează că, în mai multe comitate de la Nord, locuite de Slovaci, nu s'a putut face recrutare, de oare-ce numai bătrînii, copiii și ologii au mai rămas în sate, ceilalți au emigrat,—întocmai așa pentru limba de comandă ori cel puțin ciucurii tricolori maghiari, șefii politici au fost în stare să pună în joc siguranța întregei monarchii.

Patru guverne d'arîndul—Széll, Hédervàry, Tisza și Fejérvary—n'au putut recruta pentru-că Coroana n'a consimțit să lase armata din Ungaria la dispoziția celor-ce printr'însa voiesc să maghiarizeze. Iar unde s'a ajuns prin această politică, lăsăm să ni-o spună tot dr. Hegedüs:

„Armata de muncitori e nesigură (pentru marea industrie), pentru-că muncitorii mai inteligenți pleacă cu grămada în America, iar fabricantul nici-odată nu știe cînd va fi boicotat prin greve.

„Nu e sigură nici poziția vămilor, pe care clădește (marea industrie), pentrucă tariîă vamală autonomă n'avem încă înscrisă în lege și chiar în vara aceasta, marea parte a exportului nostru spre orient l'a lăsat „în suspensiune", adică: exportul german va ocupa piețele pe care așa zicînd cu ghiarele ni le-am săpat acolo pentru fabricile maghiare.

„E nesigură și darea: pentrucă ex-lexurile au venit una după alta și în timp ce în altă parte darea, va să zică cheltuelile necesare statului, este absolut sigură, la noi nici pe asta nu se poate compta."

Abstracție făcînd de chestia națională, pe care n'am atins-o aci și care se agravează pe zi ce trece, credem că se învederează și numai din cele mai sus arătate, complectul faliment al politicii șoviniste maghiare. O nouă îndrumare se impune.

I. Russu Șirianu

—Cum „pacifică" d. Stolipin Rusia.—

In cronica trecută am spus, că în materie de represie nu se poate merge mai departe ca guvernele lui Trepov și Durnovo.

M'am înșelat.

Prințul Urusov descriind în Dumă tabloul obicinuit al „progromelor", ne-a arătat armata și poliția operînd cu „discrețiune" în dosul bandelor de haimanale, pe cari parcă nu le poate reprima.

In Siedlce s'a operat *franc*, fără nici o fățărnicie inutilă.

Nu se știe cine, nu se știe în ce împrejurări, trage un foc asupra patrulelor militare.

Deputația locuitorilor, ce se prezentase la guvernatorul general, susține că focul a fost tras din greșală, chiar de un soldat; alții afirmă că au tras niște ordonanțe și rezerviștii concediați; dar să admitem, că au tras chiar revoluționarii.

Administrația, cu toată armata ei de jandarmi, polițiști și detectivi de tot felul, nu s'a crezut în stare să descopere ea însăși pe vinovați. Și iată că guvernatorul spune deputațiunii (în care erau și creștini și evrei), că dacă până la un ceas determinat *vinovații nu vor fi predați autorităților*, se va începe bombardarea și devastarea orașului.

Această cerere n'a putut fi îndeplinită pentru simplul motiv că nu cunoașteau pe vinovați, și cu atît mai puțin locul unde s'ar fi ascuns, și nu aveau nici timpul nici mijloacele necesare, bieții oameni cuprinși de groază, să facă ceea ce nu fusese în stare să facă administrația, cu tot aparatul ei,—să pună mîna pe cei vinovați.

Nu putea preveni catastrofa, decît doar jertfa de sine a vre unui martir, cum spune „Russkia Viedomosti" care ar fi luat asupra sa rolul de Monna Vanna, și ar fi plătit cu viața sa păcatele altora scăpînd astfel pe concetățenii săi de grozăvia administrativă.

Eroi nu s'au găsit, și orașul întreg a fost trecut prin „foc și sabie": bombardare, salve de puști, devastarea caselor și a prăvăliilor.

Din cînd în cînd focul înceta, administrația cerea din nou, „predarea

vinovaților", fixind un nou termen,—și după trecerea termenului,—noi salve de tunuri și puști, din nou curg șiroae de singe, din nou ard casele...

Ca rezultat: sute de morți și răniți, prăvălii devastate și prădate, case arse sau dărămate de lovituri de tun, merinde nimicite sau împrăștiate,—și populațiunea unui oraș întreg, care nu e lăsată să părăsească locul dezastrului, înconjurat de trupe, se află în prada tuturor grozăviilor asediului, ce urmează după bombardarea repetată...

In Vienden, un sat de Leți, din provinciile Baltice, un căpitan cere de asemenea de la locuitori, „predarea vinovatului," care ar fi tras în ajun într'un sergent de poliție; anunțînd, că dacă în trei oare acesta nu va fi prins, vor fi împușcați trei locuitori ai satului aleși la întîmplare.

Și au fost impușcați!...

Și bravul căpitan face cunoscut țăranilor înspăimîntați, că de „nu vor prinde minte", vor fi împușcați, tot la intîmplare, alți nouă din consătenii lor,—iar de „nu va ajunge, și atentate se vor mai repeta"—alți 27,—și așa mai departe în această progresie...

Dl. Stolipin pacifică Rusia...

Și pretutindeni: răscoale, asasinate, devastări, ard castelele boerești, se pradă trenurile...

In curînd vom vedea roadele și mai grozave ale acestei *pacificări*...

C. S.

RECENZII

C. Dobrogeanu-Gherea, *Din ideile fundamentale ale socialismului științific*, conferință ținută în sala Cercului „Rominia Muncitoare". București, 1906. Prețul 50 bani.

Broșura aceasta, care n'are nici 50 de pagini, a fost pentru mine un eveniment și o cauză de multe și variate emoții. Un eveniment, pentrucă am avut prilejul să cetesc încă odată cîteva pagini scrise de acel om, ale căruia învățături m'au făcut mai întăiu, în anii tinereții, să cuget asupra durerilor și problemelor vieții; pentrucă, la noi, e rar acuma să auzi vorbe eșite dintr'un spirit înalt și o cugetare adincă; și pentrucă, tot ce scrie d. Gherea, te impaci ori nu cu concluziile sale, îți produce acea plăcere intelectuală și estetică, pe care n'o poate da de cît un om, care, ca d. Gherea, întrunește, în cea mai frumoasă combinație, știința, logica și claritatea expunerii,—și o cauză de emoții—multe și variate—pentrucă mi-am cetit crezul din tinerețâ. pentrucă, acuma, nu-l mai pot avea *așa* ca altădată, pentru că am cugetat cu melancolie la lunga luptă de odinioară, din nenorocire fără rezultat și pentrucă mi s'a vădit mai mult, ceea ce de altmintrelea știam, deosebirea de vederi care m'a făcut să apuc pe alt drum, în concepțiile asupra problemelor sociale, de cît vechiul meu dascăl,—mingîindu-mă doară că în *metod*, în *idealul vieții* sînt încă de acord cu el, precum și în chestiile literare, în care nu am decît pretenția de a fi un elev al său.

In conferența sa, d. Gherea expune, pentru popularizare, „cîteva din ideile fundamentale ale socialismului științific", lucru întotdeauna folositor și de actualitate, pentrucă socialismul științific este o doctrină istorică și economică, fără cunoașterea căreia cineva nu se poate orienta în complexul vieții sociale de astăzi, și nu poate prevedea evoluția ei de mine.

Metodul nostru istoric, în linii generale, e acelaș ca al d-lui Gherea—deși, poate, dind mai multă importanță unei solidarități—cea națională—decît d. Gherea, mai ales cind e vorba de popoarele mici, veșnic în primejdie de a fi înghițite de altele.—Acuma însă, cind e vorba de aplicat metodul la diferitele popoare, ne deosebim de d. Gherea. După d. Gherea, s'ar părea că *azi*, pe tot globul pămîntesc, societățile omenești s'ar compune din *aceleași* clase, că modul de producere și împărțire a bogățiilor ar fi *acelaș*. Așa, d. Gherea, de și vorbește în *Rominia*, zugrăvește „societatea modernă" ca o societate în care stau față în față mai ales clasa capitalistă și cea proletară; arată că cea mai mare anamolie a „societății moderne", „capitaliste", e *supra-producția*; explică

politica, inarmările, războaele din „societatea modernă" ca rezultind din necesitatea „exportului" mărfurilor pentru a crea o supapă de siguranță in contra „supra-producției" etc. Dar, sint țări pe glob in care nu sint capitaliști și proletari, in care „anomaliile" nu vin din „supra-producție", in care războaele n'au ca pricină „scurgerea, in afară, in colonii, a „supra-producției". Cine ar face anatomia și fiziologia unei țări din centrul Africei, chiar inarmat tot cu doctrina lui Marx, ar găsi alte clase, alte antagonisme, alte cauze ale războaelor, decit cele pe care le arată d. Gherea ca fiind caracteristice pentru „societatea modernă", cum ar găsi, făcind istoria Atenei ori a Romei, iarăși alte clase, alte antagonisme, alte cauze ale războaelor.

Făcind anatomia societății noastre romineşti, disecind'o in clase, făcind fiziologia societății noastre romineşti; cercetind adică modul de producere și impărțire a bogățiilor,—vom găsi oare că analiza d-lui Gherea ni se potrivește? Vom găsi față in față mai ales două clase antagonice, capitaliști și proletari? Anomalii, mizerie din cauza „supra-producției de mărfuri"? Tendinți războinice, inarmări in scopul de a ni pastra ori asigura debușeuri pentru export?

Răspunsul nu poate fi de cit negativ. D. Gherea, in conferența sa, zugrăvește foarte bine „societățile capitaliste" (Germania, Anglia, Belgia etc.), dar societatea noastră nu e de felul acesta.—Nu e aici locul a intra in amănuntele chestiei; se va vorbi, de sigur, altădată in această revistă și cu mai multă competență de cit o pot face eu.

Ajungem la chestia de *ideal*, de ținta luptei, pe care trebue s'o ducem noi acei care ne simțim datori să ne punem mintea și inima in slujba clasei lor exploatate, adică, e acelaș lucru, in slujba progresului omenesc.

Sintem gata să admitem că „societatea socialistă", adică proprietatea colectivă, incetarea antagonismului de clase, cu toate urmările lui mizerabile, este un ideal innalt și *realizabil*. De sigur că in spre acea formă merge societatea omenească. Dar acea formă socială nu poate rezulta din *dorința* noastră, n'o putem făuri noi, ea se va naște fatal din alta, premergătoare, pentrucă, cum spune și d. Gherea, Marx a dovedit că organismul social se dezvoltă ca oricare altul, după *legi*, adică prin cauze determinante. O stare produce pe alta.

Dar sint aceste „legi" aceleași pretutindeni și in totdeauna? Acest lucru nu l'a putut dovedi dl. Gherea și nici din Marx nu rezultă el.

Noi insă credem că socializmul, dacă se va realiza odată pe acest pămint, se va realiza pentrucă se va fi realizat mai intăiu in Apus,—așa d'ar putem „ocoli" capitalismul; până atunci trebue insă să vedem care sint *necesitățile reale* și *remediabile* ale clasei desmoștenite—la noi: *țărănimea*—și să luptăm pentru satisfacerea acelor nevoi, spre a păstra neamul acesta, căci o nație *nu trebue* să piară de foame și de intunerie și, din alt punct de vedere, spre a-l *păstra viu* pentru progres, pentru ca să poată primi odată și formele superioare de viață socială.

Căci, altfel, dacă „societatea viitoare" nu va mai găsi aici intre Carpați și Dunăre, și chiar intre Tisa și Nistru, *acest* popor, pentru ce mai trăim, pentru ce să mai luptăm noi, cari nu putem trăi și lupta, decit *ca Romini*?

In numele dar chiar al științei lui Marx, noi respingem concepția posibilității unui partid *socialist*, in înțelesul pe care il are in Apus, in țara noastră: De altmintrelea, sfirșitul fostei mișcări, in care n'au lipsit nici spiritul de jertfă, nici cunoașterea doctrinei, este dovada cea mai strălucitoare a celor susținute mai sus.

Dl. Gherea, spirit științific, nu va putea explica acest sfirșit numai prin păcatele sau „poftele" citorva din conducătorii ei. Astfel de explicare poate satisface doar numai niște minți primitive, dintre cari nu face parte dl. Gherea.

* * *

Radu D. Rosetti, *Epigrame*. București, Minerva, 1906. Prețul 1 leu 50 bani.

Epigrama nu e poezie, nu e „creație", nu e produsul sentimentului și al imaginației, așa dar d. Radu D. Rosetti ar fi putut să scrie epigrame bune.

Epigrama e un cuvint de spirit pus in versuri. Ea cere deci două condițiuni: spirit și o formă lapidară. In privința formei nu e gen literar mai pretențios decit acesta.

Că d. Radu Rosetti e departe de a avea forma lapidară, o știm de mult, dela cele dintăiu și dela „Cele din urmă". Că n'are spirit, o aflăm acuma din frumosul și elegantul volum datorit editurii *Minervei*.

Ba, d. Rosetti are spirit, dar spirit de un anumit gen, mai bine: de o anumită regiune geografică și socială: D-sa are un spirit prolix de „bel esprit d'arrondissement", cum s'ar zice in franțuzește. De altmintrelea și poezia sa e din acelaș izvor, ceea ce explică oarecarele succes, pe care l'a avut intr'o anumită pătură. Nu știu cine a vorbit de domnișoarele de pension care cetesc pe Lamartine și pe Radu D. Rosetti....

Dacă și unele din poeziile D-lui Radu D. Rosetti nu puteau fi cetite in pensioane decit cu oarecare..... discreție, apoi unele din epigramele sale vor avea nevoe de o discreție absolută.

Ministrul Cultelor insărcinind telegrafic pe starița Mănăstirii Agapia să facă o anchetă, d. Rosetti ii aplică următoarea epigramă:

Nu cred să mai fi fost ministru,
Pe baza unui paragraf,
Să poată să însărcineze
O stariță prin telegraf!

care n'are numai defectul de a nu fi de spirit, ci și acela de a nu fi originală, pentrucă eu am auzit acest „spirit" exprimat in proză de un „bel esprit" din Tirgu-Neamț. — in băcănia vestită a D-lui Tomovici.

In materie de spirit d. Rosetti se mulțumește cu foarte puțin. D-sa ar putea să scrie pe coperta elegantului volum vorbele lui Anton Pann:

De prin lume adunate
Și iarăși la lume date,

căci o mare parte din volumul său e o simplă colecție de vorbe de duh, răsuflate, de prin Tirgu-Neamț și alte orășele. — Așa, D-sa va spune unui „Domn X" că

Capetele multor oameni
Au produs ceva in viață,
Numai capul dumitale
N'a produs decit.... mătreață.

Nu știm dacă pe „Domnul X" l'o fi usturat „epigrama" aceasta, dar eu am auzit'o de mult—dela un bărbier...

D. Rosetti e foarte crud cu „Politicianii". Iată cu ce noutate ii face să roșască:

Un cetățean v'a rupt placarda
La colțul unei străzi lipită,
Pentru motivul foarte simplu
Că „Murdăria e oprită"....

O fi multă causticitate in acest „spirit", dar e banal, pentrucă e „de prin lume adunat.. etc..."

Dar D-lui Rosetti toate i se par nouă. Ce spuneți de următoarea epigramă, de care ar ride și Mitică:

I-a tocat alăția capul
Că e desinteresat
C'a'nceput acum de-a bine
A fi des.... interesat.

Eu cred că „spiritul" acesta n'a fost

nou decît în prima zi după cele şapte ale creaţiunii...

N'am de gînd să reeditez volumul d-lui Radu D. Rosetti, dar am să mai dau cîteva pilde de vorbe de spirit muşcătoare: Un beţiv căruia doctorul i-a spus să nu bea mult lichid, s'a apucat să bea... nu ghiciţi ?... s'a apucat să bea... solid.—Cînd a venit în Cameră discuţia petrolului, „desbaterea, pe loc, s'aprinse",—e clar!—Servitorul d-lui Radu Rosetti, plictisit că poetul îi tot bate capul să-i şteargă ghetele, i le-a „şters de-al binelea".—O ascuţime de briciu are „epigrama": *Unui Mincinos*, pe care nu pot rabda să n'o transcriu :

> Se explică foarte lesne
> De ce creer tot pofteşte :
> Omului îi place s'aibă
> Totdeauna ce-i lipseşte.

Ca încheere a citaţiilor, voiu transcrie (cerînd mii de scuze cetitorilor noştri) următoarea „epigramă", care caracterizează perfect gustul estetic al d-lui Radu D. Rosetti : *Unui Amiral* :

> In caz de vr'un rezbel (!) te-ai face
> Ilustru, printre alte fapte,
> C'ai trage tunuri cu tir sigur
> Ţintind pe vasele de... noapte.

Asemenea „spirit" n'am auzit nici la Tîrgu-Neamţ. Şi totuşi, nu e original. L'am auzit, de sigur nu adresat unui amiral, ci trecînd pe la vestita cişmea de la hală...

Desigur că cetitorul a rămas convins că am scris un articol *în contra* d-lui Radu D. Rosetti. N'am avut de de gînd să fac acest lucru. Am voit să arăt că d. Rosetti n'are spirit, şi aceasta nu e o batjocură. Spiritul nu este una din acele însuşiri, fără care cineva ar fi un om necomplect. Din contra, el este un semn de dezechilibru intelectual, în orice caz el este o abatere dela logica normală. Fiind că am căzut în aceste consideraţii, să fac, până la capăt, o pledoarie în favoarea d-lui Radu D. Rosetti.

D-sa este un om echilibrat. Deja poeziile sale ne-au dovedit că d-sa n'are o facultate—imaginaţia—dezvoltată anormal. La d-sa inteligenţa, sentimentul şi imaginaţia stau în echilibru. „Epigramele" d-sale au dovedit că este un spirit logic, incapabil de acele asociaţii de idei dezordonate şi neaşteptate, care formează „spiritul" D-sa se'ncearcă, în „epigramele" sale, să utilizeze procedeul „jocurilor de cuvinte", care sînt culmea asociaţiei nelogice, dar d-sa, ca spirit echilibrat, nu reuşeşte nicăeri...

Imi fac o deosebită plăcere de a-l reclama în rîndurile noastre, a muritorilor de rînd.

Incă odată : D. Radu D. Rosetti e un om foarte normal şi foarte echilibrat ! O singură dată a avut un moment de anormalitate: atunci cînd a scris epigrama *Editorului Volumului meu „Printre Picături"* :

> Eu „*Printre Picături*", prin viaţă
> Cu chin, cu vai, m'am strecurat ;
> Dar editorul meu din piaţă
> De sigur va eşi... plouat.

Dar zdruncinul, din fericire, i-a trecut îndată, autorul şi-a recăpătat imediat frumosul său echilibru sufletesc.

* * *

Tudor Pamfile, *Jocuri de Copii* adunate din satul Ţepu (Jud. Tecuciu) —Extras din Analele Academiei Romîne, Bucureşti. Preţul 1 leu, 40 bani.

„Această picătură e scoasă din felurita manifestare a vieţii copiilor de ţară, zice autorul în prefaţa sa ; ea deschide pas altora care, la un loc, ne vor putea da o icoană adevărată a vieţii neamului nostru".

„Scopul culegătorului a fost de a da materialul necesar pentru studiile

etnografiei naţionale, celor ce va avea inima şi priceperea să le facă sau să le pornească.

„Ostenëala lui au cerut'o atîţia de atîta vreme ; acum va vedea şi va pipăi ori cine, întrucît dorul lor le-a fost pornit din suflet ori din gură".

„Tot ce urmează e cules, fără ajutorinţa nimănui, din satul Ţepu, mare, răzăşesc, ţinutul Tecuciului".

D. Pamfile îşi împarte colecţia în *A. Jocuri de copii*, I jocuri propriu zise, II Sorţi, III Jocuri cu păcăleli, IV Joace, V Jucării, VI Diverse.—*B. Cîntece de luare în rîs*, I Către oameni, II Către vietăţi, lucruri, diverse.—*C.* I Jocuri de cuvinte, spirite, formule de picileli, II Intrebări, probleme, III Frămîntări de limbă,—şi în sfîrşit un *Glosar* bine întocmit.

Volumul d-lui Pamfile este de mare folos pentru acei care se interesează de obiceiurile poporului, pentru folklorişti şi pentru limbişti.—Şi nu e om care să nu cetească cu plăcere acest repertoriu al frumoaselor şi nevinovatelor jocuri ale „vrîstei crude şi necoapte", care ne-au încîntat pe toţi şi care încîntă, mai ales, la ţară, vrîsta, singură fericită, a acelora care se chinuesc pentru noi, a „oştenilor fără nume ce duc războiul mare al tuturora"...

G. I.

* * *

Const. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicelor muntene*, Bucureşti, 1906. Preţul 3 lei.

La sfîrşitul cărţii sale, autorul însuş spune : „rezumînd rezultatele la care am ajuns prin cercetarea întreprinsă în acest studiu, constatăm ca încheere că *Radu Popescu* a scris sub titlul *Istoriile Domnilor Ţării Romîneşti* o cronică care cuprinde istoria Munteniei dela Radu Negru până la începutul anului 1729. Prima parte, scrisă în ultimii ani din domnia lui Şerban Cantacuzino şi terminîndu-se cu moartea Smarandei Băleanu, întîmplat încă 13 Mai 1688, a fost atribuită pe nedrept lui Constantin Căpitanul Filipescul. Mai tîrziu, între 1719 şi 1721, *Radu Popescu* şi-a continuat această cronică până la începutul celei de-a doua domnii în Ţara Romînească a lui N. Mavrocordat (1719), căruia o şi închină, iar către sfîrşitul anului 1724 a întregit-o, de astă dată ca cronicar oficial, şi cu cele întîmplate sub Mavrocordat, a cărui domnie este apoi povestită, pentru timpul următor, treptat, pe măsura desfăşurării evenimentelor. Se pare însă că această ultimă parte nu s-a conservat în forma ei primitivă.

Dimpotrivă, nu este probabil ca tot el să fi scris *Istoria Ţării Romîneşti dela 1688 încoace*. Cronica aceasta fragmentară, scrisă în două rînduri, la 1709 şi 1716, a cărei legătură cu *Istoriile* nu este încă cunoscută şi a cărei continuare, dacă a avut vreuna, ceia ce nu e sigur, nu este aceia din mss. 441 dela Academia Romînă, se deosebeşte de Cronica lui Radu Popescu, a cărei redactare a doua oară pentru aceiaş perioadă nu şi-ar găsi de altfel nicio îndreptăţire, şi prin spiritul în care e scrisă şi prin faptele povestite şi prin forma naraţiunii".

Cronica lui *Radu Popescu* are *două variante*, până acuma cunoscute sub numele de *Cronica Bălăcinească* şi *Cronica dela Cluj*. Ceia ce-a făcut ca prima parte a cronicii sale să se atribue lui Constantin Căpitanul Filipescul este o notiţă făcută de Constantin Căpitanul, un altul, care a copiat întreg manuscrisul în 1769 : „această carte s-au scris de Constantin Căp[i]t[anul]. Mai 10 ll. 7269". Acest *Constantin Căpitanul*, duşman Cantacuzinilor, „subscriitorul petiţiunii pe care boerii pribegi o dau miniştrilor austriaci la începutul domniei lui Brîncoveanu", este însă o persoană diferită de

Constantin Căpitanul Filipescul, fiul spătarului Pană Filipescu și ginerele postelnicului Constantin Cantacuzino. In sfirșit, biografia lui Radu Popescu este pe larg expusă intr-un capitol special.

Stilul cărții este limpede și curgător, mersul argumentației sigur și convingător. Trecind dela carte la autor, d. C. Giurescu ni apare un om inzestrat cu cunoștinți solide, cu metodă și cu răbdare, ni apare adică un adevărat *om de știință*.

G. P.

* * *

N. Dobrescu, *Intemeiarea mitropoliilor și a celor dintăi mănăstiri din țară.—București, Tipografia cărților bisericești 1906.*

Studiarea trecutului nostru a avut multe faze până să ajungă la inălțimea cercetărilor de acum, se pare totuși că unele instituții prin conservatismul lor firesc cu greu se pot prinde de curente și vederi noui și așa poate că se explică cum aproape tot ce s'a scris despre trecutul bisericii romine —aceste scrieri sint analizate intr'un capitol special al cărții de față,—de oameni de ai bisericei, sint dovezi dureroase de ignoranță, și cea ce e mai dureros, este că chiar acum sub ochii noștri avem un ultim—să sperăm cel puțin—și cel mai vinovat produs de acest soiu (Viața religioasă la Romini de d. Stănescu).

In mijlocul acestor fel de studii apare cartea d-lui Dobrescu puternic documentată, bine compusă și limpede scrisă.

Intemeiarea principatelor ca formațiuni politice cu organizație nouă și independentă trebuia să fie urmată și de organizarea bisericii—e un fenomen care se observă și în statele incunjurătoare, Serbia, Bulgaria—ajutind astfel la consolidarea unor principate abia născute. Istoria organizării bisericii romine de pela anul 1000 până la sfirșitul sec. XIV e studiată in cartea de fața.

Să vedem acum izvoarele de procedare și rezultatele autorului.

Confuză, neexactă și necomplectă, cum e partea primă a cronicii Țării-Rominești, nu are nici o mențiune despre intemeiarea mitropoliilor, iar ceia ce dă Ureche la domnia Jugăi-Vodă despre mitropolia Moldovei nu se poate susține decit cu dificile subtilități de argumentare; avem insă—un adevărat noroc—incontestabile și hotăritoare actele patriarhatului constantinopolitan (Acta Patr. Const.) și acestea sint temelia pe care se sprijină o mare parte din lucrarea de față.

După două din aceste acte se poate ști că in Mai 1359 a fost intărit ca mitropolit al Țării-Rominești, după stăruințile Domnului, Alexandru Basaraba, Jacint de Vitzina—Măcinul din Dobrogea după toate invocările filologice și istorice expuse de d. Dobrescu la p. 46 și dintre cari cel mai hotăritor mi se pare cel dedus tot din actele patriarhatului, cari spun că mitropolitul era din vecinătatea țării.

Nu mult insă după aceasta, in urma unui conflict ivit intre boeri și Domn de o parte și mitropolitul Jacint de alta—acesta mi se pare că e motivul de fond, acela cu inmulțirea populației, chiar cu mărirea teritoriului sub Vladislav, cred că trebue considerat numai ca forma, mai puțin jignitoare pentru Jacint, sub care s'a făcut numirea unui nou mitropolit—la anul 1370 avem un nou mitropolit, pe Antim, la Severin.—Pomelnicele arhiereilor Țării-Rominești cunosc ca prim mitropolit al țării pe Antim; de aici cred că s'ar putea face o conjectură, aceia că pomelnicul a fost făcut intr'una din mănăstirile din părțile Severinului (v. p. 47 Nota 1).

Dacă pentru Țara Rominească chestiunea intemeerii mitropoliilor se poate

limpezi ast-fel mulțămită actelor patriarhatului, pentru Moldova insă se poate discuta cu mai puțină precizie și se va vedea de ce.

Organizarea bisericii in Moldova nu urmează imediat intemeerii principatului, avem o perioadă de intensă propaganda catolică, pe timpul lui Lațcu și infiintarea chiar a unui episcopat catolic la Siret (1370).—Ortodoxii moldoveni făceau parte sigur—după actul papii Urban V—din diecesa cea mai apropiată a Fălciului—prin analogie se poate deduce că cei din Țara-Rominească, inainte de intemeiarea mitropoliilor, erau in legătură cu Vidinul ori Silistra.—După Lațcu a venit Iuga ortodoxul și pe vremea lui spune Ureche că s'a intemeiat mitropolia Moldovei, singurul punct din cele spuse de Ureche pe care il susține și d. Dobrescu. Numele mitropolitului dat de Urechi, nu se poate susține și rămine necunoscut.

Așăzarea acestui prim mitropolit s'a făcut cu bine-cuvintarea Patriarhiei de Ohrida, zice Ureche, și acest fapt a fost acceptat până acum mai de toți istoricii noștri; d. Dobrescu intr'o pledoarie critică, doveditoare de o minunată pregătire istorică, caută să răspingă această părere și prin analiza situației tuturor Patriarhiilor, dela care putea primi bine-cuvintarea mitropolitul moldovean, cum și prin analogia unui caz dela Chiev—deși analogia in istorie nu poate avea totdeauna aceiași putere hotăritoare ca in geografie—ajunge la concluzia că singurul loc, dela care putea lua bine-cuvintarea primul mitropolit al Moldovei, e Tărnova.—In treacăt fie zis, faptul că Ureche a pus in legătură cu Ohrida intemeiarea mitropoliilor Moldovei mi se pare că se poate explica prin relațiile strinse pe care le-a avut Moldova cu această Patriarhie in sec. XIV.—Un conflict puternic să iscă curind intre Patriarhia Constantinopolei și Moldova bisericească și mitropolia Moldovei rămine definitiv stabilită numai după aplanarea acestui conflict—studiat in toate amănunțimile lui de d. Dobrescu—și recunoașterea Mitropolitului Iosif de către Patriarhia de Constantinopole.

Organizarea bisericii mai presupune și zidiri de mănăstiri, clădiri de biserici, preoți și călugări, și de aceia toate acestea se cuprind și in cartea d-lui Dobrescu.

Multe puncte rămin cîștigate definitiv, după această carte și cercetările ulterioare nu vor putea decit să le confirme; rămin insă și amănunte obscure, datorite insă numai lipsei de izvoare și aici insă ipotezele, create cu mult tact științific, de d. Dobrescu, au mulți sorți de izbindă; cartea in total indeplinește toate condițiile unei lucrări de adevărată valoare științifică.

*

N. Dobrescu,—*Fragmente privitoare la istoria bisericii romine, Buda Pesta, Institutul tipografic Luceafărul. 1905.*

Lipsa unei reviste speciale obligă pe unii cercetători istorici de a-și aduna in volum materialul impră̆știat prin felurite reviste, chiar dacă acel material nu prezintă totdeauna o unitate.

In parte ast-fel se prezintă și fragmentele d-lui Dobrescu cu un adaos insă de multe inedite.

Arhivele din Buda-Pesta și Viena sint bogate in documente interesante pentru trecutul nostru, cite-va din acestea privitoare mai ales la trecutul bisericii Rominilor din Ardeal le da d. Dobrescu. Sint actele de numire ale episcopilor Sava (1607), Teofil de Prislop (1695), Eftimie (1623), Avram (1641), Mihail Molodics; apoi confirmări de vlădici și diferite donațiuni făcute de principii Ardealului; un fragment foarte lămurit despre mișcarea provocată intre preoții Ardealului de numirea (la 1687) ca mitro-

polit al lor, a unui grec, care nu știa romineşte, Ioasaf; situația Rominilor din Ardeal—mai ales a clerului—inainte de unire (1687) după un pater iesuit; ultimul fragment să alcătueşte din expunerea conținutului a douăsprezece scrisori ale lui Ioan Inocențiu Klein către ministrul Kaunitz intre 1757—1764. Era la Roma Klein și nu primea pensia regulat, şi o ducea greu cu creditorii, şi-l ruga mereu pe Kaunitz pentru „pensioara" (pensiuncula) lui.

Sint amănunte noui și interesante pentru ultimii ani ai vieții lui Klein, care completează și schimbă intru cit-va cele cunoscute până acum. (v. Aug. Bunea. Ion Inocențiu Klein).—

Intru cit toate aceste fragmente sint referitoare la trecutul Ardealului, pot alcătui o unitate. Isolat de acestea se află insă un foarte interesant fragment despre un episcopat al Rominilor din sec. XI și XII, dependent de Ohrida și pe care d. Dobrescu il revendică—și cred că pe bună dreptate —și pentru Rominii din nordul Dunării, intru cit in sec. XI și XII Rominii de la nordul și sudul Dunării nu formau incă unități politice separate.

Poate că e o dorință a d-lui Dobrescu chiar de a ne da toate aceste fragmente in intregime, noi insă nu putem de cit să-i mulțumim și pentru forma, cit se poate de științifică de altfel, sub care ni l'a dat.

E. P.

Revista Revistelor

Luceafărul (No. 13—16), consacrat jubileului M. S. Regelui, conține o materie variată -- istoria neamului, bucăți literare de scriitori dintre cei mai distinși, etc. — și ilustrații minunate. Reproducem admirabila poezie a lui Octavian Goga:

IN MUNȚI

Voi munților, mindri moşnegi cununați
Cu stelele bolții albastre,
In leagănul vostru de codri și stinci
Dorm toate poveștile noastre.
Alături de șoimii cu ochii aprinşi,
Din tainica voastră dumbravă,
Se'naltă 'ndrăsnețe 'n lumina din cer
Şi visele noastre de slavă.

In voi își deşteaptă plinsorile ei
Frumoasa mea țară saracă
Cu brațe lipsite de-al luptei fior
Şi buze ursite să tacă.
La voi vine jalea-i, cind vifor păgin
Purcede strigarea să-i fringă.
In cintec o schimbă pădurea de brazi
Si 'n lume-o trimite să plingă.

La voi mă indrumă 'n cărările ei
Si biata mea soartă pribeagă,
Padurea cea vecinic lipsită de somn
Mi-e sfintă ş-atita de dragă.
Cintarea măiastră din codrii cărunți
Da strunelor mele povață,
Şi-o mindră poveste strivită de vremi
Truditul meu suflet invață.

Din culmea pleşuvă cu creștetul alb
Privirea mea zboară departe
Şi 'n mintea supusă tresare aprins
Fiorul măririlor moarte.
Un vaer amarnic se sbate 'n amurg
Şi moare in zvonuri de ape,
Al munților vaer mă zbuciumă'n piept
Şi-mi tremură plinsu'n pleoape.

O vitregă soarte cu patima ei
Pe 'ntinsele culmi şi poiene,
In vremuri pitice, iubirii de frați
Ziditu-i-a granițí viclene...
A pus miezuine și stavil'a pus
Rupindu-vă creştetu'n două,
Cind Domnul stăpin pe pămint şi pe cer
Pe voi v'a dat, munților, nouă!

Va arde ruşinea din creştet,—ades'
Voi aspră porniți vijelie—
Din sufletu-mi lacom vă soarbe atunci
Năpraznica voastră minie!
Din urletul vostru sub cerіul aprins,
Din ploaia de trăznete grele
S'a naște odată, plutind peste vremi,
Cintarea cintărilor mele!

Junimea Literară (N-rele 8 și 9, August și Septembrie), cu un sumar bogat, studii și beletristică.—D. George Tofan („Cursuri universitare Feriale") propune minunata idee de a se ținea, de către profesori universitari, cursuri—în cursul verii, în vre-un loc de munte, la vre-o mănăstire de pildă, spre a uni plăcutul cu folositorul,—la care să asiste și intelectualii din afară de Regat. E o idee nimerită care *ar trebui* pusă în practică, căci nu se poate un mijloc mai potrivit de a face să se stringă legăturile culturale și sufletești între frați. Și nu putem concepe o vacanță de vară mai plăcută și mai *plină* în acelaș timp.—Un interesant articol despre „Rominii din Serbia" de d. Isidor Ieșan, un articol despre „Infășatul la Rominii din Bucovina" de D. Dan (această revistă e foarte importantă pentru articolele dese ce le dă relativ la obiceiurile rominești), începutul unei conferințe a d-ei Aspasia Luția despre Coșbuc și Goga, schițe și versuri iscălite de d-nii V. Huțan, Liviu Marian, N. Dracinschi, G. Rotică, Leandru, Petra-Petrescu, Loichiță, Dragoslav, Lucifer, Nalbă, Lili, folklore de d. S. Fl. Marian, Cronică de d. Gh. Crăsneanu, Dări de Samă de d. G. Codreanu.—Cum vedeți, e o adevărată mișcare, tinără încă, o „junime literară", care deci făgăduește mult.

Revista Politică și Literară (Blaj, No. 1, Septembrie). E o revistă, cum spune și titlul, politica și literară. Programul revistei, exprimat în două articole, „Programul nostru" de d. A. Ciato și „Idea Rominismului și Politica națională" de d. Dr. I. Maniu deputat, este naționalist activist.—D. Nerva Hodoș „(Ortografia romînă") își exprimă dorința ca ortografia academiei, care e o concesie, să fie adoptată de toți, chiar făcînd concesii de principii, spre a se unifica odată scrierea cărturarilor romîni.—D. I. Scurtu („Foi răzlețe din istoria noastră ardeleană, neștiută încă") aduce mari elogii d-lui Iorga, arătînd că d-sa a descoperit, pe niște cărți vechi, cîteva însemnări relative la trecutul Ardealului.—Versuri de d. Ciato, două frumoase schițe datorite d-lor Sadoveanu și Ciura.—Cronică literară. Bibliografie, etc.—Abonamentul 12 fr. pe an, 6 fr. pe ½ an. Revista apare lunar.

Revista Idealistă (August).—Transcriem dintr'o bucată a d-lui Artur Gorovei („Prin Țară") următoarele rinduri care ne desvălue încă o durere. E vorba de grănicerii de prin părțile Dornei:

„Ce a motivat pe cei mai mari, nu se știe, sau vor fi știind numai ei, de au trimis tocmai aici la marginea țărei, grăinicerí recrutați de prin mahalalele sau împrejurimile Bucureștilor, oameni cari, în afară de chipul omenesc, nu au nimic comun cu acei pe cari au menirea—așa se zice—să-i moralizeze. Acești *papugii*, precum îi numesc ai noștri, își închipue că ei sînt niște ființe superioare, condamnați de soartă a-și ispăși păcatele strămoșilor între barbarii din nordul Moldovei, pe care-i tratează ca pe niște barbari, sau cel mult, ca pe niște ființe inferioare create pentru distracția lor.

„Una din distracțiile cele mai obicinuite ale grănicerilor de pe aci, este aceasta: dacă vre-un țăran are o femee frumușică, este pîndit cînd vine de la lucru și oprit pentru a fi cercetat dacă nu are ceva de contrabandă. Pe cînd i se rascolește în traistă, unul din grăinicerí îi găsește o cutie de chibrituri, ori un pachet de tutun austriac, pe care tot grăinicerul are măestria să i-l furișeze în traistă. Arestat, conform cu legea, țăranul ie dus la vamă, unde i se încheie cuvenitul proces-verbal, și apoi e trimes, sub escortă, tocmai la Folticeni, departare de 145 kilometri, unde e aruncat în pușcărie. În acest timp, însă, păzitorii hotarelor cercetează și pe la casa creștinului, pentru a mai găsi ceva contrabandă. Se duc, adică, să facă percheziție. Uneori percheziția e anunțată prin împușcături în ușile caselor, pentru a îngrozi pe cei din lăuntru. Apoi ferestrele sînt sparte, ușile doborîte, vandalii pătrund în casă, și primul lucru găsit de contrabandă este nevasta gospodarului, care cade victimă distracției grănicerilor.

„Și încă ie bine dacă se întîmplă numai atîta. Mulți au fost împușcați și au murit de gloanțele grănicerilor, cari au ajuns o adevărată spaimă a populațiunei. Cred că nici apropierea turcilor nu inspira atîta groază".

Arhiva (No. 7 și 8, Iulie, August). D. A. D. Xenopol și-a ales, ca program al revistei, curățirea limbii de străinisme. Lucrul e lăudabil, dar cum înțelege d-sa acest lucru, vezi *Miscellanea* din N-rul trecut al „V. R." D. Xenopol vrea să reînvie pumnizmul. De ce nu? D. Macedonski nu a reînviat „neo-latinismul", cum ne asigură d. Montandon în „Mercure de France"? D. R. Manoliu susține că Eminescu nu s'a născut la Dumbrăveni și făgăduește că se va ocupa să stabilească: Ipotești sau Botoșani?—D. Gr. Trancu („gura ma'alalei") scrie un articol..., cel mai spiritual articol pe care l-am cetit vre-odată: judecați după început: „Pentru ca să nu se strecoare vre-un „maala-entendu", *de aceea* trebue să vă atrag atenția că de și sîntem pe „maala-urile" Dunărei, nu am îutemeia'ul (?, d-le Xenopol) gînd de a mă îndeletnici cu „maala-ria", nici să vă propun constituirea vre-unei societăți pe acțiuni pentru fabricarea sirmei necesare la „maala-cofurile" cucoanelor..." etc. Prea multă... „maala...", d-le Trancu!—In acest număr scrie și d. Caion. De ce lipsește d. Barbulescu?

Statistica (No. 1, Septembrie). O revistă importantă, mai cu samă dacă va da toată importanța cuvenită „mișcării sociale, economice, politice, etc." dela noi mai mult decît celei „din lumea întreagă", pe care, la nevoe, o putem cunoaște și de aiurea.

La Nouvelle Revue (Iulie, August, 1906).

Moartea ilustrului dramaturg al nordului a dat naștere unei literaturi foarte bogate asupra vieții și activității sale. Aice (No. pe Iulie) găsim un articol al lui Jean Bayet asupra lui *Henric Ibsen*, în care autorul susține că „Teatrul lui Ibsen" nu-i de cît un teatru de idei, une ori chiar de cuvinte. Aceste idei, aceste cuvinte noi le cunoaștem de mult și nu credeam că ne vor fi o dată importate ca producte nouă. Autorul articolului ajunge la această încheere după ce arată că teatrul lui Ibsen—o dublă luptă a eroului mai întăi contra societății și apoi contra naturii sale fizice—e asemănător cu literatura D-nei Sand și că eroul ibsenian e capătul unei lungi serii de spirite legate unele de altele: de la Reformatori la Filosofi, de la Rousseau și B. de St.-Pierre la M-me Sand, Barbès, P. Leroux, J. Reynaud. Și dacă azi romanele D-nei Sand—cele sociale, idealiste—ne fac să zimbim, pe cînd Ibsen are atît de mare influență asupra spiritelor, asta se datorește în mare parte progresului pe care știința l'a făcut din timpul D-nei Sand până azi. Eroul lui Ibsen știe că el e victima, nu numai a societății, ci și a ereditații—și acest determinism fiziologic, contra cărnia voința sa e nepulincioasă, e de un mare dramatism. Apoi succesul lui Ibsen se mai datorește și „deghizării" teoriilor în haină „norvegiană"—un fel de misticism care le-a dat aerul de noutate. Și autorul, care nu e un admirator al lui Ibsen, declară că nu înțelege—adică nu gustă—teatrul lui „confoz și nereal" și sfîrșește articolul închizînd porțile teatrelor franceze acestui scriitor, care—

poate să fie bine acolo în cadrul lui „în ţara minunată a fiordurilor, a ceţelor şi aurorelor boreale"...

Ocupîndu-se cu progresele mari, pe care le-a făcut, în secolul nostru, reclama comercială, Paul-Louis Hervier dă, în articolul său asupra *evoluţiei publicităţii*, (No. pe August) numeroase probe de reclame, tipărite prin ziare încă din veacurile trecute, dintre care unele sînt foarte interesante nu numai prin modul cum sînt concepute, dar chiar prin lămuririle, pe care ni le dau asupra vieţii acelor timpuri. Cel dintăi anunţ-reclamă tipărit în ziar a fost, în Franţa, acel al unui medic publicat în „Gazette" a lui Renaudot la 1631 şi deja de prin 1798 se găsesc în „Chronique de Paris" anunţuri de căsătorie, —de care azi gem gazetele. Numai seriosul „Journal des Débats" a refuzat multă vreme de a tipări anunţuri comerciale; abia pe la 1799 a început a primi pe acele ale librarilor, iar mai apoi a fost nevoit să deschidă largi coloanele sale acestui izvor nesecat de bogăţie pentru ziare. Aşa pe la 1801 se găseşte în acest ziar un anunţ, care arată că taximetrele de la trăsuri nu's ceva tocmai nou: e vorba, anume de „o trăsură care calculează", printr'un mecanism, numărul chilometrilor parcurşi. — Toate anunţurile dinainte de mijlocul secolului al 19-a sînt în genere ditirambice, declamatoare şi foarte lungi. De-abia pe la 1815 Emil de Girardin fondatorul ziarului „Presse", încearcă, cu cel mai deplin succes, de a da anunţurilor o forma concisă, simplă, rezervată. Dar şi acest fel de anunţ se modifică în curînd: cînd apar, prin 1890, reclamele-placarde cu desemnuri, care au atît de mare succes, atunci şi în ziare textul tinde tot mai mult să dispară pentru a da loc desemnului. Astăzi se ştie cît de variate mijloace se uzitează pentru reclamă—mai ales în America. Autorul dă nişte cifre, din care se vede că, în vremea noastră, se cheltuesc zeci de milioane de lei cu reclamele. Şi totuşi, după spusele mai multor negustori mari, pe care autorul articolului i-a consultat, nici o dată nu cheltueşte bani în zadar negustorul care cheltueşte pe reclamă, dacă ştie cum s'o facă.

Mercure de France, August 1906.

Moartea lui Luther, întîmplată în condiţiuni puţin cunoscute, a dat în totdeauna loc la discuţiuni foarte aprinse între partizanii doctrinelor lui religioase şi între duşmanii lui. Pe cînd cei dintăi au căutat să prezinte sfîrşitul marelui reformator ca normal, ceilalţi s'au silit să-l arăte ca neprevăzut şi cumplit. O nouă contribuţie la această chestiune aduce Charlotte Chabrier-Rieder într'un articol intitulat: *„O enigmă istorică, moartea lui Luther"*. Cu toate silinţele, pe care şi le-au dat discipolii lui, Coelius, Ionas şi Aurifaber de a face publicul să creadă că moartea lui Luther a fost liniştită şi senină, alcătuind chiar o dare samă în acest sens despre dureroasa întîmplare, totuşi oarecare indicii—învineţirea cadavrului, strîmbarea gurii etc.,—cum şi mărturisirile fostului său servitor credincios, Ambrosie Küntzel, au făcut să se înţeleagă că moartea lui a fost violentă şi nenormală. Dacă s'a sinucis strangulîndu-se, după cum spune fostul lui servitor, dacă a murit de apoplexie, în urma unei mese prea îmbelşugate în mîncare şi băutură, după cum îi era obiceiul, dacă a murit de angină pectorală ori de vre-un accident cardiac,—nu se poate şti sigur, e o „enigmă istorica"; dar că a murit de moarte violentă şi că în ultimul timp a fost chinuit de vedenii cumplite, despre asta nu e nici o îndoială.

La Revue, August 1906.

Un autor, care nu-şi semnează articolul, dar care e un bun cunoscător al situaţiei din Rusia, dă interesante lămuriri asupra *regimului Trepoff* şi asupra mijloacelor prin care un personaj aşa de neînsemnat intelectualiceşte a putut să ajungă la o situaţie atît de înaltă. Acum, cînd „omul tare"—sinucis, bolnav ori asasinat prin otravă—a părăsit pentru totdeauna lumea în care a sămănat atîta durere, socotim nimerit să împărtăşim cititorilor noştri cîteva din lămuririle anonimului autor al articolului. In ultimul timp majordomul Trepoff devenise un fel de dictator în Rusia: el guverna mai pre sus de miniştri, de ţar, de biurocraţie, de toate. Cum s'a putut face asta? In chip foarte firesc. Trepoff, coleg de petreceri cu marele duce Sergiu, a fost impus ţarului, prin ameninţări, de către acesta, ca guvernator al Petersburgului, după masacrele din 22 Ianuar 1905. Cînd Sergiu a fost numit guvernator general al Moscovei, din care el voia să facă o citadelă a regimului, a fost nevoit, din cauza incapacităţii sale administrative şi de frica responsabilităţii, să facă apel la amicul său Trepoff. Atunci a început în guvernămîntul Moscovei o guvernare prin teroare, în contra căreia nimeni nu îndrăznea să deschidă gura şi, pe cînd din celelalte provincii veneau mereu svonuri rele de revoluţie, Ţarul vedea în Sergiu şi Trepoff pe funcţionarii modeli, singurii care sînt în stare să salveze autocratismul. De aceia cînd în Ianuar 1905 a izbucnit în Petersburg mişcarea revoluţionară, Sergiu ameninţînd pe ţar cu o revoltă de palat—în interesul dinastiei—dacă nu introduce şi la Petersburg felul de guvernare de la Moscova, face ca Trepoff să devie guvernator al capitalei. In curînd Sergiu, e ucis de-o boambă şi atunci Trepoff ia pe lîngă Ţar rolul lui Sergiu de sfătuitor. Mai mult încă, Trepoff ia asupra sa responsabilitatea tuturor eventualităţilor, ceia ce Ţarului îi convine perfect. Astfel se crează pentru galerie acea legendă care e o scuză pentru toţi: Ţarul ar vrea să dee libertăţi, dar e prizonierul inconştient şi neputincios al lui Trepoff şi al bandei lui;—Trepoff n'ar fi aşa de rău, dar e supusul orb al voinţii ţarului terorizat de progresele revoluţiei etc... In realitate Ţarul ştie foarte bine ce se petrece în Rusia şi se lasă a fi „prizonierul lui Trepoff" pentrucă aşa-i convine. Numai cînd Ţarul va înţelege că în respectul voinţii poporului va putea găsi mîntuirea pentru ţară şi dinastie, numai atunci liniştea se va restabili în marele imperiu, încheie autorul. Iar noi cu durere ne gîndim că în locul unui Trepoff, răsar alţi zece pe dată şi că cine ştie cîtă vreme încă, milioane de oameni vor vieţui în groznicele frămîntări, în care se sbuciumă nefericita ţară.

Cunoscutul Léo Claretie, care acum e oaspetele nostru cu ocazia deschiderii pavilionului francez la Expoziţie, publică un frumos articol despre *calambururile oamenilor serioşi*, în care citează numeroase jocuri de cuvinte din Homer, Cicero, Clément, Marot, Emil Augier, Racine, Boileau, Victor Hugo, etc., cum şi unele calambururi celebre de-ale unor bărbaţi însemnaţi ca abatele Mauray, Lamartine, Clovis Hugues, Richelieu şi alţii. Autorul caută să explice pentruce chiar spirite alese s'au dedat une ori la acest soiu de glumă grosolană şi găseşte că jocurile de cuvinte sînt un fel de gimnastică a minţii.

Revue de Métaphysique et de Morale, (No. 4 Iulie 906). *Alfred Fouillée. „La doctrine de la vie chez Guyau, son unité et sa portée"*. Combătînd cîteva critici recente, autorul arată unitatea şi importanţa filozofiei lui Guyau în cugetarea contemporană. Se uneşte cu părerea lui Höffding care distingînd în filozofia din ultimul timp trei direcţii: una obiectivă şi

sistematică, alta bazată pe teoria cunoștinței și alta pe valori sau evaluare (subordonind teoria cunoștinții trebuințelor vieții și ale acțiunii) pune pe Guyau in fruntea ultimei direcții alături cu Nietzsche și Wiliam James. Ca și aceștia, Guyau s-a ridicat contra intelectualismului unilateral pornind de la ideia de viață, al cărui sentiment spontan il pune la rădăcina ori-cărei experienți. Viața era pentru el un principiu mai mult decit psihologic și mai mult de cit fiziologic, ceva original și specific, o spontaneitate internă care nu se confundă cu reflexiunea, ceva care e in acelaș timp principiul realității și scopul ideal al acțiunii. Filozofia lui e unitară, ideia de viață e pentru el primitivă și fundamentală și față de ea ideile de ființă, forță, mișcare, cugetare nu sint decit noțiuni abstracte. Filozofia lui e un monism bazat pe unitatea vieței, imanent și naturalist. El n-a redus viața la cauzalitatea mecanică cum cred unii, forțele fizice erau pentru el forțe vitale. Viața n-a fost la Guyau o entitate matafizică nici o intuiție poetică și romantică ca la Nietzsche. Doctrina sa a fost un pananimizm. El a luat viața in seazul ei psihologic, ca obiect și subiect de experiență imediată, la origina ori cărui fenomen intern sau extern. Guyau a fost inainte de toate un psiholog și un meditativ, nu un simplu artist diletant, nici un filozof scolastic. Punctul de vedere sociologic deriva pentru dinsul din cel vital și psihic, societatea era pentru el o expanziune a vieții individuale. Teoria cunoștinții a subordonat-o vieții și valorilor ei. Criteriul valorilor era pentru el intensitatea și expanziunea vieții. Viața extrage din ea insăși puterea și extrage din puterea superioară, datoria, intăi individuală, apoi socială, făcindu-și insfirșit propria ei sancțiune prin conștiința pe care o ia de sine și prin valoarea pe care și-o dă. Aceasta doctrină adevărată și inaltă nu e, după Fouillée, ceva provizor, ea conține o parte insemnată de adevăr și dară va fi cindva depășită ca toate doctrinele. In ea nu-i nimic de distrus, viitorul o va desăvirși și o va completa numai.

Revue dés Idées 15 Aug. 1906 Léon *de Montesquieu La hiérarchie des sciences d'après Auguste Comte.*

Se știe că Comte clasifică științele in ordinea generalității lor descrescinde și a complexității lor crescinde, astfel: matematica, astronomia, fizica, chimia, biologia, sociologie. Fiecare știință e pentru el sub dependența tuturor științelor care o precedează in ordinea de clasare, dependență directă față de știința ce o precedează imediat și indirectă față de celelalte. Cu descreșterea generalității coincide creșterea in demnitate a unei științi. Combinind această creștere de demnitate cu creșterea de dependență, Comte a stabilit o lege importantă pe care o rezumă astfel: Cele mai nobile fenomene sint pretutindeni subordonate celor mai grosiere. Ultima proprietate a ierarhiei pozitiviste e gradul de modificabilitate a fenomenelor care devine cu atit mai mare cu cit fenomenele sint mai puțin generale și deci mai complicate. In ordinea fenomenelor astronomice eficacitatea intervenției noastre e nulă, ea devine reală in ordinea fenomenelor fizice, crește față de activitatea chimică, apoi față de fenomenele vitale și mai ales față de cele sociale. In „Filozofia pozitivă" Comte considera sociologia ca al șaselea și ultim termen, al ierarhiei pozitive. In „Politica pozitivă" a adăogat al șaptelea termen, morala avind ca studiu sentimentul ca motor suprem al existenții individuale. Această clasare enciclopedică cuprinzind șapte termeni e in filozofia lui strins legată cu legea celor 3 stări prin care trebue să treacă succesiv fiecare ramură din

cunoștințele noastre. Cu cit ne urcăm pe scara științelor, trecerea se face mai incet. In sociologie explicările metafizice domină, de aci vechea diviziune a concepțiilor noastre fundamentale, in filozofie naturală și filozofie morală, una relativă la lumea inorganică, alta la omul moral și social, diviziune pe care Comte a făcut-o să dispară, reco istruind unitatea noastră mentală pe baze exclusiv pozitive. Pozitivismul ocupă un loc intre materializm și spirtualizm, recunoscind că studiile superioare trebue să fie din cauza subordonării lor preparate de cele inferioare, dar dezaprobind tendința după care acestea sint dominate de cele inferioare. Conciliarea pe care o face pozitivizmul intre aceste două sisteme e datorită mai ales preponderenței punctului de vedere social. Diversele noastre cunoștinți compun in fond o știință unică, acea a umanității și numai preponderența punctului de vedere social le poate lega intre ele, realizind o unitate subiectivă și relativa, dar singura posibilă, căci la unitatea absolută și obiectivă trebue să renunțăm. Intre filozofie și religia lui Comte nu-i contradicție cum a crezut Littré și alții, ci o simplă și logică dezvoltare a gindirii. In Filozofia Pozitivă elaborind materialele imensului edificiu pe care vroia să-l construiască, Comte ocupindu-se numai de detalii a intrebuințat metoda obiectivă. Dar odată elaborarea terminată, a vrut să puie o legătură intre diferite ramuri, să construiască o sinteză. Pentru aceasta a intrebuințat metoda subiectivă și părăsind observația, a căutat să scoată din spiritul nostru, prin reflecțiune, legătura zădarnic căutată inafară, legătură nu absolută ci relativă, avind valoare numai pentru noi. Prin aceasta Comte n-a renunțat la metoda obiectivă legitimă, cind e vorba de realitatea cunoștințelor, cea subiectivă avind in vedere numai considerația utilității lor. Căci pentru el lucrările de detalii trebue subordonate vederilor generale după cerințele bunului simț și a moralei.

La Revue Latine (No. 7, Iulie și 8. August).

Cu prilejul apariției cărții lui Ed. Rod „L'affaire Jean Jacques Rousseau" despre care s'a vorbit in numărul trecut al acestei reviste, Faguet studiază și el această chestie (No. 7), descriind starea socială a Genevei pe atunci și insistind asupra rolului meschin pe care l'a jucat Voltaire in această afacere, ințetind poporul contra lui Rousseau, prin publicații anonime pline de venin și negind mereu prietenilor săi din Paris amestecul său. Cu prilejul afacerii Rousseau, guvernul aristocrat al Genevei și-a perdut autoritatea morală și cea materială. Marele democrat Rousseau, care trebuia să contribue atit de mult la răsturnarea aristocrației de pretutindeni, a contribuit intăi la ruinarea ei in propria lui patrie.—In No. 8, Faguet publică notele lui Sainte-Beuve scrise pe margenile unui exemplar din Montaigne, care a servit marelui critic, in 1851, la lecțiile sale dela Școala Normală din Paris. — In numerele acestea cetim o polemică foarte... aprinsă intre René Doumic și Léon Séché asupra faptului dacă amorul intre Lamartine și „Elvira" a fost platonic ori... nu!

La Revue Socialiste (August), publică o anchetă interesantă—răspunsurile multor personalități marcante socialiste din Franța, Anglia, Germania, Italia, Rusia, etc.—asupra „Dreptului de vot pentru femei".—Fiind că in cel mai recent număr al acestei reviste, pe care l'am primit chiar acuma, se publică o altă anchetă—răspunsuri ale unor femei feministe și anti-feministe—asupra „Căsătoriei", vom da, in numărul viitor, alăturea cu darea de samă despre „Căsătorie" și acea des-

pre „Dreptul de vot", ambele chestiuni făcind până la un punct, din aceiaşi ordine de idei.

Revue internaţionale de sociologie, No. 6, Juin 1906.

Gabriel Prévost publică prima parte a studiului său „La famille et la patrie devant la philosophie"— asupra familiei (rămînînd ca despre patrie să urmeze în N-rul viitor).

Autorul susţine, că familia nu s'a născut odată cu omenirea, care la început a trăit în promiscuitate. Rezultînd din raporturile primitive dintre „procreatori şi procreaţi", familia numai cu încetul s'a constituit ca o grupare socială definită, şi încă bazele ei au variat şi variază adînc dela popor la popor, sub înrîurirea climei, moravurilor, temperamentului, stării sociale, religiunii şi a legislaţiei; şi desigur această instituţie va fi supusă şi pe viitor multor schimbări.

Autorul prevede, de pildă, că suprimarea principiului de moştenire a averilor va aduce o schimbare radicală,—şi ca dovadă arată cît de mult se deosebeşte familia franceză de cea engleză sau americană, mulţumită libertăţii testamentare;—„o simplă deosebire, spune G. Prévost, în concepţia proprietăţii a creat astfel o prăpastie între familia saxonă şi familia latină".

In trecut, Codul Civil a revoluţionat familia, admiţînd intervenţia justiţiei—ca organ al societăţii,—în raporturile între soţ şi între părinţi şi copii,—ceea ce înainte ar fi revoltat pe „autocraţii familiali". Putem prevedea evoluţia şi mai departe în această direcţie,—spre o tot mai mare egalitate şi libertate a femeii, şi spre o ocrotire tot mai energică din partea societăţii a drepturilor ei şi ale copiilor.

Revue scientifique (*No. 9*) *1 Septembrie 1906*). *Dr. A. Calmette*, Director al Institutului Pasteur din Lille, scrie un articol interesant, intitulat: „Căile de pătrundere ale infecţiunii tuberculoase şi apărarea organismului".

Chestia tuberculozei, zice autorul, trebue să intereseze pe tot omul. Tuberculoza fiind una din boalele cele mai răspîndite şi mai periculoase. Dacă cercetările făcute până în prezent asupra tuberculozei n'au reuşit se ne dea mijlocul sigur de a o învinge complect, cel puţin ele au precizat, după cum s'a exprimat şi D-rul Roux [1]), punctele importante care aşteaptă dezlegarea definitivă şi asupra cărora trebue să se îndrepte aceste cercetări. Şi unul din acele puncte importante e şi acesta studiat de D-rul Calmette în articolul de faţă. In adevăr, după cum se exprimă D-rul Calmette, „Cunoaşterea exactă a căilor de pătrundere a bacilului tuberculozei în organizm e de o importanţă capitală, căci ea trebue să servească de bază la determinarea măsurilor de combatere pe care trebue să le adoptăm cu folos în contra răspîndirii tuberculozei. Aşa, până în ultimele timpuri Clinicenii şi bactereologii erau de acord pentru a admite *că molipsirea tuberculoasă se efectuează mai cu seamă prin praful încărcat de bacili care pătrund în plămîni cu aerul inspirat*.

Von Behring însă, a emis la, 26 Septembre 1903, ideea că tuberculoza pulmonară a adultului n'ar fi de cit o manifestare tardivă a unei infecţiuni intestinale căpătată la etatea tînără.

Doctorul Calmette, bazat pe experienţele diferiţilor savanţi şi pe ale sale proprii, făcute în colaboraţie cu C. Guérin, stabileşte următoarele concluzii teoretice şi practice asupra căilor de pătrundere a infecţiei tuberculoase:

1. „Că virusul tuberculos pătrunde de cele mai multe ori în organizmul omului şi al animalelor prin *căile digestive şi mai cu seamă prin intestin*.

2. Că bacilii tuberculoşi, introduşi în tubul digestiv, pot fi absorbiţi şi pătrunde mucoasa intestinală fără a lasa acolo vr'o urmă; că, imediat ajunşi în vasele chilifere ei, sînt învăluiţi, prinşi de unele globule albe de singe numite leucociţi polinucleari, însoţind astfel aceşti leucociţi în toate voiajurile lor prin organele limfatice şi prin vasele de singe.

3. Că localizaţiile pulmonare, ganglionare, seroase, viscerale, articulare sau osoase ale tuberculosei, rezultă din oprirea, în vasele capilare ale acestor diferite organe, a leucocitilor cari, învăluind bacilii tuberculoşi virulenţi, sînt distruşi de celulele care căptuşesc pe dinăuntru vasele (macrofoge) producîndu-se astfel lesiuni tuberculoase incepătoare (celula gigantică şi granulaţia cenuşie).

4. *Toate localizaţiile interne de infecţiune tuberculoasă sînt de origină intestinală*, afară de unele întîmplări rari cînd virusul tuberculos e inoculat sau introdus întîmplător în piele sau în unele peliţi (mucoase) atinse mai dinainte şi unde el se instalează, dînd naştere la forme de tuberculoze locale cum sînt d. ex lupusul, tuberculozele naso-faringiene, otitele tuberculouse etc., mai mult sau mai puţin susceptibile de a se propaga prin vasele limfatice.

5. Că praforile uscate sau umede murdărite de bacilii tuberculoşi sînt, în general, incapabili de a produce infecţia directă a plămînului.

6. Că, în imensa majoritate a cazurilor, molipsirea omului rezultă din pătrunderea, în căile digestive, a bacililor proaspeţi şi virulenţi de provenienţă umană (scuipat); că astfel se explică întinderea şi gravitatea molipsirii în familii şi în locurile unde oamenii traesc în colectivitate ca în ateliere, biurouri etc.

7. In fine că bacilii tuberculoşi de origină bovină sînt capabili de a infecta pe om, mai cu seamă la etatea tînără, însă această infecţiune nu e aşa de deasă şi de gravă ca acea produsă prin bacilii tuberculoşi de origină umană.

Ca concluzii de ordin practic, D-rul Calmette mai stabileşte:

1. Basele de căpitenie în combaterea tuberculozei sînt pedeoparte lupta în contra scuipatului, iar pe de altă parte educaţia higienică atit a persoanelor atinse de tuberculoză cît şi a persoanelor care sînt obligate să trăească în contact cu cei atinşi. Afară de aceasta, să nu se scape din vedere că şi *surmenajul, locuinţele nesănătoase, alcoolismul* şi *mizeria* sînt cauze principale care contribuesc la slăbirea rezistenţii organizmului, cînd e vorba de infecţia tuberculoasă.

2. Că lupta contra terenului favorabil tuberculozei e desigur mai eficace de cît lupta în contra bacilului. Acei cari se încăpăţinează de a răspîndi greşala că unii oameni sînt tuberculizabili şi alţii nu, trebuesc condamnaţi în public. Adevărul e că toţi oamenii sînt expuşi de a fi tuberculizaţi ca şi maimuţele, ca şi boii şi ca şi toate cele-l'alte mamifere. In adevăr, şi oamenii şi animalele cele mai rezistente, adică mai viguroase, contractează cu siguranţă tuberculoza, dacă sînt expuşi într'un timp suficient la o serie de reinfecţii succesive, şi nu pot fi definitiv *cruţaţi* de cît acei care au avut norocul de a fi vaccinaţi prin o atingere vindecată.

In fine pentru a suprima ori-ce ocazie de molipsire prin lapte şi prin derivatele sale ca smîntîna, untul brînza etc., D-rul Calmette expune dorinţele congresului din Nancy formulate în urma propunerei sale şi anume: Ca nimeni să nu aibă dreptul de a vinde laptele destinat pentru consumaţia publică dacă n'a făcut mai întâi o declaraţie prin care să se angajeze:

1) Viaţa Romînească No. 6. August 1906 pag. 518.

1) De a nu ţine în grajdurile sale de cît vaci care au fost supuse de mai puţin de două săptămîni la proba tuberculinei şi care n'au reacţionat.

2. A supune de două ori pe an toate aceste vaci de lapte la proba tuberculinei sub controlul unui veterinar sanitar anume însărcinat pentru aceasta.

Ar fi de dorit ca aceste măsuri, propuse de Congresul din Nancy, să fie serios aplicate şi la noi unde această boală face atîtea victime.

Nuova Antologia. (1 August, Roma). *Emilio Salaris.* „Spiritul instituţiunilor elveţiene". Autorul, locotenent în oştirea italiană, după ce declară că articolul său este rezultatul unei observări mai îndelungate făcute la faţa locului şi după ce relevează neobişnuit de intensa iubire de patrie a Elveţienilor, iubire de patrie care e strîns legată de cultul pentru instituţiile democratice ale ţării, ne dă următoarele amănunte asupra organizaţiei militare şviţerene. Serviciul militar este obligator pentru orice elveţian de la vrista de 17 ani pînă la 50; recrutarea însă are loc după împlinirea a 20 de ani. Armata se împarte în: *activă* (timpul serviciului 12 ani), *landwehr* (timpul serviciului 13 ani) şi *landsturm* (în care se pot înrola toţi tinerii dela 17 pînă la 20 de ani şi toţi oamenii dela 45 la 50 de ani, care au servit deja în armata activă şi în landwehr). Este izbitor numărul cel mare al scutiţilor de armată ca neapţi: în 1901, 49% au fost scutiţi, în 1902, cifra a crescut. Aceasta se explică şi din raţiuni bugetare: fiecare canton poate înrola un număr anumit de tineri, iar restul este găsit ca neapt pentru serviciu; astfel Statul obţine două foloase: menţine un număr limitat în şcolile de instrucţie şi în acelaş timp îşi măreşte venitul prin taxa pe care o plătesc cei scutiţi. Corpul ofiţeresc se recrutează din soldaţi şi subofiţerii mai culţi; gradul se acordă după urmarea timp de 40 ori 60 de zile a unei anumite şcoli preparatoare. O singură excepţie se face cu absolvenţii secţiei militare a politecnicului din Zürich, care sînt înscrişi deadreptul ca *premiers lieutenants* în artilerie şi geniu. Ofiţerii de stat major se recrutează din ofiţerii care au urmat timp de 10 septămîni şcoala specială de stat major din Thûn. Forţa oştirii şviţerene atinge următoarele cifre: armata activă 153,000, landwehr 88.000, landsturm înarmat 46.000, landsturm neînarmat 237,000. În fiecare an se instruesc recruţi şi se rechiamă 70,000 de oameni pentru cursurile de instrucţie. Cheltuiala anuală pentru armată se ridică la 30 de milioane. În corpul ofiţeresc elveţian sînt astăzi două curente: unul personifică şcoala naţională, celălalt şcoala germană. După unii soldatul trebue să fie numai un bun mergător şi un bun trăgaciu, pe cînd alţii vor ca să stabilească o disciplină mai riguroasă şi să deprindă soldaţii cu ordinea strînsă, cu mişcările de massă.

Rivista d'Italia. *A. Marghieri.* „Dreptul de vot femeilor". Este o conferenţă pe care autorul, deputat în parlamentul italian, a ţinut-o la cercul filologic din Neapole. Faţă cu cererile femeilor de a fi înscrise în listele electorale, în Italia, cereri care, în unele localităţi au fost admise, autorul declară dela început că legea în vigoare astăzi, se opune şi, dacă e vorba ca femeile să capete dreptul de vot, atunci trebue schimbată legea actuală. După o scurtă enumerare a drepturilor pe care femeile le-au căpătat deja în alte ţări, autorul mărturiseşte că „nici un om cu raţiune n-ar putea să-şi asume responsabilitatea de a socoti femeile în general ca neapte de a exercita dreptul de vot politic"

dar adaugă imediat că „nu poate să fie niciun om cu raţiune care să gîndească sau să voiască ca acest drept să-l aibă *toate* femeile".—Părerea sa e că „în anumite limite determinate" femeile ar putea să-şi exercitezo dreptul de vot, fără ca societatea să aibă a se teme. Ca partizani ai dreptului de vot politic pentru femei citează—în afară de John Stuart Mill—pe Gladstone, Lord Biconsfeald şi Lord Salisbury. Ţara în care s-a luptat mai consecvent pentru acest scop a fost Anglia. Cea dintăi propunere în Camera Comunelor a fost făcută în 1867 de către Stuart Mill, apoi la 1870 de către Dilke şi apoi consecutiv în 1871, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 83, 84 şi 1892. Propunerea lui Mill din 1867 a fost respinsă cu 113 voturi contrare, pe cînd ultima propunere din 1892 a lui Woodal a avut 335 voturi favorabile şi niciunul în contra; Camera lorzilor însă a fost aceea care a respins propunerea lărgirii dreptului de vot. Celor care se declară împotriva acordării dreptului de vot politic femeilor pe motivul inferiorităţii intelectuale, autorul le spune că „oricît de inferioară ar fi capacitatea femeii faţă cu a bărbatului, va fi totuş suficientă pentru acest scop". Dar autorul care e împotriva introducerii votului universal în Italia, pe motiv că numărul de analfabeţi e prea mare, se-nţelege că nu admite votul universal nici pentru femei. Ba, cere şi mai multe restricţii decît pentru bărbaţi: „Nu e suficient, zice, pentru admiterea femeii la vot, condiţia cerută bărbatului: aceia adică de a şti a ceti şi scrie. Trebue un oarecare element care să ne dea siguranţa că femeia care aspiră la dreptul de vot aparţine unor clase sociale care să constituească cea mai mare garanţie posibilă, nu numai de interesul său material şi moral de a vota, dar şi de cultura şi onorabilitatea sa". Şi în consecinţă cere dreptul de vot pentru: 1. femeile măritate sau nu, care au anumit cens; 2. negustoriţele sau acele care conduc industrii şi fabrici; 3. laureatele; 4. deplomatele, care au 5 ani de slujbă; 5. literatele şi femeile de ştiinţă; pentru toate să se ceară vrista de 25 de ani. Cum se vede autorul ţine mult la drepturile clasei sociale din care face parte.

Deutsche Rundschau (August, Berlin). *Albert Pfister* „Din America". Autorul însărcinat ca reprezentant al regelui Würtiembergului să rostească discursul festiv la serbările care au avut loc în Chicago în onoarea lui Schiller în Mai 1905, s'a folosit de acest prilej pentru a studia universităţile americane. În Germania, ne spune el, universităţile s'au format prin voinţa principilor sau a oraşelor şi numai mai tîrziu au ajuns să se unifice cu trebuinţele poporului; în America însă ele s-au născut deodată din însuşi sînul poporului. Statele-Unite, ca stat unitar nu întreţine nici o universitate şi chiar nici o şcoală afară de Academiile din Westpoint şi Annapolis pentru armată şi marină; toate scólile şi universităţile sînt întreţinute de fiecare din cele 33 de state în parte precum şi de contribuţia oamenilor privaţi. Universitatea din Chicago (statul Illinois) de pildă se datoreşte lui Rockefeller care a făcut întăi o donaţie de 12 milioane de dolari; dar afară de el s-au mai găsit şi alţi 3000 de donatori. În acelaş stat Illionis se mai află o universitate privată la Evanston precum şi o alta întreţinută de statul Illinois, care n'are decît 5 milioane locuitori. Numai Universitatea din Chicago, are 4000 de studenţi şi o avere de 18 milioane dolari, ocupînd deci în ce priveşte bogăţia al treilea loc între universităţile americane: Harvard, Columbia, Chicago. Nu toate universităţile din America însă au aceiaşi însemnătate chiar din punct de vedere al corpului pro-

fesoral; cele cu o mai mare influenţă sint: Harvard (Cambridge), Zale (Connecticut), Columbia (New-York), Cornell in orăşelul Ithaka (New-York), Johns Hapkins in oraşul Baltimore şi Universitatea din Chicago. Ca şi in Anglia, in jurul fiecării universităţi se află aşa numitele *College*, cari servesc ca şcoală pregătitoare pentru specialisarea in Universitate. La Harvard şi la Johns Hapkins se cer patru ani de cursuri de College după care se capătă titlul de Bachelor of Arts (A. B.) care permite urmarea unei specialităţi la Universitate. Viaţa academică se poate rezuma in trei cuvinte, zice autorul, locuirea la un loc a tuturor (house system), sport şi club. Acela dela activitatea căruia depinde soarta Universităţii este Presidentul ei, numit pe viaţă de către consiliul comunal.

Deutsche Revue (August, Stuttgart). *Dr. Karl Max Giessler.* „Insemnătatea visurilor".—Pentru popoarele vechi insemnătatea visurilor sta in valoarea lor profetică. La Egipteni mai ales domnea o adevărată epidemie de explicare de visuri: oamenii frecventau anume templul zeiţii Isis pentru a visa şi a căpăta explicarea; la Asirieni visurile regilor influenţau chiar politica lor; chiar şi Biblia conţine multe visuri profetice, ca inspiraţii a unei directe revelaţii. Şi Grecii işi explicau visurile ca trimise de zei şi cel mai vestit loc de tălmăcire al lor, era Oracolul lui Trophonios in Böoţia. Evul mediu credea de asemenea in puterea profetică a visurilor, dar cu explicarea lor se ocupa numai clerul de jos pe cind Biserica le ignora cu desăvirşire. Cu timpul insă importanţa acordată visurilor fu căutată aiurea şi anume: unii le considerau ca o ridicare a sufletului pe o treaptă mai inaltă, iar alţii le acordau numai o valoare prognostică şi diagnostică pentru anumite boale. Astfel s-a stabilit că pentru anumite afecţii organice ca furonculii şi cancer, visul poate servi ca un semn prognostic. De asemenea epilepticii au deja in vis crize epileptice. Visurile histericilor sint insă mai puţin caracteristice. In multe cazuri visurile pot prevesti şi viitoare deranjări ale minţii. In timpurile din urmă s-a căutat a se stabili şi altă legătură intre vis şi trezie: Radestock, Griesinger şi Freud, explică visul ca implinirea dorinţelor ce n'au putut fi satisfăcute in realitate. Vinz insă, mai aproape de adevăr, consideră visul ca „un fenomen in toate cazurile netrebuincios, in multe cazuri morbid. Autorul face un pas mai departe şi consideră visurile ca „o stare de degenerare psihică, o reintoarcere atit psihiceşte cit şi fisiologiceşte spre epoci anterioare ale vieţii individului şi a speciei". Degenerarea se arată prin faptul că pe cind in starea de trezie notele importante ale unei reprezentări intunecă pe cele neimportante, in stare de vis se intimplă tocmai contrarul. Chiar şi reprezentările corpului nos'ru, se descompun in starea de vis, precum chiar şi reprezentarea personalităţii noastre; astfel se poate intimpla ca in vis corpul nostru să ne apară dedublat, iar personalitatea schimbată şi anume in sensul unei fase anterioare a evoluţiei noastre: ne visăm copii, tineri etc., cu ideile şi sentimentele din acele epoci trecute. Visul deci nu numai că arată o degenerare psihică, dar conţine şi multe elemente patologice care se găsesc de obiceiu la persoanele atinse de alienaţie mintală.

Sozialistische Monats-Hefte, No. 8, August, 1906.

James R. Macdonald, in „Sozialismus oder Arbeiterpolitik",—explică pentru ce majoritatea socialiştilor Engleji au intrat in „partidul muncitorilor", care nu şi-a insuşit doctrina socialistă; motivul: necesitatea de a se uni cu sindicatele profesionale (Trade-unions), cari sint refractare formulelor socialiste. „Socialismul fără sprijinul „sindicatelor e condamnat să rămină „o mişcare de critică sterilă şi abs„tracţiune neputincioasă: *Tradeunios„mul* fără socialism e o luptă inutilă, „obositoare şi nici o dată hotăritoare".

Astfel se opune socialismului abstract o reală *politică muncitoare*.

Eugène Fournière,—in „Die Stellung der Sozialisten im französischen parlament",—recunoaşte că in vestitul duel parlamentar intre Clémenceau şi Jaurès, acest din urmă a fost invins—chiar o parte dintre socialiştii „independenţi" (intre cari şi vechiul tovarăş al lui Jaurès, Viviani) au votat pentru afişarea discursului lui Clémenceau. Autorul crede că intransigenţa socialiştilor „uniţi" va da roade şi mai rele.

Contemporary Review (London, August).—D-l *J. A. Spender*, in „*Primele Şase Luni*", analizează activitatea guvernului dela venirea lui la putere: „Luna August, spune autorul, găseşte noul guvern in mijlocul celei mai arzătoare sesiuni din timpurile moderne". Dacă noului guvern i se poate imputa lipsă de strălucire, nu i poate imputa insă, nici de cei mai acerbi opozanţi, lipsă de hărnicie. Nici odată n'a fost o activitate mai mare in Biurourile, Comisiunile şi Subcomisiunile inaltei Administraţii.—„Bilul Educaţiei", la ordinea zilei incă dela 1902, „Reforma Armatei", care azi nu mai poate ingădui tărăgănare, vor fi mulţămitor şi definitiv rezolvate şi vor da o nouă tărie Imperiului Britanic. In sfirşit, legenda, că guvernele liberale sint mai puţin abile in afacerile externe decit cele conservatoare, a fost complect spulberată prin atitudinea ce a ştiut să aibă *Sir Edward Grey* in conferenţa dela Algeciras şi prin izbinda ce a avut guvernul in relaţiile cu Sultanul. Raporturile cu Germania sint azi din cele mai bune, fără să se atingă susceptibilitatea Franţei, şi speranţa unei bune prietenii cu Rusia nu pare exclusă după incetarea tragicului războiu civil care astăzi bintue marele Imperiu. Tăria şi prevederea guvernului, calităţi care i-au asigurat deplin succes in afacerile externe, il vor pune desigur in stare să rezolvească şi marea chestie a Transvaalului din Africa de Sud.

North American Review (New-York, August).—D-l *Jacob H. Schiff*, după o călătorie de studii prin Japonia comunică observaţiile sale in „*Japonia după Războiu*". Autorul aminteşte faptul că dacă Anglia nu s'ar fi inţeles cu America pentru a realiza imprumutul Japonez in cursul răsboiului, Japonia s'ar fi ruinat inainte de a se termina războiul. In adevăr, azi Anglia şi Statele-Unite nu au nici un motiv să se ingrijească de imprumuturile din 1904, dar siguranţa de acum nu era atunci. Anglia şi Statele-Unite au riscat financiarminte pentru că războiul punea in primejdie civilizaţia lumii intregi, nu numai existenţa Japoniei. Pentru Japonia, stăpinirea asupra Coreei era o chestie de viaţă; inaintarea Rusiei pe teritoriul coreean trebuia sigur să provoace războiul—era, pentru Japonia, o adevărată incălcare de teritoriu. Astăzi Rusia e alungată din Coreea, chestia războiului nu mai preocupă pe nimeni. Partida Militară deşi incă are mare influenţă in politica ţării, totuşi marii oameni de stat, „intemeetorii Japoniei moderne", văd o primejdie in programul Partidului Militar şi nu admit lupta Japoniei decit pe calea dezvoltării comerciale şi industriale. Nici un popor nu e atit de harnic şi atit de frugal şi iubitor de invăţătură ca cel japonez. Ţara e săracă in bogăţii naturale şi cu toate că Japonia importă cea mai mare parte din ma-

terille prime, ea reușește, mulțamită calităților extraordinare ale locuitorilor ei, să concureze prin eftinătate și calitate productele industriale ale celorlalte țări. E o prudență exagerată faptul că Statul a ținut ca mai mult de jumătate din datoria publică de 1,250,000,000 dolari să fie plasată în țară. Autorul conchide că tot viitorul Japoniei constă în dezvoltarea industriei.

Positivist Review (London, August).—D. S. *H. Swinny* se ocupă de situația morală a Angliei în Egipt. De cînd Anglia a încetat să se mîndrească cu rezultatele administrației ei în Indii, Egiptul îi servea totdeauna ca o dovadă a talentului ei de a administra o țară străină sămănind progres și culegînd simpatia autohtonilor. Ultima stare de lucruri din Egipt pare a fi de natură să convingă Imperiul Britanic că administrația engleză în Egipt nu e de loc iubită și că Anglia trebue să se aștepte la altceva de cît la recunoștința populațiilor indigene de acolo. In Egipt clasa cultă a indigenilor începe să protesteze împotriva sistemului englez de administrație, cu toate că acest sistem a mărit prosperitatea economică a țării, a răspîndit cultura și a asigurat împărțirea justiției. Care e cauza acestei nemulțamiri? Poate fi numai fanatizmul islamic, care necontenit crește în tot nordul Africei? Fără îndoială ultima neînțelegere cu Sultanul asupra delimitărilor a încurajat populațiile mahomedane din Egipt, dar fanatismul acestor populații nu esplică singur atitudinea patriotică naționalistă a clasei culte egiptene. Altele sînt cauzele: Anglia a căutat sistematic să împedece formarea oamenilor de stat dintre indigeni. Treptat, treptat toate locurile din administrația superioară au fost date numai în mîna Englejilor. Anglia urmărește atrofiarea însușirilor de *self-government* în sinul poporului pe care voește să-l administreze. Această concepție nu poate să convie acelora în care a început deja să mijească sentimente de mîndrie națională; pentru ei Anglia poate să administreze Egiptul în modul cel mai echitabil, totuși o justiție împărțită de străini e mai rea de cît injustiția însăși.

Russkoe Bogatstvo, Iulie, 1906.

S. Elpatievski, în schițele sale „Din Duma", arată efectul *revoluționar* al acelor ședințe ale Dumei, la cari luau parte miniștrii. Aceștia în ochii mulțimii totdeauna aveau prestigiul puterii și al inteligenții, întru cît *ei* conduc acest mecanism imens, care este statul Rus. Luptele parlamentare cu oameni ca Petrunkevici, Herzenstein, Rodicev, etc.—i-a *desgolit*, și arătat ceva ce „nu e nici puternic, nici frumos, nici curat".

„Aceasta a produs o impresie amețitoare asupra țăranilor-deputați. La „început am fost chiar uimit, că dis„cursurile D-lor Stișinscki și Gurco, „tocmai în mijlocul acestor țărani-de„putați, n'au provocat vr'o indignare, „ci o imensă veselie, un rîs ce nu'l „puteau stăpîni.

„—Iată, mă!—îmi spunea în culoare „unul din ei, — și, primblîndu-se, tot „pocnea din mîni de șolduri, rîdea, și „vorbea cu sine însuși:

„—Și noi la țară credeam! Mă! Ia„tă-ți mi-ni-ștri!... He!..

„Insămnătatea discursurilor ministe„riale pentru revoluționarea straturilor „de jos, e atît de imensă, încît nici n'o „putem calcula astăzi. Mult folos a „adus în această privință Stolipin, mult „au ajutat Stișinski, Pavlov, Kokevțev „și Șceglovitov, însă cu deosebire a „îmbogățit tezaurul revoluțiunii ruse d. „Gurco. Mai fericit decît toți ceilalți „dînsul a dărămat iluziunea binelui „public și a concepțiunilor de stat, ce „învestea pe oamenii de guvernămînt „în ochii mulțimii: — țăranii au văzut „pe niște oameni mici, fără multă „minte"...

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

Alessandro Levi, *Per un programma di filosofia del diritto*. Torino Bocca 1905.—Autorul tratează chestiunile de metodologie ale filosofiei juridice punînd-o în legătură cu chestiile generale de filosofie. Incepe cu teoria cunoștinții, și dela raporturile între filosofia generală și filosofiile particulare, trece la raporturile dintre aceste din urmă cu științele positive și în special cu științele sociale, cu sociologia, filosofia economică, juridică și etica.

Lucien Arréat, *Art et Psychologie individuelle*. Alcan. 2 fr. 50. O culegere de articole și studii ale cunoscutului scriitor francez asupra condițiilor de viață ale artistului, asupra influențelor diferitelor medii, asupra ereditații și asupra concepțiilor lui asupra frumosului.

Jean-Paul Nayrac: *Physiologie et psychologie de l'attention*. Evolution, dissolution, rééducation, éducation, cu o prefață de Th. Ribot.-Alcan.—

Arată problemele, experiențele relative la ele, precum și teoriile, indicîndu-și și preferințele sale.

Dr. Ed. Claparède: *Congrès international de philosophie*, a II-a, sesiune, ținută la Geneva în 1904, rapoarte și dări de samă.—Geneva, Kündig.—Comunicări de *Boutroux* („Rolul istoriei filozofiei în studiul filozofiei"), *Gourd* („Definiția filozofiei"), *Windelband* („Problemele actualmente puse logicei și teoriei cunoștinții în materie de științi naturale și morale"), *Pareto* („Individual și Social") *Reinke și Giard* („Neovitalismul și finalitatea în biologie") etc. etc.

Léon Tolstoï, *La foi universelle*, traduction de Halpérine Kaminsky. Fasquelle, 3.50.

Marele romancier studiază problema veșnicului conflict între știință și religie, folosindu-se de toate datele ultime ale științii.

P. Lacombe: *La psychologie des individus et des sociétés chez Taine, historien des littératures*, Alcan.—Autorul vorbește numai de Taine istoric al literaturilor. El interpretează într'un chip interesant temperamentul intelectual al marelui critic. Analizează mai cu seamă *Histoire de la littérature anglaise*.—Autorul combate adesea pe Taine.

A. Schopenhauer: *Sur la Religion* (Parerga und Paralipomena), traducere franceză. Alcan.

Jean Lahor: *Le bréviaire d'un panthéiste et le pessimisme heroïque*, Fischbacher.—E interesantă această operă, în care pasionatul poet al „Iluziunii" își exprimă filozofia sa, pe care o cunoaștem deja din poeziile sale.—Titlul spune el însuși care este concepția poetului-filozof.

F. Pillon: *L'Année philosophique* Alcan, 5 fr. Conține: Brochard: La Morale de Platon; Rodier: L'Evolution de la Dialectique de Platon; Hamelin; L'Opposition des concepts

d'après Aristote; Pillon: Un ouvrage récent sur la philosophie de Renouvier; Dauriac: La Philosophie de G. Tarde; Bibliographie française de l'année 1905.

Aliotta: *La Misura in Psicologia sperimentale.* Firenze, Galetti.

Are mai multe părți, in care tratează deosebitele probleme ale acestei științe nouă: psicocronomêtria, psicodinamica, psicostatica, etc.

ISTORIE, ETNOGRAFIE.

O. Nachod. *Geschichte von Japan* Bd. 1· „Urzeit" („Geschichte der aussereuropäischen Staaten". Herausgegeben von K. Lamprecht. Allgemeine Staatengeschichte. Zweite Abteilung) Gotha, F. A. Perther, 1906. Acest volum cuprinde istoria veche până la 645 p. ch. Prof. Lamprecht spune despre această lucrare: „este intâia istorie științifică a Japoniei in limba germană".

Immanuel, Hauptmann und Kompagniechef im 1. Nass. Inf. Rgt. Nr. 87 und Lehrer an der Kriegsakademie, *Der russisch-japanische Krieg.* Berlin, R. Schröder. Sint două fascicule: intâia conține istoria intîmplărilor dedinainte de războiu și o descriere a forțelor ruse și japoneze. A doua se ocupă cu primele lupte pe mare dela Port-Arthur și Pschemulpho, cu luptele dela Jalu și Kintschou.

Cyrus Thomas și W. J. Mac Gree: *The Indian of North America in historic times.* Philadelphia, G. Barrie and sons, 5 dollars.—Autorii, membri ai biroului de etnologie din Washington, arată crimele „civilizației" împotriva *Indienilor* și importanța, pentru dezvoltarea economică a Statelor-Unite, a acestor populații.

H. Thédenat: *Pompéi.* Renouard 8 fr.—2 volume. Viața privată și publică din Pompei. Conține 200 reproduceri fotografice.

René Viviani: *La Restauration* (1814-1830), al VII-lea volum din *Histoire Socialiste*, publicată sub direcția lui J. Jaurès. 3 fr.

Eugène Fournière: *Le Règne de Louis-Philippe* (1830—1848), al VIII-lea volum din aceiași publicație. 7 fr. 50.

Emile Roca, *Le Règne de Richelieu*,—o carte utilă pentru acei care voesc să priceapă pe Richelieu din faptele lui mărunte și ca determinat, in activitatea sa, de împrejurările societății in care a trăit.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE, DREPT.

E. Durkheim: *L'Année Sociologique* Alcan, 12 fr. 50. Conține: A. Meillet: Comment les noms changent de sens: M. Mauss ét H. Beuchat: Essai sur les variations saisonnières des sociétés eskimos, étude de morphologie sociale.

Anadoli, *L'Empire du travail.* Plon. Un tablou interesant și instructiv asupra vieții in Statele-Unite. Autorul susține că până acum nici un stat n'a știut, ca Statele-Unite, să unească cea mai mare prosperitate cu cea mai mare lipsă de suferință omenească.

Emilio M. Pagliano, *La Costituzione del Montenegro.* Roma, E. Voghera 1906. Se știe că prințul Nichita la 6 Dec. 1905 a dat o constituție Muntenegrului. Autorul in partea intâi se ocupă cu dreptul public a fostului regim, apoi studiază natura, cauzele, izvoarele actualei constituțiuni.

Dr. E. Houzé, *L'Argent et l'Anthropo—Sociologie*, Misch et Thron, Bruxelles. Un studiu critic asupra chestiunii Arilor și asupra greșelilor școalei antropo-sociologice.

R. Petrucci, *Les Origines naturelles de la Propriété.* Misch et Thron, Bruxelles.

Un studiu asupra formării proprietății chiar din stadiile cele mai primitive ale omenirii. Autorul caută să dovedească cum că proprietatea e o

urmare firească a activității vieții și apare odată cu ea.

E. Waxweiler, *Esquisse d'une Sociologie.* Misch et Thron, Bruxelles.

O încercare de a da cercetărilor sociologice o bază mai pozitivă, adică o bază experimentală.

Marc Hélys, *A travers le féminisme suédois*,—interesantă mai ales prin redarea tipului de femee emancipată, in senzul bun al cuvîntului, așa cum se găsesc numai in țările nordice și protestante. Această carte ne luminează unele din tipurile de femei din Ibsen.

Dr. S. Jankelevitch: *Nature et Société*, Alcan.—Intre fenomenele sociale și cele naturale e o deosebire nu numai de grad, dar de calitate; un fenomen social e mai mult decît o rezultantă a forțelor naturale, e un fapt *sui generis*, omenesc, in care se manifestă înainte de orice dorințile și credințile oamenilor reuniți intr'o colectivitate,—idealul lor moral; fenomenul social, supus și el cauzalității, realizează scopurile omenești, prin și in care oamenii adesea își manifestă rezistența lor la jocul orb al forțelor naturii,—acestea vrea să le dovedească autorul.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ, ISTORIE LITERARĂ, BIOGRAFIE

Scipio Sighele: *Letteratura tragica*, Fr. Treves, Milano.—Autorul analizează, din punct de vedere psichologic și psiachiatric, personajele principale din D'Anunzio, Eugène Sue, Zola, etc.

R. le Brun: *Corneille devant trois siècles*, Sansot, 3 fr. 50. Opiniile principalilor scriitori din veacurile XVII, XVIII și XIX.

Judith Cladel, *La Vie de Léon Cladel.* Lemerre.

Viața fecundului scriitor povestită cu multă preciziune și cu simțire de către fiica lui.

Eugène Gilbert, *Les Lettres françaises dans la Belgique d'aujourd'hui.* E. Sansot, Paris. Un studiu comparativ asupra diferiților scriitori mai însemnați belgieni: Verhaeren, Maeterlinck, Rodenbach etc. scris cu pricepere, tact și claritate.

Henri Mazel: *Ce qu'il faut lire dans sa vie.* „Mercure de France". Autorul împarte viața omului in mai multe perioade și recomandă operile de citit pentru fiecare din aceste perioade, —acelor care nu voesc să-și cheltuiască fără socoteală vremea.

Henrik Ibsen, *Lettres de Henric Ibsen à ses amis*, traduites par M-me Martine Rémusat,—scrisori de o importanță extremă pentru cunoașterea și caracterizarea extraordinarei personalități a dramaturgului scandinav.

Louis Thomas, *Les dernières leçons de Marcel Schwob sur François Villon*, édition de Psyché. Publicarea celor mai însemnate descoperiri asupra lui Villon, făcute de către Schwob, care prepara un studiu asupra lui Villon și a societății de pe vremea sa, — studiu întrerupt prin moartea autorului.

Edouard Rod, *L'Affaire J. J. Rousseau.* Perrin. Lucrarea criticului francez asupra căreia noi am dat un rezumat, după un articol din „Nuova Antologia", in No. 5 al „Vieții Romînești".

Marcel Reymond, *Verrochio*, Librairie de l'art ancien et moderne. Un studiu bine documentat asupra pictorului și a sculptorului Verrochio, profesorul marelui Leonardo da Vinci, și precursorul renașterii italiene.

Henri Davignon: *Molière et la vie.* Fontemoing. Autorul arată că teatrul lui Molière nu place femeilor, fiindcă, conform și vremii lui, el nu pune pe scenă femeea de 30 ani pasionată,—ci fetele a căror psichologie e prea simplă pentru femeile moderne

trecute de 25 ani. In această carte mai e vorba despre *Molière şi Burghezia*, *Drama în Molière*, etc.

Jacques Langlais, *Alfred de Vigny critique de Corneille, d'après des documents inédits*,—un nou aspect al marelui poet, acela de critic al operei literare a altora.

ŞTIINTĂ.

Dr. Emil Deckert *Nordamerika*, Zweite Auflage. Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut. O descriere a Americii de Nord in ce priveşte solul, apele, clima, flora şi fauna. La urmă o schiţă de geografie politică şi economică.

G. Gerland, *Immanuel Kant, seine geographischen u. antropologischen Arbeiten*. E o analisă mai intinsă despre, *Naturgeschichte des Himmels*, căutind să stabilească rolul geografiei in opera lui Kant şi rolul lui Kant in istoria geografiei.

Dr. Eug. Bilancioni, *Dizionario di botanica generale* Hoepli, editore, Milano 1906. Cuprinde istologia, anatomia şi fisiologia plantelor. Opera e complectată de tablouri sinoptice şi bibliografie, dar în apendice se dă biografia celor mai însemnaţi botanişti.

G. Fenizia. *L'evoluzione biologica e le sue prove di fatto*, Palermo, Remo Sandron edit. 1906. Este un manual din colecţiunea Piccola enciclopedia del secolo XX-a. Conţine o scurtă expunere a tuturor problemelor strinse dela Darwin încoace în favoarea teoriei evoluţiei, apoi intr'un capitol special, se discută principalele obiecţiuni aduse. Alte capitole se ocupă cu importantele lucrări mai nouă şi la fine o bogată bibliografie.

Russel Wallace, *Il posto dell' uomo nell' universo*. Traduzione dall inglese di Giacomo Lo Forte. Rem Sandron edit. Palermo 1906. Este cea mai recentă sinteză a rezultatelor tuturor ştiinţelor fizice şi biologice. Prefaţa lui Lo Forte care o precedează, complectează volumul relevînd divergenţele dintre ideile lui Wallace şi acele ale altor biologi.

FOLK--LORE

Paul Sébillot: *Le Folk-lore de France*, tom. III, La Faune et la Flore. E. Guilmoto. 18 fr.—

Cum arată titlul, se vede bine că autorul studiază toate chestiile ce interesează pe folk-lorist, relativ la plante şi animale.

Arnold van Gennep: *Mythes et Légendes d'Australie*. E. Guilmoto, 10 fr.—Importantă prin faptul că studiul semi-civilizaţilor este de un interes special, pentru că problemele ce se pun relativ la viaţa şi concepţiile lor, sint probleme relative la „inceputuri", relative la „origini".

LITERATURA.

Ferdinand von Hornstein, *Mohammed*, Drama in drei Akten.

Stuttgard, Greiner & Pfeiffer, 1906. *Fühlung*, Psychologische Dichtungen. Zw. Ausgabe. Ibidem.—Cea dintâi operă aminteşte mult drama cu acelaş nume a lui Voltaire. Fanatismul lui Mahomed este explicat de autor in „Introducere" ca o autosugestie.

Al doilea volum e o culegere de poezii care se disting prin simţire adincă şi descripţii epice.

Kurt Martens: *Kreislauf der Liebe*, roman. Berlin, E. Fleischel u. Co., 2 mărci.—Autorul pare că a venit să scrie satira acelei stări sufleteşti, care se chiamă Gemüth.

Gerolamo Rovetta. *Il giorno della cresima*, comedia in tre atti. Milano, Treves, 1906.

Este o satiră muşcătoare la adresa societăţii aristrocratice.

Nicolas Léskov, *Gens de Russie* Perrin et C-ie. O colecţie de nuvele, traduse de Denis Roche, de-ale humoristului rus,—in care sint înfăţişaţi în chip foarte viu, tot felul de indivizi, din toate clasele sociale şi de toate categoriile.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii).

O. Carp (G. Proca), *Rindunel*, poezii. Bucureşti 1906, stabilimentul de arte grafice Albert Baer. Preţul 2 lei.

C. Rădulescu-Motru, *Psichologia Martorului*, studii filosofice. Bucureşti. 1906, Librăria Socec et Co. Preţul 50 bani.

Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*. Bucureşti, ediţia Academiei Romîne. Preţul 1 leu 40 bani.

Anuarul Societăţii Turiştilor Romîni vol. III, 1905, Bucureşti.

Zoe Verzea, *In lumea de azi*. Comedie de moravuri in 4 acte. Bucureşti, Tipografia „Munca". Preţul 3 lei.

Mihăescu-Nigrim, *Constantinopol*; Bucureşti, Librăria Socec. Preţul 1 leu.

Costin Oprescu. *Din sfaturile şi poveţile lui Moş Savu*, Ploeşti. Stabilimentul de arte grafice „Progresul".

Scrisoare *de la cîţiva dascăli plecaţi in străini către colegii lor din ţară*, Bcureşti.

Dr. N. Lapteş, *Conferinţi de igienă şi medicină populară*, Galaţi. Preţul 50 bani.

Ion Bîrseanul, *Primele Cinturi*, Budapesta, 1906.

Emil A. Chiffa, *Din Primăvara Vieţii*, Poezii, Bistriţa, Tipografia G. Matheiu, 1905.

Dr. Iuliu Maniu. *Discursuri Parlamentare, 29 Maiu—31 Iulie 1906*, Blaj, 1906 Tipografia Seminariului Arhidiecezan.

Gh. Tulbure, Ierodiacon, *In Şcoală*. Conferinţe literare, Sibiu, Tipografia Archidiecezană, 1906, Preţul 1 leu.

Eugen Lovinescu, *Paşi pe Nisip...* Vol. II, Bucureşti, Librăria Naţională, 1905, Preţul 2 lei.

N. Iorga, *„Domnul Tudor" din Vlădimiri* Bucureşti, Biblioteca Societăţii „Steaua", 1906, Preţul 15 bani.

Const. Giurescu, *Contribuţiuni la Studiul Cronicelor Muntene*. Bucureşti 1906.

Jean T. Ghica, *La Propriété Littéraire et Artistique en Roumanie*, Bucarest, 1906. Prix 3 fr. şi 50.

Petru Rişcanu, *Istoricul Invăţămintului Secundar*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1906.

Gheorghe Rişcanu, *Istoricul Invăţămîntului Particular în România*, Bucureşti, Minerva, 1906.

Ministerul Financelor.—Serviciul statisticei generale a financelor. Biuroul statisticei comerciului interior, Comerciul exterior al Romîniei şi Mişcarea Porturilor in 1905 (1 Ianuarie—31 Decembrie st. v.). Bucureşti 1906.

Radu D. Rosetti, *Epigrame*, Bucureşti, Minerva, 1906. Preţul 1 leu 50 bani.

Dr. Elie Miron Cristea. *Cuvintare Funebrală*, rostită la 15/28 Martie 1906 la înmormîntarea parohului *Ioan Viţelariu* din Ocna de sus. Sibiu, 1906.

Mihail Mora, *Silvia*, Bucureşti, Tip. Dor. P. Cucu. Preţul 1 leu.

Dr. I. G. Sbiera. *Contribuiri pentru o Istorie soţială cetăţenească religionară bisericească, şi culturală literară a romînilor dela originea lor încoace pănă în Iulie 1504*. Vol. I Cernăuţi 1906.

Mateiu Voileanu, Assesor conzistorial, *Cuvîntări ocazionale*. Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1906. Preţul 2 coroane.

TABLA DE MATERII

IAȘI TIP. „DACIA“ P. ILIESCU, GROSSU & COMP.

1906. ANUL I. OCTOMBRIE No. 8.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

IAȘI

Redacția: Str. Romînă 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1906

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-lor Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Bră-tescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, Prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manica-tide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, Locot. Colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pă-trăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, Dr. D. Pom-peiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raian, George Ra-netti, I. Russu-Şirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Se-cula, prof. univ. Dr. I. Simionescu, A. Stavri, Căpitan Alex. Sturdza, C. Şărcăleanu, Dr. D. Tatuşescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzi-gara-Samurcaş, Dr. Alex. Vajda-Voevod, Al. Vlăhuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.—Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 „
Un număr	2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a coperţii)

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

Mariana Vidrașcu

— roman —

CAPITOLUL I.

I.

Cu inima strînsă îmi aduc aminte de cel mai indepărtat trecut al vieții mele. Cind lumina lumii mi-a pătruns intâiu în suflet, eram mică și slăbuță, și singurele ființe care umblau în juru-mi cu ochi calzi și cu vorbe blajine erau două bătrine: mama Țica și mama Eți, — amindouă călugărițe in mănăstirea Varatic. Acolo zice-că am venit și eu pe lume, în locuri așa de frumoase, care mi-au fost așa de dragi; dar nici pe tatăl meu nu l-am cunoscut, nici mama nu mi-a încălzit, în cele dintâiu zile ale lumii mele, c'o vorbă moale ori c'un cintec de leagăn, sfioasa copilărie.

Despre tatăl meu am auzit puține lucruri. A fost un biet om nenorocit și pătimaș. Sărăcit cu totul de împrejurări, nu l-au lăsat alții să moară de foame și i-au dat o slujbă mică, l-au făcut administratorul mănăstirii unde m'am născut. După nașterea mea, care a fost mi se pare fără noroc, altă pacoste s'a abătut asupra capului său: a căzut bolnav și a zăcut multă vreme în spital. După ce s'a ridicat pe picioare, slab și amărît, a lăsat și nevastă și copil și a pornit în lume după noroc; dar norocul e pasere rară și un an încheiat, cît a alergat tatăl meu după dinsa, ea nu s'a coborît din negurile-i nestrăbătute. Și după anul acela omul a căzut la pragul bătrînelor care veghiau asupra mea. A venit și a plecat: nimeni n'a vrut să mai primească o ruină de om care nu mai avea nimic de nădăjduit de la vieață. S'a dus în lumea largă, s'a prăpădit, — și din înfățișarea lui nimic nu mi-a rămas la vrîsta aceia fragedă, abia doi ani, în 1877. Totuși mai

tîrziŭ, în anĭ de tăcere și melancolie, veneau din necunoscut, poate din noaptea în care bietul tata era cufundat, veneau peste sufletul meu adierĭ nedeslușite, ceva trist, ceva duios, ca un miros de florĭ de pe morminte.

Maică-mea rămasă așa, fără nimic de care să se apuce cu mîna și în sarcina a două bătrîne sărace, sfătuită de uniĭ și de alțiĭ, hotărî să se ducă la Iașĭ, să învețe și să se facă moașă.

Ea plecă în adevăr,—și eŭ rămăseĭ între bătrînele mele, în chiliile așa de curate, mobilate așa de simplu, pline totdeauna de miros de florĭ și de raze de soare strecurate printre perdelele lăsate, în grădinița plină de florĭ felurite, între ochĭ blajinĭ, în cîntecele melodioase ale clopotelor mănăstiriĭ. Icoanele din odaia mare erau ceva neînchipuit de frumos și de minunat: în fața lor stam ceasurĭ întregĭ, le priveam cu ochiĭ dușĭ. În cămară, era o ladă mare înflorită, plină de cărțĭ vechĭ. Mă strecuram acolo, ridicam capacul, și începeam să răsfoesc filele îngălbenite între scoarțe tarĭ. Înghițeam pulberea care acoperea chipurile sfinților și mult îmĭ plăcea maĭ ales mirosul, mirosul acela deosebit al cărților vechĭ, uitate în sipetele lor ca'n sicriurĭ.—Dormeam într'un pat larg, aproape de o ferestruică prin care se zăreaŭ, dimineața, așa de limpede, depărtările învăluite ca'n aburĭ. Mama Țica sta la capul meu, mama Ețĭ la picioare, și seara, cu ochiĭ la icoane și la candela cu luminiță fină, după ce rosteam încet *Miluește-mă Dumnezeule!*, mă culcam cu fața 'n sus, cu plapoma pînă la bărbie, și cu ochiĭ marĭ, cu ochiĭ dușĭ, ascultam glasurile domoale care-mĭ povesteau despre viețile sfinților și despre minunile Maicei Domnuluĭ. Ascultam, și de multe orĭ îmĭ închipuiam că și mamele mele așa de cernite și așa de bune sînt niște sfinte trimise de Maica-Domnuluĭ la mine. Dar ele nu erau sfinte, ele singure spuneaŭ că-s niște biete păcătoase care se vor duce în focul nestins.

«De ce să vă duceţĭ în focul nestins? am întrebat eŭ încet, într'un rînd, seara.

— Așa vrea Dumnezeŭ!» îmĭ răspunse plecîndu-se asupra mea, c'o sărutare, mama Ețĭ.

Da, atuncĭ nu mĭ puteam face nicĭ-o idee bună despre acest Dumnezeŭ care hotăra astfel sfîrșitul unor mame așa de duioase. Stam și mă gîndeam și'n cugetul meu înnălțam o dorință spre Maica-Domnuluĭ, care știe să aline toate durerile din valea aceasta a plîngeriĭ.

Vara ne culcam în cerdac, mă încîntaŭ vibrările armonioase ale clopotelor în amurg și adormeam în lumina mare a luneĭ, care umplea noaptea pînă în depărtărĭ adîncĭ. Tăcerĭ nesfîrșite învăluiaŭ biserica înnaltă ca o fantazmă nelămurită, plopiĭ care se ridicaŭ prin pîcla ușoară a nopțiĭ ca alte turnurĭ de mănăstire, chiliile din preajmă, livezile mirositoare, pînă'n taina codruluĭ de brad din munte,—și o melodie ușoară, ușoară cobora une orĭ în această tăcere, o adiere de bucium depărtat, în munțĭ, cine știe unde, ca o chemare duioasă a unuĭ suflet nevăzut.

Din zilele acestea limpezĭ mă zmulse o scrisoare. Mama, pe care o uitasem, dorea să mă vadă,—și mama Țica, care era maĭ curagioasă, mă așeză într'o căruță, și pornirăm. La Iașĭ am găzduit la moșu-Hasnaș care era îngrijitorul spitaluluĭ de la Galata. Acolo am văzut pe mama, m'am uitat mult, cu oarecare sfială la dînsa și aveam, simțeam în mine o ciudată dorință ca să fug de ea, nu simțeam la apropierea eĭ nicĭ-o tresărire de dragoste. Era acolo vuet mare, eraŭ risete multe, care nu se maĭ sfîrșeaŭ și care răneau urechia mea obișnuită cu vorbe șoptite și cu tăcerĭ lungĭ. Mă simțeam necontenit zguduită din creștet în tălpĭ, aveam aceiașĭ simțire, aceiașĭ tremurare de inimă ca la izbucnirea tunetuluĭ. Și poate din această pricină m'am îmbolnăvit. Repede s'aŭ aplecat asupra mea fețele multor doctorĭ carĭ furnicaŭ pe-acolo, prin lungĭ coridoare,—și de-bună-samă că eĭ aŭ hotărît să fiŭ trimisă îndărăt la mînăstirea Varaticuluĭ. Numaĭ aerul și îngrijirea de-acolo puteaŭ să-mĭ facă bine. Eŭ simțeam aceasta și o doream din tot sufletul: înnainte de plecare toată lumea mă căuta nebună și nu mă maĭ găsea. Mă socoteaŭ rătăcită. Și cătră seară dădură peste mine: eram îngenunchiată în biserica cetățueĭ și mă rugam la Dumnezeu și maĭ ales la Maica-Domnuluĭ să mă ducă îndărăt la bătrînele mele pe care le iubeam așa de mult.

Multă vreme după întîmplarea aceasta nu cred să fi trecut. Mama își sfîrși învățătura și fu numită moașă în tîrgul Coștești; și chiar în iarna anuluĭ aceluia veni la noĭ, la Varatic, ca să petreacă sărbătorile Crăciunuluĭ. Și parcă acum văd înnaintea ochilor o icoană, așa de bine mi-aduc aminte de figura rumănă, zîmbitoare, oarecum îngrijită, a mameĭ și de chipurile bătrînelor mele, privind-o cu luare-aminte. Tustreĭe staŭ pe pat aproape de sobă, în căldura odăiĭ, cu capetele apropiate, și mama vorbește repede, repede, cu foc, cu glas în șoaptă,—iar eŭ nu pot pricepe un singur cuvînt. Mă uitam cu ochiĭ marĭ la aceia care ziceeă era maica-mea și numaĭ de un lucru îmĭ părea bine, că

era foarte frumoasă, mi se părea că intrece chiar pe maica Olimpia, care era călugărița cea mai frumoasă din mănăstirea noastră.

Și cum stăteaŭ ele și vorbeaŭ așa, cum mă uitam eŭ uimită, deodată se deschise ușa și intră un om uriaș, c'un buchet mare-mare în mînă. O frică strașnică îmi cuprinse inima: mă gîndeam la toți preoții noștri pîntecoși, carĭ slujeaŭ la biserică, și străinul mi se părea maĭ mare, de două orĭ maĭ mare decît toți. Și era urît, cu mustăți dese și c'o blană mare care-ĭ acoperea bărbia. Și florile pe care le ținea strîns în mînă mi se păreaŭ ceva absolut neînțeles. Florĭ în timpul ernii niciodată nu eraŭ în grădinița noastră. Mama Eți îmĭ spusese că omătul adoarme florile în vremea ernii, le adoarme și le învălește pînă 'n primăvară, ca să nu le fie frig. De unde avea dar străinul florĭ? Și cum mă uitam spăimîntată la așa namilă, deodată se pleacă, mă cuprinde, mă ridică pînă la obrazul luĭ roșcovan și mă sărută. Incepuĭ a mă sbate și a țipa. El incepu a rîde, îmĭ puse o portocală în mînă și-mĭ dădu drumul. Aruncaĭ portocala și în fundul odăiĭ, în ungherul patuluĭ, grămădită cu spaimă, priveam pe ferestruică cu îndărătnicie la iarna de afară și din cînd în cînd întorceam ochiĭ marĭ, sperioșĭ spre străinul acela care intrase dintr'odată așa, turburînd liniștea chilioareĭ noastre. Imĭ trăsesem plapoma peste mine și pe furiș îmĭ făceam cruce. Așa mă învățaseră bătrînele mele să fac la primejdie. Cînd am văzut pe uriaș plecînd, parcă mi s'a luat o negură de pe suflet.

A-doua-zi mama mă luă în brațe, își aplecă asupra mea obrazu-i rumăn și începu să-mĭ povestească despre o mulțime de lucrurĭ minunate: despre o căruță mică, mititică, numaĭ pentru mine, despre doĭ căluțĭ carĭ fug ca vîntul, despre niște păpușĭ marĭ, marĭ cît un om.....

«Mergĭ la Costeștĭ, mămuță? Dacă mergĭ la Costeștĭ, aĭ să găseștĭ acolo și păpușă, și căruță, și caĭ, și aĭ să te jocĭ și aĭ să te primblĭ cît iĭ vrea.....»

Eŭ mă uitam la bătrînele mele și cu ochiĭ în lacrimĭ mă gîndeam cît am să fiŭ de fericită cu păpușele, cu căruța și cu căișoriĭ.

«Mergĭ cu mama? mergĭ?

— Merg...» am șoptit eŭ.

Dar pe drum, lîngă mama, care privea tăcută înainte-ĭ și nu rostea nici-un cuvînt, a început a-mĭ părea grozav de răŭ după căsuța noastră, după bunicuțe, după florile care dorm supt omăt ca să nu le fie frig. Imĭ părea răŭ, mă simțeam amărîtă, așa mititică cum eram, dar tăceam și așteptam întîmplările ce aveaŭ să vie.

Ajunsă printre casele rare și joase ale Costeștilor, priveam cum trec pe lîngă mine o mulțime de obrazurĭ necunoscute. Surugiul întoarse deodată caiĭ și intrarăm într'o ogradă largă, în fundul căreia abia se înălța deasupra pămîntului o căsuță cu streașina drept deasupra ferestrelor, o căsuță care sămăna ca două picăturĭ de apă cu moara de la noi, de la mănăstire. Asemenea șandrama, care n'avea nicĭ măcar cerdac, mi se păru tare urîtă; voiam să întreb pe mama dacă acolo șade ea, și nu-mĭ veneaŭ cuvintele pe limbă, nu îndrăzneam să rostesc o vorbă.

Mama făcu un pas împingîndu-mă înnaite-ĭ, și mă trezîĭ într'o odăiță întunecoasă, care mirosea a umezeală. Două sipete, un dulap și o masă de lemn alb eraŭ aruncate acolo, la întîmplare parcă. Și deacolo, din săliță, treĭ ușĭ se deschideaŭ în treĭ părțĭ, în treĭ chilioare, care păreaŭ maĭ mult niște dulapurĭ săpate în zid. Prin una din ușĭ zăriĭ un preot cu părul și barba ca zăpada de albe: intraĭ repede, mă apropiaĭ de el și-ĭ sărutaĭ mîna, cum știam că se cuvine. Dar el nu-mĭ răspunse c'o sărutare și c'o vorbă bună cum se făcea la noĭ la mînăstire, și eŭ rămăseĭ cu brațele atîrnate, uimită și tristă. Sosi și cucoana preuteasa, închizînd ușa cu grosimea eĭ. Două fetițe pe care le ținea de mînă se ascunseră după fusta eĭ, una într'o parte și una 'nalta; o servitoare bătrînă, din prag, se uita la mine cu gura căscată, peste umărul stăpîni-sa. Dar cucoana preuteasa o simți, se întoarse iute și-ĭ zvîrli mînioasă cîteva cuvinte:

«Ce staĭ aicĭ, ha? N'aĭ treabă? Pleacă și-țĭ vezĭ de lucru!...»

Sluga eși mormăind și ceĭ carĭ rămaseră se uitaŭ la mine și nu-mĭ spuneaŭ nicĭ-un cuvînt, parcă eraŭ muțĭ. Un suspin mi se ridica încet în piept, eram gata să plîng, cînd intră repede și mama de-afară și toțĭ rostiră într'un glas: «Bine-aĭ venit, bine-aĭ venit!»

Apucîndu-mă de mînă, mama mă împinse în cutia eĭ, în care, prin întunecimea care o umplea, putuĭ să deosebesc o ladă, două scaune, un pat și o măsuță. Asta era toată averea odăiĭ: o priveam gînditoare, pe cînd mama își potrivea repede părul și îmbrăcămintea la o oglingioară. Nu-mĭ spuse nicĭ-un cuvînt și porni grăbită la *afacerile* eĭ.

Voiam să plîng, să plîng tare, și-mĭ era frică de străiniĭ carĭ mă înconjuraŭ, carĭ m'ar fi auzit din celelalte odăĭ. Imĭ înnăbușiĭ oftările grele și-mĭ șterseĭ în grabă cele cîteva lacrimĭ marĭ care totușĭ răzbătură și-mĭ înfierbîntară luminile ochilor.

Cucoana preuteasă băgă de seamă că eram mihnită și-mi aduse în grabă o bucată mare de pine și citeva nuci. Nu-mi spuse nici-o vorbă însă. Iar una din fetițe, Anicuța, care rămăsese în urma bătrînei, apropiindu-se de mine, îmi vorbi privindu-mă drept în ochi: «Să fii cuminte, că altfel ese dracul din sobă și te mininca!....»

Așa de tare m'am înspăimintat, incit nici n'am îndrăznit să mă clintesc de la locul meŭ. Singele îmi alerga repede prin vine și mă durea capul. In neclintirea mea dureroasă, mama Țica și mama Eți îmi stăteaŭ innainte, în mintea-mi înfierbintată, mă priveaŭ cu dragoste și cu lacrimi, își mișcaŭ buzele, dar n'auzeam nici-un sunet, și pieptul mi se umfla iar de suspine amare.

Toată vremea cît am stat în căsuța aceia, eŭ și mama mincam la preuteasa. In fiecare zi priveam stinjenită, numai cu coada ochiului, la masa aceia mare și pătată, care nu era acoperită cu nimic; la strachina largă pusă în mijloc, în care toată lumea vîra lingurile. Eŭ și mama mincam în farfurii deosebite, dar lingă lingurile acelea care se amestecaŭ și se loveaŭ, fără să vreaŭ îmi aduceam aminte de mincările bune și de plăcintele pe care mama Eți le făcea acolo, la noi, la mănăstire, de farfurioarele cu floricele și cu dungă roșie pe margine la care priveam totdeauna înnainte de a începe să mănînc.

Mama sta puțin acasă, rămîneam mai mult singură, și ea își vedea de «afaceri». Stam singurică și mă năcăjeam cu buchile din abecedar; mă puneam cu tot dinadinsul să citesc gazeta care era întinsă pe masă în loc de pînză curată; pe urmă priveam, din cînd în cînd, pe fereastră, pînă ce vedeam barba albă și pletele albe ale lui Popa Gheorghe; număram găinile boghete care să învirteaŭ prin zăpada ogrăzii, alegeam în gînd pe cele mai mîndre și le dădeam numele celor mai frumoase maici de la Varatic; obosită apoi de privit, rămîneam cu ochii în gol, în umbra odăii, mă simțeam părăsită, și o răceală ciudată mi se urca din pămînt prin picioare.

Intr'o seară, o mare mirare mă cuprinse, cînd văzui intrînd în odăița noastră, pe neașteptate, pe uriașul necunoscut care mă înfricoșase la mănăstire. Incărcat cu pachete pline de bunătăți și c'o mulțime de jucării, mă privea zimbind și-mi făcea semn cu capul să mă apropii de el. Răspîndi în juru-mi și pachetele de prăjituri și bomboane și jucăriile nenumărate,—iar eŭ stam uimită și nu știam ce să fac. Dar la glasul mamei, parcă mă deșteptai, mă apropiai de om, și el mă luă în brațe și mă sărută. Mișcată, mă retrăsei în colțul meŭ: decind venisem în căsuța aceia a popei, maică-mea niciodată nu-și apropiase buzele de obrajii și de fruntea mea.

Mama, veselă, prinse a cînta din ghitară. Imi adusei atunci deodată aminte că auzisem murmur de coarde și'n chilia bătrînelor mele, și gîndul ducîndu-mă îndărăt, înspre zile limpezi, o mare jale îmi aduse lacrimi fierbinți în ochi. Acuma-mi părea răŭ că mă apropiasem de necunoscut și-i primisem sărutarea pe care obișnuiaŭ să mi-o dea mama Eți și mama Țica.

Dar și mihnirea aceasta trecu și încet-încet începui să mă obișnuesc cu cuconu-Filipache. Se purta gingaș cu mine, mă mingiia pe cap, totdeauna îmi aducea citeceva din tirg. Mă simțeam pornită c'un început de dragoste spre el,—dar singurătatea și pustiul chilioarei umede îmi aduseră o boală lungă care nu se isprăvi decît la Varatic, în locurile acele unde vîntul avea mingieri de mamă și aducea mirezme tămăduitoare

Așa, în 1880 ajunsei, la vîrsta de cinci ani, cu clasa întăia făcută. Și venită iar în Costești, ca să fac clasa a doua, în loc să intru iar în peștera veche care mă îmbolnăvise, intrai într'o casă mare, frumoasă, unde mă simțeam tare bine, unde găsii pe străinul care obișnuia să-mi aducă jucării și pe mama care mă întîmpină cu puține vorbe:

«Vezi tu, Mariano? Să-i spui *tată*,—ai înțeles?»

De înțeles înțelegeam, dar de obișnuit nu mă puteam cu nici-un preț obișnui să-i zic tată, cu toate că se purta blînd și drăgăstos cu mine. Lui îi ziceam simplu: cuconu Filipache;—iar mamei nu-i ziceam nici într'un fel: ei îi pîndeam privirile și-i atrăgeam luarea aminte c'un gest. Ei nu'i puteam spune o vorbă moale, n'o puteam privi cu ochi umezi, pentru dînsa parcă nici nu eram pe lumea asta, și ca să n'o plictisesc acasă, mă trimetea la școală, ca să repet clasa întăia. Ce puteam face în plictiseala școlii? N'aveam nimic noŭ de aflat. Fugeam la prieteni de seama mea, mă veseleam și mă jucam, și cînd vedeam copiii eșind de la școală, mă întorceam frumușel și eŭ acasă, cu cărticica subsuoară; pînă ce într'o zi, dînd mama peste mine, cum mă jucam de-a visitele cu vecinul Costică, își puse mînile în șolduri și-mi trase o batjocură strașnică. Am rămas îngrozită, și atunci am înțeles, cu mintea mea crudă, că niciodată n'o să pot desmierda pe femeia aceia care nu mă iubea, cu același nume gingaș cu care chemam odinioară pe bătrînele mele dragi.

Nu trecu mult și vînturi ghețoase începură să sufle.

Era pe vremea ernii, pe-aproape de sărbătorile Crăciunului. Cuconu Filipache în fiecare zi pleca la pădure, unde supraveghea tăerea lemnului—căci el ducea pe acea vreme toate treburile moșiei marelui boer Costescu—și seara, după ce venea acasă, după mîncarea bună, încălzit de cîteva păhărele de armaș, se punea să însemne socotelile într'o condică cu niște scoarțe care îmi păreaŭ tare frumoase și pe care grozav aşi fi vrut să le dobîndesc pentru abecedarul meŭ.

Indrăznii să murmur lui cuconu Filipache, într'o seară, dorința mea, dar el era cufundat în socotelile lui și nici nu mă băgă în seamă. Și într'o zi, după multă dorință, după multă nehotărîre, pusei mîna pe condică, scoseĭ c'un cuțit, frumos, scoarțele și mi le potrivii cum putui la cărticica mea. Incolo, foilor cu socotelĭ nu făcui nici o stricăciune: le lăsai în colțul de masă, unde le găsisem. Eŭ nu socoteam să fi făcut o greșală, dar mamei nu i-am spus nimic, nu fiindcă mă temeam de bătae, ci pentrucă mă feream eŭ din obișnuință de dînsa. Ș'așa, a-doua-zi dimineața, de-abia se făcuse ziuă și eșii din odaia în care dormeam tustreĭ, eŭ, mama și cuconu Filipache, eșii și intraĭ în bucătărie, după cum îmi poruncise de la început mama și după cum imi era obiceiul acuma. Acolo dealtminteri petreceam eŭ destul de bine: pentru două-treĭ țigări date pe ascuns, Vasile, vizitiul, îmi spunea o poveste ori mă plimba cu sania prin ogradă înainte de plecarea *boerului*. Iar în ziua aceia, nu de multă vreme mă bucuram de sfaturile slugilor, cînd deodată mama năvăli pe ușă, roșie la față de mînie, se năpusti asupră-mi, mă apucă de păr și începu să mă plesnească cu palma peste obrajĭ. Așa, fără de nici o vorbă, mă împinse înainte-ĭ din bucătărie în odaia noastră; acolo mă zvîrli în fața lui cuconu Filipache și răcni la mine aprig:

«Ce-ai făcut, ticăloasă ce ești, cu tartașii?»

Minciuni nu știam să spun. Scoseĭ cărticica și le-o întinseĭ, tremurînd. Atunci palmele să deslănțuiră din noŭ, palmele și pumnii cari curgeaŭ și băteaŭ în mine fără milă. Și la urmă maică-mea, în fața lui cuconu Filipache care își întorsese capul, mă scuipă în obraz.

«Na! să te înveți minte, și să te mulțumești că ai scapat așa de eftin!...»

Mă desbrăcă apoi de strae și mă puse în genunchĭ afară, în omăt. Din frigul și din groaza aceia mă scoase cuconu Filipache. Și în casă, în pătișorul meŭ, pînă într'un tîrziŭ am plîns cu sughițuri și am tremurat cu genunchii la gură. Adoua-zi o tusă repede mă apucă cu ferbințeli aprige care poate m'ar fi dus la mormînt: mamei mele puțin îi păsa de mine; dar pe semne că așa îmi era dat să merg înainte, pînă la sfîrșit. Am zăcut și-am plîns pe perna mea multe zile nesfîrșite, și nici vorbe blînde n'auzeam, nici tată și mamă n'aveam cui zice.

II.

Din întunerecul acelui depărtat trecut se înnalță două umbre mîngîietoare: moșu-meu Constantin, fratele mamei, și un prieten al lui.

Moșu-meu, de mic copil rămas în îngrijirea mamei, se zbătuse cu nevoile, lăsat în voia întîmplărilor, bătut și umilit de soră-sa mai mare ca de o străină. Bătrînele dela Varatic avură milă de el, cum au avut mai pe urmă și de mine, și după ce-l făcură să isprăvească școala primară, il duseră la Iași ca să-l dea la liceu. Acolo însă umblară mult și bine ca să găsească pe prea sfinția-sa mitropolitul Moldovei și al Sucevei: pentru niște biete călugărițe ca ele era greu de răzbătut așa de sus. Sprijinul nădăjduit nu veni deci și, destul de supărate, aduseră pe băiat înapoi la mănăstire, de unde, ce făcură ce dreseră, izbutiră să-l trimeată la Crăcăoani, tot în ținutul Neamțului, scriitoraș la primărie.

Acolo a stat moșu-meu Constantin pînă la vremea armatei. Cînd a fost să plece la București într'un regiment de linie, s'a oprit la noi, și atunci l-am văzut eu bine, atunci a putut să se lege icoana lui în mintea mea c'o întîmplare. Băiatul nevoiaș cerea surori-sa cîțiva bani, ca să aibă acolo în orașul acela mare, pentru greutățile începutului. Atunci am văzut iar pe mama cu părul vîlvoiŭ și cu ochii mari în starea de mînie grozavă, în care o adusesem eu cu neertata greșală a scoarțelor condicei. Striga, striga și dădea din mîni, grămădind asupra bietului Constantin, care sta cu capul plecat deoparte, un potop de vorbe grele. Cuconu Filipache, liniștit o bucată de vreme, nu mai putu suferi; dădu un pumn grozav în biroŭ, deschise un săltar, scoase un pachet mare de hîrtii de bancă, zmulse una, și înjurînd cu mînie, cu obrazul stacojiŭ, o întinse lui moșu-meu.

Bietul orfan a plecat la București și în casă n'am mai auzit spunîndu-se despre el nici o vorbă: parcă murise. Tîrziŭ, nu știŭ cît o fi trecut după această întîmplare, într'o seară viforoasă de iarnă, un soldat slab, nemîncat, galben ca ceara, bătu la ușa

noastră.—Mama începea să se minie, vorbea cu cuconu Filipache să-l dea pe poartă afară, ce caută așa, la ușile oamenilor, în puterea nopții? Dar soldatul aducea o scrisoare. Zicea că e de la unchiul Constantin, cu care era prieten bun, ca un frate. Cuconu Filipache citi scrisoarea, in care se spunea că străinul e băiat de familie bună, sărac și fără nimeni pe lume, in care moșul Constantin se ruga cu lacrimi și de soră-sa și de cumnatu-său să nu-l respingă, ci să-l găzduiască, că-i om bun și i-i drag ca un frate.

Mama nu zise nimic. Cuconu Filipache deschise ușa, pofti pe străin în casă cu o vorbă blindă, și porunci să se pregătească o odae.

In scurtul răstimp cît a stat la noi m'am făcut bună prietenă cu domnul Georgescu. Că era de familie bună, asta se cunoștea din chipul cum vorbea și cum se purta: asta chiar maică-mea o băgase de seamă. Fără părinți și fără rude, sărac, eșise bolnav din oaste, și găzduirea la noi era un popas din drumul care nici el nu știa unde-l va duce. Se purta blînd cu mine, îmi spunea vorbe calde pe care multă vreme nu le auzisem, mă lua în brațe și deseori spunea că seamăn bine cu unchiul Constantin. Intr'o săptămînă devenisem favorita și protejata lui: mă suiam fără nici-o ceremonie în spatele lui, il tutuiam și-l sărutam; iar el îmi închidea totdeauna obișnuitul drum spre bucătărie, intindea brațul și oprea deseori palma mamei îndreptată spre mine; la masă mă așeza lîngă el și-mi scotea a doua oară totdeauna decite ori îi șopteam: Asta-mi place! Astea le făcea cu un zimbet blajin de om care sufere, privea pe mama cu ochi rugători, incît nici ea nici cuconu-Filipache n'aveau ce zice și lăsau lucrurile să meargă așa.

Veni însă ziua plecării. Ca de obiceiu, am alergat în odaia lui, cu brațele întinse, cum s'a zărit de ziuă. L-am găsit mihnit, plîngînd, cu fruntea rězimată 'n mîna dreaptă, cu stînga lăsată în lungul scaunului pe care sta. L-am întrebat încet:

«Ce-i? te a batjocorit mama?...»

Orice durere, pe vremea aceia, nu putea să vie decit de la mama.

«Nu, drăguță, mama nu mi-a făcut nimic..»

Se uita dus înainte-i, apoi îmi puse o mînă in creștetul capului și-mi zise cu glas mișcat:

«Tu... tu... dragă, n'ai să fii fericită... dar ai să trăești...»

Eu mă uitam la el și nu înțelegeam:

«De ce plîngi?» Și-mi veniră și mie lacrimile și începui și eu a plînge.—Apoi, îndată după aceia, în odaia mamei, aflai pricina supărării prietenului meu. Pe vremea aceia însă n'o puteam înțelege lămurit.

«Am visat un vis grozav... am avut mare spaimă...» spunea încet soldatul, și mama, în fundul divanului, cu cafeaua neagră lîngă dînsa, îl asculta cu luare-aminte. Eu, lîngă prieten, care sta pe un scaun lîngă fereastră, așteptam cu sufletul plin de tremur.

Se făcea că era intr'un amurg, povestea soldatul, și el era rătăcit în cîmpuri pustii, fără zare, fără drum. Umbla rătăcit, căuta să-și îndrepte încotrova pașii și nu putea. Trudit se lăsă la pămînt, cu capu'n palme, cu coatele pe genunchi. Și deodată, cum sta așa, drept înainte-i se crapă o prăpastie adîncă, plină de întunerec. Se scoală, vra să fugă și nu poate, un zgomot grozav pornește și parcă-l împinge o putere necunoscută înainte. Face un pas și cade, înghițit de adînc...

Ascultam înfricoșată. Mîna prietenului meu, pe care o țineam în palmele mele, era asudată, rece. Simțirile nelămurite de groază se amestecară apoi cu durerea despărțirii,—și am plîns mult, mult, cu durere adevărată și adîncă, cînd m'a sărutat și mi-a spus:

«Apoi eu mă duc... Mată să fii cuminte... auzi?...»

S'a dus,—și după o lună a venit veste că a murit. Așa s'a sfîrșit cea dintăiu prietenie a mea, cea dintăiu rază de soare care a pătruns în odăița-mi înghețată.

O vreme apoi am rămas singurică. Cît a trecut nu știu,—dar cu deosebită bucurie îmi aduc aminte de venirea unchiului Constantin.

Bunătatea *celuilalt* parcă trecuse la el. Am început să-l iubesc îndată și pentru această bunătate și pentru necazurile lui. Sărac, fără o cămașă venise, și din slujba ce avea acolo în tîrgușorul nostru nu putea alege decît puțin. Maică-mea îi făcea imputări și pentru hrana ce i-o da din belșugul nostru, îi făcea imputări grozave clipă cu clipă și căuta să-l rănească cu orice vorbă. Intr'un rînd fiindcă îndrăznise să spue că i-i soră mai mare, că ar trebui să se poarte altfel cu el, era să fie dat afară în brînci, pe scări.

Amîndoi necăjiți, ne înțelegeam bine în odăița noastră, lîngă o căsnicie care, cu cît creșteam și înțelegeam, cu atît mai mult îmi dă fiori de groază și dezgust.

Cuconu Filipache avea obiceiul să joace în cărți și să bea

mult. Deseori venea tirziŭ, in puterea nopţiĭ, şi din odăiţă, deşteptată intr'o tresărire de spaimă, ascultam ţipetele ascuţite ale mameĭ, la care răspundeaŭ mormăiri răguşite şi ameninţătoare.

De multe ori, după răcnete grozave, mama intra zbirlită, cu ochiĭ bulbucaţĭ şi crunţi, cu faţa roşie, cu buzele inspumate, trintind uşa care detuna de se zguduiaŭ pereţiĭ. Supt plapoma mea, îmĭ stringeam pleoapele şi de-abia suflam.

«Huĭ, sculaţi!... poftiţi şi vedeţĭ cite îndur din pricina voastră!...»

Ne scula, c'o palmă pe mine, c'un ghiont pe moşu-meŭ, şi ne împingea în odăiţa *lor* strimtă, în neorînduială, aşa de plină de fum de tutun că mă înăbuşeam şi-mĭ venea ameţeală. Cuconu Filipache, fără surtuc şi fără jiletcă, sta nemişcat la marginea patuluĭ, cu ochiĭ aţintiţĭ asupra căniĭ mari de vin, care trebuia să fie adusă plină în fie care seară şi pusă acolo pe masă.

Mama începea răcnetele, unchiul Constantin cerca o împăcare, lua partea *tatăluĭ*, pină ce înfuriat deodată, cuconu Filipache tresărea, ridica pumniĭ uriaşĭ şi începea să urle, cu ochiĭ singeroşi:

«Am să vă daŭ afară, am să vă daŭ draculuĭ, orĭ mă taiŭ c'un cuţit, orĭ mă spinzur,—ce vraţĭ voĭ cu mine, ha?»

Citeodată începea să se bată cu pumniĭ în piept şi peste cap,—altedăţĭ după ce bea cu disperare parcă vinul de pe masă, rămînea topit la marginea patuluĭ nu maĭ putea face nicĭ o mişcare, nu maĭ putea rosti nicĭ un cuvînt. Atuncĭ mama cu ţipetele eĭ începea şi nu maĭ sfirşea pină 'ntr'un tirziŭ.

Ce se petrecea atuncĭ în capul meŭ, în sufletul meŭ, nu ştiŭ. Dar groaza acelor nopţi şi astăzĭ o simt şi icoanele acelea nicĭ acuma nu mi s'aŭ şters din minte. Iar azĭ ştiŭ că mama nu putea să facă altfel. Şi ştiŭ iar că nicĭ cuconu-Filipache altfel nu putea să trăiască: ridicat cu greŭ de jos, acum vechilul unuĭ mare boer, trăind din belşug şi plictisit în viaţa luĭ îngustă, fără dragoste de la cineva, fără să iubească el însuşi pe cineva,—ce putea face? Tovărăşia mameĭ nu era făcută să-l liniştească şi să-l pornească pe alte căĭ.

Sufeream şi aşteptam totdeauna cu bătăĭ de inimă seara; şi cea maĭ mare fericire pentru mine, atuncĭ, era cind cuconu Filipache intra de vreme, îşĭ bea vinul obişnuit şi se culca. In odăiţa strîmptă stam de vorbă cu unchiul Constantin, răsfoiam volume groase pline de ilustraţiĭ, făceam căsuţe cu cărţĭ de joc şi mă bucuram pe cit puteam de clipa de linişte pe care mi-o dăruise Dumnezeŭ.

Dar multă vreme n'a durat nicĭ prietenia aceasta in casa părintească. Mama, într'o bună zi, după ţipetele-ĭ ascuţite, după înjurăturile luĭ cuconu-Filipache, care, într'o clipă de furie grozavă sfărimase ca'n multe alte dăţĭ cu pumniĭ tot ce găsise în juru-ĭ, dădu afară pe unchiul Constantin, şi eŭ rămăseĭ iar singură şi nenorocită.

La şcoală mă'ntilneam cu o fetiţă, cu care trăiam bine, Ema Mavrichi, dar clipe de singurătate cu dînsa n'aveam. Irina, fata bucătăreseĭ, căreia mă jeluiam din cind în cind, nu maĭ era la noĭ, se dusese şi ea odată cu maică-sa. Nu maĭ aveam pe nimeni acasă: eşisem o clipă la soare şi acuma intrasem iar în chilioara rece şi tristă. Şi mi se fringea sufletul de jale cind vedeam părinţĭ ca-reşĭ drăgosteaŭ şi-şĭ mingiiaŭ copiiĭ. Mă gindeam că eŭ niciodată n'o să am parte de mingierea mameĭ. Mătuşa Adela, sora luĭ cuconu-Filipache, şi bărbatu-său,—cu carĭ mama trăia foarte răŭ—îmĭ aduseră într'o zi de la iarmaroc de la Roman o păpuşă mare, mi-o puseseă în braţe şi mă mingiiară pe frunte. Am intrat în odăiţa mea şi am început să pling cu lacrimĭ amare.

In clipele acelea am avut o aşa de mare sfîşiere de suflet şi m'am simţit aşa de părăsită ca 'ntr'o pustie, încît nu maĭ putuĭ să rabd. Mă duseĭ la mama şi-ĭ spuseĭ încet, cu glas înnăbuşit:

«Vreaŭ să mă duc la Varatic şi să staŭ acolo.....»

Şi începuĭ să pling. Infuriată, mama se repezi la mine. Voiam să fug, începuĭ să ţip. M'a prins şi m'a bătut aşa de tare—încît de sfirşitul zileĭ aceleia nu-mĭ maĭ aduc aminte. M'am trezit singură, ca'ntr'o gheţărie, şi nicĭ nu maĭ puteam plinge. La şcoală, a-doua zi un virtej mă cuprinse, lumea începu să se învirtă în juru-mĭ şi căzuĭ jos fără simţire. M'aŭ stropit cu apă, m'aŭ trezit fetele şi m'aŭ adus acasă.

Mama era tot miniată şi încruntată, chiar cind a venit doctorul Bernard, un neamţ gros şi foarte blind, şi i-a spus dind din cap: «Grav, foarte grav...»

«Ce aĭ mată, ce te doare? mă întrebă moale doctorul.

— Vreaŭ să mă duc la Varatic... şoptiĭ aşa ca să n'audă mama.

— A, da! a, da! zise doctorul dind din cap şi întorcindu-se spre mama. Nostalgia.... nostalgia.... Trebue mată s'o ducĭ la Varatic.... Acolo e linişte, aer, acolo se face bine ...»

La Varatic două zile am trăit c'o frică mare: Mă temeam ca nu cumva mama să se răsgindească şi să mă ducă înapoi la

Costeşti. Stam mai mult ascunsă, mă feream, să nu mă vadă. Şi cînd văzui trăsura plecînd cu mama, şi fără mine,—nu pot să spun ce bucurie mare, fierbinte îmi umplu toată ființa. Nu-mi venea să cred că toate amărăciunile aŭ trecut, că de-acuma sînt liberă şi fericită în sfîrşit, cu bătrînele mele.

Eram stăpînă pe vieață, într'o vară minunată, care desfăşura frumuseţi nouă ochilor mei fermecaţi; îmi venea să cînt, să îmbrăţişez pe toată lumea. Multă vreme m'am uitat lung la mama Ţica şi la mama Eţi, amîndouă albe cu obrazurile brăzdate, sămănînd aşa de bine una cu alta, amîndouă cu nişte priviri aşa de blajine, apoi le-am luat de după cap, le-am sărutat de nenumărate ori şi am început a plînge....

«Ce ai tu, fetiţo, de ce plîngi?»

Eŭ nu le răspundeam nimic, mă uitam fericită la ele şi-mi curgeaŭ lacrimele şirag.

Şi multe zile fericite am petrecut eŭ acolo în cerdacul larg, mîngîiată de vînturi calde, învăluită de căldura dragostei bătrînelor. Eram slabă şi cu toate simţurile aţiţate. Ascultam înduioşată melodia adîncă a clopotelor, priveam munţii bătrîni învăluiţi în ceaţa depărtărilor, amurgurile cu o culoare aşa de dulce viorie, şi aşteptam ca pe ceva sfînt, totdeauna noŭ, răsărirea celei dintăi stele în inserările limpezi.

Bătrînele mă duceaŭ regulat la biserică; ascultam de la un capăt la altul sfînta slujbă, apoi, îngenunchiată la picioarele preotului şi acoperită peste tot de patrafirul lui, ascultam o rugăciune neînţeleasă, mormăită prin barba deasă.

Dar cu toate rugăciunile şi cu toată îngrijirea, aveam friguri aproape în fiecare zi, şi bătrînele nu mai ştiaŭ ce să-mi facă. Toate leacurile pe care le aflaŭ în sfaturile cu alte maici, după ce eşeaŭ din biserică, le întrebuinţară, îmi învălira pîntecele şi'n foi de tutun, zădarnic. Aŭ trebuit să înceteze şi să mă lasă în seama Domnului.

Incetul cu încetul m'am făcut bine; dar toamna venea şi maica-stariţa, într'o bună zi, avînd a face un drum la Iaşi, mă luă cu dînsa şi mă lăsă acasa, la Costeşti. Cu capul plecat, cu inima îndoită, am intrat în casa mamei.

III.

Lucrurile aŭ mers un timp binişor. Mama avea acuma o prietenă, cucoana Aglaia Irimescu, femee bună c'o inimă duioasă, într'un trup subţirel, numai de-o palmă de nalt. Venea la noi în fiecare după amiază, vorbea blînd şi dădea rar din mîni, mă lua în braţe, mă dezmierda şi-mi găsea o mulţime de calităţi, despre care fără încetare vorbea mamei. In răstimpul cît a stat ea în Costeşti, mama părea mai blîndă, îşi oprea mîniile şi izbucnirile de cuvinte; iar eŭ, pe cît puteam, mă feream să fiŭ singură cu dînsa şi mă păzeam ca de foc de greşalele copilăriei mele.

Venea acum în casă şi unchiul Constantin, cearta veche era uitată. Aveam de multe ori bucurii mari, cînd mă aştepta la poarta şcolii, mă lua de mînă şi mă ducea în tîrg să-mi cumpere un caet ori un condeiŭ. Lîngă dînsul dădeam drumul vorbei şi-i povesteam o mulţime de întîmplări de-ale noastre, ale fetelor mari,—căci acuma eram mîndră, eram domnişoară, eram în cel din urmă an.

Iar cu venirea primăverii, după plecarea cucoanei Aglaia, plătii destul de scump multe ceasuri de tihnă. O vreme frumoasă în sărbători de paşti, în sărbătoarea naturii, în înflorirea grădinilor, scotea stoluri de fete pe uliţile tîrguşorului. Aşi fi vrut şi eŭ cu dragă inimă să mă duc la biserică, să-mi arăt rochiţa nouă, căci aveam rochiţă nouă croită dintr'o fustă veche a mamei,—dar botinele nu-mi mai ţineaŭ în picioare de rupte ce eraŭ şi nu puteam face doi paşi în uliţă de ruşine. In întristarea mea aveam şi o tovarăşă de suferinţă, pe bătrîna, mama lui cuconu-Filipache. Nici ea n'avea cu ce eşi, nici ea nu se împărtăşise c'un straiŭ în aceste sărbători în care lumea toată se înnoeşte, deşi în casa noastră numai banii nu lipseaŭ. Stăteam închise în casă amîndouă tovarăşele de nenorocire şi plîngeam;—şi nimeni nu-şi poate închipui ce durere e aceasta, durerea hainelor şi a încălţămintei de paşti, pentru un copil, şi chiar pentru un bătrîn. Poate suferinţa aceasta ne-a făcut bune prietene, căci bine am trăit cu bătrîna pînă la sfîrşitul zilelor ei.

In anul acela, mai săltată şi mai înţelegătoare în ale lumii, primeam mai adînc zguduirile. Vieaţa pe care o duceaŭ părinţii mei simţeam eŭ cum îmi răneşte sufletul.

La întăiŭ Maiŭ mulţi din tîrg, împreună cu cuconu-Filipache şi cu mama, petrecură armindenul în grădina schitului de la Plopeni, între bătrîni arbori înfloriţi, pe pajişte plină de buchete de toporaşi. Multe fetiţe de seama mea s'aŭ dus cu părinţii lor; eŭ stam acasă cu bătrîna. Pe deoparte eram mîhnită, pe de alta eram bucuroasă că am scăpat o zi de frica cu care umblam în sîn neîntrerupt. Şi mă mai bucuram că pot umbla prin toate odăile, prin toate colţurile, ca să pot să-mi vîr

năsușorul pe unde nu era voe.—Ziua începută bine se sfîrși rău. Mama intră gemînd, cu un deget tăiat, cuconu-Filipache petrecu noaptea toată cu ai lui, și a doua-zi dimineața, cînd intră ținîndu-se cu mînile de pereți și cu capu'n piept, a fost o grozăvie de voiŭ spune-o și morților din morminte. Mama înjura, cuconu Filipache înjura; mama începu să țipe ca înjunghiată, cuconu Filipache începu a urla cu străşnicie şi a-şi repezi pumnii în toate părțile. Sticle, farfurii, pahare, scaune, cădeaŭ, se sfărmaŭ ca supt izbituri de ciocane. Și în iadul acela eŭ tremuram cu inima cît un purice, pînă ce mama puse mîna pe ceva și începu să-și descarce asupra mea năduful, fiindcă lăsasem deschisă portița grădinii.

Dar nu-mi eraŭ sfîrșite priveliștile și încercările. Toate treceaŭ,—și alte petreceri grozave veneaŭ, cu chefuri nesfîrșite în luncile Siretului pe malul apei, în deal la mănăstirea Plopeni, și chiar în pivnița noastră.

Eraŭ petreceri sălbatece. Toți oaspeții coboraŭ deodată chiuind treptele de stejar, și cum ajungeaŭ în fund, în întunerec, deodată zeci de luminări în toate colțurile se aprindeaŭ și luminaŭ ca într'o biserică. Cîte trei luminări de fiecare butoiŭ. După urale de bucurie, urma tăcerea și o binecuvîntare rostită pe nas, cîntată prelung supt boltă:

> Poloboace, poloboace,
> Așează-te cu vrana 'ncoace
> Să ne strîngem vre-o cîțiva
> Pentru mîntuirea ta,
> Aleluia!

Eraŭ vinuri bătrîne, tari ca spirtul, vinuri din viile domnești de la Cotnari. Scump trebuia plătit orice pahar. Băutorul, pentru un păhărel, îngenunchia lîngă butoiŭ, își făcea cruce cu mare evlavie și săruta vrana. Pentru *armaș* băteaŭ cu toții cîte zece mătănii,—și era o bucurie și era un chef! Și eŭ mă gîndeam ce bine ar fi să aibă maică mea pentru mine atîta dragoste cîtă aràta în asemenea zile pentru un butoiŭ de vin ales. Din gura pivniții, dindàratul porților, eŭ priveam și ascultam cu o bolnavă curiozitate cîntecele și vorbele destrăbălate de jos, și așteptam pînă ce cu toții urcaŭ scările spre lumina zilei, în patru labe.

In vacanța aceasta de la sfîrșitul clasei a patra primare trebuia să se hotărască și soarta mea. Incotro eraŭ să mă îndrepte părinții mei? In unele clipe căutam să cuget,—dar mai

mult căutam să mă bucur de clipele de libertate pe care le aveam atunci mai ales, cînd supravegherea mamei era mai mică.

Cum puteam, cum mă strecuram la tovarășa de clas cea mai dragă, la Ema Mavrichi, fata inginerului de la noi. Acolo mai găseam și pe cei trei frați ai ei, și, împreună cu Tasia, fata bucătăresei noastre, întindeam niște jocuri și niște clăci la straturile cu flori, să se ducă vestea.

Din acea vreme mi-a rămas o amintire neștearsă și o adîncă impresie. Mama prietenei mele era o femee așa de frumoasă și așa de ciudată cum nu văzusem niciodată. Stăteam și o priveam multă vreme; cînd mă întreba îi răspundeam cu glas mișcat și sfios, aveam pentru dînsa o dragoste și o admirație nemărginită.

Era frumoasă ca un înger, cu trăsăturile fine și delicate, cu sprîncenele arcate, și palidă, parcă n'avea nici o picătură de sînge în vine. Umbla ușor, parcă plutea, întindea spre lucrurile din juru-i o mînă cu degete subțiri și albe ca fildeșul. Imbrăcată în alb, cu părul negru abanos pe jumătate despletit și revărsat pe spate, se culca în iarba mare a grădinei, cu ochii în albastru, dusă parcă spre lumi de visuri.

Toată casa era frumos mobilată și bine ținută, numai odaia ei era într'o neorînduială de speriat. Cărți eraŭ răspîndite în toate părțile, caete de muzică pe sub paturi și pe sub scaune, haine aruncate, praf învăluit la cea mai ușoară adiere de vînt. La pianul totdeauna deschis, se așeza uneori și cînta același cîntec, lung, trist,—și așa de monoton dela o vreme, că părea lugubru. Și flori în juru-i, flori pretutindeni. In mijlocul acestei nerîndueli, uneori sta ceasuri întregi, nemișcată, pe un scaun. In unele zile, cînd soseam îmbujorată, dornică de joc, Ema mă trăgea deoparte și-mi șoptea:

«Să mergem în fundul grădinii să ne jucăm. Mama vrea să fie *absolut* liniștită...»

Alte dăți o găseam lucrînd înfrigurată, și lucra pînă ce se istovea.—Și eŭ veneam, și, cînd puteam, stam s'o privesc; cînd puteam vorbi cu ea îi arătam toată dragostea; ea-mi zîmbea ca deșteptată din vis, și o simțeam că e foarte atinsă, foarte mișcată de vorbele mele, de privirile mele.

Cînd am auzit, într'o dimineață, că a fost izbită de nebunie, am crezut c'o să mă îmbolnăvesc de supărare. De-atunci pela tovarășii mei de joc nu m'am mai dus, pe Ema a dus-o tatăl săŭ la Iași,—și eŭ foarte rar, numai din cînd în cînd mai

vedeam pe doamna Mavrichi. Doctorii spuneaŭ că nebunia eĭ e fără leac. Acum sta ceasuri in fața icoaneĭ Maiceĭ-Domnuluĭ fără să spue o vorbă, fără să facă o mișcare. Alte dățĭ, îmbrăcată in negru, cu copilul cel maĭ mic, un băețel de treĭ anĭ, legat de mijlocul eĭ cu un lanț gros, umbla pe ulițile Costeștilor, încet, dreaptă, cu privirile arzătoare ațintite înnainte-ĭ. Și acum era frumoasă de nespus și părea că e coborîtă de pe alte tărîmurĭ.

In vremea aceasta, cînd eram într'o ațițare de nespus, într'o durere ciudată care și azĭ se deșteaptă cînd îmĭ aduc aminte de biata nebună, părinții începură să se certe pentru viitorul meŭ.

Mama nu era de loc ambițioasă:

«Eŭ, dragă, mă mulțumesc cu puțin... Să se ducă frumos la școala profesională și să învețe ce are de învățat... Și'ncolo, ce-a da Dumnezeŭ... Atîta i-ĭ destul, pentru ceia ce este...»

Cuconu-Filipache aicĭ se arăta însă hotărît:

«Nu, să mă erțĭ dumneata, cucoană Sofiică... Eŭ vreaŭ să fac din Mariana o domnișoară la modă,—aĭ înțeles? Așa am eŭ un gust, ce vraĭ? Las' să-mĭ fac și eŭ gustul...»

Mama nu se da bătută, discuțiĭ lungĭ începeaŭ și se sfîrșeaŭ fără rezultat, pentru a începe dela capăt a doua-zi. Dar cuconu-Filipache nu se da:

«Nu, înfiez pe fată ș'o dau la școală înnaltă,—scurt Eŭ vreaŭ, mă'nțelegĭ, să am fată care să cînte din pian maĭ bine decît Olga luĭ Vasilescu,—ce crede el? Eŭ vreŭ să am fată cu franțuzească: cînd mi-a veni scrisoare dela cuconașu' Mistocle Costescu să aibă cine mi-o citi, și cînd a fi treaba pe răspuns să aibă cine răspunde tot pe franțuzește. Și maĭ vreaŭ să știe și nemțește: cînd vin Jidaniĭ ăștia răpănoșĭ pe aicĭ ca să cumpere grîŭ și cînd își încep harhatul, să aibă cine-ĭ înțelege, ca să nu mă vîndă, Iudele..»

Dela o vreme mama a tăcut, n'a maĭ avut ce zice, și cuconu Filipache a plecat la Iașĭ ca să vadă ce zice și moșu Hasnaș in această *afacere*.

Ce-aŭ făcut eĭ ce-aŭ dres acolo, aŭ hotărît să mă dea într'un pensionat francez, ca să am la început o educație maĭ îngrijită. Ș'așa, în toamna anuluĭ 1885, plecarăm la Iașĭ. Acolo moșu-Hasnaș, un om bărbos cu ochiĭ blînzĭ, mă primi cu dragoste și cu vorbe bune, și dintr'odată mă simțiĭ pornită spre el cu toată inima. Acolo auziĭ pe o verișoară a mea, fata de suflet a moșuluĭ, cîntînd așa de frumos din piano, încît mi-aŭ dat lacrimile. Mă gîndeam că e frumos lucru să cînțĭ, că eŭ niciodată

n'o să ajung să cînt așa de frumos! Verișoara Maria se apropie blîndă de mine, mă apucă de bărbie, îmĭ ridică capul spre ea:

«De ce eștĭ copilă? Las' că aĭ să învețĭ și tu ș'aĭ să cînțĭ și tu ca mine, n'aĭ grijă...»

Unchiul Hasnaș dădea din cap zîmbind și-și trecea degetele prin barbă:

«Ce să-ĭ facĭ? are mare dragoste și mare simțire... Să vezĭ că are să învețe repede piano!...»

La pensionatul doamneĭ Parret intrarăm într'un salonaș umplut pe jumătate de un piano vechiŭ. Priveam în juru-mĭ plină de simțirĭ nouă, îmĭ tresărea inima cînd prindeam cu coada ochiuluĭ o privire înduioșată dela ceĭ din juru-mĭ,—și mi se părea că de-acuma s'a sfîrșit, de-acuma intru într'o lume nouă, încep altă vieață și copilăria cu micile eĭ bucuriĭ, cu durerile eĭ marĭ s'a sfîrșit!

(Va urma)

Mihail Sadoveanu.

Glumă

Aurii ca soarele
Vreau să-i fie pletele,
Să-l iubească fetele.
Ochii lui, — aș vrea să fie
Cum îi bolta azurie;
Gura lui — ca trandafirul,
Să te-alinte ca zefirul....

Fetele să le dea gata
Cum acuma face.... tata....

Iar de-i fată, — las'o brună
Ca o noapte fără lună....
Ochi șireți și galeși fă-i,
Cum le place la flăcăi.
Gura?... cum'ei ști... Să iasă
Fata mea cea mai frumoasă, —

In băieți să deie iama,
S'o răzbune și pe... mama!

1902

Marea

Sus albastru, jos albastru
Cît te uiți departe'n zare,
Nesfîrșit, nemărginire,
Numai cer și numai mare.

Și de n'ar vui pietrișul,
Valul mării cînd îl bate,
Ar fi liniștea sinistră
Intr'așa singurătate....

Cum stau eu, pe gînduri dusă
Și mă uit în largul mării,
Abia văd tremurul apei
Și'n amurgul sur al sării.

Parcă eu mă simt pornită
Și de valuri dusă 'n zare,
În spre nesfîrșit, departe,
Unde-i numai cer și mare.

Monte-Carlo, 1904

Cutremur

Cu-a ta inimă de lavă
Și cu ochii tăi aprinși,
Nu ești oare vr'o bucată
Din vulcanii-acuma stinși?

Ca și dînșii, ochi-ți negri
Arunc' flăcări și scîntei, —
Ca pămîntul mă cutremur
Cînd aproape sînt de ei.

Paris, 1894

Cornelia din Moldova

Scrisori de Grigorie Alexandrescu

(Urmare)

Bucureşti, 1843 Mai 24.

Foile din album, ce zici că mi le trimiţi, nu le-am priimit şi prin urmare nu pociu nici să riz nici să pling de articolul tău [1]. Să vede că Alecsandri a uitat să le dea la poştie. Pricina de nu ţi-am scris este că am lipsit citeva zile la ţară, cu o soţietate plăcută care poţi să ţi-o închipueşti şi abia aseară am venit. Pe D. D. Rijnoveanu şi Corradini [2]) nu i-am văzut încă.

Nu înţeleg de ce lucruri ţi-a vorbit cucoana Anicuţa şi în ce pricini îmi cei deslușiri, dar şi de aş înţelege, m'aş teme să nu să piarză scrisorile.

Astăzi am mincat cu polcovnicul şi i-am citit cele ce-mi scrii în pricina hotărîrii tale; părerea Dumnialui este că n'ar trebui să te grăbeşti a lăsa Moldova, căci nu vede deocamdată ce poziţie mai bună poţi găsi aici, care să n'o dobîndeşti mai lesne acolo. Eu sînt de aceaşi idee, cu toate că dorinţa mea este cu totul din potrivă şi că aş vrea or în ce loc să fim împreună.

Pernet a plecat în lipsa mea. Poate ai auzit istoria scrisorilor furate dela poştie. Dar, între noi vorbind, Pernet era cam nebună.

Am multă nerăbdare să aflu nebunia care ţi-a intrat în cap şi, daca ai trebuinţă de mine, mă vei găsi gata, după cum sînt totdeauna cînd e vorba de nebunii.

Să vede că iar te-ai împrietenit cu Corradini, pentrucă pol-

---

1) *Albumul istoric şi literar* pus mai tirziu în vinzare de Th. Codrescu nu-i decît adaosul literar dela *Calendar pentru poporul romînesc pe anul 1845*, învălit într'o copertă nouă şi fără călindar: Deci ar fi de crezut că *albumul* este egal cu *Almanah de învăţătură şi petrecere*? Dar după *Almanah* pe 1843, pag. 100 aceste două publicaţii nu sînt identice. In *Calendar-Almanah* chiar se anunţă ca aflîndu-se supt tipar, un *Album ştiinţific şi literar în 8° mare*. (La Academie nu se află. Nu se găseşte vr'un om bun să comunice pentru lămurirea chestiei cuprinsul analizat al acestei publicaţii, într'o notiţă de revistă?)

2) M. A. Corradini scrisese *Chants du Danube* (Paris, 1841), despre care va vorbi şi Alexandrescu.

covnicu mi-a spus că i-a adus o scrisoare de la tine. Îmi pare rău că n'a venit şi M-me Rijnoveanu, căci aş fi dorit să o văz.

Cu viitoarea expediţie iţi voi scri mai mult, iar acum adio, fiind că mă aşteaptă D. Iacovencu. Al tău Gr. Al.

(1843) Le 2 Novembre.

XVII.

Le bonheur nous séduit, le malheur nous accable;
Mais nul ne peut percer la nuit de l'avenir,
Tel qui se plaint aux dieux de son sort déplorable,
Demain va les bénir.

Euripide.

C'est précisément mon histoire: je me plaignais aux dieux du sort déplorable de ma jolie baguette et aujourd'hui je leur rends grâce de l'avoir retrouvée Quant à l'autre malheur, il est sur le point de finir.

Je ne croyais pas que le petit article du portrait pourrait te déplaire et je conçois encore moins comment il peut nuire à ta réputation d'homme d'esprit ou à tes autres qualités; mais puisque tu veux absolument passer pour un bon peintre, soit, je ne m'y oppose point.

Nous venons à peine d'arriver des vignes et je reçois presque en même temps les trois lettres: ainsi tu vois que ce n'est point toute de bonne volonté que je n'ai pas répondu et que je ne t'ai rien envoyé pour le journal.

Je vois avec regret que tu négliges ordinairement mes commissions; tu ne me dis rien de mes poésies que je t'ai prié de m'envoyer au plus tôt possible.

Je t'envoie ci-jointe une lèttre de Voinesco qui m'épargne la peine de te parler politique; quant au firman, je te l'adresse en entier [1].

Donne-toi la peine de présenter mes respects à l'aimable M-me Ghica et dites-lui que si elle est damnée dans l'autre monde, je lui demanderais la permission de lui tenir compagnie.

Je remercie beaucoup Mr. Alexandri pour le peu qu'il m'écrit dans ta lettre. Enonce lui que si à prochaine élection on m'élit pour prince (ce qui ne peut manquer d'arriver) je le recompenserai en lui donnant l'inspection de tous les monastères féminins des deux principautés. Adieu, cher ami! Tâche de ne pas guérir de ta maladie, car il vaut mieux garder les vieilles connaissances que d'en faire des nouvelles; et puis tu ne vaux rien quand tu es bien portant.

Ton ami

Gr. Alexandresco.

---

1) Firmanul citit la intronarea lui Bibescu.

XVIII.

București (1843) Noemvrie, 10.

Iubite Iancule!

Scrisoarea ta mi-a pricinuit o adevărată mulțumire și iți ceiu iertăciune că te-am bănuit de lenevire la inplinirea comisioanelor mele.

Eu adevărat am uitat să-ți vorbesc de efectul elocvenții mele asupra logofătului Grig(orie ?). Dar acum te înștiințez că această elocvență n'a avut trebuință să se arate în toată intinderea ei, căci bietul logofăt nici gindește la asemenea bagatele și m'a rugat să ți-o scriu. Dar vrea atunci să te intilnească ca să vorbiți în pricina moșiii, pentru care C.c. Take se judecă cu episcopia. Așa fii în pace despre aceasta.

Socoteam că d. Cogălniceanul are și însuși puterea să-mi dea eczamplarele ce mi să cuvin. Dar de vreme ce este altfel, roagă-l cel puțin să-mi trimiță bucata de poezie intitulată *Spovedania*, care nu s'a tipărit și după drept cuvint trebue să mi-o intoarcă.

Imi scriseseși că cel dintăi No. al jurnalului nostru va eși la Noemvrie [1]). Și acum văz alte comedii. Ai fost pricină de nu m'am grăbit a face nimic, căci vremea mi să părea trecută cind m'am întors dela vii. Așa, cu toată bunavoința, nu vă putuiu sluji deocamdată. Iți alătur in adevăr o mică bucată de poezie, dar socotesc că ați face mai bine să n'o tipăriți, căci mie nu-mi place de loc, sau de o veți și tipări-o, să adăogați că v'a venit în mîini din intimplare, căci mai am și niște cuvinte pentru aceasta [2]). Cit pentru *versurile mășcilor*, nu să potrivesc nici de cum la un jurnal și fără note nu să pot înțălege. Dar nădăjduesc se vă trimiț curind ceva mai bun, fie și pentru al doilea No. V'aș fi dat vre-un articol din voiajul nostru, dar n'am avut vremea a prescri, căci abia ieri am primit scrisoarea ta și m'am grăbit să-ți răspunz.

Pe Poenaru nu l'am văzut, dar o să mă duc la dinsul și o să vă scriu ce mi-o zice. (Tăiat cu cerneală): Pe Carol XII mi să pare că il am și eu și pot să-l trimiț d-lui Cogălniceanu, daca insă cere pe acela scris de Voltaire.

Aș vrea să mai scriu, dar s'a sfirșit hirtia.

Al tău prieten.

Gr. Alexandrescu.

1) A eșit la 9 Ianuarie 1844.

2) Bucata intăia apărută in *Propășirea* are titlul *In ceasuri de măhnire* (la 16 Ianuarie) și după acesa Propoșirea nu mai are versuri de Alexandrescu decit la 7 Mai.

XIX

București (1843) Noemvrie 16

....Știința de a ținea minte zilele săptăminii a fost totdeauna pentru mine, daca nu cea mai grea, dar din cele mai grele.

Poate ai citit în Carcalechi că un nelegiuit Moldovean a venit să ne răpească floarea, zmintina demoazelilor [1]). Vorba *qu'il n'a pas ce qu'il faut au chat* e cam de obște intinsă și pe aici. Așa aștept de la tine o discripție bironienă de efetul ce a făcut înfățoșarea miresii în soțietatea voastră și dacă ochii ei arăt dulcele leșin al plăcerilor mulțumite sau descurajarea nădejdilor înșălate. La aceasta mă interesez atit eu cit și multe dame.

Petrecerile noastre urmează după cum știi. La Voinescu se adună în toate Mercurile un fel de soțietate literală [2]), unde autori lacomi de slavă priimesc aplauze și șuerături; eu pină acum n'am fost temindu-mă de cele de a doilea.

Trimite-mi, te rog, or cum vei ști *Spovedania* care îmi trebuește și nu voiu să fie acolo. Inștiințează-mă asemenea și de albumu vostru cind o să iasă....

XX

București, 1843 Novembre 23

Iubite Iancule!

Intimplarea voi astădată să fiu ecsact la făgăduiala de a-ți scri și cu această ecspediție, lucru ce ar fi putut prea bine să nu se intimple, daca aș fi avut alt ceva să fac sau daca vremea cea urită m'ar fi ertat să bat podurile după obiceiu.

Steriadis mi-a spus că te-ai jăluit de tăcerea mea. Așa mă socotesc dator a te despăgubi, de vreme ce bavardajul meu nu-ți este neplăcut

Vei fi auzit poate că Prințul nostru a plecat la Craiova unde il aștepta un bal strălucit al fratelui său [3]). Să zice că la Pepi și la Maria n'au mai rămas bonetuiri și că multe din damele oltene au dezgropat pentru această solenitate eroicile costumuri ce să purta în vremea lui Mircea.

Aș fi putut și eu să merg ca să văz bucuria femeilor și frica judecătorilor, dar știi că sint friguros și apoi aceasta ar fi făcut să mă crează oamenii in favor, cinste ce sint departe de a o avea și a o merita.

1). Marele postelnic Ioan Ghica se cununase cu Efrosina, fata marelui Ban George Filipescu, la 7 Nov. *Vestitorul* lui Carcalechi scrisese despre această nuntă in numărul de la 9 Nov. 1843.

2). Semnalată *Propășirei* incă din 11 Ianuarie 1844 (*Propășirea* p. 16), dar nu de Alexandrescu. Exista, după *Propășirea*, de la Octombrie 1843.

3). Plecase la 19 Noemvrie și a stat 20 de zile. (După *Curier*).

Nu uita că te-am rugat să-mi descri efetul ce va fi făcut în soțietatea voastră prezantația Efrosinii Ghica cum și or ce alte amărunturi vei avea asupra acestii interesante perechi. Scrisoarea ta să fie franțuzească și lungă, căci am făgăduit-o la frumuseți ce să interesez la numita persoană și aștept relația ta ca o santență fără apelație.

Aș vrea să știu de ce Albumul vostru nu să mai vede, de ce nu îmi trimiți versurile mele pentru care te-am rugat atît. De ce Doinele sau Doicile lui Alecsandri nu mai es la lumină și altele multe.

Sînt cam supărat căci am auzit că nu-ți îngrijăști destul sănătatea și că nu urmezi nici de cum povața înaltului egoism cu care la noi au înaintat atîți învățați.

Teatru italian de aici să duce dracului. Directorul a dat mai deunăzi o jalbă cerînd de la stăpînire un ajutor de cîte # 200 pe lună sau să ia statu lojile de rîndul 1-iu și lor să le dea # 500, dar nici una, nici alta n'au fost priimite, deocamdată statul avînd alte cheltueli mai neapărate. Spun însă că Prințul are de gînd să le dea ceva de la sine.

Imbrățișază din parte-mi pe toți prietenii și înfățișază D-nii Rajnovencii și D-nii Efrosinii Ghica adînci închinăciuni de la al tău prieten.

Gr. Alexandrescu

XXI

1844, Ghenarie 11

Iubite Iancule!

Nu știu care este pricina de nu poți nici o dată să îndeplinești făgăduelile ce faci. In zadar am așteptat Albumu care zici că mi l'ai trimis; în zadar aștept Propășirea, de care îmi vorbești ca de un lucru sigur; și ce este mai de mirat încă, nu-mi răspunzi nimic la cererea ce ț'am făcut într'atîtea rînduri de a-mi trimite cu or ce preț versurile mele de la Cogălniceanu; știi că nici într'un chip nu voiu să rămîie acolo; silești-te dar, odată pentru totdeauna a mă îndatora cu trimiterea lor.....

In scrisoarea ta citii cîteva rînduri din partea D-lui Negruți, poate că nu le-ai băgat de seamă. De aceea ți le alătur aci, vezi-le. De ți să vor părea după cum mi-au părut mie (cu toate că ar putea cineva să le găsească un îndoit înțeles), dă-i alăturatul răspuns din parte-mi pecetluindu-l întâi după orînduială.

In seara de sf. Ioan a fost bal mare la nobilul tău prieten Iancu Florescu, care prin tratamentele și înghețatele sale ș'a dobîndit o popularitate ce nu va lipsi a-l duce pînă la treptele tronului (în vreme de vacanție). La acest bal s'a întîmplat un fel de dispută care a degenerat în ocări, între Blaramberg și bizdadea Mitică din pricina unor ochi frumoși, cărora Blaramberg

s'a socotit dator a le lua apărarea. Mitică a trimis un cartel, celălalt nu l-a primit și lucrurile ș'au luat cursul lor cel obicinuit.

Aici să cercetează pricina Sîrbilor de la Brăila[1]). Prințul n'a urmat întru aceasta pildii despotice a fostului Domn și nu le-a hotărît de la sine pedeapsa, ci cu părerea sfatului extraordinar i-a dat în judecata divanurilor. Pînă acum nu să știe ce s'o alege. Alte nuvele politice nu am.

A propos de politică. D. D. Marcovici și Eliad subt deosebite (Lipsește o vorbă), pun mînușițele pe cîte 40000 lei pentru ostenelile dumnealor în literatură. Norociți muritori care au darul a plăcea tuturor guvernurilor, în vreme ce noi, goniți subt cel trecut, suferiți de cel de acum, sîntem ca niște epuri fricoși (mă gîndesc la un epure ce este să-l mănînc la prînz), care să tem de suflarea vîntului și de căderea frunzelor; or cum, eu unul, comparînd prezentul cu trecutul, nu am drept a mă plînge[2]) și dacă nu mi s'a dat de sus talentul acela ce cîștigă favorul, dar cel puțin nu mai aștept vizita Chirculescului.

Am întîlnit de cîteva ori pe Duso și i am cerut[3]) portretu. Dar nu l are gata; mi-a făgăduit însă că îl va isprăvi cît se va putea mai curînd. Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXII

(1844, la începutul anului)

Iubite Iancule!

....Din treizeci de eczamplare ale *Propășirei* ce zici că îmi trimiți, n'am primit de cît unul și acela cel șters de țensură.

Iți mulțumesc că n'ai dat lui Negri (sic)[4]) scrisoarea mea...

Sfîrșesc cu o nuvelă foarte plăcută pentru amatori de literatură: Foiletonu lui Carcalechi să scrie de C. Boleac[5]). Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXIII

București, 1844 Martie 8

Iubite Iancule!

D. Cogălniceanu mi-a trimis mai deunăzi după îndemnul

1). Era vorba de-o eterie greco-sîrbo-bulgară, care voia să refacă eteria și răscoala de la 1821. Vezi *Domnia lui Bibescu* de Gheorghe Bibescu, I. 205, 213. 216—217.

2). Grigore Alexandrescu, „Dumnealui parucicul" era în acest timp șeful mesii a doua, a jelbilor și registraturii, în secția I a secretariatului statului, șeful lui era ministrul Emanoil Băleanu. (*Almanahul statului pe 1844, p. 98*).

3). Doussault?

4). Negruzzi!

5). In 1843 *Vestitorul romînesc* nu are foileton. Acesta începe cu anul 1844 și Boliac (iscălind uneori *C. B.*) scrie foarte des.

tău 40 eczemplare din noul jurnal, însă numai No. 4 și 5. De acea nici am început a le împărți așteptînd numerile începătoare; afară de aceasta nu mi-a însemnat nici prețul abonației. Îndeamnă-l dar a să grăbi. Dar à propos de jurnal. Spune mi de ce Propășirea s-a oprit la cel dintăi pas? [1]).

Bălcescu peste cîteva zile vă trimite un lung articol. Voinescul asemenea mi-a făgăduit [2]). Cit pentru mine nu voiu lipsi a vă sluji cu cea ce-mi va fi prin putință.

Văru-to N. Crețulescu auz că pleacă la Paris pentru un an ca să se desăvîrșască în meșteșugul său și, ce e mai frumos, pleacă fără să-și piarză leafa.

Sint sigur că iți fi auzit pe acolo de desbaterile politice ale camerii noastre, cum și de închiderea ei [3]). Aș fi curios să aflu cum vedeți voi aceste lucruri și cui dați dreptate. Eu aș fi putut să-ți trimiț atît ofisurile Domnului cit și răspunsurile Adunării, dar puțina siguranță a poștii m'a oprit.

Mi-ai făgăduit cuvîntul Cogălniceanului la deschiderea cursului de istorie, dar nu l'am văzut; mi-a spus însă Voinescu că l'a citit și că e prea frumos [4]).

Spune-mi tu ce curs faci, ce post ocupezi? Afurisită să fie modestia, care te-a oprit de a-mi scri că ocupezi un post mai însemnat. De și am aflat o de la alții, dar tot nu-ți știu titlu și poate că aceasta e pricina de nu-ți vin scrisorile mele....

Fă închinăciunile mele prietenilor și sărută din parte-mi mîinele Doamnelor Efrosinii Ghica și Maria Rijnovanu.

Iți mulțumesc că mi ai întors acea nesocotită scrisoare pe care D. Negri (sic) nici într'un chip nu o merita. Al tău prieten

Gr. Alexandrescu

XXIV

(1843) Le 21.

Je me hâte de répondre à deux lettres sans date. Dans l'une tu me parles de mad. Ghyka, dans l'autre de l'Album et autres choses, que tu m'envoies, c'est-à dire que tu as l'intention de m'envoyer, car je ne les ai pas encore vues, et alors tu conçois que je n'ai pas grand'chose à te dire là dessus. Quant à M-me Ghyka tu fais très bien de m'en parler, car il y a beaucoup de personnes qui s'intéressent à elle; ainsi parle-moi sur son compte tant que tu voudras et profite de chaquo occasion pour me rappeler à son souvenir.

1). Este vorba de *titlul* revistei, care nu răuși să fie *Propășirea*, ci numai *Foae științifică și literară*.

2). Articolul era *Puterea armată*, care începu să apară la 21 Mai 1844.

I. Voinescu II n'a trimis nimic.

3). Închidere pricinuită la 4 Martie de conflictul cu Domnul, în chestia lui Trandafiloff, adecă a minelor.

4). Voinescu il va fi cetit în manuscript; în tipar apăru abia la 24 Sept. și 1 Oct. în *Propășirea*.

Tu auras peut-être entendu parler du fameux bal à l'occasion duquel Mr. Grammont, premier aide de camp s'est distingué par l'originalité de ses invitations; mais ce que tu ne sais pas, c'est le départ pour Vienne de l'illustre Mr. Sfager [1]), l'ami intime le preferé des familles Philipesco et Iacovenco. Annonce cette triste nouvelle à M-me Ghyka avec tous les ménagements possibles, car l'amitié, surtout celle qu'il inspire, est une passion aussi terrible, aussi dévastatrice que la maladie que tu connais si bien et qu'on nomme l'amour [2]).

Ton ami Gr. A.

XXV

(Stampila poștei e din 15 Martie 1844).

Iubite Iancule!

Tocmai îmbrăcam un frac negru-verde, cu nasturi de metal, ca să merg la so-a-re la D. Iacovencu, cînd intrară una după alta amîndouă scrisorile tale. Închipuește-ți că am avut răbdarea să le port în buzunar nedespecetluite pînă m'am întors. Dar vream să le citesc în liniște, precum îmi place să sorb cu încetul o ceașcă de cafea și să prelungesc mulțumirea de a conversa cu tine cit s'o putea mai mult.

De la cele dintăi rînduri înțelesei că n'ai priimit încă scrisorile mele, căci altfel ai fi știut cel puțin unde șade D-la Pernet și daca mi-a întors capu. Văz că numita iți insuflă un interes cam fierbinte. Dar sint silit să mărturisesc că îl meritează. Ce duh! Ce grație! Sosirea ei a făcut mare sansație. Toată lumea vorbește. Sint dame care au cuvintele lor să n'o găsească frumoasă, sint și altele care să arăt drepte. Duminică dă concert [3]). *Tes (sic)* este amorezat foc și s'a propus să o ia de nevastă. Dar ea rîde. Eu merg destul dă des la Conduri [4]) unde tragem țigări, bem ceai, vorbim de tine, rîdem de alții, dar nu fac curte. Crez că D-nei este cam nemulțămită, căci nu am galanteria să întinz mîna să mă zgîrie; pretinde că tu o aveai această galanterie și că ghiarele demonului să văd încă pă pielea ta. Sa-ți fie de bine....

Cea ce mi scrii de projetul otcîrmuirii de acolo mi-a făcut o plăcere deosebită [5]) Aceasta de s'ar fi pus sau de s'a putea pune în lucrare, mi-ar fi de un mare folos aici. Sint aproape

1). De sigur Schwager.

2). Evident, ironie

3). Duminică era în 14 Martie. N'am găsit nimic nici despre concert, nici despre artista, care-l oprise puțin în loc pe Ghica.

4). Conduri era un hotelier, care avea și cofetărie.

5). Cum se pare, un proect pentru ducerea la Moldova a lui Alexandrescu.

să te îndemn să împingi lucru, încredințîndu-te că va fi numai o formalitate, de care nu voi abuza, și care o voi plăti cu o pompoasă odă la slava Moldovii.

Aseară am intîlnit pă Bălăcenică la Curte. El te iubește mai mult de cînd știe că te-ai făcut boer. Și m'a însărcinat să-ți scriu din parte-i nobile închinăciuni....

XXVI

București, 1844 Mai 16.

De o dată cu No. 16 al jurnalului am priimit încă un pachet cu două-zeci eczemplare, de la No. 1 pînă la 15. Zece din ele le-a luat C. Bălcescu, iar zece să află încă la mine. Din acestea vre o tri-patru s'au ros pe drum, încît nu mai sint de dat. Pentru bani trebue să mai aștepți, căci Poenaru nu să află aici.

Ar trebui să fiu cam supărat, căci după sosirea ta acolo cele dintîi scrisori care ai scris au fost pentru alții, iar nu pentru mine. Eu sint jaluz in prieteșug ca și in amor și nu voiu ca acest dintîi sentiment să aibă soarta celui din urmă, adică să fie biruit de simțirea ce insuflă un nou object.

Te îndemn să citești în gazeta lui Carcalechi de la 13 Mai articolu D-lui Boleac asupra moșilor. Norocul trebue să fie prea al dracului, dacă după acest articol și după cel pentru balu vornicului nu va zîmbi cu dragoste d-lui autor [1]).

M-me Caterina Iacovenco m'a însărcinat să-ți ceiu știință despre D na Efrosina Ghica, de la care de mult n'a priimit scrisori. Grăbește-te dar a-mi spune ce știi, ba poți chiar a-i face cunoscută această îndatorire înfățișîndu-i tot de odată adîncile mele închinăciuni și recomandîndu-mă la grațiosul Dumneaei suvenir. Daca demoazelile Filipescu vor fi încă acolo, te supui și către DD-lor la aceiași îndatorire.

Îmbrățișază din parte-mi pe Alecsandri și spune multe închinăciuni lui Donici care a fugit de aici hoțește [2]). Al tău

Gr. A.

XXVII

București, (1844) Mai 12,

.....C. Bălcescu trebue să-ți fi scris sau să-ți scrie pricina întîrzierii banilor. Așa eu nu am nimic să adaog.

---

1). Articolul despre Moși, care hotăra că serbarea „face cinste d-lui Manu" se află la pagina 146.

2). Donici (*Fabule*, II, 1842, p. 55) face la „hărăzirea fabulii *Rîul și heleșteul*",—dedicată lui Alecsandrescu—nota că „se afla la București în pricini de judecăți".

Din 20 eczamplare ce au venit pe adresa ta, zece le-a luat el și mi-a spus că le-a dat mai pe toate.

Cît pentru numerile de la Bălășescu, nu văz pînă acum nici o ispravă [1]).

Iți alătur aci încă un articol din voiaj, care să-l dai lui Alexandri dinpreună cu scrisoarea cea către dînsul, îngrijind amîndoi de cele ce scriu în această pricină [2]). Iar daca Alexandri nu se va fi aflînd acolo, te inputernicez să deschizi scrisoarea și să urmezi cum vei socoti mai bine, aducîndu-ți aminte de al tău prieten.

Gr. Alexandrescu.

P. S. Pe D. vi-contele De Gramont l-a trîntit grozav calu și i s'a cam zmintit creerii, lucru ce nu era anevoe, căci bietul omul *(sic)* nu prea avea mulți. Nu spune aceasta ca de la mine [3]).

XXVIII.

(1844) Iunie 14.

..... Voiu numai să-ți răspunz la cele ce îmi scrii de Conradini: Crez că Dumnealui este încîntat de polcovnicu și de mine; de polcovnicu, pentru că are darul a plăcea la orcine îl cunoaște, iar de mine pentrucă am avut politeța să găsesc de bune poeziile sale și să-l despăgubesc oarecum de amărăciunea ce mi-a spus că a cercat acolo din partea Moldovenilor (acestea păstrează-le pentru tine). Nu este însă mai puțin adevărat că ele nu au nici un merit transandent și îmi pare bine că tu le-ai judecat altfel, inprotiva părerii ce te-a încredințat că am.

Îmi vorbiseși de o scrisoare a Cogălniceanului, pornită împreună cu albumul, dar n'am văzut-o; mulțumește-i din parte-mi pentru binele ce zice de mine în biografia lui Hrisoverghi [4]). Și spune-i că și de nu sint așa după cum mă arăt publicului, dar că mă voi sili să mă fac vrednic de recomandația Dumnealui.

Așadar, iubite Iancule, fără a te stinjeni de nici o consideratie, de nici o îndoială pentru viitor ai hotărît să vii să trăim împreună? Voia la tine ca la moși-to banul Ghica, după cum zic Rominii. Pă mine mă cunoști și știi de îmi place să fiu cu tine.

Al tău Gr. Al.

---

1). Nifon Balășescu era profesor la seminar.

2) Era articolul cu titlu *Pasaj* etc. din *Propășirea* de la 18 Iunie.

3). Gramont era o rămășiță dela Kisseleff, căruia continua a-i da informații. Informațiile nu puteau fi favorabile tinerilor liberali, pe care Kisseleff îi numia curat „nebuni", cînd erau mai îndrăzneți. De aceia nici Gr. Alexandrescu nu poate vorbi crutător despre fostul aghiotant al lui Kisseleff și actualul aghiotant al Domnului.

4) Laudele lui Cogălniceanu se află in *Poezii a lui A. Hrisoverghi*, Iași, 1843, p. XXI.

XXIX.

(1844, intre Aprilie și Iunie).

Nu știu, iubite Iancule, de ce în scrisoarea ta de eri nu-mi vorbești nimic despre articolul ce v'am trimis sînt acum două săptămini, impreună și cu un bilet către Alexandri. Daca nu l-ai priimit, inștiințează-mă cit mai ingrabă, ca să cercetez la poștie de unde am luat adeverință.

Nu știu ce să-ți spui în pricina banilor. Poenaru lipsește cu catagrafia. Dar Pop mi-a făgăduit că va stărui către profesori ca să scoață deroria [1]. Cit pentru zece galbeni ce imi scrii să dau lui Duso [2], tu știi că depozitul banilor nu mai este la mine, ci la Bălcescu, care inparte foile și fără otorizația ta el nu poate să dea.

Iți scrisesem să zici ceva D-nei Efrosinii Ghica din partea prietenelor sale, dar nu știu ce ai făcut.

Daca veți fi primit articolul meu, vezi să se tipărească întreg intr'un singur No. și pe urmă trimite-mi originalul atit al acestui, cit și al acelui dintăi [3].

Joi am mincat cu Rijnovanul la Vodă. Și am vorbit de tine, cu toate că știam că nu mai sinteți așa prieteni ca mai nainte. El n'a spus pricina cea adevărată care il aducea aici, dar acum, slavă lui Dumnezeu, toată lumea o știe.

Noi aici petrecem după cum știi, cu deosebire că la Castrișoaea dă Vist [4]) concerturi în toate lunile și să adună mulțime de lume frumoasă. Se înțelege acea care a mai rămas in București.

Să zice că demoazela Zoe Filipescu este să se mărite cu un Moruz. Nu știu de este strălucitul prinț care zilele acestea a bătut podurile noastre și de care, intre noi vorbind, nu am mare idee.

Madam Manu (Anicuța) m'a însărcinat să-ți scriu multe tandreți. Insărcinează-mă și tu să-i zic ceva din parte ți și răspunde-mimai curind în pricina articolului.

Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXX.

(1844, inainte de 20 Iulie)

De trei ori Bravo, iubite prietene! Te fericesc și te inbrățișez. Articolul tău este frumos scris și bine gîndit. Sint mindru de tine și de prieteșugul tău! [5]) Dar de ce nu m'ai lăsat în aceste

1) Ioan Pop, profesorul de stil rominesc.
2) Doussault.
3) In *Propășirea* Alexandrescu a publicat două „articole", unul la 30 Aprilie (*Gazia*), al doilea la 18 Iunie (*Pasaj dintr'o relație de voiaj în țara romînească*).
4) Wiest.
5) Cred că este vorba de un articol din *Album*

dispoziții? De ce scrisoarea ta cea din urmă a venit se întunece bucuria mea cu umbre posomorîte? Tu ești bolnav: indoit bolnav! Cit pentru friguri, nădăjduesc că te vor părăsi curind, dar boala morală, apatia și desgustul rece care ne stăpinesc cine le va tămădui? Acolo nu ai cerc de activitate, nu ai nimic de făcut! Oare aici o să găsești mai mult? Activitatea ta o se aibă mai multe prilejuri a se eczersa?

De ți s'a făcut dor de acasă, la aceasta n'am nimic să-ți inprotivesc. Dar ia seama ca rătăcirea din urmă să nu fie mai rea decit cea dintii, ia seama să nu te căești. Știi cit aș dori să fiu cu tine aici sau or unde. Dar binele și interesul tău îl prețuesc mai mult decit plăcerea mea. Polcovnicul socotește ca și mine, apoi rămine să faci cum vei socoti mai bine. Ai încă vreme să te gindești, căci eu sînt de sistema bătrinului din Victor Hugo:

> Sur une chose à faire, on dit son sentiment,
> C'est d'abord mon système, mais quand la chose est faite,
> J'ai pour système aussi de la trouver parfaite.

Care va să zică că, chiar spuindu-ți părerea, o să mă găsești umil cu tine la toate și totdeauna.

Cocoana Marița a plecat de mult. C(oconu) Take să află aici și are de gînd să meargă la Drăgaică la Buzău, unde nădăjduește că vei putea veni pentru doă trei zile. De să va putea, îl voi însoți. Eu m'am ferit de a-i spune că ești bolnav.

De Pernet nu pot să-ți dau destulă știință, pentrucă nu o văzusem multe zile, fiind dus la țară, după cum ți-am scris. Socotesc că a plecat minioasă pe mine.

Imi pare rău că n'ai oprit de a să tipări versurile mele în album; așa imi făgăduisești.

Rijnovanu a plecat de mult. Conradini mi s'a părut bun băiat. Dar, după cum zici, avînd prea inaltă idee de meritul său. Adio! Iți voi mai scri. Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXXI.

Scsisoare către M. Cogălniceanu [1])

(Fără dată și completă. Dar s'a scris curind după 6 Noemvrie 1844.)

„Dar Cogălniceanul ce mai face?", întrebai mai dăunăzi pe unul din boerii moldoveni, care veniseră la Focșani pentru vestita intilnire a Prinților [2]). — „Cogălniceanul? Se află la o mănăstire,

1) Trimisă prin V. Alexandri, la minăstirea Rișca.
2) Vestita intilnire s'a intimplat la 2—4 Noemvrie 1844, G. Bibescu s'a întors în București la 5 Noemvrie.—(După *Curierul romînesc*, p. 345 și *Vestitorul romînesc*, p. 345—346).

unde să roagă pentru ertarea păcatelor". — „Ce fel! Nu cumva s'a călugărit?" — Nici de cum, dar l-au trimiseră acolo pentru că a scris niște cuvinte de prisos în favorul țăranilor" [1].

Imi aduc aminte de o scrisoare a lui Milon tribun roman, pe care *Ciceron*, cu toată elocvența sa, n'a putut să-l apere de eczil. Acela, mulțumind prietenului său pentru rîvna cu care l'a apărat, îi mulțumia asemenea căci nu l'a putut izbăvi, căci altfel, zicea el, nu aș fi mîncat așa bune lăptuci (sau altă buruiană) la ostrovul...

In adevăr, înțeleg foarte bine cum, mulțumit de cugetul său, încredințat că ș'a făcut datoria, poate un om să petreacă liniștit într'o mănăstire, chiar cînd ar fi lăcrită de călugărițe.

[2] Imi pică în mîni număru 41 al *Propășirei* [3] și cu părere de rău văz că s'a priimit un articol care consfințează pedeapsa de moarte, măcar că s'a pus o notă [4] — Cogălnicene, nu-mi scrii dacă ai primit 70 # ce ți-am trimis. Mi s'a făgăduit de către mulți ca să mi să trimită și banii ceilalți. Vei ști că sint și care au strîns după la trei sau patru abonați și-i țin pe seama D-lor.

Priimește prieteneștele noastre consolații și ne scrie.

Gr. Alexandrescu și *Ion Ghica*.

(Pe marginile paginei întâi): Poate să te pomenești într'o zi că viu să-ți fac o vizită. De nu ar fi fost tatăl meu bolnav de moarte, aș fi făcut-o pînă acum.

Nu mi-ai răspuns la cîte ți-am scris pentru o sucursală din tipografia ta. Am întreprins un jurnal politic ebdomadar. Abonamentu o să fie 5 stanțihi pe an. Caută să ne trimiți pledoaru tău, toată pricina ta, ca să iasă în No. 1, care e să iasă curînd [5].

Și scrie. (Nota marginală este scrisă de Ghica).

---

1) Cogălniceanu fusese exilat la Rișca printr'o încheere din 22 Oct. In calitate de avocat al Botoșanilor, într'un proces cu mănăstirea închinată Popăuții vorbise contra Grecilor și străinilor. Consulul rus ar fi cerut exilarea și el fu exilat supt pretecst că ar fi vorbit de un atentat la viața Domnului...! *Gazeta*, 1844 p. 364.

In acelaș timp C. Negruzzi fusese exilat la moșie, tot de sfatul administrativ cu actul de supt No. 2642 și de ministrul de interne, cu actul de supt No. 23477 Nov. 13. Pricina s'a zis că sint niște numeri din *Propășirea* și anume N-rile 4, 10 și 12 (*Gazeta*. 1844. p. 402).

După cîteva luni Cogălniceanu și Negruzzi (și arhimandritul Meletie Istrati) s'au întors din „exil", în Ianuarie. *Gazeta de Transilvania* din 22 Ianuarie 1845, p. 26.

Cum era să mai trăească *Propășirea*!

2) De aici înainte scrie Ghica.

3) Numărul 41 are data 22 Oct.

4) Articolul *Despre legislația criminală*, la p. 326. Neiscălit.

5) Se plănuia un organ care să înlocuească *Propășirea*. N'a apărut.

XXXII.

Scrisoare către Gazeta de Transilvania [1].
(1845).

Domnule Redactor! In No. 2 al foaei Dumneavoastre, vorbind despre jurnalurile romînești, ziceți că *Propășirea* sau *Foaia științifică* din Moldova e primită și în țările austriacești [2]. Un lucru ce nu se află în ființă, nu poate fi priimit nicăiri, Domnul mieu; dar să vede, că Dumneavoastră nu știți pă acolo nimic despre soarta acelei foi și prin urmare mă socotesc dator ca Romîn a vă espune pe scurt următoarea împrejurare.

Acea gazetă nu mai trăește! Acea gazetă și-a dat obșteseul sfîrșit încă din anul încetat. Schiepticii, cărora le place a găsi pricini la toate întîmplările omenești, pretind că foile publice cad din mai multe pricini: unile, căci nu au cititori și prin urmare abonați, care și aceasta vine sau din pricina redactorilor ce nu știu să scrie, sau din pricina publicului care nu e deprins cu citirea; și altele, căci redactorii scriu mai bine decît ar trebui, sau, ceea ce este tot una, căci pun lucruri ce nu sînt slobode.

Cît pentru mine, supus credincios al Preaînaltei Porți și fatalist cu deosebire, îmi place a crede, că tot ce se întîmplă, atît staturilor cît și gazetelor, e hotărît în cartea veciei.

Cuvintele pe care îm sprijin părerea le trag chiar din întîmplarea Foaei științifice. In țări unde scrierile trec prin țenzură o gazetă nu se poate osîndi pentru articole ce nu sînt iertate și Foaia Moldovei s'a poprit tocmai pentru acest cuvînt. Sînt vre-o șapte luni de cînd d. Negruzzi a publicat într'însa o veche novelă intitulată *Tudorică jucătorul de cărți*. In acea novelă, după cum poate știți, dracu juca o rolă secondară, ce se vede că nu i-au fost pe plac; dar ca un drac a tăcut multă vreme, pînă cînd a găsit prilejul a-și răzbuna și mînia lui, căzînd atît asupra autorului cît și asupra redactorilor, a isbutit să le închiză jurnalu prin mîna dulcilor jandarmi, care sînt oamenii cei mai morali din lume.

Aceasta e, Domnule, pricina de nu să mai vede Foaea Moldovei. Dar un lucru poprit nu este totdeauna și mort și nădejdea ce însoțește totdeauna pe om ne face să credem că acel jurnal curînd sau tîrziu va începe iar cu o noă putere dobîndită de lunga-i odihnă.

(*Va urma*) *Gr. Alexandrescu.*

G. Bogdan-Duică.

---

1) Anul 1845, No. din 22 Februarie.

2) *Gazetei* i se scrie din Iași, cu data 16 Nov.: „De vreocîteva săptămîni *Propășirea* începe a șchiopăta. Ar fi prea mare pagubă să o perdem așa de tînără". (Pag. 386). In 1845 *Gazeta* spera totuși că revista va continua.

In luptă

(Urmare)

III

Nu ştia nimeni să-şi tîlcuească pentru ce s'au coborît măriile lor baronii dela Pesta, pe la mijlocul lui Septemvrie. Şi peste vară rar-rar dacă veniau vr'odată. Şi chiar atunci cît rămîneau? Ia până ce umblau odată prin păduri, să se laude c'au fost la vînat, apoi să se tolănească într'o poiană şi să mînînce, dar mai ales să bee, Doamne, şi să descarce puştile în aer. Apoi iar mergeau «sus» la Pesta,—cum ziceau ei.

Dar acum a trecut Septembre, se strecură zilele neguroase, răci de Octombre, şi ei tot nu se mai duc.

Vezi că mai venise cineva cu ei. Unu de tot umbla pe hotar aşa 'ntr'o ţundră albă, da subţire, încins pe la mijloc cu aţă. Umbla de pe-un deal pe altul şi tot implînta ceva 'n pămînt, se pleca apoi, părea că se uita să vadă ceva.

Oamenii îl vedeau, dar nu se prea mirau de el. Au mai venit ei cu baronii alţii şi mai şi, cari umblau pe dealuri şi prindeau goange, ori adunau pietricele. Au mai văzut ei scrintiţi de aceia.

Dar popa, cînd l'a văzut mai întâi, a gîndit altceva. Se duse aţă la primar. Primarul ca bita: «nu ştiu zo eu domnule părinte cine va fi acele şi ce caută».

— «Nu cumva e inginerul pentru comasare? Inainte cu patru ani mi-aduc aminte că se zvonea de comasare.»

Dar dacă nu ştia omu, nu ştia şi pace! Ce să-i zică? Lui îi spune notarul ceva? Numa zice: fă asta, şi el face.

Notarul de cerc era într'alt sat. Dar popa nu se gîndea acum la aceasta. El voea să afle ce caută inginerul acela, pe hotarul lor,—că de bună samă era inginer.

Notarul colo cu «kerem», cu «nem tudom», că nu ştie, să-l întrebe ungureşte.

—«Auzi, domnule notar, nu te mai face, că-mi vine să intru în bănueli cu d-ta. Cum să nu ştii d-ta romîneşte, doar eu te-am auzit vorbind? Dar d-ta ştii bine că noi nu pricepem limba ungurească. N'o auzim numai cînd vin secui cu oale.»

Notarul o rupse cine-cineşte pe înţeles, dar se făcea că nu ştie nimic de omul cel de umblă pe dealuri.

— «D-le notar, dacă te-oi prinde în urmă cu minciuna cum ţi-a cădea?

—Eu nu zic că nu-i inginer, dar nu ştiu ce va căuta. Nu ne-a înştiinţat nimeni.

—Bine! Nu v'a înştiinţat nimeni?» zise preotul şi se întoarse acasă.

Dar la şase zile se bătea duba prin sat că Măria Sa a cerut comasarea pămîntului, că-i aici inginerul, şi că cine nu vrea comasarea să meargă la cancelarie.

Oamenii ce să ştie ei face cu capul lor? Ia să se scarpine în el şi să şi-l clatine unul cătră altul.

—«Ce zici, cuscre?

— Ce să zic? ştiu eu!»

Era însă cineva care ştia ce să le spună tuturor.

Popa în biserică le-a tîlcuit pe 'nţeles ce-i comasarea aceea, cum se face, ce roade poate să aducă. Satul era mare, numai cât pămîntul s'a împuţinat mereu. Şi cari aveau era departe, pe unde erau locurile celea grase. Vezi că le rămăsese dela strămoşi mai harnici. Acum ei, cum erau departe, nu puteau să-şi lucreze pămînturile bine. In preajma satului îmboldia de toate părţile moşia baronului.—Pămîntul pe aci era mai slab. Dar dacă li s'ar da sătenilor aci, ar putea ei să-l facă roditor. Şi ar căpăta şi mai mult, şi ar scăpa şi de multele pedepse,—căci nu le-ar mai fi scăpat viţuţele în pămînt străin.

Popa le spuse lămurit: Să se învoiască toţi la comasare dar să ceară pămîntul din clasa cea de pe urmă, aci în apropierea satului.

Oamenii se treziau par'că dintr'un somn adînc la poveţele popii: cum ar putea ei să-şi lucreze moşia mai bine dacă ar fi aproape de sat.

După ce-au eşit din biserică se adunară pîlcuri-pîlcuri şi se mirau de cuminţenia popii.

—«Măi, d-lui om odată, nu tufă ca noi!»

Și nu a mers nimeni la cancelarie să spună că nu se învoește cu comasarea.

Care însă a fost mirarea popii, cînd la două săptămîni comasarea era făcută gata! In două săptămîni,—și el știa bine că pentru așa ceva se cer cel puțin cîte-va luni! A mers însă cu satul întreg la împărțirea pămîntului să vadă ce va mai fi și minunea aceasta.

De ce-a văzut și auzit Pîrvu rămase ca trăsnit și oamenii se îngălbiniră ca pămîntul, cu ochii nemișcați. Dar numai pe-o clipă. In ziua următoare, Gheorghe sta înaintea domnilor mîndru, cu privirea încruntată.

—«Comasarea de aici e tălhărie domnule inginer. D-ta insuți ești un tălhar. N'avem lipsă să ne arăți mai departe și să ne dai în samă pămîntul. Vedem noi ce ai stat d-ta a face și știu și pentru ce ai făcut. Noi cerem comasare nouă.»

Și după preot, tot poporul, cu ochii plini de minie, porunci să se care de pe hotarul lor, căci altfel nu va fi bine de dînsul.

Nu i-a fost greu părintelui Pîrvu să adune datele, ca să poată fi atacată comasarea. Știa din slugile boerești cît vin s'a băut acolo în casele bătrîne, și cîți bani a perdut în cărți inginerul cît a stat aci pentru comasare. Era un prăpădit și jumătate inginerul acela. Dacă se 'mbăta, striga în gura mare că el cel ce dă avuție și sărăcie, că înaintea lui trebue să se închine tot satul, până și baronul. Și acesta, cu toată fala lui, asculta cu mustățile îmburzoiate de minie, asculta și nu zicea nimica. Dar după ce oamenii nu voiră să iee în samă pămîntul împărțit nici cînd gendarmii veniră să li-l arate, părțea de părțea, ci țineau morțiș că lor altă comasare le trebue, baronul nu mai putu suferi bețiile inginerului, și odată în puterea nopții îl prinse de piept și-l zvărli în uliță, în biciuirile unui vînt aspru de Octombre.

Dela omul aruncat afară, în grabă știu satul cîte mii i-a dat boerul, că să-i dee o tablă bună.

Era un neamț de vorbea rău de tot romînește. Dar tot putea să îndruge: «Dat el, dat de dat, da iar el dus. O ia, dus la cărți, tot, tot».

In curînd ieșiră la iveală 2—3 oameni mai gazde din sat, cari văzînd cum au fost înșelați,—au spus că ei pun jurămînt c'o mînă pe inimă și cu alta pe cruce, c'au dat bani, mulți bani și inginerului și baronului, numai să-i pàrtinească înaintea celor mai mari. Știi să capete colea într'o tablă tot, tot.

Pîrvu în două săptămîni, ca pupăză pe colac, află, că inginerul acela e om fără calificație, că a fost numai ajutător la alt inginer.

Incă înainte de Crăciun popa putu să spună în biserică oamenilor, că de-ocamdată vor reminea pămînturile care cum au fost, comasarea făcută ca și cînd n'ar fi, iar pe toamnă se va tăia pămîntul din nou.

Oamenii se bucurau și nădăjduiau într'o împărțire mai bună pe anul viitor, se bucura și Pîrvu din suflet, iar bătrînul Danciu cînd auzi și de isprava asta a gineri-său îi scrise numai atita: «Nu pot veni la tine, că chiar acum îmi fac testamentul în care îți las tot, tot ce am, ție».

Popa însă în scurtă vreme nu mai era văzut cu ochi buni de cei mai mari.

Și mai întăi groful, cu ochii pieziși, cu mustățile țepoase, spuse o vorbă mare ca de jurămînt, pomenind de strămoșii săi, că-i va pune capul nemernicului ce-a cutezat să facă pîră, să adune datele păcătoase, și să sumuțe pe țăranii turtiți la cap împotriva sa. Bătu din pinteni într'una din zile, se avîntă nebun în șaua iacie și ia drumul la notar, la pretore, la inspectorii de școli,—erau toți puși paznici într'acelaș oraș,—și feștește-l cum poți mai negru pe bietul părinte Pîrvu. Putea el să le scrie tuturora două vorbe numai, și aceia ar fi înțeles tot și ar fi știut ce să facă. Dar îl ardea să le spună cu gura ce fiară primejdioasă e popa acela.

Popii nu-i zise nimic, dar jidanul era să fie scos din arendă pentru că i-a dat, fără știrea lui, 20 de jugăre de loc preotului.

Era pe la mijlocul lui Ianuar, și un puiu de ger ca acela, de să-ți înghețe răsuflarea. Dar cînd e un foc bun în casă, și nevasta și copiii ți-s sănătoși, rîzi de crivățul înghețat de afară, căci gîndul și închipuirea ta e caldă.

Lui Pîrvu însă nu-i prea venia să rîdă. Că lemne mai erau ele,—așa o jumătate de car, dar o copiliță i se bolnăvi, și mergea tot în mai spre rău.

De cîte ori a dat el sfat poporenilor să cheme pe doctor cînd au vr'un bolnav greu în casă, să nu-l lase să moară cu zile, că omul nu-i dobitoc.

Și acum copilă-sa se usca văzînd cu ochii, cu fața de ceară, cu fruntea albă. Și îl chinuia gîndul: Cît ar fi de bine să aduc pe doctorul!

Dar aştepta zi de zi ajutul ce-l căpăta de la stat, cîte-va zeci de zloţi,—în tot anul până pe vremea aceasta l-a primit.

Şi acum nu mai sosia. Aştepta de la o vreme poşta cum aşteaptă creştinii ziua Paştilor.

Că de Crăciun şi de anul nou abia se strinseră bani pentru trei părechi de papuci, două la copile şi una femeii. El avea cizme. Sînt şi mai bune cizmele peste iarnă. Ţin sănătatea'n oase la un om ce stă mult în frig. Şi apoi el cît avea să se cufunde prin zăpadă dela o casă la alta.

Oamenii au dat cît au putut, da vezi că n'au avut de unde amaru lor să dee mai mult, că pentru ei să facă creţari era tot atît de greu, ca să faci ceva din nimica. Mălaiu a fost puţin, de s'ar ajunge până după Paşti, dar încă să mai şi vinză?

Ei trăiau aşa liniştiţi, prea liniştiţi, mulţămiţi cu ce aveau pe masă. Cui să-i fi trecut prin gînd că popa lor ar mai avea şi alte lipse ori dorinţi de cît ei? Şi chiar dacă le-ar trece lor prin minte, putere-ar să-i ajute? N'ar putea.

Pot însă cei dela stăpînire, dar iată că trece clipă după clipă, ceas după ceas, zi după zi, şi banii ce-i căpăta în tot anul, nu mai sosiau.

N'ai fi putut să bagi de seamă că Pîrvu ar simţi o durere, ori cît de mică. Ci vedeai numai că e tot mai mînios, că se gîndeşte tot mai tare, şi că ochii lui fac judecata.

Cînd trecu întăia Făurar şi tot nu mai sosia nimic, din ochii lui se văzu tot ce crede despre cei cari îi ţin plata, puse zece ferdele de cucuruz în car şi porni la oraş.

Sara venia cu doctorul în căruţă, voios ca şi cînd nu ar avea nici o durere în lumea asta. In loc să-i sosească plata lui căpătă în grabă o provocare, ca'n 30 de zile să solvească şcoala datoria ce o mai are. Vor mai fi fost vr'o cincizeci de zloţi. Popa în celea 30 de zile bătu în cinci rînduri la uşile oamenilor, şi tot adună cei cincizeci de zloţi. Dar la două săptămîni căpătă dela inspectorul de şcoala admoniţia a treia, ca sala de propus să fie înălţată cu jumatat' de metru, altcum nu se va mai putea propune în ea. Asemenea să fie şi recuisitele de lipsă.

Popa ştia de unde vin toate acestea, ştia şi-i părea bine de vrednicia sa. Se'mpărţia în patru şi ce-şi punea în gînd scotea la cale.

Dar prin Martie se trezi aşa din bun senin, cu o pîră mare, în care era în joc eclejia bisericei. Eclejia aceasta a fost la început de două jugăre de cositor şi un jugăr arător. Inainte cu patru zeci de ani familia baronească de aci din sat, nu se ştie din ce motive, i-a dăruit bisericei 20 jugăre de loc. Acum popa David de pe atunci nu s'a mai gîndit să asigure pămîntul acesta pentru biserică. El era mulţămit că poate merge mai de multe ori la curte să zică «bogdea prostea» pentru darul făcut. Popa David, atita că avea darul şi ştia face slujba, —dar încolo era om de-aci din sat, un lungan de om, nesecat de zdroaba invăţăturilor multe de azi.—Şi baroniţa de pe atunci era o femee fluşturatecă de s'o dai dracului, şi ştia şi romîneşte. Urmaşul baroniţii, baronul de acum, cerea înapoi cele 20 de jugăre, căci donaţiunea mamei sale nu s'a însemnat nicăiri, nici pămîntul nu a trecut la biserică.

Popa ştia bine de unde vine pîra aceasta, dar la 'nceput nu s'a temut de loc până nu s'a convins, că 'ntr'adevăr celea 20 jugăre nu erau intabulate pe biserică. Atunci simţi aşa un fior rece în spate, şi porni aţă acasă, fără să mai răspundă la bineţele trecătorilor.

Celea 20 jugăre erau pierdute. Pentru anul acesta n'ar fi rău, dar dă primăvara şi unde se va sămăna cucuruzul pentru anul viitor? Era nădejde încă deşi mică, dar era, în arînda de la jidan. Dar aceea nu era de ajuns, locul acela, şi mai ales nu în anul acesta!

De toamnă s'a hotărit să-şi ducă băeatul la şcoală. Acolo trebue bani, nu glumă. Ce ajută cîteva jugăre de loc? Dacă nu-l duce întîrzie băetul, că şi aşa a rămas un an peste măsură. Băeatul e sănătos şi voinic, şi se va ruşina mai tîrziu să umble într'o şcoală cu copii micuţi.

Pîrvu se bătu mult cu gîndurile pân'a putut ajunge la cuvintele acestea: «Va fi ce va vrea Dumnezeu». Apoi fruntea i se întunecă, ochii i se 'ncruntară din nou ca de o mînie mare.

Cînd, ajutat de slugă, puse la loc o proaptă la gard îşi zise în gînd, tare ca şi cînd ar vorbi: «Tot nu mă 'ndoaie el pe mine!»,

Vînduse cinci miei—berbecuţi—cu şasesprăzece de argint, şi două glăgi de bere se cuvenia să bee şi el. Mai ales că se 'ntîlni aci în oraş cu preoţi cunoscuţi.

S'ar fi scăpat el de toţi, dar de popa Stan nu se putea. Era şi om în vrîstă, de gîndeai că nu-i gura a lui, aşa torăia în toate părţile. Iţi făcea impresia că barba albă e pusă numai, că nu-i a lui, şi că se ascunde aci un tînăr vioiu-vioiu.

—«Pîrvuțule, să nu vii tu la un păhar! Săăăracă lume, departe am ajuns cu popii cei noi! Zic că peste tot un popă să nu intre'n crijmă. Zice c'ar porunci pravila! D'apoi cînd am fost eu de m'am preuțit, în toată săptămîna mă prindeau la crijmă. Atunci de ce-a tăcut pravila, ha?»

Se apucă să documenteze grăbit, încurcîndu-se și mîncînd cuvintele. „Asta-i așa. Să vie sfîntu Ilie să zică: «n'ai dreptate bade» și i-aș răspunde: ba am. Adecă noi să n'avem dreptul să ne petrecem odată în săptămînă? Ce zic în săptămînă, odată în lună, căci nu poate veni popa in toată săptămîna la oraș". Și cum se uita cu ochii mici, ascunși sub sprincene, undeva la ceilalți preoți pe cari i-a strîns mai mult gura lui de cît greutatea pungii aci în crîșma asta mai domnească, făcea un semn crîșmarului să nu rămîie gură căscată.

Berea ca berea: spumă multă'n două pahare, ce-ți rămîne în musteață și barbă, ceva amăreală se scurge pe gît, și plătești cît capeți pentru patru slobozirí din casă. Asta nu-i băutură. Vinul săracu, că-l iei cu treizeci, cu douăzeci și opt chiar litrul, îl torni în păhăruțe mici, și te poți pune pe ușorul doi inși la un litru. Se învoiră în grabă să-și aducă aminte de Cana Galileii. Zădarnic se cătrănea popa Stan, ca să desfunde glăgile să puște ca la nuntă, ceilalți știau atîta: Popa Stan bea cît șapte dar de plătit plătesc tot nepoții, preoții mai tineri, și toți erau mai tineri ca el.

Cu țincănirea păhăruțelor se deșteptau amintirile, cu deșertarea lor se treziau durerile, și începeau poveștile despre ce are să sufere unul fiecare. Aveau să-și spună multe totdeauna, mai ales doi, cari au fost prieteni buni tot timpul cît au umblat la școli, iar acum au ajuns în două sate bătute de Dumnezeu, de le vine să'și smulgă bărbile de cîte ori apucă cît de cît in cap.

Dar popa Stan e îngerul de împăcare pentru toți. «Ce să ne bocim măi nepoților? Se bocesc femeile! Dar voi sunteți prea tineri încă. Nu v'a mușcat încă năcazul așa de tare, încît mai tîrziu să nu vă mai doară nimic, ori ce-ar veni peste capul vostru chirotonisit. Dar sosește ea și vremea asta. Pentru unul fiecare trebue să sosească. Atunci apoi nu vă mai doare capul de nimic, nu vă mai plîngeți de nimic, ci așteptați să treac'odată săptămîna ori două, să mai eșiți de-acolo unde v'ați înfundat, să mai scăpați de greutatea casii,—și așteptați să treacă odată viața!"

Cei mai mulți îi dau dreptate popii Stan și inchină cu el,

țincănind păhăruțele, numai cu Pîrvu n'o putea scoate la cale nici odată.

— „Vezi prea neagră lumea, părinte Stane, nu stă bine să vorbești așa de viață, dumneata chiar, care ar trebui să ne dai povețe."

Stan clipea repede din ochi uitându-se la Pîrvu. „Sfaturi vouă nepoate, că voi ăști mai tineri știți cîte'n lună. De voi nu se mai prind sfaturile.—Dar ce să zici, ești tînăr încă, cel mai tinăr între noi, poți vorbi așa. Crezi că noi n'am avut odată idealuri, planuri mari? Ba am avut frate, ba am avut. Dar te ticăloșești măi, treizeci de ani într'un sat cumu-s și eu, de te faci par'că una cu pămîntul. Un gînd frumos, un gînd de muncă trece numai atunci cînd zece nevoi te trag într'altă parte. Iar la un popă la tot gîndul și hotărîrea bună stau în jur nouăzeci și nouă de nevoi.

— Nu gîndi, frate Pîrvule, nu crede nepoate dragă, că noi ăștia ne prostim de flori de măr. Pe noi pe toți ne-a mușcat năcazul de care am zis mai înainte, pe tine se vede că nu te-a mușcat încă. — Dar ți se'ngreuiază în curînd familia, trebue să le dai măi la copii o creștere, și nu vei putea, atunci să te văd eu cum vei încărunți. Atunci te vei învăța și tu să strîngi bine acolo de unde e să iasă ceva, să nu lași porumbul din mînă."

Pîrvu știe unde vrea să bată popa Stan, și zîmbește cu bunătate cătră el și ceilalți preoți:—„Bine părinte, păcatele lor, dar dacă n'au, cum să iai? Dacă n'au să-ți dee pentru un botez de pildă mai mult de 20 creițari, ce să faci cu creștinul, să-l pui la afurisanie?"

— «Ba aceea n'o zic, deși nici asta n'ar strica cîte-odată, că avem oameni mai împelițați ca dracu. Dar să-l strîngi numai de cîte-va ori cu ușa, să nu-i faci până nu-ți plătește și ai să vezi!"

„Dar spune-mi părințele, te ajuți d-ta atîta cu cei 20—30 bani? Plătește-se pentru asta să-i lași omului convingerea că pentru bani facem celea sfinte? Vezi eu nu cunosc nimic din banii aceia de-aceea nici nu dau mult pe ei."

Știau cu toții că nu-i rîvnitor la ban popa Pîrvu, și le venia cu ciudă că-i așa, dar cînd îi lua cu vorba și-i intreba care-i mai bună purtare: a lui ori a lor, ceilalți clătinau din cap, și se făceau că nu'l aud.

Așa era Pîrvu tot-deauna intre ei.—Dar acum, in primăvara aceasta, cînd se întîlni cu popa Stan și ceilalți, după ce'și vîndu miei, nu știau care să-l compătimească mai tare.

— „Și zici că nu ți-au trimis plata nici până acuma?

— Nu mi-au trimis'o, și nici să nu mi-o mai trimită, că nu-mi mai trebue.

— Hoho! stăi frate nu vorbi așa, că vorbești rău. Se vede cit de colo că ești năcăjit. Dar trece supărarea, și cind vine banu il stringi in pungă, de nu-l mai lași să vadă nici lumina soarelui". Și popa Stan se apropie de el să-l îmbune.

— «Las părinte Stane, n'am eu lipsă de nici o mingiere, ce crezi, așa de slab sint eu?

— «Ba eu nu zic că ești slab nepoate, numai să nu-ți faci inimă rea. Baronul ți-a făcut tot răul. Știm noi toată povestea cum i-ai stricat comasarea, cum te-ai certat cu arendașul, cum te-a pirit străinul peste tot locul unde a putut să-ți tae creanga de sub picior.—Ai făcut rău că te-ai stricat cu el pentru niște bețivi leneși și ticăloși cum sint și poporenii tăi. Lor nu crede că le-ai ajutat ceva, ei vor reminea tot cum au fost. Dar tu ți-ai perdut plata; mică nu-i vorbă, dar tot ceva, nu nimic,—ți-a luat 20 jugare din eclejie, peste un an nu vei mai căpăta nici să iei pe arindă, atunci apoi ce vei face? Crezi tu că oamenii aceia pentru cari ți-ai perdut tot, vor ști că-i datorință lor să-ți facă un fel de traiu? Iți dau un sfat: baronul a stricat tot, el poate să și direagă. Du-te pină la el odată!»

Gheorghe Pirvu venise năcăjit de acasă. Abia ș'a căpătat un om să-i aducă mieii până în oraș. Sluga i se 'mbătase Duminecă de nu s'a mai trezit două zile încheiate. Nu era mulțămit nici cu prețul meilor, mai ales cind se gindea la lipsele ce avea să le acopere cu banii aceștia. Și iată, popa Stan l'a făcut, ca'ntotdeauna, să între și in crijmă să mai pună și aici crețari. Și nu-i destul atita, ci să pune să-i amărască și mai mult viața.

O minie dureroasă se grămădia tot mai mult în ochii lui negri și fruntea i se întuneca tot mai tare. Cind începură și ceilalți să spună că bine vorbește părintele Stan, că omul de el trebue să se îngrijească mai întăi, Pirvu nu mai putu să rabde.

— „Vă rog să tăceți fraților. Și d-ta părinte Stane, cit ești de bătrin, să taci și d-ta. Ce v'ați apucat să mă dăscăliți pe mine? Eu am să trag răul dac'am făcut vr'un rău, dar dela d-voastră, care v'ați uitat ce sinteți nu primesc nici un sfat să fiți bătrini cit veacul." Mânia începu să se deslege și Gheorghe nu se mai putea opri:

„Adecă ajungi intre oameni întunecați și năcăjiți, și-i vezi cum să chinue. Tu ești popă acolo și să-ți zici: las' să rămină proști, las' se fie cum au fost, că alt ceva tot nu poți scoate din ei. Dar cercat-ați vr'odată? N'ați cercat, și nu vă trece prin minte, că ori voi ori alții dar trebue să se facă odată începutul.

Vine o primejdie mare cum a fost la noi comasarea nedreaptă, oamenii rămin cu ochii holbați, cu gura căscată, că nu știu cum să înceapă la nimic, și tu care pricepi să te pui de-oparte, să te alipești de cei cari jefuesc, pe cei, cari trebue să-i aperi. Vezi, dragă doamne, ca să nu te strici cu ei, ca să nu-ți facă vr'un rău. Asta se chiamă la d-voastră a fi om, mai mult, se chiamă a fi conducător. E rău c'am ajuns păn' acolo!

—Nu te aprinde așa nepoate, nu te aprinde. Ești tinăr încă. Ai foc în tine. Nu te-a mușcat încă...

—Ce tot vorbești de mușcat părinte Stane? Nu știi d-ta că năcazurile numai pe oameni slabi îi îndoaie, pe cei buni îi oțălește tot mai tare? Peste mine n'a dat nimic păn' acum? Ba au dat destule, dar mie mi-a dat Dumnezeu gind bun de timpuriu, și am știut, că să porți o luptă ca a noastră e vitejie. Apoi ori învingi în lupta asta ori cazi, tot una e: ești un om vrednic. Știi d-ta cumu-i cind se bat în bătae: cei viteji merg mereu înainte, și tot viteji rămin, ori că ajung pe zidurile dușmanilor, ori că vr'un glonț li se 'nfundă 'n piept cind sint pe drum.

—Ești tinăr nepoate, doamne tinăr ești încă. Dar să știi că-mi plac vorbele tale. Așa un suflet treaz par'că dezghiață și pe cei adormiți. Numai știi tu nepoate că focul oricit ar fi de mare se stinge dacă nu mai pui pe el.—Și noi nu prea avem ce pune!

—Ba avem părinte Stane, ba avem. Doară noi preoții trebue să fim mai aproape de altar. Nu știi d-ta ce dă altarul? Nu știi ce hrană dă, celui ce știe cere?

—Ei nepoate dragă, tu ai eșit par'că numai ieri din seminar.—Noi ăștia bătrini nu mai prea știm lucrurile acestea.»

Și popa Stan umplea păhărelele, dar nu mai cuteza să se uite la ceilalți, și nu mai avea nici așa voe de vorbit.

Gheorghe cind ii văzu pe toți duși pe ginduri, cu capetele plecate, se înduioșe tare, îi trecu minia, și nu știu cum îi veni așa un simțimint că *el* trebue să întărească pe oamenii aceștia, că el ar putea să-i facă mai curagioși in lupta vieții. I se părea că el e mai mult, și mai bătrin ca toți.

—«Dragii mei voi nu știți, dar ținta noastră nu poate fi de

ocamdată alta, decît ca se apunem, să ne stingem. Dar să ne stingem după ce-am luminat cît de cît în viață, să ne stingem așa ca o stea, ca și după ce vom dispărea, să rămînă în urma noastră lumină. Și numai după ce vor veni multe stele de acestea să se stingă în satele noastre, se va împrăștia întunerecul mare ce apasă, se va schimba și traiul nostru. Pe noi, poate că nu ne știe nimeni cum se cade ce sîntem, nu-și bate nimeni capul cu noi. Dar asta nu trebue să ne descurajeze. Noi știm de altă răsplată, care nu-i dela oameni, și chiar și aceștia, cînd nu vom mai fi, își vor aduce cu drag aminte de niște luminițe, cari au tot rărit din întunerecul din care până la ei n'a ajuns nimica. De credem că stingerea noastră e o nimicire, atunci nu mai plătim nimic, viața pentru noi nu mai poate avea nici un preț. Dragii mei, ceea ce ne poate ținea dezghețați e numai gîndul acela mare, că noi învingem chiar prin căderea noastră.»

Ceilalți cu capetele plecate pe masă ascultau moi, cu ochii neclintiți. Știau ei bine că Pîrvu nu o duce mai bine decît ei, poate el are veniturile cele mai slabe. Iși aduceau ca 'n vis aminte la cuvintele lui Gheorghe de gîndurile și planurile lor înainte cu cincisprăzece, douăzeci de ani. Li se păreau niște alcătuiri luminoase—luminoase, dar așa de ușoare de se tot cufundau și iar se ridicau din întunerec. N'ar cuteza nici unul să-și mai lege viața de gînduri, de icoane așa de frumoase. Din toată frumuseța visată de ei au intîlnit ceva în viață? Au venit griji multe cu pașii grei ca de urs, și acelea au rămas pentru totdeauna înghețate înaintea lor, ca niște fantome ce bagă groază în om. Cum se simțeau singuri la năcaz, fără ca un ochiu de veghe cel puțin să fie ațintit asupra lor, aruncați, cum spun mulți, după spatele lui Dumnezeu, vedeau că se tîmpesc și mai tare, se turtesc oarecum.—La cîți va ani știau aproape numai atîta: că vor trăi ei cumva de pe o zi pe alta. Și de multe ori cînd se 'ntîlneau cu prietenii de școală, ce-s așezați în funcții pe la oraș, plecau în pămînt capul, ori se 'ntorceau într'altă parte ca să nu-i vadă. Li era greu, mai mult: un fel de rușine mestecată cu slăbiciune pe la încheeturi, simțiau în trup, și li se părea că-s nespus de nefericiți.

Gheorghe Pîrvu ajunsă însă la altă convingere decît dînșii. In anii cei dintăi i se părea și lui, că n'are nici un rost viața, așa cum o duce, că nu pentru o astfel de luptă s'a pregătit el atîta amar de vreme. A văzut că lupta pentru alții nu-i cu putință dacă traiul lui nu-i asigurat întăi. Și cînd au prins să se

ridice copiii, a simțit mai tare că-i o nebunie să se lupte pentru alții, iar ai săi să moară de foame.—Dar munca începută pentru sine cu atîta curaj și putere, a băgat îndată de samă că-i spre folosul satului întreg. Și cînd a văzut că oamenii trag învățături, că se îndeamnă la lucru, că își string rîndurile și încep să înțeleagă, el, care mai nainte nu știa cum să le ajute, a dat tot înainte, tot înainte. Ii părea bine că-și poate folosi sie-și și poate fi de folos altora, și altceva nu mai doria. Gîndurile, teoriile ce-l tulburau odată, dispăruseră.

Acum numai atîta vedea limpede și hotărît: în lupta aceasta, în care el a fost dus fără ca să fie pregătit anume pentru ea, dînsul va cădea în urma urmelor, se va mistui, și toată pregătirea din școli îi dă numai ajutorul acesta: să înțăleagă că el se stinge luminînd, că viața lui nu s'a istovit fără de folos în lume,—că altcum nici nu ar fi cu putință de-ocamdată o luptă.

Și convingerea aceasta lipsea din ceilalți soți de luptă și de suferință. Și din lipsa ei, dînșii nu puteau înțelege pe Gheorghe Pîrvu, și nu puteau să-și închipue altcum lupta vieții, decît așa, că-s niște oameni bătuți de soarte.

Cînd se despărțiră popa Stan era așa'n trei dungi, și zise stringînd mîna lui Pîrvu: «Ești tînăr băete, tinerel nepoate, dar te mușcă și pe tine odată, ș'atunci...! Dar una să-ți spun ca de la un om mai bătrîn: îmi place tare de tine! Așa aș zice și eu: toți protopopii ca și popa Pîrvu să fie, și vlădicul ca toți protopopii aceștia la olaltă! Atunci am mai răsufla și noi cești de pe treapta cea din urmă și cea mai bătută de toate furtunile. Ne-ar face un rînd și cu eclejiile și cu plata, de știi să fi tot cu ceaslovul în mînă.

—Nu crede părinte Stane, că noi sîntem cei mai bătuți de nevoi. Cel care sufere mai mult poate e chiar vlădicul. Nu știi d-ta că la noi la Romîni așa-i legea în țara asta: cu cît cineva e mai sus, mai deștept, mai puternic, cu atîta să-l loveșt mai tare tot la cap și la inimă, ca să nu mai cuteze nici să gîndească, nici să spună ce simte.—Las' părinte Stane, știi d-ta vorba ceea: tot măgarul știe povoara lui».

. . . .

Trecuse primăvara tot învăluindu-și pe sus lumina și norii și vînturile, tot întinzîndu-și covoarele verzi pe lunci și pe dealuri, împodobindu-le cu flori curate, pe cari le tot schimba peste noapte. Trecuse și vara cu căldurile ce umplu văzduhul

senin de unde albe de argint, cu vinele groase de ploi ce biciue ca o vijelie, cu răsufletul morale al nopţilor călduţe. Acum bat vînturi aspre ca şi cînd ar avea în aripi aşchii lungi de stejar. Verdele se întunecă tot mai tare, se trage poate sub coaje ori în inima arborilor şi în rădăcinile firelor de iarbă, şi rămîne arămiul ori încotro te uiţi.

In lumina slabă a soarelui, numai fiarăle dela patru pluguri luminează, cînd le scot din pămîntul rănit, ca să tragă brazda într'altă parte.—De-o săptămînă se împarte pămîntul comasat a doua oară. Inginerul de-acum a lucrat aşa după cum s'au băgat sătenii jalba scrisă de Pîrvu: Oamenii au căpătat în trei table în preajma satului. Pămînt mai din clăsile din urmă dar aproape de sat de-l vor putea lucra bine.—Curtea cea baronească a căpătat marginea, departe de sat, dar pămînt mult şi bun.

Sătenii erau foarte veseli. Tot mereu, vedeai cum merge şi unul şi altul să-şi vadă tabla, să şi-o măsoare din ochi, pe unele locuri şi din paşi. Şi-şi făceau de-acuma planuri cum il vor lucra pe anul viitor.

Numai cineva nu prea eşia să-şi vadă tabla. Din eclejie a luat curtea prin judecată celea douăzeci de jugăre, aşa că popa a rămas cu patru, după comasare. Era foarte îndestulit cum li s'a împărţit pămînţul oamenilor, şi se bucura de bucuria lor. Se gîndia însă că el din patru jugăre cum va eşi pe viitor? Îl neliniştea gîndul acesta. Dar era convins că oarecum tot va putea eşi el la cale, va lua pe arîndă dela oameni, va face el cumva.—Din partea asta ar fi eşit el mai de multe ori la hotar să vadă ce părţi au oamenii.

Dar altceva îl apăsa greu-greu, ca o piatră de moară. Nu s'a aflat un singur om care să-i fi mulţămit, cu o vorbă cel puţin, pentru binele ce le-a făcut, ori să spună pe faţă că iacă popa lor le-a dat sfaturi şi i-a ajutat...

Erau buni bucuroşi că au apucat la ceva, şi-i puteai auzi cumu-şi aruncă cîte-odată vorbele tare: «Doar tot al nostru a fost pămîntul acesta odată. Dacă nu ni-l dau după dreptate, l'am fi luat cu puterea.»

— Treceau pe lîngă eclejia cea nouă de patru jugăre, şi nu-i da nimănui în gînd să stee cel puţin în loc să se uite la ea şi să clatine odată neîndestulat din cap.

Gheorghe Pîrvu gîndia că oamenii aceştia nebăgînd in samă ecleja nu-l bagă în samă pe el, pe popa,—şi numai odată s'a mai simţit aşa de umilit ca acuma.

Inainte cu un an a fost la oraş cu copiliţa cea mai mare. A tras la un advocat cu care terminase gimnaziul. Era acolo o copiliţă de vr'o 13 ani, soră cu soţia advocatului. Şi în auzul tuturor, copila lui care era de 12, îi zise aceşteia «*Domnişoară*». Atunci Pîrvu s'a roşit dintr'una, apoi a pălit cumu-i moartea.

Aşa o umilinţă simţea şi acum. I se părea că el e făcut să-şi bată alţii joc de dînsul.

Intr'o Sîmbătă se isprăvise cu împărţitul, şi Dumineca în biserică popa le-a spus la oameni să mulţămească lui Dumnezeu că au scos la capăt bun de data asta împărţirea şi să-l roage ca pe viitor să-i ajute într'o nouă muncă.

— „Să te auză Dumnezeu părinte" răspunseră poporenii.

După biserică popa merse acasă, dar nu ajunse bine, cînd se trezi cu curatorii bisericii şi cu mai mulţi poporeni. Ii poftî în casă, să vadă ce năcazuri nouă au.

Oamenii îşi invîrteau pălăriile în mînă, şi nu ştiau cum se înceapă. Un bătrîn cu fruntea brăzdată, unul dintre cei mai harnici oameni din sat, aşa zise:

— «Părinte să nu vă fie cu supărare că venim aşa de-ţi umplem casa. Da am venit să-ţi spunem ce ne-am hotărît să facem. Acum d-ta ştii douăzeci de jugăre din eclejie le-a luat baronul, zicea că-s a lui, şi nici n'au fost puse după biserică. Dar dacă le-a luat i-or sta'n gît părinte, că cine mîncă dela biserică, îşi mîncă din fericirea lui pe lumea ceealaltă. Da noi ne-am socotit aşa: Patru jugăre e o nimica toată şi iacă şi d-tale ţi-a dat Dumnezeu copiii şi trebue să-i creşti. Cu acestea nu-i putinţă, dar dacă ar mai fi patruzeci pe de asupra tot ar fi ceva. Ş'apoi colea patruzeci ne-am socotit noi mai mulţi să le dăm dintr'al nostru la sfînta biserică să fie de eclejie. De-aceea am venit mai mulţi să facem scrisoare pentru asta, şi să te rugăm pe d-ta să le pui după biserică, să fie pe vecii vecilor a ei.—Acum, să nu iei d-ta în nume de rău părinte, că noi de, ce pricepem, dar ne-am gîndit că aşa tot n'ar fi rău. Atîta ne-ajută mintea părinte să ierţi d-ta».

Ochii lui Pîrvu se luminară, fruntea i se însenină: oamenii aceştia au inimă şi ştiu să preţuească.

Făcu contractul şi-şi puseră toţi degetele pe crucea din naintea neamului.

I. Agîrbiceanu.

Probleme literare

(Urmare).

Spuneam, în articolul trecut că, după problema creării operei de artă, ni se pune o alta, cu totul deosebită, și anume problema raportului dintre opera de artă și public.

Pentru a pricepe această, a doua, problemă, sînt nevoit să rezumez încă odată—și nu e vina mea, sau poate e vina mea dacă n'am fost destul de clar în alte articole—cele spuse în privința creării operei de artă.

Producțiile spirituale omenești se împart, cum se știe, în trei genuri mari: știința, arta și oratoria.

Sistemul științelor este sistemul diferitelor noastre *cunoștinți* asupra lumii. Știința ne *explică* lumea creată de Dumnezeu Și fiindcă nu putem stăpîni, cu mintea, această lume, fără s'o reducem la noțiuni generale și serii de noțiuni, materialul cu care lucrează omul de știință sînt aceste noțiuni, care sînt niște extracte de imagini.

Dar iată altfel de oameni—artiștii—care nu mai *explică* lumea, ci se apucă *să creeze*, după modelul lumii lăsată de Dumnezeu, o altă lume,—care adaogă ceva, care prelungesc creațiunea. Pe lîngă cei un miliard și jumătate de oameni în carne și oase, artistul mai crează alți oameni. Pe lîngă comisarii înscriși în budget... și în actele stării civile, Caragiale a mai creat unul, pe Nae Ipingescu, despre care vorbim ca despre oricare altul, cu care comparăm pe alții, etc. Pe lîngă peisajele lăsate de Dumnezeu, artistul crează altele. Pe lîngă munții din geografie, Eminescu a creat pe cei din «Făt frumos din lacrimă». Iar uneori, cînd artistul redă o persoană reală—Napoleon în «Războiu și Pace» de Tolstoi, de pildă—el tot crează, crează a doua oară, în al doilea exemplar, acea persoană, etc... Și fiindcă artistul crează *individualități*, el trebue să utilizeze nu noțiuni care nu corespund la indivizi, ci imagini care, ele, în lumea psichică, tind să fie corespondentele individualităților din luma reală.

Dacă scopul omului de știință este explicarea lumii, al artistului este crearea unei lumi alăturea, dar conform, cu lumea reală.

Dar iată al treilea gen, cel oratoric, în care intră discursul propriu zis, ziaristica, pamfletul, etc. Aci e vorba de *a convinge* pe alții, de a face pe alții să creadă ceea ce credem și noi, de a-i face să lucreze așa cum dorim noi.

Dacă o operă științifică e *bună*, atunci cînd ea ne arată un raport nou, necunoscut, între lucruri; dacă o operă artistică e *bună* atunci cînd în ea e creată o bucată din viață,—un discurs e *bun*, atunci cînd a convins.

Oratorul combină idei (din știință) și imagini (din artă) *așa* încît să convingă. Ideile și imaginile sînt un mijloc în vederea unui scop, care nu e nici explicarea lumii, nici crearea unei lumi, ci *induplecarea*.—Acest al treilea gen s'ar putea zice că e parazitar, căci utilizează materialul celorlalte două.

Așadar, și omul de știință și artistul, sînt două ființe *solitoce*, care nu se adresează la public, care urmăresc, unul adevărul, celălalt creațiunea.

Dacă băgăm bine de samă învinuirile ce ne aduc adversarii noștri, vedem că toate se reduc la aceea că noi am face confuziune între *artă* și *oratorie*, că am cere, adică, artei să convingă publicul la anumite idei ori doctrine. „A face din artă o propagatoare de morală," cum zic adversarii noștri, este a confunda arta cu oratoria.

Dar această confuziune n'am făcut'o nici odată, ba, lucru curios, de ea s'au făcut vinovați adversarii noștri, d. Densușianu vorbind, de pildă, despre Ibsen, d. Lovinescu vorbind de Demostene, Cicero, d. Delavrancea, ca de niște artiști.

Insă... aici e toată chestia... însă noi susținem că artistul crează cu toată personalitatea lui, că lumea lui de imagini—atît la înmagazinarea ei, cît și la reproducerea ei în opera de artă—este condiționată de sentimentele și concepțiile sale asupra vieții, că ceea ce determină asociațiile sale de imagini sînt sentimentele și concepțiile, că un artist are preferinți, simpatii și antipatii, care se trădează în creațiunea sa. „Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut", zice filozofia populară, și artiștii aleg din această lume, unii unele mostre, alții altele,— și unii își revarsă simpatia asupra cutării părți, alții asupra cutării părți din creațiunea lui Dumnezeu.

Este în tot ce spunem noi vre-o „cerere" de „propagandă"? Concepem noi arta altfel decît ca o creațiune... pentru creațiune?

A venit, credem, vremea, ca să fim odată pricepuți. La teoria că artistul are numai imagini, răspundem cu teoria, elementară în psichologie, că artistul, nefiind un aparat fotografic și cinematografic, *răspunde* la imagini, că *și* la un artist imagina, element psihic intelectual, este însoțită, ca la orice om, de un element afectiv, apreciator: plăcere ori displăcere, simpatie ori antipatie,—și de o judecată asupra ei, adică de o clasificare a ei din punct de vedere al concepțiilor asupra lumii, concepții pe care nu este om să nu le aibă.

Dar dintre *imagini* pe de o parte și *concepții și sentimente* pe de alta, acestea din urmă sînt mai subiective, sînt partea mai adincă și mai intimă a pesonalității noastre, *sînt expresia, ecoul adaptării noastre la împrejurări.* Constituind subiectivitatea noastră, ele prelucrează, topind și combinînd, imaginile, așa dar acestea din urmă capătă înțeles dela cele dintâiu, ele exprimă, traduc pe cele dintâiu. De aceea am spus altă dată că cea mai importantă întrebare pentru mine e; *ce are de spus* artistul?

Arta este expresia solilocă a sentimentelor și a concepțiilor prin imagini,—împrumutînd cu oarecare schimbări și generalizări, definiția lui John Stuart Mill.

Eminescu își arată sentimentele și concepția despre viață, întrupîndu-le în imagini ale vieții. El își arată admirația pentru trecut zugrăvind, înt'un chip aprobativ și entuziast și alegînd anumite aspecte, viața de pe vremea lui Mircea ori viața cavalerească dela 1400; el își arată concepția despre viața modernă romînească zugrăvind, cu dispreț ori dezgust și alegînd anumite aspecte (acele imagini care să exprime concepția sa), civilizația burgheză introdusă la noi ori dragostea de azi (Satirele III și IV); el își arată concepția pesimistă asupra vieții în *Împărat și Proletar* ori chiar și-o exprimă deadreptul (Ce face d. Rimniceanu cu «realismul» «impersonal»?) în *Glosa* sa.

Dar toate aceste stări sufletești le depune în opera sa, *pentrucă le are*, pentrucă organizarea nervoasă moștenită și influența împrejurărilor vieții i-au produs acele stări sufletești. El nu le depune *pentrucă i le cere cineva, nici măcar pentrucă și le impune el*, ci pentrucă le are. El n'ar putea să creeze o altfel de operă de artă [1].

Noi pretindem, și credem cu drept cuvînt, că numai această concepție a artei este destul de largă ca să ne explice toate *condițiile* ei. De aici și nedumerirea d-lui Rimniceanu, căruia i se pare că „s'ar nemotivat" dela „arta pentru artă" la „tendenționism" și „poporanism".—Teoria „artei pentru artă" explică greșit crearea operei de artă și nu admite ceea ce există: influența artei din punct de vedere moral; teoria *tezistă sau utilitară* a artei explică și ea greșit crearea operei de artă și concepe o influență *oratorică* a artei asupra publicului.—Numai teoria „tendenționistă" a artei poate explica și crearea operei de artă ca un produs *deosebit* al spiritului omenesc și influența ei din punct de vedere moral, ca artă și nu ca oratorie.

Această „a treia" teorie nu e o teorie de conciliare; ea nu stă mai aproape de fiecare din celelalte două decît acele două între ele. Cele două teorii, pe care le respingem, se'mpacă foarte bine, în ultimele lor concluzii cum, de mult, a observat

[1] Și aceasta până la un punct: nu trebue să se uite presiunea mediului asupra artistului, adaptarea lui, așì zice semi-voluntară, la gustul publicului. Mai pe larg vezi Taine asupra clasicilor din veacul al XVII în *Philosophie de l'Art*, o operă pe care se bazează d. Rimniceanu.

d. Gherea foarte bine. După teziști, artistului i s'ar putea cere și impune să facă *cutare* operă de artă. Să cînte azi robia și mine să o înfiereze. Și aceasta s'ar putea și după concepția d-lui Rimniceanu, după concepția «artei pentru artă», căci dacă poetul n'are nici un ideal, dacă e un receptacol de imagini, nimica nu-l împiedică să cînte azi imaginea unor robi chinuiți și mine imaginea luptei pentru dezrobirea lor. Aceste două concepții stau în acelaș raport ca și teoria morală a liberului arbitru și a fatalismului, ale căror concluzii sînt neresponsabilitatea și, după cum teoria deterministă, ea, este negarea adevărată a celei fataliste, așa și concepția tendenționistă, ea este negarea adevărată a tezismului.

Cuvîntul „tendință"—am mai spus'o—care stîrnește prea mult ideea de voință conștientă, anumită, de un plan urmărit, este scuza adversarilor noștri Dar ar fi vremea să priceapă despre ce este vorba. Ca să-i ajutăm, am dat mai multe echivalente, mai ales cuvîntul: „atitudine", în înțeles afectiv, adică atitudinea de plăcere ori displăcere față cu viața redată.

Să mai adaog încă odată că artistul trebue să creeze cum crede el, din materialul pe care-l are, conform concepției asupra vieții pe care o are, fără să-și adapteze creațiunea la gustul publicului? Dar de cîte ori am spus'o!

Și d. Rimniceanu nu lasă la o parte nici una din fisele, în care a scos fraze în contra *tezismului*: „Artistul nu face știință", «nu propagă idei», «nu trebue să-și subordoneze arta moralei»...

— Dar, de o mie de ori nu! Pentru Dumnezeu, ajunge!

Și mă gîndesc, și mă voiu ocupa de ea odată, la psichologia acestor domni. De ce nu înțeleg? Vă aduceți aminte de d. Lovinescu, care combătea pe Taine și pe Gherea, pe cum că „nu mediul formează talentul"... Auziți, să înveți pe Taine că nu mediul formează talentul, că omul se naște ori nu cu talent! Și s'o spui aceasta la noi, în urma luminoaselor articole ale d-lui Gherea? Curioasă stare sufletească!...

Să revenim. *Dacă* aș putea să-i cer artistului, cu nădejdea de a căpăta, un suflet mare, din care *apoi* să creeze o operă înaltă, aș face-o, aș cere; dar știu că aș cere în zadar, știu că chiar o *educație* îndelungată (nu *cerere* ori *sfat*) nu i-ar putea înălța sufletul, dacă ar fi lipsit de predispoziții în acest senz, pentrucă am o mediocră încredere în efectele exagerate ale educației, mai mediocră poate de cît „adversarii". Atunci cum aș *cere*? E mai mai apaoape cum aș cere ghețari pe muntele Ceahlău.

Dar dacă pricep că artistul e un soliloc, că-și depune în opera de artă personalitatea sa, așa cum ea a reeșit din ereditate și împrejurări, apoi am dreptul, ca critic, de a judeca această personalitate, de a o analiza și de a mă lămuri în privința raporturilor ei cu publicul cetitor, dar aceasta este altă chestie, cu totul alta, este:

Raportul între opera de artă și societate. In loc de „societate", să particularizăm, să zicem „cetitor", gîndindu-ne în spe-

cial la literatură—pentru uşurința discuției şi pentru a nu lărgi problema.

Dacă arta ar da „realitatea" cum este ea, cum va fi fiind ea, atunci raportul ar fi între realitate şi cetitor. Arta ar fi prin definiție morală, nu pentrucă „întregeşte" pe cetitor, ci pentrucă «realitatea» conține în ea învățăminte, pentrucă învățămintele morale cele mai adinci le scoatem din „realitate", din experiența vieții. Corneille, teoretician al „artei pentru artă", între alte căi *permise* artistului *spre a moraliza*, pune şi aceasta: „zugrăvirea naivă a realității, aşa ca să nu se confunde vițiul cu virtutea". Dar *cine* redă «realitatea» *cum este ea? Nimene!* Scriitorul, cum am spus, *alege* elemente din realitate, face o selecție, *transfigurînd* încă aceie elemente. Şi dacă un scriitor îmi dă viţiul ca virtute, ori ca un fapt divers fără semnificație, atunci mai poate fi vorba de morala izvorită din «zugrăvirea *naivă* a realității»? [1]).

Va să zică nu voiu căuta raportul între «realitate» (pe care n'o găsesc) ci între *artist şi cetitor* (ori «privitor», «ascultător», etc. etc).

Arta, selectind şi transfigurînd, e o «critică a vieții», [2]) cum s'a zis, şi e de o importanță capitală *cine* este acest critic, *cum* critică el viața, *din ce punct de vedere* o critică.

Pricepe d. Rimniceanu pentru ce n'a fost *înțeles* Eminescu la început? Pentru ce, dacă e adevărat faptul, nu place lui Coşbuc?—Pentrucă Eminescu privea viața dintr'un alt punct de vedere decit ceilalți: „Imaginile" lui Eminescu erau foarte expresive pentru starea sa sufletească, nu erau expresive pentru a lor. Cînd stare sufletească, atit de bine zugrăvită de d. Gherea în „Artiştii proletari culți", s'a generalizat, Eminescu a ajuns la modă şi a făcut şcoală.

Dacă cineva are, potențial, capacitatea de a simți aceleaşi sentimente, de a vedea viața tot aşa, atunci arta are o mare influență asupra acelui om şi devine—şi aceasta e o tautologie—o cauză eficientă în determinarea voinței lui.

Că arta poate produce sentimente în cetitor, o recunoaşte—contrazicindu-se cu «zugrăvirea impersonală a imaginilor»—şi d. Rimniceanu. Aceste „sentimente" sînt pentru d-sa un fel de umbră a lui Banco. Şi se fereşte grozav de ele, face ce poate să le îndepărteze. Şi iată cum procedează: D-sa susține că sentimentele provocate în cetitor nu pot fi motive pentru voința lui, n'au adică influență morală, pentrucă aceste sentimente „durează numai cît impresiunea estetică". Ai lăsat cartea din mînă, s'au dus! Să zicem că e aşa, deşi—ce dumnezeu! toți cetim—ştim ca nu e aşa, să zicem că e aşa. Ce ciştigă d. Rimniceanu? Dar un sentiment odată avut nu e, ca orice act psihic, o posibilitate mai mult de a-l avea din nou? Nu lasă o urmă, o predispoziție în suflet? Şi atunci, repetindu-se acelaş sentiment, nu se pre-

1). Vezi şi *Paul Stapfer*: Questions Esthétiques et Réligieuses.

2). Vezi şi articolul din... „Luceafărul" despre Ibsen de d. Horia Petra-Petrescu, amintit intr'o notă de mai înainte (în articolul precedent).

dispune sufletul la asemenea sentiment, nu se crează o serie de motive anumite pentru *acțiuni?*—Dar nu e cum spune d. Rimniceanu, pentrucă sentimentul e asociat cu imaginile şi *până ce nu-mi dispar imaginile, până ce nu uit „cartea", nu dispare nici sentimentul.* Şi, după ce am uitat „cartea", atunci, cum spuneam mai sus, a dispărut şi sentimentul, dar a lăsat o posibilitate mai mare pentru acel sentiment,—voința mea, în viitor, în determinarea ei, se va resimți de efectele acelei «cărți».

De aici nu urmează că o carte bună mă face bun şi una rea reu. *Pe cît* educația are efect, şi „cartea" e un mijloc educativ. Şi, de sigur, dacă n'am predispoziție pentru anume sentimente, „cartea" nu-mi va produce nici un efect; dar dacă am predispoziție, «cartea» va fi o întărire a unei serii de motive determinate ale voinței mele.

Dar e, ertați-mi expresia, scandalos de banal să insişti asupra unor asemenea chestii. Trebue să fie cineva un secretar al notițelor sale, pe care nu le poate pricepe şi aşeza la locul lor, pentru a nu înțelege asemenea lucruri.

Cum, Dickens nu mă face mai bun, *mai fericit?* Zola nu mă face mai mizantrop? Eminescu nu mă îndeamnă (şi cînd sînt mai *obosit* îmi vine să-l ascult) să „stau deoparte"? Goga nu mă îndeamnă să-mi pun mintea şi inima în slujba acelora care «de mult aşteaptă o dreaptă sărbătoare»? Goga nu-mi dă, uneori, acelaşi impuls ca un marş de Wagner ori Meyerbeer? Eminescu ca un marş de Chopin? Şi cite exemple să mai dau? Apărătorii aceştia ai „artei pentru artă" te fac să fii mai banal decî te-a lăsat Dumnezeu tatăl!

Dar d. Rimniceanu—acest om sever, de o severă ştiință—face o excepție pentru *poezia patriotică* (E făcut ca poezia aceasta «patriotică» să încurce pe criticii noştri: Sint «naționalişti» n'au ce face!). *Aceasta*, zice d-sa, duce la acțiune! Pentruce, domnule Rimniceanu, *numai* aceasta? Dar cea «nepatriotică» nu duce la «inacțiune» patriotică, deci la o „acțiune" nepatriotică?

Şi dacă opera de artă produce sentimente—care „durează" fie şi cît o ceteşti—apoi de ce d. Rimniceanu se miră că *Yvette* e pentru mine „admirabilă", dar îmi produce o «durere morală»? [1]) E „admirabilă", pentrucă e scrisă cu talent, pentrucă imaginile

1) Brunetière, una din autoritățile d-lui Rimniceanu, vorbeşte de Chénier ca de un *mare* poet, a cărui operă e o excitație la desfrinare... Eu însă n'aşi cita pe Brunetière (D. Rimniceanu citează tot ce poate, fără nici o prudență), pentrucă acesta merge prea departe—unde nu mergem noi—: *subordonează arta moralei.* Cere artistului să nu utilizeze greşit această *forță socială*, arta. De altmintrelea Brunetière—citat de d. Rimniceanu în sprijinul său!!—crede că orice artă are în sine un germene de imoralitate, pentrucă se adresează nu la simțuri, ci la plăcerea simțurilor.

Acest articol nu poate lua proporții prea considerabile, de aceea nu voiu arăta cum d. Rimniceanu nu şi-a înțeles autorii, pe care-i citează. De va trebui, o voiu face. În general vorbind, autorii săi n'au chemare în chestia noastră. D-sa citează metafizicieni şi esteticieni şi—vezi mai departe despre ce este, despre ce trebue să fie vorba în această discuție.

sint puternice, pentrucă ceea ce *a ales* autorul e bine, puternic redat. Dar îmi produce o „durere morală", pentrucă autorul, Maupassant, n'a văzut, in intimplarea asta, decit satisfacerea instinctului unui «gomos» și nu catastrofa morală care, *din elementele date, in parte, tot de el,* rezultă pentru mine. Eu simt mila și dezgustul, dar Maupassant n'o simte, și de aici ciocnire intre mine și autor. Și am spus (d. Rimniceanu nu relevează), că impresia „estetică" („estetica" D-voastră) mi se știrbește, pentrucă, pedeoparte faptul îmi solicitează mila, pe de alta autorul, prin *atitudinea* lui, îmi solicitează bucuria—lucru pe care d. Lovinescu trebuia să-l răstoarne înainte de a scrie cu cugetul senin că: „Tendințele ne sint indiferente sub raportul estetic".—In *Le Port*, un incest, d. Rimniceanu zice (ună combate!) că mila e provocată de fapt, nu de autor! De sigur, domnule Rimniceanu! Dar aci nu mai vin în contradicție cu autorul: și el e inspăimintat de fapt. Și în *Yvette* mila îmi e produsă tot de fapt, dar autorul nu mai e cu mine! [1]) In *Une partie de campagne*, unde cei doi tineri batjocuresc pe mamă și pe fiica logodită, alăturea de tată soț și de logodnic, faptul îmi produce milă și dezgust, dar autorul, cum s'ar zice trivial, se hlizește și eu nu-l pot urma. Această atitudine a lui Maupassant e un stigmat de degenerare morală, e manifestarea unui om care nu merge în acelaș pas cu omenirea.

In *Fort comme la Mort*, admirabil scrisă, una din operele cele mai artistice, autorul relevează cu duioșie durerile unui om care nu poate să trăiască și cu fiica după ce a trăit cu mama ei; dar nu relevează, nu alege din multele elemente, și situația teribilă, nedreptatea care se face soțului, și opera este *imorală*. Toată grija lui Maupassant e pentru pictorul, care face adulter și care are tendinți spre incest (și care e așa de «nobil» și «superior»!) și nici o grijă pentru „antipaticul" și «ridicolul» «cocu».—D. Lovinescu vrea să mă combată dîndu-mi ca exemplu pe acest erou din *Fort comme la Mort*, pe mama din *Pierre et Jean*, tot a lui Maupassant și pe *Ion Ursu* al lui Sadoveanu. D-sa zice că acești eroi sint «imorali» dar „simpaticii"—D-sale. Mai întăiu, nu e vorba dacă-i sint simpatici ori nu D-sale, ci autorului, creatorului lor. Și eu pretind că ei sint simpatici autorilor lor.—Al doilea, d. Lovinescu face o mare confuziune: D-sa crede că

1). D. Rimniceanu crede că pe mine m'ar fi satisfăcut „căința" gomosului, ori faptul că acesta s'ar fi stăpinit și nu ar fi profitat de „surescitarea" fetei!!... D-sa n'are să înțeleagă niciodată—indrăznesc să fac această profeție—ca alta e *subiectul* și alta *atitudinea* față cu subiectul. Din această neințelegere rezultă și faptul că d-sa crede că eu ași voi să surgunesc din literatură zugrăvirea asupritorilor țăranilor. Mai întăiu nu surgunesc nimic; apoi, aplaud la zugrăvirea acestor *asupritori*, dacă-s redați ca „asupritori", nu ca... biete victime (Vezi „Nița Mindrea" de d. Sandu-Aldea). Că romancierul și nuvelistul *alege*, o mărturisește și d. Rimniceanu, căci d. Rimniceanu e o colecție de contradicții! *Ce alege*, crede d. Rimniceanu că nu e semnificativ? O „alegere" se face dintr'un anumit punct de vedere,—ori d. Rimniceanu crede in liberul-arbitru!...

in viață orice om imoral e antipatic, pe cînd *in artă* orice om, moral sau imoral, e simpatic. Și Iago e simpatic? Nu-i așa că nu? Atunci sint imorali și în artă, care ne sint antipatici, și dacă autorului i-s simpatici, urmează ciocnire între noi și autor! Acum să revenim la tipurile citate de d. Lovinescu: Bertin din *Fort comme la Mort* e imoral și e răspunzător *el* de imoralitatea sa; el n'are circumstanțe atenuante. El e un pervers, un egoist, care seduce pe femeea altuia fără nici o mustrare de conștiință. El se complace în situția sa, și, cind e nefericit, e nefericit că nu poate seduce și pe fiica amantei sale. De ar fi putut s'o seducă, o seducea cu bucurie. Că, la urma urmelor, toți sîntem jucăria soartei, e altă vorbă, dar acest lucru ar trebui atunci să scuzeze *orice* crimă; atunci nimene n'a fost, nu e și nu va fi vinovat de nimica.—Ion Ursu! E imoral, e bețiv, dar... el e o victimă a soartei, el e un bătut de Dumnezeu, împrejurările vieții în care e aruncat de mizerie îl duc la beție, la imoralitate, el are *toate* circumstanțele atenuante, explicătoare în senz de *iertătoare*. De Bertin ne e scîrbă, de Ion Ursu ne e milă, Bertin e un mare stricat, Ion Ursu e un mare nefericit.—Sonia, din *Crimă și Pedeapsă*, e o prostituată. Se poate o mai mare „imoralitate"? Dar cînd știm că ea s'a prostituat pentru a-și hrăni familia sa de mizerabili săraci și bolnavi, atunci, împreună cu Raskolnicoff (= Dostoewski), o numim și noi «sfîntă». Prostituata Sonia e un tip de femee mai sfîntă decit toate «sfintele» lui Balzac. Ana Karenina își înșeală bărbatul, dar *fatalitatea* care o mînă la acest fapt, care îi va aduce atita suferință ce se va încheia cu sinuciderea, ne-o face simpatică. Ea este una din *victimele* fatalităților sociale.—Prin urmare, și lucrul e banal, totul se reduce la gradul de responsabilitate a «imoralului».. Și, dacă este așa, simpatia d-lui Lovinescu pentru Bertin nu e o simpatie sănătoasă, pe cind simpatia sa pentru Ion Ursu e sănătoasă. Și simpatia lui Maupassant pentru Bertin (plus antipatia lui pentru bărbatul «cocu», care, prin definiție, e «ridicol») e nesănătoasă, iar simpatia lui Sadoveanu pentru Ion Ursu e sănătoasă, e morală. Antipatia pentru Ion Ursu ar fi fost imorală, ar fi fost o manifestare ridicolă și aspră de puritanism îngust, primejdios.

Simpatia autorului pentru un tip (cind d-lui Lovinescu i se întimplă s'o zărească), îi e indiferentă d-lui Lovinescu! Domnia sa declară că îi e indiferent dacă Aristofan face «crima» de a ponegri pe Socrat în „Nourii"—bucată, zice d. Lovinescu, care nu va fi contribuit puțin la condamnarea lui Socrat,—bucată, zice d. Lovinescu, «frumoasă, adevărată operă de artă» și «tendenționistă» (ceea ce în mintea d-sale este egal cu tezistă). O bucată „tendenționistă" și «*adevărată* operă de artă», îmi pare că e o contradicție pe terenul d-lui Lovinescu,—dar să lăsăm asta... Va să zică tendința „criminală" a lui Aristofan îi e indiferentă d-lui Lovinescu, in aprecierea comediei lui Aristofan. Se poate! Dacă adulterul și tendința spre incest a lui Bertin i-s

indiferente, de ce nu i-ar fi și tendința „criminală" a lui Aristofan? Dar îl voiu întreba pe d. Lovinescu: *Dacă* D-sa ar fi trăit în Atena pe vremea lui Socrat și i-ar fi fost scumpe ideile lui Socrat, *i-ar fi fost indiferentă tendința din „Nourii"?* In aprecierea «Nourilor» nu ar fi jucat rol idealul său, opus idealului lui Aristofan? Și nu înțelege d. Lovinescu că ceea ce-i face acuma să-i fie „indiferentă" tendința «criminală» a lui Aristofan este lipsa noastră de interes pentru lupte petrecute acum 2000 de ani? Să-și închipuiască d. Lovinescu că ar profesa acuma filozofia socratică, că ar lupta pentru acel ideal; i ar fi indiferentă acea tendință „criminală"?—măcar că «Nourii» n'ar mai fi o primejdie acuma...

Dar deja simt că devin nepoliticos cu d. Rimniceanu: l'am părăsit prea mult. Să ne întoarcem la D-sa.

Ca să vedeți cum d. Rimniceanu nu înțelege lucrurile, voiu aminti că D-sa mă întreabă dacă, pe lingă altele, *La Maison Tellier* e condamnabilă din punct de vedere moral. Nu e condamnabilă! E una din operele cele mai morale, căci disprețul de oameni, tendința de a-i terfeli, aci *s'a aplicat asupra* unei categorii de oameni, asupra unor fapte, care *meritau* acest dispreț și acea terfelire (Cu oarecare rezerve relative la cîteva scene dela țară, cind «pensionarele» sînt la fratele „patroanei",—scene prea crude). *Aci*, s'a întîmplat ca desfrînarea să fie neestetică, să aibă aerul grotesc, *de aceea* Maupassant e în tonul just. Maupassant ajunsese la acă stare pshică, așa de comună azi în lumea *obosiților rafinați*, cînd faptele nu mai au decît aspect și valoare estetică. Nu mai e moral și imoral, ci estetic și neestetic. (Nu e vorba de artă, ci de judecarea faptelor în domeniul vieții reale). Starea aceasta sufletească a redat'o admirabil Sienkiewicz in cuvintele prin care Petronius vestește pe Nerone că se sinucide: «E în viață ceva ce nu mai pot suferi. *O, rogu-te, nu crede că mă înspăimîntă că ți-ai omorît mama, soția, frutele, că ai dat foc Romei*...... Dar încă ani întregi să-mi chinuesc urechile cu cîntecele tale; să văd *pîntecele tău domițian*, pe picioare *subțiri*, cum saltă în dans.... iată *ce* întrece puterile mele».... Faptele imorale nu-i „întrec puterile", ci «picioarele subțiri» și «pîntecele domițian»... Tot Sienkiewicz, în *Fără Dogmă*, zugrăvește starea aceasta sufletească, la un contemporan.

Această stare psihică a avut'o și *obositul* Maupassant—el care cerea, plictisit, să se schimbe decorul universului, el care ridea de uriciunea și putoarea omenească!—și această stare se tot întărea la dînsul, până ce a ajuns la o complectă mizantropie, la considerarea vieții ca o luptă între bestii conduse numai de instinct, mai ales de cel sexual și de o frică, cea de moarte. Lipsa de idealism e fatal să ducă la concepția că viața nu *mai* are nimic bun decît plăcerea fizică și anume cea mai puternică, cea sexuală. Și cine pune tot prețul pe simțuri, se teme grozav de moarte. In unele nuvele îl îndurerează și imoralitatea, e drept,

nu numai neestetica. Acest mare scriitor a fost și un mare nefericit, o mare contradicție; în sufletul său s'a dat o mare luptă între considerarea lumii din punct de vedere moral și între părăsirea acestei considerații. Acel care a scris *Une vie* nu era acel care a scris *Une partie de campagne*. Și cine n'a simțit uneori oboseala vieții, starea acea cind nu te mai impresionează rău *răul*, ci numai *grotescul?* Cind nu mai ești sensibil durerii ci aspectului uricios și, dacă este, murdar al durerii?

Marele obosit Nietzsche a simțit acestea toate—și a creat un sistem filozofic.

Până aci am presupus un cetitor cu o morală rigidă, puternică; am admis că *Yvette* produce o durere morală și deci o știrbire a impresiei estetice.—Va să zică *Yvette* nu demoralizează pe cetitorul moral, ci îi dă o impresie estetică contradictorie. Dar ia să presupunem un cetitor ușuratic, adică un om dintre aceia, față cu care se poate pune fără multă discuție problema influențelor morale, căci pentru omul definitiv moral nu poate fi vorba de primejdia de a deveni imoral, nu numai prin artă, dar prin nici o altă influență: Orice atentat la moralitatea unui om format complect moralicește n'are nici un efect. Să presupunem așa dar unul din acei oameni, pe care mediul îi poate demoraliza. Atunci *Yvette*, ori *Une partie de campagne* nu-i va produce o impresie contradictorie, ci el va face haz, va triumfa împreună cu eroul și cu autorul, *se va demoraliza!*

— Va să zică *cereți* artistului să fie moral?

— Nu cerem, dar ne pare rău cînd nu e. Nu cerem Ceahlăului ghețari, dar ne pare rău că n'are!

Arta e un *produs* al activității sufletești, un produs natural, în studiul căruia întrebuințăm metodele științelor naturale. Acest produs are un raport cu noi, ne produce anumite impresii; cum e produsul așa și impresia. Desfacem produsul în elementele sale, cind îl studiem în sine. Cercetăm ce importanță au acele elemente în producerea impresiei noastre, cind studiem acel produs față cu noi.

In această discuție am vorbit de «artă», parcă ar fi una singură, un *produs* de un singur fel. Dar nu e așa: E o mare deosebire, de pildă, între muzică și poezia lirică, pentrucă în cea dintâiu, prin sunete, ni se dau sentimente, în cea de-adoua, prin imagini, ni se dau și sentimente și cauzele lor (aspectul naturii, Dumnezeu, farmecele iubitei, etc.). E deosebire apoi între poezia lirică sau subiectivă și cea obiectivă; în aceasta din urmă ni se dau mai mult, și mai cu samă, cauzele sentimentelor,—așa că un Flaubert își putea permite să declare, fără a stîrni rîsul, că el nu-și exprimă sentimentele și opinia sa asupra personajelor și întîmplărilor.—Va să zică, dacă am face un studiu complect, ar trebui să luăm, atît în analiza produsului, cît și în cercetarea raportului lui cu publicul, ar trebui să luăm artele pe rînd, iar

în literatură, genurile aparte, cel puțin genul subiectiv și cel obiectiv, deosebite.

Ar fi curios atunci de văzut cum se poate îndrăzni măcar a se aplica teoria «impersonalității» la poezia lirică. Ași voi s'o văd aplicată la *satira*, la satirele lui Eminescu, de pildă. Să mi se dovedească «absența artistului ca judecător moral»! Ori acestea nu sînt «artă»? Și dacă în roman, de pildă, atitudinea artistului față cu faptele nu e așa de eclatantă, însamnă că nu e?

Ați văzut că d. Rimniceanu confundă problema creației operei de artă cu cea a raportului între ea și public,—de aci sofismele, jongleriile și trecerile... mele «nemotivate».

D-sa mai face și alte confuziuni, dar mai ales una, care explică multe, majoritatea greșelilor sale: este confuziunea, pe de oparte a «criticii» cu «știința» și pe de altă parte a «criticii» cu «estitica».

Și acum trecem la această altă problemă:

Problema criticii operei de artă. «Critica e știință», zice d. Rimniceanu. D-sa face confuzie între noțiunea «critică-știință» și noțiunea «critică științifică». E drept că orice critic din lume, Taine, Sainte-Beuve, etc., s'au folosit, în critica lor, de o mulțime de științe: estetica, psihologia, morala, istoria politică, socială, economică, literară, biologia etc. De aceea critica este «științifică»,—altmintrelea ar fi o înșirare de impresii. D. Gherea, într'o conferență recentă, a arătat perfect cum socialismul, ca și medicina de pildă, nu sînt «științe» ci sînt «științifice», pentrucă se bazează pe științe. Acelaș lucru și despre critică: Ea poate fi științifică, dar nu o știință. Ași dori să-mi arăte d. Rimniceanu care este obiectul «științei»-critică și care este sistemul de cunoștinți al acestei științe. Ași mai dori să-mi fixeze locul, în orice clasificație a științelor vrea, a acestei «științe». Și aci, a doua confuziune: Pentru d-sa criticul se ocupă cu «frumosul», cu legile producerii frumosului, cu „structura impresiei estetice" etc. Luați pe orice critic, iarăși pe Taine sau Sainte-Beuve, și spuneți dacă *numai* cu aceasta s'au ocupat ei. Critica, cum o concepe d. Rimniceanu, e „estetica" [1]. Dacă confundă pe criticul literar cu „esteticianul", în adevăr, are dreptate să spună că nu e de competența criticului a vorbi de morala în artă și de a se pune din punct de vedere al unui ideal. De sigur, din punct de vedere estetic, nu poți vorbi de cît de frumos, de „formă". Și, dacă critica este o noțiune identică cu estetica, atunci e firesc ca ea să fie o știință, sau, mai just, un început de știință. Dar dacă critica este o îndeletnicire care utilizează, combinîndu-le, rezultatele altor științi, fără a fi o «știință», atunci d. Rimniceanu n'are dreptate.

1). D. Rimniceanu face întăiu—pentru ce?—istoria esteticei. Apoi declară că această estetică este metafizică și îi preferă pe cea științifică, pe care o definește. După aceea spune că critica nu e estetică, dar acum, din nou, „estetică" pentru d-sa e cea metafizică; d-sa definește acum critica, cum definise mai înainte estetica științifică. Pentru a vă convinge, cetiți paginile 221, 222 și 226 din *Luceafărul*.

Critica nu se ocupă *numai* cu „forma" operei de artă, ea se ocupă și cu legătura între artist și rasa sa (o spune și d. Rimniceanu) și naționalitatea sa (o spune și d. Rimniceanu) și concepția epocei sale (o spune și d. Rimniceanu),—și mediul natural, social, moral, etc. Apoi influența operei asupra societății, etc. etc. lucruri, toate, cu care nu se ocupă estetica și pentru care criticul trebue să posedeze multe alte științe, morala, sociologia, etc., care nu pot fi aplicate fără un *ideal*, așa încît criticul nu poate «critica» fără un ideal asupra vieții, cum îi recomandă d. Rimniceanu, confundîndu-l cu esteticianul (care, da, n'are nevoe de ideal asupra vieții, căci face știință naturală).

Va să zică critica nu-i știință, e «științifică» și încă ceva: criticul nu poate, n'are drept să nu aibă un ideal asupra vieții.

Dar chiar d. Rimniceanu cere criticului să «vibreze» cu artistul, pentru a-l pricepe. Apoi dacă artistul, cum am dovedit, își pune idealurile în opera de artă, ce însamnă «a vibra» cu opera lui? Nu-i așa că însamnă a vibra cu *toată* opera lui, *și* cu idealurile din opera lui? Nu-i așa că se pune, pentru critic, și *problema idealului?* Și atunci cum să-și lase criticul la o parte idealurile sale, cum să nu judece criticul *și* din punct de vedere al idealului său?

Dacă opera de artă are o semnificație *morală* și *socială* și dacă *etica* și *sociologia*, în aplicațiile lor la viața omenească, nu pot fi concepute ca tratate ori studiate fără un ideal, atunci cum să nu-l aibă criticul?

Dacă d. Rimniceanu n'ar fi confundat critica cu estetica, n'ar fi ajuns la asemenea curioase teorii. Dacă n'ar fi crezut'o o „știință" iar n'ar fi ajuns la asemenea teorii. Cînd criticul se ocupă cu o anumită problemă, *forma* operei de artă, *talentul* artistului, face estetică, nu trebue să amestece idealurile sale asupra vieții. In celelalte cercetări ale sale, criticul «face» și alte științe și trebue să se pună din punct de vedere al unui ideal.

Și, dacă esteticianii au făcut «știință naturală», criticii, *toți*, s'au pus și din punct de vedere al idealului [1]. Cum vei înțelege idealul lui Eminescu ori Goga, fără a te pune pe terenul idealului? Și dacă voiu pricepe idealul lui Eminescu și l voiu găsi *condamnabil*, am să tac de dragul „artei pentru artă"? Ca *estetician* voiu „admira" talentul (cum a făcut d. Gherea), ca *critic* voiu studia opera lui Eminescu și din alte puncte de vedere și voiu face rezerve în privința idealului (cum a făcut d. Gherea), apoi voiu cerceta cauzele idealului lui Eminescu, influența sa, etc. întrebări care nu-s de domeniul «esteticei». Ba, mai mult, ca critic pot nici să nu studiez opera din punct de vedere estetic. Așa d. Șărcăleanu,

1). E plină de învățăminte aventura d-lui O. Densușianu, intransigentul partizan al „artei pentru artă", întîmplată cu ocazia lui Ibsen. In „Revista Revistelor" din No. 5 al „V. R.", am rezumat un articol al d-lui Densușianu despre Ibsen, în care se vorbea de ce *a vrut, ce a urmărit* Ibsen prin opera sa,—vorbind ca un pur *tezist*, concepînd pe Ibsen, în adevăr, ca pe un „propangadist de idei..." Vezi, în privința asta, și Cronica Literara din No. 6 al „V. R.".

în «Cîntarea pătimirii noastre», a studiat pe Goga din punct de vedere al idealului mai cu samă. Dar, este o chestie: Cînd studiezi, cum a făcut d. Sărcăleanu, idealul unui scriitor, asta însemnează că *prealabil* ai admis valoarea *estetică* a operei; altmintrelea, despre o operă care *nu* e de artă, nu se poate discuta nimic: ea nu există! Cel mult poți vorbi de intențiile *omului*, dar nici odată de semnificația *operei*, pentru că «operă» nu există.

D. Rimniceanu și-a întins fișele din tratele de estetică și în alte domenii: de aci confuziunile sale.

Dar d. Rimniceanu va rămînea așa întotdeauna, pentrucă dacă ar admite că criticul trebue să se pună din punctul de vedere al unui ideal, atunci, cum am mai spus, neîndrăznind să apere idealuri imorale sau, mai a'es, reacționare, ar trebui să apere idealuri umanitare și în d-sa este o repugnanță înăscută și instinctivă împotriva acelor idealuri. In totdeauna reacționarii au luptat împotriva «idealurilor» în artă, prin «idealuri» înțelegînd pe cele generoase. Cînd a apărut Shelley societatea fashionabilă engleză a strigat că se pervertește arta prin introducerea lucrurilor străine de ea! In contra lui Oscar Wilde, idealist al egoismului feroce și *deci* un apărător al «artei pentru artă», aceiași societate engleză n'a strigat, l'a socotit ca „rege al vieții" (King of life). Și un critic, care ar fi relevat idealurile egoiste și imorale ale lui Wilde ar fi fost taxat de atentator la «frumos», la „artă..." Criticii lui Shelley însă, acei care i-au condamnat tendințele, n'au fost taxați așa. Era în interesul fashionabilității, *atunci*, a se cerceta și condamna idealul artistului!...

Criticul, zice d. Rimniceanu, n'are drept să nu-i placă o operă de artă, dacă e scrisă cu talent, n'are drept să caute în opera de artă altăceva de cît puterea talentului. *„Cetitorul" însă, zice d-sa, are acest drept.* E multă, multă confuziune a lucrurilor în această afirmare a d-lui Rimniceanu. In concepția asta se vădesc toate greșelile d-sale de care am vorbit până acuma.—Este o deosebire între cetitor și critic, dar e alta și din alte pricini. Un «cetitor», dacă nu se'mpacă, dacă mai ales îi repugnă tendința scriitorului, aruncă cartea, *nu-i place de loc.* Dar să luăm lucrurile sistematic. Un poet subiectiv, plin de *sentimentalitatea* lui, de *atitudinea lui*, e cel din urmă care să poată pricepe pe alt poet, cu altă sentimentalitate, cu altă atitudine. Aceasta au susținut-o la noi d-nii Maiorescu și Philippide. Un „cetitor" obișnuit, avînd o *personalitate* mai puțin definită, mai puțin tranșantă, e deja mai comprehensiv, se poate pune și în alte atitudini decît a sa, dar până la un punct. Un „cetitor" obișnuit, dacă e sănătos moralicește, nu se va *mai* putea pune în atitudinea lui Baudelaire: atunci îi va scăpa și *frumusețea, talentul* lui Baudelaire. Un critic însă este mai comprehensiv decît un cetitor: se poate *transpune* în orice atitudine și deci

poate pricepe *frumosul* isvorît din orice atitudine. Cel mai mare critic, acela care a creat genul, Sainte-Beuve, a și definit mai bine decît oricine psichologia criticului, vorbind de Diderot: «El (Diderot) avea în cel mai inalt grad acea facultate de *semi*-metamorfoză, care e îndeletnicirea și triumful criticii și care constă în a te pune în locul autorului, și din punctul de vedere al subiectului pe care-l examinezi, în a ceti orice scriere *conform cu spiritul care a dictat'o.* El excela a lua pentru cîtva timp și cu voe acest spirit al altuia, a se inspira de el și adesea mai bine decît acel altul, a se încălzi de acel spirit nu numai intelectualicește ci și sentimentalicește» (*Causeries du Lundi*, III, 301).—Iar Brandes, alt critic mare, caracterizînd, la rîndul său, pe Sainte-Beuve, pe care-l numește părintele criticei științifice moderne, zice: „Insușirea particulară a spiritului său era posibilitatea lui de a pricepe și interpreta un extraordinar număr de alte spirite" (*Main Currents in XIX Century Literature*, V, 308).—Aceasta este *comprehensiunea* criticului. A scoate însă de aici că atitudinea aceea, în care mă transpun, nu o pot judeca din punct de vedere moral, este a nu pricepe lucrurile. Fiindcă a fost deja vorba de Baudelaire și de Sainte-Beuve, voiu aminti părerea acestui critic asupra poetului «diabolic» (în „scrisoarea" tipărită în *Fleurs du Mal*): Sainte-Beuve îi recunoaște *talentul*, dar face multe rezerve asupra *atitudinii* lui Baudelaire.—Dacă prin comprehensiune mă pot pune în simțirea ce o are un criminal cînd ucide din pasiune, urmează că o am și eu? Urmează că o aprob? Ințeleg ce s'a petrecut în el, pot trăi, în imaginație, sentimentul lui, dar îl dezaprob.—Aceasta este deosebirea, cantitativă, nu calitativă, între cetitor și critic. Dela poetul subiectiv până la criticul cel mai comprehensiv, dela incomprehensiune până la marele grad de comprehensiune este o varietate infinită de nuanțe și atîta tot.

«Criticul să-și lase la o parte idealurile!» Inchipuește-ți, domnule Rimniceanu, că ai fi critic, închipuește-ți că ai fi fost critic în Rusia, cînd se agita problema desrobirii țăranilor. Inchipuește-ți, fă această sforțare extraordinară, că ai fi fost unul dintre partizanii desrobirii și că ai fi avut să critici doi scriitori: pe Turgheneff, care *idealiza* (transfigurînd) pe țărani și pe un Maupassant rus, care *ridiculiza* (transfigurînd) pe țărani. După ce ai fi constatat marele talent al amîndurora, puternicul «realism» al amîndurora, după ce ai fi spus că Rusia trebue să se mîndrească cu asemenea artiști, nu ai fi vorbit de chipul antagonic, în care acei doi scriitori *privesc* țărănimea rusă? Ai fi tăcut asupra acestui arhi-important caracter al operei lor literare? Și, dacă n'ai fi tăcut—că n'o puteai face—și ai fi relevat «*tendințele*» lor, D-ta, apărător al desrobirii, n'ai fi relevat atitudinea nedreaptă, egoistă, anti-socială, *primejdioasă* (căci paserile de noapte ar fi utilizat'o) a Maupassant-ului rus? Și ai fi încetat să fii «critic»?—Dacă judecai numai *puterea* de expresie, «arta», «fru-

mosul», «imaginile», făceai *estetică*, estetică aplicată la literatură, nu *critică literară*.

Auzi, Tuegheneff a avut o așa de mare influență asupra spiritului public în chestia dezrobirii țăranilor, încît universitatea din Oxforth a putut să-i dea titlul de doctor în drept onorific, pentru *partea ce a luat la dezrobirea țăranilor* și criticul să ignoreze această influență, să nu vorbească de ea, să-și ascundă această problemă literară: influența scriitorului asupra publicului! Să nu aprecieze criticul atitudinea morală a autorului, cu toate că ea *există;* să nu vorbească criticul de influența operei de artă asupra sentimentelor publicului, cu toate că influența asta *există* [1]).

Să considere criticul pe artist ca un aparat de plăci fotografice ori cinematografice; pe cetitor ca un alt aparat care fotografiază ori cinematografiază la rîndul său fotografiile ori cinematografiile scoase de artist!

Nu e sentiment în opera de artă, nu e concepție, nu e ideal, nu vorbește un om întreg, un suflet complex și complicat, - vorbește un colector de imagini, o ființă trunchiată, o ființă cu o psichologie curioasă, la care imaginea n'are reacție, n'are *răspunsul întregii individualități*!...

Și, în privința criticii, criticul nu e un om complect, un om care cunoaște viața întreagă, cu toate înțelesurile ei, cu toată *filozofia* ei, pe care s'o caute în opera de artă; e un estropiat, un amator de decalcomanii, un imbecil care compară culori, volume și linii și care dincolo de acestea nu mai vede nimic!

Criticului, îi cere d. Rîmniceanu să judece pe artist numai din punct de vedere al «organului *perceptiv*». *Care* critic a judecat așa? D. Rîmniceanu nu are chemarea să dea o nouă îndrumare criticii. Că are aerul s'o îndrumeze pe alte căi, ar dovedi și faptul că d-sa dezaprobă pe criticii care scriu «inspirat», căci

1). In pledoaria sa în favoarea d-lui Sandu-Aldea, d. Rîmnîceanu cita ca bucăți de „artă pentru artă" scrierile lui Gorki.—Dar iată ce spune Gorki, într'o bucată din a sa „In închisoare": „Zugrăvind aceste mizerii, aceste agonii, nu mă gîndesc de cît să stîrnesc în alții sentimente de milă omenești, mă încerc să înduioșez inimi adesea, vai, seci și închise..." Și cînd autorul însuș e conștient de valoarea moralizătoare a operei sale, eu, de frica d-lui Rîmniceanu & Co., am să tac asupra acestui lucru?!

Vorbind de Cehof, pe care l'a cunoscut de aproape, Gorki, după ce relevează marea *obiectivitate* („realismul impersonal"!...) a marelui scriitor rus, unul dintre cei mai obiectivi, Maupassant al Rusiei cum a fost numit cu drept cuvînt, îl caracterizează, *din punct de vedere al tendințelor*, astfel (regret că nu pot cita decît fragmentar): „In fiecare din paginile lui Cehof, aud suspinul adînc al unei inimi în adevăr omenești, suspinul desnădăjduit al milei pentru ființele care, în loc să fie conștiente de demnitatea lor personală, sînt prada forței grosolane și trăesc ca niște pești..." „Banalitatea, iată care a fost dușmana sa. Toată viața a luptat împotriva ei: el a ridiculizat-o cu pana sa mușcătoare și *impasibilă*" (d-le Rîmniceanu!..) „El a examinat pe sărmanii săi compatrioți și, cu un zîmbet întristat, cu un ton de reproș delicat dar adînc, cu o desnădejde nesfîrșită pe față și în inimă, el le-a spus în frumoase cuvinte și fără fățărnicie:

— Trăiți foarte urît, domnilor! E rușinos a trăi astfel..."

Acesta este *înțelesul* operei unui scriitor decît care n'a fost altul mai „realist" și mai „impersonal".

«critica ar fi parazitară prin imitare». Dar atunci *toți* criticii sînt condamnați.—D-sa aici iar e victima confuziei între critică, știință și estetică. D-sa nu știe că critica este și o *artă*, în acel senz că ea *reconstituește personalitatea artistului*, fapt recunoscut și exprimat de Sainte-Beuve,—vezi citația de mai sus din acest scriitor: «a te inspira de spiritul artistului, a te încălzi de el» este... «critica parazitară prin imitație» a d-lui Rîmniceanu. —Această parte *artistică* a criticii, critica-artă, deși științifică, n'o poate pricepe d. Rîmniceanu, care crede în o critică-«știință». Dacă ar fi «știință», desigur n'ar putea fi *și* artă. Că critica este și o artă, a spus'o demult Sainte-Beuve. Și însuși el, în a sa *Histoire du Port-Royal*, evocă personajele ca un adevărat romancier.—Și gîndească-se oricine la Taine, la chipul lui de a scrie, de a evoca viața, ca un adevărat artist, prin acel stil plin de imagini, care ar face forța și onoarea oricărui scriitor de romane ori nuvele.

Așa dar, critica, rămînînd științifică, are dreptul și datoria mai întîiu de a judeca din punctul de vedere al unui anumit ideal, și al doilea de a fi și a rămînea o artă.

D. Rîmniceanu n'are dreptul de a da o nouă îndrumare criticii, D-sa trebue să se mărginească *a constata ce este critica* și aceasta o poate face studiind pe critici. Incă odată, *care* critic a judecat operele artiștilor numai din punct de vedere al „organului perceptiv"? *Cel mai obiectiv critic*, acela care a voit să facă din critică un studiu de științe naturale, Taine, *așa* a judecat *pictura*? (Pictura, nu mai vorbesc de literatură!) A studiat pictura numai din punct de vedere al „organului perceptiv"? Dar nu e Taine acela care a declarat că înălțimea, *valoarea* operei de artă atîrnă de *«gradul de binefacere al caracterului»*? «Toate celelalte fiind egale, opera care exprimă un caracter bine-făcător e superioară acelei care exprimă un caracter rău-făcător,» zice el, și continuă arătînd că din două opere de *același talent de execuțiune*, aceea care va zugrăvi un erou e superioară celei care va zugrăvi un ticălos. *(Philosophie de l'Art*, II, 335).

Iată că criticul cel mai «științific», cel mai obiectiv *nu* judecă *numai* din punct de vedere al organului perceptiv. Judecă și «în afară» de acest organ, judecă, cum ar zice d. Rîmniceanu, „nedrept".—Trebue să judeci «nedrept» pentruca să declari pe Michel Angelo superior cutărui zugrăvitor *perfect* de struguri și portocale, ori cutărui cioplitor perfect de monumente funebre! Dacă judeci numai din punct de vedere al „organului perceptiv", de ce acesta din urmă n'ar fi cît, ori mai mare decît Miche Angelo? [1]).

1). Există cineva care a spus despre Michel Angelo, *artistul*, că avea „sufletul unui pustnic, unui meditativ, unui răzbunător, un suflet furios și generos, rătăcit într'o lume moleșită și coruptă.... incapabil de a se încovoia și supune, refugiat cu totul în arta sa, *prin care*, în tăcerea sclaviei, marea-i inimă și desnădejdea sa vorbeau încă.... Iată sentimentul care i-a revelat asemenea forme; *pentru a-l exprima*, a schimbat el proporțiile or-

Dar parcă d. Rimniceanu nu judecă „nedrept"? Parcă e consequent în fișele sale? Vorbind de Rubens, îl apără că n'a fost pornograf ci... a fost altă ceva: a avut o mare și nobilă filozofie asupra vieții!—De unde știi d-ta aceasta? De ce o spui? Nu vezi că judeci «nedrept», «în afară» de faimosul «organ perceptiv»?

Pentru cine nu judecă decît din punct de vedere al acelui organ, nu poate fi artă «pornografică». Un act de perversitate sexuală, din acele de care vorbește Leo Taxil ori Kraft Ebing, dacă e zugrăvit perfect, dacă e văzut și redat perfect, nu poate fi, după concepția „organului perceptiv", decît o mare operă, și de loc o operă «pornografică»! „Pornografia" e o noțiune care implică o judeacată «nedreaptă», „în afară" de «organul perceptiv»!...

D. Rimniceanu spune că „pornografia" e o imoralitate *voită* (ca și arta decadentă: D-sa scapă foarte comod din încurcături!) —*Dar de unde* o știi? Dacă-ți mulțumește «organul perceptiv», de unde o știi? Pentru ce iți pui întrebarea „nedreaptă" despre ce „*a voit*" pictorul?

Și, curios, *nici un* pictor pornograf *nu e* imoral, *ei vreau să fie* imorali! Nu-și exprimă personalitatea lor, ci se pun *anume să dovedească* că au o pesonalitate imorală!...

Dacă Maupassant *zugrăvea* (în loc să scrie) *Une partie de campagne*, d. Rimniceanu l'ar fi tratat, *atunci*, de imoral, de pornograf, de om care vrea anume imoralitatea! Dacă a scris (în loc să zugrăvească) e „impersonal", e „realist", e «artă pentru artă»!

Dacă d. Rimniceanu ar fi consequent în fișele sale, ar trebui să declare că nu există artă „pornografică", că a vorbi de pornografie e a judeca „în afară de marginile artei". Catulle Mendès și Armand Silvestre au nuvele scrise cu mai mult talent decît d. Sandu-Aldea, clientul d-lui Rimniceanu. Pentru ce nuvelele acestuia din urmă sînt «artă» și ale celor dintăiu nu s «artă»? Știți pentru ce? Pentrucă d. Rimniceanu subordonează arta moralei!! Pentrucă nu vede talentul lui Armand Silvestre *din cauza* atitudinii morale a lui Armand Silvestre! Pentrucă d. Rimniceanu e un «cetitor», nu critic, care, după cum am spus, aruncă cartea, nu-i vede talentul, dacă nu se împacă cu *tendințile* scriitorului!

Să nu creadă însă cetitorul că apăr pornografia. O apăr,

dinare, etc. etc.". Nu-i așa că e o judecată „nedreaptă", „în afară de organul perceptiv"? Acelaș critic „nedrept" face o altă nedreptate: Vorbind de Rubens, arată cum a schimbat proporțiile, a disproporționat, pentru a-și exprima un sentiment, un sentiment comun cu contemporanii săi, izvorît din o evoluție istorică... Iar vorbind de Rembrandt, criticul „nedrept" (fără cultură adică,—știți, „om cult" e o noțiune identică cu și numai cu d. Rimniceanu) zice: „El a simțit *mila* etc..." Toate aceste atitudini morale, toate aceste aprecieri „în afară de organul perceptiv", toate aceste „nedreptăți" de om incult le face—Taine, în *Philosophie de l'Art*, criticul cel mai obiectiv, cel mai științific, cel mai „naturalist", pe care-l citează și... d. Rimniceanu în sprijinul său!...

punîndu-mă pe terenul d-lui Rimniceanu, căci pe acest teren nu poate fi artă «pornografică»...

Că pornografia și arta sînt două noțiuni contradictorii, da, dar n'o poți susținea decît pe terenul tendenționist. Arta cu cît este mai puțin *sociabilă*, cu cît adică plăcerea ei poate fi gustată de mai puțini împreună, cu atîta este mai puțin artă. Plăcerea estetică crește cu cît este împărtășită de mai mulți:

> Lorsque je vois le beau, je voudrais être deux,

a zis Guyau.

Și «arta» pornografică nu poate fi gustată decît în secret. Nu se poate concepe o nuvelă pornografică à la Armand Silvestre cetită într'un salon de oameni de treabă. Această *nesociabilitate* a ei, o face să nu fie „artă"... Dela arta cea mai sociabilă până la pornografie sînt nuanțe infinite; cu cît o bucată e mai înspre polul nesociabilității, cu atîta e mai puțin «artă»...

Cînd oamenii ar fi *toți* cu gustul estetic dezvoltat, cea mai înaltă și subtilă operă de artă ar solicita admirația unanimității. *Niciodată* însă pornografia nu o va putea obține, afară de cît dacă s'ar schimba concepțiile morale ale omenirii în privința lucrurilor sexuale, afară decît dacă libidinozitatea și imaginația obscenă ar ajunge starea sufletească normală a omenirii...

Și acești domni, acești «esteticiani» cu citații, pe care nu le înțeleg, cum nu înțeleg nici viața, cred, în sinceritatea lor angelică, că *ei* apără prestigiul artiștilor, că *ei* apără prestigiul criticilor!

Ei nu bagă de samă că înjosesc, mutilează, reduc la jumătăți, la sferturi, la optimi de oameni pe cei mai întregi dintre noi, organismele cele mai cu rezonanță dintre noi, pe aceia care, ei, clocotesc de patimi, ei visează lumi mai mari ori mai bune pe acest pămînt trecător, ei sînt făuritori de idealuri,—pe aceia în care se concentrează ura și iubirea noastră, avînturile noastre, tendințile noastre spre alte orizonturi!...

Și acum, începeți din nou lecția învățată cu atîta trudă:

„Arta se vrea pe sine"; «arta se recere pe sine»; «arta vrea imagini»; «imaginile vreau artă»; Hegel; Wundt; Groos; Burckhardt;... Baedecker.... etc.

G. Ibrăileanu

Teoria electronică a materiei

Descoperirea substanţelor radioactive şi studiul proprietăţilor lor au condus la concluzii atît de neaşteptate, încît se părea că tot edificiul ştiinţific se prăbuşeşte; teoria atomică, termodinamica, erau aşa de ameninţate în temeliile lor, încît vestitul matematic francez *H. Poincaré* exclamă: «în mijlocul atitor ruine ce mai rămine în picioare!» Emoţiunii generale îi urmă o perioadă de reculegere, în care toate concluziile fură supuse la noi probe, căutindu-se cu îngrijire ca să să se schimbe cit mai puţin din concepţiile vechi; e adevărat că probleme importante îşi aşteaptă încă resolvarea, dar sint semne neîndoiase că o teorie întreagă a eşit la lumină, că unele din credinţele fundamentale mai vechi sînt pe punctul de a disparea şi idei nouă le iau locul. Ne propunem în articolul de faţă să arătăm concluziile sigure, la cari a ajuns ştiinţa în cea ce priveşte constituţia materiei.

Ca tot-deauna campionii noilor idei au avut predecesori şi tocmai acum îşi găsesc explicarea lor o sumă de fapte, cari, observate înainte de descoperirea substanţelor radioactive, rămăseseră isolate, fără legătură cu ideile dominante pe atunci şi considerate ca simple curiozităţi ştiinţifice. In expunerea, care urmează, ne vom ocupa în primul loc cu discoperirile făcute înainte de acea a Radiului, căutînd să vedem la ce concluzii conduc ele în ceia ce priveşte problema constituţiei materiei; vom cerceta apoi rolul jucat de descoperirile substanţelor radioactive, cari, cum vom vedea, au avut o influenţă hotăritoare asupra mersului ştiinţei în ultimul timp.

I.

In jumătatea a doua a veacului al 19 lea fisica se găseşte sub înriurirea operei puternice a lui *Maxwell*, care, studiind ideile lui *Faraday*, le întregi, schimbînd cu desăvîrşire modul de interpretare, de pînă atunci, la o sumă de fenomene fisice. Toate cărţile elementare spun, că corpurile încărcate cu electricitate se atrag ori se resping, după felul electricităţilor, cu cari se găsesc încărcate. In prima jumătate a secolului al 19-lea se avea în ve-

dere numai acţiunea corpurilor electrisate şi se credea că *mediul* care desparte aceste corpuri nu joacă nici un rol în aceste atracţii sau respingeri electrice. In ştiinţă se cunosc aceste idei sub numele de *legea acţiunei la distanţă*.

Faraday cel d'intăi arată că acest mediu are o influenţă hotăritoare în fenomenele electrice; modul cum a dezvoltat el aceste credinţe este şi astăzi admis în ştiinţă. Aprofundînd opera lui *Faraday*, *Maxwell* a dezvoltat-o şi a rezolvit în mod genial unele probleme fisice. Am putea resuma în chipul următor activitatea lui *Maxwell*:

a) A definit rolul isolatorilor şi a prevăzut *undele electrice*, pe cari le-a realizat 20 de ani mai tîrziu *Hertz*; aceste unde sint astăzi aplicate în telegrafia fără sirmă. Cu această ocazie a făcut un pas mai departe: a explicat toate fenomenele optice, admiţînd că mişcările eterului din undele luminoase sînt datorite unor forţe electrice şi a pus astfel basele *teoriei electromagnetice a luminei*.

b) Studiul fisicei i-a arătat că pe vremea lui toate fenomenele fisice se explicau pe *baze mecanice;* la basa tuturor erau noţiunile *forţei, mişcărei, repegiunei* etc. *Maxwell* cel d'intăi a pus problema explicărei şi a fenomenelor electrice prin *consideraţii mecanice*. Admiţînd existenţa unor anumite corpuşoare, cari prin mişcarea lor constitue electricitatea, el a căutat să arăte în ce mod pot fi interpretate toate fenomenele electrice; imaginînd sisteme complicate a arătat cum mişcarea dela o particulă electrică poate fi transmisă la alta; ca un detaliu care îşi are importanţa lui, ţin să adaog că în cărţile englezeşti, pentru a arăta modul acesta de transmisiune a mişcărei dela un corpuscul la altul, se reprezintă corpusculii prin *roţi dinţate*, dinţii de la o roată angrenînd cu cei dela alta; cînd una se mişcă, pune pe cealaltă în mişcare. Aceste roţi dinţate reprezintă corpusculele cu proprietăţile lor.

H. Poincaré a făcut o analiză completă a operei lui *Maxwell* întregind în parte teoriile lui. Iată cum se exprimă el despre opera lui *Maxwell*: în ceia ce priveşte explicarea mecanică a fenomenelor electrice „toate soluţiile ce se pot propune au într'însele ceva artificial, de care se fereşte raţiunea. Unul din cele mai complecte fusese dezvoltat de *Maxwell* la o epocă, în care ideile sale nu luaseră forma lor definitivă. Structura complicată ce o atribuea el eterului, făcea sistemul său ciudat; ai fi crezut că cetești descrierea unei usine cu angrenaje, cu biele cari transmit mişcarea şi se îndoae sub sforţarea regulatorilor cu forţă centrifugă şi a curelelor de transmisiune. Ori-cît ar avea englezii gust pentru acest feliu de concepţiuni, a căror aparenţă concretă ei o iubesc, *Maxwell* fu cel d'intăi, care a părăsit această teorie, aşa că ea nu figurează în operele sale complecte" [1].

1) *H. Poincaré*, La théorie de Maxwell et les oscillations Hertziennes, Biblioteca *Scientia*.

După cum vedem, *Maxwell* insuşi a renunţat la încercarea lui de a explica în mod mecanic fenomenele electrice.

Ceia ce va face numele lui nemuritor, este partea, care se referă la undele electrice şi identificarea undelor luminoase, cu cele electrice. Partea aceasta a operei lui *Maxwell* este cu totul matematică; el a stabilit equaţiile, la cari se supun fenomenele magnetice şi electrice; putem aminti mai departe că în mecanică avem pentru casul corpurilor în mişcare, equaţiile lui *Lagrange*. *Poincaré* scoate în relief însămnătatea operei lui *Maxwell*, care a arătat că-i posibil să trecem uşor dela equaţiile relative la electricitate şi magnetism, la acelea ale lui *Lagrange*, cu alte cuvinte, atît fenomenele electrice cît şi cele mecanice se supun la aceleaşi equaţii. De aici *Poincaré* trage două concluzii de cea mai mare însămnatate: pe de o parte *e posibil să avem o explicare mecanică a fenomenelor electrice*, iar pe de altă parte, e *posibil să avem o explicare electrică a fenomenelor mecanice*. Am văzut că *Maxwell* a încercat explicarea mecanică a fenomenelor electrice şi a părăsit-o. Ce insamnă *explicarea electrică a fenomenelor mecanice?* Intr'un limbaj mai puţin ştiinţific, însamnă să *explicăm fenomenele cunoscute nouă cu ajutorul electricităţei* şi repetăm constatarea lui *Poincaré: această explicare e posibilă.*

Tot *Maxwell* a făcut cea d'intăi încercare de a da o interpretare electrică unor fenomene fisice, cînd a arătat că undele luminoase sînt unde electrice şi a stabilit astfeliu explicarea luminei prin electricitate. Constatarea ce am făcut mai sus, ne îndeamnă să pretindem mai mult decît atita, să căutăm adică să explicăm *toate* fenomenele fisice cu ajutorul electricităţei. Aceasta ar constitui atunci *teoria electrică a materiei*.

Vom căuta să dăm acum cîteva detalii, relativ la modul cum se aplică teoria electrică la unele fenomene fisice. Pentru aceasta e de nevoe ca să reamintim unele din faptele învăţate în cursul elementar şi să le întregim prin expunerea altor cestiuni. Aşa, de exemplu, ni amintim că dacă apropiem un curent electric de magnet, magnetul este pus în mişcare, şi deviat din posiţia lui; invers, apropiind de o sîrmă prin care trece un curent un magnet, în cas cînd sirma se poate pune în mişcare, ea se va mişca sub acţiunea magnetului, cu alte cuvinte, un curent electric poate devia un magnet din posiţia lui de echilibru şi poate fi deviat de un magnet. Să reamintim mai departe unele fapte relative la fenomenele de inducţie. Să ne închipuim doi conductori aşezaţi la o oarecare depărtare unul de altul; să lăsăm să treacă prin unul din aceştia un curent de o *intensitate* determinată; dacă la un moment dat facem să crească această intensitate, se comunică dela conductor mediului înconjurător energie, care lovind conductorul al doilea, îl încarcă cu electricitate; prin urmare mediul încunjurător poate primi energie dela un conductor, cînd intensitatea curentului din acest conductor creşte; la creşterea curentului se înmagazinează deci în mediul înconjurător energie, întocmai cum înmagazinăm energie într'o peatră pe care o ridicăm dela pămînt în sus; acestă energie e *potenţială* şi ea va putea fi utilisată în anumite momente; un asemenea moment e acela cînd intensitatea curentului de pe conductor descreşte; energia mediului înconjurător trece în acest cas pe conductor.

Dacă intensitatea unui curent ce trece printr'un conductor nu variază, nici mediul înconjurător nu primeşte energie dela conductorul încărcat; acest mediu a suferit unele schimbări în momentul stabilirei curentului în conductor; din causa acestor schimbări un magnet, apropiat de curent, este deviat din posiţia lui, dar nimic mai mult; ca să fie schimb de energie între un conductor electrisat şi mediul înconjurător, se cere neapărat, ca intensitatea curentului, ce trece prin conductor să varieze; în aceste variaţii, uneori se comunică mediului energie, alte ori i se ea. Schimbul acesta se face cu cea mai mare uşurinţă; diferite experienţe dovedesc aceasta. Nu toţi sînt de acord, cînd e vorba de forma sub care se găseşte energia în mediul înconjurător; *Maxwell* admite că ea este sub formă de *mişcare*; corpul care se mişcă este eterul. Dar dacă în privinţa felului, cum se presintă această energie, nu ştim multe, un lucru e în afară de îndoială: uşurinţa cu care ea se comunică conductorilor ori părăseşte pe aceşti din urmă.

Să ne închipuim acuma că pe un conductor, se găsec *curenţi alternativi;* intensitatea curentului este, în acest cas necontenit variabilă; ea creşte pînă la un maximum şi apoi descreşte; trecînd prin valoarea zero îşi schimbă direcţia, ajunge crescînd pîn'la un maximum şi aceste variaţii se repetă necontenit; uneori ele se fac de un număr mare de ori pe secundă, avem atunci curenţii de *înaltă frequenţă;* în aceste condiţii, schimbul între conductor şi mediul înconjurător este foarte viu; meritul cel mare al lui *Maxwell* este de a fi arătat, că în aceste condiţii se produc în mediul înconjurător unde *electromagnetice*, cari se propagă prin eter; mai departe *Maxwell* şi urmaşii lui arată că *lumina, căldura, undele electrice* etc., sînt toate unde electromagnetice; întocmai după cum avem mai multe feluri de unde luminoase, cărora le corespund colori deosebite, roş, albastru violet etc., tot aşa avem mai multe feluri de unde electromagnetice: unde electrice de diferite feluri, unde calorifice de diferite feluri, unde luminoase de diferite feluri; propagarea acestora se face prin mişcări vibrătoare în eter; undele electromagnetice, caracterizate prin un număr anumit de vibraţii pe secundă, se numesc *raze* sau *radiaţii;* în lumina care ni vine dela soare, avem deja mai multe feluri de *radiaţii*, pe cari le putem afla, cînd trecem această lumină printr'o prizmă; e cunoscută experienţa clasică a lui *Newton* şi modul cum se produce spectrul solar; radiaţiile pot fi visibile ori invisibile, în spectrul solar avem numai o parte visibilă şi în această parte avem mai multe feluri de *radiaţii* ori *raze*, roşii, galbene etc. Se vede că toate radiaţiile ce le trimete un corp, îşi au originea în curenţi electrici, a căror intensitate variază; fiind că putem varia intensitatea acestora într'un număr infinit de moduri, ni va resulta un număr infinit de *radiaţii*. Cînd

un corp trimete numai un feliu de raze, putem admite că în acel corp există curenți, a căror intensitate variază într'un anumit feliu, și ea se face într'un mod regulat. Cum vedem, nu-i nici o greutate să explicăm trimeterea unui singur feliu de raze de către un corp. In natură lucrurile nu sînt însă așa de simple; trecînd razele, cari ni vin dela diferitele corpuri, prin prizme, le disfacem una de alta și deci cu ajutorul prizmei facem *analisa* razelor trimise de un corp. Se știe ce perfecție a atins acest mod de a analiza razele cu ajutorul spectroscopului.

Spectroscopul arată că unele corpuri încălzite trimet un număr mic de raze; așa flacăra în care punem sare de bucătărie, trimete o coloare galbănă, pe care la spectroscop o putem disface în două; alte corpuri trimet mai multe raze; sînt unele corpuri cari trimet sute de raze. In acest caz, trebue să admitem că modul cum variază intensitatea curenților este el însuși foarte complicat. Ni mărginim numai la acest mod de denumire, care nu precizază nimic, fiind-că asupra acestui punct vom reveni.

Cu aceste constatări am ajuns la un punct culminant; am văzut că e posibilă o explicare electrică a fenomenelor fisice și am arătat cum putem explica radiațiile corpurilor, adică lumina, căldura ce-o trimet ele, plus o sumă de alte radiații.

Cum ni-am putea închipui materia păstrînd concepția veche a *atomului* indivisibil?

Teoria atomică nu numai că admite atomul *indivisibil*, dar din modul ei de aplicare, se mai vede că în interiorul unui asemenea atom energia e nulă. Singura energie pe care o poate poseda un atom, e acea ce o capătă de la agenții exteriori și ea se manifestă sub forma de *forță vie*, atunci cînd atomul se mișcă. Unui atom, care nu se află în mișcare, teoria atomică îi atribue energia zero, cu toate că nu e spus acest lucru nicăiri în mod hotărît. Ca să explicăm manifestările materiei cu ajutorul electricității în teoria atomică, ar trebui să admitem că toate radiațiile cari vin de la corpuri—adică toată manifestarea corpurilor—se datoresc unor curenți electrici, de intensitate variabilă cari s'ar găsi în corpurile materiale. Dar chimia modernă ni spune că și *atomii* radiază, ba chiar atribue *atomilor* invariabili radiațiile constante, caracteristice corpurilor. Ar trebui deci să admitem că curenții electrici pot circula în interiorul *atomului*, ipotesă care nu se impacă cu admisiunea că în interiorul atomului energia ar fi zero; mai departe n'am putea să explicăm cauza acestor curenți variabili, la unii variația fiind chiar foarte complicată. Cu toate că în acest mod, explicarea electrică a proprietăților atomului este imposibilă, putem totuși căuta această explicare în alt mod. Din diferite experiențe se știe că atomii pot fi încărcați cu electricitate. Să ne închipuim că un asemenea atom electrisat vibrează: atunci se mișcă, odată cu dînsul și masa electrică cu care el este încărcat; *să admitem* mai departe că o asemine masă electrică în mișcare poate fi asămănată cu un curent electric; cînd atribuim atomului asemenea mișcări, ajungem repede la concluzia că repegiunile mișcărilor sunt variate, din cauza forțelor cari lucrează asupra atomului din cauza ciocnirei cu alți atomi. *Masa electrică cu repegiunea variabilă ar putea fi comparată cu un curent de intensitate variabilă* și ni-ar explica toate radiațiile trimise. Pentru casul cel mai simplu cînd un atom trimete numai un feliu de raze, ar trebui să atribuim atomului o mișcare iarăși simplă; pentru casul mai multor raze trimise de atom, ar trebui să atribuim acestuia mișcări mai complicate. Ni-am lovi aici de o greutate: pentru atomii, cari trimet sute de radiații, ar trebui să admitem mișcări, de a căror complicație nici nu ne putem face o idee. Această dificultate poate să fie chiar de neînlăturat; ea este de o cam dată de importanță secundară, față de chestiunea posibilităței explicărei manifestărilor materiei prin electricitate. Această posibilitate o avem, cu condiție *ca să putem asămăna cu un curent electric o masă electrică în mișcare.* Acuma se vede importanța lucrărilor lui *Rowland* relative la acțiunea ce o exercitează un corp electrisat în mișcare, asupra unui magnet. Dacă în adevăr corpul electrisat în mișcare produce acelaș efect ca un curent, va trebui ca un ac magnetic pus în apropierea lui să fie deviat. *Rowland* a arătat că în adevăr lucrurile așa se petrec și *legea lui Rowland* era admisă de toți fisicianii. O sumă de alte fapte o confirmau. Se știe de exemplu că într'o sare sau un acid ori bază în soluție, molecula e disfăcută în mai multe părți electrisate numite *ioni*; acești *ioni* conduc curentul și s'a constatat că ei în mișcare deviază acul magnetic. Mai departe, scînteia electrică are influență asupra acului; dar descarcarea se face în acest caz cu ajutorul unor particule luate de la un pol și duse la alt pol; aceste particule electrisate, în mișcare, influențează deci acul magnetic.

O sumă de alte fapte confirmau această idee, ba *Lorentz* emisese teoria lui după care un curent electric ar fi format din particule *electrisate*, numite *electroni*, cari se mișcă prin conductori și desfăcuse deci curentul electric în un mare număr de mase electrice în mișcare. Chestiunea părea definitiv tranșată. Se poate închipui emoțiunea generală, cînd francezul *Crémieu* anunță că experiențele lui aparent ireproșabile ca execuție contrazic ideile admise și că în realitate o masă electrică, care se mișcă, nu produce aceleași efecte ca un curent. *Pender*, un elev a lui *Rowland* execută și el o sumă de experiențe, cari confirmau resultatele profesorului să. Trebuea să se hotărască între aceste două resultate contradictorii, căci dacă rămîneau bune resultatele lui *Crémieu* „ar fi fost ceva de schimbat la teoria modernă a electricităței"[1])

Pender și *Crémieu* întreprinseră atunci în comun în laboratorul lui *Bouty* de la Paris, o serie de experiențe relativ la această chestiune în presența lui *H. Poincaré*, *Lord Kelvin* etc.; aceste

1) *H. A. Lorentz*, **Ergebnisse und Probleme der Elektronentheorie** (1906).

experiențe confirmară resultatele lui *Rowland*. Alți experimentatori ca *Eichenwald* în Moscova, *Karpen* în Paris și *Adams* în Cambridge ajunseră la acelaș resultat. O explicare electrică a materiei se poate deci da, cu condiție ca să atribuim atomului încărcat electric mișcări uneori foarte complicate. O confirmare mai mult a acestei teorii o găsim în experiența următoare, cunoscută sub numele de fenomenul lui *Zeeman*. Dacă într'o luminare, care trimete lumină, avem particule electrice, a căror mișcare produc lumina, ar trebui ca un magnet să poată influența felul luminei trimese, căci el poate modifica direcția curenților electrici și deci a particulei electrice. *Zeeman* și alți experimentatori au gasit că în adevăr cu ajutorul magneților, putem modifica natura luminei trimise

Cam aceasta ar fi explicarea electrică a manifestărilor materiei, admițînd materia formată din atomi indivisibili și încărcați cu electricitate. Greutatea cea mare s'ar întîlni, cînd am căuta să traducem această concepție în formule matematice; ar trebui să atribuim atomului electrisat, în adevăr, mișcări extrem de complicate, pentru ca el să trimeată cîteva sute de raze, visibile la spectroscop; dar ceia ce ni va face să modificăm această concepție e imposibilitatea de a explica cu ajutorul ei fenomenele, cari se constată cînd se fac descărcări electrice în tuburi cu aer rarificat; tot așa fenomenele de radioactivitate nu pot fi puse în armonie cu această teorie, așa cum am expus-o.

Discărcări electrice în tuburi Crookes. Cînd facem să treacă discărcările electrice prin tuburi, în cari am făcut vidul așa de bine, încît presiunea gazului din interior este de cîteva milionimi dintr'o atmosferă (tuburi *Crookes*), se observă o sumă de fenomene și iau naștere trei feluri de raze: unele raze pleacă de la catodă și lovesc păreții opuși ai tubului; aceste raze se numesc *raze catodice; Goldstein* a isbutit să arăte, că există în tuburile *Crookes* o sumă de raze cari au direcție contrară celor d'intăi; dacă bortelim placa care constitue polul negativ ori *catoda*, Goldștein a constatat că prin canalele catodei trec raze, pe cari le-a numit *raze-canal* (Canal strahlen); păretele sticlei de cari se lovesc razele catodice, devine luminos; de la dînsul pleacă razele invisibile descoperite de *Roentgen* și cunoscute sub numele de *raze X* sau raze *Roentgen*. Nu voiu da detalii practice, în privința modului cum se produc aceste raze. Îmi închipui că toate acestea se cunosc din cursul elementar. Voiu trece din această cauză foarte pe scurt în revistă cele trei feluri de raze produse în tuburile *Crookes*, amintindu-le numai proprietățile lor mai importante.

Razele catodice. Sînt formate din particule negative, cari părăsesc *catoda*, asvîrlite de dînsa cu repegiune foarte mare. Fie-care particulă în mișcarea sa fiind asămănată cu un curent, razele catodice sînt deviate de *magneți*. *Crookes* a imaginat o sumă de experiențe, pentru a dovedi proprietățile lor; bombardarea datorită acestor raze poate pune în mișcare sisteme deosebite construite în interiorul tubului *Crookes*; tot cu ajutorul razelor acestora, putem încălzi diferite corpuri puse în interiorul tubului; căldura e datorită loviturilor particulelor cari constituesc razele catodice.

Razele catodice străbat unele foi metalice puse în calea lor și pot încărca negativ *(Perrin)* unele din corpurile, pe cari le lovesc. Lovind păretele opus catodei, îl încălzesc; acest părete devine luminos, luminînd cu o coloare *verzie*, pe cînd de la dînsul pleacă în acelaș timp raze *X*. Faptul că particulele razelor catodice străbat foile metalice, ne indică pe de o parte că ele trebuie să se miște cu o repegiune enormă, iar pe de alta că fiecare particulă este formată din părți mai mici decît moleculele gazurilor, căci moleculele nu pot străbate acești păreți. Una din proprietățile cele mai caracteristice acestor raze e constatarea, că ele iau naștere, cu aceleași proprietăți *oricare ar fi gazul închis în tub*. Aceasta dovedește că particulele ce le compun nu pot fi *atomii* gazurilor, căci, atomii fiind deosebiți de la un corp la altul, ar comunica și razelor catodice proprietăți deosebite după gazul închis. Această împrejurare a silit pe *Crookes* să admită că în tuburile sale materia se găsește într'o stare deosebită, pe care el a numit'o *materie radiantă*.

În această materie radiantă se transformă toate gazurile închise în tub; avem în fața noastră primul caz, cînd s'a putut face transformarea unei substanțe simple în alta; această constatare lovește în vechea concepție atomică, după care atomul este fix; transformarea gazurilor în tubul *Crookes* se face deci prin *schimbarea atomului*. Ce feliu e această schimbare, vom vedea mai tîrziu; ne mulțămim pentru moment să constatăm numai existența ei.

Razele Goldstein s'a dovedit că sînt formate din particele *positive* și *diferă de la un gaz la altul*.

Razele X sînt atît de bine cunoscute, încît numai în treacăt amintim proprietățile lor. Ele impresionează plăcile fotografice și fac luminoase unele substanțe ca *cianura dublă de Platină și Bariu*; în fine ele străbat unele corpuri opace, pe cînd pe altele nu; străbat de exemplu carnea, dar nu pot străbate oasele. Se cunosc numeroasele aplicații, la cari ele au dat naștere.

Să revenim la razele catodice.

Fiecare particulă, care formează razele catodice, e compusă din *materie* și *electricitate*, ambele în anumite cantități. Diferite experiențe au permis să se afle raportul între cantitatea de electricitate (masa electrică) și masa materială. Asemenea particule se întîlnesc și în alte împrejurări: așa, cînd disolvăm o substanță în apă, de exemplu un acid, soluția conduce curentul electric și încă de la 1887 *Arrhenius* a arătat că în acest caz trebue să admitem că *atomul* e încărcat cu electricitate; conducerea curentului se face de către acești atomi electrizați, cunoscuți în știință sub numele de *ioni*.

Diferite experienţe au arătat cîtă electricitate se găseşte într'un *ion* şi prin urmare s'a putut face şi aici raportul între masa *electrică* şi cea *materială*. Determinarea raportului acestuia la *ionii*, cari constituesc razele catodice, a fost hotărîtoare pentru introducerea noţiunei de *atom complex*. Asemenea determinări au fost executate întâi de *Kaufmann* in 1897—1898, apoi de *S. Simon* in 1899 şi de *Seitz* in 1902; ei au operat cu razele catodice. S'a găsit că fiecare ion din aceste raze duce tot atîta electricitate, cît atomul de Hidrogen din soluţiile conducătoare de curent; s'a găsit mai departe, că particula materială a unui *ion* din razele catodice e, aproximativ de 2000 de ori mai mică decît a atomului de Hidrogen. Pînă la aceste descoperiri se credea că atomul de Hidrogen ar fi cea mai mică particulă materială; se vede că în tubul *Crookes* reuşim să producem particule materiale mult mai mici decît atomul de Hidrogen; atomii pot *fi deci disfăcuţi, făcţi în părţi mai mici*. Aceasta era prima lovitură care se dădea concepţiei *vechi a atomului*, aşa cum îl înţeleg chimiştii; atomul nu mai este *nesecabil*.

Examinarea substanţelor radioactive. După ce soţii *Curie* au descoperit Radiul, s'au executat asupra razelor emise de acest corp o sumă de măsuri cari aveau de scop să le determine mai de aproape natura. *Rutherford* a găsit că *radiul* emite trei feluri de raze: unele α sînt constituite din particule electrisate positiv; altele β sînt identice cu razele catodice; altele γ sînt identice cu razele *X*. Pe cînd în tuburile *Crookes* este nevoe de cheltuială de energie electrică ca să producem cele trei feluri de raze, (raze X, raze catodice şi raze *Goldstein* identice cu razele α ale radiului) radiul şi substanţele radioactive emit aceste raze în mod spontan. Cele mai bine studiate din acestea sînt razele β ori catodice; particulele ce le constituesc sînt încărcate negativ, şi se mişcă cu o repegiune uimitoare, 280,000 km. pe secundă.

Din causă că sînt mici şi au o asemenea repegiune enormă, ele pot străbate corpurile cu multă uşurinţă.

Studiind razele β ale Radiului, *Kaufmann* a găsit pentru particulile acestor raze repegiuni cari variază între 236,000 pînă la 283,000 km. pe secundă, pe cînd repegiunea luminei e de 300,000 km. pe secundă; cantitatea de materie cuprinsă într'o particulă e 1000—1500 ori mai mică decît atomul de Hidrogen.

Din toate acestea resultă că Radiul şi substanţele radioactive *emit* in mod spontan particule mult mai mici decît atomul; *Rutherford* şi *Soddy* au numit această emisiune de particule electrisate *disociare corpusculară*; *Thomson, Lenard, Wehnelt, Gustave Le Bon* şi alţii au arătat că *toate* corpurile puse in condiţii determinate emit particule electrisate şi anume *acelaş feliu* de particule. Particulelor acestora li se dă uneori numele de ioni alteori de *electroni*; o particulă formată din *materie electrisată* se numeşte *ion*; dacă dezbrăcăm *ionul* de partea sa materială şi considerăm numai masa electrică, el devine *electron*. Fenomenele radioactivităţei şi a discărcărilor în tuburi *Crookes* dovedesc că putem împărţi atomul mai departe; *atomul e deci un complex*.

Să vedem ce lumină aruncă această constatare asupra problemei puse, *explicarea electrică a materiei*. Noţiunea atomului complex ridică şi ultima dificultate ce am semnalat-o, cînd am arătat în ce mod putem să explicăm manifestările materiei; am arătat atunci, că pentru a explica spectrele aşa de complicate ale unor metale, trebuia se admitem că atomul electrisat ar avea mişcări foarte complicate; admiţînd atomul complex, dispare şi această ultimă dificultate; să considerăm de o cam dată atomul format din *ioni*; fiecare *ion* poate da naştere la cîte o radiaţie, aşa încît înlocuim mişcarea complicată a unui singur atom cu mai multe mişcări simple ale ionilor. Un progres enorm se realisază în acest feliu. El n'ar putea fi mai bine comparat, decît cu progresul ce s'a realisat în Astronomie, cînd sistemul geocentric al lui *Ptolemeu* a fost înlocuit cu acel heliocentric a lui *Copernic*. Să considerăm numai mişcarea diurnă în cele două sisteme: în casul sistemului geocentric, trebue să admitem că stelele, oricît de depărtate ar fi ele, se învîrtesc în jurul pămîntului în 24 de oare şi doar la unele „calea e atît de lungă, că mii de ani i-a trebuit luminei să ajungă" dela stea la noi. Cît de naturală, este din contra, explicarea mişcărei diurne, admiţînd că pămîntul se învîrteşte în jurul său în 24 de oare. Dispar aşa repegiunile enorme, de neînchipuit chiar, ce trebuia să le atribuim stelelor în sistemul lui *Ptolemeu*, în tocmai după cum cade complexitatea neînchipuit de enormă a mişcărei atomului cînd îl înlocuim cu un complex de ioni, atribuind fiecărui *ion* mişcări simple.

Din cele ce preced, se vede că putem vorbi acum de o interpretare electrică a materiei. Admiţînd atomul compus din *ioni* şi atribuind fiecărui *ion* o mişcare potrivită, vom putea explica toate radiaţiile, cari pleacă dela un atom; rolul principal îl joacă masa electrică care se mişcă; masa materială a ionului nu intervine cu nimic în explicarea acestor fenomene; de aceia s'a şi propus să se neglijeze cu desăvîrşire această masă materială şi să reducem *ionul* numai la masa sa electrică, cu alte cuvinte să înlocuim ionul prin *electron*. In acest cas atomul apare format din *electroni*, iar teoria electrică a materiei devine *teoria electronică a ei*.

Rămîne să examinăm concluziile, la cari ne duce teoria electronică a materiei şi să răspundem la unele întrebări, cari se pun cu necesitate, servind să-i probeze temeinicia. Cum teoria se găseşte încă la începutul ei, multe probleme, cari se pun, nu se găsesc încă resolvite. Sînt însă indicaţii, cari arată că noua teorie poate explica toate propietăţile materiei; aşa se pare că ea poate să ni spună de ce complexele de electroni îmbracă aparenţa materiei, ea explică adică masa materială; *Lorentz* arată că s'ar puta explica încă *atracţia universală*. Mai departe nu sînt toţi de acord în privinţa electronilor cari formează atomii;

cei mai mulți înclină spre ipoteza atomilor formați numai din *electroni* negativi. Există electroni positivi și care e rolul lor? o întrebare la care nu s'a dat încă răspuns satisfăcător. Lista chestiunilor neresolvite e prea lungă pentru a mai insista asupra ei.

Fiind-că electronii cari compun atomii sînt de acelaș feliu: se vede că la baza atomilor avem o concepție unitară; atomii diferă între dînșii numai prin numărul electronilor, prin repegiunea lor și prin modul cum sînt aranjați în complex. Teoretic e posibil să luăm cîțiva electroni dintr'un atom și să-i incorporăm la altul: avem atunci putința de a transforma atomii, unii în alții, adică elementele unele în altele; conclusia teoriei electronice e credința în *transmutarea elementelor*. Vom avea imediat ocasiunea să vedem întrucît stă în puterea noastră să facem această transmutare.

O nouă chestiune se pune, bazată pe materialul adunat de cîteva secole de experiențe: numai în timpul din urmă s'a putut realiza transmutarea substanțelor; casurile sînt foarte rari; complexele de atomi sînt foarte stabile, de aceia s'a crezut atita timp transmutarea imposibilă; chiar disociarea corpusculară se face cu greutate enormă, cu atît mai greu are loc transformarea unui element în altul. Se impune deci să vedem de ce complexele de atomi sînt așa de stabile. Se admite că electronii efectuesc în interiorul atomului mișcări de rotație, cu repegiuni considerabile. Experiența arată că ori de cite ori corpurile se găsesc în mișcări repezi de rotație, acțiunea forțelor externe e redusă, așa încît cînd repegiunea mișcărei de rotație e foarte mare, corpurile acestea sînt sustrase acțiunei forțelor externe; exemplul clasic e *titirezul*, care cît se învirtește, nu cade, și de îndată ce repegiunea de rotație a căzut sub o anumită limită, corpul cade. Tot așa cît timp *bicicleta* se află în mișcare, ea nu cade, dar de îndată ce nu se mai mișcă, cade la pămînt. Sistemele de electroni, cari se învîrtesc în jurul unor axe cu repegiuni aproape de acea a luminei trebue să fie cu siguranță sustrase acțiunei forțelor externe și de aceia sînt stabile, adică atomii sînt invariabili. Cu toate acestea se pot imagina sisteme de electroni, cari să nu fie stabile: în acest cas electronii s'ar distace pe rînd din sistem, iar corpurile acestea ar suferi o disociare corpusculară spontană. Cari sisteme de electroni ar fi mai aproape de acele nestabile? E natural că sistemele complicate, formate din un mare număr de electroni sînt mai nestabile decît acelea formate din un număr mic de electroni; cu alte cuvinte teoria prevede, că atomii de *pond* înalt trebue să fie mai puțin stabili, să se disocieze mai ușor. De fapt substanțele radioactive fac toate parte dintre corpurile cu pond atomic mare și anume sînt radioactive Uraniul, Thoriul, Radiul, Bismutul, Plumbul radioactiv.

Disociarea materiei, fiind o chestiune de atît de mare însămnătate, merită să ne oprim mai mult asupra ei. Să considerăm această disociare din punctul de vedere al energiei pusă în joc.

Cu toate că electronii din atomi constitue sisteme care să reziste forțelor exterioare, se poate prevedea că acestea, cînd sînt destul de mari, ar putea schimba pe unii electroni din drumul lor; ei pot sări atunci din atom, păstrîndu-și repegiunea lor din sistem. In general ori de cîte ori un electron părăsește atomul fie silit ori nu, ca în cazul disocierii spontanee el își păstrează repegiunea sa enormă aproape egală cu acea a luminei. Se știe că energia unui corp în mișcare se măsoară prin productul jumătății masei sale cu patratul repegiunei. Dacă am admite că la un moment dat 1 gr. de materie s'ar disocia împrăștiindu-se cu repegiunea numai de 100000000 m. pe secundă, energia acestui gram de materie ar fi de $\frac{0{\cdot}001}{9.81}\,\frac{1}{2} \times 100.000.000^2$ ceea ce fac 510 miliarde de kilogramometri; cu o asemenea energie s'ar putea mișca un tren de marfă, mergînd 36 km. pe ceas, așa ca să înconjoare pămîntul de patru ori. Ca să facă această cursă, arzînd însă cărbuni, ar trebui să se ardă 2.830.000 kgr. de cărbune ceea ce revine la 68000 fr. admițînd 24 fr. tona de cărbune.

Un gram de materie disociată reprezintă deci o valoare comercială de 68000 de franci. Noroc că se disociază cantități foarte mici de substanță. Să ne închipuim că un gram de substanță s'ar desface de-odată în electronii din care e compus; s'ar produce o explozie enormă. Stabilitatea atomilor pune o stavilă disociației corpusculare; ea se face treptat și în cantități foarte mici, așa că numai în cazuri foarte rari pondul substanțelor s'a aflat micșorat din cauza disociației. Dacă disociarea atomilor se face cu dezvoltare de energie, adăugirea de *electroni* la atomi cere consumarea unei cantități colosale de energie; această energie ar servi să dee electronilor enorma repegiune ce o au în atomi.

In momentul închegărei sistemelor de electroni în nebuloasa primitivă, s'au produs de sigur tot felul de sisteme; acele stabile au putut să se păstreze pînă azi; cele mai puțin stabile s'au distrus necontenit, această împrejurare explică raritatea substanțelor radioactive, căci ele sufăr distrugere. Să ni închipuim că un chimist de astăzi ar fi trăit pe vremea cînd sistemele de electroni sufereau disocieri puternice, acel om ar fi avut sub ochii lui exemple zilnice de transformări de atomi și probabil, că el n'ar fi formulat legea nedestructibilității atomilor. *Bragg* și *Rutherford* au arătat că și metalele comune sufăr asemenea dezagregare; ea este însă așa de slabă, încît nu poate fi pusă în evidență cu mijloacele ce le avem noi de obiceiu la dispoziție.

Am dezvoltat pînă acum o sumă de concluzii teoretice cu privire la proprietățile atomilor: am pus în special în evidență putința transformării unui corp simplu în altul. E timpul să vedem ce s'a realizat în mod practic în această chestiune. Vom expune această parte după *Soddy*, care a ținut o conferință la «Roentgen—Society» și în care s'a ocupat pe larg cu rezultatele obținute în ceia ce privește transmutarea substanțelor.

Soddy arată că o asemenea transformare e cu putinţă practic numai intr'o direcţie: sisteme complexe de electroni perd în urma disocierii pe unii dintre dinşii şi dau naştere la sisteme mai simple, adică s'a reuşit pînă acum să se transforme elemente cu pond atomic mare, în altele cu pond atomic mic. Studiul acestor transformări a fost urmărit de *Rutherford*. Atomul de Radiu, perzînd un electron sub formă de raze α se transformă în *emanaţie*; aceasta din urmă prin disociare corpusculară se transformă succesiv în *Radium A*, care e solid, apoi în *Radium B*. şi *Radium C*; *Rutherford* a urmărit transformările acestea pînă la *Radium F*, care este identic cu *Polonium*. Aceste noi elemente işi găsesc deja locul in clasificaţia lui *Mendeleef*. Partea care se desface din aceste transformări e Helium, corp a cărui prezenţă intre productele de disociare a fost dovedită întăi de *Ramsay* şi *Soddy* şi confirmată mai tîrziu de *Dewar* şi *Curie*.

Mărimea pondului atomic al corpurilor obţinute nu-i bine cunoscută; *Soddy* admite că pondul atomic al unui element diferă de a precedentului de 4 unităţi; perderea aceasta reprezintă Helium (pond atomic 4); radiul are pondul atomic 225, emanaţia 221; poloniul ar avea atunci pondul atomic 205. Dacă s'ar prepara *Radium G*, acesta ar putea fi *Plumb* sau *Bismut* (207). Transformările acestea au fost urmărite cantitativ; timpul intrebuinţat ca să se transforme substanţa pe jumătate se numeşte *durata mijlocie a vieţei atomului*. Pentru *Toriu* această durată e de 2.000.000.000 ani; pentru Radium 1885 ani, pentru emanaţie 5,7 secunde.

Transformările amintite arată că sforţările alchimiştilor de a fabrica aur din celelalte metale erau pe deplin justificate; numai cît ei au procedat greşit; ar fi trebuit să caute să prepare aurul din metale cu pond atomic mai mare. *Soddy* face relativ la această chestiune următoarele observaţii: ca alchimiştii să fabrice aur din metale cu pond atomic mic, ar fi trebuit să adaoge atomilor acestor elemente electroni; această adăogire ar fi fost insoţită de o consumare atît de mare de energie, s'ar fi consumat cu această preparare atîta cărbune, incît folosul obţinut ar fi fost ilusoriu. Dacă am căuta să fabricăm aur din elemente cu pond atomic mai mare decît al aurului, am ajunge să facem acest lucru, disociind o parte a atomilor acelor elemente; disociarea aceasta ar pune în libertate atîta energie, incît ea ar constitui folosul principal al fabricei, pe lîngă care, valoarea aurului obţinut ar fi fără însămnătate.

Electroni legaţi, electroni liberi. In afară de electronii pe cari i-am admis *asociaţi* pentru a forma atomii—pe aceşti electroni ii putem numi *legaţi*, căci se găsesc în complex —avem nevoe să admitem şi existenţa unor electroni cari pot circula printre atomi ori molecule şi pe cari *Lorentz* ii numeşte *liberi*. Rolul acestora in producerea fenomenelor calorifice, luminoase, electrice etc. este enorm. In *vid* nu se găsesc electroni liberi.—Pentru a ni face o idee de cît folos e noua concepţie a electronilor vom aminti citeva din fenomenele fisice, la cari ea se aplică. *Drude* a putut stabili o teorie, în care el explică propagarea căldurei prin conductibilitate, ca fiind datorită *electronilor*. Curenţii electrici constau după *Lorentz* din electroni, cari se mişcă prin corpul bun conducător. Aceste teorii işi au deja succesul lor asigurat, prin faptul că au putut explica unele relaţii, al căror inţăles nu'l putuse descoperi încă fisica neelectronică. *Riecke* şi *Drude* au aplicat mai departe această teorie la explicarea fenomenelor aşa de bine cunoscute în electricitate sub numele de *Termoelectricitate*, efecte *Peltier* şi *Thomson*, fenomenele electrice ce apar la contactul a două metale etc.

Să considerăm doi conductori, cari au la suprafaţa lor cîte o pătură de electroni. După numărul electronilor, după modul de aranjare etc. se poate întîmpla ca alta să fie starea electrică pe un conductor decît pe celălalt; această diferenţă a stărei electrice o putem constata în mod practic în chipul următor: legăm cei doi conductori prin un fir metalic subţire; dacă starea electrică e aceiaşi pe amîndoi conductorii, ei vor trimete pe fir electroni în acelaş număr, cu aceiaşi repegiune şi în direcţii opuse; cîţi electroni vor isbuti să treacă de pe un corp pe celalt, toţi atîţia vor trece dela al doilea pe întăiul; starea lor electrică nu se va schimba. Să considerăm însă cazul, cînd unul poate trimete mai mulţi electroni decît celalt: un curent electric va merge prin fir dela cel d'intăi corp la al doilea. Ca un curent electric să iee deci naştere, este nevoe ca electronii să fie aşa aranjaţi pe un conductor, incît acesta să poată trimete către al doilea mai mulţi electroni; este nevoe, cu alte cuvinte, ca între conductori să fie o *diferenţă* a stărei electronilor; această diferenţă este de demult cunoscută sub numele de *diferenţă de potenţial*. Atît chestiunea aceasta cît şi altele—o parte deja amintite—ar merita o mai de aproape considerare căci ele îşi găsesc soluţiile mulţămitoare numai în teoria electronilor. Ar fi să trecem însă peste scopul ce ne-am propus, cînd am hotărît să scriem această revistă. Gîndul nostru fundamental era să arătăm resultatele positive, la cari s'a ajuns pînă acuma şi să punem dinaintea cetitorului întregul edificiu de fapte, cari au silit pe învăţaţi, ca să modifice vechea concepţie *atomistică*, de care e legată ştiinţa omenirii de mai bine de două mii de ani.

Dr. P. Bogdan.

Viața Romînească în Bucovina

— **Părți din istoria Romînilor bucovineni.** —

Încă ca elev seminarial, mergînd pe stradele Cernăuțului și văzînd inscripțiile de pe la institutele de creștere publică, „gewerbeschule" (școala de meserii), „Landwirtschaftliche Lehranstalt" (școala agronomică) etc..., ah! doriam atît de mult să știu, ce folos ni aduc acelea institute nouă Romînilor, cîți copii de ai noștri le cerceteazǎ etc... Și nimic nu citiam mai cu dor decît fragmentele istorice despre tristul nostru trecut, ca bunăoară prelegerea publică despre fondul religionar bucovinean de unchiul Samuil (Silvestru) Morariu, publicată în călindarul din 1874, cîteva date statistice și istorice din Bucovina de T. V. Stefanelli publicate în călindarul bucovinean din 1876 și în convorbiri literare din 1881, ceva despre mersul și dezvoltarea culturii teologice și clericale în Bucovina de răp. profesor universitar Isidor cavaler de Onciul în *Candela* din 1883. Și începînd de la 1886 amar îmi sîngera inima de bocetele „Revistei politice", ori bunăoară de o epistolă din 1888 a distinsului nostru scriitor și colaborator al „Revistei" T. V. Stefanelli, care mă conjura pe toți zeii să fac ce-oi știe, numai să capete dela conzistoriu istoricul școalei reale din Cernăuți, căci advocatul Dr. Rott propusese în o ședință a consiliului comunal din capitala țării să se prefacă școala reală *gr. or.* în școală reală *de stat*, și d. Stefanelli nu știa de de loc, cum să apere în „Revista" interesele noastre față cu propunerea numitului advocat.

Iată cauzele care m'au făcut să scriu în deja citata corespondență din „Revista".... No. 6 ex. 1889: „*Din Carpați pîn' la Ural are să meargă slava rus-ă!*" Cu această strofă ultimă finește un oare-care Isidor Pasicenski o poezie publicată în No. 1 al gazetei rutene „Ruska Pravda" pe anul 1889, gazetă menită pentru țăranii ruteni din Bucovina. Și „*cum au fost odată Rutenii din Bucovina*" ni spune articolul „Norodul rusăsc" din același No. de gazetă, unde se zice că țara aceasta a fost zmulță dela Galiția în 1340 și în 1352—după zicala poporală „unde-i hoit, acolo se adună și corbii"—au intrat în Bucovina și Volohii sau Rumunii din Maramureș în frunte cu Voevodul lor slav

Bogdan Dragoș, așezîndu-se în satul bucovinean *Volovți*. Aice Dragoș și-a făcut curți și biserică și a început a domni nu numai asupra Volohilor săi, ci și asupra poporului rusăsc din Bucovina. Mai tărziu a luat el subt stăpînirea sa și învecinata țară a Moldovei, înființînd astfel primul Voivodat *bucovinean-moldovan*. Domnitorii și boerii volohi au introdus apoi multe datini, cari li-au stricat Rutenilor bucovineni foarte mult și de cari nu se pot cotorosi nici astă-zi".

„Vedeți, d-lor istorici romîni din Bucovina, cum scriu istoricii ruteni istoria patriei lor dezlipite de Galiția pentru mojicii ruteni? Vă place? Da mojicii romîni, ce istorie a Bucovinei cunosc ei?....... Unde-i frumoasa „*Steluță*" a părintelui Cobilianschi? Rămîne poporul nostru numai cu cărticelele „*Societății literare*" și cu ale teologilor din Cernăuți? Numai de atita hrană sufletească credem că e vrednică mama care nouă fruntașiior ni-a dat viață?".

Ocazia, care m'a împins să scriu și ceva istorie romînă bucovineană, este următoarea:

"În anul 1887 comanda militară din Cernăuți îmi ceruse decretul de capelan campestru în scopul dimiterii mele dela gloate (Landsturm) și pe la finea aceluiași an vine în locuința mea un ostaș, aducîndu-mi un plic închis. Credeam sigur că e certificatul de dimisie din armată. Am rupt deci plicul și l'am aruncat în focul din sobă, dar—spre mirarea mea—în loc de certificat, văd vr'o 12 coale cu felurite întrebări însoțite de o hîrtie adresată la mine și semnată de un căpitan (Hauptmann) Heinrich Himmel. Hârtia vorbea tot de „Societatea d-v." (Ihr Verein), fără să înțeleg ce fel de *societate*, fiind eu membru la mai multe societăți din Cernăuți. Neînțelegînd, ce vrea căpitanul acela, i-am re'ntors toate hărțiile cu lămurirea necesară. Dară scurt timp după aceea capăt dela conzistorul arhiepiscopesc aceleași hărții cu provocarea să lucru la *chestionarul* căpitanului numit în interesul prestigiului clerului bucovinean. Adecă ce era? Iată ce: La dorința societății antropologice din Viena căpitanul Heinrich Himmel anume fu permutat la Cernăuți, ca să culeagă date antropologice și etnografice relativ la locuitorii Bucovinei, și el se adresase cu exemplare ale cestionarului său și conzistorului, rugîndu-l să le împartă între preoții arhiediecezei. Fiind eu obosit de traducerea Omiliilor s. Ioan Hrisostom la epistolele ap. Paul către Tit și Filomon, ce chiar atunci le finisem, și avînd a purta și toată sarcina păstoriei sufletești, am mers la capul bisericei, unchiul Silvestru, scuzîndu-mă că nu pot lucra la cestionarul amintit. Unchiul mi-a răspuns cam așa: Apoi tu nu-i lucra, al doilea nu, al treilea nu, deci cine să ne descrie pe noi în opul pentru care se culeg datele ce le cere Himmel, poate străinii cari se vor îndesa și aice, cum aud că se îndeasă în numele nostru și la opul „Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild"?. De aceea eu te sfătuiesc să lucrezi.

Vorbele acestea fiind poruncă, se înțelege că am trebuit să cuget serios la problema dată. Sosind deci acasă, m'am pus de am citit cestio-

narul cu toată atenția. In decursul citirii mi-am adus aminte că despre cutari întrebări am citit desluşiri în cutari opuri, deci m'am dus să le împrumut dela societatea pentru cultură şi literatură. Însă bibliotecarul, răp. Nicolai Ieremievici-Dubău, mi-a spus să aştept pînă a doua zi, de oare ce şi societatea a primit cestionarul, şi relativ la el comitetul avea să ție a doua zi şedință, prin urmare îmi era posibil, cum îmi spunea Dubău, să mă conformez cu conclusul luat. A doua zi am auzit că comitetul societății a respins colaborarea la cestionar pe motivul, că terminul pentru darea răspunsurilor e prea scurt (pare-mi-se 1 Mart sau April 1888). Atunci din nou m'am dus la unchiul şi i-am spus că ce mai pot face eu singur, dacă societatea întreagă, care are atiția membri, ar fi putut da fiecărui membru cîte puține întrebări şi ea totuşi n'a făcut aceasta? Unchiul, zîmbind şi negreşit numai ca să mă încurajeze, mi-a răspuns cam aşa: Ştim noi din ce fel de membri e compusă societatea şi ca să nu-şi piardă nimbul, a trebuit să afle un motiv de respingere. -Tu însă lucrează, cît poți. Nu trebue să răspunzi numai decît la fiecare întrebare. Unde-i vede că nu poți răspunde, lasă şi treci mai departe!

Cam tot pe atunci Himmel mi-a scris o epistolă, în care regretă foarte că i-am re'nturnat cestionarul ce mi'l adresase ca prim secretarului societății arheologice romîne, dela care el aştepta rezultatele cele mai frumoase. Ştiind acuma de ce era vorba în prima lui scrisoare, m'am scuzat prin un răspuns şi l'am rugat să trimită cestionarul preşedintelui societății arheologice romîne, amicului meu Dionisie Olinschi-Olinescul, promițînd întru una că voi colabora şi eu la acel exemplar, după cît îmi va fi cu putință. De ocamdată însă m'am apucat de lucrat la exemplarul trimis mie de conzistoriu. După ce am finit şi predat lucrarea aceasta la terminul fixat, Himmel mi-a adresat scrisoarea aceasta:

Prea onorate şi stimate d-le! Am fost foarte plăcut surprins, cînd am aflat lucrarea d-v. între memoarele trimise mie de Presfințitul Arhiepiscop. Nu e lipsă de laudele mele pentru a caracterisa marele preț al acestei lucrări escelente, dară pot spune că zeloasa d-v. bunătate m'a mişcat foarte, fiind-că ştiu, cît sînteți de ocupat. Lucrarea d-v. mi-a fost aşa de plăcută şi de aceea, fiind-că am auzit că silințele mele patriotice-ştiințifice, cu toată recomandarea lor prin Preasfințitul Arhiepiscop, prin Excelența Sa prezidentul țării şi prin dl. colonel Seracin, întîmpină special în cercurile romîneşti o primire nefavorabilă, ale cărei cauze nu le pot înțelege de fel. Şi eu eram deja îngrijat că această ținută respingătoare se va lăți şi asupra cercurilor ştiințifice ale Rominilor, de oare-ce societatea arheologică romînă a ignorat total scrisorile mele într'un mod cu totul neîndătinat în corespondența cu societăți ştiințifice, şi nu mi-a re'ntors pînă acuma nici măcar cestionarul împrumutat în scopul prelucrării. Societatea poate fi împedicată prin felurite cauze de a lua parte la răspunsurile cestionarului, dar în corespondența cu societăți ştiințifice nu există de sigur nici un fel de cauze, care ar pute împedica comunicarea

cu politeță a unui astfel de refuz. Eu mă pot provoca la împrejurarea că în comunicația mea de zeci de ani cu societăți şi persoane de ştiință din patru părți ale lumii încă nici odată n'am întîmpinat o astfel de ignorare a formelor de comunicație. Bucuros aşi presupune că poate o scrisoare de felul acesta s'a perdut, şi eu contez acuma că d-v., ca secretar al societății arheologice, cu bunătatea deja dovedită bucuros îmi veți da o lămurire. Aceasta o pot spera cu atita mai mult, cu cît din lucrarea d-v. atît de frumoasă, cu bucurie văd că nu există cauze principiale contra participării la culegerea datelor etnografice. Ori şi cum sînt dator a vă mulțumi mult, şi a da expresie acestei mulțămite în modul cel mai cordial şi mai sincer e scopul acestor şire, ce le încheie al d-v. cu toată stima şi supunerea H. Himmel, Cernăuț 27 | 5 1888.

La scrisoarea aceasta i-am răspuns lui Himmel că-mi voi da toată silința să capete o lucrare şi din partea societății arheologice, ca al cărei secretar mă oblig să-i dau un elaborat special cu atita mai mult, cu cît el prelungise termenul scurt de mai nainte pînă la 31 Iuli. Totodată l'am rugat să-mi re'ntoarcă prima lucrare în scopul decopiării, căci eram ferm decis să public în limba germană un opus cultural-istoric şi etnografic despre Rominii din Bucovina.

Răspunsul lui Himmel e următorul:

S-voastră! Implinindu-vă dorința şi trimițîndu-vă imediat manuscriptul, îmi exprim marea bucurie că S.-v. v'ați decis a eda un op etnografic. Un scop principal al cestionarului, ce l'am pus în circulare, este a face să apară astfel de lucrări mai mari sau mai mici.

Acuma aşi avea numai să mai rog, ca să binevoiți a-mi trimite contribuirile promise pînă la finea lui Iulie.—Se'nțelege de sine că S.-voastră aveți deplinul drept al publicării acestor contribuiri, căci repet încă odată că elaboratele trimise mie nu le prelucru singur, ci ca material prețios etnografic le înaintez societății antropologice. Eu voi indica, cel mult, vrednicia de încredere a unei lucrări sau a alteia, fiind-că se întîmplă că spusele singuraticilor se contrazic, sau fapte arătate de alții se neagă.—Aşa s'a întîmplat că un domn susține, cumcă nu sînt nici un fel de moravuri, datini, credințe, superstiții, opinii, tradiții, legende etc.; cari n'ar fi întemeiate în religia ortoodxă etc. O afirmare de felul acesta e cu bună samă numai ecoul acelora îngrijiri ce unii le aveau la început, crezînd că admiterea oarecărei datine străvechi, a unei superstiții etc. ar pute fi folosită pentru a suspiciona ortodoxia bucovinenilor. O astfel de neîncredere aparține boalelor de copii, pe cari studiile etnografice trebue să le sufere într'o țară pînă acuma puțin exploatată. Semnează etc. Cernăuț 17/7 1888.

M'am sfătuit apoi cu amicul d. Olinescul să salvăm onoarea angajată a societății arheologice şi poate şi a neamului romînesc din Bucovina, spunîndu-i că eu conchid din epistolele adresate mie de Himmel, că în opul ce'l va eda societatea antropologică, noi Rominii vom rămîne

de ruşine faţă cu conlocuitorii noştri străini. Am mai dat la timp lui Himmel contribuirile promise, şi în fine m'am apucat de lucrat din răsputeri *schiţele culturale în limba germană*, cu scop bine calculat în această limbă, căci ştiam hotărît că încă mult element romînesc dela noi aşteaptă trezirea la viaţă naţională, şi astfel nu poate fi trezit decît prin scrieri germane. Planul meu era să traduc în nemţeşte tot ce pînă atunci se scrisese ca istorie romînă bucovineană (totul acela erau numai fragmentele istorice amintite mai nainte), apoi să dau istoricul tuturor şcoalelor, al societăţilor şi literaturei romîne din Bucovina, în fine, ca al doilea tom al schiţelor, să urmeze etnografia, după cum o lucrasem pentru Himmel. Schiţele germane aveam de gînd să le prelucrez în limbă cu totul vulgară pentru popor, să mai dau poporului în aceeaşi limbă istoria lumii tălmăcită de mine după dr. Th. B. Welter pînă la Traian şi însfîrşit istoria Romînilor.

Relativ la şcoale, unchiul Silvestru mi-a pus la dispoziţie toate actele din arhiva conzistoriului, şi mi-am adunat programele anuale ale diferiteior şcoale şi tot felul de ştiri private, şi am adresat mulţime de epistole prin ţară, şi cînd credeam că mi-am strîns tot materialul necesar pentru cutare scop, scrutam teancurile de acte cu toată minuţiozitatea şi nu odată transcriam manuscriptul deja pregătit pentru tipar, a doua şi chiar a treia oară din cauză că dam de izvoare nouă relativ la cutare obiect.

Astfel mi-am publicat schiţele în „Românische Revue" a d-lui dr. Cornel Diaconovich, şi de acolo separat în 300 exemplare pe spesele celui mai distins amic ce l'am avut în viaţa de pînă acuma, a răposatului publicist din Gherla *Nicolae Fekete-Negruţiu*.

În decursul lucrării schiţelor, am primit dela căpitanul în serviciu activ şi actualul major pensionat, dl. Temistocle cavaler de Grecu, epistola următoare:

Mult stimate d-le! Alăturez carta amicului meu Himmel şi ne-am simţi mult fericiţi, dacă aţi binevoi să primiţi elaborarea opului. Cu toată stima etc....

Vorbele *elaborarea opului* îşi au explicarea în *carta amicului* precum urmează:

Societatea antropologică trebue să trimită în zilele proxime materialul cules despre Romîni d-lui Constantin Morariu sau d-lui Olinschi-Olinescul şi să-i roage pe aceşti domni de a primi prelucrarea materialului împreună cu alţi învăţaţi ai Romînilor din ţară. Lucrările ambilor domni au plăcut foarte în Viena şi au produs viua dorinţă, ca să apară un op valoros, în care să fie descrişi Romînii din Bucovina. Ar fi foarte important ca opul să apară în limba germană, pentru a înlesni cunoştinţa Bucovinei în cercuri largi etc. Budapesta 10/5 1889.

In 28 Mai 1889 am şi primit dela societatea antropologică scrisoarea aceasta:

Sfinţia-Voastră! La ordinul comitetului societăţii antropologice din

Viena am onoarea a vă comunica, că numitul comitet a decis a vă invita la prelucrarea datelor culese de dl. major Heinrich Himmel despre poporaţiunea romînă din Bucovina împreună cu dl. Olinschi-Olinescul. Imi permit aşadară rugarea să binevoiţi a-mi comunica, ori de sînteţi aplecat a întreprinde prelucrarea ştiinţifică a acestui material în decursul proximilor doi ani. In cursul făgăduinţei S-v. amicale colecţia respectivă de date vi s'a trimite imediat. Ea însă rămîne proprietatea societăţii antropologice din Viena, şi după folosire binevoiţi a i-o reîntoarce etc. Heger, secretar.

Eu în nici un caz nu mai puteam primi şi sarcina aceasta. Am scris deci societăţii antropologice să trimită materialul amicului meu Olinescul, căruia i-am promis solemn că-i voi sta în ajutor pînă la finea prelucrării. El s'a şi învoit, dară valurile sorţii l'au împins să treacă cu totul la Romînia şi pe mine m'au apăsat scurt timp după aceea aşa, încît de fel n'am mai putut cugeta să public şi partea a doua (etnografică) a schiţelor.

Oferind un exemplar de schiţe unchiului meu mitropolitul, el mi-a zis cam aşa: Da, măi, da! Toate ale noastre mi se par ca un zid părăsit, de pe care pică tencuiala, pietrele etc... şi nime nu gîndeşte să mai repare ceva. Am citit cu interes schiţele tale în „Românische Revue" şi trebue să-ţi spun că n'ai făcut un lucru de azi pe mine, ci un lucru care va rămînea vecinic.

Secretarul dela consulatul rusăsc din Cernăuţ, dl. Dimitrovici, mi-a spus ceva mai pe urmă că a citit în o foaie din Londra o notiţă foarte măgulitoare la adresa schiţelor. Se ştie că dl. Dr. Cornel Diaconovich îşi trimetea revista gratuit pela toate forurile cu influenţă politică normativă din Europa, şi aşa de sigur vor fi ajuns şi schiţele mele în Londra.

Dînd cîte un exemplar de schiţe tuturor deputaţilor noştri din camera ţării, deputatul dl. baron Eudoxiu de Hurmuzachi a venit într'o zi în locuinţa mea şi mi-a zis: Anume am venit să-ţi mulţămesc pentru schiţele nemţeşti, căci am citit în ele lucruri, de cari nici ideie nu aveam!

Cu alte multe publicaţiuni ale mele au fost menite şi schiţele să se vîndă în folosul fondului creat de mine împreună cu amicul din Gherla pentru înfiinţarea unei şcoale romîne de fetiţe la noi, care fond era administrat de societatea „Şcoala romînă" din Suceavă. E însă foarte semnificativ că, după cît bine îmi aduc aminte, abia vr'o zece exemplare mi s'au cumpărat cu preţul fixat de 1 fl. 50 cr., şi fostul meu profesor dela gimnaziul din Suceavă, veteranul în pensie din ziua de azi dl. Ieronim Muntean mi-a trimis pentru un exemplar 5 fl. Toate celelalte exemplare le-am dat gratuit cui mi le-a cerut.

In 1903 am început a publica schiţele germane, complectate cu unele date nouă, în limbă de tot vulgară, în foaia populară „Deşteptarea" subt titlul „Ceva din istoria Romînilor bucovineni" şi de acolo în două broşuri separate subt titlul „Părţi din istoria Romînilor bucovi-

neni". Nu mi-am realizat însă planul întreg deſă început, ci am publicat pentru popor încă numai istoria amintită de Welter în „Deșteptarea" și în trei broșuri separate, care mai toate zac în localul societății tipografice din Cernăuț, deși bunăoară „Gazeta Transilvaniei" zicea că „*ar fi de nespusă valoare pentru bibliotecele noastre poporale, dacă această „Istorie a lumii", atît de bine scrisă pentru popor, s'ar tipări și separat în broșuri*".—Am apelat în „Deșteptarea" să mă completeze cineva cu publicarea istoriei Rominilor pentru poporul nostru, dar fără rezultat.

C. Morariu.

— Problema răzășească —

Nainte de 40 ani domnia în țerișoara noastră liniște. Deși o locuiau ca și în prezent mai multe națiuni, ele se înțelegeau între olaltă. Nu era cunoscută zavistia și ura între frați.

Cu încetul năvăliră tot mai multe cete dușmane neamului nostru dinspre miază-noapte și se așezară în țara noastră, unde aflară primire și îmbelșugare. Oardele slave se înmulțiră și întărindu-se bine, au început a observa o atitudine de tot ostilă fața de Romîni, drept recompensă pentru primirea ospitalieră și proverbială a Rominilor.

Aceşti aşa numiţi *Ruteni tineri* [1]) organizîndu-se cu timpul și căpătînd necontenit succurs din Galiția vecină, au pornit o goană înverșunată contra celorlalte națiuni și în special contra Rominilor, cari au fost și sînt și azi clasa cea mai cultă, mai puternică și dominantă din țeară. Prin învățătorii importați, garda și potaia națională a Rutenilor tineri, s'a inveninat țeara de ură și pizmă fățarnică. Pentru a cîștiga poziţiunea dominantă în țeară, au început a slaviza școlile cu desăvîrșire care munca le-au înlesnit-o Rominii, parte în urma comodității lor, parte neapreciind puterea crescîndă a Rutenilor, iar în fine fiind divizați în două tabere. Mult au contribuit la întărirea lor și referințele politice. Azi, dacă luăm harta etnografică a Bucovinei în mînă, ne cuprinde groaza. Toată partea nordică a țării e slavizată cu totul, de caracterul rominesc de odinioară nici urmă. Prutul nu formează de mult frontiera limbistică.

Cei, cari sufăr mai mult prin slavizare, sînt *Mazilii* și *Răzășii*, cari în părțile Prutului, unde e puterea lor numerică, *au pierdut limba maternă, nu însă și conștiința națională*. Acest moment l-au știut a aprecia mai mulți bărbați devotați cu trup și suflet cauzei naționale și au înființat în anul 1900 „Societatea Mazililor și Răzeșilor bucovineni" [2])

Scopul cardinal al societății este: Deșteptarea conștiinței de origine și promovarea intereselor culturale, economice, comerciale Mazililor și Răzășilor din Bucovina.

Spre ajungerea țintei aceste a început comitetul a absolva o activitate febrilă în toate comunele locuite de mazili și răzăși în părțile Prutului. La început a mers greu, fiind răzășii în partea cea mai mare scăpătați de tot și buimăciți de așa numitele societăți rutene Sici-Arcășii, cari sub masca de pompieri urmăresc cu totul alte tendinți politice, pentru a ajunge la cîrmă în țeară. Ele și-au propus a suprima ori ce altă mișcare și a persecuta pre fiecare, care nu-i unealta oarbă a Ucrainților. Vandalismul acesta i-a revoltat—pe lîngă causa națională, pre mulți răzăși contra Rutenilor, neputînd suporta cnuta căzăcească. De această împrejurare s'a folosit și societatea noastră pornind o agitație mai intensivă și înrolînd cetele Mazililor și Răzășilor în tabăra noastră.

1) Rutenii bătrîni sînt indigeni și în prezent în alianță cu Rominii.
2) Vezi „Istoricul societății" de D. cav. de Bejan în opul iubilar „Rominii din Bucovina" 1906 pag. 91—93.

Autorul acestor șire, care a colindat toate comunele răzășești, s'a încredințat pe deplin, că posițiunea Rutenilor tineri nu e de loc așa aurie, precum se fălesc ei la ori ce ocaziune. Ba din contra, ținînd Rominii cu toții strîns la un loc și lucrînd din răsputeri pe calea națională, folosindu-se mai departe de referințele politice, i-ar aduce pe Rutenii tineri într'o poziție, că li-ar trece dorul a cere despărțirea diecesei și împărțirea fondului religionar dotal și înzestrat cu averi bogate de străbunii Mazililor și Răzășilor noștri.

Dar să nu ne abatem de chestia rezeșească.

Numărul Mazililor și Răzășilor din Bucovina se urcă aproximativ la 25,000. Dintre aceștia sînt mai mult de 5000 în societatea noastră. Considerînd faptul că nainte de 3 ani se aflau abia 100 în societate, e dovada cea mai bună, că răzășii se țin de Romîni și-și aduc aminte de cinstea strămoșească.

Ei locuiesc în următoarele comune:

I. Comune curat rominești:

1 Mușenița, 2 Botoșenița, 3 Buncești, 4 Igești, 5 Rupcea, 6 Budeniți, 7 Davideni, 8 Banila moldovenească, 9 Broscăuții-vechi.

II. Comune mixte:

1 Cernăuți, 2 Mihalcea, 3 Țureni, 4 Gogolina, 5 Călineștii lui Cuparencu.

III. Comune rusești:

1 Cabești, 2 Costești, 3 Stăneștii de jos pe Ceremuș, 4 Voluca pe Ceremuș, 5 Carapciu pe Ceremuș, 6 Vilancea, 7 Comarești, 8 Jadova, 9 Panca, 10 Piedecăuți, 11 Nepolocăuți, 12 Ivancăuți, 13 Valeva, 14 Cuciurmic, 15 Horoșăuți, 16 Boianciuc.

În fine se află în număr sporadic, puține familii de răzăși si mazili în multe sate între Prut și Nistru.

În toate comunele, unde s'au făcut adunări a fost primirea reprezentanților societății grandioasă. Cu brațele deschise ne-a întîmpinat răzășimea luînd cu vie satisfacție raportul comitetului în cunoștință și înscriindu-se ca membri în societate.

Pretutindene în comunele rutenizate am auzit strigătul general: *„Am uitat limba, dar sîntem Romîni și voim școală rominească. De noi nimene nu s'a interesat și veneticii ni-au răpit limba, odorul cel*

mai scump al strămoşilor; ne doare inima, cind ni aducem aminte de frumoasa limbă, care o vorbiau părinţii, pe cind noi şi copiii noştri de rusie nu mai scăpăm;

Aceste şire le dau publicităţii, ca să le citească lumea mare romînească şi să le preţuiască după merit şi subsemnatul crede, că o atare mişcare eminent naţională merită atita atenţiune din partea naţiunii noastre.

Subsemnatul e mai departe ferm convins, că cu încetul toată răzăşimea va fi înrolată în societate. Cu aceasta însă scopul încă nu e ajuns. Lucrul principal este: *Scăparea generaţiunii tinere de totala rutenizare. Aceasta se va ajunge numai prin şcoală. E deci de lipsă, ca toată suflarea romînească să pue umăr la umăr şi să sprijinească din răsputeri întreprinderea noastră. Trebue să se creeze în toate comunele răzăşeşti, din cari e expulzată limba romînească şi unde a existat pănă nu de mult,* **şcoli private**, *pentru susţinerea cărora sînt paraţi răzăşii a contribui amăsurat stării lor materiale.*

Fiind însă multe comune de tot sărmane şi neputind lua sarcina aceasta asupra lor, trebue să li sară naţia într'ajutor. Şi dacă naţiunea romînă a jertfit pentru alte scopuri sume foarte mari, fără să obţie succesul dorit, atunci merită causa Mazililor şi Răzăşilor atita jertfă, *ca să nu se piardă în noianul slavismului atitea mii de mazili şi răzeşi, cari se ţin de romîni şi stăruesc din toate puterile a da copiilor educaţie romînească.*

Considerind în fine faptul, că Rutenii ţin orbiş la limba lor, pe cind Romînilor li place a vorbi în limbi străine, fiind chiar mîndri de talentul lor limbistic, că numărul Rutenilor creşte în fiecare an cu sute şi mii de emigraţi din Galiţia, pe cind Romînii noştri nu capătă de nicăeri succursuri de aceste, ba din contra mulţi dintre ai noştri emigrează la Canada, ar trebui naţiunea romînă să se grăbească cu deslegarea problemei răzăşeşti.

Cernăuţi în 21 Sept. 1906

Profesor Iancu cav. de Cuparencu.
Vice-Preşedinte al Soc.

Din Ardeal

— Politica noastră memorandistă —

Pînă la 1848, ba am putea susţine că pînă chiar la 1881, cînd s'a intemeiat partidul nostru naţional, poporul romîn din statul ungar politiceşte nu avea o organizare comună. Am şi arătat, în articolul precedent, cum în veacurile XVII şi XVIII Romînii ardeleni luptau *singuri* şi băteau stăruitor la porţile Burgului din Viena.

Ceea-ce nu însemna însă că Romînii din Ungaria propriu zisă şi din Banat ar fi făcut *altfel* de politică. Nu. Ci pe cînd ardelenii erau în plină politică *memorandistă*, cum s'ar zice, ceilalţi apucaseră şi ei drumul Vienei. Aceleaşi cause nasc aceleaşi efecte. Regimul din Ungaria nu era nici el mai binevoitor faţă de Romîni de cum se dovedise cel din Ardeal. Se impunea deci, ca sprijin să caute şi ei numai la tron. La Dieta dela Pojon şi apoi la cea din Budapesta, zădarnic se duceau. Nu-i asculta nimeni!

De altminteri chiar dacă n'ar fi avut pilda fraţilor din Ardeal, chiar dacă n'ar fi ştiut şi auzit despre lupta marelui episcop Klein, Romînii ungureni şi bănăţeni aveau exemplul Sîrbilor, cu cari trăiau în comunitate *bisericească*, ceea-ce pe atunci îmbrăţişa întreaga viaţă publică naţională. La 1790 Sîrbii ţinuseră congres naţional, redactînd un memorand prin care rugau Coroana să sancţioneze o mulţime de privilegii, să le delimiteze teritoriu naţional, pentru ca astfel să se poată constitui în persoană morală *(federaţie naţională)*, precum cereau şi complectă libertate religionară şi cancelarie aulică sîrbească...

Era firesc, ca dacă Sîrbii se adresează Coroanei, Romînii, cari sufereau şi pe urma regimului *politic* maghiar şi erau loviţi tot aşa din partea administraţiei *bisericeşti* sîrbeşti (pe care o căutaseră şi primiseră pentru a scăpa de *unire!)* să caute şi ei scut la—Coroană.

Fiind într'o situaţie mai grea, de oarece întreg clerul lor gemea sub tirania ierarchiei sîrbeşti, Romînii din Banat şi Ungaria propriu zisă abea la 1813 se învrednicesc şi ei să dee semne de viaţă.

Ajungînd sub cîrmuire bisericească sîrbească, bine înţeles că Romînii ungureni şi bănăţeni sufereau, poate mai mult de cît chiar fraţii

lor din Ardeal. Cu nimic călugării sirbi nu erau mai de treabă de cit jesuiții. De aceia grija lor de căpetenie și dorința cea mai mare a fost să scape de prelații sirbi. La 1814 Rominii din eparchia Aradului adresează Coroanei un memorand în care cer ca pe viitor să li se dee episcop romîn.

„Neamul și preoțimea romînească din diecesa Aradului, de legea grecească neunită, cu cea mai aplecată și credincioasă supunere ingenunchind, îndrăznește a se ruga, ca după moartea acestui episcop Pavel Avacumovici, după milostiva sa îndurare, M. Voastră să binevoiască a le da lor episcop de neam romîn, cu singele și cu *inima* romînă!"..

Așa începe memorandul.

Cu multă demnitate, lapidar și bărbătește, vrednicii arădani spun apoi întreaga lor durere.

„Augustule Împărate și apostolice Crai!—urmează ei—Dă-ne îndrăsneală, ca pricinele adevărate ale tuturor întîmplărilor sau răutăților acestora, de cari omenirea se înfiorează, cu fiască credință să le înșirăm.

„Depărtată să fie toată urăciunea și toată pisma neamului romînesc și a clerului, către neamul sirbesc, fiind tot de-o lege cu el și avînd asemenea dreptate a țării. Ci tot de am trebui să spunem, ce e drept, causa mai sus spuselor urmări [1]) rele nu este tocmai neamul sirbesc, ci cu adevărat *privilegiile acelei părți a neamului acestuia*, cu milostivire dăruite...

„Nu doară ne înșelăm, sau mai virtos fiindcă toate privilegiile, cari ar impedica dreptul altuia, rămîn fără nici o putere,—toate relele mai sus pomenite nu înaltelor îngăduințe sau cuprinderilor datelor privilegii și cesaro-crăieștilor înalte privilegii, *ci cu totul clerului celui mare sirbesc le ascriem*, care cu vicleană măiestrie, sub forma privilegiilor, făcînd întrebuințare, a căutat și a lucrat ca nesimțit să înșele și să prindă pe Romîni în lanțul seu, cari Romîni dimpreună cu clerul lor, pentru prostia și neștiința sa, fiindcă de o lege sunt, n'au priceput înșelăciunea Sîrbilor, și de abia în ziua de astăzi s'au deșteptat din somnul cel păgubitor.

După ce își spun părerile asupra originei romane a „nației romînești", lucru asupra cărui „nu este îndoială", și arată greutățile ce au suportat Romînii, autorii memorandului dau interesante relații statistice: *față de 80.000 Sîrbi cari ne stăpineau, erau 300.000 Romîni.*

Privitor la felul administrației bisericești, se scrie:

„Toate lucrurile și trebile consistorului în mai sus numitele diecese (Arad, Temișoara și Virseț) se poartă în limba sirbească, apoi însuși episcopul, cu cea mai mare parte a asesorilor născuți sirbi, *nu știu romînește*, și puținii asesori de Romîni, unde se află, *nu știu sirbește*.

1) Se spune în memorand că Romînii sunt cel mai înapoiat popor: incult, gata de gîlceavă și revoltă, hoți etc.

De unde sentințele și hotăririle consistorului nici asesorii romînești, *nici Romînul cel cu causa nu le înțelege*, nici îl întreabă, *nici îl ascultă să grăiască vre-un cuvînt pentru sine în judecata episcopească*"...

Aceleași plîngeri le adresează Romînii lui Francisc Iosif I la 1892 cu singura deosebire că *memorandul cel din urmă* se plînge împotriva guvernului politic unguresc, la care se potrivește întreg pasagiul de mai sus, înlocuind cuvîntul „consistor" cu cel de „guvern", și pe cel de „sirbesc" cu „unguresc"...

Mai este apoi o deosebire, și încă mare: la 1814 am avut de suferit și dela „asesorii consistoriali" sirbi și dela agenții stăpînirii politice. Azi avem de furcă numai cu aceștia din urmă. De tirania patriarchiei dela Carioviț ne-a scăpat marele Șaguna. Și suntem în așteptarea unui Șaguna care să ne mintue de nedreptățile agenților (asesorilor!) politicei șoviniste actuale, convingînd Coroana și pe bărbații de stat ai țării, că o națiune romînă, cu largi drepturi politice și la adăpost de șicanele de tot felul, este numai spre mărirea Coroanei și tăria patriei!

In memorandul dela 1814 al arădanilor ni se face de altfel nu numai tabloul suferințelor îndurate pe urma „clerului celui mare sirbesc", ci avem întrînsul și o mărturisire prețioasă privitoare la bunătatea Coroanei față de Romîni. La sfirșitul memorandului, unde se înșiră bunătățile ce ar isvorî dacă li s'ar acorda Romînilor episcop romîn, se scrie:

„... fără cît că după pilda Romînilor de legea grecească neunită din Țara Ardealului să li se dee episcopi de neam romîn, sub a cărui priveghere institutul de învățămînt, *întemeiat prin mila Majestăței Voastre în Ardealul vechiu*, cum se cade fiind scutit, *să poată înflori*"...

Pentru serviciile ce Romînii arădani au adus Coroanei în răsboiul cu Napoleon I, se știe: Împăratul li-a dat slobozenie să-și ridice un institut de învățămînt, preparandie pentru pregătirea învățătorilor, din care s'a desvoltat falnicul seminar de azi. Va să zică și *cea dintîi școală mai înaltă a Romînilor din Ungaria s'a ridicat „prin mila Împăratului."*

Adevărat că Romînii au vărsat destul sînge pentrucа Împăratul să se simtă îndemnat a le acorda atîta—„mila"... D'asemeni se știe, că petiția lor dela 1814 a rămas *neluată în seamă*. Nu e mai puțin adevărat însă, că a fost un semn de osebită bunăvoință din partea Coroanei acordarea întemeiării institutului romînesc de cultură, după cum de asemeni e fapt, că mai tîrziu *metropolia Romînilor din Transilvania și Ungaria se reîntemeiază tot prin bunăvoința Coroanei*, a M. Sale Împăratului și Craiului Francisc Iosif I.

*

Nu acest memorand este însă singurul act de simțire națională a Romînilor din Banat și Ungaria propriu zisă, ci chiar la 1778 ei au dat dovadă că nu vor să fie slăbiți în sentimentele lor pentru neam, ci din contră: pretind toate condițiunile necesare desvoltării vieții naționale.

La 14 Aprilie 1773 consiliul de răsboi din Viena s'a adresat comandei militare din Timişoara ordonîndu-i să intervină în mai multe afaceri şcolare ale regimentului iliric de graniţă cărui (împreună cu Sîrbii) aparţineau şi Romînii. Se imputa că: 1) s'au făcut mai multe schimbări în personalul didactic *fără a se fi cerut prealabila încuviinţare* a consiliului de război; 2) prea e mare numărul (24) şcoalelor ilirice faţă cu cele (3) germane; 3) grănicerii nu prea îşi trimit copiii la şcoalele germane.

Se dau instrucţiuni pentruca în viitor aceste rele să se schimbe.

La 2 Aprilie 1774 acelaşi consiliu, *în scop de germanisare*, dispune ca în graniţa romînă să se înfiinţeze două şcoli germane: la Mehadia şi Boroviciu, iar *învăţătorii*, dacă numai se poate, *să fie catolici*, după cum tot atunci, s'au octroat asupra bisericii gr. or. o mulţime de schimbări, privitoare—se înţelege—îndeosebi la *administraţia* bisericească.

Nici Sîrbii nici mai ales Romînii, n'au vrut să tolereze acest amestec al militarilor în afacerile lor bisericeşti. Sub presiunea sentimentului obştesc, metropolitul Vichentie Ioanovici dela Carloviţ adresează Împăratului la 27 Ianuarie 1778 un memorand (tradus în „Cartea de aur" a lui T. Păcăţianu, v. I, pag. 91), în care se spune că „naţiunea neunită" şi „clerul de jos" e revoltat în contra Metropolitului şi încontra tuturor episcopiilor sufragani, din causă că în decurs de patru ani: 1) au fost şterse de două ori numeroase sărbători precum a ieşit şi vestea că s'ar introduce calendarul romano-catolic şi apoi va urma unirea; 2) din Ciaslov a fost ştearsă o figură; 3) s'au făcut schimbări în Abecedarul slavon şi valach; 4) şi în catechism; 5) în Păscălie d'asemeni s'au făcut modificări; 6) în Psaltire a fost trecut simbolul sfîntului Atanasiu; 7) se procedează aspru cu toate catechismele presentate la censură pentru a fi tipărite... Scurt: „naţiunea e împedecată în exerciţiul religiunii şi de aceea *nu poate fi liniştită*"...

Se cere ca Împăratul să aibă grijă „asupra tipografiei ilirice", „ca să fie prevăzută cu litere mai bune", se spune apoi: „s'a născut mare nemulţumire fiind-că privilegiile acordate din partea domniei preaînalte nu sînt date numai mitropolitului şi episcopilor, *ci întregului cler şi întregei naţiuni*, iar din partea acestora n'a fost nimeni la Sinod şi nimeni n'a dat sinodului (întrunit în Carloviţ la 1774 şi 1776) plenipotenţă să se dimită în acţiunile sale la scormonirea afacerilor de privilegii, pentrucă spre a delibera asupra lor nu sinodul, ci congresul naţional trebue să fie convocat.

In sfîrşit, după ce îşi spune părerile şi cere concesii în mai multe afaceri de salarisare şi liberă alegere, precum şi la monăstiri şi călugări, metropolitul îşi reservă dreptul a spune altădată mai multe.

Intr'o a doua adresă, înaintată curînd, într'adevăr, metropolitul Ioanovici cere ca şi clerul gr. or. să fie socotit egal cu cel catolic şi *să se şteargă pedeapsa corporală a acestor preoţi*; mulţumeşte pentru ridicarea unui gimnaziu naţional cu alumneu şi esprimă speranţa că limba naţională va fi respectată în şcoilile elementare iar în şcolile catolice (mai înalte) copiii „naţiunei ilirice" să fie primiţi fără nici o greutate... Se plînge de tendenţa de germanizare, „de trimiterea copiilor neuniţi cu forţa la şcoalele germane, pe cînd şcoalele adaptate, după religiune, pe seama limbei naţionale, sunt atît de neglese"... Se cere deci ca şi aceste şcoli şi învăţătorii lor, să-şi aibă întreţinerea din acelaşi fond ca cele catolice şi să fie puşi sub supraveghiarea nu a comandei militare, ci a consistorului respectiv...

E de înţeles, că după-cum Ungurii dela Curte căutară să paralizeze ori-ce acţiune şi rezultat favorabil Sîrbilor, ale căror privilegii (date de Leopold I la 1690) erau un ghimpe în ochii lor,—tot aşa şi Sîrbii: în ori-ce acţiune bisericească şi de caracter politic căutară să iasă şi să stee dînşii în frunte, iar Romînii mai la urmă. Că în ce stare de plîns eram, se învederează şi din faptul, că nu era cine să ne apere, ci causa noastră era susţinută de un mitropolit *sîrb*, care nu putea să aibă o dorinţă mai mare decît să ne desnaţionalizeze.

Cu toate acestea, petiţiile mitropolitului Ioanovici au avut urmări bune şi pentru Romîni. Cei dela Viena nu au mai forţat germanizarea şi au dat o mai mare atenţie libertăţii confesionale a „naţiunei ilirice", după cum au respectat şi drepturile limbii romîneşti. Nu li s'au acordat Sîrbilor şi Romînilor toate cîte au cerut, dar la compunerea aşa zisului „Declaratorium illyricum" dela 1779, care regula situaţiunea lor bisericească, s'a ţinut cont de multe, ceea-ce a avut un bun efect asupra desvoltării ulterioare a bisericii noastre. In tot cazul: a fost un noroc şi pentru noi şi pentru Sîrbi, că aveam a face cu aulicii dela Viena, iar nu cu sfaturile maghiare, de cele mai multe ori în luptă şi cu Viena şi cu naţionalităţile.

E, în ori-ce caz, de înregistrat faptul, că ceea-ce „naţiunea illyrică" ceruse în congresele dela 1769 şi 1774 şi ce accentua şi memorandul dela 1778 înmanuat de metropolitul Ioanovici împărătesei Maria Teresia: ca *bisericii gr. or. să i se dee dreptul de a'şi alege episcopii şi pe mitropolit* („aşa cum era obiceiul în vremurile de demult, supunînduse *Curţii* actul alegerii spre preaînaltă aprobare"), şi „*să nu să trimită comisar regal la sinod*",—bisericii gr. orientale romîne i s'a acordat prin Statutul exoperat de metropolitul Şaguna, după cum tot în virtutea acestui statut avem *congresul naţional bisericesc*, pînă ce la Sîrbi comisarii regali, numiţi de guvern, continuă a lua parte la desbaterile supremei lor corporaţiuni bisericeşti întrunită la Carloviţ, după cum nici alegerile de episcopi nu cad în competenţa sinoadelor alese de *popor*. Tot aşa, biserica romînă greco-catolică este încă tot în stadiul ortodocşilor dela începutul veacului. La 1814 *Romînii arădani* rugau pe Împăratul: „Excelenţiei Sale metropolitului Carloviţului, să binevoiască timpuriu a-i porunci, ca nu după *introdusul* obicei, în sinodul seu sîrbesc să aleagă episcop pentru diecesa romînească; aişderea să se milosti-

vească a îngădui clerului diecesan, ca *după norma şi orînduiala clerului neunit din Ardeal*, să se aleagă *trei candidaţi* romîni pentru *episcopatul* acestei diecese, şi pe aceştia să-i propună prin decasterii M. Voastre pentru milostiva numire". Episcopii bisericii romîne gr. cat. şi azi sînt numiţi de *guvern* şi numai pentru înalta demnitate de metropolit, sinodul (compus numai din cler) alege trei candidaţi... de faţă fiind comisarul regal.

Invinuiri nu se pot însă aduce, pentru toate acestea, Coroanei, ci în urma schimbării dela 1867, le rămîne aşa zicînd exclusiv miniştrilor responsabili maghiari sarcina să chibzuiască asupra unei autonomii bisericeşti şi pentru fraţii noştri gr. catolici. Sîrbii aşteaptă şi ei de mult ca sub constituţionalismul maghiar să li se facă parte cel puţin de atîta, cît avem sub domnia autocrată militară vieneză.

Pînă la jumătatea veacului XIX atît Romînii din Ardeal cît şi cei din Ungaria propriu zisă şi din Banat, după cum se poate vedea din memorandele lor, ceruseră intervenţia Coroanei mai ales în afaceri bisericeşti. Singur Klein vedea mai departe şi solicita cu stăruinţă şi înlesniri—drepturi—de caracter politic. D'aci încolo memorandele Romînilor îşi schimbă cu desăvîrşire tonul. Marea redeşteptare dela 1848 i-a făcut şi pe Romîni să se preocupe nu numai de afacerile bisericeşti, ci să intre în luptă şi să ceară intervenţia Coroanei în afaceri politice naţionale.

Intr'un viitor articol vom trata şi această epocă a luptelor noastre.

I. Russu-Şirianu

Miscellanea

STATUIA LUI VASILE ALEXANDRI.

Se zice că, înfîrşit, la 15 Octombrie se va inaugura statuia lui Vasile Alexandri.

Ridicarea unei statui nu are numai însemnătatea de a dovedi un sentiment civilizat: de recunoştinţă şi de pietate către *oamenii buni* care s'au dus dintre noi, ci şi aceea de a aminti urmaşilor faptele mari ale trecutului spre a-i îmboldi la fapte folositoare patriei.

Revenirea, printre noi, a acestui „oaspe de bronz scump nouă", care a fost, odată, un dulce cîntăreţ al pămîntului moldovenesc, este un eveniment însemnat pentru Romînime şi, în special, pentru Moldova, pentru Moldova sa şi pentru Iaşi, pentru Iaşul său, unde a gustat frumoasele zile ale copilăriei, bucuriile şi durerile tinereţii şi ale bărbăţiei, unde a cugetat, a simţit şi a luptat acest vestitor, de pe vremuri, al unor vremuri mai bune.

El a fost mare prin rolul său de deşteptător, prin concentrarea şi radiarea aspiraţiilor unei generaţii de visători generoşi,—prin suprafaţa operei sale, prin idealizarea vieţii acestui popor.

Vom serba cu toţii amintirea acestui om care „s'a încălzit trei sferturi de veac la soarele Moldovei"...

Dar...

Ne gîndim şi la altăceva. Opera acestui scriitor *încă* nu este adunată toată (mai dăunăzi căutînd, în nişte vechi calendare, altă-ceva, am dat peste o frumoasă bucată de proză a lui Alexandri, rămasă necunoscută—şi cîte vor mai fi încă?), o ediţie complectă a scrierilor lui cunoscute, pentru popor, încă nu avem; o ediţie critică pentru cărturari încă nu avem.

Pe cît ştim, în alte ţări se fac mai întăiu aceste lucruri, şi în fel de de fel de ediţii—şi apoi vine şi statuia...

Acele ediţii, de care vorbeam, sînt semnul unei adevărate civilizaţii; statuia e semnul extern.—Şi în toate sîntem la fel, nu ne dezminţim. E mai uşor să dai dovezi de insuşirea spoelii de civilizaţie, decît de miezul ei.

Dar nu învinuim pe nimene. Le spunem acestea, pentru că e bine să constatăm cît mai des că nu am ajuns încă departe,—ca nu cumva să ne înşelăm asupra noastră şi să dormim pe puţinii lauri cîştigaţi..

După statue, oare nu se va găsi vre-un om muncitor, ca d. Bogdan-Duică de pildă, care să ridice poetului dela Mirceşti şi celălalt monument de care vorbeam mai sus?

NUNTA LUI OCTAVIAN GOGA.

Simbătă, în 30 Septembrie, a avut loc, la Sibiu, căsătoria civilă a poetului Octavian Goga cu frumoasa Domnişoară Hortensia Cosma, iar Duminică, 1 Octombrie, s'a serbat şi cununia religioasă, în noua catedrală. Nuni au fost D. şi D-na Vlăhuţă. Serviciul divin a fost săvîrşit de asesorul consistorial Părintele Dr. Miron E. Cristea, asistat de diaconul Gh. Tulbure.—La sfîrşit Părintele dr. M. E. Cristea a rostit o frumoasă cuvîntare plină de avînt poetic şi naţional,—„pe cînd în dosul mirilor o mamă prea fericită îşi înneca bucuria şi jalea în fărîme de lacrimi ce i se furişau printre gene"....

CÎTEVA „CURIOZITĂŢI ŞI ALTELE"... ALE D-LUI O. DENSUŞIANU.

D. O. Densuşianu s'a dus şi d-sa, de astădată ca toată lumea, la Expoziţia Naţională. Dar d-sa s'a reîntors acasă plin de grijă, ca întotdeauna, de soarta artei romîneşti. De data asta toată grija d-sale este pentru pictură, vărsînd, întreacăt, şi cîteva lacrimi pentru halul în care a ajuns biata literatură.

D. Densuşianu nu poate pricepe faima de care se bucură pictorul Grigorescu. Cred c'aţi şi înţeles pentru ce: Pictorul Grigorescu zugrăveşte scene din viaţa dela ţară, e un „ţărănist". Caşi în literatura de azi, „romînismul" lui Grigorescu, este, zice d. Densuşianu, un „împrumut întirziat" dela Alecsandri, o „mişcare factice şi compromisă". D. O. Densuşianu îi preferă pe Aman ai cărui ţărani „parcă sînt lipiţi pe peisaj străin şi petrecerile lor amintesc prea mult kermesele olandese"... (Oare pentru acest lucru îl preferă lui Grigorescu? Se poate, căci acel „peisaj străin", măcar, desdăunează pe d. Densuşianu de „ţărănismul" lui Aman).

D. Densuşianu vrea o pictură de idei (cît se deosebeşte de teoria „organului perceptiv" a d-lui Rîmniceanu!), d-sa vrea ca pictura să-l „sgudue", să-l facă „să gîndească"....

Are dreptate d. Densuşianu, dar pentruce subiectele pur romîneşti, *dacă* ar fi tratate de *artişti*, nu l'ar „sgudui", nu l'ar face „să gîndească"?

Toate popoarele şi-au avut pictura *lor*. Poporul romîn nu-şi poate avea pictura *sa*, decît dacă pictorii săi vor zugrăvi ceea ce e caracteristic vieţii romîneşti, dacă-şi vor exprima „ideile" lor cu ocazia vieţii caracteristic romîneşti....

Apoi în viaţa noastră, ceea ce e mai caracteristic romînesc, e viaţa de la ţară, căci oraşele au un caracter hibrid, sînt o mahala a *Cosmopolitismului*, şi atunci pictura cea mai originală va fi aceea care va reprezenta acea viaţă care poartă pecetea celei mai mari originalităţi romîneşti.

Concluzia?.... Concluzia e că Grigorescu, care e un Creangă, un Coşbuc al penelului, este adevăratul pictor al vieţii şi al sufletului romînesc.....

De ce nu pricepe d. Densuşianu momentul în care trăeşte? De ce nu se mărgineşte a constata şi explica realitatea, *faptul*?—O realitate, un fapt, care e o concluzie necesară a dezvoltării noastre sociale şi culturale!

D. RADU D. ROSETTI DESPRE D. RADU D. ROSETTI.

Primind la redacţie un exemplar din „Epigramele" d-lui Radu D. Rosetti, am fost siliţi, din datoria de cronicari, să ne spunem cuvîntul asupra acestei nouă opere a prolificului autor. Părerea noastră a fost că d. Radu D. Rosetti n'are *nici* spirit.

O parte însă din critica romînă e de altă părere. Aşa cronicarul literar al *Epocei*, care, din întîmplare, e însuş d. Radu D. Rosetti, crede că d. Radu D. Rosetti e un om plin de spirit şi-l consolează zicînd că „din invidie şi ură personală" nu am recunoscut d-lui Radu D. Rosetti această însuşire. Ne pare bine că a găsit şi d. Radu D. Rosetti pe cineva care să-l consoleze.

D. Radu D. Rosetti ne adresează următoarea apostrofă relativ la epigramele d-lui Radu D. Rosetti:

„De ce n'ai pomenit nimic de epigramele mai noui ca:

Unei îmblînzitoare de lei

Am auzit că stăpîneşti
Cu o privire, zece lei
Dar ci-că şi tu te 'mblînzeşti
Cu douăuzeci-cînd poţi să'i iei

de asta:

Unui parvenit

De cînd şi-a cumpărat o vie,
Ne i-a de sus cumatrul Ghiţa.
De nimeni nu mai vrea să ştie;
Ci-c'a ajuns boer *de viţă*

sau chiar de aceasta, veche?

Preşedintelui Expoziţiunii din 189.

Am fost la Expoziţiune
Şi am văzut cu-amărăciune
Că doar „Butoiul" dintre toate
E lucru de capacitate.

etc..... etc....

Să-ţi spun tot eu de ce, şi fără falşă modestie. Pentru că sînt bune".

— Nu de asta, domnule Radu D. Rosetti, ci pentrucă... şi celelalte citate, sînt tot aşa de... bune caşi acestea—pe care, cu această ocazie, iată, le-am citat !

POLITICIANISMUL IN LITERATURA.

Politicianismul, în politică, se caracterizează prin lipsa de cunoştinţi temeinice asupra vieţii societăţii şi prin o totală lipsă de scrupule. Politicianul are cîteva fraze goale, în care nu crede, care, în orice caz, îi sînt indiferente, cu care jonglează în toate împrejurările şi n'are nici o ruşine în îmbrăţişarea diferitelor „cauze". Azi e conservator, mîine liberal şi poimîne junimist, nu pentrucă-şi schimbă părerile, ci pentrucă aşa-i dictează interesul său personal. Azi ridică în naltul cerului pe d. Sturdza, injurînd pe d. Cantacuzino,—mîine va face contrarul. Tot ce nu este în partidul, din care momentan face parte, e prost, necinstit, bandit. Mîne, aceşti bandiţi vor deveni pentru el tovarăşi şi deci oameni în care se personifică cinstea şi talentul. Tot ce face partidul, din care în acel moment nu face parte, dar din care făcea parte eri şi va face parte mîine, e infam şi tot ce face partidul „său" e operă naţională grandioasă.—Şi toate acestea şi le permite politicianul, pentru că are o încredere nezdruncinată şi nedesminţită în inconştienţa publicului faţă cu care jonglează şi pe care ştie bine că-l va înşela, cel puţin că nu-l va stîrni indignarea.—Lipsa unei opinii publice luminate este mediul în care se dezvoltă şi creşte acest microb al vieţii noastre.

Politicianismul din nenorocire, invadează şi în literatura. Priviţi cum o mulţime de aşa numiţi critici şi judecători literari, îndrumători, dragă doamne, ai opiniei publice,—aci se chiamă ai „gustului" public—, priviţi-i cum se aventurează cu un bagaj de cunoştinţi egal cu zero şi observaţi-le atitudinea.—Aci partidele se chiamă „şcoli literare", „curente", „reviste", în realitate nişte simple gaşte. Politicianul literaturii trece, ca şi celălalt, fără nici un motiv dintr'o gaşcă în alta. Eri, pe cînd era în gaşca cutăruia, îl lauda, i se proslăvea ca unui Dumnezeu, azi, cînd l'a părăsit, nu este cuvînt pe care să-l spună acela şi care, pentru politicianul trecut în altă gaşcă, să nu fie o prostie şi o infamie.—Toţi cei din gaşca în care momentan se află, sînt talente şi genii; toţi ceilalţi sînt nulităţi, deşi eri aceia încasau acele calificative. Dacă se găseşte cumva un om în afară de orice gaşcă, politicianul literar, caşi celălalt, îl „va cultiva" prin laude ghibaciu adresate şi combinate, până ce-şi va pierde nădejdea de a-l cîştiga; imediat, cel lăudat eri va deveni un om lipsit de talent. —Cine e cu noi e geniu, cine nu e cu noi e o nulitate!... Posibilitatea unor astfel de moravuri literare ne-o explică aceiaşi lipsă a unei opinii publice luminate. Politicianul literar îşi permite salturile şi contradicţiile lui grosolane, pentrucă are, şi el, o sfîntă încredere în necunoştinţa publicului căruia se adresează. Caşi congenerul său din politică, el nu se teme că va fi huiduit şi lapidat; el exploatează aceiaşi inconştienţă a publicului, care este mediul favorabil pentru desvoltarea apucăturilor sale.

De cele mai multe ori—ceea ce e caracteristic şi explicator până la un punct de vedere—politicianul literar este un gazetar care face politicianism şi în politică, de unde îl transplantează în literatură. Şi nu este un gazetar de partid, căci lui îi repugnă „principiile", care, pentru dînsul, sînt o mărgenire a „individualităţii" lui. El e un gazetar „independent", adică îşi închiriază pana-i talentată pe rînd, sau în acelaş timp, tuturor partidelor. Aci insultă pe d. Cantacuzino şi laudă pe d. Sturdza, dincolo, cu aceiaşi indignare, laudă pe cel dintâiu şi înjură pe cel de-al doilea. Dar el scrie şi la o gazetă „independentă", unde tratează de sus aceste nimicuri, partidele şi luptele dintre ele.

Cînd bunăvoinţa sa se întinde şi asupra literaturii, el devine critic, judecător literar. Injură şi aci, pe rînd, şi după interesele sale, toate şcolile, toate grupările, toate gaştele şi pe toţi scriitorii, dar, în acelaş timp critic „independent", se ridică mai presus de acele nimicuri care se numesc discuţii literare. El are un dispreţ suveran pentru discuţii, parcă ar sta cu un stînjen mai sus decît inteligenţa contemporanilor săi, parcă ar fi studiat adînc toate chestiile şi s'ar fi convins de zădărnicia lor.— Avînd un dispreţ aşa de împărătesc pentru discuţii, el iscăleşte lunar, bimensual ori hebdomandar sentinţile sale de moarte, pe care nu se simte nici odată dator să le justifice.

In universalitatea spiritului său el este gazetar liberal, conservator, junimist, independent, critic literar, muzical, hipic, etc. El critică totul, nimic nu-i place. Şi uneori se pune el să producă, să arate el cum se scriu nuvele, poezii şi celelalte. Muzică şi pictură nu face, pentrucă n'a învăţat meşteşugurile acestea—aci activitatea lui se mărgineşte numai la critică....

Activitatea lui e bogată, cum vedeţi, şi un singur lucru îl împiedică de a trece la nemurire: Nu nemereşte întotdeauna genul prin care să-şi exprime înaltele şi variatele lui concepţii. Adesea ceea ce ar forma un minunat subiect de critică muzicală, devine, sub condeiul lui enciclopedic, o nuvelă, iar ideile lui în economia politică le pune în ode solemne la zile mari. Dator să-şi spună cuvîntul lui competent în toate chestiile— căci naţiunea e nerăbdătoare—în graba lui el confundă genurile literare, de aceea nuvelele lui au au aerul unor articole de ziar, articolele al unor nuvele şi sonetele al unor antrefileuri....

La noi cea mai uşoară meserie e aceea de îndrumător al publicului.—Dar prefer pe cel din urmă tăetor de lemne, care-şi face meseria sa serioasă şi utilă, acestor genii universale care nu produc nimic, decît doar un surîs de mulţumire—dacă eşti cumva amator de ridicol.

O LĂMURIRE

In *Viaţa Literară* de la 8 Octombrie, cetim următoarele:

„Revistele lunare nu mai sînt indicate să aibă influenţa de odinioară. Ele sînt scoase cumva din rîndul publicaţiunilor militante, cari vin în con-

tact direct cu mulţimea. Scriitorii care ţin la popularizarea operelor şi ideilor lor, preferă organele săptămînale, răspîndite",

—din care, desigur, face parte *Viaţa Literară*.

Şi apoi:

„Şi la *Viaţa romînească* mai e o parte urîtă: ea cultivă, ca şi d. Iorga, un fel de notă demagogică, cu vînarea după scriitori—fără deosebire de talent—din toate provinciile..."

Dacă e aşa, să-i facem d-lui Chendi o destăinuire, care, recunoaştem, poate să aibă aerul unei delaţiuni: Mulţi dintre scriitorii *Vieţii Literare*—„care ţin la popularizarea operelor şi ideilor lor"—acei mari scriitori aleşi pe sprinceană, au colaborat la.... coşul *Vieţii Romîneşti* („cea mai bună revistă...." zic ei, trădătorii),—chiar şi d. Radu D. Rosetti, pe care tocmai acuma s'a trezit dl. Chendi să-l treacă la coş.....

Dacă cineva pune la îndoială afirmaţia noastră, sîntem gata să-i punem la dispoziţie..... piesele justificative.

DELA REDACŢIE.

Urmarea articolului d-lui I. Nadejde despre „Geschichte des rumänischen Volkes von N. Iorga" şi acea a notiţelor de călătorie ale d-lui C. Stere („Patru zile în Ardeal") vor apare în numărul viitor al „V.R."

Din eroare, în „Cronica Ştiinţifică" din numărul trecut, s'au atribuit lui Gr. Alexandrescu versurile: „Gură de om, gură de cîne,—cere pîne" ale lui Depărăţeanu.

P. Nicanor & Co.

Cronica literară

(Arta şi Critica Femenină).

Fiindcă cele cîteva rînduri din recenzia asupra volumului d-nei Fatago au avut norocul să dea naştere articolului d-nei Izabela Sadoveanu din N-rul trecut (Cronica literară), voiu pune şi eu problema artei şi a criticii femenine, pentru a lămuri ceea ce am înţeles prin „necesitatea unei critice femenine" cînd e vorba de poezia de *„dragoste"* a unei femei.

Desigur că sufletul femeesc se deosebeşte de al bărbatului, şi se deosebeşte mai ales în privinţa senzibilităţii, adică a acelei însuşiri din care mai ales rezultă opera de artă.—Aşa dar opera de artă datorită unei femei va fi *altfel* decît acea datorită unui bărbat.

Nu urmează însă de aici că criticul bărbat nu o va putea înţelege şi critica cu toată comprehensiunea. Un critic, dacă merită acest nume, trebue să priceapă şi pe un grec antic ca şi pe un simbolist parizian, pe un pesimist ca şi pe un optimist, pe un un descriptiv ca şi pe un liric, etc. El trebue să aibă acea însuşire de a se transpune în tot felul de suflete, de care vorbesc în alt articol din acest număr al „V. R." Şi cred că deosebirea între psicologia unui grec antic şi între aceea a unui „diabolic" francez nu e mai mică decît între psicologia unui bărbat şi a unei femei,—contemporani. Aşa dar un critic poate să priceapă arta femenină.

Voiu pricepe personalitatea unei femei exprimată într'un roman, într'o dramă, pentrucă acea personalitate nu-mi este mai neînţeleasă decît este de pildă, personalitatea unui optimist pentru un pesimist.

Voiu pricepe sentimentalitatea unei poezii lirice femeeşti, în care se cîntă natura de pildă, pentrucă, iarăşi, acea sentimentalitate nu-mi este mai îndepărtată decît, ca să iau acelaş exemplu, sentimentalitatea unui optimist pentru un pesimist.

Toţi avem sentimente *poetice* faţă cu *natura*, şi în aprecierea mea am de unde pleca: dela sentimentul meu *poetic* faţă cu ea. Procedez, inconştient, prin analogie.

Dar acestea nu se mai aplică *tot aşa* la poezia de *dragoste* a unei femei.

In poezia de dragoste a unei femei se exprimă sentimentul *poetic* pentru un bărbat, sentiment pe care nu-l pot avea, pentrucă nimic nu e mai banal pentru un bărbat decît un bărbat. Pentru un bărbat e tot atîta poezie in alt bărbat, ca în „2+2=4"...

Pentru un bărbat sînt poetice aceleaşi lucruri ca şi pentru o femee, minus „bărbatul". In acest *minus* stă necesitatea unei „critice femenine".

Dar se va zice: Nu e în poezia de dragoste a unei femei *acelaş* sentiment ca şi în poezia de dragoste a unui bărbat? Schimbă numele bărbătesc în unul femeesc, înlocueşte pe *el* prin *ea*... şi gustă poezia, care-ţi poate exprima *şi* dragostea ta!

Obiecţiunea e neîntemeiată, căci nu e *acelaş* sentiment. E, aşi spune, dacă aşi nădăjdui că voiu fi bine înţeles, un sentiment *contrar*. Fără a insista mai mult, voiu atrage atenţia asupra unui fapt banal şi anume că sentimentul de dragoste e condiţionat de rolul celor două sexe în conservarea speciei şi că numai bărbatul are atitudinea agresivă. Ca o verificare voiu atrage atenţia asupra unor fapte foarte simple. Bărbatul, într'o poezie de dragoste, poate *cerşi* iubirea.... Dar ia închipuiţi-vă poezia de dragoste a unei femei, în care autoarea *ar cerşi* iubirea unui bărbat! Pentru ce aceasta din urmă ar jigni simţul estetic? Pentrucă.... bărbaţii stau în genunchi înaintea femeilor şi pentrucă.... bărbaţii şi nu femeile, fac propunerile de căsătorie! —Inchipuiţi-vă că o poetesă ar cînta „barba ebenină" a iubitului ei, ori talia lui viguroasă! Se poate ceva mai urît? Pe cînd cîntarea „părului ei ebenin" şi a „taliei ei" mlădioase de către poeţi, umplu mii de pagini din poezia bărbătească! De ce această deosebire? Pentrucă ființa agresivă are mai puţină pudoare [1]).

Cîntecul de supunere, de abandonare al unei femei poate să placă bărbatului, pentrucă îi satisface orgoliul—asta e altă chestie—dar nu şi-l poate însuşi, nu-l poate *pricepe*, pentrucă ceea ce e poetizat în acel cîntec, pentru bărbat, e în afară de sfera lucrurilor *poetice*.

Nu urmează însă de aici că un critic bărbat nu poate judeca de loc poezia de dragoste a unei femei. Sinceritatea şi puterea sentimentului o va aprecia şi mai ales va aprecia cu toată competinţa calităţile de formă, imaginile, stilul, versul etc.

O judecată însă absolut comprehensivă, care să rezulte din identificarea perfectă cu artistul, a cărui viaţă pusă în opera de artă s'o retră-

1) Din cauza aceasta şi critica femenină trebue să aibă alt ton... D. Gherea, în articolul despre Eminescu, citînd versurile poetului: „Mă iubeşti tu, spune drept!", face următorul comentar: „Nu doar că nu ştiu, dar e aşa de bine, ca după o mie de ori să mai auzi o dată un *da*..." Această frumoasă frază, eşită din pana unei femei-critic, n'ar face impresie de nedelicateţă, de lipsă pe pudoare?

...Şi mă simt cuprins de o mare îndoială, şi curiozitate. Aşi vrea să văd critica—analiza şi comentarea—unui volum de poezii de dragoste, făcută de o femee! S'o văd vorbind de bucuria sărutărilor, de tortura geloziei, de tragedia trădării!...

iască criticul bărbat, nu e posibilă cînd e vorba de poezia de dragost a unei femei.

*

Dar...

Am presupus că poezia de dragoste a unei femei exprimă sentimentul de dragoste cu toate însuşirile sufletului femeesc. Acest lucru însă nu-l prea găsesc în literatură,—sau mai bine în literatura romînească, ca să nu fie multă discuţie.

Să lămurim.

Luaţi poeziile poeteselor noastre şi, în cea mai mare parte, veţi constata următorul lucru: Dacă veţi schimba genul adjectivelor (dacă în loc „sînt tristă" veţi pune „sînt trist") şi dacă veţi schimba pronumele (dacă veţi pune „ea s'a dus" în loc de „el s'a dus"), veţi observa că poezia ar putea fi scrisă şi de un bărbat. Daţi această poezie, corectată astfel, celui mai ager critic şi-l veţi mistifica: o va lua de bună credinţă ca scrisă de un bărbat.

Cum se poate ca în poezia de dragoste a unei femei, care *ar trebui* să conţină sentimentele caracteristice ale femeei, să nu se găsească aceste sentimente?

Cred că explicarea nu cere mare sforţare. După cum în morală bărbaţii sînt creatorii valorilor şi aprecierilor morale, impunînd modul lor de a aprecia şi femeilor, *chiar* cînd această apreciare e absolut în defavoarea acestora, fiind uneori rezultată din concepţia că femeea e un obiect de plăcere, tot aşa şi în literatură, care e formată de bărbaţi, valorile şi aprecierile poartă pecetea sufletului bărbătesc. Numai ceea ce a căpătat o valoare literară şi poetică de la bărbaţi e socotit—şi de femei—ca materie literară, ca element poetic. Aşa dar, în poezia de dragoste, femeile utilizează *aceleaşi* elemente ca şi bărbaţii—minus *cerşirea* şi cîntarea *caracterelor fizice bărbăteşti*. Deosebirea e de cantitate, nu de calitate.—Ceea ce n'a fost încetăţenit în literatură de bărbat, adică tocmai ceea ce ar trebui să formeze caracterul specific al poeziei femeeşti, nu a căpătat încă acces în literatură, cu toate că avem atîtea poetese.

Pe lîngă aceasta, să se mai ţină în samă şi alt fapt. O personalitate poetică devine autonomă, numai cînd e foarte puternică, altmintrelea devine prada altei personalităţi mai puternice: dovadă şcoală eminesciană, imitatorii lui Coşbuc, ai lui Goga, etc. Şi cum în literatura noastră n'a apărut încă o puternică personalitate literară femenină, chiar dacă n'ar fi pricina cealaltă (impunerea valorilor poetice de către bărbaţi), încă ar trebui să ne aşteptăm ca personalitatea adevărat femeiască să nu se fi manifestat în poezia romînească. Poetesele noastre, dacă sînt eminesciane ori coşbuciane, e clar că nu pot fi adevărat „feminine"...

Acestea, bine înţeles, nu se aplică în mod absolut nici la toate poetesele, nici la toate bucăţile lor.

G. I.

Cronica Pedagogică

— Convorbiri şcolare —

Pedagogia ca ştiinţă este o creaţiune modernă. Observaţiuni multiple şi uşor controlabile, legi strict formulate şi lesne verificabile nu avem în domeniul Psihologiei şi chiar al Fisiologiei—ştiinţele pe care se razemă Pedagogia—de cît de cîteva decenii. Până la Herbart, adevăratul întemeetor al ei, Pedagogia, ca şi Psihologia şi ca întreaga Filozofie din care aceasta din urmă e o ultimă diferenţiare, nu era de cît o aspiraţiune generoasă a unor nemulţumiţi,—cîteodată geniali,—decît o creaţiune artistică, apărută pe de-a 'ntregul din sforţările unui singur individ, întocmai punţilor din poveste pe care le ridică de cu sară şi până în zori o pasere năsdrăvană.

Generalizări pripite, toate sistemele de educaţie propuse până în zilele noastre şi chiar acele care ni se par nouă un ideal încă neatins, nu mai au decît folosul unei construcţiuni logice oricare—sisteme metafizice, matematice sau religioase—o valoare istorică şi literară, foarte preţioasă netăgăduit, dar rezervată numai pentru cei cari au nevoe să studieze mersul evolutiv al educaţiei în tot întregul ei.

Educaţia interesează omenirea întreagă de o potrivă, teoria ei va trebui să se sprijine pe experienţi îndelung repetate şi multiple, pe cercetări neîndoelnice asupra mersului firesc al individului. Presupunerea şi bănuiala, fantezia şi încercarea,—nu le mai este îngăduit să se strecoare în o activitate de aşa însemnătate ca educaţia. Ca să aibă dreptul să se impue multora, ea care reprezintă interesele cele mai vitale ale omenirei, teoria educaţiunei cată să reprezinte *numai* cercetările cele mai riguros ştiinţifice.

Psihologia însă, această mare regeneratoare a vieţii sociale, ne-a spus prea puţin până în momentul de faţă, pentru ca ştiinţile care se razemă pe dînsa să aibă pretenţiunile unui sistem de legi pozitive şi nestrămutabile. In asemenea situaţie se află între altele (Estetica, Morala etc.) Pedagogia. Iată pentru ce această disciplină nu poate avea în zilele noastre decît *înfăţişarea unei critici ştiinţifice* a *educaţiunii în vigoare*, sau aceia a *unei discuţiuni*, bazată pe analiză riguroasă, a *educaţiunii care se afirmă*, se impune, sau măcar se întrevede, *ca fiind cea de mîne*.

Critic ştiinţific nu poate fi însă oricine! Indeletnicirea aceasta de analist al problemelor celor mai subtile, presupune şi pregătire filozofică, psihologică şi sociologică din cele mai temeinice, şi agerime, pătrundere, lărgime de vederi şi vigoare de concepţie,—daruri din care natura nu a făcut până acuma risipă!.....

* * *

La noi orice dascăl îşi are sistemul lui de educaţie. Şi de mai are şi rotunzime de condeiu, încep propuneri de reforme, ori critici prin revistele didactice, înainte chiar ca autorul lor să-şi fi isprăvit socotelile cu măseaua de minte.

Ca să fim drepţi, trebue să spunem că şi fiecare părinte îşi are sistemul propriu de educaţie şi, dacă studiul copilăriei nu ar fi cam plicticos, fiecare cetăţean şi l-ar avea pe al lui......

Chestiunea e prea complexă pentru a fi analizată aci. Credem totuşi că nu greşim susţinînd că una din pricinile acestui belşug de concepţii pedagogice este şi lipsa noastră de disciplină intelectuală, este şi frica noastră de sforţare mintală. Decît să-şi frămînte capul pătrunzînd un sistem bun, Romînul mai bine creează pe de-a 'ntregul unul ciung! Şi vanitatea şi lenea îi sunt în cîştig.

Nouă ne lipseşte, în genere vorbind, curiozitatea de a şti pentru a şti, plăcerea de a afla, de a cerceta, de a pătrunde. Şi cînd nevoia devine neîmblînzită, Romînul, cu agerimea-i neîntrecută, scotoceşte din comorile intelectuale ascunse, concepţii apropiate de modelul impus, îşi orbeşte cu ele maiştrii..... până să aibă ei vremea să scape, că restul nu-i mai interesează.

E o întrebare dacă ingeniozitatea şi mlădierea pot totdeauna despăgubi de apucăturile aceste săltăreţe ale minţii nedisciplinate!.....

Progresul nu se face schimbînd o stare de lucruri pe de-a 'ntregul, răsturnînd şi înlocuind veşnic, ci modificînd cîte puţin şi îmbunătăţind treptat ceea ce este deja în fiinţă. Logica însăşi ne-o dovedeşte, deşi argumentele cele mai tari le-am găsi în Istoria culturală şi politică a omenirei.

Făcînd bilanţul unei schimbări în activitatea noastră, găsim următoarele:

1) O stimulare a forţelor datorită plăcerii de a întreprinde ceva nou,

2) O cheltuială pentru adaptarea la condiţii nouă de muncă.

Ambele energii dezvoltate variază desigur cu vrîsta, temperamentul, forţa nervoasă de care dispune individul pus în joc, etc. Insă, pe cînd cu repetarea schimbărilor plăcerea se toceşte şi devine tot mai mică, adaptarea se face tot mai anevoios şi cu cheltueli de sforţare din ce în ce mai mari.

Ce capitaluri intelectuale extraordinare nu ar trebui să avem noi

dascălii, pentru a ne împlini slujba în toate ale ei amănunțimi, după atita risipă de forță în adaptări inutile. Căci în școală reformele se fac la doi-trei ani. N'apucă directorul să se orienteze în regulamentul școlar, că acesta se schimbă. N'apucă institutorul să-și asimileze deplin programul cu mijloacele-i de muncă, că autoritățile școlare i-l modifică! Activitatea dascălului devine în mod fatal haotică,—dar vina nu mai e a lui!

Cu rîndurile aceste, noi nu susținem că dascălii nu ar avea chemarea să contribue la îmbogățirea științei pedagogice. Numai cit ar fi de dorit ca, înainte de a face propuneri, înainte mai ales de a răsturna ceia ce inteligențe mai bogat înzestrate au clădit, și dascălii și criticii să cunoască *tot ce s'a făcut* și *cum* s'a făcut, *tot ce se știe și se realizează*, și numai dacă, după această muncă de acumulare, le mai rămîne energie spre a afla ceva nou ori a deosebi un aspect necunoscut încă,—să o facă. Dar numai atunci!

Și de oarece principiile pedagogice generale se leagă cu întinse studii sociologice, activitatea științifică, în deosebi de cea pur profesională, a *celor mai mulți* dascăli, se va reduce în mod fatal la controlarea de amănunte didactice, la experimentarea procedeurilor scolare, la culegerea de observațiuni psihologice, la modificarea în aplicare a diferitelor principii și formule stabilite de pedagogi, cu un cuvînt la studii de amănunte și nu la închegări sintetice și nu la formulări de principii și nu la ardicări de sisteme!

Există și în această muncă modestă satisfacțiuni de vanitate chiar pentru inteligențele cele mai bine înzestrate!

Noi nu am vroit, cu rîndurile de mai sus, nici să desvinovățim pe dascăli, lăsînd vina toată autorităților școlare. Am dori totuși să contribuim la stabilirea exactă a responsabilităților, stăruind asupra erorei fundamentale, care prezidează la îndrumarea mersului nostru cultural, aceea de a rupe firul continuităței în tot momentul, sau de a socoti că îndreptările se capătă numai cu deslocări și înlocuiri totale.

Dacă rezultatele unor dispozițiuni în vigoare nu sînt cele așteptate, să fie un semn că însuși dispoziția e rea? Nu a putut fi ea necomplect sau chiar rău ințăleasă? Nu sînt în joc reaua credință ori piedici neînvinse într'un moment dat, dar nu neînlăturabile.

Organizarea care dăinuește mai multă vreme dă oamenilor de bunăvoință și inteligențelor stăruitoare—căci sunt și de acestea!—posibilitatea să aducă îmbunătățiri de detail, pe cari spiritele sintetice nu le-ar născoci nici odată. Ea le dă răgaz să descopere *unde* se pot face economii de energie,—căci la asta se reduce orice progres—simplificînd procedeurile sau împlinind lipsurile și inconsequențele.

Sa nu se răspundă că inteligențele agere n'au nevoe de atita sdruncin până să vadă slăbiciunile unei creațiuni. Cei ce văd prea de timpuriu defectele, nu dovedesc adese decît superficialitate și necomplectă pregătire.....

* * *

Desvoltarea individului în curgerea ei deplină este înrîurită de nenumărați factori. Schimbările năprasnice ale temperaturei, nivelul terenului locuit, umiditatea aerului, mișcarea statornică a atmosferei, vecinătatea tulburătoare a vulcanilor, sînt elemente cari determină în anumit fel constituția și temperamentul omului. Dar nu numai mediul cosmic, ci și cel social înrîurește în mod hotărît asupra fiecăruia din noi. Oamenii cari ne'nconjoară, chiar acei cari vin mai rar în atingere cu noi, prin felul lor de a fi, prin concepțiile lor înguste sau generoase, prin moravurile lor cristalizate, prin visurile și greșelile lor, mărginesc sau stimulează în mod statornic pornirile toate cu care ne-a înzestrat dărnicia naturei.

Și dacă ne mai gîndim că fiecare individ nu-i decît un produs, necalculat și necalculabil pînă în zilele noastre, al moștenirei, o rezultantă dintre vigoarea cheltuită și lipsurile împlinite de prevedere, dintr'un întreg șir de generațiuni, cînd vedem cît de multe elemente intră în formarea unei individualități, putem calcula cu o mare probabilitate neștiința celor cari au redus diversitatea sufletească la două-trei formule și științile pedagogice la tot atîtea principii înguste și simpliste.

În afară însă de înrîurirea aceasta, nevroită chiar de acei cari o exercită, cu atît mai puțin de acei cari o sufăr, omul a fost supus din cele mai vechi timpuri unei înrîuriri *știute* și *vroite*—a părinților în primul loc—exercitată în mod *aproape statornic* și *sistematic* și îndreptată în vederea unui țel *determinat*. Pe *această* înrîurire *conștientă* și *sistematică* o numim *educație*. Ea s'a hultuit pe un instinct și un sentiment comun celor mai multe specii animale, pe instinctul reproducerii, a perpetuării speciei, și pe sentimentul matern.

Activitatea conștientă, de o vechime necalculabilă, fiindcă trecerea de la instinct la viața conștientă s'a făcut treptat în evoluția animalelor, este pornită din ceia ce are omul mai bun și mai ales în sufletul lui: 1) reflecțiune, 2) dorință, pornire generoasă, ca *alții* măcar să sufere mai puțin decît dînsul, ca *alții* să fie mai bine oțeliți în lupta ce-i așteaptă!

Este foarte interesant de știut cum s'a practicat și cum se practică educația, dar mai interesantă este teoria ei: liniamentele generale, jaloanele evoluției omenești, întrevăzute numai de către inteligențele cele mai pătrunzătoare, idealurile generoase către care au îndemnat omenirea sufletele calde și generoase. Această teorie a educației alcătuește obiectul: Istoriei Pedagogiei ca și al Științei pedagogice.

În Istoria Pedagogiei studiem vremurile trecute, *cum* s'a practicat educația în diferitele timpuri și la deosebitele popoare și *ce* sisteme pedagogice s'au propus, în primul loc de către legiuitori și filosofi.

În Pedagogia propriu zisă studiem teoria educațiunei *de dat astăzi* adică a celei ce ni se pare *mai bună* pentru vremile de față, *mai po-*

trivită cu idealul către care tinde omenirea din zilele noastre, *mai a-proape de treapta de mine* a evoluţiunii omeneşti.

Pedagogia nu este o ştiinţă cu un domeniu de cercetare propriu, ci o colectare de adevăruri date de către alte ştiinţi. Şi cînd datele dela care pleacă sunt neverificabile sau măcar necontrolate, toată clădirea e ameninţată să se surpe. Ea este o ştiinţă aplicată, de aceia se şi consideră de mulţi ca o artă.

Pedagogia are mare asemănare cu Medicina. Şi una şi alta implică multă răspundere, şi una şi alta cer individului chemat să le practice cu izbîndă, pregătire îndelung căpătată, disciplină intelectuală încercată, fineţă de analiză şi acea putere nedefinită de intuire, de ghicire, *de trecere mai departe decît cele date*, însuşiri care nu se pot căpăta fără dispoziţiuni fireşti remarcabile.

Dar pe cînd diagnoza şi tratamentul medicului nu au de a face decît cu simptome fireşti, evidente şi independente de voinţa bolnavului, diagnosa şi tratamentul educatorului au de luptat cu o complexitate nepătrunsă încă şi cu o putere de prefăcătorie, care poate merge până la neînvins. Iată de ce credem noi că munca educatorului este cu mult mai grea de cît a medicului—deşi părerea generală este alta—şi de ce socotim că pregătirea profesională ce i se dă în zilele noastre este neîndestulătoare.

Ana Conta-Kernbach.

Cronica medicală

— Regimul sării —

Sînt credinţi, mai cu seamă în domeniul higienei şi al medicinei, aşa de vulgarizate, şi datind de atît amar de vreme, încît au trecut în stare de dogmă şi se transmit din generaţie în generaţie, nediscutate. Veracitatea lor e în afară de ori-ce bănuială; iar cercetătorii resimt o adevărată sfială de a se atinge de ele: sînt chestiuni periculoase, îşi zic ei, care pot să deslănţuiască în contra noastră furia documentelor şi observaţiunilor ştiinţifice acumulate de veacuri, fie acestea ori cît de falşe.—Poporul ştiinţific nu e încă pregătit pentru ca să asiste liniştit la un astfel de eveniment, căci în ştiinţă, ca şi în viaţa socială, nu rare ori s'a văzut revolta rutinei chiar în umbra acelora cari caută să o lumineze, s'o scoată de sub jugul minciunei, din mizeria sclaviei şi a credinţei oarbe.—De ce să-şi rişte dar reputaţia cercetătorul blajin, care se bucură de simpatia oamenilor de ştiinţă, încercind să răstoarne credinţi evangelice, cînd are la dispoziţia lui cimpul inofensiv al cercetărilor originale?—Pentru aceasta trebuesc oameni anumiţi, însufleţiţi de un dor special, trebuesc revoluţionari.

De pildă, cîtă vreme nu s'a crezut, ca într'o dogmă religioasă, în puterea tonică şi hrănitoare a vinului? Religiunea a venit să întărească această credinţă asociindu-l chiar la una din tainele ei. Nu era bolnav, atins de orice boală, căruia pe lîngă prescripţia medicală, să nu i se dea şi recomandaţia de a bea şi vin vechiu negru, pentru ca să se întărească. Această recomandaţie era indiferentă de vîrstă, mergea la fel dela copilul de sîn pînă la bătrînul octogenar. Era indiferentă de boală, li se recomanda pînă şi acelor prăpădiţi bolnavi de stomac, pentru care astăzi s'a constatat că vinul e o adevărată otravă. Sînt copii mici care de sigur s'au prăpădit nu din cauza boalei de care sufereau, ci pentrucă li se dedea vin ca să se întărească.—E cunoscut strigătul de indignare al birjarului parizian, care după ce băuse o zi întreagă cu gîndul să se întărească, la sfîrşitul zilei s'a pomenit că nu-l mai ţin picioarele.—În contra acestei credinţi greşite au trebuit să se ridice cîteva glasuri de revoluţionari, între care *Lancereaux*, să injghebe o falangă puternică de luptători şi totuşi lupta continuă încă şi astăzi, dovadă că mai sunt încă adepţi ai vechei teorii.—Cu toate că pe fiecare zi ei pierd teren, totuşi

e surprinzător, că în fața evidenții dovezilor, mai sunt încă savanți cari să persiste cu îndărătnicie în rătăcirea lor.

Acelaș lucru s'a întîmplat cu carnea, a cărei valoare hrănitoare a fost așa de mult cîntată, încît s'a ajuns în scurtă vreme la o alimentație și o supra alimentație exclusiv carnivoră, fără ca cineva să prevadă neajunsurile tărzii ale acestui abuz.—După o practică îndelungată în acest sens, neajunsurile cu început să se manifeste.—La început simptomele au rămas neexplicate, mai tîrziu au fost grupate și descrise de *Bouchard* sub numele de *artritism*; iar cercetările ulterioare le-au descoperit izvorul comun: alimentație și supra alimentație exclusiv carnată.—De aici campania logică în contra cărnei, mai cu seamă că această dispoziție artritică a avut timpul să se transmită deja prin ereditate la cel puțin două generații, așa că am ajuns să vedem astăzi copii de 3—4 ani cu manifestații artritice.

Dacă unele din alimente au fost prea mult îmbrățișate, altele, din contra, au fost proscrise pe nedrept; așa s'au petrecut lucrurile cu pătlăgelele roșii (tomatele), care poate timp de 100 de ani au fost considerate ca purtătoare de acid oxalic și complect îndepărtate din alimentația artitricilor, gutoșilor și a tuturor fabricanților, mari sau mici, de nisip sau de pietre, cu ficatul sau cu rinichiul,—pînă ce, anul trecut, a venit *Gautier* [1]) cu o analiză minuțioasă și a arătat că aceste fructe a le paradisului, cum le numesc Nemții, nu sînt de loc vinovate în manifestațiile artritice, ne conținînd nici urme de acid oxalic.—Aceasta a făcut o revoluție în credința populară, revoluție pe care n'a încercat s'o oprime nici poliția, nici armata, pentru că e o revoluție excepțională, care convine tuturor stomacurilor.

Rezultatul: Bucătarii au adus bine cuvîntări autorului pentru că a deslegat de anatemă o legumă de o așa mare resursă culinară; cartea lui *Gautier* s'a vîndut ca pînea caldă (în două luni s'a sleit prima ediție) fiind-că au cumpărat'o toți artriticii, neîncrezători în svonul ce circula cum că curtea de casație medicală, după o prigonire de atîtea zeci de ani, a dat o sentință de reabilitare a pătlăgelei roșii, din care de drept decurge amnistia pentru cei ce au păcătuit, indiferent dacă sînt în viață sau sunt morți de mult; iar pătlăgica, roșie de emoție și bucurie, asistă la urcarea acțiunilor ei pe piață și își reclamă cu mîndrie rangul de altă dată; cîtă asemănare între fenomenele care se petrec în știință și cele sociale!

Dar cu sarea?—Cam tot așa s'a întîmplat și cu dînsa.—Credința generală este că sarea e necesară alimentațiunii animalelor și indispensabilă alimentațiunii omului, nu numai pentru gust, dar pentru desvoltarea și funcționarea normală a organismului lor. Sarea e bună în toate, numai în ochi nu, și se pare că în înțelepciunea națiunilor există credința tacită, că cu cît ai mînca mai multă sare, cu atît e mai bine. Nu voesc

1) A. Gautier.—L'alimentation et les regimes.

ori vei auzi ieșind din gura oamenilor ziși culți, sau mai bine a celor cari posed diploma unei culturi oficiale, și atîta tot, axioma: „sarea este foarte sănătoasă", pronunțată cu multă autoritate științifică, ca și cum în natură ar exista o singură substanță care să dea sănătate. În definitiv se recomandă la copii, la adulți, la bătrîni, la bărbați ca și la femei, să mănînce sare. Omul nu trebuie să fie nesărat, că nu place nimănui; de aceia trebue să pue sare în toate manifestațiile vieții lui, în operele-i literare ca și în articolele științifice, dacă vrea să le citească cine-va; iar cînd are de învins dificultăți, mai cu seamă financiare, trebue „să-și pue pielea în saramură" și să facă față cheltuelilor.—Vedeți dar cîtă nevoe de sare are omul.

În aparență așa e, în realitate însă, vom vedea, pentru surprinderea multora, din acei care ne vor ceti și nu ne vor găsi nesărați, că nu e tocmai așa.

Dintre toate sărurile anorganice care intră în compoziția corpului nostru (fosfatele, sărurile de potasiu, etc.), numai sarea de bucătărie o lăăm în stare de puritate din mediul ce ne înconjoară. Toate celelalte săruri, le încorporăm o dată cu alimentele vegetale sau animale cu care ne hrănim, fără să ne dăm seama în special de gustul lor. S'ar părea dar că alimentațiunea noastră, pentru ca să fie complectă și să ne întreție viața și sănătatea, trebue să fie formată din grupul alimentelor carnovegetariene de o parte și din sare de alta.—De aici probabil obiceiul simbolic de a ieși înaintea oaspeților de distincțiune cu pîne și sare.

Dar oare totdeauna a avut omul această solicitudine pentru sare? Religiile, istoria și observațiunile moderne dovedesc că nu. Grecii și Romanii, cînd aduceau jertfe zeilor, nu puneau nici o dată sare, dacă ele consistau din animale; pe cînd dacă erau producte de ale solului, le întovărășau totdeauna și cu o cantitate de sare.

Cercetînd obiceiurile și dezvoltarea animalelor vertebrate, descoperim explicația științifică a acestei manifestațiuni mistice.—Animalele mamifere vertebrate nu resimt nevoia sărei decît dacă ele sînt erbivore. E cunoscută, zice Bunge [1]) șiretenia vînătorilor cari, în munți, se pun la pîndă mai cu seamă în locurile unde există eflorescențe de sare la suprafața solului, știind că acolo vin caprele și căprioarele; cum iarăș e cunoscut obiceiul crescătorilor de vite, de a le da să lingă sau să mănînce sare,—învățămînt isvorît dintr'o lungă și sănătoasă observațiune că vitelor le place să lingă sare, că ele mănîncă în urmă mai cu poftă și se desvoltă mai bine.

Animalele carnivore, în schimb, nu simt nici cea mai mică nevoe de sare; din contra, ele au o adevărată aversiune pentru dînsa, în cît dacă li se prezintă o mîncare gătită cu sare, alături de alta fară sare, au să o prefere pe cea din urmă; iar după strîmbătura cu care își mani-

1) Bunge...—Lehrbuch der Physiologie des Menschen.

festă desgustul, poţi înţelege că, numai nevoite de foame, mănîncă bucate în compoziţia cărora intră sarea. Dovada se face uşor prin observarea celor două carnivore cari se găsesc la casa fiecărui om: pisica şi cînele; şi unul şi altul preferă bucata de carne ne sărată, iar aversiunea lor pentru carne e aşa de manifestă, încît Romînul, cînd vrea să caracterizeze lipsa de plăcere a cuiva pentru a face ceva, zice: „ţi-e a face cutare lucru, cum i-e cînelui a linge sare".—O substanţă pentru care are cine-va în stare normală aversiune, este o substanţă de care organismul nu are nici o nevoe pentru menţinerea compoziţiunii sale chimice. Aceasta e adevărat mai cu seamă pentru animalele la care simţul gustului nu a suferit încă pervertirile la cari a ajuns omul.

Evoluţiunea omului sprijine şi dînsa clasificarea de mai sus. În timpul sălbătăciei lui, cînd se hrănea numai din pradă, omul era exclusiv carnivor şi nu cunoştea gustul sărei. Popoarele indo-germanice, zice *Bunge* [1]), atîta vreme cît au trăit în sălbătăcie şi se hrăneau numai din vînat, nu cunoşteau sarea, şi în limbile lor nu se găseşte un cuvînt pentru denumirea sărei.—Mai tîrziu, cînd o parte dintr'înşii au început să se stabilească, să devie agricultori şi să se dedea la alimentaţiunea vegetală, au început să vorbească şi de sare.—*Tacit* citează cum Germanii, cari mai înainte nu ştiau ce e sarea, pe măsură ce deveneau agricultori, simţeau o aşa mare necesitate, că duceau războaie pentru cucerirea izvoarelor de sare. În limbile finice, zice iarăşi *Bunge*, de la care facem foarte multe împrumuturi în această lucrare, până în ziua de astăzi nu există un cuvînt care să însemneze sare. Finii de răsărit, cari trăesc încă ca nomazi şi vînători, nu întrebuinţează nici astăzi sarea; Finii de apus, cari sînt agricultori, întrebuinţează sarea, dar o numesc cu un cuvînt german.

Există în Siberia triburi de popoare nomade, de pescari sau vînători, cari nu întrebuinţează sarea, şi nu fiindcă nu o au la îndămînă, ci pentrucă resimt o adevărată aversiune pentru dînsa. Aceste triburi conservă peştele fără sare şi ajung de-l mănîncă într'o adevărată stare de putrefacţie. Cu toată intervenţia guvernului rus, care le-a dăruit şi impus sarea, n'au reuşit încă să se împrieteneascǎ cu dînsa.—Aceste fapte sînt relatate de mineralogul *Ditmar*, care a călătorit toată Siberia pe la 1851—1856 şi a fost mult timp în contact cu triburile Kamtschadale, precum şi de către alţi cercetători veniţi în urmă.

Astronomul *L. Schwartz* istoriseşte că, el singur, în timpul unei călătorii în ţara Tungujilor, s'a hrănit timp de trei luni exclusiv cu carne de ren şi păseri sălbatice, fără strop de sare, şi că în tot acest interval s'a simţit bine. Aceastǎ indiferenţă pentru sare nu atîrnă de latitudinea la care trăesc popoarele, pentrucă nu numai popoarele siberiene, dar chiar triburi din India ostică, cum e tribul Tudas şi altele din Asia

1). Bunge.—Ethnologischer Nachtrag zur Abhandlung über die Bedeutung des Kochsalzes—Zeitschr. f. Biol. Bd. X 1874.

mică, cum sînt Kirgizii, nu întrebuinţează nici astă-zi sarea. Acelaş lucru îl istoriseşte Salust despre Numizi: *Numidae plerumque lacte et farina, carne vescebantur et neque salem, neque alia irritamenta gulae quaerebant.*

Pe lîngă triburile citate mai sus, la fel cu Numizii, mai trăiesc chiar în timpurile noastre triburi, cari nu numai că nu resimt nevoia sărei, dar nici nu o pot suferi; aşa sînt de pildă Beduinii din peninsula arabică şi Boşimanii din Africa de sud. Amîndouă aceste triburi sînt exclusiv carnivore. In schimb Negrii, cari locuesc centrul Africei, ling sarea cu acelaşi plăcere cu care ar linge un european o bucată de zahăr. Din nenorocire pentru dînşii, acea regiune e foarte săracă în sare, pe care sînt nevoiţi să o aducă din ţări îndepărtate, împrejurare de îi ridică foarte mult preţul. *Mungo-Park* zice: cînd vreai să pui în evidenţă bogăţia vre unuia dintre dînşii, spui că „mînîncă sare la dessert". Cît de mult ţin ei la sare, se mai poate vedea şi din următorul mare jurămînt al lor: „Să mi se prăpădească recolta, să-mi piară vitele, şi să n'am parte de plăcerea de a mînca sare, dacă nu spun adevărul". Negrii aceştia sînt vegetariani, utilizînd pentru hrana lor pe lîngă leguminoase şi cereale, cu predilecţiune orezul.

Spre a nu cădea în prolixitate, mă mărginesc numai cît să citez popoarele nordamericane din suşa indiană, Mexicanii, păstorii de pe Pampasul sudamerican, locuitorii din Olanda nouă, cele mai multe popoare din insulele australe şi insulele ostindice, cari iarăşi n'au cunoscut sarea de cît în timpii din urmă, pe măsură ce civilizaţiunea a pătruns până la dînşii.

Rezultă dar, din cele înşirate, că în toate timpurile, sub toate latitudinile şi climatele, la toate rasele omeneşti şi popoarele cîte există, întrebuinţarea sărei a fost cunoscută numai la unele, iar la altele de loc. Dacă căutăm să stabilim o relaţiune între întrebuinţarea sărei şi felul alimentaţiunii, constatăm că în mod invariabil acele popoare care se servesc de sare sînd vegetariene, pe cînd carnivorii nu-i cunosc întrebuinţarea.

Intorcîndu-ne acum cu mintea la obiceiul mistic al Grecilor şi Romanilor de a jertfi zeilor cerealele împreună cu sare, iar animalele fără sare, vedem că el nu e dar lipsit de un fundament ştiinţific.

O explicaţie chimică neîndoioasă a acestui fenomen se pare că nu există, dar cea mai probabilă este că, vegetalele conţinînd o cantitate mare de potassă, aceasta provoacă în organism o dublă decompoziţie din care rezultă clorurul de potasiu şi carbonatul de sodiu, cari fiind străine compoziţiunii normale a serului sanguin, se elimineazǎ prin urină. Din cauza acestei continue deperdiţiuni în clor şi în sodiu, animalele nutrite cu vegetale reclamă în mod imperios clorurul de sodiu sau sarea de bucătărie, pe cînd cele nutrite cu carne, nesuferind această deperdiţie, nu-i simt de loc trebuinţa.

Statisticile moderne nu se sfiesc să demonstreze nici chiar în ţă.

rile cu impozit pe sare, nici în acelea cu monopol, că locuitorii de la țară, din cauza alimentației lor mai mult vegetariene, consumă mult mai multă sare de cît cei de la oraș, și noi o afirmăm cu tărie, că pentru țărani sarea este de o absolută necesitate alimentară. Statisticile franceze probează cu cifre că consumațiunea sărei repartizată pe cap este de trei ori mai mare la țară de cît la oraș. Nu există dar un imposit mai nedrept, din punct de vedere al claselor sociale, de cît acela asupra sărei.

Mîncăm noi oamenii, în general, prea multă ori prea puțină sare?

Consumația acestui aliment mineral se face invers de cum ar trebui; adică: acei cari ar trebui să mănînce sare mai multă, mănîncă prea puțină și acei care ar trebui să mănînce mai puțină, mănîncă prea multă. Orășanii mănîncă prea multă sare comparativ cu alimentațiunea lor foarte carnată și țăranii, după cîtă nevoe ar avea, mănîncă, desigur, sub trebuință.

Insuficiența alimentațiunii țăranului cu sare se explică, până la un punct oarecare, prin tendința neliimitată ce o are de a se abține de la alimentele pentru care trebuie să dea parale. Supra-alimentarea sărată însă la orășeni, cînd nu există o cerere fiziologică, nu s'ar putea explica dacă n'ar intra în scenă un nou element: *gustul*. Se întîmplă cu sarea ceia ce se întîmplă cu toate alimentele și condimentele cari posedă un gust foarte pronunțat: cu cît mîncăm mai mult din ele, cu atît sensibilitatea gustativă pentru acel aliment se tocește și reclamă doze mai mari ca să obție aceiași sensație. Așa e cu ardeiul, piperul, oțetul, muștarul, hreanul, toate pickelsurile inglizești, gustul fumului în conservele de carne afumată, alcoolul la care după ce se isprăvesc gradele de tărie i se mai adaugă ardeiu și muștar pentru ca limba să simtă și mai pronunțată arsura lui; tot așa este și cu sarea. Fiindcă am vorbit de alcool, trebue să amintim că el se bucură în această privință de un dublu avantaj corupător, anume de a provoca în acelaș timp două abuzuri: pe al său propriu și pe acel de sare. Este știut că toți bețivii simt nevoia de a mînca sărat, ca să-și stirnească setea, și de a bea după aceia, pentru că au mîncat sărat.

Cîtă sare ar trebui să mîncăm ca să nu trecem de la uz la abuz?

Presupunînd că ne nutrim cu cereale, leguminoase și lapte, prin urmare cu acele alimente cari reclamă mai multă sare, 2 grame pe zi e prea suficient. Dacă ne-am nutri numai cu orez, zice *Bunge*, cîteva decigrame ne ar fi deajuns, pe cînd cei mai mulți dintre noi, mîncăm 20—30 grame de sare pe zi!

Pentru ca această expunere să nu rămie clasată în domeniul știinților speculative, ceia-ce nu ar atinge scopul nostru,—pentrucă ea nu ar interesa decît pe cei ce sufăr de curiozitate științifică, fără să putem fi folositori în mod practic cui-va,—trebuie să mai răspundem la o ultimă întrebare: Abuzul de sare, așa cum l'am văzut că se practică, este el sau nu dăunător sănătății?

Substanțele nutritive, în organismul omului, circulă ca într'un cerc care n'are decît o singură deschizătură: rinichii. În toată această circulație, a materiei alimentare, se stabilește un schimb între substanțele nutritive și serul sanguin, care schimb are de scop de a-i menține acestui din urmă o compoziție constantă. Ori ce substanță se introduce în circulația sanguină și care nu intră în compoziția normală a sîngelui, este în scurt timp eliminată prin rinichi. Tot așa se întîmplă și cu substanțele cari intră în compoziția normală a serului sanguin, dar cari sînt introduse în cantitate prea mare: surplusul este imediat eliminat prin rinichi. Aceasta este și soarta sărei mîncată în cantitate mai mare decît trebue.—Veți zice, dacă natura a fost așa de inteligentă și, prevăzînd abuzurile, a pus în serviciul organizmelor o supapă de siguranță prin care să se elimineze surplusul,—care mai este neajunsul?

Rinichii sînt niște laboratoare organice a căror putere de activitate are o limită, și, pentru că aici ne interesează numai chestiunea sărei: ei nu sînt organizați ca să poată elimina orice cantitate de sare, fără ca acest exces de muncă să nu-i obosească, să nu-i dezorganizeze, să nu altereze structura membranelor filtrante și să nu dea naștere cu timpul unei boale de rinichi. Mă întreb chiar, dacă nu aceasta este explicația unor boale de rinichi, pentru care cercetările minuțioase ale medicilor n'au putut descoperi o cauză plauzibilă?

Sînt cazuri însă cînd rinichii nu se alterează, dar refuză surplusul de travaliu, se pun în grevă și zic: „dacă nu reclamăm cele 8 ore de muncă fiziologică, cel puțin aveți bunul simț și nu ne dați de lucru mai mult decît puterile noastre, mai mult decît putem să facem fără ca să ne îmbolnăvim."—Rezultatul acestei greve va fi că din 30 grame de sare, importată zilnic în cetatea federațiunii celulare pe care o numim om, rinichiul, instituțiune însărcinată cu exportul materiilor netrebuincioase, fiind în grevă legitimă, nu va expedia zilnic pe canalizarea urinară de cît 3—6 grame. Restul se va acumula în organism, unde va face depozit.—De drept, acest depozit ar trebui să se facă în plasma sanguină; cum însă tendința organizmului este de a echilibra densitatea lichidelor cari intră în constituția lui, imediat legea osmozei își începe acțiunea, se stabilește un curent de la serul sanguin, mai dens prin faptul că conține în disoluțiune mai multă sare, spre limfă, cere scaldă fiecare din celulele noastre. Din această cauză circulația e jenată, încep să apară edemuri (umflături), mai întîi parțiale, pe urmă generalizate, turburări în funcțiunile generale și alte cîteva simptome, în descripția amănunțită a cărora nu se poate intra fără a nu face patalogie și a se trece astfel peste hotarele interesului publicului căruia mă adresez.—Toate aceste tulburări nu-și găsesc explicația în nici o leziune specială a vre-unui organ, ci sînt pur și simplu de domeniul nutrițiunii generale, cum sînt și turburările artritice, isvorîte din abuzul alimentației carnate. Ele sînt tenace și rebarbative tratamentelor obișnuite, durează ani de zile și sfidează rețetele medicilor; dispar însă ca prin minune după suprimarea sărei.

Mi-am atins scopul, care era acela de a atrage atențiunea asupra boalelor și tulburărilor la cari expune abuzul de sare. Dacă nu mi-ar fi teamă că m'am lăsat să lunec prea repede pe povîrnișul entuziasmului,ași opina că turburările nutritive, de ordin general, cari decurg din abuzul de sare, ar putea fi considerate nu ca o boală ci ca o diateză, și după cum există o diateză artritică, caracterizată prin anumite turburări și predispoziții la anumite boale, tot așa s'ar putea numi aceasta diateza *cloru-rică*, caracterizată prin tulburările ce am văzut, predispunînd la boale de rinichi și cine știe dacă nu și la altele, a căror cauză până acuma a rămas ne descoperită.

În goana care se pare că s'a pornit împotriva abuzurilor din toate ramurile activității omenești, medicina nu se lasă mai pe jos, ci vine să denunțe și ea, publicului, abuzurile ce se săvîrșesc în domeniul ei.

Dr. Tatușescu.

Cronica militară

DESPRE FALSIFICATE ȘI SUROGATE MILITARE ȘI DESPRE PARADĂ.

— Studiu de psicologie militară —

Progresele artei tecnice moderne au adus cu sine o industrie întreagă de falsificate și de surogate. Scopul acestor produse este—în afară de chestiunea cîștigului—de a procura lumei plăceri sau iluziuni eftine. Cu aceste produse ale industriei moderne s'a răspîndit mai mult decît înainte deprinderea publicului de a se mulțumi cu aparențe înșelătoare; căci nu este cu putință ca gustul și judecata oamenilor să nu se strice sub acțiunea unor înrîuriri rele. Lumea se deprinde ușor cu lucruri de calitate inferioară, mai cu seamă cînd nu cunoaște altele, cînd nu are prilejul de a face comparațiuni; dar mai mult încă, fiind-că împrejurul falsificatelor și surogatelor se face o reclamă adeseori zgomotoasă. Se știe înfine că o parte a industriei moderne trăește speculînd slăbiciunile publicului: lipsa sa de cultură, lăcomia și vanitatea oamenilor.

Ceea-ce se petrece cu obiectele industriei și comerțului se observă în toate ramurile activităței omenești: pretutindenea putem vedea tendința de a substitui lucrurilor cari au un preț și a căror dobîndire cere muncă și timp, falsificate sau surogate obținute cu ușurință și acoperite cu un lustru înșelător. Ast-fel lumea iubește a se înșela mutual și pe sine însăși.

Să aplicăm cele spuse mai sus, la armata:

Cari sunt elementele cele mai rare, mai scumpe sau mai greu de obținut, trebuincioase unei oștiri?

Vom numi în primul rînd instrumentele războinice, cari sunt mai în vederea tuturora și pe cari ori-ce popor bogat sau cu credit și le poate procura cu oare-care jertfă impusă sau făcută în comun acord: mijloace personale, adică ofițeri, trupe, mijloace materiale, ca arme de ori-ce fel, cai, corăbii de război și cetăți; adăogăm încă legi și regulamente militare, necesare pentru a organiza pregatirea, desvoltarea, întrebuințarea și conservarea întregului aparat.

Faptul că elementele enumerate mai sus se înlocuesc cu produse

de o valoare îndoioasă, nu reprezintă un caz izolat în istoria militară. Fenomenul psicologic care ne interesează este următorul: cei cari fac substituţiunea periculoasă şi cei cari o aprobă, adecă: conducătorii armatelor, armata însăşi şi publicul civil sunt în stare, cu tot procedeul lor greşit, a'şi suggera iluziunea tăriei adevărate şi pregătirii depline pentru război. Lăsăm la o parte cazul excepţional, cînd minciuna se face în mod premeditat. Cuvîntul: „nous sommes archiprêts, il ne manque pas un bouton", a rămas istoric şi este tipic. Prin aceeaşi mentalitate s'au ipnotizat şi înainte şi după războiul franco-german şi alte popoare. Asemenea autosuggestiuni se produc mai cu seamă în timpul unor perioade îndelungate de pace. Ele provin din aplecarea omului spre a simţi numai nevoile actuale şi imediate şi de a nesocoti pe cele îndepărtate; cele din urmă se întrevăd numai de indivizi izolaţi, cărora majoritatea nu le dă credinţă (rapoartele Colonelului francez Stoffel înainte de 1870, ale căpitanului Clado în 1905).

Dulceaţa siguranţei momentului, obişnuinţa lumei de a se deda plăcerilor traiului comod, fără sacrificii pentru un viitor mai îndepărtat au fost adeseori pentru indivizi şi colectivităţi cauzele unor dezamăgiri amare.—Dar este încă o cauză care a mai făcut ca popoarele să hrănească iluziunea tăriei neînvinse, fără a fi pregătite pentru război: o armată slabă înseamnează, astăzi mai mult decît înaintea vremei armatelor naţionale, un popor slab; slăbiciunea unui popor, ca şi cea individuală, nu se mărturiseşte cu plăcere, căci este amestecată aici şi o chestiune de amor propriu şi noţiunea onoarei naţionale; deviza „onoare şi patrie" pe drapelele şi stindardele oştirei este expresiunea acestui simţimînt; chestiunea pregătirei pentru război, a stărei armatei fiind şi o chestiune de amor propriu, nu ne putem mira dacă intervine şi vanitatea.

Aici este rădăcina surogatelor şi falsificatelor militare.

Trecînd dela aceste consideraţiuni generale la specificarea faptelor, reamintim cetitorilor noştri în privinţa ofiţerilor, trupei şi cailor cuvîntul tipic *cifre pe hîrtie*. Această locuţiune curentă s'a născut din faptul că adeseori s'a făcut încercarea de a înşela lumea cu cifre de paradă: pentru a mulţumi pe unii, şi a se făli faţă de alţii. Astfel cifrele militare arătate în „Almanacul de Gotha" şi în alte publicaţiuni, întemeiate pe comunicaţiuni oficiale, pot fi privite în cea mai mare parte ca exagerate.

Dar admiţînd chiar sau convingîndu-ne despre exactitatea publicaţiunilor statistice sau a cifrelor însemnate pe tablouri sau *situaţiuni* (statistici periodice), totuşi nu trebue uitat un lucru: o adunătură de oameni nu înseamnează o armată adevărată (Armata lui Chanzy în 1870—71, Garibaldianii în 1866 şi în 1870—71).

Şi nici masse de soldaţi instruiţi nu formează încă unităţi manIabile. Organizaţiunea numită cu un termen tecnic „ordinea de bătae" nu se poate improviza în ultimul moment sau schimba des după nevoi

momentane, fără ca puterea armatei să scadă şi mersul operaţiunilor să fie periclitat. (Ordinea de bătae a avangardei Gurko, cu care acest General a trecut Balcanul în vara anului 1877 şi care întrunea unsprezece specialităţi diferite de trupe; improvizaţiunile şi expedientele lui Kuropatkin în Manciuria, mai cu seamă în zilele luptelor dinaintea Mukdenului). Este un lucru dovedit că nu ori-ce oştire merită titlul unei armate în concepţiunea tactică normală şi curentă a cuvîntului.

O cifră de o sută de mii nu impune în sine cunoscătorului: căci, dacă nu este falşă, poate totuşi să nu reprezinte decît un surogat.

Este deci de cercetat şi calitatea elementelor din cari se compun asemeeea cifre. Un individ îmbrăcat în uniformă, echipat, care ştie instrucţia de paradă, de gardă şi serviciul corvadelor nu este poate decît travestia unui ostaş adevărat. Termenul tecnic francez în această privinţă este *les non-valeurs de l'armée*. Armatele deosebesc într'adevăr combatanţi şi necombatanţi. Dar şi în numărul celor dintîi se găsesc p'alocurea mulţi soldaţi cari ar fi trebuit socotiţi în categoria a doua. Se ştie ca puşti, tunuri şi cai nu folosesc decît cînd trăgătorii şi tunarii sunt familiarizaţi cu întrebuinţarea acestor instrumente ingenioase şi complicate şi cînd călăreţii sunt în stare de a sluji cu dibăcie şi pricepere ca patrule de descoperire şi de cercetare. Totuşi au existat şi mai există încă armate în care activitatea serviciului zilnic se rezumă în silinţa de a produce numai halucinaţiunea plăcută a pregătirei pentru război, fără nici o jertfă serioasă în această direcţiune. Este oare nevoe de a reaminti ca exemplu exerciţiile de paradă făcute cu puşti de lemn? Sau expresiunea curentă *a face tuburi?* [1]).

Atîta asupra trupei propriu zisă. Să trecem la ofiţerime. Războaiele tuturor veacurilor au arătat că titluri şi insemne în unire cu o tradiţiune strălucită au fost cîte odată îndestulătoare pentru a acoperi dezvoltarea şi răspîndirea surogatelor între comandanţi; de aci s'au născut locuţiunile *carieră de parchet, de curte, de salon* sau *de cancelarie*.

Precum armele albe şi armele de foc nu folosesc decît în mîna unor bărbaţi pricepuţi şi încercaţi în mijlocul practicei cinstite şi intensive, tot aşa şi o armată sau o flotă, deşi impunătoare în sine la paradă sau la manevre, nu reprezintă puteri reale decît sub aceleaşi condiţiuni (flota amiralului Persano în 1866, cea a amiralului Rajdiestvenski în 1905). Asemenea şi cetăţi şi regiuni fortificate nu sunt decît surogatul unei rezistenţe puternice, dacă le lipsesc muniţiunile şi alimentele necesare; ele nu sunt decît culise de teatru ameninţătoare, dacă planul după care au fost clădite este prea măreţ, dacă pentru a le ocupa trebue să aruncăm în ele întreaga armată de cîmp.

---

1) Trupele teritoriale se instruesc cu puşti de lemn. Se trag cartuşele soldaţilor destinate exerciţiilor de tir în aer pentru a sfîrşi serviciul mai repede; tuburile de metal cari rămîn, se păstrează ca dovadă că „tragerea s'a executat conform regulamentului şi ordinelor date". Procedeul se cheamă *a face tuburi*. Vezi General Hârjeu, Pregătirea pentru Război.

Un fenomen care și el izvorăște din ușurința cu care se substitue lucrului solid dar greu de obținut, lucrul ușor de procurat dar șubred, este iluziunea că a copia sau a imita regulamente străine mai cu seamă în părțile lor formale, fără a le prelucra în mod metodic, garantează progrese sau succese. In realitate lucrul stă astfel, că o armată nu se poate făli cu regulamentele sau cu legile ei unilaterale, decit atunci cînd este bine stabilit că ele nu există numai pe hîrtie, ci se aplică în întregime în mod cinstit după spiritul lor, forma venind în a doua linie. Este un fapt interesant că numai armatele în cari regulamentele tactice se aplică în mod practic și permanent pe teren, fără a se alipi nimeni de tipicuri, rămîn la curent, căci numai simțind zilnic și pretutindenea unde este ceva de schimbat, de întregit sau de simplificat, se poate progresa; pe cînd armatele unde regulamentele se învață, dar nu se aplică în practică, se mulțumesc cu exerciții de practică, stagnează și rămîn înapoi. Un exemplu interesant: în 1866 armata prusiană a intrat în războï cu regulamente a căror forme erau cu totul învechite; dar spiritul în care ele se aplicau pe teren înainte de a izbucni războiul era liber de orice pedanterie; atmosfera practică și de inițiativă care domnea în armată a fost unul din elementele care au contribuit la izbînda ei.

Ce se întîmplă cu prescripțiunile permanente, se repetă în mod analog și cu cele trecătoare; este cunoscut că acolo unde se face treabă mai puțină se ordonă mai mult și poruncile sunt mai sonore și mai pompoase. Nu numai psicologul recunoaște în vorba lungă și frază goală surogatul activității reale; cine este puțin cunoscător de oameni știe că tocmai omul care lucrează mai puțin caută a-și crea sieși și altora iluziunea activității și cind este mai slab, iluziunea puterei: astfel conștiința se împacă și amorul propriu se păzește de critică.

In perioade de pace se înrădăcinează ușor în public și chiar printre militari credința că regulamentele se aplică în timp de războï în mod mecanic, că reformele sunt lucrul de căpetenie și că principiile tactice sunt rigide. Studiul istoriei militare ne arată din contră, că cu primul pas pe care'l facem după mobilizare ne și depărtăm dela tipicul învățat. Insuși Feldmareșalul Moltke a caracterizat ființa strategiei ca „un sistem de expediente". Prin ceea ce susținem nu vroim să scădem importanța autorității regulamentelor, ci numai să atragem atențiunea asupra idolatriei formelor și a tipicurilor și asupra cauzelor ei psicologice. Căci urmările unei asemenea evoluțiuni pot fi grave: din fantasmele născocite în timpuri de tihnă și de meditațiuni teoretice de cabinet s'a născut p'alocurea o concepțiune tecnică, nepractică a războiului: *războiul de pozițiune*, vînătoarea după *pozițiuni*, jocuri complicate cu formațiuni tactice, formule matematice pentru conducerea trupelor. O mostră interesantă este următoarea regulă tactică stabilită acuma o sută de ani: „cînd baza de operațiune este așa de lungă, că liniile exterioare de operațiune formează la obiectul de operațiune un unghiu mai mare de 60°, atunci putem să înaintăm, în alt caz însă, nu". Comparînd fenomenul despre care am vorbit cu altele menționate mai 'nainte observăm aceeași tendința de a înlocui elemente de valoare cu surogate eftine: artei foarte complexe și pline de viață a conducerii trupelor, se substitue facultatea jucăriei cu forme și învățătura moartă, care prin complicațiuni artificiale caută a excita aparența unei științi mari și oculte.

In general s'a afirmat de toți specialiștii practicei războiului—și aceasta afirmațiune s'a întărit în cursul evenimentelor campaniilor prin fapte—că nu cartea singură face pe ostașul desăvirșit, dacă'i lipsesc calitățile militare și talentul sau geniul.

Să vorbim deci de calitățile militare, cari sint un element atît de însemnat al valoarei unei oștiri.

Ori-ce oștire caută să desvolte asemenea calități în rîndurile ei și a le menține în floare; mai cu seamă în ofițerime, căci ea este „sufletul armatei". In armate cari nu se conduc în mod metodic în această privință, calitățile militare adevărate sunt înlocuite cu surogatele lor sau ele sint rău înțelese, falșificate. Nu ne mirăm că cu această înlocuire dăunătoare este legată tendința de a întări iluziunea prin reclamă sau paradă.

Astfel lipsa deprinderii și oțelirii fizice a trupelor s'a acoperit adeseori cu producțiuni izolate acrobatice sau sportive, d. p. cu așa numite marșuri *militare* (expresiunea pleonastică este interesantă) făcute cu o trupă selecționată dinadins.—Astfel s'au văzut paradînd în fața superiorului inspector reprize de subofițeri experimentați, travestiți în recruți. Tot astfel incapacitatea fizică a comandanților se ascunde sub o muncă ostentativă la cancelarie sau în direcțiunea administrativă. Sau pentru a rezuma: se înlocuește produsul muncii intensive, cu o producțiune de valoare mai mică și totul se acopere cu un paravan.

Numai Ecaterina cea Mare s'a lăsat să fie înșelată prin satele lui Patiomkin; noi înșine, cînd vedem trecînd o trupă la exercițiu sau la paradă, deducem repede din aspectul ei, din ordinea care domnește în acel moment, din simultaneitatea mișcărilor de paradă, că în acea trupă există toate calitățile militare sau, cel puțin, că disciplina ei este desăvîrșită: I-iul batalion al celebrului regiment Preobrajensk a făcut totdeauna această impresiune; el era socotit ca o trupă de elită, fiindcă impunea pe cîmpul de paradă, pînă ce în ziua răsvrătirii sale in 1906, lumea a văzut că ea se înșelase. Disciplina nu exista în acest batalion decît în forma unui surogat. Astfel prin paradă se pot acoperi prea bine lipsuri însemnate și rușinoase.

Una din calitățile cele mai necesare unui comandant este claritatea și preciziunea în concepțiunea hotărîrilor și ordinilor; constatăm că uneori această calitate se înlocuește prin arta *diplomatică* sau pompa cu care se redactează ordinele. De aceea criteriul exterior al unui ordin bun va fi simplicitatea sa: făgădueli emfatice, cuvinte profetice, ex-

hortațiuni amenințătoare și quasi-energice sînt atîtea îndoeli că avem a face cu surogatul hotărîrii clare; forma teatrală, complicată și nebuloasă nu acopere de cît indeciziune și ignoranță; ar trebui să se studieze disciplina numită *corespondența militară* și din aceste puncte de vedere: deprinderea cu fraze goale este cu atît mai periculoasă la militari cu cît ea conduce la suggestiuni periculoase educațiunii ofițerilor. Natura noastră este de o imaginațiune fără margini cînd voim să acoperim perplexitatea care ne cuprinde; un exemplu din ultimul război din Manciuria: de cîte ori nu și-au suggerat Rușii ei singuri iluziunea unei acțiuni hotărîtoare, întreprinzînd operațiuni sau diversiuni fără rost, bazate numai pe o nădejde nesigură și înșelătoare? [1]) Un termen tecnic pentru asemenea mișcări convulsive este expresiunea germană „Verlegenheitsmanöver". Un alt exemplu care ne arată surogatul perspicacității tactice, dar care excită iluziunea siguranței și pătrunderei este „ordinul" lui Napoleon dat în 4 August 1870 în care el afirma, ajutat de fantazia sa, într'un aliniat: „inimicul are intențiunea de a merge în contra orașului Nancy"; vrea să zică va opera nesocotind armata franceză, pe cînd Moltke chiar în 1868 stabilise că prima operațiune a armatei germane, după concentrarea ei în contra Franciei, ar fi „de a căuta forțele principale ale inimicului ori unde s'ar găsi, și de a le ataca".

Un scriitor militar cunoscut [2]) dezvoltă în mod convingător ideia că imaginațiunea (fantazia) este o calitate indispensabilă pentru un conducător de trupe. Adăogăm pentru scopul studiului de față că această calitate nu se poate înlocui prin dezvoltarea amplitudinei memoriei, care din nefericire formează un factor însemnat în programele școalelor, examenelor și concursurilor militare. M. S. Regele Carol a și atras luarea aminte a autorităților militare asupra acestui punct: un ordin de zi din 1902 nu numai cere „cunoștințe profunde și solide lipsite de superficialitate" ci osîndește tendința de a împătula în capul trupei și ofițerilor o știință enciclopedică stearpă, bazată pe învățătură pe de rost. Din porniri și tradițiuni diametral opuse spiritului acestor directive s'a născut (și aiurea decît la noi) credința că fantazia și geniul imaginativ al omului de război se poate înlocui cu încărcarea minții cu multă învățătură. Iluziunea că la război într'o situațiune tactică anumită se prezintă comandantului ca panaceu exemplele istorice învățate, pe cari nu are de cît a le „aplica" pentru a cîștiga isbînda, este din nefericire răspîndită prin această doctrină. Adevărul este că exemplele din istorie nu înlocuesc de cît pînă la un punct ingeniul și fantazia care lipsește la unii; iar pentru acei cari sunt înzestrați cu adevărate talente, a căror spirit imaginativ s'a dezvoltat prin practică, asemenea exemple ușurează și călăuzesc întrebuințarea lui.

1). Diversiunea Generalului Baron Stakelberg spre Port Arthur; expedițiunea Generalului Mișcenko spre Niucivan-Inkau; expedițiunea flotelor amiralilor Rujdiestvenski și Niebagatof.

2). Generalul C. von der Goltz în „Națiunea armată".

Nu avem de gînd a aplica pe rînd tuturor calităților militare scalpelul nostru; am depăși limitele ce ni le-am impus în acest studiu sumar. Dar nu putem să mergem mai departe fără a atinge măcar calitatea principală pe care se întemeiază toate celelalte: voința și energia (voința susținută). Și această calitate fundamentală are surogatele ei: slăbiciunea și trîndăvia caută a produce iluziunea energiei prin acțiuni convulsive și nesocotite; exemple: Liaoyan, luptele pe malurile rîului Saho, Mukden. Lipsa de energie stăruitoare și metodică în viața de toate zilele se acopere printr'o activitate spasmodică și sgomotoasă; exemple: gălăgia teatrală și amețitoare, dar nici de cum productivă, a unor instructori sau șefi de repriză, în cazarmă sau pe cîmpul de exercițiu; instrucțiunile și controlurile spasmodice cari întrerup perioade îndelungate de pasivitate și de inacțiune, prin cîteva zile de încordare exagerată și nefolositoare; apelurile de front nominale, după care cu toată pierderea de timp și oboseala, controlorul rămîne înșelat; și așa mai departe.

Incheiăm și trecem la un alt grup de consideratiuni: în general calitățile militare nu se pot dezvolta și menține nefalșificate de cît sub scutul îndeplinirei exacte a datoriilor ostășești. De aceea se și cere astăzi cu drept cuvînt în armată mai puțin o memorare a acestor datorii, mai puțin predicarea lor *ex cathedra* de cît pilde concrete și clarificarea noțiunii fiecărei din aceste datorii la fiecare ostaș, de la simplul soldat pînă la Generalul comandant al unei armate. Numai din noțiunea clară a datoriilor militare se poate naște ceea ce se numește simțimîntul datoriei. Pentru a ușura lămurirea ideilor și explicațiunile A. S. R. Principele Moștenitor a clasificat datoriile ostășești în modul următor (dinadins s'au lăsat la o parte în această clasificare datoriile cetățenești sau de altă natură):

Credința ostășească
Curajul și vitejia
Disciplina
Camaraderia
Cinstea ostășească
Datoria de a fi pururea gata pentru război.—

Clasificarea de față nu este numai clară ci și cu totul complectă. Pe baza ei putem să urmărim firul întrerupt al ideilor noastre.

Dacă observăm ceea ce se petrece în viața reală, vom găsi că fiecărei din aceste datorii corespunde un surogat sau un falșificat. Este învederat că una din grijile de căpetenie ale instructorului sau comandantului educator al unei trupe va fi, de a păzi unitatea ce i s'a încredințat de răspîndirea acestor microbi periculoși, căci ei îneacă cu siguranță dezvoltarea sănătoasă a calităților militare ale inferiorilor săi.

In acest sens credința ostășească către persoana suveranului sau a comandantului de căpetenie nu se poate înlocui prin slugărnicie și bi—

zantinism; iară credinţa patriotică către neam şi ţară nu mai este adevărată nici trainică cînd ea nu se arată prin fapte pozitive, ci prin acţiuni negative şi sgomotoase, precum le produce un naţionalism exagerat: fraze goale, fapte şoviniste, înscenări teatrale.

Curajul militar asemenea se poate falşifica prin superficialitatea şi fraza bombastică; curajul de fanfaronadă s'a concretizat în caricatura lui *miles gloriosus* creată de Plautus, în figura soldatului Chauvin (din al cărui nume s'a născut şi termenul *şovinism*) în colonelul Ramollot şi în Moş Teacă.

Surogatul disciplinei „adevărate" (vezi I. O. de zi din 1902) este acea obedienţă automatică cerută p'alocurea, acel despotism medieval care nu ţine socoteală nici de firea omenească, nici de temeliile pe care se clădeşte edificiul armatei moderne: conlucrare pentru un scop înalt comun. Sub un aseminea regim, absolutismului egoistic de sus, corespunde lacheismul şi servilismul linguşitor de jos. O disciplină înţeleasă astfel nu se introduce şi nu se menţine în general decît prin mijloace de paradă, (marş de paradă, minuiri exagerate, jocuri de formaţiuni), prin cuvinte ameninţătoare şi printr'un cortegiu întreg de măsuri represive, cîte odată barbare; am arătat deja că sub un asemenea sistem se ascunde uneori spiritul slăbiciunii şi chiar al revoltei. În orice caz primul vînt mai aspru la război distruge întregul edificiu atît de strălucitor în timp de pace şi demoralizarea ese la iveală. Disciplina militară trebue într'adevăr să fie de fier: dar nu trebue să se obţină numai prin mijloace represive şi prin dresaj. Pentru a nu fi rău interpretaţi accentuăm că chestiunea de rezolvit în oştire se rezumează în cuvintele: dresaj *şi* educaţiune; nu in: dresaj *sau* educaţiune [1]). Numai dresajul trebue să aibă rostul său, să nu fie pentru paradă, să se întrebuinţeze din contra numai în anumite părţi ale instrucţiunii militare, unde este învederat că în momente de emoţiune sau de oboseală, în timp de război, deprinderea joacă un rol însemnat (disciplina marşurilor, avanposturile, tragerea).

Camaraderia se poate traduce pe romîneşte prin *bună tovărăşie*. Camaraderia este însă falşificată cînd tovărăşia devine abuzivă, egoistică. Nu există camaraderie adevărată întru necinste. Camaraderia adevărată este întemeiată pe ideia muncii comune îndreptate spre un înalt ideal. Camaraderia nu este o noţiune sentimentală (fraze convenţionale, porniri născute din simpatii personale) nici egoistică (conivenţa suspectă, concesiuni mutuale).

In mod analog, surogatul cinstei ostăşeşti nefalşificate sunt frazele teatrale şi pretenţioase ce se fac asupra ei şi asigurările emfatice şi convenţionale ce se aud cîte odată şi cărora se poate răspunde cu cuvintele scurte: fapte, nu vorbe.

---

1) *Drill oder Erziehung* este titlul unei lucrări publicate în al 8-lea deceniu al veacului trecut de Arhiducele Ioan al Austriei (Johann Orth).— Acelaşi subiect este tratat pe larg in *Capitaine Simon, L'instruction des officiers, l'éducation des troupes et la puissance nationale*, étude sociologique. Paris 1904.

Ajungem la ultima datorie ostăşească: pregătirea pentru răsboi. Punerea ei în practică este mai cu seamă grija ofiţerimei; surogatul ei este parada. Asupra ei vom vorbi mai pe larg la încheerea acestui studiu.

După ce am discutat valoarea mijloacelor materiale şi personale ale războiului precum şi a calităţilor şi datoriilor militare, mai rămîne de zis un cuvînt asupra spiritului ostăşesc şi spiritului războinic pe care popoare şi armate caută a le hrăni pentru a dovedi vitalitatea lor.

Armatele îşi trag puterea lor din puterea naţiunilor din cari ele se recrutează; mai cu seamă astăzi în ţările unde domneşte sistemul serviciului militar obligatoriu şi general. Dar şi invers valoarea, puterea oştirii se propagă prin mijlocirea elementelor ce au trecut prin rîndurile ei, în întreaga naţiune. Astfel există între popor şi oaste o influenţă reciprocă, o osmoză a puterilor ostăşeşti. Este în interesul unui popor prevăzător să nu lase să dispară din mijlocul său spiritul militar şi războinic.

Spiritul militar găseşte surogatul său în militarism. Adeseori ambele noţiuni s'au confundat; din confuziunea ideilor s'au născut apucături greşite. Spiritul ostăşesc se întemeiază pe simţimîntul dezvoltat al datoriei, al ascultărei, al exactităţii, al punctualităţii şi al scrupulozităţii, al respectului legii; în fine pe entuziasmul pentru fapte inimoase, pe rezistenţă bărbătească şi pe oţelirea puterilor trupeşti. Este un cîştig pentru o naţiune cînd prin influenţa educaţiunii în casa părintească şi în şcoli aceste simţiminte cari sunt elementele spiritului ostăşesc, se dezvoltă. Această dezvoltare nu se poate obţine cu mijloace exterioare, cu partea de paradă a activităţii militare. Confuziunea ce s'a făcut între spiritul ostăşesc şi iubirea părăzei sau pedanteriei rigide subofiţereşti a dat naştere unor idei greşite. De aici a rezultat cultul formei, neglijarea fondului, militarismul sterp şi din militarism rău înţeles, gustul de a militariza. Într'adevăr, armata trebue să se folosească de tot ceea-ce poate ajuta scopurile ei; dar este o greşală cînd totul se pune sub regimul formelor: prin uniforme şi însemne exterioare militare, prin dresaj de paradă nu se poate introduce de pildă în tinerime adevăratul spirit ostăşesc. Un astfel de militarism nu corespunde nici evoluţiunii timpurilor moderne şi este dăunător: Nu trebue uitat că armata pentru o ţară este un mijloc şi nu un scop; şi tot asemenea parada pentru o armată nu este decît un mijloc, şi încă din cele mai modeste.

Spiritul războinic este deosebit de cel militar. Elementele din care el se hrăneşte sunt patriotismul, admiraţiunea eroilor naţionali, simţimîntul onoarei naţionale, gustul exerciţiilor curagioase; prin acest din urmă punct el se înrudeşte cu spiritul ostăşesc. Surogatul spiritului războinic se produce, cînd elementele sale se falşifică: cînd patriotismul se transformă în şovinism şi prin urmare în fanfaronadă; cînd entusiasmul devine prefăcut şi exagerat; cînd onoarea naţională se face pretenţioasă şi susceptibilă fără cauză învederată.

In consideraţiunile premergătoare am pătruns şi în unele taine ale vieţii practice militare cari de obicei rămîn ascunse. Un studiu psico-

logic nu poate să fie superficial pentru a nu displace; el nu poate folosi decît dacă se întemeează pe baza practică, reală. Folosul unui asemenea studiu este învederat: prin el se pot lumina vederile unora, îndrepta părerile altora. Scopul psicologiei militare este de a contribui a împiedeca iluziunile periculoase, cari sunt şi cauzele multor greşeli şi rătăciri.

Pe paginile premergătoare se găsesc adeseori alăturate cuvintele *paradă* cu *vanitate, reclamă, surogate* şi alte expresiuni cu un înţeles asemănător. De aici unii cititori s'ar simţi îndreptăţiţi a conclude că acest studiu a fost scris pentru a osîndi cu desăvîrşire parada militară.

Rîndurile cari urmează vor dovedi că această deducţiune ar fi greşită. Parada militară are într'adevăr un folos; însă ea trebue restrînsă la strictul necesar. Influenţe straine intereselor armatei au putut da părăzei o întindere şi o importanţă care a indus în eroare spiritele mulţimii.

Inainte de a ne întreba care este scopul şi folosul părăzei, trebue să ne lămurim asupra înţelesului acestui cuvînt. Există paradă militară în forma revistelor şi defilărilor, combinate sau nu, cu serbări oficiale; necesitatea ei este necontestabilă, cu oare-care restricţiuni pe cari le vom arăta mai jos. Se mai numeşte paradă ori-ce producţiune individuală sau colectivă în interiorul cazarmii sau în afară de ea, menită a arăta armata în părţile ei strălucite, făcîndu-se abstracţiune de—să punem fără frică cuvîntul—cele serioase.

Fireşte că pe noi ne interesează mai cu seamă psicologia părăzei numite în primul rînd; totuşi trebuie să atingem cu un cuvînt şi cea de a doua categorie.

Vom stabili din capul locului că un control în privinţa pregătirii pentru război sau a mersului exact al serviciului nu poate să fie în nici un caz scopul părăzei. Din reuşita unei părăzi la o trupă, nu se poate deduce nimic serios. Ne reamintim faptul că o trupă excelentă de paradă poate să fie lipsită de calităţi militare adevărate: sunt batalioane cari execută în mod uimitor ori-ce exerciţii de simultaneitate, cari dirijează subunităţile lor prin semne cu sabie sau cu fluerul ca prin farmec, fără ca ele să aibă o valoare tactică mai mare decît un corp de balet bine dresat. Ne putem închipui regimente strălucite ca exterior, cari şarjează cu un avînt zgomotos şi în acelaş timp elegant tribunele spectatorilor, producînd astfel o plăcută sensaţiune în public, dar a căror activitate la război nu va fi aplaudată de nici un tactician. Nu sunt atît de depărtate timpurile cînd lumea glumeaţă la Berlin vorbea de „cadrilul dela Tempelhof" şi cea dela Bucureşti de „circul dela Cotroceni" dîndu-şi astfel părerea critică asupra valoarei cîmpurilor de exerciţiu şi luptelor de paradă poreclite de Germani cu expresia „Revuegefechte".

Să mergem mai departe: vedem chiar că parada este un mijloc prin care se pot acoperi lipsuri şi greşeli grave; astfel însuşi controlul cel mai straşnic ca formă poate să fie în realitate o simplă paradă; aşa de pildă cu ocazia aşa numitelor inspecţiuni generale, spiritele a sute şi mii de oameni se încordează şi se menţin într'o stare de ferbere anormală săptămîni întregi în aşteptarea evenimentului. Mentalitatea soldaţilor şi ofiţerilor capătă sub un asemenea regim o direcţiune cu totul specială în dauna bunului simţ. Controlul degenerînd în paradă şi soarta individului atîrnînd de reuşita ei, parada devine pe nesimţite însuşi scopul activităţii armatei, dar în acelaş timp pregătirea pentru război, o iluziune. Sub un asemenea sistem înfloreşte formalismul, şi exerciţiile de paradă capătă o însemnătate deosebită. Astfel s'a putut întîmpla ca, uitîndu-se scopul principal al armatei, să se cultive cu multă perdere de timp şi prin mijlocul unui dresaj monoton şi adeseori barbar, sub cuvîntul că sunt un factor de căpetenie al disciplinei şi al atenţiunei, exerciţii artificiale şi nefolositoare (mînuiri, focuri şi mişcări complicate, jocuri cu formaţiuni). Valoarea militară a trupelor s'a judecat chiar numai după felul execuţiunii unor asemenea păpuşării. Iubirea formalismului părăzei, care reprezintă surogatul unui dresaj şi unei instrucţiuni într'adevăr folositoare, a ajuns chiar a fi socotit ca un element pedagogic, precum dovedesc mijloacele întrebuinţate la militarizarea şcoalelor.

Putem dealtmintreiea să controlăm cele spuse, observînd activitatea ataşaţilor militari trimişi într'o ţară străină pentru a studia armata ei; celor pricepuţi puţin le pasă de părăzile la cari sunt chemaţi cu insistenţă, pe ei îi interesează secretele armamentului, ale întăririlor cetăţilor şi ale mobilizării, cifrele dar sunt oarecum secundare. Pe aceşti ofiţeri îi interesează în mod deosebit starea şi spiritul populaţiunii, calităţile soldaţilor, caracterele şi personalităţile comandanţilor, sistemul dresajului şi instrucţiunii militare, energia sau slăbiciunea pregătirii şi înaintării în corpurile ofiţereşti.

Dacă lucrul stă astfel, atunci cum rămîne cu afirmaţiunea noastră, că parada are un scop şi un folos practic?

Intr'adevăr nu sunt multe de spus în favoarea părăzei. Dar ar fi o greşală de a trece cu vederea peste aceste puncte. Şi anume: Parada este un mijloc de a sărbători zile mari cu massele trupelor adunate. Parada militară cu pompa şi strălucirea ei impunătoare, aprinde entuziasmul mulţimii; publicul care vede armata în splendoarea ei se bucură; tot aşa şi soldatul în front, bine înţeles cînd parada este bine organizată, adică cînd armata nu se oboseşte peste măsură prin pregătiri, prin monotonia înscenării sau aşteptării îndelungate. Este lucru cunoscut că chiar o inimă rece şi critică se electrizează în timpul unei reviste sau defilări; mai cu seamă cînd totul se desfăşoară sub imperiul unei emoţiuni generale izvorîte dintr'o idee comună, sau în faţa unui comandant a cărui personalitate este cunoscută şi iubită. Ostaşilor le place a se produce dinaintea mulţimii; bucuria, mîndria, încrederea în sine se cetesc în ochii şi pe obrazul lor. Mulţimea iubeşte acest spectacol şi fie-care interpretează impresiunile cîştigate la paradă aşa cum îi prescrie amorul

său propriu individual sau colectiv.—Înfine cei cari comandă, au tocmai la paradă simţimintul plăcut că ei stăpinesc şi conduc massele cu cea mai mare uşurinţă; dacă lucrul reuşeşte la paradă, de ce nu ar reuşi la război? Dar nu numai la paradă ci şi la manevre este un simţimînt plăcut pentru un comandant de cavalerie de a se pune în capul unei brigăzi sau diviziuni pentru a executa o şarjă strălucitoare. Este oare numai o întîmplare norocoasă că spectatori militari şi civili numeroşi se găsesc deja în aşteptare în vecinătatea punctului de izbire?

Ţarul Pavel iubea parada peste măsură; această pornire avea rădăcina ei în admiraţiunea lui pentru armata lui Frederic cel Mare. Dar Pavel nu vedea decît partea ei exterioară, stralucitoare; pe aceasta singură a introdus'o în oştirea rusească. Ţarul Alexandru, marele Duce Constantin, fiii săi Ţarul Neculae şi marele Duce Mihail au avut aceeaşi predilecţiune. Ei uitară cu totul că ostaşul este destinat războiului, precum dovedesc cuvintele marelui Duce Constantin: „Nu pot suferi războiul, căci el strică armatele" [1]).

Rudenia şi prietenia între curţile de la Petersburg şi Berlin au transmis cultul părăzei din Rusia în Prusia; astfel armata acestei din urmă ţări a putut revedea în caricatură formele din timpurile lui Frederic cel Mare. Ele s'au conservat aici un timp îndelungat imitîndu-se şi în alte armate şi dînd în urmă naştere acelor manevre de teatru pe care le critică Arhiducele Albrecht al Austriei în modul următor [2]): „toate amănuntele erau convenite dinainte; toate mişcările se făceau ca cu păpuşi; corpuri întregi se mişcau ca marionete după comanda şefului; totul era o batjocură a imaginii adevărate a războiului. Aceste produse bolnăvicioase ale unei perioade îndelungate de pace înfloreau mai cu seamă în Prusia şi în Rusia îndată după războaiele din 1813—15".

Nu ne putem abţine de a cita aici un cuvînt al unui mare psicolog militar. Napoleon în critica sa asupra unei cărţi scrie Generalului Rogniat următoarele:

„*Disciplina* strînge trupele împrejurul drapelelor lor; prin alocu-„ţiuni, curajul trupelor nu se poate mări în timpul luptei; cuvintările nu „sunt ascultate de soldaţii veterani şi recruţii cei tineri uită ce li s'a spus, „la întâia bubuitură de tun. Din cuvintările citate de Livius nici una nu „este autentică; nici una nu are avînt, nici una nu are pecetea insu-„fleţirii momentului. Gestul încurajator al unui comandant iubit de tru-„pele sale face mai mult de cît cel mai frumos discurs. Alocuţiunile şi „cuvintările rostite în timpul campaniei au un alt scop: De a şterge im-„presiunea rea lăsată trupelor prin ştiri false şi rapoarte greşite, pentru „a menţine un spirit bun în rîndurile lor, sau pentru a da subordona-„ţilor ceva de gîndit şi de discutat. Un ordin de zi simplu face mai „mult de cît acele alocuţiuni bătrîneşti". Cînd Împăratul Napoleon trecea călare dealungul frontului, un singur cuvînt al său: *„desfăşuraţi drapelele"*, sau: *„a sosit momentul"*, sau numai gestul şi privirea sa, făceau ca soldaţii să tremure de curaj şi de nerăbdare.

1) Vezi: *Th. Schiemann*, Istoria Rusiei sub Ţarul Neculae I. Vol. 1.
2) *Arh. Albrecht*, Asupra responsabilităţii în război Viena, 1869.

O armată comandată de personalităţi marcante, o armată bine pregătită sau victorioasă, îşi poate plăti fără grijă luxul părăzilor şi strălucirii exterioare, fiindcă are şi fondul. Dar o armată nedezvoltată nu poate înlocui fondul care lipseşte, cu o spoială exterioară. fără a avea în momente critice decepţiuni amare.

Mai este un punct de notat în favoarea părăzii. Dacă ori-ce paradă militară, orice strălucire de uniformă, orice înscenare impunătoare s'ar desfiinţa, entuziasmul pentru serviciul în armată şi pentru ceea ce se numeşte cariera armelor ar slăbi, cel puţin în perioadele îndelungate de pace şi de linişte naţională precum şi la acele popoare ale căror suflete nu sunt înflăcărate şi împinse de o aspiraţiune naţională. Strălucirea exterioară a armatei atrage pe mulţi. Ea impune mai cu seamă tinerimei, căci dînsa iubeşte a se vedea jucînd pe scenă un rol impunător; ea are ambiţia de a fi admirată.

De aceea şi parada va fi cu atît mai apreciată cu cît mentalitatea poporului se va apropia mai mult de a tinerimei, cu cît poporul va fi mai setos de sensaţiuni. Masselor în general le plac înscenări grandioase. Dar cînd este vorba de o armată naţională, vine şi amorul propriu, mîndria, cîte odată şi vanitatea, care vede oglindindu-se în strălucirea oastei puterea şi valoarea proprie.

Parada impune şi prin massele trupelor. Cunoaştem puterea psicologică a numărului asupra individului, lipsa spiritului critic al mulţimii, inferioritatea mentalităţii masselor, credulitatea şi suggestibilitatea lor. Ea este aşa de mare încît chiar cele spuse în aceste pagini nu se poate ca să nu fie contrazise de unii.

Dar pentru acei cari se pot desface de influenţele sus menţionate şi de lanţurile închipuirilor tradiţionale, reese îndestul de clar că scopul părăzei militare este cu totul secundar. Parada are precum am văzut raţiunea ei de a fi. Dar astăzi ea nu mai este ultima expresiune a spiritului militar şi războinic şi a valoarei armatei pentru război.

Deducţiunile practice pe cari le cîştigăm din consideraţiunile noastre sunt următoarele:

Deşi mentalitatea publicului şi a poporului este cea cunoscută, conducătorii unei armate serioase nu trebue să cedeze sub influenţa ei. Parada tradiţională trebue redusă şi simplificată, dîndu-i-se forme raţionate cari corespund nevoilor adevărate ale armatei. Exerciţiile şi instrucţia *de paradă* rămase din timpurile vechi sub formă de prescripţiuni regulamentare sau de deprinderi tradiţionale trebuesc reduse la un minimum, care nu împiedecă, ca astăzi, pregătirea pentru război. Serviciul

trebue organizat astfel ca să se deosebească de ori și cine cu ușurință limita unde parada începe și pregătirea pentru război încetează.

Astfel se va face lumină în capul ostașilor de orice categorie; nici un soldat nu va mai crede că parada, pompa militară și slujba personală este scopul armatei. Numai atunci vom putea spune că am scăpat de moștenirea lăsată de Țarul Pavel.

Acestei moșteniri din trecut se întovărășește, pentru a împiedeca dezvoltarea armatelor moderne, deprinderea ca lumea să se mulțumească cu muncă ușoară; sub scutul lenei și sub scutul părăzei pot vegeta u rogatele și falsificatele militare despre care am vorbit mai sus.

Dacă cuvîntul napoleonian „à la guerre le moral fait les trois quarts de l'affaire" este adevărat, atunci datoria militarului inimos, psicolog și cunoscător de oameni este de a se îngriji ca aceste trei sferturi ale puterii oștirei să nu fie iluzionare. Orice cetățean însă este îndreptățit a cere aceasta de la ofițerii armatei țării sale.

Căpitan Alexandru Sturdza.

RECENZII

Eugen Lovinescu, *Pași pe Nisip... vol. II*. Librăria Națională, București, 1906. Prețul 2 fr.

Acest al II-lea volum al d-lui Lovinescu, fiind în adevăr „al doilea", nu vom reedita cele spuse asupra primului volum în privința felului de a gîndi și a scrie al d-lui Lovinescu.— În ce ne privește pe noi, i-am răspuns, în treacăt, în articolul „Probleme Literare".

Cîteva observații numai:

D. Lovinescu—ca și alții—face o confuzie completă între critica „judecătorească" și cea „științifică" sau interpretativă, între un critic literar și între un șef de grupă, între „școală literară" și „grupare" de scriitori, între școală *literară* și școală *critică*,—cînd relevează ca o scădere a activității d-lui Gherea faptul că acest critic n'a creat o școală... literară, cum *a creat* d. Maiorescu. D. Maiorescu a fost un critic „judecătoresc" (în înțelesul bun al cuvîntului), d-sa a descurajat nulitățile și a grupat în jurul d-sale pe oamenii de talent. D-sa n'a fost un critic interpretativ, ca Sainte-Beuve, Taine, Faguet, Brunetière etc. D-sa n'a făcut școală *literară*, ci *grup* literar (căci scriitorii grupați în jurul d-sale aveau tot felul de concepții asupra vieții și făceau parte din tot felul de școli literare: clasici, romantici, realiști, etc.),—și, dacă a făcut vre-o „școală", apoi a fost o școală *critică*, cum se știe, reprezentată slab. D. Gherea însă a fost un critic interpretativ, el nici nu s'a ocupat de nulități, el nu s'a ocupat decît de scriitorii de talent, pe care *i-a explicat*, științificește, pe cît critica poate fi științifică. Prin urmare—de școală *literară* nici vorbă nu poate fi, n'o crează *niciodată* vre-un critic—d. Gherea nu putea face nici *grup*, în orice caz nu acesta putea fi scopul și rezultatul unei activități critice interpretative. Ce școală a făcut Taine? D. Gherea n'ar fi putut înrîuri, cu „idealurile sale sociale", literatura, decît într'un chip foarte indirect: nu ca „critic" ci ca *om politic*, făcînd ca idealurile sale sociale să se răspîndească în lumea intelectualilor, din care *apoi* să se recruteze artiști care să exprime idealurile acelei lumi de intelectuali.—D. Gherea nu putea face „școală" decît ca critic, o *școală critică*, și acest lucru l'a făcut. Toată critica de după dînsul se resimte de influența sa,—chiar a adversarilor săi, pe care a stîrnit'o. O asemenea școală—critică—au făcut'o toți criticii, Sainte-Beuve, Taine, etc. Atîta poate face un critic. O școală literară o face un poet.

Dintre „Figurile literare" ale d-lui Lovinescu, desigur că cea mai reușită este a d-lui Beldiceanu. Nu vreau să spun că mă împac în totul cu aprecierea sa, dar d. Lovinescu a reușit

să-și exprime bine și pregnant ideea ce și-a făcut'o de autorul „Chipurilor dela Mahala". Ceva mai puțin reușită, dar poate mai justă încă, mi se pare „figura" d-lui Gîrleanu.

Și acum, o descoperire! D. Lovinescu, cînd nu face din critică un joc zădarnic, cînd nu critică trăgînd cu coada ochiului la public să vadă ce impresie produce,—căci de obiceiu d-sa e ca acele femei cochete care nu fac nici o mișcare decît în vederea efectului ce au să producă—cînd d-sa *se gîndește la subiect și numai la subiect*, cînd îl interesează adevărul fiindcă adevărul este în interesul său, cînd, de pildă, e pus în situația să lupte ca să iasă din primejdie—și în asemenea ocazie nu mai e loc de cochetării,—atunci d. Lovinescu poate să scrie bine.—D. Iorga a atacat pe d. Lovinescu, cînd acesta a scos primul volum al *Pașilor pe Nisip*.., și l'a atacat aspru și, judecînd dupa conținutul volumului, pe nedrept. D. Iorga vorbea de niște necuviințe ce i-ar fi fost adresate, în acel volum, de d. Lovinescu, pe cari nu le găsesc în volum. Probabil că sînt chestii de culise, în care nu ne amestecăm, pe care nu le știm, pe care nu voim să le aflăm. Că asemenea chestii, la noi, diferențiază „curente" și crează școli și dușmănii literare, lucrul e sigur. Altmintrelea nu ne-am putea explica, de pildă, dușmănia teribilă între cîteva reviste, în ideile cărora nu observăm nici o deosebire,—idealul lor național, cultural și literar fiind acelaș. —Să revenim. D. Lovinescu atacat, a răspuns, ridiculizînd pe d. Iorga și „direcția" sa „nouă". Poate că ași avea ceva de observat... și chiar am s'o observ: „Direcția" d-lui Iorga de acum doi ani îi convenea așa de mult d-lui Lovinescu, încît a voit să se înscrie între colaboratorii d-lui Iorga, la *Sămănătorul*. Astăzi d. Lovinescu ridiculizează „direcția" d-lui Iorga, care—nu e așa d-le Lovinescu?—e *aceiaș* ca și acum doi ani. Acesta e punctul slab al apărării și atacului d-lui Lovinescu, mai ales că d-sa ridiculizează această „direcție" cu manifestări ale ei de pe vremea cînd voia să colaboreze la *Sămănătorul*... —Dar însfîrșit, d. Lovinescu, atacat de d. Iorga, se apără, atacă, se răzbună. Aci nu mai era locul pentru mișcări elegante..., ca să minunăm publicul prin adresa noastră, prin scepticismul și fineța noastră.... aci d. Lovinescu, încolțit cum s'ar zice mai popular, se apără și lovește. Desigur, ca în toate aceste situații, d. Lovinescu merge prea departe, căci d. Iorga are merile reale: D-lui Lovinescu îi e ușor să ridiculizeze pe d. Iorga ca critic ori ca șef de școală, dar d-sa uită ori nu pricepe că d. Iorga a făcut mult pentru cultura romînă prin puterea sa de muncă, prin știința sa, prin puternica—și chiar absorbanta sa—personalitate.—Dar lăsînd la o parte toate acestea, trebue să recunosc că d. Lovinescu, în cele două articole în contra d-lui Iorga, dă dovadă de multă vervă și de un talent real de a scoate în relief ceea ce vrea să scoată.

Dacă d. Lovinescu, cu cunoștințile sale, cu ușurința sa de a scrie, nu s'ar uita în dreapta și în stînga la spectatori,—publicistica ar cîștiga un element folositor și interesant.

G. I.

* * *

Radu Rosetti.—*Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova*. București, 1906 (Extras din Analele Academiei Romîne).

Autorul caută să pună neamurile boerești din Moldova în legătură cu „cnezatele" de la începuturile istoriei noastre, dinnainte de întemeiarea principatelor,—iar „cnezatele" înse-și le explică prin influența slavă.

Toată partea aceasta a studiului d-lui Rosetti desigur va provoca multe obiecțiuni din partea specialiștilor atît pentrucă autorul adesea, pe baza documentelor neîndestulătoare, ajunge la deducțiuni ce ni se par riscate, și chiar e silit să creeze o *nouă* teorie asupra originilor neamului romînesc (apropiindu-se în acestă privință de cunoscuta teorie a lui Rössler), cît și pentru că d-sa nu-și dă seamă că „chinejii" n'au fost numai la Romîni sau Slavi, ci astfel de căpitenii le găsim la toate popoarele,—sub diferite denumiri,—în faza de tranziție între organizația gentilică și cea de stat; și la Grecii lui Homer, și la Germanii lui Tacit și la Irochejii lui Morgan.

Datele documentare, citate de d. Rosetti, numai în lumina instituțiilor analoage ale altor popoare, mai bine cunoscute în această fază de tranziție, ne-ar putea lămuri asupra naturii adevărate a străvechilor noastre cnezate.

Dar în partea a doua, urmărind *transformările* clasei stăpînitoare a Moldovei, studiul d-lui Rosetti capătă o însemnătate deosebită.

Astfel autorul ne' arată, cum „la „sfîrșitul veacului XVII vechea clasă „stăpînitoare.... a primit o lovitură de „moarte, de la niște aventurieri ja„ruși, ajunși pe scaunul ei și ajutați „de lăcomia propriilor săi fruntași".... „Aceștia erau creaturile Domnului,— „Grecii și Romînii, cari știuse să „cîștige favorul lui și... marii demni„tari ai țării". Prin abuzuri nerușinate de putere, prin tîlhărie fățișă, în miinile cîtor-va familii se adună latifundii fantastice (Dl. Rosetti publică izvoadele de moșii ale boerilor Gavriliță Costache, Gheorghe Ursache, Miron Costin, Iordache Roset, etc).

În veacul XVIII—„boierii *par a uita „neamul din care au ieșit*: își însu„șesc limba, hainele, obiceiurile gre„cești, încep a-și greciza pînă și min„țile;... singurul lor scop în viață este „sporirea averii, satisfacerea vanităților „prin ajungerea la ranguri înalte și „gustarea plăcerilor materiale.— Fa„voarea domnească fiind cel mai bun „și cel mai expeditiv mijloc de înavu„țire, cei mulți din ei se aștern covor „sub picioarele acelui a căruia Turcul „i-a arendat dreptul să jăfuească țara „și se fac complicii împilărilor lui „spre a culege pentru ei fărmături „dintr'însele. *Ori ce simțire de demni„tate piere în fața setei de folos*.— „Iar aceia cari nu pot izbuti să cîș„tige favoarea Domnului se întovără„șesc pentru a scoate din scaun pe „cel neprielnic lor și a aduce altul de „la care să se poată folosi..... Contac„tul cu Grecii îi făcuse meșteri desă„vîrșiți în minuirea intrigii și a „minciunii.... Și astfel ei își petrec „viața lingușind și uneltind spre a-și „spori avutul și vaza"..

Și cercul priviligiaților se tot restrînge: „Clasa stăpînitoare, care la „început număra sute de neamuri „era acum o tovărășie mică de tot „alcătuită din douăzeci și vreo cîteva „familii" (Și această oligarhie are un *point d'honneur* ciudat: „fetele nea„murilor cu vază se dădeau cu înles„nire de soții Grecilor fără avere și „fără strămoși, veniți în „ecpaioa" „Domnilor, însă căsătoria lor cu ur„mașul unei familii de viță cnejască, „dar sărăcită sau căzută în uitare, era „socotită ca lucru necinsteț").

„Din cele 927 sate boierești (cîte „erau în Moldova, după *Condica Liu„zilor* lui Al. Moruzi din 1803), 479 „erau stăpînite de 28 familii... Iar „celelalte neamuri din clasa stăpîni„toare din vechime, cari nu căzuse la „starea de răzășie (adică boieri mici, „sau *boierinași*), stăpîneau toate la „un loc 457 sate, adică mai puțin de „cît cele 28 familii de mai sus"...

Țăranii și răzășii, în aceste împrejurări, sînt, firește, „storși", „fug încotro apucă", „satele se deșertează"... Fiind-că, spune dl. Rosetti,—„se poate

„stabili ca principiu obştesc că: ori-ce „clasă care se deosebeşte de obştie „prin faptul că deţine în minele ei o „putere mai mare decît acea obştie, „*tinde să abuzeze de puterea ei*. Şi „această tendinţă se manifestă prin „fapte abuzive cari sînt în raport in„vers cu gradul de cultură şi de creş„tere a clasei priveligiate, cu bunăta„tea şi eficacitatea legilor şi, mai cu „seamă, cu *spiritul şi puterea de re„zistenţă a obştiei*"...

Ast-fel şi în veacul XIX—„răpirea „moşiilor răzăşeşti devenise pentru „mulţi din boierii vremii regulamen„tare, mari sau mici, un adevărat „*sport*, căruia îi jertfiau o parte însem„nată din vremea lor şi întru care „aveau un sprijin puternic în cum„plita venalitate a justiţiei lui Mihaiu „Sturdza".

Înaintea interesului de clasă dispare până şi simţul naţional: „Nu „trebue să ne îndoim că, dacă ei nu „s'ar fi încăpăţinat, precum se încă„păţinară, spre a pastra şi chiar a „spori nişte privilegiuri cari în cea „mai mare parte se sprijineau numai „pe abuz şi nu s'ar fi lăcomit să „stoarcă din raporturile dintre dînşii „şi ţărani încă mai mult decît, prin o „serie de uzurpări storceau până atunci, „*ei ar fi putut obţinea de la Kisseleff*, „*sub punctul de vedere al dezvoltării* „*naţionale, mult mai mult decît s'a* „*obţinut*. Ne-a fost dat să vedem atunci, „ca culme a ruşinii, pe *un general* „*rus apărînd ţărănimea romînă în*„*potriva lăcomiei boierilor romîni*"...

Boierimea cea mare obţinuse în Regulamentul organic „o constituţie esen„ţial oligarhica". „Hogaşul între cele „două fracţiuni ale clasei stăpînitoare „se făcuse acuma larg de tot. În mica „boierime, umilită, despreţuită, nedrep„tăţită de cea mare, asimilată cu „slugile ei, cari adesea căpătau pitace „de ranguri la cari nici nu puteau „visa mulţi boierinaşi ai căror stră„moşi îşi văzuse moşiile întărite de „Alexandru cel Bun, dar neputincioasă „faţă de protivnicii ei, se stîrnise o „ură hotărîtă şi neîmpăcată. Şi trebue „recunoscut, că *mult datoreşte Romî„nia democratică de astă-zi aces„tei uri*"...

Mulţămită ei, boierimea mică s'a pus în fruntea revendicărilor populare şi a determinat transformarea politică şi socială a ţării.

Aceste constatări sînt cu atît mai preţioase, întrucît d. Rosetti nu poate fi bănuit de „idei subversive" şi „propagarea luptei de clase"... (Simpatia pentru boieri îl face chiar să contrazică faptele citate de el însuşi, cînd la p. 65 spune, că „boierii mari şi mici s'au luat la întrecere pentru a-şi îndeplini cu sfinţenie datoria către ţară)".

În rezumat d. Rosetti stabileşte următoarele trei faze prin care a trecut boierimea noastră:

1) Până la începutul veacului XVII ea prezintă toate caracterele unei nobilimi de baştină, avînd fiinţă anterioară începerii istoriei noastre.

2) Timp de un veac, de la începutul veacului XVII şi până în epoca fanariotă, ea este o aristocraţie.

3) Înfîrşit, dela începutul epocii fanariote şi până la 1858, ea se transformă într'o oligarhie.

Iar de la 1858 încoace, această oligarhie pierde atît privilegiile cît şi averea ei şi tinde a dispărea spre a face loc unei plutocraţii.

C.

* * *

Ion Bârseanul. *Primele cînturi.* Budapesta 1906.

S-a făcut adeseori observaţia ca, la noi, poeţii începători se grăbesc prea mult să-şi publice poeziile în volum, fără a se folosi îndeajuns de sfaturile oamenilor de gust şi ale cunoscătorilor. Această observaţie se potriveşte pentru dl. Bârseanul care desigur s-a prea grăbit, şi în dauna-i proprie, publicînd în volum cele două zeci şi una poezii ale sale. Căci citind volumaşul acesta de cinci zeci şi trei de feţe, lectorul rămîne cu o nemulţumire vie. Afară de cîteva poezii (Sărbătoare, Un drumeţ odată) în care forma e pe alocuri îngrijită şi simţirea are o notă mai personală, cele mai multe din poeziile d-lui B. îţi fac impresia de ceva cunoscut, sînt sau reminiscenţi literare şi compoziţii răci, după teme prea cunoscute (Cîntec barbar, Regele Gotic, Mirele mort, Bate) şi autorului îi plac subiectele întunecate şi sinistre, sau exprimă stări sufleteşti prea comune şi banale (Chiparizii, Versuri din călătorie, Din vale) într'o formă uşoară şi cîteodată prozaică. Comparaţiile şi imaginile în poeziile d-lui B. nu-s totdeauna reuşite, unele sînt prea forţate şi artificiale, altele dovedesc lipsa de fineţă şi gust. În „Salba", povestea unei fete înşelate (autorul nu vede iubirea decît sub aspectul ei tragic) sînt versuri ca acestea:

Fugi, bade, că iar este lorul,
Ca iar lasă 'n urmă feciorii.

În „Soldaţii mării" şi „Plînsul pietrei" autorul se încearcă să exprime idei şi parcă ar avea ceva de spus, valurile mării în mersul lor veşnic, chemarea mistică a apei, îi sugerează reflecţii filozofice, dar... mi-aduc aminte de Guyau şi de alţii şi versurile d-lui B. mi se par banale, lipsite de măreţie iar fondul acestor poeme, obscur şi confuz. Reuşi-va dl. B. să ne dea cîndva ceva mai simţit, mai clar, într'o formă mai satisfăcătoare?

O. B.

* * *

Dr. G. I. Sbiera, *Contribuiri pentru o Istorie socială cetăţenească, religionară bisericească şi culturală literară a Romînilor de la originea lor încoace, pînă în Iulia 1504.* Volumul I. Cernăuţi 1906. Preţul 12 coroane.

Acum vre-o nouă ani, Dl. Dr. Sbiera profesor de limba şi literatura romînă la Universitatea din Cernăuţi, publică sub titlul de „*Mişcări culturale şi literare la Romînii din stînga Dunării*" o parte din cursul D-sale universitar şi anume acea, în care se ocupă cu răstimpul de la 1504 pînă la 1714. De sigur că interesul deosebit pe care-l oferă această epocă, în care apar primele cărţi în limba romînă, faptul că ea era puţin studiată şi cunoscută, cum şi acela că ea e mai bogată în monumente literare, determinaseră pe autor să dea la lumină mai întîi o parte din mijloc a cursului său şi să nu înceapă tipărirea chiar de la început. Şi, e drept, cartea d-lui Sbiera a luminat multe părţi obscure din trecutul cultural al Romînilor şi a adus multe servicii acelor ce se ocupă cu studiul literaturii romîne. Dar iată că acum nădejdea, pe care chiar pe atunci o nutrea autorul, de a-şi putea tipări cînd-va şi restul cursului d-sale, începe să se realizeze spre folosul unei mai depline cunoaşteri a vieţii sufleteşti a Romînilor.

După cum se vede chiar din titlul noului volum, Dl. Sbiera ne dă acuma prima parte a cursului său, acea în care se ocupă cu viaţa culturală a Romînilor chiar de la originea lor şi până la anul 1504, adică până la epoca tratată în lucrarea tipărită acum nouă ani.

Dacă s'ar aştepta cine-va să găsească în cartea d-lui Sbiera o Istorie a limbii şi literaturii romîne, aşa cum un curs de Istoria limbii ori a literaturii unui popor se face aiure, şi cum se face şi la Universităţile noastre, s'ar înşela: împrejurări cu totul speciale l-au silit pe profesorul de la Cernăuţi să-şi lărgească mult cîmpul cercetărilor sale. Dacă la noi, de pildă,

studentul, care urmează un curs de Istoria limbii și a literaturii romine are deja, ori capătă de la alt curs, destule cunoștinți de Istoria Rominilor, pentru ca să poată înțelege mișcarea culturală a acestui popor, nu tot acelaș lucru se intimplă cu studenții de la Universitatea din Cernăuți; acolo ascultătorii d-lui Sbiera erau, după cum ne spune d-sa „tineri cari n'aveau nici o cunoștință despre trecutul Rominilor", și de-aceia D-sa a fost nevoit să le dee și aceste cunoștinți absolut necesare pentru înțelegerea mișcării culturale, de-aceia cursul său de Istoria literaturii romine a devenit o Istorie socială, religioasă și culturală a Rominilor.

Nu este gindul nostru și nici nu se poate aștepta cineva să dăm o recenzie critică ori vre-un rezumat mai dezvoltat al unui volum de peste 800 de pagini, format mare, în această rubrică, în care căutăm numai să semnalăm publicului apariția lucrărilor care ni se trimit, și să dăm o scurtă informație asupra lor. Poate mai tirziu, dacă împrejurările ne vor îngădui, să ne ocupăm o dată, mai pe larg, cu această lucrare, în care e depusă munca unei vieți sirguincioase; în ori ce caz, nevoiți am fi să așteptăm apariția întregii opere, pentru ca să ne putem face asupra ei o părere hotărită. Dăm deci numai un scurt rezumat despre cuprinsul cărții.

După o introducere generală, în care se ocupă cu originea omului, cu rasele, cu originea limbii romine, cu încercările de până acum asupra istoriei literaturii romine etc., Dl. Sbiera intră în materia propriu zisă. D-sa împarte, după considerații pe care le expune în capitole anume, epoca de la origine până la 1504 în cinci rästimpuri: 107—272, 272—476, 476—861, 861—1186 și 1186—1504,—împărțire care totuși nu are altă justificare de cit ușurința expunerii. Apoi, la fie care din aceste cinci răstimpuri în parte, autorul studiază pe rind mișcările politice, religioase și culturale. Folosindu-se de aproape tot ce au dat cercetătorii romini dinainte de D-sa în domeniul istoriei politice, religioase și culturale a Rominilor, utilizînd toate scrierile învățaților străini relative la istoria poporului nostru și dispunind de o bogată lectură asupra chestiunilor, pe care le atinge, Dl. Sbiera ne dă un tablou luminos al vieții sufletești a poporului romin în trecut. În special pentru cunoașterea datinilor și credințelor moștenite de noi de la Romini, cum și pentru înțelegerea influențelor, pe care popoarele învecinate le-au avut asupra desvoltării noastre culturale, cartea D-lui Sbiera este de foarte mare folos.

Că lucrarea aceasta are slăbăciuni și lipsuri, că unele din părerile autorului sint cam hazardate, că sint și multe lucruri care ar fi putut să lipsască pentru a nu îngreuia expunerea, și așa cam greuaie (cum sint, de pildă, părerile lui Laurian din Tentamen criticum, unele teorii de-ale lui T. Cipariu și altele, care nu mai prezintă azi de cit doară un interes de curiozitate istorică),—autorul este cel dintăi care o recunoaște în *Precuvintarea* sa. Noi însă nu vom semnala nimic din acele lipsuri aice, unde nu avem nici putința de a scoate în relief multele părți bune din lucrarea d-lui Sbiera, nici pe aceia de a dovedi, prin citații și expuneri mai dezvoltate, părțile cari ni se par slabe ori greșite,—ci vom aduce omagiul nostru de recunoștință bărbatului, care și-a închinat viața unei munci statornice pentru luminarea neamului său și-i vom exprima dorința ca să-l vedem desăvirșindu-și cit mai curind opera.

*

Gh. Tulbure, Ierodiacon, *In școală*, conferințe literare. Sibiu, Tipografia archidiecesană, 1906. Prețul 1 cor. (1 leu).

Se pare că însămnătatea cea mare, pe care o are cultura pentru ridicarea și întărirea unui popor, n'a fost nicăiri mai bine înțeleasă de Romini decit în Transilvania. Nu știu dacă, în general, se tipăresc acolo mai multe cărți pe an de cit în Rominia (*relativ* de sigur că da), dar, cind e vorba de scrieri de popularizare, de scrieri pentru mulțimea cea mare, apoi ar trebui să ne fie rușine de puținul ce se face la noi în această direcțiune, față cu 'ceia ce se face dincolo, peste munți. Acest sentiment îl avem de cite ori primim cite unul din volumele broșurile ori broșurelele modeste, fără pretenție, cu care, pe fiecare zi, sporește numărul publicațiunilor fraților din Ardeal.

Avem dinaintea noastră o cărticică de 92 de pagini, foarte drăguț tipărită, în care părintele Ieradiacon Gh. Tulbure prezintă publicului citeva conferințe, pe care le-a ținut, la diferite ocaziuni, în anii din urmă, ca student. Cum e lesne de înțăles, cartea aceasta, rodul activității unui tinăr sirguincios, care se afla încă pe băncile școalei, nu e tipărită în vederea celor cari au cunoștinți mai întinse de literatură. Omul de specialitate nu va găsi în ea vederi nouă, ori fapte încă neștiute,—dar cel ce nu se ocupă în deosebi cu literatura, cel ce nu are putința să citească opere voluminoase și scumpe ca „Istoria literaturii romine în sec. XVIII" a d-lui Iorga, scrieri puțin accesibile, ca „Gheorghe Lazăr și școlile romine" a lui P. Poenariu, sau lucrări speciale ca" Istoria filologiei romine" a d-lui Șeineanu și altele,—va ceti cu plăcere și cu folos volumașul acesta scris cu simțire și cu pătrundere, într'un stil ușor și curgător. El va avea prilejul să admire entuziasmul, jertfirea de sine și adinca iubire de neam a *dascălului Gheorghe Lazăr*, atit de bine scoase în relief de autor; va putea să cunoască viața de muncă și de luptă, bogata activitate literară a lui *Petru Maior*, pe care autorul ni le desfășoară cu multă pricepere; va căpăta prețioase informațiuni, poate numai ceva cam prea entuziaste, asupra *mișcării literare* din ultimul timp în Ardeal, cum și asupra altor chestiuni, cum e raportul dintre *artă și religiune* etc.

Iată de ce socotim că foarte bine a făcut părintele Tulbure, că nu a lăsat să se piardă prin ziare aceste cite-va dizertații, ci le-a adunat în volum. Ele, de și scrise de un școlar, nu au numai meritul „că sint scrise cu avintul și bunăvoința tinereților", cum spune autorul în modesta sa prefață; au încă și meritul că vor aduce un adevărat folos acelor ce le vor ceti și ca ne relevează pe un cercetător în domeniul literar, de la care sintem în drept să așteptăm frumoase lucrări.

M. C.

* * *

Scrisoare dela cițiva dascali plecați în străini către colegii lor din țară. București 1906.

O mică broșură de 46 pagini însuflețită de un cald dar vag naționalizm. Sinceritatea și iubirea de bine a autorilor fac ca apelul să capete o vervă aproape lirică și zugrăvirea primejdiilor amenințătoare să devie callotescă. Ne pare bine că cei plecați, provizor, dintre noi se îngrijesc de viitorul nesigur al neamului nostru; ar fi însă de regretat dacă cei rămași ar avea nevoie de exagerarea primejdiilor pentru a nu părăsi postul de veghere. Unele din sfaturile date pentru mintuirea neamului se practică deja de mai mulți ani, altele au ajuns chiar obligatorii pentru corpul nostru didactic, întru cit privește activitatea lui extrașcolară. În strigătul ei de alarmă, broșura recomandă profesorilor unele măsuri de salvare națio-

nală cu care noi nu putem fi *de loc* de acord: „Conferinţi despre boerii leneşi şi nepricepuţi, Evreii şi Grecii cotropitori şi distrugători". Nu, pentrucă credem că asemenea măsuri ar spori încă nenorocirile celor asupriţi, fără nici un folos. Apoi, „Dascălul" are atîtea de făcut incit sămănarea urii împotriva oricui poate fi lăsată altora; ea nu e compatibilă cu rolul de apostol al „dascălului", singurul rol ce i-l hotărăsc autorii broşurii. Arătînd menirea „dascălului", broşura face o şarjă singeroasă împotriva partidelor politice, pe care le condamnă imediat, din principiu, nerecunoscîndu-le altă funcţie decît politicianizmul, şi îndeamnă pe profesori să evite partidele şi să-şi îndeplinească apostolatul lor, stingheri şi anonimi, căci ei sînt cei mai *importanţi* pentru viitorul naţiei, dovadă... „Germania modernă a fost creată de dascăli". Noi am dori ca tocmai aceşti oameni, dezinteresaţi şi vrednici, să îngroaşe rîndurile partidelor politice, căci numai cu asemenea elemente partidele politice—care în toate ţările, *ele*, conduc interesele Statului—se pot regenera şi părăsi căile politicianizmului. Dacă partidele noastre politice nu-şi îndeplinesc datoria către ţară, de vină nu e *principiul colaboraţiei comune a cetăţenilor*, ci ticăloşia şi nepriceperea celor grupaţi, şi puritanizmul celor care se izolează de partide. Dacă se va ridica în dogmă că cei buni şi vrednici nu trebue să intre în partidele politice, adică să dezerteze de la luptele cetăţeneşti, ca să nu-şi piardă puritatea şi aureola apostolatului, şi dacă se va nega politicei rangul de ştiinţă complexă şi superioară cu care fiecare cetăţean conştient e dator să facă cunoştinţă, măcar ceva mai adînc de cît unii din statul major al actualelor partide istorice, atunci apostolatul profesorilor va fi în deşert. Cine vrea să lupte pentru progresul societăţii trebue să iea parte la luptele politice, *să facă politică—adevărată politică*. Insă, politica serioasă şi spornică pentru ţară, nu se poate face în afară de partide—de grupări. Principiul asociaţiei nu poate fi contestat tocmai în politică. E cam curioasă teoria „dascalilor", care pentru îmbunătăţirea stării lor, ca corp, se adresează partidelor, iar partidelor politice nu le acordă decît politicianizmul, rezervîndu-şi numai lor onoarea de a ...„crea Germania modernă". Ce ziceţi? Nu *sîntem* prea pretenţioşi?

I. B.

* * *

Louis Eisenmann. — *Le compromis Austro-Hongrois de 1867.*— Etude sur le dualisme — 695 p. p. Paris.

Voluminoasa carte a d-lui Eisenmann, e, în parte, cercetarea resumătoare a uneia din cele mai grave chestiuni a politicei europene.—Două sînt punctele de plecare şi conducere a autorului: evoluţia puterii austriace şi a instituţiilor politice ale Austriei în sec. XIX şi sfîrşitul acestei evoluţii prin compromisul de la 1867; şi în a doua parte a lucrării, consecinţele acestui compromis pentru monarhia austro-ungară.

Intreaga lucrare se alcătueşte din trei cărţi şi un capitol preliminar în care se arată în trăsăturile sale esenţiale situaţia Austriei şi Ungariei în timp de trei secole până în pragul revoluţiei de la 1848.

Ca şi acest capitol, primele două cărţi sînt resultate tot din acelaşi principiu: pentru a înţelege compromisul de la 1867, trebuesc expuse mai întâi elementele constitutive din cari a fost formată monarhia astro-ungară.— Şi aici iarăşi sînt două feluri de evenimente cari sînt urmările, evenimente cari pregătesc şi distrug aproape Boemia şi evenimente—începînd cu Pragmatica sancţiune a lui Carol VI—cari pregătesc şi ridică forţa Ungariei.

Cartea întâia e consacrată revoluţiei şi reacţiunii de 10 ani (1848—1859).— De şi revoluţia a fost învinsă la Viena şi Buda-pesta şi de şi a fost apoi orbită prin triumful aparent al absolutismului lui Metternich, totuşi ea reuşeşte să distrugă multe resturi ale feodalităţii şi să dea de gîndit la un nou regim, iar Ungaria de acum capătă conştiinţa mai intensă de forţa ei şi de drepturile ei.—Cu ruina sistemului reacţionar al lui Bach se termină prima carte.

A doua carte a lucrării d-lui Eisenmann se ocupă cu evenimentele foarte complicate ale istoriei constituţionale ale Austriei, de la năruirea sistemului centralisator şi germanisator al lui Bach pînă la crisa din 1865—6.—Cele din urmă luni ale absolutismului sub Bruck şi Rechberg, sforţările acestora şi diploma din Octombrie 1860, apoi direcţia lui Schmerling şi *patenta* din 26 Februarie 1861, toate încercări de a concilia drepturile istorice tradiţionale cu aspiraţiunile naţionale moderne—trezite prin revoluţia de la 1848—şi apoi de a stabili un compromis între principiile constituţionale şi menţinerea centralismului absolutist conservator.

Evenimente externe apar spre nenorocul Austriei şi îngăduitoare idealurilor Ungurilor. Austria e învinsă în Italia şi în Boemia şi înfrîngerile de pe cîmpul de luptă distrug şi planurile absolutiste şi aristocratice ale lui Belcredi, fără efect rămîn şi visurile lui Beust şi atunci salvarea Austriei stă în mînile lui Deák autorul compromisului de la 1867 prin care Austria şi-a putut căpăta fidelitatea Ungurilor.—Sub această formă a compromisului s'a răsturnat constituţia austriacă, şi succesele lui Deák obţinute prin îndrăzneala şi spiritul său larg sînt povestite de autor cu multă viaţă.—Tot sub Deák şi Eötvös, două spirite drepte, discutarea chestiunii naţionalităţilor pe care autorul o expune clar însă insuficient: şi cu toată simpatia autorului pentru Unguri, resultă faptul îmbucurător pentru noi că Romînii sînt cei mai rezistenţi tendinţei de maghiarizare pe care autorul o găseşte, nu o singură dată, îndreptăţită.

Ultimele capitole sînt rezervate unei amănunţite analise a consecinţilor pe cari le-a produs compromisul în Ungaria şi Austria.—Prin compromisul, care nu a funcţionat normal de cît vre-o 10 ani, Austria slăbeşte şi parlamentul ei se nimiceşte chiar fiind înlocuit cu o birocraţie absolutistă şi ast-fel sistemul dualismului se arată fără putere în Austria.—In Ungaria s'a format un parlamentarism puternic care funcţionează numai spre profitul unei jumătăţi a populaţiunei Ungariei—şi pe zi ce merge spiritul de autonomie creşte.—Aşa că din analisa aceasta limpede se vede că nu s'a ajuns de loc la ceia ce se credea la început şi la ce era în gîndul lui Deák adică un echilibru între cele două părţi ale imperiului şi o favorizare a instituţiilor reprezentative.

Ungurii caută să impună unitatea lor, iar Viena se găseşte în toate părţile în faţa veleităţilor separatoare ale lor.

După un studiu atît de întins—vre-o 700 p. — autorul nu se sfieşte de a trage concluzii pentru viitor. D. Eisenmann nu crede nici în pangermanism nici în panslavism, nici în tăria independenţei Ungurilor, nici că moartea actualului împărat ar disloca monarhia şi nici într'un federalism absolut, ci într'un fel de „Elveţie monarhică" care ar împlini avantagiile centralismului, dualismului şi federalismului, fără a avea inconvenientele nici unuia.

E. P.

Revista Revistelor

Sămănătorul (Septembrie). D. Iorga, în „Arhitectura romînească", emite mai multe idei juste și dă o mulțime de sfaturi, care ar trebui să fie realizate. D-sa spune că, la școala de arhitectură, ar trebui să se creeze un curs pentru arhitectura tradițională, religioasă și profană; că „rezultatul ar fi și mai bun, dacă școlarii ar face supt conducerea unui profesor mai priceput în asemenea lucruri, o mare călătorie în vacanțe care i-ar pune în stare să vadă și să înțeleagă monumentele cele mai însemnate ale timpurilor de originalitate în clădire". Iar pentru căpătarea diplomei, candidații să prezinte o teză—care ar fi bine să se și tipărească, pentru a fi cunoscută de cercurile mai largi—asupra unei biserici ori mănăstiri.—Apoi d-sa mai propune publicarea unor „albumuri de artă care să adune tot ce ni s'a păstrat", pe care le-ar putea face Academia, „dacă ar avea alt program de activitate".

Această operă, zice d. Iorga cu drept cuvînt, n'ar putea-o face nici Ministerul de Instrucție „prea cuprins mai întotdeauna de politică" și chiar dacă ar face-o, „ar cobori-o și ridiculiza-o prin oamenii pe care i-ar însărcina".— D. Iorga suggerează ideia ca acest lucru să-l facă Societatea artistică care s'a alcătuit în jurul Principesei Maria.

Cu acest prilej să relevăm și un articol al d-lui Panu din *Săptămîna*, în care distinsul scriitor neagă existența unei arhitecturi originale romînești, căci vechii arhitecți au fost Bizantini, Venețieni, etc. E drept acest lucru, dar acea veche arhitectură, *transplantată*, a devenit, prin vechimea ei, deci *prin asimilare*, o arhitectură „romînească"...

Vorbind de *Cîntăreții Sibieni la București*, d. Iorga ridiculizează înalta societate bucureșteană care și-a arătat, prin absența sa, disprețul pentru arta muzicală națională.

Orizontul. (August — Septembrie 1906).

În primul articol, dl. Dr. Valer Moldovan se ocupă cu *chestia programelor* politice ale naționalităților. Pornind de la faptul că primul-ministru Wekerle a putut să spuie în Parlament că el nu cunoaște programul naționalităților și interpretînd vorbele aceluia în senzul că el nu cunoaște programul naționalităților aliate, adică al clubului deputaților naționaliști, nu programele naționalităților, autorul constată că în adevăr deputații naționalităților nu au un program comun de activitate parlamentară. D-sa crede că un astfel de program se impune și că el se poate face luîndu-se punctele care sînt comune în programele naționalităților. Un ast-fel de program de activitate ar preciza punctul de vedere al deputaților naționaliști asupra poziției de drept public a naționalităților în regatul ungar. Și dl.

Moldovan crede că el s'ar putea formula astfel: „Prin o lege fundamentală să se recunoască și garanteze naționalitatea Romînilor, Sîrbilor și Slovacilor ca subiecte etnice de drept, însă ca părți întregitoare ale națiunii politice ungare". Cît privește punctele, în care programele naționalităților sînt deosebite, acelea rămîn pe sama fie cărei naționalități în parte.

Dl. Vasile E. Moldovan, în *tabloul politic*, propune și susține cu multe dovezi folosul și putința creării unui mare ziar cotidian romînesc. Dacă inteligența romînă și poporul ar plăti anual o cotizație foarte mică (variind între 2 și 12 coroane pe an) s'ar putea alcătui un venit de 195.000 de coroane pe an, cu care s'ar putea duce cu mult mai multă vigoare lupta politică. Ziarul care s'ar întemeia astfel ar putea rezista persecuției procurorilor unguri, ar deveni o putere în viața publică (după cum e ziarul socialiștilor unguri „Nepszava") și ar fi sîmburele în jurul căruia s'ar grupa toate energiile romînești, care acum stau împrăștiate sau în neactivitate.

Biserica și Școala din Arad publică, în numărul 38 al său, *vorbirea d-lui A. Bîrseanu rostită cu prilejul adunării generale a „Asociațiunii în Brașov*. Dată fiind însemnătatea acestui discurs pentru înțelegerea rolului cultural al acestei instituții pentru poporul romîn din Transilvania, ne facem plăcerea să rezumăm cîte-va din punctele mai principale ale lui. Făcînd o paralelă între întrunirea din anul acesta și acele ținute tot la Brașov în 1862 și 1883, oratorul se întreabă dacă Romînii din Ardeal au făcut vre-un progres cultural de la acele întruniri până azi. El constată că în literatură și mai ales în știința, din cauza lipsei condițiunilor prielnice—foarte bine arătate de autor—progresele sînt mici pentru cel ce le-ar privi pe de-asupra, fără să ție samă de împrejurările în care a funcționat și funcționează „Asociația"; dar cînd e vorba de lățirea luminii în straturi cît mai mari, de popularizarea științii, de creșterea sentimentelor bune, progresul e mult mai simțitor. Astfel „Asociația" a ajutat mulți tineri lipsiți de mijloace ca să studieze și să devie luminători ai poporului, a dat multe ajutoare ucenicilor de la meserii și elevilor de la școalele de negoț, pentru ca prin ei să lucreze la crearea unei clase mijlocii, a înființat o școală de fete pentru a forma din fiicele Romînilor niște mame bune și folositoare neamului, a lucrat pe toate căile la ridicarea economică și culturală a poporului și a reușit să aducă în viața sătenilor îmbunătățiri, care sînt un puternic îndemn pentru lucrarea mai departe în acelaș senz. Toate aceste au făcut ca „Asociațiunea" să fie privită în cele mai multe părți „ca o mamă bună, care caută să atragă la sînul său iubitor pe toți fiii săi și la care cu toții privesc cu încredere și iubire".

Revista Idealistă în numărul de pe Septembrie, conține între alte articole și unul al d-lui V. M. Kogălniceanu, care se ocupă cu chestiunea însemnată a *împroprietăririlor*. După ce arată că, în țările agricole fără mare dezvoltare industrială, chestiunea țărănească se pune regulat, la epoce mai mult sau mai puțin depărtate, sub formă de nevoe de pămînt, de împroprietărire a sătenilor, autorul arată că noi ne găsim acum în una din acele epoci, cînd o nouă împroprietărire e necesară pentru a se da mijloace de trai părții celei mai numeroase a poporului,—țărănimii. Cu atît mai mult ni se cere să rezolvim cît mai grabnic această problemă, cu cît împrejurările politice internaționale sînt mai nesigure, așa că nu putem ști ce va aduce ziua de mîine, și trebue să întărim cît mai bine temelia

statului romin,—şi cu cit exemplul ţărilor, care au ajuns la o mare dezvoltare industrială, şi care au inceput să regrete că munca cimpului a fost părăsită pentru cea industrială, trebue să ne inveţe că e un mare rău să silim ţărănimea—lipsind-o de pămint—să năvălească la oraşe, la fabrici. Se pare că lucrul acesta nu e inţeles de o mare parte dintre oamenii noştri politici, de aceia astăzi opoziţiunea in contra improprietăririlor e foarte serioasă şi inverşunată. Dl. Kogălniceanu combate cele mai insemnate argumente ale adversarilor improprietăririi. D-sa dovedeşte că proprietatea mică nu e azi mai intinsă de cit cea mare, după cum susţin ei căci, chiar după cifrele cele mai umflate pentru proprietatea mică, ea se ridică la cel mult 3,200,000 de hectare, stăpinite de *un milion* de capi de familie, pe cind proprietatea mare atinge cifra de 5,580.117 hectare impărţite la *cinci mii* de oameni; deci o nouă improprietărire nu ar ameninţa de loc proprietatea mare, cum susţin adversarii improprietăririi. Cu atit mai mult nu ar ameninţa-o cu cit nu e vorba de a se lua cu sila proprietăţile particulare pentru a se da la ţarani: alături cu moşiile Statului, ale minei moarte şi ale instituţiilor mari financiare, s'ar mai da ţaranilor şi acele moşii particulare, care sint incărcate de ipoteci şi *pe care proprietarii nu le mai pot ţinea*. Dar chiar dacă s'ar atinge proprietatea mare, oare asta ar fi un rău pentru stat? Dacă ne gindim că cei mai mulţi din proprietarii mari cheltuesc 80 la sută din venit in străinătate, că cei mai mulţi işi arendează moşiile la străini (in jud. Botoşani 89 la sută din moşiile mari sint arendate), că agricultura care se face pe moşiile mari este **ruinătoare („Raubewirtschaft"** exploataţie agricolă de jaf—zic Nemţii acestei agriculturi extenzive), că sătenii sint exploataţi fără milă şi impinşi la degenerare pe aceste proprietăţi mari,—nu putem să răspundem de cit: nu, nu ar fi un rău. Se mai obiectează că proprietatea ţărănească ar face să scadă producţiunea agricolă naţională (un fost senator a spus autorului că acesta a fost cel mai puternic argument adus in senat contra proectului Casei rurale votat de cameră); dar, dacă ţaranii ar fi instruiţi şi ar face o agricultură raţională, asta nu s'ar intimpla: şi apoi acum nu se duc in strainătate 80% din banii cîştigaţi de marii proprietari?... Ce folos e aice pentru ţară? Astfel autorul articolului respinge cele mai insemnate argumente aduse contra improprietăririi şi spune că ea se va face, pentru că ea răspunde unei nevoi adinci şi nu se poate inlătura.

Revista Asociaţiei invăţătorilor şi invăţătoarelor din Romînia publica, in fruntea numărului său de pe Septembrie, *dorinţile invăţătorilor romini pentru şcoala şi ridicarea săteanului nostru*,—un număr de 26 de puncte, toate cereri drepte, bine chibzuite şi absolut imperioase pentru ridicarea şi intărirea poporului nostru. Lăsind la o parte cererile care privesc imbunătăţirea stării materiale a invăţătorilor, nu fiind-că le-am crede nedrepte, cum şi unele cereri de detalii, cum sint cele relative la controlul invăţămintului, la concedii, reduceri pe căile ferate etc., reproducem aice cite-va din cererile mai generale ale invăţătorilor, pentru a scoate in relief direcţia sănătoasă şi patriotică a activităţii acestui corp, care din ce in ce mai mult işi inchină munca şi inteligenţa cauzei cele mari—imbunătăţirii stării ţărănimei. Cel dintăi punct din acest program al invăţătorilor noştri glăsueşte aşa: „Invăţătorii să lucreze din răsputeri pentru infiinţarea: tovărăşiilor săteşti, obştiilor şi băncilor populare"; pentru tovărăşiile săteşti

ei cer sub No. 6: „Tovărăşiilor săteşti să li se facă următoarele inlesniri: a) reducerea transportului cu 50% pe căile ferate pentru produsele tovărăşiilor, b) scutirea de vamă a maşinilor şi instrumentelor, c) simplificarea formalităţilor pentru păstrarea cerealelor in docuri, d) preferarea in stabilimentele publice a produselor tovărăşiilor, e) preferarea obştiilor săteşti la arendare de moşii, f) putinţa de a şti sătenii preţurile tirgurilor de desfacere". Oricine poate vedea că aceste cereri isvorăsc din o adincă cunoaştere şi dintr'o preocupare statornică de nevoile tovărăşiilor săteşti. Un alt punct, al şeptelea din cererile Asociaţiei, este ca „cursurile complimentare şi de adulţi să devină obligatorii iarna, şi duminicile şi sărbătorile in celelalte timpuri". Invăţătorii mai cer „să se dea dreptul invăţătorilor ca să poată fi aleşi in consiliul comunal, in consiliul judeţan şi in parlamentul ţării, ca şi profesorii"; ca „Invăţătorii să fie preferaţi in conducerea instituţiilor create de ei prin acţiunea extraşcolară"; ca „Să se sporească mai repede numărul şcoalelor rurale şi al invăţătorilor" şi alte multe imbunătăţiri, toate realizabile uşor, foarte modeste, dar absolut trebuitoare. Subscriem cu dragă inimă la toate cererile, la cele pe care le-am reprodus aice şi la cele pe care nu le-am reprodus, şi indemnăm pe invăţători să stărue din toate puterile pentru indeplinirea lor.

Albina (1 Octombrie). D. M. Sadoveanu, in una din *Scrisorile sale trimise de un prieten pribeag*, vorbeşte de „Humuleştii lui Creangă", de satul acela mare, vechiu, răzăşesc care azi e „despărţirea a IV-a a *urbei* Tirgul-Neamţ", de căsuţa unde s'a născut Creangă, azi *modernizată* de o nepoată a autorului „Amintirilor", de amintirile rămase printre Humuleşteni despre petrecerile de mai tirziu ale lui Creangă in satul său, etc.—E una din paginile cele mai frumoase şi mai duioase ale d-lui M. Sadoveanu.

Săptămina (Septembrie). D. Panu, cu prilejul lecturii scrisorilor lui Ibsen, care a captivat la vrista de 65 de ani pe o tinără fată,—pune problema dacă „o fată tinără poate iubi un om bătrin". Că poate iubi, o dovedeşte iubirea inspirată de Ibsen, romanul lui Zola „Docteur Pascal", etc.—Care este cauza acestei curioase psihologii, căci nu e *natural* ca o fată tinără să iubească pe un bătrin? D. Panu răspunde foarte ingenios: Femeea iubeşte in bărbat forţa, forţa fizică. Astăzi insă, forţa fizică a bărbatului a incetat de a mai fi pentru femee pe planul intăiu, dar ea avind nevoe *să admire* pe bărbat, admiraţia ei s'a transplantat pe terenul moral ori intelectual: admiraţia forţei morale ori intelectuale. Un Ibsen, un „Docteur Pascal" au putut captiva prin forţa cugetării lor. Desigur insă că acest amor nu are acel caracter pasionat, care e „acea absorbţiune de carne a doi indivizi de sex deosebit, tineri şi viguroşi".

Cu acest prilej să adăogăm şi noi ceva: Posibilitatea acestui fel de amor, a cărui explicare dată de d. Panu o primim, este *incă* un argument in contra celebrei *Metafizice a Amorului* a lui Schopenhauer.

Revue des deux mondes. (1 August 1906.) *Brunetière. La maladie du burlesque.* Genul burlesque care s'a născut sub influenţa italiană şi spaniolă şi a inflorit in Franţa in prima jumătate a secolului al XVII, nu trebue considerat ca o reacţiune contra preţiozităţei, care domnea pe atunci in literatură. Din contra, acest mod de a scrie, a fost bine primit de preţioşi şi prin otelul de Rambouillet şi-a făcut intrarea in lume. Burlescul nu-i in realitate decit o altă formă a preţiosului. El e o travestire a realităţii. Prin asta se distinge de comic care

se bazează mai mult pe observaţie. De satiră sau ironie se distinge, prin aceia că nu se inspiră de nici o intenţie care să-l depăşească, găsindu-şi în sine însuşi raţiunea de a fi. E o alterare şi transformare a naturii ca şi preţiosul, dar pe cînd acesta fardează realitatea pentru a ne stîrni admiraţia, burlescul o înjoseşte şi o caricaturizează, pentru a ne face să rîdem. Ambele sînt speciile unui aceluiaşi gen şi caută să provoace în cititor surpriza şi mirarea. Preţiosul şi burlescul nu sînt accidente istorice particulare, ci reprezintă o tendinţă naturală a spiritului omenesc, tendinţă care apare în anumite timpuri în toate literaturile. In literatura franceză preţioşii şi burleştii din secolul XVII au avut ca urmaşi în secolul XVIII pe Fontenelle, Marivaux, Montesquieu în Lettres persanes, Crébillon în romanele lui licenţioase, în secolul al XIX pe Hugo în teatrul său romantic şi în faimoasa prefaţă a lui Cromwell, în care a făcut apologia genului, apoi pe Gautier şi pe Banville. Această tendinţă, Brunetière o consideră ca o boală a artei, a limbii şi a spiritului căci, spune el, marii artişti în operele lor nu s'au îndepărtat de natură.

Brunetière. Publications récentes sur Montaigne, (1 Septembrie 1906). Cu prilejul apariţiei ediţiei municipale din Bordeaux a operii lui Montaigne şi a studiilor remarcabile ale lui Strowsky asupra acestuia, Brunetière caută să caracterizeze, după ultimele informaţii, pe marele scriitor. După el, scopul lui Montaigne, scriind les Essais, n'a fost nici de a se zugrăvi pe sine cum a crezut Pascal, nici de a construi un sistem filozofic sau a face o apologie a religiilor, cum au crezut unii. Les Essais sînt o anchetă asupra naturii omeneşti. Montaigne a fost un incomparabil curioz. Nu însă un pur diletant, căci şi-a propus totdeauna un obiect ulterior curiozităţii sale. Scopul lui a fost să pătrundă cît mai adînc în cunoştinţa de sine însuşi şi în acea a omului. Pe cînd scriitorii anteriori nu se preocupau cu observaţia psihologică; istoria moravurilor, istoria intimă concepută ca o prelungire a experienţii proprii în toate senzurile, a fost obiectul la care s'a aplicat Montaigne. Intenţiile lui sînt cu totul deosebite de ale lui Sf. Augustin sau Rousseau, scriindu-şi vestitele lor confesiuni. El nu se zugrăveşte pentru a apărea în faţa lumii ca un tip excepţional, ci pentru a se studia şi cunoştinţa de sine cîştigată prin observaţie, îi serveşte ca mijloc de control pentru a aprecia, după justa lor valoare, observaţiile pe cari le-a cules în cursul citirilor şi meditaţiilor sale. In particularităţile firii sale, îl interesează ceia ce e constant şi etern omenesc. Observaţia lui e totdeauna comparativă. Marii scriitori clasici ai literaturii franceze au devenit moralişti datorită lui Montaigne şi făcînd din observaţia psihologică şi morală obiectul literaturii, el a pus una din bazele clasicismului. Filozofia lui Montaigne n'are un caracter sistematic, nici n'a fost totdeauna aceiaşi. Ea a avut epocile ei şi Brunetière crede, cu Strowsky, că Montaigne a trecut dela stoicizm la pyrrhonizm şi apoi la diletantizm dar, spune el, filozofia lui Montaigne a fost mai mult o filozofie a vieţii, o adaptare la împrejurări, la mediu, la natură, ceva fără stabilitate, mai mult o metodă decît o filozofie, o artă de a trăi, decît o concepţie a vieţii. Influenţa operii lui Montaigne a fost enormă, nu numai în literatura franceză dar şi în literatura universală. Bacon şi Schakespeare au împrumutat mult dela dînsul.

Gaston Rageot. Les résultats de la psycho-physiologie. Autorul arată cum s'a născut psiho-fiziologia sub influ-

enţa lui Comte, ca o reacţiune contra şcolii de observaţie internă a lui Jouffroy şi înşiră rezultatele psiho-fizicei inaugurate de Fechner şi ale psiho-fiziologiei proprii reprezentată în Franţa mai ales prin Ribot şi Binet, rezultate pe cari autorul le consideră ca minime şi neînsemnate neluminînd decît funcţiile inferioare ale vieţii sufleteşti. Contribuţii mai importante pentru studiul funcţiilor superioare psihice a adus, după el, psiho-patologia prin operile clasice ale lui Ribot şi în timpul din urmă prin minunatele studii ale succesorului său, la Collège de France, Pierre Janet. Dar metoda întrebuinţată de acesta e observaţia externă, controlată de cea internă, un fel de introspecţie comparată, care se apropie mai mult de metoda lui Jouffroy şi a vechii psihologii spiritualiste, decît de metodele experimentale ale psiho-fiziologiei.

Mercure de France, (Septembrie 1906).

Intr'un articol intitulat *Un german apologist al limbii franceze*, Maurice Pellisson face o scurtă dare de samă a unei lucrări asupra limbii franceze, datorită unui învăţat german din secolul al 18-lea. Cînd, în 1784, Academia din Berlin a pus un concurs asupra chestiunii, „pentru ce limba franceză a ajuns universală în Europa şi dacă trebue de presupus că ea îşi va păstra mereu această prerogativă", s'au prezentat două zeci şi una de lucrări pentru premiare. Intre acestea, în afară de celebrul „Discurs" al lui Rivarol, care a obţinut premiul, a mai fost remarcată şi o altă lucrare scrisă în limba germană de profesorul dela Stuttgart, Schwab. Dar, dacă juriul a împărţit premiul între aceste două lucrări, publicul nu a făcut acelaş lucru cu faima: pe cînd discursul strălucit al lui Rivarol a ajuns celebru, memoriul erudit, dar mai greoiu, al lui Schwab a fost dat uitării cu totul. Şi totuşi aproape nu este nici o idee în lucrarea celui dintăi, care să nu se găsească şi în a celui de al doilea, pe cînd multe, foarte multe lucruri, din memoriul lui Schwab nu se găsesc la Rivarol. In special, la chestiunea dacă limba franceză va continua să fie universală în Europa, la care Rivarol nu răspunde decît vag, prin cîte-va fraze, care încunjură răspunsul,—Schwab răspunde prin o bogată analiză a limbilor engleză şi germană şi prin punerea în evidenţă a superiorităţii celei franceze. De aceia autorul articolului atrage atenţia „Congresului pentru extenziunea şi cultura limbei franceze" asupra lucrării lui Schwab, pe nedrept dată uitării, în care scriitorul german cere să se lucreze pentru ca limba franceză să devie chiar universală, pentru că „mulţimea limbilor vii pe care trebue să le învăţăm începe deja să aducă pagubă ştiinţelor şi artelor".

Fără a intra în detalii, fără a face vre-o citaţie din poeţii la care se gîndeşte, fără a le spune chiar numele, Jean Blum stabileşte un paralelism între *filosofia lui Bergson şi poezia simbolistă*, într'un articol de consideraţiuni generale. Plecînd dela ideia că „poezia şi filosofia sînt două aspecte ale unei realităţi unice", autorul articolului arată că între filosofia lui Bergson şi între poezia simbolistă este o mare apropriere şi că ambele sînt nişte manifestări ale spiritului epocei noastre. Dacă dela concepţiile ştiinţifice „evoluţioniste" de acum trei zeci de ani, s'a ajuns azi la concepţia „ideei de continuitate" de azi, dacă determinismul şi materialismul de acum treizeci de ani nu mai sînt admise azi aşa cum erau atunci,—apoi şi în artă spiritul a trebuit să evolueze dela poezia parnasiană şi romanul naturalist de atunci, la simbolismul de azi. Şi cea dintăi apropriere între filozofia lui Bergson şi între poezia simbolistă, pe care o găseşte autorul e că, după cum

filosofia bergsoniană e mai mult o psihologie descriptivă, care caută să studieze acțiunile oamenilor, fără a avea pretenția, ca filosofia de altă dată, de a le prescrie legi, tot astfel și poeții simboliști nu mai caută să devie pastori ai popoarelor ca V. Hugo și Lamartine, să predice ca Dumas fils, ori să disprețuiască după cum făceau Vigny și Parnassienii,—poezia simbolistă privește, fără apostrofă și fără gest, trecind imaginile vieții ca și acele ale unui vis. Cu totul în opoziție cu romantismul și clasicismul, care nu se deosebeau decît prin metodă, dar care, de altfel, aveau acelaș scop de a descrie pasiunile mari ale sufletului, care sint stări rare și trecătoare,—cu totul în opoziție cu aceste școli literare, poezia simbolistă se ocupă cu fenomenele mai adinci, mai ascunse, mai neînsemnate în aparență, dar din care, în fond, e țesută urzeala sufletului nostru. Aceste fenomene sufletești, care sint realitatea profundă a sufletului nostru și farmecul poeților contemplativi, sint obiectul de studiu al lui Bergson și isvorul de inspirație a simboliștilor. Aceasta este apropierea cea mare între filosofia bergsoniană și poezia simbolistă, acesta-i substratul comun al unei filosofii și al unei poezii, care au apărut cam în acelaș timp, dintr'o concepție nouă științifică asupra naturii și a omului.

La Nouvelle Revue (Septembrie 1906).

Un gînd foarte descurajator iți deșteaptă în minte cetirea relatărilor lui K. Raph, făcute după raportul oficial al comisiunii de anchetă, asupra neregularităților ce s'au săvirșit cu ocazia *liquidării răsboiului din Transvaal*: la ce mai folosesc sute de ani de cultură și de civilizație, dacă la un popor înaintat, ca cel englez, au putut să se petreacă astfel de lucruri? In adevăr, din faptele expuse în acel raport se vede atita lipsă de prevedere la unii din cei însărcinați cu chestia proviziunilor, atita lipsă de scrupul la alții, încît armata engleză apare într'o foarte tristă lumină: generali învinovățiți oficial de lipsă de pricepere, șeful serviciului financiar al ministerului de războiu acuzat de negligență, ofițeri superiori acuzați de prea mare ușurință, ofițeri și subofițeri dovediți ca necinstiți,—iată ce defilează pe dinaintea ochilor noștri. Milioane de franci a păgubit statul din cauză că, pe de oparte, după încheerea păcii, el vindea proviziunile pe un preț foarte scăzut ca netrebuitoare și, pe de alta, cumpăra îndată chiar acele lucruri vindute de el, plătind însă un preț mare, pentrucă avea nevoie pentru întreținerea soldaților până la repatriarea lor. Cît despre debandada, care domnea în serviciul aprovizionării, e destul să pomenim faptul că un subofițer a putut să vîndă șase sute de mii de livre de ovăs unui antreprenor, ovăs de al armatei!.... Și încă nici n'a putut comisiunea de anchetă să constate toate neregularitățile, pentru că multe documente au fost distruse de către cei pentru care erau primejdioase.

Intr'un articol bine informat, Pierre Beraus se ocupă cu activitatea de până acum și cu acea pe care o va avea de desfășurat în viitor *majoritatea liberală engleză*. După ce arată condițiunile în care a venit la putere în Anglia partidul liberal, după ce arată că acest partid a evoluat foarte mult în senzul ideilor înaintate și că de fapt el e un fel de partid radical, autorul arată că în cele două mari chestiuni, care frămîntă acum lumea politică și poporul englez, chestiunea fiscală și acea a învățămîntului, guvernul actual și-a spus părerile: menținerea statului-quo liber-schimbist și liberarea învățămîntului de sub tutela clerului. Pentru celelalte chestiuni guvernul nu s'a pronunțat categoric, dar părerile sale se cunosc din diferitele declarațiuni ale unor miniștri în anumite ocaziuni. Astfel se așteaptă desființarea sclaviei deghizate a Chinejilor duși pentru muncă în Africa de sud, cărora de-o camdată li s'a permis să se întoarcă în Asia cînd vor (ceia ce înainte nu le era îngăduit); se așteaptă de asemeni introducerea sistemului reprezentativ în Transvaal și se prevede că viitoarea legislatură va fi mult ocupată cu problemele muncii. In politica externă guvernul lui Campbell-Bannermann caută să menție cele mai bune raporturi cu Franța și Italia, să îndulcească raporturile cu Germania și să facă o cît mai mare apropriere între Anglia și Rusia și prin o astfel de politică lucrează mult pentru pacea generală, ba chiar guvernul actual al Angliei s'a declarat gata să sprijine o propunere care ar tinde la limitarea înarmării popoarelor,—ceia ce e un mare pas în senzul pacifismului. Dar programul guvernului și al majorității liberale: destul de bogat și așa, se pare că în curînd va trebui să fie încă lărgit, prin introducerea în el a unei grave chestiuni constituționale: acea a Camerii Lorzilor. Instituția ei, care până acum s'a menținut mulțumită tradițiunii și inofensivității ei, pare că e singura speranță a partidului conservator, care voește ca prin ea să facă să cadă reformele liberale. Dacă în chestiunea învățămîntului, a Home Ruleului ori în vre-o altă chestiune mare se va isca un conflict între guvern, Parlament și popor pe de-o parte și Camera Lorzilor pe de alta, atunci evident că guvernul va fi silit să-și pue problema dacă să reformeze ori chiar să suprime Camera Lorzilor. Și fiindcă biserica anglicană are pretenția de a pune stăpînire pe învățămînt și, prin el, pe viața publică engleză, apoi pentru mulți încep deja să se pue și chestiunea separațiunii bisericii de stat. Astfel Anglia e stăpinită acum de o pasiune reformatoare, care va aduce în curînd mari schimbări în această țară, prin mijlocirea partidului liberal unit cu al muncitorilor.

La Revue (Septembrie 1906) Intr'un articol foarte bogat în fapte, Francis Marre, ocupîndu-se cu *evoluția modernă a industriei chimice*, arată progresele imense pe care le-a făcut în ultimul timp această industrie. Ceia ce a ajutat foarte mult progresul ei, e pe de o parte faptul că industria chimică a căutat să păstreze mereu cea mai strinsă legătură cu știința pură, să se folosească de toate descoperirile ultime ale chimiei, iar pe de alta că și știința s'a silit să fie conducătoarea acestei industrii, să-i afle toate nevoile și să i le satisfacă. De aceia dacă știința a dat industriei metodele cele mai lesnicioase și mai eftine pentru a prepara și extrage diferite corpuri de care ea are nevoe, cum sint, de pildă, acidul sulfuric, soda, nitrații, aluminiul etc.,—apoi și industria dă laboratoarelor de studii toate corpurile, de care au nevoe, în cele mai bune condițiuni, așa că, pe cînd altă dată chimiștii—analiști erau nevoiți să-și prepare singuri reactivii puri pentru experiențele lor, astăzi se poate spune că nu există producte sau reactivi care să nu se poată procura în comerț într'o stare de puritate absolută. Mulțumită datelor, pe care teoria le-a procurat comerțului, astăzi industria materiilor colorante, a gudronului, a parfumurilor, a explozivelor etc., s'a schimbat cu totul și a ajuns la rezultate foarte frumoase. Iar din faptul că cele mai multe industrii chimice vor putea de-acuma înainte să se lipsească de combustibil mineral și vor căuta să se instaleze în regiuni bogate în huilă albă, va rezulta o modificare foarte însemnată a hărții industriale a Europei și astfel țări, care până acum au fost lipsite

de industrie, se vor bucura în curînd de activitatea și de prosperitatea, pe care azi industria le procură numai unor regiuni.

La Revue Latine. (Septembrie) E. Faguet, vorbind de scrisorile lui Alfred de Vigny editate de compatrioata noastră, d-ra Emma Sakelaride, găsește în ele, pe lîngă acel Vigny pesimist și solitar-mizantrop, pe care-l cunoaștem cu toții, și pe un Vigny „grațios și vesel".—după cum rezultă din mai multe din acele bucăți inedite.—Apoi găsește pe un Vigny critic literar foarte ager.

Ineditele unui scriitor, bucățile pe care el nu le-a publicat, pe care mai ales nu le-a scris în vederea publicării, ne aruncă lumini surprinzătoare asupra *omului*. Și ar fi interesant de știut *pentruce* un scriitor și-a ales anume tendinți din sufletul său, cărora le-a dat aprobarea sa ca materie pentru literatură. Cine nu știe, la noi, că „Eminescu" cel din poeziile publicate de însuș poetul e o parte numai din tot Eminescu, dacă nu chiar un alt Eminescu decît cel descoperit în ineditele sale, care, fie zis în treacăt, publicate așa *laolaltă* cu celelalte opere ale sale, vor da generațiilor viitoare un alt Eminescu, decît acel ce a voit însuș el se apară!...

In *Prejudecata raselor*, o recenzie a cărții cu acest nume a lui Finot, directorul de la „Revue", E. Faguet recunoaște că reconstituirea caracterelor specifice ale *raselor* este o utopie, dar insistă asupra faptului că *psichologia specifică* a unui *popor* este o realitate.

Alphonse Séché și Jules Bertaut, analizînd cele cîteva numere ale revistei *Revue Parisienne* scoasă în 1840 de Balzac, arată că marele romancier a fost și un critic literar și social de primul ordin.—Din acea revistă, se vede cum Balzac a priceput, printre cei dintăi, pe Stendhal; admirația pentru Walter Scott,—mai rezervată pentru Cooper,—și nedreptatea cu care judecă pe Sainte-Beuve, care, nu e vorbă, n'a cruțat nici el pe Balzac, pe care nu l'a înțeles, cum se știe, pe deplin.

Jeanne de Flandreysy caracterizează opera lui d'Annunzio, caracterizare care se poate rezuma prin următoarele cuvinte, cu care închee autoarea: „Vedem reînviind și palpitînd în d. d'Annunzio sufletul latin, veșnic tot așa de radios, tot așa de splendid artistic ca'n vremea Romei imperiale și a Republicelor mărețe în care răsări Renașterea..."

Revue de métaphysique et de morale. (1 Septembrie.) *C. Dunan, Legitimitatea metafizicii.* Autorul combate pe cei ce neagă existența metafizicii, susținînd că ea nu e o ontologie care speculează asupra unor obiecte ce aparțin unei lumi inaccesibile experienții noastre, ci o sforțare a spiritului pentru a realiza cunoștința integrală a naturii, prin formarea unor noțiuni din ce în ce mai sintetice și exprimînd din ce în ce mai bine unitatea universală. Ea trebue să fie un idealizm experimental, în care experiența să fie alfa și omega speculației. Spiritul nu poate avea alt lucru de cugetat și de interpretat decît natura și ea nu poate fi interpretată, fără a ne referi în chip conștient la experiență. Știința e și ea o sinteză și procedează ca și metafizica, construind noțiunile sale și confundîndu-le cu experiența, dar obiectul ei e o experiență actuală și limitată, pe cînd noțiunile metafizice sînt formate în vederea experienții universale. Sinteza totală neputînd fi niciodată atinsă, aceste noțiuni nu pot fi niciodată complect determinate și nici o construcție metafizică nu poate fi o operă definitivă. In metafizică sîntem totdeauna în provizoriu, dar și teoriile fizice ale științii sînt provizorii. Autorul crede că metafizica e o întreprindere a spiritului omenesc legitimă și necesară, o întreprindere de care nimeni nu se poate dispensa, de a o urmări într'o anumită măsură, căci pentru oricine mînuiește noțiuni necesitatea de a sintetiza se impune.

Revue socialiste (*August 1906*). *Dreptul de vot pentru femei*,—trebuie să li se acorde imediat și fără nici o tranziție?

A doua zi după alegerile recente din Franța, atît de dezastroase pentru conservatori, aceștia au emis ideia de a da drept de vot femeilor, sperînd că această jumătate a omenirii, pînă acum conservatoare, îi va aduce la putere. „Revue socialiste" a întrebat pe principalii reprezentanți ai socializmului din străinătate și din Franța, care va trebui să fie atitudinea deputaților socialiști dacă dreapta ar propune să se acorde femeilor franceze dreptul de vot. Au răspuns Vaillant, Allemane, Vandervelde, Keir Hardie, Ramsay, Macdonald, Enrico Ferri, Roubanowitch, Koudrine, Kautsky, Bernstein. Cu toții sînt partizani ai acestei reforme și cred că din ea va rezulta pentru femeie o liberare de sub legile și obiceiurile care din punct de vedere economic și civil o fac inferioară bărbatului, iar pentru proletariat o repede creștere de forță și libertate morală și socială, această reformă fiind un pas mai mult pe calea progresului democratic și uman. Votul femeilor, spune Vandervelde, nu va aduce rezultatul sperat de clericali; cele mai multe din ele vor vota ca bărbații lor, cu toate sentimentele lor religioase. In imensa majoritate a cazurilor, comunitatea intereselor menajului va determina comunitatea votului. Vor fi și excepții favorabile reacționarilor, dar aceasta nu va dura mult. Indată ce femeile vor fi alegători, toate partidele vor avea un interes electoral, independent de considerații mai nalte, de a le face educația politică și indiferența scandaloasă a multor democrați și socialiști pentru mizeria, ignoranța și părăsirea intelectuală a unei jumătăți din omenire, va dispărea. Fără concursul femeilor, triumful socializmului e imposibil și, spre a le cuceri, nu trebuie să sacrificăm dreptul lor, pentru considerații josnice de oportunitate și interes electoral. Bernstein crede deasemeni că pericolul acordării dreptului de vot femeilor e imaginar sau trecător, pe cînd foloasele acestei reforme sînt reale și permanente. Clericalii, spune el, vor face experiența lui Bismarck și vor dezamăgi în acelaș timp dogmele propriei lor religii asupra misiunii femeiei. Femeia oprimată e clienta preotului, femeia liberată va fi femeia socialistă.

Nuova Antologia (Roma, Septembrie).—*Augusto Osimo* „Fenomenul lipsei de lucru" și „Societatea Umanitară".—In Italia există o instituție caracteristică, „*Società Umanitaria*" numită, care își datorește ființa marelui filantrop *Prospero Mosè Loria*; el, la 1892, prin testament, a lăsat pentru înființarea acestei societăți suma de 10,013,900,70, sumă care a crescut pînă la 1902—data înființării societății—la 12,050,842.52. După voința donatorului, această Societate Umanitară trebue să urmărească următoarele scopuri: a) Să fondeze în Milano o „Casă de muncă" care să poată da de lucru celor ce n'au; b) Să se facă un biurou de plasare, pentru a procura muncă; c) Să se ajute școlile de arte și meserii, industriile casnice, cooperativele de producte și de muncă etc.; d) Să lupte pentru îmbunătățirea condițiunilor morale și materiale ale muncitorilor agricoli, ca astfel să se micșureze emigrația. — Societatea aceasta deci, după cum se vede, urmărește două scopuri: și de a preveni lipsa de ocupație și de a îmblînzi

soarta acelor care sufăr din această lipsă. Ca primă emanație a acestei societăți răsări „Oficiul muncii", care și-a propus studiul statistic al tuturor chestiunilor ce se raportă la munca și muncitori; o secțiune a acestui oficiu o formează oficiul de informațiuni. Pentru o acțiune mai directă și de folos imediat pentru muncitori, Societatea Umanitară a creat oficiile de plasare la Milano, Lodi, Novara, Vercelli și Mortara. Afară de aceasta, Societatea, inspirindu-se de exemplul Belgiei și al Franției, și-a îndreptat activitatea spre Cassele de ajutor pentru cei fără de lucru; ea a coordonat diferitele casse de ajutor deja existente, a făcut să se mai înființeze și altele, contribuind ca și comunele Gand, Bruxelles etc. în măsură de 50 % asupra cotelor de subsidiu nu mai mari de 1 fr. pe zi și pentru un termin de neocupație care să nu întreacă 60 de zile lucrătoare pe an, pentru un muncitor. Scopul principal însă al acestei societăți n'a fost pus încă în practică. Cassa de lucru, care să dea de muncă celor neocupați, n'a fost încă înființată, dar va începe în curind a funcționa. Se'nțelege că nu va fi condusă de criterii noi, ci va urma exemplele celor mai bune Casse de lucru, care funcționează în alte țări.

Rivista d'Italia (Roma, Septembrie).

L. Gamberale „Școala unică fără latină". Chestiunea limbii latine în gimnazii, a provocat o criză în sinul comisiunii pentru reforma școlilor secundare din Italia. Prof. Vitelli, membrul cel mai cu autoritate din comisiune, și-a dat demisia, motivată cu multă amărăciune și ironie. Pricina acestei demisiuni este faptul că majoritatea comisiunii s'a declarat pentru introducerea unei noi metode de predare a limbilor clasice, metodă, cum zic ei, fără pedanterie și aproape fără gramatică. (Aceeași metodă dar, pe care pedagogii noștri ne-au impus-o și în școlile țării noastre). Cu drept cuvint autorul numește o asemenea metodă „cea mai streină de o dreaptă judecată, dar care te îndreptățește să tragi concluzia că acei care o propun pentru greacă și latină, sint absolut inocenți de orice atingere cu clasicii". Cu toate acestea Gamberale e pentru scoaterea limbii latine din gimnaziu, dar dorește scoaterea pe față, nu scoaterea deghizată, prin introducerea unor noi metode. Motivele sale sint bazate pe date statistice și sint concluzive. Anuarul statistic arată că în 1902, elevii tuturor gimnaziilor, de orice fel, erau în număr de 56,133, iar acei ai liceelor 17,000. Chiar și cu douăzeci ani mai înainte, în 1882, lucrurile stau tot așa: 42,811 gimnasiaști și 12,390 liceani. Asta însamnă că 68% din elevii gimnaziului nu urmează mai departe studiile liceale; prin urmare nu e de loc rațional de a obliga majoritatea să facă exerciții de memorie cu conjugările și declinările latine, *fără* ca să-i urmeze nici un folos pentru viitor. Limba latină e necesară deci numai acelora care au să urmeze liceul și apoi universitatea, și e complect inutilă celorlalți. Cifrele arată că o mare majoritate de elevi, simte nevoia unei școli superioare școalelor elementare," și că această majoritate nu are voința ori putința de a merge pînă la sfirșitul studiilor secundare. Deci necesitatea unei școli unice fără latină este impusă de statistică.

Deutsche Revue.—*Dr. Wilhelm von Hartel*, vice-președinte al Academiei din Viena, face o dare de seamă amănunțită despre mersul sforțărilor de a aduce în ființă o uniune internațională a tuturor Academiilor. Gîndul e vechiu, l'a avut Bacon și l'a visat și Leibniz. Dar în timpurile mai nouă, realizarea lui a devenit mai imperioasă din pricina nevoei de a alcătui lucrări care trec și peste forțele unui

singur individ și peste mijloacele unei singure Academii. O lucrare de asemenea fel este acel Thesaurus linguae latinae, care plănuit de mult, a devenit o realitate acum în urmă, mulțumită silințelor lui Ed. von Woelfflin. Cel care a pornit tratativele pentru alcătuirea uniunii internaționale a Academiilor, a fost Th. Mommsen, cel mai mare organizator al muncii științifice din timpul nostru. În urma înțelegerii lui cu marele geolog vienez Ed. Suess și cu autorul acestui articol, s'au alcătuit statutele și s'a format mai întăi (1893) un cartel al Academiilor germane din Berlin, Göttingen, Leipzig, München și Viena. Prima lor conferință a avut loc la Leipzig, și cu această ocazie s'a ales comisiunea pentru dicționar, anume Buecheler, Diels, von Hartel, Leo, Ribbeck (după moartea sa, Brugmann) și von Woelfflin. Pînă în 1898, cartelul a căpătat destulă forță pentru a se lărgi într'o uniune internațională. În adevăr, după invitația Academiei din Berlin, se alipiră și Academii streine, astfel că în conferența dela Wiesbaden fură reprezentate și „Societatea regală" din Londra, Academia de științi din Paris, Academia din St. Petersburg, Academia națională de științi din Washington; Academia dei Lincei, își trimese aderarea. Acum se stabiliră statutele și se hotărî și primirea încă a altor 9 Academii. La 1 April 1901, a avut loc întăia adunare generală în Paris, în care s'a admis principiul ca Academiile să hotărască guvernele respective de a trimete direct toate tipăriturile, țărilor intrate în confederație; s'a hotărît apoi începerea unei ediții complecte a operelor lui Leibniz, precum și alcătuirea acelui catalog al tuturor lucrărilor relative la științile naturale, pe care îl începuse Royal Society din Londra.

A doua adunare generală a avut loc la Londra, în Mai 1904, adunare la care au participat 21 de Academii cu 78 de delegați. Mai tîrziu a aderat și Japonia, Elveția însă n'a aderat pînă acuma. Viitorul congres este hotărît pentru Mai 1907, la Viena.

Deutsche Monatsschrift (Berlin, Septembrie).

General-locotenent von *Pelet-Narbonne* „Transformarea armatei chineze" Începuturile de transformare ale armatei chineze datează din anii 1900—1901, cu ocazia expedițiunii puterilor europene în China. Pînă în acest timp, armata chineză consista din trei diferite organizațiuni, de diferite valori: 1) Trupele imperiale, așa numite ale „steagului verde", oștire sub comanda Guvernatorilor de Provincii, care o întrebuințau la tot soiul de servicii, numai la serviciul militar nu. Totuși în anul 1904, acest corp număra 490,000 oameni. 2) Armata manciuriană, formată din urmașii acelor coloniști care au întronat dinastia actuală pe la începutul sec. XVII. Amestecată mult cu Chineji și Mongoli, număra la 1894, 270,000 de oameni. Ea este împărțită în 8 corpuri, din care cele 3 dintăi, stau sub comanda directă a împăratului ceresc; divizia I, este garda regală; restul de 5 corpuri, aparțin prinților casei imperiale. Pentru a ținea această oștire cît se poate mai legată de dinastie, familia imperială îngrijește de familia fiecărui soldat; iar, pentru a-i face să nu se depărteze de locul garnizoanei, li s'a dat toate pămînturile de jur împrejurul reședințelor lor, fiind opriți în acelaș timp de a se căsători cu Chineze, pentru a-și păstra puritatea rassei. Scopul din urmă însă n'a fost complect ajuns. 3) Trupele Guvernatorilor, pe care aceștia s'au văzut siliți a și le forma din pricina insuficienții trupelor imperiale. Marele om de Stat chinez, Li-Hung-Tschang în Tschili, și mai tîrziu Yuan-Schi-Kai, sufletul actualei mișcări de renovare, angajară

instructori străini, cu osebire germani, introduseră instrucţia modernă şi creară singurele trupe care au fost de vreun folos in timpul luptelor din 1900—1901. In timpurile din urmă ofiţerii instructori sint in mare majoritate Japonezi. Yuan-Schi-Kai, a organizat in provincia Petschili aşa numita armată Peiyang, formată din 3 diviziuni, fiecare din cite 2 brigade de infanterie din cite 2 reg. de 3 batalioane a 500 de oameni, 1 reg. cavalerie de 700 soldaţi, 1 reg. artilerie cu trei diviziuni, din care 2 de artilerie de cimp a 4 baterii cu cite 4 tunuri şi o diviziune de artilerie de munte—1100 oameni cu 48 guri de foc, 1 batalion de pionieri şi 1 de tren de cite 500 oameni, un detaşament de sanitari de 100 de oameni. Fiecare divizie numără 8,000 soldaţi, totalul se ridică la vreo 30,000 cu 96 tunuri de cimp şi 48 de munte. Plata fiecărui soldat este de 4,50 taeli lunar (1 tael=4 fr.); de la fiecare se reţine cite 1½ tael lunar, care se dă familiei, care pentru a nu da de grijă soldatului recrutat, este aşezată in locurile cele mai ocrotite şi care, la procese, se bucură de drepturile unui literat de gradul I; aceste privilegii dispar după eşirea soldatului din oştire. Serviciul este de 3 ani sub steag, 3 ani in rezervă şi 3 ani in miliţie. Din anul 1903 reorganizarea oştirii trecu din miinile guvernatorilor din Provincii, in acele ale guvernului din Peking. Intr'un edict imperial din 1905, s'a stabilit planul viitoarei organizaţii: se hotărăşte infiinţarea a 36 divizii, cu instrucţie modernă, de cite 10,000 oameni fiecare; pină la 1922 toate trebue să fie formate. Pină acuma s'a ajuns numai la 60,000 de oameni cu 200 tunuri, dar planul de organizare se urmează fără intrerupere şi, atunci cind China il va realiza, va ajunge o putere militară, de care vor trebui să ţină samă toate statele Europei.

Sozialistische Monats - Hefte (Berlin, Septembrie).

Aproape in intregime acest număr este consacrat chestiunilor ce aveau să fie dezbătute in Congresul partidului social democrat german dela Mannheim. *Eduard Bernstein* in „Pentru Congresul socialist din Mannheim" discută chestia oportunităţei grevei generale ca armă de luptă, şi se declară in potriva ei, considerind agitaţia paşnică şi organizaţia ca o mai inţeleaptă tactică. „Dacă se zice că lucrătorul german nu e revoluţionar, cu aceasta nu i se face un repros. Revoluţia, in inţelesul pe care acest cuvint il are este, ca şi războiul, la urma urmei, numai un mijloc barbar de a impăca conflicte care nu se pot sau se crede că nu se pot aplana altmintrelea". *Wolfgang Heine* „Dreptul penal, procedura penală, şi executarea pedepsei". Această chestie figura şi ea in ordinea de zi a congresului de la Mannheim. Autorul se mărgineşte a da numai citeva indicaţii asupra punctelor care trebuesc discutate şi direcţiei in care trebuesc rezolvite. Orice reformă propusă, zice el, trebue să ţină samă de imprejurările de faţă, aşa ca să poată fi executată in societatea actuală. Aşa, din pricina insuficienţii legilor actuale, mulţi sint de părere ca legea să definească numai actele penale, iar pedeapsa să fie lăsată la libera apreciare a instanţei; alţii cer ca nici penalitatea actului să nu fie prevăzută in lege, ci să fie apreciată după cazuri, iar alţii au propus ca pedeapsa să nu fie dictată de judecători, ci de colegii de funcţionari. Autorul declară că asemenea propuneri, din punctul de vedere al politicei practice a prezentului, trebuesc respinse de social democraţie, căci nu se pot găsi in Germania actuală organe cărora să li se poată incredinţa o aşa nelimitată putere. In ce priveşte responzabilitatea criminală, trebue să se ceară ridi-

carea limitei majoratului penal la 14 ani impliniţi şi pentru toţi deliquenţii tineri nu trebue pusă numai chestiunea dacă aveau cunoştinţă despre penalitatea actului, ci trebue să se dea pedepse numai atunci cind ei posedă un grad de maturitate intelectuală şi morală destul de ridicat pentru a ne putea aştepta la o rezistenţă serioasă faţă de impulsul criminal. In privinţa procedurii, trebuie inlăturat secretul instrucţiei şi trebue permis apărării să aibă influenţă in mersul instrucţiei.

Contemporary Review (London, Septembrie).

„*Anglia şi Germania in Turcia*"—articol, al cărui autor bine informat se ascunde sub anonimat—arată schimbarea opiniei publice faţă de aceste două ţări in Orient, insistind cu deosebire asupra simpatiei de care Anglia se bucură acum in Turcia. Autorul observă că inainte de 1906 antipatia pentru Anglia era generală in publicul turc. Călătorul englez putea să simtă această izbitoare duşmănie in trecerea lui, cit de grăbită, prin Turcia: in vapor, in tren, in cafenea, la hotel... pretutindeni, atmosfera incărcată impotriva Angliei te inăbuşia. In intreg Orientul Anglia *era* urită din cauza politicei ei care se conducea de principiul de „a cere totul şi a nu da nimic, de a distruge prin orice mijloc orice concurent cit de neinsemnat". Este o rea politică pentru o ţară de a tinde spre monopol: „Dumnezeu se ingrijeşte ca copacul să nu ajungă la cer". In 1906 totul se schimbă. Care e cauza? Politica Angliei—mulţumită personalităţii regelui Eduard—se schimbă. Anglia se intoarce la politica ei tradiţională, părăseşte principiul monopolului şi ajunge sprijinitoarea *Libertăţii*. Acest ultim cuvint explică totul. Schimbarea bruscă a sentimentului public faţă de Anglia este izbitoare, mai cu samă in Turcia, unde e provocată şi de reacţiunea impotriva Germaniei. Pătura cultă, in Turcia, urăşte pe Wilhem II, pentru că el sprijină absolutismul tiranic al Sultanului; oamenii de afaceri, aici, privesc pe Germanii din imperiul Sultanului ca pe nişte locuste şi zic că drumul de fer german e făcut numai pentru a imbogăţi citiva inalţi demnitari germani. Germania e urită acum in Turcia poate mai mult incă decit fusese urită Anglia inainte de 1906. „Partidul Tinerilor Turci", care a inceput să reinvie, ştie că va găsi un sprijin in Anglia, de aceea el e un propagator puternic al simpatiei pentru Imperiul Britanic. Puterea de reinviere a acestui partid pleacă dela nişte curioase imprejurări: Sultanul—pentru a opri generaţia tinără de a invăţa in şcolile altor ţări *idei nesănătoase*—a incurajat răspindirea şi inmulţirea şcoalelor pină in cele mai mici sate. In oraşe, s'au infiinţat şcoli superioare pentru fete. In aceste şcoli, pe lingă Koran, se invaţă şi a ceti şi scrie, şi aceste cunoştinţi ajung puteri revoluţionare intr'o ţară absolutistică: „Cine invaţă a ceti şi scrie invaţă şi a gindi; şi cind femeile gindesc, *răul* incepe a fermenta". Afirmaţia că libertatea Turciei va veni prin femei are oarecare temeiu. Germania a perdut terenul aproape complect in Turcia unde-i susţinută numai de partida Palatului; ea nu mai poate masca nesuccesul politicei sale. Pentru interesul propriu al Germaniei şi pentru rezolvirea chestiei Orientului, o colaboraţie a Angliei şi a Germaniei in Turcia se impune.

North American Review. (New-York, Septembrie).

Cu incepere din Septembrie revista a inceput să apară de două ori pe lună, conţinind, in fiecare număr, cite un capitol din „Autobiografia lui Mark Twain", aşezat inaintea articolelor speciale..—*Statele Unite şi America*

Latină", datorit d-lui *John Barret*, ministru american în Columbia, arată relațiile reciproce între cele două Americi. Autorul arată greșala Statelor Unite de a neglija întinderea relațiilor de tot felul cu America de Sud. Astăzi Statele Unite au atenția încordată mai mult spre Europa decît spre statele sudamericane, unde Vechiul Continent a cîștigat o mai mare influență morală și materială de cît marea Republică dela Nord. Autorul afirmă că dacă Statele Unite ar cheltui a cincisprezecea parte din banii întrebuințați în dezvoltarea comerțului cu Asia, pentru a spori comerțul cu America Latină, acest, comerț s'ar tripla. Comerțul Americei Latine cu celelalte țări, după rapoartele oficiale, se urca în 1905 la suma de 1,700,000,000 dolari, dintre care 1,000,000,000 dolari la export și 700,000,000 la import. In suma exportului Statele Unite figurează cu 350,000,000 dolari; iar la cea a importului numai cu 189,000,000 dolari. Astfel balanța importului se ridică cu 160.000,000 dolari împotriva Statelor Unite. Cea mai mare parte din Statele sudamericane nu importă din Statele Unite de cît 14% din obiectele pe care le-ar putea importa în totalitate. Negligența Statelor Unite față de America de Sud se arată nu numai în relațiile comerciale, care, singure, le-ar fi destul de păgubitoare. Americanii de Nord n-au măcar curiozitatea atractivă de a vizita America de Sud: dintre Americanii de Nord, care călătoresc în alte țări, numai 1% vizitează și America Sudică, pe cînd proporția călătorilor Americani Latini, care vizitează Statele Unite, se ridică la 20%. Presa Statelor Unite ignorează evenimentele însemnate din America Latină; telegramele ziarelor adesea denaturează faptele sau le raportează în chip necomplect, ca pe niște lucruri neimportante. Ziarele din Londra, Paris, Berlin, Madrid, Roma publică, în o săptămînă, mai multe telegrame referitoare la America de Sud, decît ziarele din Statele Unite, în o lună. Cînd ziarele Americii de Nord voesc să ție în curent publicul cu evenimentele din America Sudică, atunci se mărginesc în a exagera și a da informații senzaționale asupra revoltelor, atentatelor... forțînd imaginația să înlocuiască cunoașterea exactă a faptelor și contribuind astfel a întuneca încă mai mult privirea cetitorilor spre America Sudică. Indiferența Statelor Unite de acum pentru tot ce se petrece în sudul Noului Continent e dăunatoare nu numai Statelor Unite: ea întîrzie evoluția unui acord comun în marea familie Pan-Americană. Astăzi, o persoană din Brazilia, Argentina, Uruguay, Paraguay ori Chili poate avea răspunsul unei scrisori, trimisă în Europa, în ⅔ din timpul necesar pentru a avea răspunsul unei scrisori, trimisă în Statele Unite. Asemenea organizare a serviciului de comunicație între cele două Americi e mai mult de cît dăunătoare.

Review of Reviews. (London, Septembrie).

Dl. *Stead*, Directorul revistei—în studiul său biografic asupra actualului Rege al Serbiei,—recomandă pe Petru I ca pe un Rege cu adevărat constituțional, însuflețit de cele mai înalte principii de morală.—Dl. *Raleigh* scoate în lumină meritele marei scriitoare engleze, *Pearl Mary Teresa Craigie*. Operele acestei scriitoare, de curînd decedată, au avut un mare răsunet în Anglia. In filosofia sa despre viață ea găsește în căință limanul tuturor suferințelor: căința sinceră poate răscumpăra toate păcatele; ea poate să dea omului nefericit curajul ca să trăiască.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

H. Poincaré, *La Valeur de la Science*, Flammarion.

Autorul arată că, cu toate variațiile capricioase ale modei științifice, cu tot caracterul convențional al unora dintre noțiunile cele mai fundamentale, știința nu-i o simplă acumulare de ipoteze arbitrare, ci ne dă temeinice cunoștințe asupra acelei realități obiective, care e accesibilă minții omenești.

Emile Picard, *La Science moderne et son état actuel*, Flammarion.

Autorul și-a propus să dee în cartea sa o ideie asupra stării știinților matematice, fizice și naturale în ultimii ani. In trei sute de pagini el a condensat cele mai însemnate rezultate pozitive ale științii și a pus în evidență legăturile care unesc diferitele științi între ele.

Gustave Le Bon, *L'évolution de la matière*, Flammarion.

O adunare de articole care au făcut senzație în lumea științifică. Autorul a dovedit că, contrar părerii seculare, materia nu-i eternă și poate fi distrusă.

Alfred Binet, *L'Ame et le Corps*, Flammarion.

Autorul arată că progresele recente ale psihologiei experimentale au avut răsunet asupra speculațiunilor celor mai abstracte ale filozofiei. Vechile ipoteze, materialismul, spiritualismul, paralelismul, monismul etc. nu mai corespund datelor de azi ale științii.

W. B. Pillsbury, *L'attention*, O. Doin *4 fr.*

Profesorul de psihologie de la universitatea din Michigan, studiază condițiile atenției, fiziologia și mecanizmul ei, discutînd teoriile cele mai recente.

Paul Souriau, *La rêverie esthétique*, essai sur la psychologie du poète, F. Alcan 2 fr. 50.

Autorul, mai mult om de litere de cît filozof, are observații interesante asupra poeziei interioare, poeziei naturii, muzicii, etc.

G. Aslan, *La morale selon Guyau et ses rapports avec les conceptions actuelles de la morale scientifique*, F. Alcan 2 fr. 50.

Autorul expune ideile lui Guyau în morală și le critică din punct de vedere sociologic, arătîndu-se partizan al teoriilor lui Dürekheim și Lévy Brühl.

ISTORIE

Dr. Felix Salomon, *William Pitt der Jüngere*. Erster Band: Bis zum Ausgange der Friedensperiode. Zweiter Theil: Die politische Wirksamkeit. Leipzig und Berlin, B. G. Teubner 1906.

Partea întăia a acestei lucrări a apărut în 1901; autorul s'a folosit de un bogat material de izvoare, cu totul nou, și nu numai manuscrise, dar și tipărituri puțin cunoscute pînă acum, cum sînt de pildă cuvîntările ținute în parlament.

Feldmarschal-Leutnant Graf. Alexander Hübner. *Erlebnisse zweier Brüder während der Belagerung von Paris und des Aufstandes der Kommune 1870—71*. Berlin, Gebrüder Paetel, 1906.

Cei doi frați sînt baronul Raphael Hübner, membru al ambasadei Austro-Ungare din Paris și fratele său, autorul, pe atunci căpitan de Husari. Foarte interesante amintiri despre evenimentele de atunci.

Baron Marc de Villiers du Terrage, *Rois sans couronne*, Perrin.

O listă a tuturor aventurierilor cari, începînd cu Jehan de Béthencourt, regele Canarelor și sfîrșind cu Jacques I. împăratul Saharei, au căutat să creeze împărății în locuri necunoscute, depărtate ori libere.

Henri Chantavoine, *Les Principes de 1789*, Lecène-Oudin.

Un studiu asupra drepturilor și datoriilor pe care le hotărăște „Constituția anului al III-lea". Ceia ce e interesant, e că autorul publică și cele 9 articole ale „declarațiunii datoriilor omului", care nu sînt în genere cunoscute.

Emile Roca, *Le Règne de Richelieu* (1617—1642), Perrin.

Un studiu bine informat asupra activității și asupra sufletului marelui ministru. Autorul, care e foarte familiarizat cu viața și personajele epocei de care se ocupă, a utilizat tot materialul de informație, chiar cintecele, care circulau pe vremuri, satirizînd activitatea lui Richelieu.

J. L. de Lanessan, *L'Etat et les Eglises en France*, Félix Alcan.

Legea Separației Bisericei de Stat a dat naștere unei intregi literaturi relative la chestia aceasta. Scrierea lui Lanessan e una din lucrările mai serioase, în ea autorul studiază raporturile dintre Biserică și Stat în Franța din timpurile cele mai vechi, chiar din secolul al VII-a.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE

Icilio Vanni, *Saggi di filosofia sociale e giuridica*, Bologna, Zanichelli, 1906. Opera rămasă nepublicată din pricina morții autorului, fost profesor de filozofia dreptului la Roma, este publicată sub îngrijirea prof. Giovanni Marabelli. Conține lecțiuni asupra filozofiei dreptului, un studiu asupra juriștilor școalei istorice germane, încercări critice asupra teoriei sociologice a populațiunii și un program critic de sociologie.

Prof. Dr. Alexander Supan, *Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien*. Mit einem Kolonialgeschichtlichen Atlas von 12 Karten und 40 kärtchen im text, Gotha, Justus Perthes 1906. Mișcarea colonială e urmărită pînă la războiul ruso-japonez. Rezultatul mișcării de colonizare a rasei albe este că astăzi 99 mil. km. p. (⅗ din suprafața globului) sînt colonizați, 665 mil. de oameni au fost aduși sub influența europeană și 105 mil. de albi, pentru care Europa nu mai avea nici loc nici hrană, s'au stabilit în celelalte continente.

Coquelin de Lisle, *Le Pangermanisme*, Chapelot.

Un studiu asupra acțiunii Prusiei, în ultimii ani, asupra statelor Europei centrale.

L. Stein. *Die Anfänge der menschlichen Kultur*. Un vol. 146 p. „Berlin Teubner, Collection" Aus Natur und Geisteswelt 1906. Obiectul acestei cărți e o scurtă și clară expunere a originilor civilizației și culturei umane. Autorul expune cu multă critică și prudența rezultatele cercetărilor nouă asupra omului preistoric, discută teoria raselor și arată rolul instrumentelor, ornamentelor, meșteșugurilor, sistemelor de măsură, artei și științei în civilizație.

Jaques de Boisjolin, *Les partis en France*, Roy.

Un studiu asupra partidelor politice din Franța. Cartea ar putea fi de mare interes ținînd samă de situația politică actuală din Franța; din nefericire, autorul pleacă dela o împărțire greșită a partidelor (în 4: clerical, civic-școlar, sindicalist—socialist și anar-

hist), așa că lucrarea, cu toate observațiile juste, nu aduce multă lumină în chestiunea de care se ocupă.

CRITICĂ, STUDII LITERARE

Emil Mauerhof, *Shakespeare.—Probleme*. Kempten und München 1905, Verlag der Jos. Köselschen Buchhandlung.

Cartea conține trei studii: „Lady Macbeth", „Scrisori asupra lui Hamlet", „Othello—Tragedia geloziei?" Autorul polemizează în acelaș timp cu cei care-s de altă părere.

Ernest Gaubert *François Coppée*, Sansot.

O biografie complectă a celebrului poet. Autorul arată influența lui în literatură și ce a adus nou în poezie.

A. Bossert, *Les Grands Ecrivains Français: Calvin*. Hachette.

Un studiu asupra marelui reformator, ca scriitor. Autorul îl consideră ca unul dintre creatorii prozei franceze.

Léon Tolstoi, *Vie et Oeuvres*, tomes I et II, „Mercure de France", 7 fr.

Aceste două dintăi volume ale operei complecte conțin memoriile, amintirile, scrisorile și extracte din jurnalul intim al marelui scriitor, coordonate de amicul și discipolul său, Birukov.

STUDII MILITARE, TECNICE...

Général Erb, *L'Artillerie dans les Batailles de Metz*. Chapelot.

Autorul, care ca ofițer de artilerie, comandînd bateria a patra, a luat parte la aceste lupte, arată rolul pe care l-a avut artileria.

Pelet-Narbonne, *La Cavalerie allemande pendant les journées de Coulmiers*, Berger-Levrault.

Lucrare tradusă din limba germană de colonelul P. Silvestre. Un studiu asupra rolului cavaleriei în serviciul de siguranță și în luptă.

C. Carey, *L'Artillerie Japonaise*, Berger-Levrault, 5 fr.

C. de Grandprey, *Le Siège de Port-Arthur*, Berger-Levrault, 5 fr.

R. Meunier, *La Guerre Russo-Japonaise*, Berger-Levrault, 15 fr.

Istoricul și învățămintele ce se pot trage din acest războiu.

A. Ferruci, *Il traforo del Sempione e i passagi alpini*. F-lli Bocca editori, Torino 1906.

Autorul a adunat în acest volum toate notițele tecnice și economice care se referă la săparea Simplonului amintind și celelalte mari săpături ale sec. XIX: Fréjus, Gothardul, Brenner.

LITERATURĂ.

Fr. von Schiller, *Ausgewählte Briefe*. Ausgewählt und eingeleitet von Prof. Dr. *Eugen Kühnemann*. 2. vol. Hamburg-Grossborstel 1905, Deutsche Dichter-Gedächtnis-Stiftung.

Colecția cuprinde 265 de scrisori, o optime deci din toate scrisorile cunoscute ale lui Schiller. In aceste scrisori se oglindesc momentele principale din viața poetului.

Alfred de Vigny, *Correspondance (1816—1863), recueillie et publiée par Emma Sakellaridès*.—Calmann-Levy.

Compatrioata noastră a făcut un mare serviciu literaturii franceze îngrijind tipărirea corespondenței marelui poet, din care se poate vedea vrednicia caracterului și a vieții lui, cum și părerile lui în multe chestiuni.

Léon Daudet, *Les Primaires*. Fasquelle, 3,50.

Autorul face în acest roman un fel de proces al parlamentarismului sub toate formele lui. Personajele cele mai multe ale romanului sînt din partidul socialist ori din democrație.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Henrik Sienkiewicz. *Hania*, roman. Bucureşti 1906 Editura „Biuroului Universal". Preţul 2 lei.

Gh. Silvau. *Pentru Neatîrnare*, roman războinic. Ploeşti 1906. Stabilimentul de Arte Grafice, „Progresul". Preţul. 2 lei 50 bani.

Florian I. Becescu. *Spre Ziuă*, versuri. Constanţa 1906. Tipografia „Ovidiu". Preţul 3 lei.

George C. Georgian. *Poesii*. Bucureşti, Libraria Socec. Preţul 1 leu 50 bani.

George Christescu. *Vrancea*, Poemă istorică. Focşani. Tipografia „Aurora". Preţul 50 bani.

Vasile Pîrvan. *Organizaţia Provinciei Dacia Traiană*. Bucureşti 1906. Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl".

Un Bucovinean. *Rutenisarea Bucovinei*. Bucureşti. Institut de Arte Grafice „Minerva" Preţul 3 lei 50 bani.

C. Hamangiu. *Arta şi Literatura din punct de vedere juridic*. Bucureşti 1906 Imprimeria Statului.

C. Hamangiu. *La Législation sur la Propriété Littéraire et Artistique en Roumanie*. Paris.

Mihail A. Besteleiu. *Citeva propuneri pentru Exemplaritatea şi eficacitatea pedepselor*. Bucureşti 1906. Tipografia Gutenberg. Preţul 2 lei.

Dr. A. Urbeanu. *Hrana săteanului romîn*. Bucureşti 1906. Imprimeria Statului.

N. Cantunlar *Asia şi Africa*, curs de geografie economică. Craiova 1904. Ralian şi Ignat Samitca.

Raport *prezentat Domnului Ministru de Finance asupra Recensămîntului Fiscal din anul 1905*. Bucureşti 1906.

P. N. Panaitescu. *Ucenicii şi Invăţămîntul Profesional*, Conferinţă. Bucureşti 1906. Tipografia „Voinţa Naţională"

D. A. Teodoru, G. Bogdan-Duică, N. Băncescu, G. Bein Paladi, *Conferinţe de la Congresul Didactic*. Bucureşti 1906.

I. G. Munteanu *Anuarul şcoalei Comerciale superioare*. Galaţi 1905—1906 Tipo-Litografia A. Friedmann.

Camera de Comerciu şi industrie circums. IX Botoşani *Monografia meseriaşilor din jud. Botoşani Dorohoi, Suceava*. Botoşani 1906 Tipografia „Reinvierea".

Gh. Bein Paladi *Educaţia în Scoalele Secundare*. Piatra N. 1906 Tipografia „Gheorghiu" Preţul 30 bani.

Dr. A. I. Iliescu *Necesitatea unui Serviciu Psychiatric în Inchisori*. Iaşi 1906.

Dr. N. Leon *Raport prezentat D-lui Ministru al Instrucţiunei asupra Invăţămîntului Ştiinţelor Naturale*. Bucureşti 1906.

Asociaţiunea pentru Literatura Romînă şi Cultura Poporului Romîn.—*Biblioteca Despărţămîntului Cluj*:

No. 1. Dr. Amos Frincu: *Ce să facem?* Preţul 1.20 fileri.
Nr. 2. Dr. E. Daianu: *Ursu Broina*. Preţul 30 fil.
Nr. 3. *Calindarul de la Cluj pe anul comun 1906*. Preţul 14 fil.
Nr. 4. Silviu Brăndei. *Intăiul ajutor la nenorociri*, povestit pe romineşte. Preţul 30 fil.
Nr. 5. Vasile Ranta Buticescu: *Cultivaţi pomi!* Preţul 20 filé.
Nr. 6. Aurel Poruţiu: *Cum trebue să lucrăm pămîntul!* Preţul 20 fil.
Nr. 7. E. Zefleau: *George Bariţiu*. Preţul 20 fil.

Gheorghe Hazu. *Invăţămîntul industrial în România. Notiţă istorică. Starea actuală*. Bucureşti „Libraria şcoalelor.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAŞI.

1906. ANUL I. NOEMBRIE No. 9.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi P. BUJOR

SUMAR

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4.—Administraţia: Str. Manolescu 2.

1906

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 130 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50.—Pentru invăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-lor Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor: *I. Agirbiceanu, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocirlan, N. D. Cocea, Prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mircnescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, Inginer N. P. Panaitescu, Locot. Colonel, Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, V. Pirvan, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr N. Quinez, I. Raian, George Ranetti, I. Russu-Şirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. Dr. I. Simionescu, A. Stavri, Căpitan Alex. Sturdza, Dr. D. Tatuşescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. TzigaraSamurcaş, Dr. Alex. Vajda-Voevod, Al. Vlăhuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.—Aceştia pot plăti in modul următor: la inceput trei lei, apoi cite un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cite cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 „
Un număr	2 lei

Viaţa Romînească

TABLĂ DE MATERII

Crişma lui Lache

Parcă-i un făcut! La crişma lui Lache nu mai dă lumea năvală. Şi doar a bătut şi el, cum îi treaba negustorească, o potcoavă de cal, găsită la răscruce de drumuri mari, ca să se poarte lumea prin uşa crişmei, cum se preface la răscruci; iar pe tejghea stau la rînd, bătuţi cu ţinte: «un franc de doi» turnat numai din plumb curat şi pe care negustorul nu l'a trecut mai departe vre-unui nespălat de cioban; un franc găurit luat de la un ursariu pentru ca să vie atîta lume cîtă văd ursarii în calea vieţii lor rătăcitoare; «o dupcă», jumătate franc, ca să fie dugheana cu drăgănele; apoi cîte un gologan de aramă de toate mărimele, ca să umble prăvălia cum umblă gologanul—şi-s ţintuiţi toţi banii aceştia pentru ca banul intrat în prăvălie să nu mai poată eşi înapoi.

De ani întregi n'a mai jucat hora Paştilor dinaintea crişmei lui Lache. Şi, după socoteala lui, e mare lucru pentru o crişmă dacă poţi avea adunarea Paştilor dinaintea prăvăliei tale! Intâi-şi'ntâi scrinciobul trebue să umble toate sărbătorile, cîte-s cuprinse în cele cincizeci de zile după Paşti, până la Rusalii, şi dacă ai norocul să poţi ridica scrinciobul dinaintea uşii tale, apoi n'au cum să se facă aiurea adunările din vremea asta. Unde mai pui că Romînul se deprinde cu locul adunării, se împrieteneşte cu dînsul şi-i vine greu să şi-l schimbe.—A încercat Lache şi cu scrinciobul: a intrat în vorbă cu cîţiva flăcăi, le-a dat de băut în cîteva rînduri, a adus lemne de furci şi de grindeiu pentru scrinciob tocmai din pădurea Epurenilor, a turnat un scrinciob să se ducă vestea, a tocmit lăutari de pe Horincea şi... tot degeaba! Ba şi-a auzit vorbe chiar cu urechile lui, precum că de cînd e satul, la o sărbătoare ca asta, nu s'a mai pomenit două adunări, una la crişma boerească şi alta la crişma lui. Celor bătrîni nu le venea la socoteală pentrucă aşa-i Paştele făcut să fie: să te aduni cu toţii la biserică şi apoi cu toţii la scrinciob, ca să poţi vedea dintr-odată şi să-ţi dai cu ideea cum se mai preface lumea, cum se duc bătrînii prin vama vieţii şi cum vin alţii pe nesimţite de le iau locul. Celor tineri iarăşi nu le cade treaba tocmai bine; însuraţii au rude în cealaltă parte a satului şi n'au cum să stea în răgaz, la aceiaşi a-

dunare și să-și spună în tihnă toate ahturile și bucuriile; iar flăcăii și fetele, în bună parte simt că parcă se desfac în două bucăți și-s siliți să se dea pe față, să-și arăte ascunsurile sufletului lor: dragostea nu vrea să știe de socotelile lui Lache, iar dacă se duc la celălalt scrinciob, lucrul sare în ochi la toate babele, nu ca atunci cînd e o singură adunare și cînd nu te știe nimeni încotro îți bate inima!

De dragul lui Lache n'o să-ți lași tinereța pustie. S'or face poate, cu vremea, două și mai multe scrincioabe în Măstăcani, dar până una-alta treaba asta nu împacă pe nimeni și de aceia în dimineața din Lunea Paștilor s'a pomenit Lache cu scrinciobul scos din furci și făcut bucăți! Și iac'așa nu mai poți împăca lumea: arendașul, un Grec din lumea lui Dumnezeu, ia fiecărui flăcău cîte o zi de coasă pentru scrinciob, Lache face scrinciob mai frumos și mai bun, aduce lăutari din fundul Horincei, nu cere flăcăilor nici o gloabă și cu toate acestea ei se duc tot la scrinciobul boeresc, unde-au apucat de pe vremuri, în loc să vie cu toții numai la scrinciobul lui.—Nu-i vorbă, să vede că nici Lache n'are prea mare noroc. La început mergea dugheana lui de n'ajungea să dovedească; dar vezi că atunci era numai crișma lui pe lîngă cea boerească. De la aceasta fugea lumea din pricină că ce făcea ce dregea Grecul, dar în tot anul strica vinul. Intr'o bună zi însă se pomenește satul cu Herșcu. Se duce numai decît vestea precum că la dugheana lui Herșcu sînt multe și de toate și că ar fi mai eftine. Ba se spuneau și lucruri aproape de necrezut, dacă nu le-ai fi văzut cu ochii; se spunea, de pildă, că te duci la Jidan cu un ou de găină și-ți dă douăzeci de bolduri, ori cinci ace de cusut; unii spun că Herșcu s'a apucat să vîndă și în sat lucrurile cu prețurile apropiate de ale orașului, în ~~o~~ vreme ce Lache dădea până acum numai un bold, ori numai un ac pentru un ou proaspăt; că Herșcu dă douăzeci și cinci de masline la ou, pe cînd Lache dădea numai cinci masline cu pielea lipită de sîmbure. Azi așa, mîne așa, până ce nu mai ajunge Herșcu să se răsufle de lume în prăvălia lui, iar Lache stă de-i țiue urechile de dugheană pustie. Firește că nici el nu stă cu mîinele în sin; spune în gura mare că toate lucrurile din dugheana lui Herșcu sînt false, că băuturile, pe care le are acesta, sînt spurcate și otrăvite; se jură pe toți Dumnezeii că el nu poate da la un ou decît un bold, iar dacă Herșcu dă douăzeci, tocmai asta-i dovada cea mai bună că vinde lucruri false ori furate. Și lumea nu se induioșază de jurămintele lui Lache. Toate femeile, pentru toate fleacurelele, își deșartă acum legăturile și sacii în hambarul lui Herșcu, iar într'al lui Lache urlă cînii.

Cu tot sbuciumul lui Lache, numai cui i-i lene să se ducă la crișma lui Herșcu—care găsește chipul să țină crișmă romînească și după ce s'a luat străinilor acest drept—și cîțiva vecini de ai lui Lache se mai abat pe la el, în aprinsul luminărilor și dimineața înainte de plecare la muncă. Multe guri răutăcioase spun lucruri aproape de necrezut, își tălmăcesc anapoda

cum de-și plătește dările cerute unui negustor. Unii cred că perceptorul îi îngădue o mulțime de daravele nu tocmai curate, pe care nu le îngădue altor negustori din cuprinsul comunei; alții zic c'ar fi avînd mult amar de bani puși la o parte de cînd era negustor mare în Galați; alții dau deadreptul și-ar fi în stare să jure pe sfînta cruce că lumea se ferește de măsurile lui Lache, de socotelile lui umflate și de prețurile lui gogonate.

Se găsesc însfîrșit—lume nu-i?—și cinioși la inima lor, care spun că Lache nu șterge niciodată datoriile din catastih și că Romînul plătește mereu, zeci de ani în șir, aceleași și aceleași datorii. Oricare ar fi însă adevărul, nu-i nici un om în Măstăcani, care să-i tăgăduiască lui Lache dreptul de a trăi «boerește».

Cîțiva ani în urmă, Lache era între cei întăi negustori ai «tîrgului nou» din Galați. In prăvăliile lui, moștenite de la un unchiu bogat, încărcate cu toate trebuincioasele gospodăriilor sătești, unde slujise din copilărie, dădea om peste om. A avut creștinul zile bune până ce i-au bătut darabana. Mai ales cucoana Manda, fiică de negustor mare de vinuri, cu proprietățile ei în «tîrgul nou», crescută în toate îndemînările și bunătățile la care poate visa o familie cum se cade în lumea negustorilor de vinuri, ar fi mai mare păcatul ca acum, după ce-a ajuns la țară, în satul de obîrșie al lui Lache, unde au deschis crișmă și prăvălie de mărunțușuri, să nu mai poată trăi «boerește». A avut, nu i vorbă, cam mult de furcă până să stea pe picioare Lache în Măstăcani.—Tatăl lui, mort de cîțiva ani—pe vremea cînd Lache era în toată puterea lui de negustor și deci pe vremea cînd s'ar fi făcut foc de i-ar fi vorbit cineva de Măstăcani, mai ales în fața cucoanei Mandei, care pentru toată lumea nu și-ar fi arătat fața în prăvăliile din Galați—împărțise pămîntul și viea la cele trei fiici mai mici decît Lache, cu învoirea nescrisă a acestuia; ba chiar și casa bătrînească era prinsă de unul dintre cumnați cu care trăia și bătrîna.

Lache a scăpat casa de buciuc, a ridicat-o și a mai lărgit-o; a dărîmat casa făcută de alt cumnat pe locul dat nevestisa, a lărgit bătătura de jur împrejur răsluind locul tuturor vecinilor, și-a luat viea de pe la surori, într'un cuvînt s'a făcut singurul gospodar în culcușul părintesc.

Oricum s'ar uita lumea la viața și la gospodăria lui Lache se pare că amîndoi, chiar și cucoana Manda, s'au dat mult la brazdă. De o bucată de vreme—de la venirea lui Herșcu în sat, ar zice poate un răutăcios—cucoana Manda gătește singură bucatele, pentru că, spune ea cu bună dreptate, n'are nădejde nici într'o femee din sat ca să gătească o masă ca lumea; ține numai așa, pentr'un rachiu-două pe zi, cîte o toantă a satului, ca să-i curățe vasele și să-i arunce zoile din bucătărie. Un privitor iscusit ar găsi poate că ea nu ține bucătăreasă din pricină că n'ar putea-o plăti poate cu tot venitul crișmii lui Lache, cucoana Manda arată însă, nu fără puțină sfială, că ea n'are cum să-și omoare timpul ca la oraș, și de aceia e silită să se ducă

pe la bucătărie. Muerile cu limbă lungă spun că Lache a împrejmuit ograda cu zaplaz atît de nalt, ca să nu mai vadă nimeni pe cucoana Manda, cum stă ea ca viitoarea împărăteasă din poveşti, în mijlocul curţii înconjurată de tot felul de păseri, pusderia pămîntului; tot muerile acestea spun că Lache face şi negustorie de păseri, pe care le porneşte în puterea nopţii la Galaţi, după ce cucoana Manda cu adevărată măestrie şi după îndelungate stăruinţi preface pe cucoşi în claponi şi schimbă semnele de la răţe şi de la gişte.

In casa cucoanei Manda s'a păstrat încă „masa boerească" după cum dovedesc cuţitele, furculiţele, farfuriile şi cele cel puţin trei feluri de bucate pe care le face ea, cînd are obraze de ale cîrmuirii ca musafiri nepoftiţi la masă. Asta se ştie în tot satul şi găzduirea aceasta, a feţelor care vin în trăsuri pe arcuri, trase cu clopoţei şi cu zurgalăi, îi ţine pe al de Lache în ochii satului la rangul de boerie.—De cît aşa mare boer, gîndesc une-ori oamenii, iarăşi n'are cum să fie. Mai întăiu Lache nu-i de viţă boerească. Tatăl lui a fost, ce-i drept, gospodar fruntaş în sat; dar de aici şi până la viţă boerească mai este! Nu-i vorbă, tot ţinutul ştie că Lache avea odată prăvăliile lui încărcate în Galaţi înainte de a rămînea mofluz; de atunci însă a trecut multă apă pe Dunărea; de atunci a tot umblat forfota din tîrg în sat... până cînd tot Măstăcanii o să-i mînînce ciolanele!...

Se vede că-i tot adevărată învăţătura cărţilor evreeşti, precum că „nici un prooroc în ţara lui". De cînd a venit Lache în Măstăcani, a pîndit şi pîndeşte încă primăria. La toate alegerile... s'alege şi el c'un poloboc de vin mai puţin în pivniţă. Nu doară că nu l-ar duce capul să fie primar şi încă primar cum n'a mai fost în partea locului, dar n'are el noroc să aibă voturi destule. Ba mai totdeauna se găseşte cîte-un nespălat, îmbătat tot de Lache, care să-i arunce în obraz vorbe fără noimă la o zi ca aceia, precum că adică n'ar fi avînd «îndreptări», de cînd cu darabana de la dugheneie lui din Galaţi. Unul, într'un rînd, i-a spus lucruri, care au făcut pe multe mueri să bată din pumni de bucurie şi care, pe un slab de înger, l-ar fi vîrît în pămînt de ruşine; Lache însă e om oţelit în vieaţă şi nu se dă bătut cu una cu două. Năcazul lui cel mare este că nu se vede şi el odată ales primar de către obşte, că pentru mai departe, pentru întărirea alegerii, ar face el pe cei mari să mai închidă ochii dacă s'ar ridica cineva să spue că-i mofluz şi că «n'are îndreptările» cerute cuiva, ca să poată fi primar.

De cînd era negustor în Galaţi şi chiar din copilărie, ca ucenic, a rămas cu obiceiul de a se arăta totdeauna vesel şi de a-i umbla gura ca o moară. Lucrul acesta i-a prins multă vreme bine, atunci cînd îi trecea pe dinainte lume din tot ţinutul; dar în cele din urmă, trăind numai între aceiaşi şi aceiaşi oameni din Măstăcani, el nici nu bagă de samă că scuipatul lui la furcă şi veselia lui silită nu mai are trecere. Chiar sara asta is adunaţi cîţiva oameni la circiuma lui, mai mult ca să-l mai audă

povestind lucruri năzdrăvane, care, pentru cine le-ar fi auzit întăiaşi dată, ar fi fost crezute poate pe jumătate, decît cu dorinţa de a-i face alişveriş. Toată lumea îl ştie lăudăros peste măsură şi cu toate acestea îl ascultă pentru ca apoi să aibă de ce ride. Părerea pe care o are Lache despre puterea de pătrundere a adevărului de către Măstăcăneni îl face poate să nu simtă marginile până unde se poate întinde minciuna, nici clipa în care ar trebui să se oprească.—«Am avut, spune el şi data asta, o puşcă din Damasc, ce bătea cît se poate întinde vederea. Odată mă duc la vînat cu un cîne rusesc. Pe la noi nu se găseau asemenea cîni, dar eu l-am căpătat de la un general rus, cu care mă împrietenisem şi cu care mă duceam la vînat pe vremea războiului, cînd au trecut Ruşii prin Galaţi de s'au bătut cu Turcii. Cînele stîrneşte o căprioară, o scoate la şes, o suceşte împrejur, o întoarce la tufăriş, unde ştia că aştept eu, mi-o aduce drept pe lîngă mine; eu o văd cum vine şi cît e de frumoasă, văd c'ar fi păcat să-i ciuruesc pielea cu gloanţe şi de aceea o prind cu mîna de-un picior dinapoi, vie-viuţă... Altădată ochesc un epure, care fugea de scăpăra şi tocmai cînd calc cu degetul piedica puştei trece deacurmezişul un urs; am scăpat epurele, nu-i vorbă, dar am culcat la pămînt ursul!». El simte că-i prea gogonată, că nu poate fi crezut, ba poate îi zăreşte cum îşi dau cu cotul, ori cum îşi fac cu ochiul pe furiş şi de aceea începe singur să dea lămuriri, fără să fie întrebat, cum că ursul a căzut, măcar că avea în puşcă alice pentru epure, pentru că el are meşteşugul său deosebit, înväleşte adecă alicele într'o cîrpă de cinepă tare şi intră toate, ca şi cum ar fi lipite, în dihania sălbatică. Aduce apoi şi dovezi; mai istoriseşte cum umbla odată după prepeliţi, cum a sărit un lup şi cum l-a doborît c'o încărcătură pentru prepeliţe.

Acum îşi pregăteşte încărcături pentru o puşcă de pe tărîmurile noastre,—fireşte fără înväliş de pînză şi fără deslușiri pentru ce nu le mai înväleşte rîndul acesta. Mîne, spune el, are să ne mînece dimineaţă, ştie el în ce loc anume şi are s'aducă un epure cît ai fuma o ţigară. Cei din circiumă se 'njunghie de rîs stăpînit... nu le-or fi trecînd oare prin minte vorba bătrînească „nu se ştie de unde sare epurile!"? I-a venit gust să trintească o mîncare cu masline, aşa cum ştie cucoana Manda s'o facă, mai ales că are şi un musafir; a poftit şi pe profesorul nou la masă. «Ce să-i faci! un biet om străin şi el, nu cunoaşte pe nimeni!» spune Lache, oftînd de milă tocmai cînd intră şi Profir pe uşă.—O adevărată mulţămire şi o tăcere adîncă se face, cînd îl văd oamenii intrînd. El îi mai în stare să le spună ce-i şi cum îi întîmplarea cu profesorul cel vechiu; negreşit trebue să fi aflat de la ist nou cum a ajuns treaba de l-au înlăturat din Măstăcani.

— Ştiu şi eu cît ştiţi şi voi! spune Profir; de unde să ştiu? profesorul ist nou nu ştie nici el nimic; a primit ordin să vie şi a venit... Că eu eram în „tîrgul nou" din Galaţi, mă dusesem

să cumpăr niște peşte sărat şi, cum îmi cîntărea jidanul, numai iaca unul la căruţă, un fel de sărjent cu chipiu...

Şi le spune Profir şi lor, din nou, istoria cum a adus pe Posteucă.

— Profesorul acesta—s'amestecă Lache cu obicinuita lui dorinţă de a se arăta cunoscător în toate—se vede un tînăr cu totul de ispravă! Se cunoaşte omul după vorba lui încotro are să calce...

Şi 'ncepe să-l laude ca şi cînd l-ar cunoaşte pe învăţător de cînd lumea. La urma-urmei asta-i una din metehnele lui Lache, să nu găsească nici un cuvînt rău de oricine vine în Măstăcani, mai ales dacă-i burlac şi dacă are de gînd să stea locului mai multă vreme. Vrînd-nevrînd, orice străin trebue să vină la masa gătită de cucoana Manda, de vrea să mănînce cu furculiţa în Măstăcani o mîncare mai deosebită. Invoiala pentru masă e neauzit de uşoară: pentru mîncare nu se plăteşte mai nemic, se plăteşte mai mult pentru băuturi; iar tocmeala se face numai după ce omul a stat odată, de două ori, ca poftit la masă.—Oamenii au băgat de samă şi sara asta că Lache s'a pus pe laude. Dintre toţi numai Profir îi ţine partea pe faţă, în privinţa lui Posteucă, cu toate că în inima lui clocoteşte un năduf ascuns.

— Să vedeţi dumneavoastră zice el, cît îi de blîndişor şi de frumuşel şi cît îi de delicat la mîncare... şi-i ruşinos ca o fată mare!... una numai!... nu cred să facă el sat cu noi. Văd că şi-a adus un lădoiu cu cărţi cît toate zilele... era să mă deşale cînd l-am dat jos din căruţă... se vede că n'a sfîrşit şcoala... Stă numai cu cartea 'n mînă, cum vine de la şcoală, zice că citeşte ca să-i treacă de urît, dar eu îmi dau cu socoteala că n'a mîntuit cartea...

— Are dreptate Profir, spune Lache, care vrea numai decît să-şi arăte şi părerea lui de om purtat prin lume. Dacă are el profesorul atîtea cărţi şi dacă citeşte el şi după ce vine de la şcoală, apoi negreşit că n'a scos cartea la capăt. In ziua de azi —urmează el ridicînd glasul,—se cere carte şi multă bătae de cap până s'o scoţi la un capăt! Nu mai departe, să vedeţi ce se întîmplă cu mine! Mă credeţi? Am fost săptămîna trecută la Galaţi, unde am dus pe Costache, băiatul meu, la liceu şi i-am cumpărat peste o sută de cărţi, care-de-care mai groase şi mai scumpe, că vreau să-l învăţ carte, că doar atîta am şi eu la sufletul meu şi nu vreau să fie ca mine - se opreşte să adauge şi cuvintele «numai cu însămnatul în catastih». S'au trecut vremurile vechi! Şi doar Costache al meu e numai în clasa a doua! Dar până cînd o da la spate liceul, peste şapte ani de zile?! Ca să citeşti şi să înveţi şapte ani în şir.... îţi trebue cărţi, nu şagă!...

Nici rîndul acesta n'o nimereşte Lache! In Măstăcani se ştie că odorul lui bate uliţile Galaţului şi mai degrabă li-i milă de nădejdea pe care şi-o pune el în Costache al lui, decît să

creadă în suta cea de cărţi, pe care ar fi plătit Lache cincizeci de galbeni în cap.

Se face tăcere în dugheana lui Lache. De-afară s'aude un cîntec în depărtare. Liniştea văzduhului soarbe cu lăcomie cîntecul acesta şi-l duce în slavă tot lungul văii. Greerii de toamnă, fermecaţi de seninul stelelor şi de mirosul de vie cu struguri copţi, se inteţesc şi par că vor să se ia la întrecere cu cîntăreţii cari s'aud din ce în ce mai lămurit.-O ceată de flăcăi, unul la altul cu mînile după cap, merg încet şi legănat şi cîntă:

> Frunză verde de scunchie
> Cine-mi trece 'n deal la vie?
> Ghiorgieş cu pălărie
> Cu cordica de hîrtie...

Fiecare dintre flăcăi se gîndeşte că-l aude aleasa inimii sale, care negreşit s'a strecurat afară din casă şi-l aşteaptă în grădină cu porniri de sărutări. Cîntecul e mai mult semnul, vestirea fecioarelor pentru veghiare: e ciasul cînd mirele soseşte.

— Tinereţe-tinereţe! spune un bătrîn oftînd, rupînd tăcerea care s'a făcut în crişma lui Lache, după ce-au trecut cîntăreţii mai departe. De cîte ori îi aud mă gîndesc: mare lucru e şi tinereţa! Să-mi vie mie acum a cînta?! Cînd eram ca dînşii, unde ştieam eu de oboseală?!.. veneam de la coasă după ce 'nsera, veneam adică de la munca cea mai grea a cîmpului, mîncam într'un genunchiu ca să-mi vie mai uşor de sărit de la masă, umblam hăulind prin sat până ce-mi eşea înainte baba asta a mea, şedeam cu dînsa până 'n cîntatul cucoşilor, mă duceam acasă şi mă culcam îmbrăcat, mă fura ori nu mă fura somnul, iar răsăritul soarelui mă găsea cu brazde lungi şi grele, trase cu roua proaspătă pe dînsele, cosite de mine. Tinereţe-tinereţe! unde sînteţi tinereţe?! urmează el dînd din cap. Acum, cînd viu de la coasă, simt bine cum îmi pîrie ciolanele şi, zău, dacă nu-mi vine de multe ori să mă uit pe drum înapoi şi să văd de nu mi-a rămas vre-un ciolan pe urmă!... Ei au fost azi la muncă şi-acum cîntă! Fericită-i tinereţa, că n'are oboseală!..

Şi n'au răgaz bătrînii să-şi mai amintească de cele tinereţe, trecute ca un vis, pentrucă o altă ceată de cinci flăcăi vin tăcuţi până în dreptul crişmei lui Lache, se opresc în drum cătînd pe uşa deschisă, şoptesc şi apoi o pornesc pe dunga luminoasă ce iese prin uşa crişmei. Zărghiţii aceştia de flăcăi încep să cînte fiecare deosebit, se prefac beţi, încep să strige cît îi ţine beregata, tropăesc şi cer de băut. Bătrînii văd că nu-i chip de taifas mai mult. Unul cîte unul să scoală de pe scîndura pe care stau, îşi îndreaptă spatele, care pîrie, şi-o şterg, care şi 'ncotro, prin întunericul ce se indeseşte cînd eşi de la lumină, chiar şi pe o noapte plină de stele ca aceasta. Se duc bătrînii cu dezgustul în suflet că, pe zi ce merge, flăcăii dau năvală prin crişme, iar mulţi dintr'înşii n'au nici un pic de ru-

șine și de respect față de bătrinețe. In vremea lor, dacă un flăcău ar fi intrat în crișmă, nici n'ar fi mai avut loc în horă: orice fată s'ar fi desprins iute de mîna care ar fi deschis ușă de crișmă!

Socoteala flăcăilor acestora e știută. Lache scoate rachiu și tutun, ese în ușa crișmei, se uită prin întuneric și ascultă. Se întoarce și închide ușa fără zgomot, apoi scoate, de după cele trei căpățini de zahăr pistruite de muște, o listă pe care sînt înșirate nume de mușterii de felul celor de care e încunjurat acum; iar în dreptul numelui lor stau însemnate datoriile, cu semne deosebite, pe care le cunoaște numai el. De pildă în dreptul lui Gheorghe se găsește o cruce, în dreptul lui Hristea se găsesc două cruci, iar în dreptul lui Crestatu trei; asta înseamnă că Gheorghe trebue să fure și să aducă o găină la cucoana Manda, căci a primit o ceașcă de rachiu ca plată,—Hristea două găini ori două rațe, iar Crestatu are să fure și are s'aducă două giște pentru două cești de rachiu de cîte zece bani și un pachet de tutun.

Știe el Profir ceva, de stă el pitit în colțul gardului și spionează mișcarea mușteriilor care s'au închis acum cu Lache!...

Sp. Popescu

Costache Conachi și Tragedia lui Lentor

Lentor apare în literatura romînă numai odată, în unire cu numele lui Alecu Beldiman: Se zice că Beldiman ar fi tradus tragedia cu acest nume [1]).

Dar dacă traducătorul va fi Conachi?

Despre Beldiman au scris mai pe urmă d. N. Iorga în Istoria literaturii [2]) și d. Ovid Densușianu în cursul său universitar [3]). Amîndoi s'au întemeiat pe un articol al d-lui I. Tanoviceanu [4]) despre traducătorul de la 1803 al *Menechmilor* lui Regnard. Decît, acel articol nu este mulțămitor.

Despre tragodia lui Lentor, despre care vorbesc acum, d. Tanoviceanu zisese: „Noi mai posedăm un manuscris în versuri, intitulat Tragodia lui Lentor 1825, pe care *până la proba contrară* îl atribuim tot lui Al. Beldiman". Motivele *sale* pentru atribuire însă—nu ni se spun.

Anul 1825 trebue să cază în fața manuscriptului de la Academie, cu No. 2661, care este o copie făcută în 1819 (în Iulie), de un Ioaniță Stamati. Acest manuscript a trecut mai apoi în posesiunea unui Ioan Boviiă stolnicul. No. 2739 este o copie de la 1827 și-a fost a lui Costache Carp. Celelalte sunt mai tîrzii, din 1833, 1834 și 1837, al lui G. Capșa. In tot cazul originalul trece în susul vremii cel puțin dincolo de Iulie 1819: Dacă aparține lui Conachi, el datează dar dintr'o epocă în care poetul poate nu era încă deplin maestru, judecat firește în comparație cu sine însuși, nu cu alți scriitori.

De ce să cred însă că poate logofătul Conachi este traducătorul Tragodiei lui Lentor? Față cu lipsa măcar și a unei ușoare umbre de argument din partea d-lui Tanoviceanu, eu pot zice că am cel puțin acest motiv de a contesta atribuirea d-sale. Dar am și altele să îndrept serios atenția spre Conachi.

Iată-le pe rînd, pornind de la cel mai slab:

1) La Academie traducerea se află în cinci manuscripte cu No. 1697, 1813, 2661, 2700 și 2739.
2) Vol. II, p. 440—441.
3) *Istoria literaturii contimporane* (curs stenografiat) p. 415.
4) *Arhiva*, vol. IX, p. 165 și în special p. 174.

In Conachi [1]) se află o poezie care cuprinde un nume străin:

Dealuri, munți, răspundeți voi
De câte oftări sunați
Și de-a lacrimilor ploi
De cite ori vă udați,
Căci încumplita *Sevele*
La necazurile mele
N'arată milă, nici jele.

In manuscriptul *Zimbrului* se afla «tirana M.....». *Sevili*, *Sevile* este în Tragodia lui Lentor numele văduvei lui Chentor, iar văduva este logodită cu Arcas, căruia răposatul «feldmarșal» i-a lăsat-o moștenire. Și Conachi a moștenit cindva o văduvă: I se va fi părut deci că numele Sevele ar sta chiar bine potrivit și intr'un vers al său. Proba aceasta dovedește cel puțin cunoștința lui Lentor.

Mai departe. In Metrica—inedită—a lui Conachi se găsesc și alte probe luate din Tragodia lui Lentor. Și notez îndată că este o regulă a lui Conachi, ca'n metrica lui să-și facă anume exemple sau să se citeze pe sine însuși, de la început până la sfîrșit. Dacă el nu a făcut o excepție *unică* citind din Lentor, atunci a citat—din traducerea *sa*, nu dintr'a lui Beldiman. Iată și citatele:

Exemplul explicat la metaforă [2]) *amoriul arde*, poate fi luat din scena I din Lentor [3]), unde se zice *Amoriul acesta arde* (versul 3). Dar, se va zice, amoriul «arde» și aiurea, și la alți autori. Trebuie să fie tocmai din Lentor? Eu cred că scriind metrica cam în acelaș timp, în care traducea pe Lentor, metafora îi era proaspătă și de aceea a trecut-o și în metrică.

A doua pildă nu lasă intr'adevăr nici o îndoială că metrica a fost scrisă pe cind sau curind după ce-a făcut traducerea lui Lentor. In această pildă se cuprinde încă un nume străin, *Arzili*, care-i luat, ca și Sevele, de la o persoană din această tragedie. Aici versurile sint [4]):

Rămâi, rămâi sănătoasă, draga me amorezală,
Dar de ți-i milă de mini, vin să te sărut odată.

Avînd nevoe de versuri greșite, Conachi construește în „meșteșugul stihurilor" versurile:

Rămâi, rămâi sănătoas' Arzili 'nger de minuni
Ori m'oi sili a pătrund' inima ce ți se supuni.

1) Ed. II, p. 174.
2) Mpt. 137, p. 17.
3) Citez după Mptul 2661, p. 2 și 78.
4) Pag. 118, iar în Metrică, p. 13.

Și versul din urmă pare a fi născut din altul, tot din Lentor [1]):

Dar de gândești că cu *silă*, fără voi mi-i *supuni*.

Nu se poate contesta că versurile din Lentor sburau încă prin capul poetului, cind acesta își formula canoanele metrice și că numai printr'o asociație încă proaspătă de idei a creat versuri nouă atîrnătoare de cele vechi—ale sale, zic eu.

Dar și traducerea în general face impresia unei lucrări de Conachi. Povestind acum cuprinsul ei, voiu tipări citeve versuri, pentru a înlesni și celor ce nu pot ceti manuscriptul comparația cu stilul lui Conachi.

Tragedia are o compoziție destul de primitivă și adeseori naivă. Ea se va fi părut un cap d'operă Moldovenilor de la 1818—1820, dar nu era. Nu știu încă cine-i autorul ei francez, dar nu mă îndoiesc că purtat un nume celebru.

Rezumind, urmez șirul scenelor:

Sevili, văduva lui Chentor, este logodită cu consulul roman Arcas. Arcas are un fiu, pe Lentor. Andor, ostașul, se crede dator să-i anunțe consulului că între Lentor și Arzili, roabă acum, fiică de rege odată, s'a urzit o dragoste mare. Sosind și Arcas, Sevili se crede și ea datoare a-i spune acestuia ce-a auzit de la Andor, ea vorbește chiar de-o căsătorie în taină. Arcas o roagă să cerceteze pe Arzili, deși știe că senatul roman va interveni curind pedepsind cu moarte pe Lentor, pentrucă a dat o bătălie fără aprobarea senatului, dar victorioasă, cu Latinii. De ce Arcas nădăjduește în moartea fiu-său aurim îndată în scena următoare. Căci tocmai acum sosește Arzili și Arcas roagă pe frumoasa fiică a Epirului să-i deschidă inima, să-l iubească și ea pe el. El este rivalul bătrin al tinărului Lentor! Arzili îl ține departe; iar el o amenință și pe ea. Arzili întreabă îndată pe confidenta sa ce să crează despre amenințările lui Arcas. Tenta, mai cu minte, o trimite la Lentor, care tocmai apare. Lentor vine fericit că a bătut pe Latini și că poate depune la picioarele iubitei toată gloria sa tinără (Act. I, Sc. 5) [2]):

Primești-a slugii tale plecată înfățoșare.
Cată slavă m'ar cuprinde, îngerule minunate,
Când aș ști că pentru mine inimioara ți să bate!
Ceriule, ce fericire când să pot fi tot odată
Biruitoriu în războai și iubit d'amorezată.

Arzili ar fi și ea fericită:

Dar vai mie, când norocul pricinuitoriu de rele
S'ar mulțămi să te legi numai în ferăle mele,

1) Pag. 120.
2) După manuscriptul 2661, p. 9 v.

El m'ar lovi mai cu milă şi mai fără de mânie
Şi întru ace pedìapsă aş gusta şi bucurie.
Şi toati ranile tale aş pute ca să le vindec
Căci m'au învăţat amoriul folositoriul descântec
Prin cari fără de milă, prin ochii mei săgetată,
Inimioara ta săraca s'ar vide mai uşurată ....

dar ea se teme că Romanii nu vor erta pe Lentor, mai ales că ea ştie ce simte Arcas. Lentor pleacă vesel la senat.

Actul II începe cu un dialog stingaci al lui Arcas, care hotărăşte a lăsa pe fiul său pradă severităţii disciplinare a senatului. Sosind Lentor, tatăl îi face aspre imputări şi-l scoate din casă. Furiosul nu se linişteşte nici cînd îi vorbeşte amicul său Mores—căci are şi el un amic—, nici cînd Mores îi dă a înţelege că el a bănuit pricina adevărată a furiei sale, nici cînd îi spune că, murind Lentor, Arzili se va sinucide. Arzili, fată bună, auzise 'n acest timp de-o răscoală a ostaşilor şi vine să-i spună şi lui Arcas, din curată bunătate. Arcas crede că acum este vremea să-i aducă aminte că Lentor este în primejdie, dacă ea nu va iubi pe Arcas! Este o uşurare că soseşte Sevili. Sevili linişteşte pe Arzili spunîndu-i că Arcas nu i primejdios, deoarece căsătoria cu o străină nu-i îngăduită Romanului. Şi dacă ar fi, ea tot nu l-ar lua pe Arcas, nici pentru o împărăţie. Cele două femei se 'nţeleg deci bine şi Sevili va descrie pe Arcas şi mai bine în cortul Arzilii, unde se duc.

Dar în actul III Sevili va spune tot şi lui Lentor, care soseşte, fireşte, tocmai cînd ea are nevoe de a-i vorbi. Sevili îi dă sfatul să fugă cu Arzili, să nu se expună unei judecăţi părtinitoare. Lentor nu ascultă, deşi este speriat de patima tatălui său. De ce nu i-o fi spus-o Arzili? Dar acum soseşte şi Arzili[1]):

Aliargă, stăpîn', aliargă, vino şi mă sprijăneşte.
Boala me este norocul şi amoriul cu durere.
Ah, nu mă lăsa, Arzili, să mor fără mângăere!
Ori şi unde m'oi întoarce, ori şi unde mă voi duce
Norocul meu tot necazuri şi suspinuri îmi aduce
Şi în mijloc de războae, unde inima înghiaţă
Eu mă tem tot o potrivă şi de moarte şi de viaţă.
Ajută-mă, milostivo, la această supărare.

Cu toate acestea, Lentor va crede lesne că Arzili şovăe şi că n'ar fi departe de-a iubi şi pe tată-său: Atît înţeles dă el unor înfruntări prieteneşti ale ei!

Ea-l linişteşte şi în scena următoare Lentor va declama: [2])

O, cuvinte cu dulceaţă, dar puţân folosătoare,
Ah, pentru amorezatul ci-l duc la spânzurătoare!

1) Act. III. sc. 4, p. 21.
2). Pag. 27.

Cum să pot uni odată într'a me nenorocire
Datoria cinstii meli şi amoriul cu iubire
Datoria mă opreşti, iar amoriul mă 'nvitează,
Una mă chiamă la moarti, ceelaltă mă 'nviiază.
Până când dar am să sufăr atâta împotrivire?
Ah, ceriule luminate, nu mă lăsa la piire!
Dar amoriul mă supune, s'au sfârşit ori ce luptare,
Ah, iubire părintiască, iartă-mă, că rău mă doare.

La începutul actului IV Lentor este osîndit de senat. Nu ştiu cum, însă Arcas ar putea să-l mîntuiască încă, dacă ar vrea. Sevili vine dar la el şi-i cere cu furie să erte pe Lentor. In zadar. Soseşte şi Mores cu vestea că ostaşii lui Lentor se răscoală. Arcas rămîne crud, neclintit.

In actul al cincilea vine şi Arzili să se roage pentru ertarea lui Lentor, dar şi această a treia rugăciune este zadarnică. Arcas îi strînge mereu cu vorba: Ori mă iubeşti, ori îl omor! Astfel Arzili se hotărăşte să încerce această cădere: să convingă ea pe Lentor să renunţe la dînsa. Arcas ascultă de-afară. Insă Lentor vorbeşte cu inimă şi Arcas are ce-asculta din gura elocventului său fecior: [1])

Spune-mi dar curat, stăpînă, c'ai să mă duci tu la moarte,
Dacă-mi spui mai înainte că de tine nu am parte.
De la ori şi cine altul priimesc cu bucurie
A muri pentru amoriul ce m'au supus la urgie
Ş'aş fi suferit cu pace şi necazurile toate
Ce vor vrăjmaşii să-mi facă fară cuvânt de dreptate
Şi s'ar fi merat cu toţii de a me statornicie,
Numai de-ar fi vrut Arzili credincioasă 'n veci să fie.
S'ar fi ispitit de giaba vrăjmaşii să mă cufunde
De ai fi voit, stăpînă, lângă sîne a mă ascunde.
Şi norocul cari poartă ale oaminilor toate
Nimic n'ar pute să-mi facă di-ai fi păzit tu dreptate,
De mi-ai fi dişchis şi iadul, nu puté să mă mâhniască
Şi cu ori şi ce primejdii di-ar fi vrut să mă goniască;
Di-ar fi rădicat Sînatul cu tatăl meu dinpreună
Şi toţi Romanii asupră-mi cu gelatul ci-i adună
N'ar fi putut a mă faci să mă mâhnesc de ispravă
De n'aşi fi băut, cumplito, acest păhar de otravă
Şi de n'aş fi vinit astăzi spre deplină mângăere
Să-mi aduci în loc de milă cuţâtul de înginghere.
Au nu ştii că un libovnic, ce din inimă iubeşti
Îi bucuros ca să moară pentru chipul ce slăveşti?
Şi mai scump decât credinţa în lume nimic nu are
Şi 'n mii de rânduri cu lacrămi ţ-am cerut-o la picioare.
Spune-mi tu, nemilostivo, cum di-ai uitat giurământul
Ci mi-ai dat pentru credinţă cu lacrămi udând pământul.

1). Act. V, sc. 3, p. 38—39 v.

Şi cu ce sălbătăcie numeri darurile toate
Câte să văd de la fire asupra ta răvărsate
N'am socotit că sě poate să primeşti vr'odinioară
A fi 'n număr cu vrăjmaşii ei fără vină omoară.
Inima me înşălată de 'neredinţările tale
Sufere cu bucurie nenorocirile sale
Şi aprinsă de văpae dragostilor infocate
Iş aşteaptă ciasul morţii fără de a nu să bate,
Dar nu ştie, ticăloasa, mistuita ta plăcere,
Că de mult alergai însuş ca o jărtvă la junghere.
N'ar fi primit să petriacă o viaţă 'ndelungată
Să fi ştiut c'a agiunge s'o scurtezi tu astă dată.
Spune-mi dar, nemilostivo, de este vre o pricină
Si ce-am greşit, ticălosul, de mă omori fără vină
Şi prin ce feliu de urgie ti-ai pornit cu răutate
Di-ai ales amorezatul să-l omori cu strâmbătate?
Stăpână, adu-ţi aminte că în genunchi la altaruri
Am jărtvit Dumnezăirii credinţa noastră drept daruri
Si, ţăindu-ne de mână, ni-am giurat din preună
Să nu priimim nici unul deosăbită cunună.
Nu te-i îndura de mine, că ti-a agiunge pacatul.
Va vini vreme de-i plânge c'ai perdut amorezatul
Încai acum priimeşte să-ţ îngenunchiu la picioare
Si să-mi eu şi ziua bună cu suspin de văitare
Si rămăi încredinţată că ori şi unde voi merge
Din gândul meu o menuntă chipul tău nu sě va şterge
Iar di-a fi să mor aice n'oi sâmţi altă durere
Decât să mor lângă tine făr' de nici o mângâere.

Arzili nu mai poate continua cu încercarea sa. Lentor se duce deci la moarte. Dar soldaţii sînt în răscoală; poporul se adună; Lentor nu poate fi spînzurat; el se întoarce chiar teafăr la casa tatălui său. Ce copil bun: El se 'ntoarce să-i spună că va muri bucuros, numai consulul să nu pedepsească pe ostaşii răsculaţi, iar Arzilei să i se dea voe să se întoarcă în patria ei. El nu bagă de seamă că ar putea în acest caz să aibă şi a treia dorinţă, să trăiască adecă şi el, deoarece de Arzili cea dusă în ţara ei nici Arcas nu mai poate fi gelos. Arcas mai nădăjdueşte încă şi chiamă gelatul să omoare pe Lentor, de faţă cu el. Gelatul vine, dar nu poate omorî, deoarece Lentor îi mîntuise cîndva viaţa şi el nu i-o poate lua acum pe-a lui. Arcas n'are noroc cu nimeni, pierde curajul, iartă de-odată, foarte pe neaşteptate, pe toţi şi grăeşte versurile din urmă ale tragediei :

Acum mă deştept din somnul în care mă rătăcisem
Şi năzuesc cu la moarte, care altora gătisem.
Părinţilor toţi din lume, priviţi această 'ntâmplare
Şi giudecaţi totdeauna fiii voştri cu 'ndurare.

Arcas se omoară.

Lăsînd la o parte discuţia asupra influenţei acestei drame cel puţin bine cunoscute lui Conachi—din citate s'a putut vedea limpede, că amorul este zugrăvit ca şi 'n poezia lui Conachi şi cu dreptate putem conchide că şi autorul ei trebue aşezat între părinţii acestei poezii—,să ne punem altă întrebare: Cine este eroul tragediei, Lentor, care se va căsători cu Arzili, sau Arcas, care se omoară? De sigur Arcas, deoarece *eroii* mor în tragedii; Arcas este chiar singurul mort al tragediei.

Şi-acum să ne aducem aminte ce-a scris la 1830 cunoscutul lui Conachi, Pastiescul:

„Vornicul Costache Conachi.... adaogă neîncetat şi osteneli de a tălmăci cărţi şi pentru îndestularea şi îmbielşugarea sufletului şi a duhului, din care s'au păstrat numai Istoria lui Belizarie, romanţul Matilda, Alchibiad, *Tragedia lui Arcas în versuri*, cîteva din Ovidie etc".

Tragedia lui Lentor este *Tragedia lui Arcas în versuri:* acesta este rezultatul, la care ajung eu, cercetînd, nu afirmînd fără să fi cercetat. Zică-i a lui Lentor, ea este în adevăr a lui Arcas, Pastiescul a putut deci să-i zică aşa, chiar dacă manuscriptul lui nu ar fi avut titlul ce i-l dă el. Ce titlu i-a dat Conachi vom şti cînd se va descoperi manuscriptul original ori originalul francez, deoarece este de crezut că logofătul Conachi va fi păstrat titlul originalului [1]).

Mai am de adaos o lămurire cronologică. Tragedia lui Arcas fiind mai veche decît anul 1819, meşteşugul stihurilor, care-i posterior, nu poate fi pus prea tîrziu după 1819, deoarece este de admis, fiind-că este firesc, că exemplele din ea au fost contimporane, sau ceva mai vechi, dar încă proaspete în memoria autorului traducerii.

G. Bogdan-Duică

---

1). Pastiescu a scris despre Arcas, în *Curierul romînesc* din 5 Ianuarie 1830, p. 332.

Copacul și Privighetoarea

— Poveste pentru a adormi pe copiii mari —

Avea așa frumoasă haină,
Țesută parcă din smarald;
Și nu-i ținea doar lui de cald,
Ci printre ramuri, noaptea'n taină,
Veneau la dînsul să se culce
Privighetori cu viersul dulce.

Brutal, tomnatecul vînt rece
Îi smulse straiele de foi;
Și cînd pe umerii lui goi
Cumplit fiorul morții trece,—
Nici n'așteptară zorile,
Ci de cu seară într'apus
Privighetorile s'au dus,
S'au dus privighetorile!...
În casa tristă și pustie
A necăjitului sărac
Nu se 'mbulzesc oaspeți să vie,
Și mizerabilul copac
Nu mai putea să le ofere
Decît un cuib bătut de vînt....

Privighetorile, vai, sînt
Ca «primdonacie legere»:
Tovarășe cam efemere!

S'au dus privighetorile
Spre țări pe unde florile
D'apururi nu se veștejesc;
Unde copaci 'mbătrînesc,
Dar nu își leapăd' un minut
Veștmîntul minunat țesut
Din limpezi raze de smaralde,
Sub desmierdări și dulci și calde
A soarelui ce rar apune.

Dar, totuși, nu aș putea spune
Că păsărelele erau
Prea vesele că s'au mutat.
Ba chiar, mărturisesc pe șleau
Că sufletul li s'a 'ntristat.
Eu unul, zău, le dau dreptate,
În totdeauna cînd mă mut
Melancolia mă abate:
E dragostea după trecut
Cu care, chiar nefericit,
La urmă te-ai obicinuit—
Și-i teama de necunoscut!
În vechea casă ce acum
O părăsești pentru vecie
Era cămin ce scotea fum,
Erau pereți cu igrasie,
Era prea sumbră, nu prea 'naltă....

Dar ți-ai deprins in ea tabiete,
Și pleci cu teamă și regrete:
Ce-o fi in casa ceialaltă?

Dar, nu e vorb' aici de mine....
Fugind de rău, rîvnind mai bine,
Privighetorile sburară
Spre țări ce 'n veci au primăvară;
Și iată că bietul copac
Rămas-a singur, gol, sărac....
Acum privighetorile
Cu viersul lor nu 'l mai încintă,
Îi croncănesc doar ciorile,
Soli negri care 'l înspăimîntă,
Soli negri ce n'ar vrea s'auză,
Ca-i prevestesc iarna hursuză;
Și-i urlă vîntul înghețat,
Un alt pristav întunecat
Anunțător de rele vremuri.

Sărman copac, ești dezbrăcat,
Mi-e milă să te văd cum tremuri....
Și nu poți zice că n'ai lemne
Să 'ncingi colea un vesel foc,
De baba Dochia să-ți bați joc.
Dar cine poate să te 'ndemne
Să-ți pui pe rug chiar trupul tău?
Cunosc un singur nătărău
Care, pe alții spre-a 'ncălzi,
Și-aprinde propria-i ființă,
Lucind ca soare 'n miazăzi,

Și piere ars de suferință,
Se mistuie încet cu 'ncetul....
Nebunu-acela e: Poetul.
Dar tu, deși nu ai veștminte,
Nu ești poet, ești pom cuminte,
Nu ești ca dînsul om hai-hui
Pe rug tu însuți să te pui....
Ci stai și cugeți cu amar
Tu, filozoful solitar
De tot și toate părăsit,
Și mi te 'ntrebi necontenit:
«Ce e un flutur?
«Ce e o floare?
«Ce e un cînt?
«Nimica sînt.
«Fluturul moare,
«Pier orice cînturi,
«Pe floare-o scutur'
«Recile vînturi.
«Așa banale
«Vara ne par!
«Cuprinși de jale,
«Doar cînd dispar
«Pricepem noi
«Cîtă splendoare
«E 'n niște foi
«De dalbă floare,
«Și 'ntr'o insectă ce gingășie,
«Și într'un cîntec ce mareție!
«Cînd iarna 'ngheață
«Plăpînda viață
«În toate cele:

«Flori, pasărele
«Și fluturelul, —
«Ce n'am da oare
«P'o viorie
«Rază de soare
«Care să 'nvie
«În dimineața
«Iar firicelul
«De iarbă creață?»

Dar iată! cum te 'ntrebi așa
Un junghiu se 'nfige 'n coasta ta,
Și cazi gemînd tînguitor
Subt lovitura de topor
Ce-ți dete dirj o aspră mînă,
Lungindu-mi-te în țarînă.

De-acum, copac, s'a isprăvit!
Încîntătorul ciripit
Al pasării necredincioase
Tu 'n veci nu 'l vei mai auzi,
Și ramurelele pletoase
Pe trunchiu-ți n'or mai înfrunzi,
Pe bietu-ți trup secat de sevă,
Și nu-și vor mai silabisi
Nici un Adam și nici o Evă
Sub creștetu'ți ocrotitor
Eternul cîntec de amor!
Ciopli-va cineva din tine
Coșciug ori leagăn de copii,
De va fi rău sau de-o fi bine,

Tu nici odată n'ai să știi!
Și de acum puțin îți pasă
D'ei fi podoabă într'o casă,
Sau stîlpul de spînzurătoare!...

Dar, ce văd? Crudă ironie!
Batjocura îngrozitoare!
Copacul azi e-o colivie
Și 'ntrînsa o privighetoare,—
Una din cele ce s'au dus
Chiar de cu seară într'apus,
Fără s'aștepte zorile!
Își cheamă-acum surorile,
Și aripioara ei se sbate
În svîcnituri așa de crude;
Suspină după libertate
Și cheamă dornică copacul
S'o scape... Însă el, săracul,
Nici cînt, nici plîns nu mai aude....
Ah, mîndrul pom de altădată
E-o temniță întunecată,
E-o uricioasă colivie,
Atît dintrînsu-a mai rămas;
N'a mai fost bună l'altă treabă
Nemernica lui scăfîrlie....
Și parcă 'n ea totuși un glas
Vibrează cu melancolie
Și 'n desnădejde tot întreabă, —
Căci dacă-i mort pentru vecie,
Durerea lui e încă vie:
«Ce e un flutur?

«Ce e o floare?
«Ce e un cînt?
«Nimica sînt.
«Fluturul moare,
«Pier orice cînturi,
«Pe floare-o scutur'
«Recile vînturi....»

Un tîlc la povestirea mea?
Mărturisesc că tîlc nu are.
Găsească-l deci fieşte-care
Cum o putea
Şi cum o vrea.
E-o fabulă sentimentală
Fără pretenţii de morală.
Ce a păţit copacul meu
Păţit-au alţii şi mai greu;
Noi toţi: şi el, şi tu, şi eu....

George Ranetti

Expoziţia jubilară

Propunîndu-ne să împărtăşim aici cîteva consideraţii generale asupra expoziţiei inaugurate în capitala ţării la 6 Iunie 1906, o întrebare peste care nu putem trece, ne întîmpină din chiar capul locului: Care este numele acestei expoziţii şi prin urmare caracterul ei distinctiv?—Răspunsul nu este tocmai uşor.—Pe cînd în buletinul ei de naştere—legea din 12 Mai 1905—expoziţia este declarată *naţională*, actele posterioare ale comisariatului o numesc *generală*, iar reclamele bizantin stilizate pentru uzul străinilor, le-o recomandă drept o *exhibitio daco-romana*.

Această incertitudine în chiar starea civilă a expoziţiei învederează, ca singură, lipsa unei cenceptii bine defeite în capetele celor care au creat-o.—De unde intenţiunea primordială a guvernului, lămurit împărtăşită de d. ministru Ion Lahovary în-tr'a sa expunere de motive, era să ne înfăţişeze desvoltarea progresivă numai a Romînilor din regat, în chip însă retrospectiv:—„trecutul dela 1866, faţă cu prezentul dela 1906", zice d-sa acolo clar şi categoric,—pentru care sfîrşit se găsise cu drept cuvînt prea îndestulătoare suma de 1,600 000 lei:—germenul exhibitiv începe a lua proporţii din ce în ce mai mari, cu cît se încuibează şi încolţeşte mai adînc în craniul d-lui dr. C. Istrati, numit comisar general abia la 20 Maiu 1905, dar funcţionînd încă de la 5 Maiu, la Senat, ca raportor al legii organice. Acolo în-tr'adevăr, în raportul prezintat maturului corp, spre a justifica poate mai energic importanţa creditului cerut, d-sa introduce pentru prima oară—şi încă în prima linie—considerentul aniversării a 1,800 ani de la constituirea naţionalităţii noastre, lăsînd numai pe al doilea plan jubileul regelui actual... Pentru o asemenea îndoită serbare, negreşit că expoziţia *naţională* întrezărită de guvern şi aprobată de parlament, trebuia să pară cel puţin meschină venerabilului, dar fugosului, comisar general. De aceia, chiar de a doua zi, vedem apelurile sale trecînd frontiera spre a chiema ca participanţi la expoziţie pe Romînii de pretutindeni, din Bucovina şi Istria şi Transilvania, ca şi din Basarabia or

Macedonia, ba până și pe acei din județul Dorohoiu, al cărui teritoriu—se știe—nu se bucură încă de legile constituționale sub care trăiesc supușii M. S. regelui Carol și cărui județ, pentru acest cuvînt desigur, i s'a impus ridicarea unui pavilion osebit... Negreșit că nu noi sîntem chemați a dezaproba nici sentimentele iridente și nici ironia, prea bine plasată, a onoratului comisariat.—Dar... lucrurile nu s'au mărginit aici.

Fie din lipsa unui suficient studiu prealabil al roadelor și comorilor acestui pămînt, lipsă care inspira groaza că munca romînească nu ar putea popula în chip mulțumitor spațiul celor 36 hectare, fixat, cumpărat și expropriat pentru expoziție; fie poate și din pricina mai banală că „pofta vine mîncînd",—mai ales cînd alții plătesc cheltuelile,—comisariatul general nu se mai mulțumește nici cu această *exhibitio daco-romana* și atunci, consultînd probabil pe ilustrul arheolog d. Gr. G. Tocilescu, sau poate *spiritul* altor istorici mai moderni, dar nu mai puțin practici, descopere înfine că Romînia împlinește, în anul expoziției, 30 ani de independență și 25 de regalitate.. În aseminea nouă condițiuni, se înțelege că nici activitatea romînească și nici chiar cea daco-romană, privite în sine, nu mai erau suficiente spre a comemora împătrita aniversară. Trebuia ca această activitate să se manifeste nu numai retrospectiv, ci și *comparativ* cu aceia a altor neamuri, spre a se învedera că regatul romîn își merită locul cîștigat cu arma în mînă, și în nu mai puțin sîngerosul *struggle for life* economic al națiunilor. De aici, punerea în mișcare a tuturor mijloacelor diplomatice și împrăștiarea la cele patru vînturi a reclamelor desperate, spre a se aduce la această luptă de întrecere nu numai pe străinii din țară—care trebuiau firește să găsească un loc ospitalier chiar și într'o exhibiție numai daco-romană—ci și pe străinii de pe tot restul pămîntului... Și așa se face că, în afară de Aziaticul caudat care melancolic își expune *chinezăriile* sale în pustiul pavilionului internațional, vizitatorii expoziției mai pot vedea acolo și încă alte *trei* pavilioane străine, care—în treacăt fie zis—nu reprezintă nici măcar a treia parte din numărul țărilor cu care noi ne aflăm în mai strînse legături economice!

Urmărind această evoluție a germenului exhibitiv, ajungem la concluzia următoare: Expoziția inaugurată la 6 Iunie 1906 nu este națională, fiind că între participanți figurează—ceia ce este bine—și Romîni de alte naționalități; nu este nici o *exhibitio daco-romana* pentru că iau parte la dînsa și străini de neam din alte state; și nu este nici internațională, pentru cuvîntul că nu vedem acolo reprezintate de cît trei țări străine: Austria, Franța și Ungaria. Ea apare dar ca o expoziție *sui generis*, fără concepție unitară, înfăptuită la întîmplare, prin stratificarea succesivă a diferitelor aluviuni de idei, pofte sau interese, fără caracter bine hotărît și căreia, prin urmare, nu i se putea da de cît o etichetă anodină, ca de pildă acea de expoziție *generală* ce nu ne poate spune nimic alt, de cît doar atît: că ne aflăm în fața

unei exhibițiuni care nu are nimic... special. De aceia, noi preferim să ne ocupăm de dînsa sub numele de expoziția jubilară, care, dacă nu corespunde nici el cuprinsului, ne arată cel puțin că acesta a fost organizat, de către acei care se aflau în fruntea trebilor publice, cu prilejul jubileului de 40 ani al primului rege romîn.

I

După aproape trei luni de la inaugurarea oficială, și cu mai puțin de două luni înainte de închiderea ei definitivă,—care trebuie să urmeze la 1 Noembrie—expoziția jubilară este înfine aproape complect înfăptuită. Zicem *aproape* numai, pentru că unele pavilioane sînt încă în construcție, baloturile de curînd sosite împiedică intrările secundare ale altora, grajdiurile animalelor rămîn încă să se populeze; iar pe de altă parte, abia acum, după o experiență trimestrială, au început să se expulseze acele instalațiuni, de o estetică dubioasă, care ne rîpeau frumoasa perspectivă a expoziției precum și minunatele ei vederi de *ensemble*, pe care le putem gusta, acum, fără nici o cheltuială suplimentară din partea comisariatului. Voim să vorbim mai ales despre acel așa numit *port-Arthur*, unde, la adăpostul unor pînze și tinichele primitiv zugrăvite, implîntate în chiar inima expoziției, și după perdeaua aceia de o culoare îndoelnică ce ne închidea vederea complectă a lacului, se înfățișa simulacrul acela de lupte navale, miniatură care făcea deliciile doicilor și ale reprezintanților viitoarelor generații.

Se pot lăsa însă la o parte aceste imperfecțiuni trecătoare acum cînd, în faza ei finală, expoziția poate fi judecată definitiv. —Judecată?... se va întreba cetitorul impacient. Și, gîndindu-se atunci la bogăția și varietatea produselor aduse, parcă de ape, în cîmpul Filaretului, va exclama poate cu sarcasm: „Credeam până acuma că roadele activității omenești pot fi spre lauda ori hula acelora care le produc, dar nu știam că ele pot crește ori micșora și meritul celor însărcinați să ni le înfățișeze numai!"—Ei bine, cetitorul impacient se înșală. Ca ori-ce operă omenească, expoziția poate fi și ea judecată. Și încă din mai multe puncte de vedere.

Expozițiile nu iesă, din pămînt, fără cheltuială, și, în istoria întreagă a acestor manifestațiuni, noi nu cunoaștem decît una singură—ingleză—care să nu fi dat deficite însămnate. Iar deficitele acestea se acopăr prin impozite care, în toate țările din lume, se adună picătură cu picătură din sudoarea celor mulți. Așa fiind, dacă suma primitiv alocată de parlament nu ar fi fost depășită, poate că fie-care ar fi jertfit cu mulțumire porțiunea cerută din necesarul său pentru această solemnitate jubilară, mai ales că, în schimb, guvernul M. sale a avut prudența să consacre o sumă încă ceva mai mare—tot din visteria țării, bine înțăles—pentru

acel fenomenal şi corelativ dar făcut ţărănimei şi cunoscut sub numele de spitale jubilare!—Drept este: nici o-dată închipu-irea omului nu ar putea întrece în ironie brutala apropiere a faptelor.—Din nenorocire, suma afectată la început a fost chel-tuită aproape înzăcit: 14 milioane, zice-se, mai cît pentru expo-ziţia *internaţională* din Milano, adică peste 2 lei de suflet, sau 10 lei de fie-care vatră... chiar *neluminoasă*.—Se poate dar îngă-dui ca expoziţia să fie judecată şi din acest punct de vedere, fie de către chiar Inalta curte de conturi, fie numai de vetrele mult mai puţin înalte, dar solvabile mereu,—după cum vor fi fost vio-late numai paragrafele legii de contabilitate, sau chiar înseşi in-teresele vitale şi imediate ale ţărănimei, care alcătueşte cinci şă-simi din întreaga populaţiune a ţării.

Dar—şi aceasta este adevărat—sînt unele sacrificii care, ori cît de crude şi neomenoase ar fi ele pentru moment,—războaele de pildă—pot aduce totuşi foloase neasămuit mai mari, într'un viitor mai mult sau mai puţin depărtat... Aceasta însamnă că ex-poziţia jubilară poate, şi chiar trebuie, să fie judecată şi din punctul de vedere al foloaselor ei ulterioare, în raport cu acele jertfe impuse visteriei şi prin urmare întregii noastre economii publice.—Din acest punct de vedere, dacă ţinem samă că produ-sele minunate ale agriculturii romîneşti sînt de multă vreme foarte favorabil cunoscute, preţuite şi cumpărate în toate ţările de import unde cheltuelile de transport le îngăduie să străbată, aşa că, mult timp încă, ele nu ar mai fi avut nevoia unei re-clame costisitoare; iar, pe de altă parte, că industria noastră abia acum începe a scoate la lumină, din feşile sale luxuos pro-tecţioniste, membrele-i vinjoase,—apoi, se pare că ar fi trebuit să ne dăm toată osteneala spre a pune în evidenţă tocmai produ-sele acesteia din urmă, pentru a le concura pe cele străine. Dar atunci, expoziţia ni s'ar fi înfăţişat cu totul altfeliu!—In loc să ne fi pus la întrecere, ca broasca puţină la minte, cu Austria, Franţa ori Ungaria, spre a ieşi umiliţi faţă de organismele indus-triale fie mai bogate, fie vechi chiar de mai multe veacuri, ar fi trebuit să vedem în incinta expoziţiei noastre tocmai pavilioa-nele statelor acelora care lipsesc cu desăvîrşire: ale ţărilor din Balcani şi din Orientul mai depărtat căci, faţă cu acestea com-paraţiunea ar fi fost—poate—prielnică nouă şi, în tot cazul, de acolo numai poate fi vorba să ne vie foloasele economice, urmă-rite prin expoziţia jubilară. Dar, chestiunea este prea specială pentru a putea stărui aici mai mult asupra ei, mai ales cînd or-ganizatorii expoziţiei au tot dreptul să ne spuie că, în cumpăna lor, mai greu de cît cele economice, au cîntărit foloasele morale.

*

Negreşit că nici un bun Romîn nu a putut rămînea nepăsator la acele calde efluvii care, cu prilejul expoziţiei jubilare, s'au revăr-sat asupra ţării noastre din toate cele patru unghiuri ale Daciei

îmbucătăţite prin violenţe. Şi aceasta, chiar şi dacă numărul vizi-tatorilor daco-romani, cu toate sacrificiile făcute, nu ar fi atins nici zece mii!.. Ochii noştri au vărsat lacrimi fierbinţi de bucu-rie văzînd cum în jurul *inteligenţelor* lor, Ardeleni şi Bănăţeni, Băsărăbeni şi Bucovineni, Făgărăşeni şi Macedoneni, cu căciula lor ţurcănească şi cu fluerile estetic înfăşate în negrile lor tir-sine, au descălecat rînd pe rînd pe peronul gării de nord, des-prinşi parcă chiar atunci de pe *columna* divului Trajan... Dar nici umbră de îndoială nu poate fi că aceia ce i-a minat de la vetrele lor, chiar cu conştiinţa suferinţilor de mîni, nu au fost nici palatele somptuoase din cîmpul expoziţiei, nici mărfurile acolo adunate, prea scumpe pentru puterea şi nevoile lor, nici acel *watter-chute* dătător de sensaţii violente, nici cazinul unde am ţinut să expunem cel mai ruşinos dintre viţiile noastre şi, cu atît mai puţin, acel ciotoros şi indigest *tobogan* al comisariatului general. Nu; căci ceia ce mînă mulţimea însetată nu este atîta curiozitatea lucrurilor concrete, ori-care ar fi raritatea sau însăm-nătatea lor, pe cît dorul întrupării unor idealuri visate de vea-curi şi încălzite de generaţiuni... Puţini, desigur, sînt în lume acei care vor fi simţit nevoia de a vedea măreaţa exhibiţiune geo-logică de la Valparaiso, pe cînd, nu poate fi nicăiri suflet daco-roman care, chinuit de nevoia organică a întregirii sale într'o u-nitate superioară, să nu fi aspirat a vizita Romînia, în anul de la Trajan 1.800. Şi îndoială iarăşi nu încape că aceia ce fraţii noştri au văzut la Filaret, nu poate fi nici pe departe comparat cu aceia ce au simţit la Sinaia, apropiind pe cel mai înalt slujbaş al ţării, pus acolo ca să simbolizeze unitatea neamului romînesc.. Iată de ce ni se pare o desăvîrşită absurditate, din punct de ve-dere logic, şi o adevărată nelegiuire din punct de vedere larg romînesc, a atribui ca efect al unei trecătoare expoziţii, fie chiar jubilare, un fenomen numai concomitent şi care, în alte anume împrejurări viitoare, se va reproduce desigur cu o potenţialitate incomparabil mai mare, pentru că are cauze atotputernice şi ră-dăcini ce în veci nu pot pieri!

Dar, fiindcă înzăcirea cheltuelilor s'a pus în legătură cu a-cel sentiment al cărui nume nu ar trebui luat niciodată în de-şert, să ne fie îngăduit a evalua mai deaproape cîştigurile mo-rale ce am realizat în această direcţiune. Prin însăşi firea ei, o expoziţie este negreşit mai mult o înfăţişare de lucruri con-crete; chiar bine organizată, ea nu poate da o ideie completă de cît doar despre producţiunea bogăţiilor, pe cînd, numai unui ochiu ager şi bine exercitat, îi este permis să descopere—într'o asemenea sinteză economică—şartul consumaţiunii şi prin ur-mare şi al împărţirii bunurilor între producători... Noi ne dăm prea bine samă că acei care au promovat şi încurajat—din ţară—vizitele daco-romane, se bizuiau mult pe această însuşire nega-tivă a oricărei expoziţii; dar, dacă ei ar fi fost în stare să pre-vadă cu inteligenţă toate împrejurările şi urmările mai depărtate ale foloaselor morale cu care încă se fălesc,—ar fi trebuit atunci,

dacă nu puteau face ca oaspeţii noştri să traverseze Romînia în cuşti închise şi fără fereşti, să organizeze cel puţin pentru uzul acelora şi în înţelegere cu direcţia C. F. R., convoiuri care să-i aducă aici cu iuţeala fulgerului, şi numai în puterea nopţilor celor mai adînci... Dar aşa?... Vorbit-aţi careva cu acei Bucovineni ori Băsărăbeni care, spre a ajunge în capitala strălucită a ţării, au străbătut, pe îndelete şi în toată lungimea lor, acele bogate şesuri moldovene pe care ici şi colo le pătează sărăcia groaznică a satelor noastre, a căror înfăţişare ar trebui să ne stoarcă lacrimile tuturora?—Bieţii oameni—săraci şi ei în ţările lor minoase—nu se mai puteau stăpîni de a se minuna: cum poate trăi fratele lor moldovan într'acele bordeie abia întrezărite, pipernicite şi fără soare pe care, chiar la dînşii, însăşi vitele le-ar ocoli! Şi, nebănuind desigur că ei vorbesc la feliu cu boerul nostru Golescu, de la începutul veacului trecut, comparînd numai comorile din cîmpul Filaretului cu mizeria celor care le produc, muncind, s'au repetat negreşit în sinea lor, suspinînd, bătrîna zicătoare moldovenească: *bună ţară—rea tocmală!*.... N'am cetit noi oare cu toţii, acuma de curînd, într'un manifest tipărit în numele poporului băsărăbean, asemenea vorbe dureroase pentru organizarea noastră internă de popor civilizat, liber şi de sine stătător?—Iată cam de ce natură vor fi foloasele morale ce vom culege, pe urma expoziţiei jubilare, în *această* direcţiune...

Fiindcă ne aflăm însă aici la acest capitol, al foloaselor expoziţiunii, se cuvine încai să-l istovim. Şi s'o facem aceasta cu toată sinceritatea pe care ne-o datorim ca oameni întregi la minte —*sine ira et studio*—stăpîni pe sine de a schimba faţa dureroasă a lucrurilor...

*

În divergenţă cu unii critici—autorizaţi prin procuri în regulă—şi chiar cu preţul infam de a fi trecuţi, de către alţii, în rîndul acelor pseudo-democraţi care s'au înstrunat mai puternic ditirambul lor interesat în onoarea expoziţiei jubilare, noi ne vom permite a înşira aici foloasele reale şi imediate, ale expoziţiei din 1906, despre care, după ştiinţa noastră, până acum nimeni nici nu a pomenit.

Se ştie că Romînii îşi cunosc foarte puţin ţara lor nu numai din punctul de vedere al pitorescului, ci,—cu toate cursurile oficiale de geografie economică şi cu toate publicaţiunile, netăiate, ale iluştrilor noştri economişti,—chiar din punctul de vedere al utilului. Dacă făina ori ghiudemul «de Botoşani», sau în genere rachiul „de Moldova" şi alte fabricaţiuni de peste Milcov sînt astăzi apreciate chiar de cele mai pretenţioase gospodine din capitală, nu este mai puţin adevărat că toate aceste fabricate sînt mai mult numai teoretic cunoscute în celelalte părţi ale ţării, după cum şi produsele alimentare munteneşti sînt foarte puţin populare în Moldova, care consumă încă din belşug

perjele Bosniacilor ori mazerea adusă în conserve deadreptul de la Paris...: Iar dacă de la industria alimentară trecem la îmbrăcăminte şi mobilier, ferărie ori sticlărie, etc. etc., apoi se ştie că oamenii cu dare de mînă—dacă n'au început încă să-şi spele rufele la Londra, unde 'şi primenesc deocamdată numai principiile lor constituţionale,—au rămas totuşi credincioşi consumatori ai Occidentului, se îmbracă la Paris ori Viena, se mobilează la *Maple & Co. Limited* ori aiurea, şi preferă încă să plătească în consecinţă mărfurile străine, ignorînd cu desăvîrşire progresele ce au realizat în anii din urmă diferitele aceste ramuri de industrie naţională. Chiar vitele—într'o ţară unde au atîta cătare pentru toate serviciile!—abia de cîţiva ani au început a fi remarcate şi mai intensiv transportate, din nordul ţării, în celelalte părţi ale Romîniei.

Ei bine, spre a lupta împotriva unei aşa benevole sinucideri, nici o armă nu poate fi mai eficace de cît însăşi apropiarea consumatorilor de producători—în dauna intermediarilor interesaţi—prin succesive exhibiţiuni naţionale făcute cu cheltueli modeste şi fără palate monumentale dar care, dat fiind mersul nostru intens progresiv pe calea industrială, ar trebui repetate cel puţin în fiecare deceniu. Ca o ilustrare a afirmaţiunii noastre, ar putea servi o cît de superficială inspecţiune a cîmpului de la Filaret, unde vizitatorul ar rămînea uimit văzînd marele număr al obiectelor reţinute de cumpărători—în mai puţin de două săptămîni s'a desfăcut a patra parte din cele 160 vite aduse din judeţul Dorohoiu—precum şi aflînd numărul încă mai însămnat al comandelor făcute direct producătorilor, după mărfurile expuse şi vîndute din vitrine şi galerii.

Iată cel mai însămnat folos material—dacă nu poate unicul—al expoziţiei jubilare. Vom releva şi pe acel moral.—Această fericită ţară pe care noi cu toţii, numai cu mîndrie o numim Romînia, hrăneşte—pe unul mai bine, pe altul mai prost *)—două popoare cu desăvîrşire deosebite, aproape străine: care afară doar de origina lor—şi încă!—nu au aproape nimic comun, care abia se cunosc şi—poate numai de aceia—se iubesc aşa de puţin, care au evoluat în grade şi împrejurări foarte neegale şi care nu totdeauna se înţăleg în ale lor cele două limbi materne: populaţiunea *rurală* şi cea *urbană*. Expoziţia le-ar fi putut întru cîtva apropia sufleteşte... Acolo să fi venit ţărănimea noas-

*). Numai ca un document quasi-oficial dintre cele mai recente, privitor la această fundamentală chestiune, cităm aici memoriul adresat *chiar* d-lui comisar general al expoziţiei şi publicat în broşura cu titlul: *Hrana săteanului romîn* de d. dr. A. Urbeanu, în care, la pagina 19, cetim: „Săteanul romîn nu numai că n'a evoluat—în cei din urmă 40 ani—spre o hrană mai bună, mai substanţială, ci dimpotrivă a trebuit să se acomodeze unei alimentaţii din ce în ce mai reduse, *inferioară cantitativ şi calitativ celei din trecut, înfruntînd cu primejdia sănătăţii sale foamea cronică*".—Această încheiere este scoasă, acolo, din bogate date statistice.—(Vezi şi documentatul studiu „Alimentaţia ţăranului" de d. dr. N. Lupu, în *Viaţa Romînească* V. I. No. 2 pg. 217).

tră spre a-și da samă de puterile ei producătoare, de forța și prin urmare de însămnătatea ei determinantă în țară, însămnătate care i se cuvine și în stat, și tot acolo să fi învățat ea a cunoaște din diferitele pavilioane—citez la întîmplare: „Cazino", „Mode și confecțiuni"—întrebuințarea ce o facem noi cu bogățiile în care ea'și stoarce vlaga trupului și a sufletului. Tot acolo să se fi coborît orășănimea noastră spre a învăța să priceapă și să iubească acea «talpă» pe care noi cu toții călcăm nepăsători și care—ori ce s'ar zice—este roasă și se istovește nu atît de propriile ei viții, pe cît de acele ale însăși organizării noastre economice și politice; iar florile acele alese și chintesențiate care au răsărit acum de curînd din gunoiul vieții noastre materialiste, vorbim de sutele de membri ai celor două societăți pentru protecțiunea animalelor, a căror sensibilitate potențiată umple codrii țării—și o galerie a expoziției—cu „cuiburi pentru pițigoi",—să binevoiască a se coborî în lumea noastră, mai puțin poetică dar mai vrednică de milă, și să organizeze cît mai multe secții S. P. A. pentru progenitura bipedelor de la țară care—se știe *)—se stinge încă cu zile!

S'a făcut ceva—este adevărat—pentru apropiarea sufletească de care pomeneam: reducerea transportului pe calea ferată și punerea căzărmilor spre găzduire la îndămîna celor sosiți în capitală; dar aceasta este prea puțin, pe cînd nici o generozitate nu ar fi fost prea mare, dacă era vorba să se lucreze în spre apropiarea de care ne ocupăm. Ar fi trebuit să se ție samă de inerția ruralilor și să nu se lese totul numai inițiativei private; cu zecile de mii să fi venit sătenii la expoziție spre a se îndruma către solidaritatea națională... Căci—nu ni se pare încă banal a o repeta—puterea de viață a unui organism nu atîrnă atît de vitalitatea, chiar exhuberantă, a cîtorva celule ori cît de bine nutrite, pe cît de solidaritatea organică a tuturor părticelelor întregului, până la care sîngele nutritiv să poată ajunge cu o egală intensitate de viață. Și, spre a încheia iarăși cu o figură științifică, trebuie să ne deprindem cu ideia că noi, până nu vom ajunge la o *aseminea* organizare internă, nu vom putea fi niciodată aceia ce aspirăm: un centru de gravitate, serios și efectiv, pentru Romînii tuturor spațiilor geografice...

II

A privi expoziția numai din punctul de vedere financiar și utilitar, adică a i cumpăni foloasele problematice, chiar și pe acele morale, cu cheltuelile însămnate și pozitive ce s'au făcut pentru înfăptuirea ei, într'un moment economic cînd trebuiau să primeze alte nevoi, esențiale și după noi chiar vitale pentru țară, —este negreșit a o judeca în chip numai cu totul unilateral. Trebuie să ni se recunoască însă că această latură este cea mai importantă, de vreme ce stă în legătură cu întreaga noastră politică economică și financiară, a cărei îndrumare și răspundere cade nu asupra unui comisar ori-care, ci asupra întregului guvern al maiestății sale. De aceia, noi nici nu ne îndoim că discuțiunea aceasta va fi reluată în cele două camere și că vom auzi înfine, acolo, motivele puternice pentru care expoziția, fără încuviințarea parlamentului, a fost transformată din retrospectiv-națională în general-anodină, înzăcindu-i-se astfeliu cheltuelile, fără alt folos pentru țară, de cît doar onoarea de a ne fi luat la întrecere cu Austria, Franța și Ungaria, pe hipodromul marilor și micilor industrii... Nu ne îndoim însă iarăși că autoritatea necontestată a d-lui prim-ministru, și a colegului său de la domeniul agriculturii și industriei, va triumfa lesne acolo asupra tuturor scrupulelor noastre,—pe cînd onorabilul vistiernic al țării, cu acel cald și minunat dar oratoric pe care cu toții i-l cunoaștem și recunoaștem, și în același timp cu aceiași egală competință cu care vorbește despre *omne re scibile* ca și despre *quibusdam aliis*, va ști să smulgă aplauzele atotiertătoare ale junilor noștri parlamentari, care vor rămînea muți de admirație în fața porții monumentale—și încă nouă—a expoziției...

Această chestiune fiind dar deocamdată clasată, să trecem de la critica *economică* la acea *tecnică* cercetînd cum, o-dată înfăptuită, ni se prezintă expoziția din punctul de vedere estetic și instructiv.—Spre a lămuri mai bine pe cetitor, vom stărui aici asupra rostului imediat al unei expoziții în genere—despre scopurile ei mai îndepărtate ne-am ocupat până acum—și vom căuta să vedem cum l'a realizat d. dr. C. Istrati și cu colaboratorii săi cărora, în această ordine de lucruri, le va reveni întreg «folosul și ponosul», de oare-ce, din cauza competinței mai sus recunoscute, controlul autorității superioare chiar de ar fi existat, nu s'ar fi putut totuși exercita decît într'o formă cu desăvîrșire platonică.

*

Privită chiar numai ca un simplu număr al festivităților jubilare—și rezervînd pentru mai departe ori-ce considerații estetice—o expoziție nu poate fi tratată ca o simplă *kermesse*, în care să domine numai pitorescul, dobîndit prin năvala întreprinzătorilor de distracții emoționante sau spectaculoase, ori prin concursul capricios al producătorilor, veniți acolo să'și desfacă mărfurile lor *stante pede*. Scopul ei este în primul loc a instrui și trebuie deci organizată în consecință.—Dacă omul studios și înzestrat cu o oare-care imaginație ar putea, la nevoie, să'și facă o ideie aproape de adevăr despre producțiunea unei țări și în chip cantitativ, după tabelele statistice, tablourile grafice, etc. și

*) În nordul țării, aproape jumătate din numărul copiilor mor înainte de a fi împlinit cinci ani de viață. (Vezi și Cronica internă de C. Stere în *Viața Romînească* V. II. No. 6 pg. 491).

în chip calitativ, după reproducerile în pictură, acuarelă și foto-
grafie, după rezultatele diferitelor analize publicate în monografiile
specialiștilor,—mijloace de care se poate zice mai degrabă că ex-
poziția noastră a abuzat,—același lucru și din diferite motive,
nu'l poate face nici consumatorul care dorește să se aprovizio-
neze în condițiunile cele mai avantajoase, nici producătorul do-
ritor să se puie în curent cu procedeele cele mai nouă ale me-
seriei lui. Și expoziția se face doar pentru acești din urmă, căci
dacă savanți nu putem fi cu toții, cu toții producem și mai ales
consumăm!

De aceia expoziția, înainte de toate, se cuvine să apară ca
o lecțiune vie a lucrurilor. In primul loc, să fie complectă și bine
proporționată în înțălesul acela ca, în raporturile lor reale, ea să
oglindească toate ramurile de producțiune ale țării, fără ca prin
aceasta să se coboare însă la nivelul unui simplu bazar. In acest
scop, trebuie ca o selecțiune inteligentă să prezideze la colecta-
rea a tot ce poate interesa trebuințile noastre, de la cele de or-
dine fizică până la cele mai înalte, și, spre a cruța spațiul nece-
sar—precum și timpul vizitatorului serios—să elimineze fără de
milă tot ce are numai un caracter banal exhibitiv, ori poate sa-
tisface sentimentul unei curiozități doar sub-urbane.—Nu vom
uita nici o-dată acele exerciții lugubre ale unui artist capilar—
portrete și tablouri «din păr adevărat de om»—expuse în pavi-
lionul meseriașilor, de unde lipsește însă o satisfăcătoare expozi-
ție a încălțămintei, cu care capitala se poate totuși mîndri, deși
necunoscători, mulți Romîni din provincie se încalță încă la Pa-
ris ori se mulțumesc—spre dauna muncii naționale—cu mărfu-
rile incomparabil mai proaste și mai puțin durabile, prin urmare
mai scumpe, ce ne vin încă de-a gata de peste granițe. Tot așa,
admirînd în palatul artelor mănușile acele—din fericire încă albe!
—cu care un anonim a figurat în cortegiul funebru al poetului
V. Alexandri (!) ne-am întrebat: pentru care cuvînt lipsește dar
de acolo pomul din fructele căruia a gustat odinioară strămoașa
noastră Eva, sau cel puțin cheile paradisului de unde noi, stră-
nepoții ei, stăm încă și astăzi izgoniți pe nedrept?..

Dar selecțiunea o-dată făcută, abia atunci putem zice că
începe rolul cel mai greu și cu adevărat pedagogic al comisaru-
lui general care, s'ar cuveni să fie în totdeauna ales dintre ade-
vărații bărbați de știință, nu numai adînc cunoscători ai mate-
riei economice, ci și crescuți în largile vederi sintetice, iar nu
familiari doară cu chițibușerille unor analize prea speciale... Căci
obiectele acelea astfeliu selecționate, al căror număr și varietate
nesfîrșită poate dovedi, cu înfățișarea lor brutală, numai bogăția
pămîntului și energia activității productive, nu urmează doar să
fie aruncate la întîmplare de către hamalii care le transportă
în incintă după capriciul sosirilor zilnice,—ci grupate cu așa or-
dine, sistemă și metodă, încît din înrudita lor alăturare și după
indicațiuni cît mai specifice și complecte, vizitatorul să poată
scoate cu cea mai puțină osteneală, prin comparațiuni care sar

în ochi, cel mai mare folos instructiv din inspecțiunea fiecărui
grup izolat.—Din acest punct de vedere, cu toate criticile ce i
s'ar putea face, și cu toată sfiala cu care el însuși a adoptat-o,
noi aprobăm fără rezervă acea clasificare economică, pe care co-
misariatul ne-a împărtășit-o în circulările sale; Agricultură, sil-
vicultură, horticultură, creșterea vitelor (cu piscicultură și pescuit),
mine și cariere, industrii, geniu civil și militar, instrucție și edu-
cație, arte frumoase, higienă (cu asitența publică, etc) și cult,—
în afară de secția retrospectivă: trecutul—sînt într'adevăr, în
11 linii mari și simple, grupate toate ramurile de activitate umană
care, prin diviziunile și subdiviziunile lor ulterioare, aveau să
formeze întreaga schemă ideală a expoziției jubilare. Ne așteptam
dar ca tot pe atîtea pavilioane, secții sau grupe de pavilioane,
să ne deie și în fapt înfățișarea sintetică și complectă a fiecărui
ram special de muncă. Cîtă deosebire însă de la planurile alcă-
tuite pe hîrtie, în liniștea bogatelor biblioteci, și până la înfăptuirea
lor în invălmășala cîmpului, acum un an încă pustiu!

*

Ar fi greu să arătăm anume aici—unde nu ne ocupăm desi-
gur nici de turiștii de trei zile, nici de mulțimea gălăgioasă a
importunilor gură-cască—tot aceia ce nemulțămește pe vizitatorul
serios, care dorește să plece din expoziția jubilară cu un bagaj
de cunoștinți folositoare. Neplăcerile lui multiple s'ar putea to-
tuși pune în legătură cu împrejurarea unică: nu că acel primi-
tiv plan *economic*, cu liniile lui simple și largi, despre care am
pomenit, ar fi fost înlăturat cu desăvîrșire; ci pentru că, fără a'l
putea elimina, i s'a întrețesut aceluia un altul—căruia i-am zice
administrativ, dacă s'ar preziuta ca o concepție conștientă—cu
care cel dintăiu se bate mai pretutindeni în capete, stricînd prin
menajul lor puțin armonios, economia întregului edificiu.

Fie că fondurile, de la început disponibile, vor fi fost absor-
bite cu ridicarea acelor construcții definitive, menite să asigure
pentru cîteva generații imortalitatea organizatorilor, care s'au vă-
zut nevoiți în urmă să restringă numărul pavilioanelor efemere,
dar absolut necesare; fie pentru că aceștia se vor fi crezut obli-
gați să respecte „unitatea administrativă“ a unor întreprinderi și
gospodării aparținînd persoanelor de drept public sau chiar nu-
mai unor particulari calificați; fie din cauză că, în lipsa unor te-
meinice cunoștinți, ei nu'și puteau da samă de proporțiile ce di-
feritele noastre industrii le au în lumea reală, așa că nu aveau
prin urmare nici un criteriu științific în determinarea mărimii
suprafețelor ce cu anticipare aveau să le-o atribuie;—mai pro-
babil însă din toate aceste pricini la un loc, materialele adunate
în expoziție nu numai că nu se găsesc astăzi grupate după nor-
mele admise în acea schemă ideală, dar, rătăcite în micul nu-
măr al pavilioanelor oficiale, unde se grămădesc fără chibzuită
socoteală, ni se înfățișează mai pretutindeni într'o vecinătate

care contrazice cel mai elementar bun simț și fac ca, cercetarea
ori-cărui ram de industrie ce ne interesează în special, să poată
fi dusă la capăt numai cu o mare oboseală, ca un joc de paci-
ență, urmărindu-i cu greu fragmentele în numeroasele grupări
de fapt, sămănate adeseori la distanțe prea mari.

Spre a exemplifica aceste afirmațiuni îndrăznețe, în spațiul
restrîns ce ni'l poate acorda chiar cetitorul cel mai clement, vom
spune că doritorul a cunoaște, de pildă, starea sericiculturii ro-
mîne, nu trebuie să se mulțumească a vizita numai secția zoo-
tecnică din pavilionul agriculturii dimpreună cu școlile de agri-
cultură grupate mai departe în același despărțimint, deși— în
afară de graficul arătător al desvoltării acestei «culturi—poate
vedea acolo variate și reale producțiuni de gogoși și borangic.
El va trebui să mai cutriere și alăturata complexă construcțiune
în care, pavilionul «Mine și cariere» îi va înfățișa pe lingă bo-
rangic și gogoși, instrumentele și procedeele de cultură; pe cînd
aripa vecină, a industriei casnice, îi va da prilejul să vadă și
alte nouă produse sericicole, precum și industrializarea lor în
frumoasele țeseturi pe care, școala ieșană de sericicultură a so-
ților Mironeanu, le expune acolo în șirul atelierelor prefesionale.
Iar dacă vizitatorul va voi să plece cu conștiința împăcată, va
trebui să se îndrumeze atunci, urcînd la deal, până la acel „mo-
del" de casă țărănească, unde studiind creșterea viermilor de mă-
tasă, el va avea prilejul să mai facă și o repetițiune a celor până
aici învățate...

Nici măcar agricultura nu este complect reprezintată în ma-
rele dar insuficientul ei pavilion special. Județul Dorohoiu care,
pentru cuvintele arătate, își are aiurea clădirea sa proprie, figu-
rează aici numi cu vr'o biată duzină din probele prețioaselor lui
cereale, în timp ce agricultura rațională care se face la fermele
d-lui D. T. Apostolu, poate fi văzută abia la o altă extremitate
a expoziției, în rîndul rezervat pentru grajdiurile animalelor. Și
încă, spre a-și desăvîrși cunoștințile sale agricole, studiosul va
trebui să mai viziteze și alte multe exhibițiuni particulare, între
care, cele mai de samă, ale domeniilor coroanei și eforiei spita-
lelor civile, fără a mai pune la număr chioșcul bogat al d-lui G.
Gr. Cantacuzino, «blocul administrativ» al domeniilor căruia,
trebuia—firește- respectat!

Dacă aceste pilde nu ar fi îndestulătoare, am putea adăugi
că pavilionul oficial al industriei nu cuprinde nici măcar a zăcea
parte din produsele marilor noștri industriași, așa că pielăria,
mobilierul, caroseria, fierăria și cazangeria, sticlăria, ceramica,
produsele chimice, etc. etc., trebuiesc căutate mai ales în alte
diferite pavilioane, nu numai private ci chiar oficiale, pe cînd
veinițele și morăritul—ajunse la o așa însămnată desvoltare în
Moldova—nicăiri nu sînt reprezintate aici de cît în starea lor
cea mai rudimentară. In schimb însă, deși avînd pavilionul ei
special, găsim pretutindeni, la domeniile coroanei ca și în pavi-
lioanele închisorilor, ori al județului Dorohoiu, acea fermecătoare—

prin sobrietatea desemnului și prin cromatica sa minunată—in-
dustrie casnică a țărancelor noastre, de care ne place să apro-
piem, cu gîndul, și pavilionul regal,—unde expune M. S. regina—
și casa artelor, dar mai ales acel mic și de bun gust chioșc al
surorilor lor, doamnele romîne, ale căror degete de zîne mînuind
cu o deopotrivă măestrie acul și dalta, pictura ori pirogravura,
au știut să se înalțe de la agreabilul industriilor artistice, până
la perfecțiunea a chiar artei industriale...

Și acuma, spre a-și face o ideie complectă de activitatea
industrioasă a femeilor, dacă nu se va simți obosit, cetitorul va
putea întreprinde foarte utile exerciții gimnastice alergînd, de la
pomenitul pavilion al industriei casnice, unde numai cu greu își
află locul lor artisticile costume și broderii lucrate în școlile pro-
fesionale de fete și în confecțiunea cărora—în urma îndemnului dat
de curtea noastră regală—predomină astăzi pînza națională;—
până la acel elegant și prezumțios pavilion de «Mode și confec-
țiuni», iar de aici la chioșcul primăriei capitalei, care, pentru vi-
trinele sale puțin vizitate, s'a rezervat lucrările măestre ale școa-
lei ce patronează, și însfîrșit, tocmai la palatul artelor, acolo unde,
în locul cel mai frecuentat, industrioasa Ella a organizat, pentru
noi, acea interesantă a sa reclamă a îmbrăcămintei retrospective
femeiești....

Infine, dacă l'ar seduce și o comparațiune a micilor in-
dustrii exercitate de sexul mai puțin frumos, cetitorul va trebui
să deie fuga de la mărginașul pavilion al meseriașilor, în care
expun meșteșugarii de astăzi, tocmai la centralul palat al arte-
lor unde, într'una din aripele lui principale, va putea studia cu
interes pe mult mai bine pregătiții meseriași de mîne, în expo-
ziția școalelor de arte și meserii, pe cît de bogată și variată, pe
atît de înghezuită și întocmită cu cel mai puțin estetic *je m'en-
fichisme*.—Și tot pentru edificarea cetitorului, s'ar mai putea a-
dăugi că silvicultura trebuie căutată între «Mine și cariere», pe
cînd industria enologică, întrezărită numai la pepinierile Statu-
lui din pavilionul agriculturii, are o urmare în cel al industriei
și în multe altele particulare, spre a se întregi abia în bolta de
sub palatul artelor, fără a se da însă nicăiri de urma interesan-
telor ei procedee, de cît doar printre aparatele speciale, expuse
în galeriile private ale mașinilor agricole.—Tot așa, pavilionul
pescăriilor se complectează cu basinul în care d. G. Gr. Canta-
cazino ne arată cultura păstrăvilor, pe cînd investigările asupra
conservelor de pește, începute în același pavilion, trebuiesc să
fie urmărite tocmai într'al agriculturii, de oare-ce—după cum a-
firmam—s'a ținut probabil să se respecteze «unitatea administra-
tivă» până și a fabricii de conserve (pește, legume și cărnuri) din
Iași!

*

Căutînd a scurta aceste exemplificări obositoare, ni se pare
aici nimerit locul a lua apărarea onoratului comisar general, împo-

triva celor care'l învinuesc că ar fi ținut—nu știm pentru ce motive—să facă, fără nici o chibzuială, vivisecțiunea ministerului de instrucțiune publică, pe care l'a îmbucătit într'adevăr în nu mai puțin de patru ori cinci pavilioane. Părerea noastră este că—afară de una—toate aceste operații chirurgicale erau de rigoare, scopul expoziției fiind economic iar nu administrativ, și, dacă avem ceva de obiectat, este numai puțina consecință logică ce s'a pus în exhibițiunea membrelor amputate. După cum școlile de agricultură figurează foarte nimerit alături cu micii și marii cultivatori agricoli—între care d. Ion Lahovary, călare pe calul său Djin, pare a solicita zîmbetul ironic al galeriei;—tot așa, pentru același cuvînt, adică înlesnirea cercetărilor comparative, școlile profesionale de fete ș-ar fi avut locul lor indicat în mijlocul confecțiunilor ieșite din atelierele private, pe cînd cele de arte și meserii, nu s'ar fi găsit nicăiri mai firesc așăzate de cît în vecinătatea mărfurilor expuse de meseriași... Și atunci, ministerul instrucțiunii publice să fi avut bunul simț a-și concentra, pe lîngă materialul și procedeele școlilor primare și secundare, și pe acel al învățămîntului universitar rătăcit acum în palatul artelor, după cum, prea bine, ministerul de justiție a adunat și expus la un loc toate procedeele de falșificare a monedelor și testamentelor, spre a dovedi desigur mulțimii care le studiază cu cea mai profundă atențiune—și pentru cea mai mare bucurie a d-lui I. L. Caragiale—că avem și noi falșificatorii noștri naționali!

Nu se poate vorbi însă despre logică și bun simț, fără a nu se pomeni, măcar în treacăt, acel frumos și monumental palat al artelor—în acelaș timp Panteon și magazin de *bric à brac*—despre care s'ar putea scrie volume întregi... In jurul unui muzeu arheologic, foarte atrăgător și instructiv unde, între altele, ni se expun, la distanță de 18 veacuri, cele două mărețe poduri aruncate peste Dunăre, se desfășură o imensă galerie circulară în care se încalecă—în promiscuitatea lor savantă—lucrurile cele mai disparate. De la maxilarele animalelor preistorice, colecționate de rîvna vr'unui dascăl sîrguincios, ori bocalele cu preparate anatomice ale profesorului Juvara, așa gustate de specialiști, până la suvenirile pioase ale unor familii pe cît de ilustre pe atît de nevinovate, din garderoba cărora comisariatul a ținut să transpoarte însă aproape tot ce era *exprimabil*, nimic nu lipsește acolo: nici seria instrumentelor muzicale apocaliptice a d-lui T. Burada, nici colecția nesfîrșită a pendulelor și inelelor, care ar face gloria celui mai pretențios anticar...

In mijlocul acestei strînsuri, noi ne apropiem numai cu sfială de acel templu unde hodinesc marii noștri morți, zugrăviți în cea mai mare parte de penelul egal și acum adormit al lui Jiquide... Și acolo, în grădina florilor universității noastre, privirea ni se înalță cu o adîncă simpatie către acel care a fost odinioară Vasile Conta, singurul dintre «filosofii» noștri compilatori ai manualelor de logică ori psihologie, care a știut să se ridice până la închegarea de sisteme metafizice și care, din col-

țișorul lui modest și întunecos—nici moartea nu pune oamenii la locurile lor!—privește nedumerit cum se răsfață mai jos, în văzul tuturora, rătăcit acolo desigur numai prin greșala regretabilă a vr'unui hamal, profilul suficient al provincialului obscur—fost prefect de județ, spune inscripția—care își aruncă încă, din cadru-i elegant, privirea postumă a ochiului său de Lovelace!... Să plecăm!—Spre ieșire ne îndrumă o îndoită tribună paralelă, pe soclul căreia, în mărimea lor acuma egală, se înșiră busturile defuncților noștri oameni de stat, selecționate însă numai cu cea mai mare îngrijire și vădită chibzuință: deoparte liberalii avînd în frunte pe fascinantul lor I. C. Brătianu, de cealaltă conservatorii în cap cu chibzuitul lor Lascar Catargiu, spre a ni se ilustra poate—cu excluderea junimiștilor—teoria atît de agreată, în cele mai înalte cercuri, a celor două partide de guvernămînt! Și față cu atîta platitudine pentru transcendentalismul constituțional,—nici o scuipătoare aici, ca atențiune măcar pentru acea secție de higienă, pe care nu o găsim nicăiri...

*

Din toate aceste amănunte reiesă, credem, impresiunea totală că în alegerea colaboratorilor săi științifici,—vorbim aiurea despre cei artistici—onoratul comisar general a avut cel puțin o mînă nenorocită. El nu a știut să'și recruteze sfetnicii săi dintre oamenii aceia în stare să-i complecteze lipsurile propriei și distinsei sale personalități și care—fie și cu prețul de a-și anina interesantele lor chipuri în pereții pavilioanelor—să poată răspunde cu succes la întreita întrebare ce le-o punea expoziția: ce, cît și cum producem?—Dacă, după cum am văzut, aceia *ce* producem ni s'a înfățișat fără nici un spirit științific, și dacă la întrebarea *cît* producem, răspund numai în linii mari alcătuirile intuitive ale diferitelor servicii statistice, apoi a treia și cea mai interesantă chestiune: *cum* producem, a rămas aproape fără răspuns. Astfeliu, uimit de bogăția și varietatea produselor acestei țări, pe care *de visu* le constată în expoziție, și admirînd, pe creditul datelor statistice, progresele activității noastre industriale în cei din urmă 40 ani,—cercetătorul nu'și poate da samă, cu nici un chip, dacă activitatea aceasta ș'a însușit ori nu, în acest răstimp, metodele și procedeele cele mai nouă, de oare-ce acestea mai nicăiri nu-i stau complect la îndămînă. Din această cauză, el nu poate afla dacă utilajul nostru industrial ne pune ori nu în măsură să luptăm și pe viitor, victorioși, în rîndul celorlalte popoare, și cu atît mai mult, el nu găsește nici o lumină care să se răsfrîngă asupra celorlalte probleme, mai amănunțite, ale politicei noastre economice interne *).—La această regulă generală sînt

*) Cu primejdia chiar de a nemulțumi pe cetitorul nostru, căruia i-am promis aici numai vederi generale, vom cita două exemple privitoare la agricultură: Dacă instrumentele agricole întrebuințate în marile exploa-

negreşit şi unele esceptiuni şi, cu o vădită mulţumire, noi menţionăm aici acel pavilion al regiei monopolurilor—de aceia aşa de vizitat—unde materialul este înfăţişat cu tot luxul unei metode ştiinţifice. Dar de aceasta întru nimic nu poate fi învinuit d. dr. C. Istrati, de oare-ce statul este acela care, monopolizînd din vreme unele industrii, le-a putut sustrage acum de la metoda exhibitivă a comisariatului general...

Spre a întregi capitolul de faţă, vom adăugi că pentru orientarea sa în acel dedal al căilor, aleelor şi stradelor—17 k. m. lungime—complectat cu esplanade, terase şi pieţe, botezate toate cu nume de domnitori, inalţi demnitari, savanţi şi literaţi—între care profesorul de fizică E. Bacaloglu suplineşte probabil numai în chip cu totul provizoriu pe absentul Eminescu ;—precum şi pentru orientarea sa în nu mai puţin complicatul dedal din lăuntrul pavilioanelor, unde adeseori lipsesc indicaţiunile cele mai necesare, vizitatorul nu are—până în clipa în care scriem aceste rînduri—nici o călăuză lămuritoare şi nici măcar un plan oficial al expoziţiei *). Orfan în labirintul oraşului de sub poala Filaretului, el rămîne la discreţia unui personal de serviciu—şi acela prea rar—cu desăvîrşire nepregătit spre a-i da vr'o informaţie preciză sau măcar utilă şi care nutreşte în schimb, adeseori, o bunăvoinţă prea cunoscută în ţară la noi, spre a mai fi fost nevoie să figureze şi la expoziţia jubilară.

III

Ori cine cunoaşte cît de puţin istoria oraşului Bucureşti şi topografia lui—mai mult monotonă—va conveni împreună cu noi

taţiuni pot fi văzute din belşug prin galeriile maşinilor agricole, nicăiri nu ni se arată—pentru comparaţiune—acele ale micilor cultivatori.—Pe de altă parte, etichetele celor peste 6.000 probe de cereale adunate în expoziţie, care poartă numele cultivatorilor respectivi, nu ne spun nimic în privinţa calităţii acestora, aşa că noi nu putem nici măcar afla dacă, şi în ce proporţii, ţărănimea noastră agricolă ia ori nu parte la expoziţie... Şi totuşi, indiscreţiunea comisariatului general ar fi fost foarte necesară, dacă nu pentru altă-ceva, cel puţin spre a se pune în legătură mica şi marea cultură cu calitatea cerealelor respectiv produse şi arătată pe etichete, prin greutatea lor hectolitrică. S'ar fi putut scoate astfeliu oare-care concluziuni foarte interesante cu privire la *producţia calitativă* a celor două soiuri de exploatare, complectîndu-se ştiinţile statisticii oficiale, care ne dau numai cifra comparativă a producţiei lor *cantitative*.—Se vede însă că organizatorii expoziţiei agricole nu au avut nici o ideie de însămnătatea unor aseminea investigări !

*) Abia după 15 Septembrie, şi probabil pentru uzul neapărat al juriilor constituite şi convocate, a apărut, într'un volum de 294 pagini: „Călauza-catalog oficială" a expoziţiei.—Articolul nostru fiind încheiat, regretăm că nu ne putem folosi de ea de cît doar pentru a reproduce, din introducerea istorică semnată de d. profesor universitar D. Onciul, următoarele rînduri pe care le găsim la pagina 98: „Actualul minister conservator... nu se prezintă însă ca o formaţiune care să dea măsura capacităţii partidului conservator şi a serviciilor ce el poate aduce ţării".—Aceste rînduri vor explica poate, până la un punct, de ce şi expoziţia jubilară nu a putut da *măsura capacităţii* noastre, a Romînilor.

că alegerea locului pentru expoziţia jubilară s'a făcut în chipul cel mai judicios, dealtmintrelea, după indicaţiuni vechi de mai multe decenii. Din punct de vedere istoric, trebuie să ne amintim că pe acel cîmp al Filaretului, zis odinioară *al libertăţii*, chiar în inima expoziţiei, şi poate tocmai în acel punct unde—spre a pleca apoi în direcţiuni diametral opuse—se întîlnesc o clipă cele două drumuri care poartă numele suggestive ale lui I. C. Brătianu şi Lascar Catargiu, s'a consumat în anul 1848 marea hecatombă a regulamentului organic. Şi iarăşi, nu trebuie să se uite, că din cenuşa aceia a ieşit mai tîrziu burghezia biruitoare, al căreia triumf umple acum nu numai întreaga expoziţie, ci şi rîndurile conducătoare ale partidelor noastre politice, unde, după ce a absorbit în sinu-i vechile clase privilegiate, prea curînd uitătoare a unui trecut încă apropiat, îşi astupă astăzi urechile cu hidrofila şi princiara vată Ştirbey, spre a rămînea surdă şi indiferentă la revindecările surorii sale mai mici : ţărănimea... Din punct de vedere topografic, cîmpul Filaretului, mărginit pe de lături aproape numai cu drumuri publice (pe dreapta, totuşi, marele parc al institutului metereologic) şi strîns ca'ntr'o potcoavă la partea lui nordică de o mare colină semi-circulară,—se întinde spre meazăzi şi foarte aproape de chiar centrul oraşului, ocupînd împreună cu dealul superior un spaţiu ce are forma aproximativă şi simbolică a unei cruci ortodoxe, puţin cam neregulate. Piciorul acesteia se implîntă în piaţa mare şi modernă a *Viitorului*, unde ia contact cu oraşul, creştetul ei se razimă tocmai pe şoseaua lui Şerban-Vodă, privind spre cetatea morţilor, iar braţele-i se termină : cel sting într'un punct ascuţit, pe cînd cel drept se lăţeşte pe partea culminantă a dealului, acolo unde se ridică astăzi *arenele romane*, construcţie care dacă nu ne poate da impresia covîrşitoare a amfiteatrului flavian, de 16 ori mai mare, poate totuşi cuprinde peste 5,000 spectatori.

Din această descriere sumară, se poate lesne întrevedea bogăţia mijloacelor pe care nici o expoziţie din lume, poate, nu le-a avut şi pe care topografia pitorescă a locului ales, le punea la îndămîna colaboratorilor artistici ai d-lui dr. C. Istrati. Închipuirea acestora—este locul a o spune—a fost la înălţimea topografică a situaţiunii : O mare alee triumfală—a *Independenţei*—în partea joasă a expoziţiei, mărginită cu pavilioane luînd proporţia unor palate, largă de 50—60 metri şi traversată în toată lungimea ei de un parter artistic, sămănat cu plante rare—şi statui *rarissime !*—întrerupt din cînd în cînd de basinuri răcoritoare, până colo în fund, unde, complectînd acest dreptunghiu pe care'l creează numai fantazia perspectivei—monumental şi dominînd de la cea mai mare depărtare întreaga panoramă—să se înalţe un palat măreţ în simplitatea lui, desfăşurîndu'şi aripele-i în linie dreaptă, sus, sus de tot, tocmai deasupra spumegoasei cascade, pe frontalul cel mai înalt al dealului... Apoi, înaintînd înlăuntrul dreptunghiului, spre acea frumoasă esplanadă care poartă numele regelui sărbătorit, şi pe care ne-o ascund în parte—de-

zagreabil—chioșcurile Rigler și Feder, ni se deschide, ca printr'o baghetă magică, vederea aceia splendidă a clădirilor destinate să rămie, înșirîndu-se pitoresc deoparte și de alta a palatului artelor, pe muchia semicercului care, înlăuntrul potcoavei sale puternice, strînge voluptuos lacul de argint... Acesta, luînd spre bază forma fantastică a unui uriaș cimpoiu, este încunjurat de toate părțile, până colo departe—ba chiar presărat în cele trei insule ale sale, legate de maluri prin poduri artistice—cu pavilioane și chioșcuri nenumărate, ai căror păreți policromi și acoperișuri suprapuse, ne dau iluzia unei mici lumi de pagode liliputiane...

Iar toată această expoziție romînă se cuprinde în minunatul parc, desemnat de către un specialist francez, în cuprinsul căruia s'a răsădit o vegetație bogată de peste 60,000 arbori și aproape 160,000 plante forestiere și de florărie, pe acele 19 hectare destinate plantațiunilor, pajiștilor și elegantelor partere.—Dacă pe lîngă frumusețile acestea vom adăogi bogăția apelor—2 hectare—în care se reproduc înmulțindu-se peste 5,000 lămpi, electrice ori nu, pusderia aceia de candele multicolore ce împrejmuiește lacul, basinurile și parterul, precum și decorațiunile tricolore, vechi cunoștințe de la solemnitățile naționale, care înfățișînd mărcile județelor împodobesc aici toate aleele principale,—cetitorul își va putea face atunci o palidă ideie de aspectul feeric ce'l ia expoziția cînd se îmbracă în haina-i de sărbătoare și își va putea zice, cu drept cuvînt, că artiștii noștri nu au cruțat nimic—mai ales cheltuelile—căutînd să compenseze, dind ochilor, tot aceia ce savanții organizatori ai expoziției jubiiare, nu au fost în stare să poată da minții....

Dintre toate străduințile lor, mai vrednică de laudă ni se pare însă aceia, care a căutat să imprime expoziției jubilare caracterul unui loc de intîlnire aproape romînesc.—Se poate zice că în afară de palatul artelor, unde concesiunea făcută arhitecturii internaționale este aproape complect răscumpărată de expozițiunea acolo cuprinsă a pictorului Grigorescu—penel minunat, care singur a izbutit până acuma să ni redeie psihicul nostru etnic, în strînsa lui legătură cu mediul ambiant;—în afară de secesionistul pavilion austriac, de acel unguresc, care prin decorațiunile lui picturale ne amintește copilăria noastră cu lăzile ei de Brașov; afară înfine de acel francez, așa de sărăcăcios mobilat, și negreșit de arenele romane, precum și de alte cîteva construcțiuni mai însămnate, pe lîngă mulțimea chioșcurilor aruncate la întîmplare și executate fără caracter,—totul contribuie aici a ne da iluzia, iar mai ales convingerea posibilității în arhitectură, a unui stil cu desăvîrșire național. Arhitecții noștri—este adevărat—nu'și puteau modela construcțiunile lor după vre-unul dintre foastele noastre palate domnești, căci voevozii romîni nu urmăreau eternitatea—se vede—decît în locașurile hărăzite Celui etern, pe cînd ei se mulțumeau, pentru dînșii, cu clădiri numai vremelnice, ale căror urme abia doar le mai vedem... Dar—și întru aceasta meritul artiștilor noștri este mai mare—ei au știut ca din crîmpeie: liniile mari și simple ale clădirilor străvechi, acoperișurile cele înalte în vederea marilor zăpezi, ferestruicele cele înguste de grija dușmanului năvalnic și crud, ici o poartă frumoasă de intrare ori turnul suggestiv al unei clopotnițí, dincolo cerdacul odihnitor sau pridvorul larg și comod, aiurea firida estetică ori numai dantela măiastră a mănăstirii lui Negru-Vodă, sau chiar întreaga galerie de coloane ori scara pitorească luate deadreptul dintr'un arfundaric,—din toate aceste motive răzlețe, ei au știut să improvizeze acele palate impunătoare, desigur prea complicate, însă care îmbrățișează totuși așa de armonios extremitățile esplanadei Carol I și ne afundă, cu gîndul, în trecutul mistic și depărtat... Vizitatorul să nu se oprească însă aici, ci să'și sature sufletul, admirînd ori numai gustînd, ici cetatea medievală a lui Țepeș-Vodă, reproducere aidoma după turnul întărit de la Cheia Argeșului, colo biserica *Cuțitul de argint*, în care va recunoaște unul dintre locașurile ridicate de Stefan-Vodă, aiurea *cula* boerească, în acelaș timp locuință și cetate, consacrată aici secțiunii cultelor; în colo, pe *calea Moldovei*, casa boerească mai modernă, cu frumoasele ei scări și pridvoare, în care se adăpostește administrația domeniilor coroanei, și hanul vechiu de poștă unde expune direcția respectivă, și înfine toate acele construcții *răzlețite* și cu caracter mai mult etnografic: Ici pavilionul Transilvaniei, o casă de peste munți, în care Romînii de acolo, alături cu Istrianii, expun industria lor casnică și—în tablouri și monografii—activitatea așa de rodnică a institutelor lor de bancă; colo, în stilul mănăstirii Putna, pavilionul Bucovinei cu țesuturile ei remarcabile și reproducerea cîtorva monumente istorice, apoi Basarabia care, obosită, ne întîmpină în chipul unei Rutence cu ochii albaștri spălăciți, adusă din ținutul Hotinului, dar care se dă drept moldovancă «pentru că se supără domnii dacă spune altfeliu !»—și înfine Macedonia, însingerată, locuind—din greșală poate numai—într'o culă turcească !—Și toate aceste înfăptuiri ale arhitecturii romînești se întregesc cu casa gospodărească din Bucovina, cu diferitele ospătării frumos înălțate din lemnul munților noștri, cu stîna și cu casa «model» din județul Muscelului, lipsind însă—cu drept cuvînt, în această expoziție jubilară—cocioabele sărăcăcioase de pe malurile Prutului, Siretului ori Dunării, pe lîngă care ar părea, totuși, un adevărat palat mizerabila *casă de la Poradim*,—o atracție a expoziției—în care a iernat suveranul Romîniei în timpul glorioasei sale campanii din Balcani!

*

Cetitorul care ne-a urmărit cu răbdare în excursiunile noastre, dacă, prea greoiu spre a urca scara obositoare din turnul lui Țepeș, nu a profitat să admire de acolo, din cerdacurile bine orînduite, vederea splendidă ce se desfășură de la arenele romane asupra întregii expoziții, prelungindu-se până colo departe în mijlocul orașului,—va putea să guste, acum, cel puțin frumoasa

perspectivă ce i-o rezervă terasa Cuza-Vodă, luînd loc pe scările palatului artelor, între statuele aproximative ale lui Alexandri și Golescu.... O vedere tot așa de interesantă, mai măreață însă prin puterea ei suggestivă, o va putea îmbrățișa ocolind lacul până la alea *Independenței*, în capul căreia cercetînd o clipă planul în relief care înfățișează pe pămînt «cîmpul luptei de la Plevna»,—se va opri tocmai la mijlocul căii triumfale, acolo unde'și fac față pavilioanele industriei și agriculturii... Ca o diademă superbă i se înalță înaintea ochilor palatul artelor, așăzat pe fruntea unui cap închipuit, dar care răsare totuși mîndru și puternic din «decoltajul» elegant al esplanadei Carol, pe cînd la dreapta și la stînga lui, spectatorul are—modernizînd galanta alegorie a ministrului lui Enric IV—cele două mamele care hrănesc astăzi întreg poporul romîn!...

Și numai acum abia îi vom îngădui noi să guste, în fine, din acele distracțiuni mai puțin intelectuale, pe care le găsește aici din belșug, începînd de la grota fermecată, hipodromul vienez, cinematograful vorbitor, ori teatrul de varietăți, și până la berăria fraților Czell ori a profesorului universitar Basilescu,—dacă nu va prefera cumva armonioasele acorduri ale orchestrei romînești, așa bine alcătuită de artiști nemți, care de nicăiri nu poate fi mai bine ascultată, ca de la chioșcul cofetăriei Drăghiceanu. Iar dacă se simte stăpînit de un sentiment și mai substanțial, va găsi atunci alinarea lui, fie la pavilionul austriac, unde, voluptuoasele valsuri vieneze îi vor face să aprecieze și mai bine bucătăria impecabilă, al cărei picant se resimte abia în nota finală, fie în acel *restaurant royal* care numai de frica progromelor studențești s'a metamorfozat în „ospătăria regală", fie înșfîrșit prin celelalte circiumi populare, unde literatura romînească este și ea reprezintată, de acel cunoscut Marion, care servește și acolo obișnuiților săi clienți „soacra" sa limbută, cu spume de astădată numai la... guler. Cetitorul va trebui să ocolească însă cu prudența—spre a'și cruța ale sale cele mai gingașe sentimente—bufetul acela unde cărnoasele Hebe, pogorîtoare din Atila, toarnă droguri amețitoare în eticele lor cupe, deși ar putea întîlni acolo originalul, mai mult simpatic, al acelui bust turnat în bronz care,—alături cu fotografiile frumoșilor berbeci și armăsari crescuți la Codrenii d-lui Vasile Lascar,—împodobește așa de nimerit pavilionul județului Dorohoiu.

Iar luîndu-ne rămas bun, noi ne vom duce în vremea aceasta să ocupăm obișnuitul nostru loc pe modesta bancă de la pavilionul agriculturii, spre a arunca de acolo încă o ultimă privire spre acel majestuos pavilion regal, în acelaș timp chivot—în care se adăpostește, între steagurile purtate de morții noștri eroici, simpla dar marea coroană de oțel,—și școală de adulți, la intrarea căreia, bine stilatul jandarm ține cursuri de bunăcuviință dinastică, nu numai muritorilor de rînd, ci chiar și foștilor miniștri care, poate prea bine crescuți la școala parlamentară ingleză, vor să'și păstreze și aici intact capul lor.....

prețios acoperit.—Și, de la locul nostru modest, privind scara aceia complicată, dar totuși frumoasă în complexitatea ei, ne întrebăm cu sfială: Nu este ea oare prea mare, și prea întortochiată, pentru ca să poată ajunge, peste marea de capete, până sus, sus de tot, glasul mulțimii care, nepregătită încă pentru emigrare, și prea puțin organizată pentru răscoală, își pune acolo nădejdea ei toată?... Iar în clipa aceiași, în liniștea naturii tăcute și în gălăgia burgheziei care petrece fără grijă, ne apare strălucind, prin galeria superioară a coloanelor rare, fâșiile unui sânin ceriu albastru...

O nesfîrșită mulțumire se revarsă atunci asupra întreg sufletului nostru, și numai cu regret privirea ni se coboară pe acest pămînt plin de patimi meschine, unde în genunea ambițiunilor extravagante și egoiste, abia întrezărim strălucirea stelară a sufletelor entusiaste.... Colo, drept în fața noastră, statuia—parcă simbolică—a bătrînului C. A. Roseti, singura la locul ei, în preajma căreia s'ar fi căzut să-i vedem pe toți colaboratorii mai de samă ai regelui Carol,—privește cu mirare bustul celebrului chimist francez Lavoisier, mort la 1794, care spre a pătrunde în expoziția jubilară, s'ar fi încarnat, zice-se, în trupul unui chimist romîn... pe cînd, dincolo, departe, în dreptul intrării principale chiar, unde am fi văzut cu plăcere, dacă nu se putea însuși chipul regelui jubilant, cel puțin un monument alegoric,—ne apare *smirna* în uniforma lui de general sanitar, un alt chimist: Carol Davila, neuitat încă, desigur, nu atît pentru lecțiunile sale universitare, cît pentru caritatea lui neîntrecută... Și apropiindu-ne acum de poarta monumentală, pe care, mașcat reliefate, cetim atîtea virtuți cardinale: «credință», «prevedere», «muncă», «economie», «știință», «pricepere», «voință», «cultură»... ne umple un sincer și adînc regret că păreții aceia n'au putut fi încă și mai mari, spre a scăpa de pieire cît mai multe asemenea vorbe, atît de abstracte, dar așa de sonore, măcar cîteva veacuri de acum înainte, până cînd acel *magnum etymologicum* al academiei romîne, le va putea transmite pe toate, intacte, urmașilor!

Nu putem însă părăsi expoziția jubilară fără ca gîndul nostru să nu se îndrepte acum spre acel vrednic comisar general, care a izbutit să ne prezinte aici nu numai o icoană fragmentară a țării sale bogate și frumoase, ci chiar și o parte însămnată din viața-i politică, cu acea a ei caracteristică indiferență pentru problemele sociale, și cu acea desăvîrșită nepăsare pentru administrația științifică a izvoarelor ei de bogăție.... Și ne întrebăm: Care este răsplata acestui om în lupta ce a purtat-o, cu încăpățînare, dar în fine victorios, împotriva întregii aproape opiniuni publice?... Iar răspunsul nu se face așteptat.

Din locul acesta unde ne aflăm acum, noi vedem căzînd perpendicular pe poarta de intrare axa ideală a expoziției, care trecînd prin mijlocul parterului înflorit, țintește drept înainte,

spre Panteonul cuprins în palatul artelor. Iar pe axa aceasta, întîlnim iarăși imagina aceluiași Roseti pe care—răstignit, la distanțe estetic proporționate, între cei doi chimiști—noi l'am privit adeseori numai cu cea mai respectuoasă nedumerire... Și abia acum, ni se revelează înfine legătura nematerială și simbolică ce unește, într'o entitate superioară, pe cei trei morți de o valoare așa de neegală..

Priviți-i!.... Cariera științifică a d-lui dr. C. Istrati nu începe oare într'un laborator de chimie, sub aripa ocrotitoare a aceluia, a cărui statuie—de trei ori mărime naturală—o întîmpinăm cu mirare în chiar pragul expoziției?... Și cariera sa politică nu începe deasemenea în jurul acelui, pentru vremile lui mare visător, care prin ziarul său *Romanulu* a propovăduit învățăturile ce au înrîurit atîtea generații, și sub a cărui inspirare a fost scrisă fără îndoială și acea voluminoasă *Pagină* *) ?.... crizalidă negreșit democratică, dar cu atît mai monstruoasă, pentrucă palpita într'însa viața unui economist și barbat de Stat conservator!... Iar cariera lui de savant, se datorește cui, dacă nu acelui părinte al chimiei franceze, al cărui bust tronează în centrul expoziției jubilare și care, chiar cu prețul de a fi violat cele mai elementare legi, nu numai de embriologie, ci și de metempsicoză... spiritistă, a ținut totuși să se mai reincarneze încă o-dată pentru a inventa Franceinele inutile, după ce, în prima sa viață pămintească, făcuse de mult descoperirea fundamentală și fecundă a oxigenului!?....

Să tacă deci invidia și să ne închinăm cu toții înaintea supra-omului și a faptelor sale! Iar dacă Romînia, ingrată, va uita să-și toarne vr'o-dată în bronz sau marmură sentimentele ei adînc recunoscătoare,—el, să aibă cel puțin mîngierea că a știut să ne dăruiască, în chiar sînul expoziției jubilare, acel monumental triptic în care se schițează, cu o modestie încă ne mai atinsă, principalele momente ale vieții sale idealiste... dovedindu-ne astfeliu că s'a urmărit și găsit răsplata—ca ori-ce conștiință dezinteresată—numai în propria sa operă, asupra căreia lăsăm și noi înfine să cadă perdeaua.

*

Un simplu *memento*, deci, despre acele serbări și congrese nesfîrșite, fatal legate de ori-ce expoziție, cu prilejul cărora muzele romîne au venit, în hora lor vie, să'și aducă și ele prinosul lor anului jubilar.—Incepînd de la luptele atletice, cărora matroanele romîne le acordă încă o atenție încordată, mai mult

*) *O pagină din istoria contimpurană a României* de dr. C. I. Istrati, 500 pg. București 1880,—lucrare în sprijinirea concluziilor căreia se fac bogate și numeroase citații din ziarul *Romanulu*, dintre care alegem, ca încă de actualitate, următoarea mai caracteristică: „La 1864 clăcașii au fost împroprietăriți dar n'au trecut de cît 14 ani de atunci, și mai mult de jumătate din ei ajunseră a rămînea fără pămînt și într'o pozițiune mai rea, în mare parte, de cît erau înainte de desființarea clăcei". (Vezi și *Romanulu* din 12 Sept. 1880).

jignitoare pentru *decadentismul* intelectualilor noștri contimporani... și până la acele «nunți țărănești» cu alaiul lor pitoresc, la care, în automobilele lor moderne, înșiși miniștrii au venit să binecuvinteze, după pilda lui Crist, taina care prezidă la sporul populațiunii, — cîte nu s'au petrecut în atotcuprinzătoarele arene romane?

Acolo l'am auzit pe inimosul Delavrancea electrizînd mulțimea cu a sa apologie a poeziei populare, din a cărei paletă a știut să'și împrumute nuanțele cele mai vii pentru stilul său din belșug colorat; și tot acolo, am văzut desfășurindu-se *Povestea neamului*, acea revistă mai mult *fin de siècle*, în care defilează totuși întreg frămîntatul nostru trecut... In costumele de zeci de mii de lei,—împrumutate, zice-se, cu director cu tot, de la teatrul național,—și în lipsa artiștilor demisionari, ne-au apărut acolo recruții aceia, care abia încăpeau, și numai de frică, în pielea distinselor personagii ce aveau să ni le reprezinte, și care, prin stîngăcia lor ridiculă stîrneau ilaritatea spectatorilor, mai adeseori de cît entusiasmul tocmiți să'l provoace.... Iar în mijlocul unor aseminea scene eroi-comice improvizate, este oare de mirare dacă mîna sacrilege a bătăiosului *impressario* —vai, triplă infamie!—se va fi ridicat până și asupra celui care odinioară—spun istoricii—a întrupat o clipă visul tuturor Romînilor?..

In schimb, ce moment înălțător, și care cu nici un chip nu poate fi redat, pentru acei care nu l'au trăit, acela cînd sufletele a zeci de mii de oameni, învăluite de flacările unui entusiasm delirant, se topeau într'o singură ființă, de ordine superioară, pe care abia acum o întrezărește sociologia modernă: mulțimea.... Numai arta, inspirată însă de frămîntările aceleia, poate provoca aseminea zguduiri uriașe, în stare să se măsure cu cele mai mărețe ale naturii... Și cu recunoștință gîndul ni se duce la corurile minunate venite aici, din toate unghiurile Daciei, spre a ne face să simțim, prin focul armoniei lor, că sub cenușa sterilă și deprimantă a doinelor noastre, ca și sub scoarța ingrată a vulcanilor, arde încă nestins jăratecul în stare să purifice totul!...

Și tot geniului muzical al poporului datorim și acea operetă *(Moș Ciocîrlan)* în care, pe un libret mai mult naiv, artistul bucovinean a știut totuși să brodeze cu măestrie admirabilele motive romînești, pe care *rasta-crația* noastră națională nu s'a scoborît însă, să le asculte, în lojile ei rezervate dar rămase pustii..

Iar acum, cine se va bizui să înregistreze măcar, întreaga teorie a congreselor numeroase în care, de la membrii olimpici ai celor mai transcendentale societăți de știință, și până la cele mai modeste corporațiuni profesionale, toți Romînii au ținut să'și afirme activitatea lor de specialiști?... Savanți de toate categoriile, medici și institutori deocamdată; sociologi (!) notari, veterinari și moașe, mai tîrziu, cine va rămînea fără congresul său jubilar?... De regretat este numai că organizarea acestora s'a fă-

cut cu o așa chibzuință, încît unele din anunțatele lor ședinți nici nu au putut fi deschise, din pricina peremptorie că nu se înscrisese, măcar un singur membru, în secțiunile lor respective... pe cînd mulți specialiști de valoare, nu știm pentru ce motive, au rămas departe de aseminea întîlniri uneori roditoare. Desigur însă că noi nu putem cerceta aici activitatea acestor congrese, care, dealtmintrelea, nu va putea fi pe deplin apreciată de cît numai atunci cînd ele'și vor da la lumină voluminoasele lor lucrări; totuși, mai mult de cît caracteristic ni se pare ecoul ajuns până la noi, din adunările acele mai consistente ale medicilor, institutorilor și băncilor populare, în care, ca un alt: „Este ceva putred în Danemarca!" s'au ridicat învinuiri impetuoase și unanime împotriva rău nărăvitei noastre administrațiuni...

Nota internațională ce am constatat-o și în expoziție, nu putea să lipsească mai ales dintr'această gamă intelectuală. Am avut dar acel congres internațional al proprietății literare, onorat cu prezința mai multor distinși oaspeți străini, ale căror persoane fizice pășind acum pe pămîntul țării, au anticipat desigur, cu mult, viitoarea lor faimă literară... Între aceștia, ni s'a prezintat totuși, un «număr extraordinar», în ființa acelui literat astronom și savant om de litere, numit Camille Flamarion, care a binevoit să renunțe o clipă la favorita sa planetă Marte, pentru *steaua* aceia, mult mai puțin strălucitoare, a generoasei Romînii... Negreșit că constelațiunile noastre, cele mai ilustre, au ținut să'l sărbătorească pe distinsul bărbat cu toate onorurile și banchetele cuvenite; iar, din discursul d-lui ministru al instrucțiunii publice, noi am aflat cu mulțămire că—în eclipsa totală a gloriilor literare daco-romane—d-nii Holban, Pătrașcu și Xenopol *), au bine-voit să primească sarcina, chiar prin sine însăși dificilă, de a figura acolo *ex officio* pe străluciții noștri absenți...

Septembrie

George Kernbach

***) Pentru cetitorii noștri aceia, care nu pot fi în curent cu tot ce se publică la noi, menționăm că d-nii M. Gr. Holban, N. Pătrașcu și Al. D. Xenopol, funcționează ca directori ai publicațiunilor lunare respective: „Revista idealistă", „Artă și Literatură" (București) și „Arhiva" (Iași).**

Din viața unui voluntar

File scrise de un prieten și încredințate subsemnatului, cu condiție să nu le arăt nimărui. Fiindcă însă între prietenii buni se fac multe servicii, nu m'am putut răbda să nu le dau în vileagul lumii și... firește, să le iscălesc.—P. T. Public cetitor, sînt sigur, că va aprecia delicateța procedării mele.

„Cînd am împlinit vrîsta de douăzeci de ani, am fost chemat să trag la sorți.

Nu-mi era zeu îndămînă. În fundul inimii poate că doream să fiu soldat, ca să zic și eu mai pe urmă, ca atâția alții, că mi-am plătit tributul de sînge către țară, dar pe de altă parte îmi venea cam greu să-mi las obiceiurile tocmai cînd mă deprinsesem mai bine cu ele, să-mi pierd libertatea, să mă prefac într'un fel de mașină automată, regulată cu ceasornicul și să-mi pun pe cap sănătos mulțime de stăpîni, toți ofițerii, toate gradele superioare gradului meu de simplu soldat.

Totuși, fiindcă nu mai aveam încotro, în ziua chemării, am plecat de bună voe, dacă nu cu voe bună, la prefectura de poliție unde trebueam să trag sorții.

Aici, încă de dimineață, mulțime de tineri din oraș și din satele învecinate, veniți la recrutare, își așteptau rîndul care pe stradă, care în ograda din fața prefecturii; așteptare cam lungă și plină de griji, căci numai la bine și la bucurie nu se gîndea nimene.—Gemeau chiar scările strîmte și repezi ale localului autorității sub greutatea lumii care se îngrămădea, tot mai tare, iar în sala de așteptare stătea om lîngă om.

Nu ușor am putut să-mi fac loc prin acea mulțime zgomotoasă și nerăbdătoare, până cînd am dat cu ochii de un personaj galonat ca un general și cu aere importante ca un prefect în exercițiul funcțiunii, un fel de comisar de poliție, căruia, după un salut foarte politicos, i-am cerut oarecare lămuriri ce-mi erau neapărat trebuitoare.

Foarte politicos la rindul lui, d. comisar nu mi-a răspuns nimică, ci numai din un semn al minii mi-a arătat o ușă.

Am deschis cu sfială ușa aceia și deodată, chiar din prag, un miros rău, inăbușitor și neașteptat de-l am par'că și azi in nas, mi-a oprit respirația in loc... Intrasem intr'o odae intunecoasă, toată ticsită de tineri abia răsăriți, care își făceau toaleta pentru a se infățoșa inaintea comisiunii de recrutare.

Ai fi zis la prima ochire că te afli intr'o sală de bae populară și poate că nu te-ai fi greșit cu mult.

Nu aveau oare bieții băeți se treacă prin o bae, și incă ce bae!

După ce m'am invirtit pe loc o bucată de vreme, până am găsit un colț de bancă și până m'am mai obicinuit cu mirosul acela nesuferit,—se obicinuește omul cu toate,—am inceput să fac ca ceilalți toaleta de rigoare, adecă să-mi lepăd hainele de pe mine.—Atunci mai ales mi-am putut da samă mai bine de inferioritatea omului față de celelalte dobitoace, căci, imbrăcat numai in costumul cam subțire pentru sezon al strămoșului Adam, tremuram de-al binelea de frig.

Și am stat așa mult timp, ingrămădiți unii lingă alții, in odaia prea strimtă și intunecoasă, tremurind de frig și chinuiți de grijă, până cind s'a indurat de noi un aprod care a deschis o ușă și a strigat un nume.

Cel chemat s'a ridicat atunci repede de la locul său și a dispărut pe ușă.

Ce s'a mai intimplat in urmă cu el, nu mai știu.

«Să vie Iițc sin Burăh» a strigat apoi același aprod, ceva mai tirziu.

Iar Ițic, tocmai vecinul meu de bancă, un jidănaș păcătos de i se numărau coastele și i se vedeau in zare toate măruntaele, a dispărut la rindul său.

«Cu bine, jupine»! i-a urat din urmă unul dintre noi care se vede că mai avea chef de ris.

«Oi vei!» a oftat atunci din adincul inimii bietul Ițic.

Apoi a venit rindul altora și a altora incă.

Pe cind unii se intorceau de la revizie, alții se duceau.—Cei care plecau nu aveau aerul tocmai mindru, iar cei care veneau inapoi erau par'că și mai ploați.—Cei mai veseli incă erau acei pe cari ii sluțise natura. Un ghebos mai cu samă, scăpat de la oaste, era de o veselie ne mai pomenită. Mulți, sunt sigur, din cei din odaea noastră ii invidiau ghebul!

De la o vreme mi-am auzit și numele meu.—Ars sării atunci în picioare și dispăruiu la rind pe aceiași ușă.

Intrasem acuma intr'o sală mai mare, unde la o masă in mijloc stătea lungit pe un fotoliu un colonel morocănos și plictisit, alături am recunoscut fața cam intunecoasă a prefectului nostru de poliție, și nu departe de ei pe medicul recrutor, personajul cel mai important poate din comisiune, de la hotărîrea căruia atirna mai ales soarta noastră.

Tocmai in acel moment era la revizie un biet țigan care cu ochii holbați, se uita plin de spaimă la medicul ce-l examina și il invirtea in toate părțile.

„Ai ceva, mă țigane?“ il intreabă la urma urmei medicul.

„Da, maria ta, am!“

„Ce ai?“

„Imi scirție degetul“ zise țiganul arătind un deget negru și nespălat de cine știe cind. „Nu-l pot face nici așa, nici așa“ mai adaose el, invirtind degetul in toate felurile.

„Da cind mănînci prea mult nu cumva te umfli?“ il întrebă prefectul abia ținîndu-se de ris.

„Ba da, mă umflu grozav“ răspunse țiganul, crezind că a găsit mijlocul de a scăpa de la oaste.

Am ris și eu ca toată lumea de scirțiitul degetului țigănesc și de curioasa-i boală de stomac, și nu bine isprăvisem, că mi-a venit rindul să fiu luat la revizie și desigur acuma rindul țiganului să ridă de mine.

M'a așazat atunci medicul recrutor lingă un părete, unde am fost măsurat in lung și lat, mi-a ascultat inima care bătea cu putere,—ba n'a bate!—,dar se vede că nu avea nici o meteahnă, căci a trecut repede mai departe, m'a pus să respir din fundul plămînilor, să tușesc; am respirat, am tușit, ba chiar am și strănutat, fără de ordonanță medicală, ceea ce m'a făcut să-mi caut batista în buzunar, uitind in momentul acela că costumul lui Adam nu are buzunare, distracție care a stîrnit o mare ilaritate in public, de a ris și colonelul cel morocănos.

Se vede insă că măsurile erau toate bune, se vede că nu aveam nici un cusur și nici o protecție, căci deodată am auzit pe medic adresind comisiunei acel *bun* sacramental, la auzul căruia era să-mi vie rău.

Eram dar bun pentru armată, bun să mă duc in fiecare zi in zorile dimineții la cazarmă, să-mi rup picioarele stînd ceasuri smirna, să mi rup gitul căzind de pe cal, să infund inchisorile de nu voiu fi *reglementar*, să-mi inăduș ciuda, să inghit toate observațiile superiorilor fără să cricnesc.

Eram bun de toate, căci căzusem la sorți.

Ah! Ghebosul acela avea dreptate să se simtă mai fericit de cit mine in aceste momente.

* * *

Cite-va luni după aceea, fusei poftit să imbrac haina militărească.

Trebuind să mă supun ordinului, de voe de nevoe, in ziua fixată m'am dus la cazarmă, unde am intrebat pe insuși Colonelul. Căci aveam norocul să cunosc bine pe colonel; fusesem doar de atitea ori cu dinsul la vinătoare! Se spune că la vinătoare se cunosc mai bine oamenii și se leagă mai strins prieteniile și de aceea eram sigur să găsesc in colonelul meu, dacă nu chiar un prieten, cel puțin un protector.

Și ce mare lucru e să fii bine cu șeful! Consecințele acestor bune relațiuni le-am simțit pe dată.

Nu era, se vede, insă ușoară treabă se găsești un Colonel cit e de mare, într'o cazarmă și mai mare încă!

A trebuit să rătăcesc nu mai țin minte prin cite coridoare, să ocolesc la dreapta, apoi la stinga și iar la dreapta, până cind insfirșit am dat de o ușă pe care era scris: *„Șeful comandamentului"*.

„Aici e domnul Colonel!" mi-a șoptit soldatul care mă întovărășea, cu un aer plin de smerenie.

„Colonelul!"

Nu știu dacă Dante și Virgil în voiajul lor de plăcere, au stat așa de sastisiți înaintea porții infernului, pe care erau scrise cu litere de foc faimoasele cuvinte: «Lăsați orice speranță, voi cari intrați aici» cum am rămas eu înaintea ușei d-lui Colonel.

N'aveam curajul s'o deschid pentru că simțeam că pasul pe care-l fac acuma mă rupe cu trecutul și mă leagă cu cazarma pentru o vecinicie, adecă un an intreg.

„Da bate, Domnule, în ușă" îmi zise de la o vreme călăuza care perduse se vede răbdarea.

Bătui atunci încet în ușă și, după ce am auzit un *intră* care mi-a părut cam aspru, am deschis ușa.

Colonelul era la biuroul său foarte ocupat, căci citea tocmai „Universul".

Cind m'a zărit însă s'a discrețit indată.

«Bine ai venit, iubite! Ce vint bun te aduce pe la noi» îmi zise Colonelul intinzindu mi prietenește mina și poftindu mă să stau jos.

„Vii poate sitarii ?"

Am strins cu grabă mina intinsă și m'am așazat pe un scaun comod, după care apoi, în loc să-i vorbesc de sitari, i-am povestit că am venit să îmbrac haina militărească pentru că de astăzi înainte sunt soldat.

„Soldat! Și vii la mine să-ți dau eu hainele? Poftim am ajuns acuma și croitor!" exclamă plin de o legitimă indignare colonelul meu sărind de pe scaun.

Odată cu el am sărit și eu.

„Du-te, Domnule, la magazinul de equipament și nu deranja un colonel de la ocupațiile sale", adause el lovind cu pumnul în masă de i-a căzut ziarul pe jos.

In fața unei schimbări așa de neașteptate de dispozițiuni, mi-am perdut cumpătul și abia dacă am fost în stare să bolborosesc o scuză. Nu știam pe care ușă s'o șterg mai iute, iar la plecare n'am avut curajul să string macar mina Colonelului; e drept însă că nici Colonelul nu mi-o întinsese.....

In urma mea însă l-am auzit ocărînd soldatul care lasă să intre în biurou la el pe toți firfizonii!

Mare lucru e în adevăr să fii bine cu Colonelul!

M'am intors așa dar iute pe drumul pe care am venit, am

străbătut din nou în lungul lor toate coridoarele, am ocolit iarăși la dreapta și la stinga, până cind am nimerit însfirșit la *„magazinul de equipament"*.

Intrat aici, după citeva explicații cu ofițerii și mai ales cu croitorul, am fost cit ai bate în palme schimbat de sus până jos.

Eram acuma soldat în toată puterea cuvintului.

Și nu-mi sta tocmai rău în uniforma cea de calarași. Tunica în care eram ținut ca într'un corset, cu firetele roșii ca para focului, cu bumbii cei aurii, îmi dădea un aer chiar impozant. Nu mai vorbesc de sabie, de sabia care cum am încins'o par'că m'am simțit crescut în puteri de eram în stare să taiu zece turci din o singură invirtitură. Numai botforii erau cam mari și mirosau din cale afară de tare.

Cind am eșit schimbat așa, de la magazia de equipament, nici eu singur nu m'ași fi cunoscut.

Nu mai aveam acuma de cit un singur gind: să ajung mai răpede acasă, să mă vadă ai mei și să-mi îndrept oareși-care mici cusururi din ținuta cea nouă.

Mi-am pus repede gindul în execuție, căci de felul meu sunt om hotărit; dar vai! n'am apucat bine se pun piciorul în stradă că deodată chiar la urechea mea a răsunat un răcnet îngrozitor, care mi-a înghețat tot singele în vine:

«Soldat! Soldat! Indrăznești să treci pe lingă căpitan fără să saluți! Cum te chiamă?»

De data asta o pățisem de-a binelea, căci în graba mea de a eși mai repede pe poarta căzărmii, uitasem că acuma sunt soldat ca toți soldații și prin urmare dator să-mi salut șefii.

„Cum te chiamă?" strigă a doua oară căpitanul și mai furios încă.

Mi-a trecut atunci o clipă prin gind s'o ieu la sănătoasa, dar mărturisesc că mi-a lipsit curajul și m'am întors înapoi.

Smirna acum înaintea superiorului, cu mina la bonetă, am încercat să-i explic uitarea mea de neexplicat. Ce am îngăimat atunci nu mai țin desigur minte, știu însă atita că am reușit să potolesc la urmă de tot marea supărare a căpitanului, care a avut chiar buna-voință să mă ierte, numai cu o singură condiție ca să-i făgăduiesc că pe viitor îmi voiu îndeplini datoriile de soldat.

I-am făgăduit firește în toată convingerea mea că de acuma înainte nu voiu mai avea nici un moment de distracție nepermis de reglementele militare și numai așa am scăpat teafăr și din acest bucluc.

In drumul meu spre casă am salutat însă toată lumea care am intilnit-o. Un maior zărit de cine știe de unde a făcut să mi sară inima din loc de emoție că dau ochii chiar cu generalul, iar pe un căpitan l-am luat drept colonelul meu, așa de mari îmi păreau acuma toate dungele aurii de la chipiuri.

Am intilnit încă o mulțime de locotenenți și de sublocotenenți, sergenți și caporali, par'că anume mi-i punea cineva în cale, și i-am salutat pe toți de frică să nu mai pățesc ceva.

Nu sunt sigur dacă în buimăceala mea n'am salutat până şi comisarii de poliţie.

Ajuns însfirşit acasă fără alte neajunsuri, nimene nu m'a cunoscut, aşa eram de schimbat. Nici chiar Milordache, cînele de vînat, cu nasul lui cel fin, nu şi-a mirosit stăpînul; e drept că acuma stăpînul său răspîndea de la o poştă un miros nesuferit de iuft.

Iar cînd apoi am fost descoperit sub noua deghizare, mi s'au făcut ovaţii ca unui adevărat erou. Dacă aşi fi luat Plevna nu puteam fi mai sărbătorit!

După ce am povestit la toţi şi pe rînd păţaniile primei mele vizite la cazarmă, fără să uit desigur nici cele două întîmplări cam displăcute, după ce am răspuns la o sumă de întrebări ce mi le a făcut tata cam îngrijit de noua mea situaţie, am dat raita prin odăi ca să mă admir la oglinzi.

Iar după mine s'au luat toţi fraţii, toate surorile, Milordachi şi motanul.

Aşa alaiu cine a mai avut vreodată?

Se uitau cu toţii la mine şi mai nu le venea să creadă că sub uniforma cea mîndră sunt chiar eu în carne şi oase.

Am stat cît am stat la oglinzi, admirîndu-mă pe mine, admirat de alţii, pînă cînd deodată mi s'a împrăştiat de dinaintea ochilor fumul izbînzii şi din înălţimile în care pluteam, m'am scoborît iarăşi pe pămînt.

Atunci am început să mă gîndesc mai serios la noua viaţă pe care o încep de astăzi, şi mi-am dat mai bine samă de greutăţile ei.

O fi desigur frumoasă uniforma ce îmbrăcasem, îmi plăcea poate zingănitul pintenilor şi tîrîitul săbiei, dar uniformă, sabie, pinteni îmi impuneau o sumedenie de îndatoriri.

Le voiu putea face oare pe toate? Eram de felul meu o natură cam curioasă, mă ţifneam uşor şi voiam să am întotdeauna cuvîntul cel de pe urmă. La cazarmă cuvîntul cel de pe urmă îl are gradul superior şi bietul soldat fiindcă nu are nici un grad, nu are cuvînt de loc.

Soldatul trebue să asculte. El nu are decît urechi, el nu are gură; urechi care de multe ori servesc şi la alte întrebuinţări decît acelea pentru care le-a făcut bunul D-zeu.

Eram o fire nervoasă. Mă iritam uşor şi pentru toate nimicurile.

La cazarmă nervi nu poate să aibă de cît colonelul şi încă şi acestuia îi trec ca prin farmec, cînd e în faţa d-lui general. Numai generalul poate fi nervos cînd îi place, şi de aceea se vede că generalii sînt nervoşi întotdeauna.

Nu prea ştiam chiar dela început toate cîte mă aşteptau la cazarmă, dar cîte ştiam erau în de ajuns ca să-mi strice cheful.

Intrasem însă în horă şi de voe de nevoe trebuia să joc pînă la sfîrşit.

Am făcut, slava domnului, de toate un an de zile încheiat.

La 6 dimineaţa eram la cazarmă măcar că ofiţerii nu obişnuiau să vie decît mult mai tîrziu. Intr'o singură dimineaţă am încercat să fac ca dînşii, dar lucru anapoda, atunci tocmai s'a întîmplat se vie ofiţerii mai de vreme.

Ce am păţit din această cauză, nu v'o mai spun. Care recrut n'a fost măcar odată consemnat la cazarmă?

De atunci însă s'ar fi putut regula ceasornicul oraşului după sosirea mea la serviciu.

Venit între cei dintăi, îmi îngrijeam singur calul, mă mai învîrteam prin lungile coridoare ale cazărmii, mai eşam prin curte, mai aţipeam într'un colţ aşteptindu-mi şefii ca să începem exerciţiile militare.

Exerciţiile cu sabia mergeau cum mergeau, dar cu călăria mergea greu de tot. Nu ştiu de ce calul nu mi-a inspirat nici odată o prea mare încredere. Şi din pacate la regimentul meu călăria, se vede, era principala preocupare, căci trebuia să încalec în fiecare zi două oare bătute pe ceasornic.

O ce n'aş fi făcut să scap de călărie!....

Aşa-i dat omului să nu poată fi nici odată mulţumit! Cei dela marină se zice că legănaţi prea mult de valurile mării visează după o marină călăreaţă, eu m'aşi fi socotit ca cel mai fericit să găsesc un regiment de calaraşi pedeştri!

Cîte trînteli n'am mîncat, doamne sfinte, din cauza calului, de cîte ori nu m'am sculat de jos plin de colb şi plin de vînătae, culegîndu-mi boneta de cine ştie unde. Mai ales cînd venea momentul să sar bariera, îmi sărea şi inima din loc. Mă mai apucam nu-i vorbă din cînd în cînd pe furiş de coama calului, dar mă temeam în totdeauna să nu mă vadă căpitanul şi să nu mă ridă camarazii.

Intr'o zi chiar, într'un avînt superb, am sărit bariera dincolo, peste capul calului care a rămas dincoace, — un fel de salt mortal făcut în aer, de care ar fi fost gelos chiar cel mai bun acrobat de circ. O lună de zile însă am simţit efectele acestei frumoase sărituri.

De atunci mai ales aveam o groază de bariere şi cînd trebuia totuşi să le trec, în fundul sufletului îmi luam ziua bună dela ai mei, iar din degete pe nevăzute făceam semnul crucii doar mi-o ajuta cel de sus.

Cele mai grele momente însă erau tot acelea de inspecţie, cînd venea să ne vadă generalul.

De cîte ori n'am asudat la gerul bobotezei, şi de cîte ori n'am tremurat în luna lui cuptor de groaza inspecţiei.

Curioasă impresie ne mai făcea nouă un general. Cu aerul cel în totdeauna grav, cu uniforma strălucitoare de aur, cu peptul încărcat de decoraţii, generalul parcă nu era un om aevea; mi se părea aşa de mare, aşa de straşnic că dinainte lui perdeam cu desăvărşire cumpătul, uitam cele învăţate, şi la inspecţie eşam în totdeauna mai reu decît în zilele obicinuite. Pe cal mă ţineam atunci mai ales într'un fel de echilibristică ne mai

pomenită. Pe o sîrmă dacă aş fi fost, eram poate mai sigur de mine decit pe cal, cu condiţia însă bine înţeleasă că generalul să nu fie faţă.

In una din inspecţiile sale, generalul mi-a făcut cinstea să mă observe între toţi.

«Cum te cheamă, soldat» ?

«Să trăiţi, mă cheamă . . . . şi i-am spus numele, pe care cît pe ce era să-l uit. Eram aproape sigur că am să primesc un compliment, fiindcă eşisem destul de bine la teorie ca şi la exerciţii şi mai ales fiindcă ştia acuma cine sînt!

«Pentru ce nu-mi eşti reglementar?" mă întrebă generalul drept compliment.

«Eu?"

«Da cine eu? Pentru ce ţi-i gulerul aşa de nalt?"

Croitorul desigur că ar fi putut răspunde mai bine decit mine la această întrebare.

«Pînă mini să-mi scurtezi gulerul, că de nu, înfunzi inchisoarea, mi-a adaos răstit generalul.

«Să trăiţi, Domnule General, am înţeles!»

Şi bunatate de guler, l-am scurtat în ziua ceea chiar.

Bine că scăpasem numai cu atita.

Altă dată mi s'a întîmplat cu colonelul una şi mai lată. Aveam numai decit nevoe de un congediu de vre o trei zile. Cu o zi mai înainte m'am prefăcut la cazarmă bolnav tare, şi sara am trimes colonelului un certificat medical, în care se spunea că am toate simptomele unei febre tifoide sau unei peritonite, nu-mi aduc bine aminte ce boală aveam în certificat.

Colonelul m'a dispensat desigur de cazarmă, iar adoua zi în zorile dimineţii . . . am plecat la o mare vînătoare de porci selbatici.

Rîdeam în mine de butucul pe care l-am tras colonelului, gîndindu-mă la plăcerile şi emoţiile vînătoarei ce am se fac, cînd colo . . . surpriză.

Abia ajuns la locul de unde trebuia se înceapă goana, cu cine credeţi că am dat mai întâiu ochii?

Cu fiara selbatecă?

Da, am dat ochii cu chiar colonelul meu, care era şi el poftit la vînătoare. Cînd m'a zărit, colonelul a surîs pe sub musteţi de păţania mea, dar a avut bunul simţ să nu mă întrebe altceva decit, cum îmi mai este cu peritonita!

«Ceva mai binişor» i-am respuns eu, făcîndu-mă că nu înţeleg ironia întrebării sale.

Vă închipuiţi dacă mi-a mai tihnit vînatul. De altfel colonelul lua în totdeauna locurile cele mai bune pe unde trebuia să iasă dihania, şi eu ca să fiu cît mai departe de el, luam pe celelalte, pe unde nu iesă nimic. Nici măcar la masă nu m'a lăsat să mînînc în linişte, căci mă păzea să nu-mi stîrnesc iarăşi peritonita!

Norocul meu însă a fost că i-a mers colonelului în plin, căci altfel de nu da el de porci, dădeam eu de dracu.

In afară de aceste mici întîmplări mai mult displăcute, pot zice că am trăit bine cu şefii mei de toate minele. Cu brigadirii şi cu sergenţii mai ales eram în cele mai strînse legături de prietenie; ei erau chiar cei mai buni tovarăşi la tutunul meu şi tot ei erau cei mai credincioşi clienţi ai slabei mele pungi.

«Mă volintir!» numai ce auzeam deodată pe sergentul major, «n'ai cumva vre-o doi lei să-mi împrumuţi pînă mini».

Cum să-l refuz pe d-l sergent major! Deschideam repede baerele pungii şi dădeam ultima para cu..... împrumut.

„Volintir, dă-mi te rog un leu, că n'am schimbate" îmi cerea ceva mai tîrziu brigadirul.

Cum să refuz d-lui brigadir un aşa de mic serviciu! De unde aveam, de unde nu aveam, găseam un leu şi pentru brigadir.

„O ţigară, volintir!"

„Poftim, d-le furier!" Şi cît ai bate în palme mi se ducea întreg pachetul.

In ziua aceea însă serviciul era mai uşor, de cal nu mai aveam nici o grijă şi calul era mai îngrijit ca nici odată.

Dar cine nu ducea casă bună cu şefii săi era recrutul Misăilă, un ţigan nici el nu ştia de unde vine, prins cu arcanul şi ţinut mai mult cu frica în cazarmă.

Cîte ghionturi, cîţi pumni la fălci n'a mîncat bietul Misăilă!

Nu ştiu cum făcea s'o nimerească în totdeauna pe dos. Cînd i se comanda: „capul la dreapta!", Misăilă îl întorcea regulat la stînga, iar cînd i se comanda „ocolire la stînga!", Misăilă ocolea la dreapta. Inadins par'că n'ar fi nimerit'o aşa de bine.

«Mă deşcă bătrînă, mă! N'ai să mai înveţi odată exerciţiu meletar, mă!» îi striga plin de suparare dl. sergent şi poc una în pîntece.

«La dreapta, mă! şi poc alta la fălci, — nu de altă, dar ca să-i întoarcă se vede capul în poziţia comandată.

Bietul Misăilă primea pumnii şi tăcea molcum, parcă nu erau fălcile lui. Iar mie mi se rupea inima în două cînd mă uitam la el şi-l vedeam aşa de nenorocit şi aşa de răbdător.

Noroc încă, gîndeam în mine, că bataea e oprită în armată...

Cu soldaţii aceştia mici am trăit mai ales bine.

Pe stradă cînd ne întîlneam, dacă nu-mi întindeau chiar mîna şi nu mă opreau la vorbă ca să mă întrebe unde merg, mă salutau însă în totdeauna cu surîsul pe buze.

E curios chiar de observat cum între voluntar şi soldatul aşa zis prost, de şi nu-i el de multe ori cel mai prost, se leagă repede un fel de bună prietenie. Soldatul acesta, care tremură înaintea ofiţerului, în voluntar nu vede decit un camarad care îi imparte soarta, care stă alături de el în front, ascultînd de aceleaşi comenzi, şi prin urmare un egal al său.

Din această cauză mi s'a întîmplat adesea că mergînd la prieteni sau rude ofiţeri, ordonanţa soldat purtînd aceeaşi uniformă

ca şi mine, n'a voit să mă lase să intru în casă pe uşa de din faţă, ci prin bucătărie. Mi s'a mai întîmplat apoi că din salon, pe cînd mă găseam în mijlocul unei conversaţii mai interesante cu cucoana de ofiţer, să fiu deodată chemat de ordonanţă să-i ajut la scuturatul unor perdele sau să-i ridic o canapea.

Iar cînd eram poftit la vre o masă ofiţerească, soldatul care servea nu-mi oferea nici odată farfuria cu bucate, ci după ce lua toată lumea, punea bucatele pe masă şi bătîndu-mă uşor pe umeri îmi arata farfuria spunîndu mi: acuma poţi lua şi d-ta!

Cum era să servească un soldat pe un alt soldat!

Vorbeam mai sus de bietul Misailă şi-l plîngeam. Dintre toţi soldaţii proşti el era de sigur cel mai prost, între voluntarii bacalaureaţi însă, mi se pare că era unul care-l întrecea.

In totdeauna a fost o enigmă pentru mine cum Jenică Smochinescu şi-a trecut examenele de bacalaureat.

Imi închipuiu alergătura bătrînului său tată!

Jenică niciodată n'a fost în stare să înveţe un singur reglement pe de rost şi era aşa de leneş, că adormea pe cal, de se trezea sub el.

Afară de asta însă, el era cel mai elegant, cel mai ferches dintre toţi voluntarii noştri. In minutele de repaos nu uita să-şi scoată regulat oglinda şi periuţa din buzunar, ca să-şi îndrepte cărarea sau se dee iarăşi direcţiunea zenitului, musteţelor sale rebele.

Judecat aşa din picioare, cu botforii bine lustruiţi de te puteai oglindi în ei, cu hainele care nu făceau un singur creţ, i-ai fi dat desigur nota cea mai bună. Pus însă la treabă şi mai ales la teorii, era chiar mai pe jos de Misăilă.

Misăilă cel puţin executa comenzile totdeauna pe dos, pe cînd Smochinescu le făcea halandala.

Tot el era marea noastră distracţie în clipele de recreaţie. Cite farse nu i-am făcut!

Intr'o zi, mi-aduc aminte, un ofiţer, ca se rîdă de el, l-a găsit neregiementar fiindcă nasu-i prea lung ieşă vecinic din aliniere, şi pentru asta, l a pedepsit.

Mult mi s'a mai plîns Jenică de nedreptatea ofiţerului, iar eu il mîngăiam sfătuindu-l să ceară consiliului de revizie dispensa pentru motivul că are un nas care nu se poate alinia în front!

Jenică s'a uitat lung la mine ca să se încredinţeze dacă vorbesc serios şi nu ştiu zeu de nu i-a trecut prin gînd să facă o asemenea cerere.

Altă dată unul dintre noi, i-a furat ceasornicul, un ceasornic frumos de aur, şi l-am făcut să creadă că i l a mîncat calul.

A stat Jenică o zi întreagă de strajă la coada calului aşteptînd să-i restitue ceasornicul!

Nu era zi lăsată dela D-zeu să nu inventăm cîte ceva ca să păcălim pe Jenică. Pînă şi Misăilă rîdea de-şi ţinea coastele şi i se lungea gura pînă la urechi.

Aşa am petrecut la cazarmă un an de zile întreg. Cînd

mai bine, cînd mai rău, cînd pe cal, cînd dedesubt, cînd liber, cînd... Da a trecut anul iute. Am fost la părăzi ars de soare, am fost la 10 Mai murat de ploae, am fost în foc sau mai drept vorbind la focuri, ba am făcut chiar şi o manevră ca soldat!

Mi-am trecut apoi examenele la sfîrşitul anului şi astăzi sînt cogemite ofiţer în rezervă, iar ca mine voiu trece la gloate.

La început, cînd m'am văzut scăpat de grija cazarmei, am simţit o nespusă bucurie, căci reveneam iarăşi la libertate, deşi nu prea ştiam ce se fac în libertatea mea.

Acuma însă, cu cît timpul ce trece aşa de iute mă îndepărtează de acele zile petrecute în cazarmă, cu atita parcă îmi aduc aminte mai cu plăcere de greutăţile prin care am trecut, de neajunsurile pe cari le-am întîmpinat, de farsele pe care le-am făcut, şi chiar de micile mizerii ce am suferit.

Şi îmi pare cu atita mai reu după toate, cu cît le-am lăsat mai departe în urmă în drumul pe care merg năprasnic tot înainte.

Cel mult dacă îmi este dat să mă uit puţin înapoi şi se compar.

De atunci multe lucruri cu siguranţă că s'au schimbat, obiceiurile căzărmii însă, am avut chiar ieri satisfacţia să văd că au rămas aceleaşi.

Acelaş respect de grad, acelaş dispreţ pentru tot ce nu poartă o uniformă.

Mă dusesem în adevăr să fac o vizită de politeţă generalului. Cînd am sunat la uşa, un soldat care mătura în ogradă s'a apropiat de mine şi foarte mirat m'a întrebat:

«Adecă ca ce suni d-ta la dl. general?» Nu-i venea să creadă soldatului, că un simplu civil ca mine poate să intre în casa unui cogemete general.

Şi eu am fost odată ca el. Un general îmi părea ceva supra omenesc, ceva aşa de grozav, că mai bine intram în fundul pămîntului decît să-i fi intîlnit pe stradă

Astăzi însă am ajuns să fac vizită chiar generalului şi pe fostul meu colonel de multe ori să mă fac că nu-l văd!

Iar colonelul crapă de ciudă că nu mă mai poate pune la «închisoare».

Al. N. Gane.

Rolul medicinei

față cu boalele care izvorăsc din starea economică a săteanului.

„Agricultura este una din ocupațiile cele mai favorabile vi-„talității. Oamenii, cari se dedau ei, au natalități relativ mari și „mortalități joase" zice sociologul Franklin Sittingg.

In primul rînd al țărilor aproape excluziv agricole stă Romînia, care cu ale sale 7,053,641 hectare de pămînt cultivabil de o fertilitate mythică pe de o parte, și cu numărul său restrîns de locuitori (925,939 capi de familie rurali sau 5,196,870 suflete) pe de altă parte, s'ar părea că trebuie să fie Raiul pămîntesc; în orice caz, să fie țara în care chestiunea, ce va fi tratată în acest articol, să pară un non-sens. Căci locuitori puțini, ocupați cu cea mai sănătoasă muncă, a cîmpului, așăzați rari într'un pămînt fertil, și să sufere de boale izvorîte din o rea stare economică, e în adevăr un non-sens.

Cu toate acestea oamenii grupați în societăți, nu par a avea în totdeauna inteligența de organizare și conștiința superioară de specie, pe care o au admirabilele organizațiuni ale albinelor și furnicilor. Inalta societate a lui «homo sapiens» este uneori așa organizată, că deși așăzată primitiv în soluri favorizate în grad înalt de natură, prin anarhia structurii sale poate provoca degenerarea și debilitarea unui mare număr din membrii ei, cum și pieirea timpurie a multor altora.

Și statul romînesc din veacul al XX-lea prezintă o asemene anomalie în organizarea sa.

Aici se vede un popor, care, după ce o jumătate de an a cultivat lanuri întinse de grîu aurit pentru străinătatea depărtată, iarna n'are ce mînca. Aici se vede satul pipernicit cu bordeie sărace și locuitorii suferind de frig, la poalele pădurii bogate. Aici se văd turme întinse de oi și locuitorii zdrențuroși și goi.

Rău hrăniți, rău îmbrăcați, rău adăpostiți, locuitorii rurali ai Romîniei sînt ținuți strîns sub ghiara nemiloasă a mizeriei. Și la zîmbetul fioros al sărăciei, aleargă din toate părțile boalele și dezolarea.

Dar înainte de a arăta care este rolul medicinei față de acele boale, ținem a arăta în scurt datele principale asupra stă-

rii economice a săteanului, după care vom arăta apoi ce boale anume decurg din ea precum și ce se face în prezent pentru combaterea lor, și cum se face.

* * *

Pentru ca chestiunea să fie prezintată în complect, vom lua lucrurile mai de departe.

Inainte de 1864, țărănimea romînească se împărțea în două mari categorii: răzeșii (moșnenii) cu pămînt propriu pe de o parte, clăcașii fără pămînt propriu pe de altă parte; acestora însă proprietarul era obligat, în schimbul muncilor ce îi făceau, să le deie de fie-care cap de familie cîte o falce ($2^1/_2$ pogoane) de pămînt pentru hrană.

La 1864, sub imboldul ideilor de libertate, s'a săvîrșit împroprietărirea clăcașilor, dîndu-li-se a 3-a parte din moșia pe care locuiau, fie aceea mănăstirească, fie particulară. Luptele pentru împroprietărirea țăranilor au durat mult, și în aceste lupte clasa dominantă a căutat ca dacă era nevoită să se plece spiritului timpului, apoi să nu cedeze cu ușurință. Se temeau întâiu proprietarii că prin această reformă moșiile lor vor fi lipsite de brațe muncitoare. S'au căpătat aceste brațe prin următorul subterfugiu. A fost pusă drept condiție de împroprietărire, că clacașul trebuia să fie găsit în anul dinaintea împroprietăririi, muncitor pe moșie. Cei interesați, care știau acest lucru, pe care țăranii nu-l știau, au scutit, au alungat dela muncile boerești, un mare număr de săteni; toți aceștia au rămas neîmproprietăriți.

Pe de altă parte treimea de pămînt ce s'a dat țăranilor atît de către Stat, din pămînturile foaste mănăstirești, cît și mai ales de către proprietari din pămînturile lor, a fost ce era mai rău pe moșie, rîpi. ponoare, dealuri etc.

Din actul inițial al împroprietăririi deci, rezultă două neajunsuri pentru viitor. Intâiu, rămîn un număr de țărani fără pămînt, simpli proletari, mai rău ca înainte, cînd tot aveau o falce; al doilea, celor împroprietăriți li s'a dat cantitativ și calitativ atîta în cît lor și descendenților lor porțiunea de pămînt dată li-a fost insuficientă în scurt timp, pentru susținerea nevoilor lor, și a celor urieș crescătoare ale Statului. Aceasta cu clăcașii.

Cu răzeșii o tragedie mare se juca de mult. Acești adevărați posesori ai solului romînesc, au luptat veacuri întregi cu domnii venetici hrăpareți, și cu boerii lacomi de toate neamurile, pentru a-și păstra moșia lor. Dar a tot puținței domnești, vicleșugurilor și samavolniciilor boerilor din toate timpurile, ei n'au putut să reziste; pămînturile cîștigate cu sîngele strămoșilor lor, s'au transformat în mari latifundii ale altora; ei înșiși au fost din ce în ce strîmtorați și reduși,—și azi satele lor privesc jalnic la întinsa moșie din fața casei, altă dată a lor, iar sătenii pasc de funii caprele pe marginea drumului. Așa au ajuns bună oară urmașii lui Tomaș Tălăghir, răzeș de al lui Ștefan, și

intemeietor al satului Tămăşeni din jud. Fălciu. Dar unii din ei au rezistat lăcomiei asupritorilor. Li-a rămas cite o făşie de pămînt de o ingustime ridicolă, care nu le ajunge subsistenței. Mulți din ei însă, prin împărțire progresivă a solului, au rămas lipsiți absolut de pămint, adevărați proletari ai satelor, cu mult mai căzuți decit acel lumpen-proletariat al apusului.

Din acest complex de imprejurări, vițiu inițial în modalitatea de improprietărire a țăranilor, ripire a averilor răzăşeşti, reducere prin împărțire a solului, atit de către răzeşi cit şi de către clăcaşi, a rezultat pe de o parte faptul că azi în Romînia rurală, care trăeşte din cultura pămîntului şi numai din ea, avem 408,502 țărani aproape *fără pămînt*, simpli lucrători cu brațele, iar pe de altă parte, o extrem de neegală împărțire a solului cultivabil; ast-feliu 920,939 capi de familie stăpinesc 3,153,641 hectare, iar alții numai 5000 capi stăpinesc 3,900,000 hectare.!

Această ingrozitoare disproporție ar trebui să ne aducă aminte că: Latifundia Italiam perdidere. *Prea marea disproporție în împărțirea solului este prima bază a stării economice proaste.* Dar e departe de a fi singura şi poate nu e cea mai importantă.

Admițind că in fiecare familie rurală sint cel puțin 4 membri valizi şi capabili de muncă (în altele sint şi mai mulți, căci copilul țăranului dela 10 ani în sus munceşte cit un adult), şi că în timpul celor 200 zile de lucru, fiecare membru din familie ar cîştiga in medie cite 2 lei pe zi, fiecare din cele 400,000 de familii țărăneşti fără pămînt ar avea un cîştig net, numai din munca brațelor lor, de cite 1,600 lei pe an, sumă suficientă pentru intreținerea unei familii la țară.

Pe de altă parte, posesorii a celor 3 milioane de hectare, dacă ar lucra pămintul în mod rațional, dacă ar extrage dintr'insul în mod inteligent, tot ceea ce el poate da, ar avea fiecare cel puțin cit îi trebuie pentru întreținerea familiei sale şi sı portarea sarcinilor Statului.

In parte măcar, țăranul romin ar sta mult mai bine economiceşte.

Ce se intimplă însă?

Munca celor 4 milioane de lucrători agricoli ai Romîniei, e departe de a fi plătită măcar pe jumătate din valoarea ei legală. Brațele săteneşti sint supuse celei mai straşnice uzuri; munca lor e închiriată din iarnă pe prețuri de nimic, aşa că vara întreagă această lume de săraci, munceşte cu 50 bani pe zi, poate şi cu mai puțin!

In Romînia nu există o lege contra cametei, deghizate ori ba. Există din contra o lege a tocmelilor agricole care legifereazá şi întăreşte această uzură nemiloasă. Grație acestei legi, care admite închirierea muncii din iarnă pe vară, fără a specifica un minimum de preț măcar, se poate da unui țăran în Ianuarie bună oară, 14 lei pentru a face în Iunie o falce de săcere care la acel timp costă 40—60 lei! Se permite adecă a se lua procente de 500—600 lei!

In Elveția nu e permis a lua dela țăran, sub orice formă, procente mai mult de 5°/₀; orice contract sau angajament care presupune un mai mare procent, e anulat! Iar la noi, ce hal!

Şi aceste nu sint fabule. Personal, cunosc un proprietar care a ingenunchiat satul intr'atita în cit, pentru 5—6 mii de lei dați locuitorilor cu citva timp înainte, işi face pe nimic muncile cimpului în toți anii, şi satul îi rămine şi dator veşnic cu 20—25 mii de lei. Din o adorabilă inconştiență, sau o straşnică cruzime, el se laudă că pentru aceşti 25 mii de lei nu ia nici un procent! Cunosc o femeie în satul Grumezoaia, care pentru 60 lei luați imprumut cu 4 ani în urmă, munceşte toate verile fălci de munci agricole, iar toamna rămîne datoare tot cu suma 'ntreagă!

Şi aşa este batjocorită munca tuturor acestor milioane de robi ai pămîntului! Această exploatare barbară a brațelor şi a sănătății locuitorilor şi ingrădirea cu legi a unei asemenea stoarceri, a atras pe mulți către lesniciosul cîştig al arendării de moşii. Urcarea fabuloasă a arenzilor nu e izvorită nici din mărimea de fertilitate a solului, nici din întrebuințarea unor nouă mijloace de lucrare a cimpului, ci numai din posibilitatea exploatării mai mare a muncii. Aşa se şi explică faptul că pe cind prețul arenzilor s'a întreit, acel al muncii a rămas pe loc, sau a dat îndărăpt.

Munca rău plătită, uzurarea ei, este o altă bază a proastei stări economice a săteanului.

Posesorii celor 3 mil. de hectare nu stau mai bine. Munca lor e plătită în acelaş mod ca şi a celor fără de pămînt. Solul ce-l dețin produce din cauza neştiinței de a-l cultiva, pe jumătate din cit produce al proprietarului, şi pe un sfert decit ar trebui în realitate. Apoi din cauza iar a nechibzuinții şi a proastei organizări economice, acele produse sint vîndute cu preț mic; de multe ori, pentru o nevoie oarecare, ele sint date ca şi munca, din iarnă, pe nimic. Cunosc sate unde locuitorii vindeau din iarnă pe 14 lei kila produse ce vara costau 30 lei!

Ignoranța şi nechibzuința intervin deci la rindul lor pentru a înrăi starea sătenilor.

La aceste se mai adaugă o nedreaptă repartizare a impozitelor atit directe cit şi indirecte, care apasă mai greu pe capul săteanului de cit pe a oricărui alt contribuabil, precum şi o administrație jăcaşă.

Impărțirea disproporționată a pămîntului între locuitorii agricoli ai țării, munca agricolă plătită cu nimic, productivitatea mică a solului cultivat de țărani, aceste elemente alcătuesc *substratul fizic*, al stării economice a săteanului.

Acest substrat este însoțit, secondat şi perfecționat în rău de un alt substrat psichic.

Cultura practică şi rațională a țăranului, care ar fi putut să fie în toate timpurile un stăvilar puternic atit contra împărțirii neproporționate a solului (multe latifundii au la bază naivitatea țăranilor şi lipsa lor de calcul), cit şi contra exploatării muncii, şi mai ales contra productivității slabe a solului, —a-

ceastă cultură a lipsit totdeauna şi lipseşte şi în prezent păturii ţărăneşti.

Şcoli sistematice unde să se deie noţiuni practice indispensabile în viaţa generală cît şi cea specială a agricultorului; ferme ţărăneşti model, dese şi la îndămîna a cît mai mulţi, n'au existat.

Şcoala rurală primară n'a avut altă ţintă pînă mai dăunăzi de cît să înveţe pe ţărani scrierea şi cetirea, arme cu care mai apoi să poată păşi spre o desvoltare superioară. Şcoli şi instituţii însă care să-l conducă cătră acea desvoltare superioară *ca ţăran*, au lipsit. Şi încă numai pentru atingerea primei sale ţinte, cît de puţin a făcut şcoala rurală! Din o comunicare a d-lui dr. Hurmuzescu se vede că din populaţiunea totală şcolară a ţării de 750.000 copii, numai 400.000 sînt înscrişi în şcolile primare; că rămîn deodată deci 50% analfabeţi; că din cei 400,000 abia jumătate numai promovează şi numai 17,000 absolv cursul de 4 clase. Ceea ce e mai trist încă e că ne lipsesc pentru sate 5000 de învăţători şi 3000 de şcoli (luînd norma de azi de 94 elevi pentru o şcoală şi 65 şcolari pentru un învăţător). Rezultatul este că pe cînd Negrii Americei de Nord au 66% alfabeţi, noi avem abia 20%; că pe cînd Ungaria are 43% analfabeţi, noi continuăm a ne menţine în fruntea popoarelor Europei cu 80%.

Sărăcia—provenită din lipsa de pămînt şi exploatarea muncii,—şi ignoranţa sînt deci cei doi factori puternici care influenţază în totul viaţa economică a săteanului. Ei se ajută reciproc, în mod armonic, unul întreţinînd pe celălalt şi împingîndu-l spre complecta lui dezvoltare.

Săracul e ignorant pentrucă cultura presupune o oarecare stare de prosperare. Primum vivere, deinde philosophari. Ignorantul e sărac, pentrucă avînd la dispoziţie unele materii prime, în orice caz braţele sale, nu ştie să uzeze de ele pentru a produce cît mai mult şi cît mai bine.

* * *

Din sărăcie pe de o parte, din necultură pe de alta, din amîndouă la un loc cele mai de multe ori, săteanul îşi duce traiul în cele mai rele condiţiuni higienice. Din neştiinţă el nu întrebuinţază cum trebuie nici acele elemente, pe care natura i le pune la dispoziţie, cum e aerul şi apa. Din lipsă nu poate întrebuinţa pe altele cum sînt hrana, hainele şi locuinţa.

Să analizăm în parte pe fiecare din aceste condiţii.

Aerul satelor şi al locuinţilor ţărăneşti este departe de a avea puritatea închipuită de cei necunoscători ai lucrurilor de la ţară. Grămezi mari de gunoaie fermentate, excrementele vitelor—conlocuitori de ogradă şi de cameră ai ţăranului,—depunerea excrementelor chiar de către cei ai casei în jurul ei, conlucrează pentru a încărca aerul cu miazme vătămătoare. Dar otrava puternică pe care o absoarbe ţăranul cu cei ai lui, este aerul lungilor nopţi de iarnă. După cît ştiu, nu s'a făcut analiza chimică a aerului unei odăi ţărăneşti după o noapte de vieţuire în ea a mai multor inşi. Sînt sigur însă că compoziţia acelui aer n'ar diferi mult de aceea a aerului din celebra «închisoare neagră» din India engleză. Dar în această chestiune voiu lăsa să vorbească un profan în ale medicinei. Iată ce ne spune d. Sp. Popescu în importanta sa lucrare, «Contribuţiuni la munca pentru ridicarea săteanului»:

«In genere ţăranul nu-şi aeriseşte casa; asta însamnă că «nu-şi dă sama de rostul aerului pentru sănătatea organismului. «De cîtă nevoie este această operaţiune *uşor de îndeplinit*, şi «totuşi neintrată încă în obiceiuri, se poate vedea din următoa«rele:

«E ştiut că în timpul iernii ţăranul poartă încălţăminte ori «cizme, ori opinci. Ocupaţiunile sale zilnice îl silesc să frămînte «zăpada şi noroiul. Nici cizmele nici opincile nu-l apără de u«mezeală. In fiecare sară se întoarce cu picioarele înecate în «obielele ori ciorapii cari au supt toată ziua zăpadă topită şi «noroiu. Inaintea culcării se întind obielele, ciorapii şi toate lu«crurile ude ca să se usuce pe cuptorul încălzit, şi rămîn acolo «până dimineaţă; acelaş lucru îl fac toţi ai casei—mai exact «toţi ai camerii, căci toţi ai casei dorm în aceiaşi cameră. Pi«cioarele nespălate se usucă sub plapomă. Sub aceiaşi plapomă «doarme bărbatul, femeia şi toţi copiii până la o vrîstă destul «de înaintată; cei mai mari, flăcăi şi fete, dorm pe alte paturi în«văliţi cu ţoale ori cu hainele de zi. In rari case se găsesc «două plapome. Plapoma e făcută atît faţa cît şi dosul de lînă «ţesută în casă, ori e cumpărată din tîrg (de bumbac); în unele «părţi se întrebuinţază însă numai ţoale ţesute în casă. Cerşa«ful nu e cunoscut. Cămaşa de noapte tot aşă. Ţăranul, este «ştiut, nu-şi spală corpul de cît vara, dacă are apa rîului sau a «bălţii la îndămînă; mai drept nu şi-l spală niciodată: se moaie «în apă nu ca să se spele, ci ca să se răcorească. Sînt ţărani «al căror corp nu vine în atingere cu apa (afară de mîni şi faţă) «de cît în timpul înfăşatului şi înaintea înmormîntării.

«Ne putem uşor închipui, cu toată repugnanţa faptului, ce-i «cu o plapomă de lînă fără cerşaf, care trăeşte peste 20 de ani «şi prin care se strecoară evaporarea pielei atîtor fiinţi, sub care «cresc—de multe ori bolesc—atîtea rînduri de copii, şi care nu «vede lumina soarelui, de cît după ce-i aruncată, ruptă şi în«cărcată de cîrpeli.

«Pisica doarme pe movila de obiele aruncată după sobă; «viţelul crud doarme în lacul lui de urină din mijlocul camerii; «sub paturi cloştele visează la viitorii lor puişori; purceluI cră«ciunului de la anul stă ascuns după sobă; cizmele unse cu pă«cură şi opincile neargăsite stau înşirate pe lîngă vatră; noroiul «cizmelor şi al opincilor aşteaptă şi el lumina zilei ca să fie dat «afară—sara nu se cade să dai gunoiul afară. Soba, dacă nu-i «oarbă, e astupată cu îngrijire ca să nu scadă căldura.

«Dimineaţa îşi iau pe rînd obielele de pe cuptor, le freacă «în mînă ca să se scuture noroiul de eri; la moment toată ca«mera e plină de un praf des. Obielele şi ciorapii odată încălţaţi «nu se mai spală pînă cînd se rup şi se aruncă, de obiceiu ţin «o iarnă 'ntreagă....

«Acesta-i aerul respirat în toate nopţile lungi de iarnă de «către ţărani; acesta-i aerul unei camere de locuit, de mîncat şi «de dormit, a unui ţăran care de multe ori moşteneşte casa de «la părinţi. Şi casa aceasta poate sta 50, 60 ori 100 de ani cu gea«murile nedeschise! Dacă uşa s'ar închide bine, dacă hornul n'ar «ajuta şi el, o singură oră ar fi suficientă aerului acestuia ca să «asfixieze pe toţi din casă".

Şi cu drept cuvînt exclamă acest just observator al vieţii: «Un lucru e în afară de orice îndoială: *aerul nopţilor de iarnă hotărăşte în bună parte degenerarea fizică a ţăranului*".

Din această plastică descripţie s'a văzut în mare parte starea *locuinţilor ţărăneşti*. Cea mai mare parte din ele sînt compuse din o singură cameră care serveşte de locuit, de bucătărie, de dormit, de tot în sfîrşit. Această cameră neaerată, neluminată, adăposteşte pe om doar de intemperii, cînd îl adăposteşte şi de acestea. Nici vorbă să căutăm aici cubajul de aer necesar unui individ; am găsi poate de multe ori un m. c. de ins şi de oră. Unde mai punem că există în ţară 50.000 de bordeie ce servesc de locuinţi oamenilor?

Cu *alimentaţia* săteanul e departe de a sta mai bine. Fără a intra în detalii, vom menţiona că după o cercetare făcută de noi asupra unui grup de săteni din judeţul Fălciu, rezultă că cei mai mulţi cheltuesc pentru hrană 10 bani pe zi; că raţiunea zilnică alimentară, sufere constant de lipsă de albumină şi de grăsime, circumstanţe ce debilitează permanent organismul şi-l minează; am arătat*) că baza alimentaţiunei săteanului este un vegetarianism de cea mai simplă specie: alimentaţia cu porumb şi încă şi acesta de ce calitate!

Apa care de la natură în cele mai multe părţi e de bună calitate, prin modurile viţioase de păstare şi aprovizionare e alterată şi se consumă ca atare, necunoscîndu-se rolurile ei în organism, nici mijloacele de corecţiune a ei. Am încă vii în minte, printre altele, fîntînele satului Deleni din jud. Fălciu. Aşăzate pe partea cea mai declivă a văei, avînd drept ghizduri nişte scînduri de 50 cm. înălţime, neacoperite, cu nivelul apei la suprafaţă, ele primesc toate apele murdare ce le aduc ploile din deal de prin ogrăzi, tot colbul ce-l ridică vîntul şi toate murdăriile ce le aruncă copiii; compozitul chimic rezultat din acţiunea acestor factori, e o licoare groasă, tulbure şi rău mirositoare, şi această licoare serveşte ca apă de băut.

Nu mai vorbesc de apa din bilhacuri ce am găsit că o

*). Vezi „Alimentaţia ţăranului" în „*Viaţa Romînească*" V. 1, No. 2, pag. 217.

beau unii locuitori pe la muncile agricole, nici de apa aşa numitelor «beuturi», ce o consumă ţăranii unor judeţe.

Îmbrăcămintea de iarnă nu corespunde totdeauna scopului de a proteja corpul de temperatura rece ambiantă. In afară de îmbrăcămintea bărbatului, care este mai potrivită acestui scop, cea a flăcăilor şi fetelor are în această privinţă mai mult luxul decît utilul. Cea mai mare parte dintre copiii mici însă au numai cămăşuţa de vară—de multe ori unica ce o au—şi cîte o leancă comună, cu care rînd pe rînd ies din casă. In picioare n'au nimic. Prin scăderea păşunilor şi deci dispariţia oilor, ei nu-şi mai pot face acele vestite şi trainice sumane, necum ciorapi de lînă. Prin rărirea porcilor, (căci cantitatea alimentară totală a scăzut), ei nu mai pot face opinci pentru toţi ai casei. Femeile de la ţară merg iarna cu picioarele goale prin omăt! Şi cînd în satul Unguriu le arătam inconvenientele acestei practici, ţăranii resemnaţi îşi potoleau necazul cu o ironie: «femeile au picioare de raţă, d-le doctor, nu degeră» îmi răspundeau ei.

Acestea sînt condiţiunile higienice pe care actuala stare economică şi în mare parte, consecutiv acesteia, cea culturală, i le permite săteanului. Atare condiţiuni higienice vor făuri organismul sătenilor noştri, le vor da energia fizică şi morală trebuitoare pentru desvoltarea şi înflorirea vieţii, pentru efectuarea de muncă, pentru rezistenţa la boale, pentru transmiterea surplusului de viaţă descendenţilor lor.

Să vedem cum şi în ce mod.

Este vădit lucru că un aer viciat, o apă proastă şi o hrană insuficientă nu sînt capabile de a produce un sînge bogat şi de bună calitate, care să hrănească din belşug celelalte ţesături ale organismului. Ca urmare imediată este anemia şi debilitarea generală, predispoziţia la toate boalele şi mica rezistenţă a individului. Această deducţie teoretică se traduce prea viu în fapte reale şi se ceteşte pe feţele palide şi trase ale ţăranilor—cei mai mulţi îmbătrîniţi înainte de timp—precum, şi mai ales, în marea lor *morbiditate*.

Nu ştiu ce vor fi observat alţi confraţi care practică la ţară; dar după practica mea pot să afirm că dacă considerăm drept boală tot ce trebuie şi sîntem obişnuiţi să considerăm ca atare, apoi cel puţin 80% din ţărani, toate vrîstele socotite, sînt bolnavi.

Faptul acesta a fost de altfeliu constatat şi cu mult anterior de o comisiune ad-hoc, din care făcea parte d-rul N. Kretzulescu. Membrii acelei comisiuni constataseră un atît de mare număr de bolnavi, în cît ei concludeau că la ţară trebuesc spitale, nu şcoli; concluzie greşită, plecată însă de la o stare reală de fapte: *marea morbiditate* a sătenilor. Şi de atunci lucrurile s'au schimbat în mai rău.

In afară de marea morbiditate, debilitatea generală are drept urmare degenerarea progeniturii, de unde în mare parte provine *mica vitalitate a noilor născuţi*.

Din cei 35% de copii ce mor în primul an de viaţă, mor

de sigur o parte de infecția tetanică, de sifilis moștenit, din ignoranța moașelor empirice, din lipsa de ajutor medical la timp, etc.; dar e neîndoios că o mare parte din acești copii născuți din părinți pelagroși și debili, din mame rău nutrite și prea muncite, se nasc de la început cu pecetea morții apropiate. Ar fi interesant de cîntărit și de măsurat noii născuți la țară și de făcut cercetări statistice pe un număr mare de cazuri. Sint sigur că această presupunere s'ar dovedi exactă și s'ar căuta atunci poate remediile acestei mari mortalități infantile și în alte părți decît numai în acele în care, fără mult efect de altfeliu, se caută acuma.

Seceră de sigur un mare număr de vieți și neștiința mamelor de a crește copiii—între altele alimentarea timpurie a sugarilor, pe care totdeauna noi o punem pe socoteala ignoranței mamei; dar de multe ori și chiar in acest caz, nu e numai ignoranța de vină. Cercetat-a cine-va laptele unei mame sătence care se hrănește rău? Probabil puțini. Este știut însă de toți că orice mamifer domestic rău hrănit, dă lapte și puțin și prost. De ce mamiferele sătence s'ar comporta altfeliu? De ce mamele țărance ar face excepție? In mai multe rînduri am avut ocazia să cercetăm un asemenea lapte și, fără să fi făcut analiza chimică, am rămas surprinși de bogăția în apă, de sărăcia în materii nutritive și de mica lui cantitate. In atare cazuri pruncul nu se satură cu sinul gol și sărac al mamei; el e flămînd și țipă, iar ea atunci ca să-i potolească foamea, îi mai dă și alte alimente—laptele de vacă fiind rar în casa sa; de acolo întreaga serie a omorîtoarelor afecțiuni gastro-intestinale care sint izvorite și din lipsa de lapte a mamei, nu numai din lipsa ei de cunoștinți!

In legătură cu marea morbiditate a sătenilor și cu mica vitalitate a noilor născuți—rezultate ale debilității generale—și ca o consecvență a lor, este acest alt mare defect sanitar și economic al țării: *marea mortalitate*. Acest fenomen e de două ori vătămător. Intăiu, e o piedică puternică la înmulțirea populației, de care avem atîta trebuință și al doilea, e factor puternic de apăsare economică, din cauza obiceiurilor religioase și a prejudiților sătenilor. In adevăr, socotiți că fiecare din cei 150,000 morți anual, cu toate ale lor pomene și praznice de a 3-a, a 5-a, a 9-a, a 40-a zi etc, costă familia cel puțin 100 de lei, și socotiți apoi greutatea cu care se pot găsi la vreme de nevoie acești 100 de lei, și că într'o familie pot fi 5–6 morți, și veți vedea dacă jumătate din munca celor vii, nu e cheltuită pentru împlinirea unui ritual al morților.

O altă urmare firească a relelor condițiuni higienice este lipsa de desvoltare a indivizilor adulți, *degenerarea rasei*. Acest lucru mai bine decît oricare altul se poate matematicește constata. D-nul Proca făcînd cercetări asupra a 867 160 examene de recruți pe o perioadă de 17 ani, stabilește că desvoltarea tinerilor în vrîstă de 21 ani, tinde către un tip inferior, cu pieptul

mai îngust. Pe de altă parte d-rul T. Ionescu, într'un documentat discurs rostit în Cameră, ne spune următoarele: „Consultînd statisticile recente de la 1891—98, vedem o scădere succesivă a numărului tinerilor apți pentru serviciul militar. Numărul dispensaților ca improprii pentru serviciu, care era de 5% in 1891, a ajuns la 9% în 1898. Dacă considerăm cifra aminaților, care formează un stoc de oameni incapabili a servi, pentru moment cel puțin, vedem că ea augmentează în proporții enorme. Așa, în 1900 găsim că 50% dintre tinerii care se prezintă la recrutare, sint aminați ca improprii". Mai încolo, d-nul deputat ne spune că această stare a dat naștere chiar unei adrese din partea ministerului de războiu către ministerul de interne, spre a-i atrage atențiunea asupra relei stări în care se află populațiunea noastră, cea rurală mai ales! S'ar părea că un minister dintr'o țară informează pe altul din altă țară, despre o chestie de mică importanță!

Insfîrșit o altă consecvență a mizeriei fiziologice și a debilității generale, este marea *receptivitate morbidă*.

Boalele infecto-contagioase în general, și în special disenteria, febra tifoidă, tuberculoza și malaria, n'ar avea extinderea pe care o iau, dacă n'ar găsi terenul prost al săteanului; epidemiile de disenterie care apar în timpul războaelor, apar cu furie și la noi tocmai pe timpul celor mai febrile munci agricole, pe timpul marelui războiu pentru cîștigarea aurului altora; ele cer hecatombe de mii de vieți, care nici măcar nu sint puse pe sama acestui războiu, în care organismele debilitate sint și supra surmenate!

Boalele epidemice, după o importantă comunicare a d-rului Michail, în intervalul 1900—1904 au interesat 333.877 săteni și au săcerat viețile a 31.268. Vin în mijlocie 70,000 bolnavi pe an și 7,000 de morți.

Dată fiind raritatea populațiunii, izolarea satelor și izolarea caselor din sate precum și puțin intensiva viață socială a sătenilor, s'ar părea greu de explicat această mare extindere a epidemiilor. In adevăr, condițiile enunțate sint puțin favorabile unei mari și repezi extinderi a agentului patogen. Cum însă desvoltarea epidemiilor depinde și de teren, aici trebue să căutăm pricinile—cel puțin unele—ale marei lor extinderi. Terenul oferit epidemiilor de organismele sătenilor noștri, e de două ori favorabil: întâi e teren slăbit și pe urmă, în mare parte, e teren virgin. Țaranii noștri se găsesc încă față cu epidemiile apărute odată cu noua desvoltare a țării și întinderea relațiilor ei cu apusul, în aceeași stare în care s'au găsit locuitorii insulelor Fidji în anul 1875, față de rugeolă; în acel an, în urma unei vizite a regelui lor la Sydney, rugeola a fost importată în insule și în mai puțin de 4 luni, 40 mii din 152 mii cîți erau, pieriră de rugeolă! *)

Paludismul care e atît de întins în țară, încît numărul con-

*) Duclaux, Hyg. soc. p. 58.

sultațiilor ce se dau pentru această boală trece de ½ milion, iar cel al bolnavilor trece de suta de mii, după statisticile oficiale, nu-și are explicarea sa numai în constituția solului și în prezința în mare număr a anoplilor și hematozoarilor. Parazitul acestei boale, ca și toți paraziții de altfeliu, găsește în proastele condiții higienice ale țăranului și in organismul său slăbit, teren prielnic pentru desvoltare. Nu se poate mai probant în această privință decît rezultatul unor cercetări ale d-lui dr. Irimescu, cunoscutul conducător al campaniei antimalarice; într'un sat din Dobrogea, d-sa a constatat că locuitorii bulgari, care formau majoritatea și care erau bine situați materialicește, avînd case largi, luminoase și higienice, erau indemni de paludism; în acelaș sat, locuitorii romîni care trăesc în proaste condiții, avînd locuințî umede și întunecoase, erau toți atinși de friguri! Acțiunea paludismului e cu atita mai vătămătoare, cu cît se exercită tocmai pe timpul cînd organismul e mai slăbit prin obositoarele munci de vară.

Tuberculoza găsește de asemenea un teren favorabil la țară și întinderea ei, neexplicabilă prin marile aglomerațiuni ca in apus, se lămurește prin slăbirea organismelor ce le atinge. Nu se cunoaște numărul exact al tuberculoșilor la țară; el trebuie însă să fie mare; după observația noastră, n'am întîlnit sat fără tuberculoși nici la munte, nici la șes. Și pentru-că deseori am întîlnit un anume mod de introducere a maladiei în sat, nu mă pot reține de a-l denunța. In urma rigurozității serviciului militar și a condițiilor higienice de căzărmi, care în nici un caz nu pot fi ideale, un număr de inși mai mult sau mai puțin predispuși se tuberculizează; imediat ce sînt bănuiți, ei ar trebui scutiți de acest oneros regim și trimiși în anume locuri spre lecuire. De nenumărate ori am obsevat însă că acești inși sînt reformați în faza ultimă a maladiei lor, și atunci, în loc să fie internați in un loc de izolare, sînt trimiși, focare vii și active de răspîndire a tuberculozei, în mijlocul familiei lor numeroase din sat. Acolo, în odaia unică, umedă și fără soare, între frații și părinții goi și ignoranți, tuberculosul își petrece ultimele zile inoculînd virusul omorîtor și celor ai săi care mai tîrziu îi vor urma 'n mormînt.

Cunosc familii multe, distruse pe această cale. Dar efloreșcența desăvîrșită a mizeriei fiziologice în țara noastră este *pelagra*. Această maladie merge crescînd în raport drept cu îngreuerea condițiilor de traiu ale țăranilor.

Numărul exorbitant al cazurilor de pelagră di ultimii ani coincidează de minune cu extinderea agriculturii mari în detrimentul pășunilor și al agriculturii mici, cu îmbucătățirea pămînturilor țărănești și cu urcarea arenzilor de la 20 lei la 150 lei falcea pentru țărani.

Este nedumerire mare în țară asupra numărului de pelagroși. Un profesor universitar, senator în acelaș timp, răspunzînd la arătarea marelor cifre de pelagroși de către un coleg medic,

protesta cu vorbele: „nu, nu sîntem atît de pelagroși!". El era desigur de bună credință, căci se baza pe ceea ce văzuse în inspecțiile sanitare ce le făcuse cu 20 de ani în urmă.

Condițiile economice ale țărănimei s'au schimbat însă în acești din urmă 20 ani cu așa vertiginozitate, și din schimbarea lor s'a desvoltat pelagra întru atîta, în cît d-nul profesor și cu el mulți alții, ar rămînea îngroziți și nedumeriți dacă ar face un nou turneu prin țară și ceva mai aprofundat.

Se cifrează astăzi numărul cazurilor de pelagră la 40—50 de mii și multora le pare acest număr exagerat. Personal sînt convins că cifra trebuește cel puțin încincită, și că 300.000 n'ar reprezinta încă exact numărul celor atinși de această boală. Ca să avansez aceasta mă razăm pe observația și experiența personală. In adevăr, statistica cu 40.000 arată pe acei dintre pelagroși care au trecut prin mînile medicilor; acea statistică e alcătuită de personalul sanitar rural al statului care vine în proporție de 1 medic la 30.000 locuitori; iar ce operă statistică serioasă poate face acest medic, ne putem închipui. Pe cîți dintre pelagroși nu i-a văzut medicul, căci de rușine—țăranului îi e rușine de boale—nu i s'au arătat lui, pe cîți nu i-a văzut căci n'a avut timpul și n'a putut să'i vadă?- Pe toți aceștia statistica nu-i privește. Ei sînt totuși enorm de mulți și fac parte dintre locuitorii țării. Ar fi a ne ascunde capul ca strutul în nisip, ferindu-ne de realitatea cifrelor și prezintînd un număr mai mic de bolnavi de cît cel adevărat.

Avem la îndămînă cîteva fapte concrete pentru a proba că numărul pelagroșilor trebuie să atingă cifra bănuită de noi, cu mult mai mare de cît cea a statisticei oficiale. In vara anului 1902, într'o zi de sărbătoare—bolnavii de ori-ce fel numai sărbătoarea se găsesc vara prin sat, altfeliu, bolnavi cum sînt, muncesc la cîmp—mă aflam în comuna Dărăști din jud. Ilfov. Intreagă acea zi am stat în comună dînd consultații. In registrele sanitare ale primăriei, după care se fac statisticile oficiale, erau trecuți pe acel an ca existenți în comună 10 pelagroși. Ei bine, într'o singură zi, și într'un singur sat, am consultat nu mai puțin de 120 de pelagroși! Să se noteze că nu mă dusesem acolo pentru a face cercetări oficiale asupra pelagrei. Deci raportul între cifra statisticii oficiale de pelagroși și cea reală era de 1—12! Și pretutindeni unde am practicat ca medic de plasă, în munții Buzăului și pe șesul Dunării, totdeauna am găsit cifra pelagroșilor cel puțin de 5 ori mai mare de cît cea oficială. Satul Vutcanilor din jud. Fălciu, care numără mai mult de 3,000 de suflete, are după statistica nominală a medicului spitalului Mălăești, nu mai puțin de 300 de pelagroși.

Cam acestea sînt raporturile dintre cifra statisticii oficiale și cifra reală a pelagroșilor.

Și mersul acestei boale este surprinzător de repede. De la 6,000 cîți erau oficial în 1894, după 12 ani, la 1906, aceeași statistică ne arată 40.000 pelagroși în toată țara. In județul Fălciu

numai, de la 184 bolnavi cîţi se cunoşteau în 1888, am ajuns în prezent la cifra de 3,000!

Se obişnueşte a se pune pelagra pe sama numai a porumbului stricat şi, în ori ce caz, a se căuta mijloacele de combaterea ei, în ameliorarea cultivărei, păstrărei şi preparărei porumbului. Fără a nega rolul vădit al otrăvii maidice în producţia pelagrei, credem că această otravă, de slabă putere, nu atinge, nu influenţează de cît organismele debilitate deja de alte rele şi generale condiţiuni economice. In sprijinul acestei teze susţinute de d-rul Proca în un studiu asupra pelagrei, s'ar putea invoca şi următoarea circumstanţă: Ţăranii cu cîteva decenii înainte cultivau numai porumb moldovenesc, porumb care se coace mai totdeauna tîrziu şi care deci mai totdeauna conţine verderamul. Pe de altă parte acei ţărani nu păstrau mai bine porumbul, şi nici ştiau mai bine a măcina făina sau a face mămăliga. Pelagra pe atuncea totuşi era cu mult mai puţin răspîndită de cît este astăzi.

Azi ţăranii în marea lor majoritate cultivă porumbul cincantin, care se coace la finele lui August; păstrează porumbul, macină făina ca şi cei de mult; la fel fac mămăliga. Cu toate acestea pelagra a luat înspăimîntătoarele proporţii pe care le-am văzut.

Dacă numai porumbul ar fi cauza, sau dacă el ar fi cauza principală, ar rămînea un parodox neexplicat ameliorarea vădită a culturei porumbului pe de o parte, şi înmulţirea exorbitantă a pelagroşilor pe de altă parte!

Adevărul este însă că celelalte condiţiuni economice ale săteanului s'au schimbat cu mult în rău, şi că lor le datorim marele număr de pelagroşi. In schimbarea acestor condiţiuni trebue de căutat cît de curînd remediul. Ar fi destul să citām dispariţia vacei şi a oaei din ograda ţăranului, pentru a ne explica apariţia pelagrei în casa sa.

Alcoolismul în satele noastre ia încă proporţii îngrijitoare, cel puţin în anume părţi. Deşi nu poate fi pus pe sama unei stări economice proaste, al cărei mai de grabă decît efect, este cauză, totuşi e vădit că o acţiune cu mult mai distrugătoare exercită cei 9 litri de alcool de cap cît se bea în Romînia, decît cei 11 litri cît se beau în Anglia. Este ştiut că acţiunea alcoolului este cu mult mai vătămătoare asupra organismelor rău nutrite, decît asupra inşilor bine nutriţi şi rezistenţi. In parte apoi, consumarea de alcool, mai ales la început, poate fi pusă şi pe sama unei proaste alimentaţii. In excitantul alcool ţăranul caută plusul de energie pe care alimentul prost nu i-l dă. Cu încetul, deprinderea se face. Starea de inconştienţă şi de iluziune în bine pe care o dă alcoolul, atrage spre noi uzuri şi în urmă spre abuzuri. Inceputul deci şi al acestei plăgi este în parte şi lipsa.

Acestea sînt în scurt stările sanitare şi boalele izvorîte, cele mai multe direct, din indigenţa săteanului şi altele din lipsa sa de cultură, consecinţă a indigenţei.

Dar starea economică precară a săteanului în afară că-i dă un anume şir de boli, îl pune încă în imposibilitate de a se căuta de maladii provenite din alte cauze. Să luăm de pildă riia. Riia, până la un punct nu e datorită sărăciei, c i necurăţeniei. Zic până la un punct, căci curăţenia necesitează săpun şi conbustibil şi aceste costă bani. Ei bine, pentru a vindeca o familie de riie, în afară că trebuie medicamente de cel puţin 50 bani de individ, dar fiecăruia îi mai trebue un alt rînd de haine curate şi cel puţin un rînd de albituri şi încă şi o altă cameră, neinfectată. De unde toate aceste? De nicăiri. Şi riia tronează şi va mai trona încă în satele noastre.

Din cele descrise până aici, s'a văzut deci că în filiaţiune naturală, starea economică rea, realizază un trai în proaste condiţiuni hygienice; proastele condiţiuni higienice produc o debilitare generală a organismelor consecutiv căreia urmează pe de o parte o mare receptivitate morbidă cu mortalitate mare, iar pe de alta degenerarea rasei.

In general deci puţine ar fi maladiile care să nu fie produse direct sau în grad înalt favorizate de o rea stare economică, cea mai mare parte din ele sînt produsul direct sau indirect al acestei stări.

Ce face şi ce poate face Medicina ca ştiinţă pentru combaterea acestor boale? Răspundem dela început: prea puţin lucru sau aproape nimic. Şi aceasta pentrucă medicina curativă în mare parte, afară de epidemii, e ineficace faţă cu aceste boale, iar Medicina preventivă, Higiena, prescrie realizarea unor condiţiuni a căror împlinire iesă din domeniul ei ştiinţific limitat.

In adevăr, legile şi regulamentele noastre sanitare sînt făcute în conformitate cu ştiinţa şi corespund ultimelor ei cerinţe.

Higiena prescrie cum trebuie să fie o casă sănătoasă, cîtă lumină să primească şi de unde s'o primească, cîţi metri cubi de aer să aibă.

Regulamentele noastre sanitare, conforme cu higiena au stabilit şi ele modele de case ţărăneşti tip după, care urmau a se construi satele de aci încolo.

Higiena prescrie o anumită raţie alimentară suficientă întreţinerii vieţii şi efectuărei de muncă. Ea arată calităţile apei de băut. Regulamentele sanitare, conforme cu ştiinţa, arată condiţiile ce trebue să împlinească o fîntînă pentru a păstra puritatea apei. Administraţia sanitară aplicînd în perfecţie cerinţele higienei recomandă satelor chiar puţurile americane. Mai departe, medicina arată condiţiile de realizat pentru a opri întinderea boliilor infecţioase chiar în o populaţie săracă şi expusă la ele. Regulamentele sanitare prescriu şi ele pe larg acele măsuri, şi în cancelaria fiecărei primării există o întreagă enciclopedie sanitară.

Aceasta face medicina şi acesta e şi rolul ei. Avînd cunoştinţă exactă de cauze şi de efecte, ea propune în mod radical, pentru înlăturarea acestora, suprimarea celor dintâi. Pentru anemie recomandă aer bun, pentru debilitate şi inaniţie hrană bună

şi bune condiţii higienice. Cum să se capete aceste elemente, modul lor de obţinere, şi diferitele imprejurări de loc, de timp, de obiceiuri, pentru ajungerea în posesiunea lor, acestea n'o interesează. Şi acestea n'au interesat până mai daunăzi şi nu interesează nici azi pe mulţi reprezintanţi ai ştiinţii medicale la ţară, pe medicii rurali.

Fideli principiilor căpătate din ştiinţa lor, medicii se mulţumesc a prescrie regule şi regimuri, fără a-i interesa dacă ele pot fi urmate, şi fără a-i interesa mijloacele necesare pentru realizarea lor.

Să vedem cum ce rezultă din o aseminea comportare a medicului trimis în populaţia rurală, faţă cu boalele enumărate mai sus. Dar mai înainte de aceasta să vedem, în scurt, cine e medicul populaţiei rurale şi care sint condiţiile în care el e pus şi în care el lucrează.

Pentru populaţia rurală a Rominiei, compusă din 5.196,870 suflete avem 132 medici de plăşi, din cari 22 şi de spitale, 63 de medici de spitale rurale şi judeţene şi 32 medici primari de judeţe. Pentrucă din toţi aceştia medicul de plasă vine mai des în contact cu satul şi cu săteanul şi pentrucă el este şi medicul însărcinat cu higiena şi cu poliţia sanitară a satelor, vom socoti deci că avem 1 medic la 39 300 locuitori. Acest medic este adus în mediul sanitar sătean de care am vorbit mai sus, unde are de combătut intre alte boale şi pe acele care izvorăsc direct din sărăcie şi care formează de altfel marea majoritate. Ca medic, ca instrucţie medicală, el e format dela sine mai mult medic terapeut, medic vindecător de boale deja existente; şi în această privinţă putem să ne mîndrim că cei mai mulţi medici ai noştri stau la nivel cu colegii lor din ţările civilizate. Din nenorocire însă, ca medici preventivi în genere, ca medici higienişti ei sint mai slab pregătiţi; iar în ce priveşte o cunoştinţă prealabilă a condiţiilor higienice speciale sătenilor romîni, ale acestor inşi în mijlocul cărora el merge să trăiască şi să practice, medicul este şi mai slab pregătit; el trebue să inveţe acum lucruri asupra cărora trebuia cu mult înainte să fie edificat.

In scurt, ca medic deci, medicul de plasă vine în mijlocul populaţiei rurale cu o totală necunoştinţă a mediului morbid al acesteia. El cunoaşte mai bine toate teoriile de provenienţă ale cancerului, şi toate metodele de operaţie ale herniilor în cele mai fine detalii—lucruri cu care nu va avea aface ca medic de plasă—decit modurile de producere şi tratare a pelagrei, sau chipul cel mai simplu de dezinfectat al casei unui ţăran—chestii cu care zilnic va veni în contact. Ca om, el vine nici mai jos, nici mai sus, potrivit cu cultura sa, decit celelalte categorii de cetăţeni. Necunoscind problemele mari pentru rezolvirea cărora măcar în parte e şi el chiemat, şi nesimţindu-le, el trăeşte mai mult traiul egoist al funcţionarului ce aşteaptă leafa, făcind prea puţin loc în suflet unor porniri altruistice mai înalte.

Primul contact al unui atare medic cu populaţia rurală trebuie să fie penibil. Pe de o parte, străin de această lume rurală şi cu mintea şi cu sufletul, el e lipsit de mediu. Pe de altă parte, un dezgust profund îl cuprinde atunci cînd el vede că medicina terapeutică, pe care el a studiat-o cu atita trudă, n'are decit prea puţină aplicare aci. El vede atunci că pentru masa profundă a pelagroşilor, a debililor, acţiunea sa e nulă. Conştient de acest slab rezultat al acţiunii sale, îngrozit de starea rea în care e pus să trăiască şi de traiul negru al celor dimprejur, el consideră slujba sa ca «un stagiu» trecător şi caută cit mai repede a scăpa de această însărcinare.

Zugrăvesc foarte bine psichologia medicului care merge la ţară următoarele cuvinte ale unuia din puţinii medici şi profesori care cu adevărat înţeleg problemele mari ce se pun medicului ţărănimii: «Nu odată, zice d-sa, nu de două ori, ci de nenumărate ori; nu unul, nu doi, ci mulţi medici am auzit spunind: «Ce, domnule, să trăeşti la ţară! D-ta ştii ce vra să zică să trăeşti la ţară intre sălbatecii aceia! Te prosteşti şi te sălbăteceşti şi tu!» In cele din urmă dacă e silit, el merge la ţară, dar merge cu aceleaşi convingeri, şi vai!... ce slab şi nepotrivit suflet pentru înalta chemare ce o are acolo!"

Mai departe acelaş profesor zice: «Medicul romin care merge la ţară, dacă are pregătire profesională, n'are destulă pregătire sufletească pentru sarcina ce are de îndeplinit; nu iubeşte îndeajuns pe acei care au să facă clientela lui bolnavă şi la corp şi la suflet. Adică, îi iubeşte şi nu'i iubeşte. Îi iubeşte cu capul. Medicul e om prea cult, ca să nu vadă că acolo e temelia pe care stă viaţa noastră a tuturor. Şi ca atare, trebuie să-i acorde acestei temelii o dragoste cugetată. N'o iubeşte însă cu inima. Sint convins că împrejurarea că mai totdeauna medicul e tîrgovăţ ni-o explică aceasta în mare parte».

In atare împrejurări, cum am spus, medicul rural caută să dezerteze cit mai repede de la postul său. Şederii puţin la ţară a medicilor datorim poate chiar faptul că atit de puţin s'a făcut de către ei pentru combaterea boalelor sociale arătate. Ei merg la oraş unde formează pletoră, unde preferă să fie scriitori biurocraţi, mai degrabă decit medici ai ţărănimii. Dar o parte rămin. Rămin acei 132 de medici ce sint în permanenţă la plăşi. Aceştia din direcţia greşită a educaţiei lor medicale pe de o parte, din oarecare vicii de aplicare a legilor sanitare, pe de alta, şi mai presus de toate din neînţelegerea chestiunilor mari relative la această masă a ţărănimii, continuă a prescrie lungi procese verbale pentru aplicarea măsurilor preventive de către primari, procese ce acesta nu numai că nu le aplică, dar nici le citeşte şi nici le iscăleşte, şi continuă a trata pelagra cu Bestuscheff şi vaselină. Nu se poate nimic mai ridicol şi mai dureros în acelaş timp atit pentru medic cit şi pentru bolnav, decit cele citeva picături de tonici feruginoşi, pe care le utilizăm noi pentru combaterea pelagrei!

Cu toate acestea calea de urmat e alta!

Și cît de înălțătoare este aceea!

Dacă Medicina ca știință și-a împlinit scopul în recomandarea cutăror și cutăror condiții, medicul element viu și concret, om și cetățean în acelaș timp. nu e ținut în a prescrie numai, condiții; el trebue să se asigure de realizarea lor și să caute și să cerceteze căile pe care trebue să meargă pentru a le realiza. Nimic nu-l încătușază să steie pe loc; nimic nu-l oprește să meargă până la sfîrșit. Și ce larg orizont se deschide acum activității lui! In loc să se mulțămească a prescrie tonici feruginoși și a trata boala declarată (și încă vai de el, cîți bolnavi poate trata și cu ce efect!), în loc să facă tratament curativ, el trebuie să atace originea boalelor, el trebue să atace relele condițiuni inițiale care le-au pricinuit. Atunci el vine față 'n față cu dușmanul adevărat, atunci el vede că are mare parte în producerea acestor boale: aerul rău din lungile nopți de iarnă, alimentația proastă, locuința și hainele defectuoase; atunci el vede că boalele contagioase se întind în mare parte și din cauza ignoranței sătenilor și atunci va căuta aceste rele să le îndrepteze, acești factori să-i atace. Și-i va ataca în două chipuri: ca om de știință și ca cetățean comun.

Ca om de știință, medicul se va face marele propoveduitor al științii higienice în marea masă a poporului. Cu aparate apropriate pentru a concretiza faptele, cu o limbă potrivită cu cea a poporului, cu o metodă simplă, nu savantă, și mai ales cu multă dragoste pentru această operă, el va merge printre cei 30 de mii ai săi și, într'o sărbătoare ici, în alta cole, el va arăta sătenilor că un geam trebue și deschis, că un ou trebue și consumat nu numai dat pe covrigi, că o locuință care se construește pentru mai mulți inși și pentru mai multe generații merită altă îngrijire în construirea ei, că și femeia e om și că umblatul desculț sigur îi vatămă; îi va arăta că un bolnav contagios izolat din timp scutește pe ceilalți de bolnăvire și pe larg îi va arăta modul de a fi al boilor contagioase în totul și în parte. Cu încetul, învățăturile sale vor prinde și o mare parte din săteni, cari nu sunt cu totul căzuți economicește, vor asculta de aceste lecții și situația lor sanitară se va îmbunătăți mai repede decît căutăm noi azi s'o facem. «Fără convingerea opiniei publice, orice măsură de higienă e destinată să cadă» a zis Duclaux. Și această opinie publică în materie de sănătate, medicul trebue să o formeze. Scriitorul acestor rînduri n'a avut momente mai plăcute în cariera sa decît acele numeroase și populate întruniri de săteni în județele Buzău și Ilfov, unde cu ajutorul aparatului de proiecție, ținea conferințe de higienă. Nu voiu uita nici odată atenția încordată ce țăranii mi-o dădeau, și întreruperile lor cu juste observații. Desigur n'am avut timpul să constat efectul lor practic imediat și nici au fost destule și in vreme mai îndelungată făcute, totuși știu că sămînța prindea, că element nou intra în discuția lor zilnică, că în mai mare număr veneau la

consultații și mai repede decît înainte se declarau boalele contagioase și aceasta e de mare importanță. De cîtă importanță e numai acest fapt demonstrează următoarea întîmplare:

In Februarie 1905 apare în Colibași, jud. Ilfov, epidemie de scarlatină; locuitorii, prin conferințe anterioare, erau inițiați asupra boalelor contagioase și felul lor de a fi; primul, la care s'a ivit, a vestit îndată pe agentul sanitar, care a internat imediat bolnavii în infirmeria permanentă care pe atunci era. Boala s'a limitat la doi inși, nu s'a mai întins. In acelaș sat, în 1902, cu trei ani înainte, a fost iarăși epidemie de scarlatină; atunci însă epidemia apărută la 15 August a fost adusă la cunoștința autorităților abia la 9 Sept. cînd medicul venind constată deodată 17 cazuri (din care 3 morți și 7 vindecați deja) în plus contagiul răspîndit în tot satul; durează epidemia 137 de zile, și interesează 76 bolnavi din care mor 20. Iată un exemplu palpabil de ce se poate face numai cu anunțarea la timp de către săteni a primelor cazuri de boli contagioase. Și aceasta nu se poate și nu se va putea face de cît atunci cînd toți sătenii vor fi convinși de pericolul lor și de modul lor de a fi. Ne va fi totdeauna imposibil a face zilnic cercetări prin agenți sanitari sau prin primari, la fiecare casă, pentru a descoperi primele cazuri, după cum se pretinde și se urmează fără efect acum. Pe calea utopică ce acum se urmează, nu se ajunge de cît la a încrimina pe drept ori pe nedrept pe X sau pe Y, care chiar atunci cînd e vinovat rămîne nepedepsit. Primul act mare în combaterea epidemiilor, descoperirea primului caz depinde numai și numai de locuitor și acesta nu poate fi făcut vinovat de nedeclarare la timp, de cît atunci cînd educația lui sanitară va fi făcută, atunci cînd o opinie publică rurală în chestii de higienă se va fi format. Și formarea acestei opinii publice, depinde numai de medicul rural. In sărbătorile celor 6 luni de iarnă, el poate să-și facă din serviciul său și o catedră ambulantă de higienă. Cu exemple cunoscute luate din viața țăranilor în genere și a fiecărui sat în specie, cu fapte concrete știute de ei, el va face din aceste lecții cele mai atrăgătoare ocupații pentru săteni iar pentru dînsul una din cele mai intense plăceri sufletești. De altfel el n'are nevoie să organizeze singur aceste reuniuni de săteni. Ele se fac singure la epoce fixe, de la înființarea cercurilor culturale de către ceilalți factori culturali rurali, de către acești apostoli mici în grad, dar mari în fapte, de către învățători.

Medicul rural trebuie să se alipească de falanga acestora și fiind de multe ori superior prin cultura și cunoștințele sale, să formeze ca un fel de sîmbure al cercului, ca un fel de conducători în acelaș timp, nesimțit și neimpus de cît prin valoarea lui. In marele războiu contra ignoranței, pe care l-au început acești soldați, primii campioni ai culturii medicul trebuie să fie un mic și înțelept comandant.

In acest mod lucrînd, de și greu la început, el își va vedea

pe urmă sarcina lui proprie uşurată, şi va fi contribuit cu mult la ridicarea sanitară a satelor. Mulţi din locuitori vor fi pătrunşi de ideile ce el răspîndeşte şi acei, cărora mijloacele le permit, vor urma sfaturile sale.

Nu este însă duşman mai mare al higienii de cît sărăcia şi concedăm că multe din sfaturile medicului vor rămînea fără efect sau vor fi primite cu ironie şi neîncredere de cei cari, vădit, nu le pot aplica. Mamele nu vor avea lapte bun şi suficient fără o bună alimentaţie, iar pelagra în mare parte nu se va alunga numai cu sfaturi şi îngrijiri medicale chiar. Dovadă este că numărul pelagroşilor merge crescînd în progresie geometrică, cu toată acţiunea medicală.

Oare în faţa acestor bolnavi medicul trebuie să steie cu braţele încrucişate şi să declare neputinţa sa? Trebuie oare să zică: menirea mea e să dau sfaturi şi leacuri, pentru sărăcie n'am nimic! Nu. Medicul, ca medic pe deoparte, trebuie să lupte împotriva cauzelor *primordiale* ale boalelor, iar ca om şi ca cetăţean comun pe de altă parte trebuie să lupte din toate puterile pentru împiedecarea populaţiei rurale de a merge la ruină.

El trebuie să ştie că sănătatea şi bună starea satelor este temelia unei naţiuni şi puterea unui stat, căci «satele produc populaţiunea, energia şi ideile originale, aceste materii prime ale vieţii sociale, după cum tot ele produc alimentele şi materiile prime ale manufacturii» şi fără aceste produse şi statul şi naţiunea se pierde. Nu, cunoscînd aceste, medicul rural nu poate rămîne nepăsător la ruina fizică a sătenilor. El nu poate pe de altă parte, să nu-şi ducă opera lui până la sfîrşit. Deprins să atace cauzele boalelor, le va ataca şi aici direct pe dînsele.

Pentru aceasta el va trebui să-şi consacre o parte din activitatea sa într'o direcţie, pe care pe nedrept o vom numi-o extra medicală.

Şi aici încă el poate lua pildă de la tovarăşii săi întru facerea de bine poporului, de la învăţători. Şi aceştia la început, ca şi medicii, au fost trimişi la ţară, pentru un lucru limitat: să înveţe a scri, citi şi socoti pe fiii de săteni. Scrutînd însă lucrurile, ştiind că scopul final al vieţii este fericirea tuturor şi că numai scrisul şi cititul nu asigură această stare, cu un elan admirabil de devotament, ei au organizat acel început de campanie pentru deşteptarea economică a satelor, unde ar fi fost atît de frumos şi de folositor să vedem şi numele a multor medici de ţară.

Oare nu este a lupta direct în potriva pelagrei, ajutînd înfiinţarea de bănci populare cît mai multe şi cît mai bogate în membri şi în capital?

Nu este a lupta împotriva mizeriei fiziologice sfătuind pe ţăran, îndemnîndu-l şi arătîndu-i calea de urmat, pentru a se arenda moşiile de către obştiile săteşti, pentru a se face vînzarea produselor în comun, pentru a se înfiinţa cooperative de consum?

Nu este oare operă medicală a lucra din toate puterile pentru înfiinţarea de cantine şcolare, de societăţi pentru protecţia şi buna creştere a copiilor mici? Desigur că da. Prin realizarea complectă a tuturor acestor opere, bogăţia şi buna stare a sătenilor va creşte şi cu ele va dispărea mizeria, va dispărea pelagra. Numai medicul care lucrează în acest senz îşi îndeplineşte *complect* rolul său. El va veni ca un ajutor puternic şi luminat, acelora cari au început deja această luptă; prin prezenţa şi colaborarea lui înţeleaptă şi activă aceia vor căpăta un însutit imbold în lupta pentru emanciparea ţărănimii de sărăcie şi deci de boale.

Se va zice de mulţi: are medicul rural şi aşa destule atribuţii pe care nu le poate îndeplini, de ce să-i mai daţi una nouă încă atît de grea? Voiu răspunde că aceasta nouă e poate cea mai importantă şi apoi trebue să recunoaştem că situaţiunea de azi a ţărănimii reclamă de la generaţiile prezente de muncitori pe ogorul de înălţare a neamului şi a ţării, mult mai multă muncă şi abnegaţiune decît se va cere generaţiunilor ulterioare.

In afară de aceste căi de luptă, medicul mai are una. Prin cultura sa, fiind elementul cel mai civilizat care trăeşte la sate, prin situaţiunea sa, fiind singurul element care vine în contact des atît cu păturile inferioare cît şi cu cele superioare ale ţării, el e cel mai în măsură a fi atît informatorul exact al celor ce conduc ţara, cît şi interpretul adevărat şi sincer al nevoilor mari ale celor de jos. Prin scris, prin graiu, în fiece minut el trebue să arăte cît e de mare prăpastia, cît de tare a ajuns cuţitul la os, şi să reclame cu dezesperare, măsuri grabnice, radicale şi energice de îndreptare.

Cam acesta ar fi în scurt rolul medicului de plasă, al celui primar de judeţ şi, până la un punct, al celor de spitale rurale, în combaterea bolilor izvorite din starea economică a săteanului. Propoveduitor neobosit al principiilor higienice pe care toţi trebue să le cunoască pe de o parte, factor important în lupta pentru ridicarea economică a săteanului pe de altă parte.

* * *

Indeplinitu-şi-au până acum medicii rurali acest mare rol al lor? Răspund fără teamă de a fi dezminţit: în mare parte, *nu*. Medicii trimişi în mijlocul populaţiunei rurale, majoritatea lor, s'au simţit *străini* şi au fost *străini* de populaţia în mijlocul căreia trăiau. Ei erau la ţară în mai aproape raporturi de formă şi sufleteşti, de fond, cu aceia cari tocmai sunt duşmanii născuţi ai propăşirii ţărănimii. Minoritatea care a simţit şi cugetat altfel n'a încercat a pune în practică simţimintele şi convingerile ei. Aşa dar, medicul, departe de a fi fost privit ca un părinte înţelept şi învăţat, ca un sfătuitor al chipurilor de a scăpa de rele, a fost privit ca un funcţionar oare-care, care vine din cînd în cînd la primărie să facă un proces verbal şi apoi aşteaptă acasă împlinirea lunii pentru a lua leafa. Şi vina acestui

mod de a fi nu este numai a medicului luat aparte. E a sistemului de recrutare a medicilor, şi a condiţiilor în care el e pus.

Mai întâiu, după cum am arătat mai adineaori, însuşi învăţămîntul medical al nostru, perfect în multe privinţi, sufere de o lacună: nu prevede că o parte din elevi şi anume acei cari vor fi cei mai utili ţării, avînd a profesa într'un mediu esenţialmente romînesc, trebuesc să aibă oarecare date asupra condiţiilor de traiu, asupra defectelor higienice ale acelora în mijlocul cărora se duc. Un medic care a conceput acţiunea medicală la patul curat al spitalului, în larga şi luminata sală de operaţie, cu tot instrumentarul şi aparatul medicamentos la îndămînă, rămîne cu desăvîrşire dezorientat în faţa celui întâiu pelagros din sat. Un studiu special asupra higienii şi patologiei săteanului, asupra modului de a se comporta al medicului şi asupra mijloacelor de care el dispune ar trebui să se introducă la Facultate, şi avem profesori capabili cari pot cu prisosinţă să umple această lacună.

Apoi, recrutarea medicilor de plasă se face la întimplare. Acei cari n'au putut căpăta posturi măcar de scriitori în administraţiile sanitare din oraşe, acei cari nu mai au mijloace de subsistenţă in tîrguri, aceia ca un ultim refugiu merg la ţară. Departe de mine de a spune că aceştia ar fi cei mai puţin capabili: se ştie ce factori intervin în facerea acestui triaj. Dar se întîmplă atunci că vine la ţară, în munte, spre pildă, medic un om care e de fel orăşan şi care poate a studiat şi Medicina la Paris. Vă închipuiţi ce mină va trebui el să facă, cînd va încăleca pe cel întâiu cal găsit şi va merge zeci de chilometri! Chiar de va fi venit cu cele mai îngereşti intenţii, după o zi de asemenea zdruncinătură nu va mai fi capabil de nimic. De aceia cred că la ţară ar trebui de preferinţă trimişi ca medici tot oameni ieşiţi de la ţară. Dar şi printre aceştia mai este de făcut o selecţie. Mi-aduc aminte de vorba unui respectat şi simpatic medic primar de judeţ, care întruneşte pe lîngă aceste calităţi, o considerabilă doză de experienţă şi cunoştinţă de oameni: «Numai acei medici de plasă mi-au făcut treabă în judeţe, cari aveau largi convingeri democratice» spunea el. Şi de sigur că avea dreptate. Acei medici vor lucra în senzul arătat de noi pentru combaterea boalelor sociale, cari vor avea simpatie largă şi înţeleasă pentru ţăran, cari-l vor iubi cu toate defectele lui, tinzînd a i le corija, aceia în sfîrşit pe cari, cum ziceam altădată, «îi doare de durerea săteanului şi se bucură de bucuria lui». Medicii care-l despreţuesc ca pe o fiinţă inferioară, cei cari cred că o clasă aşa apăsată şi obijduită e necesară pentru existenţa statului, aceia n'au ce căuta acolo. Neprivindu-i cu simpatie pe săteni nici el nu e privit ca atare de dînşii, şi cum cimentul oricărei opere e dragostea reciprocă, opera lor, chiar de va fi încercată, va rămînea sterilă.

Un distins critic şi sociolog al ţării noastre, vorbind de medicul care merge la ţară zice: «Numai acela dintre medici care va avea lărgime de vederi sociale şi sentimente umanitare, numai acela va şti *ce să caute acolo*. Acesta nu se va deziluziona; el plecînd la ţară ştie foarte bine ce-l aşteaptă; oricît de neagră ar fi realitatea, ea nu poate să fie mai neagră de cît aceia pe care poate să şi-o închipue un om, care a studiat şi a priceput starea ţărănimii, în complexul întreg al organizmului nostru social. Pe de altă parte, lipsurile ţărănimii nu pot să-l dezguste, ci trebuie să-i insufle milă şi compătimire. El ştie doar cauzele sărăciei înfricoşate, de care ţăranul prin sine însuşi e atît de nevinovat. El cunoaşte cauzele obiective economice care îl silesc pe ţăran la nemuncă timp de şase luni pe an, el ştie că beţia, pe cît există, ie pricinuită de foame, el ştie că neajunsurile şi fizice şi morale, ţăranul le datoreşte unor cauze obiective a căror jertfă este, şi ştiind şi pricepînd clar toate aceste, medicul trebuie să aibă numai milă şi compătimire pentru ţăranul nostru, şi dorinţa de a-l ajuta ca om şi doctor. Dar acel medic ştie mai mult şi anume, că întreaga noastră civilizaţie orăşănească se ţine pe spetele ţărănimii, că din munca ei se ţin toate şcolile şi universităţile şi deci tot lui datoreşte medicul şi cunoştinţele sale şi faptul că e medic..... şi astfel, alături de sentimente de milă şi compătimire, în sufletul lui trebuie să se dezvolte şi un sentiment de gratitudine şi de datorie către ţăran, un sentiment cu atît mai adînc cu cît mizeria ţăranului e mai mare». Aceasta trebuie să fie starea de suflet a medicului rural.

Parafrazînd pe Nothnagel, care vorbind de medic în genere a zis că «numai un om bun poate fi un medic bun», am putea zice «numai un medic democrat poate fi un bun medic rural».

Dar pentru ca medicii rurali să poată fi recrutaţi în aşa mod şi mai ales pentru ca acţiunea lor să se întindă în modul folositor arătat, trebuesc neapărat schimbate nenorocitele condiţiuni în care e pus să lucreze astăzi.

Raza sa de activitate trebue micşurată. E greu a se cere muncă trainică dela un medic care are in sarcina sa 38,000 locuitori întinşi pe sute de km. pătraţi. Aibă el cea mai mare bunăvoinţă, îi va fi imposibil a face operă intensă şi cu efect vădit. Apoi condiţiunile sale economice trebuesc superiorizate; 230 lei pe lună, cît e plătit un medic de plasă, este un salar ridicol şi nedrept. Nedrept şi faţă de rolul şi cultura lui, precum şi de modul cum ceilalţi funcţionari ai statului sînt plătiţi, ridicol faţă de munca ce i se cere şi pe care trebue să o facă. Căci să nu se zică că medicul de plasă face şi clientelă. Medicul de plasă nu trebue să aibă clientelă, cel puţin dintre ţărani.

Inmulţirea circumscripţiilor şi îmbunătăţirea condiţiilor economice a medicilor nu cere mari sacrificii statului, mai ales dacă se are în vedere importanţa pentru ţară a acestui serviciu. Se cheltuesc azi pentru serviciul sanitar al ţării, oraşe cu sate la un loc, material şi personal împreună, 7 milioane lei; într'o ţară în care şi cel bogat caută medicamente gratuite socotiţi de e destul.

Oamenii noştri politici sînt însă departe de a judeca ast-

fel şi unul din cei mai buni miniştri de interne zicea că serviciul sanitar rural e destul de bine organizat şi că suma ce se cheltueşte e suficientă. Eroare gravă şi funestă în consecinţi pentrucă acelaş ministru, văzînd starea proastă sanitară şi crezînd că organizaţia e bună, lovea în medicii pe cari îi credea singurii vinovaţi. Starea sanitară a rămas însă şi este aceeaşi, ceea ce dovedeşte că sistemul şi organizaţia sanitară e rea. Această organizare trebue să fie cunoscută şi îndreptată de către oamenii de Stat, ea trebue să formeze prima lor îngrijire, căci după cum a zis Disraëli: «Sănătatea publică este temelia pe care se razimă fericirea poporului. Să aveţi cel mai frumos dintre regate; daţi-i cetăţeni inteligenţi şi muncitori, manufacturi prospere, o agricultură productivă; artele să înflorească; architecţii să-i acopere solul cu temple şi palate; pentru a apăra toate aceste bunuri să aveţi încă forţa, arme de precizie, flote de torpiloare,—dacă populaţia rămîne staţionară, dacă în fiecare an ea scade în statură şi în vigoare, naţiunea va trebui să piară. Iată pentru ce socotesc că grija sănătăţii publice, e prima datorie a unui om de stat». Şi chestiunea sănătăţii publice la ţară, după cum zice unul din cei mai buni medici rurali, are ca bază pe medicul rural bine plătit, pus în condiţiuni bune de muncă, înconjurat de un personal inferior bine pregătit şi avînd instalaţiuni bune şi material suficient.

Atunci medicul rural va putea lupta mai cu folos contra tuturor maladiilor dela ţară, prin ridicarea culturală şi economică a săteanului. Pentru această operă mare însă nu e destul activitatea chiar cea mai energică şi a citor de mulţi medici. Aici trebue colaborarea energică prin fapte, a tot ce este gînditor şi activ în ţară. Legiuitorul, barbatul de stat, profesorul cel înalt ca şi cel mic, prelatul ca şi preotul, trebuesc să conlucreze, şi în grad mare, la ridicarea economică a ţăranului şi prin aceasta la aşăzarea temeliei solide a Statului.

Dr. Nicolaie Lupu.
Medic primar al jud. Fălciu.

Un poet al clipelor de indoială.....

— O. Carp (G. Proca) —

Dacă un moment am putut avea impresia că în sufletele noastre stăpînite de puterea glasului de reînviere, de strigătul de luptă al lui Octavian Goga, nu vor mai putea găsi ecou accentele de desnădăjduire, suferinţa resemnată, mila care nu ajută la nimic, ale poeziei pesimiste, iată că apariţia micului volum de poezii al lui O. Carp ne arată că, alături cu Goga, este o trebuinţă a sufletului nostru şi această poezie. Căci în viaţa noastră plină de contraste şi de necontenite variaţiuni sufleteşti, dacă în momentele de înălţare de suflet, de speranţă într'un viitor mai bun, de ridicare de-asupra realităţii, ne desfătăm inimile cu nădejdea că

> Toată ţărîna gliei dezrobite
> Şi munţii toţi şi-adîncurile firii
> Vor prăznui din pacea lor urnite
> Înfricoşata clip' a premenirii...
>
> (O. Goga—Clăcaşii)

apoi nu mai puţin, în clipele de deprimare, cînd, cu sufletul rănit de izbiturile nemiloase ale vieţii, ne simţim slabi în faţa durerilor din jurul nostru, cînd chiar nădejdea vremilor ce vor să vie se clatină şovăitoare, atunci găsim că

> E mîngiere gîndul că o să bată ora
> Cînd moartea o să 'nghețe suflarea tuturora...
>
> (O. Carp—Mîngiere şi Intristare)

atunci sufletul nostru vibrează cu al poetului, care spune coprins de desnădejde:

> De ce mă urc, de ce viaţa îmi pare clipă de nimic,
> Ce amăgeşte omenirea cu care trudnic mă ridic,
> Căci până să atingem culmea vre unei mai înalte stînci,
> Ne 'nghite marea fără margini, cu ape negre şi adînci.
>
> (O. Carp—Mare tenebrarum)

Dar nu numai pentru aceasta găsește volumul lui O. Carp răsunet în sufletele noastre; nu numai pentrucă e ceva din sufletul nostru în el; nu numai pentrucă recetim versurile-i măestre cu o duioasă pietate și retrăim vremurile „Contemporanului",— o viață de speranțe și de visuri, de iluzii desfătătoare și de fericită naivitate.... E altă ceva care face ca volumul lui O. Carp să rămie veșnic nou, să aibă ecou în toate sufletele. In el găsim cintată durerea,—și nu durerea individuală, personală, neînsemnata și neinteresanta durere a poeților senzitivi, cari își pling soarta lor proprie, arătîndu-și nemulțumirea că nu sînt fericiți... El cîntă durerea lumii și sentimentele adinci, care agită un suflet ce-și pune problema existenței și a raportului dintre viața lui trecătoare și natura aceasta infinită, nepăsătoare, oarbă. Volumul lui O. Carp ne înfățișază strigătele, ori, mai bine, șoaptele înăbușite de durere ale unui suflet deosebit, ale unui suflet *rar*. El cîntă durerea cea mare a lumii, durerea eternă,— de aceia poezia lui e veșnică. Poate fi O. Carp din altă generație, cu altă mentalitate de cît a celei de azi, poate să se modifice concepția despre viață a cetitorilor, versurile lui O. Carp rămîn de o desăvîrșită actualitate, fiindcă durerea există și fiindcă în poezia lui e întrupat un sentiment adinc și trainic.

* * *

O. Carp e un poet pesimist. El e, afară de Eminescu, singurul nostru poet pesimist. Toată poezia care a apărut după Eminescu nu e pesimistă—în senzul acesta, că nu găsim în ea durerea ca o concepție a vieții. Poeții, cari au format așa numitul „curent Eminescian", n'au înțeles din Eminescu tocmai ceia ce era înalt și măreț în el—durerea universală...; ei au văzut la maestru numai acea parte care se potrivea cu dispoziția lor sufletească și au luat de la el numai ceia ce li s'a părut lor că este în opera lui: tinguirea pentru durerea personală... Dar durerea personală nu e pesimism, pentru că pesimismul e o concepție filozofică, iar pesimist nu e omul care are o suferință, un chin personal, ci acel care are o anumită concepție asupra lumii și a vieții. In literatura noastră, numai Eminescu și O. Carp au conceput viața ca o durere și de aceia numai ei sunt poeți pesimiști. Căci numai faptul, că găsim în opera unui scriitor durere, nu ne dă dreptul de a-l caracteriza ca „pesimist"; durere e multă și în Goga—il dor așa de mult pe el suferințele celor mici!...— dar acesta e un poet optimist, pentrucă are o concepție optimistă despre viață.

Și fiindcă am făcut apropierea aceasta între Eminescu și O. Carp, să ne oprim puțin și asupra unei deosebiri dintre ei. Eminescu, cu acea lipsă de consecvență de care nu trebue să ne mirăm la el, cu firea lui visătoare, cu dragostea lui pentru cele trecute și reacționar cum il știm, a putut găsi un ideal de viață—măcar în trecut... O Carp, conștient de nefericirile și de

mizeriile trecutului, nu poate nici să aibă admirație, nici să simtă nostalgie pentru acele vremuri de mari suferințe ale omenirii, pe care le idealizază Eminescu. Desigur, idealul d-lui G. Proca e, ca și al ori-cărui om de gîndire, în viitor; din nefericire, poetul O. Carp nu ne înfățișază acest ideal, nici nu ne chiamă la luptă pentru realizarea lui. De aceia atmosfera din opera poetică a lui O. Carp e parcă mai întunecată decît din aceia a lui Eminescu. La Eminescu tot e o lumină, cel puțin în trecut—și apoi mai este și o altă strălucitoare lumină: dragostea—, la O. Carp e pretutindeni întuneric. Și faptul acesta ar trebui să pară și mai curios, cînd știm că O. Carp a fost socialist. Cum s'a putut ca un socialist să nu cînte *dezrobirea*, să nu cheme la luptă pentru distrugerea acelor rele, care pot fi distruse, să nu reverse asupra sufletelor lumina unei lumi de dreptate pentru toți? Foarte natural. D. G. Proca, *teoreticește*, a conceput o lume mai bună; O. Carp, poetul, personalitatea profundă, până la care teoriile nu pătrund cu puterea *de a schimba*, a fost și este un pesimist. Ca și Eminescu, O. Carp a fost un om simțitor, care n'a văzut decît durere, a fost un om îndurerat. In amîndoi a vorbit durerea lor proprie și a altora. Dar ei n'au azistat la *lupta* unor clase sociale pentru dezrobire, ca în Apus; ei n'au avut deci de unde să-și însușască *sentimentul* revoluționar. D. G. Proca a putut concepe în teorie o altă lume, mai bună; n'a putut-o însă simți O. Carp: realitatea e mai tare decît toate teoriile. Și de aceia poate să scrie d. Dr. G. Proca studii științifice, prin care să arăte relele de care sufăr țăranii noștri și să lupte pentru îndreptarea stării lor,—poetul O. Carp nu va putea spune țărănimii decît:

> Îți știu nefericirea, durerile-ți știu toate
> Dar pentru tine, mamă, copilul tău ce poate?
>
> (Mater Dolorosa)

O. Carp rămîne un poet al durerii. Pesimismul său însă are un caracter altruist. El e cel mai altruist dintre pesimiști, pentrucă din versurile lui respiră, mai mult decît din ale ori-cărui altul, acea mare virtute, virtutea cardinală a pesimismului:—mila.

Sentimentului acestuia adinc datorește O. Carp acea înțelegere mare a durerilor omenești și acea putere deosebită de a ni le suggera, pe care o găsim în versurile lui. Cît de bine a înțeles el toată durerea celui mai umilit și mai înjosit dintre umiliții neamului acestuia, durerea țăranului nostru, ne-o arată acea puternică, neperitoare «Doină», în care poetul vede că

> ...neamul nostru 'ntreg își plînge
> Durerile de care moare!...

Și e caracteristic numărul mare de bucăți din volumul lui, în care poetul ne dă cîte o întîmplare nenorocită din viață, cîte

o durere—străină. In sufletul poetului găsește un puternic ecou durerea părintelui Nechifor și a soției sale, bătrîni ai căror singur copil—«comoara, viața lor intreagă»—moare de ger și de viscol pe-un drum de iarnă și al cărui trup il aduce nefericitul părinte in odaia pustie de-acum inainte și plină de intristare.... Și cît de adînc indurerată e exclamarea poetului mișcat de suferința bătrînilor:

> Cu ce-au cîrtit, Stăpîne, sărmanii impotrivă-ți?...
>
> (Iarnă grea)

Poetul plînge impreună cu crăiasa nemîngîiată, care-și jelește „intr'un codru de cărbune", pe cei doi copilași morți, cari

> Astăzi șed și dorm cuminți
> Intr'o boltă 'ntunecată
> Și departe de părinți.
>
> (Din povești)

Sufletul lui se 'ndurerează pentru moartea Magdalenei —„mîngierea și copila lui Ciulei"—, care și-a zdrobit trupul noaptea, în ocna părăsită, pe urma unei iubiri vinovate... Și tot astfel sufletul lui se cutremură la vederea omului mort intins pe malul apei pentru că — „sunt atitea suferințe pe pămînt"... și cine știe

> Ce dureri il impinsese la acest din urmă pas?...
>
> (Cine știe?..)

Mila poetului pentru cei ce sufăr il face să înțeleagă toată măreția simplicității unui bătrîn, care sapă el însu-și mormînt pentru fiul său mort, pe cind peste cimitirul sărac „un dangăt trist de clopot..."

> ....împrăștiat a lene
> Plutește și se duce departe 'ntunecat...

In ce lumină simpatică ni-l arată poetul pe acest bătrîn, care, in timp ce fiul său zace rece, dus pentru totdeauna

> Nu-l plînge, ci îi sapă cu grije un mormînt,
> Și numai cîte o dată cad pleoapele-i închise
> Și-i curg pe față lacrimi ce se usucă 'n vînt...
>
> (Aeternitas)

Și tot astfel, ori unde e o nenorocire, ori unde e o durere poetul ii ințelege taina și măreția, își simte inima indurerată și

își revarsă tremurarea sufletească in accente, care ne mișcă și ne induioșază sufletele.

Dar mila lui O. Carp nu se oprește aice: el nu se induioșază numai pentru nenorocirile accidentale ale vieții—un tată care și-a perdut copilul, un om care și-a pus capăt zilelor, o fată care s'a sinucis... El simte o mare milă pentru ființa omenească în genere, pentru ființa aceasta slabă, mică, neinsemnată în fața legilor nestrămutate ale naturii. Tristeța soartei omenești pe pămînt e redată cu o adîncă înțelegere in poeziile lui. Disproporția intre mărimea valoarei unei vieți pentru cel ce o trăește și intre micimea acestei valori pentru univers, e una din problemele care chinuesc pe O. Carp. In acea dureroasă bucată, care a dat titlul volumului, în «Rindunel», poetul a știut să simbolizeze durerea *omenească* a celor singuri, rămași departe, a știut să ne zugrăvească *singurătatea* durerii unuia, față cu nepăsarea restului!.. Micimea omului față de marea și nepăsătoarea natură, această mamă inconștientă și crudă, se găsește de mai multe ori exprimată in O. Carp. Iată in «Liniște» doi nenorociți «scăpați din fundul ocnei», cari călăresc «sus pe plaiul de pe munte»... In sufletele lor e o grozavă tragedie—și ce frumoasă e natura în splendoarea ei!...

> Norii fumurii atîrnă în lungi plete peste stînci,
> Și se 'ntind mereu în faptul unei liniște adînci,
> Iar din nouri până 'n vale neclintită stă o oaste
> De brazi vechi, bronzați și sombri, revărsată peste coaste..

(Să se observe admirabila pictură a muntelui!). Cei doi ocnași însă se prăbușesc în prăpastie—ca și Rindunel în valurile uriașe ale mării—și, după cum marea rămîne aceiași in măreția ei nepăsătoare, așa și aice natura rămîne în aceiași «liniște», măreață și fără milă:

> Falnică și neclintită stă *și acum* intreaga oaste
> De brazi vechi, bronzați și sombri, revărsată peste coaste...

Inchee poetul cu aceleași versuri, cu care începuse bucata. Și tot așa, in alte poezii, a rămas natura splendidă și tînără, pe cînd mii de suferințe au trecut, înghițite de prăpastia vremii:

> In șir înalt stau munții, străvechii și măreții,
> *Tot cum stăteau de falnici și 'n vremea tinereții,*
> *Ei, cei dintăi pe lume și martorii vieții.*
>
> (Bucegii)

Sentimentul acesta al eternității *naturii* nepăsătoare și a micimii noastre, sentimentul acesta care ne intristează in fața naturii grandioase, a sublimului,—e admirabil redat in aceste

versuri, pe care i le-a suggerat marea și care exprimă cu o neîntrecută conciziune o întreagă gamă de simțiri:

Zori de ziuă 's peste mare,
Peste valuri călătoare.
Ce lumină, ce 'ntristare!

(De la mare, I)

In adevăr, ce 'ntristare e in aceste «valuri călătoare», căci ele:

...au să rămie vii și-atuncea
Cînd tu de mult vei fi murit!...

(De la mare, II)

Nestatornicia lucrurilor omenești, neinsemnata lor durată față de eternitate a impresionat adinc pe poet; de aceia pentru el tot ce «era» sau «a fost» odată devine un obiect de tristeță, toomai pentru aceia că a fost—și acum nu mai este. Iată cum redă el această stare sufletească, pe care ți-o transpune în suflet cu o rară putere de suggestiune:

Povestea lui destul de tristă
Incepe trist: era odată,
Era un împărat puternic
Și-o 'mpărăție minunată....

(Povestea lui)

Poți să nu simți adincă tristeță pentru acest «era odată»? «Un împărat puternic» și «o împărăție minunată» de sigur nu sint, în sine, ceva trist,—din potrivă... Dar «povestea» începe *trist*, pentru că *era odată*... cu atit mai trist, cu cit erau mai minunate lucrurile dispărute... Și ce melancolie ne trezește în suflet acest «era» sau «a fost», care revine de mai multe ori în versurile lui O. Carp!...

A fost cîndva, a fost un prinț
Și-a smuls iubirea unei fete...

in «Ofelia» și încă în dureroasa «Poveste veche» tradusă din Heine (și e interesant ce *alege* traducătorul), una din cele mai frumoase traduceri în literatura rominească, pentru că este o reproducere cu acelaș grad de intenzitate a sentimentului din original. De altfel, o spunem în parantez, și celelalte traduceri ale lui O. Carp ne par dintre cele mai bune,—pentru că, intr'o poezie, ne e indiferent dacă poetul se ține de vorbele și expresiunile din original, ori nu; totul e evocarea acelorași sentimente... Transcriem aice întreaga poezie tradusă din Heine:

Era odat' un împărat
Sătul și gîrbovit de traiu,
Și cind să moară s'a 'nsurat
Cu fata mîndr' a unui craiu.

Dar rochiile de mătase
I le ducea de dinapoi
Iubitul ei copil de casă,
Un făt-frumos cu ochi vioi.

Știi cîntecul păn' la sfîrșit?
E vechiu și plin de intristare:
Pe amindoi i-a omorît
Iubirea lor atît de mare!

* * *

Una din durerile cele mai mari ale poetului este perderea credinței. Dacă omul, în fața naturii mărețe și eterne, și-a găsit un sprijin și o eternitate—viața viitoare—in dumnezeire, pe care el a ridicat-o mai presus de natură, O. Carp a pierdut, odată cu credința, și această mîngiere, acest sprijin al sufletului omenesc. Ca la nici un poet altul de al nostru, la dinsul perderea aceasta a credinței e o zdruncinare sufletească. Și lucrul e ușor de înțeles, căci pe cind ceilalți, pierzind credința, rămîneau în fața micilor lor dureri individuale,—el a rămas fără sprijin în fața infinitului, în fața uriașei fără milă, în fața acelei naturi pentru care el e o jucărie neinsemnată, o clipă de nimic...

Ce șubredă și ce naivă era credința ce mi-o sfărm
De stîncile de adevăruri din marea nopții făr' de țărm....

(Mare tenebrarum)

exclamă poetul în una din cele mai frumoase și mai dureroase poezii ale sale, cu sufletul coprins de mîhnire pentru pierderea credinței de altă dată... Căci astăzi poetul, a cărui copilărie i-a încălzit-o credința, ne spune trist:

Biserica-i pustie de Dumnezeu, știu bine;—
În umbra ei de veacuri spășitele suspine
Își pling mîhniri și chinuri și dorurile vii
In fața 'ntunecatei și recei veșnicii...

(In vechea catedrală)

Astăzi cind

> Ca în alte seri de denii
> Sună clopotele 'n cor,
> Şi in valuri largi pluteşte
> Spre 'nălţimi cîntarea lor

pentru dinsul sunetele clopotelor

> Nu mai sint acuma glasuri
> Cu indemnuri şi chemări,
> Ci se pierd făr' de răsunet
> Ca 'n adincul unei mări...
>
> (Ca in alte seri)

Şi tot astfel, în alte multe poezii ale lui, mai ales in duioasa *„La rugăciune"* şi în întunecata şi dureroasa *„Nox"* (şi titlul de *noapte* e caracteristic pentru starea sufletească a poetului), găsim părerea de rău, durerea poetului pentru pierderea credinţei.

* * *

După cum e firesc, una din preocupările mari ale acestui poet al durerii e situaţia acelei clase sociale, care e, oarecum, întruparea durerii şi a suferinţii,—situaţia ţărănimii. Şi e cu totul caracteristic felul cum priveşte intelectualul din Rominia această chestiune, faţă cu felul cum o priveşte poetul cel mai tinăr şi mai talentat, un alt intelectual şi acesta, al Ardealului.
Şi la Octavian Goga găsim îndurerare, suferinţă adincă faţă de starea rea a prezentului, care trebue să umple de grijă şi de durere pe orice om de inimă, dar care de sigur îşi află un răsunet încă şi mai puternic în sufletul unui poet, pe care-l preocupă şi problemele vieţii. Şi dacă poetul trăit în atmosfera înăbuşitoare de la noi, unde poporul degenerează şi se stinge (şi O. Carp—d. Dr. G. Proca cunoaşte adinc mizeriile vieţii acestuia, după cum ne dovedesc studiile sale ştiinţifice) sub ochii cirmuitorilor egoişti şi inconştienţi,—dacă poetul din Rominia se frămîntă, plînge durerile acestui popor—*„durerile de care moare"*—şi nevăzind nicăeri vre-o îndrumare spre îndreptarea răului, strigă îndurerat:

> Dar pentru tine, mamă, copilul tău ce poate?...

dacă, în faţa suferinţelor celor mulţi, O. Carp

> .... nu are de cît un glas de jale
> Un strigăt de 'ndurare, zădarnice suspine
> Cu care să se roage....
>
> (Mater dolorosa)

apoi şi Goga ştie că

> De mult plîng umiliţii 'n umbră
> Cu umeri gîrbovi de povoară...
>
> (Rugăciune)

şi poetul Ardealului îşi simte sufletul zdrobit în faţa durerilor fără nume ale celor «osîndiţi să plîngă şi să tacă»:

> Eu le vedeam inşiruirea lungă
> De mucenici nerăsplătiţi ai pînii,
> Cei logodiţi de veacuri cu durerea,
> Şi două lacrimi mi-au curmat vederea,
> Căzind încet în bulgării ţarinii....
>
> (Clăcaşii)

Dar, pe cînd O. Carp nu vede nicăeri mîntuirea şi cade pradă desnădejdii adînci:

> Copilul tău te vede, *copil făr' de putere,*
> Şi 'ngenunchind nainte-ţi, o mamă eroină,
> Îl minele-ţi sărută şi inima-i e plină
> *De milă şi durere, de chin şi* **desperare..**
>
> (Mater dolorosa)

din potrivă, O. Goga, poetul unui popor de luptători, privind

> Un făt balan ce adumbrit de spice
> A adormit pe-un aşternut de glugă,

vede în el

> Solul sfînt... înfricoşatul crainic
> *Isbăvitor durerilor străbune...*

Astfel sufletul lui Goga, «e plin de milă şi durere, de chin», ca şi al lui O. Carp,—dar nu şi de *«desperare»*, pentru că el vede că pruncul cel bălan, fiul ţăranului robit de astă-zi

> Va fi judeţul ceasului de mine
> Ce 'ntr'un zorit aprins de dimineaţă,
> Cu mina lui vitează, îndrăzneaţă,
> Zdrobi-va cartea legilor bătrîne....

va fi acela care

... va trezi din somnul lui pămîntul
Și rumeni-va zările albastre.

(Clăcașii)

Deosebire enormă de la un poet la altul, dar explicabilă dacă—pe lingă deosebirea firească de la un suflet la altul—ne gindim la împrejurările diferite, în care a trăit și s'a dezvoltat fie care.

Pentru situația «celor aleși» față cu mulțimea, în Romînia și în Ardeal, nimic nu poate fi mai caracteristic de cit aceste două atitudini...

* * *

Chinuit de suferințele, pe care soarta le presoară la fiecare pas în calea oamenilor, de zbuciumările sufletului care nu vede nicăeri o rază de speranță mîntuitoare, frămintat de cele mai dureroase îndoeli și lipsit de alinările întăritoare ale credinței, unde să-și caute poetul o mingiere sufletului său îndurerat?

Mai întăiu el știe bine că

In fața veșniciei și 'n liniștea-i deplină
Durerea omenească se uită, ori s'alină...

(In vechea catedrală)

A te înălța cu gindul cit mai sus și a înțelege că viața unui om, cu toate suferințele și bucuriile ei, e o clipă trecătoare din veșnicie,—e de sigur o slabă mingiere pentru un suflet chinuit, dar e o mingiere. Știința și cugetarea, care au alungat din sufletul omului credința, au trebuit să-i deie în schimb acest gînd alinător. Prin urmare, tocmai ceia ce e o pricină de îndurerare, sentimentul micimei vieții omenești față de imensitatea naturii, trebue să ne dee și consolarea de care avem nevoe într'o ast-fel de situație. Căci dacă sintem așa de mici și neînsemnați față cu eternitatea, pentru ce n'am avea tăria să recunoaștem că nu trebue să reducem totul la noi, să facem ca toate să se învîrtească în jurul neînsemnatei existențe omenești? Și iată că poetul, privind marea care «scinteiază sub albastrul cel de sus», se gîndește, cu un sentiment de resemnare că

Peste ani va fi aceiași
Ca și țărmul unde sînt,
Numai noi vom fi uitare,
Intuneric și pămînt.

(De la mare, IV)

Afară de aceasta, poetul mai cunoaște și un alt mijloc de alinare a suferințelor: e această *uitare*, pe care o vedem revenind mereu în versurile lui: «Durerea omenească se uită ori s'alină»... „Numai noi vom fi uitare"... pe care le-am citat mai sus. E un minunat dar cu care natura a înzestrat pe om,—această uitare.!., Cine știe ce-ar fi viața noastră fără această binecuvîntată ușurătoare a durerilor!.. Și poetul nostru îi simte adînc puterea binefăcătoare, căci și în alte locuri își găsește in ea refugiul:

Să-mi rătăcesc privirea alăturea cu luna
Să mă pătrund de pacea atitor blînde stele,
Și 'n apele uitării să piară păn' la una
Durerile vieții și-a gîndurilor grele...

(Noapte)

dorește poetul înt'o noapte liniștită și senină. In aceste versuri găsim chiar împreunate aceste două alinătoare ale durerilor: conștiința micimii vieții omenești în univers și uitarea. Căci prin «pacea atitor blînde stele», de care dorește poetul să se pătrundă, tocmai se vădește imensitatea și eternitatea firii într'o noapte senină. Aice poetul parcă și-ar zice: ce să fac pentru ca să piară «durerile vieții și-a gîndurilor grele»? Nu pot face de cît să înțeleg rolul neînsemnat pe care-l am în această lume și să caut să-mi inec durerile «în apele uitării»... Caracteristică în această privință e ultima bucată *„Pe drumurile vremii"*, care parcă e o incheere firească a volumului întreg, și pe care o reproducem aici.

Pe drumurile vremii, cu veacuri înapoi,
Nu întîlnești ruine, nici umbre de eroi.
Acolo unde fură cetăți și 'mpărății
Vezi singură uitarea, cu apele-i pustii.

Ca'n fața unei lucii și tainice oglinzi,
Tot timpul dintr'o dată cu ochii îl coprinzi:
Avînturi, zbucium, chinuri,—puternici și mișei,
Uitarea 'neacă totul cu valurile ei.

Ascultă-i lung tăcerea și 'ntoarnă-te 'mpăcat,
Cu sufletul în zale de liniște 'mbrăcat,
Și ca să poți tot greul vieții înfrunta,
Pe drumurile vremii privește 'n urma ta.

Aceasta-i morala lui O. Carp, al cărui pesimism nu duce nici la cinism, nici la indiferentism moral, ci la un adevărat stoicism:

In mijlocul lumii noastre să rămii senin și drept,
Și sub trăsnet de durere sau în zile de amar,
Să nu-ți pleci ca alții fruntea, ci să stai ca un stejar.

(Stejarii)

* * *

Am atins aici numai ideile și sentimentele ce frămîntă pe O. Carp, n'am vorbit de forma poeziilor sale, nici de puternicul său talent descriptiv.

Cum e și firesc, fondului adînc, concentrat al poeziilor lui O. Carp îi corespunde o formă strînsă, sobră, turnată parcă în bronz.

De la cuib la cuib despică
Ceața toamnei reci și ude,
Insă nici o rîndunică
Nu se vede, nu s'aude.

Ca de spaima unei grindeni
Sboară și se 'ntoarce iarăși,
Ca să 'ntrebe pretutindeni
De soție și tovarăși.

(Rîndunel)

Iată ce simplu, ce mișcător, ce viu ne dă poetul, în aceste cîteva versuri, sborul repede al paserei speriate de lipsa celorlalte tovarășe.... «Despică ceața toamnei reci și ude»—se poate mai dureros și mai potrivit codru pentru starea sufletească a celui rămas singur? Și cine, citind versurile:

Ca de spaima unei grindeni
Sboară și se 'ntoarce iarăși

nu vede sborul grăbit al rîndunelei?....

S'a văzut mai sus, în prima strofă a poeziei *«Liniște»*, minunata descriere a muntelui. Din alte bucăți, pe care le-am mai transcris, cititorii au putut vedea cît de frumos descrie O. Carp diferite aspecte ale naturii. Dar cîte admirabile bucăți din poeziile lui ni se prezintă în minte, cînd ne gîndim la această față a talentului lui O. Carp!.... Cu ce plasticitate ne redă poetul, în cîte-va versuri numai, un peizaj de țară în poezia *«Aeternitas»*:

Lumina 'nflăcărată a soarelui albește
Tot cîmpul ce se 'ntinde ca apa unui lac,
Dar în tăcerea zilei de vară se pornește
Un dangăt trist de clopot....

Pare că vezi cîmpul întins ca apa unui lac, încins de razele înflăcărate ale soarelui de vară și simți tăcerea măreață a firii, adormită, parcă, sub dogoreala aceasta îngreuitoare..... și de-odată, sunetul acela de clopot care

....împrăștiat a lene
Plutește și se duce departe întunecat....

și care vestește sfirșitul unei vieți!...

Și tot astfel, cu ce putere redă poetul tăcerea și somnul naturii în poezia *„Noapte"*:

Vre-un freamăt de viață, vre-un murmur de pîrae,
Nimica nu s'aude, nimica nu tresare...
Plutește numai luna tăcută și bălae,
Și mersul ei în noapte e singura mișcare...

ori aspectul apei umbrite de codru și impresia ce o face acel aspect asupra unui meditativ, în poezia *„Cine știe?"*:

Umbra codrului pe apă face apa gînditoare
Oglindind în adîncime un senin înalt și sfînt....

ori tainicul, sombrul și misteriosul interior al bisericei Sft. Ștefan din Viena în poezia *„In vechea catedrală"*:

Din ziduri de 'ntuneric străvechile vitralii
Fac un amurg de sară năuntrul catedralii,
Și 'n sombra-i adîncime e liniște de noapte,—
Pe lespezi trec doar umbre, prin aer numai șoapte...

ori încă imaginea unui lac sub poalele munților în poezia *„Lacul"*, din care nu ne putem opri de a reproduce măcar o strofă, cea dintăi:

In umbra celui munte un văl de 'ntunecime
S'abate peste apa, brăzdată 'n larg de unde,
Și lacu 'n umbră pare a crește 'n adîncime,
Intunecat de gînduri și de 'ntristări profunde.

Ce minunat e versul:

„Și lacu 'n umbră pare a crește 'n adîncime"!...

Și ne oprim, pentru că altfel am fi înclinați să cităm tot volumul—iar noi am dori ca cetitorii să caute toate aceste și multe alte frumuseți de-a dreptul în volumul lui O. Carp—și pentru că, cu cît ne afundăm mai mult în frumusețele coprinse

în el, cu atît creşte întristarea, pe care ne-o pricinueşte gîndul, că un astfel de talent e jertfit desnădejdii şi descurajării chinuitoare....

Dar nu stă în puterea noastră şi nu stă nici în a poetului ca el să fie altfel de cum este,—şi, dacă Goga e poetul clipelor noastre de înălţare sufletească şi de speranţă, apoi O. Carp, după Eminescu şi Vlăhuţă, e poetul nostru din clipele de slăbăciune sufletească, de îndoială, de suferinţă.....

Şi sîntem adînc recunoscători acestui poet, care are o atitudine stoică întăritoare faţă cu durerea, şi care, în astfel de momente, ne chiamă, cu atîta putere, luarea aminte asupra durerilor altora, ne trezeşte mila şi ne face să ne odihnim sufletele la umbra acelei virtuţi,—resemnarea, care e atît de dulce şi atît de bine-venită în unele clipe ale vieţii....

M. Carp

Viaţa Romînească în Bucovina

— Teatrul —

E destul de bine cunoscută însemnătatea culturală ce a avut-o şi o are şi astăzi teatrul la toate popoarele, încît nu e nevoie ca să insist din nou asupra ei. Dacă teatrul e privit însă ca un institut de cultură de prima ordine de toate popoarele şi în toate timpurile, un rol tot atît de însemnat are el şi în desvoltarea naţională a unui popor. Nu e locul aici şi nici nu sînt eu cel competent, ca să arăt rolul teatrului romîn în desvoltarea neamului nostru; eu mi-am ales un subiect mai modest: vreau să schiţez în liniamente generale *desvoltarea teatrului naţional* în Bucovina şi să arăt şi însemnătatea culturală şi naţională a manifestărilor de pe terenul acesta. Căci însemnătatea naţională a teatrului într'o ţară ca Bucovina, unde îndemnurile culturale sînt puţine şi viaţa naţională e mărginită numai la cîteva manifestări sporadice, este cu mult mai mare decît rolul, ce-l are teatrul într'o ţară unitară din punct de vedere etnic. Cred, că din expunerile ce urmează va reeşi cu prisosinţă influenţa binefăcătoare ce-au exercitat-o puţinele încercări ce s'au făcut la noi în direcţia aceasta. E de sine înţeles, că altfel de rezultate am putea constata azi dacă încercările, care s'au făcut, nu s'ar fi oprit la începutul drumului, ci ar fi urmat calea desvoltării naturale creînd o puternică tradiţiune. Azi publicul nostru ar cunoaşte mai bine istoria şi literatura naţională, azi ar pulsa în Bucovina mai multă viaţă curat romînească şi în viaţa socială din toate păturile neamului nostru s'ar accentua mai adese ideia naţională, nu atît de sfios după cum se întîmplă astăzi. Că acestea ar fi fost rezultatele finale dacă am fi avut, nu un teatru permanent, dar cel puţin scurte serii de reprezintări teatrale anuale cu piese alese şi bine studiate, potrivite pentru referinţele noastre şi cu actori de mîna întaia, ne arată frumosul succes, pe care l-a avut teatrul romîn îndată la inaugurarea sa. Ce entusiazm au stîrnit primele încercări teatrale la noi în Bucovina şi cu cîtă însufleţire s'a lucrat pentru aducerea unei trupe teatrale romîne în ţară ne arată mărturiile contemporanilor, despre care vom vorbi mai jos, cînd vom insista mai pe larg asupra acelui period de înnălţare sufletească. Ani întregi pe urmă

nu dăm nici de o singură încercare mai serioasă în direcţia aceasta şi astăzi putem zice, că stăm mai rău decît ori şi cînd, căci cu o încercare—două, fie aceste cît de succese tot nimică n'am făcut cîtă vreme n'am creiat un curent puternic, care să cuprindă toate păturile societăţii noastre şi să ducă ideia teatrului romîn la izbîndă.

* * *

Incercarea de a schiţa desvoltarea teatrului romîn din Bucovina e de sigur destul de hazardată şi pe unele locuri va fi lipsită şi de interes, căci cercetătorului ce adună rămăşiţele timpului trecut spre a le pune în legătură cu prezentul nu i se oferă ceva unitar, sistematic, avînd început şi sfîrşit, ci numai fragmente. Întregul istoric al teatrului romîn din Bucovina se reduce la cîteva începuturi frumoase, care promiteau foarte mult, la cîteva încercări reuşite, la cîteva licăriri trecătoare. Nici-odată n'a strălucit prin timp mai îndelungat soarele luminos al artei naţionale, ci deabia din cînd în cînd au străbătut prin nourul gros de ceaţă ce ne desparte, cîteva raze rătăcite, care au născut speranţa unor timpuri mai bune, speranţă care—durere!—până astăzi a remas neîmplinită. Nicăieri în şirul anilor nu se întîlneşte o activitate consecventă, condusă de un spirit luminat şi bazîndu-se pe idei clare şi precise; peste tot o absolută orbecare, şi puţina activitate ce s'a desvoltat e rezultatul nevoilor momentane. Au fost şi timpuri de avînt tineresc, dar au venit şi vremi de amorţeală leşinătoare; am avut bărbaţi, cari au avut şi cunoştinţile necesare şi dragoste adevărată pentru teatru naţional şi au încercat o îndreptare în privinţa aceasta, dar urmaşii lor au fost iarăşi oameni, cari n'aveau de loc pricepere pentru chestiuni de ordin spiritual şi au neglijat terenul acesta de tot. Toate aceste fărîmături, aceste începuturi fără continuare, zvîrcoliri de copii brudii formează istoria teatrului romîn în Bucovina şi această istorie are, cu toate că valoarea ei e mică, o însemnătate pentru istoria culturală a Romînilor bucovineni fiind o parte integrantă din viaţa culturală a poporului nostru. Scopul nostru este de a aduna pentru prima dată toate ştirile referitoare la manifestările de feliul acesta şi de aceea vom fi scuzaţi dacă interesul va scadea citeodată, căci vom fi necesitaţi a insista şi asupra lucrurilor mici care ne sînt de trebuinţă spre a da o icoană complectă. Odată însă aceste date adunate vom putea fixa şi cîteva momente însemnate din trecutul teatrului şi vom putea trage şi oare-care concluziuni pentru o activitate mai sistematică în viitor.

Spre a aduce oare-care ordine în chaosul de date şi evenimente, care formează materialul subiectului de faţă, m'am hotărît ca să le grupez subt mai multe puncte de vedere, care să conceadă totuşi ca acele manifestări să apară ca un tot organic.

Condus de aceste considerente, am ajuns la următoarea grupare:

1. Într'un capitol se va vorbi despre *activitatea trupelor din Romînia la noi în ţară.*

Aceste trupe au inaugurat viaţa teatrală la noi în ţară, ele au dat impulsul prim pe terenul acesta. Pe timpul cînd au debutat cele dintăi trupe romîne la noi, am avut un scurt timp o adevărată viaţă artistică. Ba ce-i şi mai mult, la noi s'au dat pentru întăiaşi dată mai multe operete de ale lui Alecsandri, la noi şi-au cîştigat mulţi actori renumele lor. Activitatea celor dintăi trupe din ţările romîne a însemnat o întărire considerabilă a vieţii naţionale de la noi, care atunci deabia începuse a pulsa mai cu putere. Vom constata, în decursul înşirării ştirilor teatrale, şi ceva paradox, anume că începutul vieţii teatrale cade la un loc cu epoca de înflorire, căci ceea ce au produs trupele celelalte ce ne-au venit mai tîrziu din regat, nu se poate asămăna nici pe departe, nici ca valoare artistică, nici ca factor de progres naţional, cu activitatea trupelor celor dintăi.

Şi e de mirat, că în zvîrcolirile noastre ulterioare de a face ceva pe terenul acesta—lucru despre care va fi vorba mai pe larg la societatea, care se constituise spre a promova teatrul romîn în Bucovina—nu ne-am orientat după exemplele bune din trecut.

2. În partea a doua se va arăta *ce-au făcut acele societăţi din ţară, care au înscris în statutele lor cultivarea artei dramatice*, ca parte integrantă a activităţii lor. De aceste avem în Bucovina numai două: societatea pentru respîndirea muzicii naţionale *„Armonia“* din Cernăuţi, cu o activitate rodnică de 25 de ani şi reuniunea de cîntare *„Ciprian Porumbescu“* din Suceava, întemeiată înainte de cîţi-va ani, cu o activitate mult mai modestă, dar care are totuşi cîteva încercări pe deplin reuşite. Credem că tot în jurul acestor societăţi vor trebui să se grupeze în viitor toţi aceia, cari vor dori sa inaugureze o eră nouă a vieţii teatrale la noi în ţară, căci s'a dovedit că celelalte încercări au rămas fără succes.

3. Partea a treia se va ocupa cu *reprezintările teatrale date de diletanţi.* Partea aceasta are de scop, pe lîngă adunarea datelor relative la aceste întreprinderi, să arăte, prin stabilirea pieselor ce au format repertoriul diletanţilor, până la ce grad a ajuns cunoştinţa literaturii dramatice la Romînii bucovineni şi, din primirea ce s'a făcut diferitelor piese, gustul artistic al publicului. Partea aceasta este cea mai puţin mulţămitoare, de oarece activitatea diletanţilor e, ca purcezînd din diferite iniţiative, cea mai nesistematică şi atît adunarea şi gruparea datelor cît şi apreciarea pieselor e cea mai anevoioasă.

Înfîrşit, mai mult în trecere, va fi arătat apoi raportul dintre aceste încercări pe terenul artei dramatice romîne şi teatrul german, care îşi are sediul stabil în Cernauţi, iar încheierea vor forma-o cîte-va considerări relative la societatea pentru adunarea unui fond de teatru romîn.

Ar mai rămînea ca în legătură cu alte întrebări să vorbesc de altă dată despre reprezentările teatrale date la sate, care trebue apreciate din alt punct de vedere, decît acelea, ce formează subiectul espunerilor mele de faţă.

Astfel, că dacă espunerea următoare nu va avea alt merit decit acela de a fi adunat pentru prima oară datele referitoare la teatrul romin din Bucovina, date respindite în diferite ziare foarte greu de aflat la noi, unde nu există nici o bibliotecă publică romînească și nici biblioteci particulare complecte, eu cred că tot este ceva, cel puțin un început care poate servi ca fundament pentru studii mai sistematice, căci nime nu-i mai convins decit mine despre caracterul fragmentar al acestor espuneri și unica mea dorință e ca să dau ocaziune să se complecteze espunerile mele, căci numai așa vom ajunge cîndva să fim pe deplin orientați asupra manifestărilor vieții noastre culturale.

* * *

E pe deplin explicabil, că primul pas pe acest teren și un pas foarte bun s'a făcut în acele timpuri de adevărată viață națională, în care s'au săvîrșit și multe alte fapte culturale neperitoare. O mînă de Romîni inimoși, boeri, preoți și alți cărturari, duși de un singur gînd și purtați de aceeași dorință ne-au dat o dovadă strălucită de ceea ce poate face solidaritatea, unirea și buna înțelegere. Abstrăgînd de la faptele de interes politic și considerînd numai pe cele culturale, trebue să spunem că acea generație și-a înțeles și împlinit pe deplin menirea. În acele timpuri de înălțare sufletească aflăm și începuturile teatrului romîn în Bucovina, care a ajuns chiar la început la o stare de înflorire, cu care activitatea de mai tîrziu de pe acest teren nu se poate asemăna. A fost curioasă această desvoltare, a cărei început cade la un loc cu epoca de înflorire, dară factic e așa, căci cu cît ne depărtăm mai mult de început, cu atît mai slabă, mai palidă e manifestarea pe acest teren. Atunci un Alecsandri scria piese anume pentru trupele ce jucau în Bucovina spre a-și trece botezul aici la noi și aștepta cu nerăbdare verdictul publicului nostru, bucurîndu-se în deosebi de fiecare victorie repurtată; mai tîrziu încăpură la rînd o mulțime de autori obscuri cu piese de conținut problematic și ca artă și ca morală, iar în timpul din urmă inundară în țară o mulțime de trupe naufragiate și artiști de contrabandă, cari făcînd cu insistență atentat numai la punga Romînilor, au produs o decepție doboritoare, care apasă ca o negură înăbușitoare asupra vieții naționale de la noi. Au trecut decenii de cînd n'a trecut hotarul o singură trupă de dă Doamne și ici colea un artist, care merită acest nume. Un singur turneu artistic de samă ar fi în stare să ridice moralul publicului nostru,—dar cine se interesează de astfel de lucruri?

E dureros cînd ne gîndim, că oamenii acelei epoce au avut fericirea să cunoască pe cei mai celebri oameni ai Romînilor, pe sărbătoritul *Alecsandri*, cel mai mare poet, și pe „celebrul" *Millo*, cel mai mare actor al Romînilor, cari au fost creatorii teatrului național, iar noi sîntem condamnați să facem cunoștința trupelor de vagabonzi și a unor pretinși „artiști romîni"!

Inceputul activității teatrale în Bucovina cade cam în epoca înființării actualei „Societăți pentru cultura și literatura poporului romîn din Bucovina", pe atunci Reuniunea de lectură. La început teatrul n'a fost privit din punctul de vedere al „artei pentru artă", ci mai mult ca un mijloc potrivit pentru a încuraja mișcările culturale și politice de atunci. „Se credea îndeobștecomun—scrie prof. *I. G. Sbiera*, un martor ocular al acestor evenimente, căruia îi datorim multe date prețioase din acel timp—că reprezentările teatrale, dacă vor fi mai cu samă de conținut patriotic și național și dacă vor fi executate de artiști cît se poate de buni, nu vor întîrzia pe de o parte să gîdilească amorul propriu în publicul romîn, să-i insufle încredere în virtuțile și talenturile proprii, să deștepte în el iubire mai mare către neam și către idealurile și aspirațiunile lui, și să-l împingă la mai strînsă unire și la mai intimă înfrățire între olaltă, iar pe de altă parte să arate și să dovedească străinilor detractori, că limba romînească este destul de desvoltată ca să poată servi ca mijloc precum pentru predarea știinților, așa și pentru interpretarea și executarea artei dramatice și că Romînii posed artiști cu mult mai superiori decit erau acela, cari veniau din cînd în cînd la Cernăuț pentru reprezentări teatrale nemțești și polonești și, în fine, că Romînii știu aduce sacrificii nu numai pentru institute de cultură, dar' și pentru arta națională [1])".

În Ianuarie 1864 fu angajată de boierul Alecsandru Costin prin mijlocirea frăține-sau Emanuil, care petrecea în Moldova, trupa doamnei *Fany Tardini*. Angajamentul a fost făcut pentru 20 de reprezentări primind trupa și garanția necesară pentru acest număr de reprezentări. Prima reprezintare s'a dat la 7/19 Mart 1864 în sala teatrală din otelul de Moldova. S'a jucat *Radu Calomfirescu*, drama în patru acte cu cîntece și un spectacol de *T. Dumitrescu*. Un public numeros se adunase în sală, și-acum lăsăm să urmeze amintirile d-lui prof. Sbiera, căci am strica numai încercîndu-ne să descriem noi acest moment solemn și de mare însemnătate în viața culturală a unui popor.

„Primele accente romînești ce au răsunat de pe scenă au fost cele cuprinse în cîntecul:

„Astăzi, fraților romîni, ne vedem și noi stăpîni pe-ale noastre namestii, ce ședeau mai tot pustii!... Nu putea bietul Romîn, de tiranul de pagîn, nici de casă a-și vedea, ci soartea își blăstăma!... Acum toți ne-am ușurat și rana ni-am vindecat. Să trăiască, să trăiască cel cu chica oltenească! Așa noi toți să strigăm și credință să uram prințului Mihaiu Viteazul, cel ce ni-a tăiat necazul!"

„Acest cîntec, esecutat într'un mod admirabil de către un cor numeros, a electrisat și fărmecat publicul romîn. Nu se sfîrșise bine prima strofă, și publicul răpit de o însuflețire nedescriptibilă, isbucni în aplauze și strigăte de bravo și de trăiască, de cutremurau păreții, și socoteai că

---

1) *Dr. I. G. Sbiera* „Familia Sbiera după tradițiune și istorie" și „Amintiri din viața autorului" pag. 188.

are să se prăbuşască sala de atita zgomot! Nicicind nu se văzuse atita entuziasm! Puţinii străini prezenţi stau uimiţi, nedîndu-şi bine sama de cauza acestei însufleţiri supreme. Abia mai pe urmă după reprezentare, cunoscură însemnătatea cîntecului şi a dramei întregi şi de aceea nu s'a mai permis de către poliţie repeţirea ei, cu toată stăruinţa comitetului aranjator! [1])"

Stagiunea teatrală a durat de la $^{2}/_{14}$ Mart până la $^{14}/_{26}$ Mai 1864. S'au reprezintat 33 piese teatrale, între care şapte traduceri din franceză. Repertoriul acestui sezon a fost format din următoarele piese:

V. Alexandri: Chiriţa în Iaşi, Iaşii în carnaval, Doi morţi vii, Herşcu Boccegiul, Scara mîţii, Corbul romîn, Piatra din casă; *C. Negruzzi:* Doi ţărani şi cinci cîrlani; *M. Pascali:* Invierea Babei Hîrcei, Viitorul Romîniei; *E. Carada:* Munteanul, Urîta satului, Cimpoiul Dracului; *D. Anestin:* Iancu Jianul, căpitan de haiduci; *D. Mihălescu:* Doi soldaţi romîni; *D. Miclescu:* Fata cojocarului; *D. Porfiriu:* Soldatul şi plăiaşul; *I. Laccea:* Borgoan Vodă; *Penescu:* Fătul Haiducul; *Haleplin:* Săracul cinstit; *I. Dumitrescu:* Radu Calomfirescul; *M. Millo:* Babă Hîrca, Un trîntor cît zece, Tuzul Călicul, Insurăţeii; *?:* Hoţul şi fanaragiul.

Cele şapte traduceri din franceză au fost:

Gabrina sau camera leagănului, trad. de *A. Poienariu;* Cine vrea poate, trad. de *D. Stăncescu;* Omul care-şi ucide femeia, trad. de *Pop;* Doi procopsiţi precum şi Idiotul sau suteranele de Elsberg, trad. de *D. Mihălescu*; Onoarea franceză sau George şi Maria, trad. de *D. Origorescu;* Barbierul de Sevila, trad. de *C. Caragiali.*

Stagiunea a doua a început în $^{8}/_{20}$ Noemvrie 1864 şi s'a încheiat în $^{9}/_{21}$ Mart 1865. Trupa d-nei Tardini, care fusese angajată pentru 40 de reprezentări a dat vr'o cincizeci şi opt de reprezentări cu vr'o 47 de piese. Repertoriul original se compunea din multe piese din stagiunea trecută şi cîteva nouă şi anume:

V. Alecsandri: Nunta ţărănească, Cinel-cinel, Chir Zuliaridi; *M. Millo:* Doi feţi logofeţi; *I. Dumitrescu:* Smărăndiţa sau fata pîndarului, Logofătul satului; *I. Maniu:* Bătălia de la Calugăreni; *D. Rădulean:* Voicu Plugarul; *P. Grădişteanu:* Umbra lui Mihai Viteazul; *N. Istrati:* Arderea tîrgului Baia; *I. Laccea şi I. G. Sbiera:* Moartea fraţilor Costineşti; apoi vr'o trei piese, ale căror autori au rămas necunoscuţi; numărul traducerilor au crescut în anul acesta; la cel din franceza s'au adaus şi traduceri din limba nemţească.

Asupra acestor stagiuni teatrale avem ştiri şi relaţiuni foarte precise, căci afară de datele ce ni le-a păstrat prof. I. G. Sbiera mai avem două articole ale lui A. Hurmuzachi publicate în Foaia societăţii, care se ocupă amănunţit mai ales cu stagiunea a doua şi în fine corespondenţa dintre A. Hurmuzachi şi V. Alecsandri.

Ne aflăm deci în poziţie de a ne face o icoană exactă despre

1) *Dr. I. G. Sbiera* op. cit. p. 188 sq.

influenţa, ce au avut-o aceste două stagiuni teatrale asupra vieţii culturale de la noi, care abia atunci îşi ridicase sfioasă capul din somnul secular.

Alecu Hurmuzachi, în articolul său *„Teatrul naţional în Cernăuţ"* [1]), constată cu bucurie, *că publicul romîn* iubeşte artele dînd dovadă, prin interesul arătat în decursul celor două stagiuni teatrale, că preţueşte pe deplin înrîurirea artei asupra dezvoltării culturii naţionale, că *proprietarii mari* au adus jertfe considerabile pentru realizarea acestui postulat naţional. Sforţările unite ale publicului romîn în direcţia aceasta le numeşte cu drept cuvînt *o faptă patriotică*. El rezumă părerea generală a publicului asupra celei de a doua stagiuni teatrale în următoarele: „Romîni şi străini recunosc, fiindcă spre norocire sînt lucruri, care nu se pot nega nici din partea celei mai rele voinţi, *că teatrul nostru este bun şi demn, şi că de şi ar fi să admitem escepţiuni, ei e fără asemănare mai bun decît cele mai multe, care s'au văzut pe aici.* Iată dar primul rezultat, cu care ne mîndrim cu tot cuvîntul înaintea străinilor, dîndu-le ocaziune de a face o descoperire mare, pe care mulţi din ei poate nu o aşteptau, aceea adecă, că *limba noastră e destul de înaintată şi desvălită, ca să poată servi de mijloc pentru interpretarea şi esecutarea artei dramatice şi că cu toată înaintarea culturii străine, pe lîngă toată modestia noastră, ne putem produce cu o trupă dramatică, cu un teatru, cum cel puţin aici în Cernăuţ,*—că de oraşul şi de ţara noastră vorbim—*poate numai rare ori au fost altul mai bun.* Asta e cu atîta mai însemnător, cu cît ştim, că actorii străini vin din ţările civilizate, din oraşuri(!) mai mari, unde de mult, de mult există teatruri. Şi în astă privire dar actorii noştri ne-au făcut onoare şi ne-au mulţămit". Hurmuzachi trece apoi în revistă pe toţi actorii mari străini, cari au fost prin Cernăuţi şi au jucat în aceleaşi roluri şi comparînd prestaţiunile lor cu cele ale trupei romîne conchide, că rezultatul obţinut de artiştii romîni e mulţamitor. În critica specială arata pe urmă rolurile ce le-au avut diferiţi actori, relevează talentul şi meritele fie-căruia. Din înşirarea numelor făcute de A. Hurmuzachi, putem reconstrui cu uşurinţă personalul artistic al trupei. El se compunea din doamnele F. Tardini, Dimitreasca, Albeasca, d-nii Comino, Laccea, Sachelariu, Chirimescu, Romanescu, Constantinescu şi Vlădicescu. Forţa trupei era Vlădicescu, care a devenit idolul adorat al publicului romîn. Hurmuzachi insistă în deosebi asupra talentului de actor al acestuia şi apoi asupra calităţilor sale de cîntăreţ. Citează cîteva din piesele, în care a plăcut mai mult şi din cîntecele, care au avut un efect fascinant asupra publicului ca d. e. aria eroică din piesa „Bătălia de la Călugăreni" sau în „Munteanul", „Voicu Plugarul", cîntecul vînătoriul din „Florin şi Florica".

Apreciarea asupra lui Vlădicescu o încheie cu următoarele şire:

1) Foaia soc. an. I. p. 59 sq.

„De ni rămiine aici o părere de rău, apoi e aceea, că nu a fost față și autoriul genial al acestor frumoase versuri, poetul scump Rominilor, ca să vază cit de bine, cu ce espresiune vie și accent potrivit ele s'au cintat de dl. Vlădicescu și cu ce zgomot volos, entuziasm trebuie să zicem, le auzi și le primi publicul cerind de mai multe ori de a se repeți".

In continuarea recenziunii, Hurmuzachi laudă actorii, care invață regulat rolurile și nu așteapta totul de la suflor și spune un cuvint bun pentru orchestra teatrului, care sta subt conducerea fraților Lemeș.

Însfîrșit autorul acestui însemnat raport ar dori să vorbească un cuvint despre literatura noastră dramatica, insista însă de astă data numai asupra datoriei ce o are guvernul de a griji de desvoltarea artei, cu atit mai mult, că poporul romin are aplicare naturala pentru acest gen, dovadă trupa de teatru, care joacă în Cernăuți și care s'a desvoltat mai mult singură, „prin singurele mijloace firești, prin inteligența deșteaptă și vie, prin un simț natural, foarte fericit". Rezumind impresia ce i-a remas de la cele două stagiuni de teatru al trupei Fani Tardini, Hurmuzachi scrie: „Nouă ne rămine o impresiune foarte bună dela aceste două stagiuni ale teatrului național; credem că și efectul lui nu va fi pierdut. Intimpinat cu o vie și firească simpatie, ce nici putea fi aminterea, de vreme ce conștiința și simțul demnității naționale cresc pe toată ziua in putere,—după cum o vedem cu nespusă fericire, o dorim și o sperăm cu toată tăria, cu toată ardoarea inimii pentru viitoriu și mai mult,—reprezentările in limba națională, dind indemnul binevenit și celor ce sunt mai puțin îndătinați cu ea, de a o cunoaște, a o cultiva (!) și a o iubi și mai tare; scenele din viața poporului, care ne arată pe acesta in nestricata sa naivitate și adeseori cu toate virtuțile sale,—amintirea datinelor trecute sau sub ochii noștri trecinde,—iar mai presus de toate, reinvierea măcar a unor suveniri mărețe, a unor din bărbații istoriei Rominilor, a unor eroi străluciți, a unor intimplări glorioase și fapte patriotice,—aceste toate nu-și pot lipsi efectul lor. Oțelul scoate scintei chiar din piatră, fapta măreața, exemplul viu aprinde sufletul simțitor. Pintre talentele june poate unul și altul se va deștepta pentru o artă sau alta, a poeziei, a muzicii instrumentale și vocale, și se vor aplica la studiul și cultura acestor din urmă anume, ce nu le-am putea destul recomanda —vor lua unii gustul artelor, toți însă să sperăm, că se vor inspira de ideile frumoase și nobile, își vor desvolta și lămuri simțul estetic".

În articolul al doilea despre teatrul național[1]) insistă asupra calităților artistice ale d-nei *F. Tardini*. Vorbind despre declamarea piesei „Invocarea" de d-na Tardini, Hurmuzachi scrie, că s'a declamat „cu toată perfecțiunea unei artiste îndeplinite" și apoi urmează: „Deși se recunoaște de mult și după toată dreptatea meritul acestei doamne, ca actoară însemnată, totuși nu pregetăm a mărturisi, că astă producțiune

1) Vezi Foaia societății an. I p. 100 sq.

a d-sale ne-au surprins în chipul cel mai plăcut. D-nei au știut atit de bine a da fie-cărei idei și fie-cărui cuvint expresiunea și valoarea potrivită, a se pătrunde însăși și a comunica și auzitorilor simțul, pe care cu orice pasaj, cu orice vers au voit a produce și a înfățoșa autoriul, încit am zice: iată ce este o iluziune perfectă, în acel înțeles adecă, că ar fi putut preferi cineva să crează, că declamatoarea rostește o improvizațiune proprie, inspirată de moment,—dacă am putea crede, că se intimplă totdeauna, ce altmintrelea ar fi foarte firește, că autoriul singur să fie cel mai bun și fidel interpret al opului său. In aceasta însă, in înțelegerea deplină, in traducerea și interpretarea exactă și fidelă a cugetării, a simțului mai puternic sau mai fin și mai lin a piesei produse, — fie ca un rol mare sau o simplă poezie — in identificarea perfectă cu ideia autoriului și in înfățoșarea totdeauna și la tot locul potrivită a acesteia,—stă și se cuprinde toată arta reprezentatoare, dramatică. Iată de ce au avut tot publicul atita mulțămire de a vedea că în declamarea d-nei Fani nu a fost un ton prea tare sau nepotrivit, nu a fost un singur gest de prisos, sau cea mai mică urmă de exagerare, de un efect nemăsurat. Păstrind cu înțelegere și cu gust fin in toată privirea măsura dorită, dar la pasagiurile anumite inspirindu-se de toată căldura cerută și ridicindu-se până la expresiunea cea mai vie și înaltă, dar totdeauna adevarată și neafectată declamarea, d-sale a produs un efect foarte mare și pătrunzător. Tot publicul s'au simțit mișcat, dovedind aceasta precum și deplina sa mulțămire prin aplauze prelungite și zgomotoase".

Al treilea număr din programul acestei seri—primul a fost piesa: *Doi morți vii* de Alecsandri—a fost poezia: „*Bucovina*".

„Astă poezie s'a cintat cu o melodie de care credem, că ar esprima cu fidelitate caracterul ei, de către dl. *Vlădicescu* cu toată înțelegerea dorită, cu accentuarea cea mai nimerită, cu toată simțirea și căldura pre care d-lui știe a o pune în cintarea sa. Efectul acestei poezii și cintări a fost străbătător, entusiastic, incit atunci și deciteori s'au mai cintat—în alte două seri următoare—i s'au cerut repețirea chiar până la obosirea cintărețului". Intr'aceeași seară Vlădicescu a cintat canțoneta „*Voicul plugariul*".

La adoua reprezentare s'a dat piesa: *Doi țărani și cinci cirlani* și *Urita satului*, iar Vlădicescu a cintat spre a se întrece pe sine însuși, cintecelul „Munteanul."

Piesa „*Săracul onest*" s'a dat în seara a treia, iar în seara a patra s'a jucat: *O partidă de concină*, proverb și *Florin și Florica* amindouă de Alecsandri. Vorbind de piesa ultimă, Alecu Hurmuzachi scrie: „Florin va deveni de sigur una din piesele cele mai ades repețite ale repertoriului teatrelor noastre." Această profeție s'a îndeplinit cel puțin cu privire la Bucovina. Se știe că piesele lui Alecsandri au format un timp repertoriul diletanților noștri, iar acuma se dau cu

multă plăcere la sate, şi dintre toate piesele lui Alexandri una din cele mai des reprezentate e de sigur: *Florin şi Florica*.

Indeosebi insistă Hurmuzachi asupra proverbului *O partidă de concină*. După ce explică înţelesul cuvîntului „proverb", arată calităţile piesei şi aduce laude lui Alecsandri, urmează: „Fără să mai vorbesc adecă de simţul patriotic, care pătrunde toată piesa şi se exprimă prin dorul cel mai duios, prin urările şi speranţele cele mai frumoase pentru viitorul naţional—calitate de sigur de cel mai mare preţ—voiu aminti o altă însuşire a piesei, care adauge încă pe atîta meritul ei şi care este *limba*, în care e scrisă: curată, elegantă şi totodată simplă, populară se poate zice, de vreme ce e limpede şi chiar ca apa rîului din munte, armonioasă şi delicată precum ştie a o scrie numai acela, care ştie a face versuri, poezii admirabile ca d-lui, acela, din a cărui pană curg „lăcrimioare şi mărgăritare", şi la cine simţul frumosului, gustul estetic e atît de fin şi predomnitor, încît cercetînd cu toată scrupulozitatea orice scriere a d-sale mică sau mare, nu vei afla o cugetare, o frază, care să fie cît de puţin vătămătoare pentru acesta. Prin piesa asta dar, în care, ca din prizmele unei petre scumpe, din fiecare pasagiu, din fiecare frază luceşte cîte o scînteie, o rază de spirit, o floare de poezie, ce revarsă asupra-i ca un profum plăcut şi delicios, dl. Alecsandri au pus un model îndoit: pentru cei ce se ocupă de compuneri dramatice, precum şi pentru toţi cei ce se ocupă de a scrie romîneşte". Hurmuzachi încheie amintind că un comitet de proprietari mari s'a însărcinat cu angajarea unei trupe teatrale pentru anul viitor.

Afară de aceste două articole ale lui A. Hurmuzachi mai avem asupra stagiunii teatrale din 1865 şi trei scrisori interesante ale lui Alecsandru Hurmuzachi către Vasile Alecsandri publicate în „Familia" (1884). Aceste trei scrisori sînt un fel de raport confidenţial a lui A. Hurmuzachi către V. Alecsandri despre succesul pieselor acestui din urmă. Deşi de natură mai mult intimă şi ocupîndu-se numai cu piesele lui Alecsandri, aceste scrisori au pentru noi o valoare incontestabilă mai întăiu pentru amănuntele ce le aflăm în ele, dar mai ales fiindcă cele mai numeroase şi mai valoroase piese din repertoriul original al d-nei Tardini erau cele ale lui Alecsandri. Scrisorile acestea sunt însă şi o dovadă strălucită de interesul ce-l purta Alecsandri disvoltării şi progresului artei dramatice naţionale, dară şi de dragostea, devotamentul şi înţălegerea lui Alecu Hurmuzachi pentru arta dramatică, căci scrisorile acestea arată cu prisosinţă ce spirit cult, învăţat şi fin a fost Alecu Hurmuzachi; totodată ne arată care a fost partea lui A. Hurmuzachi în această mişcare salutară. E păcat că nu cunoaştem întreaga corespondenţă dintre A. Hurmuzachi şi V. Alecsandri, căci, judecînd după scrisorile lui Alecsandri către A. Hurmuzachi, cari sunt publicate, această corespondenţă trebue să conţie lucruri de un interes deosebit de mare.

Prin Ianuarie 1865 Alecsandri îi trimite o scrisoare mai lungă lui

Alecu Hurmuzachi, în care se ocupă în detailiu cu piesele sale şi cu activitatea sa ca scriitor dramatic. Despre reprezentările trupei teatrale din Cernăuţi el scrie: „Sînt foarte mulţumit că la Cernăuţi teatrul romîn este apreţuit şi îţi făgăduesc concursul meu cu toată bunăvoinţa pentru sezonul viitor. Acum deodată ţi-am trimes o comedie şi două cînticele comice şi mai adaog aici o romanţă intitulată *Bucovina*, care de se va pune pe muzică şi va fi cîntată la teatru, va aduce plăcere Bucovinenilor [1]).

Tot atunci i-a trimes şi proverbul „*Barcarola*", adăugind relativ la această piesă următoarele: „Dacă socoţi tu că d-na Fany ar putea să joace cu inteligenţă rolul Princesei, precum şi d. Vlădicescu pe cel al d-rului Leonard, însărcinează-i să o reprezinte... însă numai după ce îşi vor şti rolurile *ca apa*; şi îndată ce vor giuca proverbul scrie-mi impresia ta şi a publicului. Cît pentru aria Barcarolei, dacă posedaţi în Cernăuţ vre-un compozitor de gust, puneţi-l să o compuie şi siliţi pe artişti a o studia bine pană a nu o cînta pe scenă."

În cele trei scrisori ale lui A. Hurmuzachi vom afla şi răspunsul pentru unele din chestiunile atinse de Alecsandri. În scrisoarea întâia Alecu Hurmuzachi vorbeşte pe larg despre o reprezentare teatrală. Cităm cîteva pasage mai marcante: „Luni am avut o reprezentare foarte frumoasă. S'a jucat cum ţi-am mai spus: *Doi morţi vii*, după dorinţa abonaţilor, şi s'a jucat bine, încît am putut fi mulţămiţi, care mulţămire a şi manifestat-o publicul cu toată căldura. *M-me Fany* a făcut pe Ferchezanca şi ar fi de prisos să mai spun, că a făcut-o prea bine, de vreme ce nici rolul nu e prea greu. Deşi cam groasă mai mult cît ar trebui, totuş avea bună înfăţoşare şi ca amazonă foarte elegantă. Nu am văzut pe dl. Luchian, pe Millo în rolul lui Hagi Flutur şi nu pot judeca întrucît a rămas *Comino* îndărăptul d-lor sale; acest rol însă este unul din cele mai bune ale lui, îl joacă destul de fireşte, şi, fiindcă s'a măsurat şi ferit de exagerare, cu o comică neprefăcută şi de mult efect; chiar şi înfăţoşarea-i era foarte potrivită. *Evolschi* era droşcar lipovan prea bun, i-a nimerit de tot cîntarea strigătoare sau văetătoare, adecă lungită şi pocită şi dialectul lipovano-romîn. *Vlădicescu*, om de netăgăduit talent şi instinct de tot fericit, a jucat prea bine rolul său. *Chirimescu*, aminterea actor prea inferior, a dat bine rolul poetului cepeleag Acrostichescu—şi auzindu-i vorba şi poezia, nu ştiu cum se făcu că tot bietul Dimitrachi Ralet îmi venia 'n minte; aş dori să ştiu de m'am înşelat sau ba, prepuind că ai voit a-l copia pe el.

Apoi iată cum a fost reprezentată piesa ta, care prea mult a plăcut. Cred, că n'ai avea pricină a fi nemulţămit. Cred lesne, că Luchian joacă mult mai bine—d'apoi el tot numai unul este. De-am avea numai

---

1) Scrisoarea aceasta datată din Mirceşti 30 Ian. 1865 a fost tipărită în *Voinţa Naţională* anul XXI (1905) No. 5879, 5880 şi în *Convorbiri Literare* anul XL. No. 6, 7 şi 8 p. 594 de dl. *Il. Chendi*.

mai multe piese de aceste, reprezentarea tot ar putea reuşi destul de bine.“

Despre succesul, ce l-a obţinut poezia „*Bucovina*“ Hurmuzachi raportează următoarele lui Alecsandri: „Acum abia ajung a-ţi spune ce efect şi entusiasm a produs poezia: *Bucovina*, cintată două seri după olaltă la teatru, carele cu ea s'au încheiat. Întăia oară în lunea trecută şi teatrul fiind foarte plin şi a doua zi. S'a cintat anume la urmă ca să nu mai vie nimic după ea, că nimic n'ar fi putut fi mai frumos. *Vlădicescu* a cîntat-o cît se poate mai bine, ş-a pus toată ştiinţa şi putinţa şi espresiunea, publicul a cerut repetiţia, până cind mai erta puterile pe cintăreţ; a plăcut dar foarte mult şi muzica. Un merit cred, că il are aceasta, acela de a fi potrivită cu caracterul poeziei, cel puţin, bine cintata, face astă impresiune. Aşa ne-a părut şi aşa mi-au spus mai mulţi, cari pot judeca, şi pe care i-am întrebat anume, îmbilind de la unul la altul, ca să le cer opiniunea“.

În altă scrisoare A. Hurmuzachi îi raportează despre reprezentarea „*Barcarolei*“, căreia îi schimbase titlul în *O partidă de concină*.

„Cum vezi din afişul alăturat, mi-am învins în urma urmelor toate îndoielile şi am pus a se juca „*Proverbul*“ tău. Nu făcusem mai curind curat de frică, nu atît în privirea executării, ci mai mult în privirea publicului; pentru judecata, simţul de drept şi gustul bun al acestuia —al mulţimii—cine poate garanta cu toată linişteа şi siguritatea? Mă temeam mai cu seamă dar de tine, ca pentru nimic în lume n'aş fi voit a-ţi espune cumva piesa. Totuşi din altă parte îmi părea rău că astă delicată şi minunată piesă să rămie necunoscută aici, şi iată de ce, după multă cumpenire şi cercetare, în fine m'am hotărît a o da. Şi am nespusă mulţămire a te înştiinţa că am făcut bine, că am reportat un succes deplin, să zic, un triumf.

„Înţelegi îndată, ca am avut a mă bucura în deosebit de public a căruia judecată bună s'a constatat pe deplin. Am umblat pesie tot locul, am pus urechia pretutindene, am întrebat direct şi indirect pe toţi odată şi de zece ori şi am auzit numai o singura opiniune, espresiunea celei mai vii şi frumoase plăceri“.

„Să ştii dar mai întăi, că „proverbul“ a plăcut cît se poate mai mult, ca publicul a simţit îndată de pe la început şi până la sfirşit toată frumuseţea sa, că a ştiut a preţui şi a se uimi de toate florile şi scinteele spiritului tău fin şi lucitor, ce ai reversat cu belşug în ea, de toate aluziunile şi aplicaţiunile atît de nimerite, de toate cugetările nobile şi juste, precum şi de toată frumuseţa, eleganţa şi delicateţa limbii. Serios îţi spun, că am fost foarte fericit şi mulţămit, încît zău, cam simţibil cum sunt, eram cam escitat de atita bucurie, fericit, zic de acest deplin succes şi de astă bună experienţă în privirea gustului şi înţelegerii publicului nostru. De mai multe ori am auzit, că asta e cea mai frumoasă piesă, care încă s'a dat astă earnă, o vorbă care în mai multe priviri e de tot adevărată, că aşa nobilă şi delicată şi fină nu am avut. Poţi socoti

cită bucurie îmi făcea, cînd auziam din toate părţile: „Cit de minunat! Ce spirit! Ce limbă!“ şi zău de multe ori din partea unor Romîni şi neromîni: „*Das ist aber ein schönes Stück! Das ist eine Sprache!*“

În continuarea scrisorii Hurmuzachi vorbeşte detailat de jocul actorilor, în primul rind de cel al doamnei Fani, apoi de cel al lui Vlădicescu, cari ambii s'au ţinut foarte bine, încît Alecu crede, că şi Alecsandri, cit e de pretenţios ar fi rămas mulţămit pe deplin.

„Cu ajutoriul pieselor tale—urmează Hurmuzachi—am reuşit a se împlini, ce nu mai speram, a fost o seara de teatru foarte frumoasă, publicul de la început până la sfîrşit în cea mai plăcută dispoziţiune, destul de mişcat şi, vioiu şi ultima reprezintare dar lăsind cel mai bun efect şi suvenir“.

În fine Hurmuzachi trece la anul viitor şi-i comunică că Fani a fost angajată pentru 42 reprezentări cu 1800 galbini (9000 fl.). Fani a luat obligaţia să angajeze o cintăreaţă şi un comic bun şi să deie cel puţin 20 de piese nouă. Hurmuzachi apelează la sprijinul lui Alecsandri. „De la bunavoinţa ta atîrnă acum ce succes şi onoare să aiba şi să cîştige teatrul romîn la Cernăuţ şi ce mulţămire publicul. Asta e destul de serios, ca acest succes va hotarî cum cred viitorul teatrului naţional în Bucovina. Poţi crede ca aici e angajată ambiţiunea naţională, de vreme că este multă rivalitate din partea teatrului nemţesc sprijinit de guvern şi de toţi străinii, toţi adversarii şi neamicii noştri. Iată de ce mă ocup şi pe mine şi pe tine până a te osteni, de astă cestiune, lucru de care însu-mi mă mir destul, fiind că în adevăr capul nu-mi prea stă acum dupa teatru, fiind destul de bintuit şi ameţit de altele; sint însă rugat de multe părţi a fi mijlocitor la tine, şi apoi nici că ar fi cu putinţă ca să rămin de tot indiferinte pentru acest „interes public“, de şi cit pentru mine nici nu ştiu unde voiu fi pe atunci. Omul însă nu trebue să fie egoist, subt nici un fel de împrejurări şi să grijască dar macar pentru petrecerea altora“.

La aceste scrisori Alecsandri răspunde într'o scrisoare datată din Iaşi Mart 1865 [1]).

„Să vorbim iarăşi despre teatru. Am rămas foarte mulţămit de impresia plăcută ce v'au produs repertoriul meu şi mai cu sama: cîntecul Bucovinei (Foiţele ce mi-ai trimis sboară acum prin oraş). Precum ţi-am mai spus-o, dragă Alecule, am pentru scena romînă o iubire părintească şi nu voiu părăsi-o nici odată, căci pe lîngă interesul înfloririi sale, mă domină şi amorul artei dramatice. Îmi place să lucrez pentru teatru şi mă simt oarecum legat cătră el şi prin lucrările mele de mai înainte şi prin lipsa de autori dramatici. Până acuma am compus bucăţi mai mult sau mai puţin uşoare, în potrivire cu puterile actorilor şi cu neîndemînarea limbii, a venit însă timpul, că se cere şi ceva mai serios, mai li-

1) Vezi: *Convorbiri Literare* an XL. No. 6, 7 şi 8, 598 sq.

terar, fără a mă preocupa de gradul de înaintare a actorilor în arta dramatică. In curînd deci mă voiu pune pe lucru de voiu fi sănătos şi ferit de necazurile agriculturei, la care sunt osîndit de un an din cauza lipsei de arîndaş".

Cam către finea aceleaşi scrisori Alecsandri revine din nou asupra teatrului: „Ideia ce mi-ai esprimat despre formarea unei trupe compusă de toţi actorii buni din Romînia este minunată, dar grea de realizat, căci înmulţirea teatrurilor la Bucureşti, Iaşi, Craiova, Botoşani, Bîrlad, Roman şi Galaţi au născut o mare concurenţă între directorii trupelor şi o mare presumţie în capetele actorilor. Unii din aceştia pretind lefi colosale, de cîte 100 galbini pe lună, încît teatrul nu ar putea să se susţie cu venitul reprezentărilor, ba nici chiar cu o subvenţie potrivită cu meritul artiştilor. Dacă aş avea eu timp şi răbdare, dacă m'aş putea hotarî a mă aşeza în Bucureşti, ca să iau direcţia teatrului, sau ca să privighez mersul teatrului, ar merge el mai bine; o mărturisesc fără sfială, căci am destula cunoştinţă de arta dramatică, însă pentru mine şederea în Bucureşti e moarte şi dar nu pot folosi almintere decît numai cu compunere de piese, lăsînd lui Millo îngrijirile direcţiei. Din nenorocire Millo are contracte grele cu actorii, lefe mari de plătit pe lună şi dar neavînd piese originale în destul, este silit a sacrifica gustului celui stricat al publicului şi a-i da reprezentări cu ţipete, omoruri şi cu tot cortegiul greţos al dramelor celor mai exagerate. Ce-mi rămîne dar mie de făcut? Numai şi numai de a combate acel rău prin scrieri teatrale, adecă rolul simplu de autor dramatic şi aceasta o fac cu mare plăcere".

Şi chestia materială, care dădea şi pe atunci destul de lucru celor ce aveau să grijească de reuşita materială a reprezintărilor, e atinsă în scrisorile lui Hurmuzachi către Alecsandri. Aşa în scrisoarea întaia aflăm următorul pasaj: „La ultima reprezintare (de Marţi) teatrul era acum destul de deşert; în parterre s'au plătit locuri pentru vr'o 60 studenţi, ca să-l mai umplem; loje erau multe deşerte. Iţi spun, că publicul e cam stors, fiindcă nu e mare şi nu se schimbă, ca în alte locuri. Iată pricina".

In anul 1866 nu s'a dat nici o reprezentare teatrală, cu toate că ştim că trupa doamnei Fany Tardini a fost angajată pentru 42 de reprezentaţii, cari puteau ajunge cu beneficiuri până la 50. Criza economică, care a bîntuit ţara în acest an şi multele boli, cari i-au urmat, între ele şi cholera, au închis templul Muzelor. Nici în 1867 nu s'a arătat vr'o trupă teatrală în Bucovina. In 1868 Millo anunţă prin Alexandri Bucovinenilor că ar dori să vie cu trupa sa prin luna Iunie pentru vr'o 6 reprezentări la Cernăuţ. Iar în aceste timpuri grele era foarte anevoios de a entuziasma mulţimea pentru teatru. Iscusitul mînuitor al condeiului, Alecu Hurmuzachi, scrise un articol plin de căldură şi dragoste despre Millo în Foaia soţietaţii [1]), în care intervalul, în care Romînii bucovineni

[1]) Foaia Soţietăţii an. IV p. 171 sq.

au fost lipsiţi de plăcerea de a vedea spectacole în limba romînă, e numit „intervalul mai multor ani lungi şi *fără sărbători*".

„Care Romîn bucovinean—scrie Hurmuzachi—cu înţelegere şi interes pentru desvoltarea naţională nu s'ar simţi pătruns de bucurie la ştirea, că va dobîndi în fine ocaziunea de a admira, deşi numai puţine zile, pe „celebrul Millo", cum îl numeşte cel mai competinte judecător, marele nostru poet Alecsandri, acela, carele cu dl. Millo împreună au fost creatorIul, fundatorIul teatrului naţional?".

Şi mai departe urmează: „Vom merge, vom merge cu toţii de aproape şi de departe la teatrul naţional, vom aduce omagiurile noastre Muzelor romîne, vom admira pe marele actor, ne vom adăpa de inspiraţiunile acelora, vom rîde cu acesta ca'n puţine momente măcar să uităm că avem mult şi multe de a plînge; vom merge, ne vom aduna cu toţii puţinile zile, ce va sta ridicat altariul Muzei romîne, să arătăm acesteia devotarea noastră, să ne 'ncredinţăm pre noi înşi-ne unii pe alţii şi anume pe straini, că ştim a iubi, a ne bucura de arta naţională, că ştim a o susţinea chiar cu sacrificii, fiindcă dorim pururea şi ferbinte înflorirea culturii naţionale în toate direcţiunile, fiindcă dorim din fundul inimii a vedea cu o oară mai timpuriu luînd rădăcini şi pe pămîntul acestei mici şi vechi patrii romîne cultura tuturor artelor de care astăzi, spre nespusă durere, în mare parte încă nici urme nici începuturi nu vedem".

Millo însă n'a venit de astă-dată la Cernăuţi, şi a scăpat astfeliu publicul romîn de un blam.

Dar vom continua cu altă ocaziune istoricul faptelor mai recente.

Cernăuţi, Octombrie 1906.

George Tofan

Scrisori din Ardeal

Arad 12 | 25 Octombrie 1906.

Reforme. Cu toată lipsa de morală, consecvenţă şi cinste politică, ca bază a situaţiei sale, guvernul ungar face un tărăboiu enorm, pe tema proectelor sale de reformă, dintre care a şi pus în desbatere proectul de lege *pentru încurajarea şi proteguirea industriei.*

In ce consistă, după spiritul acestui proect de reformă, garanţia cuceririlor viitoare pe terenul industriei patriei noastre? După cum a accentuat în parlament deputatul nostru naţionalist dr. *Maniu,*—huiduit, pentrucă a declarat că nu e Maghiar ci Romîn!—proectul de lege are în vedere proteguirea numai a marei industrii, prin care fapt tocmai se provoacă distrugerea micului meseriaş. Din această cauză, cu timpul se va forma un proletariat în oraşe, centre de fabrici, unde se va concentra şi dezvolta cu toată energia socialismul „internaţional" (şi totuşi *maghiar!*), iar satele şi forţa ţărănimii, în parte revărsată şi proletarizată la oraşe şi totodată, lipsită de teren de dezvoltare în vechile condiţii, în cari reprezintă încă azi talpa ţării şi naţionalizmul distinct, îndeosebi în lupta noastră,—va fi slăbită, redusă în puterea, rezistenţa şi importanţa sa.

Adversarii noştri politici, Maghiarii, (în accepţia politică) stăpînind deja oraşele, mai apoi concentrînd în ele capitaluri, care nouă ne lipsesc cu totul, vor ajunge să ne zdrobească materialiceşte, dictînd din înălţimea capitalului oraşelor şi a fabricilor,—ca şi cavalerii evului mediu, din castelele lor de hoţi.

Faţă cu această reformă, ale cărei intenţiuni „liberale" sînt atît de transparente, care este situaţia noastră, ce fel de organizaţiuni de rezistenţă avem noi?

Pentru a nu se crede prea mult în bună-starea poporului nostru, prea exagerată uneori de „ai noştri" reporteri, voiu arăta, în cele următoare, ce s'a putut face până acum, în ce stadiu ne aflăm faţă cu asaltul furtunos ce ne-au dat stăpînii zilei şi mai ales cu care intenţionează să ne „fericească" patria ungară,—în era liberalismului democratic, dela începutul veacului XX.

*

Meseriile, comerţul şi agricultura.—Dintre cei ce se pregătesc dintre noi pentru meserii, dintre meseriaşii romîni, chiar elevii cei mai de samă, ajutoraţi şi stipendiaţi de instituţiunile noastre, d. ex. bursierii „*Asociaţiunii Naţionale din Arad*", s'au dovedit a fi un foarte slab element, prea uşor de înstrăinat prin legături de încuscriri cu străinii, aproape neînlăturabile din cauza lipsei la noi a „clasei mijlocii". Căci legături de interese materiale la oamenii fără rafinerie sufletească superioară, fără şcoală şi cultură romînească, unde pot duce? Şcoale de meserii, bine înţeles, ba nici măcar de repetiţie economică, ori chiar de repetiţie a cunoştinţilor elementare, romîneşti, în realitate, nu avem.

Avem numai trei comune (oraşe vajnice) în toată ţara noastră, anume: Sibiul, Blajul şi Lugojul, unde se poate zice că meseriaşii romîni rezistă absorbirii străine, în urma organizării lor şi a reuniunilor lor, (în care s'aud amestecat şi duc rolul conducător intelectualii, cari nu prin meserie, ci prin inima şi idealismul lor naţional romînesc se simt legaţi de „maistori" şi jertfesc o muncă fără răsplată, pentru deşteptarea şi cultivarea naţională a meseriaşilor romîni).

De un strat de meseriaşi şi negustori, romînesc, conştient, organizat, refractar faţă de tentaţiuni şi ademeniri, la noi nu poate fi vorbă, deci nici de o rezistenţă, faţă cu pornirea cuceritoare a opresorilor noştri.

Cetitorul va înţelege îngrijorarea noastră faţă de „patriotica" reformă pentru proteguirea industriei, în care puternicii zilei au pus „groziţa", prin chiar pieţile cucerite deja, în lungul şi latul ţării.

Dar până una alta, dacă acest teren este sterp pentru noi, nu este mai puţin adevărat că, până acum, faţă cu marea proprietate, Romînii mai stăpînind (afară de ingratele părţi de pămînt mai slab) şi întinderi productive, pentru cultura de cereale, s'a lucrat şi s'a putut lucra în această direcţie, cu binecuvîntate rezultate, pentru popor. Anume, s'au înfiinţat reuniuni şi tovărăşii economice, cum sînt în fiinţă la Sibii (de la 1888), Sebeşul-săsesc, Apoldul-romîn, Selişte, Gurarîului, Avrig, ş. a.; apoi însoţiri de împrumut Reiffeisen (bănci agrare ţărăneşti) şi în fine,—cuptoare de uscat poame „Cazeuille", însoţiri pentru creşterea de vaci „Pinzgau", etc. etc. Toate acestea spre întremarea şi întărirea materială a poporului nostru, pentru care nu există sprijin de la statul pe care îl susţinem cu banul şi sîngele nostru, şi care, prin prepuşii săi, face legi de zugrumare economică a noastră, spre a parveni la zugrumarea conştiinţii noastre naţionale, prin nevoia de pîne. Dar: *Jam alios vidi ventos!*

Ori cît s'ar căuta cu luminarea şuruburile de a ne putea strînge, vom arăta, că o forţă de stat ce vrea să se impună prin saltimbanci politici, e prea slabă pentru a zugruma un neam mai vechiu şi mai viguros, de cît statul în cestiune.

*

Tovarășii.—Urmînd cu ordinea de idei începută mai sus, asupra întocmirilor noastre de natură economică, ne oprim la acțiunea pornită pentru întemeiarea unei *„Tovărășii a agricultorilor și meseriașilor"*.

A fost dată ideia și s'a pornit acțiunea de trei oameni harnici, dar nu îmbătrîniți în „merite" naționale la umbra vre-unei oarecare Instituțiuni, și s'a întrunit un însemnat număr de Romîni de seamă, mai ales țărani fruntași, la conferința ce a avut loc în Timișoara la 30 Septembrie, pentru a se proclama constituirea „Tovărășiei", care va avea să lucreze pentru a da poporului nostru mijloacele și posibilitatea unei organizațiuni economice într'o tovărășie de plugari și meseriași romîni.

Aceasta „Asociare economică și culturală a țăranilor" va avea de scop mijlocirea vînzării bucatelor direct „la morile mari din capitală și străinatate"; apoi secția culturală va urmări „ridicarea starii culturale a țăranilor, prin aranjarea prelegerilor...." etc. și înfine, ea va fi mijlocitoare muncii, ș. a.

Statutele „Tovărășiei" acum sînt gata și așteaptă numai aprobarea guvernului care, cu toată precauțiunea redactorilor statutelor, (cari s'au ferit de „epitetul" romîn), poate să le găsească nod în papură, ca tuturor pornirilor romînești, și să dea de mai toate silințile inițiatorilor entuziaști.

Mai este însă înc'un moment: Unele cercuri cu autoritate între Romînii de aici, în frunte cu gruparea de la „Tribuna", care reprezintă o forță în luptele noastre naționale, privesc cu neîncredere pornirea tinerilor prea slabi și prea îndrăzneți, care au pornit singuri, la întemeierea „Tovărășiei".

Care va fi rezultatulul, și dacă va produce un rezultat mulțumitor acest zbucium, pentru întemeierea unei cetăți de rezistență economică a țăranului nostru, nu știm—dar de sigur nu există Romîn, care să nu aștepte și—cunoscînd pornirea—să nu aștepte cu interes desnodămîntul.

*

Soarta învățătorilor. Intre numeroasele neajunsuri ale vieții noastre, din această țară binecuvîntată de Dumnezeu și stoarsă de nevrednicii ajunși stăpîni fără vrednicie și fără muncă cinstită, fără dreptate și cu călcarea în picioare a libertăților pe cari le trîmbiță în lume, este sărăcia sau mai exact condițiunile incomparabil de modeste în cari sînt siliți să trăiască luminătorii poporului, învățătorii (și profesorii) noștri, de ambele confesiuni.

Pentru căutarea mijloacelor de îmbunătățirea sorții lor, s'a pornit între învățători o mișcare, care și-a găsit nota caracteristică a expanziunei în pregătirea unui congres interconfesional romîn la Blaj.

Congresul nu s'a putut întruni, din motive...confesionale și interese speciale, cadrate de organizarea celor două biserici; și așa, n'am putut să am fericirea de-a vedea înc'odată, ca înainte de... 1699 ori la 1848, reprezintată toată suflarea romînească de la noi la un loc, fără deosebire de rit și unindu-se măcar pentru un moment, asupra unei probleme ideale, lăsînd chestia sporirii lefurilor în grija autorităților bisericești competente, care au și luat asupră-le rezolvarea cestiunii.

Atît Congresul Național romîn al bisericii ortodocse, care și-a ținut adunarea trienală în primele zile ale lunii Octombrie la Sibiu, cât și Mitropolia gr. cat. din Blaj s'au declarat în favorul sporirii salarului învățătoresc de la 600 la minimalul de 800 cor. urmînd, ca acolo, unde comunele noastre bisericești nu vor putea să mărească salarul, să se ceară complectarea prin ajutor de la stat. Căci, se știe, că în zilele acestea, ministrul instrucțiunii, contele Apponyi, a declarat că voiește să egaleze—dînd ajutor de stat—retribuțiunile învățătorilor confesionali, cu acele ale celor de stat.

Perdem noi oare ceva—se naște întrebarea—prin această „grație", prin această împărtășire din budgetul statului, la care și noi contribuim și din care noi beneficiem mai puțin ?

Preoții încă primesc „congruă" de la stat. Dar de aceia preotul, care nu merge cu statul, n'are zile bune să-și mînînce „pînea" de la stat.—Controlul? E acelaș; e aceiaș ingerință pe care caută statul să o exercite față de învățătorii noștri și de la școalele cu ajutor de stat și de la cele fără acel ajutor. Și în fine, învățătorul harnic nu va da greș, în ori ce condițiuni de viață va fi; iar inima și sentimentul desvoltate într'însul la vederea și înțelegerea situației și nevoilor poporului, neamului său, îi vor da puterea și tactul de-a educa tineretul, în spiritul pe care îl pretinde sîngele și limba sa maternă.

Ori cît s'ar ivi la noi pe viitor, ca și în trecut, mizerii locale—datorite mai ales nedestoiniciei unor conducători—orientarea deja faptică a țărănimii noastre, în parte, de catră cărturari și controlul presei, vor și să ridice și să impună lozinca :Totul pentru națiune !

Podgoreanu.

Din Basarabia

— Renaşterea culturală —

Mişcarea pentru trezirea conştiinţei naţionale merge întărindu-se. Încetul cu încetul opinia publică, chiar cea rusească înaintată, învaţă să privească cu ochi binevoitori unda de strălucitoare lumină culturală, ce prudent, dar sigur prinde să-şi răspîndească razele ei bine-făcătoare asupra noianului de întunerec secular. De la începutul lui Octombrie se începe educaţiunea gustului de cetit cărţi romîneşti. Autorii, mai ales cei basarabeni: Cogălniceanu, Alecu Russo, Const. Stamate, Hasdeu, Crasescu-Basarabeanu, sînt cetiţi şi comentaţi. Alexandri supranumit aci „Puschin romînesc", îşi face intrarea în cercurile tinerei inteligenţi. Coşbuc trezeşte în inimile însufleţite ale tineritului accente virile. Creangă însă este bucuria cetitorilor, căci limba lui potrivită cu a ţării basarabene, ajută complectarea bogăţiei cuvintelor. Revistele romîneşti, mai ales *„Viaţa Romînească"*, încep să fie gustate. Odată pe săptămînă se fac, la cercul moldovenesc, lecturi şi explicaţiuni din literatura romînească. Din multe părţi ale ţării vin cereri de cărţi şi abecedare. Ziarul *„Basarabia"* servă de focar şi de îndreptar acestor fericite începuturi, prin publicarea bucăţilor alese din autorii romîni, şi a biografiilor lor, şi prin cultivarea producţiunilor populare. Se începe un curs popular de istorie a culturii moldoveneşti, primul în Chişinău, după atît amar de vreme. Chiar inteligenţa rusă găseşte interes în cultura romînească şi persoanele, care se străduesc să înveţe romîneşte, nu mai sînt o raritate.

În domeniul politic, aceeaşi perioadă de aşteptare şi de reculegere. Partidele politice se pregătesc pentru lupta electorală, fie-care luptînd să atragă în partea sa cît mai mare număr de aderenţi. Ziua de 17 Octombrie a încordat mult toate sufletele.—Aceasta se putea vedea şi după mormanul de pasporturi ce îngrămădeau oficiul gubernial. Dar ziua a trecut liniştită. Aniversarea acordării principiale a libertăţilor cetăţeneşti a trecut în linişte, graţie tactului ambelor tabere beligerante. *„Basarabia"* a serbat această zi prin cetiri din autorii romîni şi seara prin iluminarea edificiului. Dar în urmă, principiile manifestului au fost izbite şi vechiul sistem a căutat să se manifeste prin confiscarea No. 40

al *„Basarabiei"*, număr aproape excluziv cultural. Se zice că greşala se datoreşte necunoaşterii limbii romîne din partea cenzurii.

Pe cînd unda culturală îşi continuă mersul, în Zemstvoul ţinutual al Chişinăului s'a dat o luptă mult zicătoare între boerii moldoveni iubitori de neam şi partizanii vechiului regim. D-nii *Dicescu*, *Suruceanu*, *Purcel*, *Leonard*, *Razu*, *Botezat* şi alţii au susţinut cu căldură însemnătatea limbii moldoveneşti pentru şcolile din satele locuite de Moldoveni, cu obligativitatea limbii ruse. Dar această laudabilă propunere n'a întrunit decît 13 voturi, în contra 17. Împotrivă au votat oamenii străini de neamul moldovenesc şi din nenorocire şi reprezintanţi ai ţăranilor, cari neştiind bine ruseşte, n'au ştiut însemnătatea votului. Unii sînt de părere că ţăranii au votat contra de frica unor represiuni viitoare. Cu toată această înfringere, chestiunea şcolii nu e deslegată. Ea se va pune cu mai multă stăruinţă în Zemstvoul gubernial.—În cercurile guvernamentale, cu tact şi prudenţă politică, chestiunea limbii moldoveneşti nu găseşte o opunere principială. Dovadă sînt importantele declaraţiuni făcute de d. Haruzin, guvernatorul Basarabiei, şi de P. S. episcop Vladimir al Chişineului, făcute la inaugurarea tipografiei eparhiale moldoveneşti. La această înălţătoare serbare, şefii administraţiei şi ai bisericii au relevat însemnatatea tipografiei religioase moldoveneşti pentru populaţia moldovenească, arătînd că ea va contribui mult la întărirea culturală şi morală a Moldovenilor. Declaraţiunile căpeteniilor guberniei au făcut o bună impresiune asupra Moldovenilor, şi mai ales asupra preoţilor, din stăruinţa cărora s'a deschis tipografia. Comisiunea ce a realizat această instituţie de cultură, se compune din preoţii: Popovici, Gurie, Partenie, Eustratie, Ciakir, Plămădeală, Baltagă şi Cecan.

O notă demnă de însemnat este că la acea serbare a fost poftită şi presa romînească (moldovenească), în persoana d-lui Gavriliţă şi a d-lor Vintu şi Halipa din partea *„Basarabiei"* şi a d-lui Sergiu Cujba ca reprezintant al mai mai multor ziare romîneşti între care şi *„Universul"*. S'a băut în sănătatea tinerilor luptători de la *„Basarabia"*, după care un redactor al organului naţional-poporan a relevat însemnatatea culturii pentru Moldoveni, propagată prin *„Basarabia"*, iar d. Sergiu Cujbă, arătînd însemnatatea culturală a tipografiei, pentru Romîni, a felicitat pe preoţi pentru opera lor şi-a îndemnat pe Moldoveni ca, rămînînd cetăţeni fideli ai Statului rus, să nu lase să se stingă din sufletele lor, scînteea culturii şi a drepturilor stravechi.

Primirea făcută Romînilor a fost de-o neobişnuită însufleţire, cu atît mai caracteristică, cu cît oameni din deosebite tabere politice şi-au strîns mînile frăţeşte împrejurul operei de cultură moldovenească.

Pr. Onofrei.

Miscellanea

ŞTIINŢĂ ŞI RELIGIE

Toată lumea din Iaşi cunoaşte discuţia, cam prea înflăcărată, iscată în lumea universitară relativ la raporturile dintre ştiinţă şi religie, cu prilejul conferinţii inaugurale ţinute de d. prof. A. C. Cuza în Aula Universităţii noastre.

Chiar până la publicarea făgăduită a acestei conferinţi ne simţim datori să spunem cîte-va cuvinte asupra *fondului* discuţiunii.

E învederat că omul nu este numai un aparat pentru aglomerare de cunoştinţi pozitive, ci mai ales o *fiinţă activă*.

Ştiinţa, ca un sistem de cunoştinţi, organizate şi generalizate, asupra lumii, vădit ne poate da numai *mijloacele de acţiune*, iar *scopul* acţiunii e determinat totdeauna de un *ideal*.

Idealul însă intră în sfera *„raţiunii practice"*, cum spune Kant, nu în sfera ştiinţii ca sistematizare şi generalizare a *cunoştinţelor pozitive*.

Aceasta explică rolul istoric al religiunilor, în care popoarele au căutat întruparea idealurilor lor morale, în forma care corespundea ideilor timpului asupra lumii şi vieţii, nu numai în sfera „raţiunii practice", ci şi a „raţiunii pure", ca să întrebuinţăm tot terminologia lui Kant.

Dacă progresul ştiinţilor, cu timpul, modifică aceste idei, nu trebue să uităm că atunci cînd o religie *nouă* se naşte şi îşi întinde stăpînirea asupra minţilor omeneşti, *pentru adepţii săi* nu e admisibilă vre o *contrazicere* între această religie şi ştiinţă; *pentru ei*, dinpotrivă, religia cuprinde şi utilizează *toată ştiinţa timpului*. (Alt-fel nici o religie nouă nu s'ar fi putut prinde).

Religie, în înţelesul cel mai general al cuvîntului, putem chiar numi ori-ce sistem de gîndire care uneşte într'o singură concepţie armonioasă asupra lumii şi vieţii (Welts-und Lebensanschaung) şi *datele ştiinţii* şi *năzuinţile ideale* ale omenirii.

„Credo quia absurdum" apare numai în acele epoci, cînd un sistem religios începe să se clatine.

Dar la începutul religiunilor credinţa, de pildă, în minuni, în „concepţia imaculată" sau în „învierea morţilor", nu numai că nu e în contrazicere cu ştiinţa timpului, dar apare ca bazată pe inducţiuni sau deducţiuni ce par contemporanilor cu desăvîrşire legitime ştiinţificeşte, izvorîte din tot materialul acumulat şi sistematizat al cunoştinţelor pozitive.

Ar fi interesant de analizat metodul prin care religiunile utilizează şi complectează materialul ştiinţii pentru a da'o bază morală acţiunilor omeneşti,—metod, în fond, identic cu acel întrebuinţat de *metafizică*,—însă nu putem face această analiză aici.

Dar mersul evolutiv al ştiinţii e cu mult mai repede decît al concepţiunilor morale. Acestea din urmă dăinuesc milenii, fără schimbări radicale, pe cînd ştiinţa adesea se revoluţionează de la o generaţie la alta.

Atunci ştiinţa debordează cadrul vechiului sistem religios, se ivesc conflicte între „ştiinţa" şi „religie".

Omul însă nu poate trăi fără „religie" în sensul general al cuvîntului, nu poate renunţa la baza morală a vieţii şi a activităţii sale. Preţuind în religie mai ales elementul ei moral, şi pătruns de respect şi recunoştinţă pentru rolul istoric al religiunii naţionale, el caută să se „acomodeze", şi

„On trouve toujours avec le ciel des accommodements"....

De aci pe de o parte—„credo quia absurdum", încercări de interpretare sofistică a textelor şi a dogmelor, spre a le da un înţeles pe care nu l-au putut concepe întemeetorii religiunii, dar care pare mai potrivit cu datele ştiinţii (d. p., pentru „concepţia imaculată" sau „învierea morţilor"), speculaţiuni metafizice asupra delimitării sferelor „religiei" şi a „ştiinţii" (adesea numai pentru a apăra dreptul de cercetare ştiinţifică împotriva atacurilor „religiunii"), etc.,—iar pe de altă parte pornirea, în diferite „ţări decadente", de a proclama „falimentul ştiinţii",—şi totdeauna se găsesc doritori, în numele zeilor naţionali, de a întinde unui Socrate cupa de cucută...

În ce priveşte, în special—creştinismul, ori-ce absolvent de liceu are destule cunoştinţi pentru a putea combina o „compoziţie" foarte judicioasă asupra însemnătăţii rolului său istoric şi a concepţiunii sale morale.

Dar şi acest sistem religios, pe lîngă concepţii morale, cuprinde şi alte elemente, care nu numai că n'au fost în contrazicere cu ştiinţa de acum aproape două mii de ani, dar sînt aproape pe dintregul luate din metafizica Alecsandrinilor (Plotin, de pildă), şi care nu mai sînt compatibile cu starea ştiinţii de astăzi.

Nu ne-ar mira deci, dată fiind pornirea noastră de a urma „ultima modă din Paris" (şi totdeauna a o exagera), dacă cine-va s'ar simţi chemat să facă pe Brunetière-ul romîn şi chiar ar simţi nevoea să apere de la înălţimea catedrei Universitare „sf. aghiasma".

Asemenea exerciţii sînt foarte nevinovate în fond.

Dar în țara aceasta, în care cerul n'a fost nici odată roșit de rugurile intoleranții, dacă voești să-ți dovedești „falimentul științii" și-ți place să datezi un *factum* „in ziua cuvioasei Paraschiva", ce nevoe este să acoperi—invocînd „tradiția națională" (!)—cu vestita deviză a ordinului iezuiților „ad majorem Dei gloriam" (care a acoperit atîtea lucruri urîte ce au creat faima acestui ordin) fulgerele împotriva „eterodoxiei" colegilor de la Universitate, și—dacă nu primesc ideile d-tale asupra sf. aghiesme—să le arunci învinuirea de „cosmopolitism, scepticism și materialism" (toate acestea, bine înțeles, în sensul cel mai urît al cuvîntului, să se îngrozească „Nea Titirca—inima rea") lucruri, ce n'au nici în clin nici în mînecă cu rolul istoric și cu concepțiile morale ale creștinizmului și nici măcar cu sf. aghiasmă?...

DESBINĂRILE BUCOVINENE

De o bucată de timp asistăm la o polemică foarte violentă între „Voința Poporului" și „Apărarea Națională" din Cernăuți. Și—ceia ce e mai trist—nu putem desluși nici o deosebire principială, care ar justifica această luptă fratricidă.

Nu doar chestiunea, dacă la *incorporare* au fost sau nu Ruteni în Bucovina,—o discuție de arhivă—poate îndreptăți această ridicare de scuturi!...

Să nu uităm, că d. Aurel Onciul nu tăgăduește rutenizarea *Bucovinei* (prin imigrare și administrație vitrigă), d-sa spune clar și în articolul din No. 7. al „Vieții Romînești" că politica greșită a guvernului austriac a făcut ca țara să piardă vechiul ei caracter național; dar recunoscînd rutenizarea *Bucovinei*, d-sa, în fața graiului cifrelor nu poate admite rutenizarea în masă a *Romînilor* din Bucovina. (Bine înțeles, nici d. A. Onciul nu contestă rutenizarea unor elemente din Bucovina, ca acele de cari vorbesc d-nii C. Morariu și cavaler de Cuparencu în „Viața Romînească").

Întrucît această părere, de ar fi chiar greșită, poate jigni simțul național?

La anexarea Basarabiei către Imperiul rus s'a constatat acolo, la nordul județului Hotin, la granița Bucovinei, o populație rutenească destul de numeroasă,—și Basarabia a fost deslipită de Moldova *după* perderea Bucovinei. Mai mult; și *astă-zi* în nordul Moldovei, în județele Dorohoiu și Botoșani, se găsesc sate rutenești. Se poate dar îndoi cineva că un număr oare-care de Ruteni se afla în Bucovina și *înainte* de incorporarea ei la Austria? (Nici d. Iorga nu tăgăduește aceasta, înse susține că Rutenii au venit totuși cu mult mai tîrziu după descălecare, ceea ce, probabil, e exact, dar nu contrazice cele spuse de d. Aurel Onciul în „Viața Romînească").

Și dacă Romînii de pretutindeni au rezistat tuturor încercărilor de desnaționalizare *în masă*, și în Basarabia au reușit chiar *să romanizeze pe Rușii ce s'au așezat între ei*, cum s'ar putea explica fenomenul contrar din Bucovina?

Aceste fapte crează o prezumție în favoarea părerilor d-lui A. Onciul, chiar în afară de materialul de cifre adus de d-sa.

Și din punctul de vedere național, vădit, plîngerile Romînilor sînt cu atît mai justificate întrucît se stabilește, că ei nu sînt un popor slab care să poată fi desnaționalizat de un neam inferior din punctul de vedere cultural, cum sînt Rutenii, și totuși *țara lor* se rutenizează *artificial*, prin încurajarea imigrărilor succesive din Galiția și prin toate măsurile administrative de cari poate dispune un aparat biurocratic ca acel austriac.

De alt-fel vederile istorice ale d-lui Onciul sînt numai exploatate ca „armă politică" într'o discuție redusă aproape exclusiv, și dintr'o parte și dintr'alta, la incriminări personale și injurii.

Dacă ne-am obicinuit cu o ast-fel de „polemica" aici în țară, ne-am deprins de a vedea la Romînii de dincolo mai multă culturalitate. Și întrebam pe confrații din Cernăuți, dacă socot că injuriile fără frîu la adresa unor oameni ca Aurel Onciul sau părintele Bendeschi din Crasna pot urca prestigiul neamului în ochii străinilor, în mijlocul carora se sbate?

Din principiu, nu ne permitem să dăm fraților de peste hotare sfaturi și îndrumări politice, dar nu putem să nu relevăm un fapt.

Cei de la „Apărarea Națională" ne spun, că adversarii lor au știut să atragă majoritatea învățătorilor din țară, iar „Voința Poporului" publică un lung pomelnic de preoți, cari sprijinesc „Apărarea Națională".

Simplul fapt că în lagărele adverse se grupează elementele sociale determinate ne arată că situația e mai serioasă decît se poate părea la prima vedere.

Atunci oamenii politici serioși nu au decît o singură cale înaintea lor: să lămurească cauza adîncă a desbinării, și, dacă e cu putință, să o înlăture,—în cazul contrar, lupta să fie dată cum se cuvine unui popor civilizat, cu respectul demnității omenești, aducînd în discuție publică cauza adevărată a neînțelegerilor,—și poporul, care în Bucovina are deja un rol activ în politică, va judeca în ultimă instanță.

PREOCUPĂRILE D-LUI M. G. HOLBAN.

E foarte greu să-și închipuie cineva cîte numeroase și variate preocupări pot neliniști în veacul XX spiritul unui intelectual romîn! Într'o singură *cronică* (Viața în țară și în străinătate), d. M. G. Holban, cu toată seriozitatea ce-l caracterizează, discută chestia controversată dacă „Revista Idealistă" e bucureșteană sau dorohoiana; se întreabă dacă n'ar fi bine să trimitem și noi un..... dorobanț mamei Roma, în schimbul lupoaicei de bronz; combate reforma ortografiei engleze propusă de Roosvelt; ne spune că regele Angliei a inventat haina smocking pe cînd era prinț de Galles; apără legea repaosului duminical în Franța, cu toate

tendințele ei socialiste și ne comunică că d-na Humbert e liberă, tot îndrăzneața și cu multe iluzii, pe care însă d-sa nu le crede sincere...

Tot în acelaș articol d. Holban ne destăinuește gravele sale preocupări relativ la tot felul de proprietăți. Mai întâiu ne spune că a fost adînc afectat de grija d-lui Kalinderu, exprimată la congresul Băncilor Populare, în privința „socialismului" ce s'ar manifesta la aceste instituții. D. Holban nu și-a luat piatra de pe inimă până n'a consultat pe d. Duca care l'a reconfortat. O grija nu mai mică, ba chiar cu mult mai mare, poartă d-sa proprietății intelectuale, pentru care se strădanueşte, cum se știe, atita.

Avem o nedumerire: Că d. Holban, proprietar al moșiei Mogoșești (vezi discuția „dacă „Rev. Id." e bucureșteană ori dorohoiană) se 'ngrijește de proprietatea imobiliară, înțelegem,—dar ca directorul „Revistei Idealiste" și autorul articolului pe care-l analizăm, să se'ngrijască atita de proprietatea intelectuală, ni se pare cam straniu.... Niciodată proletarii, cînd și-au înțeles bine interesele lor de clasă, nu s'au făcut apărătorii ai „proprietății".

RETRAGEREA D-LUI N. IORGA DE LA „SAMANATORUL"

In numărul 43 al „Sămănătorului", din 22 Oct. a. c., redacția anunță retragerea d-lui N. Iorga de la această revistă, reproducînd un fragment din scrisoarea, prin care d-sa vestește, că „multele d-sale sarcini îl împiedică de a mai fi directorul revistei"....

Deși de multe ori am fost în divergență de idei cu fostul director al „Sămănătorului" și deși socotim că, dispunînd de mai mult timp pentru munca pe acele terenuri, unde competența d-sale este netăgăduită, dl. Iorga poate servi intereselor culturii naționale cu mai multă intensitate de cît în fruntea unei foi literare, totuși trebue să recunoaștem, că această dispariție e un eviniment însemnat în viața noastră culturală.

Dacă adesea i se puteau imputa d-lui Iorga greșeli de apreciare și direcție—aceste „scăpări de condeiu" nu l'au împiedecat să-și creeze o situație excepțională în tînăra noastră literatură. Și astă-zi cu toții,—adversari, prieteni și cetitori imparțiali,—ne vom acomoda cu greu cu golul ce-l lasă d-sa.

Dar în schimb, putem fi siguri, că din liniștea cabinetului de savant, departe de viltoarea publicisticii, d. Iorga va îmbogăți literatura noastră istorică cu nouă și însemnate contribuțiuni.

SĂRBATORIREA BARDULUI DELA MIRCEȘTI.

Duminică 15 Octombrie, într'o frumoasă zi de toamnă, s'a desvălit statuia de bronz a veselului bard de la Mircești, ridicată prin subscripție publică și așezată în fața teatrului național din Iași, în local nu de mult părăsit de înaintemergătorul său George Asachi. Poetul este reprezintat în picioare, pășind cu dreptul puțin înainte; brațu-i respectiv cade dealungul corpului, ținînd o carte în mînă, pe cînd cel sting, încovăiat din cot, se ridică în sus, cu pumnul strîns adus sub barbie, într'o atitudine de adîncă reculegere, poate de inspirație. O atmosferă de nobilă mîndrie se revarsă din întreaga lui înfățișare, mai ales din fruntea înălțată și privirea ochilor sănini. Poate că aceasta face pe unii, care au cunoscut originalul mai deaproape, să-i găsească o perfectă asămănare cu bronzul mort, pe cînd cei mai mulți, împărtășesc o părere cu desăvîrșire diametral opusă. Spre a curma însa ori-ce controversă posibilă, artistul prevăzător—d. C. V. Hegel *),—a avut prudența să scrie pe fața anterioară a piedestalului de marmură, cu litere mari bronzate, numele *Vasile Alecsandri*, pe cînd în partea opusă, soclul poartă dedicația următoare: „Poporul romîn, poetului său iubit, 1905". Doua reliefuri—scene din „Rodica" și „Peneș Curcanul"—deasemenea în bronz, complectează piedestalul, pe care cade artistic o ramură de stejar.

Monumentul acesta modest coastă abia suma de 30.000 lei—cam atita cît se pierde obișnuit, într'o singură sară, la ori-ce club romîn care se respectă—iar banii aceștia s'au adunat, numai cu vai nevoie, în 15 ani de zile, de la 1890—1905!... Și totuși, bardul nostru de la Mircești nu a fost nici numai un simplu „pîrlit" de poet ca atîția alții, fără le-gături între bogătașii noștri, nici profesor care să fi murit ca Neculai Nicoleanu într'un spital oare-care, nici bibliotecar ori revizor școlar care să se stingă într'o casă de nebuni ca Mihail Eminescu, nici numai ministru cum a fost Bolintineanu și cum era să fie Grigore Alecsandrescu, ba nici măcar numai simplu „dascălul în Romînia a (?) Carmen Sylvei", cum ne-o spune așa de puțin gramatical d. profesor P. Rășcanu, în textul pergamentului ce a binevoit să redacteze pentru urmași; ci, să fi vrut numai, el ar fi putut îmbrăca, el insuși, hlamida de purpură și aur a lui Ștefan și a lui Mihaiu!... Dar să trecem la istoria contimporană!

Desvălirea statuei s'a făcut cu toata solemnitatea de care mai este încă în stare vechia noastră capitală. Însuși S. sa Mitropolitul Moldovei a oficiat serviciul divin, în prezința a patru domni miniștri veniți anume din București, dintre care unul—o nestatornicie a lucrurilor ce nu sînt de bronz!—a devenit chiar de a doua zi simplu particular; în fața înalților noștri demnitari cu paltoanele roase și pălăriile lor moi—abia se zăreau cîteva „jobene" pe capetele răsărind din sacourile cadrilate—și în lipsa tradițională de bună rînduială, a unei mulțimi fără de friu. S'au depus vr'o trei duzini de coroane și s'a „plasat" peste o duzină de discursuri, începînd cu cele academice: unul al însuși președintelui acestei nobile instituțiuni și celălalt al premiatei ei de odinioară, pentru opere folkloristice, d-na Elena D. O. Sevastos; iar între acestea, s'au înghezuit cum au putut, cuvîntările celorlalte autorități, așăzăminte și corporațiuni—mai bine sau mai puțin bine constituite—anume: ministerul instrucțiunii publice, universitățile, teatrele naționale, armata, literatura, presa, corpul didactic secundar și societățile studențești din Bu-

*) Bine informatul redactor al pergamentului îi trece urmașilor cu numele de W. Hegel.

covina, fără a mai pune la număr discursul imprimat—improvizat încă de anul trecut—al delegatului comitetului de iniţiativă, la care a răspuns primarul oraşului, luind în primire darul preţios.

Un vibrător moment a fost acela cind delegaţiunea regimentului de linie din Vasluiu (nouă soldaţi şi un sergent)...

„Plecat-am nouă din Vasluiu
Şi cu sergentul zece....

s'a apropiat ca să-şi încunune cintăreţul cu frumoasa-i coroană de admiraţie şi recunoştinţă. Ce păcat că momentul acela nu a putut fi gustat în toată măreţia lui, din cauza mulţimii nedisciplinate a curioşilor, care se urcase până pe treptele nobilului bronz!... Şi ne putem numai închipui ce dureroasă impresiune va fi făcut această lipsă de bună cuviinţă asupra celor peste 300 gravi Bucovineni—magistraţi, preoţi, profesori, învăţători şi ţărani, bărbaţi şi femei—anume invitaţi la această scumpă şi lor, solemnitate! Noroc de comitetul de iniţiativă, care a avut grija să-i deprindă cu apucăturile noastre, chiar de la graniţă, unde i-a ţinut morţi de foame o jumătate de zi, până ce s'a terminat, în răgaz, tratativele începute cu autorităţile bucureştene, în privinţa paşapoartelor şi aducerii oaspeţilor! De aceia, poate, nici nu se vor fi minunat ei, cind s'au văzut găzduiţi aici de-a valma, la cazarmă, de unde fugind cit vedeau cu ochii, fără nici o călăuză, cădeau pradă lacomiei proverbiale a otelierilor şi birjarilor ieşeni!....

Sara, „festivalul" artistic a adunat în sala teatrului naţional o societate de intelectuali, care a putut auzi acolo „Cintecul gintei latine", acel duios „Barbu Lautarul", un fragment din „Fîntina Banduziei" şi o strofă, o singură strofă numai din „Steluţa", dar cintată *pianissimo* de corul părind că se depărtează, dînd astfel iluzia unui suflet care se pierde „în noaptea veşniciei"....

Comitetul de iniţiativă nu s'a mărginit însă aici, ci s'a crezut obligat şi să publice un *album* în onoarea poetului, punînd în vînzare acea broşură de 30 pagini, închinată lui V. Alecsandri, despre care vom face o scurtă dare de samă. Ea cuprinde o litografie a bustului poetului, o alta a statuei ridicate, textul pergamentului întocmit cu această ocaziune şi cuvintarea d-lui Al. D. Xenopol la desvelirea statuei,—şi începe cu un vers adaptat şi semnat de regina Elisaveta, vers pe care, cu alt prilej, poetul îl dedicase Carmen Sylvei:

„În cupa lui de aur, El bea numai lumină"

după care urmează 90 bucăţi de proză şi versuri, dintre care 7 reprezintă omagiile aduse poetului de diferite obştii, cluburi şi societăţi, mai ales din Bucovina. Între ceilalţi colaboratori, găsim 67 din Romînia şi 16 din ţările subjugate, 68 bărbaţi şi 15 dame; iar dintre toţi aceştia 57 au scris în proză şi numai 26 au utilizat versul....

Dacă supunem acum operele poetice unor mai adînci cercetări statistice, aflăm atunci că bărbaţii au contribuit la celebrarea poe-

tului numai cu 19 poezii, pe cind celelalte 7 se datoresc exclusiv sexului frumos; de aci rezultă că între colaboratori, poeţii intră numai cu aproape 28%, pe cind în rindurile colaboratoarelor, poezia a făcut 46% victime, proporţie care ar fi fost negreşit şi mai dureroasă, dacă analfabetismul, mai răspîndit în genere la femei, nu le-ar fi imunizat întru cît-va contra epidemiei alexandrine.... Faţă cu asemenea rezultate îngrijitoare, un critic superficial ar păşi fără îndoială la cercetarea imediată a cauzelor şi ne-ar afirma negreşit idealismul mai pronunţat al femeilor, impresionabilitatea lor mai mare, care le face să vibreze cu o amplitudine mai puternică în faţa evenimentelor, şi alte concluziuni de o netăgăduită importanţă psiho-sociologică. Şi la aceasta, criticul ar fi poate îndrituit şi de alte observaţiuni lăturalnice, ca de pildă de faptul că unii chiar dintre poeţii noştri cunoscuţi, ca d-nii Macedonski, Cuza şi Dauş, au renunţat cu desăvîrşire la lirele lor, apucînd în mînă, cu această ocaziune, numai condeiul banal al prozei obişnuite...

Noi vom respinge însă toate aceste încheieri pripite, şi aceasta pentru mai multe motive. Întâiu, pentru că statistica nu ne poate duce la rezultate serioase, de cît numai cu o singură condiţiune: să operăm asupra numerilor mari. Iar comitetul de iniţiativă nu ne pune la îndămînă de cît numai nişte cifre cu desăvîrşire restrînse, deşi—trebue să-i recunoaştem această bună intenţiune—el a apelat la toţi cei care au ţinut vre-odată condeiul în mînă, fie şi chiar dacă nu se vor fi folosit de el, în viaţa lor, de cît doar pentru a'şi redacta poliţele ori rapoartele de serviciu, facturile ori reţetele lor de calafuri.... Apoi, drept vorbind, metoda de analiză cantitativă a statisticii, poate nici nu se prea potriveşte tocmai aşa de bine poeziei...

Din punct de vedere calitativ, restrîngîndu-ne la scriitorii din regatul romîn, constatăm că în afară de vre-o două duzini de nume, mai mult sau mai puţin cunoscute, şi aceasta cu titluri diverse, în care numai nu intră nici Caragiale, nici Delavrancea, nici Vlăhuţă, nici mulţi alţii, şi în care vechii junimişti, contimporani ai poetului, sint reprezintaţi numai prin d-nii Gane, Naum şi I. Negruzzi,—restul colaboratorilor îl formează aproape numai diletanţii ori debutanţii, începînd cu d. avocat Lascar Tărăbuţă şi sfîrşind cu regretatul, acum de curind decedat, colonel Tassian...

Albumul se deschide cu o scrisoare în proză, adresată ilustrului sărbătorit, în care scrisoare, deşi vechia şi cunoscuta formulă: „Doresc ca mica mea epistolă etc", a fost părăsită, totuşi căldura şi înălţimea sentimentelor acolo exprimate, nu pierde prin aceasta aproape nimic. Dealtmintrelea cetitorii pot singuri judeca. Iat-o:

„Vasile Alexandri!—Ţara recunoscătoare răsplăteşte astăzi munca rodnică şi uriaşă ce ai depus în decursul unui jumătate de veac..."

O necesitate inexorabilă ne împiedică însă a continua. Simţim nevoia de a aduce aici, imediat, omagiile noastre acest *unui jumătate* de scriitor, care nu este altul decît eminentul şi cunoscutul nostru jurisconsult d. D. Alexandresco.

Mai departe, acel grav bărbat de știință, care este în acelaș timp și un mare bărbat de stat, d. dr. C. I. Istrati, nu s'a sfiit de a lua el însuși lira în mînă, spre a da o foarte aspră, dar bine meritată lecțiune Parnasului contimporan. El caută, cu drept cuvînt, să reinvie acea varietate de poezie lirică, așa de mult gustată pe la jumătatea veacului trecut, dar pe care astăzi nu o mai cultivă, pe straturile suburbiilor celor mai excentrice, de cît doar calfele de bărbierie, în vederea onomasticii durduliilor lor. Dulcinee... Cetitorii noștri au înțeles că este vorba despre *acrostih*... Și fiind că prețul albumului este așa de minim, încît vînzarea și urgenta lui consumațiune este iminentă,—pentru ca posteritatea să nu rămîie cumva lipsită de mărgăritarul d-lui dr. C. I. Istrati—noi ne permitem a-l reproduce aici, fără a mai cere autorizarea savantului academician :

Nemuritorului poet

Aurii sau oacheși îngeri, cu sclipiri strălucitoare
Luminați de raze sfinte, rizători și fericiți,
Etern zboară'n nesfîrșire pe-aurite aripioare,
Cîntînd imn de nemurire, în văzduh nețărmuriți. *(?. N. R.)*
Sunînd trîmbețele'n ceruri, dup'a *sfintei cărți rostire*,
Au să'nvie din morminte toți *cei morți, la cîntul sfînt*.
Necredința nu se'ncape ; căci, în Dacia *Romană*,
După secoli de-adormire și de *moarte-apropiat*,
Resună duios în luncă, cîntul Bardului la luna *(!...N. R.)*
In *Mircești*, și Națiunea romînească-a înviat.

Dr. C. I. Istrati

Dar comitetul de inițiativă s'a gîndit nu numai la apropiata onomastică a poetului, ci s'a zis, desigur, că în sferele acele eterate, acolo unde odihnește el acum alături cu prietenii săi C. Negruzzi și Cogălniceanu, cu Eminescu și Bolintineanu, cu Alexandrescu și Nicoleanu, nu este cu putință să se fi părăsit tradiționalele obiceiuri gastronomice ale neamului,—pentru care cuvînt, a ținut să le procure acelora și o bogată colecțiune de *bilete de plăcintă*, destinate să descrețească frunțile cele mai elegiace :...

Poet ai fost, azi bronz tu ești,
Și-acum...... eternul cucerești !

Facă numai Cerul ca toate aceste opere, cu picioarele lor oloage, să poată ajunge încă la timp, la locul lor de destinațiune !

Iar iubitorii noștri de literatură, să nu plîngă totuși moartea spiritului critic ! Dacă îngrozit de gusturile editorilor albumului, el a fost nevoit să o rupă de fugă, și-a găsit însă repede un adăpost ospitalier. Tipograful ieșan care a imprimat astă primăvară albumul de care ne ocupăm, înfruntînd chiar rigorile legilor, a refuzat totuși cu indignare să'și aplice firma pe opera sa, picilind cu această onoare pe colegul său de la Botoșani, care este vinovat numai doar că a tipărit și reliefat o copertă fără de gust. Onoare, deci, firmei Iliescu, Grosu & C-nia, salvatoarea spiritului critic în Moldova !

COURRIER EUROPEEN

Dl. M. Craiovan utilizează din nou pentru corespondența sa din „C. E." articolele d-lui M. Costea, și deși se exprimă cu bună-voință despre „V. R." și articolele colaboratorului nostru, totuși nu indică lămurit izvorul corespondențelor sale.

Nădăjduim că va ținea, în sfîrșit, seamă de observațiunile noastre.

IARĂȘI NEOLOGISMELE

Domnul A. D. Xenopol nu poate mistui neologismele, și pace ! Revista sa „Arhiva", a cărei predilecțiune pentru avicultură nu mai este astăzi un mister pentru nimeni, se întreabă, cu drept cuvînt, îngrijorată : „Cînd oare d. Rareș, va *neologiza* găina ?"

Întrebarea ni se pare cel puțin..... prematură.

Într'adevăr, dacă enciclopedistul director al „Arhivei" ar fi urmărit cu atențiune articolul colaboratorului nostru, ar fi putut băga atunci de samă că adoptînd în studiile sale metoda știinților naturale, d. Rareș nu se putea abate cu nici un chip de la clasificările riguroase ale predecesorilor săi Linné, Cuvier, etc...

D. Xenopol poate dar să rămîie liniștit. Nici o primejdie de a vedea atăcîndu-i-se *gallinaceele*, cîtă vreme d. Rareș nu va fi isprăvit cu... *palmipedele !*

ULTIMA OARA

În ultimul moment—așa că abia avem vremea ca să nu rămînem datori—primim „Luceafărul" din Sibiu, cu o notă care ne privește și în care d. Tăslăuanu presară mici intenții de spirit, mici pretenții de „subtilitate" și mici îndrăzneli, dealtmintrelea inofensive.

Vom fi drepți și, cu toate ca nu tocmai competenți în litografie și în lucrul manual, vom recunoaște totuși marile merite ale d-lui Tăslăuanu, care „redactează" așa de bine „Luceafarul" prin acea a sa inteligentă alegere și aranjare a ilustrațiilor și prin acele fine brodării cu care-și cromolitografiază coperta revistei sale, lucrări care dovedesc pe lîngă un oare-care gust, mai ales o mare îndemînare din partea „redactorului"... Dar, cînd d. Tăslăuanu își părăsește specialitatea pentru care este așa de bine pregătit și dă să apuce în mînă acel mult mai banal instrument, numit condeiu,—atunci entusiasmul nostru pentru rolul d-sale cultural devine cu desăvîrșire mediocru, și sîntem aproape pe punctul de a-i opune un peremptoriu: *Ne, sutor, ultra crepidam !*

Dar, pentru ce s'a miniat oare așa de acru d. Tăslăuanu ?—Pentrucă noi ne-am exprimat mirarea că „Luceafărul", care face țărănism în literatură, va să zică face tendenționism,—îndoctrinează totuși sistematic pe cetitorii săi cu teoria artei pentru artă, prin pana colaboratorului său special și specialist, d. M. Simionescu-Rîmniceanu !... Și atunci, d. Tăslă-

uanu, urcindu-se la o înălţime, pentru d-sa, vertiginoasă, îşi propune prin nota menţionată să ne zdrobească pe noi dimpreună cu toate articolele noastre. Iar cînd zicem articolele *noastre*, trebuie să se înţeleagă *ale „Vieţii Romineşti"*, căci revista aceasta nu este doar o cafenea—sau ceva mai rău—unde primul venit să-şi poată petrece o oră plăcută; ea are o anumită direcţie şi în chestiunile principale, cum este aceia a artei, revista nu publică nimic împotriva vederilor direcţiei, iar dacă totuşi ar publica ceva, ar face-o aceasta numai spre a combate imediat părerile ce nu le împărtăşeşte.

Tot aşa îşi înţelege şi d. Tăslăuanu misiunea pentru care îşi închipue că este chiemat? Nu. După ce a publicat până acum nu mai puţin decît *trei* articole contra şi nici măcar unul în sprijinul teoriei sale, tremurînd de indignare în faţa nedumeririi noastre, ne spune solemn că nu poate primi o aseminea injurie... De ce răspindeşte atunci o teorie pe care nu o împărtăşeşte?—Pentru ca să informeze publicul! răspunde d-sa. Iar dacă vă aşteptaţi ca, faţă cu nămolul de articole ale d-lui Rîmniceanu, să insereze şi d. Tăslăuanu măcar o cît de timidă combatere a acelei teorii, în care nu crede, atunci vă înşelaţi amar... De după ghergheful său, înfăşurat în splendidu-i *robe-de-chambre*, d. Tăslăuanu ne declară, dimpotrivă, că nu va răspunde nimic... Şi ne ameninţă numai cu alte 24 articole în contra... teoriilor „Luceafărului", căci, încheie d-sa triumfal: „D. Rîmniceanu va răspunde"...

Lucrul stă cam aşa: Să ne închipuim că d. Iancso Benedek trimite un colet de articole anti-romineşti d-lui Tăslăuanu. Ce va face d. Tăslăuanu conform sistemului său de a-şi „redacta" revista?—Le va publica, fireşte, spre a informa publicul despre „teoria politică" a d-lui Benedek. Iar dacă noi, de pildă, îl vom combate pe acesta şi ne vom arăta nedumerirea în privinţa inserării în „Luceafărul" a unor asemenea articole,—ce va răspunde d. Tăslăuanu? Conform sistemului său, va exclama desigur triumfător:

— D. Iancso Benedek va răspunde!

Şi dacă nu ar face aşa, atunci d. Tăslăuanu nu ar fi consecuent cu sistemul său de a-şi „conduce" revista.

Iar sistemul acesta noi nu îl primim cu nici un chip. Cînd cineva se crede chemat a face să apară o revistă *literară*—obligaţiune la care dealtmintrelea nimeni nu-l constrînge—atunci trebuie să dele chestiunilor *literare* toată atenţiunea ce li se cuvine. Nu poate, nu se pricepe în asemenea chestiuni?... Nu-i nevoie să recruteze volintiri care să-i umple paginile! N'are decît să evite *discuţiunile* literare şi să se mărginească a publica poezii şi nuvele, pentru care are colaboratori eminenţi....

Şi probabil că acesta este ultimul nostru cuvînt în chestiunea aceasta; căci dacă nu ar fi şi alte consideraţii, ar rămînea totuşi una umanitară: Grija noastră de a nu mînia din cale afară pe d. Tăslăuanu, căci, temperament emotiv cum este, surescitarea aceasta ar putea să-i stînjenească activitatea.... Şi atunci, cine va mai „redacta" superbele brodării de pe coperta simpatică a revistei sibiene?

P. Nicanor & Co.

Cronica Literară

— Traducerile —

Toate popoarele culte traduc mult pentru a se pune la îndămîna celor neştiutori de limbi străine bogăţia sufletească a celorlalte popoare. Nevoia traducerilor, fireşte, a fost simţită la noi de demult; istoria literaturii romîne începe cu traduceri şi istoria literaturii propriu zise începe tot cu traduceri: Acel care s'a numit „părintele literaturii romîne", Eliade Radulescu, îşi făcuse din traduceri unul din punctele programului său de redeşteptare naţională. La noi, unde literatura artistică şi mai ales cea ştiinţifică—în înţelesul cel mai larg al acestui din urmă cuvînt—sînt încă atît de sărace, nevoia traducerilor este şi mai imperioasă. Şi, din acest punct de vedere, entuziasmul cam juvenil al bătrînilor jurişti şi diletanţi în literatură, manifestat cu prilejul congresului „proprietăţii literare", ni se pare cam intempestiv. Noi sîntem atît de nevoeşi, încît nu tocmai noi ar fi trebuit să fim cei mai entuziasmaţi de *egalizarea* noastră, din acest punct de vedere, cu popoarele culte din apus. (Şi ar fi poate de vorbit aici şi de marele *folos* ce l'am avea dacă, prin traduceri, am fi şi noi cetiţi de străini... Poate că ar trebui să mai dăm noi ceva ca să ne „fure" străinii!)

Dacă pentru pătura numită cultă, care ştie cel puţin franţuzeşte, traducerile nu sînt aşa de necesare, apoi există o pătură, din ce în ce mai numeroasă, foarte interesantă şi foarte doritoare de a se lumina, pătura „intelectualilor satelor", pentru care traducerile, şi mai ales acele ale operilor ştiinţifice de toate felurile, sînt absolut necesare.

Dar traducerile, şi mai ales ale operelor artistice, au o altă mare însemnătate: ele ajută la îmbogăţirea şi imlădiarea limbii, la formarea *limbii literare* *). Textul, pe care ai să-l traduci, te sileşte să te frămînţi, să-ţi dai bine samă de toate resursele limbii materne, să devii conştient de valoarea cuvintelor,—te sileşte să descoperi şi să utilizezi feluritele izvoare ale limbii, să *literarizezi* tot felul de cuvinte: un Shakespeare prin *bogăţia* vocabularului, un Maupassant prin fineţa şi preciziunea *nuanţei*,

*) Vezi *Pompiliu Eliade*: De L'Influence française sur l'Esprit Public en Roumanie,—despre Vornicul Beldiman.

etc. te vor silì, pentru a găsi echivalentul, *să-ţi descoperi* ţie—şi deci şi altora—limba maternă şi să ţi-o însuşeşti mai bine şi mai conştient.

Dacă traducerea unei opere ştiinţifice este un lucru relativ uşor, căci ai a face cu idei, şi cu idei precize, nu este tot aşa cu operele artistice. „A traduce" o operă artistică este a ţi-o imagina mai întâiu, este a o re-simţi, a o re-trăi, pentru a o crea a doua oară. Orice „traducere" are trei termeni: cuvintul strain îţi evocă *mai întâiu* o stare sufletească, iar aceasta, *apoi*, se exteriorizează printr'un cuvint din limba maternă. Cînd e vorba de o operă ştiinţifica, lucrul e uşor, căci cuvintele corespund la *idei* precize; o operă literara însă e o sumă de imagini şi de sentimente, care, prin natura lor, sînt mai nebuloase şi aici cuvintul e mai greu de găsit; pentru a-l găsi se cer, chiar la traducător, însuşiri artistice: cunoaşterea perfectă a celor două limbi nu este de ajuns. *La ideal*, traducătorul ar trebui sa fie tot atît de artist ca şi autorul original şi încă un artist congenial autorului original. Gîndiţi-vă numai la *dialog*. Convorbirea nu poate fi tradusă *ad litteram*. Textul străin îţi dă numai conţinutul; forma, tonul vorbirii rămîne pe sama traducătorului. Dacă vorbeşte, de pildă, o mahalagioaica, tu, traducător romîn, trebue să ai un talent de felul lui Caragiale, ca să poţi auzi şi reda tonul de „mahala", care e *altul*, care se exprimă *altfel*, cu *alte* inconsecuenţe gramaticale şi pretenţii ridicole de stil, la noi decit aiurea... Gîndiţi-vă la expresia franţuzească: *„Tiens!"*, prin cîte echivalente se poate da în romîneşte, echivalente care atîrnă de situaţie, de starea sufletească, de gradul de cultura al celui care vorbeşte etc. etc... Acelaş lucru şi despre o descripţie de natura şi despre caracterizarea unui personagiu etc.: trebue să *vezi* şi să *simţi* mai întâiu, pentru a traduce, adică pentru a reda pasajele din autorul străin.

Dar cînd e vorba de traduceri de bucăţi în versuri, greutăţile devin şi mai mari. Unii traduc versurile străine în proză romînească. Aceasta traducere, chiar dacă ar îndeplini condiţiile cerute mai sus, încă e o adevărată trădare, căci dacă nimiceşti versul—ritmul, rima şi măsura—ai mutilat bucata, ai răpit jumătate din „poezie", dacă nu mai mult, ai făcut *altă* bucată, căci *versul* e strins legat cu sentimentalitatea, este, şi el, *exprimarea* sentimentalităţii poetice. Odată cu versul, moare şi o bună parte din poezie.

Cei cari traduc versurile în versuri, dau peste altă greutate: Siliţi de greutăţile versificaţiei, ei sînt nevoiţi să *schimbe* expresiile, imagini ori chiar versuri întregi, sînt nevoiţi sa mutileze mai tare bucata tradusă, să li se aplice mai mult denumirea de *traduttore traditore*...

O poezie în versuri se poate, în adevăr, zice că e netraductibilă, afară decit numai daca ai imagină că traducătorul e un poet tot atît de mare caşi poetul original şi congenial acestuia, aşa încît, inspirîndu-se de toata poezia originalului, s'o redea apoi, *el*, în versuri de o putere

şi frumuseţă egală. Atunci traducerea ar putea *suggera* în cetitor aceiaşi „poezie" ca şi originalul.

Dovada celor de mai sus se poate face cetind traducerile romîneşti în versuri. Care nu este o desfigurare? Care nu face să ne apară mai mici poeţii cetiţi în original?

Şi cine poate spune, dacă nu ştie englezeşte şi ruseşte, că *cunoaşte* poezia lui Byron ori a lui Lermontoff?—pe cînd pe Dickens ori pe Tolstoi îi poate cunoaşte oricine din traduceri.

Şi, daca am compara ştiinţa, literatura în proză şi literatura în versuri, luînd de pildă pe Darwin, pe Dickens şi pe Byron, vom găsi—dacă nu ştim englezeşte—că pe Darwin îl putem cunoaşte perfect din traduceri, pe Dickens aproximativ, pe Byron aproape de loc...

Nu urmează de aici să nu mai traducem literatură. Dimpotrivă, nevoia fiind mare, orice traducere e binevenită, cu condiţie ca *cel care traduce să aibă măcar oarecare talent artistic*...

Această condiţie, pe care, în genere, n'o îndeplinesc traducătorii de nuvele şi romane, care cred că cunoaşterea limbii materne şi străine ajunge—unii se dispensează şi de asta!—este îndeplinită, de fapt, aproape de toţi traducătorii de poezii în versuri. Aci, lucrul fiind mai greu, căci e necesară cunoaşterea tehnicei, adică versificarea, nu se amestecă, în genere decit cei care sînt, mai mult sau mai puţin, chemaţi.—De aceea veţi vedea rar un traducător în versuri, care să nu fie de meserie poet, pe cînd traducerile în proză sînt făcute de ordinar—aproape în totdeauna—de oameni care n'au nici un alt comerţ cu literatura. Dacă un Heine a fost tradus de St. Iosif sau O. Carp, este natural ca un romancier sau nuvelist să fie tradus de Sadoveanu sau Brătescu-Voineşti, sau de alţii mai mici, dar care să aibă oarecare talent artistic.

Cum că cu „oarecare" talent artistic traducerea nu va fi ideală, asta e altă chestie: va fi însă cel puţin suportabilă...

G. I.

Cronica economică

— Absolvenţii şcoalelor de meserii la ţară —

Cine cunoaşte istoricul şcoalelor romîne, nu se poate plînge că nu s'ar fi dat învăţămîntului nostru profesional, char de la început, toată atenţiunea ce i se cuvine. Dimpotrivă, este uşor de constatat că toţi acei care, în cursul vremilor, au fost chemaţi să îndrume şcolile de meserii, au lucrat din toată inima spre a ridica şi răspîndi cît mai mult acest învăţămînt.

D. P. P. Carp a cheltuit 2½ milioane lei cu clădirea *localurilor* şi atelierelor bine înzestrate ale şcolilor de arte şi meserii. *Regretatul* George Palladi, vizitîndu-le mai tîrziu şi găsindu-le fără scule şi material, le-a dotat din belşug spre a'şi putea urmări scopul. D. Sp. Haret, dorind să se folosească de acest învăţămînt cît mai multă lume şi mai ales acei care se află în legătură cu agricultura, l-a dat o aşa dezvoltare încît astăzi fie-care judeţ are cel puţin o şcoală de meserii. În fine actualul domn ministru al instrucţiunii,—după cît ştim—are intenţiunea de a crea şcoale normale pentru maiştri, măsură menită să asigure recrutarea unui personal didactic şi mai bine pregătit pentru şcoalele noastre de meserii.

Negreşit că lucrurile nu se vor opri aici şi că perfecţionarea acestor aşăzăminte culturale şi tecnice va merga înainte, paralel cu nevoile ţării şi cu progresele timpului; dar, ni se pare interesant a cerceta dacă utilizarea capitalului de cunoştinţi, dobîndit de absolvenţii şcoalelor noastre de meserii nu s'ar putea face, chiar de pe acum, într'un chip mai rentabil pentru ei şi mai folositor pentru ţară.—La această întrebare ne vom încerca să răspundem aici.

Cu prilejul anchetei industriale executate de ministerul agriculturii, industriei, comerţului şi domeniilor—lucrare la care am luat şi noi parte—cercetînd răspunsurile primite la chestionarul industriei mici, am putut constata, între altele, următoarele două fapte interesante:

1. Toate meseriile introduse de curînd în ţară, care constitue aşa zicînd „ceva nou" pentru noi, sînt aproape numai în mîna Evreilor. Aşa, în majoritate, ei sînt instalatorii soneriilor electrice, a căror întrebuinţare în ţara noastră este relativ nouă. Primii ingineri electricieni în

Romînia au fost Evrei şi astăzi tot ei sînt cei mai numeroşi. Mergînd mai departe, constatăm că aproape toţi dentiştii sînt deaseminea Evrei. Într'un cuvînt, mai toate specialităţile nouă şi care, nu e nevoie să mai spunem, sînt mai bine remunerate, se exercită de către Evrei.

2. Mai toate atelierele meseriaşilor Evrei sînt de o creaţiune cu atît mai recentă, cu cît ne apropiem mai mult de Dunăre. Şi faptul se explică astfeliu: Dacă tatul este tinichegiu în Bacău, fiul, tinichegiu şi el, va merge să se aşeze de pildă la Focşani, căci concurenţa este mai aprigă între Evreii mai numeroşi la Bacău, de cît între Evreii şi Romînii din Focşani, unde, aceşti din urmă mai pot găsi la rigoare şi cîte un loc de funcţionar...

Aceste fapte ne învederează o mare calitate a meseriaşului Evreu, calitate pe care trebuie nu numai să o cunoaştem, ci chiar să căutăm a ne-o apropria: *prevederea*. Spre a înlătura concurenţa, ceea ce este foarte firesc, el îşi întrebuinţează toată prevederea nu numai în alegerea meseriei, ci şi în alegerea localităţii unde are să profeseze.

Tot aşa procedează oare şi absolventul şcoalei noastre de meserii?—Nu; pe cînd Evreul îşi alege meseria în care are de luptat cu mai puţini concurenţi, absolvenţii noştri, chiar de la intrarea lor în şcoală, aspiră cu toţii să ajungă ajustori ori lăcătuşi sau—cum zic ei—„mecanici", adică să îmbrăţişeze tocmai meseria aceia în care le fac cea mai mare concurenţă ucenicii eşiţi din atelierile private. Tot aşa, pe cînd meseriaşul Evreu îşi alege cu prevedere localitatea, absolvenţii noştri aleargă cu toţii la Bucureşti, cătînd locuri mai ales în atelierile Statului, unde concurenţa este aşa de mare. Şi cu toatea acestea, chiar cu neajunsurile învăţămîntului lor profesiona actual, ce cîmp larg deschis ar avea absolvenţii noştri în comunele rurale, unde pe lîngă că şi-ar putea crea frumoase situaţiuni personale, ar aduce în acelaşi timp şi aşa de însemnate servicii ţării!

La ţară este o aşa mare nevoie de meseriaşi, încît absolvenţii şcoalelor noastre de meserii, dacă ar duce acolo deprinderile de muncă şi energie cîştigate în şcoală, ar fi primiţi cu braţele deschise. Gospodarii de la ţară s'ar grăbi să-i alipească familiilor lor şi încetul cu încetul ei ar înlocui acolo, în viaţa economică a satelor, pe răzăşii acei care odinioară l'au făcut pe Stefan cel Mare—mare, iar ţara lor admirată de o lume întreagă.—Şi nu se poate zice că locurile sînt ocupate... Locurile de meseriaşi statornici la sate le sînt păstrate prin însăşi puterea legilor ţării, în a căror lipsă, ele ar fi fost de mult umplute; iar sătenii îi aşteaptă acolo cu nerăbdare, avînd nevoie de ajutorul lor nu numai ca meseriaşi iscusiţi ci şi ca oameni cu ştiinţă de carte.

Acei care au urmărit congresul băncilor populare, au putut vedea ce luptă aprigă au început obştiile ţărăneşti spre a ajunge să cultive pentru ele, pămîntul pe care l'au arat şi sămănat atîta vreme pentru

alţii. Ni s'a spus *) la ultimul congres că sînt 53 de obştii ţărăneşti care au luat pînă acum moşii în arendă, iar numărul lor are să crească considerabil sub aripa ocrotitoare a băncilor populare.—Ei bine, toate acele obştii au nevoie de fierari ca să le dreagă plugurile, de mecanici ca să le conducă maşinile de treierat, de lăcătuşi şi ajustori ca să le repare; au nevoie de rotari şi caretaşi pentru carele lor de povoară şi pentru căruţele uşoare. Este şi are să fie atîta de lucru la ţară, încît oricine trebuie să se întrebe cu mirare: de ce absolvenţii noştri stau la oraşe ori se grămădesc în Bucureşti, unde duc o viaţă plină de greutăţi?—La ţară este locul lor; acolo să deie pilde de muncă şi pricepere şi să înceapă a conduce trebile, ducînd lumina căpătată în şcolile dela oraşe, până în fundul cătunelor celor mai depărtate. Să-şi facă o datorie şi o fală în acelaşi timp, contribuind la cea mai frumoasă mişcare economică, ce se face astăzi la adăpostul băncilor populare!

*

Pentru îndrumarea în această direcţiune, în afară de simţul de prevedere despre care ne-am ocupat, şi care trebuie sădit în tinerele generaţiuni, se mai cere negreşit, mai ales acum la început, o energie şi muncă proporţionată din partea lor. Aceste însuşiri, după cum am avut ocaziunea să constatăm cu drag, nu lipsesc absolvenţilor noştri şi ele se pot cu siguranţă cîştiga prin şcoală; este însă o altă calitate neapărată în lupta vieţii: spiritul de economie, cu care, din diferite cauze şi împrejurări, ei nu sînt încă deprinşi. Părerea noastră este însă că şi în această direcţiune şcolile noastre ar putea face mult. Iată, de pildă, mijloacele de care ne-am servit noi pentru a face pe elevii şcoalei de arte şi meserii din Bucureşti să prindă gust pentru economie şi să poată ajunge a-şi forma în acelaş timp capitalul necesar spre a se îndruma către ocupaţiunile dela ţară:

1. Am înlesnit cît mai mult pe elevi ca în timpul vacanţelor să poată fi angajaţi cu plată de diferiţii mari agricultori, spre a conduce maşinile de săcerat şi garniturile de treierat;

2. Am obligat pe elevi, chiar de la început, să depuie spre fructificare o jumătate din plata lor,—în contracte fiind prevăzută hrana şi locuinţa lor în sarcina proprietarilor sau arendaşilor respectivi;

3. Am alăturat la aceste sume premiile anuale ce se acordă elevilor în bani, premiile date pentru lucrări în ateliere, taxa de 10 lei pe care elevii o depun la intrarea în şcoală, precum şi orice alte sume le-au cîştigat elevii sau le-au economisit din aceia ce primeau de acasă.—Toţi aceşti bani s'au depus la casa de economie cu carnet în regulă pe numele fiecărui elev;

4. Am dispus, prin regulament, ca beneficiile care până acum se împărţeau în sume mici absolvenţilor, să fie depuse pe viitor în vederea constituirii unui fond pentru instalarea lor ca meseriaşi.

*) Vezi şi Cronica Internă de d. Vintilă I. C. Brătianu în „Viaţa Romînească" V. III. No. 7 pg. 126 (N. R.)

Din cele arătate, se vede că noi am urmărit îndoitul scop: pe de o parte constituirea capitalului necesar, şi pe de alta desvoltarea spiritului de economie între elevi. La început, a trebuit negreşit o oare-care energie; acum însă elevii vin să-şi depuie singuri economiile lor. De aici până la spiritul de asociaţie nu este decît un pas. Uniţi între dînşii, chiar dacă sumele economisite ar fi mici—ceia ce nu este adevărat—ei pot ajunge la un capital însemnat, pe care, la rîndul ei, şcoala ar putea şi ea să-l mărească cu fondurile disponibile despre care am vorbit. Astfel îndrumaţi, avem speranţa de a vedea în curînd o asociaţie de mecanici plătind una sau chiar şi două rate ale unei garnituri de treierat, apucîndu-se de lucru şi, cu hărnicia ştiută, achitînd în toamnă a treia rată şi aşa mai departe, până cînd locomobila şi batoza vor deveni proprietatea lor. Iar alături cu acestea, micul atelier pentru primele reparaţii se va mări, căci toţi vecinii vor alerga la dînşii.—Tot aşa, absolvenţii rotari şi caretaşi punînd împreună banii economisiţi, la care se va adăugi şi ajutorul dat de şcoală, se vor putea instala într'o comună mai mare. Şi atunci, care ţăran sau proprietar mare, dîndu-şi sama de un car bun şi bine legat, de-o brişcă uşoară şi solidă, nu se va îndrepta la dînşii? Iar dacă ei vor şti să se folosească de bîlciurile dimprejur, cîte căruţe, care, roabe, roate şi tot felul de lucruri, nu ar putea desface, atunci cînd activitatea la ţară este mai astîmpărată?

Un lucru nu trebuie să se piardă însă din vedere: pe de oparte reuşita acestor aşăzăminte este cu atît mai asigurată cu cît începutul costă mai puţin; iar pe de altă parte, ele nu pot prospera—ca şi obştiile săteşti—decît răzimate pe *economie* şi *spirit de asociaţie*.

Iată aici rezultatele băneşti la care am ajuns noi în primele 5 luni de încercare: au fost angajaţi în cursul verii trecute, la conducerea maşinilor agricole, 73 elevi dintre care numai vre-o 15 au lucrat ca mecanici, iar restul ca ajutoare. Libretele de economie ale elevilor reprezintă astăzi suma globală de 2,636 lei. Din aceştia 2,324 sînt ai elevilor, iar restul formează economia ucenicilor.

Nu am fi dat în vileag aşa de timpuriu aceste modeste începuturi—de la care totuşi noi nădăjduim mult—dacă congresul artelor industriale şi al meseriilor*) nu ni s'ar fi părut cel mai nimerit prilej pentru a răspîndi o ideie, pe care noi o credem cu atît mai bună şi folositoare, cu cît dînd ţăranului ajutorul tecnic de care are nevoie, este—după băncile populare—al doilea mare serviciu ce i-l putem face.

P. N. Panaitescu
Inginer

*). Acest material a servit autorului în cuvîntarea rostită la menţionatul congres, care a avut loc în Bucureşti, la 27 Septembre 1906.

Cronica Externă

— Situaţia in Anglia —

De un an şi jumătate se petrec in Anglia fapte cam descumpănitoare pentru admiratorii puterii britanice dar, desigur, foarte interesante pentru toţi cei ce urmăresc cu patimă evoluţiunea societăţii moderne, străduinţile ei către o viaţă mai armonioasă, mai fericită şi mai dreaptă.

Intr'adevăr, acum un an şi jumătate nimic nu era schimbat in situaţia Angliei pentru un observator superficial. Anglia era încă Anglia pe care o cunoşteam cu toţii, ţara in care firul continuităţii istorice nu fusese distrus nici o clipă măcar, ţara care dăduse lumii îndoitul şi contradictoriul spectacol al libertăţilor celor mai înaintate şi al privilegiilor celor mai învechite. In Anglia admiram organizarea socială care lăsase pe om să se dezvolte în toată deplinătatea lui, să pătrundă departe în domeniul cugetării şi al artei, precum a pătruns departe in întunecimile mărilor şi ale continentelor, admiram progresele îndeplinite fără ca liniştea să fi fost turburata, fără ca armonia socială să fi fost sguduită, in nişte vremuri în care celelalte ţări se svircoleau în lupte intestine şi nu puteau face un pas spre libertăţile moderne fără ca să nu se clatine până în temelie sau să nu se răstoarne cu desăvirşire echilibrul social. Şi de aceia nu trebuie să ne mire că, pe cind celelalte ţări işi cheltuiau puterile în lupte zădarnice sau în războaie singeroase, Anglia şi-a întins falnică şi majestoasă dominaţiunea ei peste atitea ţinuturi, a umplut pieţile lumii cu nesfirşitele produse ale activităţii ei impunătoare şi a putut duce până în colţurile cele mai îndepărtate ale pămîntului limba, cultura, obiceiurile şi civilizaţia ei puternică.

In această Anglie nu era loc pentru soluţiuni extreme nici pentru revendicări violente. Pe acest pămînt sămînţa socialismului continental nu putea să încolţească, şi atunci era firesc ca în tot decursul veacului al XIX Anglia să stirnească deopotrivă admiraţiunea spiritelor înaintate şi a spiritelor reacţionare. Cele dintâiu găseau în aşezămintele Angliei acel liberalism binefăcător şi larg, acea înţelegere a problemelor moderne ce o doreau pentru propria lor patrie. Cei de pe urmă găseau în rămăşiţile trecutului, căruia Anglia îi rămăsese credincioasă, dovada putinţii de a împăca respectul tradiţiunilor cu progresele omenirii.

De un an şi jumătate ne găsim în faţa unei alte Anglii, a unei Anglii care nu se mai asamănă cu Anglia de odinioară, mindră, puternică, stăpînitoare a mărilor şi a continentelor; ne găsim în prezenţa unei Anglii care se apropie de celelalte ţări, de grijile lor, de problemele lor sociale, de frămîntările lor lăuntrice, în prezenţa unei Anglii care se continentalizează cu o violenţă de necrezut, cu o violenţă care a surprins toate cercurile ocîrmuitoare din Anglia. Partidul şi aspiraţiunile socialiste au isbucnit în Anglia la ultimele alegeri parlamentare. Şi dintr'o zi într'alta situaţia politică a fost schimbată, atmosfera în parlament a fost alta. Desbaterile Camerei Comunelor şi-au schimbat înfăţişarea şi tonul. In locul discuţiunilor academice şi în totdeauna de o perfectă urbanitate, care dădeau acestei celebre arene politice atita distincţiune şi o aşa demnă autoritate, s'au introdus acolo moravurile brutale şi gălăgioase ale parlamentelor continentale, care clocotesc de viaţă, de aspiraţiuni şi de patimi. Ideile care agitau celelalte ţări şi de care Anglia putuse până atunci sa nu se îngrijească, aceste idei pe care dînsa se obişnuise să le despreţuiască, apar în incinta parlamentului, iar în schimb, concepţiunile care singure pasionaseră opinia publică şi făcuseră obiectul discuţiunilor zilnice din parlament şi din afară de parlament, sînt lasate în părăsire şi date uitării. Imperialismul care fusese simbu-rele vieţii publice englezeşti mai bine de 25 de ani, nu mai preocupă pe nimeni. Protecţionismul d-lui Chamberlain, care stirnise atitea discuţii şi atitea critici, nu mai interesează decît pe cîţiva fanatici. Abea pe ici pe colo se mai ridică vre-un glas sfios care să reamintească de acel plan măreţ de consolidare imperială şi economică, sau să deplîngă boala ce, pentru moment cel puţin, a doborît pe luptătorul puternic care personifică această politică.

Toate imperfecţiunile organizării sociale, toate nepotrivirile dintre aşazăminte şi spiritul timpului, toate care erau atit de amorţite incit păreau că mulţumesc naţiunea, toate au eşit la iveală şi cu ce putere! Obireau că mulţumesc naţiunea, toate au eşit la iveală şi cu ce putere! Obiceiurile parlamentare erau învechite, trebuia elaborat un nou regulament al dezbaterilor parlamentare. Criticele formulate în potriva Camerei Lorzilor erau reluate cu mai multă înverşunare decît ori cînd. Pretutindeni se ridicau protestări în potriva acestei adunări ereditare, pretutindeni se spunea că ea nu mai corespunde cu concepţiunile de guvernămînt modern. Miniştri, miniştrii în funcţie chiar, o botezau camera leneviei şi ceea ce e mai caracteristic, nimeni nu îi lua pe faţă apărarea, căci toată lumea ştia că de multe ori această Cameră nu'şi mai îndeplineşte chemarea, că se compune din nobili încărcaţi de titluri, de privilegii şi de bogăţii care preferă plăcerile vieţii sarcinelor publice şi grijelor politice, care nu vin cu anii la şedinţe sau cînd vin, vin numai pentru a împiedeca realizarea aspiraţiunilor naţionale, sau pentru a resturna cu dispreţul atotputerniciei tot ce cu muncă şi cu truda s'a adunat şi s'a înjghebat, pe cînd ei se primblau pe cîmpurile de curse, vînau leoparzii în selbătaciile Africei sau aruncau milioane pe mesele verzi dela Monte-Carlo.

In mijlocul acestei invălmăşeli, crizele care băntuiau în diferitele partide politice nu puteau decit să desăvirşească opera lor de descompunere. Şi de fapt, se poate spune azi că nu mai sînt partide în Anglia. Unioniştii care 20 de ani au deţinut puterea, care se bucurau de un prestigiu neobicinuit, sînt cu totul împrăştiaţi şi cu totul lipsiţi de cirmă. O parte din ei urmează pe d-nul Chamberlain şi pe lingă protecţionism, admit un program înaintat în ce priveşte chestiunile interne. Ceilalţi au rămas credincioşi domnului Balfour. Aceştia sînt conservatorii propriu zişi, cei ce înăuntru reprezintă tendinţele reacţionare şi în afară se apropie de protecţionismul d-lui Chamberlain, fără a'l admite în întregime. Infine vin unioniştii ducelui de Devonshire, adecă acei liberali care alături de ducele de Devonshire şi de d-nul Chamberlain s'au despărţit la 1885 de d-nul Gladstone pe chestia Home-rulului irlandez, dar care acum sînt prea liberali pentru a admite programul intern al conservatorilor d-lui Balfour, şi prea conservatori pentru a se lepăda de convingerile lor liberschimbiste şi a îmbrăţişa protecţionismul imperialist al d-lui Chamberlain. Un an de opoziţie nu pare a fi nici apropiat nici despărţit mai mult aceste grupări atit de strins unite 20 de ani. Nicăeri nu s'a văzut din partea căpitenilor lor vre-o încercare serioasă de apropiere, totul s'a mărginit la declaraţiuni şi la făgădueli. Cînd în partidele politice lucrurile se opresc aci e că criza e adincă, ca e dictată de cauze serioase şi grave.

Partidul liberal are azi ce e drept toate aparenţele unităţii. Dar nu are decit aparenţele. Liberalii din care se compune ministerul d-lui Campbell Bannerman sînt nişte liberali moderaţi. Ei au păstrat mai mult caracterele liberalismului clasic al lui Gladstone, decit caracterele liberalismului înaintat şi democratic al maselor populare din Regatul Unit de astăzi. Şi ceea ce a dat acestor liberali moderaţi izbînda în ultimele alegeri, nu a fost credinţa naţiunii în ideile şi idealurile lor, ci concursul a două curente vii şi puternice şi anume a curentului naţionalist irlandez şi a curentului socialist. Prins între aceste două curente, liberalismul englez evoluiază spre democratizarea lui. Cum va evolua? Până unde va merge pe calea democratizării? În ce măsură se va socializa sau socialiştii vor fi moderaţi de el? Acestea sînt întrebări care nu se pot încă rezolva şi care fac tocmai ca conducerea afacerilor interne ale Angliei să se resimtă aşa de mult în momentul de faţă, de nedumerirea şi de şovăelile fruntaşilor partidului care stă la cirma ţării. Şi să nu se creadă că politica partidului socialist, a partidului care se numeşte Labour Party, e mai bine definită, mai cristalizată decit politica liberalilor. Socialismul propriu zis neexistînd până acum în Anglia, în locul lui s'a dezvoltat un curent puternic de ridicare a soartei lucrătorilor prin asociaţiuni. Această mişcare cunoscută sub numele de Trade-Unionism a creat în rîndurile democraţiei înaintate o adevărată şcoală conservatoare, o şcoală care crede că a ajuns la formula definitivă şi perfectă a problemului social şi că orice îndrumare nouă nu poate fi decit periculoasă pentru ordinea socială şi pentru soarta proletariatului englez. Pe lingă această şcoală, se ridică în rîndurile partidului lucrătorilor o şcoală mai înaintată, o şcoală care dacă nu se confundă încă în toate şi în totdeauna cu socialismul continental, se apropie de el tot mai mult şi tot mai tare, punînd şi acolo problemele acute ce se pun în ţările care n'au avut nici armonia socială a Angliei, nici continuitatea ei istorică.

Partidul naţionalist irlandez a rămas neatins de vîntul resturnător al vremurilor. El a păstrat credinţa lui neţărmurită în dreptatea cauzei lui şi în izbînda lui finală. Iar cum terenul pe care el se pune este în afară de terenul pe care îşi dau lupta partidele politice din Anglia, atitudinea lui neschimbată confirmă criza ce bîntue lumea publică engleză şi care ne-a pus faţă în faţă cu Anglia de azi, cu o Anglie nouă.

Care să fie cauza acestor schimbări adinci? De ce ne găsim în prezenţa unei alte atmosferi politice, de ce nu mai avem în faţa noastră partidele istorice, de ce atita şovăială şi atita perturbare în toate lagările? Pentru că evoluţiunea internă a Angliei, care fusese atît de neîntreruptă şi de armonioasă până pe la 1870, a fost de atunci încoace îndepărtată de la matca ei firească şi îndreptată într'o direcţiune care a făcut ca firul continuităţii să se rupă şi ca Anglia să ajungă în aceiaşi situaţiune de dezechilibru social, în care se află şi ţările de pe continent, ba chiar să aibă faţă cu unele o netăgăduită întîrziere.—Dacă evoluţiunea Angliei ar fi urmat o cale firească, ar fi trebuit ca după legea din 1867, care a extins dreptul de vot şi a chemat pentru întîia oară naţiunea la adevărata şi hotărîtoarea conducere a treburilor publice, să înceapă în Marea Britanie o politică largă de democratizare, o era de mari şi adinci reforme sociale. Partidul liberal ar fi trebuit să se transforme într'un partid înaintat, care să îmbrăţişeze toate chestiunile şi toate revendicările sociale, care să se prezinte în faţa naţiunii cu un program întreg de reforme pentru îmbunătăţirea soartei muncitorilor, care să scuture fără milă toate rămăşiţele de privilegii, toate nedreptăţile sociale, care într'un cuvînt să se puie în fruntea democraţiei, precum în fruntea liberalismului a mers atitea veacuri, încunjurat de admiraţiunea şi de slava lumii întregi. Cînd colo, partidul liberal a stat pe loc, s'a mulţumit cu cîteva reforme religioase, cu cîteva îmbunătăţiri în instrucţia publică şi în raporturile dintre stat şi biserică şi a privit cu sfială pe radicalii care susţineau nevoia unei politici mai sincer democratice. In asemeni condiţiuni, poporul nevăzînd nici o deosebire între acest liberalism moderat şi între liberalismul conservatorilor, a preferit să se întoarcă în spre conservatori care pe lingă un program minimal de reforme sociale mai aduceau naţiunii şi altceva, îi vorbiau şi un alt limbagiu, ştiau să evoce în mintea ei alte ambiţiuni şi alte speranţe. Şi atunci a putut Disraeli să scoată politica engleză din făgaşul problemelor şi preocupărilor interne, pentru a o asvîrli în imperialism şi a putut şi d. Gladstone în lipsa unui alt program pentru marele său partid, să lese la o parte chestiunile interne, pentru a arunca destinele Angliei în controversele Home-rulului irlandez.

Douăzeci şi cinci de ani partidele engleze au uitat astfel că există o chestiune socială înăuntrul Angliei, au lăsat la o parte toate problemele de ordine internă, nu şi-au îndreptat privirile, gîndurile, activitatea, energia decît în afară. S'au pasionat rînd pe rînd pentru soarta nenorocită a poporului irlandez pe care Englezii cuceritori nu au ştiut în decursul veacurilor nici să-l împace, nici să-l trateze cu destulă mărinimie şi cu destulă omenie, şi pentru soarta imperiului britanic pe care au luptat ca să-l mărească întîiu, ca să nu-l lase să se rupă în bucăţi, pe urmă. In bolţile palatului de la Westminster n'au răsunat 25 şi mai bine de ani decît tînguirile elocvente ale unui Gladstone, care ruga poporul său să nu-l lese să se coboare în mormînt până ce nu va vedea o Irlandă autonomă, sau strigătele de alarmă ale unui d. Chamberlain, care văzînd că supremaţia comercială a Angliei este ameninţată prin separatismul coloniilor şi prin concurenţa străinătăţii, căuta, printr'un vast plan de federaţie imperială, să scape gloria perindă a patriei sale. Pentru această idee de consolidare imperială s'a făcut războiul Transvaalului, s'a agitat ideia introducerii serviciului militar obligatoriu, s'a cerut participarea coloniilor la cheltuelile militare şi navale ale imperiului, s'a cerut înlocuirea liberului schimb prin protecţionism, s'au întreprins expediţii în Zululand şi pe ţărmurile Nigerului, s'a croit în cîţiva ani numai în centrul Africei un întins imperiu, s'a visat întinderea dominaţiunii engleze de la Cairo la Captown, s'a cucerit Kartumul, s'a pus o stavilă mersului de mii de ani neturburat al Nilului şi sub voinţa puternică a Englezilor, nu i-a mai fost îngăduit bătrînului fluviu să se reverse după secularul său plac; s'au scos din cîmpiile Indiei bogăţii nesfîrşite, s'au potolit răscoalele şi foametele şi s'a întronat pretutindeni mîndria legitimă, nu e vorbă, a operei săvîrşite.

Dar în acest timp în Anglia toate s'au lăsat în părăsire şi azi ocîrmuitorii se găsesc în prezenţa unui număr de 13 milioane de oameni care mor de foame şi care nu găsesc de lucru, în faţa unui popor în care instrucţia publică nu a fost răspîndită, cum trebuia să fie răspîndită într'un popor care vrea să meargă în fruntea civilizaţiei într'un secol de lumină, în faţa unui popor în care repartizarea bogăţiilor este mai nedreaptă decît ori unde, unde o treime din pămîntul Regatului Unit este stăpînit de 500 de lorzi, unde un duce de Sutherland stăpîneşte singur 1.250.000 de acri; unde alături de jalnicul convoiu al celor 13 milioane de muritori de foame se ridică cele 500 de milioane ale unui lord Iveagh sau ale unui duce de Westminster. Cum să nu se pue atunci problema socială azi în Anglia cu mai multă gravitate şi urgenţa decît aiurea, şi cum să nu fie ea osîndită acum în loc să păşască liniştită pe calea progresului, să-şi piarză timpul şi energia în frămîntări deşerte?

Şi aci se vede tocmai cît de mare e greşala pe care Anglia a făcut-o cînd, oprindu-se în evoluţiunea ei democratică, s'a avîntat în imperialismul conservatorilor sau în sentimentalizmul irlandez al liberalilor Gladstonieni. Nu e ţară poate azi în lume care să aibă mai mare nevoe de puterile ei, de armonia ei socială decît Anglia, căci ea trece mai mult decît ori care altă ţară printr'o criză externă. Anglia s'a găsit la un moment dat în lume într'o situaţiune esceptională, căreia îi datoreşte supremaţia ei economică şi politică. Despărţită de continent prin mările care o încunjură de pretutindeni, ea a fost la adăpost cel puţin înăuntru de razboaele care tulburau liniştea şi impedecau dezvoltarea puterilor continentale. Înzestrată înaintea tuturora cu aşezăminte liberale care dădeau omului voe să-şi dezvolte fără nici o împedecare toate facultăţile; dispunînd tot de odată şi de oameni întreprinzători şi de maşini şi de combustibil şi de mijloacele mai lesnicioase de transporturi, ea a devenit transformătoarea tuturor produselor din lume, ţara în care materiile prime din toate colţurile pămîntului veneau, se prefăceau în obiecte manufacturate, pentru a se răspîndi pe urmă pe toate pieţele comerciale. Dezvoltarea pe care maşinile au luat-o însă pretutindeni, întroducerea şi pe continent a libertaţilor publice, eftinătatea mînii de lucru, uşurinţa mijloacelor de transport, au permis tututor ţărilor să devie mai mult sau mai puţin concurentele Angliei şi în special situaţiunile excepţionale în care au fost puse Germania prin unificarea ei şi Statele-Unite prin admirabila lor poziţie geografică, au făcut din aceste două ţări nişte concurente cu atît mai periculoase pentru Anglia, cu cît ele au închis prin regimul lor protecţionist porţile lor produselor engleze, pe cînd Anglia lăsa prin liberul schimb larg deschise porţile ei produselor americane şi germane, ce vin să o concureze până şi pe pieţele ei interne. Aşa că Anglia, din transformătoarea produselor lumii întregi este redusă la rolul de transformătoare a produselor ei şi ale coloniilor ei, în special ale Indiilor şi cum, pe lîngă aceasta, Anglia este puţin bogată în produse, iar coloniile ei încep să creeze industrii proprii, care adeseori ajung să concureze chiar metropola, e lesne de înţeles prin ce criză trece industria şi comerţul Angliei. Afară de aceasta, Englejii, nedînd instrucţiunii şi în special instrucţiunii comerciale dezvoltarea pe care ar fi trebuit să i-o dea dacă ar fi urmărit o adevărată politică democratică, dacă n'ar fi considerat, instrucţiunea precum au făcut-o, ca un privilegiu al avuţilor, au ajuns să fie din punctul de vedere tecnic inferior Americanilor şi Germanilor şi să nu poată concura cu ei, fiindcă la ei nu a pătruns, ca în Germania şi America, lumina stiinţifică până în straturile cele mai intunecoase şi cele mai umile ale poporului. Infine, industrialii engleji, văzînd greutăţile ce din zi în zi stau mai numeroase în calea lor, au preferit să închidă fabricile lor, să plaseze capitalurile, care erau investite într'însele, în intreprinderi streine care rentau mai bine. Rezultatul a fost că lucrătorii au rămas pe drumuri şi au venit să mărească în fiecare an numărul muritorilor de foame şi că Anglia slăbită economiceşte, n'a mai putut să joace rolul politic pe care îl jucase. Şi cînd oamenii de stat fac azi sforţări desperate pentru a-i da printre puteri rangul pe care

îl avusese, cînd caută să-i reasigure printr'o politica protecționistă, supremația economică de odinioară, nu o pot face, nu numai fiindcă situațiunea s'a schimbat și a ripit Angliei starea privilegiata ce o avea, dar și fiindcă un popor nu poate susține o grea luptă economica, cînd întreaga lui armonie socială este turburată printr'o aprigă luptă de clase, ca cea ce se deschide în Anglia, și dezvoltarea națională e paralizată printr'o instrucțiune neîndestulătoare și nepotrivită cu aspirațiunile și cerințele timpurilor în fruntea cărora vrei să te pui.

Nu. Anglia nu va mai putea să-și păstreze întâietatea în lume, pentrucă nu a evoluat destul în ultimii 25 de ani, fiindcă ea nu mai e azi în capul civilizațiunii moderne. Ea o simte dealtminteri și de aceea azistăm acum la sforțările ei de a se dezbăra de ultimele privilegii, de tot ce reamintește Anglia învechită, spre a se transforma într'o Anglie nouă, într'o Anglie care să aibă mai puțină grijă de bogătașii ei, care au acaparat toate bogățiile de pe și din pămînt, și mai multă milă pentru acei lucrători, cărora, de la înființarea Trade-Unionismului nu li s'a mai dat nimic. In această luptă de democratizare, Anglia care se ridică, se izbește tocmai de ceea ce odinioară i-a făcut tăria și splendoarea. Individualizmul, respectul individului împins până la îngăduința arbitrarului, până la afirmarea brutală a dreptului celui mai tare, nu se potrivește cu aspirațiunile unor vremuri, care tind să împedice, prin organizarea socială, pe cei puternici să strivească pe cei slabi și să clădească în folosul lor o lume de nedreptate și de asupriri care s'ar asemăna prea mult cu lumea de asupriri și de nedreptăți a societăților bazate pe privilegiile nașterii. Și dacă Anglia perde simțul puternic al individulismului, dacă nu vom intîlni la dînsa amestecul ciudat de reacțiune și de libertate, ea nu va mai avea acel farmec, acea originalitate, care dădea un caracter propriu vieții sale publice și o deosebea de celelalte țări. Ea se va apropia de țările continentale și va dovedi că democratizarea este un foc care topește la olaltă toate particularitățile, toate interesele proprii și îndreaptă neamurile cele mai deosebite spre unul și acelaș ideal: cît mai multă dreptate și cît mai multă fericire pentru cît mai mulți.

Bine înțeles că, din punctul de vedere sentimental, are ceva melancolic spectacolul acesta al vechii Anglii care se surpă și dispare și că e firească atît mirarea cît și ura cu care unii urmăresc schimbările adînci ce sub evenimentele politice de toate zilele, abia prevestesc azi transformările radicale de mîine. Dar în acelaș timp, ce învățămînt stă în cele ce se petrec astăzi în Anglia! Catră dînsa își întorceau privirile toți cei ce susțineau că societățile moderne trebue să rămie credincioase tradițiunilor trecutului și să nu se avînte către politica înaintată și democratică. Vedeți, Anglia și-a păstrat privilegiile, nu a desființat Camera Lorzilor, și e stăpînitoarea lumei, nu cunoaște nici pericolele socializmului, nici luptele intestine ale statelor democratice! Acesta era până acum strigătul învingător pe care dintr'o parte într'alta a lumii, reacționarii de tot felul îl scoteau și cu care convingeau mulțimea cea mare. Comparați Anglia cu Franța, care a resturnat și privilegii și tradiții, și alegeți dacă puteți!—Da, alegem acum, cînd privim pe de o parte ce splendid se dezvoltă democrația franceza dezbărată în sfîrșit de toate legăturile cu trecutul, comparăm între reformele umanitare pe care toți le imită, între făclia pe care Franța o poartă și către care toate se îndreaptă și între zilele negre pline de amărăciune în care Anglia se va lupta cu biserica, cu lorzii cu financiarii ei puternici ca să poată să arunce cîteva scîntei de lumină peste poporul ei, care nu e în stare să susție lupta și concurența modernă ca să poată da puțină pîne acelor 13 milioane de muritori de foame, în țara care a fost supranumită raiul bogaților.

Statele care s'au democratizat, care s'au convins mai repede că în timpurile noastre, societatea evoluiază spre o repartizare mai dreaptă și mai omenoasă a bogățiilor, au putut să treacă prin greutățile numeroase, și desigur că mai de invidiat e soarta lor, decît soarta popoarelor ce prea credincioase trecutului, au crezut că-și pot plăti luxul să nu se democratizeze. Nimic nu o dovedește aceasta cu mai multă claritate și în chip mai convingător decît Anglia. Să medităm deci asupra experienței ei și să nu ne lăsăm nici odată să fim amăgiți de succesele momentane sau de iluziile atotputernice ale reacțiunii, dacă nu voim ca de odată să se deschidă sub picioarele noastre prăpastia ce se deschide sub picioarele Angliei, și în care Regatul Unit e amenințat să vadă prăbușindu-se deodată cu supremația lui economică și supremația lui politică.

I. G. Duca

Aducem cu plăcere la cunoștința cetitorilor că, incepînd chiar cu numărul viitor, revista va cuprinde și o cronică istorică, cu a cărei redactare, în urma propunerii noastre, s'a însărcinat d. V. Pîrvan, care va face și recenzii istorice.

RECENZII

Ioan Al. Brătescu-Voinești, *In Lumea Dreptății.* Nuvele și Schițe. —Editura „Vieții Romînești", Iași. Prețul 2 lei.

„Volumul" are o mare insemnătate pentru soarta unei opere literare. Opera literară e o sumă de momente ale spiritului unui scriitor, o manifestare multiplă și variată a impresiei ce lumea face asupra unei senzibilități. Numai cind ai innainte, ca intr'o mare frescă, toate imaginile prin care scriitorul și-a exprimat și istorisit senzibilitatea sa, iți poți face o idee complectă de această senzibilitate, o imagină perfectă a sufletului scriitorului. Nu numai o bucată, o nuvelă sau un roman, *pierde*, cetită in răstimpuri, de pildă intr'o revistă, ci și opera intreagă a unui scriitor, cetită in bucăți, la intervale mari de timp, să zicem in cincisprezece ani, nu va face aceași impresie ca cetită deodată in „volum". Aci, bucățile se ajută și se luminează reciproc, este o acumulare de efect: bucățile, in lupta pentru traiu, se asociază. Bucățile unei opere sint notele din simultaneitatea cărora reese acea armonie care redă un suflet de artist.

Acest lucru ne explică pentruce Eminescu, pe lingă alte pricini desigur, a năvălit deodată in conștiința publică cind i s'au publicat poeziile in volum; acest lucru l'am simțit astăvară cind O. Carp, ale cărui poezii le știam mai pe toate, și le-a scos in volum și cind mi-a apărut mai mare; acest lucru l'am simțit și fața cu opera d-lui Brătescu-Voinești.

Cunoșteam cele zece bucăți vechi ale d-lui Bratescu-Voinești, innainte de a le publica in ediția „Minerva" și totuși acel volum de acum trei ani a fost o revelație,—pe care a semnalat'o in cel mai bun articol al său d. H. Sanielevici.—Cunoșteam tot ce a mai scris d. Brătescu-Voinești de atunci incoace—șapte bucăți—și totuși volumul acesta nou a fost iarăși o mare revelație.

D. Brătescu-Voinești imi apare acuma și mai mare decit inainte. Cele șaptesprezece bucăți ale sale formează un tot armonic, pentrucă in ele circulă acelaș suflet, și un suflet cum mai delicat nu s'a manifestat altul in literatura romînească. Sint scriitori care, pe lingă bucăți bune, la inălțimea propriului lor suflet, dau la iveală și bucăți mai slabe,—bucăți moarte, balast, care ingreuiază opera in zădar. In opera d-lui Brătescu-Voinești nu există asemenea bucăți, pentrucă d-sa este dintre acei scriitori care au in grad inalt insușirea de autocritică, pentrucă d-sa are in grad inalt acel discernămint care face să știi ce să alegi, ce să păstrezi și ce să dai la o parte,—să ai curajul de a lăsa la o parte.

Impresia ce ți-o dau bucățile d-lui Brătescu-Voinești este aceea ce ți-o da

orice adevărată operă de artă: că au fost scrise dintr'odată; dar sint sigur că lucrul nu e așa, că bucățile d-sale au eșit din multă frămintare lăuntrică. Se zice că Heine iși prelucra grozav poeziile sale,—și parcă sint făcute dintr'odată! Am văzut un fac-simile al unei pagine de Taine,—dumnezeule, ce tortură! Am văzut un manuscris al lui Creangă, al acelui scriitor limpede și atit de curgător,—și ce corecturi, ce chin de a crea! Toată chestia este ca să ai atit de mult talent, să te chinuești așa de mult, ca să nu se mai vadă nici urmă de chin!

...Dar n'am de gind aici să fac un studiu despre d. Brătescu-Voinesti. D-sa este un scriitor așa de adevărat, d-sa a creat o lume așa de adevărată, in care a pus atita suflet și atita talent, incit ne trebuese mult mai multe pagini pentru a-i analiza opera. Am voit numai să semnalăm publicului apariția volumului său,—păstrindu-ne pentru mai tirziu plăcerea unei discuții asupra acestui volum, care face parte din cele cinci—șase volume mai frumoase, mai *complecte*, din literatura noastră intreagă.

*

Alex. Gh. Doinaru, *Știri Literare*, București. Prețul 1 leu.

Iată unul care are spirit! In 78 de pagini de versuri d. Doinaru persifleaza cu mult spirit tot felul de manifestari literare, care-i sint antipatice foarte antipatice. D. Doinaru e din aceiași familie de spirite cu Anton Bacalbașa și d. George Ranetti.—Dacă ar fi să-i dăm un sfat—dacă ni-l primește—ar fi acela ca să renunțe la unele expresii, rare, e foarte drept, cam triviale și mai ales l'am sfătui să-și incerce talentul, pentrucă talentul său e remarcabil, la lucrări de o insemnătate mai mare. Voim să spunem că d-sa e in stare să reușească intr'un gen de satiră mai inalt decit acela din volumul de care vorbim. Vom transcrie aici ultima bucată din volum, care ni se pare și cea mai frumoasă, mai ales in strofa dela sfirșit:

ULTIMA ORĂ

> Vin și acuma Romînii de peste văi și ape, incalecă Carpații și Tisa și Siretul și Oltul și vin la București, etc.
>
> **Dorna.**

E drept ce spune domnul Dorna:
Chiar eri un om dela Tarcău,
In București, la bilciul nostru,
Venea călare pe Ceahlău.

Un om din Turnu-Severin,
Ce va sosi desigur mine,
Porni din urba lui natală
Pe coada Dunării bătrine.

Va mai veni să vadă bilciul,
Incălecat pe Caraiman,
Un scriitor hulit al nostru,
Bizarul prozator Silvan.

Trei Spanioli, trei cavaleri,
Puternici toți ca niște lei,
Pornit-au dind mereu din pinteni
In minunații Pirinei.

Și-ar fi venit să ne mai vadă
Un cetățean din Turtucaia,
Dar intr'o noapte 'ntunecoasă
I se furase... Himalaia.

*

N. Nicoleanu, Vasile Cirlova, C. Stamate, *Opere complecte*, publicație ingrijită de **G. Bogdan-Duică** Ed. Minerva. Prețul 1 leu 50 b.

In volumul acesta, d. Bogdan-Duică, un bun cunoscător al literaturii veacului al XIX-lea—al scriitorilor și al imprejurărilor in care s'au dezvoltat—ne-a dat operele a trei scriitori din perioada ante-eminesciană, adunate cu multă trudă și cu mult discernămint și comentate cu un bogat aparat de

informațiune.—Asemenea îndeletnicire e dintre cele mai folositoare azi, cînd spre a ne da samă bine de ceea la ce am ajuns, e neapărat trebuitor să știm de unde am plecat și cum am mers. „Punerea operei scriitorului în legătură cu viața internă și cu influențele străine este partea cea mai interesantă din munca de *reconstituire* a d-lui Bogdan-Duică.

De sigur că acești scriitori n'au, toți, o valoare artistică, dar cunoașterea lor e importantă din punct de vedere cultural.

N. Nicoleanu nu e un artist, în adevăratul înțeles al cuvîntului, cum îl socoate d. Bogdan-Duică,—și mai ales un precursor al lui Eminescu, cum îl socot alții. Nicoleanu are multă simțire și oare-care avînt, dar el nu și-a concentrat această simțire în extracte de acelea care se numesc operă de artă. Defectul său e lipsa de imaginație și de adîncire filozofică a vieții. El își exprimă senzibilitatea sa sgomotos și oratoric, ajungînd une-ori pănă la injuria gazetărească.—Nefiind artist, nu poate fi predecesorul lui Eminescu, care chiar cînd injură, ca în Satira III, rămîne tot artist, căci el nu combate oratoric pe dușman, ci-l caricaturizează, îl transfigurează, *îl crează* conform cu sentimentul său. Nicoleanu nu samănă cu Eminescu nici ca *fond*. El nu e pesimist, el e trist ori mînios, ceea ce e cu totul alta ceva. El nu e împotriva idealurilor generoase, crede în posibilitatea realizării lor, dar e nemulțumit de minima lor realizare la noi, precum și de „mișelia" și „imbecilitatea" majorității contemporanilor săi, care compromit acele idealuri.—Dacă e vorba de paralele, apoi el samănă, în fond, cu Alexandrescu. Acesta din urmă a fost și el un luptător nemulțumit de ceea ce se făcea,—dar el a fost un artist, un creator, ceea ce-l deosebește de Nicoleanu.

In privința lui Cîrlova, sînt mai entuziasmat de cît d. Bogdan-Duică. „Ruinele Tîrgoviștei", deși influențată de Volney, mi-a făcut în totdeauna impresia unei mici capodepere și ca *singură* bucată „eminesciană" de dinainte de Eminescu. Melancolia și sentimentul caracterului trecător al lucrurilor omenești — însușiri esențial eminesciane—fac din această bucată una din acele care rămîn pentru totdeauna. Apoi m'a uimit în totdeauna *limba* și *arta* din această bucată, scrisă acum peste șapte zeci de ani, pe vremea lui Conachi, a lui Văcărescu, a lui Momuleanu... Pe cînd aceștia sînt atît de arhaici în simțire, cugetare și limbă, Cîrlova, în „Ruinele Tîrgoviștei" e un modern.... Această poezie cu două-trei corecturi de limbă, ar putea fi luată, de cine n'ar ști cînd și de cine a fost scrisă, ca o bucată datorită unui contemporan al nostru.... Moartea atît de crud timpurie a lui Cîrlova a fost o mare pierdere pentru literatura romînească...

Stamate ca artist nu există. El n'are importanță decît din punct de vedere cultural, ca un document al vremii, mai ales că a fost Basărabean.

G. I.

* * *

George C. Georgian, *Poezii (1899—1906)*, București 1906. — Prețul 1 leu 50 b.

Intr'o plachetă elegantă, autorul ne prezintă, în 24 de bucăți, opera sa poetică, săvîrșită în curs de opt ani de zile. Cam puțin prolific autorul; are însă drept scuză că nu pare a fi intrat de mult în vîrsta pubertății:

Mama 'mi spune că sînt leneș,
Tata că nrăsc lumina;
Cum așî învăța eu carte,
Cînd mi-i gîndul tot la Gina?

Gramatica *totuși* respectată, limba cele mai adeseori bună, versul aproape corect; lipsește doar originalitatea și

puterea inspirației. Dar pentru astfelîu de lucruri, autorul mai are încă vreme.

*

C. Hamangiu, *Arta și literatura din punct de vedere juridic—Teoria proprietății intelectuale.* — București 1906.—

Broșura cuprinde discursul rostit de autor, în calitate de procuror la Curtea de Apel din Iași, cu ocazia deschiderii anului judecătoresc 1906—1907, cuvînt pentru care, în primele ei pagini, conține considerațiuni care nu au nici o legătură cu subiectul. Acest subiect, autorul l'a tratat pentru prima oară în teza sa de licență în drept, l'a reluat apoi mai pe larg în lucrarea sa *Scriitori și Artiști*, publicată în 1897 și îl desfășură acum din nou, nu numai pentru că cestiunea este de actualitate și încă contraversată, ci și pentru că îi este mai bine cunoscută „dintr'o lucrare a sa anterioară".

Intrînd în materie, autorul crede, combătînd părerea contrară emisă de Kant, că operele artistice pot și trebuie să se bucure de aceiași protecțiune din partea legiuitorului, ca și cele literare; apoi se întreabă: Sînt aceste producțiuni, literare și artistice, susceptibile de un adevărat drept de proprietate, sau măcar de unul analog, cu toate urmările lui practice, ori dimpotrivă, autorilor li se cuvine numai o răsplată, fie în formă de monopol, privilegiu, etc., în schimbul serviciilor ce aduc societății prin crearea și publicarea operelor lor?

In cestiunea aceasta, așa de viu încă controversata, d. Hamangiu se declară partizan fără rezervă al primei opiniuni și refutează, cu bogate citații presărate mai ales în notele textului, toate argumentele—așezate în șase grupe—ale contrazicătorilor săi, care susțin că producțiunile literare și artistice nu însușesc toate caracterele esențiale ale unor bunuri susceptibile de proprietate. D-sa admite dar fără nici o rezervă teoria proprietății intelectuale, care proprietate deși mai recent recunoscută—zice d-sa—nu trebuie totuși privită numai ca o simplă creațiune a dreptului civil, ci ca avîndu-și fundamentul, ca și acea imobiliară ori mobiliară, în chiar principiile dreptului natural.

Riguros consecinte cu această teorie, d-sa se pronunță apoi pentru perpetuitatea proprietății intelectuale, adică pentru transmisibilitatea dreptului în infinit la succesorii autorului, așa cum o recunoaște până acum numai legislația mexicană, combătînd sistemul temporaneității, consacrat de toate celelalte legiuiri în vigoare, care restring drepturile urmașilor la o durată determinată de timp.

Cum se poate împăca acum această teorie cu utilitatea socială, care reclamă—după cum recunoaște și autorul—popularizarea cît mai repede a operilor de valoare?—Intre cele două sisteme cunoscute, unul al exproprierii autorilor pentru cauză de utilitate publică și celalalt, al indemnizării lor și a succesorilor lor, prin o taxă plătită *in perpetuum* pentru fiecare exemplar editat,—d. Hamangiu admite soluțiunea intermediară, care poate fi formulată astfelîu: Drept de plină proprietate pentru autor și, 50 ani după moarte-i, pentru succesorii lui, după care timp opera să cadă în domeniul public, cu obligațiunea însă pentru editori de a achita succesorilor o taxă hotărîtă, în proporție cu numărul exemplarelor fiecărei ediții.

Cartea se poate ceti cu interes, chiar de către acei care nu sînt familiarizați cu speculațiunile doctrinei juridice.

*

C. Hamangiu, *La législation de la propriété littéraire et artistique en Roumanie — Les droits des auteurs roumains et étrangers.*—30 pages, Paris 1906.

In această broșură—un extras din

Buletinul publicat de *Association littéraire et artistique internationale*—se cercetează situațiunea pe care o crează dreptul pozitiv romin producțiunilor literare și artistice, romine și străine. Autorul studiază textele relative și anume Cap. I al Legii asupra Presei din 1862, modificările lui ulterioare și sancțiunile prevăzute în codul penal, care pedepsește delictul special de contrafacere. Ajutîndu-se de luminile jurisprudenței noastre, iar mai ales de acele ale doctrinei și jurisprudenței franceze, d. Hamangiu complectează lacunele textelor, cercetind pe rînd, dar s [illegible] r, drepturile autorilor, ale colaboratorilor, ale succesorilor, cesionarilor și creditorilor autorilor, precum și acele ale succesorilor asupra operelor postume.

Din examenul acesta reiese în primul loc că legiuitorul romin, copiind întru aceasta pe acel francez, nu recunoaște autorilor o proprietate deplină asupra operelor lor, căci, deși drepturile acelora le sînt respectate în tot cursul vieții și zece ani după moarte, în beneficiul succesorilor, totuși, la acea epocă, aceștì din urmă sînt deposedați fără nici o despăgubire, iar operele cad în domeniul public, fapt care—zice autorul — contrazice caracterul unei adevărate proprietăți.

O însemnată modificare în regimul proprietății intelectuale în Rominia a adus-o legea din 23 Mart 1904, care a suprimat pentru autori obligațiunea de a face depozitul operelor lor. Acum, nu se mai poate tăgădui nici unui autor urmărirea în justiție a contrafăcătorilor; ba—zice d. Hamangiu—chiar acțiunea publică se poate pune acum în mișcare, fără a mai fi nevoie de vr'o plîngere a părții vătămate.

Prin suprimarea depozitului—la care nici autorii străini nu mai sînt supuși acum—legislațiunea romînă a devenit mai liberală decît a multor state, care, —ca Franța de pildă—mai păstrează încă pentru străini acea greoaie formalitate. Străinii dar, nu mai au cuvînt a se plînge de pirateria noastră literară, căci nu au decît să se adreseze justiției spre a'și vedea drepturile lor respectate. Iar pentru aceasta, le va fi de ajuns să dovedească că și Rominul, în țările lor respective, se bucură de același tratament, fie în virtutea unei reciprocități legale, fie în baza reciprocității rezultind din convențiuni diplomatice.

*

Jean T. Ghica, *La propriété littéraire et artistique en Roumanie*, II-ième édition—Bucarest 1906.

In vederea congresului internațional al proprietății literare și artistice, ținut în București la 7 Septembrie a. c. d. Ghica a imprimat a doua ediție din cartea sa, a cărei primă ediție, astăzi sleită, apăruse la Paris în 1900. D-sa ne prezintă o lucrare sistematică, adusă la curent și cuprinzînd în anexe textele relative ale dreptului nostru pozitiv.

Prima parte a lucrării cuprinde două titluri. In cel dintaiu, primul capitol expune, numai, problema proprietății literare și artistice, arătîndu-se cele două opiniuni dominante ale protagoniștilor, dintre care unii văd în această proprietate un adevărat drept absolut, pe cînd alții o consideră numai ca un privilegiu acordat autorilor. Dintre scriitorii romini, al căror punct de vedere se expune în capitolul următor, d. C. Disescu împărtășește părerea din urmă, pe cînd d. Hamangiu este un înfocat partizan al deplinei proprietăți intelectuale.

In titlul II, autorul se ocupă pe larg de regimul proprietății literare și artistice în Rominia și în cinci capitole expune și discută, articol cu articol, toate textele referitoare, începînd cu Legea asupra Presei din 1862, rezolvînd în sens negativ întrebarea dacă această lege a fost sau nu abrogată prin Constituția din 1866, continuînd apoi cu articolele din codul penal care complectează legislațiunea în materie de proprietate literară și artistică, cu regulamentul din 1863 pentru aplicarea Legii asupra Presei și sfîrșind cu Legea din 23 Mart 1904 care a abrogat acel regulament în ce privește formalitatea depozitului, la care el obliga pe autori. Un lung capitol următor analizează jurisprudența romînă, cercetîndu-se cum instanțele noastre judecătorești au interpretat și aplicat Legea din 1862 și celelalte texte, iar capitolul final ne dă o bibliografie complectă a operelor și articolelor publicate asupra proprietății literare și artistice în Rominia.

Partea a doua a cărții este consacrată punctului de vedere internațional. In titlul I autorul se ocupă de influența franceză în Rominia, cercetînd în trei capitole: presa, editorii și teatrul romîn, nu atît înrîurirea franceză asupra literaturii naționale, cît mai ales bogata întrebuințare ce o fac Rominii de producțiunile literare și dramatice franceze. Titlul următor este consacrat studiului drepturilor autorilor străini în Rominia, studiu care se face iarăși pe baza discuțiunii amănunțite a textelor de lege, precum și a convențiunii încheiate la 1893 între Franța și Rominia. In titlul III se rezolvă cîteva chestiuni de drept internațional în legătură cu subiectul, iar ultimul este consacrat congreselor proprietății literare și artistice.

Din ultimele capitole aflăm că Rominia nu a luat parte oficial la nici unul dintre congresele internaționale, până la 1905, cînd reprezentantul ei, d. M. G. Holban a invitat pe congresiștii adunați la Liège, ca să'și ție la București cel mai apropiat al lor congres, a cărui operă urma să fie—zice d. Ghica—aderarea Rominiei la Convențiunea de la Berna.

D. Ghica a încercat să ni deie o lucrare complectă asupra materiei,—care poate fi totdeauna consultată cu folos.

G. K.

* * *

C. Rădulescu-Codin, *Comorile poporului: literatură, obiceiuri și credințe*. Cîmpulung, editura tipografiei George N. Vlădescu, 1906. Prețul ediției populare 0·90 bani.

Un harnic și cunoscut adunător de poezii, snoave, povești etc... populare, părăsindu-și îndeletnicirea aceasta modestă a sa, ne dă un volumaș de studii asupra literaturii populare romîne. Și trebue s'o spunem curat, ni se pare că nici autorul, nici literatura nu vor trage mare folos din această schimbare de îndeletnicire a d-lui învățător Rădulescu-Codin. Căci, dacă pentru un culegător al produselor intelectuale ale poporului, d-sa e destul de bine înarmat cu cunoștințele pe care le posedă în materie, apoi nu tot același lucru îl putem spune, cînd e vorba de studii științifice asupra folklorului romîn.

E drept că autorul, în Introducere, ne prezintă volumul său numai ca „un îndemn și o călăuză" pentru adunătorii de material folkloristic: dar asta numai în Introducere: încolo lucrarea d-sale nu se mai prezintă ca atare. După ce ne dă, în partea I-a a volumului său, împărțirile literaturii populare și definițiile diferitelor specii (doine, balade, colinde, ghicitori, descîntece, povești etc.), lucruri care în adevăr intră în cadrul unei lucrări, ce-și propune să fie o călăuză pentru culegătorii de literatură populară, de vreme ce aceștia au absolută nevoe de cunoașterea lor,—autorul se ocupă apoi și cu chestiuni care es din cadrul unei astfel de lucrări. Așa e istoricul culegerii și al studierii literaturii populare, care formează partea a II-a a volumului său, și tot așa e și partea a III-a, în care ni se dau după A. Russo, Alexandri și alții, considerații

asupra însemnătății literaturii populare.

Dacă autorul s'ar fi mulțumit să dea în adevăr o călăuză adunătorilor de material folkloristic, atunci, în afară de definițiile pe care le-a dat, după prefețele și notele din colecțiile de până acum, cum și după studiile d-lor Șăineanu, Gaster, G. D. Teodorescu etc., în prima parte a lucrării sale,—el ar fi trebuit să mai dea și normele după care să se conducă adunătorii de produceri populare în activitatea lor, pentru a nu cădea în greșeli. Ar fi trebuit anume să dea cu totul alt cuprins părții a IV-a a volumului său, adică aceleia în care caută să arăte „ce trebue de făcut pentru a culege ce-i de preț"...... În această parte, d. Rădulescu ar fi trebuit să ne dea altă-ceva decît „Chestionarul ministerului de instrucție" pentru adunarea materialului folkloristic. Se știe că mai toți culegătorii de până acum au făcut greșeli. Nu mai vorbim de Alexandri ori de cei mai mulți din culegătorii din „Materialuri folkloristice" de sub direcția d-lui Tocilescu, ale căror greșeli au fost de mult relevate; dar chiar un G. D. Teodorescu, un Bibicescu și alții încă nu au fost lipsiți de greșeli. Ei bine, dacă d. Rădulescu ar fi arătat greșelile pe care le-au săvîrșit unii culegători și ar fi dat norme pentru viitor, lucrarea d-sale ar fi fost în adevăr o călăuză și ar fi adus un real serviciu literaturii populare.

Așa cum se prezintă, volumul d-lui Rădulescu însamnă mult mai puțin pentru folklorul romîn decît colecțiile pe care d-sa le-a publicat până acum. Dar dacă lucrarea de față nu poate servi ca o călăuză, este un îndemn pentru cei ce au putința de a culege frumoasele produceri ale sufletului poporului și e un îndemn călduros, pentru că autorul e un sincer și entziast admirator al literaturii populare. Dar lipsa de sistem în tratare, oare-care lipsă de discernămînt, care-l face pe autor să pue alături colecția absolut lipsită de valoare a d-lui Ath. Marienescu cu acea a d-lor Iarnik-Bîrsan, ori studiile d-lui Speranță cu ale d-lui Philippide etc., cum și amestecul a o sumă de lucruri care nu au de-a face cu folklorul romîn (ce caută, de pildă, aice opera d-lui de Gubernatis „Dictionnaire international des écrivains du Monde Latin"?),—pot să aducă oare-care confuzie în spiritele cetitorilor mai puțin inițiați.

De aceia, cu recunoștința pe care o avem pentru autorul colecției de poezii populare „Din Muscel", al snoavelor și poveștilor „Dăfii" și al altor colecții de literatură populară, ne îngăduim să adresăm d-lui Rădulescu-Codin îndemnul de a se îndeletnici mai cu samă, ca și până acum, cu adunarea producerilor poporului romîn. Prin această închinare a muncii sale operei de salvare a acestor, cum cu drept cuvînt le numește, „comori ale poporului", va aduce mult mai mare serviciu literaturii și culturii romîne.

M. C.

Revista Revistelor

Revista politică și literară (Blaj).

Ca parte politică, numărul de pe Octombrie al acestei reviste, care de la început ne face să credem că e menită să însemne ceva în mișcarea politică și literară a fraților de peste munți, conține două articole ale d-lui C. Maniu, o cronică politică a primului redactor, d. Aurel Ciato, și diferite notițe; ca parte literară, o nuvelă de d. I. Agîrbiceanu, impresii din țară de d. A. Ciura, și cîte-va schițe și poezii. În primul articol, d. Maniu ocupîndu-se de *rostul activității parlamentare* a Romînilor, arată că deputații romîni trebuie să lupte pentru a crea un curent politic de dreptate ideală, punînd în evidență drepturile Romînilor și menirea lor civilizatoare, și pentru a dobîndi neamului romînesc din Austro-Ungaria avantajele de care are nevoie și la care are drept: putința de a se cultiva, de a trăi ca națiune și de a avea fonduri și instituții naționale. În al doilea articol—*program politic și capabilitate politică*—dl. Maniu arată că pentru a-și căpăta libertatea națională, Romînii trebue să se îngrijească de buna starea lor economică, de cultul religios-național, de învățămînt și de dezvoltarea personalității lor etnice. În „Cronica politică", d. A. C. arată punctul de vedere al Romînilor din Ardeal în chestia *reformei electorale*. În Austro-Ungaria, țară poliglotă, reprezentanța națională trebue să o dee reprezentanța colectivă a diferitelor naționalități,—recunoscîndu-se și Romînilor individualitatea lor politică. Tot în „Cronica politică", vorbind de statuia ce s'a ridicat lui *Washington la Budapesta*, primul redactor întreabă cu drept cuvînt: ce caută statuia democratului, apostolului libertății, cetățanului desăvîrșit, în capitala unei țări în care instituțiile au reminiscențe feudale, libertatea e încătușată, iar drepturile cetățenești sînt aproape nule pentru o mare parte din cetățeni?...

Orizontul (Cluj, Octombrie). Sub titlul de „*Probleme culturale*", d. Dr. Petru Șpan începe o serie de studii asupra nevoilor poporului romîn din Ardeal; de-o camdată ne dă numai introducerea, în care ne făgăduește că voește a se „pogorî la păturile de jos ale poporului", căci—zice d-sa cu dreptate—„de nu vom începe zidirea de-aice, zădarnică va rămînea toată munca noastră și zădarnice vor fi silințele noastre". D. învățător Iosif Stanca arată nevoia cea mare pe care o simt cei 3000 de învățători romîni din Ardeal de o *revistă generală a dascălilor romîni* și face apel la toți Romînii să lucreze pentru întemeierea ei. În continuarea *tabloului său cultural*, d. Vasile Moldovan descrie în culori negre—prea negre, ne place să

sperăm—atitudinea diferitelor categorii de romîni din Ardeal, față cu cultura națională. Afară de aceste articole, mai găsim: o nuvelă de d. Al. Ciura, impresiile d-lui V. Moldovan de la adunarea generală a „Asociației" și de la expoziția din București, un studiu asupra autonomiei bisericii romîne gr. catolice, continuarea studiului d-lui St. Pop asupra Paliei de la Orăștia și diferite notițe și dări de samă.

Economia Națională (No. 7, 8, 9, Iulie, August, Septembrie 1906, București).

D. *G. Blondel*, profesor la Universitatea din Paris și colaborator al revistei, studiează la fața locului *Sindicatele de lucrători în Germania*, în care articol face istoricul acestora și ne dă, în afară de credințele sale personale, cîteva interesante constatări obiective.—Sindicatele cele mai importante sînt acele *libere*, ai căror membri împărtășesc în majoritate ideia luptei de clase, care este cuvîntul de ordine al partidului social-democrat, declarîndu-se vrăjmași ai organizării actuale a societății și urmărind suprimarea patronatului. Numărul aderenților care era de 267,000 în 1895, s'a ridicat în ultimii ani la 1,057,103, cu un buget anual de peste 16 milioane mărci. Vin apoi sindicatele *creștine*, fundate de catolici, care se declară reformiste, însă cu desăvîrșire anti-socialiste, cu 274,260 membri și un buget de peste 1 milion mărci. Infine, mai puțin importante și fără nici un viitor, sînt sindicatele *liberale*, cu 111,889 aderenți, care se țin exclusiv pe terenul libertății economice.—Autorul constată că sentimentul de clasă (Klassengefühl) care altădată nu exista, s'a desvoltat foarte mult în vremea din urmă la toți acești lucrători manuali, pornind dintr'un sentiment, mai viu ca altădată, al personalității.—In *Solidarizarea comercianților și industriașilor*, d. I. *G. Munteanu* combate ideia unei federațiuni generale a acelora, crezînd că la acelaș rezultat se poate ajunge prin întărirea treptată și evolutivă a Camerelor de comerț și prin congresele acestora din urmă.—D. *Chr. Stoianovici* insistă în *Jubileul băncei naționale a Romîniei*, asupra serviciilor aduse publicului și Statului de către această instituțiune de credit în cursul celor 25 ani ai ei de viață.—*Foloasele asigurărilor de vite*, articol semnat de d. *G. Ionescu-Brăila*, medic veterinar, nu aduce nici un element nou în discuție și nu ține măcar samă de lucrările pănă acum publicate în țară.—Un articol care merită toată atențiunea este amănunțita monografie critică în care pseudonimul *Dinu de la Zeletin* se ocupă de *Școala inferioară mixtă de agricultură și meserii din Armășești*. Această instituțiune este departe de a da roadele așteptate, de oare-ce absolvenții se îndreaptă mai ales spre funcționarism, iar influența școalei asupra populațiunii rurale în mijlocul căreia funcționează, este aproape nulă. Școala este un simplu „capitol bugetar" scrie autorul și de oare-ce studiul său nu se mărginește numai la această constatare, ci urmărește și cercetarea cauzelor,—ar trebui să atragă serioasa luare aminte a celor puși în capul învățămîntului nostru profesional.—Sub titlul pretențios de *Casa rurală în raport cu marea și mica proprietate din punct de vedere economic*, d. *V. S. Moga* publică un articol descusut, în care grămădește o mare mulțime de fapte diverse și citațiuni începînd de la *Catone* și păna la d. *B. Spinu*, fără să ne aducă însă vr'o lumină nouă asupra subiectului, cu toate bunele sale intențiuni, pe care le invederează următoarele rînduri: „...Acei care vă numiți oameni de Stat și în mînile cărora vă este încredințat viitorul țării, dați Casa rurală, dați

Banca țărănească, dați ori-ce lege care să înlesnească pe sătenii agricultori la cumpărarea de moșii care se vînd de bună-voe sau forțate din partea Creditului rural, în loc ca aceste moșii să fie cumparate de oameni străini de rasa și sîngele nostru. Fiindcă numai astfelin veți bine-merita de la... patrie, după cum a zis străbunul nostru Catone, cenzor și agronom roman!..."

Și cînd ne gîndim că în afară de iluștrii profesori Schmoller și Wagner de la Berlin, Brentano și von Mayr de la München, figurează ca colaboratori pe coperta revistei *Economia Națională* și foarte mulți dintre bărbații de Stat și specialiștii țării noastre,—regretăm din tot sufletul că într'un întreg trimestru nu am putut cetì aici pene mai *autorizate*, care să se pronunțe asupra cestiunilor economice fondamentele ce preocupă astăzi întreaga țară.

Revista Asociației învățătorilor și învățătoarelor din Romînia, pe Octombrie, publică sub iscălitura a 37 de învățători, o entuziastă *chemare la unire* a tuturor învățătorilor în jurul acestei reviste, pentru a o sprijini și întări în lupta pentru îmbunătățirea stării învățătorilor și ridicarea economică, politică și culturală a țărănimii romînești. Să sperăm și noi că ea va fi primită cu aceiași înflăcărare cu care e scrisă. Dintre celelalte articole, interesante toate și însuflețite de o statornică grijă pentru binele general, remarcăm articolul „Invățătorii și poporanismul", în care d. Salviu arată progresele pe care mișcarea poporanistă le-a făcut în țară la noi în ultimii ani, progrese manifestate și cu ocazia recentelor congrese jubilare, în care „au răsunat cele mai calde glasuri pentru țăranul oropsit, pentru norodul trudit". Autorul închee că „această politică — politica poporanistă — este singura care este permisă, pe care o pot și pe care trebue s'o facă și învățătorii".

Revista Idealistă (Octombre). In „Psihologia rîsului", d. Mihail I. Mio, a utilizat cîteva monografii cunoscute, mai ales pe acea a lui Dugas (Psychologie du rire, 1902) pe care, după pilda altor specialiști romîni, a avut grijă să n'o citeze. Nestăpînindu-și bine subiectul, d-sa nu s'a putut feri de inexactități și confuzii. Stendhal n'a susținut niciodată că rîsul ar deriva dintr'o contradicție logică. Schopenhauer n'a fost un partizan al teoriei pesimiste și afective a rîsului a lui Hobbes și Bain, ci din potrivă acel care a expus într'o formă mai cuprinzătoare teoria intelectualistă. Exemplul, de rîs provocat de o întîmplare neprevăzută, pe care autorul îl citează din Sully, e în realitate dat de Schopenhauer. (Vezi. Lumea ca voință și reprezentare, Vol. II, p. 143, Théorie du risible). Asupra rolului rîsului, autorul spune că acesta ar avea totdeauna un rol util ca un cenzor al viților. Chestia e în realitate mult mai complexă. Sînt multe feluri de rîs și de aceea din punct de vedere filozofic e foarte greu, aproape imposibil, să te pronunți în general asupra valorii sale sociale și morale. Rîsul însoțind anumite stări psihice uneori morale, alteori imorale, l-am putea numi mai degrabă amoral. Dacă uneori e vesel și are la bază numai simpatia, alteori dovedește lipsă de imaginație simpatică și insenzibilitate pentru suferința omenească. Dacă are o utilitate socială ca un fel de corecțiune a insociabilității și vanității unora dintre noi, cum a observat Bergson, nu-i totdeauna un act de justiție. Adesecori e disproporționat cu greșala, nemilos și crud. In nici un caz nu trebuie să-i exagerăm rolul, să-i atribuim o valoare pe care nu o are și să-l considerăm, cu autorul a-

cestui articol, ca un scop al vieții. Risul îndeplinește adesea un rol legitim și util, dar, cind nu mai e spontan și devine o pretenție, un obiceiu și o atitudine, e displăcut și insuportabili.

Revista Generală a Invățămîntului, (București, Octombrie).— *„Constatări Triste"*, cu care revista începe seria articolelor din al doilea an, lasă o adincă descurajare în sufletul acelora care poartă interes *Scoalei Romine*. Insuși Autorul articolului—*dl. Haret*—ale cărui declarațiuni le-am putea lua drept angajamente, pare că a perdut curajul de a mai lupta pentru ridicarea școalei. D-sa, în măsură de a cunoaște exact starea actuală a școlilor, afirmă că: „școala romineascà continuă a fi obiect de speculă... legea continuă a fi nesocotită, dăscălimea a fi batjocorită, averea statului a fi jefuită". Apoi, cu neincredere se întreabă:

„Veni-va oare îndreptare? și cind? și de unde?"

Cultura Romină (Iași, Septembrie și Octombrie). Conține un îngrijit și plăcut articol, de d. *I. Găvănescul*, despre: *„Friederich Paulsen"*, scris cu prilejul împlinirei anului al 60-lea al vristei marelui cugetător german; și *„Proprietatea Literară și Socialismul"*, datorit d-lui *A. D. Xenopol*, care din un sentiment de renegare părintească, față de *„Arhiva"*, unde *funcționează* ca director, a preferat să-și anunțe aici descoperirele d-sale originale în Sociologie, pe care le scrie cu compact, după cum li se și cuvine. Afle și cetitorii noștri că dl. Xenopol a descoperit în urma cercetărilor sale de tot felul că: *„Numai evoluția lentă și continuă, și nu transformarea neașteptată, e destinată a conduce pe calea justiției mersul lucrurilor omenești"*.

Annales scientifiques de l'Université de Iassy (Tome IV, 1-ère fasc. 1906): Această revistă, care închează activitatea membrilor facultății de științi din Iași, precum și a celor ce a trecut prin ea, intrînd în anul al IV-lea, se prezintă cu același bogat și variat conținut ca și volumele precedente, dovedind că chiar cu puține mijloace materiale, dacă e tragere de inimă și persistență de lucru, să poate ajunge la un rezultat îmbucurător. Pe lîngă lucrarea importantă de chimie ce a servit drept teză primului doctor în știință eșit de la universitățile noastre (Dl. N. Costăchescu) se poate menționa ca un fapt deosebit și cea dintăi lucrare de laborator săvirșită în țara noastră de o licențiată, D-ra Elena Lupu (Laboratorul d-lui P. Bujor). In cele fascicola conține lucrări de matematică (D. Pompei), de geologie și mineralogie (I. Simionescu, Th. Neculau, R. Sevastos, G. Macovei), de fizică și fizico-chimie (P. Bogdan, E. Severin), de zoologie și botanică (E. Scriban, M. Stamatin), a căror importanță netăgăduită a făcut ca revista să fie luată 'n samă în străinătate, cerindu-se chiar de reviste speciale (deci cu o mai mare răspîndire) voia de a se publica unele articole conținute în ea.

La nouvelle Revue (Octombrie). Folosindu-se de cîteva scrieri apărute în Statele-Unite (Upton Sinclair: The Jungle; Thomas W. Lawson: Frenzied Finance; Ida M. Tarbell: History of The Standard Oil Company), A. Raffalovich face o dare de samă despre *secretele trusturilor* în America și despre lupta ce se duce actualminte contra acestor asociații de exploatatori. După ce mult timp au bravat opinia publică și sancțiunea penală, acum trusturile sufăr urmăririle autorităților judeciare, sînt amenințate cu măsuri nouă legislative contra lor și sînt combătute de gazete și de reviste. Unul din cele mai obicinuite mijloace ale trusturilor pentru a sfărma concurența, este căpătarea de reduceri pentru transportul produselor lor pe căile ferate. Dar trusturile din America nu se dau îndărăt de la nici un fel de ticăloșii cind e vorba de a zdrobi pe adversari: le nimicește creditele, fac să le întirzie mărfurile așteptate, le pun în coaste magazii care vind mărfurile similare cu preț mai mic, le înscenează procese, fac să se voteze legi contra lor, etc.. Une ori însă-și companiile fac să scadă cursul hârtiilor lor pentru a le răscumpăra pe prețuri de nimic și a le revinde iar cu preț urcat: astfel „Standard Oil" a întemeiat o asociație „Amalgamated Copper", ale cărei seriauri le-a ridicat pînă la 130 de dolari, apoi le-a făcut să cadă, le-au cumpărat membrii lui Standard Oil cu 33 de dolari și le-au revîndut cu 82.— Și cind te gîndești că și noi era cît pe ce să încăpem tocmai pe mîna lui „Standard Oil" în fruntea căruia e vestitul *Rockefeller*!..

Mercure de France, (Octombrie). Personalitatea celui mai mare romancier, pe care îl are Franța actualminte, își găsește un iscusit analizator în d. Raphaël Cor. In articolul său *„Anatole France și cugetarea contemporană"*, acesta caută să arăte că schimbarea recentă a lui Anatole France, atitudinea lui din ce în ce mai combativa, care a pus pe mulți în mirare, trecerea de la budistul elegant, dușmanul agitațiilor deșerte de altădat", la luptatorul de azi nu e o săritură, ci o evoluție firească și continuă. Caracteristica lui Anatole France e: scepticismul și păgînismul, adică spiritul de negare și adorațiunea frumosului; de aice izvorăște dușmănia lui împotriva moralelor și a religiunilor, care impun oamenilor restricțiuni și fac viața urîtă. Chiar în operile lui mai vechi, în care reconstitue visul epocelor de credință, în care el pune creștinismul într'o lumină simpatică, tot se poate întrevedea antipatia lui pentru creștinism; iar în „Les Noces Corinthiennes" și „Thaïs" apare de-al binelea această antipatie. Religia creștină ne prezintă pe om ca pe o ființă slabă pentru a da mai mare valoare consolărilor sale; de aceea dușmanii creștinismului caută să distrugă această idee a slăbăciunii omenești, arătînd că omul e perfectibil; —de aice ideia de progres și Anatole France are credință în omenire, nădăjduește o îndreptare a relelor de acum. Asta însă nu implică pentru el complecta dispariție a răului; în „Monsieur Bergeret à Paris" el spune că vor dispărea relele care rezultă din organizarea socială, dar vor rămîne vecinic cele care rezultă din condiția omenească; de altfel răul e ceva necesar, căci fără nenorocire n'am ști ce-i fericirea. Dar creștinismul e dușmanul *oricărei fericiri*, pentru că a legat ideia de păcat de acea de plăceri; lipsa lui de toleranță a distrus fericirea. Astfel anticlericalismul de azi al lui Anatole France izvorăște din păgînismul său, din cultul pentru frumos. Dar intrarea lui în politica militantă cum se explică? Ce s'a făcut scepticul de altă dată? Autorul articolului arată că în realitate Anatole France n'a fost niciodată un sceptic, ci mai degrabă un agnostic: scepticismul lui e transcedental. El e un idealist și deci un inamic al realului; el e gata să curățe totul, chiar cu riscul de a distruge tot. De aice critica lui puternică contra instituțiilor, religiilor, moralelor. Fiind un spirit critic, el e apărătorul și partizanul libertății intelectuale, a drepturilor sufletului și dușman al forței brutale. Pentru dînsul cuvintul e arma cea mai nobilă și mai puternică. Acest idealism îl duce la socialism, căci socialismul, luptînd pentru îmbunătățirile materiale, luptă implicit și pentru ridicarea intelectuală și morală a o-

menirii. Astfel de la scepticul din primele sale scrieri şi până la anticlericalul şi socialistul Anatole France din ultimul timp, trecerea e o evoluţie firească şi fără sărituri ori schimbări neexplicabile.

La Revue des Idées (Octombrie). Cu ocazia însemnatei lucrări a lui Ferrero, „Mărirea şi decăderea Romei", Théodore Duret publică într'un articol cîteva observaţii asupra *chipului de a scrie istoria* şi asupra acestei lucrări. Plecînd de la ideia că sînt două modalităţi de a se scrie istoria unei epoce, ori de către contimpurani — cari însă nu pot fi cu totul imparţiali —, ori de către oameni de mai tîrziu — cari însă nu pot fi în spiritul timpului pe care-l povestesc — şi că fiecare din acestea are avantajele şi dezavantajele sale, autorul arată că Ferrero a căutat să unească ambele aceste moduri de a scrie istoria. Astfel el, omul de azi, ocupîndu-se cu fapte petrecute acum două mii de ani, se sileşte, pe baza autorilor clasici şi a tuturor monumentelor rămase din acele timpuri, să dee operei sale un caracter de viaţă, de lucru trăit şi simţit. Dar dacă, astfel, uneori reuşeşte să dee un tablou oarecum intim al vieţii de-atunci şi să te apropie de persoanele pe care le pune 'n scenă, — de multe ori însă, citind lucrarea lui, te simţi cuprins de îndoială asupra fidelităţii tabloului şi te întrebi până la ce punct detaliile şi motivele întîmplărilor pot fi adevărate şi nu numai simple conjecturi. *Afară de a*ceasta Th. Duret găseşte că prin întrebuinţarea terminologiei moderne („democraţie", „clasă capitalistă", „criză financiară" etc..), Ferrero modernizază oarecum epocile şi oamenii de care se ocupă; că Romanii lui nu au prea mare asemănare cu oamenii moderni. Şi autorul articolului conchide că, voind să unească cele două feluri de a scri istoria, Ferrero nu a realizat complect niciunul, cu toate că, de altfel, lucrarea e scrisă cu un foarte mare talent şi cu o mare bogăţie de cunoştinţi.

Revue philosophique (Octombrie 1906), *G. Dumas. Les conditions biologiques du remords.* Remuşcarea depinde nu atît de condiţii logice, cît de condiţii afective şi fiziologice, care ies la lumină mai cu samă în boli nervoase ca melancolia sau boala scrupulului (la maladie du scrupule). Sub influenţa acestor condiţii judecăţile de bine şi de rău variază ca simple judecăţi psihologice. Autorul studiază remuşcarea în mai multe cazuri patologice şi, pe baza acestora, trage concluzii şi pentru omul normal. La acesta, remuşcarea presupune slăbirea sau satisfacerea instinctelor ce au provocat faptul. In primul moment ne simţim vinovaţi de o acţiune pe care o judecăm rea, dar la spiritele echilibrate acest sentiment e puţin durabil şi e înlocuit cu căinţa şi dorinţa de a repara răul. Dacă remuşcarea durează, ea traduce dificultatea pe care o are spiritul nostru de a se pune în acord cu el însuşi, oscilaţia şi dedublarea aceasta fiind ceva invers cu coherenţa şi unitatea ce fac sănătatea sa. Remuşcarea presupune totdeauna oarecare depresiune mentală şi fizică, o tendinţă spre îndoială şi scrupule. In cazuri patologice autorul a observat că condiţiile biologice ale individului schimbîndu-se, depresiunea dispare făcînd loc excitaţiei şi atunci judecăţile lui de bine şi de rău se schimbă şi condiţiile logice devin mai slabe. Sufletele supuse remuşcării nu sînt mai morale decît altele, dacă moralitatea consistă în buna conduită, intenţia bună şi adaptarea la mediul social. Ele sînt suflete cari ezită, neliniştite, predispuse mai mult la hipocondrie morală decît la acţiune şi ar fi o eroare să luăm scrupulele şi neliniştea lor ca semnele unei mora-

lităţi severe. Căci în timpul crizelor de remuşcare, nu numai înclinaţiile egoiste dar şi cele altruiste sînt atinse şi tot sufletul e diminuat. Dacă remuşcarea traduce în unele suflete revanşa tîrzie şi adeseori sterilă a altruizmului, în cele mai multe nu exprimă decît depresiunea, neliniştea, ezitarea voinţei, instabilitatea şi egoizmul. Un suflet în adevăr moral şi sănătos trebuie să fie inaccesibil remuşcării sau cel puţin s'o poată vindeca răpede cu ajutorul raţiunii şi voinţei.

Révue générale de Sciences, (No. 20 din 30 Octombrie 1906), *Dr. F. Metchnikoff: Igiena Intestinului.* — Autorul, de acord cu majoritatea savanţilor, susţine importanţa mare ce are calea intestinală în istoria infecţiunilor organizmului. E probabil că multe cazuri morbide, atribuite de obiceiu unei intoxicaţii intestinale, sînt datorite infecţiei sîngelui prin microbii intestinali, mai cu samă prin colibacilii cari au putut străbate păretele intestinului. — Toate faptele acumulate până acum în ştiinţă demonstrează că păretele intestinului trebue să fie obiectul celor mai mari îngrijiri igienice.

Autorul trece apoi în revistă diferitele boale periculoase, cum sînt diferitele feluri de friguri, datorite unor microorganizme inferioare (*Tripanosomi*) şi care se transmit de la om la om prin înţepăturile unor anumite insecte ca ţînţarii, muştele, ploşniţele etc., apoi pesta bubonică care se transmite prin înţepăturile puricilor luaţi de la şoareci, precum şi diferitele boale produse în intestin din cauza viermilor paraziţi ca teniile, limbricii etc. Citează, în special, un caz de apendicită, studiat de Weinberg şi produs de o specie de limbric (*Oxyur*) care introdus în apendicele cecal al intestinului, a produs inflamaţia mucoasei şi a permis astfel inocularea mai uşoară a unui microb care a provocat infecţie mortală.

Ouăle acestor viermi paraziţi se introduc în intestin cu alimentele, fie solide fie lichide, cu apa şi mai cu samă cu diferitele legume, salăţi şi fructe etc. De acea autorul sfătueşte ca toate alimentele şi în special legumele şi fructele să fie bine curăţite înainte de a fi mîncate. — Şi această curăţire se face spălîndu-le foarte bine şi mai cu samă fierbîndu-le la o temperatură cel puţin de 65°—70°. — Cel mai bun mijloc de apărare e de a mînca toate fructele sub formă de compoturi.

Ouăle de găină de asemenea trebue să fie totdeauna fierte, căci în albuşul lor pot să se localizeze microbii din peretele oviductului, în apropiere de cloac, unde se formează albuşul. Apa iarăşi trebue fiartă. Fierberea nu-i perde de loc gustul.

Autorul atrage atenţia şi asupra sfaturilor date de celebrul chirurg german, Czerny, — adică de a ţinea o curăţenie riguroasă a pielei, în cazuri de cancer al pielei, şi a nu întrebuinţa alimente crude în cazuri de atingeri ale organelor interne. Autorul practică chiar acest sfat, de oarece de mai mulţi ani el urmează regimul branei fierte în speranţa de a scăpa de această teribilă boală.

Un alt mijloc de întrebuinţat pentru igiena intestinului e cultivarea în intestin a bacteriilor lactice, care produc acidul lactic şi împiedică prin urmare dezvoltarea fermenţilor butyrici şi ai putrefacţiei care sînt dăunători vieţii noastre. — Fermenţii lacticii se adaptează foarte bine în intestin, producînd o acţiune binefăcătoare.

Aşa că, după autor, regimul de urmat pentru igiena intestinului consistă în a consuma numai alimente curăţite de microbi şi de vermi *prin fierbere suficientă* şi de a urma regimul lap-

telui fermentat (lapte acru) in care sint microbii lactici.

Mulţi medici recomandă deja azi acest mijloc pentru a combate turburările intestinului la persoanele de toate virstele.

Nuova Antologia.—(1 Octombrie 1906). *G. Sergi* „Temperamentul ştiinţific. O contribuţie la teoria omului de geniu". „Poate mulţi cred că numai artistul manifestează un caracter personal in operele sale, pe cind omul de ştiinţă ar da rezultatele cercetărilor şi experimentelor ca un rezultat obiectiv al faptelor descoperite de el, fără ca nimic personal să dea un colorit particular acelor rezultate", zice Sergi, care nu bănueşte cit de scumpă e teoria „impersonalităţii artistului" unor tineri „critici" romini. In studiul acesta, Sergi işi propune să dovedească ce importanţă are factorul personal in ştiinţă, factor care apare mai in evidenţă la oamenii de geniu. In activitatea ştiinţifică se deosebesc două direcţii: una a analizei, alta a sintezei. Pentru cea dintăiu se cer o mulţime de insuşiri care variază de la om la om, variabilitate care influenţează mult cercetările şi experienţele; acelaş metod de cercetare, intrebuinţat de mai mulţi observatori, nu mai rămine identic, *căci in orice funcţiune a simţurilor se află o ecvaţie personală. In sinteză, factorul personal e şi mai evident, căci aceasta e arhitectura a cărei materialuri ni le dă analiza.* Nu orice om de ştiinţă e in stare de a formula sinteze, de a emite teorii şi a fonda doctrine; pentru a face aceasta, se cere să posezi un temperament ştiinţific special. Temperamentul ştiinţific deci, e foarte variat şi are un caracter absolut personal; el depinde de condiţiuni organice senzorii şi funcţiunile lor şi de speciale condiţii mintale, ce se arată in practică sub formă de tendinţi, care pot fi dezvoltate, cind există, dar nu pot fi create. Din această pricină unii reuşesc in analiză pe cind alţii şi in sinteză, in diferite grade, dar, oameni de geniu sint numai acei care posedă tendinţa spre sinteză impreunată cu o profundă intuiţie a fenomenelor particulare.

Rivista d'Italia. (Octombrie 1906). —„Imperialismul literar" astfel işi intitulează cunoscutul romanist C. de Lollis, articolul său, indreptat contra modei, nu de mult ivite in Italia, de a crea catedre de „literatură comparată" pe lingă diferite Universităţi. „Ce dracu se mai poate compara inaintea unor tineri care nu-s in măsură de a studia in şcoală literaturele germană, engleză, franceză, spaniolă, pentru a nu vorbi decit de cele mai importante şi care, in cea mai mare parte, ajung titraţi fără a fi in stare să citească curent o carte franceză şi fără a putea pricepe nimic dintr'una germană ori engleză?" se intreabă cu drept cuvint Cesare de Lollis şi aceste intrebări ne vin şi nouă in minte acum cind se caută un succesor d-lui M. Dragomirescu, fost conferenţiar de „literatură comparată", de curind insă, pe baza articolelor sale de reportaj teatral, trecut ca titular al unei catedre de.... literatura romină. Pricina *creării unor astfel de catedre in Italia, o găseşte de Lollis, in imitaţia fără discernămint a altor ţări, in imprumutarea pripită a formei goale şi lipsită de fond:* „se zideşte intăiu acoperişul, fără să existe temelia, numai pentrucă acoperişul se vede mai de departe" Concluzia lui e că ar trebui mai intăiu bine organizat studiul in parte al fiecărei literaturi—căci de la sine se inţelege că fiecare profesor se va servi acolo unde trebue şi de metoda comparativă—şi că ar trebui părăsită ideea de a se infiinţa catedre numai pentru comparaţie. Ca exemplificare de ce poate aduce dorinţa de comparaţie cu orice preţ, de Lollis analizează opera a doi profesori G. Mazzoni şi P. E. Pavolini „Manuale comparativo di letterature straniere, con speciale riguardo alle genti ariane". Atitea prostii cuprinde această operă şi atita ignoranţă dovedeşte, in cit de-ar fi romini autorii, ai crede că au tipărit-o in vederea vre-unei catedre universitare.

Deutsche Revue (Octombre 1906) Msgr. Graf *Vay de Vaya und Luskod*, Protonotar apostolic „Se va converti vre-o dată Japonia la Creştinism?"—După ce autorul ne dă amănunţite date asupra timpului şi modului cum s-au răspindit principalele doctrine religioase, ale lui Confucius, Laotse şi Buda in Japonia, face istoricul introducerii religiei creştine la Japoneji. Indată ce se află că Portughejii au descoperit Japonia, sfintul Francisc Xavier pleacă să predice creştinismul şi in 1549 debarcă in Cogoshima devenind apostolul indepărtatului rasărit. In scurtă vreme el reuşi să capete un mare număr de proseliţi şi in 1551 pleacă in India, unde el muri, şi lăsă pe alţii să-i continue opera, care prosperă atit de mult incit peste trei zeci de ani numărul creştinilor atingea cifra de 300.000 şi chiar in anul 1582 se trimise şi o deputaţie japoneză la Roma, ai cărei membri fură cei dintăi Japoneji ce văzură Europa. Pe la inceputul veacului al XVII se aflau in Japonia mai mult de cit un milion de catolici; dar imediat apoi incepură persecuţiunile in contra lor, şi fură atit de inverşunate incit pe la mijlocul aceluiaşi veac nu mai rămaseră decit numai citeva familii creştine; Şogunul de pe vremea aceea dăduse decretul: „Pe cită vreme soarele va incălzi pămintul să nu lăsaţi nici un creştin să pue piciorul in Japonia. Şi dacă regele Spaniei sau al Portugaliei sau insuşi marele zeu al creştinilor ar veni in această ţară, trebue să-şi plătească fapta cu capul". Două veacuri cit a stat puterea Şogunilor, nicio influenţă străină nu mai putu pătrunde in Japonia; cind insă la 1858 porturile ei se deschiseră iarăşi civilizaţiei europene, se incepu din nou opera sfintului Francisc Xavier. Astăzi sint in Japonia vre-o 66.000 de catolici, cu 150 preoţi din cari 35 Japoneji. In fruntea hierarhiei stă un arhiepiscop şi trei episcopi cari conduc cele patru dioceze in Tokio, Nagasaki, Kyoto şi Hakodate. De asemenea şi şcoli au făcut catolicii: 32 de şcoli medii cu 3198 de elevii, 7 şcoli elementare cu 973 de elevi; apoi 20 de şcoli de comerţ şi 2 seminare cu 32 elevi indigeni. In privinţa răspunsului insă la intrebarea care formează titlul acestui studiu, autorul nu poate să răspundă altceva decit că el are speranţa că această ţară care ne-a făcut atitea surprize, are să ne surprindă intr-o bună zi şi cu convertirea la creştinism.

Contemporary Review (London, Octombrie).—*Dl. Harold Spender— „Anglia, Egiptul şi Turcia"*.—discută cauzele şi urmările conflictului dintre Anglia şi Turcia prin incidentul dela Tabah: Reinvierea bruscă a fanatismului islamic in Egipt, in primăvara anului 1905, e revanşa Sultanului faţă de Anglia, din cauza atitudinei ei faţă de Turcia, in chestia Macedoneană. Sultanul in calitatea lui de Kalif are aceeaşi calitate in Egipt pe care o avea Papa in secolul al X, in ţările catolice. Acum, cind mulţămită administraţiei engleze, Felahii au prosperat, terenul propagandei islamice e mult mai favorabil decit atunci cind Egiptul zăcea in mizerie sub stăpinirea turcească: in timpuri vitrige sentimentele slăbesc, ele sint inăduşite de lupta pentru traiu. Odată cu buna stare materială s-a născut in Egipt şi interesul pentru religie: şi de această stare psihologică a Felahilor din Egipt—efectul, in cea mai mare parte, a bunei administraţii engleze—s'a folosit Turcia, pentru a

ridica pe Felahi împotriva „necredincioşilor". Cu toată mulţimea misouarilor şi tonul agresiv al presei naţionale din Egipt, Anglia nu-şi perde cumpătul, nici nu aleargă la măsuri violente; energia ei se va arăta şi de-acum înainte, în urmărirea fericirei Egiptului prin sporirea bogăţiei şi înaintarea acestei ţări spre — „self-government". Anglia nu despreţueşte religia poporului, nici nu trebue sa împedece Felahilor de talent calea spre cele mai înalte posturi de administraţie superioară. Turcia n-a avut o inspiraţie fericită cînd a început propaganda ei religioasă, adică ante-engleză, în Egipt; nici un stat din Europa nu-i va da sprijin în acest atentat împotriva fericirii unei ţări. Ori, Turcia, în starea ei de faliment, speră ceva dela prospera stare materială a Egiptului? In ori ce caz Anglia nu poate părăsi Egiptul, pentru că această părăsire nu i-ar aduce nici fericire, nici libertate. Egiptul încă nu poate să se conducă singur; şi, în urma retragerii Angliei din Egipt, ar urma, de sigur, o invazie turcească, ceea ce ar pricinui întoarcerea Englejilor prin foc şi sînge. Anglia nu poate nici să anexeze Egiptul, căci aceasta ar fi o violare a convenţiei Anglo-Franceze, şi împotrvia consimţimîntului tăcit al Europei. Dar Anglia are dreptul—pentru fericirea Egiptului—să ceară Europei abrogarea vechilor capitulaţii, care deja au fost abrogate în Tunis, şi mai multă libertate în exercitarea protectoratului ei.

North American Review (New-York, Octombrie). *„Reinvierea Chinei"* datorit d-lui *K. K. Kawakani*, arată în o vie lumină îndreptarea Chinei spre o viaţă mai civilizată. China pare hotărîtă să rupă cu tradiţiile trecutului, care au pironit-o atîta timpt pe loc, şi au făcut-o să sufere umiliri ruşinoase în ultimile conflicte. Mai cu seamă soarta Rusiei în războiul cu Japonia, a învăţat-o că civilizaţia modernă e mai puternică de cît tradiţia ruginită. Lupta între Rusia şi Japonia, pentru oamenii de stat chineji, a fost lupta între două sisteme; rezultatul a dovedit că sistemul constituţional e mai tare decît cel absolut. Chinejii au ajuns acum setoşi de a cunoaşte şi a se adăpa la civilizaţia Apusului şi, în special, la cea a Japoniei, pe care o consideră tot ca o civilizaţie apusană, însă deja adaptată la nevoile lor, *orientalizată*. Nenumărate comisiuni sînt trimise în ţările Apusului şi în Japonia pentru a studia diferitele sisteme de administraţie; profesorii străini sînt atraşi prin oferte foarte avantajoase; nenumăraţi studenţi sînt trimişi, ori de guvernul central, ori de cele locale, să înveţe în străinătate; în Japonia sînt, acum, 9000 studenţi chineji. Vice-regele din Chih-li voeşte să dea o nouă organizare şcolilor din întreaga Chină: o organizare bazată pe principiile Pedagogiei moderne; el are şi un nou plan de organizare a armatei, care ar da Chinei 500.000 soldaţi bine instruiţi. Noua mişcare din China îşi găseşte o interesată dar folositoare simpatie în Japonia. China şi Japonia au mari interese economice comune şi civilizarea celei dintăi nu poate decît folosi celei de-a doua.

Review of Reviews (London, Octombrie).—*Dl. Stead*, în acest No. se ocupă de afacerile politice din Rusia: o biografie a lui *Trepoff*, pe care l-a conoscut personal, şi un interwiev cu *Milyukoff*. Simpatia cu care face portretul lui Trepoff, (pe care-l numeşte singurul om tare şi capabil din Rusia, surprinde pe cetitor. Cetitorul însă rămîne cu totul uimit cînd d. Stead afirmă, că la urmă Trepoff se declarase pentru guvernămîntul constituţional.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

Hans Raeder, *Platons philosophische Entwickelung*. Leipzig. 1906.—Cuprinde: 1) Istoria şi starea actuală a chestiei platoniciene. 2) Puncte de vedere pentru studiul dialogurilor lui Platon. 3) Dialogurile particulare. 4) Consideraţii asupra principalelor direcţii ale gîndirii platoniciene.

Alfred Binet, *Les Révélations de l'écriture*. Alcan, 1906.—Această carte face parte dintr'o mare totalitate de studii asupra semnelor exterioare ale inteligenţii.—Autorul, în urma unor anchete şi studii serioase, ajunge la concluzia că grafologia conţine mult adevăr în pretenţiile sale; că niciodată ea nu va fi infailibilă; că azi ea este încă într'o fază foarte rudimentară.

Pasquale Gatti, *Esposizione del Sistema filosofico di G. Leopardi*. Monnier, Firenze.

Autorul, un admirator al marelui poet-filosof, expunînd cu pătrundere sistemul filosofic al lui Leopardi, ajunge la încheerea că el nu e pesimist în felul lui Schopenhauer, ci e mai degrabă unul din cele mai puternice criere „moderne", al cărui pesimism izvorăşte din observaţia vieţii, pe cînd pesimismul filosofului german e metafizic.

G. Heymans, *Die Gesetze und die Elemente des wissenschaftlichen Denkens*.—Leipzig, 1905—Un manual asupra teoriei cunoştinţei,—pentru filozofi ca şi pentru nefilozofi.

Harald Höfding, *L'Histoire de la Philosophie Moderne*, tr. par. *P. Bordier. Vol. I. Alcan*.—Cartea I: Filozofia Renaşterii. Cartea II: Ştiinţa Nouă. Cartea III: Marile Sisteme (Descartes —cartezianismul; Gassendi; Hobbes; Spinoza; Leibnitz; Wolff). Cartea IV: Filozofia engleză a experienţei. Cartea V: Filozofia engleză a veacului XVIII şi J. J. Rousseau.—Acum de curînd a apărut şi vol. II.

G. Papini, *Il Crepuscolo dei Filosofi*. Milano, 1906.—Autorul *desfiinţează* filozofia, bătîndu-şi joc de ea şi de filozofi.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE, POLITICA.

E. de Lacombe. La *Maladie Contemporaine. Examen des principaux problèmes sociaux au point de vue positiviste*. Alcan, 1906.—Tratează despre spiritul revoluţionar, dezorganizarea morală şi a educaţiei, feminism, munca, grevă, războiu, artă etc.—Autorul crede în triumful concepţiei pozitiviste (e discipol al lui Comte), dar îl socoate îndepărtat.

Jean Lagorgette, *Le Rôle de la*

Guerre, étude de sociologie générale.— Giard et Brière, 1906.—Autorul studiază războiul din două puncte de vedere: 1) mobilele lui, 2) scopul lui.— Nu e nici „militarist" nici „pacifist". El crede că „războiul, va inceta, nu din motive morale, ci prin desuetudine".

I. C. N. Forestier. *Grandes villes et systèmes de parcs.* Hachette.

Un studiu asupra insemnătății grădinilor și parcurilor orașelor pentru higiena populațiunii și asupra relelor ce decurg din nimicirea vegetațiunii din centrul orașelor mari și inlocuirea ei prin clădiri.

Jacques Bardoux. *Essai d'une psychologie de l'Angleterre contemporaine.* Paris, Alcan, 1906.

Un studiu asupra spiritului public in Anglia și asupra tendințelor politice economice și culturale ale acestei țări.

Dr. Vladan Georgevitch. *Das Ende der Obrenovitch.* Beiträge zur Geschichte Serbiens 1897 bis 1900. Leipzig 1905. S. Hirzel. Volumul conține amintirile autorului din timpul cit a fost președinte al consiliului sub fostul rege Alexandru al Serbiei.

ISTORIE.

Ludwig Solomon, *Geschichte des deutschen Zeitungswesens* von den ersten Anfängen bis zur Wiederaufrichtung des Deutschen Reiches. Dritter Band. Das Zeitungswesen seit 1814. Oldenburg und Leipzig 1906.

Această istorie a Jurnalismului se termină cu anul 1850. Autorul nu dă numai o nomenclatură seacă a ziarelor apărute in acest răstimp, ci ne dă scurte caracterizări și a redactorilor, colaboratorilor, censorilor presei și mai ales a tendințelor și efectelor fiecărui ziar.

Pompeo Molmenti. *La storia di Venezia nella vita privata.* Parte seconda. Bergamo. Istituto di Arti grafiche 1906. Această a doua parte cuprinde zugrăvirea vieții venețiane din sec. XV, perioda de strălucire a puternicii republice.

Dora Melegari. *La giovine Italia e la giovine Europa*, Milano, Treves 1906. Corespondența dintre Giuseppe Mazzini și tatăl editoarei Luigi Amedeo Melegari, in intervalul de cinci ani, intre 1832 și 1837.

CRITICĂ. STUDII LITERARE.

Ferdinand Brunetière. *Honoré de Balzac* (1799—1850). Calmann-Lévy.

Un studu critic asupra operei marelui romancier francez. Autorul susține că Balzac e primul romancier francez care a făcut din eroii săi niște ființe vii, nu numai niște abstracțiuni, niște sentimente incarnate.

Edouard Maynial. *La vie et l'oeuvre de Guy de Maupassant*, „Mercure de France".

Urmărind pas cu pas pe cel mai mare nuvelist francez in viața și opera sa literară, autorul caută să explice influența mediului, in care a trăit, asupra scriitorului, și evoluția sufletului său. El ne prezintă pe Maupassant ca pe un bolnav lucid, care s'a pus pe sine in scrierile sale și a căutat să dea operei sale, după metoda lui Flaubert, un caracter de impersonalitate.

Compilator.

Din cauza abundenței de materie, care ne-a făcut să intrecem, iarăși cu mult, cadrul hotărît al revistei, sintem nevoiți a amina „Bibliografia" pentru No. viitor.

IAȘI TIP. „DACIA" P. ILIESCU, GROSSU & COMP.

1906. ANUL I. DECEMBRIE No. 10.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

IAȘI

Redacția: Str. Romînă 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1906

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul in țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru invățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumă-

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-lor Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, V. Cioflec, N. D. Cocea, Prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, Inginer N. P. Panaitescu, Locot. Colonel, Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, V. Pîrvan, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr N. Quinez, I. Raian, George Ranetti, I. Russu-Şirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. Dr. G. Proca (O. Carp), A. Stavri, Căpitan Alex. Sturdza, Dr. D. Tatuşescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara Samurcaş, Dr. Alex. de Vaida-Voevod, Al. Vlăhuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

pentru anul 1907 (anul II) *

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.—Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 b.
Un număr	1 cor. 50 b.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 „
Un număr	2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a coperţii)

*) Abonamentul anual socotindu-se 12 No. complecte dela data subscripţiunii, cei ce s'au abonat în Martie, Aprilie, etc. 1906 vor primi, [illegible]

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

Codrul

Eŭ știŭ de la bunicul Manole multe istorii vechĭ. Deștepta el din cînd în cînd lumea luĭ, a tinereții, adormită în veșnică liniște,—și totdeauna cînd vorbea, îmĭ aduc aminte, pîlpîia în sobă focul și vînt de toamnă se strecura oftînd pe la ferestre. Cum povestea el anume nu pot să știŭ; acuma nu-l maĭ aud; căcĭ s'a călătorit și bunicul spre lumea umbrelor. Mi-a rămas totușĭ ceva în suflet, și parcă răsună în mine, în singurătatea ce mă împresoară, din cînd în cînd, glas domol,—și se deșteaptă fantome. Ș' așa—îmĭ spunea parcă bunicul Manole—am cunoscut eŭ *atuncea*, încolo, spre munte, pe-un pădurar pe care îl chema Voinea...

Codriĭ Antileștilor stăpîneaŭ o întindere de cincĭsprezece miĭ de fălcĭ, eraŭ codri bătrînĭ, codri nestrabătuțĭ; și pădurarul Voinea avea la o margine, în prisaca luĭ Ion, o căsuță; și, supt un șirag de merĭ, în vălcică, vre-o zece stupĭ. Pe lîngă șiragul de merĭ și pe lîngă stupĭ se strecura prin iarbă pîrăul Cerbuluĭ. La o parte era ș'o fîntînă veche cu cumpănă.

«Vezĭ dumneata, zicea Voinea, căsuța am făcut-o eŭ de iznoavă; abia se maĭ cunoșteaŭ niște urme de pereți de bîrne... Da'fîntîna am găsit-o așa, cu apă limpede ca lacrima... Tot Fîntîna-luĭ-Ion îĭ zice... Și Prisaca-luĭ-Ion .. Și, colo, lîngă pîrăŭ, era loc pentru știubee... Aicĭ a stat odată unu' Ion... da'nimenea nu-l maĭ ține minte... nimenĭ nu poate ști ce fel de Romîn a fost... A trăit pe-aicĭ, și pe urmă a murit...»

Și Voinea, om scund, cu mustața neagră, se uita în juru-ĭ la toate, și rămînea apoĭ cu ochiĭ micĭ pironițĭ spre întunecimea pădurii, parcă se gîndea la altă vieață care a fost odată pe-acolo, parcă se gîndea la Ion acela, care cine știe ce suflet de creștin necăjit o fi fost; pe urmă deodată întorcea scurt capul și stătea privind spre nevastă-sa Măriuca. Naltă și subțirică, în

catrinţă de lină, strinsă tare sub sinĭ cu briŭ îngust, cu cămaşă albă ca helgea, se strecura pe uşă, şi trecea fără zgomot prin iarbă, spre fintină. Cozile strins împletite şi le lega totdeauna în cunună. Era albă la obraz, bolnavă parcă, cu ochiĭ trişti.

Odată l-am întrebat pe pădurar:

«Ce are nevastă-ta, Voineo?

— Ia, ce să aibă? n'are nicĭ pe dracu'! Nu ştiĭ dumneata cum iĭ muerea?» Ş'o urmărea cu ochiĭ luĭ micĭ ca două picăturĭ de păcură. Căuta apoĭ să-mĭ întoarcă de la nevastă sa privirile în altă parte:

«Iaca, vezĭ ştiubeele acestea?... poţĭ zice că-s nişte cetăţĭ a muştelor... Eŭ am prins aici, într'un copac, un roiŭ, ş'acŭ ian uită-te dumneata ce de-a albinărit! Ce să facĭ? Işĭ maĭ îndulceşte omul sufletul din cînd în cînd şi c'un dram de miere... Face cine cum poate...»

Cu cofa de brad, Măriuca trecea prin iarbă spre casă, şi intra pe uşa care însemna în lumină o pată neagră. Linişte plutea peste marginea aceia de pădure, linişte uşoară pe care o tremura parcă strălucirea luminiĭ, şi tăcea frunzişul nesfîrşit. «Nu maĭ bătea inima codruluĭ, şi eraŭ priponite şi vînturile...» Pîrăul curgea fărmind lumina şi clătea uşor erburile şi florile, şi treceaŭ albine prin soare ca nişte scinteioare de aur. Şi mi se umplea sufletul de pace, acolo, într'un colţişor de lume.

Treceam destul de des prin acele locurĭ, cu afacerile mele: ba pentru lemne, ba pentru brînză, la Cişlărie, în poiana cea mare dinspre Solomoneştĭ. Mă duceam citeodată şi la pîndă de căprioare în inima codruluĭ. Şi aşa îmĭ eraŭ drumurile că maĭ totdeauna mă întîlneam cu Voinea, şi la întoarcere mă opream o ţîră în prisacă, de mă hodineam pe prispa căsuţeĭ şi mă răcoream cu apă limpede din Fintina-luĭ-Ion.

Şi-mĭ era drag tare maĭ ales adîncul codruluĭ aceluia, miezul luĭ cu piscurĭ pietroase. Acolo, departe, în bolţile bătrîne, se cernea umbră ca de amurg, şi rar cîte-o floare de lumină se întindea vie, strălucită, pe covorul moale de o coloare gălbie, dulce, stinsă. Paserĭ nu zburaŭ, nicĭ n'ajungeaŭ pănă acolo: le speria întinsa singurătate. Pîrăul-Cerbuluĭ sărea pe trepte sure de stincĭ şi împrăştia lacrimĭ de pietre scumpe pe muşchiul gros, verde închis, al malurilor; tremura cu zvon moale, neîntrerupt; şi'n zvonul luĭ, în singurătate, pe oglinda mişcătoare a undeĭ, citeodată, dintr'un tufiş, ca dintr'o hrubă de întunerec, răsărea neclintită, ca tăiată din lespede, o căprioară cenuşie, intr'o mişcare gingaşă de oprire.—Altfel era o tăcere aşa de grozavă: mă opream, şi dintr'odată îmĭ auzeam bătaia inimeĭ în coşul pieptuluĭ. Rar glas de corn tremura departe şi răzbătea pănă la mine înnăbuşit, trist, ca din fundul pămîntuluĭ.

Treceam printre fagĭ uriaşi, încărcaţĭ de jir. Eram întovărăşit une-orĭ de Voinea. Tăceam şi eŭ, tăcea şi el, şi ne strecuram printre tufişurĭ, pe poteca umedă înnecată în bugăţia de verdeaţă. Cînd dădeam la margine, creştea lumina şi se auzeaŭ spre Cişlărie tălăngile vacilor boereştĭ. Sunaŭ lin, cu sunete felurite, unele joase şi altele tot maĭ subţirĭ, o scară de sunete dulcĭ, care picuraŭ domol şi alegeaŭ ca un cîntec depărtat, şoptit încet, şoptit uşor, de clopote melodioase depărtate şi nevăzute.

Intr'un timp, pe vremea aceia, pădurarul umbla lîngă mine cu ochiĭ duşi şi cu faţa brăzdată ca de un necaz mare. Avea ceva de la o vreme; mie nu-mĭ spunea, dar băgam eŭ de seamă. Mă lăsa une-orĭ la cişlărie, orĭ în mijlocul codruluĭ şi se întorcea: «Apoĭ eŭ mă duc oleacă pănă acasă...Am uitat să spun ceva nevestiĭ... Dacă trece boerul, să ştie ce răspuns să dea...»

Se ducea. Il zăream grăbind tot maĭ tare pasul prin lumina slabă dintre arborĭ. Hăt tîrziŭ se întorcea, mă găsea la locurile de pîndă, cu puşca gata; se aşaza şi el lîngă mine, gîfîia un timp de osteneală, după aceia se liniştea şi rămînea lîngă mine aşa de tăcut şi de nemişcat, că de multe orĭ uitam de dînsul.

Nevastă-sa Măriuca era tristă şi slabă, o zăream citeodată cu ochiĭ plînşi.

Intr'un rînd m'am întîlnit cu boerul tocmaĭ cînd eşea din prisaca luĭ Ion, călare pe calul luĭ negru. Mă întîmpină cu un zîmbet pe faţa-ĭ blîndă, bărbătească, şi mă întrebă:

«N'aĭ văzut pe Voinea? L-am căutat şi la Cişlărie şi nu l-am găsit...»

Nu ştiŭ ce i-am răspuns. Pe Voinea nu-l văzusem. Mi s'a părut că nicĭ n'a băgat de seamă la vorbele mele; şi-a săltat puşca în spate, a îndemnat calul cu pinteniĭ şi s'a dus prin lumina luĭ August, pănă ce s'a pierdut prin bungeturile din marginea pădurii. Cînele, nedespărţit totdeauna de stăpînu-săŭ, un cîne mare, roş, cu părul lung, sărea în dreapta şi'n stînga caluluĭ şi străbătea prin toate desişurile mărunte. Intr'un tîrziŭ, după ce dispărură cal şi călăreţ, auziĭ bătaia puştiĭ adînc răsunînd, clocotind din poiană în poiană: am înţeles că a dat boerul peste eruncĭ: acesta era vînatul luĭ cel maĭ plăcut de-o bucată de vreme.

Dar cum mă gîndeam la supărarea nevestiĭ pădurarului, îmĭ veni deodată în minte şi lămurirea lucruluĭ. Ce căuta pe-aicĭ boerul? Iar Voinea de ce se repède aşa de des pîn'acasă? Trebue să fie ceva la mijloc.

Intr'amurg, după ce conteni picurarea depărtată a muzicei clopotelor în poeni, după ce aşteptarăm zădarnic găinuşĭ la poteca Hoţuluĭ, ne întorceam, eŭ şi Voinea, cu puştile în spate. Şi cum mă necăjea gîndul de peste zi, întrebaĭ pe pădurar:

«Azĭ n'aĭ fost pe la Cişlărie, Voineo?

— Nu, da'ce-ĭ?

— Te-a căutat boerul.

— Care? cel tînăr? cuconu'Enacache?

— Da. Şi zicea că nu te-a găsit.

— Apoĭ nu, că eram încolo dus, spre Fundenĭ...»

Un timp tăcu; lumina scădea; o adiere rece se strecura din pădure: ne apropiam de pîrăŭ.

Voinea întoarse spre mine capul:

«Era cuconu'Enacache?—Apoĭ cine putea să fie? că boerul cel bătrîn nu se maĭ urneşte de-acasă... Şi'n prisacă te-aĭ întîlnit cu dînsul?

— Da, în prisacă...»

Păru că se gîndeşte un timp, apoĭ zise cu glas scăzut:

«Hm! cine ştie ce-avea să-mĭ spue...»

Mă uitam la dînsul cu coada ochiuluĭ. Cumpănindu-şĭ uşor într'o parte şi'n alta trupul sănătos, păşea liniştit ca de obiceiŭ; obrazu-ĭ ars de vînturi, cu mustaţa de cărbune, avea blîndeţa tristă de totdeauna. Nu putea să fie nimic. Ce putea să fie? Omul era liniştit.

Ş'aşa mă duceam eŭ des în Prisaca-luĭ-Ion. Mă îndemna ceva ascuns din fundul fiinţeĭ mele spre Măriuca, căcĭ eram în floare pe-atuncĭ, şi mă ademenea într'acolo şi necazul eĭ pe care nu-l pricepeam. Şi mă chema maĭ ales pădurea bătrînă, pentru care aveam o dragoste adîncă, aproape bolnavă. In marginea desişurilor negre, Măriuca părea maĭ naltă, maĭ subţire şi maĭ albă, şi cum şedea cîteodată neclintită, pe gîndurĭ, cînd umbrele înserăriĭ creşteaŭ, părea o fiinţă care nu-ĭ din lumea aceasta,—din taina singurătăţiĭ închegată şi din aburiĭ codruluĭ întunecos. Şi şoaptele frunzelor grele păreaŭ în adevăr tremurarea unuĭ suflet: creşteaŭ din arbor în arbor, din ramură în ramură, scădeaŭ, se depărtaŭ, *spuneaŭ* ceva neînţeles, ceva foarte vechiŭ parcă şi

foarte trist. Şi cînd tăceaŭ bolţile nesfîrşite, parcă şi sufletul din mine tăcea, sta neclintit, aşteptînd; n'aveam bucurie, n'aveam durere, intram în nesfîrşita fire, în marea bogăţieĭ pămîntuluĭ. Iar cînd tresărea în murmure şi'n oftărĭ codrul, cînd începea să crească şi să curgă valul vînturilor, fiorĭ greĭ îmĭ răscoleaŭ sufletul, un cîntec înfricoşat cînta în mine, cîntecul care prevestea şi cerea iubirile tinereţiĭ.—Aşa, furtuna odată m'a prins la căsuţa din poiană,—şi Voinea pădurarul nu era acasă.

Parcă voiaŭ să-şi zmulgă rădăcinile din pămînt, aşa se frămîntaŭ plopiĭ cenuşiĭ de la marginea poeniĭ; iar fagiĭ bătrînĭ se cutremuraŭ mînioşĭ, se aplecaŭ prelung şi iar se îndreptaŭ, pe cînd printre eĭ, ca pe nişte cărărĭ gheţoase, din inima codruluĭ, zvicnea cu vîrtejurĭ, cu frunze spulberate, cu găteje, mînia furtuneĭ. Un zvon greŭ creştea între nouriĭ negri şi poiana frămîntată ca de spaimă, creştea ca o buciumare prelungă, chemînd spaima din zarea mohorîtă, înnăbuşită de pulberĭ răsculate. Aşa crescu bubuind buciumarea păduriĭ, învăluirĭ dese de stropĭ se abătură, duruiră uşurel şi la geamurile micĭ, se depărtară,—şi deodată, ca o mînie care osteneşte, cu oftărĭ de uşurare, se alinară adîncurile, şi soarele străluci orbitor în toată poiana.

Eşiĭ afară, pe prispă, cu nevasta pădurarului. Imprejurimile, neclintite, rîdeaŭ în lumină; o albină fulgeră ca un fir de aur; o gaiţă trecu, cu penele-ĭ albastre lucind; o mierlă începu o frîntură de cîntec răsunător,—apoĭ tăcu deodată; şi liniştea se întinse ca limpezimea uneĭ ape.

Femeia părea mîhnită ca totdeauna, şi eŭ, iar, voiam să-mĭ lămuresc prepusurile.

«Lele Măriucă, spune-mĭ dumneata ce aĭ?... Parcă îţĭ stă ceva pe suflet, aşa priveştĭ la lume...»

Ea mă privi lung, cu un zîmbet uşor:

«N'am nimic, ce să am? Dumneata nu vezĭ că n'am nimic? Aşa-s eŭ; aşa m'a făcut maică-mea, fără bucurie...»

Vorbea încet, c'o înmlădire de glas din care se cunoştea că dăduse aşa numaĭ un răspuns de mîntuială.

O întrebaĭ din noŭ:

«Poate-ĭ răŭ Voinea cu dumneata?...

— Voinea? cum poate să se poarte Voinea cu mine? Ca un bărbat cu nevastă-sa...»

Şi rămase gîndindu-se.

Tăcurăm amîndoĭ o vreme. Apoĭ femeia întoarse spre mine ochiĭ marĭ, frumoşĭ, şi-şĭ îndreptă încet, într'un oftat, mijlocul subţire, încins strîns pe sub sînĭ cu brîŭ îngust.

«Heĭ, ce știĭ dumneata! încă n'aĭ dat de necaz! Dumneata eștĭ ca mierla ceia, care a cîntat ș'a tăcut...»

Ș'un zîmbet iute îĭ lumină fața și ochiĭ, și răspunse ca un fulger în sufletul meŭ.

«Dumneata n'aĭ auzit, zise ea domol după cîteva clipe, de ce-a pățit Ileana luĭ Ion Macoveĭ... Să vezĭ ce-a pățit femeia aceia, săraca,—ș'apoĭ să te gîndeștĭ că mama de-ar ști, maĭ bine ar lăsa să moară din leagăn, pe fata fără noroc în lume... S'a măritat Ileana cu cel ce nu-ĭ era drag, și s'a măritat și de tînără... Și-ĭ plăcea și eĭ vieața... dacă era tînără, ș'avea suflet... Da'vezĭ că bărbatul parcă i-a fost dușman... Este-o babă, acolo în sat la Solomoneștĭ, una Gahița, care stătea lîngă Ileana, numaĭ gardul o despărțea de dînsa... Și cum eșea femeia,—și se ducea ba la o nevastă, ba pân'la crîșmă,—baba dădea de știre bărbatuluĭ seara... Așa a fost... Și s'a maĭ tîmplat de i-a fost drag femeiĭ unul, un băetan... da' ea nu spunea nimăruĭ... și nicĭ băetanul nu știa... De păcătuit nu păcătuia, da'așa-ĭ era drag, măcar să maĭ iasă în lume, să maĭ soarbă lumină, că numaĭ în casa urîtuluĭ se înnăbușea... Ș'a început a o bate, săraca, a început a o bate bărbatul... Ș'o bate azĭ, o bate mînĭ, nimenĭ nu știa... A grămădit-o într'un rînd în zemnic ș'a bătut-o... A fugit Ileana la tatu-săŭ și la mă-sa—dar n'aŭ vrut s'o primească bătrîniĭ... «Aĭ casă și bărbat...Du-te la bărbat, du-te la casa ta și la copiiĭ tăĭ...» Și s'a dus nevasta acasă ș'a zăcut pe coaste... Și după ce s'a sculat, bărbatu-săŭ iar a zăpsit-o că umblă așa prin sat, iar a grămădit-o în casă, a pus zăvor, și iar a bătut-o... Și zice că urla, săraca, parcă la înjunghiere o ducea... Ș'aŭ sărit oameniĭ, și băteaŭ în părețĭ și răcneaŭ pe-afară. Uite, așa a trăit Ileana, cu bărbatu-săŭ... Și'ntr'o zi a căzut la pat, și valeŭ! și valeŭ! i-ĭ răŭ azĭ, i-ĭ răŭ mînĭ,—până ce într'o diminează zice: «Apoĭ să vie tătuca și mămuca care m-aŭ făcut, că eŭ de-acuma am să mor...» Ș'aŭ venit bătrîniĭ.... Și cît sta bărbatu-săŭ în casă, ea nu zicea nicĭ-o vorbă, ședea cu fața la părete; și după ce eșea el, se întorcea și vorbea cu bătrîniĭ: «Iaca, tătucă, iaca, mămucă, omul ista mi-a scurtat zilele... și dragă-mĭ era lumea asta!...» Ș'aŭ venit vecinele cu baba Gahița: să-ĭ dea Ileneĭ baba apă din pumnĭ, să bea, că altfel se duce fără să erte, pe lumea cealaltă... Și s'a apropiat baba, și îndemnaŭ vecinele, ș'a venit și Ion,—da' Ileana făcea cu dosul mîniĭ semn de respingere spre ușă: Nu! nu!—și șoptea încet: Să mă lese, să mă lese să mor în pace!... Și n'a vrut să bea apă din pumnĭ,—ș'așa nicĭ pe baba

Gahița n'a ertat-o, nicĭ pe bărbatu-săŭ nu l-a ertat,—ș'a murit. Și cînd aŭ scăldat-o, știĭ cît de slabă era? numaĭ pielea și ciolanele; și trupul negru de vînătăĭ... negru de-atîtea bătăĭ crunte...»

Măriuca tăcu. Privea neclintită înnainte, spre fundul Prisăciĭ luĭ Ion.

«Uite, așa... dumneata de unde să știĭ cîte poate îndura o femee pe lumea asta?...»

O întrebaĭ mirat:

«Te bate Voinea? Mie nu mi se pare om răŭ.

— Nu, de ce să mă bată pe mine? Dar eŭ vorbesc de altele... eŭ nu vorbesc de mine...

— Atuncea ce aĭ? Te văd supărată și slabă...»

Femeia sta la îndoială, parcă voia să răspundă ceva. Își ațintise în pămînt privirile. Apoĭ deodată tresări:

«Ia!» și se sculă în picioare, naltă și subțirică, și intră în casă.

De departe, dinspre Cișlărie poate, se auzea cornul luĭ Voinea. Chema prelung, duios,—îngîna sunete scurte apoĭ, și iar tremura într'o adiere prelungă; după aceia tăcu. In liniște, un glas depărtat începu să cheme. Abia se deslușea, venea ca o adiere prin codrul des: Măĭ Onofreĭ, măĭ!...—Tăcu și glasul. Și într'un tîrziu o secure începu a bocăni undeva, în adîncurĭ, în bolțile maĭ răsunătoare după ploae.

Femeia pădurarului eși cu cofa și se îndreptă spre fîntînă. Cumpăna se coborî, apoĭ se înnălță scîrțîind. Pe cînd venea repede spre casă, puțin încovoiată spre stînga, cu cofa în mîna dreaptă, Măriuca își strecură spre mine privirea tristă. Mă ridicaĭ în picioare, îmĭ luaĭ pușca și porniĭ, pe lîngă stupiĭ de lîngă pîrăŭ, prin marginea desișurilor, spre Cișlărie.

Mă gîndeam cu milă la nevasta luĭ Voinea, la suferința eĭ vădită; mă gîndeam cu mirare la vorbele-ĭ întrerupte, la povestea eĭ cu Ileana luĭ Ion Macoveĭ, și simțirĭ nelămurite, amestecate cu bănuelĭ vechĭ, îmĭ nelinișteaŭ sufletul.

Voinea venea încet pe potecă. Venea întunecat. Il zăriĭ tocmaĭ cînd începeaŭ a cînta tălăngile vacilor boereștĭ, în poenĭ, și tocmaĭ cînd din urmă, pe drumul pe care venisem eŭ, se arătă și boerul Enacache pe calu-ĭ iute, cu cînele-ĭ mare, roș, care-ĭ sărea în dreapta și'n stînga și străbătea toate tufișurile adulmecînd.

Se opri boerul, se opri și pădurarul.

«Ce maĭ este pe la Cișlărie, Voineo?

— Bine, cucoane Enacache...»

Stăpînul zîmbi, apoĭ, întorcînd spre mine capul, rosti limpede: bună ziua!, trecu repede înnainte și descălecă. Cinele se oprise și stătea neclintit, ca de piatră, cu coada întinsă, cu botul spre un pîlc de tufe mărunte. Eu mă întorseĭ cu Voinea. A uzii după ce cotiĭ după un pîlc de copaci, strigătul cunoscut: Aicĭ, Hector!... Intr'un tîrziu, cîteva bubuiturĭ deșteptară singurătățile; liniște se făcu după aceia pretutindenĭ, contenise și bocănirea securei în pădure.

«M-a căutat pe semne și pe acasă... zise deodată Voinea, lîngă mine.

— Cine? boerul?

— Da. Văd că m'a găsit și nu mi-a spus nimic.»

Eu tăcuĭ. Se gîndea și Voinea, mă gîndeam și eu. Mersărăm așa în tăcere. Intrarăm în poiană pe lîngă stupĭ, sărirăm pîrăul. Măriuca sta în prag dreaptă și ne privea, și fața-ĭ părea palidă tare, în umbra neagră a ușiĭ. Cinele ciobănesc al pădurarului ne sări înnainte, zburdînd.

«Uite, vezĭ dumneata, zise Voinea, dacă dă cineva în cînele ista, el se întoarce și mușcă; el are maĭ mare drept decît dumneata și decît mine... Omul rabdă și tace.—Asta-ĭ o pildă»!— adăugi el rizînd și privind țintă spre femeia luĭ.

Nu vreaŭ să povestesc despre întîmplările pădurarului și ale nevesteĭ luĭ, nicĭ despre vre-o dragoste care-mĭ încolțea în suflet; eŭ despre codrul Antileștilor care-mĭ era așa de drag vorbesc, și despre tinerețele mele. Toate au trecut: nicĭ codri așa nu maĭ sînt, și tinerețele s'aŭ călătorit!

In mirosul ațîțător al păduriĭ creștea în mine puterea vieții, șueratul domol al vîntuluĭ în frunzișurĭ îmĭ mîngîia auzul, și ce strălucire neobișnuită, ce strălucire vie, și ce mireazmă ascuțită, amețitoare, aveaŭ florile din poenile de la margine! Ca'nspre o dragoste, cu dor, porniĭ, după două lunĭ de lipsă, spre codrul Antileștilor. Innaintea erniĭ, în toamnă tîrzie, voiam să maĭ văd odată bolțile sărăcite de podoaba grea și întunecoasă de frunze. Poate mă chemaŭ și alte dorurĭ spre Prisaca-luĭ-Ion,—poate mă chemaŭ, dar de-atuncĭ aŭ trecut ernĭ multe și primăverile tinereții s-au dus cu soarele care le lumină atuncĭ.

Măriuca robotea prin căsuța întunecoasă și tăcea, cum o știam. Din umbră nicĭ fața nu ĭ se deslușea bine; îĭ luceaŭ numaĭ ochiĭ din cînd în cînd, cînd se întorcea spre ferestre. Voinea îmĭ ascultă liniștit dorința, își luă dintr'un colț, din întunerec, pușca,—și eșirăm.

Cele din urmă frunze cădeaŭ încet, fluturînd, din fagiĭ uriași; și prin grămezĭ galbene pășeam; foșneaŭ grămezile, și pașiĭ noștrĭ tăiaŭ cărări prin ele. Ca o oftare aspră trecea pe sub ramurile goale; și pustiĭ și triste se deschideaŭ adîncurile, tot maĭ pustiĭ, cu cît maĭ mult răzbăteam în ele. Sufletul parcă-mĭ era plin de negură.

Intr'un tîrziu, mă opriĭ și întrebaĭ:

«Ce maĭ face, Voineo, boerul Enacache?»

Voinea mă privi drept, mirat:

«Cum? nu știĭ? boerul Enacache a pierit! L-aŭ găsit oameniĭ de la Cișlărie sub rîpa de la Fundenĭ... Cine știe cum trecea pe-acolo; și tocmaĭ cînd trecea, a fătat malul... L-aŭ găsit supt mal, cu cînele alăturĭ... știĭ, cînele cel roș....

— Cum? a murit boerul? Eu nu știam nimic!

— Da, a murit...»

Răspunsul era liniștit și lămurit, dar mi se părea că ochiĭ neclintițĭ aĭ pădurarului mă țînteaŭ prea îndărătnic. Nu știŭ, n'așĭ putea spune de ce, un fior ascuțit, ca o sîrmă de foc, mi se strecură prin șale. Intr'o clipă, în clipa aceia, am avut o bănuială: am avut bănuiala că pădurarul Voinea a ucis pe stăpînu-său.

Nicĭ nu mi-am dat seama cum am întrebat:

«Și cum? nu s'a găsit cine l-a omorît?...

— Cum să se găsească? zise Voinea. A murit așa, de moarte năprasnică...»

Eŭ tăcuĭ. Pădurea era foarte tristă și foarte pustie în jalea eĭ de toamnă. Și eŭ simțeam, poate din pricina asta, o greutate mare în suflet, o greutate, o amărăciune nedeslușită, ca în fața morțiĭ. Și cînd eșeam din desișurĭ se desvăluiră deodată negurile depărtăriĭ; și rămase codrul uriaș în urmă, cu adîncurile și cu taina luĭ, codrul ca o ființă cu durerĭ, cu miniĭ, cu plîngerĭ. Toamna plutea în juru-mĭ ca un vis al morțiĭ. Măriuca, nevasta pădurarului, se închegă o clipă înnainte-mĭ ca din aburĭ, și se risipi; și gîndul pieiriĭ boerului rămase în mine, după fiorul fierbinte, ca un sloiŭ de ghiață.

«Vezĭ, gîndăcelule, tare mi-a fost mie drag codrul în tinerețele mele!...»

Așa îmĭ povestea bunicul lîngă soba mare, bătrînească. Așa îmĭ povesti, și tăcu. Și afară ofta și se tînguia vîntul toamneĭ.

Mihail Sadoveanu.

April

O limpede zi scaldată în soare....
Pe crengi, în livezi, stă floare de floare;
În aburii calzi renaște pămîntul—
Și apele duc un cîntec de-April—
Și intră'n păduri, c'un rîs de copil,
În hohote vîntul.

Prin lanuri de grîu se string plivitoare:
Le flutură 'n vînt năframi zburătoare,
De parc' ar mișca pe umerii lor
Aripi străvezii de albi porumbei—
Și razele pun pe sapă scîntei
Și 'n fețe bujor.

Așa se tot duc, prin verzile grîne—
Și una duios începe să 'ngîne
Un cînt din bătrîni, tot tînăr rămas,
Baladă de drag, de visuri și dor—
Și fetele prind sfîrșitul din zbor
Și-l cîntă 'ntr'un glas....

De după colnic o umbră răsare,
Un nour.... Colo pădurea-i în soare,
Ici plouă mașcat cu aur de sus:
E parcă, din cer și până 'n pămînt,
O pînză de fir bătută de vînt
Ce-aleargă 'n apus.

Copilele fug prin ploaia cu soare;
S'ascund pe subt crengi – și cînd din umbrare
Es iarăși pe lan să-și tremure cîntul,
Pe urmele lor se ține tiptil
De zvîntă, – c' un cald sărut de April, –
Năfrămile, vîntul.

A. Stavri

SPECIALISTUL ROMÎN

CONTRIBUŢIE LA ISTORIEA CULTURII ROMÎNEŞTI DIN SECOLUL XIX

Scurtări

A.—Vasile Alexandri, Opere complete, Poezii, vol. I, Bucureştĭ, 1875.
A. II.—Vasile Alexandri, Opere complete, Poezii, vol. II, Bucureştĭ, 1875.
A. III.—Vasile Alexandri, Opere complete, Poezii, vol. III, Bucureştĭ, 1897.
A. T.—Vasile Alexandri, Opere complete, Teatru, Bucureştĭ, 1875.
AL.—Istoriea luĭ Alexandru cel mare, Bucureştĭ, 1850.
ALEXICI I.—G. Alexici, Texte din literatura poporană romînă, tom. I, Budapesta, 1899.
ANT.—Antim Ivireanul, Predice, Bucureştĭ, 1886.
B.—Bibliea, Bucureştĭ, 1688.
BA. AR.—I. Bărac, Istoriea preafrumosuluĭ Arghir, Bucureştĭ, 1847.
BAR. I.—G. Baronzi, Opere complecte, vol. I: Limba romînă şi tradiţiunile eĭ, Galaţi-Brăila, 1872.
BA. TIL.—I. Bărac, Tilu Buhoglindă, Braşov, 1840.
BĂL.—Bălcescu, Istoriea Romînilor sub Mihaiŭ Viteazul, Bucureştĭ, 1878.
B. ET.—Beldiman, Eteriea, Iaşĭ, 1861.
BIB.—Bibicescu, Poezii populare din Transilvania, Bucureştĭ, 1893.
B. P.—Beldiman, Istoriea luĭ Numa Pompilie, t. I şi II, Buda, 1820.
BR. — D. Brandza, Prodromul floreĭ romîne, Bucureştĭ, 1879—1883.
C.—Konaki, Poezii, Iaşĭ, 1887.
CAL.—Calendariŭ, Buda, 1814.
CAL. II.—Calendariŭ, Buda, 1844.
CANT. I—D. Cantemir, Istoriea ieroglifică, Bucureştĭ, 1883.
CAR. T.—Caragiale, Teatru, Iaşĭ, fără an.
C. L.—Convorbiri literare (Revistă).

CO.—Contemporanul (Revistă).
COLUMNA—Columna luĭ Traian (Revistă).
COR.—Coresi, Psaltirea, ed. Academieĭ, Bucureştĭ, 1881.
COŞ. F.—Coşbuc, Fire de tort, Bucureştĭ, 1898.
CR.—Creangă, Poveştĭ, Iaşĭ, 1890.
CR. A.—Creangă, Amintirĭ, Iaşĭ, 1892.
CUL.—Culegere de doine, strigăturĭ şi chiuiturĭ, Braşov, 1891.
CUV.—Hasdeu, Cuvente den bătrînĭ.
D.—Donici, Fabule, Iaşĭ, 1842.
DAMÉ T.—Damé, Incercare de terminologie poporană romînă, Bucureştĭ, 1901.
DEL. S.—Delavrancea, Sultănica, Bucureştĭ, 1885. Bucureştĭ, 1887.
DION.—Dionisiu Eclesiarhul, Cronograf, în IL. TEZ. II 159 sqq.
DOS. PRO.—Dosofteiŭ, Viaţa şi petrecerea sfinţilor, Iaşĭ, 1682, lunile Septembre—Februar.
DOS. PS.—Dosofteiŭ, Psaltirea în versurĭ, ed. Academieĭ, Bucureştĭ, 1887.
DR.—Robinson Cruzoe, compus de Kampe şi tradus pe romînie de Vasile Drăghici, Iaşĭ, 1835.
E.—Eminescu, Poezii, Bucureştĭ, 1895 (ed. VII).
EC.—Molnar, Economica de cîmp, Buda, 1806.
E. N.—Eminescu, Nuvele, Iaşĭ, fără an (ed. Şaraga).
E. V.—Văcărescu, Istoriea împăraţilor otomanĭ, în IL. TEZ. II 245 sqq.
FRÎNCU M.—Frîncu şi Candrea, Moţiĭ, Bucureştĭ, 1888.
FUND.—Fundescu, Basme, oraţiĭ, pĭcĭliturĭ şi gĭcĭtorĭ, ed. IV, vol. I, Basme, Bucureştĭ, 1896.
GH. A.—Ion Ghica, Amintirĭ din pribegie, Bucureştĭ, 1890.
GH. S.—Ion Ghica, Scrisorĭ către Alexandri, Bucureştĭ, 1887.
GOR.—Gorjan, Halima, Sibiiŭ, 1835—1838.
GR.—Grecescu, Conspectul floreĭ romîne, Bucureştĭ, 1898.
GR. A.—Gr. Alexăndrescu, Meditaţiĭ, elegiĭ, epistole, satire şi fabule, Bucureştĭ, 1863.
HASDEU—Hasdeu, Etymologicum magnum.
HOD.—Hodoş, Poezii poporane din Banat, Caransebeş, 1892.
I.—Ispirescu, Legende saŭ basmele Romînilor, Bucureştĭ, 1882.
IL. TEZ.—Ilarian, Tezaur de monumente istorice, Bucureştĭ, 1862—1864.
I. N.—Iacob Negruzzi, Scrierĭ complecte, Bucureştĭ, 1893—1897.
ION. CAL.—I. Ionescu, Calendar pentru bunul gospodar, Iaşĭ, 1845.
ION. D.—I. Ionescu, Agricultura din judeţul Dorohoiŭ, Bucureştĭ, 1866.
ION. P.—I. Ionescu, Agricultura din judeţul Putna, Bucureştĭ, 1869.
I. UNC.—Ispirescu, Din poveştile unchiaşuluĭ sfătos, partea I, Bucureştĭ, 1879.

LET.—Letopisețele țăriĭ Moldoveĭ, ed. I Cogălniceanu, Iașĭ, 1852 (Cînd nu se specifică volumul, înseamnă vol. I).

LET.₂. — Letopisețele țăriĭ Moldoveĭ, ed. II Cogălniceanu, Bucureștĭ, 1872—1874.

M.—Moxa, Cronograf, în CUV. I 345 sqq.

MAG.—Magazinul istoric, Bucureștĭ, 1845 sqq. (Cînd nu se specifică volumul, înseamnă vol. I).

MAR. DESC.—S. Fl. Marian, Descîntece, Suceava, 1886.

MAR. ÎN.—S. Fl. Marian, Înmormîntarea, Bucureștĭ, 1892.

MAR. N.—S. Fl. Marian, Nunta, Bucureștĭ, 1890.

MAR. O.—S. Fl. Marian, Ornitologiea, Cernăuțĭ, 1883.

MAR. SAT.—S. Fl. Marian, Satire, Bucureștĭ, 1893.

MAR. SERB.—S. Fl. Marian, Sărbătorĭ, Bucureștĭ, 1898 sqq.

MAR. T.—S. Fl. Marian, Tradițiĭ, Bucureștĭ, 1895.

MAR. VRĂJI.—S. Fl. Marian, Vrăjĭ, Bucureștĭ, 1893.

MIN. O.—Mineĭul, luna luĭ Octomvrie, episcopiea Rîmnicu-luĭ, 1776.

MÎNDR.—Simeon C. Mîndrescu, Literatură și obiceĭurĭ poporane din comuna Rîpa de jos, comitatul Mureș Turda (Transilvania), Bucureștĭ, 1892.

N.—C. Negruzzi, Scrierĭ, Bucureștĭ, 1872 sqq.

NIF.—Viața părinteluĭ nostru Nifon, scrisă de chir Gavril, maĭ marele Sfetagoreĭ, Bucureștĭ, 1888.

O.—Odobescu, Scrierĭ, Bucureștĭ, 1887. (Cînd nu se specifică volumul, înseamnă vol. III).

OGL.—Piscupescu, Oglinda sănătățiĭ, Bucureștĭ, 1829.

P. E.—Anton Pann, Noul Erotocrit, Sibiĭu, 1837.

P. H.—Anton Pann, Năzdrăvăniile luĭ Nastratin Hogea, Bucureștĭ, 1853.

P. PO.—Anton Pann, Culegere de proverburĭ saŭ povestea vorbeĭ, Bucureștĭ, 1852—1853.

P. M.—Petru Maior, Istorie pentru începutul Romînilor, Buda, 1834.

POP. RET. P.—I. Pop Reteganul, Poveștĭ ardelenеștĭ, Brașov, 1888.

POP. RET. TR.—I. Pop Reteganul, Trandafirĭ și viorele, Gherla, 1891.

P. P. A.—Alexăndri, Poeziĭ populare, Bucureștĭ, 1866.

P. P. I.—Iarnik Bîrseanu, Doĭne și strigăturĭ din Ardeal, Bucureștĭ, 1885.

P. P. T.—G. Dem. Teodorescu, Poeziĭ populare, Bucureștĭ, 1885.

PRA.—Carte romînească de învățătură dela pravilele împărăteștĭ, Iașĭ, 1646.

RĂȘC.—P. Rășcanu, Lefile și veniturile boerilor Moldoveĭ în 1776, Iașĭ, 1887.

ROM. GL.—Romînul glumeț, partea I, proverburĭ și gîcitorĭ, Bucureștĭ, 1874.

RUDOW.—W. Rudow, Neue Belege zu türkischen Lehnwörtern im Rumänischen, în Zeitschrift für romanische Philologie, XVII, XVIII, XIX; Neue Belege zu rumänischen Wörtern nichttürkischer Herkunft, în Zeitschrift für romanische Philologie XXII.

SĂGHINESCU VOC.—V. Săghinescu, Vocabular romînesc de vreo cîteva miĭ de cuvinte, Iașĭ, 1901.

SB.—Ion G. Sbiera, Familiea Sbiera, Cernăuțĭ, 1899.

SB. P.—Ion al luĭ G. Sbiera, Poveștĭ poporale romîneștĭ, Cernăuțĭ, 1886.

SEV.—E. Sevastos, Cîntece moldovenеștĭ, Iașĭ, 1888.

SEV. N.—E. Sevastos, Nunta la Romînĭ, Bucureștĭ, 1889.

STĂNC. B.—D. Stăncescu, Basme, Bucureștĭ, 1892.

Ș.—Șincaĭ, Hronica Romînilor, Iașĭ, 1853—1854.

ȘCH.—Psaltirea șcheĭană, ed. Academieĭ, Bucureștĭ, 1889.

ȘEZ.—Șezătoarea (Revistă).

ȚIC.—Țichindeal, Fabule, Buda, 1814.

UR.—Uricariul, de T. Codrescu, Iașĭ, 1857 sqq. (vol. I, II, III se citează după ed. II).

VA.—Varlaam, Carte romînească de învățătură, Iașĭ, 1643.

VL. D.—A. Vlăhuță, Dan, Bucureștĭ, 1894.

VL. P.—A. Vlăhuță, Poeziĭ, Bucureștĭ, 1894.

VOR.—Praxiul dela Voroneț, ed. Academieĭ, Cernăuțĭ, 1885.

Z.—Zanne, Proverbele Romînilor, Bucureștĭ, 1895 sqq.

ZIL.—Zilot Romînul, Domniea a treĭa a luĭ Alexandru vodă Suțul, în Revista Tocilescu V 65; Zilot Romînul, Adunare de stihurĭ, în Revista Tocilescu V 331.

---

1. Numărul însoțit de indice dedesupt înseamnă fila cu pagina la VA., PRA., MIN. O., DOS. PRO.: VA. 10_1=VA. fila zece, pagina întîĭa; DOS. PRO. 10_2=DOS. PRO. fila zece, pagina a doŭa.
2. Numărul însoțit de indice sus înseamnă pagina și coloana: B. 20^1=B. pagina doŭăzecĭ, coloana întîĭa; MIN. O. 4^2_1=MIN. O. fila patru, pagina întîĭa, coloana a doŭa.
3. Numărul paginiĭ însoțit de notarea *jos*, de ex. DOS. PRO. 24_1 jos înseamnă paginile despre sfîrșitul cărțiĭ respective, unde numerele de ordine sînt puse în josul paginiĭ.
4. În DOS. PRO.: Dela 24_1 jos—37_1 jos numerele sînt greșite. Fila 38 jos este notată 40 jos și de aicĭ înainte pănă la fila 78 jos merg numerele regulat (afară de 69 jos în loc de 59 jos). Dela 79 jos incluziv înainte încep iarăș numerele sus, însă greșit: 73 în loc de 79; pentru aceĭa filele ultime 79—90 am continuat de a le nota tot cu numere jos fără să țin socoteală de notarea textuluĭ.
5. Numărul însoțit de *pr.*, de ex. B. 2 pr. înseamnă pagina nenumerotată din titlu și din prefață.

Cuvintele discutate sint scrise cu ortografiea obicinuită, de pildă *gh*=exploziva fonică palatală, *g* inainte de *e*, *i*=affricata *dž*, etc. Numaĭ cind necesitatea uneĭ afirmărĭ maĭ puternice cere, se dă și ortografiea maĭ preciză fonetică.

I

O recensie este o istorie literară in mic; adecă, in vreme ce
istoriea literară se ocupă cu literatura unuĭ popor, orĭ a uneĭ
perioade de timp, orĭ a unuĭ gen literar, recensiea se ocupă cu
opera orĭ cu operele unuĭ scriitor. Istoriea literară apare apoĭ in
volum, recensiea apare ca articul de revistă orĭ de ziar. Macarcă
mică, dar e foarte importantă recensiea, căcĭ ea ține in curent
pe invățat cu noutățile apărute in domeniul acestuia. După re-
censiile publicate in reviste anume destinate acesteĭ meseriĭ în-
vățațiĭ se hotărăsc adeseorĭ dacă trebuesc eĭ insiș să cetească
cutare operă orĭ ba. Ba sint mulțĭ, maĭ ales la noĭ, care prin
recensiĭ se dispensează de osteneala de a maĭ ceti in general
vreo carte. Specialistul romin maĭ ales excelează in chipul de
a se cultiva astfel prin procurator, și este așa de meșter, incit
e in stare ca pe baza uneĭ recensiĭ să facă el insuș o recensie
maĭ lungă decit acea a procuratoruluĭ.

Recensiea trebue să implinească toate condițiile uneĭ istoriĭ
literare, astfel că in ea cetitorul să găsească reflexul fidel al
opereĭ insăș. Recensentul trebue să cetească *cu adevărat*, apoĭ
să priceapă, și apoĭ să judece din punct de videre al genuluĭ
literar căruia aparține opera. Calitățile și defectele trebuesc con-
statate din punctul de videre al noțiuniĭ acestuĭ gen literar, no-
țiune pe care recensentul trebue numaĭ decit să o poseadă. In
sfirșit recensentul trebue să țină socoteală de raporturile opereĭ,
de imprejurările adecă in care ea a apărut și in care se găsește.

Din nenorocire adesea orĭ recensiile nu implinesc aceste
condițiĭ și din cauza aceasta opiniea publică este inșelată. Re-
censentul, in loc să vorbească adevărat, minte, și lectorul, maĭ
ales acela care ia drept marfă bună tot ce poartă o firmă oare-
care, iș umple capul de neadevărurĭ.

Sint insă treĭ soiurĭ de a mințĭ. 1. Citeodată recensentul
zice că a cetit, dar n-a cetit, zice că a priceput, dar n-a pri-
ceput, comite insă aceste două greșelĭ nu cu hotărire de a face
bine orĭ rău, ci din lipsă de timp orĭ din prostie. 2. Altă dată
recensentul răsfoește cartea, o petrece de colo pănă colo din
fuga ochiuluĭ, apoĭ o judecă cu părtinire, orĭ lăudind orĭ deza-
probind, dupăcum e prietin orĭ dușman cu autorul. 3. Altă dată
in sfirșit recensentul cetește cu băgare de samă, pricepe cit
poate, apoĭ spune alta decit acela ce a cetit, cu scopul de a
face rău.

Recensentul intiiŭ comite o negligență, recensentul al doi-
lea comite o mare greșală, recensentul al treilea e un mișel, un

calomniator. Toțĭ insă tot atit de primejdioșĭ sint față de ade-
văr, căruia numaĭ trebue să se inchine omul de știință. In spe-
cial să nu se creadă că acel care laudă opera vreunuĭ autor,
fără ca acest din urmă să merite lauda, ar face maĭ puțin rău
decit acel care dezaprobă pe cine nu merită să fie dezaprobat.
Lauda nemeritată e o nedreptate tot așa de mare ca și dezapro-
barea nemeritată. Eŭ cred că maĭ mare, pentrucă omul cu in-
stincte bune nu se incurajează cu laude și se oțelește la muncă
prin nedreptate; apoĭ pe cel nedreptățit il poțĭ domoli cu o
laudă, invreme ce e cu neputință de îndreptat o laudă nemeritată
printr-o dezaprobare post festum.

Pentru onoarea științiĭ trebue să recunoaștem că recen-
sențiĭ de forma a treia sint rarĭ, și maĭ curind saŭ maĭ tirziŭ
se contopesc in masa calomniatorilor de meserie, a escrocilor și
a asasinilor. Numaĭ acolo, unde, ca la noĭ, nu există o opinie
publică, asemenea mișeĭ maĭ găsesc incă o bucată de vreme lec-
torĭ, ba chiar protectorĭ.

Cu atit maĭ deșĭ sint insă recensențiĭ de clasa intiia și a
doua, pe care-ĭ vom numi, pentru a scurta vorba, *recensențĭ
fără scrupul*.

Eĭ procedează in două feliurĭ.

a. Spun ceva, dar fals. De pildă, tu aĭ făcut o carte di-
dactică pentru clasele primare, și recensentul ți-o judecă din
punct de videre al uneĭ cărțĭ destinate universitățiĭ, te acuză că
n-aĭ dat bibliografiea trebuitoare, că n-aĭ făcut istoricul cărților
analoage, că n-aĭ citat pe Conhiaconhia *), că n-aĭ cunoscut o
operă, apărută cu o noapte maĭ inainte in Capetown, asupra
chestieĭ. Orĭ, tu te silești să probezĭ că teoriea invățatuluĭ *X*
este greșită și cauțĭ să explicĭ niște fenomene oarecare cu totul
altfel, iar recensentul zice cam așa: «Domnul cutare, adecă tu,
apără cu noĭ dovezĭ teoriea invățatuluĭ *X*». E cu neputință, va
zice lectorul, să fie cineva ușuratec in așa grad. Ba asemenea
pseudorecensiĭ sint dese prin renumite reviste și iscălite de pro-
fesorĭ universitarĭ. Să daŭ exemple. Un invățător dela Roșia
(Ungaria) a publicat un «Curs practic de istoriea literaturiĭ romine
pentru școalele poporale», și un recensent il acuză că nu a dat
bucățĭ din Vlăhuță. «Eŭ nu sunt de vină că acesta scrie maĭ
mult pentru clasele culte decât pentru popor!» strigă bietul au-
tor cu dreptate (Cultura română III, 144). Intr-un studiŭ asupra
accentuluĭ latinesc eŭ am căutat să resping teoriea luĭ Corssen-
Seelmann că in limba anteclasică latină ar fi existat un altfel
de accent decit in limba clasică, și să explic fenomenele limbis-
tice, pe care se bazaŭ acești invățațĭ, cu totul altfel, anume prin
analogie. Asupra acestuĭ mic studiŭ s-aŭ făcut maĭ multe re-
censiĭ, dar niciunul din recensențĭ nu l-a ințeles. Unul din eĭ,
Louis Havet, profesor la universitatea din Paris, a căruĭ nepri-
cepere in chestie o scosesem eŭ cam in glumă la iveală, m-a

---

*) Pentru celebrul scriitor Conhiaconhia vezĭ III. 1 fine.

injurat, socotind că, dacă e cineva Franțuz, poate să-și permită să fie și răŭ crescut*). Alțiĭ aŭ spus tot felĭul de minunățiĭ. Unul însă a atins culmea, care pe noĭ ne interesează. E profesor la universitatea din Bordeaux și zice așa in Revue critique LI 274: «Et nous voilà ramenés à la théorie de Seelmann, qui est au fond celle qu'a reprise ici M. P.» Va să zică, tu una spuĭ și el bașca ințelege. Firește, nu e un cap de țară, dar orĭcum te doare cînd cineva, profitind de ocazie că are puterea să impună lectorilor părerile sale despre o lucrare a ta, care te-a costat poate multă muncă, ți-o tăvălește așa ca pe o cirpă.

b. Recensentul nu spune nimic asupra lucruluĭ, cĭ inșiră numaĭ niște fraze goale, cum se zice, niște generalitățĭ care se potrivesc la orĭce. Recensiea se reduce atuncĭ la un fel de formular, unde sînt lăsate în alb numele autoruluĭ, opereĭ, țăriĭ, timpuluĭ și negațieĭ (*nu*, *ne*, un adiectiv orĭ un adverb antinomic). Locul în alb al aceste din urmă este maĭ ales important, pentrucă numaĭ negațiea desparte recensiea cea care laudă de recensiea cea care dezaprobă, recensiea pozitivă de cea negativă. Negațiea în asemenea soiŭ de recensiĭ maĭ este importantă și ca cea maĭ puternică probă pentru inanitatea lor, căcĭ numaĭ atuncĭ, cînd cineva spune lucrurĭ goale de ințeles, formule generale, platitudinĭ, un singur *nu* este de ajuns pentru a preface lauda în dezaprobare. Ca tip daŭ următoarea recensie dintr-o revistă romînă (Convorbirĭ literare, 1901 pag. 255 sqq.: Ion Bogdan, Lucrările filologice ale D-luĭ Ovidiu Densușanu). Negațiea o pun în parentez «Scrierea D-luĭ * * * se presintă din capul loculuĭ ca o lucrare ce (nu) se ridică mult pe deasupra lucrărilor obicĭnuite de... Ea (nu) dovedește stăpînirea domeniuluĭ de cunoștințe căruĭa aparține, competință în felurĭtele științe ajutătoare, stăruință în urmărirea detaliurilor celor maĭ micĭ, claritate în expunerea principiilor și faptelor grupate. Soluțiunile ce se daŭ chestiunilor controversate și aprecierile ce se fac asupra teoriilor hazardate (nu) sînt cele maĭ potrivite și cele maĭ juste în starea de astăzĭ a cercetărilor de... (Nu) se poate zice că cartea D-luĭ *** este de o cam dată ultimul cuvint al științeĭ. —Scriere senină (pătimașă).— Dl. * * * (nu) tratează chestiunea după ultimele cercetărĭ ale învățaților apusenĭ.—Dacă cîteva din opiniile D-luĭ * * * (nu) sînt discutabile, această imprejurare nu scade (nu mărește) intru nimic valoarea constatărilor făcute de D-sa.— Nu pot intra acĭ în detaliurĭ.— Conclusiunile, la care ajunge autorul asupra.... (nu) sînt ultimul cuvint al științeĭ în această chestiune.—Imĭ este cu neputință să intru în aprecierĭ de detaliŭ.—Spiritul (nu) strict științific.— O publicațiune, care (nu) represintă resultatele trainice ale unuĭ studiŭ temeinic, urmărit anĭ de zile fără intrerupere,—productul unuĭ spirit distins (mărginit), care (nu) îmbogățește literatura ...». Cu asemenea

*) Injurăturile luĭ aŭ fost reproduse de un recensent No. 3 într-o revistă romînă orĭ într-un ziar rominesc, nu-mĭ aduc bine aminte.

banalitățĭ recensentul a dovedit cu toate acestea să-șĭ impună voința sa uneĭ autoritățĭ oarecare asupra soarteĭ catedrelor de filologie romanică, filologie clasică, economie politică, etc.

Golicĭunea afirmărilor sale recensentul caută să o ascundă prin citațiĭ din autor, precedate de aprobările orĭ dezaprobările cele deosebite numaĭ prin adverbul *nu*. Aceste citațiĭ sînt însă alese cu băgare de samă printre locurile cele maĭ banale și maĭ lipsite de interes, astfel încît lectoruluĭ să-ĭ fie complect indiferentă aprobarea orĭ dezaprobarea recensentuluĭ. Maĭ ales platitudinile, locurile comune, lucrurile știute și răsștiute, sînt preferite. «D-l *** observă foarte bine (răŭ) că influența... asupra... n-a putut fi mare». «Foarte justă (nedreaptă) este și observarea că...., constatare făcută și de alțiĭ înaintea D-luĭ ***». Vorba luĭ Trahanache: «Bine zice fiu-meŭ, că o soțietate fără prințipurĭ va să zică că nu le are.» Numaĭ rareorĭ părăsește recensentul acest teren indiferent pentru a-șĭ lua citațiile din locurĭ maĭ importante, maĭ puțin cunoscute, pentrucă se expune la primejdiea de a fi dovedit ca ignorant, în caz cînd ar admira un lucru, pe care oamenii de meserie îl știŭ de mult. Primejdiea e maĭ mare atuncĭ, cînd autorul e dintre aceĭ care *împrumută* ideile altora fără să citeze pe aceștĭ din urmă. «D-l *** *constată* că în inscripțiĭ „*nu se găsește nimic ce ar fi special rominesc*".» Această constatare a D-luĭ * * * (pela 1901) se găsește însă înregistrată într-o carte didactică de clasa VII din anul 1888 (A. Philippide, Introducere în istoriea limbiĭ și literaturiĭ romine, pag. 23) astfel: «Limba latină populară adusă de coloniștĭ în Dacia nu prezintă nimic caracteristic, prin care să se poată deosebi de limba latină contemporană vorbită în alte provinciĭ ale imperiuluĭ... Ca să găsească deosebirĭ dialectale în limba latină depe vremea imperiuluĭ s-a încercat maĭ întîĭŭ Corssen (Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache, Leipzig, 1858, I 297, 302), apoĭ, după Corssen și cu maĭ puțin rezultat încă, Carl Sittl (Die lokalen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache, Erlangen, 1882). Schuchardt însă, cel maĭ profund cunoscător al limbiĭ latine populare, mărturisește că despre vreo deosebire dialectală între diversele provinciĭ ale imperiuluĭ nicĭ pomenire nu trebue să se facă, judecind după mijloacele pe care le avem, op. c. I 76—103.» «D-l ***» zice apoĭ recensentul «are unele explicărĭ noŭă, interesante și din punct de vedere cultural, din consonantismul romîn, de pildă, explicarea luĭ *zină* din *divina*.» Această descoperire a D-luĭ * * * (pela 1901) se găsește însă înregistrată într-o carte apărută în anul 1894, A. Philippide, Principiĭ de istoriea limbiĭ, pag. 97, 138, 184, astfel: «*divina* a dat naștere luĭ *zină*», «*zină—divina*». Deja Miklosich Beitr. Voc. II 54 (anul 1881): «*zină*—divina». Deja Cihac (anul 1870): «*zină*—divina». Este un secret de Polișinel acest *zină*, pe care l-a descoperit D-l * * * spre maĭ marea uimire a recensentuluĭ.

Negreșit, sînt gradațiĭ, dela treapta cea maĭ mare a lipseĭ de scrupul, unde recensențiĭ No. 1 și No. 2 maĭ maĭ se confundă

cu recensentul No. 3, până la treapta cea mai mică a acelei lipse; insă, in general vorbind, recensiile fără scrupul constituesc marea majoritate a acestuĭ soiŭ de istorie literară. De ele gem revistele cele maĭ serioase, ca Revue critique orĭ Litterarisches Centralblatt, şi multe din ele sint iscălite de oamenĭ celebri. Un tip clasic este acel al recensiel, pe care Gaston Paris a făcut-o in Romania XVI, 624 asupra lucrării luĭ W. Meyer-Lübke Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern (Vezi Specialistul romin in Omagiu lui Tit Maiorescu, 102). De acelaş feliŭ este şi recensiea, pe care Tobler a publicat-o in Herrig 's Archiv 1896 asupra dicționarului romin-german al lui Tiktin: «Opera renumitului invățat... promite a fi un mijloc de a studia limba romină, precum nu se maĭ oferise altul până acum lectorilor germanĭ in ce priveşte partea lexicală. Ba se poate spune că nicio limbă vie n-a fost descrisă, in ce priveşte partea lexicală, pentru străinĭ cu atita ingrijire şi cu atita bogăție, cum a fost descrisă aici limba romină.... Cit de bogată va fi şi invățătura sintaxeĭ din opera luĭ Tiktin, se arată deja din prima fasciculă, in care cuvinte aşa de importante, ca prepoziţiea *a*, şi numeroase pronume demonstrative şi adverbe sint discutate in chipul cel maĭ satisfăcător... De mare valoare sint şi observaţiile gramaticale adaose la multe articule....» Acestea-s fraze goale, generalități fără miez, care constituesc insă, atunci cind sint spuse de un Tobler, o reclamă, pe care dicționarul luĭ Tiktin nu o merită. Imĭ propun in paginile de maĭ la vale să probez acest lucru.

II

1. Maĭ intiŭ ceĭa ce atrage atenţiea in dicţionarul luĭ
Tiktin (Rumänisch-deutsches Wörterbuch von D-r H. Tiktin, I
Band, A—C, Bukarest, 1895—1903, 1 vol. 8°, VIII+498 paginĭ)
este lipsa cea mare de cuvinte. Această lipsă e atit de mare,
incit pentru a da o idee lectoruluĭ am recurs la următorul mijloc.
Am luat din *A* cuvintele *a-—ac-*, din *B* cuvintele *ba-*, din *C*
cuvintele *ca-*, şi am insemnat cuvintele care lipsesc in aceste
treĭ categoriĭ. Notez prin ! neologizmul, pentru care am citațiĭ;
prin !! neologizmul, pentru care n-am citaţiĭ, dar e foarte cunoscut; prin ** cuvintul neaoş rominesc, pentru care n-am ci-
tațiĭ, dar e foarte cunoscut; prin † cuvintul dialectal; prin * cu-
vintul cunoscut numaĭ din lexice; cuvintele fără semn sint drepte
romineştĭ, unele maĭ vechĭ, altele maĭ noŭă, unele maĭ intrebu-
ințate, altele maĭ puțin intrebuințate, pentru care pentru toate
am citațiĭ; cuvintele tipărite cu litere cursive lipsesc in corpul
dicționaruluĭ luĭ Tiktin şi aŭ fost adăogite de abia in *Supliment,
la volumul I* (pag. 475—498 ale volumuluĭ).

*abaldă
? abalgibaş
abaroca
abărlăŭ
abătătoare
abdal
abdes
abdest
! abdicare

* abeş
abețedar
abiruire
! abitaţiune
! abiturient
ablaş
ablişoară
(sub albişor la Tikt.)
! abnormitate
abo
aboa
! abolire
! aboliţie
! abominabil
! abonare
abór
(=obor)
! abordabil
aboţesc
! abracadabrant
abraşa
! abreviativ
!! abreviator
!! abreviatură
!! abrutizez
abruzană
! abscisă
! absidă
! absintez
!! absoarbere
! absolutist
! absolutoriŭ
!! absolventă
! absorbitor
! absorviruesc
! abstinere
! abstin
!! abţinere
† abşidar
!! abundent
! abundint
aburire
abut
abuŭ
! abuzant
! abuzare
! abzic
! academiceşte
! acaparare
! acapăr
! acatastasie
acatest
! acatolic
acaț (copac)
acaţin
ăcăr
acăriţă (insectă)
acar (instrument)
acar (fabricant)
! acar (la căile ferate)
acar (insectă)
acar (conjunct.)
acăstăĭ
** acăţare
** acăţăcios
** acăţărare
** acăţătoare
** acăţos
acăŭ
accea
! accedere
! accedez
!! accelerare
!! acceleraţie
! acceleraţiune
! accentez
! accentuare
!! accentuesc
! acceptare
! accesibilitate
!! accesie
!! accesit
! accesiune
!! acciză
! accreştere
acelalalt
acelalant
acelălalt
acelălant
* acer
* acerat
acestalalt
acestalant
acestălalt
acestălant
acestlalt
! acetonă
! achenie
! achĭamare
achian
achilimit
achinţiŭ
achipuesc
achiŭ (plantă)
acic
! acicular
!! aciditate
! acidulat
acintuş
acir
acira
aciuare
aciŭaş
! aclamare
!! aclamator
!! aclimatare
!! aclimatizare
!! aclimatizaţie
!! aclimatizez
† aclo
* acmac
† acnu
† acnuma
† acol
** acolisire
acolisitoriŭ
acolit
acoloş
acom
!! acomodabil
!! acomodant
! acomodament
!! acomodare
! acompaniare
!! acompaniatoare
!! acompaniatoriŭ
! acompaniman
*aconciez
acoperit (subst.)
acoperitoriŭ
acoperitură
! acordesc
!! acotiledon
! acotiledonic
acov
! acreditare
acrid

acridă
* * acrire
acriş (zăr)
acritoare
! ! acrobată
! acrobatic
acroiŭ
! ! acromatizm
! acrostihidă
acrotalasie
acrovolizm
! ax
! axil
! actă
actic
actinamea
! actoraş
! actoriţă
! acţie
* * acufundare
* * acufundătură
! aculeat
! aculeiform
! aculeol
* aculm
! acumbent
! acumen
! acuminat
! ! acumulare
! ! acumulaţie
! ! acumulaţiune
acumuş
! acurăteaţă
! ! acuză
! acuzător
! acvilon
! acvir
baargic
babaŭ
babein
babeingiŭ
! *babelic*
babie
babură
† baca
bacală
bacalim
bacalbaşa
! bacaloreat
! bacaloreată
baccea
! bacciform
! ! baccil
† bace
bacion
bacliŭ
† bacolţi
bacriŭ
* bacşorez
badahîrcă
badană
badeĭ
badiĭ
! badin
badoacă
* baederă
! bagadel
! bagatea
bagcea
bagbiţă
bagĭonetă
bagreanorodnic
{ *bagrin*
{ *braghin*
bahadîrcă
* * bahahue
baharaŭcă
baharoasă
bahu
bahuesc
bahuitoare
baĭb
baĭcă
baĭculaş
bainet
baĭo
baĭoş
baĭozo
baĭur
bal (vot)
! baladin
! baladină
! balansez
! balanţier
balaoacheş
balbuţ
baldar
! * baldrian
balhuiŭ
bali
balircă
balistă
balic
balomidă
* baloş
! balotarisesc
baltagibaş
balţă
bambură
* * bamburcă
! banatit
banc
band
! ! bandajare
! ! bandare
banderiu
! ! bandez
* bandiţă
bandoală
bandrabucă
bandrabură
bangăhăŭ
bangăŭ
banoveţ
banţ
banţur
† bapcă
! baptistar
† barabar
barabulişte
† barac
baragă
baranţă
! barat
bară (băltoacă)
! barbar
barbaric
! ! barbaric
! barbaricesc
! barbarie
barbarină
! barbarizm
barbă
† barberie
barbiric
! barbuĭlez
! barburie

barcaciŭ
! bargel
! ! baricadare
bariolă
! barme
barnă
! barnebit
barnee
barnie
! ! baroană
! baroscop
† barşonesc
bartă
bartiţă
basalic
† basamă
bastara
basă
başbaĭac
başbuza
* * başbuzucie
* * başoaldă
batalan
bataştine
† batăraş
† batcă (=bapcă)
batcă (un peşte)
batcă (căpcană)
bate
batere
batic
baticel
batişte
batră
batucel
bauesc
baun
baur
! ! bavard
baz
bazageanbaşă
! ! bazaltic
bazăconie
bazma
cabac
caban
cabaniţă (=colibă)
cabanĭăŭ
* * *cabazlîcariŭ*
cabeniţă
cablucă
* *cabul*
* * caca
cacalisaura
cacancea
* * cacealma
* * cacealmagiŭ
cacearma
cacerdisesc
* cacĭor
cacĭoresc
caco
cacodemon
! cacofonic
cacovean
cacu
caculi
cadalic
cadalma
cadel
! cadet
cadiascher
cadilniţă
cadişcă
! cadrez
! ! caeţel
cafeluţă
caftangiŭ
caftar
cagan
caghelariŭ
cahal
cahleaţă
cahvegidină
caĭlac
caĭlă
caimacamaş
caimăcămie
caisină
caisiŭ
caişmir
calabrin
calafaciŭ
calambohi
! calamină
calap
cală
calăr
calăf
calbează
calcat
calcaură
! ! calcinare
! ! calcinaţie
! calcinaţiune
! ! calcinez
! calcopirită
! ! calculabil
! ! calculare
! ! calculator
! calculător
caloc
calfed
calfie
† calfiŭ
! calibru
calicesc (adĭectiv)
caliceşte
calicime
! calicinal
calicĭos
* * calicire
* * calicit
! caliculat
! calificare
! calificat
* caligulicĭoară
! calita
caliţcă
! caliŭ
* calĭiŭ
calm (plantă)
calomel
calpacă
calpuşănie
calvin
calvinesc
* * calvineşte
! ! calvinizm
* * camardiner
camatnicie
cambiŭ
! ! { camlot
! { camblot
! camerieră
! camerling
! camerton

! camforă
{ camforcă
{ camfurcă
! ! camgar
cambă
* camin
camiţă
! camizol
campadură
! campană
! campanulaceŭ
! campanulat
! campanulă
! campion
camuhaĭ
! camva
cană (plantă)
! canaliculat
canaluţă
cananarhisesc
cananit
! canapeŭ
canară
* canariţă (plantă)
† canceană
† cancet
* *cancioc*
! candelar
candeş
! ! candidez
candie
candilariŭ
! canescent
! caneva
cangelariŭ
canie
! caniş
caniv
canoniceşte
! canonieră
canonir
canonisire
! cantaloş
! cantalup
cantariatică
! cantatriţă
† cantă (cană)
cantă (fimee proastă)
! cantonist
! cantoral
! cantorie
canţelist
! canţonetă
! caolin
capangă
capară
capasiz
capăr
capeică
! capilar
! ! capilaritate
capiolan
! capitez
capitolă
! { capitol
! ! { capitoliu
! capitulan
capovenie
! capselă
! capşon
! ! captare
! ! captator
! ! captaţie
! ! capturare
! capturez
! capţios
! capudan
capudan-paşă
caraban
carabană
carabăţ
carabete
* caraboiŭ
carabura
! caracterisesc
! caracteristică
! caracterizare
carafefiz
caragea (I, II, III)
caragiŭ
carai
caraman
caramană
carambie
carange
carantan
carasir
carauiŭ
* * caravanseraiŭ
caravelă
caravion
caravlah
carăboiŭ
carăpit
! ! carbol
! ! carbonar
! ! carbonific
! carbonil
carboş
† carbunculus
! ! carbură
† carc
! carcan
carciofoiŭ
* card
cardaş
carea
carecteĭ
! ! cariat
! ! cariatidă
! caricat
! ! caricaturez
! ! cariez
! carinat
! carineform
! cariofilacee
! cariofilee
! cariopsă
carlogesta
† carmajin
† carmăn
carmilă
! carnalită
! ! carneţel
! ! carnifice
caro (*fugĭ* în limba ciriitorilor).
! ! carp
! carpelă
! carpentă
! carpie
carsac
carstace
! carstenită
† cart (doniţă)
! cartel
! cartilagineŭ

! cartilaginificaţie
cartofărie
! cartografie
caruhă
! ! carusel
carvană (plantă)
casabaşalîc
casabert
casan
casaoc
! ! casare
casăgin
cascaro
† cascanet
! caseină
! casieriţă
! casiterită
caslava
casric
† casteiŭ
! castorină
! ! castrare
castriet
! castru
* * casă
* caşcă
{ caştelan
{ caştelean
caştie
! catafract
! ! catagrafic
catagrafisesc
catahrizmie
catalfoase
! ! catalogare
! ! cataloghez
catandichi
catandisesc
catarag
! cataresis
catastiv
cată
{ catehis
{ catibis
catehisie
catehizare
! catehumen
! catenă
catergă
caterisire
caterisis
catigorisire
catihetic
catiheţie
catihizez
catiraş
catiro
catolicesc (I, II)
* * catoliceşte
catrafoiŭ
! ! catramină
* catur
caţabae
caţaonesc
caŭ
! caudat
! caul
! cauliculă
! caulinar
! caulomic
caut (adiectiv)
! ! cautelă
! cauţionamint
! cauţionator
cauzilari
cavac
cavadiş
! cavalerizm
! cavaleros
! cavalin
cavarbaşă
! ! cavernă
! ! caviar
! ! *cavon*
cavză
cazacincă
cazacioc
! cazacă
cazacliesc
cazaclie
cazagiŭ
cazan-ahcesi
! cazarmadă
! cazarmez
cazibăşeşte
! cazină
caznic

Adecă 693 de cuvinte lipsă. Categoriile *a-* — *ac-*, *ba-*, *ca-* ocupă în manuscriptul meŭ spaţiurile următoare: *a-* — *ac-* 258 paginĭ, *ba-* 584 paginĭ, *ca-* 972 paginĭ. Manuscriptul întreg *A—C* are 11280 paginĭ. Decĭ în primul volum al dicţionaruluĭ luĭ Tiktin trebue să fi lipsind 4320 de cuvinte, iar în întregul dicţionar, fiindcă *A—C* e a patra parte, ar lipsi 17280 de cuvinte.

Poate că, va zice cineva, Tiktin nu însemnează din neologizme decît pe cele maĭ însemnate. Aceasta nu e adevărat. T. e aşa de primitor de neologizme, încît înregistrează şi pe *aferat*, *basetă*, *boră* (un vînt pe Adriatica), *calmar*, *casoletă*, *castel*, *chilific*, *colaps*, *comedon*, *contramină*, *conventicul*, şi chiar pe *cascarilă*, *cateter*, *cauter*, *cavalet*, pentru care de altfel nu are nicio citaţie şi dintre care pe cel din urmă chiar l-a scornit după francezul *chevalet*.

Poate că, va zice altcineva, Tiktin nu înregistrează cuvinte vechĭ puţin întrebuinţate pe vremea lor, nicĭ cuvinte dia-

lectale. Aceasta nu e adevărat. Din contra, T. e așa de primitor de cuvinte vechĭ puțin întrebuințate pe vremea lor, încit înregistrează și pe *catastasis*, pentru care are o singură citație dintr-un document, pe *citlembec*, un nume turcesc al copacului *pistacia terebinthus*, pe care l-a găsit numaĭ odată întrebuințat în Ralleti Suvenire, pe *cheșf* expertiză, pentru care n-aduce niciun exemplu, pe *Core*, care s-a răsculat contra luĭ Moise! Iar dintre cuvintele dialectale înregistrează pe *agestesc*, *airea*, *bituță*, *blagă*, *bolf*, *bolind*, *clop*, *acpt*, *Agust*, *ahăsta*, *ahoia*, *aitură*, *aiasta*, *alăŭ*, *ariștă*, *belceŭ*, *chiujar*, *crăvaiŭ*, *crer*.

Orĭ poate cuvintele înșirate de mine sint acum întîĭaș dată de mine scoase la iveală și n-aŭ maĭ fost înregistrate de alțĭ lexicografĭ înainte. Aceasta e adevărat pentru multe din ele, însă iar este adevărat că multe din ele sint publicate prin dicționare anterioare celuĭ al luĭ Tiktin. De pildă Hasdeu are pe *abătătoare*, *abeș*, *abaldă*, *abiruire*, *abo*, *acaț*, *acăriță*, *acar*, *acătare*, *acățacios*, *acățarare*, *acățătoare*, *acer*, *acerat*, *achilimit*, *acintuș*, *a-ir*, *acmac*, *aclo*, *acnu*, *acnuma*, *acolisitor*, *acoperit*, *acoperitură*, *acriș*, *acritoare*, *baccea*, *badit*, *bahadircă*, *baĭcă*, *balhută*, *banoveț*, *barabuliște*, *bară*, *barbaric*, *barnee*, *bastara*, *baĭcă*, *baur*. Iar Pontbriant, ca să citez pe unul din dicționarele cele sărace, are pe *abdicare*, *abolire*, *abominabil*, *abonare*, *abordabil*, *abreviativ*, *abreviator*, *abreviatură*, *absolutist*, *abținere*, *academicește*, *accelerare*, *accelerație*, *accelerațiune*, *accentuesc*, *acceptare*, *accesit*, *accesiune*, *acciză*, *aciditate*, *acidulat*, *aclamare*, *aclimatizare*, *aclimatizez*, *acompaniare*, *acompaniator*, *balistă*, *barbar*, *barbaric*, *barbarism*, *baricadare*, *caca*, *cacofonic*, *cadet*, *caisiŭ*, *calăf*, *calcinare*, *calcinez*, *calculare*, *calculator*, *calibru*, *calicime*, *caliciire*, *calificare*, *calițcă*, *calvin*, *calvinesc*, *calvinește*, *calvinism*, *campion*, *canonicește*, *capilar*, *capturare*, *capturez*, *caracterizare*, *carbură*, *caricaturez*, *carnifice*, *cascare*, *castrare*, *castru*, *catagrafic*, *catehizare*, *catenă*, *catihizez*, *catolicesc*, *catolicește*, *cavernă*, *cazarmez*.

Dar T., va zice iarăș careva, n-a cercetat alte dicționare, ci a scris numaĭ după citațiile culese din izvoare. Însă maĭ întîiŭ aceasta ar fi o greșală de neertat, ca un lexicograf, care vine, să zic, al douăzecelea la rînd, să nu țină socoteală de ceĭ nouăsprezece de maĭ înainte, dar apoĭ nu e adevărat. T. a cercetat maĭ multe lexice chiar decit mine și necontenit pomenește de ele, necontenit spune că cutare cuvint, orĭ cutare înțeles, l-a găsit în cutare dicționar orĭ în dicționare. Apoĭ atuncĭ cum se explică lucrul?

Trebue să se maĭ ia în sfirșit în considerare timpul cel lung, de care a dispus T. pentru a-și aduna materialul, și numărul cel mare al izvoarelor cercetate. T. în adevăr, dupăcum mărturisește în Introducere, a început să adune materialul de «pela începutul deceniuluĭ al șaptelea al véculuĭ trecut [1870].» Decĭ l-a adunat, până la 1895, cînd a început să publice dicționarul, în curs de 25 de anĭ. Eŭ am adunat un material cu mult

maĭ bogat, și din punct de vidère al număruluĭ cuvintelor, precum am arătat până acum, și din alte puncte de vidère, cum voiŭ arăta în paginile următoare, numaĭ în doĭ anĭ. Este adevărat că am avut patru ajutoare, dar aceasta înseamnă că unul numaĭ dintre noĭ ceĭ cincĭ ar fi adunat materialul nostru cel foarte bogat în zece anĭ. Iar izvoarele luĭ Tiktin sint maĭ numeroase decit ale mele. Ca să daŭ o aproximativă idee, învremece *scurtările* luĭ Tiktin se etalează pe 13 paginĭ, eŭ le-am putut îngrămădi pe ale mele pe 4 (într-o tipăritură de probă făcută de academiea romînă). Apoĭ atuncĭ cum se explică lucrul? Timp la îndămînă aĭ, cărțĭ ceteștĭ nenumărate, toate dicționarele altora le aĭ supt ochĭ, și cu toate acestea te prezințĭ cu miĭ de cuvinte lipsă, printre care unele ca *baccea*, *bahadircă*, *bamburcă*, *barbar*, *barbarie*, *barbă*, *calibru*, *calicesc*, *calicime*, *calvin*, *calvinesc*, *camfurcă*, *campion*, *camva*, *cantalup*, *cantonist*, *capeĭcă*, *capitoliu*, *capșon*, *capțios*, *caracteristică*, *carbol*, *carbonar*, *cariatidă*, *caricaturez*, *cartel*, *cartografic*, *carusel*, *castre*, *catagrafic*, *cataloghez*, *catihis*, *catenă*, *catolicesc*, *cautelă*, *cavalerism*, *cavalin*, *cavernă*, *caviar*, *cavoŭ*, *cazarmez*, *bîja*, *bîrsă*, *bojogar*, *bojogăreală*, *bojogăresc*, *boldiș*, *bugezesc*, *bulbuc* (verb), *buric* (verb), *călțunarĭŭ*, *călțunăreasă*, *căsnicesc* (verb), *cătănesc* (verb), *cergă*, *ceteală*, *cetitchez*, *chiclaz*, *chirfoseală*, *chirfosesc*, *chiroteală*, *chirotesc*, *chiroșcă*, *chitab*, *cifră*, *chiscuĭŭ*, *cincime*, *cirnosesc*, *cîtime*, *clempuș*, *clevetitor*, *condac*, *corcie*, *crancalic*; învremece din contra îmĭ înregistrezĭ pe *basetă*, *aferat*, *boră* un vînt pe Adriatica, *cascarilă*, *cateter*, *cauter*, *cavalet*, pe *citlembec*, pe *cheșf* și pe *Core*, care s-a răsculat contra luĭ Moïse. Aceasta înseamnă lipsă de metodă, procedare fără sistemă. Păcat de timp și păcat de operele cele multe cetite! (Orĭ poate n-aŭ fost cetite, ci numaĭ așa răsfoite, ca să se înmulțească numărul scurtărilor din cele 13 paginĭ?). Lexicograful n-a știut să profite nicĭ de unul nicĭ de celelalte.

2. Aceĭaș sărăcie se observă și la înțelesurile cuvintelor. Negreșit în această privință, a însemnăriĭ înțelesurilor cuvintelor, Tiktin e superior lexicografilor anteriorĭ luĭ; dar e așa de mare distanța dela ceĭa ce putea face, chiar fără să fie un renumit învățat, într-un timp așa de îndelungat și cu un material așa de bogat, până la aceĭa ce a făcut, încit superioritatea aceĭa pierde foarte mult din valoare. Voiŭ da exemple, pe care le voiŭ lua din diferite categoriĭ de cuvinte.

α. O prepoziție. CĂTRĂ Are următoarele înțelesurĭ:

|||| **a.** Loc. Propriŭ și figurat. ||| 1. Locul *încotro*. *Ad*, *versus*. *Vers*. (Gîndul meŭ la tine zboară, ca o pasăre ușoară *cătră* culbul înverzit. A. 143). ||| 2. Locul *înspre*, *dinspre*, *pela*. *Ad*. *Vers*. (Nu maĭ făcu zece pașĭ și zări *către* un deșiș un fel de casă. I. 59.— Maĭ *către* mijlocul grădineĭ se făcea că era o fîntînă de marmură albă. I. 244). ||| 3. Locul *pelîngă*. *Ad*. *A*.

(Către toate aste dară ş-împăratul a poftit, ca să vază cine este ăst cintăreţ prăpădit. P. E. I. 33*)*. ||| 4. *Faţă cu. Coram. Vis-à-vis, devant (*Moş Nichifor s-a răsuflat, la un păhar cu vin, *către* un prieten al său. CR. 136*)*. ||| 5. Tendinţa *spre. Ad. Vers (*De din vale de Rovine grăim, doamnă, *către* tine. E. 243*)*. |||| **b**. Timp. ||| 1. *Pela, aproximativ pe vremea. Circiter. Sur. vers. (Către* căpătîiul dintîiu al vremilor să povesteşte că omul era croit din alte foarfeci. DEL. S. 79*)*. ||| 2. *Spre, cînd tocmai se apropie timpul. Sub. Vers. sur (*A treia zi *către* sară porneşte şi el, mergind în pasul calului, CR. 198*)*. |||| **c**. Scop. *Ad. Pour. (*Îngerul l-aŭ întărit *către* acel războiŭ. DOS. PRO. 145₂. — Stăpînul lumii toate au supus *către* lucrare. C. 285*)*. |||| **d**. Obiect nedrept. *Ad. A. (*Aflind vreme pre voea supunere ţeara Moldovii *către* sine. LET. 215. — Şi de atunce sint date [satele] *către* Smil. LET. 253. — Ronii, sat de ţară pre Dunăre ascultătoriŭ *către* ocolul Galaţilor. LET. 253*)*. |||| **e**. Obiect drept. *Ad. Vers, envers. (*Aveţi *către* domnul teamă. DOS. PS. 68. — Am arătat asprime *către* mulţi N. I. 149. — Se vede că pentru iubirea ce aĭ *către* impăratul. stăpină, te uiţi aşa de galeş la mine. I. 15). |||| **f**. *In privinţa, despre. De. Sur. quant à (Către* aceste să cauţi ce scrie iscusitul istoric... LET. 77. — Este fără îndoire păgubire *către* acei ce fac zidiri. UR. I. 198. — Aşa este, cit *către* noroadile cele politicite, dar pentru nişte varvari ca aceştiia ce cuvint [se poate pune înainte?]. DR. 265.*)* |||| **g**. *In contra. Contra. Contre (*Deşert *cătr* aproape tot omul grăiaşte. DOS. PS. 37*)*. — |||| **Izolări**. *De către*. ||| 1. Loc. *Despre, din partea; dinspre. Ab, de; ad.. versus. De, de la part; du côté de (*Frunză verde de pe mal, băditǎ *de către* deal, ce laşi vreme aşa uitată şi nu vii la noi vreodată? P.P.I. 158*)*. ||| 2. Timp. = **b** *(*Cînd o fi *de către* seară, să mi te pai ca de ceară. P.P.I. 259*)*. ||| 3. Cauză. *De; ab. Par. (*Materiea ei [cărţii e] tratată cu seriositate *de către* conştiinciosul autor. O. III. 11*)*. ∞ *Până către*. Toate înţelesurile lui *către* cu arătarea continuităţii în timp şi în spaţiu dela un punct până la altul. *Usque ad* (*coram, circiter, sub, de, contra*). *Jusque vers* (*à, vis-à-vis, devant, sur, pour, envers, contre*) *(*Ea cum veni, nici una nici alta, se prinse lingă ficiorul de impărat şi numai lingă dînsul jucă *până către* seară. I. 185*)*.

Tiktin însă pentru cele 5 înţelesuri de loc dă unul: «(Richtung) gegen, zu (.. hin,) an.» Pentru cele două de timp dă unul: «(zeitlich) gegen.» Şi în schimbul tuturor celorlalte categorii de înţelesuri (scop, obiect nedrept, obiect drept, în privinţa, încontra) dă unul, pe care-l numeşte «persönliche Beziehung» şi-l lămureşte cu un exemplu ce se potriveşte cu raportul de obiect drept («ertători şi milostivi *către*.»)

β. O conjuncţie. CÎND. *Quando; cum. Quand; lorsque.* Are următoarele înţelesuri.

||| 1. Propoziţii subordinate temporale pentru a arăta coincidenţa în timp a două acţiuni şi mai rar congruenţa *(*Un duşman de lup trăgea cu urechea, *cînd* vorbia capra cu [ezii] CR. 21*)*. ||| 2. Inţelesul de supt 1 cu elipsa predicatului *(Cînd* aproape aproape să pun mina pe dînsul, i-am perdut urma. CR. 52. — După Beligrad am sosit la Ruşava. *Cînd* acolo, vameşii dela hotar încep a cotrobăi prin lăzile mele. A. T. 71*)*. ||| 3. Conjuncţie copulativă şi adversativă. Arată legătura bruscă şi neaşteptată între două acţiuni. *Şi deodată, dar deodată (*Avea încă multe de spus moş Tîndală, *cînd* a luat sama că nu-l asculta nime. N. I 252*)*. ||| 4. *Oridecîteori* Ἡνίκα ἂν. *Quoties. Toutes les fois que (Cînd* să vrea sui nórul des [sic=de] la córt, înjugă fiii lui Israil cu márfa lor. B. 69² [ἡνίκα δ'ἂν ἀνέβη]*)*. ||| 5. Cu elipsa propoziţiei principale, în exclamaţie. *Să dea Dumnezeŭ! Bine ar fi! (Cînd* ai şti cit foc este în astă ticăloasă inimă! N. I. 51*)*. ||| 6. Propoziţii subordinate condiţionale. *Dacă (Cînd* ar şti omul ce ar păţi, dinnainte s-ar păzi. CR. 31*)*. ||| 7. Cauză. *Odată ce, deoarece, fiindcă. Du moment que. (*Lumea ce-mi foloseşte, *cînd* a ochilor mei lume din vedere îmi lipseşte? C. 100*)*. ||| 8. Concesie. *Măcar că. Quoique (*Aceastea dară, *cînd* pre scurt, o iubite priiatine, în cămilă şi în firea ei aşea se socotesc, şi cu tot adevărul aşea şi sint. CANT. I. 91*)*. — ||| **Izolări**. *Ca cînd. Quasi. Comme si (*Ţipă, *ca cînd* o beleşte cineva de vie. ROM. GL. I. 53*)*. ∞ *Ca şi cînd=Ca cînd.* ∞ *Cînd colo* =3. *(Cînd colo*, epele nicăieri E. N. 20*)*. ∞ *Da cînd?* ∞ *D-apoi cînd? Ce se va întîmpla atunci cînd? (*Ce i-oiŭ mai face şi eŭ, veţi vedea voi. — *D-apoi cînd* or veni ai noştri? — Atunci voi să vă faceţi moarte-n popuşoi. CR. 13*)*. ∞ *De cînd. Ex quo tempore. ex quo. Depuis que (De cînd* căzu un trăsnet în dom, de atunci în somn ca plumbul surd şi rece el doarme ziŭa toată. E. 210*)*. ∞ *In vreme cînd*. ||| 1. = *Pe cînd. (*Tu dormi, *in vreme cînd* toţi ceialalţi varsă sudori de moarte muncind. DR. 10*)*. ||| 2. = *Deoarece (*Robinson cum era să le cunoască, *in vreme cînd* nici văzusă, nici aŭ mîncat de aceste! DR. 63*)*. ∞ *Oricînd. Oridecîteori. Quoties. quotiescunque. Toutes les fois que (*Impărat e cerşitorul: *oricînd* bea, se veseleşte. C. 287*)*. ∞ *Pe cînd. In vreme ce. Cum. Pendant que (Pe cînd* la cuibu-i pasărea zboară, Zamfira tristă din cort eşise. A. 19*)*. ∞ *Până cînd*. ||| 1. *Cîtă vreme. Quamdiu, quoad. dum. Tant que. (Până cînd* duhul minciunii nu călca pe adevărul acestei nalte ştiinţe, omul se ndulcia de hazul ce cerîul îi dăruise. C. 302*)*. ||| 2. *Până ce. Quoad. Jusqu'à ce que (*Amîndoi într-o durere se uscaŭ depe picioare, *până cînd* odinioară aŭ sosit fericit ceasul de dorită întîlnire. C. 84*)*. ∞ *Cînd a fost odată. Intr-o bună dimineaţă (Iar cînd aŭ fost odată*, nu s-aŭ săturat de bine şi de cinstea ce avea. LET. II. 209*)*. ∞ *Cînd este la adicălea. Dacă trebue să vorbim serios (*Ş-apoi *cînd este la adicălea*, te-aş întreba ca ce fel de zăticneală ai putea să întimpini din pricina asta? CR. 203*)*. ∞ *Cînd la dică, nu-i nimică. Tocmai cînd te aştepţi să capeţi ceva, nu găseşti nimic (*Na-ţi-o bună, zise Trăsneu; *cînd la dică, nu-i nimică*. CR. A. 114*)*.

Tiktin însă dă conjuncţiei neizolate numai 2 înţelesuri: «1. wenn, als. 2. da (auf einmal).» Apoi pentru el *cînd* arată numai

timp. Cumcă e și condițională, copulativă, cauzală, concesivă, de
aceasta habar n-are.

γ. Un verb. BAT. Are următoarele ințelesurĭ. (Insemn cu
o steluță pe acele care lipsesc la Tiktin).
|||| a Tranzitiv. ||| 1. *Lovesc, daŭ loviturĭ.* Propriu și figu-
rat. *Battuere, icere, ferire. Battre, frapper.* (Moțoc iĭ sărută mi-
na, asemenea cineluĭ care, în loc să muște, linge mina, care-l
bate. N. I. 141.—Cugetul pe care făcător de rele nu *bate?* S. M. 89).
||| *2. *Izbesc. Offendere, illidere, impingere. Pousser, heurter* (Bar-
ba-ntîiŭ mi s-a albit, căcĭ fața-mĭ stă dezvălită și capul acope-
rit, că pe barbă totdeauna elementele o *bat*, ea sufere vinturĭ,
gerurĭ, brume, ploĭ, neincetat. P. H. 72.—*Bate* cizma, n-o cruța,
că d-aia-ĭ dat baniĭ pe ea. CUL. 183.—Eșĭ afară, soacră mare, c-a-
ducem pe noră-tare, ț-aducem un ajutor, să te *bată* de cuptor
și, ca să maĭ schimbe-odată, să te *bată* și de vatră. MÎNDR. 170). |||*
3. *Ajung până la, ating, lovesc.* Propriu și figurat. *Porrigi,
pertinere, excurrere, procurrere, attingere. S'étendre jusqu'à, at-
teindre* (Numaĭ cît sunetul cuvintelor le *bat* urechile. P. M. 256.
—Peteala-mĭ *bătea* călcîiile. CO. VI II 102). ||| 4. *Cad peste, daŭ
peste, nimeresc.* Despre brumă, ploae, grindină, lumina soareluĭ și
a lunii. *Tangere, contingere, cadere in, incidere in. Atteindre,
toucher* (Ploile *bat* fața ogoruluĭ. ION. CAL. 71.—Brumele *bat* po-
rumbul. ION. D. 146.—Păpușoiŭ *bătut* de piatră, ca copilul fără
tată. ȘEZ. I. 48.—Te *bate* soarele). ||| 5. *Infig. Infigere, figere. En-
foncer* (De-ĭ găsi o para frîntă în toată casa, să mi-o *bațĭ* în frunte.
A.T. 157.—*Bătu* țepușele în pămînt. I. 83). ||| * 6. *Lovesc spicele
ori ciocălăiĭ, ca să se dezghioace boabele. Terere, deterere, per-
ticio flagellare, spicas baculis excutere, spicas fustibus tundere
vel cudere, frumentum pulsibus tribularum deterere, messem tri-
bulis exterere. Battre* (Ghedeon *bătea* grîŭ în teasc. B. 177₂.—In la-
nuarie se *bate* pînea și la arie și supt stodolă. ION. CAL. 5). || 7. *Ciocă-
nesc. Pulsare. Battre* (Decînd îmĭ *batețĭ* toaca, chiar ca toaca m-am
uscat. CO. I. 405.—Decît slugă la popa, maĭ bine *să bațĭ* doba.
MÎNDR. 165). ||| 8. *Pedepsesc, osindesc. Punire, puniri. Punir*
(M-aĭ pus cap preste alțiĭ, *să bat* pe toț necurațiĭ. DOS. PS. 16.
—Nu știŭ zilele mi-s rele, orĭ mă *bat* faptele mele, nu știŭ lo-
cu-mĭ este răŭ, orĭ mă *bate* dumnezăŭ. Nu mă *bate*, sfinte doamne,
nu mă *bate* cu canoane, dacă nu m-*aĭ fost bătut*, cînd faptele le-am
făcut. P. P. I. 194). || 9. *Atac, bombardez* (o cetate). *Aggredi, tormen-
tis et telis aggredi. Attaquer, canonner, bombarder* (Moscaliĭ aŭ în-
ceput *a bate* Orul din pușto și din cumbarale. LET. II. 429.—Tunurile
băteaŭ necontenit cetatea. N. I. 173). || 10. *Inving, dovidesc. Vincere.
Vaincre* (Acel împărat *bătuse* pe toțĭ împărațiĭ. I. 11.—Brațul luĭ fă-
ră-ncetare bate oardele tătare P. P. A. 173). ||| *11. *Intrec, rămin pe
cineva in ceva. Superare. Surpasser* (Doamne, Cuță, cît eștĭ de fru-
mușică, n-are maică-ta nevoe de zestre, *bațĭ* o fată de boeriŭ. CO. VI I.
486). ||| *12. *Supun cu războiŭ, prăd cu războiŭ, străbat cucerind. Bello
occupare, depraedari. Occuper, piller, saccager* (Să trimită împăratul

cinsprezece miĭ de oaste, să *bată* tot Bugeagul. LET. II. 336.—Robĭ
Sarmațe iarăș fac turburare și *bat* marginile împărăției. P. M. 180).
||| *13 *Umblu mult, străbat. Pervagari, pererrare, discurrere. Par-
courir, battre* (Numaĭ eŭ, rămas acelaș, *bat* mereŭ acelaș drum.
E. 24.—Bărbați-s cu plugurile, nevestele *bat* crîjmile. MÎNDR. 109).
||| 14. *Fac să cadă jos din copac fructele orĭ scuturind copacul
orĭ lovind fructele cu o prăjină. Decutere. Faire tomber en se-
couant* (Nu *bate* poamele ceale necoapte. ȚIC. 211.—Să nu *bațĭ*
merele până în ziŭa de sf. Ilie. ȘEZ. III 48). ||| *15. *Scutur. Qua-
tere, quassare, concutere. Secouer* (In groapa aceasta se scutură
toate albinele roiuluĭ celuĭ noŭ *bătind* tare cojnița. EC. 191.—
Io la joc, mama la joc, mălaiu-ĭ de joĭ în foc. Mama-l *bate* de
cenușă, copii-s de cap la ușă. MÎNDR. 135). || *16. *Amestec re-
pede. Peragitare* (*rudicula*), *miscere* (*rudicula*). *Remuer, agiter,
brouiller, mêler* (*ou mélanger*) *ensemble en remuant, battre* (*des
oeufs*) (Ia doao albușurĭ de oaă, *bate*-le cu doao treĭ nuelușe cu-
rate. OGL. 303.—Aŭ început *a bate* laptele, până ce s-aŭ ales untul.
DR. 140.—Tăricioare de grîŭ *se bate* cu treĭ oŭă. ȘEZ. IV. 127).
||| 17. *Ating suflind* (Despre vînt). *Afflare. Souffler contre ou vers*
([Valurile] le *bătea* vîntul dinnainte. VA. 257.—Murgule, coamă
rotată, du-mă la mîndra odată, că ț-oĭ face grajdiŭ de piatră,
vîntul să nu mi te *bată*. HOD. 47.) |||*18. *Impíng suflind. Flando
propellere. Pousser en soufflant* (Vîntul *bătea* glasul tocmaĭ că-
tră acea parte. DR. 225). ||| *19. *Fac să vină, aduc. Adducere.
Amener* (Ce vînturĭ te-*aŭ bătut* pela noĭ ? SB. P. 57). ||| *20. La
jocul de noroc, precum cărțĭ, șah, table : *Am un instrument de
luptă, de pildă o carte, o figură, de maĭ mare valoare decît acel
pe care mi-l opune adversarul. Vincere, superare. Battre* (la șah),
couper ou emporter (la jocul de cărțĭ) (Cînd eŭ am dat pe riga,
bațĭ cu alta maĭ mare ? Astfel de neștiință e lucru de mirare.
GR. A. 265.—Nu pot *să bat* măcar o carte. A. T. 458). || *21 *Joc*,
despre cărțile de joc. *Paginis ludere. Jouer* (aux cartes) (Mania
cu împarateasa *băte*-cărțili. Tot *o bătut* iĭ cărțili pînĭ supri
mnedzu nopți. ȘEZ. IV. 202). || 22. *Bătătucesc, bătăturesc. Te-
rere, bene occulcare, fistucare. Fouler, frayer, battre* (Pintre
spinĭ și peste pietre șleah *bătut* ĭ se părea. CO. I. 406.—Nu a-
puca bine *să se bată* un drum, și din noŭ începea să ningă. CO.
VI I. 287.—De-*a fi* [untul]-n putine *bătut*. MAR. DESC. 134).
|| *23. *Fabric* (banĭ, monedă). *Cudere, percutere, signare.
Frapper* ([de la] monnaie), *battre* (monnaie). (Îțĭ dăm slo-
bozenie *să bațĭ* banĭ însămnațĭ cu caracterul tăŭ. Ș. I. 240.—
De mult ce eștĭ avut, banĭ de aur *aĭ bătut*. P. P. A. 211).
|| 24. *Făuresc, lucrez un metal. Tundere, procudere, fabricari.
Forger, battre le fer* (Oțelul din coroană cu glorie-ĭ *bătut*. A. III.
497). || 25. La țesut : *Trec printre firele urzeleĭ, de a curmezișul,
alte fire.* Propriu și figurat. *In stamine subtemen intexere. Tramer*
(Eram să-țĭ țes o haină urzită în descîntece, *bătută*-n fericire.
E. N. 9.—O pereche de ițarĭ strînșĭ pe vînă, cu p... *bătuțĭ* în lînă.
ȘEZ. I 149.—Lîna cea maĭ bună se boește și *se bate* în catrințe.

ŞEZ. III 71). ||| *26. *Ascut* (coasa). *Acuere, exacuere* (falcem). *Aiguiser, fusiller* (la faulx) (Era o mămăligă, la a căreĭ umbră puteaĭ *bate* coasa. POP. RET. P. I. 65). ||| 27. *Jugănesc*, despre berbecĭ şi ţapĭ. *Castrare. Châtrer* (Fata îl învaţă să să ducă în tirg, să tundă berbecii şi să vindă lîna, apoĭ să caute un meşter ca să-ĭ *bată*. ŞEZ. I. 100. ||| *28. *String. Stringere. Etreindre* (Să încolăci preste dînsul un şarpe, *bătîndu*-ĭ toate mădularile. MIN. O. 40^{a}_{1}).— ||| 29. *Sun, produc un sunet. Sonare. Sonner* (Fiind şi ceasornic, de *bătea* toate ceasurile zileĭ. LET. III. 174.— San Marc sinistru miezul nopţiĭ *bate*. E. 56). ||| *30. La păscuit: *Mişc apa cu lopeţile, fac zgomot prin apă. Aquam quatere inter piscandum. Agiter l'eau pendant la pêche* (Un al treile pâscar vine cu luntrea şi *bate* apa, pînă ce se sfirşeşte de strins tot năvodul. ION. P. 408). ||| 31. *Chinuesc, năcăjesc, nu las în pace. Agitare. Agiter* (Suflete *bătut* de gînd! E. 189.— Bun creştin, dar multe, doamne, l-*aŭ bătut*! COŞ. F. 71.—Uneori îl *bătea* gîndurile să-şi facă seamă singur. I. 214). ||| *32. *Mişc. Movere. Mouvoir* (Peste vîrfurĭ trece luna, codru-şi *bate* frunza lin, dintre ramurĭ de arin melancolic codrul sună. E. 151). ||| *33. *Leg, string, ferec, fixez. Figere. Fixer* (L-aŭ prins, l-*aŭ bătut* în feră şi l-aŭ trimis în Ardeal. Ş. II. 257.—Cu izmene de fuĭor *bătute* pe la picior. ŞEZ. I. 143.—Alţiĭ cu ciocanele *să bată* potcoavele. ŞEZ. II. 10). ||| *34. *Fac să bată* (Despre ploae). *Efficere ut cadat* (imber). *Faire tomber* (de la pluie) (Pleacă Ioan botezînd, sfînt Ilie fulgerînd, sfîntul Petre ploĭ *bătînd*. P. P. T. 34). ||| *35. *Iaŭ mierea şi ceara dintr-un stup. Eximere vel demetere* (favos). *Châtrer* (les ruches) (Un Grec carele aŭ fost de *aŭ fost bătut* stupiĭ luĭ Gavriliţă vornicul şi aŭ dat ştiubeelor foc. LET. II. 252. —Matcele *se bat* toamna. ION. D. 249). ||| 36. *A face actul de perpetuarea speciei*, despre harmasarĭ. *Salire* (equam). *Couvrir* (une jument) (Aceştĭ harmasarĭ *bat* herghelia. ION. D. 262). ||| *37. *Joc. Saltare. Danser* (O *băteam* [polca] virtos cînd eram mic. A. T. 1130). ||| *38. *Pun în mişcare, fac să funcţioneze* (Despre telegraf). *Movere. Mettre en mouvement, faire fonctionner* (le télégraphe) (Parcă avea el neamurĭ, feţe marĭ politiceştĭ, să le *bată* telegraful pe minut la Bucureştĭ? CO. VI II. 255.— *Bat* o depeşa). ||| *39. *Cînt cu un instrument. Canere. Battre* (Meterhaneaŭa domnuluĭ *bătea* în toate zilele chindiea. LET. III. 174.—Cine a dat ordin să *bată* alarma? I. N. V. 501). ||| 40. *Acoper cu, bucşesc. Praefigere vel suffigere aliquid aliqua re, inducere aliquid super aliquid. Garnir ou revêtir de quelque chose* (Are Barbu-o fată mare cu cozile pe spinare tot *bătute* cu parale. BIB. 262.— Pe drăguţu din vecinĭ să-l amuţi sara cu cînĭ şi să-ĭ *baţi* urma cu spinĭ. MÎNDR. 83.—Fata îĭ coase un rînd de sirae numaĭ cu pietre scumpe *bătute*. ŞEZ. I. 8). ||| *41. *Năpădesc. Opprimere, invadere. Assaillir* (Cînd pela vreme de noapte, pe Vălean sudorĭ îl *bate*. SEV. 298). ||| *42. *Latru după. Latrare, allatrare, collatrare, oblatrare. Aboyer à ou contre q.* (*Bate, bate* cînĭ-n sat pe Mărica din Bănat fugită dela bărbat.

ALEXICĬ I. 137).— |||| **Izolări.** In jurăminte: *Să mă bată crucea* (*dumnezeŭ*) (Zăŭ, bădică, *să mă bată dumnezeŭ* de am furat-o. CO. I. 852).— In blesteme: Orĭ verbul singur fără subiect orĭ cu subiect şi anume: *cerŭl, cercul delîngă lună, cirnica, concina, crucea, cucul, domnul sfînt, dorul mîndreĭ, dragostea, dumnezeŭ, faţa turteĭ, focul, gardul, hazul, întunericul, mama luĭ dumnezeŭ, năpasta, norocul, noriĭ, para, pîrdalnica, pîrdalnicul, pustica, scîrba, sfinţiĭ, toaca, urîtul, vina, ziŭa de mîine*, etc. (Of, *bată*-le *cucu* marşan-de-mode, că mare scumpe-s! A. T 335). ☞ *Bat apa în piŭă*, orĭ **bat apa în piŭă să se aleagă unt. Pierd vremea* (Degeaba maĭ *baţĭ apa-n cniŭă să s-aleagă unt*, că nu s-a alege niciodată. CR. 118). ☞ **Bat apa să se aleagă unt. Pierd vremea.* (*Bate apa să s-aleagă unt*. ŞEZ. I. 220). ☞ **Bată-l crucea. Diavolul* (MAR. SERB. I. 2; ALEXICĬ I. 260). ☞ **Bat ca la fasole. Bat foarte tare.* ☞ *Bat ca mărul. Bat foarte tare* (Şi unde mi să pun amîndoĭ beţiviĭ pe el şi dă-ĭ, dă-ĭ, până-l sfirticară toate haĭnele şi-l *bat ca mărul*. POP. RET. P. IV. 24). ☞ *Îmi bat capul. Mă gîndesc, cuget, mă socotesc cu mintea, chibzuesc* (Şi-şi *bate capul* cum ar face răŭ altuia. ŢIC. 6) ☞ *Bat capul cuiva. Stăruesc de cineva, rog pe cineva cu stăruinţă, mă ţin de cineva* (Joe umbla după Junona *bătîndu-ĭ capul*. I. UNC. 11). ☞ **Ce-ţi baţi capul! Ce socoteştĭ d-ta? Sigur!* (Doar lenea-ĭ împărăteasă mare, *ce-ţi baţi capul?* CR. 332). ☞ *Bat cîmpiĭ. Vorbesc într-aĭurĭ, bîiguesc, vorbesc halandala, vorbesc ca un nebun* (*Bate cîmpiĭ* I. UNC. 26). ☞ *Bat cu mîna pe* (orĭ *peste*) *umăr*. Ca semn de manifestare a uneĭ marĭ mulţămirĭ (L-*a bătut* vodă *cu mîna pe umăr*. CR. A. 20). ☞ **Bat dela roate. Bat tare, înving complect* (Şi aşa învinse Ştefan pe aprigiĭ săĭ duşmanĭ, *bătîndu-ĭ dela roate* şi tăind în eĭ ca în curechiŭ. MAR. T. 117). ☞ **Bat dobza. Dobzălez, bat măr, bat tare* (Aşa e, mamă, zise zmeul plîngînd de frică, că-l *bătea* mamă-sa *dobză*, cînd se mînia. POP. RET. P. I. 39). ☞ **Mă bate fericea. Am noroc* (BAR. I. 48; P. PO. II. 42). ☞ **Bat gîndul în două. Îmi bat capul, mă gîndesc* (Nu-ţi maĭ *bate gîndu-n două* a ne strica viaţa noŭă. ŞEZ. I. 50). ☞ **Bate lela. Derbedeŭ.* (Hasdeu din Th. Codrescu Dialoguri 1880, pag. 234). ☞ **Bate podurĭ=Bate lela.* (BAR. I. 96). ☞ *Îmi bat joc de cineva. Iaŭ peste picior, iaŭ în rîs, batjocoresc, necinstesc* (Te văz bine că tu *îţi baţi joc* de mine. BAR. AR. 54). ☞ **Bat joc cu cineva=îmi bat joc de cineva* (Priveşte un ţăran cum *bate joc* cu noĭ. D. I. 10). ☞ *Mă bate soba la cap. Sufer din cauza exhalaţiilor cărbunilor din sobă).* ☞ **Bat la stroiŭ* (Porunceşte să aducă nişte palce, că am să-l *bat* [pe draci] *la stroiŭ*, să pomenească cît or trăi. CR. 305). ☞ *Bat la talpă orĭ la tălpĭ.* || 1. *Bat la falangă.* || 2. —avere, banĭ. *Risipesc* (Cea întîĭŭ treabă ce a să facă a să fie să-ĭ vîndă stînjiniĭ de moşie, care i-ĭ veĭ da zestre, şi dupăce-ĭ va *bate la talpe*, are să-ţi lepede fata. N. I. 299) ☞ **Bat lăturile* orĭ *laturile. Umblu fugar* (BAR. I. 43). ☞ **Bat lela. Umblu lela, bat pavelele, hoĭnăresc, umblu fără scop şi fără să mă gîndesc, umblu ca un nătîng, casc gura.* (Până acuşi unde *bătuşi lela*, de

nu-ĭ căutașĭ? POP. RET. P. I. 38). ∽ *Bat măr pe cineva. Bat tare.*
(Bietul băĭat, *bătut măr* de tată-săŭ, se întoarse supărat. MAR.
O. II. 365). ∽ *Bat mătănii. Fac mătănii.* (Eŭ *bat* la sfinți *mătănii.*
VL. P. 5). ∽ **Îmĭ bat mendrele. Îmĭ fac mendrele, trăesc cum vreŭ*
în cea maĭ mare libertate (Lasă, lasă, n-aŭ să știe cît lumea mi-
seliile astea, nu *vă vețĭ bate* voĭ mult *mendrele.* CO. IV. 503). ∽
Bat mingea. Joc mingea. ∽ **Bat mîna. Daŭ mîna în semn*
de deplină ințelegere cu cineva asupra unuĭ lucru (Florico, mă
duc și viŭ îndată, ca *să batem mîna* împreună. A.T. 918). ∽*
Bat obrazul cuĭva. Dojenesc, fac imputărĭ cuĭva (Să nu-ĭ *bată*
obrazul bărbatul, că a luat-o cu degetul orĭ cu cît îĭ pe ea. SEV.
N. 47). ∽ **Bat pe cineva o sută de bățĭ. Bat tare* (BAR. I. 42).
∽ *Bat palma=Bat mîna* (Ĭan să fie un Jidan, îndată *ar bate*
palma. CO. VIII. 12). ∽ **Bat pavelele=Bat lela.* ∽ **Bat perele*
cuĭva. Învăț pe cineva, daŭ povețe cuĭva (Până nu plecă de acasă,
bătutu-i-a muerea perele, cum să se poarte, de s-ar întîlni cu
omul cel bun. POP. RET. P. IV. 25). ∽ *Îmĭ bat picĭoarele. Mă os-*
tenesc (Săracele fetele, multu-ș *bat picĭoarele* pe toate răzoarele.
P. P. I. 439). ∽ **Bat pizmă cuĭva. Pizmuesc, invidiez. voesc răul*
cuĭva (Doĭ voevozĭ, ce-ĭ *bătea pizmă*, îl viclenіră. DOS. PRO. 48;
jos). ∽ **Bat popicile. Joc popicile.* ∽ **Bat pristav. Anunț prin*
pristav (*Bătuse pristav* că aceluĭ îĭ va da. FUND. 117). ∽ **Bat*
putineĭul. Aleg unt amestecînd smîntîna în putineĭŭ (*Veĭ bate* și
putineĭul, ca să alegĭ untul. ȘEZ. V. 131). ∽ *Bat războĭŭ. Fac*
războĭŭ, am războĭŭ, mă bat în războĭŭ (Alexandru zise: «Multe
războae am bătut, ĭară acuș puțin să ne ostenim și ĭarăș ne vom
întoarce la lume. AL. 94). ∽ **Bat unt=Bat putineĭul* (*Să se bata*
untul singur, budăĭu-n spate-și leagă. CO. III. 261). ∽ **Bătut cu*
leŭca. Prost (MAR. O. I. 348). ∽ **Bătut cu lopata. Îndesat, făcut*
des, posedînd în mare număr și unele lîngă altele niște lucruri
oarecare (Părul par că *era bătut cu lopata* de pere multe ce
avea. CR. 293). ∽ **Bătut de dumnezeŭ. Nebun, zărghit, zălud,*
zmintit (Cînd văzură pe Țugulea, rămaseră ca *bătuțĭ de dumne-*
zeŭ. I. 331). ∽ **Bătut de stele=Bătut de dumnezeŭ* (Cum poțĭ dar,
bătut de stele, să mă bațĭ fără de jele? MAR. SAT. 4). ∽ **Bătut*
la cap. Prost, tîmp, gogoman (*E bătut la cap* tocma ca un țap.
P. PO. I. 10). ∽ **Cale bătută. Șleah, drum bătut, cale cunoscută*
de mult. Propriu și figurat (Toțĭ ceilalțĭ se duc pe *cale bătută*,
fără să-șĭ maĭ bată capul de a maĭ socoti. ION. CAL. 243). ∽ *
Drum bătut.=Cale bătută. ∽ **L-aŭ bătut cărbuniĭ la cap. S-a im-*
bătat (P. PO. I. 111). ∽ *Lapte bătut. Lapte covăsit*: se fierbe lap-
tele, se lasă să se răcească, se amestecă cu cîteva lingurĭ de
zmîntînă și apoĭ *se bate* (BAT a 16); după ce s-a bătut, se pune
laptele la răcoare și după cîteva ceasurĭ devine *lapte bătut.*—
∽ *Bat pietre. Umblu fără treabă.* Z. I. 254. ∽ **Bat ca pe o chilă*
de popușoĭ. Bat tare. Z. I. 265. ∽ **Bat ca pe un cîne. Bat fără*
milă. Z. I. 385. ∽ **A fi ca cotoĭul bătut la zmîntînă. A fi trist.*
Z. I. 442. ∽ **Bat calea mînzuluĭ. Umblu fără scop, de colo colo.*
Z. I. 545. ∽ **Bat la treĭ coaste. Bat tare.* Z. II. 90. ∽ *Îmĭ bat*
gura în vînt. Vorbesc degeaba. Z. II. 192. ∽ **Mă bat și fime-*

ile. A fi un păcătos, un imbecil. Z. II. 157. ∽ **Îmĭ bat limba.*
Vorbesc mult. Z. II. 226. ∽ **Bat cuĭva nasul cu vorba. Îl înfrunt,*
îl supăr. Z. II. 312. ∽ **Slab, de-l bate vîntul. Foarte slab.* Z. II.
734. ∽ **Bat cuĭva luleaŭa pe datorie. Îl supăr cu vorbă multă.*
Z. III 211. ∽ **Bat sac orĭ țol pe cineva. Bat foarte tare.* Z. III.
354. 404. ∽ **Bat ușele. Umblu din casă în casă.* Z. III. 426.
∽ **Bat alcaŭa. Pierd timpul.* Z. IV. 244. ∽ **Bat pe cineva de-ĭ*
merg fulgiĭ orĭ *până strigă în racĭ* orĭ *vălălăŭ* orĭ *de tocmeală.*
Bat foarte tare. Z. IV. 274, 275. ∽ **Bat pe cineva pe datorie.*
Îl bat fără să fie vinovat. Z. IV. 275. ∽ **Îmĭ bat gura de clacă.*
Vorbesc fără a cugeta, vorbesc nimicurĭ. Z. IV. 308. ∽ *Fecĭor*
bătut de brumă. Holteĭŭ bătrîn. Z. IV. 357. ∽ **Bat ponturĭ. Daŭ*
cuĭva a înțelege pe de departe. Z. IV. 553. ∽ **Bat toba în tîrg*
și la moară. Daŭ de știre la toțĭ. Z. IV. 665. ∽ **Bat cu muchea*
și scot cu unghiea. Fac un lucru prost. Z. V. 437. ∽ **Bătut ca*
în piŭă. Ameţit, zăpăcit. Z. V. 498.

‖ **b.** Netransitiv. ‖ 1. *Lovesc, izbesc.* Propriu și figurat.
Icere, ferire. Frapper, battre (Un grier, ridicat în două labe,
s-a -nchinat *bătînd* din pinten. E. 196.—Călărețiĭ în caiĭ lor săi-
bateci bat cu scările de lemn. E. 242.—De va *bate* ploaea peste
o arătură proaspătă, strică pe tot anul acel pămînt. ION CAL. 30).
‖ 2. *Tind, caut să ajung, fac aluzie la, pișc cu vorba. Niti* orĭ
anniti ad aliquid, tendere orĭ *contendere ad aliquid, petere* orĭ
appetere aliquid; significare aliquem orĭ *aliquid* orĭ *de aliqua re.*
Chercher à atteindre qc., tendre à qc., faire allusion à qc. (Irina
bătea să fie însăș cîrmuitoare. M. 382.—A! înțeleg, *bate* în ciocoĭ,
unde mănîncă sudoarea poporuluĭ suveran. CAR. T. II. 22). ‖ 3.
Ciocănesc, bocănesc. Pulsare. Frapper (*Bătu* la ușe. DOS. PRO.
54.—Sosind la porțile ĭaduluĭ, *bătu* de treĭ orĭ. N. I. 92). ‖ 4.
Pocnesc, plesnesc (din palme, din aripĭ). *Concrepare* (*manibus,*
alis), *manus* (*alas*) *quatere cum clangore. Frapper des mains,*
battre des ailes (Aŭ început a rîde și *a bate* în palme. LET. II.
206.—Corbu-n aripe *bătea.* BIB. 298). ‖ *5. *Fîlfîĭŭ. Fluitare. Flot-*
ter (Cu papuciĭ scîrțîind, cu poalele-n vînt *bătînd*, cu cerceiĭ
străncănind ea la apă se ducea. BIB. 263) ‖ 6. *Sun* (despre dobă,
ceasornic, clopot). Propriu și figurat. *Sonare. Sonner* (Ceasorni-
cul *bătea*, de se auzia peste tot tîrgul. LET. III. 151.—Auzĭ, mîn-
dră, doba *bate*, maĭ rămîĭ cu sănătate. P.P.I. 298). ‖ *7. *Mă iz-*
besc de ceva. Impingĭ alicuĭ reĭ, allidi ad aliquid. Donner con-
tre, heurter contre, se heurter contre (Un stîlp de pĭatră, unde
bate apa heleșteuluĭ Bahluĭuluĭ. UR. V. 314). ‖ 8. *Zvîcnesc.* Pro-
priu și figurat. *Palpitare. Battre* (Inima rece d-abĭa *bate* în
peptu-mĭ. S. M. 20.—Tîmpla *bate* liniștită ca o umbră viorie. E.
185). ‖ *9. *Clipesc. Nictari, palpitare* (oculis). *Cligner, clignoter*
(Ochiĭ marĭ, *bătînd* închiși. E. 261). ‖ *10. *Mă înclin, am aple-*
care. Proclivem (*propensum, pronum*) *esse ad aliquid, cupidum*
esse alicujus reĭ. Avoir la tendance de faire qc. (Mintea luĭ ca
o cumpănă se clătina, cînd într-o parte, cînd în alta, dar tot
spre înșelare *bătea.* CO. VIII. 213) ‖ *11. *Am plăcere pentru ceva,*
îmĭ place ceva, îmĭ prieşte ceva. Cupidum (*studiosum, amantem,*

mire, mirabiliter, magno opere, summe) cupere aliquid. alicujus
rei cupidissimum esse. Désirer ardemment (Văzînd unii și alții
figurile cele noao, *se bătea* pre ele, de i le zmulgea din mînă.
BA. TII. 17.—De aceia fetele mari *se* și *bat* foarte tare după
dînsa [piedeca, cu care se împiedecă picioarele mortului]. MAR. ÎN.
70). ‖ *8 *A face actul de perpetuarea speciei* (despre epe). *Saliri.*
Etre couverte (Mînzul este al celui cu iapa, pentrucă nu se
cautǎ la timpul cînd aŭ fătat ea, ci la timpul cînd *s-aŭ bătut*,
și iapa nu *s-aŭ bătut* nici trăgînd la căruța celuia, nici cînd aŭ
fost împrumutată. SB. P. 219). ‖ *9 *Se ostenesc, fac bătături.*
(despre picioare). *Atteri* (de pedibus). *Se blesser les pieds en courant*
(Picioarele tale nu *s-aŭ bătut*. B. 131[2]). ‖ *10. *Mă frămînt* (Fi-
gurat, despre gînd, spirit, suflet). *Excitari, concitari. S'agiter*
(Bătea-se duhul mieu [scopebam spiritum meum]. COR. 204).—
‖ **Izolări.** **Mă bat ca apa de maluri. Sînt foarte năcăjit și*
nu găsesc răgaz nici leac la suferință (ȘEZ. II. 72). ∽ *Mă bat
cu capul de toți păreții=Mă bat ca apa de maluri. ∽ *Mă bat
cu cugetul (ori *cu cugetele*). *Mă lupt cu cugetul, mă gîndesc mult*
și nu știŭ ce hotărîre să iaŭ (AL. 153). ∽ *Mă bat cu gîndul*
(ori *cu gîndurile*)=*Mă bat cu cugetul* (*Se bătea cu gîndul* sir-
manul. GOR. I. 20.—Pururea *să bate cu gîndurile* cum ar face
o corabie. DR. 142). ∽ *Mă bat cu jale. Mă tînguesc, mă plîng*
(Femeaea masă acolo bocind și *bătîndu-să cu jale*. DOS. PRO. 56₁).
∽ *Mă bat cu mîna peste gură.* Se zice cînd *îi este frică cui-*
va să nu spună vreo prostie, vreo răutate, vreun neadevăr, față
cu o faptă a cuiva într-adevăr curioază (Harap Alb atunci *se*
bate cu mîna peste gură. CR. 243). ∽ *Mă bat cu moartea. Mă*
lupt cu moartea, trag de moarte, sînt aproape de a muri (A vă-
zut o cioară *bătîndu-se* cu moartea. POP. RET. P. II 66). ∽ *Mă*
bat de moarte=Mă bat cu moartea. (SB. P. 121). ∽ *Mă bat*
în cap cu. Mă megieșesc cu. (Merge hotarul... și *se bate în cap*
cu Bîrleștii în apa Bahluiului. UR. XX 93). ∽ *Ne batem în*
parte. Bat eŭ pe altul și tot atunci mă bate și el pe mine
(DION. 213). ∽ *Se bat babele în gura cuiva. Vorbește lucruri*
neînțelese (Crița, Răstița, Lăpșița și Gurluiță Brînzoiŭ! da a
dracului nume! par că *se bat babele-n gură*. A. T. 394). ∽ *Se*
bat calicii în gura cuiva=Se bat babele în gura cuiva (Ce limbă
grăești, că par că *se bat calicii în gura D-tale?* A. T. 705). ∽
Se bat cap în cap mai multe lucruri. ‖ 1. *Daŭ năvală unul*
la altul și unul peste altul, de nedumerire ori de frică. ‖ 2.
Stau în contrazicere unul cu altul (1. Un bălaur, care, cînd șu-
era, fiarele tremuraŭ și *se băteaŭ cap în cap* de spaimă. CR.
121). ∽ *Se bat lupii la gura cuiva. Mănîncă lacom* (Începu
iarăș a mînca, de părea că *se bat lupii la gura lui*. I. 216).—
∽ *Mă bat ca peștele pe uscat. Duc o viață plină de năcazuri.* Z. I.
592. ∽ *De cînd se băteaŭ urșii în coadă. Foarte de demult.* Z.
I. 684. ∽ *Mă bat în trei coaste. Alerg mult.* Z. II 90. ∽ *Mă
bat ca o sorează=Mă bat în trei coaste. Z. II. 90. ∽ *Se bate
cuiva inima ca la un purece mort. I-e frică tare. Z. II. 207. ∽

**Mă bat cu pumnii în piept. Am un necaz.* Z. II. 425. ∽ *Se bate*
cuiva sufletul în tindă. E aproape de moarte. Z. II. 440. ∽ *Se*
bat ca orbii (*chiorii*). *Daŭ cu putere și nu se uită unde lovesc.*
Z. II 664. ∽ *Cînd se băteaŭ oamenii cu lipii peste gură. Foarte*
de demult. Z. III. 597. ∽ *Se bat cocoșește. Se bat tare.* Z. IV 268.

Din 71 înțelesuri și 135 izolări ale lui BAT T. înseamnă numai 31 de înțelesuri și 24 de izolări. Nu poate să fie explicată această sărăcie de înțelesuri prin aceia că ar fi îngrămădit mai multe subcategorii într-o categorie mai cuprinzătoare. Mai întîiŭ T., acolo unde poate, face subdivizii foarte fine, de pildă el deosebește înțelesul *bate o pușcă* de înțelesul *bate ochiul*, și înțelesul *te văd încotro bați* de înțelesul *batea să fie împărat*, și înregistrează aceste înțelesuri ca patru categorii, învremece eŭ fac din ele numai două. Apoi, oricîtă bunăvoință ar ave cineva, n-ar pute viri în categoriile lui Tiktin, pe care le-ar considera ca generale și cuprinzătoare, decît foarte puține din înțelesurile cele care lipsesc; restul rămîne pur și simplu lăsat la o parte. Pentru a da lectorului mijlocul de a face un asemenea calcul, însemn aici toate categoriile de înțelesuri ale lui T. cu traducerile germane ale acestuia. I transitiv. 1. schlagen; den Rücken klopfen; die Trommel schlagen; in Jemandes Hand einschlagen; Jemanden schlagen, prügeln; Geld ausgeben.—2. von höheren Mächten: schlagen, strafen; von übeln: treffen, heimsuchen.—3. schlagen=überwinden, besiegen.—4. schlagen=schlagend befestigen.—5. schlagen=schlagend bearbeiten.—6. grindina, ploaea, bruma — holdele; der Hagel, Regen schlägt, der Reif befällt die Saaten.—7. vom Winde: anwehen.—8. von Sonne und Mond: bescheinen.—9. beschiessen.—10 cu pietre scumpe: mit Edelsteinen besetzen.—11. metanii: Kniebeugungen machen.—12. un drum: einen Weg häufig begehen.—13. a-și bate gura, picioarele: seinen Mund durch vieles Reden, seine Füsse durch vieles Gehen anstrengen.—14. toba, tactul etc.: die Trommel schlagen, rühren, den Takt schlagen.—15 ceasornicul — ceasul: die Uhr schlägt die Stunde.—16 războiŭ cu vrăjmașul: dem Feinde eine Schlacht liefern, mit ihm kämpfen.—17. cu suveica: den Faden mit dem Schiffchen durch die Kette werfen, einschlagen, einschiessen.—18. un berbec: einen Schafbock verschneiden. hammeln.—19. von Hengsten: beschälen, bespringen, decken.—20. von Düusten, pe cineva la cap: Jemandem den kopf ein-, benehnemen, ihn betäuben.—21. cumpii: verworrenes Zeug reden, faseln.— 22. mă — un gînd, grija etc.: ein Gedanke, die Sorge etc. quält mich.—23. mă bat gîndurile să es: drängt, verlangt mich zu.—24. cuiva capul să: Jemandem einschärfen, ans Herz legen.— 25. a-și — capul: a. sich Mühe geben, sich abmühen: b. pentru, de ceva: sich kümmern, scheren um etwas.—26. a-și — joc de cineva: Jemandes spotten, ihn verspotten, verhöhnen. II netransitiv. 1. schlagen: cu pumnul în masă, cu piciorul în pămînt.—ploaea, grindina — în fereastă, a — la ușă, a — în palme, cît ai bate în palme, a — în buze.—2. din aripi: mit den Flügeln, die Flügel

schlagen.—3. von Schiesswaffen: schiessen. Figurlich: a. reichen;
b. (hin- ab-) zielen.—4. vom Pulse: schlagen.—5 toba, clopotul,
ceasul —: die Trommel, Glocke, Stunde etc. schlägt.—6. vom
Lichte. în ceva: auf etwas scheinen, fallen —7. vom Winde:
wehen.—8. la ochĭ: a. in die Augen springen, fallen. b. cuĭva:
Jemandem in die Augen stechen.—9. la auz. la urechĭ: a.
auffällig klingen. b. bine, răŭ la urechĭ: gut, schlecht klingen.—
10. în galben, roșu, etc.: schlagen.—11. von Hunden: bellen.
III reflexiv. 1. cu cineva: sich mit Jemandem schlagen, prügeln.—
2.cap în cap oder în capete. von Böcken, etc.: mit den Köpfen
aneinander stossen, rennen.—3. mă bat cu un gînd: ein Gedanke
quält mich, lässt mir keine Ruhe.—4. pe, după ceva: sich um etwas
reissen, eifrig danach verlangen.—5 sich krampfhaft bewegen, zuc-
ken, zappeln.—6. von Fischen: laichen.—Tiktin deci nu înregis-
trează decît 55 de categoriĭ de înțelesurĭ din 206 înregistrate de
mine din cauză că *n-a putut* găsi maĭ multe.

Proporțiea e din cale afară de mare între aceĭa ce am pu-
tut face eŭ și aceĭa ce a putut face T. Și eŭ nu sînt doar un
rühmlichst berühmter Gelehrte, ci ĭa acolo un mic profesor dela
o mică universitate. Și mă gîndesc la un lucru. Dacă munca și
priceperea luĭ T. aŭ fost în stare să provoace osanale din partea
luĭ Tobler, d-apoĭ dacă ar fi cunoscut Tobler munca și pricepe-
rea mea? Lăsînd orice modestie la o parte, eŭ socot că aș me-
rita să capăt în ochiĭ celebruluĭ profesor dela Berlin proporțiile
unuĭ..., nu găsesc un termin de comparație.

(Va urma).

A. Philippide

O serbare școlară

— Amintire —

In cartea mea *Zile Trăite* am zis că dacă adeseori, în cursul muncii mele literare, m'am simțit atins de descurajare, față cu indiferența publicului, totuși am avut și cîteva mici satisfacțiuni de autor, care m'au mîngăiat și îmboldit la lucru. Una, mai cu samă, mi-a mers mai mult la inimă și pe aceasta voiu acum s'o povestesc, deși mă simt cam stînjinit, fiindcă prea e în joc persoana mea, și mă tem să nu păcătuesc contra modestiei.

Așa, într'o zi, în luna Decemvrie a anului 1904, mă pomenii cu o scrisoare de la d. V. Costăchescu, învățător diriginte la școala primară mixtă de pe moșia Pleșeștii-Gane, județul Suceava, prin care îmi anunța că, în virtutea unui decret regal, zisa școală va purta, în viitor, numele de: Școala primară *Nicolai Gane.*

Acea moșie a fost, din vechi, proprietate a unui străbun al meu, Mihai Gane, care a făcut-o danie monastirii Neamțului și, pentru a se deosebi de alte moșii ce se numeau tot Pleșești, i s'a adaus, încă de atunci, supranumele de Gane.

Iată că acum nu numai moșia ci și școala situată pe dînsa avea să poarte numele meu. Acest lucru, nu puțin a măgulit amorul meu propriu. Vra să zică, munca dreaptă a omului tot nu rămîne pierdută; vine o vreme, cînd, și fără reclamă și fără clopoței, iți esă dreptatea la lumină și iți găsești răsplata acolo de unde nu te aștepți.

Se înțelege că am mulțumit din inimă d-lui învățător Costăchescu, pentru inițiativa sa, care se datorește, mai ales, faptului că dînsul a cetit novelele mele, în care vorbesc cu dragoste de județul Suceava, de munții, de rîurile, de satele în care mi-am petrecut copilăria și, acăror amintire, a rămas neștearsă în mintea mea.

A vroit dînsul să-și arăte recunoștința, pentrucă în peregrinările mele pe plaiurile închipuirii, locul de cinste l'am dat totdeauna, locului meu natal. Răsplata a fost, pentru mine, cu atît mai prețioasă, cu cît mi-a venit pe neașteptate și, de la un om pe care nu aveam onoarea de a-l cunoaște personal.

Din gura Halmului până la Pleşeşti, am mai mers vre-o douăzeci de minute, în trapul cailor, prin valea strimtă a Şomuzului, ce şărpueşte între două rînduri de dealuri acoperite cu păduri şi, însfîrşit, iată-ne în satul Pleşeştii-Gane. Nu bine am ajuns dinaintea şcoalei, pe frontispiciul căreia se putea vedea, de departe, tabla de metal cu inscripţia: *Şcoala Primară-mixtă Nicolai Gane*, că un *ura* straşnic de mai multe ori repetat, făcu să clocotească văile Şomuzului. Sute de ţărani, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, sute de femei şi fete cu altiţa tradiţională pe piepturi, înşiraţi toţi pe ambele laturi ale şoselei, ne-au întîmpinat cu acest formidabil strigăt de bucurie.

In faţa şcoalei, încunjurat de elevii lui, sta învăţătorul Costăchescu, îmbrăcat în haine naţionale şi, în momentul cînd m'am dat jos din trăsură, mi s'a prezentat, ţinînd de mînă un copil care mi-a oferit un buchet de flori.

Invăţătorul, pe care am avut în urmă ocazia să-l cunosc mai bine, e un tînăr cu figură simpatică, harnic, inteligent, om al datoriei şi al şcoalei, un fanatic al profesiunii; el mi-a prezentat pe primarul, d. Tomescu, pe preotul din sat şi pe numeroşii învăţători din comunele învecinate, care veniseră să asiste la această sărbătoare şcolară; apoi m'a îndemnat să vizitez şcoala, o clădire destul de încăpătoare, foarte curată şi bine întreţinută, cu odăi mari, luminoase, pe păreţii cărora atîrnau portretele familiei regale şi alte tablouri cromolitografice, cu subiecte din istoria ţării. In urmă ne-am întors din nou în şosea, în faţa şcoalei, între cele două rînduri de săteni, unde s'au aşăzat mai multe scaune pentru noi oaspeţii şi o masă, dinaintea căreia aveau să stee vorbitorii. Atunci învăţătorul Costăchescu, în picioare lîngă masă, cu aer solemn şi cu glas răspicat, rosti o cuvîntare însufleţită, patriotică, cu pilde trase din istoria ţării, arătînd marea înrîurire ce a avut şcoala şi biserica asupra poporului şi sfîrşind prin o caldă salutare la adresa mea şi a tuturor oaspeţilor, aflaţi de faţă.

După el veni primarul, care a vorbit mult şi cu multă înlesnire, lăsîndu-mă sub impresiunea că dacă ar fi primit din tinereţă o cultură mai îngrijită ar fi ajuns un politician guraliu, care ar fi dat mult de lucru stenografilor parlamentului.

In urma lui am luat eu cuvîntul şi am grăit următoarele:

Domnule Invăţător, Domnule Primar şi fraţi săteni!

Simt o mare bucurie sufletească de a mă găsi astăzi în mijlocul d-voastră, în scop de a lua parte la această frumoasă serbare şcolară, cum şi în scop de a mulţămi din toată inima mea d-lui învăţător Costăchescu pentru iniţiativa ce a luat, de a se da numele meu acestei şcoli. Sînt deci prea recunoscător, atît d-lui învăţător cît şi tuturor persoanelor, care au contribuit de a mi se face această mare onoare.

Şi acum mă adresez vouă, iubiţilor săteni, care v'aţi adunat aici, în număr aşa de mare, şi vă zic, că şi voi trebue să vă bucuraţi de această sărbătoare şcolară ce se petrece astăzi în comuna voastră, căci şcoala şi biserica sînt temeliile statului, sînt ca să zic aşa, cei doi mari stîlpi pe care se razemă ori ce ţară bine întocmită.—Prin şcoală vă veţi lumina minţile, veţi căpăta noţiunea de patrie, iubirea de neam cum şi învăţătura trebuitoare pentru a învinge greutăţile vieţii zilnice.—Prin biserică, veţi căpăta credinţa religioasă, morala creştină, care înalţă inimile şi le predispune la fapte bune şi frumoase.

Desigur voi toţi aţi auzit de numele marilor noştri Domni din vechime, precum de pildă de Stefan cel Mare, al cărui nume e până şi în gura copiilor şi a cărui amintire de patru sute de ani de la moartea lui a fost sărbătorită mai anul trecut cu multă pompă în toată ţara.

Ei bine, prin ce mijloc, prin ce farmec, ridica el întreg poporul dela sate şi dela tîrguri şi îl ducea la hotarele ţării, în contra duşmanilor năvălitori, dacă nu prin credinţa religioasă şi dragostea de ţară?

Rominii de atunci nu puteau să vadă holdele lor, bisericile lor şi mormintele străbunilor lor călcate şi pîngărite de neamuri străine, precum nici voi n'aţi putea suferi astăzi una ca aceasta; de aceia, cu sabia într'o mînă şi cu crucea în cealaltă mînă, ei mergeau şi se luptau contra armatelor străine, care de multe ori erau mai numeroase şi mai puternice decît ale lor, şi totuşi erau totdeauna învingători.—Dovadă că eşeau învingători, este că ţara noastră, după atîtea furtuni, a rămas în picioare şi nesupusă altor popoare.

Dacă n'ar fi fost aceşti viteji strămoşi ai noştri, Romini de sînge şi de inimă ca şi voi, cine ştie ce soartă ar fi avut biata ţara noastră, şi dacă astăzi am fi avut ocazia fericită, de a ne aduna, noi strănepoţii lor, în această frumoasă comună, la această impunătoare solemnitate şcolară.

Dar nu avem trebuinţă să ne întoarcem aşa departe în istoria veche a ţării.—Nu avem decît să ne amintim faptele petrecute în zilele noastre, cu 28 de ani în urmă, cînd părinţii voştri, fraţii voştri, şi mulţi dintre voi chiar, tot prin dragostea de ţară şi credinţa religioasă, a-ţi trecut peste Dunărea în cîmpiile Bulgariei, sub conducerea Majestăţii Sale Regele, şi a-ţi cucerit *Neatîrnarea* şi *Regatul*, cele două mai mari bunuri ce le-a putut dobîndi poporul nostru.

Ş'apoi, pe lîngă aceste două bunuri, cîte alte foloase nu au rezultat pentru ţară, din strădania şi jertfele voastre?

Cum era ţara noastră înainte, şi cum e astăzi?—Cei mai bătrîni dintre voi, care au apucat vremuri mai vechi, ţin minte negreşit, cînd în ţară nu era o şosea, un singur pod peste apele curgătoare, un singur spital rural, o singură şcoală rurală, nu mai vorbesc de drumuri de fer, telegraf, telefon şi cîte alte îmbunătăţiri menite a înlesni bunul traiu al locuitorilor.—Ei bine

toate aceste s'au făcut, pentrucă prin faptele străbunilor voștri și ale voastre chiar, am putut să ne păstrăm țara, să răminem singuri stăpini in ea și am avut astfel răgazul să le aducem la îndeplinire.

Așa dar, vă sfătuesc oameni buni, să iubiți școala, unde se capătă lumina, să iubiți biserica, unde se capătă credința mintuitoare; să trimeteți copiii voștri la școală, fără silă și cu bună inimă, căci e spre binele lor; să mergeți și voi la biserică, cit mai mulți și cit mai des, în toate Duminicile și sărbătorile; de altfel cu mare bucurie am constatat din cele spuse de d. Primar cum că v'ați deprins a ocoli localurile de petreceri, unde omul își pierde averea, sănătatea și cinstea și unde din om se face neom.

Vă rog să credeți, frați săteni, că vă dau aceste sfaturi din toată curățenia inimii mele, din toată căldura dragostei ce am pentru voi, căci și eu sînt născut in acest județ, aici am deschis pentru întăia oară ochii mei la lumina zilei, pe aceste frumoase și înverzite dealuri mi-am preumblat cele intăi priviri copilărești, și cine știe dacă soarta nu-mi va rezerva mîngăierea ca tot aicea să-mi fie și mormintul. Sfârșesc dar, zicindu-vă, după datina bătrinească: *Hristos a înviat și la mulți ani!* *).

Un lung și zgomotos *Adevărat a înviat* a răsunat în rindurile sătenilor.

După discursuri au cintat copiii, în cor, cu multă insufletire și pricepere muzicală, *Deșteaptă-te romîne* și alte cintece populare care au stirnit entuziasmul tuturora și la urmă, ca final al festivității, au recitat vre-o patru dintre cei mai isteți, cite-va poezii de-ale mele.

O! Erau hazlii de văzut copiii aceștia, cum în naivitatea lor își luau rolul în serios, cum gesticulau și declamau versurile, ridicind sau scoborind tonul după înțelesul, uneori contra înțelesului cuvintelor, și mai cu samă, cum se uitau ei pe furiș la mine, măsurindu-mă cu coada ochiului, de sus până jos, ca pe o dihanie rară, care nu se vede in toate zilele, și pentru care nu înțelegeau de ce se face atita tărăboiu. Iar între dînșii, unul în vristă ca de vre-o cinci ani mi-a atras cu deosebire vederile, căci era de tot frumos și drăgălaș, cu părul lui cel creț auriu, cu ochii albaștri și cu fața albă ca laptele; ai fi zis că-i un îngeraș desprins din tabloul Madonei *Sixtine*, de Raphael.

Astfel s'a isprăvit acea serbare școlară, mica mea apoteoză, petrecută sub razele soarelui de April, în mijlocul sătenilor gătiți ca de Sft. Gheorghe, într'un aer îmbălsamat de florile primăverii ce străluceau ca argintul pe crengile pomilor roditori, și ochii mei, nu se mai săturau de a privi acele locuri încintătoare, pe care nu le văzusem de multe zeci de ani. Locurile erau tot acele, numai eu mă schimbasem, căci pe cind argintul de pe crengile cireșilor și ale prunilor vestea întoarcerea veselei primăveri, argintul de pe capul meu vestea o iarnă care n'o să se mai schimbe în primăvară.—Dar nu aveam eu timpul să mă gîndesc la asemenea lucruri triste; inima mea era plină de o nespusă emoțiune și pot zice, în cuget curat, că în ziua aceea mă simțeam omul cel mai fericit din lume. Ori ce bunuri pămintești mi s'ar fi hărăzit, nu ar fi produs asupra mea acea întipărire adincă, ca această manifestare cimpenească simplă, neinteresată, de bună credință, prin care țăranii și dascălii dela sate au binevoit, a-mi recunoaște munca de aproape 40 ani, depusă în cultivarea limbii strămoșești.

*) Eram tocmai în sărbătorile Paștilor.

O! dascălii acei ce stau la temeliile statului, acei care au chemarea de a lumina poporul de jos, marele rezervoriu de reînoire și împrospătare a energiilor neamului, acei care nedeslipiți de vetrele sătenilor își fac din misiunea lor un apostolat, aceia, zic, sint după mine cei mai statornici cetitori și în acelaș timp cei mai drepți judecători în materie de muncă literară. —Ei nu sint împărțiți în cete rivale, în clanuri dușmănoase; ei n'au gelozii, n'au uri și idei preconcepute; ei cind cetesc o carte nu o laudă sau o condamnă după cum autorul este, sau nu, din clanul lor, ci după impresia curată, sinceră, produsă asupra spiritului lor neinriurit de alte simțiminte străine, ce prea adeseori frămîntă pe mînuitorii de condeiu de prin orașe.

Să mi se ierte, dacă prea am vorbit de mine istorisind primirea, poate nemeritată, ce mi s'a făcut, în acel colț al județului meu natal.—Ce vreți, asemine lucru odată se intimplă omului în viață!—Nu voiu tăgădui totuși că mulți dintre săteni nu-și vor fi dat, poate, tocmai bine samă pentru ce mi s'a făcut această onoare; e însă tot atit de netăgăduit, că nici unul n'a privit faptul cu ochi răi.—Simțeam că sint într'o atmosferă prietenoasă unde răutatea, gelozia, invidia, nu-și aveau loc.—Un curent de simpatie caldă se stabilise între ei și mine și mărturisesc că dacă dînșii n'ar fi fost prea numeroși, i-aș fi sărutat pe toți.

Parcă aud pe unii critici, zicind cu surisul pe buze, că sint un om care mă mulțumesc cu puțin.

O da! decit demonstrații de dragoste falșă, organizate adhoc, de oameni cu mierea pe buze și cu fierea în inimă, mai bine o scintee de dragoste sinceră, spontanee ca aceasta, din partea unor oameni fără ascunsuri și deschisuri, care nu-mi cereau nimic, cărora nu le ceream nimic și care n'au fost adunați acolo din poruncă oficială, căci nu mă bucuram, și nu mă bucur de favoarea regimului ce conduce țara. Nu se zăriau între dînșii frunți încrețite, priviri ironice, zimbete cu înțelesuri.Nu erau de cei cu șălele de cauciuc, care cadelnițează în vedere de foloase personale, nici omizi otrăvite care distrug floarea de pe arbori, nici cățel de cei care, după spusa unui poet francez, caută *purici în coama leului*.

Lanul era curat, fără iarbă rea. Toate gîndurile se înfrățeau, toate inimile băteau la fel; iar la sărbătoarea de jos se unise par'că

o altă sărbătoare, acea din regiunile de sus, unde, deasupra arborilor înfloriți, într'un ocean de lumină se roteau cocostîrcii, se scaldau rindunelele, și ciripeau ciocîrliile cintîndu-și bucuriile lor pentru întoarcerea primăverii. . . . .
. . . .
. . . .

Vă salut deci dragi învățători și săteni!... Să ne-ajute Dumnezeu, să ne revedem sănătoși, cu voe bună, și cu inima plină!...

Fiți încredințați că dulcea mingiere ce a-ți vărsat în sufletul meu în acea neuitată zi de primăvară, neuitată va fi de mine cite zile voiu avea de trăit, și îmi va fi cea mai de căpetenie răsplată pentru brazda ce voiu fi tras și eu, alături de alții mai vrednici decît mine, în ogorul de cultură intelectuală al țării!

N. Gane

Wilhelm Tell

(Dramă în cinci acte de **Friedrich von Schiller**)

ACTUL I

SCENA A DOUA *)

(In comuna Steinen din Schwyz.—Un teiu dinaintea casei lui Stauffacher, lingă drumul mare, aproape de pod.)

WERNER STAUFFACHER, PFEIFFER din **Lucerna**, vin vorbind.

PFEIFFER

Stauffacher frate, da, da, cum ți-am spus:
Să nu-i jurați Austriei credință,
Ci să țineți cu vrednicie tare
Ca până-acuma la împărăție.—
Și ceriul vă păzească libertatea!
(Ii strînge mîna cu căldură și vrea să plece.)

STAUFFACHER

Mai stăi ca să-mi sosească și soția;
Eu în Lucerna sîntu-ți oaspe,—aici,
In Schwyz, ești oaspe tu, în casa mea.

PFEIFFER

Iți mulțumesc! Dar trebui' să sosesc
La Gersau azi.—Ori cit ar fi de greu
Ce-aveți să suferiți voi de hrăpiri
Și de trufia Vornicilor voștri,
Răbdați și suferiți! Se poate 'n pripă
Ca să se schimbe totul, poate-ajunge
Alt împărat în fruntea 'mpărăției.

*). Dăm aici o singură scenă din traducerea făcută de d. dr. Alex. de Vaida-Voevod, vrednicul luptător naționalist de peste munți și actualmente deputat în Parlamentul ungar, care este și un merituos muncitor în ogorul literaturii. D-sa va scoate în curind de sub tipar traducerea complectă a acestei drame, interesantă pentru noi din atitea puncte de vedere.

Dar ai Austriei fiind odată,
Ai ei atunci pe veci veţi fi deapururi. *(Pleacă.)*

(Stauffacher se aşează îngrijorat pe o laviță sub tein. Aşa îl găseşte **Gertruda**, *nevastă-sa, care se opreşte stînd lîngă el şi privindu-l cîtva timp în tăcere.)*

GERTRUDA

Eşti necăjit? Nici că te mai cunosc.
De zile 'ntregi privesc, tăcînd, pe frunte
Necazul negru cum îţi ară brazde:
La inimă te-apasă o durere;
Mărturiseşte-mi grija; eu sînt doar
Soţia ta cea credincioasă, deci
Şi 'n supărare vreau să-ţi fiu părtaşă.

(Stauffacher îi întinde mîna şi tace.)

Ce poate să-ţi căznească inima?
O, spune-mi! Al averii tale sporiu
Doar înfloreşte; binecuvîntată
Ţi-e truda sîrguinţii, şurile
Sînt pline, cirezile de vite
Şi lucia prăsilă-a cailor
Din munţi sosit-a, bine, la iernat
In grajdiurile largi şi sănătoase.—
Priveşte-ţi casa: este ca şi-o curte
Avută, boerească, din copacii
Cei mai frumoşi ai codrului cioplită
Şi pe măsură din nou încheiată;
Şi multele-i ferestre strălucesc
Atît de casnic şi de luminos;
Cu 'npestriţate scuturi zugrăvită-i
Şi cu 'nţelepte vorbe din bătrîni,
Pe care 'n drum, oprindu-se drumeţul,
Cetindu-le, le-admiră înţelesul.

STAUFFACHER

E drept; cioplită bine şi 'ncheiată
E casa, dară vai!—se clatină
Acest pămînt pe care o clădirăm.

GERTRUDA

O, Werner, dragă, ce vreai tu să spui?

STAUFFACHER

Mai zilele trecute, ca şi azi,
Şedeam aci 'naintea teiului,

Gîndindu-mă cu inima senină
La munca isprăvită-aşa frumos;
Cînd iată Vornicul cu călăreţii
Veni călare dinspre cetăţuia
Din Küssnacht. El, minunat, s'opri
Aci'naintea casei; iară eu
Mă ridicaiu în grabă şi smerit
Am mers ca să-l primesc—cum se cuvine
Să 'ntimpinăm pe-un Domn ce 'nfăţişază
La noi puterea judecătorească
A Impăratului.—«A cui e casa?»
Intreabă el cu rea voinţă, căci
Prea bine ştie. Iară eu în grabă
Mă reculeg şi, cumpătat, răspund:
«E Impăratul, Domnule, stăpîn
Al casei, şi e dată ca ohabă
Domniei Tale de 'mpărat... şi mie».—
Dar el răspunde: «Eu domnesc în ţară
In locul Impăratului, şi eu
Nu vreau ca după bunu-i plac ţăranul
Să'nalţe case, slobod să trăiască,
In ţară parcă dînsul ar fi Domnul;
Şi şti-voiu eu s'opresc atare lucru!»
Zicîndu-le acestea, el plecă
Sumeţ şi trufaş, iar eu rămăsei
Cu sufletu 'ngrijat şi cumpănind
Cuvîntul ce-l rostise omul rău.

GERTRUDA

Iubitul meu bărbat şi Domn! vreai tu,
Cu rost, soţiea ta să ţi spuie-o vorbă?—
A nobilului Iberg fiică sînt,
A omului ce multe-a petrecut.
Eu, cu surorile, şedeam torcînd
La lînă 'n nopţile de iarnă, lungi,
Cînd s'adunau fruntaşii neamului
La tatăl meu cetind hrisoavele
Rămase nouă de la Impăraţii
Cei vechi, şi cumpăneau înţelepţeşte
Al ţării bine.—Eu, luînd aminte,
Cum ascultam,—am înţeles destule
Cuvinte chibzuite: ce gîndeşte
Cel înţelept, şi, cel bun—ce doreşte,
Şi 'n suflet am păstrat ce-am auzit.
Ascultă, deci, şi 'nseamnă-ţi vorba mea!
Căci ce te-apasă, zău, de mult o ştiu.
— Te paşte Vornicul şi-ar vrea să-ţi facă
Oricît de mare rău, căci tu îi stai
In cale: de poporul cel din Schwyz

Nu se supune Prințului cel nou,
Ci cu credință neclintită ține
La 'mpărăție, ca străbunii vrednici.—
Nu este-așa?—De n'am dreptate, spune!

STAUFFACHER

Așa-i; aceasta-l supără pe Gessler.

GERTRUDA

Te pizmuieşte pentru că trăieşti
Ca liber om pe propria-ți moşie.—
Moşie n'are el. Impărăția
Şi cu 'mpăratul însuşi iți cinsti
Această curte; tu poți s'o arăți
Cum Domnitorul țările-şi arată;
Căci tu deasupră-ți nu mai recunoşti
Pe nimeni drept stăpîn decit doar numai
Pe 'ntăiul cap al lumii creştineşti,—
Iar el nu e de cit un fiu mai mic:
Nimic nu are-afară de mantaua i
De cavaler; de-aceia dînsul vede
Norocul al oricărui om cinstit,
Cu ochi pizmaşi, cu suflet veninos.
De mult pierzarea ți-a jurat-o dînsul—
Eşti teafăr încă!—Vreai doar' ca s'aştepți
Să-şi potolească pofta-i—vătămîndu-ți?
Năpastea o previne înțeleptul.

STAUFFACHER

Ce-i de făcut?

GERTRUDA (*apropiindu-se de el.*)

Ascultă sfatul meu!
Tu ştii, precum la noi, aşa şi'n Schwyz,
Se pling toți oamenii de bine 'n contra
Trufiei Vornicilor ş'a hrăpirii.
Deci la 'ndoială nu sta, căci ş'acei
Din Unterwalden şi din țara Uri
S'au săturat de-al asupririi jug—
Căci, tocmai cum aice Gessler, astfel
Şi Landenberg se 'nbuibă-acolo!—
Nu trece nici o luntre de pescar
De-acolo 'ncoace făr' să nu vestească

Vr'o nouă pacoste şi prigonire
De-a Vornicilor.—Bine-ar fi deci, cred,
Vr'o cîți-va dintre voi, bărbați cinstiți,
In taină să vă sfătuiți, cătind
Cum am putea scăpa de asuprire;
Credință tare am că Dumnezău
S'a îndura de dreptul nostru sfînt
Şi nu ne-a părăsi.—Nu ai în Uri
Un bun prietin cărui tu să-i poți
Mărturisi tot gîndul inimii?

STAUFFACHER

Cunosc bărbați cinstiți destui acolo
Şi Domni cu vază mare, care-mi sint
Prietini sinceri, oameni buni de-ai mei.
(*Ridicîndu-se*). Femeie, 'n sufletul meu liniştit
Tu îmi trezeşti un vifor de gîndiri
Primejdioase!—Taina firii mele
Tu arătîndu-mi-o, o dai pe față.
Ce nici în sine-mi n'am vrut să gîndesc,
Tu-mi spui cu graiu uşor şi îndrăzneț.—
Ți-ai dat tu samă ce mă sfătuieşti?
Un crunt războiu şi zîngănit de arme
Tu chemi în valea asta liniştită.—
Noi neamul de păstori, făr' de putere,
A 'ncepe lupta să ne 'ncumetăm
In contra Domnului întregii lumi?
Ce potrivit prilej ar fi—ce-aşteaptă—
Ca să sloboadă-asupra bietei țări
Sălbaticele-i oarde înarmate,
Să poruncească-n țară după dreptul
Invingătorului, şi sub cuvîntul
Pedepsei drepte să ne nimicească
Hrisovul vechiu al libertății noastre.

GERTRUDA

Şi voi sînteți bărbați, ştiți folosi
Bărdagul, şi 'ndrăznețului bărbat
Şi Dumnezău îi stă într'ajutor.

STAUFFACHER

Grozav şi crunt războiul e, femeie!
Păstor şi turmă el loveşte-aevea.

GERTRUDA

Ori ce-ar trimite-asupra noastră Ceriul,
Datori sîntem a suferi! Nu rabdă
Să fie umilit un suflet nobil.

STAUFFACHER

Te bucuri, știu, de casa noastră nouă:
Războiul cel îngrozitor va arde-o!

GERTRUDA

De-așî ști că-mi este inima legată
De bun vremelnic,—chiar cu mîna mea
Așî arunca în el tăciuni aprinși!

STAUFFACHER

Tu crezi în omenie! Dar războiul
Nu-l cruță nici pe copilaș în leagăn.

GERTRUDA

Nevinovatu'n Ceriu are-un prieten! —
Privește tu 'nainte, nu 'ndărăpt!

STAUFFACHER

Luptînd viteji, putem muri... bărbații;
Pe voi, ce soartă însă vă așteaptă?

GERTRUDA

Și cel mai slab își poate-alege soarta:
O săritură de pe punte-aceasta
Mă mîntuie.

STAUFFACHER

Cui dat îi e să poată
La piept a strînge-o inimă ca asta,
Acela pentru vatră-i și moșie
Cu sufletul sănin începe lupta,
De nici o oaste 'n lume n'are frică.—

La Uri plec acum; un bun amic
Al meu trăiește-acolo: Walter Fürst;
Știu bine că și el aceste vremi
De azi le vede 'ntocmai ca și mine.
Acolo și pe nobilul stegar
De Attinghausen am să-l întîlnesc.—
Deși-i din rude mari, iubește neamul
Și mult cinstește datinile vechi.
Cu-acești bărbați o să mă sfătuesc
Cum să ne mîntuim de dușmani țara.—
Rămîi cu bine—cît voiu fi departe
Tu cu 'nțeleaptă minte, vezi de casă—
Pe peregrinul ce se îndrumează
Spre casa Domnului și pe călugăr
Ce-adună pentru mănăstirea sa,
Cinstește-i cu îmbelșugate daruri!
Nu se ascunde casa lui Stauffacher.
În capul satului, chiar lîngă drum
E așezată și cu drag primește
Pe călătorii ce bat cale-aceasta.

(Pe cînd ei pleacă spre fund, intră în fața scenei Wilhelm Tell cu Baumgarten.)

TELL *(către Baumgarten)*

De-acum de mine nu mai ai nevoie.
În casa ceia intră; stă acolo
Stauffacher, tatăl asupriților.—
Dar, iată, e chiar dînsul. Hai cu mine!
(Se duc spre el; scena se schimbă.)

Dr. Alex. de Vaida-Voevod

Locuințele sătenilor

Cît timp temperatura atmosferică nu trece oarecare limite, într'o parte sau alta; cît timp aerul nu se mișcă cu o iuțală prea mare și nu este nici prea umed, nici prea uscat; cît timp razele soarelui încălzesc în mod potrivit trupul și sufletul,—atîta timp omul rămîne cu plăcere și spre folosul său în aerul liber și sub cerul liber.—De îndată însă ce începe gerul, sau căldurile prea mari, vînturile sau ploile,—omul simte nevoia să se apere contra acestei stări a elementelor, are dorința de a se încunjura de o climă artificială, care să se deosebească de climele naturale prin o mai mare uniformitate și potrivire cu cerințile organizmului omenesc.

Această climă artificială, cu temperatură uniformă și plăcută, cu o umiditate a aerului mai mult sau mai puțin constantă, fără vînturi și precipitate atmosferice, omul și-o creiază mai cu seamă cu ajutorul locuinței și, în parte, al îmbrăcămintei. Fără îndoială că depinde de situațiunea localității date pe suprafața pămîntului, adică de condițiunile ei climaterice, dacă omul utilizează în cursul anului mai mult sau mai puțin timp locuința sa. Sînt localități, în care, comparativ, el are nevoie puțin timp de a se apăra de influențele atmosferice și unde o construcțiune simplă și primitivă îi satisface primele nevoi; în alte localități, omul își petrece jumătate din viața sa, și chiar mai mult, în spații închise și acestea, numai cînd sînt făcute cu îngrijire și cunoștințe își îndeplinesc scopul; iar în acest din urmă caz se mărește comparativ și importanța, pe care o capătă locuința în toată existența omului.—In general această importanță e foarte mare și trece cu mult limitele sanitare, manifestîndu-se în întreaga înfățișare a omului și în desvoltarea lui socială. Aici ca și ori unde este vorba de influența condițiilor exterioare asupra vieții materiale și psihice a omului, noi ne întîlnim cu o neîndoioasă influență reciprocă, în care, pe de o parte condițiile exterioare lucrează asupra omului, iar pe de altă parte, omul în măsura stării economice și culturale, în care se află, își creiază condițiile exterioare și în general tinde la îmbunătățirea lor gradată.

O climă fericită îi dă omului posibilitatea să se mulțumească cu o locuință primitivă; o climă extremă, sau cu multe oscilațiuni (ca a noastră), îl face să se îngrijească mai mult de locuință; dar independent de condițiile climaterice, va fi o mare diferență între locuințele diferiților oameni și a diferitelor clase sociale, în raport cu starea economică și cu gradul și calitățile culturii lor. De aceia, credem că nu va fi o mare greșală dacă vom spune, că starea locuinței poate servi ca măsură în parte a stării economice și în parte a stării culturale, fie a indivizilor, fie a claselor sociale.

Dar fiindcă nu chestiunea influenței ce o are locuința asupra omului în general, sau țăranului în special, formează obiectul cercetărilor noastre, ci starea actuală a locuințelor sătenilor,—ne vom mărgini aci numai la expunerea rezultatelor anchetei[1]) noastre în această privință, însoțindu-le, pentru a fi mai bine înțeleși, de puține lămuriri generale asupra calităților ce se cer unei bune locuințe, rămînînd ca cetitorii să deducă singuri ce influență pot avea locuințele sătenilor, așa cum sînt, asupra sănătății și întregii lor vieți.

*

Scopul locuinței este de a apăra pe om de influențele vătămătoare ale climei. Și în această privință, rolul cel mai important îl are, fără îndoială, materialul din care se construesc locuințele. Păreții lor sînt principalul intermediar între clima externă și cea internă, între atmosfera dinăuntru și cea din afară. De aceea în aprecierea unei locuințe trebue să avem în vedere calitățile acelui material din care ea este construită. S'ar părea că cel mai bun material de construcție ar fi acel care ar izola cît mai complect interiorul locuinței de aerul exterior și, ca să zicem așa, n'ar permite trecerea fără voia noastră nici a unui atom de aer; în realitate însă, în interesul sănătății noastre, păreții oricărei locuințe trebue să fie până la un punct permeabili pentru aer, trebue să admită un schimb între aerul exterior și cel interior, trebue, dacă ne putem exprima așa, să respire, cum respiră oamenii și animalele. Numai așa fel de păreți asigură o oarecare ventilare.—Fără îndoială că mișcarea aerului prin păreții locuințelor trebue se fie înceată, nesimțită de cei aflați în casă; acestora trebue să li se pară, că se găsesc într'o atmosferă cu totul liniștită.

1). Inițiativa acestei anchete aparține comitetului pentru organizarea congresului științelor sociale. Acest comitet a elaborat o serie de chestionare, între care unul asupra locuințelor; ele au fost imprimate și trimise medicilor de plăși cu rugămintea ca studiind un centru populat, să răspundă prin cifre la întrebările formulate. Răspunsurile au fost însumate și rezultatele se află consemnate în studiul acesta, care a format obiectul unei comunicări la menționatul congres.

Altă calitate esenţială a păreţilor locuinţelor este facultatea de a'şi schimba foarte încet temperatura sub influenţa acelor schimbări, adesea foarte repezi şi extreme, care se întîmplă în aerul exterior. Un părete, care se încălzeşte mult şi repede sub influenţa razelor solare, sau care se receşte mult şi repede sub influenţa gerului, nu este bun pentru locuinţă, fiindcă, înconjurată de aşa fel de păreţi, ea nu poate să-şi păstreze mult timp o temperatură cît de puţin egală şi aceasta va fi supusă în totdeauna la sărituri însemnate, foarte neplăcute şi adesea vătămătoare pentru sănătatea locuitorilor.

Aşa dar calitatea principală ce se cere de la păreţii unei locuinţe este, ca tot materialul întrebuinţat pentru construcţie, să nu fie prea dens, ci să aibă pori şi în aceşti pori să se afle aer. Numărul şi mărimea porilor trebue să fie aşa, încît pe de-oparte permeabilitatea produsă de ei în materialul de construcţie să nu fie în dauna solidităţii, iar pe de alta, să corespundă condiţiilor climaterice ale localităţii. Un părete construit din aşa fel de material va fi totdeauna până la un punct permeabil pentru aer şi nu va fi supus la schimbări mari şi repezi de temperatură, după ridicarea sau scoborîrea temperaturei din mediul înconjurător.

Permeabilitatea pentru aer a materialului de construcţiune, condiţionată de porozitatea acestuia, nu serveşte numai pentru ventilarea nesimţită, ci ea determină şi acele calităţi scumpe, a materialului de construcţie, care sînt reaua conducere a căldurii şi marea capacitate termică.

Asupra permeabilităţii pentru aer a materialului de construcţie are o prea puternică influenţă udarea lui, umplerea porilor cu apă; cu cît porii se umplu de apă, cu atît materialul de construcţie devine mai nepermeabil. Cu uscarea materialului şi porozitatea lui se reînoeşte.—Sub influenţa gerului permeabilitatea pentru aer a păreţilor umezi se micşorează cu mult mai mult de cît s'ar putea aştepta după aceea mărire a volumului, care se face cînd apa se transformă în ghiaţă.

Pe baza consideraţiunilor de mai sus, higieniştii, judecînd materialul întrebuinţat pentru construirea locuinţelor, au stabilit următoarele norme: Piatra calcaroasă uşoară, cărămida ordinară arsă, sînt un material de construcţie în general destul de poros, slab conducător de căldură şi de sunete; el poate absorbi apa, dar se usucă lesne fiind uşor permeabil. Granitul, grezia, marmura, cărămizile prea arse prezintă o porozitate mai mică; ele conduc căldura cu mai multă uşurinţă, absorb puţină apă dar o ţin mai mult timp. Lemnul, în direcţia fibrelor sale longitudinale e foarte permeabil pentru aer, pe cînd perpendicular pe această direcţie (adică aşa cum se aşază la noi) este foarte greu permeabil. (Stejarul în special este aproape impermeabil pentru aer, chiar şi în direcţia fibrelor longitudinale, pe cînd bradul, în această direcţie, e foarte permeabil). Mortarul ordinar, compus din var şi nisip, este destul de poros (porozi-

tatea aceasta ţine mai cu seamă de fineţa grăunţelor de nisip întrebuinţat). Lutul şi pămîntul, mult întrebuinţate la noi în construcţiuni, sînt foarte puţin permeabile; valoarea lor în această privinţă ţine de cantitatea mai mare sau mai mică de nisip şi pae, care se pune într'însele. Cărămizile ne arse (aşa zisul chirpici) trebue judecate ca şi lutul ca material de construcţie; dacă sînt bine făcute, porii lor formează 30—40% din volum, aşa că valoarea lor ca material de construcţie se apropie de cărămizile arse; iar cînd sînt rău făcute, permeabilitatea lor cade la minimum şi astfel de chirpici nu poate fi recomandat pentru construcţiuni. Valoarea baligei ca material de construcţie nu este judecată nici într'un tratat de higienă; —ea este numai semnalată şi reprobată.

*

Prin ancheta noastră s'au studiat din cele 32 judeţe ale ţării 164 centri populaţi (sate, cătune, comune) cuprinzînd 28,509 locuinţe, şi s'a constatat că după *materialul de construcţie*, vin în rîndul întăi casele de nuele, lipite cu pămînt amestecat cu baligă, al căror număr se ridică la 10,624 (9,610 văruite şi 1,014 nevăruite), constituind 372,68‰; în al doilea rînd vin casele de vălătuci, lipite şi ele cu lut amestecat cu baligă, în număr de 6,303 (6,146 văruite şi 157 nevăruite), formînd 221,08‰ din locuinţele studiate; în al treilea rînd vin locuinţele din bîrne, lipite şi ele cu lut amestecat cu baligă, în număr de 6,070 (5,627 văruite şi 443 nevăruite) constituind 212,91‰; în al patrulea rînd vin locuinţele de cărămidă în număr de 2,208, (2,040 văruite şi 168 nevăruite) constituind 77,44 ‰; în al cincilea rînd vin locuinţele de chirpici [1]) în număr de 1,607 (1,456 văruite şi 151 nevăruite), formînd 56,36‰; în al şaselea rînd vin locuinţele din ceamur [2]) (pămînt amestecat cu pae şi baligă, în timpul ploiei, aşezat între două scînduri şi lăsat să se usuce; după uscare se iau scîndurile şi rămîne păretele din pămînt şi baligă) în număr de 932 (790 văruite şi 142 nevăruite) formînd 32,69‰; în al şăptelea rînd vin bordeele în număr de 638 (397 văruite şi 241 nevăruite), formînd 22,37‰; şi în al optulea rînd vin casele de piatră în număr de 127 (124 văruite şi 3 nevăruite) formînd de-abia 4,45‰ din locuinţele studiate.

Vedem că cele mai numeroase locuinţe sînt acele făcute din material eftin, prost şi nehigienic (pămînt cu puţin lemn şi baligă): casele de nuele, vălătuci, chirpici şi ceamur (în total 19,466), formînd 682,61‰ din locuinţele studiate; şi că numărul bordeelor a scăzut într'un mod simţitor, formînd de-abia 22,37‰, pe cînd după datele regretatului profesor dr. Felix, pe anii 1896—97, numărul bordeelor era de 46,915 la 915,093

1) Aceste locuinţe sînt răspîndite în judeţele de peste Dunăre, de unde obiceiul a început să treacă în Covurluiu şi Brăila.
2) Aceste locuinţe sînt mai freevente tot în judeţele de peste Dunăre.

locuințe constatate atunci, formînd 51,26°/oo. Poate, din cauza faptului că centrii studiați în cea mai mare parte sînt reședințe de medici de plasă și probabil și a altor factori culturali, numărul bordeelor, față cu datele d-lui dr. Felix, apare mai mic în statistica noastră.

Cred că merită a semnala în treacăt, că Regulamentul pentru alinierea satelor și construirea locuințelor țărănești, în vigoare la noi încă din anul 1894, a dat prin articolul 22 un termen de cinci ani pentru desființarea tuturor bordeelor și înlocuirea lor cu case salubre, construite după prescripțiile acelui Regulament, enunțînd în același timp, că acei care nu se vor supune, se vor da în judecată și se vor pedepsi, conform articolelor 385 și 386 din codul penal, iar subprefecții și primarii, conform articolului 175 din legea sanitară. Nu credem să se fi aplicat cîndva și undeva în țara noastră articolul 175 din legea sanitară, în această materie, mai cu seamă din cauză că multe bordee aparțin marilor proprietari, care țin în ele pe lucrătorii lor agricoli. Dealtmintrelea, după lege, sînt trecuți șapte ani de cînd bordeele ar fi trebuit să dispară cu totul.

*

Cu multă dreptate toate tratatele și manualele de higienă discută pe larg calitățile aerului, atît al celui din atmosfera liberă, cît și al celui din locuințele închise. Într'adevăr aerul este cel mai răspîndit și cel mai necesar element pentru viață atît plantelor, cît și animalelor. Compoziția lui chimică, presiunea produsă, cantitatea de vapori pe care îi conține, curentele și precipitatele dintr'însul, precum și distribuirea căldurii și curățenia lui, sînt condițiile esențiale de viață pe pămînt. Dar nu numai viața în general, ci și buna stare fizică și psihică a omului depinde în mare măsură de calitățile aerului pe care-l respiră, și se poate spune fără exagerare, că omul ar fi cu mult mai sănătos ca acum, că ar scăpa de multe suferințe fizice și psihice, dacă ar reuși, în totdeauna și peste tot locul, să păstreze aerului înconjurător acele calități, pe care le are atmosfera neviciată. Jumătate din higiena publică și privată are ca scop să pue pe om în condițiuni favorabile, relative la aer; ajungerea acestui scop, la prima vedere așa de simplu și clar, în realitate e foarte grea și complicată; pe de-o parte aceasta depinde de colosala deosebire de condițiuni, în care omul vine în contact cu aerul, iar pe de alta, din cauză că omul, consumînd aerul, ca un dar al naturei, prea puțin îl bagă în seamă, nu apreciază importanța lui, nu se îngrijește de păstrarea curățeniei lui, și a acelor calități, care au o influență hotărîtoare asupra organizmului omenesc și schimbarea cărora cu ușurință vatămă acel echilibru armonic, acea stare fiziologică a organizmului nostru, care se numește sănătate.

Dacă aerul atmosferei libere nu este totdeauna curat, ci

adesea viciat, dacă această viciare se întîmpină de cele mai multe ori în apropiere de centrele populate industriale, se înțelege că în spațiile închise, în locuințele omenești unde omul trăește și lucrează, aerul se viciază și mai mult. Nu degeaba aerul din locuințele suprapopulate are o rea faimă. Chiar numai însăși șederea omului în spații închise contribue într'o mare măsură la viciarea aerului. Este adevărat că elementele din care el este compus—oxigen și azot—din cauza prezenței omului nu sufăr nici o schimbare esențială și cantitatea relativă a oxigenului, chiar în sălile arhipline din teatre, rămîne aproape aceiași ca și în aerul liber, dovadă că ventilația naturală care se petrece în locuințele închise, este suficientă pentru a echilibra cheltuiala de oxigen pentru respirația oamenilor. Dar compoziția aerului din locuințele închise, cînd ele sînt prea populate, se viciază și adesea în mare măsură, din cauza eliminațiunilor de la oameni și hainele lor. Istoria știe cîteva exemple de otrăviri acute (într'o singură noapte) a grupuri de oameni, prin aerul din spații închise, viciat prin prezența lor în număr prea mare; șederea prelungită în locuințe rău ventilate, după cum se știe provoacă o scădere generală a nutrițiunii, o anemizare și adesea o îmbolnăvire a căilor respiratorii. În mod mai intensiv se simte influența aerului viciat din locuințe asupra oamenilor debili și cu deosebire asupra copiilor. Nu de geaba pe copiii cu pielea palidă, transparentă și neelastică, cu lipsa roșeții de pe obraji îi numim «plante de odaie».

Ar părea că în aerul din locuințe, din cauza respirației oamenilor, se micșorează puțin cîte puțin cantitatea oxigenului și că fenomenele morbide mai sus menționate s'ar explica printr'o insuficiență cronică de oxigen. Totuși această părere e cam greu admisibilă; cercetările chimice ale aerului din locuințe arată, că ori cît de viciat ar fi el (după alte semne) cantitatea oxigenului dintr'însul se micșorează foarte puțin (minimum 20%), pe cînd insuficiența oxigenului, după observațiile existente, începe să fie resimțită cînd cantitatea de oxigen e cu mult mai mică. Prin urmare n'avem dreptul de a atribui influența rău făcătoare a aerului din locuințe micșorării cantității de oxigen, ci ne rămîne să presupunem, că ea este condiționată mai cu seamă de eliminațiunile omului și ale hainelor lui. Cea mai principală dintre acestea este acidul carbonic. Fiind că aerul din atmosfera liberă conține o cantitate minimă de acest gaz, pe cînd în aerul din locuințe este mult, trebue să-l socotim pe acesta ca o cauză de viciare a aerului din locuințe.

Este adevărat că experiența ne arată, că omul poate suporta, fără consecințe imediat grave cantitățile maximale de acid carbonic, găsit până acum în aerul locuințelor; nu putem zice prin urmare că sănătatea omului se vatămă prin ședere în aerul locuințelor din cauza cantității mai mare de acid carbonic din acel aer; dar pe baza aceleiași experiențe, avem dreptul de a admite că viciarea aerului din locuințe, întru cît această,

viciare depinde de prezenţa oamenilor, merge paralel cu creşterea cantităţii de acid carbonic din acel aer; adică că creşterea cantităţii de acid carbonic arată mărirea vicierii aerului şi din contra, micşorarea cantităţii de acid carbonic este semn de curăţirea aerului.

Afară de acid carbonic omul elimină prin plămîni şi piele vapori de apă. Prin ambele aceste căi un om adult pierde în 24 oare, în condiţiuni obicinuite, aproximativ un litru de apă. Din cauza muncii fizice, din cauza absorbirii de cantităţi mari de lichide, din cauza prea marei călduri şi uscăciuni a aerului înconjurător etc., cantitatea vaporilor de apă eliminaţi poate să crească foarte mult faţă cu norma arătată mai sus. Fără îndoială că, în locuinţele suprapopulate şi rău ventilate, pot să se adune cantităţi foarte mari de vapori, ne admise de higienă; cîte odată aerul din astfel de locuinţe poate fi săturat de vapori, aşa că ei să precipită pe păreţi sub formă de picături. Importanţa sanitară a acestui lucru constă în acea că păreţii încet încet devin umezi, se acopăr cu ciuperci şi îşi pierd permeabilitatea pentru aer. Afară de aceasta, aerul prea umed modifică schimbările termice pe suprafaţa corpului acelor oameni, care stau în aşa aer, în mod neplăcut şi adesea vătămător.

Dar viciarea aerului din locuinţe prin prezenţa omului nu se limitează la mărirea cantităţii de acid carbonic şi aburi. Toată lumea ştie că aerul din locuinţe are un miros specific. Gradul cel mai înnalt al acelui miros se simte cu deosebire în localurile unde se adună mulţi lucrători sau ţărani, de ex. în sălile de clasa a treia ale gărilor etc; acolo acest miros specific devine adesea insuportabil pentru oamenii care sînt obicinuiţi să respire un aer relativ curat. Existenţa, aproape neîntreruptă a grupe întregi de oameni în aer viciat, dovedeşte că omul e în stare să se deprindă cu acesta, să se aclimatizeze, să nu'l bage în samă. Nu ştiu dacă o aşa fel de deprindere, sau aclimatizare, ar fi de dorit din punct de vedere sanitar. Existenţa acestei aclimatizări cam greu poate servi ca dovadă că astfel de aer este inofensiv; ea dovedeşte numai că aerul rău viciat, în unele condiţiuni, nu mai provoacă impresiuni subiective neplăcute şi îmbolnăviri acute; iar influenţa cronică morbigenă a acestui fel de aer cam greu, slăbeşte din cauza aclimatizării dar de sigur continuă, pe nesimţite, să surpe sănătatea oamenilor în aparenţă aclimatizaţi.

Avînd în vedere cele de mai sus, unii fiziologi şi higienişti au admis existenţa în eliminaţiile din plămînii şi pielea oamenilor, a unor substanţe organice volatile, care, în anume grad de concentraţiune, dau aerului din locuinţe proprietăţi toxice. Nu toţi cercetătorii, care s'au ocupat de această chestiune, au ajuns la această concluziune, dar viaţa practică pare că o confirmă; nu se poate nega, că în procesul descompunerii substanţelor organice, care se face în totdeauna pe pielea nespălată şi hainele murdare, noi avem un izvor nesecat de toate

combinaţiunile gazoase rău mirositoare: în sudoare se găseşte o cantitate mică de substanţe organice şi acide grase, de pe suprafaţa pielei în totdeauna cad pelicule moarte; dacă la acestea vom adăoga secreţiunea glandelor sebacee şi ne vom aduce aminte că temperatura acelui strat de aer, ce se găseşte între rufe şi piele, ajunge până la 27°—30° şi dacă vom ţine socoteală că acel strat de aer e mai mult sau mai puţin saturat de aburi,—vom înţelege, că aici sînt de faţă toate condiţiile pentru o energică descompunere a substanţelor organice şi pentru dezvoltarea diferitelor corpuri gazoase mirositoare.—Tabloul acesta se complectează încă prin faptul că toate ţesuturile, ce servesc pentru hainele noastre, reţin mai mult, sau mai puţin, nu numai părticele solide, care vin din afară (praful) sau de la piele, ci absorb şi reţin şi combinaţiile organice şi în general substanţele gazoase; se înţelege că în aerul cald şi umed, praful, substanţele organice şi substanţele gazoase reţinute de rufe şi haine în anumite condiţiuni ese din ele şi în acest mod, hainele, cînd lipseşte curăţenia cuvenită, devin un izvor important pentru viciarea aerului din locuinţe. Rolul acesta al hainelor se pune în evidenţă mai cu seamă în locuinţele sătenilor care pe de o parte sint foarte puţin deprinşi cu curăţenia, iar pe de alta, îşi petrec toată viaţa în condiţiuni foarte favorabile pentru a murdări tot ce poartă pe corpul lor. Să ne aducem aminte de cojoacele, care nu se curăţă niciodată, de opincile şi cizmele vecinic murdare, de obielele şi cămeşile rar spălate şi schimbate, şi nu ne vom mira, că chiar în lipsa locuitorilor, numai din cauza hainelor lăsate sau a asternuturilor, aerul locuinţelor îşi păstrează mirosul său specific *).

Fără a ne opri asupra celorlalte eliminaţiuni gazoase: din organizmul omului, de la substanţele alimentare păstrate în locuinţe, de la rufele ce se spală, de la sobele de încălzit, de la materialul de iluminat, de la păreţii lipiţi cu baligă etc., care toate contribue în mare măsură la viciarea chimică a aerului din locuinţe, vom adăoga că această viciare se măreşte prin viciarea mecanică din cauza prafului de diferită natură şi provenienţă. Pe lîngă elemente de relativ puţină importanţă ca nisip, lut, cristale, fibre de ţesuturi, grăunţe de amidon, peri de animale, aripi de insecte, polen etc., în acest praf se găseşte în totdeauna o cantitate mai mare sau mai mică de microbi şi spori de ai lor, între care se găsesc şi microbi patogeni. Importanţa acestui din urmă fapt se înţelege, ştiut fiind că multe boli contagioase, pentru a se transmite, n'au nevoie numai decît de contact direct cu omul bolnav, ci e de ajuns să te găseşti cu el în aceiaşi odaie, sau să stai în casa, în care cu puţin înainte erau bolnavi. Între aceste boale sînt pojarul, scarlatina, variola, varicella, influenţa, tusa măgărească, etc.

*) A se vedea şi studiul d-lui dr. N. Lupu „Rolul Medicinei, etc." în *Viaţa Romînească* V. III. No. 9 pg. 38C. (N. R.).

Pentru combaterea tuturor relelor semnalate mai sus, higieniștii cer ca locuințele omenești să aibă pereții acoperiți cu var (acesta absoarbe o mare cantitate de acid carbonic, e eftin, se reinoește ușor), să aibă încăperi separate pentru bucătărie, spălătorie, mîncare, lucru, dormit etc.; să nu se acumuleze prea multe persoane într'o odaie, și stabilesc ca normă 25 metri cubi de volum de aer de om (așa e de ex. la închisori); cer să se ventileze odăile prin anume instalațiuni, sau cel puțin prin deschiderea mai des a ferestrelor, sau prin focul sobelor, ce trebue să aibă gura în odaie; cer să se lase lumina să pătrundă cît mai mult în odăi, ca aceste să fie pe jos podite, ca iluminatul artificial să nu vicieze aerul, ca toate lucrurile să fie curat ținute și mai cu seamă ca omul, hainele și rufele lui, să fie curate. Cam acestea sînt cererile minimale ale higieniștilor relative la locuințe.

*

La noi, aceste cereri minimale au fost reglementate. Regulamentul pentru alinierea satelor și construirea locuințelor țărănești (1904), stabilește: „casa va cuprinde cel puțin două camere de locuit, una în dreapta și alta în stînga, cu o sală la mijloc despărțitoare unde va fi bucătăria; celarul nu va fi cuprins între aceste încăperi", „se vor permite însă locuințe cu o cameră și bucătărie pentru familiile compuse numai din două persoane"; „camerele vor avea cel puțin un spațiu de 20 metri pătrați" „cu o înălțime de cel puțin 2 m. 50", (ceea ce ne dă 50 m. c.), „camerele vor fi pardosite cu scînduri, sau cărămidă bine arsă, avînd sobe cu ușa înăuntru"; „ferestrele vor fi deschizătoare și cu geamuri, ne mai permițîndu-se sub nici un cuvînt ferestrele fixe și cu hîrtie sau țiplă"; „fiecare cameră va avea două ferestre înnalte de 1 m. și late de 75 cm."; „învelitoarea caselor va fi de fer, șiță, olane, sau trestie, ne mai permițîndu-se cocenii sau șovarul", „curțile vor fi împrejmuite cu uluci, gard, sau garduri vii".

În ancheta noastră asupra locuințelor sătenilor am luat ca bază aceste norme minimale reglementate.

Iată rezultatele găsite:

Din 28,509 locuințe s'au găsit 26,190 văruite (911,76°/oo) și 2,319 (88,33°/oo) nevăruite. Și, cînd zicem nevăruite, asta înseamnă că stratul de pămînt amestecat cu bălegar, cu care sînt lipiți pereții acestor locuințe, nu mai este acoperit cu nimic, ci vine în contact direct cu tot ce se află în casă. E interesant că Regulamentul pentru construirea locuințelor țărănești la art. 4 prevede categoric: „casele vor fi văruite pe dinăuntru și pe dinafară", iar la art. 14 se spune: „casele se vor spoi cel puțin de două ori pe an".

După numărul încăperilor cele 28,509 locuințe studiate în această privință se clasifică în: 1,083 (37,78°/oo) compuse dintr'o

singură odaie; 9.907 (347,50°/oo) compuse dintr'o odaie și sală (tindă); 14.365 (503,81°/oo) compuse din două odăi cu sală și restul, adică 3,154 (110,65°/oo) avînd mai multe odăi. Insumînd numărul locuințelor cu o încăpere locuită (cele cu o odaie și cele cu o odaie și sală), avem 10,990 adică 385,48°/oo. Dar și din casele care au două odăi, nu amîndouă sînt locuite; din 14,365 asemenea case, în 12,669 (888,89°/oo) numai o odaie este locuită. Adunînd casele cu o odaie (1,083), cu acele cu o odaie și tindă (9,907) și cu acele 12,669 case care au două odăi din care numai una e locuită, avem suma de 23,659 case cu o singură încăpere locuită, ceia ce ne dă 829,87°/oo din numărul total al locuințelor studiate în această privință.

Din 9,119 locuințe cu o odaie, studiate în privința volumului, găsim 6,322 (693,27°/oo) avînd mai puțin de 50 m. c. și 2,797 (adică numai 306,72°/oo) atingînd și întrecînd acest cubaj.

Din cele 6,322 locuințe de o odae cu cubajul mai mic de 50 m. c. 2,353 (372,18°/oo) sînt locuite de o familie, care nu are mai mult de trei membri, 2,359 (373,14°/oo) sînt locuite de familii care sînt compuse din trei pănă la cinci membri, și 1,610 locuințe (254,66°/o) sînt ocupate de familii avînd cinci pănă la opt și mai mulți membri.

Din cele 2,797 locuințe, avînd o singură odae cu cubaj de 50 m. c. și mai mare: 990 (353.93°/oo) sînt locuite de familii care n'au mai mult de trei membri, 1,150 (411,15°/oo) sînt locuite de familii care au trei pănă la cinci membri și 657 locuințe (234,89°/oo) sînt locuite de familii avînd cinci pănă la opt și mai mulți membri.

Trecînd la casele cu două odăi, clasificate tot după principiul de mai sus, relativ la cubaj și numărul locuitorilor, găsim: din 14,030 astfel de case, studiate în această privință—9,307 (663,36°/oo) au odăile de mai puțin de 50 m. c. fiecare. Din aceste 9,307 case, 3,204 (345,33°/oo) sînt locuite de familii, avînd pănă la trei membri, 3,374 (362,52°/oo) sînt locuite de familii de trei pănă la cinci membri și 2,729 locuite (293,22°/oo) de familii de cinci pănă la opt și mai mulți membri.

Din 14,030 case cu două odăi, 4,723 (343,63°/oo) au cubaj de 50 m. c. și mai mult; din acestea 1,521 (322,04°/oo) sînt locuite de familii care au pănă la trei membri; 1,735 (367,35°/oo) au de la trei la cinci membri și 1,467 (310,60°/oo) au de la cinci pănă la opt și mai mulți membri.

Trebuie să ne amintim aci faptul stabilit mai sus că din 14,365 case cu două odăi, 12,669 (888,89°/oo) au în realitate o singură odaie locuită.

Prin ancheta noastră s'au studiat 25,446 case asupra situației bucătăriei și s'a găsit că în 16,174 case (635,61°/oo) bucatele (vezi comunicarea d-lui prof. dr. Proca de la Congresul științelor sociale: ce fel de bucate și cîte) se fac în odaia de locuit și în 9,272 case (364,38°/oo) există bucătărie a parte (sală, tindă, un șopron, bucătărie propriu zisă).

S'au studiat 27,530 locuinţe după destinaţie, adică dacă servesc numai pentru oameni sau şi pentru animale domestice, şi s'au găsit că 26,854 case (975, 45‰) servesc numai pentru oameni şi că numai 676 (24. 55‰) servesc şi pentru animalele domestice, bine înţeles că între acestea nu socotim pisica şi cloşca.

Din 26,852 locuinţe, 23,242 (865, 56‰) sînt lipite pe jos cu pămînt, 3,205 (119, 35‰) au pe jos scînduri şi 405 (15, 08‰) sînt pardosite cu cărămidă.

S'au studiat 28,250 case după mărimea ferestrelor, luîndu-se ca normă aceea din Regulamentul pentru construcţiile ţărăneşti (1 m. înălţime şi 75 c.m. lăţime cel puţin) şi s'au găsit 10,422 case (368, 99‰) avînd această mărime şi 17,828 (631, 01‰) fiind mai mici.

S'au studiat 26,439 case cu privire la faptul dacă ferestrele lor se pot deschide şi s'au găsit 18,608 (703, 80‰) avînd asemenea ferestre şi 7,831 case (296, 19‰) care au ferestre ce nu se pot deschide. Din faptul că 703, 80‰ case au ferestre ce se pot deschide, nu mă grăbesc a trage concluziunea că acestea într'adevăr se deschid.

S'au studiat 28,161 case în privinţa faptului dacă ferestrele lor au geamuri de sticlă, de ţiplă, sau de hîrtie, şi s'au găsit 27.954 case (992, 65‰) avînd geamuri de sticlă şi numai 207 (7,34‰) avînd de hîrtie. Nu ni s'a semnalat nici o casă avînd, în loc de geamuri, ţiplă.

Din 27,395 case, 12,526 numai (493.73‰) au sobe cu gura în odaie, iar 14,869 (506,26‰) sobe oarbe.

Din 16,871 case, 8,719 (516,80‰) au cuptoare şi 8,152 (483,19‰) nu au cuptoare.

S'au studiat 26,495 case în privinţa materialului de încălzit şi s'au găsit 20,651 case (771,12‰) fiind încălzite cu lemne (mai bine zis cu crăci), 5,447 (adică 205, 58‰) încălzite cu pae şi numai 397 (adică 23, 29‰) cu tizic. Incă un semn că oaia dispare din curtea ţăranului.

Din 28,487 case, 8,858 (310, 94‰) sînt acoperite cu trestie, 8,319 (292, 02‰) cu şindrilă şi scînduri, 5,803 (203, 71‰) cu fer, 3,581 (125, 36‰) învelite cu pae şi coceni, 1,119 (39, 28‰) învelite cu olane şi 807 (28, 68‰) cu pămînt.

Din 28,088 case, s'au găsit 5,709 case (203, 25‰) avînd privăţi şi 22,379 (796, 75‰) lipsite de acest semn de civilizaţie. Fără îndoială că aceste privăţi nu sînt decît simple gropi încunjurate de un gard de trestie, de cele mai multe ori fără acoperiş; ele servesc până cînd se umple groapa; atunci se pune pămînt deasupra şi se face, dacă se face, în apropiere o o altă groapă.

S'au studiat 28,427 locuinţe în privinţa împrejmuirii şi s'au aflat 14,136 (497, 24‰) împrejmuite cu gard, 9,269 (326, 09%) cu uluci, 513 (18,76‰) cu zid, 1,226 (43.01%) cu trestie şi 3,283 (114, 78‰) neîmprejmuite.

S'au studiat 26,336 case în privinţa iluminatului şi s'au găsit 25,045 case (950,97‰) luminate cu lămpi de petrol; 1,123

(42,63‰) cu opaiţe de petrol (mici lămpi fără sticlă) şi 168 case (6,39‰) cu luminări de său sau ceară.

Pe 28,509 locuinţe studiate, s'au găsit 485 circiume; 17 circiume la mia de case.

*

Acestea sînt constatările făcute prin ancheta noastră asupra locuinţelor sătenilor. Nu cred să fie nevoie să adaog cuvinte explicative; cifrele şi faptele de mai sus sînt mai convingătoare şi mai elocvente de cît discursurile înflorite ale politicianilor asupra bunei stări financiare sau excedentelor bugetare şi ne arată provenienţa acestor din urmă. De pe spinarea ţăranului, luîndu-i-se tot şi silindu-l să trăească în locuinţe mai proaste de cît grajdiurile de vite de muncă ale marilor agricultori, s'au creat excedentele bugetare şi palatele splendide admirate de orăşeni.

Faţă de constatările făcute ar trebui poate, aşa este obiceiul, de a trage concluziuni şi de a formula măsuri. Grea sarcină, tristă sarcină! — Totuşi voiu formula cîteva mai generale. Am convingerea că nu prin legi făcute de parlamente, compuse din mari proprietari, arendaşi şi avocaţii lor şi că nu prin regulamente formulate, după ultimele date ale ştiinţei din biurouri, se poate schimba în mod simţitor starea economică şi culturală rea a ţăranilor, de care depinde şi starea locuinţelor lor. E nevoe de o schimbare adîncă a întregii noastre vieţi şi a îndrumărilor noastre de până acum. E datoria tuturor care s'au ridicat şi trăesc din munca ţăranilor (şi toţi sîntem de acest fel) să pătrundă în popor pentru a-l lumina, a-l ajuta şi a-l îndruma pe căi noi de propăşire. Nu e o operă filantropică de făcut faţă de ţărani, cum a spus preşedintele congresului ştiinţelor sociale în discursul de deschidere, ci e o datorie şi o dreptate. Nu trebuie să ne sfiim de consideraţiunea că făcînd bine într'o parte, facem reu într'alta; că un plus într'o direcţie e minus în alta, cum spunea tot preşedintele congresului ştiinţelor sociale în discursul de deschidere; — asta este filosofia scepticilor indiferenţi şi pentru binele şi pentru răul altora decît al lor. Să lucrăm în popor şi cu credinţă în izbîndă; neamul nostru a trecut prin timpuri grele de năvăliri sălbatice şi a scăpat mai mult sau mai puţin teafăr, avem credinţa că va scăpa şi din nenorocita stare, în care l-a adus sacrificarea ţăranului pe altarul civilizaţiei pripite a orăşanului. Să facem constant rău într'o parte, cum facem deschizînd cu cuţitul un buboiu infect, dar bine, mult bine, nu din filantropie ci din datorie şi dreptate, acolo unde trebuie. Să ţinem minte cuvintele poetului:

> Să nu dea Dumnezeu cel sfînt
> Să vrem noi sînge, nu pămînt;
> Cînd nu vom mai putea răbda,
> Cînd foamea ne va răscula, —
> Hristoşi să fiţi, nu veţi scăpa
> Nici în mormînt!

Buftea.

Dr. P. Cazacu.

ghelic, adevărurile vînătoarei. De cinci zile, de cînd pîndeam cerul vînzolit de fumul norilor doar o prinde să ningă, nu făcusem alt-ceva, în serile lungi întîrziate în preajma focului din sobă, decît s'ascult poveşti minunate de vînătoare, isprăvi care-mi sburleau părul din cap, în pacea tihnită a mesei pe care clocotea surd samovarul. Boerul Vladimir le încheea pe toate cu un sfat înţelept, bătîndu-mă pe umeri şi privindu-mă pe sub sprincenele stufoase, ca două hăţişuri înzăpezite.

— Aşa, tinereţă, să ţii minte şi pe asta.

Dar în dimineaţa aceea, strînşi în sufrageria luminată roşiatec de jaratecul sobei, ascultam crivăţul şuerînd în horn şi la ferestre şi priveam frunţile tăcute ale vînătorilor. Toţi sorbeau din pahare, îngînduraţi. După aşteptarea înfrigurată din zilele din urmă, parcă se lăsase peste toate sufletele siguranţă şi linişte. Numai pe mine mă strîngea de gît o emoţie ciudată, simţeam nevoea să vorbesc, să rîd, să fac zgomot şi s'alung astfel cîteva din povestirile mai înfiorătoare ale prietenilor, cari îmi reveneau acum în minte cu o claritate plicticoasă. Am aruncat o glumă, dar care căzu baltă în mijlocul mesei. Singur moş Ghiduş îmi răspunse de lîngă uşă:

— Fără supărare, da mi se pare straşnic, că boerului îi e cam frică. Se înţelege că rîsetele înveselite ale vînătorilor nu m'au împiedecat să protestez cu ultima energie. M'am înălţat bine pe scaun, am rotit o privire superbă de îndrăzneală şi'n mintea mea visam haite de lupi repezindu-se la mine din toate colţurile pădurii; pe cînd eu, cu un sînge rece admirabil, îi luam la ochi unul cîte unul, îi culcam la pămînt după aceeaşi măsură şi ridicam cu ei o movilă cît...

Dar uitasem să vă spun că imaginaţia a fost totdeauna partea mea cea mai tare şi o slăbiciune, pe care am cultivat-o cu îngrijire şi cu dragoste. Ceea ce pentru alţii e un fapt neînsemnat sau o întîmplare, în ochii mei, printr'o înlănţuire stranie de imagini, ori cît de ridicol ar părea, ia proporţiile uriaşe ale unui cataclizm. N'am putut nici odată să trec pe lîngă o casă mai artistic zidită decît celelalte, sau printr'o pădure şerpuită de poteci prielnice visurilor, fără să mi le însuşesc în imaginaţie, fără să alcătuesc cu ele un întreg roman de moşteniri, de danii, de înzestrări a cine ştie cărei copile uimitor de frumoasă şi care mi-aducea în dar de nuntă casa, pădurea şi ochii ei. Trei părţi din viaţă mi-am trecut-o stăpînind avutul şi fericirea altora. Povîrnişul acesta al temperamentului meu m'ar fi putut acri de timpuriu în faţa sărăciei care, ea, mi-a fost pururi credincioasă, dacă în acelaş timp n'aş fi avut caracterul cel mai nestatornic de pe lume şi o inimă largă care n'a ştiut vre-odată ce-i părerea de rău după bunurile lumeşti risipite sau pierdute. De sigur, în ceasurile mele nemulţumite de soartă, am recunoscut adesea că aşi fi avut poate şi eu, cel puţin tot atîta drept ca şi alţii, să mă bucur de toate plăcerile vieţii şi să mă înfrupt din roadele pămîntului. Nu mă ştiu nici prost, nici viclean, nici leneş. Dacă aşi fi fost ales în cameră bună-oară, cred că nu m'aşi fi mulţumit să bat cîmpii în struna băncii ministeriale; şi tot aşa aşi fi fost un moşier cu durere pentru ţărani, ori un magistrat cu dragoste pentru victimele advocaţilor. Urăsc însă îmbrînceala după putere şi libertatea mea neînfrîntă nu-mi dă pas să mă gudur pe lîngă mai marii zilei. Toţi cei de-o samă cu mine mi-au luat înainte, îi privesc cum trec spre măriri fără s'i mă mai cunoască şi eu mă feresc în lături, silindu-mă să-mi ascund amărăciunea îndărătul zîmbetului sceptic, că toate sînt deşărtăciuni.

Dar, şi-o mărturisesc spre cinstea mea, ceasurile astea trec răpezi ca visurile urîte. Speranţele îmi zîmbesc iarăşi, stăpînesc domenii întinse şi iubesc o femee care ştie să şi înţeleagă; şi viaţa mă poartă mai departe, pe drumuri înflorite de poveşti şi de minciuni.

Până ce, iată, într'un revărsat de zori, cum mă străduiam să scot o luntre din papura unui iaz, de-odată aud îndărătul meu că mă strigă cineva, de departe. Mă întorc, îmi pun mîna streşină peste ochi şi zăresc coborînd dealul doi cîni de vînătoare şi'n urma lor un om cu puşcă. Omul îmi făcea semne cu mîna să-l aştept. Ce să fac? Resemnat, mi-am răsucit o ţigară, am scăpărat amnarul şi mă gîndeam melancolic că poate o fi vre-un păzitor al moşiei sau proprietarul bărcii. Şi-această bănuială răscolea în mine toate pornirile generoase de dreptate şi de răzvrătire împotriva stării sociale de astăzi, întemeiată pe dreptul de proprietate al unei minorităţi. Am un spirit filozofic, predispus să vadă problemele mari ale vieţii în linii largi şi ca Newton, din căderea unui măr, obicinuesc să trag din întîmplările zilnice, cele mai vulgare, consecinţe logice şi îndrăzneţe. De aceea discutam cu mine însumi asupra raporturilor strîmbe dintre oameni şi în dimineaţa aceea minunată de vară tîrzie, admirînd cîmpul acoperit dintr'o parte cu holde, de cealaltă cu snopi nenumăraţi de grîu, nu mă puteam opri în acelaş timp să nu plîng soarta oamenilor cari au făcut din toată această bogăţie prilej de certuri, de lupte şi de dureri; aceiaşi oameni cari au pus o stăpînire jignitoare pe bărcile iazurilor. Eram aşa de adîncit în preocupări sociale încît am tresărit cînd cînii mi-au dat tîrcoale cu oare-care sfiiciune şi cînd omul cu puşca, oprindu-se în faţa mea cu şapca în mînă şi cu figura zîmbitoare, mi-a vorbit în termeni curtenitori:

— Mă veţi erta, domnul meu, dacă fără să am cinstea să vă cunosc, am îndrăznit să vă strig şi să vă întrerup astfel din ocupaţiile dumneavoastră.

Cum se oprise, aşteptînd un răspuns, m'am sculat cu cea mai mare grabă, arătîndu-i cît mă socoteam de fericit să-i pot fi de vre-un folos, mai ales că privindu-l de aproape, mă încredinţasem îndată că n'am de-aface nici cu un vătaf de moşie, nici cu stăpînul bărcii.

— Sînteţi vînător, după cît văd?...

— Da; şi tocmai de-aceea, zărindu-vă de departe că vă pregăteaţi să scoateţi luntrea asta din stuh, mi-am zis în mine: iată de sigur proprietarul acestor locuri care se va plimba pe lac şi-o ocazie neaşteptată pentru tine să vinezi ceva păseri de baltă. Şi am venit, domnul meu, să vă cer această voe.

Nu vă veţi îndoi că i-am răspuns cu cea mai mare nevinovăţie:

— Intru cît mă priveşte, cu dragă inimă; însă trebue să vă mărturisesc cu sinceritate, că nici ţinuturile astea cu iazul de pe dînsele, nu-s ale mele şi din nefericire, nu sînt nici macar proprietarul bărcii.

— O scoteaţi totuşi din stuh?

— Fără îndoială!

— Ca să vă suiţi întrînsa?

— De sigur.

— Sunteţi atunci prietin cu proprietarul.

— N'am cinstea să-l cunosc.

— Oh, în cazul ăsta, lucrurile se potrivesc de minune.

Ne-am privit o clipă în ochi unul pe altul, am rîs înveseliţi şi după ce ne-am strîns mînele cu nădejde, prieteni ca de cînd lumea, ne-am pus voiniceşte pe muncă şi-am izbutit, cu oarecare osteneală, să tragem luntrea la larg. Băgînd de seamă abia atunci că proprietarul luase cu el lopeţile sau că le pitise pe undeva, n'am perdut multă vreme şi cu două frînturi de scînduri ne-am depărtat, cum am putut, de mal. Munceam din zor, cu mînecele suflecate băgam mînele până la cot în apa limpede şi rece şi răcorindu-mi braţele, îmi simţeam sufletul uşor, plutind ca luntrea de-asupra apei. Prietenul meu a ales un loc potrivit şi ne-am pus la stat în şoapte, adăpostiţi de papură şi putînd privi tot întinsul iazului. Intâi, ne-am spus fiecare numele şi genealogia. Pe-ale mele le ştiţi. Pe tovarăşul meu, îmi daţi voe să vi-l prezint. Il chema Ilie, feciorul Gahiei al Sitarului şi al comisului Stavăr Bucium. De loc de prin munţii Sucevei, fuseseră vînători din neam în neam. Cînd răposatul tătinesău i-a puş puşca în mini, i-a arătat pădurile şi văile cîte se întindeau la poalele satului natal şi i-a spus: n'am pămînt să-ţi las moştenire căci ni l-au încălcat boerii divanului; cît vezi cu ochii însă, dragul tatei, să ştii că-i al tău şi al urmaşilor tăi Buciumeni. Şi de-atunci, din zori de zi, umblau amîndoi la vînătoare, se întîrziau în pădurile boereşti cu săptămînele şi cu lunile şi'n casa lor n'au lipsit niciodată blănile de urs şi mistreţul de crăciun. Dar într'o iarnă, pe sub seară, i-a apucat vifornîţa în pădure, s'au rătăcit unul de altul şi numai cînd prinsese bine să se topească omătul, a găsit cizmele comisului Bucium, cu carîmbii roşi de dinţi şi culcate, lîngă puşca descărcată, pe un aşternut de brînduşe. Pe urmă, vremile noi s'au înrăit. Odraslele boereşti au trecut graniţa, sătenii, ajunşi de nevoi, îşi vindeau stejărişul şi Jidovii tăeau pădurile bătrîneşti, cu nemiluita. Ca să dea de-o capră trebuea să sue tocmai în susul apelor şi

să colinde munţii pleşuvi pînă în codrii Vrancei. Dar vremurile noi nu i-au înrăit inima. Vesel, cum îl făcuse în sărbătorile paştelui, Gahia Sitarului, îşi găsise prietini prin locurile umblate şi n'avea până atunci un fir de păr alb pe cap. Scutura luleaua de margina bărcii, cerceta iazul prin perdeaua de papură şi povestea, rîzînd, întîmplări de vînătoare, minunate ca basmele.

Intr'un rînd l-am întrebat:

— Prin locurile astea ai mai umblat?

— Uite, chiar pe iazul ăsta pe care-l vezi. Prin 65 mi se pare, da, în 65 şi ca şi-acum era înspre toamnă. Cutreerasem tot Bărăganul, de-o lună nu făcusem nimic şi nu aveam lăscae în pungă. Mi-aduc aminte ca acù. Se lumina de ziuă şi stam culcat cu faţa în sus pe un purcoi de miei, pe muchea dealului. Cum îmi întindeam oasele pătrunse de roua dimineţii aud de-odată în văzduh un fluerat de aripi. Sar ca fript şi văd un şirag lung de raţe lăsîndu-se de-asupra iazului. Dau la vale într'un suflet, mă pun la pîndă şi ce să-ţi mai spui, nu se ridicase bine soarele şi descărcam la mal o luntre plină de vînat.

Dar de-abia isprăvise şi auzim de odată o sfîriitură lungă de aripi şi-un plescăit uşor de ape, în apropiere. Eu îmi ţin răsuflarea. Tovarăşul Ilie dezbină încet două mănunchiuri de stuh şi toată faţa i se luminează. Mă uit şi eu într'aceiaşi parte. Şi parcă le văd; în liniştea dimineţei, pe apa întinsă şi lucie ca sticla, un cîrd de raţe sălbatece veneau înspre noi mişcînd capetele vesel, ca şi cum ar fi vorbit între ele. Pînă ce a luat puşca la ochi, mi s'a părut un veac. Apoi pocnetul înfundat al puştei, semnalul de argint al raţelor speriate şi din toate părţile iazului, stoluri-stoluri ridicîndu-se în fîlfîitul spăimîntat al aripelor în cerul dimineţei limpede, fără fund. Pe lac se legăna o biată pasăre rănită, sbătîndu-se cu moartea. Cu chiu, cu vai am putut s'o prindem. Era o lişiţă. Tovarăşul meu mi-a explicat că bizuindu-se prea mult pe bătaia puştei, ochise prea departe. Dar că erau altele rănite şi'mi arată zborul cîtorva cari, îmi spunea el, sunt de sigur aripate. Şi'n ziua aceia a trecut soarele bine după amiază fără să se mai arate picior de raţă. Un hultan se învîrtea de-asupra noastră; broaşte cîntau în cor, undeva, în depărtare; peste oglinda apelor peşti vioi desemnau curbe de argint, în bataia soarelui. In căldura umedă şi moleşitoare, numai urmaşul Buciumenilor păstrînd seninătatea adevăraţilor filozofi în faţa soartei neprielnice, îmi povestea fapte extraordinare de vînători îmbelşugate. Tîrziu, alungaţi de ţînţari, am tras la mal şi am coborît lişiţa din barcă, cu tot alaiul cuvenit oaspeţilor rari. Lihniţi de foame, am pregătit prînzul împreună, la umbra unui bordei părăsit. N'aveam lucru mare. Mămăligă, ceapă, puţină brînză şi vînat la frigare. Dar nici odată ospăţ domnesc n'a fost mai cinstit ca al nostru. Lăudam aroma cepei şi găseam lişiţei o frăgezime şi o dulceaţă deosebită. După masă ne-am întins la rădăcina unei sălcii. Făcîndu-mi vînt cu vîrfuri uscate de trestie, mă gîndeam la puterea întăritoare pe care ţelul cel mai ne-

însemnat îl varsă în sufletele oamenilor. Eu care hoinărisem pînă atunci numai de dragul frumuseților naturei și care mîncasem fără foame și băusem fără sete, schimbat dintr'o dată, mă simțeam inviorat și sănătos, numai pentru că așteptasem la pîndă o biată lișiță, adică, simbolul unui ideal. Spiritul meu filozofic se silea să împărtășească aceste credinți tovarășului lungit în iarba răcoroasă și vă închipuiți că, asemenea tuturor teoreticianilor, nu l-am iertat cu una, cu două. Îi spuneam:

— Pentru aceste cuvinte, frate Ilie, am luat hotărîrea nestrămutată să mă fac vînător.

Dar fratele Ilie, înțelegea, probabil, farmecul vînătoarei, din alte puncte de vedere. Ascunzindu-și un căscat în dosul mînei și întinzîndu-și oasele, mi-a răspuns:

— Nu uita însă, dragul meu, că vînătoarea nu se face palavragind. Toate cîte le spui sunt bune, dar soarele se lasă în timpul ăsta și prepelițele or să iasă acuși din porumbiște.

Se sculă hotărît în picioare și vrînd-nevrînd a trebuit să fiu de părerea lui. Urcînd dealul, el aduna în traistă popușoi de pe marginea holdei și eu cugetam la ciudățenia firei omenești, capabilă să urmărească atîtea țeluri fără să prețuiască însemnătatea lor pe cînd tocmai cei cari nu le urmăresc, ca mine, de pildă și ca toți filozofii în genere, sîntem cei în stare să le înțălegem, să le discutăm și să le propovăduim.

Mergeam așa ca de un ceas, cînd un drumeț ne-a eșit înainte, ne-a dat omenește bună-ziua și ne-a întrebat dacă am găsit ceva de-ale vînatului. Tovarășul meu și-a bătut tolba umflată cu știuleți și i-a răspuns cu nepăsarea oamenilor cărora toate le merg cu pliu:

— Ia, acolo, pentru o zi de mîncare, moșule....

Mai încolo, un cosaș, proptindu-se în coasă, ne-a făcut aceeași întrebare, și tot Ilie i-a răspuns:

— Dă, așa și așa.... azi dimineață ne-au eșit cîteva rațe, dar de-atunci n'am mai întîlnit nimic.

Omul ne-a spus să căutăm un cuib de potîrnichi mai în sus, pe culmea dealului, ne-a dorit noroc bun și noi ne-am văzut de cale pînă ce, lîngă o fîntînă, o fată dîndu-ne să bem apă din cofiță, ne-a întrebat sfioasă:

— Dumneavoastră umblați la vînătoare?...

Era naltă, sprintenă, cu mijlocul strîns în fotă și cu niște sîni cari împungeau cămeșa ca două coarne, tari, de ciută. Bucium o sorbea din ochi uitînd de apă și-i vorbi prinzînd-o ștrengărește de bărbie.

— La ce mi-s bune rățile și potîrnichile! Așa vînat ca tine să-mi cadă în bătaia puștei și n'aș mai umbla la vînătoare cît e lumea.

A rîs fata, bătîndu-l cu palma peste mînă și noi am plecat uitîndu-ne tot înapoi și povestind întinerîți, întîmplări de dragoste.

De acolo, de cîte ori ne întreba cineva de vînat, sporeau numărul rațelor ucise și cu cît umpleam desagii cu porumb de

pe marginea drumului, cu atît se adăogeau potîrnichile și soldanii. Iar puterea credinței e așa de mare că sara, întinși unul lîngă altul într'un așternut mirositor de fîn, până să ne prindă somnul, unde am prins amîndoi să vorbim de rațele noastre ucise, de potîrnichile împușcate, de șoldanul acela care sbughise de la botul cînilor și pe care îl aveam în traistă de și se făcuse nevăzut cu alicele în coadă. Iar cînd pleoapele mi s'au lăsat grele, cu fruntea în adierea vîntului și cu trupul ghemuit bine în căldura dulce și mirezmuitoare a fînului, mi se părea că se apleacă peste mine copila de la fîntînă, cu fota prea strînsă și cu sînii imboldind cămeșa. Trudit de-o zi întreagă de alergătură, aveam încă puterea să deschid ochii ca s'o văd; și privind ca în vis, de-asupra mea, sclipirea nenumărată a stelelor, îmi simțiam inima îmbunată și sufletul împăcat. Și în ziua aceea, spiritul meu filozofic învingînd pentru cea din urmă dată preocupările celelalte, cîntărea puterea minunată a iluziei și încă odată luam în mine însumi hotărîrea nestrămutată să mă fac vînător.

Iar de-atunci, viața mea a luat întorsătura pe care mi-o cunoașteți astăzi. Fără odihnă am bătut toate țarinele, am speriat liniștea tuturor păserilor sălbatice și am cunoscut faptele și oamenii cei mai extraordinari din cîți sînt pe lumea asta. Îndemnat să le spun odată și-odată vorbele și întîmplările, îmi perindam prin minte zilele pline petrecute printre dînșii și auzeam nelămurit șuerul crivățului în horn și pe la geamuri, cum acoperea glumele mesenilor. Apoi mă gîndeam că venise ziua de încercare, că trecuse vremea părerilor netemute și că de data asta aveam să dau ochii cu lupii. Mi se părea că aud urletul lupilor prin viforul de afară și am tresărit cînd un șervet făcut mototol îmi trecu glonț pe lîngă ureche.

Am întrebat grăbit:

— Plecăm?

— Ca mai va, voinicule.

Necunoscînd datinele vînătoarei de lupi, am așteptat liniștit semnalul de plecare. Dar toate zilele de peste săptămînă, la un loc, mi s'au părut mai scurte ca ziua aceia. După amiază se muiase vîntul; un soare roș, fără căldură se arătă printre nouri și toată valea învesmîntată în alb scinteia, parcă ar fi fost stropită cu pietre scumpe. Numai munții, în haina lor de brazi, se înălțau în jurul satului negri, plini de zgomot, mai sumbri ca altă dată. Apoi, și freamătul lor, pornit parcă din măruntaele pămîntului, se potoli încet-încet; nici un nour nu mai întristă cerul și în liniștea satului întroenit, se ridicară doar colonadele subțiri de fum de pe acoperișuri și lătratul depărtat al cînilor. Iar peste munți, luna plină, străvezie ca un sloiu de ghiață, stăpînea tăcerea și singurătățile.

Atunci toaca ropoti la biserica din deal și, cum se dăduse vorbă, începură să se adune în ogradă hăitași și vînători din sat. Ai noștri coborîră și ei în bătătură, înfundați în cojoace până la urechi și veseli ca la nuntă. Se uitau la cer și prevesteau o zi

îmbelșugată. Boerul Vladimir dădea porunci în dreapta și în stînga, îngrijea de toate, purta clondirul cu rachiu din sătean în sătean și lua seama să se închiză cînii. Apoi, cînd toți eram în păr, ne-a adunat în jurul lui, ne-a împărțit cîte zece sub conducerea a patru vînători care cunoșteau potecile și mai ales ne-a dat în seamă nici să nu cricnim cît vom sta la pîndă. Vorbea scurt, cuprinzător și încruntat. Omul acesta, bun ca pîinea caldă, nu mai era de recunoscut cînd începea vînătoarea. Știia să poruncească și nu îngăduia nici o abatere. Nici neștiința mea, unită cu oarecari simptome de frică, nu reușeau să-i descrețească sprincenele. Cînd eram gata de plecare, mama Chiva, o țigancă de pe vremea robilor, a adus un purcel ca de patru săptămîni, legat cobză și l'a trîntit în traista unui sătean. Boerul Vladimir îl privi cum leagă traista la gură și-i vorbi din capătul celalt al ogrăzii:

— Ei Hîncule, ți-ai dres glasul?....

Hîncu își așeză bine godacul din sac pe spinare, își netezi mustățile cu dosul mînii și'i răspunse:

— De, cucoane, sărutăm dreapta, dacă ar mai fi un strop de rachiu în ploscă, mai că nu m'aș da bătut.

Însuși boerul Vladimir îi aduse clondirul la gură și'l bătu pe umeri cum îi sta în obicei.

— Să te vedem astă-zi Hîncule!

— Las pe mine cucoane!

Și pe cînd un hăitaș îmi spunea că Hîncu știia să latre ca lupii, argații au împins porțile în lături și noi ne-am făcut drum prin zăpada fără pîrtie. La început a mers mai ușor, apoi mai greu și ne încălziserăm bine pînă să trecem dincolo de sat. Mergeam înșirați unul cîte unul, fără să schimbăm o vorbă, aproape fără să ni se simtă pașii. Și-am mers așa, cale de un cias și mai bine. Soarele se lăsase de mult după munți și o stea scăpăra de ger, de-asupra lunei. Apucase să înopteze cînd cei din fruntea șirului s'au oprit locului. Moș Onofrei a fluerat ușor și ne-a făcut semn cu mîna să ținem stînga, după dînsul. Ne-am strecurat cum am putut prin ștejăriș, și după ce-am mai mers o bucată bunicică, am văzut de odată cîmpul gol, înaintea noastră. Se întindea cale ca de o bătae de pușcă pînă la poalele pădurii și era luminat ca ziua. Moș Onofrei se apropiè de mine, cătă din ochi un tufan și mă așeză îndărătul lui.

— Stăi nemișcat și n'ai teamă, sîntem și noi prin apropiere.

La vre-o cîți-va pași, în dreapta, rămăsese Bate-Lup, și Moș Onofrei cu Hîncu se opriră după niște tufani, în stînga. De la mine vedeam lămurit toate mișcările lor. S'au așezat turcește în zăpadă, moș Onofrei și-a cătat pușca și Hîncu mîngîiea pesemne purcelul, cu mîna în fundul traistei. Eu am tușit de vre-o două ori, să'mi dau curaj, mi-am încărcat pușca și-un simțimînt ciudat îmi grăbea bătăile inimii, în fața pădurii aceleia de la marginea poenii, neagră, imensă, plină de necunoscut. Și nu se auzea nimic. Liniștea era grea, ca de plumb. Apoi, de-odată cineva a fluerat ascuțit, în apropiere. În liniștea înghețată eram

numai ochi. Hîncu a scos fără grabă mîna din traistă, s'a uitat peste cîmp și după ce s'a convins de bună seamă că fiecare era la locul lui, a sgîlțîit binișor sacul. Dinăuntru i-a răspuns godacul, un guițat prelung, desnădăjduit. A mai așteptat cîtva și-a sgîlțîit iarăși traista. Și pe urmă, la fiecare cîteva minute sgîlțîia scurt sacul și țipa purcelul cît îl ținea gura. Cît au ținut țipetele astea, nu știu, poate un sfert de ceas, poate mai mult. Îmi recăpătasem încet-încet sîngele răce și priveam țintă înainte.

Pădurea se întindea neagră, nepătrunsă, ca un brîu de smoală. Cu mintea neobicinuit de lucidă, urmăream toate mișcările lui Hîncu și nu mă săturam să admir fosforescența teatrală a zăpezii sub lumina vie a lunei. Cum sfredeleam cu privirile întunericul pădurii mi s'a părut odată că două puncte luminoase, ca doi licurici, sclipesc în noapte. Dar cînd m'am uitat mai bine, n'am mai văzut nimic. Mă înșelasem, de sigur. Apoi, cum purcelul țipă încă odată, de data asta îi răspunse dinspre pădure un urlet lung, un urlet care trecu peste cîmp ca un lătrat de cîine și ca un miorlăit de pisică în acelaș timp. Acum nu mă mai înșelasem. Licăriri de lumină sclipeau ici și colo și dispăreau la poalele pădurii. Cu cît țipa mai des purcelul, cu atît se înmulțeau sclipirile, răpezi, lăptoase, altcori fixe, ațintite înspre noi. Parcă o procesiune religioasă ar fi trecut, cu luminările aprinse, într'o noapte de paști. Stingher, un lup urla departe, undeva, în fundul pădurii. Și tîrziu, altul îi răspunse, apoi altul și altul, pînă ce pădurea întreagă clocoti ca la apropierea furtunii.

Moș Onofrei glumea cu Hîncu:

— Auzi dihăniile, își cîntă prohodul, vere....

Bate-Lup, mă chemă înădușit:

— Pst.... pst... și făcu un semn cu mîna in vînt, de bucurie.

Dar pe cîmpul alb, în zare tocmai, pete negre apăreau încet, se înmulțeau, forfoteau, abia înaintau, parcă codindu-se. Din ce în ce mai lămurit, se strecurau tot mai mulți, în bataia lunei. Îi vedeam acum bine, apropiindu-se cînd cu pași mărunți, cînd în salturi, strîngîndu-și rîndurile, oprindu-se de odată locului, cu urechile ciulite, cu cozile și cu nările în vînt și după ce se îndemnau, risipindu-se, înaintînd iarăși.

Moș Onofrei clătină din cap:

— Le miroase a iarbă de pușcă, necuraților....

Apoi, cam pe la mijlocul drumului, se adunară toți grămadă, se așezară pe picioarele de dinapoi și cu ochii în lună prinseră să urle, un urlet care-mi încrețea carnea, un urlet care-mi zbîrlea părul, un urlet lung, nesfîrșit, a perzanie, a moarte, a pustiu. Din vale, din sat, răspunseră mugetele vitelor înfricoșate și rînchezatul cailor. Hîncu nu mai sgîlțîia sacul, vitele tăcură și-o bucată de vreme numai urletul lupilor se ridica singur, puternic, spăimîntător, în noapte, spre lună. Atunci un vînt trecu prin tufani, pădurea gemu departe ca trezită de bucium și cînd lupii tăcură, se lăsă peste pămînt o liniște mai grea și mai înfricoșătoare de cît urletul lupilor.

In liniștea aceea, Hîncu, fără să mai sgîlție sacul, lătră el, plîngător, încet, ca un tovarăș care s'apropie de pradă. Un lup îi răspunse. Hîncu tăcu, și tîrziu miorlăi dulce, a foame. Atunci lupii făcură cîteva sărituri înainte, se opreau urlînd, ascultau răspunsul și-o porneau iarăși, împinși de foame, neîncrezători, pîndind tufanii. Puneau în joc toată iscusința și tot șiretlicul lor și se apropiau cu cotituri nesfîrșite, întinși pe burtă, gata să sară pe pradă sau s'o ia la fugă. Cînd întîrziau prea mult, Hîncu sgîlțiia sacul cu nădejde și se plîngea într'un fel de lătrat mo-mitor și jalnic. Lupii răspundeau în cor și duetul acesta între lupi și Hîncu se prelungea în noaptea înghețată, prietenos, tot mai plin de încredere, dintr'o parte și dintr'alta.

Acum haita se apropia grăbită. Curgeau din toate părțile cîmpului, săreau ușori în zapada afînată, se îndemnau parcă unii pe alții și în acelaș timp, neîncrezători în tovarăși, o luau cînd și cînd unii înaintea altora. Erau la două sute de pași, la o sută. ,i vedeam lămurit, cu părul vîlvoiu, cu cozile în vînt, cu ochii aprinși. Veneau urlînd. Dar cînd au fost ca la o sută de pași, mai tare de cît urletul lor, urlă de data asta Hîncu, un urlet de izbîndă, de pradă sfâșiiată, pe cînd purcelul țipa ca în gură de șarpe.

Atîta le-a fost de ajuns. Din toate părțile cîmpului, și cei mai întîziați, s'au pornit înspre noi în goană nebună, o fugă pe întrecutele. Cu pușca înțepenită în mîni, cu carnea zbîrcită, îi vedeam cum vin, și nu mai auzeam nimic de spaimă și de urlet. Urla Hîncu, urlau lupii, urla noaptea și mi-a venit atunci ca o nebunie să mă ridic cu ochii în lună și să urlu. Dar n'am avut timp. Din tufișuri, ca la un semn, au pocnit toate puștile. Un trosnet scurt, însoțit de urlete de moarte. Pe omătul alb, i-am văzut pe unii căzînd ca trăsniți, pe alții zvîrcolindu-se și mușcînd zăpada, pe ceilalți, toată haita ca înebunită, luînd'o la fugă în toate părțile, în dreapta, în stînga, îndărăt, înspre noi. Dar din lături, hăitașii le-au eșit înainte. Veneau în rînduri strînse, învîrteau ciomegele pe de-asupra capetelor, şuerau, chineau, strigau: na, lup, na, na, na! Perduți, lupii se întorceau în bătaia puștelor, puștele au pîriit înainte, cîteva clipe. Apoi, din tufișuri, pușcașii s'au arătat unul cîte unul, cercetau cîmpul cu luare-aminte și boerul Vladimir, zvîrlind căciula în sus, a tras un chiot. Haitașii veneau chiuind, chiuiau vînătorii, chiuia acum toată valea. De bucurie eu m'am pomenit că slobod pușca în vînt. Chiotele acopereau însfîrșit urlătoarea, pe cînd în depărtare numai, înspre pădure, doi lupi treceau ca niște umbre, lungiți în lungul cîmpului.

Brăila 1906.

N. D. Cocea

Din Ardeal

— Dinasticismul nostru —

Care era situația Rominilor, 'nainte de 1848?

Ne-o spun nu numai memorandele episcopilor romini, ci ne-o spune guvernatorul Ardealului, baronul Bruckenthal. Acesta nu poate fi bănuit de parțialitate, mai ales nu în favorul nostru!... Vrînd să informeze adică pe Iosif II, care la 10 Martie 1773 îi făcuse cunoscut că are să vină în Ardeal, între altele, baronul Bruckenthal scrie:

„Comitatele formează aproape două părți din țară. Locuitorii lor țărani (iobagi) sunt *în cea mai mare parte Valachi*, cam puțini Unguri și mai puțini Sași.

„Valachii nu formează națiune în sens legal, ci numai *plebs*, popor simplu. *Din partea legilor sunt numai tolerați, iar dela drepturile și libertățile celorlalte națiuni sunt esclusi.* Nu formează nici stat separat, nici district separat, ci sunt resfirați printre celelalte națiuni și districte. Astfel, locuiesc parte în sate separate, parte împreună cu ceilalți. *Nu au legi separate și instituțiuni separate*"... (Traducerea lui T. Păcățianu, „Cartea de aur", p. 73).

Cum au celelalte „națiuni",—ar fi putut să adaoge nobilul baron și cum Iosif II era de părere că nu e bine. Într'un memoriu dela 1765, pe cînd era numai moștenitor al tronului, el scrisese:

„Politica nu are de cît o singură bază: poporul, masele poporului, pentru-că poporul dă soldați și poporul plătește dare. De aceea, misiunea statului, respective a domnitorului este: să apere poporul în contra claselor privilegiate. Să nu se tragă pielea de pe două sute de țărani pentru un trîntor de domn! *Privilegiile și drepturile speciale* ale ordinelor și claselor speciale formează numai pedică pentru realisarea voinții de stat, manifestată în persoana principelui; *de aceea trebuesc șterse!*"

Atît de adîncă era această convingere a lui Iosif II, încît el nici nu s'a încoronat în cei zece ani de domnie, numai pentru a nu depune jurămînt pe constituția Ungariei care prevedea privilegii și drepturi spe-

ciale... Și a dus o luptă măreață pentru a desființa privilegiile, dar a murit fără să fi reușit a repune aristocrația feudală.

Curentul pornit însă de el, face ca Dieta în sesiunea dela 1790—91 să decreteze principiul egalității drepturilor, ba s'au adus de a dreptul hotăriri care să ușureze soarta *cetățenilor de legea neunită* (Romini, Sîrbi, și Greci), între altele s'a dat scaun în Dietă și prelaților gr. orientali.

Toate acestea au rămas însă numai pe hîrtie. Clasa (privilegiată) dominantă a știut să se eschiveze dela îndeplinirea celor hotărîte în corpurile legiutoare, și astfel cu toată revoluția lui Horea, ba mai ales după aceea, cu tot curentul pornit de marea revoluție franceză (1789), soarta Rominilor abia după 1848 începe a se ameliora. Până atunci asupririle cele mai neomenoase opresc ori ce desvoltare și avînt al Rominilor. Ei au de suferit nu numai din partea stăpînirii civile (politice), ci și din partea celei bisericești: în Ungaria îi apasă ierarhia sîrbească, în Ardeal pe uniți caută să-i stăpînească jesuiții, pe gr. orientali toate celelalte confesiuni.

Am arătat în articolul precedent doleanțele Rominilor ajunși sub stăpînirea bisericii sîrbești. Ne vom ocupa mai la vale de cele ce au avut de pătimit, 'nainte de 1848, Rominii ardeleni, nu numai din partea guvernului central, ci și din partea Sașilor, stăpîni pe așa zisul „fondul regin".

Intâia oară se plîng Rominii *Dietei* contra Sașilor la 1837, cînd episcopul Vasile Moga și patru asesori semnează petiția, care însă după ce se citește în ședința dela 29 Ianuarie 1838 a Dietei ardelene, se pune ad acta!

La 1842 episcopii de ambele confesiuni, Moga dela Sibiu și Lemenyi dela Blaj, își dau mîna și înaintează Dietei o petiție subscrisă de amîndoi. Petiția a fost dată spre studiare unei comisiuni prezidate de contele Nemes Iános, care deși a convocat comisiunea, în cele 15 luni cît a durat sesiunea parlamentară, nu s'a ajuns la vre-un proiect de propunere și astfel plenul Dietei nici nu s'a pronunțat asupra petiției.

După cum vom vedea, petiția era îndreptată numai încontra Sașilor. Cei doi episcopi (dintre care Moga avea îndatorați mulți deputați unguri: le *împrumutase* sume de bani destul de mari!) au crezut mai nimerit, mai „diplomatic", să pornească o luptă parțială, numai pentru ameliorarea soartei Rominilor din fondul regin. Luau ca sigur sprijinul Ungurilor, cărora le-ar fi venit poate la socoteală slăbirea Sașilor. Chiar petiția era opera Ungurului Gáli László.

Intrînsa se zice, între altele:

„....în puterea datorinței ce purcede dintru aceea, suntem siliți a cuvinta pentru aceia, pentru care nu cuvîntă nimeni; asupra cărora o nație soață pretinde tutorat, însă astfel îi tutorează, că la împărțirea foloaselor totdeauna își uită de ei. Cuvintăm pentru aceia, care nu numai sunt lipsiți de vre-un representant, ci tocmai aceia care ar trebui să le fie, le sunt apăsători....

„Așa este, cinstite staturi, că acești cetățeni sunt necunoscuți? Da; pentrucă nația sasă pe aceștia nici-odată nu i-a pomenit, *deputații din pămîntul crăiesc representară numai pe Sași*. Atunci cînd e vorba de drept sau de foloase, numai Sașii locuiesc pe pămîntul crăiesc, și pămîntul crăiesc îl numesc pămînt săsesc, macar că după o socoteală statistică dela 1838, vrednică de crezămînt, pe pămîntul crăiesc locuiesc 198.048 Romini și 167.147 Sași, *cu drepturi d'opotrivă* și așa denumirea se face dela numărul cel mai mic".

Pentru a dovedi că și Rominii ar trebui să se bucure de aceleași drepturi ca Sașii, citează „privilegiul craiului Andrei", din preaînaltul decret dela 6 Noembrie 1786, precum se provoacă și la hotărîrea Dietei dela 1791—92, care-i numește slobozi pe locuitorii din fondul regin.

Ca gravamine înșiră (punct 1) „că Rominii locuitori pe pămîntul crăiesc *sunt scoși dela reprezentație* și dela diregătorii"; punct 2: „mai toate diregătoriile orășenești și scaunele[1]), putîndu-se cîștiga mai numai din mîna grafului săsesc și a magistraturilor[2]), aceștia înalță la diregătorii numai pe fii lor, cu totala scoatere a Rominilor; punct 3: „Rominii și dela purtarea diregătoriei sătești sunt scoși pe acolo unde locuesc Sași sau cel puțin nu iau parte amăsurată la numărul locuitorilor romini"; punct 4: „nația sășească pentru stăpînirea sa din pămîntul crăiesc pretinde pentru sine din diregătoriile țării și din judecătoria montanistică dela Zlatna ¼ și cîte-odată ⅓, însă de Romini cu același drept nici-odată nu pomenește nimic", în punctul 5 se plîng că Sașii consideră casa de bani a celor șapte județe, a orașelor și satelor „ca proprietăți numai lor cuvenite"; punct 6: „Pe fiii nației noastre, încontra mai multor porunci curiale nu-i primesc la învățarea și deprinderea meșleșugurilor în țehurile (bresle) lor cele făcătoare de monopoluri", punctele 7 și 8 că însurățeilor romîni nu li se dă pămînt, ci numai Sașilor, punct 9 că Rominii sunt siliți să dee zeciuială preoților sași (*„La multe locuri satul rominesc întreg cară bogatele zeciueli popii săsesc* **locuitor în alt sat,** *ba însuși popa gr. neunit este silit a îmbogăți din productele sale pe popa săsesc"...)*, și așa mai departe: asupriri economice de nesuferit și nedreptăți politice revoltătoare! Se cere deci lecuirea acestor rele („ca toate națiile locuitoare pe pămîntul crăesc, *după numărul lor să iee parte la reprezentație și diregătorii*"...)

Ceea ce de fapt ar fi însemnat lovitura de grație pentru Sași, precum și pentru Unguri, cele două nații privilegiate. Și cum puterea de stat era în mîna acestora, nu e de mirat că „cinstitele staturi" și-au făcut urechea toacă.

Ori cît erau însă în posesiunea puterii, Sașii simțeau greutatea atacurilor ce li se aduceau. Au căutat deci atît în Dietă cît și în publicitate să slăbească efectul adevărului crud spus de cei doi prelați romini. In

1) Județene.
2) Primăriile orășenești.

Dietă a vorbit Meister (Sebeşul săsesc), care ca argument de căpetenie a invocat alt adevăr crud: *printre Unguri e şi mai grea soarta Rominilor, acolo numai groapa poate fi numită proprietate a lor!*... Profesorul universitar C. Schuller s'a pierdut în digresiuni, combătind continuitatea noastră în Dacia, parcă de asta ar fi fost vorba, iar nu de călcarea legilor.

Scurt: se invedera că n'au Rominii ce să caute la „cinstitele staturi" nici chiar cînd e vorba de Saşi, căci corb la corb (privilegiat la privilegiat) nu-şi scoate ochii!...

Ii şi vedem în curînd apucînd iarăşi drumul Vienei. La 1845 murise episcopul Moga. Ei recurg deci la *Impăratul*, să le facă înlesniri şi uşurări. Il roagă să le încuviinţeze *a-şi alege episcop din staul lor* (ceea ce Rominii arădani ceruseră şi ei la 1814), care singur ar putea lucra cu rîvnă pentru intemeiarea unui seminar *(aşa motivau şi arădanii cînd au căutat să scape de episcopii sirbi)*, ş'anume să aleagă trei candidaţi, dintre cari M. Sa să intărească pe unul.

Mai important ni se pare însă următorul pasagiu al petiţiei dela 1846:

„*M. Voastră sacratisimă să vă înduraţi a porunci, ca în viitor impreună cu clerul să ice parte în proporţie şi mirenii la alegerea de episcop al lor*".

„Mirenii romini de legea neunită din *Reşinari*" sînt cei dintîi cari aveau o astfel de dorinţă.

Curtea a satisfăcut cererea Rominilor. La 27 Iunie 1846 le trimite ca vicar-general şi administrator al episcopiei gr. or. romîne din Ardeal pe Andreiu Şaguna. Printrînsul se deschide cea mai strălucită epocă a bisericii ortodoxe romîne, şi chiar a întreg poporului romîn din Ardeal şi Ungaria.

Nainte de a ne ocupa însă de această epocă, să cercetăm mai de aproape care a fost învăţătura, experienţele şi informaţiunile ciştigate de *poporul romîn în contact cu Viena.*

*

Din memorandele pe care prelaţii romîni le-au înaintat Curţii, schiţate de noi, se poate vedea care a fost starea politică, economică şi culturală a Rominilor în intervalul dela 1700—1848. Răspunsurile date de Impăraţii d'atunci sînt oglinda sentimentului ce ei aveau faţă de Romîni. *Dacă rezultatul bunăvoinţii lor nu este întotdeauna după cum aşteptau Rominii, avem să căutăm cauzele nu la Curte, ci la staturi:* în Dietele (de sus şi de jos) Ungariei şi Transilvaniei.

In Ardeal situaţia iobagilor faţă de nobili era regulată de aşa zisele „Anumite Puncturi", un fel de ucaz care din masa mare a poporului făcea o clasă de slugi la absoluta discreţie a proprietarilor nobili. La 1771 Maria Teresia face însă radicale schimbări, ş'anume *în favorul iobăgimii.* Intre altele, intervenţiei Curţii iobăgimea avea să mulţumească

dispoziţia, că „dacă un proprietar de pămînt nu şi-ar îndeplini *îndatoririle* prescrise, ori va trata crud cu iobagii, aceştia pot să adreseze plînsoarea lor *judeţului comitatens* care e dator să cerceteze jalba şi celor săraci să le pună la dispoziţie advocaţii săi şi să aducă lege după dreptate". Pînă atunci bieţii iobagi nu aveau unde să se plîngă. Cînd a umblat prin Ardeal Iosif II, (Maiu 1773), Heydendorf ne spune că aproape de Barna i-au ieşit în cale *ţărani saşi* cari i s'au jeluit:

„Proprietarul Bethlen Miklos ne omoară cu munca multă. De multe ori îi lucrăm septămîna întreagă. Nu ne dă nimica de mîncare; în schimb însă prefectul ne bate zilnic. Ne aduce la sapă de lemn. Pînă ce am fost iobagi ai fiscului (propietăţi erariale), eram bogaţi. Acum nu mai avem vite şi abia mai avem un codru de pîne"...

Moştenitorul tronului li-a zis că o să cerceteze, să meargă numai liniştiţi acasă. Un ţăran a zis însă:

„Nu mai îndrăznim să ne ducem acasă, Maiestate, pentru-că prefectul pune să ne bată până la moarte. Vezi, Maiestate, cămaşa mea plină de sînge? M'a bătut eri, fără nici o vină, prefectul. *Dacă aude că am fost să ne plîngem* M. Tale, ne bate şi mai rău. Pe numele lui D-zeu, ne rugăm Maiestate, ajută-ne"

Şi să se noteze că acest proprietar fusese „praeses gubernii" şi vistiernic!

Iosif II a rămas uimit şi i-a zis comisarului săsesc, care-l însoţea: „Ia ascută! Astea sunt plînsori grave!"....

Dacă aşa se trata cu Saşii, îşi poate închipui ori-cine ce se întîmpla cu Rominii!.

Iancsó Benedek, scriind despre clasa dominantă de atunci, zice: „Un colţ din evul mediu, cu toate brutalităţile, nedreptăţile şi justiţia intemeiată pe bunul plac al domnilor. Iosif II avea cauze multe, ba poate era şi dator să se scandalizeze şi să se întoarcă îngreţoşat de asemeni stări de lucruri" („Roman nemzetiség", II, 16).

De altfel însăşi revoluţia lui Horea aşa s'a născut: celor din graniţă, peste care numai Impăratul poruncea, le mergea mai bine ca iobagilor domnilor. S'au dus deci o mulţime să se înscrie—*cătane*, crezînd că aşa scapă de năcaz. Şi fiindcă s'au dus fără ştirea şi voea proprietarilor, aceştia i-au snopit în bătăi, i-au închis, i-au aruncat pe drumuri. Scurt: i-au împins în desnădejde şi i-au silit să caute a-şi uşura soarta—cu puterea.

Ce sentimente avea clasa dominantă pentru Romîni, mai bine se poate judeca din faptul că sub Iosif II cancelaria aulică cerea ca împotriva „Valachilor sălbatici şi desbrăcaţi de ori ce simţ omenesc să se introducă tortura şi pedeapsa cu moarte" chiar în cazuri de furt şi jaf... *Iosif II a oprit însă nu numai tortura, dar şi ca iobagii să mai fie bătuţi cu bastoane ori în alt chip.*

Iar cînd cancelaria (din Cluj) ceruse să se facă anchetă printre să-

tenii „care sunt în mare tulburare", a respins cererea și *a recomandat ca autoritățile să trateze mai uman cu țăranii.*

Iosif II a dat probe despre umanitatea sa mai ales după isbucnirea revoluției lui Horea. Stăpînirea a căutat adică nu numai să înăbușe răscoala, dar să și pedepsească în chip groaznic pe Rominii prinși. Nu mai era vorba de justiție, ci de răsbunare. In comitate s'au instituit curți marțiale, care judecau și executau îndată sentința de moarte. La Deva au fost executați, fără sa fie înștiințat măcar guvernul central, 56 Romîni. Dacă nu sosea oprelîștea Impăratului, la Hunedoara erau să ajungă aceiași soartă alți 97 țărani, căci și judele de sablă Váradi Móres d'acolo cerea *„să i se trimită gata o formulă de judecată și în acelaș timp un gide"*. Chiar după ce a primit rapoarte dela comandanții de trupe trimiși să potolească revoluția, scrie cancelarului Eszterházy: „Din multele rapoarte privitoare la tulburările Valachilor se poate deduce clar, că spiritul revoluției a isvorît din *multele apăsări ale proprietarilor față de iobagi*". A purtat apoi adevărată polemică cu Eszterházy, care propunea tot felul de măsuri aspre împotriva Rominilor. Intre altele Iosif II observă: „Adevărat că ar fi folositoare școlile, dar din cauză că locuințele țăranilor (romîni) sînt împrăștiate, asta e lucru greu și nici nu s'ar renta,—dar poate că *ar fi un lucru tocmai atît de salutar dacă proprietarii acestor Valahi ar fi și ei învățați în școli la principii mai bune*".

Știind apoi ce fel de judecăți pot fi aduse chiar „conform legii" de representanții-și aleșii clasei dominante care cereau *să fie bătuți pe „deres" locuitorii satelor „compromise" în revoluție*, nu numai *a oprit aceasta*, dar și *numeroasele sentințe de moarte le-a schimbat la 2—3 ani muncă silnică*, după cum *a oprit și aceea, ca nobilimea care a suferit cu prilejul revoluției să se despăgubească pe spinarea iobagilor.* Pe Horia și Cloșca adevărat, nu i-a mîntuit de moarte, rămîne însă bine știut că cruzimea cu care au fost executați n'a avut aprobarea Impăratului, precum tot Impăratul a împiedicat ca „satele vinovate în măsură mai mare să fie zecimate", după cum cereau cîrmuitorii comitatului Albei de jos.

De altminteri toți Ungurii, care au scris despre revoluția lui Horea, acuză pe Iosif II că a părtinit fățiș țărănimea iar pentru nobilimea maghiară avea dispreț.

Urmașul marelui împărat, Leopold II, deși pusese jurămînt pe constituția Ardealului, că va păzi-o, altfel chiar dela început și-ar fi aprins paie în cap,—totuși în prima sesiune a Dietei ce a convocat, vestita Dietă dela 1790—91, în proiectul prea înalt, a impus discuțiunii următoarele:

„De oare-ce în Ardeal nu este în vigoare un urbarium sistematic, voim ca acest urbariu să fie stabilit în articole de lege adusă în reciprocă înțelegere de staturi, **desființîndu-se totdeodată starea de iobăgie** *a țărănimii locuitoare pe propriul teren,* **interzicîndu-se pedepsele corporale** *volnice și asigurîndu-se* **libertatea personală** *și acel drept ca, fără atingerea dreptului de proprietate al marilor proprietari, să poată dispune după plac de ceea-ce au cîștigat;* mai departe trebue a se purta grijă de poporul plătitor al dărilor și aflate mijloacele potrivite spre învingerea sărăciei plătitorilor de dare și ameliorarea situațiunei lor".

Oligarchii au combătut însă cu violență proiectul menit să ușureze starea țăranilor. Baronul Kemény Pál a prezintat un contra-proiect, combătînd dreptul de liberă mutare a iobagilor. Alt baron, Kemény Simon a căutat să tărăgăneze ori ce discuție, dînd chestia spre studiare unei comisiuni compuse, se înțelege, din representanții „celor trei națiuni". De Romîni, nici pomenire, deși mai ales asupra soartei lor era vorba să se decidă!... Contele Bethlen László a ținut o vorbire, spunînd că el așa a observat: țăranului (iobag) nu-i place să părăsească locul nașterii sale, ci trăește mai bucuros cu stăpînul său. Deci: nu-i nevoie de lege care să asigure iobagului libertatea de a se muta unde vrea. Baronul Wesselényi Miklós, faimosul luptător „liberal"(?) a mers și mai departe în supărarea sa contra Vienei care în felul acesta vrea să slăbească nația... A zis (ședința dela 18 Martie 1790): „Persoane invidioase și calomniătoare au descris intenționat în cele mai triste culori la Curte starea iobagilor din Ardeal. Deși iobagii ardeleni nu fac mai multe servicii proprietarilor de cît sînt datori pentru folosirea pămîntului"... Adevărul era însă că cei 400.000 „nemesi" (cîți erau după statistica dela 1785) trăiau stăpînind nu numai ¹⁹/₂₀ din pămîntul țării, dar dispunînd și de brațele a 8.100.000 iobagi, care pe lîngă asta plăteau și dările și slujiau și în armată, cîte 10—12 ani.

Mai tare a fost combătut proiectul din partea Secuilor. Ei nici comisie ad-hoc n'au vrut să se aleagă, ci să se ia dela ordinea zilei. Comisia nici nu s'a putut alege de cît la 1 Aprilie, iar raportul acesteia s'a depus la 3 Iunie.

Ce fel de sentimente avea Dieta Ardealului pentru țărănime, se poate vedea din faptul, că față cu propunerea Curții, a opinat pentru *menținerea iobăgiei* și *să nu să admită nici dreptul ca iobagii să se poată muta.*

E adevarată minune că s'au aflat și cîți-va magnați care și-au ridicat cuvîntul în favoarea iobagilor. Intre ei cei mai energici și mai umani au fost contele Teleky József, Kemény Simon, Naláczy și Türi, cari au adus ca argument principal faptul că *Dieta Ungariei a primit deja această reformă.* Contele Teleky Mihály, baronul Wesselényi și Nemes János (secuiu) au combătut violent și așa se vedea: aveau majoritatea cu dînșii. Acesta din urmă argumenta așa: „Dacă noi la simpla dorință a M. Sale desființăm o lege, îndemnăm Curtea să pretindă desființarea și altor instituțiuni mai însemnate încă".

„Nici nu s'ar fi ales nimic din dreptul de mutare al iobagilor" scrie Iancsó (op c. pag. 247) „dacă nu intervenia *guvernatorul.* Vorbind

mai de multe ori şi capacitind energic, a urmat votarea art. 26 şi 27, care, *modificate de Coroană*, s'au sancţionat în anul 1792".

Şi acest drept al mulţimii *dela Impăratul* a venit.

Aristocraţimea era aşa de furioasă pentru intervenirile acestora în favoarea iobăgimei, în cît în şedinţa dela 4 Februarie 1790 baronul Wesselényi a propus *darea în judecată a tuturor acelor „sfetnici ilegali cari au dat Coroanei astfel de sfaturi"*, iar în şedinţa dela 8 Februarie majoritatea a primit propunerea. Mai tare şi-au descărcat oligarchii ura asupra lui Beyschlag, care lucrase un memoriu şi arătase Impăratului Iosif II *cum s'ar putea decreta şi Rominii de a patra naţie!*

Acest spirit a domnit cînd Rominii au prezintat Curţii „Suplex libellus Valachorum". De altminteri tot atunci mai mulţi oficeri ai regimentelor I şi II de graniţă au înaintat şi ei lui Leopold un memorand, cerînd ca *Rominii din Ardeal să fie decretaţi de a patra naţie.*

Iată numele acestor oficeri cu bune sentimente romîneşti: căpitanii Ioan Şincai (fratele marelui Şincai) şi Caliani, locotenenţii Petru Lupu, N. Remetei, Vasile Pop şi Atanasie Androni, sublocotenenţii Vasile Moldovan, Nichifor Şarda, stegarii sergenţi Simeon Viteaz şi Daniil Galan, precum şi capelanii militari Ioan Ignat şi T. Dragoş.

In interesul adevărului istoric amintim aci, că tot atunci oficerii unui regiment unguresc (în frunte cu căpitanul Laezkovics) au cerut ca *limba de comandă să fie*, în regimentele din Ungaria, *cea maghiară*. Ei au fost toţi pedepsiţi.

Bunăvoinţa ce Rominii au văzut că are Curtea faţă de ei i-a îndemnat să facă unii paşi de mare însemnătate în ce priveşte *cultura naţională*. Cer adică permisiune ca în Sibiiu să scoată *un ziar menit a lumina îndeosebi pe preoţi*, „poporul întreg în favoarea căruia s'ar scrie, nefiind la acel grad de cultură ca între el citirea şi scrisul să fie generale". Preoţii ar comunica însă, Duminicile şi în sărbatori, şi poporului cele ce scriu în foaie. Lucrurile erau puse la cale aşa: foaia să apară în tipografia lui Martin Hochmeister, în ediţia unei societăţi anonime. La 26 Maiu 1789 guvernatorul conte Bánffy Györvy recomandă Impăratului să conceadă lui Hochmeister tipărirea şi trimiterea prin poştă a acestei foi. La cererea Curţii s'a înaintat şi programul foii (de caracter literar şi aducînd ştiri, mai ales despre răsboiu, apoi numiri şi înaintări), censor era destinat să fie inspectorul şcoalelor romîne Eustatovici. Impăratul a dat concesie.

Deşi foaia n'a apărut, este totuşi interesant a se şti, că cei care erau să-i ajute pe Romîni în afacerea aceasta, au fost *francmazoni*. Atît tipograful Hochmeister, cît şi guvernatorul Bánffy erau membri ai lojei St. Andrei din Sibiiu. Cărturarii romîni St. Costa şi V. Buruţ de asemeni făceau parte din lojă şi împreună cu Molnar, medicul oculist, cunoscut din revoluţia Horea, erau să fie conducătorii foii.

De altminteri mai bine se poate vedea protecţia Curţii din următoarele fapte: La 1782 Iosif II numeşte inspector de şcoale (gr. cat.) pe George Şincai, muncii şi străduinţii căruia se poate mulţumi că în decurs de 12 ani între Romînii gr. cat. se înfiinţează 300 şcoli poporale (până atunci aveau, după cum reiese din documentele Hurmuzaki, numai 10). Pentru ridicarea Rominilor gr. orientali, Iosif II de asemeni ordonă (4 Martie 1786) a se întemeia şcoli în comunele mari, iar prin ţinuturile unde satele sînt mici şi împrăştiate, să se facă o şcoală comună, care să se susţină din didactru, iar dacă acesta nu ar ajunge, din fondurile de şcoală ale Ungariei şi Ardealului. Pentru instruirea învăţătorilor trebuincioşi, a dispus a se ţine un curs de 6 luni, la Timişoara şi Vîrşeţ.

Eroii redeşteptării noastre naţionale în această epocă şi sub oblăduirea Curţii s'au format. Activitatea lui *Samuil Klein*, *George Şincai*, *Petru Maior*, apoi *Ţichindeal*, *Iorgovici*, *Bojinca*, *Al. Şandor* cade chiar în epoca ce precurge marilor evenimente dela 1848—49. Şcoala acestei mari generaţiuni a format şi pe *George Lazăr*, care trecînd în Muntenia, porneşte marele curent la care s'au încălzit toţi fruntaşii dela 1848.

După cum din porunca lui Iosif II s'au întemeiat la Temişoara şi Vîrşeţ şcoli *preparandiale*, aşa—mai tîrziu—episcopul gr. or. Moga dela Sibiiu înfiinţează şi el o preparandie, curs de 6 luni, pentru tinerii gr. or. şi peste tot se porneşte acolo o mişcare culturală despre care *Petru Maior* scrie: „Ori cît de puţină avere au avut neuniţii din Ardeal, n'au trecut de cît doi ani dela stabilirea episcopului în Sibiiu, şi ei iute au înfiinţat seminar pentru preoţi, iar *graţia împărătească* li-a conces, ca anual 4 tineri neuniţi ardeleni să studieze teologia în *Viena*, să poată fi apoi profesori în seminarul d'acasă. Cît priveşte şcolile de prin sate, neuniţii i-au şi întrecut deja pe uniţi în Ardeal".

Nu e, cu un cuvînt, nici o mişcare, al cărei îndemn ori sprijin să nu fie Curtea din Viena.

Este deci lesne de înţeles, de ce, chiar la începutul evenimentelor dela 1848—49, pe Romîni îi vedem fără ezitare, în tabăra împărătească.

Ioan Russu-Şirianu

Din Basarabia

Cu tot haosul ce a cuprins întreaga împărăţie rusă, cu toate opintelile desnădăjduite ale reacţiunii, adîncile nevoi ale vieţii nu pot fi înăduşite, nici sofisticate, chiar în colţul cel mai întunecat al Imperiului, cum e oropsita Basarabie.

În această provincie, de un veac uitată de Dumnezeu, dată pradă „adevăraţilor ruşi", cu nume ca *Cruşevanu*, *Bulaţelu* şi *Voloveiu*, atita timp se privea ca o crimă de stat simpla constatare că majoritatea covirşitoare a locuitorilor ei nu sînt Ruşi, ci „Moldoveni..."

Acum însă, deşi cuvîntul „Romîn" tot e încă pus la index, după ce am asistat la inaugurarea unei tipografii *oficiale* pentru tipărirea cărţilor bisericeşti „moldoveneşti", la care au asistat guvernatorul şi toate autorităţile superioare ale provinciei,—vedem deschizîndu-se bisericile pentru predicatorii romîni.

În adevăr, în ziua de 21 Noembrie a. c., cu binecuvîntarea părintelui protopop *Popovici*, în „Biserica Nouă" din Chişinău, un tînăr inimos, d. *Hinculeţ* a ţinut o predică, *în romîneşte*, întitulată „Invăţătura în ziua Aducerii în biserică a Preasfintei Nascătoare de Dumnezeu".

Predicatorul a ştiut să prefacă amvonul bisericesc într'un altar al culturii naţionale.

Pentru ca să vedeţi, ce pot auzi astă-zi în biserică bieţii „Moldoveni", reproducem partea finală a cuvîntării d-lui Hinculeţ care e un adevărat eveniment în viaţa noastră publică:

„Vă e cunoscut, fraţilor, că ţara noastră, Basarabia, e locuită mai mult de Moldoveni, de un popor, care nu atît de mult e alipit de Rusia, dar care în multe împrejurari şi-a dovedit credinţa sa către Rusia. Chiar la alipire poporul moldovan, în puterea manifestului împăratului Alexandru I Binecuvîntatul, a primit dreptul la sine-cîrmuirea după obiceiurile sale şi în limba sa părintească. Dar cu vremea pentru scopurile rusirii, limba moldovenească încetul cu încetul a început a se scoate din dregătoriile stăpînitoare locale, din şcoli, mai pe urmă şi din Bisericile Domnului,—cea ce mai ales e trist. Dar Moldovenii mulţumită măsurilor aceste nu s'au prefăcut în Ruşi, însă au început numai

în privinţa culturală a rămînea de alte popoare. Iar din pricina neştiinţii, a întunericului său şi a sarăciei, poporul acesta este obijduit şi despreţuit de celelalte popoare ce trăesc la un loc cu el, s'a făcut de rîs la alţii, s'a făcut basm între popoare: chiar şi numele Moldovanului s'a făcut un nume de sudalmă, iar mulţi Moldoveni după obîrşie, se leapădă de poporul lor. Dar parcă poporul acesta nu e atît lipsit de daruri sufleteşti, nu e atît obijduit de Dumnezeu, că nu s'ar mai putea ridica din starea lui grea de faţă! Nu, asta nu se poate spune: poporul moldovan şi celui rus i-a dat din sînul său oameni mari, ca Petru Movilă şi alţii.

.....„Nu sfinţeşte oare însuşi Isus Hristos dreptul, ba chiar datoria fiecărui popor a se ruga sau a vorbi cu Acela, care a zidit toate neamurile şi limbile lor, în limba lui părintească? Dar acum nu mai e departe vremea aceea cînd şi pentru fratele nostru cel mai mic, pentru ţăranul moldovan mai strălucitor va răsări lumina lui Hristos, cînd şi el va lăuda pe Dumnezeu în limba lui. Acuma s'au şi pus cîteva începuturi bune în această privinţă. Cu bine-cuvîntarea arhi-păstorului nostru, preaosfinţitul Vladimir, s'a deschis tipografia moldovenească, unde s'a şi început a se tipări cărţi bisericeşti moldoveneşti; în seminarul duhovnicesc local se introduce limba moldovenească, iar în şcoala eparhială de fete ea se şi predă. Şi noi credem, că e aproape şi vremea aceea, cînd limba aceasta va fi dată aceluia care are mare nevoe de ea,—ţăranului sătean moldovan, cînd limba moldovenească va fi introdusă în şcolile începătoare.

„Dar, fraţilor, nici o împiedicare să nu ne desbată pe noi de la lucrul sfînt al luminării copiilor noştri proprii. Nădăjduindu-ne în ajutorul lui Dumnezeu, cu toate ce ne e în putinţă, să biruim toate împiedicările, ce ne stau în cale. Taţilor şi mamelor! Daţi şcoli copiilor voştri—şi fetelor şi băeţilor. Acolo ei vor învăţa legea lui Dumnezeu, acolo ei vor cunoaşte binele şi lumina, şi vor creşte Ziditorului întru slavă, vouă spre mîngîere, bisericii şi pămîntului părintesc pentru folos.—Amin"....

Amin!....

* * *

În aceiaşi ordine de idei trebue să semnalăm înfiinţarea, de acum cît-va timp, de către preoţii Basarabeni a societăţii bisericeşti şi culturale cu nume de „Frăţimea Naşterii lui Hristos", în scopul, arătat în statute, de „a da poporului moldovenesc din Basarabia material de cetire în limba naţională". Până acum „Frăţimea" s'a mulţămit să tipărească numai predici—traduse în deobşte din ruseşte de părintele M. Plămădeală,— pe care le trimite pe la toate bisericile din provincie, spre a le ceti poporenilor.

Astă-zi se agită ideia de a lărgi activitatea „Frăţimii". In No. 53 din „Basarabia" un preot de sat, ale cărui iniţiale din iscălitură „I. F." îl descopere tuturor Basarabenilor, publică un apel în acest scop, din care extragem pasagiul caracteristic:

„Şi predicile sînt folositoare, dar în ele numai nu se poate să

se încheie tot lucrul *„Frățimii“*. Ea ar trebui să facă mult mai mult. Spre pildă ar putea scoate la lumină pentru Moldoveni abecedare, dicționare și alte cărți de învățătură, cărți de științe, din istoria Bisericii, din istoria cetățenească, din istoria culturii, vr-un jurnal poporan, ar putea organiza coruri moldovenești, lecții (conferințe) în limba moldovenească, și la urmă, ca un lucru de cea mai mare însemnătate, școli cu învățătura în limba națională. Lucrători s'ar afla, numai să nu se facă lucrurile de doi—trei preoți orășeni, ci să fie atrasă toată preoțimea eparhială (a diocezei),—și credem că mergînd pe calea asta, *Frățimea* ar merita și ar dobîndi mulțămirea cea mai mare din partea poporului moldovan“....

* * *

Cu toate că sînt abia cîte-va luni decînd administrația recunoaște existența „Moldovenilor“ în Basarabia, încercările de a deștepta țărănimea n'au rămas fără roade. Dacă în adunarea Zemstvului din Chișinău, țăranii *au votat* împotriva școlilor romînești,—în aceste adunări toată discuțiunea se ține în limba rusă, pe care ei n'o înțeleg de loc, bieții oameni nici nu știau cum și pentru ce votează !...

Dar activitatea culturală, și mai ales propaganda ziarului „Basarabia“, înmulțește pe zi ce merge manifestațiile ca aceia, despre care scrie corespondentul ziarului constituționaliilor-democrați *ruși* din Chișinău, „Bessarabsca Jizn“, în N-rul din 29 Noembrie a. c., din comuna *Valea Perjei*, jud. Benderi.

Comuna Valea-Perjei, spune corespondentul, cuprinde în realitate două părți distincte: partea de sud, locuită de Moldoveni, care au și dat numele acestei comune, și cea de Nord locuită de Bulgari, ce s'au așezat acolo mai tîrziu (fiind aduși de Ruși în calitate de „coloniști“). Populația moldovenească formează cam o cincime, iar cea bulgărească cam patru cincimi din numărul total al locuitorilor comunei. Din punctul de vedere administrativ comuna formînd o singură obște, în adunările plenare ale obștiei comunale (la care după legile rusești iau parte toți locuitorii vristnici), Bulgarii firește majorizează pe Moldoveni în toate chestiunile. Pentru a scăpa de această stare de „subjugare“ (ghilemetele aparțin corespondentului), Moldovenii din Valea-Perjei stărue să fie despărțiți într'o obștie comunala deosebită. În cererea lor ei aduc argumente solide, care dovedesc necesitatea de a se satisface această stăruință. Toată lumea deci credea, că Moldovenii vor reuși în sfîrșit în năzuințile lor de „autonomie“ (iarăși ghilemetele corespondentului). Cu toate aceste, astă-vară s'a primit o înștiințare oficială, cum că stăruința Moldovenilor e lăsată fără urmare. Dar Moldovenii nu s'au supus, ci s'au adresat din nou către administrația provincială, insistînd ca să le arăte motivele pentru care dreapta lor cerere a fost respinsă. Administrația a însărcinat atunci pe „Zemski nacialnic“ local ca pe de o parte să „convingă“ pe Moldoveni

să renunțe la cererea lor, iar pe de altă parte să ancheteze dacă *toți* Moldovenii doresc separațiunea, sau numai îi îndeamnă cîți-va indivizi („instigatorii!“). În ziua de 19 Noembre a. c. „Zemski nacialnic“ a adunat toată obștia Moldovenilor și le-a „propus“ să voteze împotriva separațiunii. Moldovenii au răspuns prin refuz *unanim* și *categoric*, și au rugat din nou pe „Zemski“ să stărue ca dorința lor legitimă să fie satisfăcută mai curînd.

Atunci „Zemski“ a declarat oamenilor, că cererea aceasta „va fi supusă spre deliberare și hotărîre înaltului Senat“....

Adică, paște murgule !....

* * *

Da, viața nu stă în loc. Chiar în Chișinău, desigur cel mai reacționar din toate orașele mari ale imperiului, asistăm din cînd în cînd la manifestații neobicinuite. Așa în ședința „Dumei orășenești“ (Consiliul comunal) din 24 Noembrie a. c. un consilier a interpelat pe primar, vestitul d. P. Sinadino, în privința îndepărtării din serviciu de către inspectorul școlar a unei institutoare, „pentru motive politice“. Cu această ocazie s'au auzit niște rostiri extraordinare pentru acest Consiliu, majoritatea membrilor căruia e poreclită „huligani“ de către presa locală. Mulți chiar și-au exprimat neîncrederea în „înaltul guvern“ și s'au îndoit că se va da vr'o urmare protestului lor. La aceasta —horribile dictu!— însuși d. P. Sinadino a răspuns, că „acum au trecut acele vremuri cînd *Petersburgul* (ce finețā!) putea să nu bage de samă protestul nostru, acum acolo ascultă cu multă atențiune ce se vorbește în adunările reprezentanților societății, și, probabil, ca răspuns la plîngerea noastră se va primi *unde trebue* (iar!) o mică telegramă, și noi vom căpata o satisfacție deplină“-...

Ca rezultat: Consiliul a hotărît să stărue pentru reintegrarea institutoarei în chestie, și de a aduce la cunoștința Ministrului de Instrucție actele abuzive ale inspecției școlare....

* * *

Pentru moment deasupra tuturor grijilor și a sforțărilor de deșteptare culturală se ridică chestiunea palpitantă a alegerilor apropiate pentru Duma Imperială.

Dar în această privință, precum și asupra situațiunii anormale create în Basarabia prin restrîngerea „pe cale de interpretare senatorială“ a drepturilor electorale ale răzășimii noastre, voiu vorbi altă dată.

M. Costea

Miscellanea

MILITARIZAREA ŞCOLILOR.

Noua organizare a şcolilor pusă în practică cu începerea anului şcolar curent a stîrnit deodată un potop de discuţii pro şi contra. Nu e ziar ori revistă, care să nu-şi fi spus cuvîntul său în această chestie; numai *„Revista de Filozofie şi Pedagogie"*—organ al singurei *„Societăţi Pedagogice"* din ţară—nu şi-a exprimat încă părerea. Aceasta nu dovedeşte însă că cei peste optzeci de pedagogi, fondatori ai Societăţii, n-ar avea o atitudine hotărîtă faţă de noua reformă, ci ne arată numai faptul că No. 2 al revistei-organ se află în preparaţie încă dela apariţia No. 1 din Ianuarie a. c. S-aşteptăm dar cu încredere răspunsul indicat ca cel mai competent.

Lupta încă e inverşunată, şi ne-ar fi imposibil să dăm numele tuturor acelor care şi-au rupt lăncile în acel *tournois* pedagogic, iar mulţimea autorilor streini, depe toate continentele, care au fost citaţi—de multe ori cu adresele greşite—să coroboreze provocările combatanţilor, întrece cu mult numărul autorilor indigeni.

Oratoria publica de tribună a fost şi ea pusă în serviciul acestei aprinse discuţii, şi atunci d. *Al. Xenopol*—însărcinat de Minister—a avut prilejul să dovedească că, nu numai în chestii de estetică literară, d-sa poate să atingă o îngerească abnegaţie.

La un moment dat tabăra militaristă a pus în retragere pe adversari prin o ingenioasă perfidie jubiliară: *„Regele Carol ca pedagog..."* scris negru pe coperta roşă a unei reviste foarte răspîndite, insinua reinvierea chestiei, prea arhaice acum, a antidinasticizmului. Viclenia însă n-a reuşit, panica a dispărut; şi, antimilitariştii au cîştigat acum un aliat invincibil: pe d. *Gh. Panu*, care fără să citeze vreun rege pedagog, dărîmă fără cruţare toate argumentele militariştilor.

Noi, deşi recunoaştem dreptatea d-lui Panu, întru-cît priveşte raţiunea pedagogică, avem totuşi o îndoială în ce priveşte raţiunea de stat. Pedagogul e chemat să fasoneze tinerele generaţii în vederea unui ideal; idealul însă etico-social al unei epoci istorice trece peste competenţa pedagogului:—el e determinat de o sumă de factori politico-sociali-economici care numai în minţile oamenilor de stat îşi găsesc sinteza lor de-

finitivă. Fixarea idealului educaţiei publice cade în răspunderea conducătorilor ţării, căci ei sînt în măsură, mai mult decît ori care alţii, să cunoască momentul istoric al ţării pe care o conduc. Puţini pot pricepe marele secret al conducerii popoarelor! Sînt momente în viaţa unui popor cînd el trebue să rupă brusc cu tradiţia trecutului! Şi, mare răspundere au, în faţa Istoriei nepărtinitoare, îndrumătorii neamurilor! Sînt semne netăgăduite, care, pentru acei care vor să vadă, ne arată că trebue să rupem cu inerţia noastră tradiţională; necesităţi inexorabile ne îndreaptă spre o nouă stea polară: *Expoziţia Naţională* a exhibat Europei întregi uimitoarea dezvoltare a ţării; excedentul budgetar invederează excelenta stare materială a populaţiei rurale! În toate timpurile o situaţie similară a facut pe popoare sa părăsască politica paşnică şi să se gîndească la o politică de expanziune: cuceriri şi colonizări. Oare conflictul cu Grecia nu ne arată încotro se vor îndrepta tinerele noastre batalioane; iar curentul crescînd de emigrare nu e oare un simptom al politicii noastre coloniale? Atunci să se spue odată,—căci pregătirile noastre războinice nu mai sînt un secret pentru nimeni,—că nu mai e vorba de o modestă reformă şcolară, ci de dublarea armatei noastre de campanie, aşa cum glăsueşte art. 6 din lege: *„Întreg teritoriul regatului romîn se imparte în cinci regiuni şcolare militare, corespunzătoare celor 4 corpuri de armată şi diviziei din Dobrogea"*. Dar ca în toate legile votate în grabă—şi aceasta trebuea să fie votată în grabă—lacunele nu lipsesc. Pentru ce liceele din Tulcea, Constanţa, T. Severin nu s'au încorporat flotilei marine şi dunărene; şi pentru ce Externatele de fete nu s-au încorporat serviciului crucii roşie? Credem că Parlamentul nu va întîrzia să facă să dispară şi aceste lacune, şi o nouă sumă se va adăugi pe lîngă cei 800,000 lei anual ceruţi deja de actuala reformă. Pentru scopuri mari meschinăriile bugetare sînt totdeauna primejdioase. Şi oare n-ar fi nimerit ca rectorii Universităţilor să fie înlocuiţi prin generali, iar Ministerul de Interne să fie contopit cu cel de războiu?—Dar atunci e un Minister mai puţin!

ÎNVIEREA LUI DANTE ŞI PĂŢANIA UNUI FILSOOF AZIATIC.

Vestea surprinzătoare a învierii divinului cîntăreţ al Infernului ne-o aduce revista Ieşană Arhiva (Director A. D. Xenopol), la al cărei succes crescînd se pare că s'ar fi decis să colaboreze şi ilustrul florentin, cu un interesant studiu în proză. Iată şi termenii în care ne împărtăşeşte „Direcţia" această ştire negreşit îmbucurătoare pentru întregul univers, dar mai ales măgulitoare pentru noi Ieşenii:

„Atragem luarea aminte a cetitorului asupra acestui frumos studiu al lui Dante, scris cu atîta cunoştinţă"...

În realitate, şi fără multă bătaie de cap, cetitorul Arhivei va recunoaşte că are înaintea sa o simplă reclamă a Direcţiei şi că nu „poetul" s'ar fi decis să facă în Arhiva vre-un studiu asupra d-lui Al. G.

Mavrocordato, ci că, din potrivă, acest din urmă scriitor, un sirguincios bibliofil, a început să'şi publice acolo, într'un studiu *asupra* lui Dante, impresiunile sale culese din lectura poetului şi a numeroşi scriitori dantologi.

Reuşit-a acum într'adevăr d. Mavrocordato să aducă vr'o contribuţie inedită la cele cîteva kilometri de bibliotecă dantologică existentă? Aceasta nu se poate încă şti, de oarece studiul său nu este publicat până acum în întregime. Avem însă tot dreptul să ne aşteptăm la o lucrare serioasă, mai ales dacă ţinem samă de spiritul critic de care autorul a dat dovezi şi în alte împrejurări, iar mai ales în următoarea:

Era o mare nedumerire istorică în privinţa circumstanţelor care au însoţit încheierea păcii dela Prut, între Ruşi şi Turci, la 22 Iulie 1711. Şi nedumerirea venea din faptul că deşi Ruşii fuseseră cei bătuţi, totuşi Turcii s'au mulţumit a le dicta—spune d. A. D. Xenopol în Ist. Rom. vol. IV pg. 520—numai „nişte condiţii care pentru o perdere obicinuită ar putea părea îndestul de grele, dar care erau nimica în asămănarea cumpenei din care scăpa pe ţarul".—Cum să ne explicăm această generozitate turcească?

Voltaire, un contimporan al evenimentelor, o tălmăceşte prin mituirea Vizirului, sau cel puţin a locoţiitorului lui, care comanda oastea turcească. Deşi mai tîrziu el a revenit asupra acestei legende, atenuînd-o, totuşi prima versiune a trecut la toţi scriitorii şi istoricii posteriori. Este însă de remarcat că dintre contimporanii războiului, în afară de Voltaire, acea legendă nu o mai pomeneşte decît un Suedez anonim, în raportul adresat prin Anton Otto, principelui Eugen de Savoia.

În faţa acestui izvor de informaţie, avem pe istoriografii noştri N. Costin şi I. Neculcea, acest din urmă chiar martor ocular al împrejurărilor, în calitate de hatman al domnitorului Cantemir. Ambii aceşti cronicari nu numai că nu pomenesc nimic de mituirea Vizirului, dar afirmă amîndoi un fapt care înlătură chiar cu desevîrşire o aşa ipoteză. Ei ne spun că pacea ar fi fost cerută nu de către Ruşi, ci de Turci, aşa că cei de'ntâiu nu aveau nici o nevoie să recurgă la mituire. Atunci, întrebarea este de ce Turcii, învingători la Prut, cereau pace? Şi cronicarii răspund: pentrucă fuseseră demoralizaţi de furia cu care Ruşii se luptaseră contra Ienicerilor, că aceşti din urmă refuzau să deie un nou atac, etc. etc... Alături cu aceştia, D. Cantemir nu pomeneşte nici el despre mituire, dar spune, dimpotrivă, că pacea a fost propusă de Ruşi şi nu de Turci.

Acestea erau izvoarele cunoscute până dăunăzi, pe care avea să le cearnă critica noastră istorică. Cel de'ntâiu care a relevat contrazicerea lor, a fost Mihail Cogălniceanu, acel genial diletant în atîtea ramuri ale culturii noastre naţionale. Intr'o carte publicată la Iaşi în 1845, el îmbrăţişează punctul de vedere al cronicarilor şi declară falşe ambele aserţiuni: şi că pacea ar fi fost cerută de Ruşi, şi mituirea Vizirului.

În acest stadiu moşteneşte chestiunea d. A. D. Xenopol care, în 1891, face să apară vol. IV din a sa Istorie a Rominilor. Să vedem cum o rezolvă „marele nostru istoric."—În privinţa propunerilor de pace, d-sa este categoric: Ruşii sînt acei care le-au propus şi nu Turcii; iar această părere a fost confirmată acum în urmă şi prin noile dovezi aduse de d. Al. G. Mavrocordato, dintre care una peremptorie dar necunoscută d-lui A. D. Xenopol, anume mărturiea chiar a ţarului Petru cel Mare.

Rămîne acum a doua parte a problemei: Ce putea determina pe Turci să accepte pacea în condiţii aşa uşoare pentru Ruşi?—Aici d. Xenopol este mai eclectic: pe de o parte reproduce argumentele întîlnite în cronicari, precum şi unul al cărui izvor d. Mavrocordato nu-l găseşte nicăiri (scrisoarea Sultanului către Vizir prin care-i ordonă să primească propunerile de pace); iar pe de altă parte, d. Xenopol primeşte şi legenda mituirii, după cum se poate vedea din următoarea citaţie: „...toate aceste (împrejurări) întărite de Ruşi şi prin daruri însemnate făcute Vizirului, adunate dela toţi ofiţerii armatei, din iniţiativa împărătesei Caterina. Neculcea spune că i s-ar fi dat până la 800 pungi". Dar pe ce izvoare, credeţi că'şi sprijine d. Xenopol această afirmare de mituire? Pe Voltaire,—care renunţase la ea? Nu; ci pe anonimul Suedez, şi pe cronicarul nostru Neculcea (Letopiseţele II p. 363)!

Aici intervine d. Al. G. Mavrocordato—autorul studiului lui Dante—învederînd nu numai însuşiri de asiduu scociorîtor de izvoare, ci mai ales, un spirit critic care lipseşte chiar unora dintre marii noştri istorici. Iată, într'adevăr, ce valoare acordă d-sa celor două izvoare citate de d. Xenopol:

1°) Mărturia anonimului Suedez nu are nici o valoare, de oare ce cuprinde numai nişte *propos de garde*, care se scornesc cu prilejul oricărei înfrîngeri. Dacă mituire ar fi avut loc—se întreabă d-sa cu drept cuvînt—nu ne-ar fi relatat-o reprezintantul mai serios, la faţa locului, al regelui Carol XII, anume Poniatovski, care nu pomeneşte nimic despre aşa ceva?

2°) Dar ceia ce este şi mai curios, este că Neculcea, la locul citat de d. Xenopol (Letopiseţi II p. 363) nu pomeneşte nimic de mituire, de oare ce el se ocupă acolo de a treia domnie a lui Racoviţă!... Mai mult încă—zice iarăşi cu drept cuvînt d. Mavrocordato—Neculcea nici n'ar putea să spuie nicăiri aşa ceva, căci „acel cronicar pretinde că *Vizirul* a trimis soli de pace: prin urmare nu i se puteau oferi (acestuia) pungi, cînd i se acorda lui cererea...."

Dar d. Xenopol este nu numai istoriograf şi critic istoric, al cărui discernămînt în alegerea izvoarelor şi metoda ştiinţifică în citarea lor, d. Mavrocordato ni le pune aşa de bine în evidenţă; d. Xenopol are şi pretenţiuni de a face filosofie istorică, prin articole publicate în diferite reviste străine şi prin conferinţele sale ţinute la diverse congrese... Iată cum îl apreciază d. Mavrocordato şi în această privinţă. Cităm textual:

„D. Xenopol a găsit şi o altă cauză pentru scăparea lui Petru;

el scrie în istoria IV, 519: „Fatalitatea însă înscrisese în cartea destinelor omeneşti vieaţă pentru Rusia şi moartea pentru Turcia".—Nu cunoşteam pe distinsul nostru concetăţean ca atît de convins fatalist—exclamă d. Mavrocordato—şi nu ne aşteptam la această aziatică tălmăcire".

„Aziaticul" filosof istoric nu a răspuns însă până acum la nici una dintre aceste critici, deşi ele i-au fost făcute în chiar propria sa revistă Arhiva (Anul XVI, No. 11) pusă sub direcţiunea d-lui A. D. Xenopol....

Iar cunoscînd această împrejurare, cetitorul nu numai că va aştepta de la d. Mavrocordato lucruri inedite şi asupra lui Dante, dar va găsi şi foarte îndreptăţite laudele pe care d. Xenopol i le face cu anticipare şi cu netăgăduită competinţă....

ULTIMUL „DECRET" AL D-LUI N. IORGA.

În No. 57 al „Neamului romînesc" dl. N. Iorga decretează:

„Facultatea de ştiinţe din Iaşi putea să nu aleagă din nou ca de-„can pe d. P. Bujor, după cele petrecute acum de curînd"...

Ori-cît ne-am fi obicinuit să primim cu seninătate decretele şi sentinţele d-lui Iorga, de astă dată acest ton apocaliptic ne cam îngrijeşte.

Dl. P. Bujor a fost ales decan de *unanimitatea* colegilor săi, — profesori ai facultăţii de ştiinţe, (între care sînt mulţi buni creştini) într'un glas l'au găsit vrednic de încrederea lor.

Socoate profesorul de istorie din Bucureşti, că e cuviincios, în împrejurări date, să lanseze cu tonul de *Pontifex maximus* al culturii romîneşti, o anatemă, fără nici o motivare sau justificare?

Dar, în fond, pentru ce, mă rog, d. Bujor n'ar mai putea fi decan al facultăţii de ştiinţe?

Pentru că a îndrăznit să polemizeze cu d. A. C. Cuza în chestia „sf. aghesme"?

Papa cel alb din Bucureşti nu se mulţumeşte să se creadă infailibil el însuşi, ci conferă infailibilitatea ca cel chemat să lege şi să deslege „harul", şi Papei celui negru (ad majorem Dei gloriam...) din Iaşi?...

Şi cînd te gîndeşti, că până şi împăratul Wilhelm a fost silit să accepte ca rector la Universitatea din Berlin pe profesorul de *teologie* Harnack, care în critica dogmelor şi a tradiţiilor creştine, în unele privinţi, merge mai departe, chiar decît un Renan sau Strauss!...

În ce atmosferă de intoleranţă medievală ne afundăm?

EFECT ŞI CAUZĂ.

Adeseori vedem apărînd, în broşură, articolele mai însemnate publicate în unele reviste. Iar cauza acestui fenomen este lesne de găsit: în dorinţa autorilor de a da lucrărilor lor o publicitate încă şi mai întinsă decît aceia de care se bucură revistele respective.

Cum că fenomenul acesta—dealtmintrelea aşa de răspîndit—nu a

putut scăpa nici sagacităţii celor care diriguiesc „Revista Idealistă", nu mai rămîne nici o îndoială; îndoielnic este numai dacă pătrunderea lor ascuţită s'a putut ori nu ridica dela efect până la cauza eficientă...

Şi negativa este mai probabilă, de oarece noi nu am putut trage nici un folos din ultimul număr al menţionatei reviste, tocmai din pricina că îl cetisem aproape în întregime în broşurile voluminoase, primite dela d-nii Alimănişteanu şi Djuvara, înainte ca d. M. G. Holban să fi apucat a le adăposti în escelenta sa arhivă....

O PĂRECHE ORIGINALĂ.

Cine ar putea măsura, de pe acum, înrîurirea exercitată asupra contimporanilor şi urmaşilor săi de către marele nostru poet Eminescu, pe care d. A. D. Xenopol îl numeşte cu drept cuvînt „soarele poeziei romîne"?—Şi cînd ne punem această întrebare, noi nu ne gîndim nici o clipă la tecnica lui minunată, a cărei formulă fecundează de mai bine de două decenii atîţia crieri fără originalitate, dînd naştere tuturor acelor *surogate* şi *succedanee* eminesciane, care umplu coloanele unor anumite publicaţiuni, precum şi „coşurile" revistelor mai serioase. Ci ne gîndim la influenţa deprimantă pe care poetul a exercitat-o asupra unei întregi generaţiuni—lipsită şi din alte cauze de orice entusiasm—prin al său desgust de vremile actuale şi prin căutarea unui ideal nu în viitorul întunecat—mai greu de răzbătut fără o serioasă cultură ştiinţifică—ci în vremile pentru noi scurse pentru totdeauna, pe care le acopere însă, praful strălucitor al unei poezii de cinci ori şase veacuri....

Ideal perdut în noaptea unei lumi ce nu mai este....
Eu te-aud, te văd, te caut....

Această înrîurire a poetului ar trebui mai ales cercetată, şi ea a fost mare, nemăsurată, pentru că îşi hrănea puterea ei, veşejitoare de avînturi, cu laptele supt din chiar psihologia noastră etnică şi din cronicile noastre bătrîne, din experienţa individuală a unui traiu cu desăvîrşire chinuit şi din speculaţiunile cele mai nouă ale filosofiei predomnitoare.... Cine nu cunoaşte, într'adevăr, şi biografia tristă a poetului şi încercările recente, ale unuia dintre harnicii noştri scriitori, de a diseca în opera lui Eminescu însuşi scheletul filosofiei kantiane?

Ei bine, acestui biet Eminescu, floare cu un parfum dulce şi delicios, dar neprielnic şi poate chiar deleter pentru organismele necrescute într'o sănătoasă filosofie a vieţii,—pe care noi, încă până eri, îl socoteam numai drept o rară şi stinghere eflorescenţă a literaturii noastre sărăcăcioase,—i s'a găsit înfîrşit o păreche—şi ce păreche originală!—cultivată în sera aşa de intelectuală a călugăriţelor dela Notre Dame de Sion....Iar pentru ca cetitorul să nu ne bănuească vr'o intenţiune zeflemistă, noi vom cita aici textual cuvintele inventatorului, care este însuşi d. A. D. Xenopol, fostul până dăunăzi rector al universităţii ieşene şi *încă* şi astăzi membru—numai în secţia istorică, este adevărat—al Academiei romîne:

„Riria—zice d-sa—are un adevarat cult pentru Eminescu, pe care l-a slăvit în mai multe scrieri ale ei. Ea are, în chipul ei de a cugeta *asămănarea mare cu marele poet* [1], nu e imitatoare, *ci părechea lui originală*".

Şi d. A. D. Xenopol, care este convins—deaimintrelea ca şi noi—că nsuşirea sa de membru al secţiei istorice din Academie, nu-i este suficientă spre a fi crezut pe cuvînt, mai ales în materie de estetică literară, îşi dă osteneala a-şi sprijini afirmaţiunile sale cu numeroase citaţii. În acest scop, d-sa alege o „minunată elegie, una din cele mai duioase ce s'a scris în limba romînă", pe care transcriind-o în ultimul număr al revistei sale Arhiva, se îndeletniceşte acolo cu frumuseţile nebuloase ale poetei, trudindu-se să le limpezească publicului în adnotări extravagante, pe care regretăm că nu le putem reproduce pentru cea mai mare delectare a cetitorilor noştri.

Şi d. Xenopol îşi încheie opera astfel: „Riria este vrednica urmaşă a lui Eminescu. Critica nepărtinitoare, cînd îi va veni timpul să-şi rostească verdictul asupra marei poete, nu va putea decît să întărească această judecată".—Afară numai—bine înţeles—dacă nu va găsi că „această judecată" avea nevoie, ea însăşi, de oarecare întărire!...

DISCURSUL CONTELUI ANDRASSY.

Toată presa de peste munţi comentează cu vioiciune cuvîntarea în parlamentul din Budapesta a contelui Andrássy, micul fiu al marelui om de stat şi ministru în cabinetul Wekerle

Şi acest discurs e în adevăr caracteristic pentru criza prin care trece „statul naţional maghiar".

În adevăr, oamenii de stat maghiari până acum nici nu vroiau să recunoască existenţa unei chestiuni a naţionalităţilor în Ungaria; chiar actualul prim-ministru, d. Wekerle, acum doi ani a declarat la o întrunire publică din Baia-Mare, că el „nu cunoaşte ast-fel de chestiune în Ungaria",—cel mult dacă miniştrii simţeau nevoea de a-şi justifica măsuri violente împotriva „agitaţiunii iredentiste".

Cu toată violenţa cuvîntării sale, contele Andrássy e silit să recunoască, însfîrşit, că „azi-zi e cu neputinţă de a despoia de caracterul său naţional o populaţiune de mai multe milioane", şi că „raportul real de putere în Ungaria se prezintă cu totul alt-fel decît, de pildă, în Germania faţă de Poloneji, şi deci ar fi o greşeală, dacă Maghiarii ar urma o politică pe care Germanii o aplică Polonejilor"... În sfîrşit, ministrul renunţă şi la arma comodă a învinuirii de iredentism,—dar în schimb acuză cu vehemenţă pe deputaţii romîni că împărtăşesc vederile... d-lui A. C. Popovici asupra „Austriei Mari"!...

[1] **Nu numai în interesul esteticei literare, ci chiar şi pentru propria-i eleganţă, ar fi de dorit ca criticul să fie mai precaut, atunci cînd se pune pe... *asămănări*!**

Aşa?..

Dar aceasta poate justifica politica Maghiarilor? Cel mai bun răspuns îl dă marele ziar englez „Times", care până acum în deobşte manifesta multă simpatie pentru Unguri: condamnînd tonul agresiv al lui Andrássy, acest ziar spune, că „Maghiarii n'au drept să vorbească în numele întregii ţări, întrucît Ungaria este un conglomerat de neamuri, iar nu un stat naţional"!...

Acesta este rezultatul politicii *activiste*, care îi dă o nouă consacrare.

Nădăjduim, că pe aceastâ cale se va face cu încetul şi educaţia politică desăvîrşită a Maghiarilor...

JUBILEUL „ARMONIEI".

Societatea corală „Armonia", din Cernăuţi care, pe lingă dezvoltarea gustului artistic mai are şi însemnătatea de a fi un centru naţional al Romînilor Bucovineni, şi-a serbat jubileul său de 25 de ani în zilele de 25, 26 şi 27 Noembrie stil nou.

Regretînd că nu ne-am putut îndeplini gîndul de a asista înşine la serbările fraţilor Bucovineni, sîntem nevoiţi a face aici o scurtă dare de samă după ziarul „Voinţa Poporului" din Cernăuţi.

În prima zi, 25 Noembrie, a avut loc în localul societăţii, o *Convenire socială*, cu care prilej s'au ţinut mai multe cuvîntări, de cătră mai mulţi reprezentanţi ai diferitelor societăţi muzicale şi studenţeşti din Bucovina.

În ziua a doua, 26 Noembrie, a avut loc *Concertul*, în sala „Musikvereinului". Doamnele, care au asistat, purtau costumul naţional şi afluenţa a fost atît de mare că multă lume n'a putut încăpea în sală. Secretarul societăţii, dr. Em. Sluşanschi, a ţinut o cuvîntare şi s'au executat o mulţime de bucăţi naţionale (coruri, cvartete, duete, solo etc).

Remarcăm—şi vorbim în cunoştinţă de cauză, căci am auzit'o cîndva, sub stîncile care încoronează Rarăul dela Cîmpulungul Bucovinei—pe d-na Aglaia de Onciul (pe-atunci d-ra Aglaia Lupu), care a interpretat, zice *Voinţa Poporului*, „în felul cum înţelege numai un suflet de artist de o sensibilitate deosebit de dezvoltată, două cîntece din comoara poporului: Senin şi Furtună de I. C. Negruzzi, muzica de dr. E. Mandicewski şi Doină Doiniţă de Alexandri, muzica de Eugen Muntean."... Tot D-na Aglaia de Onciul, împreună cu d. Litviniuc, a cîntat Mama lui Ştefan cel Mare, de Bolintineanu, muzica de George Dima.

În ultima zi, 27 Noembrie, a fost o *Serată*, la care doamnele au venit, în marea lor majoritate, în costumul naţional.

VILEGIATURA ÎN MOLDOVA.

O veste tristă pentru Moldovenii iubitori de natură, mai ales pentru intelectuali—în cea mai mare parte profesori—care găseau pentru nervii obosiţi de încordarea unei munci grele, vara, în tăcutele mănăstiri

din județul Neamț, liniștea, farmecul și răcoarea: Sinodul, printr'un vot expres, interzice vilegiatura la Mănăstiri.

Motivul, probabil, e de ordin moral. Nu știm cum vor fi glăsuind canoanele, dar *faptul* că mănăstirile noastre n'au avut niciodată caracterul claustral al celor din Apus, ceea ce a stîrnit mirarea unui Kotzebue (vezi *Din Moldova: „Mănăstirea Tomnatica"*), *faptul* că „vilegiatura" în mănăstiri e foarte veche, de pe cînd lumea era mai pioasă decît astăzi, *faptul* că sub atîți Mitropoliți ea a fost îngăduită, sub Mitropoliți ca Iosif Naniescu, care a fost un sfînt, ultimul din linia Dosofteilor și a Veniaminilor,—toate acestea ne dovedesc cum că canoanele ori permit ori, cel puțin, nu se opun „vilegiaturii" la Mănăstiri.—Așa dar motivul, încă odată, trebue să fie de ordin moral.

Trebue să se fi invocat cine știe ce întîmplări „lumești" care ar stinjeni „sfințenia" călugărilor și călugărițelor, ...care au renunțat la lume.

Pe cît știm, vizitatorii din orașele Moldovei, în genere oameni serioși, cu poziție socială, cu familie, nu pot fi o primejdie mai mare pentru „morala" mănăstirilor, în cele două luni de vară, decît contactul permanent al călugărilor și călugărițelor cu satele sau cu orașele dimprejur, —știut fiind că Mănăstirile noastre sînt ca orice alt sat, în care se intră cu deplină libertate și din care se iese cu deplină libertate...

Ni se spune că acel care a inspirat această măsură, care a cerut-o chiar, este I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei, care, în îngrijirea ce o poartă bunului mers moral al Mănăstirilor, dovedit și prin desele sale inspecții, ar fi fost alarmat de unele lucruri întîmplate la Mănăstiri vara, lucruri de sigur mai rare decît cele întîmplate *nu* din cauza vizitatorilor.

Ei da, sînt efecte ale slăbiciunii omenești, care nu se pot înlătura decît prin sistemul absolut claustral din Apus.—Și I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei, om modern, foarte modern, sîntem încredințați că, conform și spiritului creștin, înțelege bine, foarte bine, slăbiciunile omenești, pentru care are mare, foarte mare comprehensiune,—de aceea dar ne permitem să-l rugăm în numele iubitorilor de poezia naturii, să intervină pentru a se reveni asupra fatalei hotărîri.....

CASA LUI CREANGĂ

O ruină părăsită, așăzată în „valea plîngerii" a „Țicăului"—rustica mahala a Iașilor—amintește astăzi foasta „bojdeucă a lui Creangă", către care ar trebui să se îndrepte, cu pietate, inima ori cărui Romîn.

Dacă numeroșii prieteni, în viață, ai lui Creangă—printre care sînt mulți în stare a-și da samă de valoarea reală a marelui scriitor—sînt prea absorbiți de învălmășala luptelor politice ca să-și mai aducă aminte de fostul lor prieten, sperăm că actualul Primar care, se pare nu pune interesele materiale și morale ale comunei mai prejos de interesele electorale, va lua măsuri de restaurare și păstrare a modestei locuinți, unde odată s'au produs unele din capo d-operile literaturii noastre.

Dorim din toată inima să nu fim dezamăgiți.

UN RECENSENT „No 2"

D. O. Densușianu face în Viața Nouă dela 1 Decembrie următoarea recenziune:

„Voluminoasa scriere a d-lui Erbiceanu e plină de lucruri (ne) interesante: teorii frumoase (banale), argumentări (ne) solide, idei largi (înguste). Ea (nu) atrage cu atît mai mult, cu cît la știința dreptului, scrierile romînești bune (nu) sînt rare de tot... D. Erbiceanu e judecător de instrucție și, după cele ce citează și discută, un (ne) cunoscător al noilor teorii de drept... Cum lucrarea (nu) e scrisă curgător și atractiv, (nu) va fi de sigur de mare preț nu numai pentru avocați și magistrați—cum crede autorul—ci (nici) pentru restul lumii cu pretenții de cultură"....

Explicația procedeului de *transcriere*, de mai sus, cetitorul o poate găsi în articolul „Specialistul Romîn" din acest număr al revistei noastre, la pag. 502.

D. RADU D. ROSETTI REDIVIVUS.

Sămănătorul și-a luat însărcinarea să refacă virginitatea d-lui Radu D. Rosetti, primindu-l între colaboratorii săi. În numărul din 3 Decembrie al acestei publicațiuni, cetim următoarea epigramă mușcătoare la adresa stindardului țării, menită să-l facă din tricolor, roș de rușine:

Tu care reprezinți, temut
Iubita Țară Romînească,
Din lemn de-al nostru ești făcut,—
Dar din mătase franțuzească.

Abil bărbat, d. Radu D. Rosetti! A știut cu ce să-l atingă la coarda simțitoare pe criticul Sămănătorului! „Mătasa *franțuzească*" este „iarba ferului" cu care autorul a făcut să sară lăcata dela poarta revistei bucureștene.

Vorba lui Cațavencu către Popescu și Ionescu:

„Voi dascălii sînteți băeți buni, dar aveți un cusur mare: cum vă vorbește cineva de istorie, s'a isprăvit: are dreptate"...

P. Nicanor & Co.

Dicționarul Academiei și d. Sextil Pușcariu

De cîtva timp, Academia Romînă a făcut [d-lui Sextil Pușcariu] onoarea de a-l însărcina cu redactarea dicționarului limbii romînești, care a găsit însfîrșit omul de realitate și de măsură ce-l poate duce, în termen scurt, la bun capăt.

***N. Iorga, Neamul Romînesc*, 15 Oct. 1906.**

„Junimea Literară" din Suceava ne aduce, în al ei al XII-lea număr, un specimen din Dicționarul limbii romîne, pe care îl lucreaza, din însărcinarea Academiei, d. Sextil Pușcariu.

Am cetit cu interes acest specimen, verbul „a ajunge" și ne simțim datori să spunem cîteva cuvinte asupra *metodului* adoptat de d. Pușcariu în alcătuirea dicționarului așa de cu nerăbdare așteptat de Academie și de unii cărturari romîni.

Și, mai întâiu, constatăm că d. Pușcariu, probabil pentru a răspunde cît mai *răpede* așteptărilor Academiei, s'a crezut în drept să-și însușească munca gata a d-lui Hasdeu, făcînd din dicționarul, pe care-l lucrează, o a doua ediție „revăzută", dar necorectată a Etimologicului d-lui Hasdeu. Și poate că are dreptate d. Pușcariu de a renunța la o muncă personală, cînd, neavînd ceva nou de spus, găsește lucrul gata făcut.

Noi credem însă că d. Pușcariu ar fi făcut și mai bine, lucrul ar fi mers și mai răpede (și aceasta e condiția *primă* pe care o pune Academia), dacă ar fi transcris pur și simplu pe d. Hasdeu, fără să *mai schimbe unele exemple* și fără *să adauge unele explicații proprii*, cum e de pildă aceea că „adeseori subiectul e un abstract... de care complimentul fuge", ori că mișcarea, pentru a ajunge undeva, „poate avea direcție orizontală, să plece de jos în sus sau de sus în jos"—*adaosuri* care, credem, nu vor fi spre folosul acestei a doua ediții a d-lui Hasdeu, care, probabil, va afla cu surprindere această *corectare* a sa.

Așadar, afară de aceste abateri arătate mai sus, încolo, atît *în înșirarea înțelesurilor cît și în explicările semantice și în exemple*, d. Pușcariu urmează atît de fidel pe d. Hasdeu încît, dintr'un punct de vedere, opera d-lui Pușcariu are o adevărata utilitate, dat faptul că *Etymologicum Magnum* nu se mai află în comerț.

Pentru a pune publicul în curent cu modul cum d. Pușcariu a „revăzut" Etymologicul d-lui Hasdeu, vom face aici o dare de samă a specimenului publicat:

D. Pușcariu: „Înțelesul fundamental al lui „ajung" este: „a uni

cevă cu cevă, a duce la olaltă capetele a două obiecte".—D. Hasdeu (Magn. Et. Rom. Tom. I, 1887, col. 617): „Sensul fundamental este latinul adjungo=ad+jungo" unesc la o laltă prin capete un ce cu un ce".

D. Pușcariu—trecînd la înțelesul figurat—: „Ceea ce se leagă sînt „cuvintele" și scopul apropierii e „înțelegerea"."—D. Hasdeu: „Printr-o transițiune semasiologică immediată: „rejoindre l'un l'autre"=tomber d'accord, s'entendre, reciprocul „a se ajunge" însemnează a se înțelege cu alții".

După aceasta d. Pușcariu enumeră izolările: „A se ajunge (în vorbă, în cuvînt, la cuvinte, la sfat, cu prețul, cu tîrgul, din zestre)" scriindu-le în șir și deosebindu-se prin aceasta de d. Hasdeu, care le înșiră unele sub altele în diferitele aliniate în col. 618 și 619, realizînd astfel d. Pușcariu o adevărată economie de spațiu (căci a doua condiție pusă de Academie e *economia de spațiu*).—La sfîrșitul acestui înțeles, d. Pușcariu, *ca și d. Hasdeu*, grupează la un loc exemple în care „a se ajunge" ar avea, cum zice d. Hasdeu, un „sens pejorativ", măcar că în realitate nu e de loc vre-un înțeles deosebit.

La înțelesul al II-lea, „atteindre, attrapper" (la d. Pușcariu),—„atteindre, saisir" (la d. Hasdeu), se urmează *iarăși* șirul d-lui Hasdeu, începînd cu primul înțeles exemplificat prin *acelaș* pasaj din Psaltirea lui Dosofteiu:

„Datu-mi-aĭ vîrtute și mi-aĭ lărgit pașii, să pociu călca iute și să-mi ajung pizmașii, Dacă-i voiu ajunge să fac dintr'înșii cirduri, (la d. Pușcariu pg. 199; la d. Hasdeu col. 621).

Urmează cu înțelesul de „a întrece":

La d. Pușcariu: „Un grad mai mult decît a ajunge e „a întrece".—La d. Hasdeu: „ajung se învecinează cu *întrec*... dar anume cu un moment anterior".

Urmează înțelesul de a „apuca":

La d. Pușcariu: „...Sensul „a prinde... a apucă" *Să mîne amă dracul sufletul mieu și să ajungă*, Coresi, P. S. 13 =ca să gonească amŭ vrăjmașul sufletui mieu și să'l agiungă, Dosofteiu=persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat", paralelă și comparație între Coresi, Dosofteiu și Vulgata, luată *exact* din:—D. Hasdeu 624: „ajung" „saisir". Coresi,1577, ps. VII: „De să măne amu draculŭ sufletulŭ mieu și să ajungă", acolo unde la Dosofteiŭ, 1680: „ca să gonésca amu vrăjmașul sufletul mieu și să'l agiungă", iar în Vulgata „persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat".

La înțelesul 2 figurat:

D. Pușcariu: „Adesc-ori subiectul e un abstract care însemnează un lucru răŭ saŭ neplăcut, precum moartea, boala etc. de care complimentul—omul—e închipuit ca fugind".—D. Hasdeu 625, mult mai concis: „Cu același sens de „apucă" *ajunge* pe cineva bóla, oboséala, grija etc."

Apoi urmează celelalte înțelesuri fără nici o abatere.

La d. Pușcariu „În imprecațiuni".—La d. Hasdeu 625 „în blăstămuri".

D. Puscariu: „(Jur.) + Ajung pre cinevă cu proces [sau judecată] adecă îl învingcausa vinco quempiam... Jemanden den Prozess abgewinnen. L(exicon) B(udan)"—D. Hasdeu 628 „ajung... ca termen juridic. Lexicon Budan: „*ajung* pe cine-va cu procesu, adecă îl învingu, causa vinco quempian, Jemanden den Proces abgewinnen".

Şi astfel merge d. Puşcariu şi mai departe lămurindu-ne că „a ajunge" se deosebeşte de „a sosi" prin aceea că „sosirea" cuprinde numai ideia atingerii punctului din călătorie, fără să implice, ca „ajungerea", nota unei mişcări prealabile lungi şi anevoioase", ceea ce la d. Hasdeu, 629 e: „E sinonim cu *sosesc*; ajung însă cuprinde în sine elementul unei dificultăţi pe care nu-l are sosesc".

La sfîrşit, înţelesul de „suffire":

La d. Puşcariu: „Avem construcţiunea a se ajunge (cu cevă) cu acelaş sens: Nu se ajunge cu leafa nici două săptămîni"—La. d. Hasdeu 635 e ceva mai complect: „...forma reflexivă: „se ajunge". Lexicon Budan: „el nu se ajunge cu leafa sa=non sufficit ei salarium".

Aci termină d. Puşcariu, *pentrucă nici la d. Hasdeu nu e mai mult.*

În toate exemplele citate mai sus, d. Puşcariu *nu citează niciodată opera d-lui Hasdeu,* pe care o citează,—sub prescurtarea HEM—numai la alte 6 exemple: 3 exemple sînt din *documente inedite,* unul dintr'un manuscris al lui D. Cantemir şi unul dintr'o poezie populară *la care d. Hasdeu nu arată izvorul.* Dicţionarul merge mai *răpede* cu acest sistem. Şi de sigur—nu e nevoe să i-o indicăm—d. Puşcariu dela *bărbat* incolo[1]), de unde se ispräveşte Etymologicum Magnum, va reedita pe d. Tiktin, care merge până la litera *C* inclusiv şi pe care n'ar fi făcut rău dacă încă şi de pe-acuma l-ar fi consultat; *ar fi învăţat poate de acolo să separe înţelesurile verbului transitiv de acele ale verbului netransitiv şi reflexiv şi nu le-ar fi zvîrlit amestecate la un loc; n'ar mai fi dat filiaţia înţelesurilor greşită aşa cum o dă d. Hasdeu* şi ar fi băgat astfel de samă că înţelesul de „a se înţelege cu cineva" pe care-l are verbul „a ajunge" într'un exemplu ca „Şerban Vodă agiunsăse şi cu craiul Sobieţki, ca să se scoboare în gios la Bugiac" (Letopiseţi II, 268) nu derivă imediat din înţelesul de „a atinge" ci din acest din urmă derivă, între altele, înţelesul de „a sosi" din care rezultă înţelesul de „a se adresa către cineva cu rugăminte" ca de pildă: „Agiuns-aŭ acel Codrent la Cantemir Vodă, de i-aŭ ertat„ (Letopiseţi II, 258) şi din acesta apoi se dezvoltă sensul de „a se înţelege cu cineva."

Şi fiindcă a venit vorba de greşeli, să relevăm şi lipsuri: d. Puşcariu, luînd pe d. Hasdeu şi zicîndu-şi în sine „Tu se'lo mio maestro e'l mio autore", a scăpat din vedere d. p. înţelesul de „reuşesc să" pe care-l are verbul „a ajunge" într-un exemplu ca „Cine va putea ajunge să spue din destul luptele tale" (Mineele de Rîmnic pe l. Oct, fila 119

[1]) Pentru *bat*, îi recomandăm pag. 514 din acest număr al „V. R."

recto, coloana 2), precum şi înţelesul derivat din precedentul de „a avea valoare" într'un exemplu ca: „Ghicituri care nu ajung o ceapă degerată" (P. Maior, Istorie p. începutul Romînilor în Dacia p. 270).

Dar acest specimen nu ne îndrituește numai de a discuta *modul* ci şi proporţiile ce d. Puşcariu dă dicţionarului său. Ceea ce a făcut pe Academie să-i încredinţeze d-sale lucrarea dicţionarului a fost dorinţa de a-l vedea repede sfîrşit. Noi, care cunoaştem din alte lucrări pe d. Puşcariu ca pe un harnic şi conştiincios muncitor pe terenul filologiei romîne, ne-am închipuit că, posedînd atîta pregătire cît să poată aprecia dificultatea unei asemenea întreprinderi şi chibzuind bine, „quid ferre recusent, quid valeant humeri", se va mărgini, satisfăcînd dorinţa Academiei, să dea un dicţiónar cu proporţii mai modeste. D-sa, se vede, lăsîndu-se ademenit de uşurinţa cu care merge lucrul alaturea de d. Hasdeu, dă unui cuvînt ca verbul „a ajunge",—care e departe de a fi unul din cuvintele cele cu mai multe înţelesuri—proporţii tot atît de întinse aproape cît şi la maestrul şi autorul său.

Până la *C* inclusiv d-sa poate merge destul de *răpede,* căci, după *bărbat,* are pe d. Tiktin; nu-i vorbă, e un inconvenient: până la *bărbat* după *metodul* d-lui Hasdeu, apoi până la *C* după al d-lui Tiktin! Dar fiindcă acest început . . . *obligă,* dacă d. Puşcariu va duce dicţionarul pe acest picior, *îl va putea isprăvi d-sa după dorinţele Academiei?*

Credem că ar face mult mai bine dacă ar lăsa, chiar de pe acum, modelul ademenitor, dar primejdios, al marelui Etymologic—ori numai l'ar utiliza pe acesta, precum şi alte dicţionare, spre compilare—şi ar lua ca bază „Dicţionarul Universal" al d-lui Şăineanu, dîndu-ne o altă ediţie, aceasta, se'nţelege, nu numai „revăzută", ci şi adăogată şi corijată. N'ar fi o lucrare lipsită de folos şi ar fi şi mai potrivită cu puterile d-sale.

Constantin Botez

Cronica istorică

— E nevoe la noi de o revistă istorică? —

Cultura unui neam nu se duce *mai departe* cu lucrări de popularizare. Şi mai ales nu cu lucrări de popularizare ale ştiinţei create de *alte* neamuri. Căci precum un individ ajuns în vîrsta bărbăţiei caută, după puterea inteligenţei sale şi focul caracterului său, să fie *el însuşi*, să creeze ceva nou,—aşa şi popoarele ajunse la conştiinţa de sine, prin însăşi această tendinţă a tuturor fiilor lor aleşi către acelaş ideal, creiază culturi deosebite, *noi* prin noutatea creaţiunilor marilor lor personalităţi şi *unitare* prin înrudirea strînsă sufletească între acele personalităţi.

Printre mijloacele moderne, care călăuzesc şi disciplinează unitatea în gîndire a conducătorilor vieţii sufleteşti a unui popor, sînt felurite reviste de specialitate. Alăturea de ele merg, fireşte, marile reviste enciclopedice şi de actualitate care seamănă în massele adînci ale societăţii roadele aduse de munca şi geniul personalităţilor creatoare. Aceste din urmă reviste nu-şi au însă o temelie sigură decît pe opera de sistematică *ducere mai departe* a culturii, întreprinsă de cele dintăi. Ele nu pot trăi fără cele dintăi, căci ele sînt nu părinţii, ci copiii celor dintăi. Deabia atunci cînd *în chip organic* un neam şi-a pus bazele culturii sale specifice, originale, viaţa revistelor de apropiare a masselor către centrele vii de elaborare a acelei culturi, e asigurată. Căci fără lumina soarelui, lumina planetelor—reflexul celei dintăi—nu există. Iar cei ce se mistue arzînd pentru luminarea unui neam sînt cei ce-i creiază cultura lui originală.

*

Dacă ne întoarcem la noi, vedem trei lucruri de seamă:

— 1°. Pe acele terene de cercetări ştiinţifice (în înţelesul de ştiinţe exacte şi naturale) originale unde-am ajuns mai departe avem şi organe ştiinţifice corespunzătoare: anume pe terenul medicinei, ştiinţelor naturale şi ştiinţelor fizico—matematice.

— 2°. Singura revistă enciclopedică, mai veche, existentă azi la

noi: *Convorbiri literare*, a devenit supt ameninţarea de a muri, în timpul din urmă—aproape—o revistă de specialitate. Ea reprezintă şcoala nouă istorică romînă, a cărei dezvoltare a fost dintre cele mai înfloritoare şi productive pe terenul cercetărilor ştiinţifice din *ultimii* 15 ani.—Din punctul de vedere al culturii romîneşti, *Convorbirile literare* vor fi deci pentru deceniul din urmă, mai ales, preţuite ca revistă de specialitate.

— 3°. Revistele enciclopedice pornite şi ţinute cu de-asila de conducători, ca *atare*, au pierit în scurtă vreme. Deabia astăzi, în ultimii ani, încercările mai mari în această direcţie făgăduesc roade mai înbielşugate.

Aşă dară, cele constatate în general, la începutul acestui articol se aplică şi la noi: dezvoltarea organică a culturii unui popor cere întăi o puternică viaţă ştiinţifică originală cu organele ei respective, şi *apoi* adevărata operă de popularizare *a unei culturi răsărite şi crescute pe pămîntul nostru*, prin organele enciclopedice.

Cum trăesc însă revistele speciale?—Mai rar în chip normal: prin abonamente; în deobşte prin sacrificii materiale făcute de mari instituţii naţionale, înzestrate cu fonduri tocmai în acest scop,—ori, de oameni cu avere, luminaţi. Deabia în „ţările de cultură“ din Apus, şi şi acolo nu toate revistele speciale, şi nu totdeauna, trăesc din abonamente; dar, iarăşi, mai ales din abonamentele nenumăratelor *biblioteci publice* din acele ţări.

Întrebarea ce se pune în cazul nostru e: e nevoe de o revistă istorică specială [1], sau, în altă ordine de idei şi exprimat într'un chip mai peremtoriu: merită o revistă istorică sacrificiile materiale ce ar fi în legătură cu susţinerea ei?

Şi aici trebue să ne oprim ceva mai mult examinînd întrebarea în ea însăşi, din diferitele ei puncte de vedere.

E la noi o aşă zisă „opinie publică“, ce nu se pricepe de fel în chestiile de cultură şi de aceea le ignorează şi nu se ocupă decît de cele politice. Pentru această opinie publică întrebarea ar trebui aşă pusă: poate fi vorba de întemeierea unei *reviste istorice romîne* vrednică de acest nume?—Răspunsul ar fi: „Doamne păzeşte! Ce să facem cu ea acum? Sîntem încă prea tineri (?) şi înapoiaţi pentru aşa un lucru „scump“. Nu trebue să ne avîntăm prea sus şi nu trebue să ne pripim“. Aceşti ultra-optimişti sînt foarte mulţămiţi că trăesc. Altceva nu le mai trebue.

E apoi o altă parte din public, restrînsă ce-i dreptul, dar cea mai aleasă, aceea în care neamul îşi pune nădejdea zilelor mai bune: acei

---

1) *Convorbirile* au datoria să devie iar ce-au fost: îndreptătoarea gustului public în literatură şi (—azi *poi* trece şi pe acest teren mai vast—) în artă.

care cred că-i de muncit din greu şi grabnic—pe toate terenele—ca să recîştigăm vremea... dormită—că altfel ne ia Streinul toate, şi la urmă şi sufletul nostru romînesc.—Aceştia răspund în două feluri:

— 1º. Unii, mai mulţi, că e nevoe, nici vorbă, dar de oare ce sînt acum alte lucruri mai grabnice de isprăvit, n'a sosit vremea.

— 2º. Alţii, mai puţini, că e nevoe, c'a sosit de mult vremea, dar că nu-s mijloace.

Din parte-mi voiu încerca să arăt în cele ce urmează nu numai că e nevoe şi c'a sosit vremea, dar că *sînt* şi mijloace.

*

I. **E nevoe.**—Acest lucru, propriu zis, ar trebui considerat ca de la sine înţeles. Totuşi, fiindcă sînt atiţia care, precum am spus, nu ştiu ori au uitat povestea redeşteptării neamului nostru, le voiu aminti numai, fără a intră în amănunte, următoarele *fapte*.—Conştiinţa naţională unitară a neamului nostru, steaua după care vîslim pe marea înfuriată a existenţei noastre ca popor deosebit, s'a ivit în ziua cînd cronicarii au scris că *ne tragem dela Rîm* şi *toţi de un neam sîntem*. Învierea neamului nostru întru viaţa politică naţională în pragul veacului al XIX-lea cade odată, se identifică, cu naşterea istoriografiei romîne. Toate mişcările mari naţionale sînt precedate ori însoţite şi de noi etape în istoria istoriografiei noastre. (Epoca dela 48, cu operele şi revistele istorice ale lui Kogălniceanu, Bălcescu, Laurian şi Papiu; mişcarea naţional-culturală din ultimele decenii, cu înflorirea noii şcoli istorice romîneşti).

Iar azi? Azi mai mult ca niciodată studiile istorice lucrează la unirea culturală a tuturor Romînilor. *Intern*, prin intensa aducere la cunoştinţă a trecutului şi, ca urmare, întărirea conştiinţei de neam, şi *extern*, prin stabilirea de legături frăţeşti între reprezentanţii ştiinţei istorice din diferitele părţi ale pămîntului romînesc. Şi cu atîta mai mult izbîndesc în această direcţie studiile istorice, cu cît pe deoparte dintre toate studiile *speciale*-ştiinţifice, ele sînt cele mai accesibile unui public mai mare, iar pe de alta, faţă de şovinismul şi absolutismul popoarelor stăpînitoare din celelalte ţări locuite de Romîni, singure studiile istorice pot întreţinea mai activă—fără primejdie pentru fraţii noştri—mişcarea pentru unitatea noastră culturală[1]).

De aceea azi, cînd studiile istorice sînt aşă de înfloritoare şi aşă de folositoare, atîta muncă nu trebue răspîndită în cele patru vînturi, în nenumărate publicaţii periodice de caracter amestecat, ci strînse la un

1). *Vrednic de luat aminte*: singura revistă ce se află la Biblioteca regală din Berlin în *dublu* exemplar e revista istorică a Societăţii istorice polone, galiţiene, *Kwartalnik Historyczny* din Lemberg. Fireşte revista e trimeasă *gratis* de Poloni.

loc, în jurul unei publicaţii istorice speciale. Căci o mare revistă istorică n'ar fi numai pentru specialişti de folos, ci pentru întregul public romînesc, formînd prin articolele mai generale şi prin dările de seamă cultura istorică a întregului popor. Iar din cunoaşterea mai adîncă a trecutului ar răsări şi mai puternică unitatea neamului şi nădejdea într'un viitor mai bun.

II. **A sosit timpul.**—La 1840 a apărut *Arhiva romînească* a lui Kogălniceanu, la 1845 *Magazinul istoric* a lui Laurian şi Bălcescu, la 1862 *Tezaurul de monumente isorice* al lui Papiu-Ilarian, iar la 1865 *Arhiva istorică a Romîniei* a d-lui Hasdeu. Patru publicaţii periodice, pur istorice, cu viaţă scurtă nu atît din lipse materiale cît din alte pricine,—toate însă avînd însemnătate în istoria istoriografiei noastre[1]).

La 1882 apărù în condiţii excelente *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie* sub conducerea d-lui Gr. G. Tocilescu. Cîţiva ani această revistă fu în adevăr tot aşă de bună pre cît de bine executată tipografic apărea. Curînd însă blestemul care ucisese şi pe aproape toate celelalte o atinse şi pe aceasta. Revista deveni *personală*, şi ca atare atîrnătoare de gusturile şi toanele directorului. Colaboratorii meritoşi dispărură şi revista, propriu zis, muri. Căci nu poate fi numită viaţă existenţa lamentabilă pe care, cu întreruperi de ani de zile în apariţie, o duce acest organ până în ziua de azi.

Felul cum mai ales această din urmă revistă a fost primită de public şi de autoritatea superioară, în timpurile ei bune, arată că încă de atunci sosise vremea pentru o mare *revistă istorică romînă*. Dar nu s'a înţeles la vreme ce era de lipsă pentru existenţa unei atari publicaţii, anume unirea *progresivă* a tuturor puterilor de care dispunea—din ce în ce mai din belşug—ştiinţa istorică şi ţinerea ei în curent cu progresele ştiinţei şi cu nevoile publicului romînesc. Revista a îmbătrînit, s'a învechit, fără vreme şi apoi a adormit. Fireşte, sprijinul material s'a împuţinat şi el în aceeaşi măsură.

Astăzi însă cînd avem frumoase reviste speciale, medicale, de ştiinţe fizico-matematice şi naturale, economice, juridice, etc., e de sigur o anomalie aproape neexplicabilă că n'avem încă o revistă istorică. Căci, fără îndoială, în multe domenii, noi, cele 12 milioane de Romîni de pretutindeni, reprezentăm o cultură *cel puţin* egală cu a Ungurilor. Şi totuşi au Ungurii excelentul lor *Századok*, au până şi Saşii din Ardeal *Arhivul* lor, şi numai noi n'avem o revistă istorică. Ce să mai amintesc pildele ruşinoase pentru noi din Germania şi Italia, unde cîte-un district ori cîte-un oraş susţine frumoase reviste istorice, iar noi, „cele 12 milioane", nu sîntem în stare să susţinem una! [2]) Căci,—

1). Vezi Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne romîneşti*, Bucureşti, 1903, *passim*.

2). Locul nu-mi îngadue să citez titlurile complete, dar voiu cita ţinuturile şi oraşele pentru istoria cărora apare cîte-o revistă specială cel

III. **Sint mijloace.** Fireşte nù abonamente. Ar fi prea puţine, ca să se poată din ele susţinea o revistă istorică. Şi nici subvenţii oficiale. Acestea ar putea fi tăiate de un guvern sau de celalalt, după toane, şi ar primejdui existenţa regulată a revistei. Ci alteeva. Şi rog ca cele de mai la vale să nu mi' se ia în nume de rău, ci *ca expresia sinceră a speranţelor pe care le am în înnalta nostră societate adevărat romînească*. Desigur nu e nici una dintre persoanele ce vom cita care să nu fie convinsă de nevoia urgentă a unei mari publicaţii istorice, periodice, romîneşti. Iar dacă Domniile lor nu au dat ajutorul la înfiinţarea unei asemenea publicaţii, e pentru că nu le va fi fost cerut de aceia pe care D-lor îi credeau ca în adevăr chemaţi să ducă cu bine noua revistă ştiinţifică.

Astfel d-nii Bibescu, C. Brancovan, Calimachi, Gr. G. Cantacuzino, N. Filipescu, Ştirbey au susţinut deja publicaţii istorice pe cheltuiala Domniilor lor. Ce-i dreptul, publicaţii privitoare la, sau în legătură cu istoria familiilor D-lor. Dl. A. Calimachi a susţinut însă şi tipărirea unei mari lucrări a d-lui prof. Iorga, *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, pe care intrigi josnice erau s'o răpească încă pentru multă vreme poate, publicităţii. Domnii Alimănişteanu, I. şi V. Brătianu, Manu, Marghiloman, şi atiţia alţi distinşi membri ai clasei noastre conducătoare ar socoti desigur ca un plăcut sacrificiu darea unei sume oarecare, anuale, pentru întreţinerea unei reviste istorice romîneşti. Şi poate că în acest caz chiar şi de mai sus ar veni un ajutor cu atît mai preţios cu cît mai la vreme şi mai binevoitor ar fi dat. Căci, în adevăr, cînd astăzi la noi sînt atiţia oameni cu averi princiare, ar fi trist ca să nu se dea pilde şi de acel avînt patriotic de care s'au arătat capabili spre binele neamului lor, atiţia Unguri şi Greci, în trecut ca şi în timpul de faţă şi chiar Romîni ca vrednicii nobili de Mocioni, cei mai mari binefăcători în viaţă ai Romînilor de peste munţi.—Aproximativ 12,000 de lei anual ar fi la început de ajuns pentru scoaterea revistei în două volume în 8º de c. 640 pp. fie-care, în 1,500—2,000 de exemplare. Şi această sumă de bani chiar numai pentru douăsprezece din persoanele mai sus enumerate n'ar putea cădea de fel supărător, decum încă pentru mai multe. Fireşte că fiind fonduri mai bogate s'ar putea îmbunătăţi atît hîrtia cît şi dimensiunile revistei. Iar dacă ar mai fi şi abonamente ori alte ajutoare, s-ar putea creia şi volume de suplemente la revistă, cu publicaţii istorice mai mari, independente, ca la multe din revistele ştiinţifice din Apus.—Iar şi mai bun lucru ar fi crearea unei societăţi istorice (nù ca aceea care din nenorocire trăeşte încă), în care persoanele cu dare de mînă ar intra ca membri fundatori, iar istoricii ca membri activi. Atunci revista scoasă de societate ar avea un viitor şi mai asigurat.—Dar acestea sînt amănunte de care ar fi vreme de-ajuns de vorbit atunci cînd speranţele ar fi să se prefaca în fapte [1].

Destul că înfiinţarea unei *reviste istorice*, repet iară, *vrednică* de acest nume, ar fi o mare faptă de înaltă cultură naţională. Iar că din punct de vedere ştiinţific n'ar avea a ne fi ruşine de dînsa, poate garantă întreaga activitate a „şcolii noi istorice", care şi-ar face din ridicarea cît mai sus a revistei, un punct de onoare.

* *

Sînt împrejurări de acestea, istorico-culturale, în care reuşita ori căderea unui plan pot da o mărturie hotărîtoare până la ce grad de idealism şi de conştiinţă naţional-istorică a ajuns un popor într'un moment dat. De aceea pentru fie care dintre noi, în parte, ca şi pentru întregul nostru popor, cred că ar trebui să stea ca o sfîntă tablă de legi, acum şi în totdeauna nemuritoarele vorbe ale lui Gottfried Keller [2]:

„Precum i se cade omului în floarea vîrstei să se gîndească din cînd în cînd la moarte, tot aşă poate el să privească în ceasuri de contemplare la sfîrşitul sigur al patriei sale, pentru ca astfel cu atît mai adînc să iubească prezentul ei; căci totul e trecător şi supus schimbării pe pămînt. Sau poate, n'au pierit naţiuni cu mult mai mari decît sîntem noi ?... Un ! un popor care ştie că odată nu va mai fi, îşi foloseşte zilele cu atît mai activ, trăeşte cu atît mai mult, şi lasă o glorioasă amintire; căci el nu-şi va acorda nici-o odihnă, până ce nu va fi scos la lumină şi pus în aplicare toate facultăţile care zac în el,—întocmai ca un om harnic, care-şi aşază casa, înainte de a pleca pentru veşnicie. Asta-i, după părerea mea, lucrul de frunte. E împlinită datoria unui popor, nu fac mult citeva zile de traiu, mai mult ori mai puţin; noi apariţii aşteaptă deja la poarta vremii lor! Astfel, trebue să mărturisesc, că în fie care an odată, în vre-o noapte fără somn sau pe drumuri liniştite, cad pradă astor fel de gînduri şi caut să-mi închipui ce neam de oameni va stăpîni odată după noi în munţii aceştia ? *Şi în fie care dată mă aşez cu şi mai mare grabă la lucru, ca şi cum prin asta aş putea grăbi munca poporului meu, pentru ca acel viitor neam de oameni să treacă cu respect peste mormintele noastre*"!.

Vasile Pârvan

---

puţin într'un volum (de 3—4 fasc.) pe an, în Italia şi în Germania. Şi notez că las deodată la o parte marile reviste istorice generale ale ţărilor respective (în Italia vre-o 4, în Germania vre-o 7) şi de asemenea publicaţiile periodice mai mici.—*Italia*: Sardinia; Sicilia; Sicilia orientală; Provinciile neapolitane; Romagna; Umbria; Liguria; Lombardia; Veneţia 2 reviste; Triest; Elveţia italiană, etc.—*Germania*: Anhalt; Bavaria, 3 rev.; Basel, 2; Bodensee (ţinutul); Elveţia, 2; Frankonia, 4; Hanovra; oraşele Hansei; Harz; Hessen, 2; Lorena, 2 (una franţ. şi una nemţ.); Magdeburg; Mecklenburg; Nassau; Neumark; Niederlausitz; Pomerania; Posen, 2; Prusia, 5 mai generale; Rin, 2 (Oberrhein şi Niederrhein); Saxonia, 2; Silesia, 3; Turingia; Vestul Germaniei (*Westdeutsche Zeitschrift*); Württemberg.—Toate aceste reviste sînt organele societăţilor istorice respective.—La noi n'ar fi de recomandat o astfel de pulverizare a activităţii istorice, mai ales la început, pentru că şi din acest punct de vedere trebue urmărită unitatea naţională.

1) Poate că cineva s'ar gîndi, de ce să nu ia Academia Romînă grija scoaterii unei reviste istorice. Principalul motiv e că averea de 17 milioane a Academiei e cu totul înşelătoare. Veniturile cu care să facă ea ce vrea sînt aşà de puţine încît de abia îi ajung pentru susţinerea publicaţiilor ei şi a bibliotecei.

2) Despre Elveţia sa, în *Züricher Novellen* (Cotta 1903, p. 277).

Cronica Literară

— Ferdinand Brunetière —

Zilele acestea a murit criticul Brunetière încă tînăr, lăsînd în urmă-i o viaţă îmbelşugată de muncă şi de luptă. Numele lui cunoscut în toată lumea cultă, are admiratori ca şi duşmani numeroşi.

Născut la Toulon în 1849, şi-a început studiile la colegiul din Lorient, le-a continuat la liceul din Marsilia, apoi la Louis le Grand. Nereuşind să pătrundă în şcoala normală, a intrat în publicistică debutînd la 1874 în „Revue Bleue" cu un studiu asupra operii lui Wallon „Saint Louis et son temps". A mai scris în „Le Parlement" şi în anul următor a trecut ca secretar la „Revue des deux mondes." Aici a devenit în scurt timp colaboratorul principal a lui Charles Buloz, după retragerea căruia a luat direcţia acestei vechi şi însemnate reviste. Timp de trei zeci de ani, fără întrerupere a scris, aproape în fiecare număr, studii de critică şi de istorie literară sau articole de polemică religioasă sau filosofică. Ultimele pagini semnate de acest neobosit muncitor poartă data de 1 Noembrie 1906 şi sînt un studiu asupra poemei medievale „Tristan et Iseult".

Numit în 1886 maistru de conferinţi la şcoala normală, lecţiunile sale au avut o mare autoritate şi o puternică influenţă asupra tinerimii. Mulţi profesori cari au azi un nume în literatură sînt discipolii şi adepţii ideilor sale. În conferinţele lui la Odeon asupra „Epocilor teatrului francez" şi în cursul său liber dela Sorbonna asupra „Evoluţia criticei" şi a poeziei lirice în secolul al XIX, fără a face nici o concesie frivolităţii auditorului, a cucerit publicul prin metoda lui severă, prin puterea convingerii, prin realele lui calităţi oratorice, reînviind în Franţa tradiţia elocvenţii universitare.

Ca critic, Brunetière nu e un psiholog analist sau un autor de portrete cum a fost Sainte-Beuve şi în timpul nostru Faguet, ci mai mult un critic cugetător şi sociolog, un constructor de sisteme în felul lui Taine. Pe cînd acesta aplicase istoriei literare, ideile biologice ale lui Lamarck şi Geoffroy St. Hilaire studiind operile şi autorii mai mult din punct de vedere static,—punîndu-se din punct de vedere dinamic, în faimoasa lui teorie asupra „Evoluţiei genurilor", Brunetière a căutat să aplice istoriei literare ideile evoluţioniste ale lui Darwin şi Haeckel.

Comparînd printr'o analogie forţată şi contestabilă, dar plastică şi de o utilitate reală, viaţa genurilor literare cu acea a speciilor din natură, n'a considerat opera literară, cum făcuse Sainte Beuve sau Taine, numai ca expresia autorului sau a societăţii unui timp, ci şi ca un moment sau o fază a evoluţiei unui gen. Prin aceasta a scos în lumină mai mult decît cum se făcuse până la el influenţa tradiţiei literare şi greutatea cu care ea apasă asupra unei opere.

Adînc pătruns de posibilitatea, de rolul şi importanţa criticei obiective şi impersonale, a combătut cu vehemenţă şi cu indignare pretenţiile criticei impresioniste şi diletantizmul unui Lemaître sau France. A critica, nu însamnă după el numai a explica şi a înţelege. Operele literare înainte de a fi semne şi documente omeneşti sînt opere de artă care trebue clasificate şi judecate după principii estetice invariabile şi neschimbate, cum sînt cantitatea de adevăr psihic general cuprins în ele, sau solidaritatea formei cu fondul.

Dacă critica se abţine de a judeca, e numai istorie sau psihologie, îşi nesocoteşte menirea şi rolul şi nu merită titlu de critică. E adevărat că judecăţile critice nu pot avea, la prima vedere, obiectivitatea severă a ştiinţelor pozitive, că ele sînt judecăţi de valoare în care intră un element subiectiv şi personal; dar acest element de eroare, şi în aceasta constă probitatea criticului, poate fi calculat, considerabil redus şi aproape eliminat din concluzii. În judecarea operelor de artă trebue să ţinem sama şi de principiile morale, căci dacă domeniile moralei şi ale artei sînt diferite, ele se pătrund. Trebue să avem în vedere nu numai intenzitatea emoţiilor estetice, dar şi calitatea lor. Arta nu e scop în sine, ea are o misiune socială. Călăuzit de aceste idei generale a îmbrăţişat mai toate epocile literaturii franceze în studiile lui sintetice, viguroase şi pătrunzătoare, bazate pe o erudiţie vastă, preciză şi sigură. Pătruns de frumuseţa severă şi simplă a idealului clasic, nutrit de marii scriitori ai secolului al XVII pe care-i cunoştea în cele mai mici amănunţimi, faţă de unele manifestări complexe ale artei contemporane, ca romanul naturalist sau poezia decadentă, ne apare uneori în aprecierile lui, lipsit de comprehensiune, unilateral şi îngust. Dar cînd e vorba de operele clasicilor, mai ales de acei ai marelui secol, autoritatea lui nu poate fi contestată de nimenea. Nici un alt critic n-a pătruns mai adînc fondul intim al acestor opere şi tainele technicei lor.

Nici unul n'a lămurit cu mai multă putere şi claritate, tendinţele, marele curente ale clasicizmului şi în timpul din urmă, în recentele şi admirabilele lui studii asupra Renaşterei şi Pleiadei, originile şi geneza sa. Familiarizarea lui îndelungată cu operele prozatorilor clasici ai secolului al XVII-lea a influenţat calitatea stilului său, cu totul deosebit de al contemporanilor, greoiu, abstract, încărcat de incidente, plin de întorsături arhaice sau de lungi perioade, neavînd nimic din graţia femenină şi seducătoare a stilului lui Sainte Beuve sau din frumuseţa plastică şi masiva a stilului lui Taine.

Dar în acest sever om de litere, s'ascundea un suflet pasionat şi temperamentul combativ al unui om de acţiune. Preocupările morale şi sociale care au aruncat în Franţa învălmăşagul luptelor politice şi religioase în tabere diferite chiar pe scriitorii cei mai diletanţi, l'au cucerit cu totul în timpul din urmă şi atunci îndărătul teoriilor au apărut dezvălite sentimentele şi fondul profund al omului în toată nuditatea lor. Şi unii cari nu cunosc complexitatea sufletului omenesc, au văzut, nu fără surprindere, pe acest gînditor care se încerca să aplice criticei metodele severe ale ştiinţei, proclamînd falimentul ei, fiindcă nu răspunsese speranţelor ce pusesem în ea şi nu ne putuse lumina asupra originei, destinelor şi datoriei noastre; invitîndu-ne pentru liniştea sufletului să ascultăm vocea obscură dar venerabilă a tradiţiei, să ne aruncăm în braţele catolicizmului care o reprezintă şi să credem în dogmele lui pentru utilitatea lor socială chiar cu preţul unei ipocrizii faţă de conştiinţa noastră. Şi criticul obiectiv şi ştiinţific de odinioară a devenit campionul tradiţiei şi al catolicizmului, polemist adeseori violent şi agresiv, punînd în serviciul cauzei sale toată ardoarea viguroasei lui personalităţi, o logică pasionată şi vehementă, uneori declamatoare şi plină de contradicţii, căutînd cînd să concilieze datele ştiinţei cu pacatul original, cînd declamînd contra ştiinţei corupătoare a moravurilor sau denunţînd ca Tolstoi imoralitatea fonciară a artei, ca o plăcere a simţurilor.

Aceste opere de polemică, inferioare din punctul de vedere al cugetării, vor fi cel mult considerate cîndva, ca şi ultimele opere ale lui Bourget, ca documente semnificative asupra tendinţelor sufletului contemporan în care ca şi la începutul secolului trecut, reînvie în unele spirite sentimentul religios în instinctele conservatoare inspirînd ideile şi logica lor.

Sistemul critic a lui Brunetière, îndrăzneţ şi nou izvor de cercetări fecunde, dar incapabil, ca toate sistemele, să cuprindă în cadrul său complexitatea inevitabilă a faptelor, cu timpul va fi înlocuit desigur cu un altul mai bine adaptat cerinţelor schimbătoare ale ştiinţei, dar studiile lui documentate, luminoase şi profunde vor rămînea, vor trăi şi viitorul le va considera poate ca operele de critică dacă nu cele mai strălucite şi mai alese, dar cele mai solide, pe care le-a produs literatura franceză dela acelea ale lui Taine.

Octavian Botez

Cronica ştiinţifică

— Parazitizmul Organic şi Parazitizmul Social —

Unele cunoştinţi omeneşti, oricît de abstracte ar fi ele, au, într'un timp mai mult sau mai puţin apropiat, o aplicarei n domeniul vieţii practice.

Studiul paraziţilor e unul din cele mai importante din Biologie, atît din punctul de vedere teoretic cît şi din punctul de vedere practic. In ultimii ani, acest studiu a luat o întindere aşa de mare în cît el constitue chiar o ramură nouă a Biologiei.—*Parazitologia*—posedînd, în unele ţări, cursuri şi reviste speciale. E regretabil că la noi acestui studiu nu i se dă, nici chiar în scolile speciale, cum sînt cele de Agricultură şi Silvicultură, importanţa ce o merită. Desigur, o bună parte din produsul muncei noastre e distrusă de paraziţi. O licărire de speranţă în acest sens a început însă a apărea şi la noi. In adevăr, de cîtva timp încoace o idee pare că predomină mersul dezvoltărei noastre culturale şi economice, idee răsărită mai dedemult însă hrănită şi întărită mai cu seamă de criza economică de care am suferit în aceşti din urmă ani. Aşa: toată lumea pare a fi de acord că îndrumarea activităţii noastre intelectuale să se facă mai mult către ramurile de cunoştinţi mai direct aplicabile în domeniul vieţii practice. Conduşi de această idee, legiuitorii noştri au modificat chiar programele noastre de învăţămînt, creind secţii reale în liceele şi gimnaziile noastre, restrîngînd învăţămîntul pur teoretic şi dezvoltînd pe cel practic prin creări de şcoli practice profesionale.

Noi, desigur, am fost şi sîntem încă victima a două mari rele de care suferim de zeci de ani. In adevăr, încă din timpurile vechi s'au creat aşa zisele boerii care dădeau unei clase privilegiate dreptul la budgetul statului. După revoluţia dela 1848, dîndu-se drepturi egalitare şi clasei de jos, s'a lărgit astfel cercul acelora cari aspirau la budgetul statului şi aşa am ajuns azi că avem o armată enormă de funcţionari; mare parte din ei, fiind de prisos, sînt simpli consumatori de bogăţii şi de loc producători.

Un al doilea rău a fost gospodăria proastă a ţărei noastre sub toate

guvernele. S'a crezut că bogăţia ţărei noastre e o mină nesfirşită de exploatat şi că, fără nici o îmbunătăţire culturală şi economică, se poate trage foloase infinite din această bogăţie. Bazaţi pe această credinţă greşită, conducatorii ţărei noastre din toate timpurile au făcut cheltueli în adevăr nebuneşti. Zic nebuneşti, căci, neexistind statistici exacte de averea ţărei, s'a cheltuit in neştire. Era dar firesc să ajungem la crize ca acele din anii trecuţi. A fost deajuns un an sau doi de secetă, neprielnici agriculturei, principalul nostru izvor de bogăţie, ca să ne vedem la marginea prapastiei ameninţătoare. S'a întimplat cu gospodăria ţărei noastre cea ce fatalmente se întimplă zilnic cu gospodăria familiilor, care, din lipsă de prevedere, nu ştiu să-şi limiteze cheltuelile în măsura veniturilor reale.

In ultimii ani, conducătorii ţării noastre, lovindu-se, cum se zice cu capul de pragul de sus, au deschis ochii şi s'au pus pe muncă pentru a îndrepta răul sau cel puţin pentru a-l îndulci pentru moment. Aşa: s'a redus pe ici pe colo numărul funcţionarilor nefolositor, s'au creat legi speciale pentru a îngreuia pornirea cătră funcţionarism şi a încuraja îndrumarea cătră ramurile de activitate cu aplicaţii practice mai imediate; s'au creat bănci populare pentru ajutorul muncei ţăranului, aproape singurul producător de bogăţii la noi şi s'a dat în acelaş timp o direcţie sănătoasă învăţătorului nostru sătesc, desigur unul din elementele cele mai puternice în dezvoltarea culturală şi economică a ţărei noastre. Tot în spiritul acestui ordin de idei, legiuitorii noştri au specificat, chiar în învăţămintul superior, universitar, unele cursuri cu aplicaţii practice; aşa, crearea unei catedre de chimie agricolă şi alta de chimie technologică industrială pe lingă facultăţile noastre de ştiinţi, şi, desigur, mai tîrziu se vor mai crea şi altele, pe măsură ce se va simţi nevoe. Şi dacă aceste cursuri aplicate vor fi înzăstrate chiar dela început cu cîmpuri de experienţe, ca laboratoare şi cu personalul suficient şi bine pregătit, ele vor da desigur roadele dorite.

In cadrul acestor cursuri va intra desigur şi cursul de parazitologie aşa de ajutător sforţărilor ce vom face pentru îmbunătăţirea vieţii noastre agricole şi pentru progresul igienii.

* * *

Parazitologia, după cum am mai zis, e o ramură a Biologiei. Ea se ocupă cu studiul tuturor fiinţelor vieţuitoare, plante sau animale, trăind în parazite pe corpul altor fiinţe. Ce însămnează însă a trăi în parazit, sau cu alte cuvinte, ce e un parazit?

Un parazit e o fiinţă care trăeşte pe socoteala altei fiinţe, fără ca s'o distrugă dar şi fără să-i facă în schimb vreun serviciu.—Aşa că parazitul, nu numai că e inutil, dar şi dăunător, căci, trăind pe socoteala altei fiinţe, el îi ia o parte din hrana şi din puterea acelei fiinţe, fără să-i dea nimic în schimb.—Un exemplu clasic în acest sens e Tenia sau Panglica.

Parazitul nu distruge fiinţa pe care trăeşte şi nici nu are interes să o distrugă; căci distrugînd'o, piere şi el. Aşa, Tenia dela om nu are nici un interes să distrugă viaţa omului, căci distrugînd'o, piere şi ea.

Dacă amindouă aceste condiţii nu sînt îndeplinite în acelaş timp, atunci nu avem parazitizm propriu zis. Aşa, dacă o fiinţă trăeşte pe socoteala altei fiinţe, omorînd'o în acelaş timp, atunci avem *Predatizm*, o formă violentă a parazitizmului propriu zis, cum e cazul tuturor microbilor producători de boale mortale, cum e cazul Filoxerei care trăeşte pe viţa de vie, distrugînd-o.

Cînd o fiinţă vieţuitoare trăeşte pe socoteala altei fiinţe, aducîndu-i în acelaş timp în schimb şi un serviciu oare-care, atunci avem cazul numit *Mutualizm*. Aşa d. es. unele colonii de furnici ţin în captivitate în muşuroaele lor nişte insecte foarte mici, ca nişte purici verzui sau negri din genul *Aphis* care trăesc şi pe frunzele unor plante de apartament. Aceste mici insecte dau afară pe anus un fel de lichid cu care furnicele se hrănesc. Ele sînt pentru furnici cea-ce vacile de lapte sînt pentru noi oamenii. Am putea zice că furnicele trăiesc pe socoteala acestor mici insecte, însă în schimb furnicele le îngrijesc şi le apără întocmai cum îngrijim şi apărăm vacile noastre. Avem dar mutualizm. Tot mutualizm există între om şi animalele lui domestice, între stăpîn şi sclav etc.

In cadrul mutualizmului am putea pune şi cazurile de *simbioză*; căci simbioza nu e alt ceva decît convieţuirea intimă a două fiinţe, ajutîndu-se reciproc în viaţă. Un exemplu clasic de simbioză ce ni-l dă cercetările botanicei sînt acele plante numite *Licheni* sau *Muşchi* care cresc pe trunchiurile arborilor. Aceşti muşchi sînt formaţi din convieţuirea intimă a unei ciuperci cu o altă plantă din grupul Algelor. Ciuperca protejă alga, iar alga, din cauza substanţei verde (clorofila), ce ea posedă, ajută la hrana ciupercei.

In fine, un grad mai uşor de parazitizm, pus în evidenţă de Van Beneden *) sub numele de *comensalizm*, e acela cînd un individ se pune nepoftit la masa altui individ, cum sînt d. ex. unii crustacei izopozi care, trăind în gura unor peşti, apucă o parte din hrana pe care o prind aceşti peşti.

Intre toate aceste feluri de viaţă—parazitizm, comensalizm, predatizm, mutualizm şi simbioză, există toate tranziţiile posibile. De aci şi greutatea de a da parazitizmului o definiţie scurtă şi cuprinzătoare în care să intre toate felurile de a fi ale parazitizmului.

Un fapt însă e demn de remarcat şi anume: că toate aceste moduri de viaţă sînt datorite, în mare parte, felului cum diferitele fiinţe, astfel adaptate, îşi satisfac nevoia de hrană. Aşa, unele din ele îşi iau hrana direct din materia anorganică şi în acest caz avem *holofitizm*. Mai toate plantele să hrănesc astfel, luînd apa şi sărurile din pămînt şi carbonul din

*) *Ed. Van Beneden*. Les commensaux et les parasites dans le règne animal.

aer. Excepţie citeva plante parazite, ca *Verigelu* d. ex. (Orobanche gracilis) care, trăind în parazit pe rădăcinele de Trifoiu, se hrăneşte cu substanţe vii organice luate direct de la Trifoiu.—

Alte fiinţe se hrănesc cu sfărmăturile materiilor organice, cum sint ciupercile. Ştim cu toţii că ciupercile pentru a fi cultivate au nevoe de un pămint îngrăşat cu materii organice distruse, ca resturile de plante putrezite, gunoaie vegetale etc. Acest gen de hrană se numeşte *saprofitizm* iar plantele care se hrănesc astfel se numesc *saprofite*.—

Alte fiinţe se hrănesc cu dijecţiile adecă cu resturile neîntrebuinţate de fiinţele care le produc; cum sint unele muşte *(Scatofaga stercoraria)* care se hrănesc cu murdăriile din gunoae cum sint limbricii cari, trăind în porţiunea rectală a intestinului, se hrănesc cu dijecţiele aflate acolo. Acest gen de hrană se numeşte *coprofagism*; iar fiinţele care se hrănesc astfel se numesc *coprofage*.

In fine, unele fiinţe se hrănesc cu cadavrele altor fiinţe, cum sint d. ex. unele ciuperci microscopice din grupul Saprolegineelor care trăesc pe cadavrele peştilor în putrefacţie, cum sint Muştele de cadavre şi cum sint unele paseri rapace ca vulturii, ciorile care se hrănesc întimplător şi cu hoiturile altor animale. Acest gen de hrană se numeşte *necrofagizm*; iar animalele care se hrănesc astfel se numesc *necrofage*..

Toate aceste genuri de hrană, ori cit ni s'ar părea nouă oamenilor de respingătoare, sint cu toate acestea de un folos enorm de mare pentru păstrarea vieţii noastre şi a altor fiinţe care se hrănesc în mod mai nobil.—In adevăr, dacă plantele şi animalele saprofage, coprofage şi necrofage ar lipsi, ne-am pomeni într'un moment dat că suprafaţa pămintului ar fi acoperită de o pătură enormă de sfărmături, de dijecţii şi de cadavre care ar infecta aerul. Mai mult, ele, hrănindu-se astfel, transformă toate aceste murdarii şi cadavre în substanţe bune pentru îngrăşarea pamintului, şi prin urmare şi pentru dezvoltarea plantelor. Aşa, se ştie rolul mare ce-l are viermele de pămint, *Rima*, în purificarea pămintului vegetal necesar cerealelor noastre. Acest rol a fost pus deja dedemult în evidenţă de Darwin.

Aceste stabilite, în linii generale, să venim acum la descrierea diferitelor forme de parazitizm precum şi ale celorlalte genuri de viaţă ca predatizm, comensalizm, mutualizm, simbioză, ilustrîndu-le, în acelaş timp, cu citeva exemple clasice luate atit din viaţa plantelor şi a animalelor cit şi din viaţa omului. Din descrierea lor vom vedea în adevăr că aproape toate aceste genuri de viaţă le intilnim şi la om, că prin urmare şi din punctul acesta de vedere exista o înrudire între om şi restul fiinţelor vieţuitoare.

* * *

După cum se ştie, cea mai mare parte din fiinţele vieţuitoare trăesc singuratice.—Sint însă şi multe din ele care trăesc în colonii sau în societăţi. Şi la unele şi la altele intilnim adesea forma de viaţă parazitară. Cînd o fiinţă vieţuitoare, fie plantă sau animal, trăieşte ca parazit în un organ oare-care al unei alte fiinţe vieţuitoare *de specie diferită*, avem atunci *Parazitizm organic*. Ex. Tenia sau Panglica care trăeşte ca parazit în intestinul subţire al omului, al cinelui, sau al paserei etc.

Cind o fiinţă sau grupe de fiinţe vieţuitoare trăesc ca paraziţi pe socoteala altor fiinţe de *aceiaşi specie*, atunci avem *parazitizm social*. Ex. unii indivizi din coloniile de furnici, de albine sau din societăţile omeneşti.

Să vedem dar, în trăsături generale, cum se prezintă parazitizmul organic şi social în seria fiinţelor vieţuitoare.

Parazitizmul organic

E foarte răspîndit atit la plante cit şi la animale.

La plante: In adevăr, în grupul plantelor inferioare, găsim exemple numeroase de parazitizm. Familia Bacteriaceelor e aproape toată parazită. Din această familie fac parte şi numeroşii microbi, dintre care unii patogeni causează boale mortale atit omului cit şi diferitelor animale.

Grupul ciupercelor e în adevăr acela care s'a adaptat mai mult la viaţa parazitară. Din numeroasele exemple nu voi mai cita de cit două din acele care ne interesează mai direct pe noi oamenii. Aşa e *Rugina griului (Puccinia graminis)* din familia Uredineelor care trăeşte ca parazit pe griu, dezvoltîndu-se mai cu seamă în sezonul ploios de primavară şi cauzind stricăciuni însemnate. Tot aşa e *Mana* viţei de vie, *Mildiu (Peronospora viticola)* care trăeşte ca parazit pe foile viţei de vie, dezvoltîndu-se mai cu samă în timpul ploios şi cauzind iaraşi stricăciuni viţei de vie.

Sint şi plante mai superioare, plante din grupul Faneroganelor, care prezintă cazuri de parazitizm. Aşa e exemplul citat mai sus cu *Verigelu*[1] *(Orobanche gracilis)*, care trăeşte în parazit pe rădăcina Trifoiului şi a altor papilonacee.—

La plante intilnim deasemenea şi celelalte forme de viaţă, citate deja, ca comensalism, mutualizm, predatizm şi simbioză.

Planta, numită popular *Trinji* sau *cuibu rîndunelei (Neottia Nidus avis)*, trăeşte adesea ca comensală pe fag. Ea nu atacă fagul ci se mulţumeşte numai cu sfărmăturele foilor de fag moarte care cad la pămint şi din care ele se hrănesc, acaţindu-se cu nişte firişoare (mycorhize) după observaţiile lui Grave şi Kamiensky.

Un exemplu de mutualizm ni e dat de unele plante acăţătoare—*Lianele*. In adevăr, Lianele, acaţindu-se de tulpina unor arbori gigantici, găsesc un sprijin în creşterea lor, dar şi ele folosesc arborului, căci, în-

1) *Zach. C. Panţu*. Plantele cunoscute de poporul romin. 1906.

vălindu-i aproape până la vîrf şi crescînd mereu, îşi răsfrîng vîrfurile lor mlădioase pe care, înfingîndu-le în urmă în pămînt, formează ca nişte frînghii priponitoare care susţin arborele, cînd e ameninţat să fie doborît la pămînt de furtuni puternice.

Tot în grupul Lianelor avem şi cazuri de predatizm, cum sînt Lianele ucigătoare din Brasilia, care causează fatalmente moartea plantelor pe care ele se acaţă.—Aşa: vîrful a două ramuri de liane încunjur trunchiul altei plante să unesc pe partea opusă formînd ca un inel care gîtue planta, omorînd'o.

In fine avem şi cazurile de simbioză, adică de convieţuire intimă a două plante, ajutîndu-se reciproc, cum e cazul clasic, citat deja al *Muşchitor (Licheni)*, care trăesc pe trunchiul arborilor. Aceşti muşchi fiind formaţi din convieţuirea intimă a unei ciuperci cu o algă, a'utîndu-se reciproc. Ciuperca protejă alga, iar alga, în schimb, din cauza clorofilei ei, procură ciupercei substanţele hydrocarbonate din care ea îşi fabrică substanţele azotoase necesare pentru hrana ei. G. Bonnier a pus experimental foarte bine în evidenţă acest caz de simbioză. Tot un caz de simbioză ar fi după Braun, intre genurile de alge microscopice Zoochorela şi Zooxantella şi între animalele infusorii: Paramecium Bursaria, Stentor Polymorphus, Englena Viridis sau între ele şi Hydra Viridis etc.

La animale:

Parazitizmul organic propriu zis ca şi cele-l-alte forme de viaţă, ca predatizm, comensalizm mutualizm şi simbioză sînt tot aşa de răspîndite la animale ca şi la plante. Şi de multe ori aceste forme de viaţă prezintă la animale variante mult mai numeroase din cauză că la acestea viaţa e mai intenză şi mai complicată, mai cu seamă la animalele care trăesc în societăţi.

In încrengătura *Protozoarelor*, adică a animalelor celor mai simple şi mai mici, microscopice, avem o clasă întreagă de animale, clasa *Sporozoarelor*—care trăesc ca parazite în diferitele organe ale acestor animale.—Din numeroasele exemple ce ni prezintă această clasă cităm parazitul Malariei *(Plasmodium malariae)* care trăeşte în sîngele omului, producînd Malaria sau frigurile de baltă. Acest parazit să comunică de la om la om prin înţăpăturile unor anumite specii de ţînţari, mai cu samă din genul *Anopheles*; de aceea măsurile preventive ce să recomandă în prima linie, pentru combaterea Malariei sînt secarea mlaştinelor sau a bălţilor din vecinătatea satelor sau a oraşelor, unde ţînţarii îşi depun ouăle şi unde prin urmare se dezvoltă şi larvele lor.—Ca mijloc preventiv şi de combatere se mai recomandă şi chinina.

Dar unul din grupurile cele mai importante din punctul de vedere al parazitizmului e grupul *viermilor*. Studiul paraziţilor din acest grup are o importanţă mare şi din punctul de vedere higienic, de oare-ce o mare parte din ei trăesc ca paraziţi la om sau la animalele noastre domestice, cauzînd adesea boli grave şi cîte odată chiar moartea. Din

acest grup fac parte paraziţi ca *Tenia* sau Panglica, ca *Ascarizii* sau limbricii ca *Trichina*, ca *Gălbeaza oilor* etc.

Teniile cele mai comune la noi sînt: *Tenia solium* şi *Tenia mediocanellata* pe care omul le capătă, mîncînd carnea de porc sau de vacă cînd nu e bine fiartă sau friptă şi *Botriocephalus latus* pe care omul îl capătă, mîncînd carnea de peşte, cînd iarăşi nu e bine fiartă sau friptă. Peştii cari sînt mai des infectaţi cu larvele de Botriocephal sînt: Ştiuca, Bibanul sau Costrăşul, Şalăul, Păstrăvul etc.

Din cauza lipsei de latrine prin sate şi prin mahalalele mărginaşe ale oraşelor noastre, oamenii bolnavi de tenia depun în locuri deschise, odată cu excrementele lor, şi bucăţi de tenia pline cu ouă care murdărind erburile, sînt mîncate de porci sau de boi. Din intestinul porcului sau al boului larvele trec în muşchi unde se închid în nişte beşicuţi numite *cisticerci* sau, popular, *linţi*. Omul mîncînd carnea de porc sau de bou plină cu linţi, capătă şi larva de tenia care, ajunsă în intestinul lui, creşte şi dă o nouă tenie. Tot astfel şi cu cealaltă specie de panglică numită Botriocefal. Excrementele omului bolnav de această tenie depuse iarăşi în locuri deschise sau pe marginea bălţilor conţin bucăţi de aceste tenii pline cu ouă. Aceste bucăţi sau cad direct în apă sau, după ce se usucă, sînt luate de vînturi şi depuse iarăşi în apă; unde ouăle se dezvoltă şi dau o larvă ciliată care înoată în apă şi pe care peştele o înghite, iar omul mîncînd carnea peştelui ia şi larva, care ajunsă în intestinul lui, se dezvoltă, dînd iarăşi o tenie.

Prin urmare toate aceste specii de panglice ca să ajungă la om trebue să treacă mai întâi printr'un oaspete intermediar şi acest oaspete e, sau boul pentru tenia mediocanelată, sau porcul pentru tenia solium sau peştele pentru Botriocephalus latus.

Ca mijloc profilactic, sau de apărare se recomandă de a nu se mînca carnea de bou, de porc sau de peşte cu linţi, şi pentru siguranţă de a se fierbe sau frige foarte bine carnea acestor animale înainte de a fi mîncată, precum şi de a se opri riguros depunerea murdăriilor în locuri deschise.

Clasa insectelor conţine iarăşi un număr foarte mare de paraziţi. Afară de insectele parazite, bine cunoscute, care trăesc pe om sau pe animale, cum sînt riia, puricii, păduchii, ploşniţele etc., întîlnim aci marele număr de insecte care trăesc în parazite pe diferitele vegetale, cauzînd adesea stricăciuni însemnate. Studiul special al acestor insecte e de un folos imens de mare pentru agricultură şi pomologie.

In grupul Moluştelor avem deasemenea cîteva tipuri parazite mai puţin însemnate din punctul de vedere practic. Aşa sînt genurile Entoconcha şi Entocolax parasiţi pe Holoturii, speciele Stilifer Linklae şi Linkia multiformis şi Tyca entoconcha parazite pe stelele de mare sau Chirodota Pisanii parazit pe Synapta.

Dintre vertebrate avem iarăşi cîteva tipuri de animale care, din

cauza genului lor de hrană, prezintă un parazitism temporar cum sint unii peşti Cyclostomi cari să hrănesc sugind singele altor peşti, cum sint Vampirii din țările tropicale care se hrănesc, sugind, în timpul nopții, singele altor mamifere adormite.

Afară de parazitizmul organic propriu zis întilnim la animale ca şi la plante şi celelalte genuri de viață ca *predatizm, comensalizm, mutualizm şi simbioză.*

Predatizmul după cum am mai spus e o formă violentă a parazitizmului. Predatorul nimiceşte complect viața animalului sau a plantei pe spatele cărora trăeşte, cum e cazul tuturor microbilor producători de boale mortale, cum e cazul Filoxerei care distruge complect vița noastră de vie, cum e cazul tuturor animalelor erbivore care, pentru a se hrăni, distrug viața atitor plante şi cum e în fine cazul tuturor carnivorelor care, pentru a se hrăni, distrug şi ele la rîndul lor viața celor mai multe erbivore.

Comensalizmul e o formă mai atenuantă, mai îndulcită a parazitizmului propriu zis, de oarece comensalul nu ia adesea de cit o mică parte din hrana sau din puterea animalelor pe spatele cărora trăeşte. Aşa e Crustaceul *Cymotoa* care, trăind în cavitatea bucală a unui peşte, nu ia de cit o mică parte din hrana pe care o prinde peştele; tot astfel e un mic peşte, numit *Remora*, care trăeşte fixat pe corpul Rechinului cu ajutorul aripioarei sale dorsale transformată în ventuză, mulțumindu-se numai de a fi purtat de Rechin şi de a se hrăni cu sfărmăturele care cad din gura Rechinului. Tot astfel sint o mulțime de mici crustacei de mare cari, trăind în cavități formate de diferiți bureți de mare, găsesc acolo un loc sigur de protecție, etc.

Mutualizmul e deasemenea foarte răspîndit şi foarte variat în seria animalelor. El e prima treaptă a sociabilității. Sint multe animale care se asociază cite două pentru a trăi mai uşor. Un exemplu clasic de mutualizm e şi acela citat foarte adesea între Crabul numit *Bernardul Ermit* care trăeşte în scoica locuită altă dată de un melc de mare şi între o Actinie. *(Adamsia parasitica sau Ad. paliata).* Actinia cu brațele ei numeroase şi urzicătoare apără crabul în contra altor animale, iar crabul în schimb o poartă fixată pe scoică şi îi dă sfărămături din hrana lui. Savantul profesor A. Giard citează un caz foarte curios în acest senz; aşa, unii crabi au obiceiul de a purta în penseie lor cite o actinie pe care o îndreaptă ca pe un instrument viu ori decite ori voeşte să se paralizeze mişcările altui animal pe care voeşte să-l prindă.

In oraşele Americei de Sud trăeşte o pasere îndestul de mare, numită *pluvian*, care face serviciul de agent sanitar, curățind murdăriile de pe străzi, ca şi cinii de pe străzile Constantinopolului. Autoritățile acelor oraşe au făcut legi speciale care împiedecă omorîrea acestor paseri. Un exemplu curios de mutualizm e şi acelea stabilit între crocodil şi paserea numită popular, *păzitorul crocodilului*. In adevăr această pasere aleargă fără nici o temere pe spatele crocodilului şi-l curăță, mîncînd insectele şi lipitorile care se prind de corpul lui;

îndrăzneața pasere merge şi mai departe, hazardîndu-se să-şi vire ciocul în gura crocodilului pentru a-i curăți dinții de sfărmăturile de carne, de insecte sau viermii cu care el se hrăneşte.—Mai mult, cînd cineva se apropie, paserea îi dă de veste şi crocodilul fuge în apă.[1])

Cazuri de comensalizm sint şi acelea stabilite între insecte şi între flori.—Floarea procură insectei sucurile de care are nevoe să se hrănească, iar insecta în schimb fecundează florile cu polenul care se prinde de corpul ei şi îl împrăştie de la floare la floare.—Tot mutualizm e între om şi animalele domestice şi între stăpîn şi sclav, etc.

Parazitizmul social

Am spus altă dată că din îngreuerea luptei pentru existență a rezultat *sociabilitatea* atit la om cit şi la animale. Doi sau mai mulți indivizi se unesc între ei pentru a lupta mai uşor atit în contra mediului cosmic încunjurător cit şi în contra altor animale. Aşa dar unirea mai multor indivizi cari au interese comune de viață constitue o *societate*. Ori cit ar fi de singuratice şi de egoiste unele animale, totuşi la unele epoce ale anului trebue să trăiască macar cit de puțin timp cite doi pentru a se reproduce, cum sint cucul, becața, fasanul etc. Multe animale însă trăesc în colonii întinse, unele din ele formînd societăți cu o organizație complicată, cum sint d. ex. societățile de furnici aşa de cunoscute tuturor. Pe lingă nevoia foamei şi a reproducerii, constituirea societăților animale mai are la baza şi îngrijirea ce animalele dau progeniturii lor. Viața în comun li asigură mai bine creşterea şi apărarea progeniturii. Afară de aceasta, constituirea acestor societăți, modul lor de repartiție pe suprafața pămîntului sint strins legate şi de condițiile fizice şi biologice ale regiunii locuită de ele precum şi de cauzele istorice adică de variațiile ce a încercat suprafața pămîntului în decursul diferitelor epoce geologice, variații puse în evidență de paleontologie[2]).

Viața socială o întîlnim foarte răspîndită în grupul polipilor hydrari din care face parte şi mărgeanul. Grație acestei vieți, coloniale, ei formează cîte odată stînci puternice submarine care în decursul timpurilor îndelungate formează adevărate insule.

Grupul briozoarelor ni prezintă iarăşi o viață colonială foarte dezvoltată.

Dar, dintre toate animalele inferioare, insectele sint acelea la care viața socială e cea mai dezvoltată. Aici avem cunoscutele societăți de furnici şi de albine, care au atras atenția atitor observatori[3]) — Superioritatea vieții sociale şi aci ca şi la om consistă în diviziunea muncii; în adevăr, în societățile de albine, avem unele lucrătoare, care adună

1) W. Teuicheff. L'Activité des Animaux.
2) *L. Laloy.* Parasitisme et Mutualisme dans la Nature. 1906. 1 vol.
3) *J. Lubbock.* Fourmis, Abeilles et Guêpes. 1883. 2 vol. *G. I. Romanes.* L'Intelligence des Animaux. 1898. 2 vol.

mierea, cresc larvele, apără colonia, avem matca care dă ouăle și trintorii care sînt tolerați în colonie pân' ce fecundează matca.

Societatea furnicelor prezintă un grad și mai mare de specializare. Aci avem unele furnici care adună proviziile, altele care construesc locurile unde să se pună proviziile, altele sînt soldați care apără colonia și după unii observatori există unele societăți formate din o specie de furnici, numite furnicele rezervorii, în care sînt indivizi al căror abdomen servește de înmagazinat sucurile hrănitoare adunate de alți indivizi din colonie.

Printre paseri sînt iarăși mai multe specii cari trăesc în societăți. Așa graurii și rindunelele etc. voiajază în stoluri.—Em. Racovitza [1]), în timpul voiajului său la polul sud, a studiat obiceiurile Pinguinilor, unele din paserile cele mai curioase și mai caracteristice din acele regiuni: —„Aceste paseri au pierdut principala însușire a paserilor: căci aripele lor sînt transformate în visle ce pot servi la înot și nu pot servi la sbor. Unele din ele, cum sînt *Pinguinii antartici*, au o înălțime ca de 60 centimetri.—Ele formează din cuiburile lor adevărate orașe.—În special *Pinguinul papuan*, mai isteț, pune în practică principiul asociațiunii, căci toți copiii unui oraș sînt strînși la un loc într'un soiu de pensionat și sînt privigheați de cîțiva adulți ce joacă rolul guvernantelor. Din timp în timp aceste guvernante se schimbă pe cînd alți adulți se ocupă cu hrana copiilor".

Multe din mamifere trăesc de asemenea în societăți mai mult sau mai puțin întinse. Așa, cea mai mare parte din erbivore trăesc, pasc în trupe. Gangurii, acele animale caracteristice continentului australian pasc în trupe etc. Romanes [2]), după Lewis H. Morgan, ni dă descripții interesante despre viața socială a castorilor care construesc locuințele lor minunate pe la marginea apelor.

E cunoscută de asemenea viața socială a maimuțelor, care trăesc în trupe conduse de unul din indivizii mai bătrîni și mai experimentați și căruia se supun toți ceilalți indivizi mai tineri.

* * *

Din numeroasele exemple n'am citat decît o mică parte din ele pentru a arăta că viața socială e foarte răspîndită și la animale.

Dacă toți indivizii care formează societatea de albine, de furnici, de paseri, de maimuțe și mai cu seamă de oameni, ar trăi pe un picior de egalitate, ajutîndu-se reciproc în viața lor socială, n'am avea nimic de menționat din punctul de vedere al parazitismului și societatea ar fi ideală; dar lucrurile nu se întîmplă ast-fel nici în viața socială a animalelor nici în acea a oamenilor. În adevăr, din diferite cauze, fie de selecțiune naturală, fie de tendința naturală ce au ființele de a se aranja mai bine în viață, fie și din alte cauze necunoscute încă, se produc conflicte grave între indivizii aceleiași societăți. Așa: unii indivizi

1) Em. Racoviță. Expedițiunea Antartică Belgiană. Conferință. 1901.
2) Loco cit. pag. 125.

sau grupe de indivizi din o societate se aranjază astfel că trăesc pe socoteala restului de indivizi din societate. Astfel s'a observat faptul important citat de mai mulți observatori că în un stup de albine, unele lucrătoare, în loc să cotinue activitatea lor obicinuită de a strînge mierea, devin din contra leneșe și chiar hoațe, furînd și mîncînd mierea adunată de alte lucrătoare, devenind astfel parazite în societatea albinelor.—Astfel sînt în în societățile de furnici care, după cum s'a spus mai sus, prezintă o organizație îndestul de complicată [1]). „Aci există, în adevăr, o divizie a muncii mai mult sau mai puțin analoagă aceleia din societatea feodală a oamenilor, unde seniorul mergea la răsboiu și servul lucra. Avem dar aci furnici așa numite răsboinice și altele sclave etc. Furnicele răsboinice sînt întreținute de sclave,—sclavele trebue să le hrănească. Dar ce e mai curios, e faptul că la unele specii de furnici cum e specia *Strongylognathus testaceus* studiată de Forel, lenea, provenită din una din cauzele presupuse mai sus se prelungește în cursul mai multor generații, le face aristocrate ne mai fiind bune nici pentru răsboiu; își pierd forța fizică necesară în răsboiu, rămîn adevărate caricaturi ai strămoșilor lor răsboinici și trebue ca tot sclavele, care le hrănesc, să le și apere în răsboiu. Astfel fiind indivizii din coloniele de *Strongylognathus*, vor deveni cu timpul adevărați paraziți".

„Dacă ne transportăm acum în societățile omenești, continuă mai departe Massart și Vandervelde, analogia e vadită între societatea descrisă la furnici și între acea ce exista în Franța la sfîrșitul vechiului regim. La început seniorul concentrase în mînile lui toate puterile: el era șeful civil și militar; el stabilea impozitele; în urmă însă, cu concentrarea biurocrației, agenții regelui i-au deposedat de toate prerogativele lor și i-au lăsat fără nici o întrebuințare, continuînd totuși a primi lefuri foarte mari și titluri inutile; așa că la sfîrșitul epocei feodale ei au devenit adevărați paraziți."

„Taine în cartea sa Vechiul regim, ne dă un tablou viu de acea armată de paraziți, resturi ale feodalității; el ne dă în urmă o listă completă de toate funcțiunile, așa zise „grațioase", în fond însă parazitare, de la curtea din Versailles. Unele din aceste funcții sînt într'adevăr extraordinare. Așa: Intendentul vînătoarei primea 450.000 de lei pe an pentru a iscăli de două ori pe an. Păzitorul patului reginei primea 300.000 lei pe an pentru niște atribuții care nu se știau tocmai bine în ce consistau. Doi purtători ai scaunului regal, îmbrăcați în haine de catifea și cu sabie, care, în fie-care zi cercetau și goleau obiectul funcțiunii lor, primeau 500.000 de lei pe an!" etc.

Cu organizarea societății moderne, paraziții n'au dispărut ci au luat numai alte forme. Massart și Vandervelde îi imparte în *paraziți proprietari*, *paraziți politici*, *paraziți sexuali* și *paraziți prădători*.

Paraziții proprietari reprezintă forma ideală a parazitizmului. A-

1) *Jean Massart et Emile Vandervelde*. Parasitisme organique et Parasitisme social. 1898.

cestia sînt teniele corpului social. Bogăţiile le vin tot aşa de uşor ca şi hrana teniei. Sînt toţi acei indivizi cari prin munca lor proprie neadăugind nimica la bogăţia socială, încasează liniştiţi veniturile proprietăţilor de cele mai multe ori moştenite. Indivizii aşa numiţi feciori de bani gata, *fasonelii* spiritualului Ranetti, care n'au altă trudă în viaţă decît acea de a-şi inventa plăceri, care n'au altă supărare decît acea că manşetele sau gulerele nu sînt bine lustruite sau întîlnirile galante nereuşite.

Paraziţii politici. Aci intră, după Massart şi Vandervelde, toate felurile de lefegii şi de sinecurişti care nu aduc societăţii aproape nici un folos. Graţie moravurilor noastre politice acest soiu de parazitizm e în floare la noi.

Paraziţii sexuali nu-i întîlnim de cît în societăţile omeneşti. Sînt în adevăr şi la animale cazuri unde bărbatul e purtat şi hrănit de femelă, dar acolo bărbatul face un serviciu, el contribue la reproducere, prin urmare la perpetuarea speciei. E mai mult un caz de mutualizm sexual; pe cînd la om cazurile de parazitizm sexual sînt mai totdeauna sterile. Există un animal învecinat cu viermii, din grupul Gefirienilor, numit *Bonelia viridis.* Femela are aproape mărimea şi culoarea unei nuci verzi. Dacă ne închipuim coada nucii prelungită foarte tare şi bifurcată la extremitatea sa liberă, vom avea aproape imaginea trompei acestui animal. La baza trompei e orificiul bucal şi ceva mai jos orificiul genital. Ei bine, barbatul acestei specii e foarte mic, microscopic, şi trăeşte fixat la orificiul genital al femelei. El e purtat de femelă şi se hrăneşte cu sfărmăturile care cad dela masa femelei. La prima vedere s'ar părea că barbatul trăeşte ca parazit pe corpul femelei. In realitate cazul nu e tocmai astfel, pentru că şi barbatul face un serviciu. El fecundează oule pe măsura ce femela le dă afară. E dar un caz de mutualizm. Pe cînd la om, după cum am mai spus, cazurile de parazitizm sexual sînt mai totdeauna sterile.

O variantă a paraziţilor sexuali sînt *proxeneţii*, adică toţi acei care trag un folos, procurînd altora ocazia oricărui fel de desfrîu.

Paraziţii prădători. Noi am stabilit că *predatizmul* e o formă violentă a parazitismului propriu zis. In societăţile omeneşti acest fel de parazitizm nu e mai puţin răspîndit. Aşa: un popor, care declară răsboiu altuia în scop de a-l răpi o bucată de pămînt, e un prădător, mai cu seamă cînd, după ce a eşit învingător, distruge tot prin foc şi sabie, jăfuind avutul poporului învins. Predători sunt toţi cămătarii care trag un folos neomenos din munca oamenilor nevoeşi şi toţi marii financiari, jucători la bursă, care produc adesea nenorociri economice ucigătoare pentru toţi acei care şi-au vîrît micile lor economii în danţul valorilor de bursă.

O formă de parazitizm nu mai puţin interesantă de semnalat e şi *parazitizmul mimetic.*

Mimetizmul e un fenomen biologic foarte răspîndit atît la plante cît şi la animale. După Laloy ca şi după toţi ceilalţi biologi, el consistă în facultatea ce au unele fiinţe vieţuitoare de a lua o asămănare, cite o

dată uimitoare cu mediul încunjurător precum şi cu alte fiinţe. „Ca toate relaţiile biologice, mimetizmul e conştient sau voluntar cum e de ex. la caracatiţă şi la cameleon care schimbă culoarea pielei după trebuinţă sau inconştient. In acest din urmă caz, el nu se poate explica de cît sau prin selecţia naturală, aşa: dacă la o specie anumită a apărut un caracter care e prielnic vieţii, acel caracter se fixează şi se dezvoltă prin ereditate—sau prin factori interni de dezvoltare asupra cărora condiţiile externe ale mediului pot influenţa direct.—In orice caz, origina mimetizmului e greu de explicat".[1]) In prima linie, mimetizmul e un puternic mijloc de protecţie atît la plante cît şi la animale.—Aşa: urzica moartă sau urzica albă (Lamium album L.) ia o asămănare aşa de mare cu uurzica mare înţăpătoare (Urtica dioica L) în cît animalele erbivore n'o mănîncă nici pe ea.

Din nenumăratele cazuri de mimetizm la animale nu voi cita de cît cîteva: In regiunile gheţurilor polare, mai toate animalele iau o culoare albă, asămănătoare mediului încunjurător, (homochromie) pentru a nu fi zărite uşor de duşmanii lor. Tot astfel animalele din regiunile tropicale care iau culori vii asămănătoare plantelor şi întregului mediu încunjurător. Sînt foarte multe insecte care samănă aşa de bine şi ca formă şi ca culoare cu ramuri (Bacillus gallicus. Ortopter) sau cu frunze (Kallima, fluture) de copaci în cît ni-ar fi foarte greu să le distingem, dacă nu s'ar mişca. Aceste insecte stînd de obiceiu pe aceleaşi ramuri şi pe aceleaşi frunze nu-şi schimbă culoarea. Sînt însă animale care îşi schimbă culoarea după voe cum sînt caracatiţele, cameleonul etc. Cînd caracatiţa sau cameleonul voesc mai cu seamă să fie ferite de vederea duşmanului sau de vederea altor animale pe care ei voesc să le atace, atunci iau aproape perfect culoarea mediului încunjurător.

Cînd această facultate mimetică serveşte unui animal pentru a trage un folos în dauna altui animal, atunci avem cazul de *parazitizm mimetic.*

Cazurile de parazitizm mimetic sînt iarăşi foarte răspîndite nu numai la animale dar şi la oameni. Aşa: sînt unele specii de paianjeni care imită culoarea excrementelor de paseri, iar cînd fluturii se pun pe aceste excremente sînt atacaţi de paianjeni. Tot astfel sînt multe insecte care imită culoarea şi forma altor insecte pentru a trage un profit în dauna acestora din urmă.

Dar cazurile cele mai răspîndite, şi cu variante, am putea zice nesfîrşite, de parazitizm mimetic le întîlnim în societatea oamenilor.

In adevăr cine din noi, nu cunoaşte cazuri de acelea cînd un individ să dă drept altul ca să tragă un profit în dauna acestui din urmă. Aci intră cazurile tuturor escrocilor care se dau drept prinţi pentru a înşela buna credinţă a oamenilor, trăgind un profit în dauna adevaraţilor prinţi. Toţi indivizii, care, neavînd nici un drept la mila oamenilor, se dau drept cerşetori în dauna acelora care au drept la această milă. Toţi indivizii a căror capacitate nu corespunde în realitate cu diploma în virtutea căreia ocupă un loc în dauna celor capabili. Mai acum cîţiva ani

1). *Laloy l. c.*

un domn din Bucureşti, călătorind pe la mănăstirile din Moldova s'a dat drept secretarul general al Ministerului de Instrucţie. El a fost găzduit şi ospătat de maici în consecinţă. Tot astfel un alt domn din Bucureşti, întorcîndu-se din străinătate şi fiind probabil strîmtorat de bani s'a oprit într'un orăşel din Transilvania. Acolo el s'a dat drept unul din poeţii noştri cunoscuţi. Locuitorii acelui orăşel mîndri de vizita anunţată i-au dat un banchet, făcîndu-i la plecare şi o colectă pentru continuarea drumului în ţară. Iată dar atîtea şi atîtea cazuri de parazitizm mimetic.

* * *

Parazitizmul, ca ori-ce fenomen biologic, are şi el urmările lui. Viaţa parazitului fiind foarte răstrînsă ca activitate, rezultă pentru el o serie de atrofieri, de degenerări organice. Aşa: panglica, care traeşte în intestinele omului, găsind acolo hrana fabricata deagata, nu mai are nevoe de un aparat digestiv; de aceia acest aparat îi lipseşte; tot astfel, neavînd nevoe să se mişte şi să simtă în mod mai pronunţat, n'are nici organe de simţuri, iar nervii şi muşchii sînt foarte puţin dezvoltaţi. In schimb însă are organe genitale foarte dezvoltate, de oarece ea, fiind mereu expusă la pieire, dovedeşte cu puterea de înmulţire.

Infiuririle parazitizmului se resimt şi asupra individului parazitat, producînd adesea turburări organice grave şi cîte odată chiar moartea.

Concluzie. Din această expunere sumară asupra parazitizmului se poate trage următoarea concluzie generală:

Unele fiinţe vieţuitoare, fie din cauza selecţiei naturale, fie din cauza tendinţii naturale de a se aranja din ce în ce mai bine în viaţa lor, fie din cauza stabilirei unui echilibru mai just în înmulţirea prea mare a unor fiinţi, fie şi din alte cauze pe care nu le putem cunoaşte încă, se adaptează din ce în ce mai mult la parazitizm sau la celelalte forme de viaţă, arătate deja, ca comensalizm, mutualizm şi simbioză.

Ar părea poate paradoxal dacă am zice că cu cît un animal e mai parazit cu atît pare mai superior; de oarece el a izbutit ca cu minimul de muncă să dobîndească maximul de avantaje în viaţă. Dar dacă acest raţionament pare a fi logic întru cîtva la animale, apoi nu e tot aşa dacă l'am aplica la om, unde *munca* şi *dreptatea* trebue să fie caracteristicile fundamentale ale întregii lui vieţi.

P. Bujor

Cronica Artistică

Muzeul romînesc şi cel bulgăresc *)

„Băgaţi de seamă să nu vă întreacă vecinii mai tineri de peste Dunăre", era refrenul discursului ţinut într'un cerc de universitari romîni de către ministrul instrucţiunii publice din Bulgaria, cu ocazia petrecerii sale în ţară, acum trei ani. Cuvintele d-lui Şişmanoff aveau autoritatea unui specialist, care văzuse de aproape starea învăţămîntului şi a instituţiilor noastre culturale, însoţit fiind în cercetările sale de însuşi colegul său romîn. Cu adînca pricepere a pedagogului, el însuşi reformator în chestii de şcoală în ţara sa, ministrul bulgar a putut să deosebească părţile într'adevăr bune şi temeinice ale organizaţiei noastre de altele greşite şi neisprăvite. În mod firesc dar şi criticile sale, cuprinse în avertismentul de mai sus, alternau cu „aprecierea marilor progrese săvîrşite de vecina mai bătrînă, căreia—adăoga oratorul—Bulgarii îi datoresc atîta recunoştinţă".

Părerile acestea nu au fost, pare-se, simple amabilităţi ocazionale. Dl. Şişmanoff le-a confirmat în urmă şi compatrioţilor noştri reşedinţi în Sofia. În mod şi mai lămurit le-a spus acestora, că în trecerea sa pe la noi a aflat nu numai unele lucruri bune şi reforme ce-şi propunea să adopte, dar că s'a pătruns şi de greşelile şi păcatele de cari mai cu seamă va căuta să ferească ţara sa. Care anume instituţii şi reforme intră în categoria celor demne de imitat şi care în a celor ce trebuesc evitate, s'a ferit să ne arăte oaspetele nostru. Clasificarea se poate însă lesne face. Oricine nu e orbit de un patriotizm falş, trebue să recunoască că avem o serie de instituţii culturale demne de toată lauda, alături de altele cari constitue o ruşine naţională. Dacă cele dintîi nu mai au nevoe să fie menţionate, reputaţia lor fiind bine stabilită, cele din urmă, din contra, nu pot fi destul de des semnalate. Revenind mereu asupra lor, dîndu-le cît mai mult în vileag şi făcînd pe cîţi mai mulţi părtaşi conştienţi ai ruşinei ce ne apasă, numai astfel putem spera să se aducă îndreptarea dorită.

Fără a avea pretenţia să fac bilanţul general al stării noastre cul-

*) Vezi articolul din *Viaţa Romînească* V. II No. 4 pag. 102.—

turale față de Bulgari, să-mi fie permis însă ca, în cercul restrins al specialității mele, să stabilesc o comparație între noi și cele văzute în călătoria, ce anume într'acest scop am făcut astă vară la vecinii noștri de peste Dunăre.

Printre institutele noastre de cultură, nu cred să existe unul mai puțin prezentabil ca aspect cît și mai puțin corăspunzător scopului său ca Muzeul nostru de antichități.

Mulțumită administrației din ultimii timpi, Muzeul a ajuns să fie unul din organele cele mai neplăcute ale vieții noastre culturale. E ca un stirv pe care toți—public și miniștri—îl ocolesc; de care nimeni nu îndrăznește să se atingă, nici chiar pentru a salva tezaurele pierdute într'însul. O pacoste grea apasă asupra lui. S'ar zice că în locul paserei simbolice ce împreună cu Minerva protege arta, la Muzeul nostru s'a încuibat o vulgară cucuvaie ce-î cobește a moarte.

O asemenea stare de lucruri nu se poate să fi scăpat ochiului perspicace al Ministrului bulgar. Și nu într'o mică măsură trebue să fi contribuit aceasta la formularea criticelor ce ni s-au adus. Mai ales că tocmai într'această privință Bulgarii ne-au luat cu mult înainte. Într'un singur deceniu ei au făcut mai mult decît noi în patru. Istoricul oficial *) al Muzeului din Sofia ne-o dovedește. Extragem dintr'însul următoarele notițe, cari nu sînt fără interes ca termen de comparație cu instituția noastră. Grație publicațiilor bulgărești sîntem în stare să ne punem mai lesne în curent cu Muzeul vecin, decît sîntem cu al nostru, asupra căruia—lucru nemaipomenit—nu a apărut nici un raport sau orice altă relație dela cei în drept. Și cu toate acestea legea prevede publicarea regulată a anuarului. Dar, ca la noi, la nimeni!

La început și în Sofia, întocmai ca și la noi, colecțiunile de antichități și de monezi formau o secțiune a Bibliotecii naționale. La 1893 numai s'a înființat Muzeul ca instituție de sine stătătoare, instalîndu-se într'o veche clădire, Buiuk-Giami, datind din 1384, care s'a amenajat în vederea nouei întrebuințări.

Pe bazele unui program cu caracter național se începù colecționarea și studiarea atît a monumentelor descoperite întîmplător cît și a rezultatelor explorațiunilor științifice ce se fac în țara întreagă. Direcția Muzeului e ajutată în acest sens de Minister, care în 1895 prin circulări adresate autorităților, le obligă să dea concursul lor, indicînd descoperirile ce s'ar face și contribuind la înavuțirea colecțiunii. Numai din cercetările Direcțiunii s'au adunat 1492 bucăți de sculpturi, cea mai mare parte importante din punct de vedere artistic, precum și inscripții de mare valoare științifică. O deosebită atențiune s'a dat în explorări și gorganelor, probabil de origină tracă, ce sînt presărate în număr de peste

*) Discursul inaugural pronunțat de Directorul Muzeului la 18 Mai 1905 și publicat în „Revista Școalelor", organ al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice Nr. pe Septembrie, p. 770—7.—Sofia, 1905.

zece mii pe întreg teritoriul bulgar. Abia o a zecea parte din ele au putut fi cercetate în mod științific.—Bronzurile, cari la întemeiarea Muzeului erau numai două, numără, după zece ani, 924 bucăți. În acelaș timp s'au adunat 800 basoreliefuri zise trace, formînd o colecție unică în felul ei. Colecția de monede, întemeiată încă înainte de 1893 de către bătrînul Tachella, a fost de asemeni considerabil sporită ca număr și ca valoare în ultimii ani. În total Muzeul cuprindea la inaugurare 22.642 numere. *) Care este starea inventariului Muzeului nostru nu se poate spune, de oare-ce nici nu se știe dacă inventar există. Sigur însă este că în vara aceasta, a anului 1906, trimițîndu-i-se Muzeului de antichități un obiect din partea Ministerului și cerîndu-i-se ca să se indice Nr. sub care a fost inventariat, Direcția Muzeului răspunde că s'a trecut sub Nr. 1. Oficial, deci, cred, autentic!

Sărăcia și mai ales incuria Muzeului nostru reese și mai evident pentru cel ce vizitează Muzeul Bulgarilor. Contrastul e atît de izbitor, încît nici chiar cel mai îndîrjit șovinist nu ar putea să nege inferioritatea noastră, din punctul de vedere ce ne preocupă aci. Iată dar un caz precis în care prevestirile atît de politicos formulate de către Ministrul Șișmanoff s'au împlinit de pe acum. Căci nu e îndoială: ne-au întrecut Bulgarii! Și ne-au luat înainte într'o ramură din domeniul pur cultural, care de obiceiu se desvoltă mai lesne la popoarele cu o civilizație mai îndelungată. E straşnică lecția ce ne-o dau vecinii noștri mai tineri. Dar cîte fețe romînești mai sînt, care să roșească înaintea acestei rușini a neamului nostru?

Pentru ca să nu existe bănuială că aşi fi exagerat valoarea Muzeului bulgar, numai pentru a face să reiasă și mai mult mizeria celui romînesc, voiu cita aci părerile imparțiale ale streinătății, care nu mai poate fi învinuită de părtinire. Astfel încă din 1898, pe cînd Muzeul era în formațiune, găsim în Gazette des Beaux Arts, din Paris, următoarele cuvinte de laudă sub iscălitura unei autorități necontestate ca S. Reinach:

Le jeune Musée de Sofia fondé en 1893 promet de devenir sous peu, grâce au zèle intelligent de son Directeur, le plus important de la presqu'île balkanique (cuprinzînd de astă dată și Romînia) après ceux de Constantinople et d'Athènes. Voici plusieurs années que Mr. Dobrusky, malgré l'exiguité des crédits dont il dispose, trouve moyen d'enrichir la collection confiée a sa garde de statues, de bas-reliefs, de petits bronzes, de monnaies, de documents épigraphiques et, non content de réunir ces documents et de les publier dans un recueil rédigé en langue bulgare (le Sbornik), il en adresse généreusement des photographies aux savants occiden-

*) O descriere amănunțită a colecțiunilor Muzeului din Sofia nu-și are locul în acest articol, menit să arăte spiritul de organizare mai ales al vecinilor noștri. O scurtă expunere se găsește de altfel în articolul D-lui Iorga, Sămănătorul din 20 Aug. 1906. Antichitățile clasice sînt pe larg studiate, și frumos reproduse în splendida lucrare publicată acum în urmă sub auspiciile Academiei din Viena: *Antike Denkmäler in Bulgarien*, bearbeitet von *E. Kalinka*, 1 vol. 4°. 439 pp. Wien. 1906., asupra căreia voiu reveni în curind.

taux qui les font connaître à leur tour. Il serait très à désirer qu'un érudit comme Mr. Dobrusky disposât des ressources nécessaires pour pratiquer des fouilles en Bulgarie...

Nu dar prin risipă de bani, ci numai prin rîvna inteligentă a unui Director erudit au alcătuit Bulgarii Muzeul lor. Iar noi....! Inferioritatea în care ne găsim apasă cu atît mai greu, cu cît Bulgarii n'au cheltuit de cît cîteva sute de mii, pentru a avea ceva bun, pe cînd noi am spulberat tot atîtea milioane pe nimic. *)

Din comparația bugetelor anuale ale celor două instituțiuni constat între altele și următoarea nepotrivire: La Bulgari fondurile prevăzute pentru nuoi achizițiuni merg în mod normal tot crescînd (12.893 în 1903 față de 27.599 în 1904), pe cînd salariile personalului descresc (15.755 în 1903 și 14.550 în 1904.) La noi din contra: leafa Directorului a tot crescut, iar fondurile pentru achiziții au tot scăzut, până ce, în cele din urmă, convingîndu-se Miniștrii de reaua lor întrebuințare, le-au suprimat cu totul. În bugetul în curs, fondurile au reapărut; despre achiziții nuoi ale Muzeului bucureștean nu s'a aflat încă nimic. Ar trebui și într'această privință să luăm pildă de la Bulgari. În așteptarea „Buletinului Muzeului Național" pe care dl. Dobrusky îl promite în discursul său inaugural, se publică în organele oficiale ale Ministerului Cultelor,**) în fie care an, cum anume s'au cheltuit sumele acordate. Se specifică chiar amănunțit obiectele, indicîndu-se de pildă numărul monezilor grece, romane-imperiale sau republicane, bizantine etc., precum și cele de aur, argint. Deasemenea se indică obiectele dobîndite prin săpături, specificîndu-se natura lor. La noi un văl misterios și încă de nimeni pătruns se întinde prudent asupra celor ce se petrec la Muzeu. Și cu toate acestea și la noi instituția e publică. Dar să nu insistăm asupra acestui punct delicat.

Reluînd comparația celor două instituțiuni, trebue să adaog că și Bulgarii în afară de secția archeologică mai au o secție eclesiastică. Aceasta înființată numai de vre-o cîțiva ani, nu este așa de bogată ca a noastră, deoare-ce odoarele se află încă prin Mănăstiri. Ne-o spune însuși Directorul în discursul său inaugural. Gelos chiar de frumoasele odoare ale noastre, d-sa adaugă că „Muzeul Național din București poate în această privință să serve de pildă". Nu știe însă d. Dobrusky că meritul de a fi păstrat toate aceste obiecte revine secularizării averilor mănăstirești, pe urma căreia s'a alcătuit colecția ce posedăm. Marele merit al Direcțiunii actuale constă însă în clasarea și expunerea atît de potrivită a obiectelor, încît foarte puțini numai au putut să-și dea seamă de importanța și frumusețea lor cît timp s'au aflat la locul lor de veci, adică în vitrinele Muzeului. A trebuit ca o mînă dibace să le orînduiască în mod inteligent în cula de la Filaret, pentru ca aceleași obiecte să stîrnească admirațiu-

*) În răstimp de șapte ani s'au cheltuit peste două milioane, în afară de creditele ordinare pentru Muzeu. Vezi articolul citat din V. R. pag. 107.

**) Doklada do gospodina Ministra na Narodnoto Prosbițeine, 1903—1904. Sofia 1906. p 69 sq.

nea tuturor. A fost o adevărată revelațiune mutarea lor: parcă s'ar fi desgropat din pămînt, atît erau de uitate și nesocotite la Muzeul sau cimitirul artei pămîntene.

In dorința ce are de a o vedea sporind cît mai curînd, d-l Dobrusky vorbește despre secțiunea creștină cu o modestie, care se explică numai prin prea frumoasele și repezile rezultate dobîndite de d-sa pe terenul antichităților clasice. Pentru a arăta adevărata valoare a colecțiunii bisericești, voiu lăsa și de astă dată pe alții să dea nota adevărată. Profesorul I. Strzygowski, byzantinist de frunte, în referatul*) său asupra artei creștine în Balcani, insistă în special asupra „*organizației model a Muzeului din Sofia*" tocmai din acest punct de vedere. „*E unic în felul său*, adaogă el, *ce s'a făcut aci de către un principe iubitor de artă ajutat de un ministru savant ca Șișmanoff și de Directorul Dobrusky cu tendințe așa de moderne*".

Cu asemenea protecție și sub o ast-fel de direcție mai ales, nu e mirare ca Muzeul să progreseze atît de repede, încît, după zece ani numai, vasta moschee ce la început adăpostea toate colecțiile, să nu mai poată cuprinde de cît numai antichitățile clasice. Muzeul etnografic**) s'a și mutat într'alt local, în vara trecută. Iar pentru secția religioasă însuși Strzygowski susține, în articolul menționat, ideia Bulgarilor, de a se transforma în Muzeu creștin vechia basilică din oraș, Sf. Sofia, ce datează probabil din vremea lui Justinian.

Ce îmbucurătoare este această înflorire și creștere normală a tinerei instituții bulgare și cît de umilitoare stagnarea Muzeului nostru! Firesc ar fi fost, ca și despre noi să se poată spune tot atît bine ca și despre vecinii noștri. Căci elementele constitutive și mediul înconjurător fiind același în ambele țări, regresul instituției mai bătrîne e și mai neexplicabil. Tocmai de aceia am ales ca termen de comparație Bulgaria, singurul stat cu care ne putem măsura puterile, și față de care în multe privințe ne credem superiori, pentru că suntem mai de vreme intrați în concertul european. Ar fi de dorit ca în alte direcții să fie așa. Rămîne ca specialiștii să ne-o dovedească. In privința Muzeului însă nu mai e îndoială: ne-au dat de rușine. Și ne aflăm doară în condițiuni absolut

*) *Die christliche Kunst in einigen Museen des Balkan* in Oesterreichische Rundschau, III, Heft 30: Gerade für die Zeit, die dieser Artike gerecht zu werden sucht, *muss mit allem Nachdruck auf die mustergültige Organisation des Museums in Sofia aufmerksam gemacht werden.* Was hier ein Kunstsinniger Fürst, beraten von dem als Gelehrten wohlbekannten Minister Șișmanoff, geleistet hat, indem er den Museumsdirektor Dobrusky nach Kräften in seinen durchaus im modernsten Fahrwasser laufenden Bestrebungen unterstützte, das steht wohl einzig da.

**) Și la noi s'a creat pe ziua de 1 Oct. a. c. un nou Muzeu de etnografie și artă națională voind să se descarce astfel Muzeul de antichități. Dar tocmai aceia, cari de drept ar trebui să susțină noua instituție, caută din contra să o desființeze, înainte chiar ca ea să se fi înjghebat. Despre menirea noului Muzeu, a cărui Direcțiune mi-a fost încredințată, nu-mi e permis să vorbesc, înainte ca autoritatea superioară să fi rezolvat rapoartele ce am înaintat în această privință.

egale din punct de vedere al trecutului. Pe malurile Mării Negre, atît pe teritoriul bulgar cît şi pe cel romîn, au fost presărate oraşe greceşti, ale căror resturi apar din nou azi cercetătorului. Ambele ţări au fost acelaşi timp îndelungat colonii romane; aceleaşi civilizaţii s'au perindat în urmă între Carpaţi şi Balcani. De la toate aceste popoare se găsesc într'o parte şi alta de-alungul Dunărei tot atîtea rămăşiţe, noi fiind parcă mai favorizaţi de soartă (Pietroasa, Adam-Klissi etc.). Muzeele reprezintante ale acestor epoce ar trebui deci să se bucure cel puţin de o aceiaşi reputaţie.

Pe cînd însă vecinii noştri au explorat în mod sistematic şi ştiinţific*) pămîntul ţării lor, noi am coninuat să practicăm sistemul de distrugere destul de cunoscut în urma destăinuirilor d-lui Teohari Antonescu. Am plătit cu bani scumpi şi zile de lucru ale soldaţilor noştri ceea ce Bulgarii au făcut prin bună-voinţă şi sub înţeleapta conducere a d-lui Dobrusky. Rezultatele noastre se văd în labirintul din sălile palatului Universităţii, unde sînt aruncate fără selecţiune sau vre-o indicaţie tot felul de pietre cu inscripţii şi cu sculpturi. În Muzeul din Sofia din contra domneşte o ordine perfectă. Cu o sobrietate distinsă dar cu gust ales sînt grupate diferitele antichităţi, sau în ordine cronologică sau după natura subiectelor reprezintate. Totdeauna însă cu multă pricepere şi cu mare discernămînt. Lămuriri şi indicaţia secolelor însoţesc fie-care obiect. Cînd pentru punerea în evidenţă a vre-unei piese e nevoe de comparaţie, se adaugă lîngă original şi reproducerea în gips cu care se aseamănă, sau din a cărei familie face parte. Într'un cuvînt toate mijloacele muzeografiei moderne sînt întrebuinţate, pentru a da colecţiei pe lîngă aspectul estetic şi utilitatea practică ce trebue să aibă. Folositoare pentru cercetători, ea este tot deodată atrăgătoare şi instructivă chiar pentru profani. O curăţenie exemplară, o ordine perfectă domneşte înfine în acest adevărat templu al artei. Nu pe nedrept a stîrnit el admiraţia savanţilor englezi, francezi, germani şi austriaci, în parte citaţi aci. Iar despre halul Muzeului nostru nicăeri vre-o vorbă de laudă. Şi ne mai mirăm, că în asemenea condiţiuni publicul romîn se dezinteresează de o instituţie care nu-i procură nici o satisfacţie estetică, nici nu-i este de un folos. Să-i dăm şi noi viaţa ce trebue să o aibă, şi desigur că şi la noi se va deştepta gustul şi priceperea artei. Atunci o să vedem şi noi mai bine de 500 vizitatori într'o singură zi, cum mi-a fost dat să constat eu însumi în două rînduri, în Sofia. Căci aci Muzeul este într'adevăr al poporului bulgar, care se mîndreşte cu el, pe cînd al nostru pare că este proprietatea excluzivă a celor ce-l conduc.

*) Despre părerile foarte favorabile ale învăţaţilor englezi şi germani (profesorii B. Brown din Edimburg şi Conze din Berlin) asupra săpăturilor făcute de Bulgari, care se rezumă în *„strălucita întruchipare a Museului din Sofia"*, vezi interesanta dare de seamă a d-lui V. Pârvan în „Sămănătorul" din 9 Iulie 1906, unde sînt reproduse unele citaţiuni ce mă scutesc de a repeta aci.

De concepţia deosebită a conducătorilor depinde desigur şi marea neasămănare a celor două instituţiuni. Bulgarii au avut fericirea să găsească în d-l Dobrusky*) acel spirit diriguitor, care prin muncă cinstită, vederi largi şi energie a creat în aşa scurt timp frumoasa operă ce cu toţii admirăm. Iar noi....!

Şi cu toate acestea, dezamăgiri în privinţa personalului, nu le-au lipsit nici lor. Mi s-a afirmat în Sofia că unul din custozii muzeului provincial din Filipopoli a fost acuzat de neregularităţi în administrarea colecţiunilor ce-i erau încredinţate. Dovedindu-i-se vinovăţia, a şi fost condamnat. Nu s-a ţinut seamă de serviciile ce el însuşi, şi mai ales bătrînul său tată, adusese muzeului din Sofia. Şi această energică hotărîre a Bulgarilor ar trebui să ne serve drept pildă.

Căci e vreme să băgăm de seamă, să nu ne prea întreacă vecinii mai tineri de peste Dunăre!

Al. Tzigara-Samurcaş

*) Kalinka, op. citat, p. 2: Der Universitätsprofessor in Sofia V. Dobrusky, der das von ihm daselbst geschaffenne Antiken Museum *so liberal wie energisch leitet.*

Cronica Internă

—Ţară de latifundii—

(Cu prilejul Raportului d-lui Căpităneanu)

Cifrele au o putere deosebită de *concretizare*. Ele împrăştie ceaţa ce poate învălui o discuţiune abstractă şi ne pun în faţa brutalităţii şi a preciziunii faptelor vieţii, reducînd adesea o problemă teoretică la proporţiile unei intuiţiuni, fiindcă, cum spune poetul, „dacă toate gîndirile pot pacinic trăi alături, aspru se ciocnesc lucrurile în spaţiu...."

Cine nu cunoaşte, de pildă, la noi discuţiunile aprinse asupra avantajelor marii şi micii proprietăţi, dar ciţi cunosc cum se prezintă aceste două tipuri de proprietate, dacă putem spune aşa, *în carne şi oase*, ce interese reale acopăr ele şi care este rolul lor şi locul adevărat ce ele ocupă în economia vieţii noastre naţionale?

Nimic nu e mai suggestiv din acest punct de vedere, decît materialul asupra ultimului recensămînt fiscal publicat în *Raportul* către Ministrul de Finanţe, de către secretarul general al acestui Minister, d. *N. R. Căpităneanu* (Bucureşti, 1906, tipografia Lăzăreanu).

Nici actualul Ministru de Finanţe nici d. Căpităneanu nu pot fi bănuiţi de tendinţi duşmănoase faţă de marea proprietate, cu atît mai preţioase sînt învăţămintele ce rees din această publicaţiune, încît sîntem dispuşi să trecem aci cu vederea defectele ce ea prezintă din punctul de vedere ştiinţific.

Relativ la proprietatea funciară rurală raportul ne dă date extrem de interesante, mai ales relativ la *pămînturile cultivabile* (arăturile, fineţele, păşunile, livezile de pruni),—excluzînd *pădurile*, în privinţa cărora datele sînt cu desăvîrşire neîndestulătoare (mai ales în ce priveşte repartizarea lor între diferitele categorii de proprietari).

Socotim, că cetitorii noştri ne vor fi recunoscători dacă vom pune în lumina cuvenită aceste date.

Intinderea totală a pămînturilor cultivabile constatată de recensămînt e de 7,968,296 hectare.

Aceste aproape *opt milioane* ha, în cifre rotunde, raportul imparte, după întindere, în următoarele cinci categorii:

1) proprietăţi până la 10 ha inclusiv, pe care le putem numi *proprietăţi ţărăneşti*;

2) proprietăţi dela 10 până la 50 ha incl.,—adică ceia ce Nemţii numesc „Grossbauerwirtschaften", *mare proprietate ţărănească*;

3) proprietăţi dela 50 ha până 100 la ha incl.,—adică *proprietate mijlocie*;

4) proprietăţi dela 100 ha până la 500 ha incluziv, pe care le putem numi proprietate *supra-mijlocie*; şi în sfîrşit—

5) preprietăţile de peste 500 ha,—adică *proprietate mare*.

Aceste două din urmă tipuri de proprietate, vădit, din punctul de vedere ştiinţific şi din cel al interesului public, trebuesc deosebite cu îngrijire. Căci deşi proprietăţile între 100—500 ha, cu o întindere mijlocie la noi abia de vre-o 300 ha de fiecare proprietate, în multe privinţi gravitează spre proprietatea mare (precum şi proprietăţile între 10—50 ha—cu întinderea mijlocie numai de 19 ha—gravitează spre proprietatea ţărănească), totuşi aceste proprietăţi, fără îndoială, au cu totul alt rol în viaţa noastră socială, economică şi naţională decît proprietăţile de peste 500 ha, cari ajung, după raport, la întinderea mijlocie de peste 1920 ha de fiecare proprietate (vom vedea îndată că această întindere e în realitate şi mai mare) şi au, prin urmare, toate caracterele unei *proprietăţi latifundiare*.

Din nenorocire, raportul adesea confundă, cum vom vedea, aceste două tipuri de proprietate sub o singură rubrică de „mare proprietate" şi ne dă o cifră comună, tocmai în acele privinţi pentru cari avem tot interesul să avem datele necesare *separat* nu numai pentru ele, dar chiar în sînul marii proprietăţi, cel puţin, deosebit şi pentru proprietăţile între 500—1000 ha de o parte, şi pentru cele de peste 1000 ha.

Din cauza aceasta e cu neputinţă în multe privinţi să scoatem în deajuns în relief rolul adevărat în viaţa noastră naţională al acelei proprietăţi pe care am numit-o *latifundiară*.

Iată acum şi cîteva cifre relative la aceste cinci tipuri de proprietate (tabelele XXI şi XVII) *).

	No. proprietăţilor	Intinderea în ha.	Proporţie în % faţă de întinderea totală	Intinderea mijlocie a unei proprietăţi în ha.
Proprietate ţărănească (până la 10 ha.)	**1.015.302**	**3.319.695**	**41½**	**3,27**
Proprietate ţărănescă mare (10—50 ha.)	36,318	695,953	8¾	19.16
Proprietate mijlocie (50—100 ha.)	**2.381**	**165.456**	**2**	**69.49**
Proprietate supra-mijlocie (100—500 ha.)	2,608	785,719	9¾	301,27
Proprietate mare (peste 500 ha.)	**1.503**	**3.001.473**	**38¼**	**1920.33**
Total	1.058.172	7.968.296	100	7,57

*). Aceste cifre se deosebesc întru cîtva de cele date în studiul d-lui Dr. N. Lupu (în No. 9 al „V. R."), care n'a avut la dispoziţie datele ultimului recensămînt,—dar ele ne fac şi mai luminoasă argumentaţia D-sale.

Aşa dar, chiar după acest raport oficial, la o extremitate găsim peste *un milion* de proprietari cu ceva mai mult de trei milioane de hectare, la cealaltă extremitate numai 1500 de proprietari cam cu aceiaşi intindere de pămînt,—spre acestea graviteazà cifrele relativ neinsemnate ale proprietăţii mari ţărăneşti (36 mii de proprietari cu mai puţin 700 mii ha.), pe de o parte, şi ale proprietăţii supra-mijlocii (2½ mii de proprietari cu mai mult de 700 mii de ha.), pe de altă parte,—şi intre extremităţile acestea—proprietatea mijlocie *e strivită cu totul:* 165 mii de hectare, 2% din intinderea totală !...

Dar cifrele acestea trebuesc încă corijate.

Mai intâiu în ce priveşte numărul proprietarilor.

In tabela XXI intre „proprietari" sint cuprinse şi diferitele *persoane morale* (proprietăţi de „mînă moartă"). Dar e vădit, că situaţia acestora se deosebeşte adînc de a proprietarilor particulari,—nu numai fiind-că proprietăţile lor se prezintă în realitate ca o formă de *avere publică*, dar statul poate utiliza aceste proprietăţi, cu uşurinţă, în interesul economiei naţionale, impunind depildă intr'o formă sau alta, persoanelor morale de a-şi arenda moşiile cu preferinţă obştiilor săteşti, etc., şi ast-fel să inlăture, în mare parte, efectele rele ale latifundiilor.

Or, din tabela XXVI rezultă că sint peste 400 proprietăţi de „mînă moartă" mai mari de 100 ha. Din acestea numai eforiile din Bucureşti şi Iaşi, Aşezămintele Brîncoveneşti, „Madona Dudu" din Craiova şi Academia Romînă au aproape două sute (193) proprietăţi mai mari de 500 ha., şi din rest cel puţin o jumătate sînt deasemenea mai mari de 500 ha. (Oteteli̇şanu, Sofian, Başotă etc.).

Iată, prin urmare, că din acest motiv numărul proprietarilor trebueşte scăzut cel puţin cu 300.

Mai departe. Numărul proprietarilor dat de tabela XXI se obţine prin simpla adunare a proprietăţilor *pe judeţe*, adică fie-care proprietar care ar avea moşii *în mai multe judeţe*, e socotit în acest total tot de attea ori.

Nu voesc să citez aci nume proprii, dar toată lumea cunoaşte pe cei cîţi-va mari latifundiari, cari au cîte zece, cincisprezece şi chiar mai multe moşii în diferite judeţe. Dar cîţi dintre ceilalţi mari proprietari, latifundiari de mîna a doua şi a treia, n'au moşii în două sau trei judeţe? E uşor să combinăm o listă de 50 proprietari care au împreună vr'o două sute de moşii în diferite judeţe.

Dacă vom face reducerile cuvenite şi din acest motiv, am vedea că *numărul real* al marilor proprietari ar trece cu puţin doar cifra de 1000.

În ce priveşte *intinderea* proprietăţilor corijările trebuesc îndreptate în două direcţii.

Nu trebue să uităm, că cifrele citate să datoresc unui recensămînt *fiscal*,—în lipsa unui cadastru al proprietăţii funciare.

Dar ast-fel de recensămînt are o tendinţă fatală de a urca impozitul proprietarilor mici şi a scădea pe al celor mari, pentru simplul motiv, că proprietarul mare e un om care nu numai că se poate apăra, dar înaintea căruia agentul fiscal tremură de frică,—pe cînd un ţăran nici nu e în stare să se apere, şi tremură el însuşi în faţa agentului.

Aceasta, de alt-fel, *se poate dovedi prin datele înse-şi ale recensămîntului.*

In adevăr, impozitul funciar se poate urca sau scădea prin recensămînt în două chipuri: urcînd sau scăzînd *venitul* pămîntului, sau *intinderea lui.*

Cum a fost făcută operaţia aceasta relativ la *venitul* diferitelor categorii de proprietăţi rezultă luminos din tabelele publicate.

Aşa, de pildă, venitul mijlociu pe hectar al proprietăţii mari (de peste 500 ha.) e socotit *la 25 lei*, iar al proprietăţii ţărăneşti *la 37 lei*, —adică *cu 11 lei*, cu peste o treime mai mare!

Şi cunoaştem cu toţii, că la noi tocmai proprietatea ţărănească e mai puţin productivă: în *Cronica* din No. 7 al „V. R." am văzut, de pildă, după datele adunate, fără interes fiscal, de Camera de Comerciu din Botoşani că productivitatea unui hectar e *cu peste o treime mai mică* pentru proprietatea ţărănească faţă de cea mare *(venitul* e şi mai mic, întrucît ţăranul vinde mai eftin, deci puţinul lui produs are şi o valoare relativ mai mică).

Se poate ilustra mai luminos intensitatea acestei abjecte tendinţi a fiscului, decît prin faptul, că în loc să fie *scăzut* cu o treime venitul proprietăţii ţărăneşti e *urcat* cu o treime?

Vă daţi seama ce reprezintă această diferenţă în bani?

Venitul celor trei milioane ha ale proprietăţii mari e evaluat la 78 milioane. Dacă această evaluare este exactă, cele 3,300,000 ha ţărăneşti nu pot produce mai mult de 60 milioane,—venitul lor însă e totuşi evaluat de recensămînt la 124 *milioane*, mai mult decît îndoit!... În realitate proprietatea ţărănească e încărcată cu mai puţin, decît cu cît a fost uşurată proprietatea mare: socotim, anume, că venitul celei dintâiu a fost urcat cu vr'o 30 milioane (adică cu 25%), iar venitul celei din urmă scăzut deasemenea cu vr'o 25—30%.

Ne putem îndoi că aceiaşi tendinţă s'a manifestat şi în ce priveşte intinderea pămînturilor?

Adică, cînd un ţăran o fi avut 1,7 sau 1,8 ha, „cam" două ha, să nu fi fost înscris cu două hectare complecte, mai ales că el nu ştie socoti în hectare, ci numai în fălci sau pogoane? Sau cînd un moşier o fi avut 1600 sau 1700 ha, să nu fi fost el înscris în rol „cam" cu 1500 ha, ori în loc de 3300 sau 3400 ha cu „aproximativ" 3000 hectare?

Ei, nu ne cunoaştem moravurile administrative!...

Dar avem şi oare care indicaţiuni chiar în recensămînt.

În ce priveşte proprietatea mare însu-şi raportorul, d. Căpităneanu, recunoaşte, că intinderea ei reală *trebue să fie mai mare* decît cea arătată de recensămînt (p. IX).

Iar că cifra relativă la intinderea proprietăţii ţărăneşti e exagerată, rezultă din următoarele date.

Dacă vom scădea cifrele cuprinse in raport relativ la diferitele categorii de terenuri din întinderea totală a Rominiei, rămine numai 1,046,932 ha ca păminturi neîntrebuinţate şi necultivabile,—adică *mai puţin de 8%* din întinderea totală a Rominiei.

Însemnătatea acestei cifre puteţi vedea din faptul că în ţările cele mai înaintate din Europa, proporţia terenurilor neîntrebuinţate şi necultivabile e următoarea: în Anglia 17, 6%, în Franţa 17, 8 în Belgia 18, 2%*).

E admisibil ca în Rominia să nu ajungem nici la o jumătate din această proporţie? (în Bulgaria ea este de 23% !)

E vădit că la acest rezultat de necrezut am ajuns numai fiind-că cifrele relative la diferitele terenuri impozabile sau scutite de impozite, suma cărora se scade din întinderea totală a ţării pentru a deduce întinderea terenurilor nefolositoare şi necultivabile, sînt prea umflate,—şi, în primul rind, această operaţie se poate cu uşurinţă face, „în interesul fiscului", pe seama întinderii proprietăţii ţărăneşti.

Rezultă de aici, că pe de o parte, întinderea reală a proprietăţii mari, cum mărturiseşte insu-şi d. Căpităneanu, întrece cifra dată de recensămînt, precum, pe de alta şi cea a proprietăţii ţărăneşti e mai mică.

Dacă am presupune că aceste „greşeli" se ridică numai la 10%, (şi de sigur sînt mai mari), atunci trebue să socotim proprietatea mare de cel puţin *3,300,000 ha*, iar cea ţărănească scade *sub trei milioane*.

Dar nu e numai atît. În tabelele recensămîntului nu sînt cuprinse *pădurile*, şi nicăeri nu se arată repartizarea lor între diferitele categorii de proprietăţi. Dar cine nu ştie că la noi pădurile intră aproape exclusiv în domeniul marii proprietăţi: proprietatea ţărănească propriu zisă nu are nici un copac, iar proprietatea ţărănească mare (răzăşii şi moşnenii), precum şi proprietăţile mijlocii şi supra-mijlocii le posedă în proporţiune minimă. Dacă vom presupune, că din cele 1,500,000 ha de păduri ce aparţin particularilor, 1,200,000 sînt ale marii proprietăţi şi că restul cade asupra celor-l'alte categorii de proprietate,—desigur sîntem mai pre jos de realitate.

Ast-fel, împreună cu cifra de mai sus de 3,300,000 ha, ajungem la 4,500,000 ha, ca întindere totală a marii proprietăţi,—şi deducîndu-se de aci vr'o 300,000 ha ce aparţin proprietăţilor de „mînă moartă" mai mari de 500 ha (din suma totală de 450,000 arătată în tabela XXVI), remîne pe seama latifundiarilor—4,200,000 ha, şi în ori-ce caz *mai mult de patru milioane hectare*.

Iată deci terminii adevăraţi ai acestei antinomii sociale:

Pe de o parte *un milion* de ţărani cu mai puţin de *trei milioane* de hectare, cu maximul de trei hectare în mijlociu de proprietate (însu-şi raportul o stabileşte la 3¼ hectare),—iar pe altă parte—numai 1000 *(o mie!)*

*) ***Statesman's Year-Book***, 1906 p. p. 70, 857 şi 717, v. şi ***Raportul*** citat, p. XVIII.

de latifundiari cu peste *patru milioane* hectare ale solului naţional, cu peste *patru mii hectare* în mijlociu de proprietar!) *)

Aceste cifre trebue să fie prezente în mintea ori-cărui om politic, care se interesează de problema noastră agrară.

Stăm în această privinţă mai rău decît Marea Britanie, ţara clasică a latifundiilor şi chiar decît Irlanda, înainte de ultima reformă agrară,—acea Irlandă, care îngrozea lumea prin raporturile ei agrare!

În adevăr, în Anglia (fără Irlanda) 5207 de proprietari, cu proprietăţi mai mari de 400 ha (1000 de acre, un *acru* fiind=0,4 ha), posedă în total 18,215,000 de *acre*, adică în mijlociu cite 3500 acre, sau *1400 hectare!* Iar în Irlanda 3745 de mari proprietari cu peste 1000 acre (400 ha) posedau 15,802,000 acre,—adecă cite 4250 acre sau *1700 hectare***),—la noi însă chiar după datele recensămîntului, fără să se ţină seama de păduri, această mijlocie este de *1920 ha*, iar în realitate, cum am văzut, întrece *4000 hectare!...*

Dar în Irlanda această situaţie a fost socotită atît de intolerabilă, încît un guvern conservator s'a simţit dator să aducă o lege prin care parcelarea latifundiilor se înlesneşte cu ajutorul financiar direct al *Statului* (guvernul liberal actual, nemulţumit de mersul prea încet al operaţiunii, proectează chiar *o expropriare silită în masă)*, iar în Anglia situaţia se îndulceşte mult prin sistemul de ferme, după care fermerii posedă pămîntul pe termene lungi, sau chiar *ereditar*, iar legea nu numai îi apără de capriciile proprietarilor, dar impune acestora în ori-ce caz *să răscumpere* de la fermerii lor îmbunătăţirile aduse pămîntului, restituindu-le valoarea lor integrală, încît sîntem aici în faţa unui adevărat sistem de *coproprietate*. Ast-fel că în Anglia, în realitate nu sînt decît 603 posesiuni *(holdings)* mai mari de 1000 *acre* (400 hectare), cu întinderea totală de 801,852 de *acre*,—abia 2, 5% din întinderea totală a terenurilor productive, şi cu o mijlocie numai de vr'o 1300 *acre*, adică 520 *hectare*, de posesiune ***),—pe cînd la noi sistemul de arendă la „trusturi" încă înrăutăţeşte situaţia...

Situaţia aceasta însă se prezintă şi mai rău, dacă vom ţinea seamă de datele recensămîntului relative numai la Rominia propriu zisă, şi vom face abstracţie de provinciile noastre transdunărene, cari n'au trecut nici prin Regulamentul Organic, nici prin împroprietărirea din 1864 şi cari au avut *fericirea* de a trăi pănă ieri sub regimul raialelor turceşti.

Nu fac ironie aci, şi nu voiu să exagerez, faptele arată că în ade-

*) Cu toate că mi-am impus să fac aceste rectificări, în cele ce urmează, arătînd raporturile între diferitele categorii de proprietăţi, am preferit să mă ţin de datele Raportului, şi numai în treacăt să invoc şi cifrele reale.

) *Dr. A. Wirminghaus*,- ***Statistik des Grundbesitzes*, „Handwörterbuch der Staatswissenschaften„ al profesorului ***Conrad***, etc. v. IV, p. 167.

) ***Statesman's Year-Book, 1906, p. 72—73.

văr regimul turcesc a fost, prin consecinţile lui, mai puţin vitrig pentru ţărani, decît acela pe care „cei o mie" l'au impus fraţilor lor de singe şi de lege.

Judecaţi, iată cifrele recensimîntului relativ la Dobrogea:

	No. proprietarilor	Intinderea in ha	Proporţie la sută faţă de intinderea totală	Intinderea mijlocie pe proprietar în ha
Proprietate ţărănească (până 10 ha.)	25,962	221,890	32½	8.55
Proprietate ţărănească mare (10—50 ha.)	12,567	264,756	38½	21.07
Proprietate mijlocie (50—100) ha.)	567	41.278	6	72,80
Proprietate supra-mijlocie (100—500 ha.)	249	65.488	10	263
Proprietate mare (peste 500 ha.)	82	91,945	13	1121.23

Chiar dela prima vedere vă izbeşte în această tabelă că *mijlocia proprietăţii ţărăneşti în Dobrogea e de peste 8¹/₂ ha*,—(în Constanţa chiar peste 9 ha, iar în Tulcea ceva peste 8 ha),—pe cînd pentru toată Romînia această mijlocie e abia de 3¹/₄ ha !... Asta înseamnă că în Constanţa aproape nu's ţărani fără 10 hectare, iar în Tulcea foarte puţini au au sub acest *maxim !*

In al doilea rînd, un fapt uimitor, că din 36,318 proprietari cu întinderea de 695,953 ha a proprietăţii ţărăneşti mari, numai asupra Dobrogei cad 12,567 proprietari cu 264,765 ha,—adică în aceste *două* judeţe sînt 35% din totalul de proprietari şi 37% din întinderea acestei categorii de proprietate (mai mult de o treime),—iar pentru restul de *30 judeţe* băştinaşe nu remîn respectiv decît 65 şi 63%!...

In al treilea rînd constatăm, că pe cînd *întinderea mijlocie* a proprietăţilor ţărăneşti şi a celei de mijloc în Dobrogea e *mai mare* ca pentru întreaga ţară, pentru proprietăţi supramijlocii şi cele mari, *ea e mai mică*, în special pentru proprietatea mare această mijlocie e aproape *îndoit* mai mică decît chiar cifra aratată în recensămînt (fără păduri) şi *împătrit* mai mică decît mijlocia reală, stabilită de noi (cu păduri) !...*)

Spre a învedera deosebirea situaţiunii agrare în Dobrogea de restul ţării, alăturăm în tabela de mai jos proporţiile la sută faţă de întinderea totală, 1) a diferitelor categorii de preprietate în întreaga ţară, 2) în cele 30 judeţe fără Dobrogea şi 3) în Dobrogea.

*) In Dobrogea nu sînt aproape de loc păduri aparţinînd particularilor.

	Intreaga ţară %	30 jud. fără Dobrogea %	Dobrogea %
Proprietate ţărănească (până 10 ha).	41½	42½	32½
Proprietate ţărănească mare (10—50 ha.)	8½	5½	38½
Proprietate mijlocie (50—100 ha.)	2	1½	6
Proprietate supra-mijlocie (100—500 ha.)	9½	9½	9½
Proprietate mare (peste 500 ha.)	38½	41	13½
Total	100	100	100

Din această tabelă rezultă că pe cînd în cele 30 judeţe băştinaşe (rubrica II) cele două tipuri de proprietate ţărănească împreună abia ajung la 48%, mai puţin de jumătate din întinderea totală a terenurilor cultivabile (fără păduri),—în Dobrogea ele reprezintă 71%, *aproape ¾ din această întindere*. De asemenea, pe cînd dincoace de Dunăre proprietatea supramijlocie şi cea mare se urcă la proporţia de 50%, mai bine de jumătate, în Dobrogea ele nu au decît 23%,—*mai puţin de un sfert !*

Şi încă n'am ţinut seamă de păduri, cu acestea am putea spune că proporţia e întocmai inversă: peste Dunăre ţăranii au peste ³/₄, şi boierii mai puţin de ¹/₄ din proprietatea privată, pe cînd dincoace ţaranii numai ¹/₂, iar boierii ¹/₂...,

Nu sîntem în drept să spunem, că ţaranii noştri au tot cuvîntul să regrete, că strămoşii lor s'au luptat vitejeşte sub Mircea Bătrînul, sub Mihai Viteazul, sub Ştefan cel Mare, fiind-că ast-fel au împiedecat întinderea şi dincoace de Dunăre a regimului de raia turcească....

Fizionomia agrară a ţării noastre ca ţară de latifundii e accentuată prin situaţia proprietăţii mijlocii : 1.800 de proprietari cu 124,000 ha,—1¹/₂ % din întinderea totală!... (în Romînia propriu zisă, fără Dobrogea, pentru care cifrele respective sînt 567 proprietari, cu 41,000 ha., 6% din întinderea totală),—cîte lucruri în viaţa noastră socială se pot explica prin aceste cifre !

Să comparaţi, de pildă cu starea de lucruri din Anglia : acolo se numără 81,245 de stăpîni de „holdings" între 100—300 *acre* (socotite acolo ca proprietate mijlocie), cari stăpînesc în total 13,900.000 acre—ceea ce face **44%** din întinderea totală a pămîntului cultivabil (şi să nu

uităm că în realitate la noi situaţia e şi mai rea fiind-că din tabelele recensămîntului nostru sînt excluse terenurile cultivabile ce aparţin statului şi domeniilor coroanei, faţa de întinderea *totală* deci proporţia aceasta e şi mai mică).

Dacă chiar am socoti, cum face raportul, ca proprietate mijlocie şi pe aceea numită de noi proprietate mare ţărănească (în întindere de la 10—50 ha.),—încă găsim în Romînia (fără Dobrogea) numai 25.000 proprietari cu 555,000 hectare,—abia o jumatate de milion de hectare,—numai 7% din întinderea totală proprietăţii private (iară-şi fără să socotim proprietatea statului şi domeniul Coroanei şi pădurile!)...

Dar atunci făcînd socoteala după aceiaşi normă în Dobrogea constatăm numărul de **13,000** de proprietarii mijlocii, care posedă **306,000** hectare,—**44½** % din întinderea totală a proprietăţi private din această provincie. Puneţi faţă în faţă aceste cifre. Ce enormă deosebire! Numai în *două judeţe* numărul proprietarilor şi al întinderii în hectare stăpînite de ei, e *mai mare* decît jumătatea cifrelor absolute pentru toate cele *30 judeţe* din restul Regatului, iar *relativ* proprietatea aceasta e aproape de *şapte ori* mai mare...

Dacă vom face tot aşa socoteală şi pentru Anglia, rezultatele sînt şi mai impunătoare: aci posesiunile între 25—300 *acre* aparţin la 234,000 de proprietari, care stăpînesc 22,000,000 de acre, – 66%, adică *două treimi* din întinderea totală*)... Şi Anglia e „ţara clasică a latifundiilor"—nu-i aşa?

Şi această situaţie în Anglia tinde tot spre ameliorare, aşa în douăzeci de ani, de la 1886, proporţia de mai sus a posesiunei mijlocii, cum o înţelege d. Căpităneanu, a crescut dela 62% pănăla 66% faţă de întinderea totală. Iar dacă vom urma clasificaţia noastră, posesiunile mijlocii (100—300 *acre*) au crescut în acest răstimp dela proporţia de 41% la 44%,—precum a crescut şi posesiunea ţărănească (mică şi mare, adică cu întinderea până la 100 *acre*) dela 27% la 30% al terenurilor cultivabile.**)

Desigur în multe privinţi interesele proprietăţii mijlocii şi chiar a marii proprietăţi ţărăneşti, nu sînt identice cu interesele ţărănimii propriu zise, dar e netăgăduit, că în această clasă se desvoltă mai intâiu conştiinţa drepturilor omeneşti şi din ea, în epocile de luptă pentru democratizarea instituţiile politice, se recrutează conducătorii fireşti ai masei scufundate în mizerie. Să nu uităm că în a doua jumătate a veacului XVII în Anglia, cînd au fost definitiv cucerite, prin două revoluţii consecutive, drepturile politice ale poporului Englez, acolo nu se născuse încă proletariatul industrial de astă-zi, luptătorul prin excelenţă pentru revendicările poporului în cursul veacului al XIX, şi că ostaşul fruntaş al lui

*) **Datele aceste, precum şi cele de mai sus relativ la Anglia sînt luate după „Statesman's Year-book" (Keltie), 1906, p. 72—73.**

) **Cf. *loc. cit.*, p. 72—73, cu cifrele din studiul profesorului dr. *I. Conrad*,—„Bauerngut und Bauernstand, statistisch" în al său „Handwörterbuch" etc., v. II, p. 273

Cromwell a fost mai ales reprezentantul ţărănimii înstărite şi al posesiunii mijlocii, de pepturile acestora s'au frînt armele cavalerilor lui Carol I, ei au asigurat urmaşilor lor şi lumii civilizate întregi drepturile cetăţeneşti şi formele politice, cari astă-zi formează temeliile neclintite ale dreptului public modern.

În ţara noastră, în care nu există ca şi în Anglia veacului XVII un proletariat industrial, cei abia 23,000 de ţărani mai înstăriţi şi 1800 de proprietari mijlocii cu cele 5½% şi 1½% din întinderea cultivabilă, în mijlocul de peste cinci milioane de iloţi, ne dau o explicare dureroasă pentru minciuna radicală a vieţii noastre politice şi oligarhia fără friu a celor „o mie" din vîrful piramidei sociale.

* * *

Peste un milion de ţărani, cu mai puţin de *trei milioane* de hectare şi *o mie* de latifundiari cu peste *patru milioane* de hectare, cu proprietate mijlocie de peste *4000* hectare!...

Aş vrea să vă pătrundeţi de toată grozăvia şi de toată greutatea ce o au aceste cifre în viaţa noastră socială şi economică.

Din tabela V a Raportului d-lui secretar general al Ministerului de finanţe rezultă că numărul total de contribuabili constatat de recensămînt pentru anul 1906—1907 este de 1,099,875; în această cifră proprietatea ţărănească (mică şi mare) intră cu numărul de 1,051,620 de contribuabili, —deci pentru toate celelalte categorii sociale, dela ţară şi oraşe, rămîne numai un număr de **48,355** de contribuabili *), din care 1000 sînt latifundiarii...

Cu alte cuvinte ţărănimea formează **96**% din numărul total al contribuabililor, iar cei *o mie* nu reprezintă decit **0,09**%, *(nouă sutimi la sută,—9 la 10,000 !)* din totalitatea contribuabililor (iar restul de **3, 91**% cade asupra

*) Această cifră ni s'a părut extraordinară; chiar dacă am presupune că *toţi* cei-l'alţi proprietari locuesc în oraşe, faţă de numărul populaţiunii noastre orăşeneşti ea este ridicol de neînsemnată şi dovedeşte o imensă fraudă din partea orăşenilor. Dl. Căpităneanu şi d. Costinescu, fost ministru de finanţe, la care m'am adresat pentru lămuriri au confirmat şi exactitatea cifrei şi a presupunerilor mele. Şi acesta e un mijloc de a încărca pe ţărani în folosul celor-lalte clase sociale!...

Adăugit la corectură:

Această Cronică fusese dată la tipar, cînd, mulţumită amabilităţii d-lui Căpităneanu, am primit d-la d-sa o notă, prin care disproporţia semnalată se explica prin faptul, că mulţumită scutirilor legale de plata birului (clerul, soldaţii, femeile, etc.) nu toţi ţăranii proprietari figurează între „contribuabili" din tabela V. Aşa este, dar cîţi contribuabili ţărani, cari trăesc prin munca cîmpului (arendari etc.), nu au nici o proprietate, şi deci nu figurează în tabela XXI? După d. G. *Creangă* („Situaţia arendaşilor", etc. p. 11) cel puţin *250000*! Prin urmare raportul rămîne cel puţin acelaşi. Mai mult. Pe noi ne interesează mai ales raportul faţă de cei „*o mie*". Or dacă vom primi cifra ipotetică din nota d-lui Căpităneanu de 1,400,000 contribuabili vedem că „*mia*" nu reprezintă decît **0,07**,—adică 7 la 10,000 din totalul contribuabililor. Şi mai rău decît am scris în text...

mai mare ca a Bulgariei: cheltuelile acesteia pe cap de locuitor sînt numai 27 fr., pe cînd a Romîniei—37 fr., adică mai mari ca peste o treime.

Să vedem cum aceste două țări au știut să satisfacă nevoile atît de însemnate ale vieții de stat cum sînt cultura poporului și apărarea națională.

Și cu uimire constatăm, că în Bulgaria sînt 4,720 de școli primare, pe cînd în Romînia numai 4.040, adică cu 17% mai puțin; numărul elevilor în aceste școli în Bulgaria e de 360.000, în Romînia numai 320.000, cu 40.000 mai puțin,—iar față de populație în Bulgaria se numără la 1000 de locuitori 96 de școlari, iar în Romînia numai 52—*aproape de două ori mai puțin;* mai departe,—o școală primară în Bulgaria vine la 800 locuitori, iar în Romînia la 1600, *un număr îndoit*; pe de altă parte o școală bulgărească frequenteaza în mijlociu 76 de școlari, pe cînd în Romînia 84,—adică aci sarcina învățătorului e mai grea....

In rezumat, cu mai puține mijloace, nu numai absolut ci și relativ, mica Bulgarie a putut să facă mai multe școli, pe care le frequentează mai mulți elevi, și nu numai relativ ci și absolut, ca în marea Romînie.

In schimb noi avem și relativ și absolut mai multe școli secundare (nu degeaba sîntem o țară de „ciocoi"), dar în piramida, ce pe p. 46 a „Atlasului" invederează proporția de analfabeți între recruți, mai jos decît noi sînt numai Sîrbii (chiar Rușii stau mai bine cu 62% de recruți analfabeți, față cu cei 68% ai Romîniei!)....

In ce privește apărarea națională, pe hîrtie, Bulgaria întreține în timp de pace sub arme 40.000,—Romînia 64.000,—ceea ce e cam aceiași proporție față de populație, dar în timp de răsboiu Bulgaria poate scoate în cîmp 210.000 de combatanți, pe cînd Romînia numai 175.000; și cetitorii n'au uitat încă discuțiile emoționante din parlament, cînd bărbați politici ca N. Filipescu și A. Marghiloman au declarat că Bulgaria e cu mult mai bine pregătită pentru răsboiu, decît țara noastră;—cu toate acestea budgetul Ministerului nostru de răsboiu e de 49 milioane pe an, iar cel din Bulgaria e numai de 33 milioane!....*)

Se poate ilustra mai eloquent deosebirea între gospodăria unui stat țărănesc și a unui stat boieresc?....**)

* * *

Am sfîrșit.

Inainte însă de a pune condeiul îmi permit o ultimă întrebare.

La Romani, ai căror urmași ne fălim de a fi, ori-cît de crunt oprimau patricienii pe plebei, atunci cînd prin aceasta se periclita însă-și existența statului, în fața primejdiei din afară, cel puțin, predomina interesul

*) *Hickmann*, loc. cit., pl. 30, 34, 36 și 46.
**) Cf. și „Cronica artistică" a colaboratorului nostru d. Tzigara-Samurcaș, din No. de față, relativ la muzeul bulgăresc.

superior al statului împotriva intereselor de clasă, și concesiuni înțelepte asigurau desvoltarea pacinică a vieței de stat.

Nu cred oare cercurile noastre diriguitoare, că în împrejurările actuale prin cari trece atît statul Romîn, cît și neamul nostru de pretutindeni situația descrisă prezintă o primejdie pentru tot viitorul nostru de stat și de neam? Nu socot aceste cercuri, că a venit momentul imperios de concesiuni înțelepte?....

De la răspunsul la această întrebare atîrnă, dacă viitorul istoric va putea sau nu caracteriza rezultatul sforțărilor milenare ale poporului Romîn cu perifraza bătrînului Piiniu:

Latifundia perdidere Romaniam....

C. S.

RECENZII

M. Sadoveanu, *Mormîntul unui Copil*, nuvele și schițe, București, 1906, Minerva, 253 pag. Prețul 2 lei.

Nu cred să fie plăcere mai mare pentru cine urmărește mișcarea literară cu oarecare curiozitate de cît apariția unui volum nou al unui scriitor de talent.

Despre ce mai vorbește scriitorul? Ce mai are de spus asupra vieții? Ce probleme il mai agită? Care din insușirile scriitorului au evoluat? Ce lipsuri au dispărut? etc. etc.—sint tot atitea intrebări interesante pe care ți le pui cind iai volumul in mină.

Dacă un Brătescu-Voinești este neintrecut—in literatura noastră—in fineța analizei oamenilor și a imprejurărilor in care se mișcă ei,—d. Sadoveanu este neintrecut in evocarea epică, *impetuoasă* a faptelor mari, aprige, a oamenilor minați de fatalitate, a tragicului și misterului soartei omenești... In evocarea misterului soartei omenești și nu in pătrunderea misterului vieței omenești, ceea ce am observat cind am vorbit de *Floare Ofilită*, ceea ce observăm și, in volumul de față, in „Pustiul"—a cărei disproporție se datorește acestei lipse, căci partea dela sfirșit, mai *ingustă* decit inceputul, se explică prin lipsa de pătrundere a acelui mister.

Imprumutind terminologia lui Nietzsche, putem spune că d. Sadoveanu e un spirit dionisiac, in opoziție cu d. Brătescu-Voinești, care e un spirit apolinian. ...„Era plămădeala ce trebuia să crească pentru *fioroasa și dulcea viltoare a vieței*", copilul a cărui viață se inchee la vrista de cinci ani și, in adevăr, viața, pentru acest scriitor, este *o viltoare fioroasă și dulce*...

Pentru a zugrăvi această viață așa ințeleasă, d. Sadoveanu are nevoe de oameni cu o facultate sufletească exagerată (de aci „romantismul" său), ori de o pasiune dominantă, care să absoarbă toate puterile sufletului lor.—Această nevoe d. Sadoveanu, la inceputurile sale („Povestiri"), adesea și-o satisfăcea alegind subiecte *de forță* din viața trecutului („Răsbunarea lui Nour"), ori din viața legendară haiducească („Cosma Răcoare"), ori chiar alegind viața unor tipuri cam nenaturale, convenționale și eftene (ca „Ivanciu Leul"),—dindu-ne insă și acea minunată bucată „Cei Trei".

Că subiectele „haiducești" sint de un gen inferior, nu mai incape discuție. Iar intrebuințarea trecutului o socot ca o greșală artistică, pentrucă *trecutul nu-l poate reda nimene!*... Ori pui in trecut viața de azi și atunci utilizarea trecutului n'are nici un rost—și opera e hibridă; ori te ferești de viața de azi *și-ți inchipuești că* redai viața de atunci,—pe care n'o redai, că n'o cunoști, și creezi astfel o viață convențională, neadevărată. Cel mult trecutul poate servi ca un decor po-

etic, cind intenția scriitorului este să dea mai mult „poezie" decit viață adevărată,—cind vrea să facă ceea ce se chiamă „poezie in proză..." Și, in adevăr, ceea ce salvează bucățile *epice* (nu vorbesc de admirabilele bucăți din „Povestiri" ca „Intr'un sat odată" etc.) ale d-lui Sadoveanu e atmosfera de „poezie" care plutește de-asupra lor...

In volumul de față, acest poet epic care e in d. Sadoveanu nu mai recurge la subiecte de acelea de care vorbeam mai sus. Are și aici autorul fapte mari, teribile, oameni aprigi, „romantici", dar aici oamenii sint vii și imprejurările cunoscute,—și cu atita efectul este mai mare. Cetiți „Tu n'ai iubit", istoria unei extraordinare puteri sufletești concentrată in sine, dar mai ales cetiți „Păcat Boeresc": Ura lui Marin, bărbatul inșelat de mult de „boerul cel bătrin",—din care a rezultat moartea femeei: ura lui Marin impotriva „boerului celui tinăr", numai pentrucă s'ar putea să-i necinstească, *și acesta*, fata,—ură care se altoește pe acea ce de veacuri mocnește in sufletul lui chinuit, exasperind'o—; fiorul nebun de iubire senzuală a lui Niculiță, boerul din alt sat, pentru Chiva; pasiunea infrigurată și satanică cu care Chiva se aruncă in viltoarea dragostei pentru Niculiță, pasiune alcătuită din voluptate („Tremura, gemea incet cind o cuprindeam in brațe...", „Era palidă cu dinții strinși...") și din senzația morții („Și maica a păcătuit, cu stăpinul cel vechiu.... Acuma parcă-i un blestem!..."—„Ah! de-ar afla taica....., de-ar afla taica...." „—Taica poate să afle tot,—parcă nu mă tem de nimic.. Eu am să-i spun *atunci*, că altfel nu se putea...."), fatalitatea de neinlăturat cu care autorul ne duce la catastrofă,—fac din această bucată una din cele mai frumoase din cite am cetit vreodată.... Rar s'a ilustrat așa de puternic că iubirea e tot așa de „tare ca moartea",—și că se poate hrăni, in creșterea ei, din moarte!

Dar cealaltă mare insușire, și care și ea il face pe d. Sadoveanu cel dintăiu intre scriitorii noștri: sentimentul naturii! Cetiți „Plopul" și opriți-vă la acea pagină, in care un om in vristă, acuma, istorisește unei femei care a fost odată „duduia Olimpia", iubirea nemărturisită dela optsprezece ani, pe care era s'o afle ea *atunci*, intr'o dimineață de primăvară, sub un plop,—dar pe care n'a aflat-o, căci nu i-a putut-o spune... „Și 'n durerea mea nu mă uitam la tine; ascultam susurul frunzelor; priveam in creșterea luminii răsăritului, cum pe o margine de cimp a inflorit așa de multă păpădie, incit se părea că deasupra erbii a căzut o ușoară ninsoare; priveam mai departe după aceia spre cimitirul tirgușorului nostru, trist cimitir spre care mă purtam cu gindul celor optsprezece ani ai mei. *Crucile strîmbe păreau ființe dureroase care se apleacă plîngînd, cu brațele intinse in lături, asupra mormintelor*"... Cetiți—incă odată!—„Păcat Boeresc": zugrăvirea „bălții" cu viața ei bogată, cu sufletul ei misterios; tăcerea și singurătatea Bărăganului: „Spre seară, ca să mai petrec, călătoream spre una din stațiile mici, roșii, pierdute in buruiene de salcimi, in lungul drumului de fier, drept, fără sfirșit. Dam de cite-o crișmă singuratecă, in care, *in rastimpuri rari, se auzea zarvă de glasuri iute copleșită de tăcerea adîncă a pustiului.* Pe urmă ajungeam la stație, așteptam un tren, *care venea de departe și trecea in depărtarea fumurie a răsăritului.* La un geam, in verdeața care căptușea zidul, *se arăta un cap de femee gătită ca de sărbătoare*; funcționarii se mișcau incet, schimbau saluturi cu cunoscuții; mașina pufăia, pleca; *gara rămînea mică și singuratică in pacea amur-*

gului. Plecam in trap *țăcănit*, pe gînduri; *tăcerea pustiului mă învăluia de pretutindeni*, umbra cucerea lanurile *năvălind ca valuri dela răsărit*, *și, din cînd în cînd, un cantor suna trist, plîngînd parcă în imensitate: lang—ling!*"

Aceste, mai ales, din urmă rînduri sint de o mare suggestivitate: ne fac să simțim și mai bine singurătatea, *să auzim* și mai cu tristeță tăcerea...

Cît lirism este în obiectivitatea d-lui Sadoveanu! Și am apropiat anume aceste două cuvinte contradictorii. Știu că natura n'are, *în ea*, poezie, dar totuși, aci, în poezia Bărăganului, ca și în multe alte părți, se pare că autorul nu face decît să redea sufletul naturii.... Și dacă d. Sadoveanu poate umaniza natura, ca în „Plopul", dacă poate să-i simtă sufletul, ca în „Păcat Boeresc", el poate să o și *zugrăvească* pictural, curat obiectiv, ca în „Cel întăiu":....nu vedea nimic. Sus, văzduh de păcură; în jur un zid nepătruns de întunerec; numai umbrele nelămurite ale oamenilor, lîngă el, în jurul unui felinar sărac, lăsat jos, pe bîrne, le vedea mișcîndu-se încordate, cu grămezi de păr spulberat, cu șuvițe de păr umede care-i plesneau fața; simțea în juru-i, pe pod, o încordare uriașă de brațe care trăgeau pe odgon, șăicile la malul abia părăsit. *Jos valurile se zbăteau, întindeau aripi umede și fulgerătoare, sîngerate de lumina felinarului, și se resfrîngeau îndărăt mugind, horcăind ca într'o durere de moarte. Și la țărm aproape, căsuța podarului deschidea un ochiu îngrozit, roșu, asupra miniei de sub malul prăpăstios.*"

Și, pentru utilizarea a ceea ce se chiamă personificare, tot pentru a reda obiectiv: „Puștile trăsniră, umplînd de tunete adînci pădurile bătrîne de sălcii. Țipete ascuțite, *mirate*, de găinuși, răspunseră din trestii..."

D. Sadoveanu e cel dintăiu cîntăreț al pămîntului țării sale,—vreau să zic că nimene nu e legat, ca dînsul, prin atîtea fibre tainice cu sufletul acestui pămînt: cu cîmpiile lui, cu apele lui, cu oamenii lui—și deci cu cei mici—cu tragedia lui...

*

Florian I. Becescu, *Spre Ziuă*, versuri, 1906. Tip. Ovidiu, Constanța. 131 pag. Prețul 3 lei.

Numele d-lui Florian I. Becescu nu cred să facă o plăcere excesivă d-lui Maiorescu și cenaclului dela *Convorbiri Literare*, cări acest versificator a jucat eminenților critici o strașnică festă: Se cunosc certificatele imprimate în fruntea defunctului volum al d-lui Becescu („Vise și Lacrimi") prin care eminenții critici îl consacrau de poet talentat.

D. Becescu a ținut să le dea cea mai formală dezmințire,—cași decedatul Samson Bodnărescu, cași d. I. Pop Florantin, a cărui nuvelă istorică „Decebal" a avut darul să smulgă un certificat elogios maestrului însuși.

Că criticii de la „Convorbiri" au fost mistificați de către d. Becescu, nu e cine știe ce mare lucru: Cine e infailibil pe lumea aceasta, — afară de d. Iorga? Acela care și-a stricat liniștea și rostul vieții este d. Florian I. Becescu.

Fără certificatul eliberat de Convorbiri, tînărul domn Becescu, ca atîția alți candidați, de o oră, la nemurire, și-ar fi spînzurat poate, într'o bună dimineață, lira'n cuiu, cînd ar fi băgat de samă că nimene nu i-o ascultă, — dar așa!... Cînd ai hîrtie în regulă dela o autoritate așa de mare! Apoi să fii și D-ta acela, cetitorule, ai renunța ușor la nemurire?

Și d. Becescu s'a simțit dator să fie la înnălțimea certificatelor,—și liniștea sa a fugit!

Că publicul cetitor, sau „umbrele umane" cum se exprimă cu dispreț d.

Becescu, a făcut pe surdul față cu acordurile lirei poetului cu certificate? Ce-i pasă poetului:

> Dar cîntă-ți visul tău frumos
> De te-ar huli tot universul,

se încurajează pe sine poetul, răpindu-ne orice nădejde de revenire la realitate.

Că critica îi dă cu piciorul în liră? Dar cine sînt, mă rog, criticii?

> Te miri și tu cum se mirară
> atîția „critici ușurei"
> De ce din sufletul meu tînăr
> se nasc amarnice idei?
> Ei sînt naivi, acestor oameni
> zadarnic le albește părul,
> Cu ochii lor, orbiți de patimi
> nu pot să vadă adevărul...

Și, fiindcă recunoștința nu e de cît un nume, sau, probabil, pentrucă i s'a refuzat reînoirea certificatelor, iată ce destăinuiri face poetul:

> Stiu oameni care-și fac palate
> vînzind la proști... filozofie,
> Trăesc acum figuri celebre
> care-au făcut și fac minuni
> Scriind doar critici ipocrite
> poeților ce mor nebuni.

Și ca să nu mai rămînă nici o îndoială despre „amarnicile idei" pe care d. Becescu le nutrește la adresa criticilor, el ni-i zugrăvește cu putere cum

> Abrutizați—în fața pradei—
> Scot răcnete de *jaguari*!!!

Cum vedeți, volumul de față e semnificativ pentru starea sufletească a unui versificator fără talent, în care o întreagă *direcție* literară descopere un poet talentat.

Dar lucrul e de o gravitate mai mare decît s'ar părea la prima vedere: conștiința descoperitelor săi trebue să sufere, căci poetul, pentru a nu dezminți certificatele, se supune la adevărate torturi... de creare. În această privință el face mărturisiri complecte:

> Tu nu știi! 'n van ideia luptă
> să'mbrace haina-i de cuvinte,
> Căci pururea nemulțumită
> rămîne rătăcind prin minte.
> Naivi acei ce ne'nvățară
> ceva ce cu putință nu-i:
> Poetul să-și topească 'n versuri
> tot farmecul simțirii lui!

Și „poetul" ne dă și doza de simțire cîtă se poate disolvi în apa distilată a versurilor sale:

> Ades cînd inima ne arde,
> În poezia *care-o scrim*,
> Nu prindem nici a mia parte
> Din toate cîte le simțim...

Altul, în urma acestui slab procent de disoluțiune, ar fi depus și liră și condeiu!... Dar Convorbirile l'au consacrat poet! Și „poetul" își face datoria:

> Adoarme cerul și pămîntul
> Precum ursit'a Dumnezeu.
> Doar pașii mei s'aud prin noapte
> . . . .
> De ce nu pot să dorm și eu?

— De ce? Dar lucrul e clar: Pentrucă așa „ursit'a" „Direcția Nouă" a literaturii romîne!

Și cînd, în sfîrșit, ne vom da samă de „ideie" și „simțirile" care agită pe d. Becescu, abia atunci se va vedea toată gravitatea lucrului.

Într'o scrisoare către o Domnișoară, d. Becescu face următoarea declarație de principii:

> *Sînt trist, dar voiu rămîne veșnic*
> *Un luptător idealist!*
> (subliniat de poet)

Şi in adevăr, „tristeţa“ şi „idealismul“ sînt punctele cardinale ale programului de ativitate a acestui poet.

Şi are motive puternice poetul ca să fie trist. Mai intaiu motive de ordin mai general:

> Moluşte, pasări, fluturi, fiare,
> Haiduci, miniştrii sau poeţi:
> Sînt unii ce nu pot pătrunde
> Prin prizma 'nşelătoarei vieţi.
> A lor privire ţărmurită
> Se 'ncintă admirind decorul!

Va să zică decorul....

Apoi un motiv mai personal, dar in legătură cu cel de sus. Domnişoara „admiră decorul“ şi poetul o face oarecum direct răspunzătoare de toate mizeriile care rezultă din decor:

> Căci de-ar trăi in voi de-apururi
> Scinteia sfîntă de iubire,
> O cite 'ndemnuri ideale
> Şi cît progres in omenire!

Va să zică progresul in omenire....

Şi, in sfirşit, un motiv cu totul personal:

> Sărmane trestii mişcătoare
> Cu suflet mort şi trupul viu
> Ce-şi fac un vis dintr'o dantelă
> Şi-un ideal dintr'un chipiu!

Va să zică chipiul....

Dacă admit in totul teoria poetului asupra decorului şi a moluştelor, am de făcut oarecare rezerve asupra progresului in omenire şi asupra chipiului. Insuşi poetul işi exprimă teama că

> Toate cinturile mele
> Nu vor putea schimba o iotă
> Din cele cite se urziră.

Aceasta este sigur! De altmintrelea şi declaraţia d-lui Becescu:

> Sînt sătul de castitate
> Şi fecioare din muzee,

confirmă faptul de mult constatat că Domnişoarele preferă chipiul şi progresului in omenire şi „cinturilor“ de felul celor ale d-lui Becescu...

Şi, cu această din urmă citaţie, trecem, dela sine, la faţa a doua a personalităţii d-lui Berceseu: *idealismul*!

Unui amic, care, pe cit se pare, l'ar fi sfătuit să renunţe la fecioarele din muzee, poetul ii răspunde nu fără oarecare enervare:

> *Ce vrei de s'au născut in mine*
> *asemenea dorinţi himere?*
> *Ce vrei dacă hrănesc iluzii*
> *şi... pling cînd idealul piere?*
> (subliniat de poet).

Da, idealul piere, rămâinînd numai realitatea crudă:

> Unde eri a fost grădină
> Azi e fabrică de tunuri,

şi de aceea probabil:

> Sboară 'n goana-i fioroasă
> Viforul degenerării,

Dar totuşi poetul nu se descurajază! Pe această „pseudo-civilizaţie“, pe care, in indignarea sa, el o numeşte „savantă Messalină“, o apostrofează cu versuri de foc ca acestea:

> Fugi şi ia in sbor cu tine
> A tale cete nevropate
> Ce indrumară cursul lumii
> Spre limanuri desfrinate,

in care ritmul se bate cap in cap din cauza furiei poetului inspirat.

***

Caragiale ne-a dat, in „Mitică“ al său, pe conţopistul mahalagiu „spiritual“. Cine ne va da pe Mitică filozof, pe Mitică pesimist, pe Mitică idealist, pe Mitică cugetător, pe Mitică tragic, pe Mitică byronizind?

G. I.

***

Adolf Michaelis, *Die archäologischen Entdeckungen des neunzehnten Jahrhunderts*, Leipzig, E. A. Seemann, 1906, un vol. VIII+325 pg. in 8°.—M., precum se numeşte singur, e un veteran in ale Archeologiei. Contimporan şi coleg de studii cu Conze şi Petersen el a luat insuşi parte aproape jumătate de veac la lucrările de imbogăţire şi prefacere ale ştiinţei sale. Cu atit mai insufleţită e deci expunerea lui despre descoperirile archeologice din veacul trecut. Cartea lui nu se indreaptă numai către, ori mai bine, *atit* către specialişti, cit către marele public doritor de a afla in scurt, şi plăcut-povestit, progresele uneia din ştiinţele cărora cultura modernă datoreşte aşa de mult pentru armonica dezvoltare a gustului estetic şi pentru inţelegerea istoric-culturală a evoluţiei spiritului omenesc.

M. n'a voit să dea un manual plin de cit mai multe date la indemina cercetătorului specialist, ci o expunere critică a progreselor Archeologiei in secolul trecut. După o introducere asupra cunoştinţelor noastre până la sfirşitul veacului al XVIII-lea (pg. 1—13), urmează istoria descoperirilor din vremea lui Napoleon I (pg. 13 sqq.), cercetările făcute de Englezi in Grecia, descoperirile din Etruria (p. 52 sqq.) şi infiinţarea prin silinţele lui Gerhard a institutului archeologic din Roma (la 1828) (p. 57 sq.) cu frumoasele descoperiri de vase greceşti, de curind după aceia (p. 58 sqq.). Se descriu apoi marile lucrări de dezgropare din Răsărit (Egipt, Asiria, Asia mică, Macedonia, Rusia sudică) (p. 71 sqq.) şi din centrele religioase greceşti (p. 91 sqq.),—săpăturile din diferitele oraşe antice greco şi romane (p. 133 sqq.) şi descoperirile vestite ale lui Schliemann, privitoare la istoria cea mai veche grecească (p. 175 sqq.). Urmează in două capitole mari o expunere pe scurt a descoperirilor dela 1870 incoace, in Grecia (p. 206 sqq.) şi in celelalte ţări (p. 223 sqq.).—Cartea se incheie cu o privire de total, in care Michaelis arată, foarte imparţial, mersul direcţiei noi—de accentuare a *analizei stilistice* şi de inţelegere a *formei* in studiul unei opere de artă antică—direcţie care propriu zis pleacă de la Heinrich Brunn, dar care mai ales in deceniile din urmă, supt inriurirea din ce in ce mai mare a metodei istoriei de artă mai nouă, a impins tot mai pe al doilea plan vechea direcţie filologică (de ţinere strins de textele literare păstrate din antichitate insăşi, despre diferitele opere de artă). Nota nouă, adusă in ultimul timp de Adolf Furtwängler, in cercetările archeologice, anume de a se avea totdeauna in vedere că arta greacă ne-a fost păstrată prin copii mai ales din *vremea romană* şi că deci felul de inţelegere antic—ajuns la cea mai inaltă şi fină dezvoltare—a hotărit in transmiterea capodoperelor greceşti până la noi, că prin urmare ştirile literare ce avem din vremea romană trebue aplicate la aceste *copii* ale vechilor originale vestite,—această notă nouă, care a redat multor vechi maeştri operele lor, e preţuită deasemenea după cuviinţă.—Michaelis e mai conservator decit tinerii care oarecum nedreptăţesc filologia archeologici şi de aceea el ii arată toate meritele atit ale ei ca reprezentantă a *tradiţiei literare* despre arta antică, cit şi in ramurile mai indepărtate ale ei, epigrafia şi papirologia.

Cartea lui M. e foarte atrăgător scrisă şi fiindcă n'a putut da şi ilustraţii, ea dă numerile de ordine ale ilustraţiilor din manualele bogat ilustrate, ale lui Winter şi Springer, care sînt la indemina oricui.

O tablă cronologică a principalelor

descoperiri, o listă de izvoare și un index de nume, la sfîrșit, ușurează folosirea mai intensivă a cărții.

*

N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul romînesc*, formînd volumul III din „Istoria Romînilor" în chipuri și icoane, București, „Minerva" 1906, 263 pg. in 8⁰ mic,—prețul 2 lei 50.

Această „Istorie în chipuri și icoane" s'ar fi putut numi, cu un titlu mai cunoscut, și: „Părți alese din istoria culturii romîne". Căci, de fapt, acum cînd al treilea volum a apărut, intenția autorului de a ne da treptat-treptat, „în chipuri și icoane" *întreaga istorie* a trecutului nostru cultural, devine evidentă. Singurul lucru ce mă miră e că această istorie, care așa cum se prezintă, nu numai că aduce peste tot lucruri noi, dar e și *cea dintăi istorie a culturii romîne* scrisă până azi,—n'a fost încă prețuită precum se cuvenia. Aproape nu s'a scris nimic asupra ei, deși nu e om în țările noastre romînești,—învățat ori neînvățat, care să nu fi cîștigat de pe urma cetirei ei.

Acest de-al treilea volum cuprinde patru capitole mari, dintre care primul de istorie a artelor iar celelalte trei de istorie economică: I. *Meșteșugul de pictură și sculptură în trecutul romînesc* (cu specială luare aminte asupra artei noastre bisericești); II. *Negoțul în trecutul romînesc* (o deplină lămurire a poziției noastre economice în sud-estul european cu arătarea rostului străinilor în dezvoltarea comerțului nostru); III. *Meșteșugurile la Romîni* (o enumerare completă a diferitelor ramuri de industrie mică organizată în corporații pe specialități și, pentru vremile mai tîrzii, o expunere despre industria mare: în fabrici); IV. *Bani și măsuri* (istoria sistemului nostru monetar și metric).

Cadrul cronologic al acestor studii culturale e format de al XIV-lea până la al XIX-lea veac, exclusiv acesta din urmă în partea sa de modernizare, „europenizare", de, aproximativ, după 1820.

În lumină nouă apar în această carte legăturile noastre cu străinatatea și în special cu Apusul mai îndepărtat: „Germania" și Veneția.

Cartea e scrisă cu mare economie de vorbe. Bogăția informației e pe alocurea așa de îngrămădită, încît acel ce s'ar grăbi cu cetitul pierde aproape jumătate din plăcerea ce-ți dă o carte care la fiecare pas te face să gîndești însuți nou și intens.—Cartea n'are note. Dar la fiecare rînd observi informația documentară precisă, și pentru un istoric mai ales, aceasta are un deosebit farmec.

Ca și întreaga publicație acest volum din „Istoria Romînilor în chipuri și icoane" se îndreaptă către marele public, a cărui cultură generală, națională ca și istorică, e menit s'o ajute și s'o crească. Cu această intenție sînt date și pildele documentare din anexele de la sfîrșitul cărții, I: cu privire la arta bisericească și II: cu privire la privilegiile comerciale și orînduirile vamale din trecutul nostru. Și deasemenea tot pentru ușurarea înțelegerii unui public mai mare sînt date și cele vre-o zece reproduceri de documente și icoane, — reproduceri care, desigur, ar fi fost și mai multe și mai luxoase dacă s'ar fi ajuns și la noi, ca în Apus, la un sprijin mai efectiv din partea publicului, pentru care apariția unor astfel de cărți ar trebui să fie o adevărată sărbătoare.

V. P.

* * *

N. Iorga, *Cîteva documente de cea mai veche limbă romînească*. București, Göbl, 1906, prețul 1 leu.

Documentele în chestiune sînt: „cîteva frînturi din... epistolele Sf. Pavel", socotite de editor ca datînd din „a doua jumătate a veacului al XV"; „cîteva pagini cari par să aparție unei cazanii" contemporane cu Psaltirea Șcheiană; un mineiu slavon din 1492, care cuprinde explicații romînești; și porunca romînească dată de Mihai Viteazul în 1600, ca Domn al Ardealului.

Documentele sînt publicate în litere chirilice și în litere latine. În transcrierea latină sunetul ъ este pretutindeni redat greșit prin *î* (*direptîmu-ne, botezî-se, bîrbîteasca, fîgîduitî, mîrgîtori, nîrocul, otrîcirile, rîzboaele, împîrîția, rîbdare, bunîtatea, pîsul, abî, cîtrî, dupî, sî, iarî*), în loc de *ă* (*direptămu-ne, botează-se, bărbăteascu, făgăduită mărgători, nărocul, otrăcirile, războaele, împărăția, răbdare, bunătatea, păsul, afibă, către, după, să, iară*).

Broșura cuprinde 10 fotografii și 4 stampe.

G. P.

* * *

Simion C. Mândrescu, *Mittelhochdeutsch, Gramatică, texte, esplicări și vocabular*. *București Tipografia „Voința Națională" 1906. 606+II.*

Pentru întâia dată apare în limba romînă o lucrare de asemenea natură. Autorul ne spune în prefață că opera este destinată „tineretului universitar"; avem prin urmare a face cu o lucrare ce urmărește scopuri practice, cu o operă didactică, nu cu o operă dedicată științii pentru știință. D. M. ne prezintă volumul de față ca primul dintr-o serie completă destinată să realizeze scopul pe care d-sa, ca profesor la facultatea de litere din București, îl urmărește: a face pe studenți să cunoască temeinic literatura și limba germană în toată întinderea evoluției lor istorice. Un asemenea scop, se înțelege, merită toată aprobarea și toată lauda. În adevăr cu simpla cunoaștere a limbii literare actuale germane,—neuhochdeutsch—oricîte manuale de gramatică și de istorie literară ar învăța cineva, nu va putea niciodată ajunge la acea cunoaștere științifică a limbii și literaturii, pe care o poate da numai studiarea serioasă a fazelor de dezvoltare anterioare ale limbii și cetirea în original a operelor literare din veacurile trecute. Și cu mult tact pedagogic a procedat d. M., cînd a pornit pe acest drum de muncă grea dar roditoare, cu faza cea mai apropiată de cea actuală—limba mediogermană—cea mai ușor de învățat prin urmare; căci, cine știe cam cu cită cunoștință de limbă germană se prezintă absolvenții noștri de liceu la Universitate, va înțelege ușor că a începe deodată cu studiul limbii gotice ori chiar cu acela al limbii vechi germane (Althochdeutsch), ar însemna a compromite dela început tot rezultatul și a face muncă zădarnică. Traducerea însă din texte mittelhochdeutsch cu neîncetata apropiere a formelor moderne, nu numai că va face nesimțită trecerea la limba mai veche, dar va contribui și la întărirea cunoașterii limbii moderne. Că limba aceasta mittelhochdeutsch nu este așa de grea, cetitorul, care cunoaște limba germană, se poate convinge din următorul exemplu, primul text din opera d-lui M. pag. 71:

> Dû bist mîn, ih bin dîn:
> des solt dû gewis sîn.
> dû bist beslozzen
> in mînem herzen
> verlorn ist daz sluzzelîn;
> dû muost immer drinne sîn.

Dacă înlocuim pe toți î cu diftongul *ei*, și cetim grupa *zz* ca *ss*, avem aproape limba modernă.

Din punct de vedere al împărțirii materiei, lucrarea d-lui M. se prezintă ca un manual complect și foarte practic: începe prin o schiță de gramatică concisă (pg. 67), urmează texte numeroase, alese din poeții cei mai în-

semnaţi ai acestei epoci literare, precum şi din epopeile populare (pînă la pg. 417), apoi pe o întindere de 48 pg. (pînă la pg. 465) se dau numeroase explicări necesare traducerii şi potrivite cu gradul de ştiinţă al studenţilor începători romîni, după care lucrarea se încheie cu un vocabular atît de complect, încît te scuteşte de ajutorul oricărui alt dicţionar.

Cine îşi poate da samă ce muncă cinstită a trebuit să coste această voluminoasă lucrare va felicita împreună cu noi, pe autorul ei.

*

Vasile Pârvan, *Cîteva cuvinte cu privire la organizaţia provinciei Dacia Traiană*, cu prilejul unei cărţi noi asupra acestei cestiuni. Bucureşti 1906, 64 pagini.

Cartea, oricît de slabă, a d-lui Virgil P. Andronescu, (Organizaţia comunelor şi provinciei Dacia traiană. Constanţa 1905) tot a făcut un bine: a dat ocazie d-lui Pârvan să scrie frumosul studiu, citat mai sus. Nu am intenţia să-i fac recenzia, o semnalez numai ca o minunată bibliografie raţionată a chestiunilor ce se raportă la organizarea romană a Daciei şi ca o îndrumare plină de idei juste, pentru oricine şi-ar pune în gînd să-şi aleagă ca subiect de studiu vreuna din chestiile ce stau în legătură cu această temă.

*

Tzigara-Samurcaş, *Denkmalpflege in Rumänien*, Sonderabdruck aus den Verhandlungen am 27 September 1906. Karlsruhe. C. F. Müllersche Hofbuchdruckerei 1906.—Este discursul pe care l-a ţinut dl. Tzigara-Samurcaş, ca delegat din partea guvernului romîn, la congresul pentru conservarea monumentelor, ţinut în Braunschweig. D-sa arată rolul, pe care l-a avut în decursul celor 40 ani de domnie, M. S. Regele, în privinţa păstrării şi restaurării monumentelor istorice; şi explică stilul arhitectonic romînesc ca născut din contopirea stilului bizantin şi cel apusan (gotic), ilustrînd aceasta prin descrierea celor două capo d'opere arhitectonice ale noastre: Curtea de Argeş şi Trei-Sfetitele din Iaşi.

C. B.

* * *

I. Nicolescu-Chic, *Clipe simţite*, poesii. Bucureşti. Tipografia Dor. P. Cucu, 1906. Cu portretul autorului.

Cu o grabă pe care nimic n'o justifică, tînărul autor—aşa-l arată fotografia de pe prima foaie—a strîns, într'o broşurică de 63 de pagini, două schiţe în proză şi un număr de poezii de-acele care se publică zilnic prin gazetele noastre politice. Dacă nu ne înşelăm, că parcă am văzut şi poezii din broşura aceasta prin vre-un ziar politic, putea foarte bine autorul să se mulţumească numai cu acea singură prezentare a lor publicului: ele nu cîştigă nimic, prin această adunare în volum, nici ca inspiraţie, nici ca sinceritate, nici ca înălţime de gîndire, nici ca imagini, nici ca ritm...

Publicul s'ar fi lipsit bucuros şi de fotografia autorului şi chiar şi de coperta cu model de ţăsături de casă, cu mult inferioară frumoaselor coperte, în acest gen, ale „Luceafărului"...

*

Andrei Rădulescu, *Din viaţa şi activitatea lui Andronache Donici*. Bucureşti, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1906.

Cu prea mare aer de erudiţie (58 de note în 20 de pagini!... şi trimiteri la Arhiva, Academie, Uricar, Hurmuzachi, P. Calimach, Iorga, Erbiceanu, M. Drăghici etc., etc.), autorul ne dă o scurtă notiţă biografică asupra lui Andronache Donici, o analiză mai amănunţită a lungii precuvîntări din opera acestuia, titlurile exacte ale celor două ediţii în care a apărut „Adunarea" lui de pravile şi ne arată rolul

pe care l'a avut lucrarea lui Andronache Donici în jurisprudenţa romînă.

*

A. Procopianu Procopovici, *Caracterul general al florei de pe moşia regală Broşteni*, cu o hartă. Bucureşti. 1906. O broşură de 8 pagini.

Autorul a extras această broşurică din lucrarea mai mare „Descrierea" moşiei regale Broşteni" de d-nii A. Popovici şi Gh. T. Kirileanu. În cele 8 pagini ale sale d. Procopovici, pe baza studiului amănunţit al diferitelor specii de arbori, care cresc pe valea Bistriţei, ajunge la concluzia că lemnul de Broşteni ar putea redeveni „fruntea lemnului de pe Bistriţa" printr'o cultură raţională şi sistematică.

*

George Hazu, *Invăţămîntul industrial în Romînia*. Bucureşti, Imprimeria şi „Librăria Şcoalelor". C. Sfetea.

In bogata literatură jubilară menită să arate progresele realizate până acum în Romînia sub toate raporturile, învăţămîntul industrial trebuia să-şi aibă monografia sa şi dl. Inspector al şcoalelor de meserii şi-a luat sarcina de a-l scrie. Am fi fost mai mulţumiţi să găsim tratate în lucrarea d-lui Hazu problemele mari relative la viitorul şi la rolul acestui învăţămînt în dezvoltarea economică a ţării noastre, dar se vede că autorul nu şi-a propus să adîncească aceste probleme... D-sa ne-a dat numai o lucrare de informaţii asupra trecutului învăţămîntului profesional şi asupra stării lui actuale.

Volumul coprinde două părţi: *notiţa istorică* şi *starea actuală* şi patru anexe. In prima parte ni se arată toate fazele prin care a trecut învăţămîntul profesional, dela cele dintăi dispoziţii relative la el (1832 în „Regulamentul şcoalelor" întocmit de „Eforia şcoalelor" pentru Muntenia; 1835 în „Regulamentul şcoalelor publice din Principatul Moldovei" întocmit de „Epitropia învăţăturilor publice" pentru Moldova) până la organizarea ce i s'a dat prin legea din 1899. In a doua parte ni se arată starea actuală a învăţămîntului industrial reorganizat prin legea din 1901. După cum în partea întăia se arată pe larg organizarea şi modul de funcţionare a şcoalelor de meserii din Iaşi (înfiinţată la 1840) şi din Bucureşti (înfiinţată la 1852) tot aşa aice ni se arată organizarea, modul de funcţionare şi rezultatele celor trei categorii de şcoli de meserii actuale (elementare, inferioare şi superioare).

In afară de informaţiile pe care ni le dă, lucrarea d-lui Hazu e însemnată şi prin aceia că arată unele din relele de care sufere învăţămîntul profesional şi propune şi unele îndreptări ce sînt de adus.

Din cifrele pe care le-a adunat autorul asupra situaţiei absolvenţilor şcoalelor inferioare şi elementare, nu ne putem opri de a pune sub ochii cetitorilor următoarele: din 222 fii de ţărani, absolvenţi ai şcoalelor elementare, numai 90 au fost găsiţi practicînd meseriile învăţate, în satele lor,—ceilalţi se înstrăinaseră de satele lor; iar din 186 de absolvenţi ai şcoalelor inferioare de meserii din Roman, Tg. Ocna şi Armăşeşti, nmai 78 au fost găsiţi practicînd meseriile învăţate. Aşa dar nici jumătate din absolvenţii acestor şcoale nu au răspuns chemării lor. E de sigur un pas spre bine faţă cu rezultatele de altă dată, cînd aproape toţi absolvenţii şcoalelor de meserii se făceau funcţionari, dar totuşi mai e încă mult până la ceia ce ar trebui să fie,—şi cauzele acestui fapt trebuesc cercetate şi înlăturate, dacă se poate.

*

A. Nicolescu, *Rolul administraţiunei în îmbunătăţirea soartei ţăranului*. Ploeşti. Institutul de arte grafice „Progresul", 1906.

E o comunicare făcută la Congresul

științelor sociale. Autorul consideră chestiunea care-l preocupă ca „o medalie cu *multe* reversuri" și propune pentru îmbunătățirea stării țăranilor două remedii radicale: a) In ceia ce privește inițiativa particulară: „Proprietarii, arendașii, rentierii, marii funcționari pot să-și modereze rapacitatea întrupată într'un egoism sălbatec"; b) In ceia ce privește organele administrative: „Slujbașul nu trebue să consulte numai stomachul său, sau numai ambițiunile sale, ci trebue, totdeauna, să combine pretențiunile sale sufletești, cu cele ce trebue să facă, pentru cel ce legea l'a chemat înaintea sa". Și încă: „Circulările și instrucțiile date de harnicul administrator al Domeniilor coroanei ar trebui să nu lipsească din mintea slujbașilor sătești, să nu lipsească dela orice primar, dela orice oficiu rural".

Cînd aceste deziderate ale autorului se vor fi împlinit, atunci chestiunea țărănească va fi rezolvită și—„Romînia își va fi așezat piedestalul ei de granit, care îi va fi asigurat un traiu fericit, strălucit și veșnic planînd majestos în concertul statelor civilizate ale lumii, ca o stea divină pe cerul senin al lui D-zeu", încheе d. Nicolescu broșura sa de 12 pagini, cu atît de multe.... reversuri.

M. C.

* * *

Simeon Nicolescu Scartzan, *Rezolvirea chestiunei țărănești* 78 pg. București 1906, Tipografia „Gutenberg" Ioseph Göbl.—Deși încă nu deplin stăpîn pe acordul diferitelor părți ale unei propoziții, autorul—un tînăr avocat—se încumetă totuși a pune în armonie variatele interese care se agită în acel complex cunoscut sub numele de „chestiunea țărănească". Și sarcina recensentului este cu atît mai grea, cu cît d. Nicolescu Scartzan se razemă pe observațiuni personale, făcute negreșit într'un cerc prea restrins și care nu se pot nici controla, nici discuta, nici combate în această rubrică.

D-sa începe prin a constata că țaranul „nu suferе de neavere". Chiar și acel fără nici o palmă de pămînt poate cîștiga cel puțin 280 lei împreună cu soția lui, prin munca lor comună în cursul unui an agricol, peste hrana lor în timpul muncii și peste 1—1½ chilă de porumb ce le revine la cules (autorul are în vedere contractele de dijmă obișnuite peste Milcov) și care le este suficientă pentru hrana familiei lor în cursul lunilor de toamnă și iarnă. Din nenorocire acei 280 lei se cheltuesc cam astfeliu: 80 pentru îmbrăcăminte, 45 pentru complectarea hranei cu verdețuri și băcănii, iar restul se duce la circiumă, căci autorul uită impozitele în bani și în natură, cheltuelile de nuntă, botez, cumătrie, înmormîntare; datoriile cu care soții intră în căsnicie, etc. etc.... Prin urmare, raționează d-sa, mijloacele de existență ale săteanului fiind îndestulătoare pentru nevoile lui *actuale*, Statul nu trebuie să intervie în favoarea lui nici cu Casa rurală, bănci de credit, împroprietăriri ori măcar înlesnirea arendărilor de pămînt, instituțiuni pe care autorul se trudește a le dovedi chiar primejdioase; ci să se mărginească în ordinea economică numai la măsurile acele care tind să-i asigure țăranului integritatea produsului muncii, interzicînd tocmelile agricole de cu iarnă și oprindu-l, pe acei care au pămînt, de a-l închiria altora.

Statul să-și exercite însă toată acțiunea lui pozitivă pentru a ridica nivelul cultural și moral al țărănimei, a cărei corupție se datorește clerului nostru vicios, circiumarilor spoliatori și înfine aparatului administrativ—primari și notari—instrument de nedreptățire și jafuire. Prin această înălțare, sătenii ar putea lupta cu succes nu numai în viața socială în genere, ci chiar și în acea special economică, putînd sili pe marii cultivatori de pămînt să le plătească munca brațelor în proporție cu progresele agriculturii și cu trebuințele lor care vor spori prin cultură. Iar pentru atingerea acestui ideal cît mai repede, Statul nu are de cît să urmeze sfaturile autorului, care propune reforma școalei, a administrației și a regimului electoral. În această din urmă privință, pe lingă critica severă și dreaptă ce o face actualei stări putrede a vieții noastre politice, d. Scartzan are frumoase accente și uneori chiar argumente puternice în favoarea sufragiului universal, reformă pentru a cărei realizare crede că nici odată timpul nu ar putea fi mai nimerit de cît acum.

*

C. Alimăneștianu, *Proprietatea mare și chestia țărănească*, 45 pg. București 1906, Minerva. Prețul 50 bani. Broșura cuprinde conferința ținută înaintea marilor proprietari adunați, toamna trecută, în cel al treilea al lor congres. Autorul se ocupă de rolul marii proprietăți în rezolvirea chestiunii țărănești, care are cel puțin patru fețe: politică, economică, socială și națională. Trei sînt, după părerea d-lui Alimăneștianu factorii naturali care intervin în această problemă: țaranul, marele proprietar, (*chiar în interesul său personal*) și Statul, prin rolul său intervenționist. De ce atunci propunătorii de reforme fac aproape cu totul abstracție de rolul marelui proprietar? Și răspunsul îl găsim tot în broșura d-lui Alimăneștianu: pentru că cei 5,000 mari proprietari, care prin puterea politică covîrșitoare, pe care legile țării le-au pus-o la îndămînă, n'au făcut până acum nimic spre a ne împiedica să ajungem la starea tristă de astăzi. Ba, și ne place să vedem venind această constatare din partea chiar a unui latifundiar, autorul constată că în Romînia marea proprietate nu s'a îndeplinit până acum rolul social și economic pe care unii, dimpreună cu autorul, i-l atribue, și că în asemenea condițiuni, ea este serios și cu drept cuvînt amenințată, ca singura solvabilă.

În consecință, d. Alimăneștianu propune un congres al marilor proprietari, în care să se întocmească programul de acțiune în vederea solidarizării proprietății mari cu cea mică și mijlocie, asigurîndu-se mijloacele materiale de luptă prin o cotizație a proprietarilor, proporționala cu latifundiile și care s'ar ridica la un milion de lei pe an, dacă ar fi nu mai mare de 10 bani de hectar.

În aceiași broșură autorul publică cuvîntarea ce a rostit la congresul artelor industriale și al meseriilor. Constatînd inferioritatea Romînilor în industrii și meserii, propune pentru îndreptare: răspîndirea culturii și a pregătirii tecnice și profesionale, organizarea unui credit special și redeșteptarea solidarității de neam în rîndurile meseriașilor.

*

C. Popazolu, *Cestiuni Economice*, 29 pg. București 1906, Tipografia „Munca".—Starea înapoiată a economiei noastre rurale îl face pe d. Popazolu să mediteze asupra mijloacelor de îndreptare și să conchidă că toată atențiunea noastră trebuie acordată țărănimii agricole. Ridicarea acesteia la o stare de producători conștienți se poate face pe două căi: prin inițiativa Statului, dator să-i puie la îndămînă așăzăminte de cultură generală și de învățămînt tecnic agricol, precum și să eie măsuri pentru democratizarea proprietății rurale după pilda Angliei, Elveției, Danemarcei și statelor scandinave, spre a stăvili creșterea proletariatului rural; și prin inițiativa privată care trebuie îndrumată spre asociație. D. Popazolu arată pe larg binefacerile sindicatelor agricole în țările străine,

cerînd ca statul să le încurajeze ca în Franţa şi Belgia, opinînd că—spre a nu se împărţi lumea agricolă în tabere adverse,—cele mai preferabile ar fi sindicatele mixte de patroni şi muncitori.

Autorul, un sîrguincios medic veterinar, a fost probabil îndrumat spre aceste studii, mai mult teoretice, de legătura intimă ce există între agricultură şi creşterea vitelor. Intr'adevăr, d-sa după ce constată această conexiune, afirmă cu drept cuvînt că toate măsurile luate la noi pentru îmbunătăţirea rasei animalelor de muncă, vor fi cu desăvîrşire zadarnice, cîtă vreme agricultura va rămînea staţionară, căci animalele perfecţionate sînt o necesitate numai acolo unde şi agricultura este sistematică. De aceia măsurile de ameliorare (realizabile mai uşor prin sindicate) trebuesc luate deodată în ambele acele ramuri ale economiei rurale, prin înţălegerea armonică a agronomilor şi zootecnicilor, la a căror unire apelează autorul, în comunicarea sa făcută congresului pentru înaintarea ştiinţelor.

*

G. Christodorescu, *Economia naţională şi căile noastre ferate*, 23 pg. Constanţa 1906, Tipografia „Ovidiu".

Una dintre cele mai interesante conferinţe ţinute în ultimul congres al agrarienilor. Autorul stărue asupra daunelor ce rezultă pentru economia noastră naţională din nechibzuita administraţie a căilor ferate şi propune măsuri de îndreptare.—Industria şi comerţul sufăr mai ales din cauza sistemului tarifar, prea variabil, a cărui aşăzare şi modificare este lăsată pe mînile cîtorva persoane din Direcţia C. F. R., fără nici o pregătire pentru această delicată sarcină şi care cele de mai multe ori lucrează după toane. Autorul cunoaşte cazuri cînd s'au pus în aplicare unele tarife numai pentru o scurtă epocă, şi chiar cu efect retroactiv, spre a se favoriza anumite interese personale. Dar, chiar în genere, taxele sînt astfel stabilite, încît industria noastră, pe care pe alte căi noi o protejăm cu sacrificii foarte mari, poate fi concurată chiar în pieţele romîneşti mulţumită *tarifului internaţional mai redus*. Tot din această nechibzuinţă, comerţul de tranzit a început a ocoli reţeaua noastră, îndreptîndu-se către Orient prin Fiume şi Odesa, pe cînd iarăşi cu sacrificii însămnate, noi înfiinţăm linii maritime romîneşti! Chiar şi agricultura, care *în principiu* se bucură de cel mai ieftin cost de transport din Europa, sufere din pricina unor măsuri absurde, cum este aceia a supratăxării cerealelor îndreptate spre Constanţa. Autorul cere, cu drept cuvînt, ca fixarea tarifelor să fie luată din nepriceputele mîni actuale şi încredinţată *cel puţin* consiliului de miniştri; acesta să se pronunţe luînd părerea unei comisiuni permanente de specialişti, funcţionînd pe lîngă Direcţia C. F. R., cu însărcinarea de a cerne avizele primite de la cei interesaţi (societăţi agricole, industriale, camere de comerţ) în toate chestiunile tarifare şi altele care interesează economia naţională. In al doilea rînd, agricultura şi comerţul de cereale sufăr de lipsa de material rulant al căilor ferate, suferinţă care se traduce prin irosirea în gări a unei imense cîtimi de cereale şi prin plata vapoarelor care aşteaptă zădarnic cîte 10—12 zile încărcarea. Nefiind suficiente cele 24 milioane acordate pentru dotarea C. F. R., specialiştii mai cerînd încă 75 milioane, autorul este de părere să se contracteze pentru aceasta un împrumut, a cărui anuitate agricultura va acoperi-o bucuros prin o supra-taxă de 1/4 ban la tona kilometrică. Dar până atunci, ar trebui sa se eie serioase măsuri pentru manipularea economică a materialului actual, căci în loc de 1—2 zile, sînt ca-

zuri cînd vagoanele noastre întrebuinţează 6—8 pentru facerea traectului. Înfine autorul cere să se reorganizeze serviciul de exploatare cu oameni competenţi.

Secretarul sîrguincios al Camerei de Comerţ din Constanţa a ştiut să ne prezinte o chestiune bine studiată şi bogat documentată, într'un stil îngrijit cu care specialiştii nu ne-au prea deprins, şi propunerile sale merită să atragă atenţiunea serioasă a celor care au sarcina să se îngrijească de administraţia bogăţiilor ţării.

*

Mihail A. Beşteleiu, *Cîteva propuneri pentru exemplaritatea şi eficacitatea pedepselor*, 142 pg. Bucureşti 1906, tipografia „Gutemberg", Ioseph Göbl. Preţul 2 lei.

Din cauza procedurii noastre penale, defectuoase şi trăgănate, contravenţiile nu pot fi judecate definitiv decît abia după 6—7 luni, iar delictele după 2 ani şi mai mult dela săvîrşirea lor, iar pedepsele aplicate se execută iarăşi cu o mare întîrziere, şi atunci, numai dacă condamnaţii nu vor fi dispărut. De aici rezultă că pedepsele nu'şi ajung scopul; nu sînt nici eficace, nici exemplare, iar delictele se înmulţesc.—Spre a combate aceste neajunsuri, autorul, consilier la Curtea de Apel din Galaţi, propune: Judecătoriile de ocoale să judece contravenţiile în chip sumar, în cea de'ntîiu şedinţă şi fără drept de apel; iar acolo unde asemînea instanţe nu există, atribuţiunile acestea să fie date poliţailor (în comunele urbane) şi, reîntorcîndu-ne la art. 164, 166, 167 din procedură, primarilor (în comunele rurale) care în unele cazuri, să judece şi chiar să pedepsească imediat. Deasemînea, judecătoriile şi tribunalele să judece sumar delictele flagrante de mai mică importanţă, trimiţînd în aceiaşi zi spre executare sentinţele lor, în cazul cînd inculpatul îşi mărturiseşte fapta; iar pentru afacerile mai serioase să se imiteze şi la noi legea franceză din 1863. În acelaşi timp, procesele de rîniri şi loviri (art. 239 c. p.) care dăinuesc astăzi atîta timp, să fie judecate în ultima instanţă de tribunale.—Aceste propuneri au format obiectul comunicării făcute de autor la congresul asociaţiunii romîne pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor.

În *Anexe* (126 pg.) autorul publică discursurile sale ţinute cu ocazia diferitelor solemnităţi judecătoreşti, în care găsim un interesant material de observaţiuni şi propuneri, culese şi făcute de d. Beşteleiu în cursul carierei sale de magistrat. Autorul a studiat mai ales cauzele „concubinatelor" şi de concluziunile sale s'a ţinut samă în ultima modificare parţială a codicelui civil. Mai departe găsim propuneri pentru modificarea aceluiaşi cod în ce priveşte drepturile şi datoriile soţilor în căsătorie, propuneri întemeiate pe principiul egalităţii civile a sexelor. Înfine în „Instrucţie şi Educaţie", d. Beşteleiu răfuieşte, adeseori cu un fericit umor, programele noastre de învăţămînt, precum şi unele moravuri ale societăţii romîneşti.

*

Dr. A. I. Iliescu, *Necesitatea unui serviciu psychiatric în închisori*, 30 pg. Iaşi 1906, Tipografia H. Goldner.

Un fapt constatat în toate ţările este numărul cel mare al alienaţilor condamnaţi ca delicuenţi şi închişi în penitenciare. De mai mulţi ani statele civilizate au luat însă măsuri pentru evitarea şi repararea unor asemenea erori judiciare. Unele caută ca toţi medicii să fie pregătiţi aşa ca să poata da un concurs luminat autorităţilor judecătoreşti; astfeliu Germania încă dela 1904 obligă pe toţi studenţii în medicină să urmeze 6 luni o clinică psichiatrică; acest stagiu în Franţa şi Elveţia este numai de 3 luni. Facultatea din Paris a înfiinţat dela 1905

nu curs de medicină mentală chiar pentru studenții în drept. Dar măsurile cele mai serioase s'au luat în Belgia dela 1891 și în Anglia dela 1897, unde s'au înființat servicii medicale speciale pentru inspectarea închisorilor.

Autorul propune că în Rominia instrucția judiciară să fie obligată a supune pe toți indivizii suspecți, examinării unor medici specialiști, care, ca și cei ai închisorilor, să fi făcut studii serioase asupra boalelor mentale, dovedind un stagiu activ de cel puțin 6 luni într'un azil de alienați.

G. K.

* * *

Vintilă I. Brătianu,—*Menirea partidului liberal*, București, 1906. Tipografia „Voința Națională".

Broșura d-lui Vintilă Brătianu, deși urmărește un scop politic determinat,—„de a sistematiza dorințele și nevoile simțite în sinul partidului", din care face parte autorul și deși e adresată membrilor acestui partid, iese însă din cadrul obicinuit al literaturii noastre politice: ea nu cuprinde numai fulgere împotriva adversarului și tămâieri pentru „ai noștri", în singurul scop de a veni la putere.

După ce schițează, de acord cu concepțiile științii moderne, principiile diriguitoare ale unui regim parlamentar și rolul constituțional al partidelor politice, autorul arată datoria imperioasă pentru partidul său: în primul rînd de a-și elabora un program de guvernămînt potrivit cu cerințile vremii, și chiar schițează în linii generale un ast-fel de program: lărgirea dreptului de vot pentru a ajunge la votul universal, casa rurală, îmbunătățirea stării sanitare, reforma impozitelor, organizarea creditului pentru săteni, reforma legii tocmelilor agricole, reforma administrativă, etc.

În al doilea rînd susține că partidul trebuește ast-fel organizat că să-și poată îndeplini misiunea constituțională, „atît pentru a face din partid un instrument de luptă spre sprijinirea și aplicarea programului, cît și pentru a stabili contactul continuu cu opinia publică".

Socotim că broșura d-lui V. Brătianu, scrisă fără nici o pretenție, poate fi folositoare pentru ori-cine vrea să cunoască curentele de idei și sentimentele ce frămîntă astă-zi partidul liberal. Și pentru a caracteriza tendințele autorului, reproducem pasagiul ei final:

„Simțim cu toții că sîntem la o cotitură a vieții noastre publice și că partidul din care facem parte este chemat și de rîndul acesta să îndrepteze un rău și să servească o cauză mare și sfîntă prin înrîurirea ei în viitor.

„Un vînt puternic pare că suflă din nou în satele noastre și redeșteaptă un popor întreg până ieri în amorțire, popor venind să ceară dreptul lui la viață și la lumină. Un partid național, liberal, și democratic, numeros și capabil să ajute la această a doua renaștere națională, cum a slujit pe cea d'întîi, așteaptă cu nerăbdare să-și îndeplinească rolul frumos ce-i revine. El poate, punîndu-se în capul mișcării ce se produce, să-i înlăture multe piedici, să-i accelereze mersul. Pentru aceasta însă, trebue și de rîndul acesta să nu renunțe de a fi ceea-ce a fost la epocile mari și critice din ultimii cinci-zeci de ani, propovăduitorul ideilor mari, apărătorul neadormit și bine armat al intereselor Statului și al celor mulți, al celor cari prin numărul și în-ușirile lor ne dau dreptul de a ne numi într'adevăr un popor".

C. S.

* * *

Inginer P. N. Panaitescu, Directorul Școalei Superioare de Arte și Meserii din București, *Ucenicii și Învățămîntul profesional*. Conferință, 15

pag. București 1906. Autorul arată cum sub influența ideilor din apus, cînd a început redeșteptarea noastră națională, odată cu ideile s'au adus în țară și obiceiurile și gusturile din țările apusene, care au înlocuit, în mare parte, obiceiurile și gusturile noastre orientale. Din cauza luptelor politice foarte aprige pentru căpătarea independenții noastre politice, nimeni pe acele vremuri nu se mai gîndea și la meseriașul romîn. A urmat apoi pornirea către funcționarism, izvorîtă din nevoia ce avea țara noastră de a-și înjgheba o administrație și o magistratură etc. Era de ajuns ca cineva să știe a scrie și a citi pentru a avea loc în administrație.

Independența politică fiind cîștigată azi, rămîne să cîștigăm și independența economică, și unul din mijloacele pentru cucerirea acestei independenți economice e și *industria*.

Autorul, arătînd apoi greutățile ce întîmpină absolvenții școalelor de arte și meserii față de ucenicii care au lucrat în diferite ateliere particulare, propune cîteva mijloace de îndreptare:
1. Ca școalele de meserii să fie făcute mai mult pentru fiii de meseriași, de patroni de ateliere sau stăpînii de fabrici, cari, după isprăvirea școalei, ei pot găsi mai ușor loc în atelierele părinților lor.

2. Ca școalele de arte și meserii să pregătească astfel pe absolvenți, încît ei să poată intra și în o școală mai superioară de arhitectură, inginerie de mine, mecanică etc.

3. Ca sănătatea tuturor lucrătorilor tehnici sau manuali să fie mai mult îngrijită, în prima linie din punctul de vedere al hranei.

P. B.

* * *

Petru Rișcanu, *Istoricul învățămîntului secundar*, Iași, 1906.

Una din lucrările ad-hoc pentru Expoziția Generală, tipărită anume pentru acest scop de Ministerul Instrucțiunei Publice. Pentru pregătirea acestei lucrări Ministerul n-a greșit cînd a însărcinat pe dl. Petru Rișcanu, fost în două rînduri Inspector General al Învățămîntului secundar, sub ministerul d-lui Haret. Dl. Rișcanu, fiind mai presus de toate „*omul școalei*", a înțeles că în materie de învățămînt politica este dăunătoare și a știut să obție încrederea actualului Minister spre bucuria tuturor acelora care doreau să avem și noi Istoricul acestei ramuri de activitate din economia generală a țării. Volumul are 376 pagini, din care 136 pagini pentru Istoric, iar restul de 240 pagini pentru Note. Materia e împărțită în șase secțiuni cuprinzînd legile, regulamentele și programele perindate în învățămîntul secundar dela Regulamentul Organic până la legea din 1898. Modul cum e făcut acest „Istoric" trădează graba, uneori mărturisită, a autorului și neîndestularea documentelor—lucru de care autorul se plînge în mai multe locuri. Astfel fiind vorba de influența străină în organizarea Școalelor sub Regulamentul Organic (pag. 11), autorul declară: „Nici timpul, nici mijloacele de care dispunem, nu-mi permit a elucida acest punct foarte important pentru începuturile Școalei Romînești. Ne mărginim numai a-l semnala". Semnalăm și noi că acest punct era prea important și esențial pentru a fi numai semnalat. Neajunsurile lucrării izvorăsc însă și din altă pricină: nu pricepem de ce—întru cît lucrarea e un Istoric, nu o arhivă sau o cronică—Dl. Rișcanu se mărginește numai în a cita sau rezuma legi, regulamente și programe, abținîndu-se dela orice considerații generale ori principiale. Cetitorul nu-și poate face, din această lucrare, o ideie despre desvoltarea treptată a școalei secundare, despre legătura organică care e între școală și Socie-

tate in deosebitele epoce, întru cît școala nu este de cît un organ al societății. Legile, regulamentele și programele sînt documente, din observarea cărora, istoricul trebue să scoată sistemul ideilor generale, nu să lese *tocmai* această lucrare pe sama cetitorului. Cînd d. Rășcanu spune (pg. 61): „Nu mai este nevoie nici de a compara acest regulament cu cele de mai înainte; pentru că cetitorul a și facut-o"; ori (pag. 121): „E de ajuns a face o comparațiune între deosebitele proiecte, pe care le-am rezumat în secțiunea precedentă, pentru a se vedea că încă nu era un curent bine pronunțat în favoarea unei sisteme, nu erau idei ajunse la maturitate..." d-sa se dezistă dela rolul său de istoric pe care îl trece cetitorului. Cum că cartea nu corespunde titlului ne-o spune și autorul la pag. 28: „Pentru multă vreme, Istoria Școalei secundare se confundă în Muntenia cu istoria Colegiului Sf. Sava, în Moldova cu istoria Liceului Național. În vederea expozițiunii generale amîndouă aceste instituțiuni și-au pregătit „Istoricul" lor, care s-a publicat. Acele două lucrări sînt urmarea firească a secțiunei de față; ele o complectează și o lămuresc pe deplin".

Nu numai aceste două licee, ci toate liceele din țară, își au monografiile lor și, „Istoricul Invățămîntului secundar" trebue să însume sinteza tuturor, nu să se *complecteze* cu monografiile unora.

Recunoaștem însă, că autorul a avut să lupte cu lipsuri însemnate și foarte caracteristice pentru organizarea centrală a Ministerului de Instrucție: „Ne pare foarte rău că biblioteca Ministerului de Instrucțiune este așa de săracă, că nu s-a putut a ni se pune la dispozițiune Raporturile tipărite ale deosebiților Inspectori Generali (pag. 83)". Apoi la pag. 108, la Capitolul „*Incercări de a înlocui legea din 1864*", autorul declară: „Pentru această secțiune nu putem face decît a traduce lucrarea d-lui I. V. Praja, care s-a publicat în franțuzește pentru expozițiunea universală dela Paris din 1900... Ministerul nu ne-a putut pune la dispoziție nici colecțiunea deosebitelor proiecte de legi pregătite în curs de mai bine de treizeci de ani... după cum nu ne-a putut găsi nici „Istoria Școalelor" de V. A. Ureche."

Un punct important pentru relieful chestiei, după părerea autorului, e *patronarea* istorică a școalelor secundare, chestie căreia autorul îi consacră întreaga pag. 66, înviorîndu-și uneori temperamentul blajin cu note sincere de combativă protestare separatistă: „G. Lazăr este patronul unui liceu în capitală; dar G. Asachi trebue să se mulțămească a fi patronul unei școale primare în Iași. Mihaiu Viteazul e patronul unui liceu în București, iar Stefan cel Mare patronează un simplu gimnaziu în Iași".

Autorul e plin însă de grijă pentru acei care nu se grăbesc să se transforme în zei tutelari ai puținelor școli care au mai rămas însă fără spirite protectoare, ilustrînd prin o față domnească chiar, neajunsurile temporizării terestre: „Alexandru Cuza, fondatorul Universității din Iași, patronează o școală elementară de comerț în Galați, și *toate locurile fiind prinse*, va trebui ca domnii: D. A. Sturdza, Titu Maiorescu, Petru Poni, Spiru Haret, Tache Ionescu să se mulțămească a patrona vreo școală primară, dacă va reminea vreuna fără patron, până atunci"... Acum cînd expoziția s'a închis, cînd graba nu va mai putea sili pe autori să-și estropieze lucrările, credem că d. Rășcanu se va gîndi la o a doua ediție a operei sale—tipărită chiar pe spesele d-sale—care ar putea să fie foarte instructivă.

*

A. O. Maior. *Biblioteca Copiilor*, vol. I. Budapesta, 1905.—vol. II. Sibiu, 1907.—Ambele volume au 242 pagini și 35 ilustrațiuni. Vol. I. conține și „o poveste nedită de Carmen Sylva." Bucățile alese—33 în total—: parte originale, parte traduse din franțuzește, nemțește și italienește—arată că autorul e un fin cunoscător al sufletului copilului. Această lucrare umple o mare lacună în literatura noastră pedagogică și n-ar trebui să lipsască din nici o bibliotecă de familie.

I. B.

* * *

Miron Nicolescu. *Primul călător romîn prin Siberia și China.* Extras din Buletinul geografic, semestrul II, 1904. București, Socec, 1905, 61 pag.

Un pasaj fatal din cartea d-lui N. Iorga, „Războiul din Extremul Orient", i-a sugerat d-lui N.—după cum singur mărturisește—ideea de a scrie această broșură. Insuflețit deci de această inspirație, dar *invita Minerva*, s'a pus să facă cercetări „ca să afle descrierile acestui călător" pentru a le face cunoscute tuturora și în acelaș timp să ne arăte și cine era Milescu. Astfel numește pe dascălul din Constantinopol al lui Milescu, Blosios în loc de Blassius și afirmă că acesta l-ar fi crescut pe Milescu; scoate martor pe d. Iorga, Ist. literat. din secolul XVIII, I, 34, pentru afirmarea că Milescu nu a luat parte la traducerea Bibliei din 1688, măcar că d. Iorga la locul citat nu pomenește de asta, ci citează numai pe Milescu ca un elenist, pe cînd, despre ce vrea autorul, d. Iorga vorbește în altă parte (Istoria literaturii religioase a Romînilor, București 1904, pg. 203 nota 4); afirmă că reposatul V. A. Urechie admitea colaborarea lui Milescu la traducerea Bibliei din 1688, ceea ce Urechie nici n'a gîndit (cf. V. A. U. Schițe de Istoria literaturei romîne, București 1885 pg. 164 și 201): ne mai spune că cronicarul Niculcea (sic) ar vorbi despre „ultimele zile petrecute de Spataru la curtea lui Frideric Wilhelm", lucru de care Neculcea deasemenea nu pomenește (cf. Letopiseți II, 190). Ceea ce-i mai curios e că-și închipue că Milescu a scris franțuzește, căci ne spune „(Milescu) scrise o carte intitulată Chrésmologie ou Livres de prophéties" și tot așa și pentru celelalte opere rusești ale lui Milescu. Tot în franțuzește își închipue că a publicat și Arseniev călătoriile Spatarului și ar vrea să ne facă să credem că după publicația acestuia rezumează d-sa „Călătoria prin Siberia", pe cînd d-sa sau iea pe de-a 'ntregul sau rezumează prost din traducerea făcută de Gh. Sion (De la Tobolsk până în China, extrasă din Analele Academiei Romane, București 1888), fără însă a-l cita decît tocmai cînd ajunge la descrierea lacului Baical.

*

Onisifor Ghibu. *Limba nouălor cărți bisericești.* Reproducere din „Telegraful Român", Sibiiu, Tiparul Tipografiei archidiecesane 1905, pg. 102.

„O foarte nepretențioasă încercare de a urmări schimbările limbii bisericești din sec. XIX" își numește cu modestie autorul studiul său. E un studiu însă serios în care d. Ghibu urmărește încercările nenorocite făcute în ultimele vremuri de a moderniza „limba veche și-nțeleaptă" a cărților sfinte. Sînt nenumărate exemple adunate care te înspăimîntă de lipsa de bun simț a celor însărcinați cu editarea cărților religioase. Cităm cîteva de la pg. 66, culese de autor din Psaltire: „*Celebrați* pe Domnul în alăută"; „Nu te *irita* ca să nu faci rău"; „Inima mea s'a *agitat*"; Vrășmașii mei *meditează* viclesuguri"; „Toate neamurile *aplaudați*"; „Fetele împăraților sînt între *Damele Tale de onoare* Doamne!", etc.

C. B.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare (Noembrie), conține cîteva traduceri în versuri, cîteva scrisori relative la boala lui Eminescu și mai multe studii istorice, despre care va fi vorba în „V. R.", cînd ele vor fi isprăvite, ori cînd vor eși în volum. Ținem să relevăm aici recenzia d-lui Em. P. asupra cărții d-lui D. Stănescu: **Viața religioasă la Romîni și Influența ei asupra Vieții Publice...** Cartea a fost scrisă pentru „jubileul de 40 de ani"—tot pentru el!—și pe baza acestei opere autorul a mai cîștigat încă ceva: a fost recomandat de Sinod ca profesor la facultatea de teologie.—Și, din rezumarea recenziei d-lui Em. P. vor vedea și cetitorii noștri *cine* e însărcinat, la noi, cu lucrările oficiale și cum se recomandă la noi profesori universitari pe baza operelor științifice... D. Em. P. *dovedește* că: Autorul jubilar citează cronici fără să le cunoască (și elevii din cl. VIII le cunosc!), că autorul jubilar citează colecții de documente, etc., fără să le cunoasca, că autorul jubilar *utilizează* cu o fidelitate vrednică de altă cauză pe Melhisedek, fară să-l citeze (cum vedeți acest autor citează ceea ce n'a cetit, și nu citează ceea ce a prea cetit), că autorul jubilar nu poate ceti documente, că autorul jubilar își împarte istoria în perioade, după necesitățile tipografice, că autorul jubilar uneori nu știe numele persoanelor istorice de care vorbește, că jubilarul autor, stăpînit încă, probabil,—credem noi,—de amintirea recentă a luptelor trecute care acum îl îndreptățesc să-și pună ochiul pe o catedră universitară, întrebuințează termeni electorali ca: „..puse pe [mitrop ditul] Atanasie să manevreze!! etc.—Și o să vedeți după ce se va instala bine pe catedra sa, cum o să vorbească, și acest domn, în numele științei, moralei, religiei!!

Sămănătorul (numerele de pe Noembrie), dela retragerea d-lui Iorga, conține, în locul articolelor fostului director, niște cronice relative, mai mult sau mai puțin, la chestii la ordinea zilei.—Din cele patru numere remarcăm o frumoasă nuvelă a d-lui Sadoveanu care încă nu s'a isprăvit, un minunat sonet al d-lui St. O. Iosif: „Șincai", poezii de d. Anghel, Doinaru, cronici de d. Scurtu și o regulată și pioasă dare de samă a conținutului ziarului d-lui Iorga.

Luceafărul (Octombrie). Revista întoarsă „acasă", la Sibiu, făgăduește mai multe îmbunătățiri: urmărirea mai deaproape a chestiunilor la ordinea zilei, a chestiilor bisericești și mai ales școlare, a celor economice, a celor sociale; îngrijirea mai de aproape a literaturii și a „celorlalte arte"; reproduceri, din pictura clasică; un adaos muzical,—acestea din urmă

dacă revistei îi „vor permite mijloacele".— Remarcăm din acest număr poezia lui Goga „O rază" reprodusă din „Viața Romînească", o nuvelă de d. Agîrbiceanu („O Inimă") și „Scrisoarea din București" a d-lui G. Bogdan-Duică, care, cu drept cuvînt, nu se entuziasmează de congresul proprietății literare ținut la București.

Revista Politică și Literară (Blaj, Noembrie). D. Dr. Augustin Bunea răspunde la întrebarea **de ce se duc Romînii în America.** Cauza, cu drept cuvînt credem, căci alta nu poate fi, o găsește în sărăcia poporului de jos, la înlăturarea căreia autorul constată că nu se lucrează cum ar trebui. Și noi avem Evreii noștri, zice autorul,—dar constatăm, cu durere, că autorul dă exemple de spoliatori numai dintre Romîni. D-sa crede că băncile populare iau procente prea mari dela țărani,—la care, în acelaș număr, răspunde d. Iuniu Brut Hodoșu, că băncile iau cel mai mic procent posibil și că înainte de ele, procentele erau exorbitante.—D. Dr. Cassiu Maniu face o **critică filozofică a sistemului de guvernare din Ungaria,** enumerînd „cîteva legi recunoscute ca indispensabile pentru o dreaptă ocîrmuire", dintre care prima și cea mai însemnată, la care, credem, se reduc toate, este că: „Constituțiunea politică trebue să fie în armonie desăvîrșită cu constituțiunea socială a unei țări",—și arătînd că „sistemul actual de ocîrmuire [din Ungaria] se vede a fi păcătos în păcatul necunoștinței acestor mari și imprescriptibile legi ale societății omenești". Sistemul unguresc nu vrea să țină samă de „cea mai mare, cea mai complectă, cea mai durătoare asociațiune" națiunea, care are „caracterul concret al unei armate" cu o erarhie, cu un scop comun, cu o instrucțiune specială, cu tradițiuni, cu un țel hotărît.... Cetățenii, inchee d. Maniu, să-și cunoască, *toți*, drepturile și datoriile politice, căci „un sistem de ocîrmuire ignorant numai între cetățeni ignoranți, săraci și dejosiți se poate susținea",—ceea ce, traducînd ignorant prin abuziv, căci acesta e termenul adevărat, se poate aplica și situației noastre, căci avem și aici, în Romînia o naționalitate oprimată: țărănimea· *Rumînii!*— Mai remarcăm *O săptămînă în țară*, note cu creionul, cu un creion fin, de d. A. Ciura, *O Excursie*, schiță de d. I. Agîrbiceanu, un sonet, *Vremuri*, de d. Iosif, *Feciorul Popii Zaharie* de A. Melin, o poezie de Dafin, etc.

Junimea Literară (Octombrie și Noembrie).—O conferință, asupra lui Coșbuc și Goga, de d-na Aspasia Luția, versuri de colaboratorii obișnuiți ai revistei etc. și două studii ale d-lui Liviu Marian: „Ion Gorun" și „Poezia și Alcoolul". In primul din aceste două studii, d. Marian pune încă odată o problemă, care se vede că pe unia îi preocupă mult și anume: tăcerea criticii și indiferența publicului față cu opera d-lui Gorun.—D. Marian explică lucrul prin faptul că d. Gorun n'are „amici plătiți sau interesați" și prin faptul că d. Gorun, necunoscînd tirania publicului sau a criticii, ce ar dori să scrii *așa* și nu altfel, scrie pentru *sine*"... „Tăcerea, care s'a făcut în jurul celor două volume ale sale, tăcere condamnabilă, pe care o explică, pe lîngă ignoranța și răutatea criticii, modestia și mîndria totodată a scriitorului... etc"... Și, fiindcă și *Revista Politică și Literară* dela Blaj, pune aceiași problemă și răspunde cam tot așa („El [d. Gorun] nu încearcă nicăiri să se *coboare* până la public..."— „Acei ce vor să-l înțeleagă, trebue să se ridice ei înșiși la el—și, la urma urmei, marele public e măgulit a crede că e lucru mult mai lesnicios, ca alții să se coboare la el, decît el să-și ia însuș această osteneală".—„Fi-vor oare

in toată ţara noastră zece oameni, care au cetit această carte [„Robinson in ţara rominească] ?...),—ni se pare interesant ca, lăsind la o parte pe d. Gorun, să ne oprim puţin asupra ecvaţiei dintre public, critică şi autori.—Se poate admite ca un scriitor, din pricina marelui său geniu, să fie atit de superior contemporanilor, incit să nu fie priceput decit peste... o sută, două, de ani. Cunoaştem un singur exemplu: Shakespeare,—şi incă ne indoim dacă *azi* s'ar mai putea repeta această *nerecunoaştere*.—Sint scriitori atit de *artişti*, ca fraţii Goncourt, care nu pot fi gustaţi decit in sferele pur intelectuale: aceştia sint foarte apreciaţi, dar n'au cetitori numeroşi.—Sint scriitori mari, ca Zola, care sint foarte cetiţi, in toate păturile, in cele intelectuale pentru partea artistică a operei lor, in cele populare pentru partea senzaţională a operei lor.—Sint, apoi, scriitori proşti, care sint foarte cetiţi, dar de loc gustaţi in lumea intelectualilor: Georges Ohnet etc. (vezi Jules Lemaitre despre acest din urmă scriitor).—Un scriitor care, avind talent, să nu fie cetit de nimene, nu există!... Dar poate in ţara noastră să fie altmintrelea? Să vedem! Să luăm pe Brătescu-Voineşti. Işi face reclamă? Nu! I se face reclamă? Nu! Iată i-a eşit volumul de o lună şi jumătate şi nu s'a vorbit mai de loc de el. Cele mai multe reviste nici nu l'au anunţat. Opera lui Brătescu e o *scoborire* la public? Nu. Nu e in literatura rominească un scriitor mai fin!... Şi, cu toate acestea, e *foarte* răspindit, *foarte* apreciat şi e singurul scriitor, mi se pare, pe care *nimene* nu-l contestă!... Şi, ce scriitor romin a fost nedreptăţit de critică şi de public (vorbim de majoritatea criticilor şi a publicului)? Goga, Sadoveanu, Coşbuc?... Nu, domnilor, nu fiţi aşa de pesimişti! Publicul rominesc nu e atit de timpit! Critica nu e aşa de ignorantă şi de rea!... Şi cum s'ar putea explica conjuraţia intre public şi critică, căci *trebue* admisă numai decit o conjuraţie! Şi susţinătorii acestor „teorii", işi dau ei samă cit de jignitoare sint ele pentru un Goga, un Sadoveanu, un Brătescu, etc.? Dacă nu poţi avea trecere decit graţie reclamei ce ţi-o faci ori „scoboririi", atunci trecerea de care se bucură aceştia......?

In al doilea studiu, d. Marian arată rezultatul unei anchete intreprinsă de o revistă germană relativ la **alcoolul consumat de poeţi**. Rezultatul anchetei e că marea majoritate a scriitorilor se pronunţă in contra alcoolului, ca excitant intelectual şi pentru o consumare cumpătată in momentele de recreaţie (după masă, petreceri, etc.) D. Marian sfirşeşte cu o „intrebare indiscretă: Ce atitudine observă scriitorii noştri faţă de alcool?" D-sa cere răspunsuri, dar e inutil, căci in mica noastră ţară oricine cunoaşte statistica acestei chestii!

Economia Naţională. (No. 10 şi 11, Octombrie—Noembrie 1906).—In **Problema noastră agrară**, d. P. S. Aurelian, autorul proectului Casei rurale, pledează pentru infiinţarea unui Credit ţărănesc ca aşăzămint de interes public, spre a inlesni sătenilor putinţa de a cumpăra pămint, *cind se află de vinzare*. O asemenea instituţie ar contribui la rezolvirea chestiei ţărăneşti, care trebue să ne preocupe pe toţi „pentru a nu lăsa moştenitorilor noştri situaţiuni tulburate".—In **Istoria invăţămintului nostru comercial**, d. N. Idieru tratează „prima perioadă" care se ridică până la anul 1864, data punerii in aplicare a Legii asupra instrucţiunii publice. Prevăzut prin Regulamentul Organic, acest invăţămint a fost introdus in ţară abia in anii 1838 şi 1844, şi atunci numai intr-o formă cu totul embrionară, ca cursuri de contabilitate in şcolile primare din Iaşi şi Brăila.—**Rolul băncilor in mişcarea comercială** este un articol in care d. C. I. Florea studiază băncile de emisiune—mai pretutindeni monopolizate—şi băncile particulare. Misiunea esenţială a celor dintăi este regularea creditului public. Banca Naţională a Rominiei, infiinţată la 1880 după modelul celei belgiene, pe lingă serviciile insemnate aduse, in cei 25 ani de existenţă, particularilor şi statului (acesta a incasat 39½ milioane din taxe, impozite şi beneficii) a avut un rol providenţial pentru creditul nostru mai ales in anii de criză 1884, 1894 şi 1899. Băncilor particulare este mai ales rezervat rolul de a aduna capitalurile formate prin economie şi a le pune la indămina intreprinzătorilor. Cea dintăi bancă in Rominia a fost Banca Moldovei infiinţată la Iaşi in 1856; abia peste 10 ani a fost intemeiată la Bucureşti Banca Rominiei. Astăzi avem 5 bănci particulare mai insemnate, dar noi mai lucrăm şi cu alte 23 bănci din străinătate, fără a mai pune la număr băncile de stat.—Intr'un articol semnat „Economia Naţională" redacţiunea aprobă memoriul micilor industriaşi şi al patronilor meseriaşi, care cer să li se acorde şi lor avantajele legii pentru incurajarea industriei naţionale.—D. C. I. Băicoianu in *Cronica parlamentară* face aprecieri critice indreptăţite asupra legislaţiunii economice anunţate prin ultimul mesaj de deschidere a corpurilor legiuitoare; apoi bănuind guvernelor faptul că nu dau din vreme in discuţia publicului proectele de legi, precum şi camerelor că se resemnează a se transforma in „birouri de inregistrare", se intreabă cu drept cuvint: „cine nu vede că regimul constituţional in vigoare pare a se apropia de faliment?"—In „Cronica Economică" d. V. S. Moga se plinge de scumpetea obiectelor de primă necesitate şi de nepăsarea edililor de a lua măsuri in favoarea populaţiei sărace. După preţurile pieţii de cereale, ar trebui să se vindă cu 15 bani in loc de 25, kilogramul de pine de griu.

Arhiva (Noembrie 1906).—In **Expoziţia şi ideia unităţii naţionale**, articol care ar putea avea drept motto: „Carthago delenda est", d. A. D. Xenopol se ocupă de aşteptările şi speranţele pe care expoziţia le-a intărit in inimile tuturor Rominilor, pentru a... conchide: „M'am gindit atunci că cine mai adinc, mai frumos şi mai puternic a rostit aceste aşteptări, aceste speranţe, decit Riria, in strălucitele ei versuri?" Versurile urmează.—Dl. A. G. Mavrocordat sfirşeşte in acest Nr. „studiul lui Dante", inceput in No. precedent de către d. A. G. Mavrocordato. Studiul este o simplă recenziune a traducerii făcute de d. N. Gane după **Infernul**. Recenzentul arată importanţa acestei traduceri pentru literatura romină, stărue asupra greutăţilor cu care tradurătorul avea să lupte, şi pune in evidenţă unele lipsuri, recomandind d-lui Gane să le aibă in vedere la o ediţiune viitoare.—Arhiva ş-a asociat un preţios colaborator in persoana medicului psihiatru dr. Zosin, care chiar in acest număr se ocupă, deocamdată, de **Teatrul ieşan**. D-sa prezintă publicului pe artistul Aurel Petrescu, dar mai ales laudă pe d. H. G. Leca, Directorul teatrului ieşan, pentru lupta ce o duce contra curentului de mercantilizare, care cuprinde adesceori capete foarte distinse şi nu cruţă nici teatrele... Articolul cade ca o ironie din cale afară prea crudă in imprejurările recente, in care d. Leca s-a demis din funcţiunea sa de Director al teatrului ieşan.

Statistica, (Noembrie 1906). — In continuarea cercetărilor sale cu privire la **puterea politică a fiecărui judeţ in parlament**, d. I. Scărlătescu constată că numărul senatorilor, fixat prin Constituţie pentru fiecare judeţ, nu este proporţional nici cu valoarea veni-

tului impozabil al proprietăților și nici măcar cu numărul alegătorilor din fiecare județ. Pe cind numai 10 județe (2 din Moldova) se apropie de acea proporționalitate *statistică*, 14 (10 din Moldova) o întrec, iar 6 (toate din Muntenia) sint reprezintate printr'un număr mai mic de senatori de cit s'ar cuveni, dacă s'ar ținea samă de valoarea venitului. Concluzia, extrem de interesantă, este: „...se impune o nouă repartițiune a scaunelor de senator, cu atit mai mult cu cit este vorba de o inaltă instituțiune politică, a cărei bază trebue neapărat să fie intemeiată pe principiul sacru al justiției."—Astfel autorul, pe temeiul *justiției statistice* caută să rezolve o problemă ale cărei date determinante—după cum vedem—ii sint cu desăvirșire necunoscute. Intradevăr, d-sa nu ține nici o samă de imprejurările istorice în care s'a făcut odinioară repartițiunea senatorilor intre cele două principate; și cu toate acestea, dacă s'ar fi raportat chiar numai la cifrele sale, incă ar fi putut face următoarea, tardivă, dar totuși esențială descoperire: atunci cind s'a proclamat Constituția, repartiția senatorilor s'a făcut in vederea unei perfecte proporționalități intre numărul total al senatorilor și numărul unităților administrative (județe) din cele două țări surori. Mai afle apoi d. Scarlătescu că acea proporționalitate nu apare astăzi decit foarte puțin știrbită, prin faptul că Moldova a pierdut cele trei județe băsărabene...

Buletinul Societății politecnice (No. 10, Octombrie 1906).

Numărul este consacrat în întregime chestiunii privitoare la **sporirea alimentării cu apă a orașului București** după recentul proiect al d-lui Lindley, și cuprinde documentele după care putem judeca natura cunoscutului conflict nu de mult ivit intre Consiliul tecnic superior și Primăria capitalei.

Se știe că orașul București se alimentează cu apă adusă din comuna Bragadiru și că debitul actual ne mai fiind indestulător pentru nevoile curente, Primăria s'a hotărit a face captări nouă. In loc insă de a urma programul lucrărilor aprobate, la punctul Slobozia, administrația actuală sfătuită de inginerul său contractant d. Lyndley, ține să execute lucrările de captare în localitatea Ulmi. Acest proiect, supus aprobării Consiliului tecnic a fost respins, intre altele, pentru motivul mai principal că lucrările de la Ulmi ar putea provoca o scădere a debitului actual de la Bragadiru. În intimpinarea sa, inginerul Lindley răspunde la această obiecțiune că incidentul s'ar fi putut evita dacă Consiliul tecnic, inainte de emiterea avizului său, i-ar fi procurat „ocazia să-i prezinte informațiunile trebuitoare"; iar Primarul capitalei, ina-[illegible] ministrului său această „intimpina[illegible] aprobarea proiectului pe motivul că d-sa [illegible] poate preocupa de supărările profesionale ale onor. d-ni ingineri, jigniți in amorul lor propriu."—Față cu aceste ironii tendențioase, Consiliul întrunit din nou, încheie in unanimitate un al doilea jurnal, în care discută iarăși, și mai pe larg, chestiunea tecnică, condamnind pentru a doua oară proiectul Lindley.

Este remarcabilă, și poate interesa chiar pe profanii de hidrologie, partea finală a acestui din urmă jurnal, unde, după ce Consiliul se plinge de deconsiderarea avizelor sale, „roagă pe Președintele său, d. ministru al Lucrărilor publice, să bine-voiască a chibzui dacă in asemenea condițiuni mai este loc a-i trimite spre examinare proiectele Primăriei Capitalei"..

Revista Generală a Invățămintului. (București, Decembrie).—*D. Hart*, în **Militarizarea Școlilor**—arată absurditatea nouei reforme din toate punctele de vedere. „*Chiar din punctul de vedere al educației fizice, militarizarea școlilor va aduce numai

rău și nici un bine*". Pe noii agenți educatori—instructorii militari—autorul ii recomandă ca pe adevărate brute de cazarmă, referindu-se la mai multe cazuri bine cunoscute din București: „La un liceu, instructorul militar pedepsește pe școlari cu inchisoarea până la miezul nopții. Aiurea-i pune în genunchi în curte cu ochii la soare. Altul își exercită în toate zilele pumnii și palmele pe capetele elevilor. Contra unuia, un elev din cursul superior se plinge la Director că a fost injurat in mod trivial.—„Eu nu te-am injurat pe d-ta, am injurat clasa intreagă!..." Unul răspunde curat:—„Ce vrei d-le? Eu sint invățat să injur, și nu am să mă desvăț acum, de hatirul d-tale!!" Cit costă această reformă? Numai 1,000,000 pe an.

Viața Științifică. (București, Iulie-August-Sept.).—Dl. Dr. *V. Babeș*, face **citeva observațiuni asupra invățămintului secundar.** Un articol de diletantizm pedagogic al savantului bacteriolog. Pedagogia a ajuns epidemică mai cu seamă intre medici: nu de mult, d. dr. Manolescu, fostul director al serviciului sanitar, a picat victima unei broșuri cam cu aceleași simptome. Advocații n'au fost cruțați nici ei de această boală: cazul mai complicat al d-lui Meitani e tipic, și-i vom pune diagnoza cu altă ocazie. Dl. Dr. Babeș voește schimbarea din temelie a organizării actuale a invățămintului secundar pentrucă... nu produce reproducători de rasă: „Fetele de măritat, mai mult în mod forțat și interesat, vor preferi pe un tinăr plin de știință și cu diplome brilante, dar prăpădit ca sănătate și stingaci, unui tinăr mai puțin savant, dar sănătos. In adevăr, și progenitura acestor degenerați, prin prea multă invățătură va fi inferioară aceleia a unui tinăr care va fi cultivat totdeauna corpul și simțurile sale. Astfel deci, și igiena și simțul natural al femeii în selecțiunea sa desaprobă sistemul de astăzi al invățămintului." Cind? Acum cind invățămintul secundar e sub regimul militarizării? Așadar consultarea simțului natural al femeii e cauza militarizării școalelor! Aviz d-lui Panu, care pină acum se declară nedumerit asupra etiologiei nouei reforme. Autorul se ridică cu toată puterea impotriva limbilor moarte și a matematicilor (?) declarind că: „Dispozițiunea pentru matematică și pentru muzică(!) este o facultate particulară... Poate 1% (!?) din elevi posedă această facultate;" citează pe *Griesbach*; ia de model pe Anglia, și încheie în numele Pedagogiei moderne.

Săptămina. (Noembrie). Trăim în vremuri biblice. Niciodată țara aceasta n'a avut atiția profeți și apostoli. Toți vorbesc apocaliptic, toți vociferează, toți fac gesturi furioase, pentrucă toți sint „indrumători". D. Panu a observat cindva, vorbind de Conta mi se pare, că ceea ce lipsește azi sint *cugetătorii* și spiritele cu *putere de observație*... In publicistica noastră e o adevărată invazie a mediocrității. Ridicindu-se în numele *poporului*, al *trecutului* și al *creștinizmului*, profeții noștri se și simt datori să vorbească ca poporul și ca autorii trioadelor... „Profetul" nu e creștin în realitate, nu vorbește acasă decit franțuzește, are un dispreț suveran pentru popor,—dar el, mic burghez care-și incasază lunar camăta unui capitalaș oarecare, vorbește veșnic în numele „naționalismului", „creștinismului" și „idealismului"... Și tot ce e altfel decit dinsul, el ori il desființează... intr'o fițuică oarecare, ori il transfigurează după propria-i asămănare! Așa, Eminescu, nu mai e poetul nihilist al durerii universale, poetul omenesc care a supt și a resfrint cultura europeană, ci e, adică a devenit, un flăcăoandru care a cintat din trișcă, un fel de badea Mihalache Eminescu etc. etc.

Aceşti profeţi afectează un mare dispreţ pentru cultura europeană, dar mai ales pentru cea franceză... Aceşti profeţi luptă fără odihnă în contra tuturor dsecadenţelor — din celelalte ţări europene şi din America... In ultimul timp dau lovituri de moarte ministerului Clémenceau, căci profeţii sînt papalini.—Fiind profeţi, ei vorbesc in fraze scurte, sacadate şi inspirate! „Spirit de observaţie" ? Dar ce nevoe are de asemenea lucru un profet inspirat de Duhul Sfînt? „Cugetare"? dar aceasta e o manifestare de „decadenţă", e „raţionalism"! Şi aţi observat, desigur, că in toate scrierile lor, aceşti apostoli mai mari şi mai mici, nu intrebuinţează forma de cugetare cunoscută sub numele de silogism!—„Aşa e! Aşa trebue să fie!" spun ei,—şi, incearcă să nu-i crezi pe cuvînt! Sînt în stare să asmuţe împotrivă-ţi intreaga lor ceată de proseliţi... Instinctualismul intunecat a luat, în cultura noastră actuală, locul intelectualismului!... Şi iată unul *rămas* din cealaltă generaţie, iată un „franţuzit", un „voltairian" (anathema sit!), un cugetător, un om a cărei putere de observaţie e fără milă, un om care-şi păstrează încă cumpătul în mijlocul acestui iureş de instinctivitate! Iată un om care n'are de loc stofa de „profet", care nu vorbeşte cu ochii injectaţi, iată un om care ştie să rîdă bine! E d. George Panu, un cugetător şi un observator nemilos, un om de o inteligenţă şi de o ironie în afară de linie! D. George Panu, pe care profeţii nu-l pot suferi, de care însă se tem şi abia dacă îndrăznesc să-l mirie puţin, cu speranţa că nu-i va băga în samă! Şi cine nu ceteşte *Săptămîna* sa, se lipseşte de unica plăcere intelectuală pe care ţi-o poate da vre-o publicaţie romînească! Că e o revistă *şi* politică şi că nu te interesează politica? Dar ce-mi pasă mie de tema pe care o discută d. Panu? Nu mă interesează mult ce face cutare partid, dar mă desfată logica şi ironia pe care, cu acest prilej, le cheltueşte d. Panu! —Dar, d. Panu, spirit cultivat şi multilateral, atinge atîtea chestii!

Iată, de pildă, vorbind de „desfiinţarea pedepsei adulterului" în Franţa, ce observaţii fine psichologice face asupra a ceea ce se numeşte „curte"... Sau recenzia plină de humor a piesei d-lui Cerkez, *Gemenii*, sau—gen în care d. Panu poate sta alăturea cu Caragiale—portretul admirabil al *pasionatului pentru ştiri politice*... Dar, în acest loc, voim să rezumăm articolele d-lui Panu asupra **Militărizării şcoililor**, articole în care acest scriitor a exprimat atîtea vederi juste! Sînt pagini de „pedagogie" care trebuesc să facă verzi de invidie pe pedagogii noştri oficiali, negustori de vorbe goale... Se ştie de toată lumea că populaţia şcolară a ţării s'a împărţit în cinci unităţi paralele cu cele patru corpuri de armată şi divizia din Dobrogea: că sînt trei obiecte „militare" a căror notă e ca orice altă notă, că e un instructor militar cu puteri militare, un inspector militar general, că partea civilă a şcolilor e oarecum la ordinile celei militare, că patrulele militare sînt însărcinate cu poliţia elevilor, că oricine—*şi d-ta cetitorule*!—dacă nu dai dovezi de entuziazm pentru această militarizare, eşti pasibil de pedepse: dat în judecată: condamnat!... ca sub Plehwe în sfînta (profeţilor) Rusie! Iată acum cîteva din argumentele d-lui Panu împotriva acestui odios atentat la cultura neamului romînesc: 1) Ca şi în Franţa, unde înainte de 1870 nu era un spirit militarist, deşi poporul era războinic, aşa şi la noi, acest „militarism" care e o plantă exotică, poate da naştere la planta veninoasă a antimilitarismului, ca *reacţie* exagerată. 2) Prin această militarizare se'ntroduce un serviciu militar de *8 ani*

cît e în liceu plus *1 an* cînd e chemat sub steag,— pe cînd cei care fac numai clasele primare, (mai inculţi deci) fac numai trei ani,—pe cînd stagiul de cinci ori şapte ani de altădată a fost socotit ca prea mare,—pe cînd în Franţa, Germania s'a redus la doi ani,—pe cînd la noi se propune stagiul de doi ani,—pe cînd legea *recunoaşte* că un bacalaureat n'are nevoe decît de un an!... Deci această „militarizare" contravine legii de recrutare şi principiilor care prezidă la fixarea termenului stagiului! 3) Această reformă, care vrea să treacă drept o măsură de higienă, este menită să distrugă organismul copiilor: se impun *copiilor* aceleaşi exerciţii ca şi tinerilor de 21 de ani; se impun tuturor copiilor, debili, fără înălţimea cerută, fără capacitatea toracică, etc. (ce se cer la *recrutare*) aceleaşi exerciţii ca şi tinerilor de 21 *selecţionaţi* prin cercetarea medicală! Jocurile gimnastice (higienice!) sînt altceva decît *penibilele* exerciţii militare, care au de scop de a pregăti *pe oameni formaţi şi voinici*, pentru războiu!... Nu se pregătesc, pentru *războiu, copiii!* 4) Se crede că vina atîtor schilodiri de prin şcoli, reclamate şi prin ziare, ar fi instructorii militari şi că prin *ordine* către ei lucrul s'ar îmbunătăţi. Dar instructorul militar *face armată*, el nu se poate juca de-a păpuşele, şi, dacă vreţi „militărie", aveţi *militărie*! Regimul e de vină! 5) Această „militarizare" cere cheltueli de milioane. Mai bine cu aceste milioane să se îmbunătăţească armata adevărată, pe care cea bulgărească o întrece... Şi apoi, cei 300 franci impuşi pentru „militarizare" comunelor rurale, de unde îi vor scoate ele, cînd budgetul lor e uneori de cîteva ori numai mai mare decît această sumă? 6) „Militarizarea" coborînd nivelul învăţămîntului şi deci al culturii ţării, pregătirea *copiilor* în vederea *războiului*, va avea un efect contrar decît cel dorit: un popor inferior culturaliceşte este *învins* în războiu!—D. Panu sfîrşeşte prin a se mira cum de cetăţenii nu înţeleg gravitatea faptului şi nu protestează,—căci nu e o chestie politică... Dacă ar fi o chestie politică, zice d. Panu,... o, de mult s'ar fi făcut întruniri de protestare!

La Nouvelle Revue, (Noembrie 1906). Congresul partidului socialist italian ţinut la Roma în Octombrie, dă prilej unuia dintre colaboratorii revistei să se ocupe de **socialismul italian**. In articolul său, Raqueni arată că acest congres va avea o mare însemnătate în istoria socialismului italian, pentru că prin el s'a dat la iveală căderea sindicalismului, adică a extremei stîngi a socialismului. In adevăr, în partidul socialist italian se manifestă trei tendinţe principale: reformismul, sindicalismul şi integralismul. Reformiştii, în frunte cu Turati şi Bissolati, formează dreapta partidului socialist, au un program practic realizabil: ocrotirea muncii, reforma impozitelor, micşurarea cheltuelilor militare, votul universal etc. şi urmăresc ridicarea treptată a proletariatului pe cale economică şi culturală. Sindicaliştii, în frunte cărora se află Labriola, Walter, Leone şi alţii, văd numai în sindicatele muncitoare mîntuirea proletariatului şi sînt foarte intransigenţi în relaţiile cu burghezimea: ei nu admit participarea socialiştilor la administraţiile publice burgheze şi fac o puternică propagandă anti-militaristă. Integraliştii formează centrul partidului socialist italian şi au în frunte pe Enrico Ferri, Morgari, Cabrini şi alţii. Ei primesc tot ce-i mai puţin excesiv în celelalte două grupări extreme, nu exclud acţiunea sindicalistă, după cum nu sînt nici contra participării la viaţa politică a burgheziei şi urmăresc ţinta supremă a partidului socialist: socializarea producţiunii. In acest congres, cele două grupări mai moderate, re-

formiştii şi integraliştii, s'au unit şi au pus in mare minoritate pe sindicaliştii extremi, faţă de revoluţia cărora ei opun evoluţia.—Programul de reforme al reformiştilor este considerat ca bun chiar de unii dintre conservatori, care înţeleg că soarta proletariatului trebue îmbunătăţită pentru ca ridicarea muncitorimei să nu se facă in chip prea violent. Şi autorul îşi stirşeşte articolul cu constatarea că, pentru a se realiza reformele economice de care are nevoe poporul italian, ar trebui să vie un minister socialist-reformist prezidat de Turati ori Bissolati, şi cu afirmarea că regele Victor Emmanuel ar vedea cu ochi buni—după cum i se spune autorului din izvor sigur—un minister prezidat de un socialist de valoarea lui Turati ori a lui Bissolati.

Mercure de France, (Noembrie 1906). De sigur că Stendhal nu şi-a creat un renume universal şi nu ocupă un loc însemnat in literatura franceză prin a sa „Istorie a picturii in Italia"; cu toate acestea, fiindcă in totdeauna istoricul creării şi desvoltării unei opere intelectuale, fazele prin care a trecut şi împrejurările care au ajutat-o sau au ţinut-o in loc, ne dau oarecum şi ceva din fizionomia sufletului scriitorului, de aceia articolul prin care Paul Arbelet arată cum şi-a scris Stendhal „Istoria picturii in Italia" aduce o însemnată contribuţie la cunoaşterea marelui romancier francez. Pe baza unor fragmente inedite din „Jurnalul" lui Stendhal şi a unor scrisori de-ale lui către prieteni, autorul articolului arată cum i-a venit acestuia ideea de a scrie o istorie a picturii in Italia şi fazele prin care a trecut lucrarea sa. In 1811 Stendhal se afla in Milan, unde era in legături de dragoste cu Angelina Pietragrua. Acolo cetind, pentru a se instrui, Istoria picturei de Lanzi, i-a venit in minte să scrie şi el o astfel de operă. Ceiea ce-l îndemna era lipsa unei ocupaţiuni care să-l distreze, dorinţa de a învăţa mai bine limba italiană şi de a se familiariza cu arta, şi nevoia de bani. La inceput voia să traducă pur şi simplu pe Lanzi; apoi îşi mai procură şi alte lucrări: a lui Bossi şi a lui Vasari, şi, întorcîndu-se la Paris, in nouă luni cît a stat acolo, a scris 12 volume din lucrarea sa. Dar in 1812, plecînd in campania din Rusia, a perdut in drum, volumele corectate şi adnotate de el. Reîntorcîndu-se in Franţa, lasă in părăsire lucrarea. Insă in 1814, fiind iar în Milan, se apucă din nou de lucru şi se lasă iarăşi curînd. Apoi nu mai e vorba de istoria picturii până la 1816 cînd Stendhal, silit de nevoia de bani, se apucă iar de scris şi in 1817 lucrarea apare. Aceste întreruperi şi reluări ne explică lacunele, curiozităţile şi lipsa de proporţie a acestei opere, pe care Stendhal a lucrat-o după mai mulţi scriitori italiani, punînd şi oarecare observaţii şi consideraţiuni personale.

Revue des ideés. (15 Noembrie 1906). *Andrée de Varenne* intr'un articol **Subiectivitatea materiei**, bazîndu-se pe lucrările clasice ale lui Mill şi Taine şi pe cercetările fizicului Crookes ajunge la următoarele concluzii: Senzaţiile noastre nu ne dau decît noţiuni de mişcări. N-avem dreptul de a afirma existenţa înafară de noi de cît a unui singur lucru: mişcarea. Ceia ce numim materie, corp, e subiectiv ca şi culoarea, e numai efectul pe care-l face asupra noastră prin intermediarul simţurilor, mişcarea sau energia. Prin educaţia simţurilor noi am luat drept cauză a impresiilor noastre ceia ce nu-i de cît rezultatul subiectiv, materia, corpurile, şi am atribuit ca proprietăţi acestei materii şi acestor corpuri ceia ce e adevarata cauză a impresiilor noastre adică forţa energia şi mişcarea. Materia nu-i un suport sau un substrat al forţei, după cum nici forţa nu-i o proprietate a materiei.

In **Diversele faze ale sentimentalităţii** *Léon de Montesquieu* analizează ideile cuprinse in opera lui Paul Ritti „Metoda sentimentală". In cursul său de Filosofie pozitivă, Comte a afirmat că motorul societăţii in mersul ei progresiv e inteligenţa. In Politica lui pozitivă a recunoscut însă preponderenţa sentimentului in viaţa omenească. Dar n-a reformat legea evoluţiei sociale din acest punct de vedere. A baza evoluţia socială pe evoluţia sentimentelor a încercat Ritti, executorul testementar şi unul din discipolii actuali ai lui Comte. După acesta mersul doctrinelor care au fost elaborate in omenire rezultă, in ultimă analiză, din evoluţia sentimentelor. Condiţiile de existenţă a ori cărei fiinţi atîrnă de trei trebuinţi esenţiale: conservarea, relaţia cu mediul, modificarea sau ameliorarea. In fiinţa omenească considerînd-o sub cele două aspecte ale ei, avem: Ca fiinţă vie: instinctul nutritiv şi cel sexual corespunzind conservării; sentimentul mîndriei şi al vanităţii corespunzind relaţiilor noastre cu mediul; şi pentru modificarea situaţii noastre instinctul distrugerii şi a construcţii. Ca fiinţă socială avem inclinări altruiste: ataşarea prin care ne asimilam vieţii sociale, veneraţia prin care ne supunem ei şi bunătatea care ne împinge s-o ameliorăm. Aceste sentimente satisfac trebuinţele vieţii noastre individuale şi colective şi facultăţile noastre speculative trebuie să se adapteze la natura lor. Din cele trei înclinări altruiste totdeauna predomină una şi Ritti pretinde că in cursul evoluţiei sociale preponderenţa a aparţinut in mod necesar, întăi ataşarei, apoi veneraţiei şi in fine bunătăţii. De aici trei faze in evoluţia societăţilor: Faza in care a predominat ataşarea e reprezentată prin fetişism, acea in care a predominat veneraţia prin teologie şi metafizică şi acea in care predomină bunatatea, prin pozitivism. Pozitivizmul nu reprezintă o doctrină ci înseamnă intemeierea unei nouă sentimentalităţi, o epocă a evoluţiei sociale in care preponderenţa aparţine bunătăţii şi tendinţelor de ameliorare a vieţii.

La Revue de l'Art ancien et moderne (Noembre 1906).—In aparenta uniformitate a statuelor egiptene, d. G. Maspero descopere caractere care pe'mit recunoaşterea diferitelor „şcoli". Autorul stabileşte caracterele şcolii tebane. Intr'o corespondenţă din Bucureşti, d. M. Montandon se ocupă de **arta romînă şi expoziţia jubilară**. In privinţa expoziţiei ne dă următorul amănunt intim şi inedit: pe cind la „bonne société" se ruşina de stilul nostru naţional şi chiar arhitecţii ar fi dorit să lucreze intr'un „stil de expoziţie", d. Istrati a pus piciorul in prag şi numai d-sale personal îi datorim astăzi faptul că expoziţia „predică respectul şi conservarea tradiţiilor şi a pitorescului local". Corespondentul este mai ales entusiasmat de două pavilioane (acel regal cu aripele lui şi acel al ministerului de agricultură şi domenii) care reamintesc mănăstirile noastre din veacul XIV şi care pentru acest cuvint ar trebui—după cum am cetit şi aiurea—fixate in materiale mai trainice. Totuşi, arhitecţii romîni, atunci cînd, zidind palatul artelor, ar fi trebuit să-şi încununeze opera lor naţională, s'au reîntors la arhitectura banală a obişnuitelor clădiri monumentale. De ce nu s'a hotărît un concurs pentru acel palat? se întreabă corespondentul, care-şi închipuie că noi avem chiar de pe acum un stil naţional, şi nu-şi dă samă că diferitele elemente arhitectonice bizantin-romîneşti nu şi-au găsit încă pe un *Grigorescu*, care să le fi topit intr'o inteză artistică.—Pentru pictorul Grigorescu, d. Montandon are admira-

țiunea aceea pe care o împărtășim cu toții și bănuește, ca și noi, urmașilor lui, că aceștia nu caută să se inspire din mediul nostru național.—Sculptura este abia pomenită, iar cea mai mare parte a corespondenței este consacrată artei decorative, cu diversele ei aplicațiuni, și mai ales acelor variate obiecte colecționate și grupate sub numele de *Trecutul nostru*, de care autorul se entusiasmează, găsind însă un mare cusur expoziției că nu le-a clasat metodic, neținînd samă de loc de cronologia artei romînești. Această critică, mai bine susținută, am cetit-o de aseminea aiurea, sub semnătura d-lui N. Iorga, după cum am cetit tot aiurea și propunerea de a se forma colecțiuni publice din materialul artistic adunat cu prilejul expoziției.—Scrisoarea d-lui Montandon este ilustrată cu 5 reproduceri de ciișee fotografice a cîtorva clădiri și obiecte din expoziție.

Revue internationale de l'Enseignement (15 Noembrie 1906). **Deschiderea conferințelor la facultatea de Litere de la Universitatea din Paris** s'a făcut printr'o propunere din partea decanului *Alfred Croiset*.—Această expunere e alcătuită din mai multe părți: amintirea profesorilor dispăruți în cursul anului: Rambaud, Beljame, Himly; indicații statistice despre numărul studenților—sînt 771 (264 studenți și 447 studente) străini,—contingentul cel mai mare îl dă, ca totdeauna, Rusia, Germania, și Statele Unite—: felul tutulor esamenelor și titlurilor; apoi chestiuni de administrație.—

Tot în acest număr se află și o **scrisoare din partea d-lui S. Haret**, răspuns unui articol publicat la 15 Iunie asupra reformelor învățămîntului public în Romînia de d. A. D. Xenopol.—Sub forma obiectivității științifice—așa se cuvinea pentru străini—d. Xenopol discută cele săvîrșite de către d. Haret ca ministru și cele plănuite de d. Vlădescu, dînd dreptate acestuia din urmă și unor principii ale partidului conservator în chestie de învățămînt. Obligat să răspundă, d. Haret aduce faptele cunoscute tuturor din țară despre încercarea de a diferenția învățămîntul rural de cel urban, încercarea de a schimba forma bifurcată a liceului superior sub motivul de a împedica înmulțirea proletariatului intelectual, cînd acest lucru se încercase cu mult înainte prin fixarea numărului elevilor dintr'o clasă, apoi asupra suprimării examenelor, chipului de a „întări universitățile" al d-lui Vlădescu, și restabilirea unui adevăr asupra celui care a încercat desființarea universității din Iași și care nu e d. Haret și nici partidul liberal după cum afirmase d. Xenopol.

Cum să vede, discuția e mai mult politică de cît științifică și de aceia d. Haret își exprimă chiar părerea de rău că ne dăm în vileag în fața străinilor cu ce avem mai rău în țara noastră.

Nuova Antologia (1 Noembre 1906), *Arturo Graf*: **Universitatea viitoare.** Este un discurs ținut la 27 Octombre a. c. cu ocaziunea serbării celui de al cincilea centenar al universității din Turin, în care bătrînul poet și filolog arată rostul pe care trebue să-l îndeplinească o Universitate și acela pe care-l va avea în adevăr în viitor. Ne găsim într'o perioadă de tranziție, zice el, și mai mult de cît ori cînd e nevoie ca oamenii ce fac parte din pătura conducătoare să fie cu adevărat oameni și nu păpuși; dar această pătură conducătoare, Universitatea în mare parte o formează și de aceia Universitatea trebue să nu ignoreze spiritul timpului, să nu nesocotească viața ce o încunjură ci să dea adevărata cultură adică „expansiunea, intenzificarea și înălțarea întregei vieți." Ea nu trebue să prefere numai

acele științi care urmăresc scopul practic de a supune omului natura, ci trebue să favorizeze deopotrivă și pe acele așa numite științi morale care fac pe om să se cunoască pe el însuși. Dar nu ș-a îndeplinit rolul Universitatea dacă se mărginește numai în transmiterea științei; ea trebue să mărească această știință, să întărească iubirea de adevăr și să ațițe spiritul de cercetare; învățămîntul ei nu trebue să fie tecnic ci științific, căci Universitatea nu e școală profesională. Mai mult de cît orice însă Universitatea trebue să formeze caractere.

Rivista d'Italia (Noembre 1906). Intr'un articol intitulat **Ce ne învață expoziția**, *Giorgio Arcoleo*, scoate în relief importanța, pentru Italia, a expozițiunii din Milano. Numai faptul că această expoziție a fost începută nu prin opera oficială a guvernului, ci prin libera inițiativă a unei cetăți, care, cași un stat, strînge fonduri, comunică cu state străine și le obține participarea, probează că în Italia există un popor, o viață în afară și deasupra mecanismelor externe de partizi, legi și regulamente. Și aceasta e un semn sigur de progres, preludiul unei ere nouă; și un semn și mai îmbucurător este concursul pe care l-au dat acestei cetăți, toate celelalte părți ale Italiei. Dar care e folosul ce va rămîne pe urma acestei expoziții, se întreabă autorul, atunci cînd fiecare, după terminarea periodului de serbări, se va reîntoarce să-și lupte lupta vieții sale zilnice? Folosul va fi, nu în aceea ce s-a admirat, dar în aceea ce s'a trezit în sufletul fiecărui: opere de artă se pot admira și la muzee, dar din expoziție nu poate eși cineva cum a intrat; ci fără să vrea va cîștiga un orizont mai mare, va trebui să se simtă mai aproape de oamenii timpului nostru, mai solidar cu dînșii.—Apoi, acum pentru întăia dată Italia s'a luat la întrecere cu celelalte state; încercarea însăși ar fi deja un folos, dar recunoașterea puterei sale, valorează cît și recunoașterea unui stat prin forța diplomației sau a armelor, căci recunoașterea se dă energiei unui întreg popor.

Deutsche Monatsschrifte (Noembre 1906). *Erich Meyer*: **Ce înseamnă opera lui Ibsen pentru poporul german și pentru literatura dramatică germană?**—Autorul constată dela început că în viața intelectuală germană, Ibsen a devenit o forța cum nu a devenit niciun poet german din timpurile generației actuale, căci el a fost un cugetător și un luptător care cu un curaj neclintit a supus analizei cele mai grave probleme ale vieții actuale. Ibsen n-a fost un poet pesimist și disprețuitor de oameni; el a disprețuit numai „compacta majoritate", cum o numea el, dar n-a pierdut speranța în vremuri mai bune, pentru a căror mai grabnică venire a luptat, ci a considerat timpul de față numai ca o perioadă de tranziție. Partea binefăcătoare din opera sa, este mai cu seamă iubirea sa aproape fanatică de adevăr. Această temă—iubirea de adevăr—ne întîmpină pretutindenea la Ibsen și toate celelalte probleme puse de el în discuție, sînt luminate de dînsa. Așa e în primul rînd cu problema educației și a căsniciei. Mai evident se vede aceasta în „Casa de păpuși", dar aceeași preocupație se vede și în multe din celelalte drame ale sale. Un punct caracteristic în această privință este faptul că în dramele sale, în toate căsniciile sfărmate, adulterul nu joacă niciun rol, în deosebire de dramele franceze ori mai bine zis romanice, în care tocmai adulterul formează centrul acțiunii. Din acest punct de vedere, zice autorul, Ibsen reprezintă concepția germanică a familiei și a făcut un mare serviciu literaturii dramatice germane, liberînd-o de un element negerman. Și din punct de vedere tec-

nic Ibsen a influențat mult drama germană; și un pas mai departe ar fi, încheie autorul, dacă poeții influențați de el ar renunța la simbolismul său, căci simbolismul și misticismul este ceea ce unește pe Ibsen cu neoromantismul de care dealtmintrelea prin valoarea sa morală stă așa de departe.

Sozialistische Monats-Hefte (Noembre 1906). *Eduard David* în **Insemnătatea Congresului din Mannheim**, constată complecta înfringere a acelei grupări din partidul socialist german, cunoscută sub numele de gruparea ultraradicală sau revoluționară și condusă de K. Kautsky, Rosa Luxemburg, Mehring, Stadthagen etc., care ducea lupta în contra „Revisionismului“ devenit puternic mai ales în sindicatele de lucrători — așa numitele Gewerkschaften. Lupta în congres a început-o Kautsky, care a susținut subordonarea sindicatelor față de partid; Bebel însă s'a ridicat în contra acestei păreri și din contra primi cu grăbire amendamentul lui Legien, care, declarînd că hotărîrea în privința grevei generale luată în Colonia nu stă în contradicție cu acea luată la Jena, făcu ca în mod oficial să se recunoască ca fără temelie orice acuzare adusă în potriva conducătorilor sindicatelor. Kautsky, simțind că va fi în minoritate și-a retras în ultimul moment propunerea de la vot, decît slăbiciunea grupării sale să dădu pe față cu ocazia votării amendamentului lui Legien, care obținu 323 voturi pentru și numai 60 contra. Astfel, încheie autorul, s'a sfîrșit și cu revoluționarismul cel importat din Rusia, și partidul social-democrat german se va încorda cu toată forța pentru lărgirea puterei sale parlamentare.

Zeitschrift für romanische Philologie. (No. 3 și 5 din 1906) Printre multe etimologii romanice, d. *Lazăr Șăineanu* publică și cîteva romînești. Este însă supărător că autorul, care a avut fericirea să pătrundă la o revistă așa de importantă cum este Zeitschrift für romanische Philologie, publică lucruri ori cunoscute ori prea hazardate. Așa, este cunoscut că *dezmierd* vine din lat. *merda*,— lucrul a fost spus de d. A. Philippide în trei locuri din Principii de istoria limbii, pag. 29, 99, 148. (În Dicționarul d-lui Sextil Pușcariu această etimologie se găsește ca... comunicată de d. Candrea!). Este iarăș cunoscut că *curcubăă*, *cucurbăă* cuprinde în ultima parte pe verbul *beă*, iar în prima un cuvînt care însamnă curbură (Acest lucru îl știe și d. Sextil Pușcariu și, la nevoe, i l-ar fi putut *comunica* și d. Candrea..); admițînd pentru această primă parte un *cocur, care s-ar fi găsind și în *cocîrlă*, autorul nu înaintează cu nimic.

Mi se pare apoi prea hazardat a deriva pe *mămăligă* dela *mamă*; este foarte greu a despărți acest cuvînt de *mălaiă*, ital. *melliga* maïs, vențian *melega* millet, maïs. Pentru *țip* crier și jeter autorul admite o origină onomatopeică. Totuș cele două înțelesuri trebuesc bine separate; probabil avem aici a face cu două cuvinte deosebite, ale căror etimologii trebuesc căutate aiurea. În ce privește *țip* crier, el se derivă din lat. *tinnipo*, în legătură cu *țiuiă* din *tinnio* și *ciripesc*, mr. *țiur*, *țiripedzu* din **tinniulo*, dupăcum a arătat G. Pascu în Arhiva din Iași XVII 275 (Iunie 1906). În schimb pentru vr. *îmă*=mamă s-ar putea admite, împreună cu autorul, un **amma*, ca formă laterală a lui *mamma* (cf. *tata* și *atta*), de unde și tirol. *oma*, alb. *amă*, tosc. *ămă*; ar rămînea însă de explicat prefacerea în *î* a lui *a* accent. urmat de *m*. În sfîrșit merită atenție și etimologiile *ciocoiă* și *ciocloviună* din *cioacă*=cioară.

Ar fi de dorit însă ca aceste observații să nu fie exploatate de „adversarii“ mai ales nefilologi ai d-lui Șăineanu. Cu toate greșelile sale, d. Șăineanu este un om învățat, de care nu se poate vorbi cu ușurință și dispreț.

Contemporary Review, (London, Noembrie).—Lordul *Eversley*, în **Spaima Navală**, studiază organizarea marinei militare a celor trei mari Puteri navale: Anglia, Franța și Germania. Se știe că Anglia a luat inițiativa de a reduce cheltuelile armamentului maritim, și-a invitat pentru primăvara viitoare, pe celelalte puteri navale la conferința dela Haga, să consimtă și ele la reducerea programului lor de înarmare pe mare. Această inițiativă a fost întîmpinată de o mare parte din presa engleză cu vii protestări: ea vede în reducerea cheltuelelor marinei o mare primejdie națională pentru Anglia. Franța și Germania, după 14 ani, cînd își vor fi pus în practică actualul program de înarmare maritimă, vor fi mult mai puternice decît Anglia. Autorul se ridică împotriva acestor afirmări izvorîte, nu din studiul serios al adevăratei situații, cît din o exagerată spaimă patriotică. Comparația a fost făcută între starea *presupusă* de după realizarea programelor înarmărilor maritime ale Franței și Germaniei și între cea *actuală* a Angliei. Dar, reducerea cheltuelilor, în acest capitol, pentru Anglia, nu însamnă starea ei pe loc. După 14 ani flota engleză va fi, cu toate reducerile propuse în cheltuelele actuale, mult mai tare decît flotele Franței și Germaniei din aceeași epocă. Propunerile de reduceri vin dela Democrația engleză, care și-a găsit expresia în ultimele alegeri generale. Această Democrație numai de lipsă de patriotizm nu poate fi acuzată; ea cunoaște nevoile reale ale țării și-și dă seama unde-i primejdia și unde-i risipa. Democrația engleză va ști să convingă Democrația din Franța și Germania să meargă în aceeași direcție. Războiul Ruso-Japonez a dovedit că tăria unei flote o fac vasele mari, căci acestea pot avea tunurile mari. Raportul actual din acest punct de vedere între Anglia, Franța și Germania e cu totul în avantajul Angliei: numărul vaselor mai mari de 14,000 tone e pentru Anglia de 40; pentru Franța de 6; pentru Germania de 0. După 14 ani, adică după realizarea complectă a programelor actuale de înarmare ale celor trei Puteri, Anglia va avea 79 de vase mari, reprezentînd, 1,250,000 tone; Franța va avea 38 de vase mari cu 548,800 tone în total; iar Germania va avea tot 38 vase mari cu 562,000 tone conținut. Aceasta va fi situația reală la epoca care înspăimîntă azi pe cei care dezaprobă actualele reduceri făcute la cheltuelele construcțiilor vaselor de războiu. E nevoie oare ca disproporția între numărul vaselor engleze față de cele germane și franceze să ajungă mai mare în suferința altor servicii ale Statului?

North American Review, (Nev-York, Noembrie).—Dl. *Goldwin Smith* analizează **neajunsurile Constituției Statelor-Unite** — „*Defectele Constituției*“—Se pare că actuala Constituție a Americei de Nord nu se mai potrivește cu stadiul ei actual de dezvoltare. Chestia modificării Constituției pasionează azi presa americană; autorul articolului de față se ocupă de ea cu ocazia comentării mult răspînditei broșuri a lui *Walter Clark*: „*Cîteva defecte în Constituțiunea Americană*“. Mulți sînt de părere că actuala Constituție nu corespunde unui ideal complect democratic, ideal care a fost trădat chiar de primii ei făuritori. Autorul e împotriva acestei păreri, dar admite că, ceea ce a putut fi bun pe timpul lui Washington și Franklin azi e dăunător și nedrept. Principiul egalității reprezentării în Senat a tuturor Statelor, azi e cu totul absurd; e nedrept și anti-democratic ca Nevada, care are

40,000 locuitori, să aleagă tot atiţi senatori ca şi New-York care are 8,000,000 locuitori. Apoi, separaţia complectă a puterei legislative de cea executivă, ori cite foloase ar aduce, nu poate contribui la formarea oamenilor de stat. Cei care au dat Constituţia Statelor-Unite s-au inspirat dela *Montesquieu* care, se ştie, n-a înţeles spiritul Constituţiei Engleze, crezînd că ea admite o desevîrşită independenţă între puterea executivă şi cea legislativă. *Montesquieu* n-a observat că în Anglia, reala putere executivă nu era *Regele*, ci *Cabinetul Ministerial* ai cărui membri erau controlaţi de adunarea legislativă; aşa că centrul puterei executive rezida tot în adunarea legislativă. O altă serie de neajunsuri izvorăsc din faptul că actuala Constituţie poartă încă semnul originei ei istorice: cînd diferitele state au aruncat suveranitatea Angliei, ele au căutat—în organizarea lor federativă—să-şi asigure fie-care propria-i suveranitate. De aici rezultă starea de astăzi că, în Statele-Unite nu există puterea suverană; ori dacă este, ea nu se află în *naţiune* ci împrăştiată în diferitele State. Un alt rău, din ce în ce mai primejdios, e covîrşitoarea influenţă ce capătă partidele politice—sub forma lor imorală de organizare—în viaţa politică a ţării. Autorul recunoaşte dreptatea *reformiştilor*, dar cere multă prudenţă în schimbarea legei fundamentale a statului american.

Review of Reviews, (London, Noembrie).—Dl. *Stead* publică un interesant studiu asupra **prinţului Hohenlohe,** ale cărui **Memorii** au stirnit atitea discuţii în ultimul timp. Dl. Stead afirmă că o parte din presă a căutat să se folosească de aceste „*Memorii*" pentru a aţiţa pe germanofobii din Anglia.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Henri Lengrand, *Epicure et l'Epicurisme*. Blond et C-ie.

Intr'un volumaş mic, autorul a ştiut să dee o privire generală asupra acestei doctrine a antichităţii, în care s'a manifestat sforţarea cea mai intensă de a da omului o morală bazată pe mobile psihologice, fără a recurge la metafizică. Biografia lui Epicur e dată după cele mai nouă lucrări, iar influenţa considerabilă pe care a avut-o doctrina lui e bine arătată.

J. B. Séverac, *Nietzsche et Socrate*, Ed. Cornely et C-ie.

Autorul studiază evoluţia gîndirii lui Nietzsche după diferitele păreri pe care le-a exprimat asupra lui Socrate şi arată că antipatia filosofului german pentru cel grec a crescut mereu pe măsură ce i s'a precizat doctrina sa a voinţei forţei, în opoziţie cu raţionalismul şi ideologia.

Jean-Paul Nayrac, *Physiologie et Psychologie de l'Attention*, préface de Th. Ribot. Alcan, 3.75.

„Un bilanţ conştiincios şi complect a studiilor asupra atenţiunii, cum şi o expunere critică a stării actuale a acestei chestiuni", spune despre această lucrare Th. Ribot în prefaţa sa. Autorul a rezumat şi multe din cercetările sale personale mai ales pentru a lămuri legea „disoluţiunei şi a erarhiei dezordinilor mintale".

G. H. Luquet. *Idées générales de Psychologie*, Alcan, 5 fr.

O scriere de popularizare a teoriilor psihologice ale lui Bergson.

Alberto Stratico, *La psicologia collettiva*. Remo Sandron editore, Milano-Palermo.

Autorul scoate în relief importanţa din ce în ce crescîndă a acţiunilor colective în evenimentele sociale. Apoi analizează operele autorilor care s'au ocupat direct sau indirect cu psihologia colectivă şi în urmă se ocupă cu metodul şi folosul acestei tinere ştiinţi.

ISTORIE

F. Erhardt, *ueber historisches Erkennen.—Probleme der Geschichtsforschung*, Bern. G. Grunau, 1906, in 8, 96 pp., preţul 2 M. 40.—O carte sinceră, a unui om care nu vrea să răstoarne nici o teorie, ci cu un bun simţ şi o preciziune vrednică de toată cinstea, arată numai ce s'a greşit şi s'a exagerat în diferitele direcţii ale filosofiei şi metodicei istoriei de diferiţii reprezentanţi ai şcolilor istorice mai de frunte. In deosebi sînt de amintit capitolele V (*Impiedicarea obiectivităţii istorice prin puncte de vedere de partid, politice şi religioase*) şi X (*concepţia istorică materialistă*). Autorul face parte dintre „moderaţi" şi de aceia e deopotrivă de imparţial pentru extreme. Preţioasă e tabla bibliografică dela sfirşit unde se pot găsi toate

scrierile mai de frunte privitoare la filozofia istoriei.

R. Pöhlmann, *Grundriss der griechischen Geschichte nebst Quellenkunde*, ed.a 3-a (in *Handbuch der Klassischen Altertumswissenschaft*, edit. de Iwan v. n Müller). München 1906, Beck, 1 vol. de 307 pp. in 8° mare: prețul 5 M. 50 (legat 7 M. 20).—Pentru cel ce nu-și poate procura cărțile mai mari ale lui Ed. Meyer, Beloch, Holm ori Busolt, P. e cel mai bun informator posibil. Trebue să observ că și *absolut*, ca operă științifică în sine, cartea lui P. e de pus alaturea cu cele mai bune lucrări în această direcție, de Meyer și Beloch.

Hugo von Tschudi, *Ausstellung deutscher Kunst aus der zeit von 1775-1875 in der Königlichen Nationalgalerie, Berlin 1906*, herausg. vom Vorstand der deutschen Jahrhundertausstellung.—*Auswahl der herworragendsten Bilder, mit einleitendem Text*, von—,München, Bruckman, 1906, LIII+230 pp. in 4°, cu peste 440 de reproduceri după cele mai de samă tablouri din marea expoziție retrospectivă berlineză.—Prețul 20 M.—A apărut și vol. II cu restul tablourilor din expoziție,—prețul 60 M.—O carte de explicații pentru aceste două volume de reproduceri, bună și scurtă, e acea a lui **Richard Hamann**, *ein Gang durch die Jahrhundertausstellung (1775-1875)* apărută în trei fascicule I (1775-1820), II (1820—1860), III (după 1860).—Berlin, Reimer, 1906, 170 pp. în 16-a, prețul 1 M. 50.

André Barre, *La Tragédie Serbe*, Louis Michaud.

Autorul a adunat mai multe articole pe care le-a scris asupra situației Serbiei înainte de asasinarea lui Alexandru și, adăugind și alte studii scrise în urmă asupra aceluiaș subiect, a scos un volum foarte interesant pentru cunoașterea greutăților prin care a trecut și trece încă regatul vecin.

Miss Jane T. Stoddart, *The Life of the Empress Eugénie*. Hodder. London. 1906.

O biografie lipsită de imparțialitate, prea sentimentală în multe părți și prea comună în altele.

Filson Young, *Cristopher Columbus and the New World*. Richards. London 1906.

O atrăgătoare prelucrare a materialului adunat asupra vieții și întreprinderilor marelui descoperitor.

Angelo Zuccarelli, *Gli uomini primitivi delle selci e delle caverne*. Napoli. Perrella edit.

Autorul expune rezultatele cercetărilor sale în „Grota oaselor" din Palinuro, și ca pregătire, expune în mod vulgarizător toate datele științii moderne asupra originii omului.

SOCIOLOGIE

H. G. Wells.—*The Future of America*. Chapman and Hall. London 1906.

Un foarte interesant volum de impresii și concluzii asupra progresului Statelor-Unite.

J. A. Hobson.—*Canada to-day and to-morrow*. Unwin. London. 1906.

O descriere documentată a stării actuale a Canadei, din care se poate vedea vederile drepte ale autorului asupra viitorului acestei țări.

Iacopo Gelli. *L'arte dell'armi in Italia*.—Bergamo, Arti Grafiche 1906.

Se dau foarte interesante cunoștinți asupra vieții italiane din sec. XIII și până astăzi, în legatură cu arta armelor.

CRITICĂ ȘI STUDII LITERARE

Ossip-Lourié, *La Psychologie des Romanciers russes au XIX siècle*. Alcan, 750.

O serie de studii asupra diferiților scriitori ruși, ca Gogol, Tourguéniev, Dostoievsky, Tolstoi, Gorki etc. Autorul se încearcă să arăte evoluția mintală a diferiților scriitori, să analizeze

caracterul lor și să lămurească felul lor de activitate și orientarea spiritului lor. Concluzia studiului său este, că în Romanul rus lipsește caracterul disciplinat, voința tare și statornică: nici o literatură nu prezintă atîtea cazuri de patologie a voinței ca cea rusească.

L. Brédif, *Du caractère intellectuel et moral de J. J. Rousseau*, Hachette et Co.

Cu toate că nu-i de cît o grămădire cam confuză de compilațiuni, totuși lucrarea aceasta este folositoare prin aceia că dă o revistă completă a scrierilor marelui Rousseau, diferite anecdote relative la el, cum și opiniunile pe care el le-a stirnit în lume.

Gauthier Ferrières *Gérard de Nerval*. Lemerre.

Un studiu scris cu căldură asupra vieții și activității intelectuale a nefericitului romancier, nuvelist, autor dramatic și ziarist.

Paul Gaultier. *Le Sens de l'Art, sa Nature, son Rôle, sa Valeur*. Paris Hachette 1907.

Volumul are cinci părți: I. Qu'est ce que l'Art?—II. Ce qu'enseigne une oeuvre d'art.—III. La Moralité de l'art.—IV Le Rôle social de l'art.—V. La critique d'art. Opera are o prefață de E. Boutroux.

V. Birukof. *Leo Tolstois Biographie und Memorien*. Wien und Leipzig, Perles. 1906.

Birukof a putut utiliza pentru această operă scrisorile și jurnalul zilnic precum și numeroase comunicări orale ale marelui scriitor.

Jusserand.—*Literary History of the English People*.-Unwin. London. 1906.

O excelentă istorie a literaturii engleze. Autorul consideră literatura ca o expresie a vieții naționale, deci în legătură naturală cu starea socială, politică și intelectuală a epocei considerate. Opera are două volume.

ARTĂ

Camille Lemonier, *L'Ecole belge de peinture* (1830—1905), Van Oest et Cie, Bruxelles.

Un studiu interesant asupra celor mai de frunte pictori belgieni din secolul trecut și până azi.

Bram Stoker, *Personal Reminiscences of Henry Irving*. 2 v., 30 s., Heinemann.

Autorul, fost douăzeci și cinci de ani prietenul intim al marelui artist, povestește în amănunțime toate evenimentele, aventurile și incidentele vieții lui Irving dela 1878—1905, și arată toate ideile, toate teoriile lui relative la arta dramatică, toate particularitățile temperamentului său.

Mario Borsa. *Il teatro inglese contemporaneo*. Milano. Treves.

Se vorbește în acest volum despre calitatea spectacolelor dramatice, despre actori, despre impresari etc.

LITERATURĂ

Jean Lorrain, *Le Tréteau*, Jean Bosc, 3.50.

Un roman de moravuri teatrale. Autorul, mort nu de mult, a făcut să defileze, în această ultimă operă a sa, tot felul de tipuri, literați, ziariști, critici teatrali etc., cari trăesc în jurul teatrului și prin el,—și a pus într'o vie lumină toată corupția și destrăbălarea vieții lor.

Fernand Vandérem. *La Victime*, Ollendorff, 3.50.

„Victima" e un biet copil asupra căruia se descarcă toate sfezile dintre tatăl și mama lui și a cărui viață e o serie lungă de chinuri.

Ernest Daudet, *Le Comte de Chamarande*, Plon, 3.50.

Istoria sacrificiului pe care îl face o fată, luînd în căsătorie pe un bogat care a plătit datoriile tatălui său.

Edouard Quet, *En correction*, Fasquelle, 3.50.

O serie de scene teribile, care arată

cit de mult lasă de dorit instituţia aceasta—„corecţiunea"—a cărei menire ar fi de a reda societăţii pe fiii ei rătăciţi.

André Lichtenberger, *Gorri le forban*, Calmann-Lévy, 3.50.

Povestiri de războiu şi de iubire. Păcătuirile unui candidat la preoţie, care ripeşte o actriţă, şi mai tirziu se pocăeşte şi se face preot. Curioase detalii istorice asupra vieţii Bascilor sub Ludovic al XV-lea.

Renée Tony d'Ulmès., *Forces perdues*, Meissein, 3.50.

Roman de moravuri ruse şi pariziene. Acţiunea se petrace pe timpul războiului ruso-japonez şi unul din eroi samănă mult ca faimosul popa Gapon.

Luigi Pirandello. *Erma bifronte*, novelle. Fr. Treves, Milano 1906.

Un volum ce cuprinde 14 novele.

C. Giorgieri-Contri, *Novelle nuziali*. Torino, Lattes.

O culegere in care autorul şi-a adunat cele mai frumoase din nuvelele sale.

Alfred Austin, *The Door of Humility*. London 1906.

Este cea mai nouă operă a poetului laureat. E o poemă.

Ana Croissant-Rust, *Die Nann*, Ein Volksroman. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt 1906.

Un roman realist in care se zugrăveşte viaţa unei fete din popor, care invinge toate greutăţile pe care i le aduc sărăcia şi lipsa de sprijin, şi sfirşeşte prin a ajunge fericită.

Hermann Kienzl, *Rautendelein*. Die Geschichte einer Leidenschaft in Gedichten. Breslau 1906.

O colecţie de poezii lirice.

Rudyard Kipling. — *Puck of Pook's Hill*. Macmillan. London. 1906.

O expunere minunată a poveştilor din vremi bătrine, redată in forma obişnuită autorului ca povestiri de bord.

ARHEOLOGIE. VOIAJURI

Horace Marucchi *Eléments d'archéologie chrétienne*, Desclée, 3 v., 22 fr.

Ediţia franceză a marei lucrări a lui Marucchi, in care, pe baza actelor martirilor, a calendarelor, a colecţiunilor de notiţe biografice numite „Liber pontificalis", a sacramentarelor, a topografiilor Romei, a itinerarelor pelerinilor etc. e studiată epoca marilor lupte ale bisericei şi victoria ei asupra păginismului.

Les Boursiers de Voyage de l'Université de Paris, *Autour du Monde*, Alcan, 10 fr.

Dările de samă ale mai multor profesori universitari din Paris, despre cercetările lor in diferite ţări—Indochina, Java, Japonia, Canada, India, Noua Zeelandă etc., etc.,—făcute cu ajutorul burselor de voiaj instituite in 1898 de Albert Kahn.

G. Lynch, *Corée, Chine et Mandchourie*, Dujarric, 3.50.

Traducerea franceză a acestei lucrări scrise ceva inainte de războiul ruso-japonez e interesantă prin faptele pe care le dă şi din care ar fi trebuit să se prevadă mai bine sfirşitul acelui războiu. Autorul se sileşte să documenteze şi să atragă atenţia asupra „pericolului galban".

Colonel E. Diguet, *Les Annamites, société, coutumes, religion*, A. Challmel.

Descrierea amănunţită a obiceiurilor şi a practicelor religioase ale Anamiţilor făcută de un om care a trăit mai mult timp intre ei.

Dr. Charles Maclaud, *Étude sur la distribution géographique des races sur la côte occidentale d'Afrique, de la Gambie à la Mellacorée*, Imprimerie Nationale.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Ioan Al. Brătescu-Voineşti, *In Lumea Dreptăţii*, nuvele. Iaşi 1906. Editura „Vieţii Romineşti". Preţul 2 lei.

M. Sadoveanu, *Mormintul unui copil*, nuvele, Bucureşti 1906. Edit. „Minerva". Preţul 2 lei.

Radu Sbiera, *Poezii*. Iaşi 1906. Tipografia „Dacia". Preţul 3 coroane.

I. Nicolescu-Chic, *Clipe Simţite*, poezii, Bucureşti 1906. Tipografia Dor. P. Cucu.

Henric Ibsen, *Nora*, traducere, Bucureşti. Editura Librăriei Nouă Preţul 1 leu.

Petre Gârboviceanu, *Societatea pentru Invăţătura Poporului Român*. Bucureşti 1906. Instit. de Arte Grafice Carol Göbl.

Onisifor Ghibu, *Limba nouălor cărţi bisericeşti*. Sibiiu 1905. Tipografia archidiecesană. Preţul 1 coroană.

Dr. I. Simionescu, *Universităţile Romine*. Iaşi, Tipografia Goldner.

Miron Nicolescu, *Primul Călător Romin prin Siberia şi China*, Bucureşti, 1905. Atelierele Grafice Socecu.

C. Alimănişteanu, *Proprietatea mare şi chestia ţărănească*. Bucureşti 1906. Editura „Minerva". Preţul 50 bani.

C. Popazolu, *Cestiuni Economice*. Bucureşti 1906. Tipografia „Munca".

A. Procopianu Procopovici, *Caracterul General al Florei de pe Moşia regală Broşteni*. Bucureşti 1906, Instit. de Arte Grafice „Carol Göbl".

Dr. P. Zosin, *Nocivitatea ca simptom in alienaţia mintală şi ca substrat in pornirea criminală*. Iaşi 1906, Tipografia „Dacia".

Buletinul Societăţii Politecnice, *Răspunsul Consiliului Tecnic*, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale „F. Göbl". Abonament pe un an 30 lei. Un număr 1.50 bani.

A. Popovici şi G. Kirileanu, *Descrierea moşiei regale Broşteni*. Bucureşti 1906. Instit. de Arte Grafice „Carol Göbl".

Sigmund Prager, *Blănăria in Trecutul Ţărilor Romineşti*, Bucureşti 1906. Tipografia „Speranţa".

Scarlat Manoliu, *Istoricul clubului „Unirea" Paşcani*. Fălticeni 1906. Tipografia Saidman.

Gheorghe Halchiopol, *Cestiunea porturilor: Galaţi, Brăila. Constanţa*. Bucureşti 1906, Tipografia Lazăreanu.

Statutele Societăţii culturale „Ţăranul Romîn" din comunele Bohotin—Mogna, jud. Fălciu.

Tib. Brediceanu, I. *Preludiu şi Hora*, muzică, pentru Piano solo, 4 fr. - II. *Cîntece Poporale*, culese şi intocmite pentru voce şi piano, 4 fr.—III. *Jocuri Populare*, culese şi intocmite pentru piano, 6 fr.—Editura „Luceafărului", Sibiiu.—Toate la un loc 12 fr.—De vinzare in Romînia: Jean Feder, Bucureşti; Socec & Comp. Craiova; Grünberg, Iaşi.

Vasile Pârvan, *Salsovia*. București 1906. Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl". Prețul 1 leu.

M. Smolsky, *Eroii noștri*. București 1906. Instit. de Arte Grafice „Eminescu". Prețul 1 leu 50 bani.

A. Rusenescu, *Mergi Issuse!...* București 1906. Editura „Biuroului Universal". Prețul 2 lei.

N. C. Teodorescu, *Maramă, ori foc?* Câmpulung 1906. Tipografia „Vlădescu".

Paul Ionescu Pastion, *Dragoste de Mamă*. București 1905. Instit. de Arte Grafice „Eminescu". Prețul 1 leu.

Dr. Emilian Vointschi, *Prelegeri Academice din Teologia Morală Ortodoxă*. Cernăuți 1906. Societatea Tipografică Bucovineană. Prețul 6 coroane.

Vintilă I. Brătianu, *Menirea Partidului Național-Liberal*. București 1906. Tipografia „Voința Națională".

Ștefan Meitani, *Invățămînt și Educațiune*. București 1906. Instit. de Arte Grafice „Carol Göbl". Prețul 50 bani.

Const. Șăineanu, *Plictiseala*. Conferință. București 1906. Libraria Socec și Alcalay. Prețul 1 leu.

Simeon Nicolescu Scartzan, *Rezolvirea chestiunii țărănești*. București 1906. Tipografia „Gutenberg" Ioseph Göbl.

Dr. Ioan Simionescu, *Geologia Rominiei; literatura geologică: considerațiuni generale asupra tectonicei și stratigrafiei Rominiei*. București, Ediția „Academiei Romine", 1906. Prețul 60 bani.

G. Christodorescu, *Economia Națională și Căile noastre Ferate*. Constanța, 1906. Tipografia „Ovidiu".

Andrei Rădulescu, *Din viața și activitatea lui Andronache Donici*. București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", 1906. Fără prețuri.

A. Nicolescu, *Rolul administrațiunii în îmbunătățirea soartei țăranului*, Ploești. Instit. de Arte Grafice „Progresul", 1906.

D. Drăghicescu, *Din Psichologia Poporului Romin*, Introducere. Alcalay. București 1906 Prețul 6 lei.

D-na Elena Căpitan Mărăscu, *Discursurile rostite la congresul corpului didactic de toate gradele*. București 1906, Tipogr. „Dacia".

Dr. G. D. Creangă, *Situația arendașilor față de chestiunea țărănească*. București 1906, Tipografia „Voința Națională". Prețul 50 bani.

Dr. G. D. Creangă, *Banca țărănească din Rusia*. București 1906, Tipogr. fia „Voința Naționala". Prețul 1 leu.

Dr. Ioan Lupaș, *Inceputul neamului rominesc*. Sibiiu 1906, Tipografia arhidiecezana. Prețul 20 fil.

D. P. Agricola, *Casa rurală*, București 1906. Tipografia „Voința Națională".

Trandafir G. Djuvara, *Dreptul de autor al străinilor în Romînia*, București 1907, Tipografia „L'Indépendance Roumaine". Prețul 1 leu.

T. G. Djuvara, *Les Droits de Propriété Littéraire et Artistique des Étrangers Reconnus par la Justice en Roumanie*. Bucarest 1906 L'Imprimerie F. Göbl.

Partidul Cinstei Politice din Județul Suceava.

Anuarul Societăței de lectură I. C. Massim. Brăila 1906, Tipografia „Universală".

Călindarul de la Cluj pe anul 1907. Cluj, Tipografia „Carmen". Prețul 20 fil.

Buletinul Camerei de Comerț și Industrie din Constanța, *Anul XVII Numerile 1—16*. Constanța 1906. Tipografia „Ovidiu".

Dr. Leon C. Cosmovici, *Patria*. Iași 1906.

Sfîrșitul volumului III și al anului I.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & COMP.—IAȘI

TABLA DE MATERII

a

Volumului III

(ANUL I, NUMERELE 7, 8, 9, 10 ȘI ULTIMUL).

I. Literatură.

II. Studii, Articole, De la frații de peste hotare.

VI. Revista Revistelor.